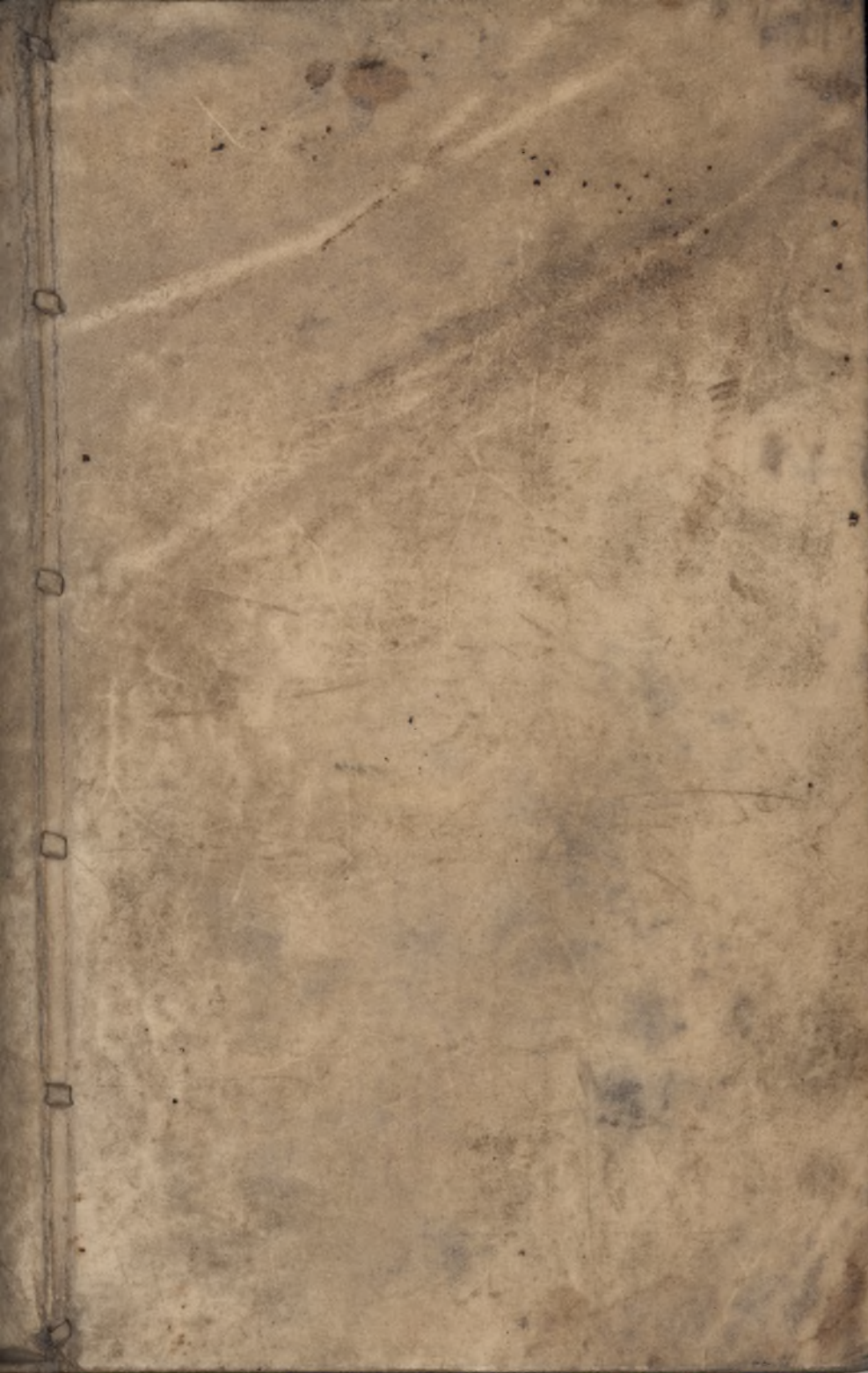

WIMBP
Opole
1041 st

12000
40000

K/315 / 71

LUGD: BAT: apud Vid: C: Boutesteyn,
S: Luchtman, et DELPH: apud A: Beman. MDCCXIII.

C. JULII
CÆSARIS

Quæ extant omnia

Cum Animadversionibus integris

DION. VOSSII, J. DAVISII

Coll. Regin. Cantab. Socii,

ALIORUMQUE VARIIS NOTIS;

Ut & qui vocatur

JULIUS CÆLSUS

DE

VITA ET REBUS GESTIS

C. JULII CÆSARIS,

Ex Museo

JOANNIS GEORGII GRÆVIL

LUGDUNI BATAVORUM,

Apud Vid. C. BOUTESTADIN & S. LUCHTMANS,

DELPHIS,

Apud ADRIANUM BEMAN. MDCCXIII.

SERENISSIMO ac CELSISSIMO

PRINCIPI
FRIDERICO
WILHELMO,

MARCHIONI BRANDENBURGICO, S.R.
I. ARCHICAMERARII ET ELECTORA-
LIS DIGNITATIS HEREDI, SUPREMO
DUCI BORUSSIÆ, MAGDEBURGI, CLI-
VIÆ, JULIACI, MONTIUM, STETINI,
POMERANIÆ, CASSUBIORUM ET VAN-
DALORUM, UT ET IN SILESIA, CROS-
NÆ ET CARNOVIÆ DUCI, BURGGRA-
VIO NORIMBERGENSI, PRINCIPI HAL-
BERSTADII, MINDÆ, ET CAMINI, CO-
MITI HOHENZOLLERÆ, MARCÆ ET
RAVENSBERGÆ, DOMINO RAVEN-
STEINII, ET TERRITORIORUM LEO-
BURGHII ET BUTOVII, &c. &c.

S. D.

JOANNES GEORGIUS GRÆVIUS.

IN incredibili hac lætitia, qua Poten-
tissimum Parentem Tuum, tanquam
omnis suæ salutis auctorem & fundatorem,

DEDICATIO.

communisque libertatis & securitatis Europæ defensores & custodes unicum, Te vero tanquam spem alteram orbis, & futuri temporis præsidium, ut & totam Augustam Domum tanquam effectricem suæ felicitatis, sic accipiunt Tuæ ditionis populi, ut non modo omnis ætatis, ordinis, sexus, fortunæ homines, sed ipsi agri, mœnia, tecta, templa urbium & pagorum Clivensium, quasi sedibus suis convulsa videantur lætari, ut hujus gaudii plausus longe lateque hic etiam apud nos audiantur, & omnium animos pertentent, non potui pro summa pietate religioneque officii, qua Celsissimæ Brandenburgicæ Familiæ me obstrictum esse sentio, semperque sensi, à me impetrare, ut, cui non minus gaudium attulerit Vester optatissimus adventus, quam ulli Vestrorum civium, in sinu quasi gauderem. Hujus mei sensus testem ad Te mitto C. Julium Cæsarem. Nec is dedignatus est ab homine umbratico allegari ad Te tantillæ Principem ætatis, & quia huic nostræ nationi debere se agnoscit, quæ multum & diu elaboravit in detergendo situ & squalore,

DEDICATIO.

quo misere fœdatus erat & temporum injuria, & barbarorum ei omnibusque pristini seculi heroibus infestissimorum manibus: & quia se legari ad Principem gaudet, qui in tam teneris annis tam magna de se promittit, ut omnes, qui divinitatem indolis ejus norunt, spe animisque præcipiant quasi futurorum quodam augurio, Eum, ubi se corroboraverit, nec animi celsitudine, nec magnitudine rerum gerendarum, nec ingenii doctrinæque præstantia Julio cessurum esse. Quid enim non sibi polliceantur de Te FRIDERICE WILHELMÆ, qui, cum vix depositis primæ ætatis crepundiis, nondum excessisti nonnum annum, longe tamen captum hujus ætatis excessisti in celeriter arripienda doctrina de terrarum situ, de serie omnium temporum, de Regnis & Rebus publicis, quæ in orbe terrarum floruerunt, in imbibendis salutaribus sententiis ad cultum vitæ & formandos mores ad omne decus tanto Principe dignum, ex optimis linguæ Latinæ auctoribus, ne dicam quod primo loco dicendum erat, de rectis sensibus, quibus

DEDICATIO.

de cultu Divino imbutus es? Hæc non tantum sermone hominum celebrantur, sed confirmantur etiam testimonio Viri doctri-
nis omnibus expoliti, & spectatæ virtutis, prudentiæ, & integritatis, qui Tibi est ex sententia Sapientissimi Parentis à studiis. Hæc ingentia corporis & animi ornamenta, quæ in Te tam proluxa natura congeffit cumulatissime, & castissima disciplina cum maxime corroborat, quos non fructus de Te spondent, cum maturuerint, non tantum populis Tibi subjectis, sed toti Europæ, imprimis vero Belgis fœderatis. Nam ut splendidissima fax lucem late diffundit tam in longe remotos, quam vicinos, proximos tamen maxime collustrat; sic Tuæ virtutis & sapientiæ ex propinquo loco lumen lætius & benignius illucescet iis, qui Tuas gentes attingunt proxime. Admirabilem enim Belgis de Te movit expectationem vicinitas finium, communia sacra, arctissimum vetustæ societatis & amicitiaæ muruis officiis & opibus summa fide à Brandenburgica Domo & hac republ. cultæ vinculum, necessitudinis sanctissimæ jus, propter

DEDICATIO.

pter sanguinis Vestri cum Arausionensi conjunctionem: sed imprimis amabilissimi Tui mores, civile & maxime beneficium, quod in Te puero undique se prodit, ingenium, & mirifica quædam erga has gentes voluntas, quam in omni sermone præ Te fers, ut nihil Tibi longius sit & desideratius, quam eas perlustrare, ut ad illas magis quam ad ullas alias, quæ non sunt Tui juris, Tibi devinciendas natus esse videaris. Hinc pro Tua salute Deum immortalem æque venerantur Batavi cæterique socii populi, ac pro sua. Ista tanta spes & expectatio, quam de Te concitasti, indeque natus mirus Tui amor augebitur indies, & cum Tuis accrescet annis, si à cursu, quem tenes in excolendis artibus, quibus Principes erudiuntur ad tantam personam à Deo sibi impositam cum decore & laude gerendam, nec voluptatum delinimentis, nec pestilentibus adulatorum, quorum magnus in Regiis proventus est, vocolis, qui sapientiæ studia privatorum esse bona jactant impudenter, Te non patieris auferri, sed porro contendes ad illum præfectionis

DEDICATIO.

gradum, ut optimus & magnus Princeps sis potius quam velis videri. Hoc non tam præstat diadema, sceptrum, & omnis illa excellæ fortunæ species, quæ hominum non sapientissimorum oculos ferit, quam virtutis, sapientiæ, moderationis ac iustitiæ laus egregiis artibus parta. Dicit hoc Tibi, & parasitis sceleratis os obstruet Julius Cæsar, qui nunquam potuisset ad summum istud gloriæ culmen adspirare, nisi tantum studii posuisset in artibus, quibus administratur respublica, quam quibus hostes vincuntur. Is est enim Cæsar qui plura majoraque gessit quam quisquam non dicam sperare sed ne optare sustinuit: sed qui idem non militari re magis excelluit, quam eloquentia, qua disertissimis, quorum illud tempus Romæ tam ferax fuit, ut nullum ante vel post fuerit, quod cum illo potuerit ullo modo conferri, palmam aut præripuit aut fecit ambiguum. Non denunciabo Marco Tullio testimonium, qui ut togatorum erat eloquentissimus, sic unus omnium de his artibus optime poterat judicare. Is negabat se videre, quis eorum, qui hoc unum

DEDICATIO.

num per omnem vitam egissent, Cæsari debeat anteferri eleganti, splendida, magnifica & generosa dicendi ratione. Non opus est Ciceronis testimonio, cum facile id persuadeant omnibus, quibus de his existimandi facultas est, isti, quos Tibi Celssissime Princeps offero, Cæsaris libri, qui ex multis pauci supersunt, quamvis sint subito effusi in castris aut itineribus. Possem corruptoribus illis Macedonem Philippi filium, cui felicitas Europæ Asiæque subactæ Magni cognomen dedit, & innumeros alios obducere, qui non putabant se nihil agere, nec in tenui indignaque Regibus re operam collocare, cum illis manibus, quibus aut gubernacula potentissimorum regnorum tractabant, aut infestissimorum hostium maximas copias fundebant, verarent immortalium ingeniorum monumenta, nisi testatissimum esset, beatorum seculorum omnibus Regibus & Imperatoribus, si à paucis discesserimus, curæ fuisse, ut sicut natalium, fortunæ & dignitatis altitudine longe supra ceteros homines extollebantur, sic & præstantissimarum artium

DEDICATIO.

tium ad belli pacisque usum scientia inter omnes emerent. Sed pecco Princeps Serenissime, qui exterorum Regum obsoleta nomina apud Te usurpo, cum splendidissima & recenti laude virentia Tua nobis Celsissima Domus ingerat non pauca. Non Joannem Alberti, quem Germania suum Ciceronem ducebat ac suspiciebat, non Joachimum primum, cujus copiose sapienterque dicendi Latine vis in admirationem rapuit invictum Imperatorem Carolum Quintum & totum Procerum Imperii Germanici confessum, qui Augustæ Vindelicorum erat. Avus Tuus sanctissimæ memoriæ, etsi per tristitiam asperrimorum temporum in primo ejus ætatis flore Latinarum litterarum studium fuisset neglectum, robustior tamen per se istius linguæ cupiditate incensus eo in illa discenda processit, ut apud Latine loquentes interpretem non requireret. In historia vero nostrorum præcipue temporum, in arte condendi tam palatia & prætoria, quæ sint ornamento, quam arces & munimenta, quæ sint, si bellica tempestas ingruit, subsidio, sic erat exercita-

DEDICATIO.

citatus, ut nulli Principum cederet. Magni Parentis non minor Filius, Pater Tuus ab ipsa pueritia deditus fuit his artibus, quarum rudimentis Tu nunc tanquam minusculis Musarum sacris initiaris, ut mirum non sit tantum ex litterarum cultura Principem nunc percipere fructum, ut Illius sapientia & virtute indies amplificetur gloria & potentia Brandenburgici Nominis, comoda & beatitas civium, amor in se & benevolentia Regum, Principum & liberorum populorum, optimarum denique doctrinarum & artium omnis generis decus. Nulla poteris, Serenissime Princeps, uti præstantiore disciplina imitatione Sapientissimi Parentis, Majorumque Tuorum, quos putabis tibi dicere, quod Theodosius Magnus filiis suis Te non multo majoribus præcepit apud Latinum poëtam:

*Interea Musis, animus dum mollior, instat,
Et quæ mox imitere legas: nec desinat unquam*

Tecum Graja loqui, tecum Romana vetustas.

Hæc

DEDICATIO.

Hæc monita si audieris, & occluseris è contrario assentatorum venenatis laudibus aures, cresces in Principem omnibus numeris absolutum, qui non tam illustretur longa imaginum serie, quam illam sit illustraturus. Quod ut fiat, tot hominum imo tot magnorum populorum votum est, cujus ut potiantur Deum assiduis precibus mecum fatigant. Vale Celsissime Princeps. Trajecti Batavorum, postridie Idus Augusti Julias CIO IO CXCVI.

J. DA-

J. DAVISII PRÆFATIO.

Nemini latet permultos esse, qui molestè ferunt, & indignantur; doctorum virorum labores truncatos exhiberi: integræ autem variorum animadversiones, sine modo cumulatæ, aliis non arrident, iisdemque sæpius repetitis Codicum molem, solo Librariorum commodo auctam queruntur. Ut horum utrisque, quantum in me erat, facerem satis, nihil equidem lubens omisi, quod CÆSARI illustrando aut emendando posset inferuire: politicas tantum & inanes observationes resecai, diligenter interim invigilans, nè recocta crambe Lectorum nauseam moverem.

Cum verò intelligendo Scriptori nobilissimo priorum interpretum curæ non sufficerent, meas quoque notas adjeci, in quibus non modo Historiam & locutiones illustravi, sed &, nisi fallor, veram lectionem sæpius vindicatam, compluresque mendas ope Codicum, aut ex ingenio, sublatas invenies. Huic præstando subsidia non levia ministrarunt MS. & impressus Romæ A. D. MCCCCLXXII. quorum utrumque pro summa sua, ac singulari humanitate mecum communicare dignatus est vir præstantissimus JOANNES MORUS, Episcopus Norvicensis. Haud parum etiam profuerunt editi. Veneta anni MCCCCLXXXII, Beroaldina MDVIII, aliæque veteres, quas amici mihi suppeditarunt. Illis propterea gratias quam maximas habeo atque ago.

Binos indices præcedit Metaphrasis Græca librorum VII. de Bello Gallico, quam MAXIMO PLANUDI aut THEODORO GAZÆ adscribunt viri eruditi. Quicunque demum sit auctor, vitiosis sanè codicibus est usus, & Linguam Latinam minus calluit; unde factum, ut à CÆSARIS mente passim aberraret, & ineptum sensum procuderit: ideoque non meæ voluntati, sed aliorum votis sum obsecutus, cum eam interpretationem hic representandam jussim. Utrum verò emendatè recudatur, nescio; oculorum enim imbecillitas fecit, ut tum temporis ei corrigendæ non essem.

Fieri vix potest, quin in tanta rerum varietate interdum somnus obrepserit: quod si me dormitantem Lector deprehendat, eandem benignitatem, quam ipse aliis præstiti, mihi, si æquus est, non denegabit; acerborum autem & iniquorum hominum iram placare non aggreddiar; inanes enim preces fundere non fert animus.

Dabam CANTABRIGIÆ a. d.
IX. Kalendas Martias,
MDCCVI.

Typo-

Quid hac nova C. J. CÆSARIS editione præstiterimus paucis tecum, Benevole Lector, communicare volumus. Quum illa editio, quæ in lucem emissæ est anno 1697 cum notis & animadversionibus DIONYSII VOSSII hætenus ineditis, deficeret & à plurimis desideraretur, eandemque prælo iterum mandare animum induxissimus, visum fuit nobis, quo hæc editionem locupliorem redderemus, omnia ei adjungere, quæ comparatu difficilia, his in regionibus nunquam edita, & doctorum plausu comprobata exstarent. Itaque ex nupera editione Anglicæ integras Cl. J. DAVISII Coll. Regin. Cantab. SOCII animadversiones notis D. VOSSII, etiam non delinutis, interseruimus, adeo ut virorum duorum Clarissim. integra in hunc autorem monumenta, nunquam ita simul expressa, vobis exhibeantur.

De reliquis notis, quæ sunt J. RHELICANI, P. CIACCONEII, F. PHOTOMANNI, J. BRANTII, aliorumque, quum curas Viri Cl. Davisii magni faceremus, eas tamen ubique immiscere non potuimus, ne moles hujus voluminis excresceret; cujus rei jacturam non adeo desiderandam judicavimus, quoniam sæpe iteratis repetitionibus passim ea sunt obvia. Id tamen fecimus, ubi deficiunt notæ D. VOSSII (quo loco in superiori editione unius J. Rhellicani breves notas subjecerant) nos editionem Anglicanam passim sumus secuti.

Metaphrasten Græcum, quem nec ipse DAVISIUS, ut ex præfatione patet, probabat, his non adjecimus: J. Vero CELSUM, ita ut à Cl. J. G. GRÆVIO editus erat, suo loco substituiamus. Sed quum passim in notis suis editionem CELSI Londinensem citet Cl. DAVISIUS, ne Lector ad alium librum recurrere cogeretur, notis marginalibus ejusdem editionis paginarum numeros designavimus.

De his admonendus nobis esse videbaris, Amice Lector, Tu his frueri, & bene Vale.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM
DE
BELLO GALLICO
LIBER I.
SUMMARIUM LIB. I. DE BELLO
GALLICO.

GALLIÆ descriptio. II. Eam invadunt Helvetii. XII. Sed à Cæsare duobus præliis profligantur; XXVIII. & reliquæ in patriam relegantur. XXX. Galli apud Cæsarem de Germanorum, qui, duce Ariovisto, Sequanorum agrum insidebant, insolentia conqueruntur. XXXIV. Ille, componende rei, legatos ad Ariovistum mittit. XXXVII. Verum cum id frustra, copias adversus eum ducit; XXXIX. pavidas quidem primum & trementes; XL. post tamen ipsius hortatu animatas. XLII. Colloquantur inter se partium duces: XLVI. sed nullo effectu. XLVIII. Proin armis res agitur: LII. & clade accepta, à Galliis profugiunt Germani.

I. 3 **G**ALLIA est omnis divisa in partes tres. 1
quarum unam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam & qui ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli appellantur. 2 Hi omnes lingua, institutis,

i C. JULII CÆSARIS] Originem Cæsarei nominis, à multis anxie scrutatam, & ex Punica, vel Maurum lingua petendam esse, adeo jam receptum est, ut qui in dubium illud devocet, vix quisquam hodie reperiatur. Unde frustra monuerim errare Festum, qui à Cæsare; alios, qui, multo imperitius à Cæsare matris utero appellatum Cæsarem, contendunt. Quorum fidem vel solæ annuorum Cæsaris auctoritas sublevet.

levet, quibus non temere elephantis imago impressa est. Et Spartiani Servique auctoritas, qui disertim ajunt *Cæsaris* vocem Punicā, vel Maurorum linguā elephantum notare. Sed non paucos torfit, quod Cæsaris vox, elephantī significatu nec in Hebræa, neque in affinis huius linguis reperitur. Nam He-

brais elephantum *לפיל* pil nuncupatum novere, quibus degustata est eorum lingua. Alterum quoque nomen *barrus*, apud Indos usurpatum auctores tradunt: quod à sono factum, quem bellua edit. Horum neutrum juvare potest. Arabibus,

قاصوي magnū notat, sed ne-

quaquam ego, ab Arabibus petendum huius vocis originem censuerim. Primus Casaubonus, notis ad Sueton. à *לפיל* *cesera*, quomodo

scutum appellant Chaldaei, appellatum putavit elephantum, tanquam scutum ac tutamen legionum. Quod tamen paullo longius petiit videtur. For-
tan haud absurdè dixeris, homines quando primum hanc bestiam confpexere, ignaros nominis vocasse animal *לפיל* *casfor*, formā bovis, ut Lucas

boves Romani dixerit. Nam moris gentibus, insignire notis nominibus. Sic *ursum* Numidicam Plinius leonem vocat. sic Cæsari bisonis, *bos cervi* figurā. Idque ideo, quia è vulgaribus animantibus boves maximi. Sape autem huiusmodi comparationes, aut nomina casu orta, si non alia, abunde *manne* vocabuli origo testetur. Quid quod elephantis nomen Graeci ab Hebraico *לפיל* *eleph* deduxere, quod *bovem* illis notat. Nam quod magnus Casaubonus *elephantī* vocem à *לפיל* per *מטדסיון* deducit, pace summi viri dixerim, absurdum est. Alioqui si minus id placeat dicere possis nomen *Casfor* factum ex *לפיל* *casfor*, ut mirati mor-

tales belluæ magnitudinem *נפיל* aut *collis instar* esse dixerint, cum *לפיל* *rfor* rupem, & cellum locum noter. Hinc enim *לפיל* *matfor*, mu-

nitionem, propugnaculum appellant. Similique modo Isidorus ait à Græcis elephantum dictum, quia montis magnitudinem habeat. Quamvis vanum id figmentum, ut alia sæpe Isidori. Utur est, omnino ego statuo, vocabulum *Casfor* Afriis elephantum denotasse. Indicare id videtur vocabulum *לפיל* *cesera*, quo *scutum*

significant: non quodvis, sed, ut reor, elephantino corio indutum. *Cetram* Latini dixerit, sed latius extenta notione, ut ferme à proprio significato in alienas vocabula degenerant. Ego *לפיל* *cesera*, primo *elephantī tergum* notavisse arbitror, postea, quia apta scuto pellicis, etiam pro *clypeo* acceptum. Sic sane scutum quia antiquissimis ex fallice parabatur, *לפיל* vel *falicem* Euripides vocat:

Κρείον γὰρ τ' ἀνδρῶν δ' ἰτίαν λαβὼν
χρῆσι.

Creon deinde *falicem* suscipiens manu. Ita etiam *cetra* voce usus Plinius, lib. xi, cap. xxxix: Elephantorum quoque tergora impenetrabiles cetras habent. Nam illud, quod nonnullis placuit *setas*, vel quasi *setas*, omnino arcendum. Accipienda hic *cetra* vox non pro scuto, sed corio quo tegi scuta solent. Quod nonnulli de hasta intelligendum ajunt. sed Hefychius *ιτίαν* inquit, *ἀσπίδος*, *διὰ τὸ πρὸς τὰς ἐν ταύτης τῆς ὕλης κατασκευασθῆναι*, vid. Eustath. Et *χρῆσι* Persica scuta, quia è vimine texta, quorum Xenophon i Cyropæd. meminit, pag. 5. Etiam *κοπίς* gladius parvus apud Xenoph. lib. i, pag. 5. & Curt. à *κῶ* curvatura, quia incurvus erat. Dicerem autem vocem *cetra* à *לפיל* *cesera*, originem habere. Nisi esset Hebræis vox *לפיל* occurrere. Unde *לפיל* *latibulum*. Et

Arab.

Arabibus eadem ab origine *لپيل*

clypeum notat. Nam *cetram* Servius esse ait *loreum scutum*, quo Mauri & Hispani utuntur. Alioqui si à *לפיל* deducere levis mutatio sit. Græcis sane familiarissima. Latinis non ignota. de quo qui ambigit, solum consulat Festum, apud quem legere est Ennium dixisse *adgressus*, pro *adgressus*. Ea autem elephantī corio induci solita fidem fecerit Melæ locus, ubi de Anteo & parma elephantī tergo recta loquitur. Tūm & Strabo, cuius de Mauris verba sunt: *Οἱ δὲ περὶ τὰς ἡλῆς ἐλθάντων δορὰς αὐτὰς ἀσπίδας ἀνέστανται*. Item Appianus de bello Punico, ubi de Masinissa scuto, quod *ἐλεφαντινὴν* vocat, ait: *Καὶ ἡλῆς λατῶν τὰ ἀκόντια αὐτῶν ἐλεφαντινῇ ἐδυνάμηντο*. Egregius quoque Orosii locus lib. v. cap. xv. de pluvia: Porro autem Numidi hastilia telorum, qua manu intorquere sine amentis solent, lubrica, ac per hoc inutilia reddidit. Scuta etiam qua elephantī corio extento atque durato habilia & tuta gestabant, cuius ea natura est ut acceptum imbrem, tanquam spongia exhibat, ac per hoc intrastabile repentino pondere fiat, quia circumferri non poterant, descendere nequiverunt. Et fortasse hinc probari possit, Melæ locum parma elephantino tergo *exalta*, legi debere, parma elephantino tergo *ve exalta*. Nam si durum adeo corium, nihil opus firmamento ferreo, aut alio, cui inducatur. Salmastius recta legebat. Itaque hinc colligo *cetram*, & *ἐλεφαντινὴν* & *לפיל* idem esse. At Hefychii illa verba *Καὶ τὰς περικυλάνας*, quæ ibidem Casaubonus adducit, nihil huc faciunt: nec quidquam illis commune cum elephantō, aut cæsarie. Sed notandum familiare illi Grammatico esse, haustas ex S. Scripturæ interpretibus Aquila, Symmacho, aliis, voces decerpere. Est autem vocabulum Hebraicum *לפיל* *kissurim*,

quod vitras explicant. propriè quid sit ambigitur. Unde nihil mirum ab interpretum aliquo, quia temerè transferendum non putaret, rentam vocem *Καὶ τὰς περικυλάνας* Quam Hefychius commodius, pro recepta opinione, explicare nequibat, quam voce *περικυλάνας* Sed hoc obiter. D. Vossius.

2 COMMENTARIORUM] Recte hoc opus à Strabone *ὑπομνήματα* citatur. Nam ut in Glossis est: *Commentarium, ὑπομνήματα, ὑπομνησμός*. At in V. C. Scal. est: INCIPIUNT LIBRI GAII JULII CÆSARIS BELLI GALLICI, DE NARRATIONE TEMPORUM. Quæ fortassis respiciunt ad vocem *ἡμετέραν*, Plutarcho etiam memoratam, qui ex Ephemeride Cæsaris adducit, quæ libro huius operis iv. de Tencheretis leguntur. Cæterum nequaquam Ephemeridis vocabulum hisce Commentariis convenit: potius ita appellaveris libellum de bello Hispaniensi. Scripsit tamen Cæsar Ephemerides, ex quibus Servius nonnulla refert de capto ab hostibus Cæsare, quæ nusquam alibi invenias. Etiam apud Symmachum lib. iv, ep. xviii, legas: Hæc (Ephemeris C. Cæsaris) te origines, sitius, pugnas, & quicquid fuit in moribus, aut legibus Galliarum, docebit. Quæ descriptio accuratè his Commentariis congruere videtur. Itaque suspicari aliquis possit, Commentarios hos Ephemerides quoque ab auctoribus, & in his Plutarcho, appellari. Ego ut concesserim eam imperitiā in aliis locum habere potuisse; ita minime reor Plutarchum, quæ fuit eruditione, temerè hac voce usurum fuisse, qui haud dubiè Strabonis Geographica, & in his *ὑπομνήματων* quoque mentionem legit. Omnino sentio Cæsarem privatum in usum, & memoriæ causā Ephemerides scripsisse: & ex illis confectos esse, quos hodie habemus Commentarios. Postea tamen Ephemerides illæ aliorum quoque in manus pervenere: erantque haud

A 2

Subj

dubiè meliori fide consignatæ, quam Commentarii. Utrumque arguit Servii locus, quo, ut dixi, captum fuisse Cæsarem narrat. Nam id Cæsar in Commentariis omisit, quia constare aliis nolebat. Ut multa etiam per omnes hos libros fide haud sane optima tradi advertas, si Dionis, & aliorum, qui eadem scripsere, historias pervolvās. Iisdem Ephemeridibus ergo usus etiam Plutarchus. Easdem intelligit Appianus in *παράβολαίς περί προσηλίων* legitur p. 359. Καίσαρ ἐκ τῆς ἰδίας ἀναρχίας τοῦ ἱερῆς ἰσχυρίαν ἔργων φησὶ. Iisdem usus etiam Polyænus qui complura Cæsaris stratagemata memorat nullam in hoc opere scripta, ut in animadversionibus ostendimus. Præterea apud Frontinum quoque sunt, quæ ex Ephemeridibus hausta nihil ambigam. Quod ignoratum imposuit monachis, sive viris doctis qui Cæsaris libros exscripsere. In quibus subditum operi est: C. JULII CÆSARIS PONTIFICIS MAXIMI EPHEMERIS RERUM GESTARUM BELLI GALLICI LIBER VIII. EXPLICIT FELICITER. Legerant alibi de Ephemeride, quam quia ævum aboluerat, putavere non aliam esse ab his Commentariis. Quod verò ad Symmachi verba attinet, dubium intellexeritne is Ephemeridem hanc, quam Servius citat. Facilius crediderim Balbi Ephemerin signari, quæ magno in honore illis temporibus erat, ut ostendunt verba Sidonii Apollinaris qui sæculo non toto post vixit. Ait enim libro ix, epist. xiv: Nam si omitantur, quæ de titulo Dictatoris invicti scripta Patavinis sunt voluminibus, quæ opera Suetonii, quis Juvenci Martialis hisseriam, quæque ad postremum Balbi Ephemeridem sancto adæquaverit. D. Vossius.

Commentariorum.] Hos Strabo Geogr. lib. iv. p. 177. B. vocat ὑπομνήματα, Plutarch. in Vit. Cæsar. Tom. I. p. 718. D. ὑπομνήματα, ut alij notant. Græcus autem interpret eos ἀπομνημονευμάτων nomine insinuat; quod verbum à Xenophonte pe-

tiit, qui ita inscripsit sua de Soerati Collectanea. Ceterum Commentarii sunt proprie libri, quos, memoriæ sublevandæ causâ, sibi quisque scribit, adeoque nudæ rerum narrationes, nullis Rhetoricæ pigmentis oblitæ. Hinc Cicero in Bruto cap. lxxv. de hisce Cæsaris Commentariis ita loquitur. Nudi sunt, nulli venusti, omni ornatu orationis, tantquam veste, detractis. Davies.

3. Gallia est omnis.] Intelligit eam duntaxat Galliæ partem, quæ nondum à Romanis erat debellata; Allobroges enim & Galliam provinciam, ne de Cisalpina dicam, omittit. Hæc autem Galliæ divisio, quam exhibuit Cæsar, fuit antiquissima, si Amm. Marcellino fides. Illum vide lib. xv. c. xi. Strabo etiam Geogr. lib. iv. p. 177. eandem rationem sequi præ se tulit, sed in limitibus designandis erravit, ut ab Is. Casaubono animadversum. Idem.

4. Ipsorum lingua Celta, nostra Galli appellantur.] Eodem modo Hirtius accepit lib. iix. de bello Gallico: Bellovacos, qui belli gloria Gallos omnes, Belgasque præstabant. Celtaurum nomen vetustis auctoribus complectitur Hispaniam, Galliam & alias nationes, ut cuius notum. Illud rarius, ut Celtica solum Galliam & quidem omnem designet: sic Narbonensis provincia. Appianus *παράβολ. περί προσηλίων* pag. 352, vocatur Celtica Romanorum. ait enim: ἰδὼν δὲ τὸ Τριζυριανὸν καὶ τὸν Εὐξιντιανὸν εἰς τὴν Πρωμασίαν καὶ τὴν εὐσιβαλίαν. D. Vossius.

5. Hi omnes lingua.] Sunt qui arbitrentur veterem Gallorum linguam jam penitus intercidisse. Quæ in opinione Rhenanus, & cum secutus Rhelicanus, fuere, reliquias quæ hodie apud varias gentes supersunt, Germanicas esse arbitrati. Sed eadem olim lingua, cæterum diversa dialecto, usos fuisse Celtas omnes, id est Gallos, Germanos, Illyrios, Hispanos, aliasque gentes; & hanc majorem partem hodieque in nostra, & Britannica, aliisque his non abso-

nis

stitutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona & Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgæ; propterea quod ¹ à cultu atque humanitate provinciæ longissime absunt, minimeque ad eos mercatores sæpe commeant, atque ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, important. ² Proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. quæ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod fere quotidianis præliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. ³ Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit à flumine Rhodano: continetur Garumna flumine, ⁴ Oceano, finibus Belgarum: attingit etiam à Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum; vergit ad Septemtriones. ⁵ Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriun-

nis linguis exstare, fusissime ostendit magnus Geographus Philippus Cluverus in Germania sua. Erraverat ante eundem errorem Anonymus qui sua ex Julio Celso hausit. Etenim principio operis de Belgis loquens ait: Ea verò tota natio paulatim (nec vetuit Rhenus) in nomen Germanica linguamque concessit. Ut jam se Gallos dici nesciant; si audiant, indignentur. Quæ ostendunt putasse eum longè diversas fuisse linguas Germanorum & Gallorum. D. Vossius.

1. A cultu atque humanitate Provinciæ.] Narbonensis Galliæ intelligit portionem, quæ à Romanis κατ' ἐξουσίαν Provincia appellabatur. De ea sic Plinius Hist. Nat. lib. iiii. cap. iv. Agrorum, inquit, cultu, virorum morumque dignatione, amplitudine ærum, nulli Provinciarum postferenda, breviterque Italia verius quam Provincia. Ad usum vitæ cultioris à Massiliensibus præcipue tradebatur ea Galliæ pars, ut docet Justinus lib. xliiii. c. iv. Davies.

2. Proximique.] Edit. recentiores conjunctionem omiserunt, quam, cum extet in plerisque MSS. ut testatur Brantius, & antiquis editionibus, revocandam censuimus: altera enim ratio redditur, cur Belgæ reliquos Gallos virtute præcedant. Hanc etiam lectionem secutus est Græcus interpres. Idem.

3. Eorum una pars.] Nempe finium Galliæ, prout in tres partes dividitur. Miror hoc ab interpretibus non fuisse animadversum. Idem.

4. Oceano, finibus Belgarum: attingit etiam &c.] In quibusdam MSS. & impressis Codd. legitur: Oceanum finibus, vel in finibus, Belgarum attingit. Etiam &c. sed vera est lectio vulgata. Idem.

5. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur, &c.] Hoc est, Belgarum regio incipit ab extremis Galliæ finibus, respectu Italiæ scilicet, porrigitur vero seu extenditur ad inferiorem partem Rheni. Sic infra c. vi. ubi de ponte inter Genavam

oriuntur : pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni : spectant in Septemtriones, & orientem solem. Aquitania à Garumna flumine ad Pyrenæos montes, & eam partem Oceani, quæ ad Hispaniam pertinet, spectat inter occasum Solis & Septemtriones.

II. Apud Helvetios longe nobilissimus & ditissimus fuit Orgetorix. is M. Messala & M. Pisone Coss. regni cupiditate inductus, conjurationem nobilitatis fecit ; & civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent. perfacile esse, quum virtute omnibus præstarent, totius Galliæ imperio potiri. Id hoc facilius eis persuasit, quod undique loci

nevari & Helvetios. Ex eo oppido, inquit, pons ad Helvetios pertinet. Nostro frequens id verbum hoc usu, ut & aliis auctoribus. Pompon. Mela lib. III. c. II. Hinc Belgæ ad Rhenum pertinent. Livius lib. XXV. c. XXIV. In vastâ magnitudinis urbe, partium sensu non satù pertinente ad omnia. Ubi Laur. Valla perperam reponit pertingente, ut exempla à me prolata satis indicant & pluribus confirmat Joan. Frid. Gronovius ; quem vide. Davies.

1. Orientem solem] Non est dissimulandum vocem solem desiderari in vet. Codd. & Orientem tantum scriptum esse. F. Ursinus.

Ibid. Nihil tamen mutandum ; eadem enim locutio occurrit infra lib. V. c. XIII. Omnesque, quos vidi, codices hoc in loco vulgatam lectionem exhibent. Davies.

2. Civitati persuasit] Civitas hic significat totius regionis incolas, qui isdem magistratibus parent. Sic c. IV. Civitas armis jus suum exequi conatur, ubi de omnibus Helvetiis loquitur. Et lib. II. c. XIV. Amicitia civitatis Edue, eadem est ac omnium Eduorum. Nihil frequentius apud Cæsarem. Eodem modo loquuntur alii Auctores. Sallustius Bell. Catil. c. XI. Ea res civitatem (hoc est, totam Allobrogum gentem) ere alieno liberaret. Et c. XII. de iisdem

Allobrogibus. Itaque Q. Fabio Sanga, cuius patrocinio civitas plurimum utebatur, rem omnem, ut cognoverant, aperiant. Vide Jos. Scaligerum in Anim. Euseb. p. 136. A. Idem.

3. Quod undique loci natura Helvetii continentur] Proba lectio, & Cæsari familiarissima. Sic paullo ante : quod fere quotidianis præliis cum Belgis contendunt, & : propterea quod à cultu acque humanitate provincia longissime absunt. & innumeris locis. Leve sane & vix notatu dignum, nisi Pantagathus, Ursinus, Ciaccionius, & Hottomannus, locum hunc ut corruptum tentassent, quorum alii continentur ; alii continerentur legunt. Sed in plerisque commentatorum desiderio accuratius judicium de phrasibus Cæsaris. D. Vossius.

Ibid. Impediuntur, quo minus late possint evagari. Sic lib. I. Bell. Civ. c. II. Hos omnes flumina continentur, id est, transitu prohibebant. Porro in vet. Edit. hic locus ita scribitur. Loci natura tuti Helvetii continentur, vel continerentur, ut habent edit. Rom. & Ven. Sed vox Tutè recte aberat à MSS. Norvic. Vat. Steph. Hotom. & Ursin. ideoque minor, cum eam alii editores jamdiu ejecerant, in nupera Amstelodamensi fuisse repositam. Davies.

natura Helvetii continentur ; una ex parte, flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit ; altera ex parte, monte Jura altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios ; tertia, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit. His rebus fiebat, ut & minus late vagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. quæ de causa homines bellandi cupidum magno dolore afficiebantur. Pro multitudo autem hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur : qui in longitudinem millia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant.

III. His rebus adducti, & auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, quæ ad proficiscendum pertinerent, comparare, jumentorum & carrorum quam maximum numerum coemere, sementes quam maximas facere, ut in itinere copia frumenti suppetere, cum proximis civitatibus pacem & amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt ; in tertium annum profectionem lege confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix delegitur. is sibi legationem ad civitates suscepit. In eo itinere

1. In longitudinem millia passuum CCXL. in lat. CLXXX. patebant] Notavit Ph. Cluverius Germaniæ lib. II. c. IV. hanc dimensionem utrobique esse falsam : quippe summa Helvetii agri longitudo est inter Rhenum sive lacum Brigantium, qua Constantiam oppidum is alluit, & Genevam Urbem, millia passuum CLXXI. latitudo vero maxima inter Arolam & ortus Rhodani Rhenique m. p. LXXVI. adeo ut longitudini m. p. LXVIII. ultra quam par erat, sint addita, latitudini vero CIV. Nec hunc errorem librario, sed ipsi Cæsari attribuit. Confirmatur ejus sententia ex eo quod Julius Cæsar de Vit.

Cæs. lib. I. p. 17. ed. Lond. ex Cæsare erroneum hunc numerum exscripserit. Davies.

2. Quæ ad proficiscendum pertinerent] Ist est, quæ iter facientibus essent necessaria. Idem.

3. Ad eas res conficiendas] Nimis delicatus est Ciaccionius, qui, quod hæ voces paullo post repetantur, aliquid à malâ manu irrepsisse contendit. Sed nihil est superfluum, & Cæsar (ut docet Hirius in Epist. ad Balbum, præmissa lib. VIII. de B. G.) festinans scripsit hosce Commentarios, qui sua natura eandem styli curam non desiderant, ac historia. Idem.

tinere persuadet Castico Catamantaledis filio, Sequano, cujus pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & à S. P. Q. R. amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet, quod pater ante habuerat: itemque Dumnorigi Æduo fratri Divitiaci, qui eo tempore principatum in civitate sua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet: eique filiam suam in matrimonium dat. Perfacile factu esse illis probat, conata perficere; propterea quod ipse suæ civitatis imperium obtenturus esset. non esse dubium quin totius Galliæ plurimum Helvetii possent. se suis copiis, suoque exercitu, illis regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem & jusjurandum dant, & regno occupato, per tres potentissimos ac firmissimos populos,

1. A S. P. Q. R. amicus appellatus erat] Infra lib. iv. c. xii. de Pisono Aquitano. Cujus avus, inquit, in civitate sua regnum obtinuerat, amicus ab Senatu nostro appellatus: & lib. vii. c. xxxi. de Theutomato Nitobrigum rege; Cujus pater ab Senatu nostro amicus erat appellatus, & inter alia Senatus in Ariovistum beneficia Cæsaris infra c. xxi. commemorat, quod Rex appellatus esset à Senatu, quod amicus, quod munera amplissima missa, doceretque eam rem & paucis contigisse & pro maximis hominum officiis consuevisse tribui; ut & T. Livius auctor est lib. xxxi. c. xi. Vide etiam Bavn. Brissonium in eximio illo opere Formulæ lib. ii. p. 233. & seq. Brantius.

2. Principatum] Summus erat magistratus quem Vergobretum appellant Ædii, qui creatus annuus, ut ait noster c. xvi. Is enim dicitur Principatum obtinere, qui inter suos eminet, regio nomine destitutus. Lactantius Divin. Instit. lib. i. cap. xiii. Primus Uranus eminere inter ceteros potentia cepit & Principatum habere, non Regnum. Vide & nostrum lib. vii. c. iv. Suspiciens tamen Severus Hist.

Sacr. lib. i. c. xxvi. tradit Tholam regno potitum esse, Jaurum autem principatu, licet utrique eadem fuerit potestas, adeo ut hæ voces interdum confundantur. Davies.

3. Firmissimos] Noster antiquus fortissimos, quod idem video in libro Romæ olim excuso. Hotoman.

Ibid. Firmum proprie dicitur de rebus inanimatis, quando vim resistendi significat. Hic tamen ad homines traducitur, ut & lib. v. c. xx. ubi narrat Cæsar, Trinobantes, Britanniæ populum, esse firmissimam earum regionum civitatem. Sic etiam ejusdem libri c. lrv. Senones, Celticæ populus, dicuntur civitas inprimis firma, id est, homines fortissimi & potentissimi, nam civitatem pro regionis incolis poni, supra observatum cap. ii. Similiter apud Sallustium Jugurth. cap. xxviii. Calpurnius dicitur firmissimus contra pericula. Hæc vocis firmissime significatio cum fuerit paullo rarior, Librarii, solenni temeritate, in quosdam Codices notius eo sensu vocabulum intrusere. Davies.

los, totius Galliæ sese potiri posse sperant.

IV. Ea res, ut est Helvetiis per indicium enunciata, moribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coegerunt. damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die constituta causæ dictionis, Orgetorix ad judicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, undique coëgit; & omnes clientes, obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne causam diceret, se eripuit. Quum civitas, ob eam rem incitata, armis jus suum exequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent; Orgetorix mortuus est: neque abest suspicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipse sibi mortem consciverit.

V. Post ejus mortem nihilo minus Helvetii id, quod constituerant, facere conantur, ut è finibus suis

1. Panam sequi oportebat, ut igni cremaretur] Quantum conjecto hæc poena apud Gallos & Germanos affecti hostes Reip. aut qui hostilia tentabant. Sic sub finem hujus libri legimus de C. Valerio Proculo: Is se præsentie, de se ter sortibus consultum æquebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur. Nam, tanquam exploratorem, punire eum volebat Ariovistus. Quales etiam pro hostibus habiti legibus Romanis: Unde Polyænus lib. viii. pag. 571: Νόμος Ρωμαίων κατέστειλε πολέμιον κατασκήπτος ἀναγκείας. Etiam à Romanis, uti discimus ex libro de bello Hispaniensi, servus quod dominum jugulasset vivus combustus est. Et eundem respectum habere putem hanc poenam, nam ut hostis Reip. est qui affectat tyrannidem; ita hostis familiæ, qui dominum tollit. Eodem more Græcorum illos qui Persis se sponte adjunxerant, à reliquis Græciæ populi Diis decimandos confecto bello statuerunt, ut discere est ex Diodoro Siculo lib.

xi. Biblioth. p. 3. Οι δ' ἐν ἰσθμῷ συνδραμόντες οἱ Ἕλληνας ἐκρίνοντο τὰς μὲν ἰδιαιτοῦσι τοῖς Ἕλλησιν ἐλοφύμεν τὰ Περσῶν, δεκατὸν τῶν τοῖς θεοῖς, ἑπτα τῶν πολέμοις κατὰ νόμον. D. Vossius.

2. Omnem suam familiam] MSS. Norv. habet omnem sui familiam. Sic Curtius lib. iv. c. xii. 8. Ad Cypri quoque nobilissimum Regem originem sui referens. Idem lib. vi. c. ix. 2. Conspectusque vestri venerabilis cogit, ut vehementer parricidii irasceret. Et iterum lib. viii. c. iv. 15; in MS. Perrensi legitur Rex --- ex sella sui exiluit, cum editi sua exhibeant. Non autem dubito, quin hanc loquendi rationem inusitatum quidem sed rectam profecto, ut testatur Gellius N. A. lib. xx. c. vi. expunxerint imperiti. Davies.

3. Per eos, ne causam diceret, se eripuit] Anonymus Celsi exscriptor in carcere mortuum ait: Orgetorige primum duce, mox ubi ille affectata tyrannidis suspectus in carcere diem obit. D. Vossius.

4. Ut è finibus suis exeant] Necessitate

- 2 suis exeat. 1 Ubi jam se ad eam rem paratos esse arbitriati sunt, oppida sua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata ædificia incendunt. frumentum omne, præter quod secum portaturierant, comburunt; ut, 2 domum reditionis spe subblata, paratiores ad omnia pericula subeunda essent: trium mensium 3 molita cibaria sibi quemque domo 4 efferre jubent. Persuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis finitimis, uti eodem usi consilio, oppidis suis vicisque exustis, una cum iis proficiscantur: Bojoseque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum transierant, 4 Norciamque oppugnant, receptos ad se socios sibi adiscunt.
- VI. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent: unum per Sequanos, angustum, & difficile, inter montem Juram, & flumen Rhodanum,

tate coacti hoc consilium iniierunt; in tantam enim multitudinem excreverant, ut iis sua terra non sufficeret. Vide *Florum* lib. III. c. x. Omnes autem suos fines relinquere, non partem tantum suorum in colonias mittere, decreverant, ne à se invicem divulsi, prædæ essent vicinis, quos lacefferant, quemadmodum tradit *Dio* lib. xxxviii. p. 79. A. qui tamen errat, in eo quod illos doceat exiisse, *Ὁρματίζοντες* *οὐδὲν* *ἔχοντες*, Duce *Orgetorix*, cum is mortem oppetierat, priusquam hoc iter aggressi sunt Helvetii, ut ex *Cæsare* apparet. *Davies*.

1. Ubi jam se ad eam paratos esse arbitriati sunt] Ridere libet: ait *Rheliacus*, qui primus Helvetiis hoc consilium dedit de exurendis oppidis, & vicis sine dubio apud *Thucydidem* legit historiam & consilium Periclis. Quærere velim quo argumento id dicat, nimirum quoniam Græcas literas Helvetii noverant. Et quis Pericli consilium suum suggessit? *D. Vossius*.

2. Domum reditionis] hic, ut fit,

verbale verbi, a quo deducitur, casum regit. *Plantus* *Amphit.* A&I. Sc. III. 21. quid tibi hanc curatio est rem? *Hyginus* *Fab.* cxviii. Catena alligavit, ut sibi diceret quando domum repetitionem haberet. Vide & *G. J. Vossius* de *Anal.* lib. III. cap. ix. *Davies*.

3. Molita cibaria] Multum se cruciant viri docti *Glareanus*, *Hottomannus*, alii, quid hic sint molita cibaria. Quasi verò aliud *Cæsar* intellexerit quam frumentum molitum, sive farinam, quæ ad pinsendum statim utilis. *Ἀλπίνα*, *Græcus* interpres, & optime vertit. *D. Vossius*.

4. Norciamque] Sic legimus cum *Metaphrasæ*, librisque MSS. & antiquitus cussis, cum recentiores habeant *Noricam* ex conjectura non necessaria *H. Glareani*; *Noreia* quippe oppidum est *Noricæ*. Vide doctissimum *Cellarium* *Geograph. Antiq.* lib. II. c. VII. p. 344. Est & alia urbs cognominis, quæ erat *Carnorum*, ad quam cum *Cimbris* inani conatu pugnavit *Cn. Carbo*, ut docet *Strabo* *Geogr.* lib. 5. p. 214. *D. Davies*.

num, 2 quo vix singuli carri ducerentur; mons autem altissimus impendebat, ut facile perpauci prohibere possent: alterum per provinciam nostram, multo 2 facilius, atque expeditius; propterea quod *Helvetiorum* inter fines, & *Allobrogum*, qui nuper pacati erant, *Rhodanus* fluit, isque nonnullis locis vado transitur. Extremum oppidum *Allobrogum* est, proximumque 2 *Helvetiorum* finibus *Geneva*. ex eo oppido pons ad *Helvetios* pertinet. *Allobrogibus* sese vel persuasuros, quod nondum bono animo in populum Romanum viderentur, existimabant, vel vi coacturos, ut per suos fines eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam *Rhodani* omnes conveniant. is dies erat, a. d. v. K. Apr. 3 *L. Pisone*, *A. Gabinio*, *Coss.*

VII. *Cæsari* quum id nunciatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci, & quam maximis itineribus potest, in *Galliam* ulteriorem contendit, & 4 ad *Genevam* pervenit. *Provinciae* toti quam maximum 2 militum numerum imperat. erat omnino in *Gallia* ulteriore legio una. pontem, qui erat ad *Genevam*, jubet rescindi. Ubi de ejus adventu *Helvetii* certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos

1. Quo vix singuli] MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven.* aliaque vet. habent vix qua, quomodo etiam *Hottomannus* ex conjectura legendum censuit. *Davies*.

2. Helvetiorum finibus Geneva] In MS. *Norvic.* & antiquissimis editt. legitur *Genua*, quam lectionem in *Cæsare* invenit *Julius Cæsar*, qui sic scribit. Ad ripam quorum (*Allobrogum*) ut idem *Jul. Cæsar*, extremum proximumque *Helvetius* angulum *Genua* olim oppidum tenebat, nunc *Gebenna* crux &c. De *Vit. Cæs.* lib. I. p. 18. ed. *Lond.* Idem.

3. L. Pisone] Recte, *Græcus* inter-

pres, quia superius *Marci Pisonis* mentio facta, *Lucium* eum *Marco* confudit, & hic quoque *Μάρκος* transluit, inepte. *D. Vossius*.

4. Ad Genevam pervenit] *Servius* ad 1 *Æneid.* *Ars* quidem hoc exigit ut nominibus provinciarum propositionem addamus, civitatum nunquam. Tamen plerumque hoc perverso ordine legitur, ut est hic *Italiam* venit, pro ad *Italiam*. *Tullius* in *Verrinis*: Ea die *Verris* ad *Messanam* venit: pro, *Messanam*. Sic sæpe alibi *Cæsar*, ut lib. VII: ad *Lucretiam* iter facere capit. & jam *Cæsar* à *Gergovia* discessisse audiatur. & I. civil. 240: ad *Ilerdam* reverti. *D. Vossius*.

bilissimos civitatis; cujus legationis Numejus & Veroductius principem locum obtinebant; qui dicerent. *sibi esse in animo, sine ullo maleficio iter per provinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, ut*
 4 *ejus voluntate id sibi facere liceat.* Cæsar, quod memoria tenebat, L. Cassium Confulem occisum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulsam & sub jugum missum, concedendum non putabat. neque homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciendi, temperaturos ab injuria & maleficio existimabat.
 6 Tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, *3 diem se ad deliberandum sumpturum; si quid vellet, a. d. Idus Apr. reverterentur.*

VIII. Interea ea legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provincia convenerant, ² à lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia

2. *Diem se, ad deliberandum*] Cave credas diem naturalem aut artificialem, ut loquuntur Astronomi, hic intelligi, spatium enim indefinitum significatur. Sic infra q. xl. Quod in longiorem diem collatus erat, Virgilius *Aeneid.* xl. v. 425.

*Multa dies variique labor mutabilis avi
Rettulit in melius.*

Ubi Servius, Dies autem, inquit, tempus. Davies.

2. *A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit* Rhenani emendatio, & proba, sed *κακῶς* alii dissimulaverunt. Hottomannus etiam obnititur, atque nequaquam solum Casari ita loqui, *quem flumen Rhodanum influit*. Quod falsum. Etenim lib. III. de bello Gall. dixit: *In flumine Ligeri, quod influit Occurra*. D. Vossius.

Ibid. Editiones veteres habent. *Qui in flumen Rhodanum influit.* Sed hoc rerum natura est contrarium; Probanda igitur videtur *B. Rhenani* e-

mendatio: non enim est verosimile
Caesarem ipsum memoria lapsum
esse. *Davies.*

Alacum Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit Nequeo satis mirari negligentiam criticorum ad hunc locum, qui omnes eum, velut intellectum planum ac facilem transmissere. Cum longe aliter res se habeat atque vulgo persuasum est; cujus si opinionem sequearis absurdissima sententia erit. Glareanus subodoratus difficultatis aliquid, expedire se nequaquam posse dixit. Sed perpendamus. Ait Cæsar Helvetiis itinera fuisse, unum per angustias, Rhodanum & Juram inter, alterum per vada Rhodani. Cæsar à Lemanno lacu (quod tantundem iuxta communem opinionem est, ac à Rhodanum dicas) ad Juram montem murum perduxit. Ergo necessario jam clausa, de quibus dixit, angustia. Nam murus hic ante angustias

Hæ ductus. Restat alterum iter per
 vada Rhodani. Hic tentavere transi-
 tum Helveti, sed, ut postea ait
 Cæsar, munitione prohibiti perfice-
 re nequiverunt. Unde illi hæc spe
 dejecti, per angustias ivere. Si ob-
 structæ erant angustia muro, quo-
 modo illi, qui eo prohibiti discer-
 serunt, nihilominus penetrare?
 Rursus, si Rhodanum propter mun-
 itiones transire non potuerunt,
 quomodo murus à Lemanno lacu ad
 Juram pertinebat. Absurda sunt.
 Quare ita hæc intelligenda. Jura
 mons, qui Sequanorum fines ab Hel-
 vetiis dividit, novem aut decem
 circiter passuum millibus infra Ge-
 nevam Rhodano impendit. Hæ sunt
 illæ angustia, de quibus Cæsar lo-
 quitur. Dein flumine montes divi-
 duntur, & adversus in ripa (eam
 intelligo quæ Allobrogum est) sive
 ut Romani loquebantur citeriore
 Rhodani ripa mons continuatur.
 Hunc montem ego veteribus quo-
 que Juram appellatum esse nullus
 ambigo. Igitur Cæsar munitionem
 dixit à lacu Lemanno, ad montem
 Juram, non trans fluvium, sed cis.
 Et murus is ductus secundum ripas
 Rhodani. Incipiebat haud procul
 oppido Genève, desinebat ex ad-
 versis angustiarum, sive ubi Jura
 mons divisus amne, iterum in Al-
 lobrogum terra continuatur. Et in
 Apiani quoque παρικοβοῖς περὶ
 πηλ. legitimis ripam Rhodani à
 Cæsare communitam per stadia 150.
 διητέριον ὅσα περὶ Ἐπίδανον ἐπὶ ποτα-
 μῷ ἐστι κατὰ τὴν πύρηνοντα σάβις μέ-
 λην. En tabellam.

1. *Murus vulgi falsus, & ante angustias ductus.*

2. Murus ex nostra opinione à Lemano lacu secundum Rhodanum institutus.

3. *Fura montis altera pars cis Rhodanum.*

4. *Vada Rhodani.*

Hoc modo si capias sana cuncta videbis, Primo enim quod Cæsar dicit

de refcilio Genævæ ponte jam caufam habet, ne illac voluntate Allobrogum tranfirent Helvetii. Alioqui fi tanto fpazio ante Genævam ductus murus, nihil opus eum confringere. Deia duo jam diverfa itinera habes per Rhodanum, & per anguftias. Helvetii illud per vada Rhodani minus periculofum judicabant, qui anguftiis Jura imminet. Itaque tranfitum tentare, fed quia cis annem munitio erat, prohibiti funt. Et hoc loco crebra vada in flumine efle, totumque fitum Juxæ, & anguftiarum, ita ut hic defcriptum eft, fe habere, cognovi ex illuflrifimo Barone Georgio Slupcehy, cui ambigas generis faftigium, & continua plurium faeculorum nobilitas, an virtus propria & eruditio plus decoris addant. Is inquam eum quem dixi fitum efle, & mihi affirmavit, & præfens loca illa fuis oculis apfexit. Igitur Helvetii cum annem tranfire nequirent, per anguftias ivere, quas nequaquam claufas fcriptæ fupra oftendimus. Sed morari aliquem poffit, quod in Cæfare fcribatur per xix. millia paffuum, cum hoc de quo loquimur fpacium, trium vel circiter horarum fit. Corruptus numerus, quod & illi fatentur, qui perperam murum trans Rhodanum ponebant. Idque etiam fatetur Cluverius, communem lapfum in muri loco fecutus. Igitur pro xix. fcribe x. vel ix. Error hinc ortus, quod librarii ambigentes utrum x. vel ix. fcriptum efferet (credo enim veftigium aliquod fuiiffe literæ l.) quia non putarent audacter temere aliquod defcribendum, fcripferet decem & in margine vel novem. Poftea vox novem in textum irrepsit, & fatum effer decemnovem. Alioqui in Appiano ripa Rhodani per 150. ftadia munita dicitur, id eft, millia paffuum 15. Nec movere aliquem debet, quod de ruderibus trans Lemannum inventi ajunt. Nihil illæ ad Cæfaris murum, qui t terra erat. Et folitos ita aggeres vocari vel Varrø oftendat, lib. 1. de re ruft.

- millia passuum decem novem, murum, in altitudinem
 2 pedum sexdecim, fossamque perducit. Eo opere perfectio, præsidia disponit, castella communit; quo facilius, si se invito transire conarentur, prohiberi possent. Ubi ea dies, quam constituerat cum legatis, venit, & legati ad eum reverterunt; negat se more
 3 exemplo populi Romani posse iter ulli per provinciam dare.

cap. xiv: Aggeres qui faciunt sine fossa, eos quidam vocant muros, in agro Rheatino. Vide errorem Bedæ qui diversa putat vallum & murum. apud Casaub. in Hist. Aug. p. 120. b. c. Vide & Salmas. in Spart. p. 139. e. f. 140. a. Spart. Post murum aut vallum missum in Britannia: malo expungere verba aut vallum, si genuina sunt ipse vides utrumque idem valere. At quis respondeat, cum hunc Juram cis Rhodanum intelligo, frustra addi, qui Helvetios à Sequanis dividit. Equidem non adversabor si quis ea ab librario irrepsisse dicat, & totum locum ita legat: A lacu Lemano, quem flumen Rhodanum insluit, ad montem Juram millia passuum novem, murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit. Hic verus hujus loci sensus, & quidem planissimus, quo absque frustra bellum Helveticum intelligere coneris. Ad talia velim attendant, qui historicos sibi commentandos aut explicandos sumunt, potius quam de literis & argutis illis conjecturis cogitent. Non quia intercedendum critica putem, quippe non ignoro eam prius necessariam esse plurimis locis, sed quod plerique potioribus omis, ex ineptis gloriolam aucupantur. Cujusmodi inter alias Færnus, cætera vir egregius, in loco quodam Cæsaris pro ac atque emendabat: *Scævi p. 120*. Qualis & nuperrime vir doctus notis suis in Horatium cum legisset: Jam satis terris nivis atque diræ Grandinis.

Putabat nimis delicatas Horatii ag-

res, quam ut tres ordine voces in id desinentes admitterent. Itaque pro terris restituit terra. Nugæ. Non dixisset si Romanos non terris, ut nos hodie, sed terreus pronunciasse cogitasset: D. Vossius.

Ibid. Absurda est, ut recte animadvertit Vossius, sententia vulgata; Ipsius tamen explicatio difficultatibus non caret. I. Montem situm in ripa Rhodani, quæ Allobrogum est, Juram fuisse vocatum statuit, cum tamen hoc ne unus quidem veter. tradiderit. II. Hæ voces, Qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, ejus dogmati plane contradicunt, cum, si ab illo stetit Cæsar, dicere debuerit, Qui Helvetiorum fines ab Allobrogibus dividit. Hoc ipsum Vossium non fugit, ideoque ea verba censuit delenda. Sed iis, quibus nulli MSS. carent, spongiam inferre temerarium videtur. Quod autem habet de numeri mutatione, confirmatur à Julio Cæso, qui lib. i. p. 21. Ed. Lond. de hoc muro ita loquitur. Decem millia passuum, altitudinis pedum sedecim fossam perducit. Ubi milium male reponit Grævius, ut ex hoc ipso Cæsaris loco patet; præpositiones nimirum sæpe in verbis latent, ut dicemus ad cap. xii. Davies.

1. Negat se more & exemplo populi Romani] Firmus locus. Hotomannus negat se illud exemplo populi Romani legisse. & ita proferendum esse suspicabatur: Negat se more & exemplo injussu populi Romani. Apud Tacit. i. Histor. habemus, More divi Augusti,

si vim facere conentur, prohibitorum ostendit. Helveti ea spe dejecti, navibus junctis, ratibusque compluribus factis; alii, vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, sæpius noctu, si percurrere possent, conati, operis munitione, & militum concursu & telis repulsi, hoc conatu destiterunt.

IX. Relinquebatur una per Sequanos via, qua Sequanis invitis, propter angustias ire non poterant. Iis quum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Æduum mittunt, ut eo deprecatore à Sequanis hoc impetrarent. Dumnorix gratia & largitione apud Sequanos plurimum poterat, & Helvetiis erat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat; & cupiditate regni adductus

& exemplo militari. Putabat Ferretus & Lips. legendum, exemplo divi Augusti, & more militari. Sed ponitur & mos pro exemplo. unde Statius i Thebaid. 238:

----- at nati (facinus sine more) cadentes

Calcavere oculos.

Ubi facinus sine more, est inauditum scelus, & sine exemplo. D. Vossius.

Ibid. Hoc est, instituto vel modo. Vellejus Paterculus lib. ii. c. xxvii. Primus ille, (Sulla) & utinam ultimus, exemplum proscriptionis invenit, id est, modum aut rationem. Sulpicius Severus Epist. i. p. 351. Simili sanctum Domini blasphemæ exemplo. Hinc patet lapsum esse Hotomannum, qui, invitis Codicibus, scribere voluit, Negat se more & exemplo injussu P. R. quod alteram lectionem sanam fuisse non judicavit. Davies.

1. Ratibusque compluribus factis; alii &c.] Ita MSS. & veteres cusi. Recentiores autem hoc modo; Ratibusque compluribus factis alii; alii &c. Sententiam nimirum sine isto additamento mancā putabant; sed

perperam. Curtius lib. vii. c. iv. ii. Obstat metus, alii cupiditas, pro eo quod est, alii obstat metus &c. Livius lib. iiii. c. xxxvii. Et jam ne à tergo quidem abstinetur: Virgii cadi, alii securi subijci. Ubi vide Joan. Eynd. Gronovium, qui ita locutos esse veteres pluribus exemplis demonstrat, & inter alia hoc Cæsaris loco. Idem.

2. Si percurrere possent] Hoc est, ut percurrere possent. Eodem modo loquitur noster lib. ii. B. G. c. ix. Sic & Terentius in Heaut. Act. i. Sc. i. Visam, si domi est: Nec aliter Cicero Acad. Quæst. lib. i. n. 2. Hic paucæ primo atque ea percontantibus nobis, & si quid forte Roma novi. Ubi voculam si delendam putarunt Manutius & Lambinus, quod hunc ejus usum in mentem non revocarent; quæ tamen revera habere multis docet Pet. Faber in locum. Idem.

3. Eo deprecatore] Hac in voce præpositio ad augendum & cumulatundum interdum valet, ut docet Gellius Noct. Attic. lib. vi. c. xvi. Quam significationem hic obtinet, ut & apud Persium in Satyr. c. xxx. Idem.

ductus novis rebus studebat, & quamplurimas civitates suo sibi beneficio habere obstrictas volebat. Itaque rem suscipit; & à Sequanis impetrat, ut per fines suos Helvetios ire patiantur; obfidesque uti inter sese dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant; Helvetii, ut sine maleficio & injuria transcant.

X. Cæsari nunciatur, Helvetiis esse in animo per agrum Sequanorum & Æduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe à Tolosatium finibus ab-
sunt; quæ civitas est in provincia. Id si fieret, intel-
ligebat magno cum provinciæ periculo futurum, ut
homines bellicosos, populi Romani inimicos, locis
patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet.
Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labie-
num legatum præfecit. ipse in Italiam magnis itineribus contendit: duasque ibi legiones conscribit; & tres, quæ circum Aquilejam hiemabant, ex hibernis educit; &, qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones, & Graioceli, & Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his proeliis pulsus, ab Ocelo, quod est citerioris provinciæ extremum, in fines Vocontiorum ulterioris provinciæ die septimo pervenit: inde in Allobrogum fines; ab Allobrogibus in Segusianos exercitum ducit. hi sunt extra provinciam trans Rhodanum primi.

XI. Helvetii jam per angustias, & fines Sequanorum suas copias transduxerant, & in Æduorum fines per-

1. Centrones, & Graioceli, & Caturiges] In vulgg. Garoceli. Nos autem MS. Norvic. hndem sequimur, cum, ut recte Ciacconius, Alpes Graia ibi sunt & Ocelum infra. Ceterum nemo animadvertit adversus hosce populos Cæsarem strategemate usum esse, quod refert Polyænus lib. viii. c. xxiii. §. 2. Qui tamen fallitur,

cum tradiderit, ὅτι καὶ τὰ ἀμύχια τὰς Ἀλπεὺς ὑπερβαλὼν, ut ex hoc loco patet. Davies.

2. Citerioris provincia] Citerior provincia, Romanis est Cisalpina, ulterior, Transalpina. Vide Aldi Manutii de Quæst. per Epist. lib. ii. Ep. 11. Idem.

pervenerant, eorumque agros populabantur. Ædui quum se, suaque ab his defendere non possent, legatos ad Cæsarem mittunt rogatum auxilium. Ita se omni tempore de populo Romano meritos esse, ut, pæne in conspectu exercitus nostri, agri vastari, liberi eorum in servitutem abduci, oppida expugnari non debuerint. Eodem tempore, quo Ædui, Ambarri quoque necessarii & consanguinei Æduorum, Cæsarem certiores faciunt, sese, depopulatis agris, non facile ab oppidis vim hostium prohibere. Item Allobroges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant, fuga se ad Cæsarem recipiunt, & demonstrant, sibi, præter agri solum, nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Cæsar non expectandum sibi statuit, dum omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones Helvetii pervenirent.

XII. Flumen est Arar, quod per fines Æduorum & Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, judicari non possit. id Helvetii ratibus ac lintribus junctis transibant. Ubi per exploratores Cæsar certior factus est, tres jam copiarum partes Helvetios id flumen traduxisse,

1. De populo Romano meritos esse] Ob perpetuam eorum erga Romanos fidem. Vide nos infra ad c. xliii. Davies.

2. Et demonstrant] Certiores faciunt, narrant. Sic perpetuo apud nostrum. Similiter Cicero de Orat. lib. i. c. xxxi. Etiam illa cognoram & acceperam, antequam de re dicere-
mus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audient, deinde rem demonstrandam, id est, narrandam. In oratione enim, secundum artis regulas, proœmium excipit narratio. Idem.

3. Incredibili lenitate] Quidam legunt levitate, interpretanturque celeritate. Sed Plinius, ut eam interpretationem non recipiamus, facit.

Ait enim lib. iii. c. iv. Rhodanus fluvius ex Alpibus sese rapiens per Lemannum lacum, segneque deferens Ararim, nec minus seipso torrentem Isaram, & Druentiam. Mela lib. iii. c. v. Araxes labitur placidus ac lenis, neque in utram partem eat, quamvis intuearis, manifestus. Ciacconius.

Ibid. Ad Joan. Mich. Bruunum respicit, quem etiam multis veterum locis consultavit Pet. Faber Semest. lib. i. cap. xx. Quibus adde Silium lib. iii. 451. xv. 501. Davies.

4. Tres jam copiarum partes &c.] Id est, Helvetios traduxisse tres copiarum partes trans id flumen. Nimirum veteres interdum præpositionem non addebant, si jam esset in verbo compositio. Sic infra cap.

xix. quartam vero partem citra flumen Ararim reli-
quam esse; de tertia vigilia ¹ cum legionibus tribus è
castris profectus ad eam partem pervenit, quæ non-
3 dum flumen transierat. Eos impeditos, & inopinan-
tes aggressus, ² magnam partem eorum concidit: reli-
qui sese fugæ mandarunt, atque in proximas silvas ab-
4 dederunt. Is pagus appellabatur Tigurinus. ³ nam o-
mnis civitas Helvetia in quatuor ⁴ pagos divisa est. Hic
pagus unus, quum domo exisset, patrum nostrorum
me-

xxx. Ne major multitudo Rhenum trans-
ducatur, pro eo quod est, trans Rhe-
num. Item lib. II. c. v. Flumen Axo-
nam ----- exercitum transducere matu-
ravit. Eiusdem libri cap. x. Sagitta-
rios pontem transducit. Et saepe alibi.
Similiter Minucius Felix Octavio pag.
14. Mare licet influxerit liquor, hoc
est, in Mare. Et paullo post, Mon-
tes irruunt, ubi hac præpositionis El-
lipsi non animadversa, Editor Ro-
manus male emendat, diruunt. I-
dem.

1. Cum legionibus tribus è castris pro-
fectus] Non Cæsarem ipsum, sed La-
bienum profectum tradunt Plutar-
chus & Appianus. Quod verum esse
nihil dubito. Miratur Hottoman-
nus. Quasi verò non rectè sibi tri-
buat imperator, quæ per legatos
gerit. Sic Suetonius in Julio c. 58.
ait illum per se portus Britannicos
explorasse: quod à Voluseno factum,
nullum est dubium. Unde lib. vi.
Commentar. Ipse, quum maturescere
frumenta inciperent, ad bellum Ambio-
rigis profectus, &c. frustra expunxit,
& Faërus, & Scaliger vocem pro-
fectus. Quod enim ipsum profectum
negant, id eodem modo quo hic ac-
cipiendum est. vide locum. D. Vossius.

Ibid. Non dubium est quin hæc
observatio conciliandis auctoribus
interdum sit adhibenda. Vide do-
ctissimi viri Joan Clerici Diss. II. Har-
mon. Evang. subnexa Can. XVI.
sed loco Suetonii allato non conve-

nit, ut dicemus ad lib. iv. c. xxi.
Davies.

2. Magnam partem eorum concidit] Triginta millia cecidisse ex Polyæno
discimus, qui lib. viii. p. 579. etiam
addit factum hoc in transitu Rhoda-
ni, sed confudit illum cum Arare.
Ne verò quis putet lapsum librarii
esse, addit *τοῦ ποταμοῦ*. D. Vossius.

Ibid. Dio à nostro diversus abiens,
tradit eos in ipso fluminis transitu,
ἐν αὐτοῦ τοῦ ποταμοῦ, fuisse accisos. Vi-
de lib. xxxviii. p. 80. A. Davies.

3. Nam omnis civitas Helvetia] Simi-
li modo Sallustius, citante No-
nio, dixit, *Dua Gallia mulieres con-
ventum vitantes*. Apud eundem in
Catilinario, in Cæsaris oratione,
ubi vulgò legitur, *Bello Macedonico*.
MS. noster perantiquus, & maxi-
mè apud me auctoritatis, habet: *Bello
Macedonio*. Eodem modo infra li-
bro vii. ubi in vulgatis est, *Gergo-
viam*, *Bojorum oppidum*, quos ibi Hel-
vetico prælio victos Cæsar collocaverat. V.
C. habet, *Helvetio*. D. Vossius.

4. In quatuor pagos] Unde Glossa-
rium Latino Græcum; *Pagus*, *τοπαρχία*, *χωρὴ*, *νομός*. Male hic edit.
Rom. Ven. Beroald. ex Glossemate
habent *partes*. Pagorum Helvetiorum
nomina, eorumque situm exhibent
Ph. Cluverius Germ. lib. II. c. IV.
& *Chr. Cellarius Geogr. Ant. lib. II.*
c. III. pag. 175. & seqq. edit. Can-
tab. Davies.

memoria ¹ L. Cassium consulem interfecerat, & ejus
exercitum sub jugum miserat. Ita, sive casu, sive con- 6
silio Deorum immortalium, quæ pars civitatis Helve-
tiæ insignem calamitatem populo Rom. intulerat, ² ea
princeps pœnas perfolvit. Qua in re Cæsar non solum 7
publicas, sed etiam privatas injurias ultus est, quod
³ ejus foci L. Pisonis avum L. Pisonem legatum,
Tigurini eodem prælio, quo Cassium, interfece-
rant.

XIII. Hoc prælio facto, reliquas copias Helvetio- 1
rum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum
curat; atque ita exercitum transducit. Helvetii, re- 2
pentino ejus adventu commoti, quum id, quod ipsi
diebus xx. ægerrime confecerant, ⁴ ut flumen transi-
rent, illum uno die fecisse intelligerent, legatos ad eum
mittunt: cujus legationis Divico ⁵ princeps fuit, qui bel-

1. L. Cassium Consulem] Vide Glan-
doppii notam ad cap. vii. & aucto-
ribus ibi laudatis adde Appianum in
Celticis p. 755. Tacitus autem Germ.
c. xxxvii. Germanos hujusce cladis
auctores facit. Nec tamen pugnant
inter se Tacitus & Cæsar, ut Freinshe-
mius perperam est arbitratus ad Flori
lib. iii. cap. iii. Constat enim
Gallos sub Germanorum nomine
contineri. Seneca Conf. ad Helviam
c. vi. Pyrenæus Germanorum transi-
tus non inhibuit, id est, Gallorum
seu Celtarum, à quibus & Iberis
Celtiberi nomen habent. Vide Dio-
dorum Siculum Bibl. lib. v. p. 304.
ed. Rhodom. & Lipsium in Plinii Pæ-
neg. c. xiv. Davies.

2. Ea princeps &c.] Id est, prima.
Noster infra c. xii. Princepsque deci-
ma legio per tribunos militum ei gratias
egit. Lucret. lib. i. v. 95. de Iphi-
genia

Quod patri princeps donarat nomine
Regem.

Erat nempe primogenita. Vide En-

ripidem Iphig. in Aulid. v. 1220.
Idem.

3. Ejus foci L. Pisonis] Calpurnia
nimirum L. Pisonis filiam duxerat
uxorem. Adi Suetonium in Jul. c.
xxi. Idem.

4. Ut flumen transirent] Dubitat vir
doctissimus P. Ciacconius, an hæc sint
Cæsaris verba; sed immerito: Ea vi-
delicet noster, ut potè *κατασκευάζει* stu-
diosissimus, adjecit. Sic supra c. v.
Helvetii id quod constituerant facere co-
nantur, Ut è sinibus suis exeant. Infra
c. xxxi. Omnibus Gallis idem esse fa-
ciendum, quod Helvetii fecerunt, Ut
domo emigrent. Similiter Cicero Acad.
Quæst. lib. iv. c. iv. Etsi heri, in-
quit, id quod quærebatur, pæne expli-
catum est, Ut rota fere quæstio tractata
videatur. Ultima verba itidem Jan.
Grueterus perperam suspecta habuit.
Idem.

5. Princeps fuit] Primum locum te-
nebat, præcipuus fuit ac primarius
vir. Sic apud Phædrum lib. v. Fab.
i. Principes sunt Athenarum primo-
res. Ut apud nostrum lib. iv. c. xi.
Ubi *Ubi* principes & lib. v. c. iv. Tre-
virorum

- 3 bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum Cæsare egit : Si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Helvetios, 4 ubi Cæsar constituisset, atque esse voluisset. sin bello persequi perseveraret ; reminisceretur & ¹ veteris incommodi populi Romani & ² pristinae virtutis Helvetiorum. ³ Quod improvise unum pagum adortus esset, quum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent ; ne, ob eam rem, 6 aut sua magnopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret. Se ita a patribus majoribusque suis didicisse, ut magis virtute, 7 quam dolo, contenderent, aut insidiis niterentur. Quare, ne committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate populi Rom. & internecione exercitus nomen caperet, ³ ac memoriam proderet.
- 1 XIV. His Cæsar ita respondit : ⁴ Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Helvetii commemorassent, memoriateneret : atque eo gravius ferre, quo minus merito populi Rom. accidisset. qui si alicuius injuria sibi conscius fuisset ; non fuisset difficile cavere. sed eo deceptum, quod neque commissum a se intelligeret, quare timeret ; neque 3 sine causa timendum putaret. Quod si ⁵ veteris contumeliae obli-

virorum Principes, sunt qui inter suos eminebant. Denique, ne plura afferamus, vox hæc ad significandos Augustos ac Cæsares eorumve propinquos tum demum est detorta, cum ipsi rerum potirentur, ut à Th. Gorallio pulcre est observatum ad Pedonis Albinovani Eleg. I. v. 285. Unde liquet eam, cujus exempla dedimus, significationem altera longe esse antiquiorem. Davies.

1. Veteris incommodi] Quod, devicto Cassio, acceperant. Vide c. vii. & xii. Idem.

2. Quod improvise unum pagum adortus esset] Μεταίως. Nolebat Divico dicere fugasset, quia hoc derogabat gloria Helvetiorum : quod non animadvertens Ciacconius, & Ursinus frustra mutabant, ille adortus cum

fugasset ; hic adortus vicisset. D. Vossius.

3. Ac memoriam proderet] Nugari qui depravatam hunc locum credunt meridiana luce clarius & jam aliis demonstratum est. Sic fanè Gellius lib. i, cap. xix: In antiquis Annalibus memoria super libris Sibyllinis hæc prodita est. D. Vossius.

4. Eo sibi ---- teneret] Cognita nimirum eorum astutia, sibi melius poterat cavere, &, data occasione, veterem ignominiam ulcisci. Davies.

5. Veteris contumeliae] Romanis scilicet bello Cassiano sub jugum missis, quod maximæ ignominia loco ducebatur. Hinc Papirius apud Livium lib. ix. c. xv. inquit : Militem se cum singulis vestimenta sub jugum missum

oblivisci vellet ; num etiam recentium injuriarum, quod, eo invito, iter per provinciam per vim tentassent, quod Æduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexassent, memoriam deponere posset ? Quod sua victoria tam insolenter gloriarentur, quodque tam diu se impune tulisse injurias admirarentur, eodem pertinere. ¹ Consueisse enim Deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores ² interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere. Quum 6 ea ita sint, tamen si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, ³ que polliceantur, facturos intelligat ; & si Æduis de injuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum. Divico respondit : Ita Helvetios a majoribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare, consueverint : ejus rei populum Rom. esse testem. Hoc responso dato, discessit.

XV. Postero die castra ex eo loco movent. Idem i Cæsar facit, equitatumque omnem, ad numerum quatuor millium, quem ex omni provincia, & Æduis, atque eorum sociis coactum habebat, præmittit ; qui

missurum, ulciscens illatam, non novam inferentem ignominiam. Sic ubi Romæ compertum est, Aulum Albinum consulis fratrem cum exercitu sub jugo missum esse, metus atque maior civitatem invadere ; pars dolere pro gloria imperii, pars insolita rerum bellicarum, timere libertati ; Aulo omnes infesti ---- quod armatus, dedecore potius, quam manu, salutem quaesiverit. Verba sunt Sallustii Jugurth. cap. xxxix. Davies.

1. Consueisse enim Deos immortales] Eleganter fanè Herodianus in Commodo : Τὸ αὐτὸ καὶ δὴ τὸ ἐκ Κλεισθένος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐχρήσαντο, φιλοτιμιὰς χάριν (ὡς αὖ τις εἴποι) τῆς ἀνδραγαθίας χάριν ἐν ἐνὶ δόξῃ ὅτι οὐ τῆς ἐσχάτης ὑπιδέας εἰς τὸ μέγιστον ὑφ' αὐτῶν, καὶ πάλιν τὸν ἀρδύνα πύλας δι-

καὶ ἀνέλεπτος δυνάται τύχης ῥοπή. Diodorus Siculus quoque lib. xx. Biblioth. 'Αλλ' οἱμαί τι δαίμονιον ὅσπερ ἐπὶ τῆς τοῦ Ἰσχυροῦ διαδοχῆς τὸ τὸν ἑὸν κατεπιδέχτων εἰς τὸν αὐτὸν μετατιθέντι D. Vossius.

2. Interdum res] Non necesse est ut cum Cass. Barhio in Claudiani lib. i. contra Ruffin. v. 22. legamus interim, vel intereadam : Præterquam enim quod hujus particulae vulgaris significatio huc conveniat, aliquando etiam eandem vim habet ac interim. Vide Justinum lib. xi. c. ix, 2. Davies.

3. Ea, que polliceantur, facturos] Nempe in eam partem ituros, atque ibi futuros, ubi Cæsar constituisset. Vide c. xiiii. Idem.

- 2 qui videant, quas in partes hostes iter faciant. 1 Qui cupidius novissimum agmen insecuti, 2 alieno loco 3 cum equitatu Helvetiorum prælium committunt; & pauci de nostris cadunt. Quo prælio 3 sublati Helvetii, quod quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius subsistere, nonnunquam ex novissimo agmine prælio nostros laceffere 4 cœperunt. Cæsar suos à prælio continebat, ac satis habebat in præsentia hostem + rapinis, pabulationibus,

1. Cupidius novissimum agmen insecuti] Id est, inconsultius & festinanti-
us, quam par erat, pugna cupiditate inducti. Ratio metaphora est, quia res, quibus potiri vehementer appetimus, summa cum celeritate persequimur. Eadem loquendi formula utitur noster cum alibi, tum lib. v. c. xv. Sic in Orat. C. Gracchi in Popilium; Quæ vos cupide per hosce annos appetistis atque voluistis, ea si temere repudiaveritis, abesse non potest, quin aut olim cupide appetisse, aut nunc temere repudiavisse dicamini. Nimirum verba Romanis characteribus signata, ad priorem sententiæ partem quod attinet, usitato significato adhibentur; In posteriore autem denotant id quod inconsulte ac sine causa sit, ut apud Plantum Aulul. Act. IV. Sc. III. 1. Non temere est, quod corvos cantat mihi nunc ab læva manu. Hoc cum non animadverteret T. Castricius apud Gellium Noct. Attic. lib. xi. c. xiii. Oratorem hunc male explicat, eumque, velut absurde loquentem, perpetam reprehendit. Davies.

2. Alieno loco] In re militari aliena loca sunt iniqua, quæ autem commoda, sua dicuntur. Sallustius Jugurth. c. lrv. Qui sua loca defendere nequiverat, in alienis bellum gerebat. Idem c. lxi. Neque Jugurtham nisi ex insidiis, aut suo loco pugnam facere, hoc est, loco sibi opportuno. Addeantur etiam Joan. Frid. Gronovii

Observ. lib. iv. c. xvii. Idem.

3. Sublati Helvetii] Elati. Sic lib. v. c. xxxvii. Hac victoria sublati Ambiorix. Vide & lib. ii. B. C. cap. xxxvii. Idem.

4. Rapinis, pabulationibus, populationibus] Expungo vocem pabulationibus. Quam recte in prioribus editionibus omissam sine causa magnus Scaliger suæ editioni inseruit. Quamvis enim ita in codd. nonnullis legatur, otiosa est vox. Dixit enim Cæsar Helvetios cibaria secum vexisse. Itaque non opus pabulationibus. Confirmat opinionem Celsi exscriptor incertus. ait enim, contentus in præsens metu illos à prædationibus arcuisse. Ne Græcus quidem agnoscat: apud quem est, εἰ μὲν οὖν δούλοισιν ἔσθ' ἰαντῶν συμμάχων χεῖρα ἀδύνατον διαφυλάττειν. Nisi dicamus Helvetios pabula pro equis non habuisse, infra tamen prohibet Cæsar Lingones ne frumentum subministrarent Helvetiis. Sed hoc xx. diebus, fortasse & eo amplius post hæc accidit. Et iterum aliquanto infra ait. Helvetios omnium necessarium inopia pressos. D. Vossius.

Pabulationibus] Hæc vox abest à Codd. Steph. Ven. aliisque nonnullis, quo factum, ut eam expungendam fuisse Dion. Vossius, quia supra c. v. dixerat Cæsar, Helvetios cibaria secum vexisse. At ibi tantum intelliguntur molita ἀσπρά, quibus se ipsi sustentarent, nihil autem

bus, populationibusque prohibere. Ita dies circiter 5 quindecim iter fecerunt, uti inter novissimum hostium agmen, & nostrum primum, non amplius quinis aut senis millibus passuum interesset.

XVI. Interim quotidie Cæsar Æduos 1 frumentum, quod essent publice polliciti, flagitare. nam 2 propter frigora, quod Gallia sub Septemtrionibus, ut ante dictum est, posita est, non modo frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat. eo autem frumento, quod flu- 3 mine Arare navibus subvexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Helvetii averterant, à quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere Ædui, 4 conferri, comportari, adesse, dicere. Ubi se diutius 5 duci intellexit, & diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret; convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Divitiaco, & Lisco, 3 qui summo magistratui præ-

tem de pabulis in equorum usum. Qua de causa ipse potius censerem, vocem hanc ex aliquibus libris excidisse ob similitudinem, quæ ei cum verbo sequente intercedit: Quod quidem sæpe accidit in Veterum monumentis ut exemplis nonnullis ostendimus. Curtius lib. vii. c. i. 26. Amicitiam ----- adeo non eo inficias ut expetisse consteat. Lege ex MS. Coll. Pet. Cantab. Ut expetisse quoque nos, magnosque ex ea fructus percepisse consteat. Sic cum vulgata Tatiani exemplaria §. 52. habeant, τὰ δ' ὑμῶν ἐξ ἐν ἑστέρας πόλεσι, post ἐν autem alter è Codd. Gallic. suppleat μάλιστα, alter μῖσος, non mihi dubium videretur, quin posterior lectio sit recipienda, ob causam jam ante dictam. Davies.

1. Frumentum ----- flagitare] Verbum huic loco aptissimum; denotat enim vehementem non sine convitiis postulationem. Cicero ad Famil.

lib. ix. Epist. viii. quæ etiam Acad. Quæst. lib. i. est præfixa. Metuo, ne te forte flagitent, ego autem mandavi, ut rogarent. Vide G. J. Vossii Etymol. voce Flagitium. Idem.

2. Se diutius duci] In aliud tempus ex alio rejici, dum conferretur frumentum, quod polliciti erant Ædui. Nimirum hæc vox apud optimos Auctores non raro protrahendi significationem obinet. Noster lib. i. B. G. c. xxxviii. Magnam ad ducendum bellum daret facultatem. Corn. Nepos in Alcib. c. viii. Ut bellum quam diutissime duceret. Adi etiam Silium Italicum v. 97. Idem.

3. Qui summo magistratui præerat] Ita bene jam olim hæc restituta. Error tamen vetus, qui & Anonymum Celsi exscriptorem decepit. ait enim: Is erat Dumnorix frater Divitiaci, qui tunc apud Æduos collega Lisco, summe rerum præerat. Etiam Græcum, ubi

præerat (quem Vergobretum appellant Ædui, qui creatur annuus, & vitæ necisque in suos habet potestatem) graviter eos accusat: quod, quum neque emi, neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non sublevetur; præfertim quum magna ex parte eorum precibus adductus bellum susceperit; multo etiam gravius, quod sit destitutus, queritur.

- 1 XVII. Tum demum Liscus oratione Cæsaris adductus, quod antea tacuerat, proponit: *Esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat, qui privati* 1 *plus possint, quam ipsi magistratus: hos seditiosa atque improba oratione multitudinem detertere, ne frumentum* 2 *conferant; quod* 2 *præstare dicant, si jam* 3 *principatum Gallia obtinere non possint, Gallorum, quam Romanorum,* 4 *imperia perferre: neque dubitare debeant, quia, si Helvetios superaverint Romani, una cum reliqua Gallia* 5 *Æduis libertatem sint erepturi. Ab iisdem nostra consilia, quæque in castris gerantur, hostibus enunciar: hos a se coerceri non* 6 *posse. Quin etiam, quod* 4 *necessario rem Cæsari enunciarit,*

legere est, τὸν τὴ Διζιτιανόν, καὶ τὸν Δίον, τὸ μάλιστα τῶν Ἑδύων ἀξιωμα, Βαργέβοιτον καλεῖσθαι, ἔχοντας. D. Vossius.

1. Plus possint, quam ipsi magistratus] P. Ciacconius hic legendum statuit ipse magistratus, sed licet unus tantum fuerit Vergobretus, aliorum tamen magistratuum desiderabatur opera, ut Æduorum civitas commode regeretur. Davies.

2. Præstare dicant &c.] Huiusce loci sanitas Gabr. Faërus debetur, quem in suis edit. secuti sunt Lipsius & Scaliger. MSS. enim & veteres cusi exhibent Præstare debent, vel debuerant, ut Rom. & Ven. Idem.

3. Principatum Gallia obtinere] Divitius tenere; Ædui enim, ut ait Cæsar infra c. XLIII. omni tempore to-

tius Gallia principatum tenuissent. Eadem potestate occurrit apud Curtium lib. III. c. IV. 5. Proditos se rati ne conspectum quidem hostis sustinere voluerunt, cum vel pauciores locum obtinere potuissent. Vide & Joan. Frider. Gronovium ad lib. III. Livii c. XXXVI. Idem.

4. Necessary rem Cæsari enunciarit] Sic ex Vet. Cod. restituendum censuit Gabr. Faërus, quem in sua edit. secutus est Jos. Scaliger. Alii omnes MSS. & Vett. editi repræsentant necessario rem coactus Cæsari enunciarit, nisi quod pauci necessariam exhibeant; sed illa vera est lectio. Noster lib. III. B. C. cap. XLIX. illi necessario loca sequi demissa cogeantur. Terentius Andr. Aët. IV. Sc. 1. 8. Tum coacti necessario se aperiant. Scriptor ad Herennium lib. IV. fol. 35. ed. Lambin. Mars istud

16

intelligere sese, quanto id cum periculo fecerit; & ob eam causam, quam diu potuerit, tacuisse.

XVIII. Cæsar hac oratione Lisci Dumnorigem Divitiaci fratrem designari sentiebat: sed, quod pluribus præsentibus eas res jactari nolebat, celeriter concilium dimittit; Liscum retinet. Quærit ex solo ea, 2 quæ in conventu dixerat. dicit liberius, atque audacius. 1 eadem secreto ab aliis reperit esse vera: Ipsum 3 esse Dumnorigem, summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum rerum novarum, complures annos portoria, reliquaque omnia Æduorum vectigalia parvo pretio redempta habere: propterea quod 2 illo licente, contra liceri audeat nemo. His rebus & suam rem 4 familiarem auxisse, & facultates ad largiendum magnas comparasse: magnum numerum equitatus suo sumptu semper 5 alere, & circum se habere. Neque solum domi, sed etiam 6 apud finitimas civitates largiter posse, atque huius potentia causa, matrem in Biturigibus, homini illic nobilissimo, ac potentissimo, collocasse: ipsum ex Helvetiis uxorem habere: 7 sororem ex matre & propinquas suas nuptum in alias civitates collocasse. Favere, & 3 cupere Helvetiis, propter eam 8 affinitatem: odisse etiam suo nomine Cæsarem, & Romanos; quod eorum adventu potentia ejus diminuta, & Divitiacum frater in antiquum locum gratiæ atque honoris sit restitu-

tus.

te facere necessario coegit. Adi etiam scriptorem de bell. Hisp. cap. XXIV. Davies.

1. Eadem secreto ab aliis reperit esse vera] In omnibus MSS. & editis usque ad Scaligerum legitur, Eadem secreto ab aliis quærit: reperit esse vera; quod cur rejecerit vir summus, nondum video. Eandem quidem vocem paulo ante positam invenimus; sed ab istiusmodi repetitionibus Cæsar non abhorruit. Adi sis huiusce libri c. III. & XX. Davies.

2. Illo licente, contra liceri] Liceri est pretium deferre pro eo quod tibi velis comparare. Hoc cum non in-

telligeret editor Venetus, locum in ista editione sic corruptum legimus, Illo dicente, contradicere audeat nemo. Idem.

3. Favere & cupere Helvetiis] Usitatum ut velle & θέλει pro bene velle, voluntas pro benevolentia ponatur. Valerius Flaccus:

--- Namque est tibi nostra voluntas. Sic apud Hebræos etiam וולונטא voluntas pro benevolentia. D. Vossius.

Ibid. Est Hellenismus, ut observavit Nic. Rigaltius ad Minucii Felicis Octav. p. 32. ed. Oxon. ubi eadem occurrit locutio. Davies.

B 5

9 tus. Si quid accidat Romanis, summam in spem regni per Helvetios obtinendi venire: ¹ imperio populi R. non modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare. 10 Reperiebat etiam Cæsar, inquirendo, ² quod prælium equestre adversum paucis ante diebus esset factum, initium ejus fugæ à Dumnorige, atque ejus equitibus factum esse: [nam equitatu, quem auxilio Cæsari Ædui miserant, Dumnorigis præerat] eorumque fuga reliquum esse equitatum perterritum.

1 XIX. Quibus rebus cognitis, quum ad has suspiciones certissimæ res accederent; quod per fines Sequanorum Helvetios traduxisset: quod obsides inter eos dandos curasset: quod ea omnia non modo injussu suo & civitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset: quod à magistratu Æduorum accusaretur; satis esse causæ arbitratur, quare in eum aut ipse animadverteret, aut civitatem animadvertere juberet. His omnibus unum repugnabat, quod Divitiaci fratris summum in populum R. studium, ³ summam in se voluntatem,

1. Imperio P. R.] Vide notas ad lib. II. B. G. c. 1.

2. Quod prælium equestre adversum &c.] Est ἀναλόγητος, seu, ut Latine loquar, initio ab una phrasi facto, alterius pars subicitur. Sic apud Plautum Pœn. Act. III. Sc. III. 46. Tu, si te Dii ament, agere tuam rem occasio est. Incepit, tanquam dicturus esset, tuam rem agendi occasionem habes, finivit vero haud aliter ac si initio posuisset Tibi. Apud illum scriptorem multa hujusmodi occurrunt. Corn. Severus in Ætna v. 523. de lapide molari.

Quin etiam externum nil ei calor ipse resolvit.

Non odor aut levitas ---

si eundem loquendi modum servare in animo habuisset Poëta, odor & levitas in Accusativo casu essent efferenda. Vide & Hirtium Bell. Afric. c. xxv. Eadem locutionum mi-

stura frequens etiam est in Græcis scriptoribus, ut ostendit vir doctissimus Joan. Clericus Art. Crit. P. II. S. I. c. x. 10. & seqq. Hoc ἀναλόγητος enim non concoquerent editores nonnulli, locum sic refinxere: Reperiebatque inquirendo Cæsar initium fugæ prælii equestris adversi paucis ante diebus à Dumnorige atque ejus equitibus factum esse. Ita legitur in edit. Gryph. & Vascos. ac ita ex conjectura voluit P. Ciacconius, Franciscus etiam Hotomannus locum mendi suspectum habet, & in omnes partes se vertit, ut fano medicinam inveniat. Davies.

3. Summam in se voluntatem] Benevolentiam aut amorem. Sic lib. v. c. iv. Cæsar egregiam in se voluntatem perspexisset. Adi & Terentium Phorm. Prol. v. 30. & ibi Donatum. Idem.

tem, egregiam fidem, justitiam, temperantiam cognoverat. nam, ne ejus supplicio Divitiaci animum offenderet, verebatur. Itaque prius quam quidquam ³ conaretur, Divitiacum ad se vocari jubet, & quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procellum, principem Galliæ provinciæ, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quæ ipso ⁴ præsentem in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, ¹ & ostendit quæ separatim quisque de eo apud se dixerit. Petit, atque hortatur, ut sine ejus offensione animi, vel ipse de eo, causâ cognita, statuat, vel civitatem statuere jubeat.

XX. Divitiacus multis cum lacrimis Cæsarem complexus obsecrare cœpit, ne quid gravius in fratrem statueret: scire se illa esse vera: nec quemquam ex eo plus, ² quam se doloris capere: propterea quod, quum ipse gratia plurimum domi, atque in reliqua Galliâ, ille minimum propter adolescentiam posset, per se crevisset. Quibus opibus ³ ac nervis, non solum ad minuendam gratiam, sed pene ad perniciem suam uteretur: sese tamen amore fraterno, & existimatione vulgi commoveri. Quod si quid ei à Cæsare ⁴ gravius accidisset, cum ipse eum locum amicitia apud eum teneret, neminem existimaturum non sua voluntate factum; qua ex re futurum, uti totius Galliæ animi à se averterentur. Hæc quum pluribus verbis flens à Cæsare peteret, Cæsar ejus dexteram prehendit. consolatus ⁵ rogat

1. Et ostendit] Omnes MSS. & impressi ante Scaligerum, has voces exhibent, quas revocandas censuimus. Commonefecit Cæsar Divitiacum, dum ipsi audita in memoriam revocat, ostendit vero res, ut putabat Imperator, antea non cognitâs. Davies.

2. Ac nervis] Potentia, Peto Albinovanus Eleg. l. 48.

Nec quemquam nervos extimuisse timos.

Sic & Lactantius Instit. Divin. lib. 1. c. 111. aliique. Metaphora sumpta est ab animalibus, quorum vires sunt in nervis posita. Hinc apud Ciceronem Acad. Quæst. lib. 1. cap. x. Nervos virtutis incidere est de ea vim omnem & efficaciam detrahere. Idem.

1 rogat finem orandi faciat: tanti ejus apud se gratiam esse ostendit, uti & Reipubl. injuriam, & suum dolorem ejus voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se vocat, fratrem adhibet: quæ in eo reprehendat, ostendit; quæ ipse intelligat, quæ civitas queratur, proponit: monet, ut in reliquum tempus omnes suspiciones vitet. præterita se Divitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit: ut, quæ agat, quibuscum loquatur, scire possit.

1 XXI. Eodem die ab exploratoribus certior factus hostes sub montem confedis, millia passuum ab ipsis castris octo; qualis esset natura montis, & qualis in circuitu adscensus, qui cognoscerent, misit. Renunciatum est, facilem esse de tertia vigilia T. Labienum 2 legatum pro Præatore cum duabus legionibus,

1. Rogat ---- ostendit] Unde factum, ut P. Ciacconius has voces mendi suspectas habuerit, plane nescio; nec à quoquam idonea hujusce suspicionis reddi potest ratio. Davies.

2. Legatum pro Præatore] Non est rejicienda hujus loci antiqua scriptura, quæ habetur in vetustissimis libris Vaticano & meo, in quibus est, pro Præatore, non, prope. Nam ea lectio confirmatur testimonio antiquitatis, quæ habetur in veteribus inscriptionibus, & argenteis etiam denariis, uno M. Bruti, Cæsaris percussoris, in quo Brutus ipse procos. describitur, ejus vero legatus C. Flavius, in eodem denario LEG. PROPR. dicitur: altero Q. Cæcili Metelli Pii, qui cum procos. in Africa rem gesserit, ejus legatus P. CRASSUS JUNI. in eodem denario LEG. PROPR. dicitur. Etiam P. CARISIUS, LEGATUS AUGUSTI in argenteo denario, in quo Emerita opidum, à Carisso jussu Augusti in Lusitania conditum, impressum est, P. CARISIUS LEG. PROPR. scribitur. Et M. PUBLICIUS qui Cn. Pompeii

Magni in Hispania legatus fuit, in argenteo item denario, LEG. PROPR. dicitur; ut videri possit his nominibus extraordinaria imperia ornari solita fuisse apud Romanos, cum, absente magistratu, cui provincia decreta erat, ejus magistratus legati aliquo mitterentur cum imperio ad rem gerendam. Quo exemplo T. Labienus legatus Cæsaris, qui Galliam provinciam Proconsulari potestate obtinebat, Legatus Pro præatore à Cæsare dictus est. Cum autem librarii in τὸν ἀντιστοιχόν ἐκ τῆς σαβίτης labi soliti sint, non est mirandum, si ex subobscuriore voce Pro Præatore, lapsi sunt in prope, dictionem usitatoriam. F. Vrsin.

Ibid. Hæc tamen locutio absurda visa est Fr. Hotomanno, quam esse probam plurimis etiam inscriptionibus & numismatis ostendit Lud. Carrio Ant. Lect. lib. III. c. VIII. adeo ut mirer eos, qui nuperam editionem Amstelodani curarunt. Hotomannum potius secutos esse. Davies.

bus, & 1 iis ducibus, qui iter cognoverant, summum jugum montis adscendere jubet: quid sui consilii sit, 3 ostendit. ipse de quarta vigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit; equitatumque omnem ante mittit. P. Confidius, qui rei militaris peritissimus habebatur, & in exercitu L. Sullæ, & postea in M. Crassi fuerat, cum exploratoribus præmittit.

XXII. Prima luce, quum summus mons à T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius mille & quingentis passibus abesset; neque, ut postea ex captivis comperit, aut ipsius adventus, aut Labieni cognitus esset; Confidius, 2 equo 2 admissio, ad eum accurrit: dicit, montem, quem à Labieno occupari voluerit, ab hostibus teneri: id se 3 à Gallicis armis atque insignibus cognovisse. Cæsar suas

CO-

1. Iis ducibus] Ita reposuimus ex G. Faerni MS. antiquissimisque edit. Rom. & Ven. cum in aliis perperam legatur iisdem Ducibus. Davies.

2. Equo admissio] Concitato. Cicero de fin. Bon. & Mal. lib. I. n. 2. Difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum coerceri reprimique non potest. Sic legendum cum MS. Coll. Corp. Christi Cantab. & edit. vett. nam male Janus Gruterus emendavit jam missum. Virgilio Æn. XI, 272. pennæ sunt admissæ, quæ velociter moventur. In nonnullis summi Poetæ exemplaribus perperam scribitur.

Amisissis petierunt athera pennis. Quam lectionem Servius & Pierius meliorem judicarunt; sed multum abest ut scopum attigerint. Vide Pedonem Eleg. I, 250, 320. & Tibullum lib. I. El. IV, 44. Idem.

3. A Gallicis armis atque insignibus] Insignia quæ sint Adr. Turnebus lib. IX. adv. c. VIII. docet ex Polybio. Quem etiam super ea ipsa re explicat J. Lipsius lib. III. de

mil. dial. V. Insignia autem à signis ita distinguere videtur Cæsar, ut hæc copiarum sint, illa galeæ. Lib. VII. B. G. c. XIV. Cæsar testis insignibus suorum, occultatisque signis militibus. Diversa autem Romanorum & Gallorum insignia fuisse, cum illi non nisi cristas, pennasque avium; isti cornua aut animalium partes gestarent variasque effigies, docet Lipsius in analect. ad milit. lib. III. dialog. V. Brant.

Ibid. Intelligi dicunt galearum ornamenta & similia, de quibus Lipsium vide, & Brantium. Græcus ἀνέμων transulit, quod potius signa militaria notare videatur. Cæsar infra ait: Temporis tanta fuit exiguitas ut non modo ad insignia accommodanda, sed & galeas induendas tempus defuerit. Insignia ornamenta, propria huic vel illi: unde Horat. lib. Epod. Od. 5. purpuram prætextam, vocat insignia, cum ait:

Ut hæc trementi questus ore consistit.
Insignibus rapta puer. D. Vossius.

copias in proximum collem subducit; aciem instruit. Labienus, ut erat ei præceptum à Cæsare, ne prælium committeret, nisi ipsius copiarum prope hostium castra visæ essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret; monte occupato, nostros expectabat, prælioque abstinebat. ¹ Multo denique die ² per exploratores Cæsar cognovit; & montem à suis teneri, & hostes castra movisse, & Considium timore perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renunciassse. Eo die, quo consuevit intervallo, hostes sequitur, & millia passuum tria ab eorum castris castra ponit.

¹ XXIII. Postridie ejus diei; quod omnino biduum supererat, quum exercitui frumentum metiri oporteret; & quod à Bibracte oppido Æduorum longe maximo ac copiosissimo, non amplius millibus passuum ^{xviii} aberat: rei frumentariæ prospiciendum existimavit; & iter ab Helvetiis avertit, ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitivos L. Æmilii, Decurionis equitum Gallorum, hostibus nunciatur. Helvetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere existimarent, eo magis, quod pridie, superioribus locis occupatis, prælium non commisissent; sive quod re frumentaria intercludi posse confiderent, commutato consilio atque itinere converso, nostros à novissimo agmine insequi ac laceßere cœperunt.

¹ XXIV. Postquam ³ id animum advertit, copias suas

¹. Multo denique die] Cum multum diei processerat, ut loquitur Sallustius Jugurth. c. li. Davies.

². Per exploratores Cæsar] Ultimam vocem addidi ex MS. Norvic. & edit. Rom. Ven. Beroald. quod perspicuitati inserviat. In verbis enim, quæ præcedunt, de Labieno agitur, non de Cæsare. Idem.

³. Id animum advertit] Ita restitimus ex MSS. Norvic. Brant. & Ur-

sin. Editi enim minus eleganter habent, Id animadvertit. Lucretius lib. ii, 124.

Hoc etiam magis hac animum te advertere par est.

Sæpe hoc modo locutus est Plautus. Sic Pseud. Act. I. Sc. III, 43. Et id & hoc quod te revocamus, quæso animum advorte. Vide & Act. I. Sc. II, 10. Idem.

suas Cæsar in proximum collem subducit; equitatumque, qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum quatuor veteranarum, ita, uti supra se in summo jugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, & omnia auxilia, collocaret, ac totum montem hominibus compleret. Interea sarcinas in unum locum conferri, & eum ab iis, qui in superiore acie constiterant, muniri jussit. Helvetii cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt. ¹ ipsi confertissima acie, rejecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt.

XXV. Cæsar, primum suo, deinde ² omnium è conspectu remotis equis, ut, æquato periculo, spem fugæ tolleret, cohortatus suos, prælium commisit. Milites, ³ è loco superiore pilis missis, facile hostium phalangem perfregerunt. ea disjecta, gladiis districtis, in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod, pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis & colligatis, quum ferrum se

¹. Ipsi conf. acie, rejecto &c.] Interpunge, Ipsi, conf. acie rejecto &c. At sic Græcus? Davies.

². Omnium è conspectu remotis equis] Voces è conspectu omnes viri docti delendas censent. Anonymus tamen, equis autem omnibus, ait non dimissis modo, sed è conspectu abductis. Græcus simpliciter ἐκ τοῦ ὄψεως ἀπομαρτυροῦν. D. Vossius.

³. Ibid. Has voces delendas censent P. Ciacconius alique quos secutus est in sua editione Jof. Scaliger; sed immerito, ut mihi quidem videtur: nam non modo eas legit Julius Cæsar, (Vide lib. i. p. 28. ed. Lond.) verum etiam in pugna difficili ita se gerere solitus est Cæsar. Frontinus Strateg. lib. ii. c. viii, 13. D. Julius ad Mandam suis referentibus pe-

dem, equum suum abduci à conspectu suo jussit. Nec hoc novum fuit Strategema; simili enim usum fuisse Catilinam tradit Sallustius Bell. Catil. c. lxx. Davies.

³. E loco superiore pilis missis] Urfinus & Ciacconius legunt emissis frustra. Mittere pro emitte usurpatum probis autoribus. Sic radicem, fructus, folia mittere. Columella & Plinius dixerunt. Et Livius, qui vocem liberam pro Rep. mittere auderet. Sic Seneca Agamem. Act. 3. sc. 1.

Sua quisque mittunt tela, & insequuntur fretum Emoluntur.

Etiam Hirtius viii. de Bello Gall. Unde tormento missa tela in hostium castris nec conjici possent. D. Vossius.

se inflexisset, neque evellere, neque, ¹ sinistra im-
 4 pedita, satis commode pugnare poterant; multi ut,
 5 diu jactato brachio, præoptarent scutum manu emit-
 6 tere, & nudo corpore pugnare. Tandem, vulneribus
 defessi, & pedem referre, &, quod mons suberat cir-
 citer M. passuum, eo se recipere cœperunt. Capto
 monte, & succedentibus nostris, Boji, & Tulingi,
 qui hominum millibus circiter xv agmen hostium clau-
 debant, & novissimis præsidio erant, ex itinere no-
 stros ² latere aperto aggressi, circumvenire, & id con-
 spicati Helvetii, qui in montem sese receperant, rur-
 7 sus instare, & prælium redintegrare cœperunt. Ro-
 mani ³ conversa signa tripartito intulerunt: prima, ac
 secunda acies, ut victis, ac submotis, resisteret; ter-
 tia, ut venientes exciperet.

1 XXVI. Ita, ⁴ ancipiti prælio, diu atque acriter pu-

1. Sinistra impedita] Quæ tenebat
 scuta pilis transfixa. De utrisque
 armis vide *Just. Lipsium* Mil. Rom.
 lib. 11. Diall. 11. & 14. *Davies.*

2. Latere aperto] A dextro latere,
 quod clypeis non tegebatur. Vide
Silium Italicum lib. 11, 78. *Idem.*

3. Conversa signa tripartito intule-
 runt] Optime. Licet *Carrio* lib.
 111. cap. 11. *Antiq. Lect.* contenda-
 dat bipartito in VV. CC. inveniri &
 retinendum esse. Causam addit,
 quia duæ acies idem faciebant; ter-
 tia aliud. Nihil magis movet me
Græcus qui *Stryx* transfudit. Ubique
 enim *Cæsar* tripartitam fere aciem
 se habuisse dicit. Sic libro v. c. x. *Post-
 ridie* ejus diei, mane, tripartito milites
 equitesque in expeditionem misit. Et
 lib. vi. c. vi. *Cæsar* partis copias cum *C.*
Fabio legato, & *M. Crasso* quæstore,
 eeleriterque effectis pontibus, tripartito
 adiit. Sed maxime huc faciunt ver-
 ba sub finem hujus libri: *Acieque tri-
 plici instructa*, ad eum locum venit,
 primam & secundam aciem in armis
 esse, tertiam castra munire jussit. Cur
 ergo & hic non mutat acie duplici
 instructa? *D. Vossius.*

Ibid. Recte, ut videtur, receptam
 lectionem adversus *Lud. Carriorem*
 tuetur *D. Vossius*. Est tamen aliud,
 quod scrupulum movet; quomodo
 videlicet ab iis, qui victis ac sub-
 motis resistebant, conversa esse signa
 dicerentur, cum jam ante recta ad
 eos fuerint lata. In acie enim con-
 vertuntur signa, quando mora ac
 ferri jam cœpta, in aliam partem
 feruntur, ut docet *Joan. Frid. Gro-
 novius* ad *Livii* lib. 111. cap. 114.
 Quod tamen hic non accidit. Quan-
 doquidem igitur *Metaphrastes*, *MS.*
Brant. & editt. *Rom. Ven. Beroald.*
 vocem *conversa* non exhibeant, de-
 lendam arbitror, licet non nega-
 rim hanc locutionem tertiæ aciei;
 quæ venientes excipiebat, probe
 convenire; primæ vero ac secundæ
 non item. *Davies.*

4. Ancipiti prælio] Dubio Marte;
 adeo ut nescirent in quam partem
 se inclinaret victoria. Sic locutus
 est *Curtius* lib. viii. c. 11, 16. Fieri
 etiam potest, ut hoc prælium dica-
 tur anceps, quod duobus in locis pu-
 gnaretur. Vide *Corn. Nepotis Themist.*
 c. 111, & *Datam.* c. vii. *Idem.*

pugnatum est. Diutius quum nostrorum impetum su-
 stinere non possent; alteri se, ut cœperant, in mon-
 tem receperunt; alteri ad impedimenta & carros suos
 se contulerunt. nam hoc toto prælio, quum ab hora ²
 septima, ad vesperam, pugnatum sit, aversum ho-
 stem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad ³
 impedimenta pugnatum est: propterea quod pro val-
 lo carros objecerant, & è loco superiore in nostros ve-
 nientes tela conjiciebant, & nonnulli inter carros ro-
 tasque, ¹ mataras ac tragulas subiciebant, nostrosque
 vulnerabant. Diu quum esset pugnatum, impedimen- ⁴
 tis castrisque nostri potiti sunt. ibi Orgetorigis filia,
 atque unus è filiis captus est. Ex eo prælio circiter mil- ⁵
 lia hominum cxxx superfuerunt: eaque tota nocte con-
 tinerenter ierunt: nullam partem noctis itinere intermis-
 so, in fines Lingonum die 14 pervenerunt, quum &
 propter vulnera militum, & propter sepulturam oc-
 cisorum, nostri triduum morati, eos sequi non potuif-
 sent. Cæsar ad Lingones litteras, nunciosque misit, ⁶
 ne eos frumento, neve alia re, juvarent: qui si ju-
 vissent, se eodem loco illos, quo Helvetios, habitu-
 rum. Ipse, triduo intermisso, cum omnibus copiis eos
 sequi cœpit.

XXVII. Helvetii omnium rerum inopia adducti, ¹
 legatos de deditioe ad eum miserunt. qui quum eum ²
 in itinere convenissent; seque ad pedes projecissent;
 suppliciterque locuti, flentes pacem petissent; atque
 eos in eo loco, quo tum essent, suum adventum ex-
 spectare jussisset; paruerunt. Eo postquam Cæsar per- ³
 venit,

1. Mataras tragulas subiciebant] *Ciacconius* & *Ursinus* legunt *abjicie-
 bant*. Frustra. Subjicere Cæsar di-
 xit, quia non, ut solitum, supra
 currus, velut ex vallo jaculabantur,
 sed sub curribus, rotas inter. ut ipse
 Cæsar ait. Rectissime Græcus,
 μεταξὺ τῶν ὑποκάτω καὶ τῶν ὑπερῶν,

παρὰ τὴν καὶ ἐν τῇ ὑπερῶν. *D.*
Vossius.

Ibid. Sic disertè *MS. Norvic.* cum
 in aliis Codd. scriptis, ut & anti-
 quioribus impressis, legamus *Mara-
 ras & tragulas*. Quam mendam pri-
 mus sustulit *Joan. Rhellicanus*, quem
 secuti sunt editores nuperi. *Davies.*

venit, obsides, arma, servos, qui ad eos perfugissent; 4 poposcit. Dum ea conquiruntur, & conferuntur ¹ nocte intermissa circiter hominum millia vi ejus pagi, qui ² Urbigenus appellatur, sive timore perterriti, ne, armis traditis, supplicio afficerentur, sive spe salutis inducti, quod, in tanta multitudine dediticiorum, suam fugam aut occultari, aut omnino ignorari posse existimarent; ³ prima nocte, ex castris Helvetiorum egressi, ad Rhenum finesque Germanorum, contenderunt.

¹ XXVIII. Quod ubi Cæsar rescivit, quorum per fines ierant, his, uti conquirent, & reducerent, si sibi purgati esse vellent, imperavit, reductos in hostium numero habuit, reliquos omnes, obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditiorem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reverti iussit; &, quod omnibus frugibus amissis, domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit, ut his frumenti copiam facerent: ipsos, oppida, vicisque, quos incenderant, ⁴ restituere iussit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare; ne propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum

¹. Nocte intermissa] Interposita. Francisco quidem Hotomanno mira videtur hæc loquendi ratio, quæ tamen Cæsari est familiaris. Sic lib. vi. c. ix. Intermissis paucis diebus. Vide & lib. iii. B. C. c. lviii. Vim vocis non intellexit Metaphrastes, qui habet *μᾶς νυκτὸς ἀπὸ τῶν διαπελάτων διαλειπόντες*. Davies.

². Qui Urbigenus appellatur] Sic legendum, non Verigenus. Adi Phil. Cleverium Germ. lib. ii. cap. iv. & Christ. Cellarium Geogr. Ant. lib. ii. c. iii. pagg. 175, 176. ed. Cantab. Idem.

³. Prima nocte] Sic MSS. & pleraque e vet. Edit. Nonnulla e-

nim, quas secuti sunt Scaliger alii-que, habent prima noctis vigiliæ; quæ voces cum ora Codicum essent adlita, ut paullo obscurior loquendi modus explicaretur; tandem, ut sit, veram lectionem loco suo deturbant. Hoc modo locutus est noster cum alibi, tm lib. iii. B. C. c. lxxv. Impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniam pramissit. Insignis est hanc in rem locus Corn. Nepotis in Eumen. cap. ix. Idem.

⁴. Restituere iussit] Reardificare. Corn. Nepos Timoth. c. iv. Quos avus Conon muros ex hostium prada restituerat. Vide & Pelopid. c. iv. Idem.

num incolunt, è suis finibus in Helvetiorum fines transirent; & finitimi Galliæ provinciæ, Allobrogibusque essent. ¹ Bojos, petentibus Æduis, ² quod egregia virtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit: quibus illi agros dederunt; quosque postea in parem juris libertatisque conditionem, atque ipsi erant, receperunt.

XXIX. In castris Helvetiorum tabulæ repertæ sunt litteris Græcis confectæ, & ad Cæsarem perlatæ; quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senes, mulieresque. Quarum omnium rerum summa erat, ³ capitum Helvetiorum millia cclxiii, Tulingorum millia xxxvi, Latobrigorum xiv, Rauracorum xxiii, Bojorum xxxii. ex his, qui arma ferre possent, ad millia xcii. ⁴ Summa omnium fuerant ad millia cclxix. Eorum,

¹. Bojos, petentibus Æduis, quod egregia virtute erant cogniti] Vocem hanc alii, & in sua quoque editione Scaliger omisit. An non simile illud Taciti, quamvis nullius flagitii compertum. D. Vossius.

². Quod egregia virtute erant cogniti] Ita omnes MSS. præter Faern. & editi usque ad Scaligerum, qui ultimam vocem temere proflus & inconsulte expunxit. Phadrys lib. i. Fab. xi. Quicumque turpi fraude semel introit. Idem lib. v. Fab. v. Scurram dicit esse notum urbano sale, qui faciliis & ingenii elegantia erat nobilitatus. Davies.

³. Capitum Helvetiorum &c.] In recensendis Gallorum copias variant Historici. Vide Strabonem Geogr. lib. iv. p. 193. Plutarchum in Cæsare p. 716. Appianum in Celtic. & Polyænum Stratag. lib. viii. cap. xxxiii. §. 3. Forte tamen hæc diversitas Librariis est tribuenda, cum in notis numerorum describendis

passim erraverint. Idem.

⁴. Summa omnium fuerant ad millia cclxix] Valde variant auctores, Strabo, Appianus, Plutarchus, Polyænus, Orosius. Cæsaris tamen numerum retinet Anonymus Celsi exscriptor, sæpe memoratus nobis, & memorandus. Id modo dixero infra ubi Cæsar ait ex millia in patriam reversa Hotomannum legere cxx millia. Sed Anonymus quæ dixi ita inquit: Cæsar Helvetiis in potestatem redactis, lustrum condi fecit, in quo capita non nisi ex millia sunt inventa. Unde facile numerus colligitur vel castrorum, vel in bello consumptorum; simulque illud apparet, ex his qui noctis è prælio fugere, præter illa vi millia, quæ ad Cæsarem ex itinere reducta memoravimus, xiv millia vel vulneribus, vel lassitudine, vel aliis, quos bellum fecit, casibus, periisse. Quare Hotomanni conjecturam, ut audacem, rejicimus. D. Vossius.

rum, qui domum redierunt, censu habito, ut Cæsar imperaverat, repertus est numerus millium c & x.

- 1 XXX. Bello Helvetiorum confecto, totius fere Galliae legati, principes civitatum, ad Cæsarem gratulatum convenerunt. Intelligere sese, tametsi, pro veteribus Helvetiorum injuriis, populus R. ab iis poenas bello repetisset, tamen eam rem non minus ex usu
- 2 terræ Galliae, quam populi R. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Helvetii reliquissent, ut toti Galliae bellum inferrent, imperioque potirentur, locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum judicassent, reliquasque civitates stipendiarias haberent. Petierunt, uti sibi concilium totius Galliae in diem certam indicere, idque Cæsaris voluntate facere, liceret: sese habere quasdam res, quas è communi consensu ab eo petere vellent.
- 5 Ea re permessa, diem concilio constituerunt, & iurejurando, ne quis enunciaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt.

- 1 XXXI. Eo concilio dimisso, iidem principes civitatum, ¹ qui ante fuerant, ad Cæsarem reverterunt, petieruntque, ² uti sibi secreto de sua omniumque salute

1. Qui ante fuerant] Hæc verba Cæconio videntur superflua, eorumque ultimum uncis inclusit Jos. Scaliger & post eum editores nuperi, utpote qui illud rectius abesse censebant. Gabriel autem Faernus ex conjectura legit qui ante iverant. At vero omnes graviter falluntur. Iis fucum fecit vitiosa interpunctio, quam si animum adtenderant, facile sustulissent. Hunc igitur locum sic distingue, Iidem principes civitatis, qui ante fuerant ad Cæsarem, reverterunt. Sic locutus est Cicero ad Attic. lib. x. Ep. xvi. Dionysius ad me fuit bene mane, id est, apud me. Julius Celsus Vit. Cæs. p. 71. ed. Lond.

Ad eos vero moram trahens, ubi J. G. Gravins reposuit apud eos, sed absque causa fontica, ut ex allatis manifestum est. Davies.

2. Uti sibi secreto] MSS. Brant. & Norv. cum edit. Lipsiana aliisque habent uti sibi secreto, in occulto. Nonnullæ autem hui sibi secreto & occulto vel & in occulto. Paret quidem aut hanc vocem aut illam esse Glossema, utri vero hoc contigerit, non ita manifestum. Voces in occulto deleverunt Faernus & Scaliger, quibus prævit editio Romana A. D. 1472. Mihi autem sit verosimile, locum hunc ita esse legendum uti sibi in occulto &c. idque gravibus, ni fallor, de

salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata, sese omnes ² flentes Cæsari ad pedes projecerunt: non minus se id contendere, & laborare, ne ea, quæ dixissent, enunciarentur, quam, uti ea, quæ vellent, impetrarent: propterea quod, si enunciatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent. Locutus est pro his Divitiacus Eduus: ³ Gallia totius factiones esse duas: ¹ harum alterius principatum tenere Eduos, alterius Arvernos. Hi quum tantopere ⁴ de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, ³ uti ab Arvernis, Sequanisque Germani mercede accerferentur. Horum primo circiter millia xv Rhenum transisse: posteaquam agros, & cultum ⁴ & copias Gallorum homines feri ac barbari adamasent, transductos plures: nunc esse

de causis. I. Hoc modo loqui amat Cæsar. Hujusce libri cap. xxxii. Quod soli nec in occulto quidem queri, nec auxilium implorare audent. Et lib. ii. B. G. c. xviii. Hostes in occulto sese continebant. Sic & alibi. II. Hæc loquendi ratio altera est obscurior, ac proinde nequit haberi glossæmatis suspecta; is enim erat Librarium mos, ut phrasæ difficiiores faciliore explicarent, non vice versa. Davies.

1. Harum alterius ---- Arvernos] Pro Arvernis Sequanos posuit lib. vi. de B. G. c. xi. Sed cum utriusque junctim principatum tenuerint, ut statim ex Cæsare colligi potest, & Sequani jam valde fracti ab Ariovisto & minores essent, Cæsar Arvernos hic solos nominat, ut recte à Lipsio observatum est. Brantius.

2. De potentatu] vox est paulo rarior, quam tamen non refugerunt optimi Scriptores. Livius lib. xxvi. cap. xxxviii. Emulo potentatus inimicus rem Annibali aperit. Lactantius Div. Instit. lib. vi. cap. xvii. Opes istas & honores & potentatus, & regna ipsa condemnet. Eodem verbo uti sunt Arnobius, & Cyprianus, ut ostendit Joan. Meursius Crit. Arab.

lib. i. cap. xiii. p. 24. Davies.

3. Uti ab Arvernis Sequanisque Germani] Anonymus ab utrisque stipendiarios Germanos adhibitos esse narrat, nimirum tam ab Arvernis, quam Eduis, & subdit. Quamobrem qui illos (Germanos) evocaverant Edui, auxiliorum nimietate perterriti, cum pœnitere jam cœpisset incepti, sinibusque illos pellere tentassent, multis fracti præliis, nobilitatem ferè omnem, Senatumque, & equitatum miserandis ac variis amiserant cladibus. Sed errare eum manifeste Cæsar ostendit. D. Vossius.

4. Et copias Gallorum homines feri] Copiæ pro exercitu in plurali numero plerumque in singulari de abundantia usurpatur. Sed nec raro contra. Sic pro exercitu, Maro:

--- quæ me circum sit copia lustro.

Et passim Cæsar. In plurali, pro facultatibus, & frumento, talibusque Cæsar lib. iv. c. iv. Reliquam partem hyemis se eorum copiis aluerunt. Item Tacitus i. Annal. Nocte demum reversæ legiones, quamvis plus vulnere, eadem ciborum egestas satigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere. Et sæpe alii autores. Idem.

6 esse in Gallia ad c. & xx millium numerum: cum his *A-*
 duos, eorumque clientes semel atque iterum armis contendis-
 se: magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilita-
 7 tem, omnem Senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus præ-
 liis calamitatibusque fractos, qui & sua virtute, & populi
R. hospitio atque amicitia plurimum ante in Gallia potuis-
 sent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos civitatis,
 & jurejurando civitatem obstringere, sese neque obsides re-
 petituros, neque auxilium à populo *R.* imploratos, neque
 8 recusatos, quo minus perpetuo sub illorum ditione atque im-
 perio essent. unum se esse, ex omni civitate *Eduorum*, qui
 adduci non potuerit, ut juraret, aut suos liberos obsides da-
 9 ret. Ob eam rem se ex civitate profugisse, & ¹ Romam ad
 Senatum venisse, auxilium postulatam, quod solus neque ju-
 10 rejurando, neque obsidibus teneretur. Sed pejus victoribus *Se-*
quanis, quam *Eduis* victis accidisse, propterea quod *Ario-*
vistus rex Germanorum in eorum finibus consedisset, tertiam-
 que partem agri *Sequani*, qui esset optimus totius Gallie, oc-
 cupavisset, & nunc de altera parte tertia *Sequanos* decedere
 juberet; propterea quod, paucis mensibus ante, ² *Harudum*
 millia hominum *XXIV* ad eum venissent; quibus locus ac-
 11 sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti omnes à *Gal-*
lia finibus pellerentur, atque omnes Germani *Rhenum* transi-
 rent: ³ neque enim conferendum esse Gallicum cum Germa-

norum

1. Romam ad Senatum venisse, au-
 xilium postulatam] Sed infecta re,
 xedit, ut docet noster lib. vi. B. G.
 c. xii. Ejusdem etiam adventus
 meminit Cicerò de Divin. lib. i. c.
 xii. ex quo liquet Divitiacum hunc,
 unum fuisse è Druidis. *Davies.*

2. *Harudum* millia hominum *XXIV*]
 Nihil dicunt Ciacconius & Urti-
 nus, cum vocem hominum expun-
 gunt. Proba est & probis au-
 thoribus usurpata locutio. Sic Gel-
 lius dixit homines *Pani*. Idem in ar-
 gumento lib. viii. cap. xi. *Qpso-*
nes, quod homines *Asri* dicunt, non
 esse verbum *Panicum*, sed *Gracum*. Ubi

Endones legendum docet Scal. Phrasis
 est Hebraica usitatissima; ut cum di-
 cunt, *וְיָהוּדִים* ô vir *Judæus*, &
 Actor. 8. v. 27. s. Lucas simili Phra-
 si usus ait *ἀνὴρ αἰθίοψ*: quam *Græ-*
cam esse asserit Sebast. Pfochenius
 pag. 35. diatribe de puritate ling.
Græca N. T. & ad demonstrationem
 adfert *ἀνὴρ ἁρμῆς*, *ἀνὴρ ἑρμῆος*,
 aliaque id genus. Sed meo quidem
 judicio præter rem, cum hic pro-
 prium, illic nihil nisi appellativa
 sint. *D. Vassius.*

3. Neque enim conferendum esse *Gal-*
licum cum Germanorum agro] Tantum
 videlicet ei præstabat Gallicus. Vi-
 de

norum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illa com-
 parandam. *Ariovistum* autem, ut semel Gallorum copias ¹²
 prælio vicerit, quod prælium factum sit *Amagetobria*, su-
 perbe, & crudeliter imperare, obsides nobilissimi cujusque
 liberos poscere, & in eos ¹ omnia exempla cruciatus edere,
 si qua res non ad nutum, aut ad voluntatem ejus facta sit.
 Hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse ¹³
 ejus imperia diutius sustineri: nisi quid in *Cæsare* populoque ¹⁴
R. sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod
Helvetii fecerunt, ut domo emigrent; aliud domicilium,
 alias sedes, remotas à Germanis, petant; fortunamque,
 quacunque accidat, experiantur. Hac si enunciata *Ariovisto* ¹⁵
 sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud
 eum sint, gravissimum supplicium sumat; *Cæsarem* vel au- ¹⁶
 thoritate sua atque exercitus, vel recenti victoria, vel no-
 mine populi *R.* detertere posse, ne major multitudo Germa-
 norum *Rhenum* transducatur, Galliamque omnem ab *Ario-*
visti injuria posse defendere.

XXXII. Hac oratione à Divitiaco habita, omnes,
 qui aderant, magno fletu auxilium à *Cæsare* petere
 cœpe-

de supra c. xxviii. & lib. ii. B. G. c. iv. Ciacconio autem, mutatis
 dictionibus, videtur legendum, Ne-
 que enim conferendum esse cum Gallico
 Germanorum agrum. Et sane in com-
 parationibus plerumque dicimus,
 pejora non esse digna quæ cum me-
 lioribus contendantur. Sed hic se-
 cus est, ut & apud Ciceronem *Tusc.*
Quæst. lib. i. n. 2. qui postquam in
 re militari aliisque nonnullis Ro-
 manos Græcis anteposuit, ita lo-
 quitur: Jam illa quæ natura, non lit-
 teræ, affectui sunt (Romani) neque
 cum Græcia neque ulla cum gente sunt
 conferenda, ob eorum nempe præ-
 stantiam. Ciacconii igitur emendatio
 non est necessaria, cum uterque
 loquendi modus æque sit commodus.
Davies.

1. Omnia exempla cruciatus] Docet
 J. M. Bruns MS. Carrar. & impref-

sum Florent. habere omnia exempla
 cruciatusque. Idem dicendum de MS.
Norwic. & antiquissimis edit. *Rom.*
 & *Ven.* nec mihi dubium videtur
 quin hæc lectio à *Cæsare* manu flu-
 xerit; exempla enim gravissimas pœ-
 nas denotant. *Plautus Captiv.* Act.
 III. Sc. V. 33. Quando ego te exem-
 plis excrucia vero pessimis. *A. Gellius*
N. A. lib. vi. c. iv. *Regulum Tubero*
in Historiis redisse Carthaginem, novis-
 que exemplorum modis excruciatum
 à *Panis* dicit. *Panitis* nempe, ut
 ait idem lib. vi. c. xiv. propter exem-
 plum est necessaria: --- Idcirco vete-
 res quoque nostri exempla pro maxi-
 mis gravissimisque pœnis dicebant.
 De re ipsa vide *Platonem* in *Gorgia*
 p. 313. ed. Lugd. cujus verba, pau-
 culis mutatis, repetit *Suidas* v. *Πλά-*
ταρ. Idem.

2 cœperunt. Animadvertit Cæsar, 1 unos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent; sed tristes, capite demisso, terram intueri. Ejus rei quæ causâ esset, miratus, ex ipsis quæsit. Nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. Quum ab iis sæpius quæreret, neque ullam omnino vocem exprimere posset; idem Divitiacus 4 Æduus respondit; *Hoc esse miseriorem, gravio- remque fortunam Sequanorum, quam reliquorum; quod soli nec in occulto quidem queri, nec auxilium implorare, auderent; absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si coram* 5 *adesset, horrerent: propterea quod reliquis tamen fugæ facultas daretur; 2 Sequanis vero, qui intra fines suos Ariovistum recepissent, quorum oppida omnia in potestate ejus essent, omnes cruciatus essent perferendi.*

1 XXXIII. His rebus cognitis, Cæsar Gallorum animos verbis confirmavit: pollicitusque est sibi eam rem curæ futuram: magnam se habere spem, & 3 beneficio suo, & auctoritate adductum Ariovistum, finem injuriis facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit. Et secundum ea multæ res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam & suscipiendam putaret: inprimis, quod Æduos fratres consan-
gui-

1. Unos ex omnibus Sequanos] Incredibile videtur Fr. Hotomanno Sequanos, qui diuturna bella cum Æduis gesserant, & Ariovistum subsidio evocarant, in illo Æduorum concilio interfuisse, & de Ariovisto expellendo Cæsarem rogasse. At, cum Sequani non minus, imo magis, quam Ædii, ab Ariovisto opprimerentur, facile fieri potuit, ut in gratiam cum Æduis redierint, amborumque Principes ad Cæsarem confugerint, quo eos à communi calamitate liberaret. Apparet certe ex c. xxxv. Sequanos Æduis ob-

visto essent impediti, Davies.

2. Sequanis vero ----- omnes cruciatus essent perferendi] Jac. Perizonius ad Sanctii Miuerv. p. 139. hunc locum ita laudat: Sequanis vero omnes cruciatus essent perferendum. Sed cum omnes Codd. vulgatam lectionem exhibeant, memoria lapsus crediderim virum eruditum. Idem.

3. Beneficio suo] Cæsar nimirum suo consulatu fecerat, ut Rex atque amicus à Senatu R. appellaretur, cum neque aditum, neque causam postulandi justam haberet. Vide c. xxxv. xlii. & xliiii. nec non Dionem lib. xxxviii. p. 81. Idem.

guineosque sæpenumero ab senatu appellatos, in servitute atque in ditione videbat Germanorum teneri; eorumque obsides esse apud Ariovistum ac Sequanos intelligebat: quod in tanto imperio populi Romani turpissimum sibi & Reipublicæ esse arbitrabatur. Paullatim autem Germanos consuescere Rhenum trans- 3 ire, & in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculosum videbat. neque 4 sibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin, quum omnem Galliam occupassent, 1 ut ante Cimbri, Teutonique fecissent, in provinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent: præfertim quum Sequanos à provincia nostra Rhodanus divideret. quibus rebus quam maturime occurrendum putabat. Ipse autem Ariovistus tantos sibi 5 spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur.

XXXIV. Quamobrem placuit ei, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, ut aliquem locum medium utriusque colloquio deligeret: velle sese de Rep. & 2 summis utriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Ariovistus respondit: *Si quid ipsi a Cæsare opus esset, sese ad eum venturum fuisse: si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Præterea se* 3 *neque sine exercitu in eas partes Gallie venire audere, quas Cæsar possideret, neque exercitum sine magno 3 comœatu,*

1 at-

1. Ut ante Cimbri, Teutonique] Indifferenter Teutonos, & Teutones vocat Cæsar lib. ii. quanquam alii codices ibi habent Teutonas. Et lib. vii. Cimbriorum Teutonumque. De eorum adventu in Italiam Eutropius lib. iv. & v. Epitome Liviana lib. lxxvii. & lxxviii. Et Tacitus hist. lib. iv. p. 553. & de moribus German. Giacc. Vide Florum lib. iii. c. iii. & Velleium Paterculum lib. ii. c. xii. Davies.

2. Summis utriusque rebus] Quæ

utriusque maximæ curæ esse debent. Sic Antigono de summis rebus erat dimicandum; ut loquitur Corn. Nepos Eumen. cap. x. scilicet de regno, aliisque, de quibus maxime solliciti sunt homines. Davies.

3. Comœatu] Quærere libet cur comitatu reponendum censuerint Giaccionius, & Ursinus. Ait Ariovistus se ad Cæsarem sine exercitu venire non audere, exercitum sine comœatu contrahere non posse.

C s.

Re-

atque emolumento in unum locum contrahere posse;
sibi

Rectissime. nam opus comitatu opus ad contrahendum exercitum? Non capio: neque illos, quid dixerint cepisse arbitror. D. Vossius.

I. Atque emolumento] Hæc illa vox, quæ tot eruditos fatigavit, Ursinum, Ciacconium, Hottomannum, & ne plures nominem, quicumque Cæsarem emendare aggressi sunt. Victorius unus libro XXI. cap. x. sustinet, rectam scripturam esse: alii molimento reponebant: qua conjectura adeo sibi placet Hottomannus, ut vereatur, ne ex altero cum sumissem quis credat, quia forte Fæerno idem in mentem venerat. Sed Victorio vix argumentum ullum præter Varronis locum lib. III. de re rust. cap. XIV. ubi ait: Neque enim magnum emolumentum esse potest. Nec incommode locum hunc interpretatur, sed est tamen cur quis ambigat. & fortassis emolumentum pto operæpretium acceperit Varro. Ut ut est, sive recte hunc locum pro se allegavit, seu minus, verissima tamen dixit, & certiora, quam forte ipse rarus. Egregius sanè Gellii locus lib. XI. c. XIII. & hætenus à nemine observatus: Admoniti, inquit, à Castricio sumus, ut consideremus, quæ vii, quodve emolumentum ius sententia sit. Ubi ne de significato vocis emolumentum ambigas, ipse paullo post subdit: Inspicite, inquit, penitus quid efficiant verba hæc. Venit emolumentum ab emolui ut cuius notum. Quod verbum Seneca in Agamemnone Actu III. sc. 1. vers. 473. usurpatum. Ait enim:

Sua quisque mittunt tela, & infestis fretum

Emoluntur, turbo convolvit mare, Fretum emolui idem est, quod Maro

Æneid. dixit:

--- torumque à sedibus imis

Qua Eurysque Noëusque ruunt,

Id est, commovent à loco suo. Ut moliri est movere, quemadmodum moliri agmen, classem, &c. Igitur emolumentum est commotio, ut ita loquar. Itaque mens Ariovisti est, si contrahere exercitum velit, frumentum conquirendum, dimittendos nuncios, qui huc illuc cursissent, militemque convocent, & operæ multum infumendum. Idem.

Ibid.] F. Ursinus, Hottomannus, Ciacconius, aliique reponunt molimento; Cum autem omnes MSS. stent à vulgata lectione, commoda videtur P. Victorii sententia, qui docet, emolumentum hic significare, quod operosum est & magnum studium requirit. Sic Varro de Re Rust. lib. III. c. XIV. Nec de cochleis, & gliribus quero, quod reliquum est: neque enim magnum emolumentum esse potest. Indicat Romanorum doctissimus, se nolle quempiam occupari in disputatione de cochleis & gliribus, quæ reliquæ partes erant sermonis ad venationem pertinentis, quia cognitio illarum rerum obscura difficilisque non foret. Hoc apparet ex eo quod sequitur. Non istus tam simplex est, inquit Appius, quam tu putas. Reprehendit enim ille Axiom, quod existimet rem illam apertam & proclivem esse, ac non parvas difficultates in illa re recte ordineque tractanda esse declarat. Hæc fere vir doctissimus Var. Lect. lib. XXI. c. x. Fieri etiam potest, ut hæc vox ἐμολύματόν, & iacturam æque ac commodum significet. Adeatur I. Vossius ad Catullum p. 312. At huius frater Dionysius contendit emolumentum hic commotionem denotare; quam potestatem ut huic verbo convenire prober, exscribit locum A. Gellii, qui extat N. Attic. lib. XI. c. XIII. Sed nihil prorsus ad rem facit; emolumentum enim ibi vult bonam frugem, quæ in sententia continetur. Davies.

sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Cæsari, aut omnino populo Romano negotii esset.

XXXV. His responsis ad Cæsarem relatis, iterum ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit: Quoniam tanto suo populi Romani beneficio affectus, quum in consulatu suo rex atque amicus à senatu appellatus esset: hanc sibi populoque Romano gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur, neque de communi re dicendum sibi & cognoscendum putaret; hæc esse, quæ ab eo postularet: primum, ne quam multitudinem hominum amplius trans Rhenum in Galliam transduceret: deinde obsides, quos haberet ab Aduis, redderet: Sequanisque permitteret, ut, quos illi haberent, voluntate ejus reddere illis liceret: neve Aduos injuria laceggeret: neve his sociisque eorum bellum inferret. Si id fecisset, sibi populoque Romano perpetuam gratiam atque amicitiam cum eo futuram: si non impetraret, quoniam M. Messalla, M. Pisone, COSS. 2. Senatus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam obtineret, quod commodo Reipublicæ facere posset, Aduos ceterosque amicos populi Romani defenderet, se Aduorum injurias non neglecturum.

XXXVI. Ad hæc Ariovistus respondit: Ius esse belli, ut, qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum

I. Sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia] Anonymus: Proinde fateor me mirari, quid ad Cæsarem nostra Germania. id est, Germani. nam ex Floro hæc explicanda, qui ait: Cum legati dicerent, Veni ad Cæsarem. Quis est autem Cæsar? & si vult, venias, inquit, & quid ad illum quid agat nostra Germania? non ego me interpono Romanis. D. Vossius.

2. Senatus censuisset] Ex hoc igitur S. C. belli huius gerendi auctoritatem Cæsar sumpsit, eamque prætextum habuit: quod tamen Dio lib. XXXVIII. p. 86, B. C. non at-

tendit, cum facit milites Cæsari obijcientes, bellum sine lege, aut S. C. inferri: Cæsarem autem respondentem, bella quadam lege lata, quadam sine lege, ex tempore & subita necessitate, geri. Hotoman.

Ibid.] At vero culpa plane non vacavit Cæsar, cum hoc bellum Ariovisto intulerit, ut docet H. Grotius de Jure B. & P. lib. III. c. III. 10. Davies.

3. Quod commodo Reip. facere posset] De hac formula vide Brissonium lib. II. Forq. p. 216. Idem.

dum vellent, imperarent: ¹ item populum Romanum victis non ad alterius præscriptum, sed ad suum arbitrium imperare consueſſe. Si ipse populo Romano non præſcriberet, quemadmodum suo jure uteretur; non oportere se à populo Romano in suo jure impediri. ² *Æduos* sibi, quoniam belli fortunam tentassent, & armis congressi, ac superati essent, stipendarios esse factos. Magnam Cæsarem injuriam facere, qui suo adventu vectigalia sibi deteriora faceret. ³ *Æduis* se obsides redditurum non esse; neque iis, neque eorum sociis, injuria bellum illaturum, si in eo manerent, quod convenisset, stipendiumque quotannis penderent: Si id non fecissent, ⁴ longe ab his fraternum nomen populi Romani abfuturum. Quod sibi Cæsar denunciaret, se *Æduorum* injurias non neglecturum; neminem secum sine sua pernicie contendisse. Quum vellet, congregaretur: intellecturum, quid invicti Germani, exercitatissimi in armis, ⁵ qui intra annos XIV tectum non subissent, virtute possent.

¹ XXXVII. Hæc eodem tempore Cæsari mandata referebantur; & legati ab *Æduis* & *Treviris* veniebant. *Ædui*, questum, quod *Harudes*, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur: sese ne obsidibus quidem datis pacem *Ariovisti* redi-

¹. Item populum] Sic legimus, non tædi, ut edidit Scaliger, quem secuti sunt recentiores. Davies.

². Longe ab his --- abfuturum] Iis minime profuturum, non impediturum, quo minus pœnas luant. Locutionis ratio est, quia quæ procul absunt, ne minimum quidem auxilium possint subministrare. Gabriel tamen Faërmus, F. Ursinus, & J. Lipsius Eleſt. lib. II. c. XIX. scribunt longe his --- futurum: quam commendationem amplectitur Freinsheimius in Indice ad Florum. Sed nihil opus est, ut vulgaram lectionem sollicitemus, nisi forte scribendum sit, omiſſa præpoſitione, longe his --- abfuturum, ut habet MS. Norv.

cum editis nonnullis. Eo fane modo locuti sunt veteres. Statius Theb. lib. III. 666.

Procul hac tibi mollis
Insula, terrificique aberit dementia
Phœbi,

id est, tibi non proderit. Hujusmodi plura collegit doctissimus Jesuita Lud. Cerdanus not. in Virgilii Æn. XII, 52. Idem.

³. Intra annos XIV.] Placet scriptura libri Steph. qui habet inter; nam inter annos antiqui dicebant pro Per annos, ut in Verr. II. jam pridem notavimus. Cicero in Quintiana. Qui inter tot annos ne appellavit quidem Quintium &c. Titinius apud Nonium: Quia

redimere potuisse. *Treviri* autem, ¹ pagos centum Suevorum ad ripam *Rheni* confedisse; qui *Rhenum* transire conarentur: iis præesse *Nasuam*, & *Cimberium* fratres. Quibus rebus Cæsar vehementer commotus, maturandum sibi existimavit, ne si nova manus Suevorum cum veteribus copiis *Ariovisti* sese conjunxisset, minus facile resisti posset. Itaque, re frumentaria, quam ² celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad *Ariovistum* contendit.

XXXVIII. Quum tridui viam processisset, nunciatum est ei, *Ariovistum* cum suis omnibus copiis ad occupandum *Vesontionem*, quod est oppidum maximum *Sequanorum*, contendere, triduique viam à suis finibus processisse. Id ne accideret, magnopere præcavendum sibi Cæsar existimabat. Namque omnium ³ rerum, quæ ad bellum usui erant, summa erat ² in eo oppido facultas: idque natura loci sic muniebatur, ⁴ ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem: propterea quod flumen ³ *Dubis*, ut circino circumductum, pæne totum oppidum cingit: reliquum spa- ⁵ tium,

Qua inter decem annos nequissi unam togam detexere. Hotoman. Lectionem à viro erudito propugnatam exhibent etiam MS. Brant. & editio Lipsiana. Davies.

¹. Pagos centum Suevorum] Cum centum tantum fuerint Suevorum pagi, nonnullis visum est, totum genus ad ripam *Rheni* convenisse. Sed hoc eorum consuetudini prorsus adversatur. Cæsar lib. IV. B. G. c. I. II (Suevi) centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula millia armorum, bellandi causa, suis è finibus educunt. Reliqui domi manent, pro se atque illis colunt. Per pagos itaque centum, CM hominum intelligenda crediderim, quorum singula è singulis pagis erant collecta. Tacitus tamen Germ. c. XXXIX. tradit solos Semnones, Suevorum partem, centum pagis habitari. Forſan pagus ibi

vicum denotat, cum alia sit apud Cæsarem hujusce vocis potestas. Vide not. ad c. XII. Davies.

². In eo oppido facultas] Copia. Sic lib. III. B. G. c. IX. Navium facultas. Vide & c. XI. Hoc cum non intelligerent Librarii, in plerisque Codd. exhibetur in eo oppido difficultas, quæ lectio sensum fundit menti Cæsaris omnino contrarium. Idem.

³. Flumen *Dubis*] Sic legendum, ut recte monuit Ch. Cellarius Geogr. Antiq. lib. II. c. II. p. 109. alique. In MSS. enim corrupte scribitur *Alduadubis*, *Alduadubis*, *Alduadubis*, *Alduadubis* &c. Nomina propria, ac proinde minus nota, sapissime Librarios in errorem induxerunt. Vide quæ hanc in rem notavit J. Vossius ad Melæ lib. II. cap. III. pag. 212. ed. Franck. Idem.

NB unde f= familia Nasorum

tium, quod non est amplius pedum DC, qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita ut radices ejus montis ex utraque parte ripæ fluminis contingant. Hunc murus circumdatus arcem efficit, & cum oppido conjungit. Huc Cæsar magnis diurnis nocturnisque itineribus contendit; occupatoque oppido, ibi præsidium collocat.

1 XXXIX. Dum paucos dies ad Vefontionem, rei frumentariæ commeatusque causâ, moratur, ex percunctatione nostrorum, vocibusque Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute, atque exercitatione in armis esse prædicabant, sæpenumero sese cum iis congressos ne vultum quidem, atque aciem oculorum ferre potuisse; tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret. Hic primum ortus est à tribunis militum, ac præfectis, reliquisque, qui ex urbe, amicitiae causâ, Cæsarem secuti ¹ magnum periculum miserabantur, quod non magnum in re militari usum habebant. Quorum alius, ² alia causâ illata, quam sibi ad proficiscendum ³ necessariam esse diceret, petebat, ut ejus voluntate discedere liceret; nonnulli, pudore adducti, ut timoris suspicionem vitarent, remane-

1. *Magnum periculum miserabantur*] Carrio Ant. Lect. lib. III. cap. VIII. in vv. cc. reperiri hæc negat, ut etiam Hottomannus in Vaticano. & merito, ut illis videtur. Mihi genuina videntur: & egregia comparatio est, *Magnum periculum miserabantur, quod non magnum in re militari usum habebant.* Nugatur quoque Urfinus cum pro miserabantur, legit esse rebantur. Sic paulo post: *Cum familiaribus suis commune periculum miserabantur.* D. Vossius.

2. *Alia causâ illata*] Frustra Ciacconius & Urfinus allata legunt. Sic locutus Cæsar lib. II. belli Gall.

Hujus adventu spe illata militibus. Et Hirtius principio belli Alexandrini: *Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla, aut mora inferebatur.* Idem.

3. *Necessariam esse diceret*] Sic recte MS. Norvic. cum vetustioribus editis: Recentiores enim habent *necessariam esse duceret.* Sed perperam; Ea enim, quam præ se ferebant, causa ne his quidem ipsis videbatur talis, ut proficiscendi necessitatem imponeret; Hujus vero prætextu tantum sunt usi quo iis abundi copiam faceret Imperator. Davies.

manebant. Hi neque ¹ vultum fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant: abditi in tabernaculis aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur. ² Vulgo totis ³ castris testamenta obsignabantur. Horum vocibus, ac timore paullatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, milites, centurionesque, quique equitatu præerant, perturbabantur. Qui se ex his minus timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris, & magnitudinem silvarum, quæ inter eos, atque Ariovistum intercederent, ³ aut rem frumentariam, ut satis commode supportari posset, timere dicebant. Nonnulli etiam Cæsari renunciabant, ⁷ cum castra moveri, ac signa ferri jussisset, non fore dicto audientes milites, neque propter timorem signa laturos.

XL. Hæc quum animadvertisset Cæsar, convocato ⁴ consilio, ⁵ omniumque ordinum ad id consilium ad-

1. *Vultum fingere*] *Spem vultu simulat* premit altum corde dolorem. *Exquaribus* Græci, vel *πρόσθετον* dicunt, quando quis constantiam, aut quid aliud fingit, re ipsa destituitur. D. Vossius.

Ibid.] Ita componere ut non appareret metus; licet enim ora ipsa cernere iratorum, aut eorum, qui aut letitudine aliqua aut METU commoti sunt, aut voluptate nimia gestiunt; quorum omnium VULTUS, vox, motus, statusque mutantur. Verba sunt Ciceronis de Offic. lib. I. cap. XXIX. Davies.

2. *Vulgo totis castris testamenta obsignabantur*] Milites in bellum profecturi, aut jam ad aciem parati, celeriter absque ulla solemnitate testamentum faciebant, quod in proximo dicebatur. De quo vide passim Jurisconsultos. Brantius. Ad etiam Joan. Freinshemium ad Flori lib. III. c. X, 12. Idem.

3. *Rem frumentariam*] Quod attinet ad rem frumentariam. Sic Livius lib. II. c. LVII. *Disstractam laceratamque Remp. magis quorum in manu sit, quam ut incolumis sit, quæri.* Ubi solita syntaxeos ratione postularetur *disstracta lacerataque Resp.* ut hic res frumentaria. Plura hanc in rem collegit doctissimus Perizonius ad Sanctii Minerv. lib. II. c. v. p. 204. qui hujusmodi locutiones esse Ellipticas notavit. Vide & Joan. Fried. Gronovium ad Seneca de Benef. lib. IV. c. XXXII. Idem.

4. *Consilio --- consilium*] Sic habent editi. veteres, non *consilio --- consilium* ut nuperæ. Idem.

5. *Omniumque ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus*] Contra quam fieri solebat; vulgo enim & Centurionibus primipili tantum ad consilium sunt adhibiti. Vide 7. Lipsium de Mil. Rom. lib. II. Dial. VIII. Idem.

- adhibitis centurionibus, vehementer eos incusavit :
 2 Primum, quod aut quam in partem, aut quo consilio du-
 cerentur, sibi querendum aut cogitandum putarent. Ario-
 vistum, se consule, cupidissime populi Romani amicitiam
 3 appetisse. Cur hunc tam temere quisquam ab officio discessu-
 rum judicaret? sibi quidem persuaderi, cognitis suis po-
 4 stulatis, atque aequitate conditionum perspecta, eum neque
 suam, neque populi Romani gratiam repudiaturum. Quod
 si furore atque amentia impulsus bellum intulisset, quid tan-
 dem vererentur? aut cur de sua virtute, aut de ipsius dili-
 5 gentia desperarent? Factum ejus hostis periculum patrum no-
 strorum memoria, quum Cimbris & Teutonis a C. Mario
 pulsus, non minorem laudem exercitus, quam ipse impe-
 6 rator, meritis videbatur. Factum etiam nuper in Italia,
 servili tumultu; quos tamen aliquis usus ac disciplina, quam
 a nobis acceperant, sublevaret: ex quo judicari posset, quan-

1. Quod aut quam in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi querendum, aut cogitandum putarent.] Egregie Tacitus Histor. II. Miles alacer, qui tamen iussa ducum interpretari, quam exsequi mallet. Et Hist. Ortho ait: Pavendo potius commilitones, quam imperia ducum sciscitando res militares continentur. Et mox: Vobis arma & animus sit, mihi consilium & virtutis vestra regimen relinquit. D. Vossius.

2. Cognitis suis postulatis.] Si immensam Cæsaris ambitionem perpendamus, qua factum, ut omnes belli gerendi occasiones captarit, non erit dubium, quin vere tradiderit Dio, Romanum Imp. hæc ab Ariovisto postulasse, ἡ δὲ οὐκ ἔχοντες αὐτὸν, ἀλλ' ὅτι ἐξ ὀργῆς, καὶ τότε πείρασιν πολλὰ καὶ μεγάλα καὶ ὑπερπεπλημένους ἔλπομεν. Vide lib. XXXVIII. p. 81. Haud sane negandum est, Cæsarem in hisce Commentariis aliquando fictas bellorum causas obtulisse, cum veram dissimularit. Lucius Ampelius lib. Memor. c. XL, Belli (Civilis inter Pompeium

& Cæsarem) species magis, quam causa fuit, negatus a Senatu Cæsari consulatus. Ceterum utriusque amulatio & cupiditas imperii occupandi ei ortum revera præbuerunt. Confer & lib. IV. B. G. cap. XI. ubi invadenda Britannia rationes narrat, cum iis quæ habet Suetonius in Julio c. XLVII. Davies.

3. Non minorem laudem exercitus &c.] C. Marius; ut quivis Latine peritus, facile perspicit. Sed Plutarchus vel imperito utens interprete, vel ipse minus peritus, ita Cæsaris sententiam pervertit: μὴ τις κρείττονος κλῆρος ὢν Μαρίου χείρων στρατηγός. Horum. Extat locus vit. Cæs. pag. 717. A. Ita etiam cepit Iul. Celsus, qui pag. 34. ita loquitur aut minus de se sperarent, talis viro ac certe nobili saltem, ac quod de C. Mario rustico Arpinate sperassent Patres eorum &c. adeo ut videantur Plutarchus & Celsus aliam lectionem secuti, quæ tamen recepta est deterior. Davies.

quantum haberet in se boni constantia: propterea quod, quos aliquandiu inermes sine causa timuissent, hos postea armatos, ac victores superassent: denique hos esse Germanos, quibuscum sæpenumero Helvetii congressi, non solum in suis, sed etiam in illorum finibus plerumque superassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint. Si quos adversum prælium, & fuga Gallorum commoveret, hos, si quererent, reperire posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Ariovistum, quum multos menses castris ac paludibus se continuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes jam de pugna, & dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio, quam virtute, vicisse. Cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuisset; hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse. Qui suum timorem in rei frumentaria simulationem, angustiasque itinerum conferrent, facere arroganter; quum aut de officio Imperatoris desperare, aut ei præscribere viderentur. Hæc sibi esse cura frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare: jamque esse in agris frumenta matura: de itinere, ipsos bre-

vi

1. Quantum haberet in se boni constantia.] Constantia hic significat animum timori non obnoxium. Curtius lib. III. cap. XII. postquam narraverat Darii filium nihil conspectu Alexandri tum primum a se visi conterritum esse, subdit motum fuisse Regem constantia Pueri, id est, audacia & animo intrepido. Sic apud Phædrum lib. V. Fab. II. 12. Constantior fuisset vera existimans, pro eo quod est, minus fuisset perterritus. Davies.

2. Hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse.] Puerilia sunt, quæ Brantius ait sperare debere pro timere poni. Ait Cæsar, Ariovistum ratione, & consilio Gallos superavisse, at Romanos ut astu superet, ne sperare quidem audere. Videtur illud ipsum ad Cæsarem Brantius retulisse, ineptissime profecto, cum Ariovistus intelligatur. D. Vossius.

3. Qui suum timorem in rei frumentaria simulationem angustiasque itinerum conferrent.] Urfinus & Ciacconius legunt: Qui sui timoris simulationem in rem frumentariam angustiasque itineris conferrent. Deliramenta certe sunt tantis viris indigna. Quid illud simulationem timoris? Non simulabant timorem, sed revera timebant. Vulgata lectio est optima: Ait Cæsar arroganter facere, qui timori suo frumentaria rei & itinerum angustias obtendant. Nam illud simulationem Cæsar distinguit ab re ipsa, & dicit simulare eos rei frumentaria angustias, ubi nullæ sint. Potest quoque in dñā dñā esse, ut simulationem rei frumentaria, & itinerum angustias, dicat pro simulatas rei frumentaria & itineris angustias. Sic lib. VII. B. G. c. XXVI. natura & virtus infirmitas, pro adfuerat tñs quædam. D. Vossius.

D

- 12 vi tempore judicatu-
ros. Quod non fore ¹ dicto audientes mi-
lites, neque signa latu-
ri dicantur, nihil se ea re commove-
ri: scire enim, quibuscunque exercitus dicto audiens non
fuerit; aut, male re gesta, fortunam defuisse; aut, ali-
13 quo facinore comperto, avaritiam esse convictam: ² suam
innocentiam perpetua vita, felicitatem Helvetiorum bello ef-
14 se perspectam. Itaque se ³ quod in longiorem diem collatu-
rus esset, representaturum, & proxima nocte de quarta vi-
gilia castra moturum, ut quamprimum intelligere posset, u-
trum apud eos pudor atque officium, an timor plus valeret.
15 Quod si præterea nemo sequatur, tamen se cum sola deci-
ma legione iturum, de qua non dubitaret, sibi-
que eam Prætoriam cohortem futuram. Huic legioni & Cæsar in-
dulserat præcipue, & propter virtutem confidebat ma-
xime.

- 1 XLI. Hac oratione habita, mirum in modum con-
versæ sunt omnium mentes, summaque alacritas &
2 cupiditas belli gerendi innata est: princepsque decima
legio

1. Dicto audientes milites J Ultimam
vocem addidi ex edit. Rom. Ven.
Beroald. quæ plane videtur necessa-
ria; ad gregarios enim milites hæc
verba non fecit Cæsar, ut ex initio
huiusce capitis liquet, de quibus
tamen omnino sunt intelligenda
quæ sequuntur. Davies.

2. Suam innocentiam perpetua vita,
felicitatem &c. J Sic optime emenda-
bant Barth. Ricinus, Ald. Manutius &
F. Hotomannus, cum in omnibus
MSS. ut testatur Brantius, pessime
legatur, suam innocentiam perpetua
vita felicitate Helvetiorum bello esse per-
spectam. Metaphrastes tamen in suo
Codice aut veram lectionem invenit,
aut coniiciendo est assensus; habet enim
ἐμοὶ ὅτι πῶς μὲν δικαιοσύνη
διὰ πάντας, πῶς δ' ἐντοχὰς ἐν τῷ πο-
λέμῳ ἔλθουσιν πολεμικὰ ἔργα. Perpe-
tua vita est per totum vitæ cursum,
ut perpetua mensis apud Virgilium Æn.
vii. 176. sunt ex quæ ab initio ad
finem coenaculi excurrunt. Hoc cum

non intelligerent Librarii videntur
Cæsarem corrupisse. Idem.

3. Quod in longiorem diem collaturus
esset, representaturum J Juris vox re-
presentare, est ante diem facere. Sic
solutionem representat, qui pecu-
nias ante diem numerat. Itaque
nugantur, qui tentaturum legunt.
Recte Celsi exscriptor accepit hæc
cum ait: Experturum tamen se quam-
primum, quod aliquin dilaturus fuerit.
& Græcus: ὅ ἐν πλείον ἂν ἀνέκα-
μῶν τῷ τοῦ παρὰ τὸν. Notandus
autem Cæsaris mos, qui non raro
juris vocabulis utitur, sic passim
malefici vocem usurpat, quam non
temere apud alios historicos reperias
D. Vossius.

Ibid. J Dilaturus; ἀνέκαμῶν, ut
recte Græcus. Vide Calvinum in
Lexico Juridico. At in Epist. Bruti
ad Ciceronem lib. xi. Fam. Ep. xiii.
In posterum diem iter suum conu-
lsam vim habet ac postero die pro-
fiscisci statuit. Davies.

legio per tribunos militum ei gratias egit, quod de se
optimum iudicium fecisset; seque esse ad bellum ge-
rendum paratissimam confirmavit; inde reliquæ legio-
nes ¹ per tribunos militum & primorum ordinum cen-
turiones egerunt, uti Cæsari satisfacerent: se neque ³
unquam dubitasse, neque timuisse, neque de summa
belli suum iudicium, sed Imperatoris esse, existima-
visse. Eorum satisfactione accepta, & itinere exquisi-
to per Divitiacum, quod ex aliis Gallis ei maximam
fidem habebat, ut ² millium amplius quadraginta cir-
cuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta vigi-
lia, uti dixerat, profectus est. Septimo die, quum ⁵
iter non intermitteret, ab exploratoribus certior fa-
ctus est, Ariovisti copias à nostris millibus passuum
iv & xx abesse.

XLII. Cognito Cæsaris adventu Ariovistus legatos ¹
ad eum mittit: quod antea de colloquio postulas-
set, id per se fieri licere, quoniam propius accessisset: se-
que id sine periculo facere posse existimaret. Non re-
spuit conditionem Cæsar: Jamque eum ad sanitatem ²
reverti arbitrabatur, quum id, quod antea petenti
denegasset, ultro polliceretur: magnamque in spem ³
veniebat, pro suis tantis, populique Romani in eum
beneficiis, cognitis suis postulatis, fore, uti pertina-
cia desisteret. Dies colloquio dictus est, ex eo die
quintus. Interim, quum sæpe ultro citroque legati ⁴
in-

1. Per tribunos --- centuriones J MSS.
Brant. & Norv. cum edit. Rom. Ven.
habent cum Tribunis militum & primo-
rum ordinum Centurionibus, quam le-
ctionem probavit Joan. Brantius. Ni-
hil tamen mutandum cenfeo; Mi-
litibus enim per Tribunos & Cen-
turiones erat agendum, quod præ-
fectis quidem facilis erat sermonis
aditus. Vulgatam scripturam in suo
Codice invenit Metaphrastes. Da-
vies.

2. Millium amplius xl. J Celsi ex-
scriptor quinquaginta habet. D. Vos-
sius.

Ibid. J MS. Norvic. cum edit.
Rom. Ven. Beroald. exhibent millium
amplius quinquaginta, ut & Julius
Celsus Vit. Cæsar. pag. 35. Numerum
longe majorem in suo Codice aut
legit, aut legisse somniavit Græcus
Interpres; scripsit enim πῶς ὁδὸν ἀμ-
φοὶ τὰ χίλια διακόσια καὶ πεντήκοντα καὶ
δύο πέντε ἑκατάς. Davies.

inter eos mitterentur, Ariovistus postulavit, ne quem peditem ad colloquium Cæsar adduceret: vereri se, ne per insidias ab eo circumveniretur: uterque cum equitatu veniret: alia ratione se non esse venturum. Cæsar, quod nec colloquium, ¹ interposita causâ, tolli volebat, neque salutem suam Gallorum equitatu committere audebat; commodissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, legionarios eo milites legionis decimæ, cui quam maxime confidebat, imponere; ut præsidium quam amicissimum, si ⁶ quid opus facto esset, haberet. Quod cum fieret, non ² irridicule quidam ex militibus decimæ legionis dixit; *Plus, quam pollicitus esset, Cæsarem facere: pollicitum in cohortis pratorie loco decimam legionem habiturum, nunc ³ ad equum rescribere.*

XLIII.

1. Interposita causâ] Prætextu. Noster B. C. lib. III. cap. XXIV. *Per causam exercendorum remigum.* Vide & Suetonium in Othone cap. III. *Davies.*

2. Non irridicule] Facetè, & modo ad risum movendum apto. *Idem.*

3. Ad equum rescribere] Miror quærere Ciacconium quid sit ad equum rescribere. Miles cum primum legebatur scribi dictus, quia indicibus nomen inscriptum. Postea si ordinem mutasset, necessario quoque nomen expungebatur, atque alium in locum transcribebatur. Talium, aut alioqui mortuorum in locum qui successissent, adscriptos, præterea & supplementum dictos fuisse ex Festo discimus. Uti idem ait *Patres conscriptos* appellari, qui ex equitum numero in Senatu adscripti erant, ut numerus suppleretur. Val. Max. & proprie idem transcribere dixit, sic ait: *Turmasque equitum, quibus præfuerat, ademptis equis in funditorum alas transcripsit.* Græcis *ὑπογράφειν* est adnotari in indice militum: seu nomen dare: etiam trans-

scribi, apud Xenoph. pag. 42. *Ο' μὲν γὰρ ἔχον ὅπλα, λαμβάνοντα ταῦτα, ἢ ὑπογράφειν ἀπὸ τοῦ ταξίαρχου αἰς τὴν ὁμολίαν τὰς ἐν ἡμῖν. Qui indiget armis, capiat, & a cohortis præfecto in nostrum ordinem transcribatur: nisi forte mercenarii (de quibus illic loquitur Cyrus) olim non scribebantur in indicibus; ideoque hic vertendum sit adscribi, quia tunc primum scribi incipiebant. Merito autem miles ille dixit plus facere Cæsarem, quam promississet: nam honorum magis equo, quam pedibus militare. Livius lib. 3. Consul advocat ad equites: agite juvenes, inquit, præstate viriute peditem, ut honore atque ordine præstatis. Sed hæc cuius nota. D. Vossius.*

Ibid.] Ad equum rescribere est legionem eam, quæ peditum erat, in numerum equitum transcribere; quam esse singularem Cæsaris nostri formulam observo. Sic fere Seneca epist. IV. ad Lucilium. *Quum puerilem animum deposueris, & te in virum philosophia transcripsit.* Quo transcribendi verbo ad rem propositam valde utitur apposite *Valerius Maximus* lib.

XLIII. Planicies erat magna, & in ea tumultus terreus satis grandis. Hic locus æquo fere spatio ¹ ab castris utriusque aberat. Eo, ut erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Cæsar, quam equis ² dederat, passibus CC ab eo tumultu constituit: item equites Ariovisti pari intervallo constiterunt. Ariovistus, ut ex equis colloquerentur, & præter se, denos ³ ut ad colloquium adducerent, postulavit. Ubi eo ventum est, Cæsar initio orationis suæ Senatusque in eum beneficia commemoravit; quod rex appellatus esset à Senatu, quod amicus, quod ² munera amplissima missa; quam rem & paucis contigisse, & à Romanis pro maximis hominum officiis consuevisse tribui docebat: illum, quum neque aditum, neque causam postulandi justam haberet, beneficio ac liberalitate sua ac Senatus, ea præmia consecutum. Docebat etiam, ³ quam ⁶ veteres, quamque justæ causæ necessitudinis ipsis cum Ædus intercederent; quæ Senatus consulta, quo-

ties,

15. cap. VII. cum enim Tarentino bello magnum captivorum civium suorum numerum à Pyrrho rege ultro missum receperissent Romani, decreverunt, inquit ille, ut ex iis qui equo præfuerant, peditum numero militarent; qui pedites fuerant, in funditorum auxilia transcriberentur. Et ibidem paullo ante de L. Calpurnio Pisone, turmasque equitum, quibus præfuerat (C. Titius) ademptis equis in funditorum alas transcripsit. Fuit igitur hæc militæ mutatio pro pœna militari: pro præmio vero cum contra pedites in equitum numerum transcriberentur, ut ex hoc Cæsaris loco colligere est. *Byantium.* Hunc locum multo aliter explicat *Sam. Petrus* observat. lib. I. cap. VI. quem videtis. *Davies.*

1. Ab castris utriusque] In MS. Norv. & plerisque editis legitur ab castris Ariovisti & Cæsaris. Eos nempe Codices invasit Glossēma. *Davies.*

2. Munera amplissima missa] Romanis in more positum erat, ita se erga eos gerere, quos Regum titulo ornabant. Sic apud *Livium* lib. XXX. c. XV. *Scipio Masinissam primum Regem appellatum eximisque ornatu laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curulæ & Scipione Thurnea, toga picta & palmata tunica donat.* Vide & *Barn. Brisonium* *Form.* lib. II. p. 234. & seq. *Idem.*

3. Quam veteres, quamque justæ &c.] Ædus nimirum primi è Gallis amicitiam Romanorum sunt amplexi. *Strabo* *Geogr.* lib. IV. p. 192. C. *Οἱ δ' ἔδδοις ἢ συγχεῖς Παρμαίων ἀνομαζόντων, ἢ πρῶτοι τῶν ταύτων ὄντων ἀπὸ τοῦ τοῦ ἡμῶν ἢ συμμαχίας.* *Tacitus* *Annal.* lib. XI. c. XXV. *Primi Ædus Senatorum in urbe jus adepti sunt.* Datum id fœderi antiquo, & quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo R. usurpant. Ad hunc locum plura *Lipsius*, quem videtis. *Idem.*

ties, quamque honorifica, in eos facta essent; ut omni tempore totius Galliae principatum Ædui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent. Populi Romani hanc esse consuetudinem, ut socios, atque amicos non modo nihil sui deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctos velit esse. Quod vero ad amicitiam populi Romani attulissent, id iis eripi, quis pati posset? Postulavit deinde eadem, quæ legatis in mandatis dederat, ne aut Æduis, aut eorum sociis bellum inferret; obsides redderet; si nullam partem Germanorum domum remittere posset; at ne quos amplius Rhenum transire pateretur.

XLIV. Ariovistus ad postulata Cæsaris pauca respondit; de suis virtutibus multa prædicavit; Transisse Rhenum sese non sua sponte, sed rogatum, & accersitum à Gallis; non sine magna spe, magnisque præmiis, domum propinquosque reliquisse: sedes habere in Gallia ab ipsis concessas; obsides ipsorum voluntate datos; stipendium capere jure belli, quod victores victis imponere consueverint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Galliae civitates ad se oppugnandum venisse; ac contra se castra habuisse: eas omnes copias uno abs se prælio fusas ac superatas esse. si iterum experiri velint, paratum se decertare; sin pace uti malint, iniquum esse de stipendio recusare, quod sua voluntate ad id tempus pependerit. Amicitiam populi Romani sibi ornamento, & præsidio, non detrimento, esse oportere: idque se ea spe petisse. Si per populum Romanum stipendium remittatur, & dediti subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi Romani amicitiam, quam appetierit. Quod multitudinem Germanorum in Galliam transducatur, id se sui muniendi, non Galliae impugandæ, causa facere; ejus rei testimonium esse, quod, nisi rogatus, non venerit, & quod bellum non intulerit, sed defend-

1. Accersitum à Gallis] Ab Arvernīs & Sequanis, ut docuit Cæsar hujusce libri cap. xxxi. Davies.

2. Bellum non intulerit sed defenderit] Arcuerit, propulsaverit. Noster lib. i. B. C. c. vii. Conclamant legionis xlii.

rin. Se prius in Galliam venisse, quam populum Romanum; nunquam ante hoc tempus exercitum populi Romani Galliae provinciae fines egressum. Quid sibi vellet? cur in suas possessiones veniret? provinciam suam esse hanc Galliam, sicuti illam nostram. Ut, sibi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret: sic iterum, nos esse iniquos, quod in suo jure se interpellaremus. ¹ Quod ex S. C. Æduos appellatos amicos diceret; non se tam barbarum, neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, ² neque bello Allobrogum proximo, Æduos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos in his contentionibus, quas Ædui secum, & cum Sequanis habuissent, auxilio populi Romani usos esse. ³ Debere se suspicari, simulata Cæsarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere. Quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habiturum; quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus, principibusque populi Romani gratum esse facturum. Id se ab ipsis per eorum nuncios

com-

qua aderat, milites --- sese paratos esse Imperatoris sui tribunorumque plebis injurias defendere. Quadrigarius apud Gellium N. A. lib. ix. c. i. Milites Metelli à pinnis hostes defendebant facilitate. Eodem sensu usi sunt Arnobius lib. i. p. 17. ed. Plant. & Virgilius Eclog. vii. 47. alique, quorum loca suppeditabit Jac. Emmenensis. Hinc abunde liquet necessariam non esse Ciacconii emendationem, qui legit illatum defenderit; licet haud negem ita locutum esse Cæsarem cum alibi, tum lib. ii. B. G. cap. xxix. Idem.

1. Quod ex S. C. Æduos appellatos amicos diceret] Editio Gryph. habet, quod fratres ex S. C. & amicos appellatos Æduos diceret. Rom. quod à Senatu Ædulos &c. MS. Carrar. & impressus Florent. Quod fratres à se & amicos Æduos appellatos diceret; quo modo videtur legendum, sed ita ut post verbum se, interpunctio, qua

Librarii imperitia sublata est, restituitur, & à se, hoc est, à Senatu scribatur. J. M. Bruns. Ita exhibent, ut voluit vir eruditus, editt. Rom. Ven. MS. autem Norv. Quod fratres Heduos appellatos diceret. Davies.

2. Neque bello Allobrogum proximo] Non intelligit, ut imperitè censuit Joan. Goduinus, bellum quod cum Allobrogibus gessere Domitius Aenobarbus & Fabius Maximus, (Vide Florum lib. iii. cap. ii.) Sed id quo eos debellavit Cn. Pontinus. Vide not. ad cap. vi. Idem.

3. Debere se suspicari] Verbum Debere Faërus auctoribus antiquis libris tollendum putabat. Hotomannus ex ea re constatum arbitrabatur; non autem necesse est, ut vel huic vel illi aures præbeamus; commoda enim est vulgata lectio, eamque in suo Codice invenit Metaphrastes. Idem.

comptum habere; quorum omnium gratiam atque amicitiam ejus morte redimere posset. Quod si discessisset, ac liberam sibi possessionem Galliae tradidisset, magno se illum premio remuneraturum, & quaecunque bella geri vellet, sine ullo ejus labore & periculo confecturum.

1 XLV. Multa a Cæsare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, & neque suam, neque populi Romani consuetudinem pati, uti optime meritos socios desereret; neque se judicare Galliam 2 potius esse Ariovisti, quam populi Romani. Bello superatos esse Arvernos, & Rutenos a Q. Fabio Maximo, quibus populus Romanus ignovisset, neque 3 in provinciam redegisset, neque stipendium imposuisset. Quod si antiquissimum quodque tempus spectari oportet, populi Romani justissimum esse in Gallia imperium. si judicium Senatus servari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello victam suis legibus uti voluisset.

1 XLVI. Dum hæc in colloquio geruntur, Cæsari nunciatum est, equites Ariovisti propius tumultum accedere, & nostros adequitare; lapides telaque in nostros conjicere. Cæsar loquendi finem fecit; seque ad suos recepit; suisque imperavit, ne quod omnino telum in hostes rejicerent. nam, etsi sine ullo periculo 2 legionis delectæ cum equitatu prælium fore videbat; tamen committendum non putabat, ut, pulsus hostibus, dici posset, eos a se 3 per fidem in colloquio circum-

1. In provinciam redegisset J. In provincia formam redigi dicebantur, quæ vêtigal pendere jubebantur, quibusque suæ leges adimebantur, ut in eas juris dicendi causa quotannis Magistratus à populo Romano cum summo imperio mitterentur; ut eodem illo anno de Narbonensi provincia factum est. Quæ vero suis legibus utebantur, Libera dicebantur: ut mox, paucis interjectis.

Hotoman. Multis hæc confirmat G. I. Vossius in Etymol. voce Provincia, quem vide. Davies.

2. Legionis delectæ J. Ciacconius ex ingenio scribit legioni delectæ, cui tamen non accedo; MSSorum enim auctoritate suffulta lectio non est rejicienda, cum commoda sit, & sensum idoneum fundat. Idem.

3. Per fidem in colloquio J. Hunc locum temere sollicitat Fr. Hotoman-

cumventos. Posteaquam in vulgus militum elatum 4 est, qua arrogantia in colloquio Ariovistus usus, omni Gallia Romanis interdixisset; impetumque in nostros ejus equites fecissent; eaque res colloquium 1 ut diremisset: multo major alacritas studiumque pugnandi majus exercitui injectum est.

XLVII. Biduo post Ariovistus legatos ad Cæsarem 1 mittit, velle se de his rebus, quæ inter eos agi cœptæ, neque perfectæ essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret; aut si id minus vellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret. Collo- 2 quendi Cæsari causa visa non est, & eo magis, quod pridie ejus diei Germani retineri non potuerant, quin in nostros tela conjicerent. Legatum ex suis sese ma- 3 gno cum periculo ad eum missurum, & hominibus feris objecturum existimabat. Commodissimum visum 4 est, 2 C. Valerium Procillum C. Valerii Caburi filium, summa virtute & humanitate adolescentem (cujus pater a C. Valerio Flacco civitate donatus erat) & propter fidem & propter linguæ Gallicæ scientiam, 3 qua multa jam Ariovistus, longinqua consuetudine, ute-

nus, dum vel perfide, vel per fidem colloqui legendum censeat; retinenda enim est vulgata lectio. Livius lib. xxxviii. cap. xxv. Major multo pars (Gallorum) per fidem violati colloqui pœnas morte luerunt. Ibi etiam H. Grotius lib. iii. de jure B. & P. cap. xxiv. §. 3. reponit perfide. Sed aliud egit vir maximus. Seneca de Prov. cap. iii. ubi de Sullæ crudelitate. Multa millia civium Romanorum uno loco post fidem imo per ipsam fidem, trucidata. Ceterum Per fidem in colloquio circumveniri dicimus eos qui, ob fidem datam colloquentes, circumveniuntur. Davies.

1. Ut diremisset J. Priorem voculam addidi ex Ven. aliisque vett. edit. Recentiores enim illam prorsus omittunt quæ tamen sententiæ videtur necessaria. Significat autem quomodo vel quemadmodum, ut apud Terentium Andr. Aët. I. Sc. I. 8. Davies.

2. C. Valerium Procillum J. Marcum nonnulli putant legendum. Sane v. c. Scal. & Anonymus Cajum habent. Meminit Valerii interpretis Cicero in Epist. ad Atticum. Græcus constanter Μαρκον. D. Vossius.

Ibid. J. Perperam Græcus Interpres hic & infra cap. liii. hunc virum Marci Prænomine insignit, cum supra cap. xix. eum recte Caium vocaverat; sed inepte hunc ab illo diversum existimabat. Idem mendum hic videre est in Antiquissimis edit. Rom. & Ven. Davies.

3. Qua multa jam Ariovistus longinqua consuetudine utebatur J. Frustra viri docti

tur necessaria. Significat autem quomodo vel quemadmodum, ut apud Terentium Andr. Aët. I. Sc. I. 8. Davies.

2. C. Valerium Procillum J. Marcum nonnulli putant legendum. Sane v. c. Scal. & Anonymus Cajum habent. Meminit Valerii interpretis Cicero in Epist. ad Atticum. Græcus constanter Μαρκον. D. Vossius.

Ibid. J. Perperam Græcus Interpres hic & infra cap. liii. hunc virum Marci Prænomine insignit, cum supra cap. xix. eum recte Caium vocaverat; sed inepte hunc ab illo diversum existimabat. Idem mendum hic videre est in Antiquissimis edit. Rom. & Ven. Davies.

3. Qua multa jam Ariovistus longinqua consuetudine utebatur J. Frustra viri docti

utabatur, &, quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere; & ¹ M. Mettium, qui hospitio Ariovisti usus erat. His mandavit, ut, quæ diceret Ariovistus, cognoscerent, & ad se referrent. ⁶ Quos quum apud se in castris Ariovistus conspexisset, exercitu suo præfente, ² conclamavit: Quid ad se venirent? an speculandi causa? conantes dicere prohibuit, & in catenas conjecit.

XLVIII. Eodem die castra promovit, & millibus passuum

docti hic longa emendant pro *longinqua*. Sic Plautus in Milite, *longinqua vita* dixit. Et Gellius lib. & cap. ultimo operis sui: *Sed quoniam longinquis per hyemem noctibus in agro, sicuti dixi, terra Attica commentationes hæc ludere ac facere exorsi sumus: idcirco eas inscriptimus noctium Atticarum*. Plura adducere supervacuum. D. Vossius.

Ibid. Si pluribus opus sit, pleno modio suppeditabit vir summus J. Frid. Gronovius Observ. lib. iv. cap. xi. qui hæc in re Ciacconii & Brantii errorem notavit. Observandum etiam est frustra esse Fr. Hotomannum alioque qui ex hoc loco colligunt, linguam Germanicam à Gallica prorsus fuisse diversam, cum ejusdem tantum linguæ erant Dialecti, ut multis probavit Ph. Cluverius Germ. lib. i. cap. v. Et sane diserepans pronuntiatio, verba nova paullatim introducta, multusque inter suos linguæ Germanicæ usus possent facere, ut complures anni transirent, priusquam Gallicâ commode usus fuerit Ariovistus. Davies.

1. M. Mettium qui hospitio Ariovisti usus erat J. Sic est: nihil sanctius olim apud Germanos hospitii jure. Cæsar lib. vi. Hospites violare sui non intant: qui quaque de causa ad eos venire, ab injuria prohibent, sanctosque habent, iis omnium domus patent, v. Eusque communicatur. Etiam apud Græcos: Isac. Tzetz. in Lycophron.

Παλαὴν ἔδοξε τὸ μὴ τὰς συμπάγωντας ἀλλήλοις ποτὶ παρ' ἀλλήλων ἐνέσκειν, εἰ μήτε τὸτο ἀκρίτως συμβῇ. Hinc Parius ille jamborum scriptor (ut Origenes lib. ii. contra Celsum appellat,) sive Archilochus Lycambæ violatum hospitii jus exprobrans, ait:

Ὅρκον ὃ ἐνοσφίδης μέγαν, ἄλως τε καὶ τεσπεζαν.

Sacramentum, inquit, mensa & sale conciliatum. Sal indicium perpetuæ & incorruptæ amicitiae, unde & פָּתִימָה pactum salis Hebraei vocant, æternum fœdus. Sic 2 Pa-

ral. xiii. 5. יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּתֵן כְּמִלְכָּה לְדָוִד עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל i. Dominus Deus Israël dedit regnum Davidi super Israël in æternum, illi, & filiis ejus pactum salis. D. Vossius.

2. Conclamavit J. Sic omnes Codd. MSS. & veteres typis excusi. Recentiores enim verbum simplex exhibent, quod, ut opinor, compositum non nisi de multitudine clamantium dici arbitrarentur. At perperam. Virgilius Æn. iii. 523.

--- Italiam primus conclamavit Achætes.

ubi Servius, valde, inquit, aut scipius clamat. Vide & Æn. vi. 259. Davies.

passuum vi à Cæsaribus castris sub monte concedit. Postridie ejus dici, præter castra Cæsaribus suas copias transfudit, & millibus passuum ii ultra eum castra fecit; eo consilio, uti frumento, commeatuque, qui ex Sequanis & Æduis supportaretur, Cæsarem intercluderet. Ex eo die dies continuos v Cæsar, pro castris suas copias produxit, & aciem instructam habuit; ut, si vellet Ariovistus prælio contendere, ei potestas non deesset. Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. equestri prælio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant vi, totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi; quos ex omni copia singuli singulos, suæ salutis causa, delegerant. cum his in præliis versabantur: ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumstabant; si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.

XLIX. Ubi eum castris sese tenere Cæsar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani confederant, circiter passus dc ab his castris idoneum locum delegit; acieque triplici instructa, ad eum locum venit. Primam & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire jussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos, uti dictum est, aberat. eo circiter hominum numerum

1. Quos ex omni copia J. Copia hic exercitum significat. Sic in Epist. Cn. Pompeii ad M. Marcellum & L. Lentulum Coss. apud Ciceronem lib. viii. ad Attic. Ep. xvii. Uti ipse cum omni copia ad nos venerit. Vide & Sallustium Catil. cap. lvi. Davies. 2. Circumstabant J. Ut eos ab in-

cursu hostium tutos & incolumes præstarent. Idem.

3. Hominum numerum xvi millia J. Quoad numerum. Hoc cum non intelligerent nonnulli editores, vocem numerum, ut superfluum prorsus omisere. Frustra. Gratius Cyneg. vi. 31. Et bis vicinis spatium præterdere passus

rum XVI millia expedita cum omni equitatu Ariovistus misit; quæ copiarum nostros perterrerent, & munitione prohiberent. Nihil fecius Cæsar, ut ante constituerat, duas acies hostem propulsare; tertiam opus perficere iussit. Munitis castris, duas ibi legiones reliquit, & partem auxiliorum: quatuor reliquas in castra maiora reduxit.

L. Proximo die, instituto suo Cæsar ex castris utrisque copias suas eduxit: paullumque à majoribus progressus aciem instruxit; hostibusque pugnandi potestatem fecit. ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Ariovistus partem suarum copiarum, quæ castra minora oppugnaret, misit. Acriter utrimque, usque ad vesperum, pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariovistus, multis & illatis & acceptis vulneribus, in castra reduxit. Quum ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Ariovistus prælio non decertaret, hanc reperiebat causam: Quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matresfamilias fortibus

passus Rote velim: ubi protendere legendum crediderim. Curtius lib. v. cap. i. 25. Spatium xxx & duorum pedum latitudinem amplectitur, hoc est, quoad latitudinem; non enim necesse est, ut cum doctissimo viro Joan. Freinshemio in latitudinem repotamus. Idem.

1. Matres familias fortibus ac vaticinationibus declararent. Quibus ex rebus hanc divinationem colligerent, docet Plutarchus in Cæs. pag. 712. 'Ετι δ', inquit, μάλλον ἀντίς (Γερμανίς) ἤμβλον τα ματιύματα τῶν ἐργῶν γυναικῶν, ἀποταμὼν θήσας κοροβλίπασθαι, καὶ ἰσχυμάτων ἐργαίους καὶ ψόφους τεκμαίρεσθαι, κοροβλίπασθαι, ἢ ἰσχυμάτων τεκμαίρεσθαι, πρὸς ὁπλίσματα καὶ οὐκ ὀφείλει. Mulieribus autem quam maximam fidem habebant, quod his inesse sanctum aliquid & provi-

dum putarent; unde factum, ut earum nonnullæ inter Deas fuerint numeratae. Tacitus Hist. lib. iv. c. lxi. Vetere apud Germanos more, quo pleraque feminarum fatidica, & augescēte superstitione arbitrentur Deas. Sic Aurinia, sic Velleda numinum loco posita, ut docet idem Germ. cap. viii. Vide & Schedium de Diis Germ. Syng. ii. c. xliii. Obiter monebo errasse Polyannum, qui Strateg. lib. viii. cap. xxiii. §. 4. observat, Cæsarem cum Germanis prælio contendere non ausum, priusquam certior fieret, Ariovistum à vaticiniis esse prohibitum quo minus ante Novilonium pugna certaret, quod cum ex hoc loco, tum ex cap. xlviii falsi arguitur. Præterea Strategematum Scriptor vates, à quibus divinationem accipere Germani, virilis sexus fuisse perperam est

& vaticinationibus declararent, utrum prælium committi ex usu esset, nec ne: cas ita dicere, ¹ Non esse fas Germanos superare, si ante novam Lunam prælio contendissent.

LI. Postridie ejus dici Cæsar præsidio utrisque castris, quod satis esse visum est, relicto, omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit; quod minus multitudine militum legionariorum, pro hostium numero, valebat, ut ad speciem alariis uteretur. Ipse, triplici instructa acie, usque ad castra hostium accessit. Tum demum necessario Germani suas copias à castris eduxerunt, generatimque constituerunt, paribusque intervallis Harudes, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedusios Suevos: omnemque aciem suam rhedis & carris circumdederunt: ne qua spes in fuga relinqueretur. Eo mulieres imposuerunt, quæ in prælium proficiscentes

est arbitratus; dicit enim ὁ πότα ἔγνω ΤΟΤΕ παρ' αὐτοῖς μάρτυς ΠΡΟΕΙΡΗΚΟΤΑΞ &c. non modo contra fidem nostri & Plutarchi, ut ex dictis liquet, sed etiam Dionis lib. xxxviii. pag. 90. & Julii Celsi vit. Cæsaris p. 40. Davies.

1. Non esse fas &c.] Fas hic sumitur pro eo quod fieri potest; ut apud Lactantium Div. Inst. lib. ii. cap. i. Qui non agnoscunt cultum ejus (Dei) quem provsus ignorari ab homine fas non est. Vide & Ovidium Trist. lib. iii. El. v. 16. E contra nefas ab Horatio & Cicero dicitur de re plane ἀδυνάτο. Consule D. Lambinum ad Horatii lib. i. Od. xi. i. Idem.

2. Omnes alarios] Ala ex sociis constabant, ita dictæ, quod circum legiones dextra sinistraq. tanquam ala in avium corporibus locabantur, ut docet Cincius apud Gellium N. Att. lib. xvi. cap. iv. Vide & J. Lipsium Mil. Roman. lib. ii. cap. vii. Idem.

3. Ut ad speciem alarius miretur]

Legionarii videlicet majorem virtutis opinionem habebant. Davies.

4. Generatim constituerunt] Eodem modo Xerxes apud Diodorum lib. xi. p. 14. Ὅταν δ' αὖ τεχέως διατάξαι, καὶ ἑστῶς ἕκαστος, ἵνα διὰ τῶν ὁμοειδῶν καὶ γινώσκων μεγέθους ἀλλήλους βουδῶσιν. D. Vossius.

5. Sedusios] Miror Ciacconium Sedunos reponere, quia Plinius eos Alpinos esse populos ait. Ego non video causam, cur Alpinum militem in exercitu habuerit Ariovistus, vel quomodo habere potuerit. Itaque omnino arbitror Sedusios Germanos fuisse. In Orofio tamen & Freculpho constanter est Ednes. In MS. nostro Orofio Ednes. Quod corruptum arbitror ex Sedusio. Nisi quæ aliam gentem, quam Sedusios conjecaret. Erant olim Endoses in Germania, sed procul ab Ariovisti regno, quippe sitis locis quæ nunc Pomerani tenent. Sed nihil hi ad Ariovistum. Idem.

milites passis crinibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent.

- 1 LII. Cæsar singulis legionibus singulos legatos, & quaestorem præfecit; uti eos testes suæ quisque virtutis haberet. Ipse à dextro cornu, ¹ quod eam partem minime firmam hostium esse animadverterat, prælium
- 3 commisit. Ita nostri acriter in hostes, signo dato, impetum fecerunt. itaque hostes repente celeriterque procurrerunt; ut spatium pila in hostes conjiciendi
- 4 non daretur. ² Rejectis pilis, comminus gladiis pugnatum est. At Germani celeriter, ex consuetudine sua,
- 5 phalange facta, impetus gladiatorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent, & scuta manibus revellerent, & desuper
- 6 vulnerarent. Quum hostium acies à sinistro cornu pulsa, atque in fugam conversa esset, à dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem preme-
- 7 bant. Id quum animadvertisset P. Crassus adolescens, qui equitatu præerat, quod expeditior erat, quam hi, qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit.

LIII. Ita prælium restitutum est, atque omnes hostes

1. Quod eam partem minime firmam hostium esse animadverterat J Suspectus mihi locus. An igitur Cæsar quod facillimum sibi fuisse. Certe contra morem fortium Imperatorum, & quibus aliqua gloriæ cupido. Qualem fuisse Cæsarem nullus negaverit. Tacitus II Annal. de Germanico: Quod arduum sibi, cetera, legatis permisi. Et repugnat mox ipse Cæsar; quippe ait, Germani, A dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem premebant. Quomodo infirmiore exercitus sui parte Romanos maxime premebant. Ex ingenio quamvis nullo v. c. adjuvante emendo, Quod eam partem maxime firmam hostium esse animadverterat. Vel si id minus placet, dele vocem hostium. D. Vossius.

2. Rejectis pilis J Ἀποπέλασται. Anonymus Celsi exscriptor: Projectis igitur missilibus, res gladiis acta est. Dion libro xxxviii. καὶ ὅτε τοὺς ὀφθαλμοῖς αὐτοῖς (οἱ Ῥωμαῖοι) ἐχέουσιν, αἱ ἐκ σφῶν μὲν τοῖς ἑσπερίοις, μὲν τοῖς ἑσπερίοις τοῖς μακροτέροις χεῖρας ἀδύ. ὡς δὲ ζῶντες τὴν ἐν, ἢ τοῖς σφῶν τὸ πρῶτον, ἢ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐμάχοντο. Itaque congressi sunt (Romani) cum illis, ut neque contis neque gladiis uti possent. Igitur barbari iactare sua corpora, trudereque: iisque magis, quam armis uti. Ubi idem contra quàm Cæsar, tradit Romanos, adeo propere in Germanos, incurrisse, ut spatium illis non darent acies ordinandi. Sed ignoscendum Cæsari dum famæ suæ gloriam augeat. Idem.

stes terga verterunt, neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum ¹ millia passuum ex eo loco circiter quinquaginta pervenerunt. Ibi perpauci, ² aut viribus confisi transnatare contenderunt; aut lintribus inventis, salutem sibi petierunt. In his fuit A- ³ riovistus, qui naviculam deligatam ad ripam nactus ea profugit: reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. Duæ fuerunt Ariovisti uxores, una ⁴ Sueva natione, ² quam domo secum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Gallia duxerat, à fratre missam. Utraque in ea fuga periit. Duæ ⁵ filiae harum, altera occisa, altera capta est. C. Valerius Proculus, quum à custodibus in fuga trinis cate- ⁶ nis vinctus traheretur, in ipsum Cæsarem ³ hostium equitatum persequentem incidit. quæ quidem res Cæ- ⁶ sari non minorem, quam ipsa victoria, voluptatem attulit: quod hominem honestissimum provinciæ Galliae,

1. Millia passuum ex eo loco circiter L. J Libris omnibus repugnantibus ita corrigendum arbitror. Primum quoniam hunc numerum vetus Orosii impressus liber prodit. Deinde quia Plutarchus tetragekontus stadia posuit. Nam cum octo stadia milliarii unum faciant, sequitur ut quadringenta efficiant milliaria quinquaginta. Neque me movet, quod in vulgatis Plutarchi libris legitur, τετρακοσιος. Nam & vetus Interpres Quadringenta posuit, & Henr. Stephanus Græcæ linguæ peritissimus, & harum rerum observator diligentissimus, tetragekontes in aliis libris legi testatus est. Itaque Beato Rhemano, summo ac singulari viro assentiri non possum, qui prælium hoc commissum putat ad ædem Apollinaris, quæ milliare unum Germanicum à Basilea & Rheno distat. Nam paulo superius Cæsar scribit eo se loco castra habuisse, quo à Sequanis & Aduis commeatus

supportaretur. Neque mirum videri oportet, si quinquaginta passuum millia fugientes fecerint: cum Cæsaris exercitus interdum uno die xx, interdum xxv millia confecisse constet; ut lib. v. c. xlvii. & lib. vii. cap. xl. Vegetius autem lib. i. cap. ix. scribat, tyrones horis quinque æstivis viginti aut viginti quatuor passuum millia ambulare aut pleno gradu conficere. Hotoman.

2. Quam domo secum adduxerat J V. c. Scalig. quam à domo secum adduxerat. Anonymus: quarum primum domo digrediens eduxerat. Ut videri possit Cæsar scripsisse, quam domo secum eduxerat. Sed nihil muto, quia proba vulgata lectio. D. Vossius.

3. Hostium equitatum persequentem J MS. Norvic. exhibet hostes equitatu persequentem, cum quo faciunt editi. Rom. Ven. nisi quod illa sequentem. Sed à vulgata lectione stat Græcus interpres. Davies.

liæ, suum familiarem, & hospitem, ereptum è manibus hostium, sibi restitutum videbat; neque ejus calamitate de tanta voluptate & gratulatione quidquam fortuna deminuerat. Is, se præsentem, de se ter fortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur. sortium beneficio se esse incolumem. Item ² M. Mettius repertus, & ad eum reductus est.

¹ LIV. Hoc prælio trans Rhenum nunciato, Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt; ³ quos Ubii, qui proxime Rhenum incolunt, per-

¹. De se ter sortibus consultum] Ille mos Germanorum. & adhuc septimo sæculo post Cæsaris tempora eum viguisse legimus apud Bekam in vita Willebrordi, p. 5. Radbodus verò injuriam Dei sui ferociter ulcisci disponens, jugulari jussit unum de collegio Sancti Sacerdotis, per casum sortilegii. Beka verò hæc ex Alcuino hausit, qui Willebrordi vitam conscripsit, & ait quotidie eum ter sortes jecisse. verba hæc sunt: Radbodus nimio furore succensus, in sacerdotem Dei vivi, suorum injurias deorum ulcisci cogitabat: & per diem semper tribus vicibus suo more mittebat sortes, & nunquam damnatorum fors, Deo vero defendente suos, super servum Dei, vel aliquem ex suis, cadere potuit: nec nisi unus tantum ex sociis sorte monstratus, & martyrio coronatus est. D. Vossius.

². M. Mettius repertus] Extat & nummus averso latere bigas representans, insidente Pallade, vel quod potius crediderim, Bellona. Circumscriptum est M. METTIUS. itaque forte innuitur vi eum hostibus ereptum. Vel, si, ut aliis visum, bigæ Lunæ consecratæ, forassis obscure indicatur vaticinium Germanarum foeminarum, quæ ut ait Cæsar, dicebant, Non esse fas Germanos superare, si ante novam Lunam prælia contendissent. Sed hæc,

ut incerta mitto. Illud miror Æneam Vicum ignorasse quis hic Mettius sit. Nisi forte, ejus ætate in excusis codd. Cæsaris Titius erat, uti & Plantinus excudit. Idem.

³. Quos Ubii --- insecuti] Ita restituerunt B. Rhenanus rerum Germ. lib. III. & Fr. Hotomannus; quæ quidem emendatio mihi vehementer arridet; Ubios enim proxime Rhenum habitasse constat ex Plinii H. N. lib. IV. cap. XVII. & veteres inimicitias cum Suevis exercuisse docet Cæsar lib. IV. B. G. cap. III. In antiquis tamen edit. & MSS. legitur quos ubi qui proxime (vel proximi) Rhenum incolunt perterritos senescunt insecuti &c. Quam lectionem quin imperiti Librarii aut Correctores intulerint, nullus dubito. Adservatur in Bibliotheca Collegii Petrensis apud Catabrigienses Q. Curtii scriptum exemplar quod, A. D. 1495. innumeris in locis correxit Raphaël de Marcatellis Episcopus Rotensis & Abbas S. Bavonis juxta Gandavum, ut ipse in calce libri testatus est. At sane quamplurimum antiquam lectionem temere mutavit, ut liquet ex ejus vestigiis non penitus erasis. Hoc si contigerit viro tum temporis inter doctos numerato, nemo dubitet quin idem indolis Librariis potuerit evenire, præcipue

perterritos insecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæsar una æstate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum præposuit: ipse in citeriorem Galliam ad conventus agendos profectus est.

cipue cum de nominibus propriis aut paullo rarioribus ageretur. Sic apud Julium Firmicum de err. prof. Rel. p. 36. legitur; Hic (Saturnus ex Creta fugiens, in Italia à Spartanis absconditur. Scribe Sicani, qui primi Italiam incoluerunt. Vide Dionysium Halicarnasæum lib. I. Ant. p. 8. ed.

R. Steph. & Servium ad Virgilii Æn. I, 2. Librarios fefellit vox minus nota. Joan. Frid. Gronovius Obs. Eccl. c. IX. reponit Jan Patre. Sed hæc emendatio nimium abt à receptæ lectionis vestigiis; ideo meæ conjecturæ non pœnitet. De viis.

LIBER II.

SUMMARIUM LIB. II. DE BELLO
GALLICO.

*Belgæ omnes contra P. R. conjurant : III. exceptis Rhemis.
V. Cæsar contra eos exercitum Axonam flumen transducit.
VII. Bibracti opido, VIII. atque item Q. Titurio Le-
gato à Belgis oppugnatis, subsidia mittit. X. Illi, frustra
istis oppugnationibus tentatis, ad tuendos suos quisque fines,
copias partiuntur. XII. Cæsar discedentes insequutus, Suef-
fones, XIII. Bellovacos, XV. & Ambianos in dedi-
tionem accipit. XVI. Nervios, fortiter se defendentes,
debellat. XXIX. Item Atuaticos.*

I. **Q**UUM esset Cæsar in citeriore Gallia in hi-
bernis, ita uti supra demonstravimus, cre-
bri ad eum rumores afferebantur, litteris-
que item Labieni certior fiebat omnes Belgas, quam
tertiam esse Galliæ partem dixeramus, contra popu-
lum Rom. conjurare; obsidesque inter se dare. con-
jurandi has esse causas: primum, quod vererentur,
ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noster ad-
duceretur: deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicita-
rentur, ¹ partim qui ut Germanos diutius in Gallia ver-
sari nollent, ita populi Romani exercitum hiemare,
atque inveterascere in Gallia moleste ferebant: partim
qui mobilitate & levitate animi novis imperiis stude-
bant: ² ab nonnullis etiam, quod in Gallia à poten-
tioribus,

¹ Partim qui ut Germanos] Penul-
timam vocem reposui ex edi-
tione Veneta, & Metaphraste; nec
sine ea constar sententia, ut vidit
acutissimus vir J. F. Gronovius ad Li-
vii lib. xxiii. c. xxvii. Davies.

² Ab nonnullis etiam, quod in Gallia
à potentioribus] Legendum censet
Fr. Hotomannus, ab nonnullis enim po-

tentioribus. Quæ quidem conjectura
mihi videtur paullo audacior; (o-
mittit enim quatuor voculas, quæ
in omnibus MSS. comparent) nec
sane opus est, ad eam confugia-
mus; nam repetendum à potioribus
sollicitarentur Belgæ, & omnia eva-
dent clara. Idem.

tioribus, atque iis, qui ad conducendos homines fa-
cultates habebant, vulgo regna occupabantur; qui mi-
nus facile eam rem ¹ imperio nostro consequi pote-
rant.

II. Iis nunciis litterisque commotus Cæsar duas le-
giones in citeriore Gallia novas conscripsit, & inita
æstate ² in interiorem Galliam, qui deduceret, Q.
Pedium legatum misit. Ipse, quum primum pabuli ²
copia esse inciperet, ad exercitum venit. Dat nego-
tium Senonibus, reliquisque Gallis, qui finitimi Bel-
gis erant, uti ea, quæ apud eos gerantur, cogno-
scant: seque de his rebus certiore faciant. Hi con-
stanter omnes nunciaverunt matius cogi, exercitum in
unum locum conduci. Tum vero dubitandum non exi-
stimavit, quin ad eos duodecimo die proficisceretur.
Refrumentaria provisa, castra movet, diebusque cir-
citer xv ad fines Belgarum pervenit.

III. Eo quum de improvviso, celeriusque omnium
opinionem venisset, Rhemi, qui proximi Galliæ ex
Belgis sunt, ad eum legatos Iccium & Antebrogium
primos civitatis suæ miserunt: qui dicerent, seseaque
omnia in fidem atque potestatem populi Romani per-
mittere, neque se ³ cum reliquis Belgis consensisse,
neque

¹ Imperio nostro consequi] Corru-
pte codd. nonnulli in imperio. quod
frustra Cæsari asserere Hotomannus
nititur. Imperio nostro tantundem est
quàm si dicat, quando imperium
nostrum est, vel quando imperium
nos habemus. Sic quoque Cæsar
locutus lib. i. cap. 18. Imperio P. R.
non modo de regno, sed etiam de ea quam
habeat gratia desperare. D. Vossius:

² Interiorem Galliam] Lego ulte-
riorem Galliam uti recte in prioribus
editionibus fuerat, quod Scaligerum
mutasse miror. Anonymus quoque.
eosque per Q. Pedium legatum suum ul-
teriorem in Galliam transmittit. Idem.
Ibid.] Hæc vera est lectio, licet re-

fragetur D. Vossius; ac indignetur Sea-
ligero, antiquissimas edit. secuto; ita
enim exhibent non solum MS. Norv-
sed etiam edit. Rom. Ven. Beroald.
Et optime quidem; id enim voca-
tur interius, quod ab extremis fini-
bus longè remouetur. Cl. Mamertinus
Pan. ii. cap. xiv. i. Vos in interiora
imperii vestri secesseritis. Tacitus An-
nal. lib. ii. cap. xxiv. Redemptos
ab interioribus (Germanis) reddidere.
Pomp. Mela lib. i. cap. ii. pag. 18.
Interiora, & littora tenent usque ad si-
num Persicum. Plura sunt ad manu
exempla, sed rei notissimæ non im-
memorabor. Davies.

³ Cum reliquis Belgis] MS. Norvici
E 2

neque contra populum Romanum omnino conjurasse;
 3 paratosque esse & obsides dare, & imperata facere, &
 oppidis recipere, & frumento, ceterisque rebus juva-
 4 re. reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanos-
 que, qui cis Rhenum incolunt, sese cum his conjun-
 5 xisse; tantumque esse eorum omnium furorem, ut,
 ne Sueffiones quidem fratres consanguineosque suos,
 qui eodem jure, iisdem legibus utantur, unum impe-
 rium, unumque magistratum cum ipsis habeant, de-
 terrere potuerint, quin cum his consentirent.

1 IV. Quum ab his quæreret, quæ civitates, quan-
 tæque in armis essent, & quid in bello possent; sic
 reperiebat, plerosque Belgas esse ortos à Germanis,
 Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fer-
 2 tilitatem ibi confedisse; Gallosque, qui ea loca inco-
 lerent, expulisse. solosque esse, qui patrum nostro-
 rum memoria omni Gallia vexata, 1 Teutones, Cim-
 brosq; intra fines suos ingredi prohibuerint. qua ex
 3 re fieri, ut earum rerum memoria magnam sibi aucto-
 ritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent.
 4 De numero eorum omnia se habere explorata 2 Rhe-
 mi

cum Belgis reliquis, editiones anti-
 quissimæ Rom. Ven. Beroald. cum Bel-
 gis reliquisque: quam lectionem ipse
 verissimam arbitror, nam Germani,
 qui cis Rhenum incolebant, sese
 cum Belgis conjunxerant; illi au-
 tem erant Condrusi, Eburones,
 Carassi, & Pæmani, qui uno nomine
 Germani appellantur, ut ait noster cap.
 IV. Davies.

1. Teutonos Cimbrosq; J. Ursinus
 Teutones emendat. alii Teutonos. U-
 trumque probum. Sic Cæsar dixit
 hoc libro. ipsi erant ex Cimbris, Teu-
 tonisque procreati. Anonymus habet,
 Cimbras & Theutones. Quemadmodum
 Santones, & Santoni dicitur. Unde
 & frustra Glareanus pro Santonis,
 emendat Sanconibus lib. III. de bello
 Gall. Lucan. Gaudetque amoris San-

tonus hoste. Et Schottus lib. III. cap.
 XXIX. Observat. Histor. ait se in MS.
 reperisse Atrebatibus, pro Atrebatibus.
 D. Vossius.

2. Rhemi dicebant J De prioris vo-
 cis Orthographia lis est inter eru-
 ditos; sunt enim qui adspirationem
 tollendam esse censent, qui Galli-
 cæ est originis. Utro modo scriba-
 mus, parum quidem interest, nec
 de hujusmodi rebus vitiligarem.
 Observabo duntaxat rationem Chr.
 Cellarii, quam profert Orthog. pag.
 56. firmam non videri; licet enim
 verbum sit Celticum, non necesse
 est, ut adspirationem rejiciamus,
 quæ in aliis verbis omnino Gallicis
 locum obtinet. Sic Rhedones memo-
 rantur lib. II. B. G. cap. XXXIV. &
 alibi. Sic Rheda nostro, Horatio &

alii

mi dicebant, propterea quod propinquitatibus affini-
 tatibusque conjuncti, quantam quisque multitudinem
 in communi Belgarum concilio ad id bellum pollici-
 tus sit, cognoverint. Plurimum inter eos Bellovacos 5
 & virtute, & auctoritate, & hominum numero va-
 lere: hos posse conficere armata millia centum, polli-
 citos ex eo numero lecta millia LX; totiusque belli
 imperium sibi postulare. Sueffiones 1 suos esse finiti- 6
 mos; latissimos, feracissimosque agros possidere. a 7
 pud eos fuisse regem nostra etiam memoria Divitiacum
 totius Galliæ potentissimum; qui quum magnæ partis
 harum regionum, tum etiam Britannæ, imperium
 obtinuerit: 2 nunc esse regem Galbam: ad hunc pro-
 pter justitiam, prudentiamque, 3 summam totius belli
 omnium voluntate deferri: oppida habere numero 8
 XII; polliceri millia armata quinquaginta: totidem
 Nervios, qui maxime feri inter ipsos habeantur,
 4 longissimeque absint: XV millia Atrebatibus: Ambia- 9
 nos

aliis. Gallicam originem testatur
 Quintilianus Inst. Orat. lib. I. cap.
 V. Plurima Gallica valuerunt, ut Rhe-
 da ac petoritum; & postea Rheda
 Gallicum, puta vocabulum. Da-
 vies.

1. Suos esse finitimos; latissimos &c.]
 Testatur Brantius editionem Beroald.
 habere suos esse finitimos, fines latissi-
 mos &c. quod etiam de MS. Carrar.
 & impresso Flor. docet J. M. Brun-
 tus. Davies.

2. Regem Galbam J Ergo apud
 Dionem lib. XXXIX. mendum est, u-
 bi Adra rex iste nominatur. Hoto-
 mann.

Ibid. J Adram Dio nominat, for-
 san prænomen hoc, illud cognom-
 entum est. Ait Ciacconius Gal-
 bam esse Romanam familiam. At-
 qui disertim Gallicum nomen esse
 ait Suetonius. Et nos hodie reti-
 nemus, dum pinguem een kalf vo-

camus. Sed hoc aliis notatum. D.
 Vossius.

3. Summam totius belli J Stephan.
 & Rom. Prudentiamque suam totius
 belli summam. Aldin. & noster sum-
 mam totius belli, sed pronomen
 suam delendum arbitror. Hoto-man-
 nus.

4. Longissimeque absint J Non patior
 hanc lectionem, quamvis à viris
 doctis tramissam. Omnino vel alie-
 no hæc loco leguntur, vel omisium
 aliquid est, à cultu aut omni huma-
 nitate, ut supra locutus Cæsar. Ita-
 que malim legere longissimeque ab
 omni cultu absint. Sane Anonymus
 Celsi, & plerumque Cæsaris etiam,
 si non verborum, at certe mentis
 exscriptor, tantum habet, Nervios
 omnium feracissimos. Nec temere o-
 misisset longissime eos abesse. Nam
 quod Græcus transtulit ἐξέδρας τὰ
 Βελγῶν, nihil me movet, & mani-
 feste
 E 3

9 nos x millia : ¹ Morinos xxv millia : ² Menapios ix millia : Caletes x millia : Velocassēs & Veromanduos ³ totidem : ⁴ Aduaticos xxix millia : Condrusos, Eburones, Cæræfos, Pæmanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad xl millia.

¶ V. Cæsar Rhemos cohortatus, ⁴ liberaliterque oratione prosecutus, omnem senatum ad se convenire, principumque liberos obfides ad se adduci iussit. quæ

festè falsum est. An ergo Nervii minus remoti Menapii, & qui his adjacent? Quare, si quid iudico, legendum ut dixi; vel expungenda verba *longissimeque absint*, vel denique transferenda in eum locum, ubi ait, Pæmanos qui uno nomine Germani appellantur, ubi subderem *longissimeque absint*. D. Vossius.

Ibid.] Putarim his vocibus longum solummodo intervallum denotari; non autem Nervios à Rhemis omnium Belgarum esse remotissimos; adeo ut D. Vossii medicina nihil sit opus. Sarta itaque recta maneat lectio vulgata. Davies.

1. Morinos ---- totidem] In vetustissimis editis, Rom. & Ven. hic locus ita legitur; Morinos xv millia, Menapios vii millia, Velocassēs & Veromanduos totidem, Caletes, vel Caletos, x millia Sic & alix antiquitus impressæ; num vero rectius, nescio. Davies.

2. Menapios, ix millia] Anonymus lib. ii. p. 43. vii. habet, & Græcus *ἑξακισχίλις*. sed relinquo vulgatam. D. Vossius.

3. Aduaticos xxix millia] Anonymus xix millia, Orof. Aduatici x & viii millia, sed in v. c. est septem pro octo, in MS. alio xviii. quod probum secundum Orofii supputationem. Græcus habet *καὶ ὅλως ὅλως*. Etiam Freculphus xviii millia: itaque emenda hic quoque xix. Orofius in universum ait fuisse ducenta octoginta duo millia. nam ita

ex v. c. apud eum legendum est. in vulgatis est male lxxii. Cætera quod attinet congruunt Cæsar & Orofius, nam dentis xv Atrebatum millibus quæ Orofius omisit, & præterea positos xix millibus, pro xxix, quæ ab Aduaticis missa, idem ac Orofianus numerus efficietur, videlicet ducenta lxxxii millia, præterquam quod uno millenario Cæsaris numerus major, nam in Orofio xviii Aduatici est, in Cæsare idem scribere non aulam, propter auctoritatem Græci, Anonymi & MS. codicis, qui omnes refragantur. Notandum autem hic error Orofii, qui ait omnes hos populos ex sylva in Cæsarem erupisse, ejusque exercitum propemodum delevisse: quod à Nervii factum ipse infra Cæsar ostendit. Anonymus verò in hoc numero Velocassēs & Veromanduos omittit. Idem.

Ibid.] In Julio Cæsar lib. ii. pag. 42. scribitur Catuanos decem novem nullia, lege Aduaticos vel Aduaticos, quod mendum à Grævio sublatum non esse miror. Sic in vet. editis, Cæsaris legitur Carnatos, sed ex Orofio Hotomannus rectè emendavit. Davies.

4. Liberaliterque oratione prosecutus] Benigne eos allocutus. Sic lib. iv. B. G. c. xviii. Quibus (Sicambri) pacem & amicitiam petentibus liberaliter respondit. Sic cum alibi, tum lib. iii. B. C. cap. civ. Davies.

quæ omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. Ipse ² Divitiacum Æduum magnopere cohortatus, docet quantopere Reipublicæ communisque salutis interfit, ³ manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine uno tempore configendum sit. Id fieri posse, si suas ⁴ copias Ædui in fines Bellovacorum introduxerint, & eorum agros populari cœperint. His mandatis, cum ⁵ ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias in unum coactas ² ad se venire, neque jam longe abesse, ab his, quos miserat, exploratoribus, & ab Rhemis cognovit; ³ flumen Axonam, quod est in extremis Rhemorum finibus, exercitum transducere maturavit, atque ibi castra posuit. Quæ res, & latus unum ca- ⁵ strorum ripis fluminis muniebat, & ⁴ post ea quæ erant, tuta ab hostibus reddebat, & commectus ab Rhemis, reliquisque civitatibus, ut sine periculo ad eum portari posset, efficiebat. In eo flumine pons erat. ⁶ ibi præsidium ponit. & in altera parte fluminis Q. Turrurum Sabinum legatum cum vi cohortibus ⁵ relinquit. Castra in altitudine pedum xii vallo, fossaque duodeviginti pedum munire jubet.

VI. Ab ipsis castris oppidum Rhemorum nomine ¹ Bibrax aberat millia passuum iix. id ex itinere magno im-

1. Manus hostium distineri] Eorum copias in partes diversas trahi. Dis enim separantis est, ut rectè Servius ad Virgilii Æn. XI, 381. Lucretius lib. v.

Et mare quod late terrarum distinet oras, hoc est, à se invicem dividit. Male igitur nonnullæ Cæsaris editiones habent detineri. Idem.

2. Ad se venire vidit] Non temere vocem vidit omisere viri docti. Admonere tamen volui & in antiquissimis membranarum eam ab Schotto repertam. & apud Flodoardum legi, lib. i. Hist. Eccl. Rhem. cap. ii. Ubi hæc verba Cæsaris exscribit, Ait quoque Schottus vocem

abesse, quæ statim sequitur in membris desiderari. D. Vossius.

3. Flumen Axonam] Anonymus Maronem, lege Matronam. Videtur ignorantia peccasse, quia uterque amnis Rhemos attingit. Sed Axonam hic rectè scribi situs locorum evincit. Idem.

4. Post ea quæ erant ---- reddebat] Ita in recentioribus editis. legitur ex conjectura P. Ciacconii; MSS. vero & impressi veteres exhibent post eum quæ erant, quæ sane lectio potest retineri, si prænomen ad exercitum referas, ut fecit Metaphrastes. Davies.

5. Relinquit] Sic rectè MS. Norv. In editis reliquit. Idem.

impetu Belgæ oppugnare cœperunt. Ægre eo die sustentatum est. ¹ Gallorum eadem, atque Belgarum, oppugnatio est. Hi, ubi circumjecta multitudine hominum totis mœnibus, undique in murum lapides jacii cœpti sunt, murusque defensoribus nudatus est; ² testudine facta, portis succedunt, murumque subruunt. Quod tum facile fiebat. nam tanta multitudo lapides ac tela conjiciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. Quum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius Rhemus, summa nobilitate & gratia inter suos, qui tum oppido præerat, unus ex iis, qui legati de pace ad Cæsarem venerant, nuncios ad eum mittit, *Nisi subsidium sibi mittatur, se diutius sustinere non posse.*

¹ VII. Eo de media nocte Cæsar, iisdem ducibus usus, qui nuncii ab Iccio venerant, Numidas, & Cretas sagittarios, & funditores Baleares subsidio oppidanis mittit. quorum adventu, & Rhemis cum spe defensionis studium propugnandi accessit; & hostibus ² eadem de causâ spes potiundi oppidi ³ decessit. Itaque paullisper apud oppidum morati, agrosque Rhemorum depopulati, omnibus vicis, ædificiisque, quo adire poterant, incensis, ad castra Cæsaris ⁴ cum omnibus

¹ Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio est] Sunt quos ea verba offendant: ego quamvis nihil hic improbem volui tamen indicare Floardi locum, qui lib. 1. cap. 11. ita hæc citat, Gallorum atque Belgarum oppugnatio hæc: ubi circumjecta multitudine, &c. D. Vossius.

² Testudine facta portis succedunt, murumque subruunt] Adeo vetus prava lectio portas succedunt est, ut etiam Anonymum Gelsi exscriptorem deceperit. ait enim lib. 11. p. 44. Denique jam murum subruunt, jam portas incendi, &c. At ridiculus nimium Hottomannus, cum adeo anxie se fatigat, quid sit murum subruere. Nec putat locum id

in subita oppugnatione habere. Ego contra statuo, & ipse sua verba Cæsar explicat, cum ait portis succedunt, nam facilius avellitur lapis ubi terminatur murus, quam aliis partibus ubi compages tota firmitudinem habet, & ubi lapis alter alterum claudit. Itaque illud subruunt murum quod reponit Hottomannus, etiam indignum puto quod vel in mentem Cæsaris veniret. Idem.

³ Decessit] In editis discessit. Nos autem sequimur conjecturam J. F. Gronovii, quem vide ad Livii lib. 14. cap. 111. Davies.

⁴ Cum omnibus copiis] Sic omnes MSS. & veteres impressi; recentiora

bus copiis contenderunt: & à millibus passuum minus 11, castra posuerunt. quæ castra, ut fumo, atque ignibus significabatur, amplius millibus passuum 11X in latitudinem patebant.

VIII. Cæsar primo, & propter multitudinem hostium, & propter eximiam opinionem virtutis, prælio superfedere statuit. Quotidie tamen equestribus præliis, quid hostis virtute posset, & quid nostri auderent, ¹ periclitabatur. Ubi nostros non esse inferiores intellexit, loco pro castris ad aciem instruendam natura opportuno atque idoneo, quod is collis, ubi castra posita erant, paullulum ex planicie editus tantum adversus in latitudinem patebat, quantum loci acies instructa occupare poterat, atque ² ex utraque parte lateris dejectus habebat; ³ & in fronte leviter fasti-

res enim præpositionem omiserunt, quam reducendam censuimus, cum hæc lectio Grammatica non repugnet. Davies.

¹ Periclitabatur] Periculum faciebat, tentabat. Plantus Amphit. A& II. Sc. II, 56. An periclitamini quid animi habeam. Vide & A& III. Sc. II, 33. Idem.

² Ex utraque parte lateris dejectus habebat] Ejicio vocem habebat. Sic infra dicit: magis ut loci natura, dejectusque collis, & necessitas, &c. Nec quod sciam quisquam autorum dejectus pro dejectione usurpavit. Græcus καὶ ἐν ἀμφοτέρω τῶν πτερύγων καταρῆναι. D. Vossius.

³ Ibid.] Memoria lapsus est vir eruditus. Livius lib. 19. cap. 11. Angustias septas dejectu arborum saxorumque ingentium obiacente mole invenerunt. Seneca Conf. ad Marciam cap. XVIII. Dejectus fluminum, & ex uno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes. Sed & hujusce libri cap. XXII. dejectus substantivè est accipiendus. Inanis igitur est D. Vossii conjectura. Davies.

⁴ Et in fronte leviter fastigiatus]

Proba lectio, nec mutanda. Frustra ex membranis Andræ Schottus castigatus, corrigit. Frustra quoque Ciacconius & alii parum probam putant vocem fastigiatus, pro qua fastigatus reponunt. Sic Cæsar ipse lib. v. de ponte, prona ac fastigiata, ut secundum naturam fluminis procumberent. Pomponius Mela quoque lib. 1. cap. 14. de Africa, pergit incurva ad occasum, fastigiatque se molliter. Ubi frustra Pontianus legebat fastigatque. Scottus edi curavit castigatque. Etiam Plinius lib. 11. cap. XXV. ait, easdem breves & in mucronem fastigiatas. Sed & Livius lib. VII. Ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen à fundo satis lato fastigiatus. Nihil clarius dici poterat, metæ pyramidum formam habent, & in cacumen tenue desinunt, hoc fastigiatum vocare veteres. Sunt quoque vv. cc. qui leviter habent: utrovismodo proba lectio. Sic leviter instructum Cicero dixit 1. de Divinatione: Leviter hominem, clementerque accepit, vi. Verrina. Tacitus pro eo clementer assurgens dixit. Itaque idem sunt leviter, leniter, & clementer. D. Vossius. E 5 Fasti-

fastigatus paullatim ad planiciem redibat: ab utroque latere ejus collis transversam fossam obduxit circiter passuum cō: & ad extremas fossas castella constituit, ibique tormenta collocavit: ne, quum aciem instruxisset, hostes (quod tantum multitudine poterant) à lateribus suos pugnantes circumvenire possent. Hoc facto, duabus legionibus, quas proxime conscripserat, in castris relictis, ¹ ut, si quid opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legiones pro castris in acie constituit. Hostes item suas copias ex castris eductas instruxerant.

- ² IX. Palus erat non magna inter nostrum atque hostium exercitum. hanc si nostri transirent, hostes expectabant. nostri autem, si ab illis initium transeundi fieret, ut impeditos aggredierentur, parati in armis erant. Interim proelio equestri inter duas acies contendebant. Ubi neutri transeundi initium faciunt, secundo equitum nostrorum proelio, Cæsar suos in castra reduxit. Hostes protinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quod esse post nostra castra demonstratum est. ibi vadis repertis, partem suarum copiarum transducere conati sunt; eo consilio, ut, si possent, castellum, cui præerat Q. Titurius legatus, expugnarent, pontemque interficerent: ² sin minus, agros Rhemorum popularentur, qui magno nobis

Fastigatus] Sic scribendum, non fastigiatus, ut recentiores, nec castigatus, ut veteres editi. *Silius Italicus* lib. v, 50.

Sensim fastigans, compressa cacumina necit.

Vide *Is. Vossius* ad *Mela* lib. i. cap. xv. pag. 24. & *J. F. Gronovium* ad *Livii* lib. i. cap. xxxviii. *Davies*

¹ Si quid opus esset, subsidio duci possent] Sic in suo Codice invenit *Metaphrastes*; vertit enim ἐν τῷ δ'ὲν εἶναι, cum in MSS. & antiquis editi. legatur si quo opus esset subsidio, duci possent; vel alia interpunctione, si

quo opus esset, subsidio &c. Sed probam lectionem amplexi sunt editores nuperi. *Davies*.

² Sin minus] *Flodoardus*: Si minus potuissent. *D. Vossius*.

Ibid.] Plerique è vet. Codd. habent, sin minus possent, agros &c. *Flodoardus* vero, MSS. *Norv.* & *Steph.* potuissent. Utraque vox ex Glossmate in textum irrepsit, ut notavit etiam *Fr. Hotomannus*. Recte igitur ac prudenter se gessit *Græcus* interpres, qui nec hujus, nec illius rationem habuit. *Davies*.

bis usui ad bellum gerendum erant; ¹ commeatusque nostros sustinebant.

- X. ² Cæsar certior factus à Titurio omnem equitum, & ³ levis armaturæ Numidas, funditores, sagittariosque pontem transducit, atque ad eos contendit. Acriter in eo loco pugnatum est. Hostes impeditos nostri in flumine aggressi, magnum eorum numerum occiderunt, ⁴ per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes, multitudine telorum repulerunt. primos, qui transierant, equitatu circumventos interfecerunt. Hostes, ubi & de expugnando oppido, & de flumine transeundo spem se fefellisse intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi pugnandi causa viderunt, atque eos res frumentaria deficere coepit; concilio convocato, constituerunt optimum esse domum suam quemque reverti; & quorum in fines primum Romani exercitum introduxissent, ad eos defendendos undique convenire; ut potius in suis, quam alienis finibus decertarent: & ⁵ domesticis copiis rei frumentariæ uterentur. Ad eam sententiam, cum

¹ Commeatusque nostros sustinebant] Commeatus nostris suppeditabant. Sic *Cotta* in orat. inter fragm. *Hist.* *Sallustii* dixit. Cum interim vestigalia parva & bellis incerta viis partem summum sustinent. MSS. tamen *Carrar.* *Norvic.* aliique cum editi. *Flor.* & *Steph.* exhibent Commeatusque nostros prohiberent, ut & *Græcus* interpres; sic etiam *Rom.* & *Ven.* nisi quod in illis legatur commeatusque. Sed mihi perplacet vulgata lectio, quam è nonnullis Codd. eliminarunt *Librarii*, quod *Phrasin* paullo difficilior non intelligerent. Si qua opus esset mutatione, facile possem commeatusque nostros sustinebant, id est, alebant, ut etiam habet editio *Vasos.* *Davies*.

² Cæsar certior factus] Vocem *Cæsar* in membranis desiderari *Schot-*

tus affirmat, etiam *Flodoardus* o-mittit. sed retinenda est. *D. Vossius*.

³ Levis armatura Numidas] Equites erant jaculis tantum armati, ut multis probat *J. Lipsius* *Mil. Rom.* lib. iii. *Dial.* viii. *Davies*.

⁴ Per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes] Erravit itaque *Phalaribus* qui *Vit. Cæs.* p. 717. E. docet eos à Romanis oppressos fuisse αἰγὰς ἀγανταύτους ignaviter preliantes. Hoc certe parum iis convenit, qui ab Univerſa antiquitate Gallorum fortissimi vocitantur. *Idem*.

⁵ Domesticis copiis] Pro copia domestica. Vide not. ad lib. i. B. G. cap. xxxi. *Davies*.

cum reliquis caussis, hæc quoque ratio eos deduxit; quod Divitiacum atque Æduos finibus Bellovacorum appropinquare cognoverant. His persuaderi, ut diutius morarentur, ne suis auxilium ferrent, non poterat.

- XI. Ea re constituta, secunda vigilia magno cum strepitu ac tumultu castris egressi, nullo certo ordine, neque imperio, quum sibi quisque primum itineris locum peteret, & domum pervenire properaret, fecerunt, ut consimilis fugæ profectio videretur. Hac re statim Cæsar per speculatores cognita, ¹ insidias veritus; quod, qua de causâ discederent, nondum perspexerat; exercitum, equitatumque castris continuit.
- Prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui novissimum agmen moraretur, præmisit; eique Q. Pedium, & L. Aurunculeium Cottam, legatos præfecit. T. Labienum legatum cum legionibus tribus subsequi iussit. Hi novissimos adorti, & multa millia passuum profecti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt: quum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, consisterent; fortiterque impetum nostrorum militum ² sustinerent. Priores, quod abesse à periculo viderentur, neque ulla necessitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes ³ in fuga sibi subsidium posuerunt. Ita sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium: sub occasumque Solis sequi destiterunt; seque in castra, uti erat imperatum, receperunt.

XII.

1. Insidias veritus &c.] Si Dion: credimus, locorum inscientia in causa fuit, cur Cæsar Belgas non statim insequeretur. Καὶ οὕτως, inquit, ἔδοξε τοῖς τοῖς ἑκείνων, eos nempe abesse, ἐν ἑκείνῳ ὅς οὐκ αὐτὸς ἀγνοῖται. Vide lib.

XXXIX. p. 93. Davies.

2. Sustinerent. Priores] Mutatâ distinctione scribendum, sustinerent, priores &c. ut etiam legit Metaphrastes. Idem.

3. In fuga sibi subsidium posuerunt] Schottus in membranis ponerent recepit. Neutrum malè. D. Vossius.

XII. Postridie ejus diei Cæsar, prius quam se hostes ex terrore ac fuga reciperent, in fines Sueffonum, qui proximi Rhemis erant, exercitum duxit; & magno itinere confecto ad oppidum Noviodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossæ, murique altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. Castris munitis ¹ vineas agere, quæque ad oppugnandum usui erant, comparare coepit. Interim omnis ex fuga Sueffonum multitudo in oppidum proxima nocte convenit. Celeriter vineis ad oppidum actis, aggere jacto, turribusque constitutis, magnitudine operum, quæ neque viderant ante Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Cæsarem de deditione mittunt, & petentibus Rhemis, ut conservarentur, impetrant.

XIII. Cæsar, obsidibus acceptis, primis civitatis, atque ipsius Galbæ regis duobus filiis, armisque omnibus ex oppido traditis, in deditionem Sueffones accepit; exercitumque in Bellovacos duxit. qui quum se, suaque omnia ² in oppidum Bratuspantium contulissent, atque ab eo oppido Cæsar cum exercitu circiter millia passuum ³ abesset, omnes majores natu ex oppido egressi, manus ad Cæsarem tendere, & voce significare coeperunt, sese in ejus fidem ac potestatem venire; neque contra populum Rom. armis contendere: item quum ad oppidum accessisset, castraque ibi poneret; pueri, mulieresque ex muro passis manibus, suo more, pacem à Romanis petierunt.

XIV.

1. Vineas agere] Non dubitat Hotomannus quin legendum sit aggerem, cum intelligens quo fossæ expletur. Sed, ne ναυοποιῶν memorem, omnes libri reclamant nec res ipsa postulat, ut quidquam mutemus. In eum enim finem agebantur vineæ; ut iis tecti milites urbibus expugnandis operam darent. Vide Th-

nebum Advers. lib. XI. cap. XXIV. Davies.

2. In oppidum Bratuspantium] Idem videtur ac Caesaromagus Ptolemai, mutato nomine in honorem aut Julii aut Augusti Cæsaris. Vide Hadri. Valesium in Gall. notit. p. 113. & Chr. Cellarium Geogr. Aut. I. II. c. 111. p. 245. Idem.

¹ XIV. Pro his Divitiacus (nam post discessum Belgarum, dimissis Æduorum copiis, ad eum reverterat) facit verba. Bellovacos omni tempore in fide, atque amicitia civitatis Æduæ fuisse. impulsos à suis principibus, qui dicerent Æduos à Casare in servitutem redactos, omnes indignitates contumeliasque perferre, & ab Æduis defecisse, & populo R. bellum intulisse. qui hujus consilii principes fuissent, quod intelligerent, quantam calamitatem civitati intulissent, in Britanniam profugisse. ¹ Petere non solum Bellovacos, sed etiam pro his Æduos, ut sua clementia ac mansuetudine in eos utatur. quod si fecerit, Æduorum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum; quorum auxiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consueverint.

¹ XV. Cæsar honoris Divitiaci, atque Æduorum causa, sese eos in fidem recepturum, & conservaturum, dixit: &, quod erat civitas magna, & inter Belgas auctoritate ac hominum multitudine præstabat, de obfides poposcit. His traditis, omnibusque armis ex oppido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum pervenit, qui se, suæque omnia, sine mora, dediderunt. Eorum fines Nervii attingebant: quorum de natura moribusque Cæsar quum quæreretur, sic reperiebat: Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium, inferri: quod ² his rebus relanguescere animos, eorumque re-

¹ Petere non solum Bellovacos] Editt. Antiquissima hunc locum exhibent auctiorem; in iis enim legimus præterea petere &c. quæ quidem lectio vulgata non est deterior, nam ad aliam rationem transit Divitiacus, curservandi sint Bellovacis. Davies.

² His rebus relanguescere animos, eorumque remitti &c.] Hanc etiam ob causam vinum ad se omnino importari non siverunt Suevi, ut docet nosser lib. iv. cap. ii. Num ratio sit idonea, non quaeremus; lectionem

certe eo nomine dignamur, licet repugnet P. Ciaconius, qui reponendum censuit his rebus relanguescere animos eorum, remittique &c. sed non vidit estatum esse generale, adeo ut pronomen eorum ad animos sit referendum. Si quid esset mutandum reponerem ex MSS. Norv. Brant. & editis nonnullis His rebus relanguescere animos eorum, & remitti. Qui sensus idem est, ac is quem extudit vir eruditus. Idem.

mitti virtutem existimarent. esse homines feros, magnæque virtutis. increpitare, atque incusare reliquos Belgas, qui se populo R. deditissent, & patriam virtutem projecissent: ¹ confirmare sese neque legatos missuros, neque ullam conditionem pacis accepturos.

XVI. Quum per eorum fines triduo iter fecisset; ¹ inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab castris suis non amplius millia passuum x abesse. trans id flumen omnes Nervios confedisse; adventumque ibi Romanorum exspectare una cum Atrebatibus, ² & Veromanduis, finitimis suis. nam his utrisque persuaserant, ³ ut eandem belli fortunam experirentur. exspectari ⁴ etiam ab his Aduaticorum copias, atque esse in itinere. mulieres, quique per ætatem ad pugnam inutiles viderentur, in eum locum conjecisse, quo propter paludes exercitui aditus non esset.

XVII. Cæsar, his rebus cognitis, exploratores, centurionesque præmittit, qui locum castris idoneum deligant. Quumque ex dedititiis Belgis, reliquisque Gallis complures Cæsarem secuti una iter facerent: quidam ex his, ut postea ex captivis cognitum est, eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta, nocte ad Nervios pervenerunt, atque his demonstrarunt, inter singulas legiones, impedimentorum magnum numerum intercedere, neque esse quidquam negotii, cum prima legio in castra venisset, reliquæque legiones magnum spatium abessent, hanc sub sarcinis adoriri. qua pulsa, impedimentisque di-

reptis,

¹ Confirmare] Affirmare. Eadem potestate occurrit apud Ciceronem cum alibi, tum de Amic. cap. iiii. Davies.

² Et Veromanduis] Hos Jul. Celsus Vit. Cæs. lib. ii. pag. 48. nominat Veromandos; memoria autem lapsus est doctissimus Grævius, cum ibi notavit Veromandos Cæsari dictos esse.

Antoninus sane in Itin. eos appellat Veromandos, quod nomen fere hodieque servant. Davies.

³ Etiam ab his Aduaticorum copias] Anonymus: Aduatici quoque, (sic enim scriptum invenio) sive, ut reor, Aduaci, ut eis se conjungerent properabant. D. Vossius.

reptis, futurum, ut reliquæ contra consistere non
 4 auderent. Adjuvabat etiam eorum consilium, qui rem
 deferebant, quod Nervii antiquitus, quum equitatu
 nihil possent, (neque enim ad hoc tempus ei rei stu-
 dent, sed, quidquid possunt, pedestribus valent co-
 piis) quo facilius finitimorum equitatum, si prædan-
 di causâ ad eos venisset, impedirent, teneris arbori-
 bus incisis, ¹ atque inflexis, crebrisque in latitudinem
 ramis enatis, & rubis sentibusque interjectis effe-
 rant, ut, instar muri, hæ sepes munimenta præbe-
 rent: quo non modo non intrari, sed ne perspicui-
 5 dem posset. Iis rebus quum iter agminis nostri impe-
 diretur, non omittendum sibi consilium Nervii existi-
 maverunt.

1 XVIII. Loci natura erat hæc, quem nostri castris
 delegerant: Collis ab summo æqualiter declivis ad
 2 flumen Sabin, quod supra nominavimus, vergebat,
 ab eo flumine pari acclivitate collis nascebatur adver-
 sus huic, & contrarius, passus circiter cc. infimus a-
 pertus, ab superiore parte silvestris; ut non facile in-
 3 trorsus perspicui posset. Intra eas silvas hostes in occul-
 to sese continebant. in aperto loco, secundum flumen,
 paucæ stationes equitum videbantur. ² Fluminis erat
 altitudo circiter pedum 111.

1. Atque inflexis, crebrisque in lati-
 tudinem ramis enatis] Ultimam vocem
 delendam censuit Jof. Scaliger, sed
 perperam, ut videbimus. Editt.
 Rom. & Ven. habent atque inflexis cre-
 bris in latitudinem ramis enatis. Unde
 puto legendum atque implexis crebris
 &c. Certe hæ voces non raro con-
 funduntur. Sic apud Marcianum Capel-
 lam l. iv. p. 134. ed. Grot. Ne inflexa
 tortos stringat intimatio, ubi optimæ
 notæ MS. CCCC. habet implexa, &
 recte quidem. Fulvius sane Ursinus tes-
 tatur in nonnullis Codd. legi Te-
 neris arboribus incisis atque inflexis, cre-
 brisque in latitudinem ramis enatis. Sed

hæc mera est πνευδισμός quæ ταν-
 τολόγος facit Casarem. Porro non ab-
 similia de Morinis, Atrebatibus,
 Eburonibus & Menapiis tradit Strabo
 Geogr. lib. iv. p. 194. ac de Mar-
 dis Curtius lib. vi. cap. v. Davies.
 2. Fluminis erat altitudo circiter pe-
 dum trium] Ciacconius & Ursinus
 emendant, latitudo pedum trecentorum,
 vel altitudo pedum xxx. Causam ad-
 dunt, quia infra Cæsar ait, ausos
 transire latissimum flumen, & altissi-
 mum. Sed fide parum bona alle-
 gant verba Cæsaris, nam ille non
 ait altissimum flumen, sed altissimæ
 ripæ: quæ longè diversa sunt. Nam

XIX.

XIX. Cæsar, equitatu præmissis, subsequebatur
 omnibus copiis: sed ratio, ordoque agminis aliter se
 habebat, ac Belgæ ad Nervios detulerant. nam, quod
 2 hostis appropinquabat, consuetudine sua Cæsar vi le-
 giones expeditas ducebat. post eas totius exercitus im-
 3 pedimenta collocabat. inde duæ legiones, quæ pro-
 xime conscriptæ erant, totum agmen claudebant, præ-
 4 sidioque impedimentis erant. Equites nostri cum fun-
 ditoribus sagittariisque flumen transgressi cum hostium
 equitatu prælium committunt. Quum se illi identi-
 5 dem in silvas ad suos reciperent, ac rursus è silva in
 nostros impetum facerent, neque nostri longius, quam
 quem ad finem ¹ porrecta ac aperta loca pertinebant,
 cedentes insequi auderent; interim legiones sex, quæ
 primæ venerant, opere dimenso, castra munire cœ-
 perunt. Ubi prima impedimenta nostri exercitus ab
 6 iis, qui in silvis abditi latebant, visa sunt; quod tem-
 pus

potuit decessisse aqua fluminis ut pe-
 dum non plusquam trium esset, ni-
 hilominus ripæ altitudinem retine-
 bant. Græcus ἐν ἀποτομῇ τῆς ἀνα-
 βάλειν. Ego sane scire velim quo-
 modo, si fluminis altitudo erat pe-
 dum xxx, transire Nervii illud po-
 tuerint. Atqui infra Cæsar: Ἴψι
 transire flumen non dubitaverunt, & in
 locum iniquum progressi. D. Vossius.

1. Porrecta ac aperta loca] Porre-
 cta, plana sunt. Horatius:
 Non est aptus equis Ithaca locus, ut ne-
 que plani
 Porrectus spatios, nec multa prodigus
 herba.

Minnicius Felix in Octavio p. 47. Quid
 loquar apta disposita recta montium, col-
 lium flexa, porrecta camporum. Id au-
 tem erat ad passus cc, quibus mons
 erat apertus. Ciaccon.

Ibid. Hoc modo verba collocamus
 fidem secuti editt. Rom. & Ven.
 quum recentiores cum MSS. pluri-
 mis habeant porrecta ac loca aperta,

qui quidem ordo est durissimus. Vi-
 dentur Librarii ultimam vocem,
 quam incuria omiserant, alieno lo-
 co donasse in eorum gratiam, qui
 pulchros habere maluit. Codices quam e-
 mendatos, ut loquitur Hieronymus
 Præf. ad Joban. è Græc. vers. & e-
 mend. Ex hac observatione corri-
 gendus est Corn. Severus in Ætna, vs.
 274, ubi sic legitur

Hæc rerum maxima merces
 Scire quid occulto naturæ tetra coe-
 cet.

Legendum terra natura, hoc est, ipsa
 terra, ut apud Lucretium omnis natura
 animantium passim denotat omnes ani-
 mantes. Vide, Si opus est, Tan. Fa-
 brum ad lib. 1, 132. Ex simili incur-
 ria natum est mendum apud Lactan-
 tium de ira Dei cap. iv. Cum putaret
 Epicurus alienum esse à Deo malum fa-
 cere atque nocere — ademit ei etiam be-
 neficentiam, quoniam videbat consequens
 esse ut si habeat iram Deus, habeat &
 gratiam. Manifestum est legi oportere

pus inter eos committendi prælii convenerat; ¹ ut intra silvam aciem ordinesque constituerant, atque ipsi sese confirmaverant; subito omnibus copiis provolarunt, impetumque in nostros equites fecerunt. ⁷ His facile pulsus, ac proturbatis, incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt; ut pene uno tempore & ad silvas, & in flumine, & ³ jam in manibus nostris hostes viderentur. Eadem autem celeritate adverso colle ad nostra castra, atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt.

¹ XX. Cæsari omnia uno tempore erant agenda: ⁴ vexillum

tere Ut si habeat gratiam Deus, habeat & iram, quod & sequentia docent. Davies.

1. Ut intra silvam] Hoc est, postquam. Sic Livius lib. II. cap. XLVII. Ut cessit. Vide & cap. LII. In editis legebatur ita ut intra silvam &c. sed voculam primam, quæ sensum turbabat, delendam censuimus fide nixi MS. Norwic. & Græci Interpretis, quod etiam Pet. Ciacconio ex conjectura placuit. Davies.

2. His facile pulsus.] Cæsar ait equitibus suis pulsus Nervios in legiones invasisse. Aliter Anonymus l. II. p. 49. Jam Romani exercitus, inquit, pars maxima ad metandum castra præcesserat, proxima impedimenta medium de more locum occupabant: duas legiones ad eorum custodiam sequebantur. In hos Nervii omnes, ut a proditoribus docti erant, præcipiti impetu irruerunt: atque inde præter spem repulsi, pari velocitate conversi ad eos, qui in opere erant, miram perturbationem Romanis infecerunt. D. Vossius.

3. Et jam in manibus nostris.] Ultimam vocem delendam censeo J. F. Gronovius ad Livii lib. II. cap. XLVI. Cujus emendationi suffragatur scriptorum usus. Retineo tamen vulgaram lectionem, cum innumeris exemplis constet, Cæsarem ea plene extulisse, quæ alii fere ἀπαικισμένους. Sic & in vet. Inscript. apud Græ-

terum p. 499. plus vice simplici habemus in animum nostrum inducere, cum alii fere dixerint in animum inducere. Vide Chr. Cellarii App. ad Curas Poster. pag. 407---409. Phrasis quam hic adhibet noster, denotat ita propinquos esse hostes, ut pene manibus nostris tangi possent. Adi J. Lipsium Var. Lect. lib. III. c. XIII. Davies.

4. Vexillum proponendum, quod erat insigne quum ad arma concurrere oporteret: signum tuba dandum] Cum infra iterum dicatur signum dandum, docti viri fuere, qui vel hoc vel illud expungendum putarent. Tradit hoc Ciacconius. Hottomannus sana putat: ceterum idem à Cæsare repetitum, quasi tumultuaria pugna indicium. Sed Cæsaris mentem non cepit. Tria hic sunt Vexillum, Classicum, Tessera. Observatum id Rhellicano, cui honorem bene intellecti loci inviderunt reliqui, qui postea scripsere, vel malignitate, vel quia ignorarunt. Græcus etiam recte cepit. Nam signum postremo loco σύνθημα vertit, quod tesseram notat quæ militibus dari solita, ut socium ab hoste discerneret. Arnobius quoque symbolum vocat quod alii σύνθημα, unde lib. v. p. 220. Ipsa denique symbola, quæ rogati sacrorum in acceptionibus responderetis. At quam necessa-

113

xillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma concurrere oporteret: signum tuba dandum: ab opere revocandi milites: qui paullo longius, aggeris petendi causa, processerant, accerfendi: acies instruenda: milites cohortandi: signum dandum. Quorum ² rerum magnam partem temporis brevitatis, & successus & incurfus hostium impediabat. Iis difficultatibus duæ ³ res erant subsidio, scientia atque usus militum, quod superioribus præliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi præscribere, quam ab aliis doceri, poterant. & quod ab opere singulisque legionibus singulos legatos Cæsar discedere, nisi munitis castris, vetuerat. Hi, propter celeritatem, & ⁴ propinquitatem hostium, nihil jam Cæsaris imperium spectabant; sed per se, quæ videbantur, administra-

XXI. Cæsar necessariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, ¹ quam in partem fors obtulit, decurrit:

ria in bello sit, vel sola Diodori Siculi verba ostendant lib. XI. pag. 9. Ubi ait Persas mutuam in eadem versos esse: διὰ τὸ μὴτ' ἑαμένους παρ' ἑαυτῶν, μὴτ' αὐτῶνματ' ἐπ' αὐτῶν, μὴτ' ἑαυτῶν διαβολὰς καταστάντων ὑπαρχεν. Propterea quod nec ducis imperium, nec tessera inquisitio, nec certus animorum status esset. Itaque & apud Græcos fuisse observo nuncios, qui eam ad ducum singulos perferrent. Unde Euripides in Phœnissis vers. 1146. Nam ibi de se ipso ait nuncios:

Παλὺ δ' ἵκαστο τῶν δὲ μοι δέματ' αὐτῶν
Σύνθημα παρ' ἑστίοντι πομπῇ δόχων
Fui autem spectator horum omnium & Tesseram ferens cubitis ordinum.

Ubi Græcus σύνθημα interpretatur, σημάτων τι, ἰδίαν ἐλ' ἡνέσκησται, ὑπερ τῆς μὲν τῆς ἰδίας φωνῆς. Apud Romanos tessera vii nuncupati. unde Veget. lib. II. cap. VII. Tessera vii, qui

tesseram per contubernia militum nuntiavit. At lapsus idem interpres cum vexillum αὐτῶν vertit. Vexillum tunica punicea erat, ut satis ex veteribus notum. Nec aquila hic usus ullus, nisi quando imperator ante prælium exercitum alloquebatur. Tunc enim aquila & vexilla cohortium ante imperatorem locari solita. Sed allocutione hic Cæsarem non loqui satis arguant, quæ sequuntur, quod erat insigne, quum ad arma concurrere oporteret. Dein, quæ paullo post subdit, milites cohortandi. D. Vossius.

1. Quam in partem fors obtulit] Non improbarem si fors legeretur: quæ vox huic loco magis congrua. Sic lib. IIX. c. XIX. Victi tamen, percussique, majore parte amissa, consternati, quo fors tulerat, confugiunt. Sed hic in v. c. legitur fors, quod probro. Etiam lib. de bello Alexandrino. ubi nunc est, nam in operibus hostium expugnandis, in præliis quotidianis, quandocumque fors

- 2 currit: & ad legionem decimam devenit. Milites non longiore oratione est cohortatus, quam uti suæ pri-
 • stinæ virtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, hostiumque impetum fortiter sustinerent.
 3 Et, quod non longius hostes aberant, quam quo telum adjici posset; proelii committendi signum dedit.
 4 Atque item in alteram partem cohortandi causâ profectus, pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modo ad insignia accommodanda, sed etiam¹ ad galeas induendas, ² scutisque tegmenta detra-

ebat, &c. Malim & hic fors. D. Vossius.

Ibid.] In aliis fors obtulit; sed nos secuti sumus editionem Francos. A. D. MDLXXV, aliasque nonnullas, in quibus fors legitur. Optime; ut vidit Joan. Frid. Gronovius ad Livii lib. xxii. cap. v. Davies.

1. Ad galeas induendas.] In vv. cc. est induendas, quod non rejiciendum Urino videtur. Sed frustra est. Cæsar vult ostendere brevitate temporis, itaque ait vix tantum spatii fuisse, quod induendis galeis sufficeret. Nam Romani iter facientes galeas plerumque pectori aut tergo appensas gestabant. Quibus induendis sane haud multum temporis requiritur. Præterea quo fine induissent galeas, qui in proelium ruunt. Nam tegumenta tunc detrahi solita, vel sequentia verba ostendunt. Anonymus etiam lib. ii. p. 49. & tam nihil spatii fuit, ut ne dicam consuetæ solennitates præliorum omittentur, sed vix galeas induendi licentia superesset. D. Vossius.

2. Scutisque tegmenta detrahenda.] Nimirum curiosi talium Romani, nam ornata, vel picturis, vel aliis insignibus scuta habuere. Imprimis sub Cæsareid fuisse crediderim, de quo ait Suetonius, habebatque tam cultos, (sc. milites) ut argento & auro politis armis ornaret. Simul & ad spe-

ciem, & quo tenaciores eorum in prælio essent metu damni. Græcorum etiam antiquissimis observatum clypeos imaginibus ornare, non ad speciem tantum, sed velut omnia belli, & terrendis hostibus. Hinc apud Euripidem Phœnissis legas:

Τύδης λέοντος δέρε' ἔχοντες ἀσπίδος.

Χαλκὴν περικλῆος δέρε' ἔχοντες ἀσπίδος.

Τὴν δὲ Προμηθεὺς ἔρεον, ὡς πρῶτον πόλιν.

Tydus, habens in clypeo pellem leonis, Setis horrentem, dextera vero facem Gigas Promotheus ferebat ut incensuram urbem.

Et paullo post de Capanei clypeo:

Σιδονώτοισι δ' ἀσπίδος τύποις ἰππῶν.

Πύλας ἔπ' αἶματι γυρῶντες ἄλλων πάλιν Φέρων, μοχλοῖσιν ἑξαισπασίας βίης, Ἷππῶσιν ἡμῶν οἷα πύσσιντας πέδους.

Ferreo vero clypeo tergo impressus erat Gigas e terra natus, in humeris totam urbem

Sustinens, vellibus convulsam violentem:

Ut esset signum nobis qualia passura esset urbs. D. Vossius.

Ibid.] Tegumenta erant e corio facta. Taxiles ad Tigranem de Lucul-

trahenda, tempus defuerit. Quam quisque in partem⁶ ab opere casu devenit, quæque prima signa conspexit, ad hæc constitit: ¹ ne in quærendis suis, pugnandi tempus dimitteret.

XXII. Instructo exercitu, magis, ut loci natura, ¹ dejectusque collis, & necessitas temporis; quam, ut rei militaris ratio, atque ordo postulabat: ² quum diversis locis legiones aliæ alia in parte hostibus resisterent, sepibusque densissimis, ut ante demonstravimus, interjectis, prospectus impediretur; neque certa subsidia collocari, neque quid in quaque parte opus esset, provideri, neque ab uno omnia imperia administrari poterant. Itaque in tanta rerum iniquitate, fortunæ quoque eventus varii sequebantur.

XXIII. Legionis nonæ & decimæ milites, ut in sinistra parte aciei constiterant, pilis emissis, ³ cursu ac lassitudine exanimatos, vulneribusque confectos Atrebatas (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco

li militibus apud Plutarchum in Luc. pag. 510. Οὐτ' ἰδὺτα λαμπερὸν οἱ ἀνδρῶν λαμβάνουσιν ὀδυρομένης, ὅτε θυροῖς ἐκκινηθεὶς ἔχοντες ἔχοντες ἔχοντες ἔχοντες, ὡς περὶ τὸν τὰ ΖΚΤΤΙΝΑ τῶν ὅπλων σκεπτάσματος περιπατούντες. Nimirum solebant Romani non minus ac Barbari varias formas aut colores scutis addere, ideoque iis tegmenta inducebant, ne pulvere aut aeris injuria corrumpere. Vide J. Lipsium in Anal. ad Mil. Rom. lib. iii. Dial. ii. Davies.

1. Ne in quærendis suis.] Ita legimus ex MS. Norv. & edit. Rom. Ven. aliisque plurimis, cum nonnullæ habeant neque inquirendis suis; unde Pet. Ciacconius scribendum existimavit, ne inquirendis suis. Cujus autem fide recentiores exhibeant, ne in quærendis suis, me quidem fugit. Idem.

2. Quum diversis locis legiones aliæ.] MSS. Carrar. Brant. & Norv. cum

editis nonnullis habent cum diversis legionibus aliæ &c. Hinc Pet. Ciacconius legendum coniecit cum diversæ legiones aliæ alia in parte &c. Sed qui omnino videt, satis videt sanam esse vulgatam scripturam, quam etiam in suo Codice invenit Græcus qui hoc modo locum vertit. Τῶν τε ταλμάτων ΠΟΛΛΟΙΣ ΤΟΠΟΙΣ ἀλλοῦ (leg. ἀλλοῦ) ἀλλὰ τοῖς πολεμίοις ἀντισταμέναν. I nunc & ex corruptis Codd. sanam lectionem sollicita! Davies.

3. Cursu ac lassitudine exanimatos.] Crebro hac voce usus est Cæsar pro eo qui ob lassitudinem ægre spiritum trahit. Sic & Plautius Aſin. Act. ii. Sc. 1, 17. Sed quid illud quod exanimatus currit hic Leonida? Hæc significatio ex eo est orta, quod anima interdum oris halitum denotat. Terentius Phorm. Act. v. Sc. vi, 28. Animam compressi, aurem admovet. Vide & Plautum Aſin. Act. v. Sc. ii, 44. Idem.

co superiore in flumen compulerunt : & transire cōnantes , insecuti gladiis , magnam partem eorum im-
 2 peditam interfecerunt. Ipsi transire flumen non dubi-
 taverunt ; & in locum iniquum progressi rursus re-
 gressos ac resistentes hostes , redintegrato prælio , in
 3 fugam dederunt. Item alia in parte diversæ duæ legio-
 nes , undecima , & octava , profligatis Veromanduis ,
 quibuscum erant congressi , ex loco superiore in ipsis
 fluminis ripis præliabantur. At totis fere à fronte , &
 4 à sinistra parte nudatis castris , quum in dextro cornu
 legio duodecima , & non magno ab ea intervallo sep-
 tima constitisset ; omnes 1 Nervii confertissimo agmi-
 ne , duce Boduognato , qui summam imperii tenebat ,
 5 ad eum locum contenderunt. quorum pars aperto la-
 tere legiones circumvenire , pars summum locum ca-
 strorum petere cœpit.

1 XXIV. Eodem tempore equites nostri , levisque
 armaturæ pedites , qui cum his una fuerant , quos pri-
 mo hostium impetu pulsos dixeram ; quum se in ca-
 stra recipere , adversis hostibus occurrebant , ac rur-
 2 sus 2 aliam in partem fugam petebant. Et calones , qui
 Decumana porta , à summo jugo collis nostros victo-
 res flumen transire conspexerant , prædandi causâ , e-
 gressi , quum respexissent , & hostes in nostris castris
 3 versari vidissent , præcipientes sese fugæ mandabant. si-
 mul eorum , qui cum impedimentis veniebant , 3 cla-
 mor

1. Nervii confertissimo agmine , duce
 Boduognato] Ergo perperam Anony-
 mus Celsi exscriptor Boduognatum
 Veromandunorum vocat ducem. D.
 Vossius.

2. Aliam in partem fugam petebant]
 Usitatio est loquendi formula , a-
 liam partem fugam petebant , sicut & hoc
 in loco scribendum censuit Pet. Ciac-
 conius. Attamen fugam petere dixit e-
 tiam Virgilius Æneid. xii , 263. Clau-
 dian. in Rufinum l. 2. vers 132.

Incertus peteretne fugam , veniamve
 subactus

Posceret —

Sextus Rufus in brevior. cap. xvii.
 dum fugam petit occisus est. Ideo ni-
 hil mutandum. Davies.

3. Clamor fremitusque oriebatur] E-
 diitt. Ven. Beroald. Basil. Vascos. exau-
 diebatur ; quæ lectio , si Fr. Hotoman-
 num sequamur , non est rejicienda.
 Idem.

mor fremitusque oriebatur : aliique aliam in partem
 perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti 4
 equites Treviri , quorum inter Gallos virtutis opinio
 est singularis , qui , auxilii causâ à civitate missi , ad
 Cæsarem venerant , quum multitudine hostium castra
 nostra compleri , legiones premi , & pæne circumven-
 tas teneri , calones , equites , funditores , Numidas ,
 diversos dissipatosque in omnes partes fugere vidissent ,
 desperatis nostris rebus , domum contenderunt. Ro- 5
 manos pulsos superatosque , castris , impedimentisque
 eorum hostes potitos , civitati renunciaverunt.

XXV. Cæsar , 1 ab decimæ legionis cohortatione
 ad dextrum cornu profectus ; ubi suos urgeri , signif-
 que in unum locum collatis duodecimæ legionis mili-
 tes confertos sibi ipsis ad pugnam esse impedimento ;
 quartæ cohortis omnibus centurionibus occisis , signi-
 feroque interfecto , signo amisso , reliquarum cohor-
 tium omnibus fere centurionibus aut vulneratis , aut
 occisis , in his , 2 Primipilo 3 P. Sextio Baculo , for-
 tissimo

1. Cæsar ab decima legionis cohortatio-
 ne ad dextrum cornu profectus] Vir ma-
 ximus Iustus Lipsius , cui æternum
 & Cæsar , & omnes Romanæ mili-
 tiæ scriptores debebant , lib. elect.
 ii. cap. vii. corrupta hæc verba ex-
 istimat. Causa illi , quod jam an-
 te Cæsar dixit se à decima legione in
 aliam partem ad cohortandum mili-
 tem abiisse. Itaque cum in v. c. le-
 gisset cohorte pro cohortatione , non
 dubitavit rescribere , cum decima le-
 gionis cohorte. Nam solitum Cæsari
 ait , assumere plerumque ex hac le-
 gione cohortem aliquam ad tutelam
 sui. Sed enim nequaquam mihi u-
 nius codicis , aut potius sola Lipsii ,
 quamvis maximi viri autoritas an-
 tehabenda videtur omnium codicum
 auctoritati. Nam non dubito illud
 cohorte per abbreviatam scriptum
 pro cohortatione , sed lineolam super-
 scribere librarium omisisse. Quan-

tum autem ad verba Cæsaris , & hi-
 storix ordinem , ego illa rectissima ,
 hunc omnino bonum non puto mo-
 do , sed pro certo habeo. Dixit pri-
 mo Cæsar se decimam legionem co-
 hortatum ; exia in alteram partem
 decurrisse. tum digressionem facit ,
 ac commemorat rationem prælii ,
 non autem eorum quæ ipse fecit.
 Mox his expositis , redit unde di-
 gressus erat , ad decimam legionem.
 Et verba illa Cæsar ab decima legionis
 cohortatione , ad dextrum cornu pro-
 fectus ; tantum valent , ac si scri-
 pisset. Igitur Cæsar , ut supra dictum
 ab decima legionis cohortatione , ad dex-
 trum cornu profectus. Ita cuncta clara
 esse nullus ambigo. D. Vossius.

2. Primipilo] V. c. Primipilo. Vi-
 de Urs. Lips. alios. Idem.

3. P. Sextio Baculo] Viri docti Si-
 baculo emendant. Ego deliberandum
 censeo. Anonymus , Græcus inter-
 pres ,

- tissimo viro, multis gravibusque vulneribus confecto, ut jam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores, & nonnullos à novissimis desertos proelio excedere, ac tela vitare, hostes neque à fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, & ab utroque latere instare, & rem esse in angusto vidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset; scuto ab novissimis uni militi detracto (quod ipse eo sine scuto venerat,) in primam aciem processit; centurionibusque nominatim appellatis, reliquos cohortatus, milites signa inferre, & manipulos laxare jussit, quo facilius gladiis uti possent. Hujus adventu spe illata militibus, ac redintegrato animo, quum pro se quisque in conspectu Imperatoris etiam in extremis suis rebus operam navare cuperet, paullum hostium impetus tardatus est.
- XXVI. Cæsar quum septimam legionem, quæ juxta constiterat, item urgeri ab hoste vidisset, Trib. mil. monuit, ut paullatim sese legiones conjungerent, & conversa signa in hostes inferrent. Quo facto, quum aliis alii subsidium ferrent, neque timerent, ne averfi ab hoste circumvenirentur, audacius resistere, ac fortius pugnare cœperunt. Interim milites legionum duarum, quæ in novissimo agmine præsidio impedimentis

pres, V. C. & Mf. noster *Baculo* rezinent. Vid. Inscript. D. Vossius.

1. *Rem esse in angusto vidit*] Nempe loco, hæc enim vox non raro subintelligitur. Hinc emendare licet *Pedonem Albinovanum* El. 1, 379. ubi in vulgatis legitur *Nata quod es alte*, quæ quidem scriptura metro repugnat. Cum igitur *Naugerii* Codices habebant *Nata quod ex alte es*, quemadmodum testatur *Nic. Heinsius*, legendum plane, *Nata quod ex alto es*, non *es celsæ* vel *ex celsæ es*, ut ille voluit. Vide *vs. 62. & 349.* *Davies.*

2. *Scuto ab novissimis uni militi detracto*] *Florus* lib. III. c. x. *fugientem vo-*

cat: *Anonymus* p. 50. *lentius dimicantem*, quod præferam. D. Vossius.

3. *Pro se quisque*] *Per se*, reponerat amicus quidam meus. Sed vetus locutio est, quæ idem valet, ut *Pro sua virili parte.* *Livius* lib. II. *Cum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris demigravit.* Sic noster lib. I. B. C. cap. XXXIII. *Maximeque timoris causa pro se quisque id munus legationis recusat.* *Hotom.* Cum amico *Hotomanni* sentiebat *Græcus* interpret, qui vertit *ἰνὰ τοῦ τ' αὐτῶν δι' αὐτοῦ.* Sed neuter phrasin intellexit. *Davies.*

tis fuerant, proelio nunciato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciebantur. & T. Labienus, castris hostium potitus, & ex loco superiore, quæ res in nostris castris gererentur, conspiciatus, decimam legionem subsidio nostris misit. qui, quum ex equitum & calonum fuga, quo in loco res esset, quantoque in periculo & castra, & legiones, & Imperator versaretur, cognovissent, nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt.

XXVII. Horum adventu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri, etiam qui vulneribus confecti procubissent, scutis innixi, proelium redintegrarent; tum calones, perterritos hostes conspicati, etiam inermes armatis occurrerent. Equites vero, ut turpitudinem fugæ virtute delerent, omnibus in locis pugnant, quo se legionariis militibus præferrent. At hostes, etiam in extrema spe salutis, tantam virtutem præstiterunt, ut, quum primi eorum cecidissent, proximi jacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pugnarent; his dejectis, & coacervatis cadaveribus, qui superessent, ut ex tumulo, tela in nostros conjicerent, pilæque intercepta remitterent: ut non nequidquam tantæ virtutis homines judicari deberet ausos esse transire latissimum flumen, adscendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: quæ

1. *Decimam legionem subsidio nostris misit*] Falsus est *Plutarchus* qui de vit. Cæsar. Tom. I. pag. 718. A. *δωδεκάτο τοῦ μᾶτις*, duodecima legioni hoc facinus attribuit. *Davies.*

2. *Nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt*] Quam maxima celeritate progressi sunt, ut suis auxilium ferrent. Hanc elegantiam non cepit *Metaphrastes*, qui habet, *ἐδὲν ἀνίσταν τῆς ταχύνει.* Idem.

3. *In extrema spe salutis*] *Andreas*

Schottus lib. II. cap. xxxvi. *Observat.* Poëticar. probare hinc nititur *spem* pro desperatione poni. Mihi nihil absurdius dici potuisse videtur. aliud enim *spes*, aliud *extrema* vel *nulla spes.* D. Vossius.

4. *Ut ex tumulo tela*] Tanquam ex tumulo, *ὡς ἀπὸ τοῦ γυλῶρος*, ut recte *Græcus.* Interpunge igitur, ut ex tumulo, tela &c. picta post vocem penultimam minima distinctione. *Davies.*

¹ quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo rede-
gerat.

¹ XXVIII. Hoc proelio facto, & prope ad interne-
cionem gente ac nomine Nerviorum redacto, majores
natū, quos una cum pueris, mulieribusque in æstua-
ria ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nuncia-
ta, quum victoribus nihil impeditum, victis nihil tu-
² tum arbitrarentur; omnium, qui supererant, con-
sensu, legatos ad Cæsarem miserunt, seque ei dedi-
derunt, & in commemoranda civitatis calamitate, ex
DC, ad III senatores; ex hominum millibus LX, vix
ad D, qui arma ferre possent, sese redactos esse dixe-
³ runt. quos Cæsar, ut in miseros ac supplices usus mi-
sericordia videretur, diligentissime conservavit; suis-
que finibus atque oppidis uti iussit, & finitimis impe-
ravir, ut ab injuria & maleficio se suosque prohibe-
rent.

¹ XXIX. Atuatici, de quibus supra scripsimus,
quum omnibus copiis auxilio Nervii venirent, hac
² pugna nunciata, ex itinere domum reverterunt: cun-
ctis oppidis castellisque desertis, sua omnia in unum
³ oppidum egregie natura munitum contulerunt. quod
quum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes
despectusque haberet, una ex parte leniter acclivis a-
ditus, in altitudinem non amplius CC pedum relin-
quebatur: quem locum duplici altissimo muro munie-
rant. tum magni ponderis saxa, & præacutas trabes in
⁴ muro collocarant. ² Ipsi erant ex Cimbris, Teutonif-
que

¹. Quæ facilia ex difficillimis animi
magnitudo redegerat] Reddiderat.
Phrasis est rara, qua tamen alibi
usus est noster. Sic lib. IV. B. G. cap.
III. Vestigales sibi fecerunt ac multo hu-
miliores infirmioresque redegerunt. Ita
enim ex MSS. & vet. Editt. resti-
tuimus, cum in recentioribus sit
reddiderunt, pro Genio Correctorum,

qui mutarunt ea, quæ non intelli-
gebant. Davies.

². Ipsi erant ex Cimbris] Dion lib.
XXXIX. καὶ τὸ αὐτὸν Ἀτσατικοί, πάντες
ἄνθρωποι τῶν αὐτοῖς ὄντες, καὶ τὸ πλῆθος τὸ
τῶν Φερίμια τὸ τῶν Κίμβρων ἰκόντες.
Interim Atuatici, vicini illorum, quæ
& genere & animis Cimbris erant. Puta-
bam primò φερίμια legendum, ut di-

que prognati; qui, ¹ quum iter in provinciam no-
stram, atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ
secum agere ac portare non poterant, citra flumen
Rhenum depositis; ² custodiæ ex suis ac præsidio VI
millia hominum una reliquerunt. Hi, post eorum obi-
⁵ tum, multos annos à finitimis exagitati, quum alias
bellum inferrent, alias illatum defenderent; consensu
eorum omnium pace facta hunc sibi domicilio locum
delegerunt.

XXX. Ac, primo adventu exercitus nostri, cre-
¹ bras ex oppido excursions faciebant, parvulisque proe-
liis cum nostris contendebant. postea, vallo pedum ²
XII, ³ in circuitu XV millium, crebrisque castellis cir-
cumuniti, oppido sese continebant. Ubi, vincis a- ³
ctis, aggere extructo, turrim constitui procul vide-
runt, primum irridere ex muro, atque increpitare vo-
cibus, quo tanta machinatio ⁴ ab tanto spatio instrue-
retur? quibusnam manibus aut quibus viribus, præ- ⁴
sertim homines tantulæ staturæ (nam plerisque ho-
mi-

diceret Aduaticos & genere & lin-
gua Cimbro fuisse; quod quamvis
verum credam, retineo tamen le-
ctionem vulgatam. Nam vult Dio,
ut genere Cimbris erant, ita nec a-
nimo minus Cimbro, id est, ho-
stiles & infensos Romanis fuisse.
D. Vossius.

¹. Quum iter in provinciam nostram
atque Italiam facerent] Ineptit Urbi-
nus cum legendum putat per provin-
ciam nostram. Cimbris per provinciam
iter non fecere. Pars ad Rhodanum
à Mario cæsi, pars Alpes transgressi
Tridentinis jugis, quæ procul à pro-
vincia. Consule historicos. Idem.

². Custodiæ ex suis ac præsidio] MSS.
Norv. & Brant. cum edit. Rom. Ven.
Steph. habent custodiam ex suis ac præ-
sidium, quod non repudiandum cen-
su't Fr. Hotomannus, vulgatæ autem
lectioni prætulit Gabr. Faërmus, nec

forfan immerito. Davies.

³. In circuitu XV millium] Vocem
passuum desiderari ait Hotomannus,
miror tantum virum adeo ignarum
Romani moris. quasi non plerumque
ea subintelligatur. Sic lib. III. c. XXXII.
Viridovix contra eum duum millium spa-
tio confedisset. Sed innumera in Cæsa-
re, Tacito, aliis loca occurrunt.
itaque citare supersedeo. D. Vossius.

⁴. Ab tanto spatio instrueretur] Sic
omnes editt. veteres nec in diver-
sarum lectionum συνηγορία ulla est
notata varietas. Recentiores tamen
habent, ab tanto spatio instrueretur,
quam lectionem exulare iussi, cum
altera locutio sit proba. Seneca de
vit. Beat. cap. XXVI. Ignari machina-
rum segnes laborem obsidentium spectant,
nec quo illa pertineant, quæ ex longin-
quo instruuntur, intelligunt. Vide &
Hirtium Bell. Afr. cap. II. Davies.

minibus Gallis, præ magnitudine corporum suorum, brevitatis nostræ contemptui est,) tanti oneris turrim in muros sese collocare confiderent?

- XXXI. Ubi vero moveri, & appropinquare mœnibus viderunt, nova atque inusitata specie commoti, legatos ad Cæsarem de pace miserunt; qui ad hunc modum locuti: *Non se existimare Romanos sine ope deorum bellum gerere; qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promovere, & ex propinquitate pugnare possent. se, suæque omnia eorum potestati permittere dixerunt. unum petere, ac deprecari; si forte pro sua clementia ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audissent, statuisset, Atque aticos esse conservandos, ne se armis despoliaret. sibi omnes fere finitimos esse inimicos, ac suæ virtuti invidere; à quibus se defendere, traditis armis, non possent. sibi præstare, si in eum casum deducerentur, quamvis fortunam à populo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici; inter quos dominari consueverant.*

- XXXII. Ad hæc Cæsar respondit, *Se magis consuetudine sua, quam merito eorum, civitatem conservaturum, si prius,*

1. Turrim in muros.] Juxta muros. Gabr. Faërus & Fulv. Ursinus reponunt in muro. Frustra; cum in eo turres locari non potuerint, ut notavit J. Lipsius Poliorc. lib. II. Dial. IV. Davies.

2. Promovere, & ex propinquitate pugnare possent.] Legendum censet Pet. Clacconius, promoverent, ut ex propinquitate &c. sed cum Codd. vulgatam lectionem magno consensu retineant, hæc loco suo non est dimovenda; æque enim est commoda, ac viri doctissimi conjectura. Ceterum tradit J. Celsus lib. II. vit. Cæs. p. 52. cum hæc agerentur, machinas muris fuisse admotas, quod minus verum est, ut ex Cæsare apparet. Davies.

3. Si prius, quam aries murum attigisset.] Proditum Plinio lib. VII. cap. XVI. Arietem primo equum appella-

tum & inventionem ejus tribui Epeo, qui Trojano bello interfuit. Unde non dubito equum Trojanum, quo urbs expugnata, non revera molem fuisse illius animalis forma, sed arietem. Et eodem cuncta illa, quæ à poetis ficta, referri possunt. Nam hac machina disjecti urbis muri, quod ab ipsis Trojanis factum, nullus adeo insipiens sit, qui credat. Præterea cum Q. Smyræus ait lib. XII. de equo loquens:

ἰστέρι γὰρ ὁ ἰσθλὸς ἔπειθε
Πόρον ὁπὸ βραχυπόσιν αὐτορροχὰ δέσποντα
δύναν.

--- Nam illi industrius Epeus
Validis pedibus versatiles rotas subjecerat.

Quodque Maro dixit:

--- pedibusque rotarum
Subjicerunt lapsus.

Ma

prius, quam aries murum attigisset, se dedidissent; sed deditionis nullam esse conditionem, nisi armis traditis: se id, quod in Nervios fecisset, facturum; finitimisque imperaturum, ne quam deditionis populi R. injuriam inferrent. Re nunciata ad suos, illi se, quæ imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudo de muro in fossam, quæ erat ante oppidum, jacta, sic ut prope summam muri aggerisque altitudinem acervi armorum adæquarent: & tamen circiter parte tertia (ut postea perspectum est) celata, atque in oppido retenta, portis patefactis, eo die pace sunt usi.

XXXIII. Sub vesperum Cæsar portas claudi, militesque ex oppido exire jussit, ne quam noctu oppidani à militibus injuriam acciperent. Illi, ante inito (ut intellectum est) consilio, quod, deditione facta, nostros præsidia deducturos, aut denique indiligentius servaturos crediderant, partim cum his, quæ retinebant & celaverant, armis; partim, scutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, quæ subito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus induxerant: tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones adscensus videbatur, omnibus copiis repente ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter, ut ante Cæsar imperaverat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concursus est: pugnatumque ab hostibus ita acriter, ut à viris fortibus in extrema spe salutis, iniquo loco contra eos, qui ex vallo turribusque tela jacerent, pugnari debuit, quum una in virtute omnis spes salutis consisteret. Occisus ad hominum millibus IV, reliqui in oppidum rejecti sunt. Postridie ejus diei, re-

Manifeste indicat ambulatoriam turrim fuisse. Adeoque miror Palæphatum de Incred. c. XVII. aliter hæc accepisse. Jam quid utero manifestius. An non arieti tabularum sua? D. Vossius.

1. Deditionis nullam esse conditionem nisi armis traditis.] Hoc est, sine armorum traditione deditio non procedet, ut loquitur J. Celsus vit. Cæs. pag. 52. Davies.

fractis portis ¹ quum jam defenderet nemo, atque intro-
missis militibus nostris, ² sectionem ejus oppidi univer-
sam Cæsar vendidit. Ab his, qui emerant, capitum
numerus ad eum relatus est millium LIII.

XXXIV. Eodem tempore à P. Crasso, quem cum
legione una miserat ad Venetos, Unellos, Osiismios,
Curiosolitas, ³ Sefuvios, Aulercos, Rhedones, quæ
sunt

¹ Quum jam defenderet nemo J In
Codice Carrar. & edit. Rom. Ven. &
Flor. additur capitum oppidum, sine qui-
bus vocibus locus J. M. Bruto plane
mutilis videtur: Ego vero non du-
bito quin studiosi cujusdam sint ad-
ditamentum, qui materiam, de qua
hic agitur, contractam margini ad-
leverat, hæc autem adnotatio tand-
em, ut fit, in contextum orationis
est adscita. Sic apud Silium Italicum
lib. II, 375. hæc leguntur.

Fallaque censendi patrum de more po-
testas

Hic Anno, reddi prope certamine
rapta

Instat & auctorem violati fœderis ad-
dit.

Qui ad hæc vel minimum sapit, hos
versus, licet refragetur Dansquius,
ineptos esse videt & Silio indignos,
quod Fr. Modio Epist. LXXXI. subo-
luit; ille tamen non tradit unde fa-
ctum ut ibi compareant. Nimirum
quidam in animo habens Annonis o-
rationem paucis complecti, tres hos-
see versiculos oræ Codicis sui adscrip-
sit, qui à Librariis in textum postea
sunt recepti. Simili scribarum incur-
ria dicam? an nimia diligentia cor-
ruptus est Sulpicius Severus Hist. Sac.
lib. II. cap. XXIV. Adversus hos, in-
quit, Alexander acie configit. Eo præ-
lio vincitur Ptolemaeus, cadit Alexander.
Vincitur Ptolemaeus & paullo post interfici-
tur. Non modo ταυτελόγος, sed et-
iam contra fidem Historiæ. Lege
Adversus hos Alexander acie configit; eo
prælio vincitur: Ptolemaeus cadit. Al-
exander etiam (quæ vox ab & in MSS.
lineolâ tantum distinguitur) paullo

post interficitur, adeo ut voces vincitur
Ptolemaeus, & Glossa in textum irre-
pserint. Hæc maxime concinna vi-
detur Sulpicii emendandi ratio. Da-
vies.

² Sectionem ejus oppidi universam
vendidit J Cicero lib. I. de Inventione:
Hoc commode reprehenditur, si dici potest
ex hostibus equus esse captus, cujus præda
sectio venierit, &c. Qui vero sectio-
nem emebant, sectores appellaban-
tur. Asconius in Verrum III. Sectores
autem dicti sunt, qui spem lucri sui se-
cuti bona condemnatorum simul auctiona-
bantur, proque his pecunias pensabant,
postea pro compendio suo singula quæque
populo vendituri &c. Ea autem auctio
hasta proposita fiebat. Festus, Hasta
subjiciebantur ea, quæ publice venunda-
bantur, quia signum prælii est hasta. Ci-
cero Philip. I. I. Hasta posita pro ade
Jovis Statoris, bona Cn. Pompeii Magni
voci acerbissima subiecta præconis. Qui ad
illud scelus auctionis auderet accedere, in-
ventus est nemo, præter Antonium. Et
lib. II. Offic. Sic par est agere cum civi-
bus, non hastam in foro ponere, & bona
civium voci subijcere præconis. Ciaccon.
Vide P. Nannium Misc. lib. IX. cap.
II. Idem.

³ Sefuvios J Nullus veterum hunc
populum memorat. Ne Cæsar qui-
dem alio quam hoc loco. Urfinus &
Ciacconius suspicabantur Lexovios
legendum. Ego omnino ita corrigo.
Nec dubitasset eorum alteruter si at-
tendisset quæ verba lib. III. c. IX. le-
gantur. sunt autem hæc. Socios filii
ad id bellum Osiismios, Lexovios, Nan-
netes, Ambiliates, Morinos, Diablintes,
Menapios adfiscunt. & cxi. 2.
Tinu-

sunt maritimæ civitates, Oceanumque attingunt, cer-
tior factus est, omnes eas civitates in ditionem potesta-
temque populi Rom. esse redactas.

XXXV. His rebus gestis; omni Gallia pacata, tanta
hujus belli ad Barbaros opinio perlata est, ut ab natio-
nibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur le-
gati ad Cæsarem, quæ se obsides daturas, imperata fa-
cturas, pollicerentur. Quas legationes Cæsar, quod ²
in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima æ-
state, ad se reverti jussit. Ipse in Carnutes, Andes, Tu-
rones, quæ civitates propinquæ his locis erant, ubi bel-
lum gesserat, legionibus in hiberna deductis, in Ita-
liam profectus est. Obeas res, ex litteris Cæsaris, dies ³
xv supplicatio decreta est. quod ante id tempus accide-
rat nulli. ⁴

Titurium Sabinum legatum cum legionibus
III, in Unellos, Curiosolitas, Lexovios-
que mittit. ac postea eodem libro con-
jungit iterum Aulercos cum Lexo-
viis, ait enim Aulerci Eburonices, Le-
xovii, uti superiore loco. nam
triplices Aulerci, Diablintes, Ce-
nomani, Eburonices. denique li-
bro III. c. XXIX. exercitum in Aulercis
Lexovisque, reliquis item civitatibus, quæ
proxime bellum fecerant, collocavit. In vet.
cod. Scal. erat Esbros, quod fortassis
corruptum quis arbitretur ex Effros,

quorum lib. V. c. XXIV. meminit. Sed
corruptè ibi legi notabimus, ubi ad
eum locum deventum erit. Facile
autem Lexovii vel Lexovii mutari in
Sefuvii potuit, nam sæpe videas in
vett. codd. hæc nomina à minore li-
tera incipere, & tum persimiles sunt.
s & l itaque unum tantum x in smu-
tari præterea opus. tum habes pro
Lexovios, Sefuvios. D. Vossius. Vide
Hadr. Valesium not. Gall. pag. 494.
Davies.

LIBER III.

SUMMARIUM LIB. III. DE BELLO
GALLICO.

Ser. Galba Legatus quasdam inter Alpes & Rhodanum sitas gentes, secundis aliquot præliis subigit. II. Sedunos Veragrosque rebellantes, gravi clade affligit. VII. Eodem tempore & rebellant Veneti, Unelli, Curiosolitæque & alii ad Oceanum in Celtica populi. XII. Cæsar, diu frustra terrestri bello laceffit Venetis, XIV. tandem navali eos superat. XVII. dum interea etiam legati, Q. Titurius cum Unellis; XX. P. Crassus cum Aquitania compluribus populis, feliciter bellum gerunt. XXVIII. Cæsar Morinos Menapiosque adgressus, ob anni tempus exercitum reducit.

- I. **Q**uum in Italiam proficisceretur Cæsar, Ser. Galbam cum legione duodecima & parte equitatus, in Nantuates, Veragros, Sedunosque misit, qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent.
- 2 Causa mittendi fuit, quod iter per Alpes, quo magno cum periculo, ¹ magnisque portoriis mercatores ire consueverant, patefieri volebat. Huic permisit, si opus esse arbitraretur, uti in iis locis legionem, hiemandi causa, collo-
- 4 caret. Galba secundis aliquot præliis factis, castellisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis, obsidibusque datis, & pace facta, constituit cohortes duas in Nantuatibus collocare, ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum,

¹. Magnisque portoriis] Ita vocat pecuniam, quam à mercatoribus exigebant incolæ, ut per ea loca merces suas liceret portare. Sic apud Suetonium Jul. cap. XLIII. Peregrinorum mercium portoria sunt pretium, quod

ob importatas merces peregrinas solvitur. Vim vocis non intellexit Metaphrastes, qui vertit πολλοῖς φόροις, quasi portoria idem denotarent ac onera. Davies.

rūm, qui appellatur Octodurus, hiemare. qui vicus ⁵ positus in valle, non magna adjecta planicie, altissimis montibus undique continetur. Quum hic in duas partes ⁶ flumine divideretur, ¹ alteram partem ejus vici Gallis concessit; alteram vacuum ab illis relictam cohortibus ad hiemandum attribuit. Eum locum vallo fossaque munivit.

II. Quum dies hibernorum complures transissent, frumentumque eo comportari jussisset; subito per exploratores certior factus est, ex ea parte vici, quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesque, qui impenderent, à maxima multitudine Sedunorum & Veragrorum teneri. Id aliquot de causis acciderat, ut subito Galli belli renovandi, legionisque opprimendæ consilium caperent. Primum, quod legionem, ² neque ³ eam plenissimam, detractis cohortibus duabus, & compluribus ³ sigillatim, qui, commeatus petendi causa, missi erant, absentibus, propter paucitatem despiciabant: tum etiam, quod, propter iniquitatem loci, quum ⁴ ipsi ex montibus in vallem decurrerent, & tela conjicerent;

¹. Alteram partem — attribuit] MSS. & antiquitus editi habent alteram partem ejus vici Gallis ad hiemandum concessit, alteram vacuum ab illis relictam cohortibus attribuit. Voces autem transpositas loco suo restituit insignis Hotomanni & Claeconii conjectura. Suspicio tamen bigam illam vocem ex Glossmate ortum habuisse; cum enim oris Codicum essent adlita, ut doceretur, quam ob rem altera pars vici cohortibus fuit attributa, tandem, ut sit, in textum irrepere, licet imperitia scribarum loco non commodo illas donaverit. Hoc eo fit probabilius, quod Græcus interpret verba, de quibus agimus, in suo Codice non invenit. Certe hujusmodi Glossis non pauca etiamnum scædantur veterum loca. Sic apud Minucium Felicem in Oct. pag. 27.

legimus: Audio eos (Christianos) turpissima pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari, ubi vocem asini nescio quis inseruit, ne scilicet nesciremus, quodnam animal nomine turpissima pecudis intelligeret Minucius. Similiter apud Justinum Martyrem Apol. 11. cap. VI. p. 12. edit. Oxon. voces Πουρδάνου & Πάτραιου è margine in textum sunt admixta, sed alieno loco posita; cum, ut sensus aliquis eliciatur, essent post verba τῶν λεχθέντων ἐκείναι ἀδελφῶν inferenda. Davies.

². Neque eam plenissimam] Orofius & Freculphus vix mediam vocat. Davies.

³. Sigillatim, qui] Reponit Hotomannus, qui sigillatim. Ejus conjectura favet Græcus interpret; vertit enim ὁ καθ' ἑνα. Davies.

rent; ne primum quidem posse impetum sustineri existimabant. Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant; & Romanos, non solum itinerum causa, sed etiam perpetuæ possessionis, culmina Alpium occupare conari, & ea loca finitimæ provinciae adungere, sibi persuasum habebant.

III. His nunciis acceptis, Galba; quum neque opus hibernorum, munitionesque plene essent perfectæ, neque de frumento, reliquoque commeatu satis esset provisum; quod deditione facta, obsidibusque acceptis, nihil de bello timendum existimaverat; consilio celeriter convocato; sententias exquirere cœpit. quo in consilio, quum tantum repentini periculi præter opinionem accidisset, ac jam omnia fere superiora loca multitudo armatorum completa conspicerentur, neque subsidio veniri, neque commeatus supportari, interclusis itineribus, possent; prope jam desperata salute, nonnullæ hujusmodi sententiæ dicebantur, ut, impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus, quibus eo pervenissent, ad salutem contenderent. Majori tamen parti placuit, hoc reservato ad extremum con-

1. Sibi persuasum habebant J Minus usitata, imo insolens locutio. Nullus, quod sciam, veterum dixit mihi persuasum habeo. Sed mihi persuasum est. Itaque cogitabam, an alia distinctione, & litera tantum una mutata scribere liceret: Et Romanos, non solum itinerum causa, sed etiam perpetuæ possessionis, culmina Alpium occupare conari, & eo loco, finitima provincia adungere sibi, persuasum habebant. D. Vossius.

2. Opus hibernorum munitionesque plene essent perfectæ J Hic ferrum & ignem adhibet P. Clauconius: vel enim legit opus hibernorum plene esset perfectum, vel deleta prima vocula, hibernorum munitiones plene essent perfectæ; sed nulla opus mutatione; est enim in dicitur

duo & opus hibernorum munitionesque idem significant ac opus munitionum hibernorum. Sic apud Virgilium Æn. 1. 65.

— molemque & montes insuper altos imposuit —

hoc est, molem altorum montem. Vide G. J. Vossium Inst. Orat. lib. v. p. 313 Davies.

3. Consilio celeriter convocato J Ita hic & paullo post legitur in editt. Rom. & Ven. quemadmodum etiam ex conjectura reposuit J. F. Gronovius ad Livii lib. XLIV. cap. II. Alii Codd. habent concilio celeriter convocato & quo in concilio. Mendose, Idem.

consilio, interim rei eventum experiri, & castra defendere.

IV. Brevi spatio interjecto, vix ut his rebus, quas constituissent, collocandis, atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere; lapides, & gæsaque in vallum conjicere. Nostri, primo integris viribus fortiter repugnare, neque ullum frustra telum ex loco superiore mittere: ut quæque pars castrorum nudata defensoribus premi videbatur, eo occurrere, & auxilium ferre. sed hoc superari, quod diuturnitate pugnae hostes defessi prælio excedebant, alii integris viribus succedebant: quarum rerum à nostris propter paucitatem fieri nihil poterat; ac non modo defessio ex pugna excedendi, sed ne

1. Rei eventum experiri J Ne hæc quidem phrasis sueta scriptoribus antiquis. Fulvius Ursinus non incommode opperiri emendabat. Anonymus: Quo tamen consilio non rejecto, sed dilato, elegerunt armis potius experiri, quam fuga, si qua esset ad salutem via. Etiam Græcus: τὸς τὰ τε καὶ πρὸς πρὸς ἀποδοῦναι πρὸς τὸν. Itaque ego omnino reor Cæsarem scripsisse experiri. Et puto licere dicere, experiri quomodo res procedat, nam idem hic eventus est. D. Vossius.

Ibid. J Hæc loquendi ratio insolens visa est F. Ursino, qui propterea emendavit rei eventum opperiri. Sed absque causa fontica. Orosius lib. v. cap. VIII, 17. Ut eadem constantia animorum, qua prævita tolerastis, experiamini quicquid deinde fors tulerit. Sed & nosser lib. II. B. G. cap. XVI. belli fortunam experiri dixit. Davies.

2. Rebus quas constituissent collocandis J In vv. cc. legitur quoque colloquendis, quod Hottomanno impense placet. Ego neminem ita locutum memini, Plautus Milite colloqui aliquem dixit: at non colloqui rem aliquam. Tacito frequens, differere rem aliquam, sic i. Annal. bona pacis in cas-

sum differabant. Sed minus id usitatum ævo Juliano. Itaque damno proorsus sententiam Hottomanni. Præsertim cum Cæsar dicat jam constitutum de rebus fuisse, quid igitur postea colloquio opus? D. Vossius.

Ibid. J Hæc locutio non satis proba videtur J. M. Bruto; ejus nimium animo non obversabatur locus Hirii, qui rebus omnibus confectis & collocatis usus est Bell. Alex. c. XXXIII. Davies.

3. Gæsaque in vallum conjicere J Gæsa tela sunt Gallica. Servius ad Virgilii Æn. VIII, 662. Gæsa, inquit, hasta viriles; nam etiam viros fortes Galli Gæsis vocant. Vide quæ collegit J. Lipsius Pol. I. IV. c. IV. Davies.

4. Neque ullum frustra telum ex loco superiore mittere J Iterum nugatus Hottomannus, & legit inferiorem. Nam, inquit, Galli edita loca armatis compleverant. Fateor, sed iidem decurrerant in vallem subjacentem. Jam qui è vallo in planitiem tela conjicit, illene ex loco inferiore jaculatur? Næ. D. Vossius.

5. Non modò defesso J Pro eo quod est non modo non; alteram enim è particulis negativis omittunt boni auctores;

faucio quidem ejus loci, ubi constiterat, relinquendi, ac sui recipiendi facultas dabatur.

- 1 V. Quum jam amplius horis vi continenter pugnaretur, ac non solum vires, sed etiam tela nostris deficerent, atque hostes acrius instarent, languidioribusque nostris, vallum scindere, & fossas complere cœpissent, 2 resque esset jam ad extremum deducta casum, 1 P. Sextius Baculus, primipili centurio, quem Nervico prælio compluribus confectum vulneribus diximus, & item C. Volusenus tribunus mil. vir & consilii magni & virtutis, ad Galbam accurrunt, atque unam esse spem salutis docent, si, eruptione facta, extremum auxilium 3 experirentur. Itaque, convocatis centurionibus, celeriter milites certiores facit, paullisper intermitterent prælium, ac tantummodo tela missa exciperent, seque ex labore reficerent. post signo dato, è castris erumperent, atque omnem spem salutis in virtute ponerent.

- 1 VI. Quod jussi sunt, faciunt; ac subito omnibus portis eruptione facta, neque cognoscendi quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. Ita commutata fortuna, 2 eos, qui in spem potiendorum castrorum venerant, undique circumventos, interficiunt, & ex hominum millibus amplius xxx, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, 3 plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam

tores. Vide notat. ad lib. viii. B. G. c. xxxiii. Davies.

1. P. Sextius Baculus] Orofius & exscriptor ejus Freculphus Pacuvius corrupte habent. in Anonymo nostro, ut antea, constanter est P. Sextius Baculus. D. Vossius.

ibid.] Edit. Rom. & Ven. exhibent P. Sextius Bibaculus, & hoc modo ubique reponendum censuerunt Joan. Brantius & Fr. Hotomannus, quem vide ad lib. ii. B. G. cap. xxv. Davies.

2. Eos qui in spem potiendorum castrorum venerant] Ciacconius & Ursinus,

qui spe p. c. venerant legunt, absurdè profecto. Nam omnino hæc differunt, ait Cæsar barbaros jam spem habuisse castra expugnandi: illi, eos venisse ut castris potirentur. Sic etiam locutus lib. l. c. xviii. Siquid accidat Romanis, summam in spem regni per Helvetios obtinendi venire. D. Vossius.

3. Plus tertia parte interfecta] Etiam Anonymus amplius x millibus. Orofius tamen & Freculphus xxx millia cæsa ajunt. Quod non tam librarii, quam illorum esse errorem arbitror. D. Vossius.

gam conjiciunt: ac, ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. Sic omnibus hostium copiis fufis, 3 armisque exutis, se in castra munitionesque suas recipiunt. Quo prælio facto, quod sæpius fortunam tentare Galba nolebat, atque alio sese in hiberna consilio venisse meminerat, aliis occurrisse rebus videbat, maxime frumenti, commeatusque inopia permotus, postero die omnibus ejus vici ædificiis incensis, in provinciam reverti contendit; ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Nantuates, inde in Allobrogas, perduxit, ibique hiemavit.

VII. His rebus gestis, quum omnibus de causis Cæsar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsi Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire, & regiones cognoscere volebat; subitum bellum in Gallia coortum est. Ejus belli hæc fuit 2 causa. P. Crassus adolescens cum legione vii 1 proximus mare Oceanum Andibus hiemabat. is, quod in 3 his locis inopia frumentierat, præfectos, tribunosque mil. complures in finitimas civitates, frumenti commeatusque petendi causa, dimisit. quo in numero erat 4 T. Terrasidius missus in Eusubios; M. Trebius Gallus, in Curiosolitas, Q. Velanius, cum T. Silio, in Venetos.

VIII.

1. Proximus mari Oceano] Miror Ciacconium dicere illud mari abundare, & expungendum esse. Nam eodem modo dixit lib. i. de bell. Gall. Eam rem non minus ex usu terra Gallia, quam P. R. accidisse. eodem modo flumen Rhenus, & digitus pollex dixit. Nam Oceanus est peculiare nomen illius maris. Cui ignarum illud Taciti: Mari Oceano, aut longinquis annibus septum imperium. D. Vossius.

Ibid.] Ita ex MSS. restituit F. Ursinus & ita legi in optimis quibusque Codd. testatur J. F. Gronovius ad Li-

vii lib. viii. c. xxxii. cum pleraque editt. minus eleganter habeant proximus mari Oceano. Sed si hoc siue illo modo scribamur, nemo dubitet, quin infeliciter rem gesserit P. Ciacconius, qui vocem mare inducendam censuit. Catullus Carm. cxvi.

Vsq. ad Hyperboreos & mare ad Oceanum.

Lucius Ampelius lib. Memor. cap. i. Aqua, ex qua mare Oceanum. Pomponius Mela lib. ii. cap. vi. pag. 246. Paullatim se in nostrum & Oceanum mare extendit. Idem lib. iii. cap.

- VIII.** ¹ *Hujus civitatis est longe amplissima auctoritas omnis ora maritima regionum earum, quod & naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consueverunt; & scientia atque usu nauticarum rerum ceteros antecedunt; & ² in magno impetu maris, atque aperto, paucis portibus interjectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eodem mari uti consueverunt, habent vestigales.* Ab iis fit initium retinendi Siliatque Velanii, quod per eos suos se obfides, quos Crassus dedissent, recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti (ut sunt Gallorum subita & repentina consilia) eadem de causa Trebium Terrasidiumque retinent: & celeriter missis legatis, per suos principes inter se conjurant, nihil, nisi communi consilio, acturos, ³ eundemque omnis fortunæ exitum esse laturos; reliquasque civitates sollicitant, ut in libertate, quam a majoribus acceperant, permanere, quam Romanorum servitutem perferre, ⁴ mallent. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, si velit suos recipere, obfides sibi remittat.
- IX.** Quibus de rebus Cæsar à Crasso certior factus; quod ipse aberat longius; naves interim longas ædificari in flumine Ligeri, ⁴ quod influit Oceanum, remiges ex

111. dixit Oceano litore, si Manuscriptis ab *Is. Vossio* laudatis fidem habeamus. *Davies.*

1. Hujus civitatis est longe amplissima auctoritas] Anonymus, Is frumenti finitimas legatos singulos, ad Venetos vero geminos destinavit: quod gens illa esset omnium ejus regionis potentissima, cujus bodie, quod sciam (sic transierit res humana) ne nomen quidem aut vestigium ullum erat. Ubi scribe, Is frumenti causa ad civitates finitimas, &c. *D. Vossius.*

2. In magno impetu maris atque aperto] Libero, quem littora in arctius coeuntia non impediunt. Miror quid in mentem venerit P. Ciacconio, qui legit in mari magni impetus atque aper-

to, cum omnes Codd. vulgatam lectionem teneant, cujus sensus facilis est & rei congruus. *Davies.*

3. Eundemque omnis] Ultima vox est, ut videtur, quarti casus; Accusativos enim plurales tertia declinationis ita terminarunt veteres. Vide *A. Gellium Noct. Att. lib. XIII. esp. xx. & Henr. Norisium ad Cenot. Pif. Diss. IV. cap. III.* *Davies.*

4. Quod influit Oceanum] Sic lib. I. B. G. cap. VIII. Quam flumen Rhodanum influit. In aliis legitur, quod influit in Oceanum. Sed præpositio, ut monet *F. Ursinus*, abest à vet. Codicibus, quam ideo expungendam censuimus. *Davies.*

ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari jubet. His rebus celeriter administratis, ipse, quam ² primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti, reliquæque item civitates, cognito Cæ- ³ saris adventu, simul quod, quantum in se facinus admiserant, intelligebant, ¹ legatos, quod nomen apud omnes nationes sanctum inviolatumque semper fuisset, retentos abs se, & in vincula conjectos; pro magnitudine periculi bellum parare, & maxime ea, quæ ad usum navium pertinent, providere instituunt, hoc majore spe, quod multum natura loci confidebant. Pedestria esse itinera concisa æstuariis, navigationem impeditam propter inscientiam locorum, paucitatemque portuum sciebant. neque nostros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius apud se morari posse, confidebant. ac jam, ut omnia contra opinionem acciderent, ⁶ tamen se plurimum navibus posse: Romanos neque ullam facultatem habere navium, neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, vada, portus, insulasque novisse: ac longe aliam esse navigationem in concluso ⁷ mari, atque in vastissimo atque apertissimo Oceano, perspiciebant. His initis consiliis, oppida muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant. naves in Venetiam, ⁹ ubi Cæsarem primum bellum gesturum constabat, quam plurimas possunt, cogunt. Socios sibi ad id bellum ¹⁰ Osisios, Lexobios, Nannetes ² Ambialites, Morinos, ¹⁰ Dia-

1. Legatos, quod nomen apud omnes nationes] An legati vocandi, quos supra tribb. militum dixit, emissos ad frumentum conquirendum? Sane licet. Dio tamen lib. xxxix. p. 109. ait primo missos milites frumenti causa, ubi illi retenti sunt, legatos qui repeterent. Quod non displicet. Tamen Cæsar ipse dicit infra: retentio equitum Romanorum. Quibus verbis manifeste ostendit frumenti conquiretores, quia publico missu, vene-

rant, abs se legatos appellari. Et legati apud Livium nuncios se populi Romani vocant. *D. Vossius.*

2. Ambialites] Miror ipsi Scaliger id nomen adeo placuisse, ut editioni suæ infereret. Ego omnino Ambianos ex MS. meo & v. c. emendo, quam lectionem quoque Ciacconius & Ursinus in codd. suis repereant. Nisi magis placeat quod in Orosio & Freulpho est Ambivaros. Prius tamen retinuerim. *D. Vossius.*

Diablintes, Menapios adsciscunt. auxilia ex Britannia, quæ contra eas regiones posita est, accersunt.

- 1 X. Erant hæc difficultates belli gerendi, quas supra ostendimus. sed tamen multa Cæsarem ad id bellum
- 2 incitabant: *injuria retentorum equitum Romanorum: rebellio facta post deditionem: defectio datis obsidibus: tot civitatum conjuratio: in primis, ne, hac parte neglecta, reliquæ nationes idem sibi licere arbitrarentur.* Itaque quum intelligeret, omnes fere Gallos novis rebus studere, & ad bellum mobiliter celeriterque excitari, omnes autem homines natura libertati studere, & conditionem servitutis odisse; prius quam plures civitates conspirarent, partiendum sibi, ac latius distribuendum exercitum putavit.
- 3 XI. Itaque T. Labienum legatum in Treviros, qui
- 4 proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit. Huic mandat; Rhemos, reliquosque Belgas adeat, atque in officio contineat: Germanosque, qui auxilio à Belgis accersiti dicebantur, si per vim navibus flumen transire
- 5 conentur, prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legionariis XII, & magno numero equitatus in Aquitaniam proficisci jubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur, ac tantæ nationes jungantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum legionibus III in U-nellos, Curiosolitas, Lexobiosque mittit, qui eam
- manum distinendam curet. D. Brutum adolescentem

classi,

1. Multa Cæsarem ad id bellum incitabant. Dissentit Strabo, qui bellum susceptum à Venetis ait, prohibenda navigationis Britannicæ causa, quod ea insula pro emporio ipsis erat: *ἔτοιμοι γὰρ ἦσαν καὶ οὐκ ἐν τοῖς τοῦ Βρετανικῆς πλῆν, ἡρώδης τοῖς ἐμπόροις.* D. Vossius.

2. D. Brutum adolescentem. Brutus egregius erat indolis, eaque prudentiæ specimina ediderat, ut Cæsar ei tantum munus non sine gravi ratio-

ne credidisse videatur. Fieri tamen potest, ut amor paternus in causa partim fuerit, cur adolescens ad tantam dignitatem sit provectus; Cæsar enim cum Servilia Bruti matre consuevit *καὶ καθ' ἑς. μέλεις* χρόνος ὁ ἑρως ἐπέφλεξε, *καὶ οὐκ ἐν τοῖς* Βρεττον *ὑπὸ πρὸς πᾶσι* *ἐξ ἑαυτῶν γεγονέναι.* Verba sunt Plutarchi in Bruto p. 986. Vide & Suetonium in Jul. c. l. Davies.

classi, Gallicisque navibus, quas ex Pictonibus, & Santonis, reliquisque pacatis regionibus convenire jusserrat, præficit; & quum primum posset, in Venetos proficisci jubet. Ipse eo pedestribus copiis contendit.

XII. Erant ejusmodi fere situs oppidorum, ut posita in extremis lingulis promontoriisque, neque pedibus aditum haberent, quum ex alto se æstus incitavisset, quod bis semper accidit horarum XII spatio; neque navibus, quod, rursus minvente æstu, naves in vadis afflicterentur. Ita utraque re oppidorum oppugnatio impediebatur: ac, si quando magnitudine operis forte superari, extruso mari aggere ac molibus, atque his ferme mœnibus adæquatis, suis fortunis desperare cœperant; magno numero navium appulso, cujus rei summam facultatem habebant, sua omnia deportabant; seque in proxima oppida recipiebant. ibi se rursus iisdem opportunitatibus loci defendebant. Hæc eo facilius magnam partem æstatis faciebant, quod nostræ naves tempestatibus detinebantur; summaque erat vasto atque aperto mari, magnis æstibus, raris ac prope nullis portubus, difficultas navigandi.

XIII. Namque ipsorum naves ad hunc modum factæ armatæque erant. *Carinæ aliquanto planiores, quam nostrarum navium, quo facilius vada, ac decessum æstus exciperet*

1. In extremis lingulis promontoriisque. Meliores libri habent, *lingulis.* Festus. Lingua promontorii genus non excellentis, sed molliter in planum devesci. Pacuvius in Chryse, *Id promontorium cujus lingua in altum projicit.* Apud Gelium lib. iv. cap. xvii. Sic & Livius sæpe. Ciaccon. Si pluribus exemplis opus est, suppeditebit Andr. Schottus. Observ. lib. iii. cap. xxviii. Davies.

2. Quum ex alto se æstus incitavisset. Cum æstus accessisset, nam, ut verbis utar Sili Italici lib. iii. 59.

Luna, immixtis per carula bigis,

Fertque refert que fretum, sequiturque reciprocæ Tethys:

ita enim ob metrum lege, non The-
tis, ut habent editi. Sic locutus est
noster lib. iv. cap. xvii. *Ut quo majoris aqua se incitavisset, hoc arctius illigata teneretur.* Davies.

3. Namque ipsorum naves ad hunc modum factæ. Orosius: Barbarorum naves solido robore intextæ, cavernisque prævalidis obduratæ. Nescio quid per cavernas velit, quare dispiciendum censeo. Nec si catenis legas satis commodum sensum video. D. Vossius.

- 2 re possent. prora admodum erecta, atque item puppes ad magnitudinem fluctuum tempestatumque accommodata. naves tota facta ex robore, ad quamvis vim & contumeliam perferendam. transtra ex pedibus in latitudinem trabibus confixa clavis ferreis, digiti pollicis crassitudine, ¹ anchora, pro funibus, ferreis catenis revincta. pelles pro velis, alutaeque tenuiter confecta, sive propter lini inopiam, atque ejus usus inscientiam; sive, quod est magis verisimile, quod tantas tempestates Oceani, tantosque impetus ventorum sustineri, ac tanta onera navium regi velis non satis commode arbitrabantur.
- 7 Cum his navibus nostrae classis ejusmodi congressus erat; ² ut una celeritate, & pulsu remorum praestarent; reliqua, pro loci natura, pro vi tempestatum, illis essent
- 8 aptiora & accommodatiora. ³ neque enim his nostrae rostro nocere poterant: (tanta in his erat firmitudo) neque propter altitudinem, facile telum adjiciebatur, ⁴ & eadem

1. Anchora pro funibus ferreis catenis revincta.] Manifestus ergo error Strabonis est quando ait: lib. iv. p. 195. ἀπὸ τοῦ μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ ἑλάττωτος ἡ ἀντιθέσις ἔχεται. (ὡς ὁ παρὰ τὰ ἑλάνθ' ἀλλ' ἀντιθέσις φερεμένη ἐπὶ αὐτὸν κατὰ τὴν οἰκωμένην τὰ ἰσὶν ὁρῶνται. ἢ ὅς οὐκ ἔστιν ἀλλὰ τὸν βίαν τὰν ἀντιθέσιν. ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἀντιθέσις καὶ οὐκ ἔστιν ἀντιθέσις. id est: Facile autem Caesar eos vicit, non committendis navibus (quippe Venetorum naves è crasso ligno) sed cum vento incitata in eos ferrentur, Romani falcibus hastis praefixis, vela detrahebant. Nam pellicea erant, ob vim ventorum. Catenas autem praerudentibus tetendunt. Unde videmus primo non de antennis, sed velis detractis Strabonem dicere, & quando ait pro funibus catenas habuisse, non potuerunt funes praecidi, qui non erant. Etiam Dio lib. xxxix. p. 111. vela discissa ait. D. Vossius.

2. Ut una celeritate, & pulsu remorum praestarent.] Corruptus Dionis locus l. xxxix. p. 110. ubi ait Romanorum naves celeritate, Venetas mole praestitisse, nam ibi legitur; de Venetis,

ὡς τὸ μᾶλλον ἢ τὴν ταχύντην ἀντιθέσιν. & magnitudine & celeritate praestabant. lege παρὰ τὴν, crassitudine, qua voce, usus eadem de re Strabo, ait enim, ὡς ὁ παρὰ τὰ ἑλάνθ' Idem.

3. Neque enim his nostrae rostro nocere poterant.] Sic iterum noster infra cap. xiv. sic & Strabo Geogr. lib. iv. p. 195. At Florus lib. iii. cap. x. ita scribit de navibus Venetorum. Illae rudes & informes, & statim naufraga, quem ROSTRA sensissent. Hunc vero Scriptorem graviter errasse vel ipsa navium descriptio satis ostendit. Davies.

4. Et eadem de causa minus incommodè scopulis continebantur.] Hortomannus legebat minus commode copulis continebantur. Ut copulae sint manus ferreae quae navibus injiciuntur. Sed copulae ea significatione apud veteres reperiri, id vero nequaquam ostendit. Alioquin non absurda esset. Ego non video, quomodo haec conciliari possint, quam si retenta veteri lectione minus commode dicamus naves Venetorum propter altitudinem,

ac

dem de causa minus incommodè scopulis continebantur. accedebat, ut, quum saevire ventus coepisset, & se vento dedissent, & tempestatem ferrent facilius, & in vadis consisterent tutius, & ab aestu derelictae nihil saxa & cautes timerent. quarum rerum omnium nostris navibus casus erant extimescendi.

XIV. Compluribus expugnatis oppidis, Caesar, ubi intellexit frustra tantum laborem sumi, neque hostium fugam captis oppidis reprimi, neque his noceri posse, statuit expectandam classem. quae ubi convenit, ac primum ab hostibus visa est; circiter cexx naves eorum paratissimae, atque omni genere armorum ornatissimae, è portu profectae nostris adversae consisterunt. neque satis Bruto, qui classi praerat, neque tribunis mil. centurionibusque, quibus singulae naves erant attributae, constabat, quid agerent, aut quam rationem pugnae insisterent. rostro enim noceri non posse cognove-

rant:

ac latitudinem non facile habuisse inter angustias scopulorum, quippe quo intrare, aut recipi propter molem nequirent. Contra Romanas naves, quia minores, facilius intra scopulos compelli & allidi iisdem potuisse. Quod si probeamus minus commode, Caesar dixerit, pro minus facile, Graecus sane habet ὅτι παρὰ τοὺς. D. Vossius.

1. Paratissima atque omni armorum genere ornatissima.] Dio Venetos fiducia navium suarum nulla in praerium arma attulisse ait. Quod adversatur Caesaris verbis. Et fortasse veriora quae Dion ait, hausseritque ex Ephemeridibus, quae meliori fide, ut supra ostendimus, conscriptae erant. Idem.

Ibid.] Dion lib. xxxix. p. 110. ait Venetos fiducia navium suarum nullum telorum genus secum adduxisse, quae de causa P. Ciacconio & D. Vossio frontibus adversis inter se pugnare visi sunt noster & celeberrimus Historicus, Mihi vero non placet com-

mentum; crediderim enim arma hic denotare vela, funes, reliquaque navibus ornandis necessaria. Sic supra cap. xiii. Naves ab hunc modum facta armataque erant. Sic & lib. v. cap. i. Ea quae sunt usui ad armandas naves, ex Hispania apporari jubet; spatium videlicet, quo conficiuntur funes ac rudentes, qui & Graecis ὅπλα dicuntur. Hesychius, ὅπλα, τὰ τῆς ναὸς ὅπλα. Oppianus etiam Cyneg. l. i. 121. ὅπλα ναὸν pro armamentis navium dixit. Caesaris verbum servavit Paulus Orosius, qui lib. vi. cap. viii. hanc historiam ita narrat. Continuo cexx naves eorum paratae & omni armorum genere instructissimae, progressae portu, ex adverso resisterunt. Davies.

2. Quam rationem pugnae insisterent.] Non necesse est, ut cum P. Ciacconio reponamus, quam rationem pugnae insisterent. Terentius Eun. Act. ii. Sc. 111. 3. Ubi quaeram? ubi investigem? quem percontor? quam insistant viam? Cicero de orat. lib. iii. cap. xiv. Quoniam igitur modo tantum munus insistentis,

rant: turribus autem excitatis, ¹ tantum tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus superabat; ut neque ex inferiore loco satis commode tela adjici possent, & missa à Gallis gravius acciderent. Una erat magno u-
fui res præparata à nostris, falces præacutæ, insertæ affixæque longuriis, ² non absimili forma muralium
falcium. His quum funes, ³ qui antennis ad malos destine-

stemus, ubi in nonnullis Codd. legitur *instituemus*. Sed est Glossema. Davies.

1. *Tantum tamen* Priorem voculam addidi ex edit. Rom. & Ven. cum in aliis perperam omittatur; quod factum, ut opinor, ex similitudine quæ inter hanc & sequentem vocem intercedit. Vide not. ad lib. 1° cap. xv. Idem.

2. *Non absimili forma muralium falcium* Sunt qui *ruralium* legant, sed absurdè. Nec me Græcus moverit, qui *ῥωστικῶν ἀγκυρῶν* ait. Meminit falcium quibus lapides evelluntur, Vegetius. Sed Lippius diversas illas à muralibus arbitratur; & has tantum detergendis mœnium pennis institutas arbitratur. An verè, nequaquam affirmaverim. Pornerunt sane eadem & idoneæ esse pinnis detergendis, & subruendis muris, aut lapidibus evellendis. D. Vossius.

3. *Qui antennis ad malos destinebant* Distinguant plerique legunt, etiam Lippius lib. vii. c. xxi. ubi est, *quas cum destinaverant, tormentis introrsus redebant*. Libro quoque primo B. C. c. xxv. legas *his quaternis anchoris ex quatuor angulis destinabat*. Codicum magna varietas est, ut non temere statuendum sit, quæ lectio præstet. Scio quidem esse viros doctos qui *destinare* pro deligare usurpatum vett. dicant, sed auctoritatem desidero. Nam Apulei (ejus verba enim adducunt) testimonio Cæsaris comprobare dictionem velle, id non facile faciendum mihi videtur. Apud

Varronem lib. i. cap. xx. reperias minus usitatam notionem vocis *destinare*, ait enim: *Novellos quum quis emerit juvencos, si eorum colla in furcas destinata incluserit, ac dederit cibum. Ubi destinare nihil aliud esse putarem quam dirigere, uti cum dicitur destinare certos ictus, quod & dirigere ictus aut vulnera Tacitus dixit. Sed jam destitutas ibi legendum, ex M.SS. ostendit Victorius. Proinde nullus veterum, quod sciam juvat. In glossis est *Destinat περιστρέφω*, verior ne *distinet* legendum sit. nam *περιστρέφω* inter cætera est *distinere*, *dirigere negotiis*. Illud magis miror, quod in Glossis Philoxeni legitur *destinat ἀπορρίπτω*. quid enim commune τὸ *destino* cum *ἀπορρίπτω*. Dicam quod subbito in mentem venit. Puto legisse autorem illa Maronis:*

— & me *destinat ara*.

& intellexisse *destinat* hic esse devovet. Quod verbum in Antiquario suo Laurenbergius hic explicat, *deligat*, imperite prorsus. Sed ne temere Glossarii verba trahere ad Maronis locum videar, est simile quid in Glossario quod MS. habemus. Ibi enim legitur, *Malagrama*, herba venenosa, lego, Mala gramina. Et respexit ad illud ejusdem poetæ, lib. ii. *Æneid*.

— coluber mala gramina pastus.

Quantum ad Cæsar's verba, non arbitror mutandum quidquam, cum & Vitruvius, Augustei ævi scriptor lib. v. c. xii. *destinare* pro deligare ter usurpaverit. Et *destinare* apud veteres

stinebant, comprehensi adductique erant, navigio remis incitato prærumpebantur. quibus abscissis, antennæ necessario concidebant, ut, quum omnis Gallicis navibus spes in velis armamentisque consisteret, his ereptis, omnis usus navium uno tempore eriperetur. Reliquum erat certamen positum in virtute; qua nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Cæsar's, atque omnis exercitus res gerebatur; ut nullum paullo fortius factum latere posset. omnes enim colles, & loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur.

XV. Disjectis, ut diximus, antennis, quum singulas binæ aut ternæ naves circumstiterent, milites summa vi transcendere in hostium naves contendebant. Quod postquam barbari fieri animadverterent, expugnatis compluribus navibus, quum ei rei nullum reperiretur auxilium; fuga salutem petere contenderunt. Ac, jam conversis in eam partem navibus, quo ventus ferebat, ¹ tanta subito malacia, ac tranquillitas exstitit, ut se loco movere non possent. ² Quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna. nam singulas nostri confectati expugnaverunt, ut perpaucæ ex omni

teres significationes complures habuisse certum est. Sic ex Nonio discimus parare, & emere notavisse. ait enim, *Destinare dicitur parare. Destinare, emere*. Lucillius lib. xxviii. *Facio, ad lenonem venio, tribus in libertatem millibus destino*. Etiam pro designare usus Curtius, cum ait, *conjectum oculorum quibus ut fur destinabatur, ferre Diocippus nequivit*. Suetonius & medii ævi Scriptores pro mittere usurpant. Corippo *destina* columnen est seu fulcrum, cum ait:

Et Thomas Libycæ mutantis *destinatera*.

Eodem modo usus Arnobius

D. Vossius.

1. *Tanta subito malacia* Quid sit malacia, docet Festus. *Fluxtra*, in-

quit, dicuntur, cum in mari fluctus non moventur, quam Græci *μαλακίαν* vocant. Hanc Sulpicius Severus Dial. i. cap. iv. p. 381. ut vocis Græcæ vim exprimeret, *molliciem maris* nuncupavit. Davies.

2. *Quæ quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna* Aliter Florus lib. iii. cap. x. Cum Venetis etiam navale bellum, sed major cum Oceano quam cum ipsis navibus rixa. Hærebant in vadis pugna, quum aestibus solitis cum ipso certamine subdufus Oceanus intercedere bello videretur. Hunc autem scriptorem insigniter esse lapsum cum res ipsa clamat, tum ex Dionis lib. xxxix. pag. 110. abunde patet. Idem.

omni numero, noctis interventu, ad terram pervenerint, quum ab hora IV, usque ad Solis occasum, pugnaretur.

- 1 XVI. Quo prælio bellum Venetorum totiusque or-
2 ræ maritimæ confectum est. nam quum omnis juven-
tus, omnes etiam gravioris ætatis, in quibus aliquid
consilii aut dignitatis fuit, eo convenerant; tum, na-
vium quod ubique fuerat, unum in locum coëgerant.
3 quibus amissis, reliqui neque quo se reciperent, neque
quemadmodum oppida defenderent, habebant. Itaque
4 se, suaque omnia Cæsari dederunt. in quos eo gra-
vius Cæsar vindicandum statuit, quo diligentius in re-
liquum tempus à barbaris jus legatorum conservaretur.
Itaque, omni senatu necato, ¹ reliquos sub corona vendidit.

- 1 XVII. Dum hæc in Venetis geruntur, Q. Titurius
Sabinus cum his copiis, quas à Cæsare acceperat, in fi-
2 nes Unellorum pervenit. His præerat Viridovix, ac
summam imperii tenebat earum omnium civitatum,
quæ defecerant; ex quibus exercitum, magnasque co-
3 pias coëgerat. Atque his paucis diebus Aulerci, Eburo-
vices, Lexoviique, senatu suo interfecto, quod aucto-
res

1. Reliquos sub corona vendidit] Bel-
lo captos coronari, atque ita ve-
numdari solere & Caro, & ex eo
Gellius, tradidere. Ille in libro de re
militari, hic VII Noct. Atticar. cap.
IV. Hottomannus tamen quamvis
in re manifesta novas conjecturas
adfert, scilicet, servos in orbem
dispositos fuisse, quo facilius ab em-
poribus considerari possent. Ego
etiam veteres nihil hac de re pro-
didissent, tamen iustissimas me ha-
bere causas putarem, cur ineptam
hanc opinionem dicerem. Primo e-
nim confundit orbem cum corona, in
orbem stare dicuntur, qui rotundum
globum sua multitudine, faciunt.
Coronam faciunt, qui aliquem, vel
aliquid circumstant. Neque hoc pro

illo usquam usurpatum scio. Corona
semper de illis dicitur, qui cingunt
vel urbem, vel concionantem, aut
tale quid. Orbis (de militia loquor)
de illis qui cinguntur ab aliis. Præ-
terea si in orbem stabant servi, qua-
te dicti sub corona venire. Nam sub
hasta, causam habet, cum sub eam
transirent. Sed ineptie Hottoman-
num luce clarius. Et vel vulgaris
hodieque mos ostendat, quo vena-
libus corona appendi solet. Arbitror
quoque servos olim, si non om-
nes distrahi eodem die poterant,
inclusos fuisse publico alicui loco,
& suspensam præ foribus coronam,
quæ indicio esset, venalia intus
mancia haberi. D. Vossius.

res belli esse nolebant, portas clausurunt, seque cum
Viridovice conjunxerunt; magnaue præterea multitu-
do undique ex Gallia perditorum hominum latronum-
que convenerat, quos spes prædandi, studiumque bel-
landi ab agricultura, & quotidiano labore revocabat.
Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris sese tenebat,
quum Viridovix contra eum duum millium spatio con-
fessisset, quotidieque productis copiis pugnandi pote-
statem faceret, ut jam non solum hostibus in contem-
ptionem Sabinus veniret, sed etiam nostrorum militum
vocibus nonnihil carperetur: tantamque opinionem ti-
moris præbuit, ut jam ad vallum castrorum hostes ac-
cedere auderent. Ideæ de causâ faciebat, quod cum tan-
ta multitudine hostium, præsertim eo absente, qui
summam imperii teneret, ¹ nisi æquo loco, aut op-
portunitate aliqua data, ² legato dimicandum non ex-
stimabat.

XVIII. Hac confirmata opinione timoris, idoneum
quendam hominem & callidum delegit Gallum, ex iis
quos auxilii causâ secum habebat. Huic magnis præmiis
pollicitationibusque persuadet, uti ad hostes transeat:
quid fieri velit, edocet. Qui ubi pro perfuga ad eos ve-
nit, *timorem Romanorum proponit. quibus angustiis ipse Cæ-*
sar à Venetis prematur, docet: neque longius abesse, quin pro-
xima

1. Nisi æquo loco, aut opportunitate
aliqua data] Eleganter Græci πρὸς
ἑστίας vocant, cum quis in pugna me-
liori conditione utitur. sic Xeno-
phon l. I. Cyropæd. p. 33. τί ὃ λίσ-
σι, ἢ ἀρχαί, ἢ παρὰ δούρον αὐτὸς τὸ
ἴσος καὶ δίκαιον ἐμύχισται. ἀλλὰ μὲν τὰ
πλεονεκίας τινὲς αἰεὶ ἐπιτελεῖται ἀγωνί-
σται ποτὲ αὐτὰ. cur autem cum leonibus,
et ursis ac pardis non æquo Marte con-
gredebamini; sed ita semper adversus hasce
feras certare conabimini, ut conditio-
ne vos meliori essetis. Latinis nulla vox
est quæ πλεονεκίας hunc significatum

exprimere possit. Belgis voordeel est,
ut cum dicunt, met voordeel vechten.
D. Vossius.

2. Legato dimicandum non existima-
bat] Proba vox legati hoc loco, &
retinenda. Opponit Cæsar hic impe-
ratorem, & legatum. Sabinus non pu-
tabat sibi, quippe legato tantum,
pugnandum esse, cum magna ho-
stium multitudine, absente Cæsa-
re, qui summum imperium tene-
bat. Miror sane Urfinum & Ciaccio-
nium ejicere vocem hanc voluisse.
Idem.

- xima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, & ad
 5 Cæsarem, auxilii ferendi causa, proficiscatur. Quod ubi au-
 ditum est, conclamant omnes, occasionem negotii be-
 ne gerendi amittendam non esse: ad castra iri oportere.
 6 Multæ res ad hoc consilium Gallos hortabantur: su-
 periorum dierum Sabini cunctatio; perfugæ confirma-
 tio; inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his
 erat provisum; spes Venetici belli; & quod fere liben-
 7 ter homines, id quod volunt, credunt. Iis rebus addu-
 cti non prius Viridovicem, reliquosque duces ex con-
 cilio dimittunt, quam ab his sit concessum, arma uti
 8 capiant & ad castra contendant. Qua re concessa, læti,
 velut explorata victoria, ² sarmentis virgultisque col-
 lectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad ca-
 stra pergunt.
- 1 XIX. Locus erat castrorum editus, & paullatim ab
 imo acclivis: circiter passus ∞. Huc magno cursu con-
 tenderunt; ut quam minimum spatii ad se colligendos ar-
 mandosque Romanis daretur, ³ exanimatique pervene-
 runt.

1. Multæ res ad hoc consilium Gallos hortabantur] Tradit Dio lib. xxxix. p. iii. Gallos nulla consideratione adhibita hoc facinus suscepisse; *παρὰ τὴν τοῦ διανοητῆς καὶ τὴν τοῦ πρὸς τὴν πόλιν ὁδὸν*. Sed Cæsar multas hu- jusce consilii rationes protulit, & inter alias, cibariorum inopiam. Davies.

2. Sarmentis virgultisque collectis] Putat Hottomannus Hirtium lib. viii. c. xv. cum ait, Gallos in acie sedere solitos in fascibus stramentorum ac virgultorum: & addit, hoc in superiori- bus commentariis demonstratum esse, ad hunc locum respexisse. Video quidem & hic & illic stramen- torum virgultorumque mentionem, sed nulla sedendi hoc loco mentio, qua in questione cardo rei versatur. Itaque non temere affirmaverim, Hirtium hunc locum intellexisse. Præsertim cum hic Cæsar dicat, Gal-

los collegisse fascies; & Anonymus: l. iii. p. 61. sarmentis variaque materia ex agris collecta. D. Vossius.

3. Exanimatique pervenerunt] Exanimatus pluribus locis Cæsar dixit, pro eo qui fatigatus ægre spiritum trahit. Quod non facile apud alios autores reperias. Quibus exanimatus plerumque consternatum & pavidum notat. Græcus sane signifi- canter transtulit *ἀναιμῶν*. Nam *ἀναιμῶν* ita lassari est, ut vix spiri- tum ducere possis. Libro septimo exanimatus Cæsar pro mortuo usurpa- vit: ab dextro latere transiectus exani- matusque concidit. Quomodo & Valer. Maximus usus lib. ix. cap. xii. *Altera cum falso mortis filii nuntio domi mæsta sederet; ad primum conspectum redeuntis exanimata est*. Qua notione exanimis plerumque alii autores dicunt. Idem.

runt. Sabinus suos hortatus, cupientibus signum dat. 2
 Impeditis hostibus, propter ea, quæ ferebant, onera,
 subito duabus portis eruptionem fieri jubet. Factum est 3
 opportunitate loci, ¹ hostium inscientia ac defatigatio-
 ne, virtute militum, ac superiorum pugnatum exerci-
 tatione, ² ut ne unum quidem nostrorum impetum fer-
 rent, ac statim terga verterent. quos impeditos, inte- 4
 gris viribus milites nostri consecuti, magnum nume-
 rum eorum occiderunt; reliquos, equites consecuti,
 paucos, qui ex fuga evaserant, reliquerunt. Sic, uno 5
 tempore, & de navali pugna Sabinus, & de Sabini vi-
 ctoria Cæsar certior factus est: civitatesque omnes se
 statim Titurio dederunt. nam ut ad bella suscipienda 6
 Gallorum alacer ac promptus est animus; sic mollis
 ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eo-
 rum est.

XX. Eodem fere tempore, P. Crassus, quum in 1
 Aquitaniam pervenisset, quæ pars, ut ante dictum est,
 & regionum latitudine, & multitudine hominum,
 ex tertia parte Galliæ est æstimanda, quum intellige-
 ret in illis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis an-
 te

Ibid.] Cursu lassati ac proin ægre spiritum trahentes. Sic cum alibi, tum lib. iii. B. C. cap. xcii. *Simul fore ut duplicato cursu Cæsaris milites exanimarentur & lassitudine conficerentur*. Hujusce significatus rationem suppeditabant not. ad lib. ii. B. G. cap. xxiii. Davies.

1. Hostium inscientia] In editis inscitia: sed alteram lectionem servat optima notæ Codex Andinus, ut testatur J. F. Gronovius; nec aliter MS. Norvic. Recte, Sic supra cap. ix. *Navigacionem impeditam propter inscientiam locorum paucitatemque portuum sciebant*. Vide porro cap. xiii. & lib. vi. B. G. cap. xliii. Ita etiam loqui soleat optimi quique auctores,

ut notat vir doctissimus ad Livii lib. xxii. cap. xxv. Idem.

2. Ne unum quidem nostrorum impetum ferrent] Pet. Ciacconius reponit ne primum quidem &c. sed non opus est, ut eum audiamus. Livius lib. xxii. cap. xlii. *Te ad unum modo istum vigentem, velut aculeo excisso, torpere*. Lætantius Div. Inst. lib. v. cap. iv. *Uno simul impetu prostigare*; sic enim legendam ex MSS. *Cambræ*. & Hadr. Jovii, non semel, ut in ead. Claudius Mamertinus Pan. i. cap. v. 2. *Aperto Marte, atque uno impetu percussit*. Eodem modo locutus est Nazarius Paneg. ix. cap. xviii. 6. Idem.

te annis ¹ L. Valerius Præconinus legatus, exercitu pulso, interfectus esset, atque unde L. Manilius Procos.

1. L. Valerius Præconinus legatus, exercitu pulso interfectus esset, atque unde L. Manilius Procos. impedimentis amissis profugisset J Græcus habet Αἰνὸς Βαλκίης Προκίνος, ἑρεταγὲς τὸν Παρμάιον, & Αἰνὸς Μάλλιος. ἐν τῷ δὲ πρόπῳ. Locus haud dubie mendosus, quem Hottomannus quoque tentavit, pro L. Valerius, legens M. Aurelius, pro L. Manilius Procos. C. Manilius consul. Nomen illud Mallii in aliis quoque Græcis Siculis tabulis reperit Pighius, & præterea in vet. inscriptione. Itaque non dubito hic rescribere, Cn. Mallius. Ursinus hoc anno proconsulem fuisse ait, quod nescio unde probari possit. Et pro L. Valerius, scriberem quoque M. Aurelius, sed nescio quorum illud Præconinus spectet. Nam Aurelius hic uti ex Orolio liquet Scavrus cognominatus. An Præconinus corruptum dicemus ex Proconsul. Sed videndum quid tum legati vox. In v. c. Scal. erat L. Varius, P. Coninus. Vid. Velleium p. 27. b. D. Vossius.

Ibid. J Cum nec L. Vaverii Præconini nec L. Manilii Procos. in Gallia victorum recordaretur Fr. Hottomannus, pro L. Valerio reposuit M. Aurelium, nec Præconini ullam habuit rationem; C. autem Manilium Consul. in locum L. Manilii Procos. suffecit, ejus emendationes amplexus est D. Vossius. Sed, ne dicam nimias esse mutationes & M. Aurelium non fuisse legatum sed Consulem, Annus, quo P. Crassus in Aquitaniam pervenit, erat U. C. DCXCIII. M. vero Aurelius à Cimbris & Teutonis victus est U. C. DCXLVI. C. Manilius U. C. DCXLIX. ut docet D. Petavius Doct. Temp. lib. XIII. p. 644. Quandoquidem igitur inter P. Crassi adventum in Aquitaniam & C. Manilium victum, annorum sit

XLIX. intercapedo, vix quisquam est, cui tantum spatium paucis annis significari videbitur, præsertim cum quadriennio ante ipsius Cæsaris natalem, hæc clades accideret. Alio igitur confugiendum est, de quo adeunda notarum appendix; longioris enim disquisitionis res est. Davies.

Ibid. J Pace doctorum virorum hic locus frustra de mendo suspectus est: nam civitates hic memoratæ clare ostendunt Crassum non agitasse circa ea loca, quis antea, Silani, Scavri, Cassii, Manlii, Servilii, copias deleatæ sunt, ad quos respicit Auctor Lib. I. de Bell. Gall. cap. VII. & XII. aliter pro, Lucius Valerius Præconinus, ipse illico reposuisset Pisonem Cæsoninum, qui Cæsaris cognatus fuit; sed vel ex Cæsaris verbis pater, aliam esse pugnam Manilianam, aliam vero illam, in qua occubuit Piso. Hic, inquit, pagum quum domus exisset, patrum nostrorum memoria L. Cassium Consulem interfecerat, cap. VII. & paucis interjectis, Qua in re Cæsar non solum publicas, sed etiam privatas injurias ultus est, quod ejus socii Pisonis avum, Lucium Pisonem Legatum, Tigurini eodem prælio, quo Cassium, interfecerant. Hoc, prælium commissum dicit Patrum nostrorum memoria. De Manliano vero sic memorat lib. III. B. G. cap. XX. Eodem fere tempore P. Crassus quum in Aquitaniam pervenisset; & paulo post, quum intiret in iis locis sibi bellum gerendum, ubi Paucis ante annis Lucius Val. Præconinus &c. unde nihil mihi planius, quam quod hæc bella diversis temporibus administrata sint; illud nimirum Patrum, hoc ipsius Cæsaris memoria. Inducto igitur Pisonem Cæsonino, alius querendus est cujus nomen salva annalium fide retineatur. Puto itaque Bellum Sertorianum hoc in loco respici, sicut ipsos

paget

cos. impedimentis amissis, profugisset, non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. Itaque, re 2 fru-

met Cæsare Lib. III. B. G. cap. XXIII. Duces vero u deliguntur, qui una cum Sertorio omnes annos fuerant. Si vero iidem idonei duces erant sub adventum Crassi, qui Sertorii ætate ducum munia obierant, nihil ex ratione temporum deprimi possit quod probet, quod paucis abhinc annis ab hujus belli tempore dissidere. Sed Lucius Manilius, vel, ut alii, Manlius, ab Hereuleio Sertorii Quæstore copiis, impedimentis, postremo, vita exutus est. Quod accidit in primo congressu Pompeii & Metelli cum Sertorianis. Nec sane quidquam video quod magnopere facit contra nostram hanc de bello Sertoriano conjecturam, nisi quod vel, paucis abhinc annis à Cæsare res gesta narratur, vel quod Præconini nomen in fastis non occurrat. At vero ex Macrobio constat, Cæsaris natalem incidisse in annum U. C. 653. qui propterea (hocce prælio facto U. C. 675.) annum egit vicessimum primum, & illo etiam anno quo Crassus Aquitaniam obtinuit U. C. 698. octavum supra quadragesimum. Cecidit ergo Manlius anno ante Crassi adventum vicésimo septimo. Quod si Cæsaris paucis abhinc annis, ad istam annorum intercapedinem extendi possit, res ex parte acta est. Sed hoc demum est quod Interpretes male habet; nempe auctores, qui acta Sertorii & Metelli fuisse persecuti sunt, de Præconino nostro dixere ne gru quidem. Sed quid tum postea? Num ideo corruptus noster, quod forte dicit quod non dictum prius? Imo res illos prorsus latuit, proinde sedulo advertendum, Præconinus non fuisse solum & unicum cognomen gentis Æliæ; quidni ergo lateat alicubi noster legatus, sub nomine alieno? Fortasse vulgo non adeo per hoc cognomen innotuit, cum fuerit &

novum & ex officio inditum. Utunque se res habet, Pighius, haud secus atque interpretes, quod duplex Gentis Æliæ cognomen ignorabat, locum hunc intactum prætermisit. Quod si aliquod numisma hujusce ævi erui potuerit Præconinus aut Sylonis cognomine insignitum, de hoc nodo solvendo non prorsus desperarem: donec id fiat conjecturis insistendum. Itaque sic Censor. Probabile est primo, ex locis Cæsaris inter se collatis, Præconinum & Manlium non eodem prælio fuisse aut tempore preceptos, contrarium saltem neque ab illo nec ab alio quoquam probabitur. Ab illis itaque Auctoribus qui Manlium Proconsulem; M. Domitium legatum, Antonium (qui tamen ex partibus Sertorianis fuit) & Thorium ab Hereuleio suos memorant, nihil adduci potest contra Præconinum, quem alicunde oppetisse haud absurda suspicio est. Neque enim Domitius eodem prælio cecidit quod Lælius; quam in rem contendere Florum III, 22. & Frontinum II, 52 cum Plutarchi Sertorio. Secundo execute universos hæc de re historicos, invenies solummodo quatuor legatos; tametsi 2 Imperatores, si non plures, uno eodemque tempore Sertorium hinc inde premebant; Domitium Manlii, nempe, legatum, Thorium Metelli; Memmium, & si Julio Obsequenti fides habeatur, Didium Lælium, Pompeii. Unde perspicue palam est, duos ad minimum legatos & forte inter eos Præconinum non solum vita, sed famam etiam & rumore spoliatos; utroque Imperatore nunquam ex more Romano pauciores tribus legatis, sapius plures secum ducente. Denique locum hunc, levi mutatione ad veteris memoriæ fidem sic accommodandum censeo; Lucius Ælius Præconinus

H 2

conio

frumentaria provisa, auxiliis, equitatuque comparato, multis præterea viris fortibus Tolosa, Carcasone, & Narbone, ¹ quæ sunt civitates Galliæ provinciæ finitimæ,

continuis; æque enim potuit Cæsar omittere alterum ex Cognominibus, Stilonem nempe, atque alii Praconinum. Neque te moveat, quod cognominis hujusce Consulares Fasti plane sint immemores: cum & Plinius N. Hist. Lib. xxxiii. 11. & xxxvii. 1. & Suetonius de illust. Gram. cap. 111. disette asserunt Stilonem Praconinos à Praconis officio nuncupatos, anno ante Ciceronis ætatem quinquagesimo, ut ex ejus de Claris Orat. cap. lvi. colligitur. Alium porro hunc Varonis præceptorem fuisse idem tradit; Festus vero & Agellius Orationibus in usum Pompeii, Cæpionis & Rufi condendis inclavisse, cum Metello in exilium usque profectum: quod sane conjecturæ nostræ maxime faver; nam cum Imperatores eos ut plurimum in legatorum numerum asciverint, qui eos vel sanguinis vel amicitiae necessitudine attigerunt, vix dubito quin ipse Ælius Stilo (ad quem sapius provocant Grammatici) pater fuerit ejus Lucii Ælii, quem hoc loco intelligit Cæsar; qui propter honorem infelici filio habitum ab Metello, illum in exilium abeuntem profecutus est. Neque audiendus Lipsius dum Stilonem de Carasta emprum narrat libro de Magnitudine Urbis Romæ; de Daphnide autem vera sunt quæ ex Suetonio in legati nostri ignominiam transcripsit. Cæro alicubi Stilonem equitem vocat, & Spartianus in vita Severi Lucium quandam Stilonem inter Nobiles recenset. Hæc rescriptæ viri amicissimi Josephus Wasse, de hoc loco sententiam rogatus.

1. Quæ sunt civitates Galliæ provinciæ finitimæ, ex his regionibus? Non dissimulat conjectura Ciacconii, emendantis, quæ sunt civitates Galliæ

provincia, finitima his regionibus. Utrius nugarum cum vocem Galliæ delendam censer. Nam Galliæ provincia dicitur, ut Galliæ Belgica, quod autem plerumque provincia appellatur ἀπὸ τῆς ἐα Galliæ pars, id κατ' ἐξοχὴν factum. D. Vossius.

Ibid.] Hunc locum P. Ciacconius eumque secutus D. Vossius sic corrigunt: Tolosa &c. quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, finitima his regionibus; nec sane hæc inconcinna est emendatio, haud tamen necessaria, ut exemplis monstravit J. Fr. Gronovius ad Livii lib. xxv. c. xxvii. Nimirum is est optimorum scriptorum usus, ut, propter interjecta verba Parenthesi inclusa, easdem voces aut eundem sensum repetant. Sic noster infra cap. xxii. Adcæntianus qui summam imperii tenebat cum dc. devotis (quos illi Soldarios appellant &c.) cum iis Adcæntianus eruptionem facere conatur. Hunc etiam locum temere sollicitat idem Ciacconius, quapropter pluribus opus est exemplis. Silius Italicus lib. 111. 425.

Letique Deus (si credere fas est)
Causa fuit leti misera Deus.

Nullum est in verbis ulcus, quod tamen Ch. Cellarius & Ch. Dansquius censuerunt, fastidie ob sequentia, ubi sic legitur

Edidit alto
(Namque, ut serpentem, patrias exhorruit iras)

Confestim dulces liquit turbata parentes. Hæc quidem corrupta sunt, nec tamen iis medicinam invenere Critici. Scribendum edit al alto &c. Consulas & hanc in rem ejusdem Silii lib. x. 480. ac Alianum Hist. Anim. lib. 1. cap. xxx. & lib. 11. cap. xxi. Davies.

timæ, ex his regionibus ¹ nominatim evocatis, in Sotiatium fines exercitum introduxit. ² Cujus adventu cognito Sotiates, magnis copiis coactis, equitatuque, quo plurimum valebant, in itinere agmen nostrum adorti, primum equestre proelium commiserunt: deinde, equitatu suo pulso, atque insequentibus nostris, subito pedestres copias, quas in convalle in insidiis collocaverant, ostenderunt. Hi, nostros disiectos adorti, proelium renovaverunt.

XXI. Pugnatum est diu, atque acriter; quum Sotiates superioribus victoriis freti in sua virtute totius Aquitanie salutem positam putarent; nostri autem, quid sine Imperatore, & sine reliquis legionibus, adolescuntulo duce, efficere possent, perspicere cuperent: tandem tamen confecti vulneribus hostes terga vertere. quorum magno numero interfecto, Crassius ex itinere oppidum Sotiatium oppugnare coepit. quibus fortiter resistentibus, vineas turrefque egit. Illi alias eruptione tentata, alias cuniculis ad aggerem vineasque actis, ³ cujus rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea quod ⁴ multis locis

1. Viris fortibus nominatim evocatis] Ad illum morem respexit haud dubie Donatus cum ad Terentii ait hæc verba: Simalio, Donax, Syrisce sequimini. Hujusmodi, inquit, militia per tumultum repente suscipitur, & dicitur Evocatio, ubi dux alloquitur cives. Qui Remp. salvam esse vult, me sequimini. Nam & hic nominatim Simalio, Donax, & Syrisce vocantur. Sed fallitur in eo Donatus, quod ait evocationem per tumultum fieri. De conjuratione illud verum, & tum dux dicere solet, Qui Remp. salvam esse vult, me sequatur. neque illud evocatio, sed conjuratio dicebatur. Neque quod quidem ego sciam nominatim in conjuratione illud fieri solitum, sed simpliciter, illa quæ diximus verba dicebantur, & simul tum jurabant. unde & conjurationi nomen. D. Vossius.

2. Cujus adventu cognito Sotiates] Ambrac vocat Dio, sed corrupti libri, ut jam alii norant, & facilis error ex σωριδται in ἀμδρας, nam σ in α abiit ut in π. Idem.

3. Cujus rei sunt longe peritissimi] Ait Gellius lib. ix. cap. xiv. C. Cæsar in libro de Analogia secundo hujus die, & hujus specie, dicendum putat. Ciacconius & Ursinus hinc affirmare ausi non rei hoc loco sed re scribendum. apage cum talibus nugis, dies, species, facies, & quæ alia Gellius memorat desinunt in es post vocalem, sive ut in Græcis dicimus es purum: nihil tale in res, spes, aut similibus. Idem.

4. Multis locis apud eos araria sectura sunt] Variant codices, nam alii stricture habent. Ciacconius utrumque & stricture & sectura glossam esse

locis apud eos ærariæ secturæ sunt; ubi diligentia nostrorum, nihil his rebus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt; seque in deditionem ut recipiat, petunt. Quare impetrata, arma tradere iussi, faciunt.

XXII. Atque in ea re omnium nostrorum intentis animis, alia ex parte oppidi Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum de devotis, (quos illi Soldurios appellat, cum de devotis, (quos illi Sol-

arbitratur. Vix crediderim, nam non adeo vulgaris illa vox stricturæ, vel secturæ, ut temere quis eam inferturus fuerit. Tamen nescio quis hac notione usurpaverit præter Cæsarem. Stricturam esse scintillam, item ferri laminam, & petcussionem docet ex Lucillio & Marone Nonius. Et in glossis *strictura mētallon*. Secturas ajunt notare fodinas à secundando. Sed auctoritatem velim. D. Vossius.

1. Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum de devotis, quos illi Soldurios appellat. Lege Adiatomus, vel Adiatummi. Illud Athenæus habet. hoc v. c. Scalig. ubi scriptum Adcantuannus vel Adiatummi; facile mutatur i in e & m in an. Ambigebat librarius, an a lineam suprascriptam haberet hoc modo Adcantuannus, itaque scripsit utrumque. Apud Athenæum autem ex Nicolao Damasceno legere est, Ἀδιότομον τὸν τῶν Σωτιατῶν βασιλῆα, ἔδωκε δὲ τὸ τοῦ Κελτικῶν, ἔξακος ὡς ἔχεν λογάδας περὶ αὐτὸν, ὡς καλεῖται ἀπὸ Γαλάτων τῇ πατρὶς γλῶττι Σιλοδῶν, τοῦτο δὲ ἔστιν Ἑλλήσι ὠχρωμαῖος. Simile apud Græcos juramentum fuit quod post secundam irruptionem Mardonii in Atticam dixerint. nam teste Diodoro lib. xi p. 23. juraverant ei, ὡς καταλείβει τὴν Ἡγεμόνας ἢ τὴν ζῶντας ἢ τὴν ἀποθανόντας. Forſan eo modo apud Carthaginenses quoque ἡγεῖς λέχον dictus, tanquam devo-

tus, & quia sacramento se adstrinxerant milites ei ducem se nequam deserturos esse. Scribit de iis Diodorus lib. xx, Γυναῖας δὲ μάχης γενομένης Ἀνῶν μὲν ἔχον συναγωνίζεσθαι τὸν τὸν ἡγεῖν λέχον τῶν ὁπλίστων ἀνδρῶν, ὡς σπυῖδων πύσας διὰ τῶν τῶν νικῶν, ἐνέκοντο βαρὺς τοῖς Ἑλλήσι, ὡς συχρὺς ἀνῆκε. Et paullo post tradit, acerrime hos pugnasse, nec nisi occiso Hannone, (is autem duxerat) & prementibus acerrime hostibus cessasse. At libro xvi affirmat, omnes qui in sacra hac acie erant ad interuentionem cæsos. Τίλκε δὲ οἱ μὲν ἡγεῖν λέχον ἀναπληρωῦν, ὡς τὸν μὲν ἀρεθμὸν ὄντες διχάζειν ὡς πεντακῶσις ταῖς δ' ἀρεταῖς ὡς δέξας ἐν τῇ ταῖς δ' οἷας πρωτεύοντες ἀπαντες ἀγωνισάμενοι λαμπρῶς κατεκρίσαν. * Proſus simile Germanorum instituto de quibus Tacitus ait: Esse illis infame in optem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Ubi videmus ἡγεῖν hunc λέχον similem Prætorie cohorti apud Romanos in eo fuisse, quod fortissimus quisque in eum deligeretur. Addit de opibus Diodorus, qualis hodie apud Turcas Janizarorum ordo. Quibus locis inducor idem prope Carthaginensibus ἡγεῖν λέχον fuisse, quod apud Romanos prætorianus miles, certe videmus utriusque religionem fuisse, imo nefas Imperatorem deserere. D. Vossius.

* κατεκρίσαν.

Ibid.]

durios appellant; quorum hæc est conditio, ut omnibus in vita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitia dediderunt: si quid iis per vim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant. neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cujus se amicitia devovisset, mori recusaret) cum iis Adcantuannus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, quum ad arma milites concurrissent, vehementerque ibi pugnatum esset, repulsus in oppidum est: uti tamen eadem deditionis conditione uteretur, à Crassio impetravit.

XXIII. Armis, obsidibusque acceptis, Crassus in fines Vocium & Tarusatorum profectus est. Tum vero barbari commoti, quod oppidum & natura loci, & manu munitum, paucis diebus, quibus eo ventum erat, expugnatum cognoverant, legatos quoque versus dimittere, conjurare, obsides inter se dare, copias parare cœperunt. mittuntur etiam ad eas civitates legati, quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ: inde

Ibid. J Florentina editio satis antiqua Adiantummi habet. Aliæ veteres, Adiatomus. Legendum vero Adiatomus ex Nicolao Damasceno, quem citat Athenæus lib. vi. cap. xiiii. p. 249. Ἀδιότομον τὸν τῶν Σωτιατῶν βασιλῆα, ἔδωκε δὲ τὸ τοῦ Κελτικῶν, ἔξακος ὡς ἔχεν λογάδας περὶ αὐτὸν, ὡς καλεῖται ἀπὸ Γαλάτων, τῇ πατρὶς γλῶττι, Σιλοδῶν. τοῦτο δὲ ἔστι ὠχρωμαῖος. Ex quo videndum an apud Cæsarem legi debeat. Solidunos. Item an hæc verba, quæ post longam parenthesis repetuntur, delenda sint, cum iis Adcantuannus. Ciaccon. Cave Soldurios cum viro erudito mutes in Solidunos; nam & apud Athenæum Σιλοδῶν vera est lectio, ut ex Eusebio docet Is. Casaubonus Anim. col. 436. Quod autem suspicatur Ciacconius, in nostro verba quædam esse delenda, id vero jam conſutavimus ad hujusce libri cap. xx.

Vide & J. F. Gronovium ad Seneca de ira lib. i. cap. iiii. Davies.

1. Vocium] Sic recte legit Græcus. In plerisque MSS. & editis habemus Vocontiorum. Sed hæc lectio aperte est falsa: cum enim Cæsar Aquitanos intra flumen Garumnæ contineat, ut patet ex lib. i. initio, fieri non potest, ut hic locum habeant Vocontii, qui trans Rhodanum incolebant ad Alpes pertinebant. Vide Hadr. Valesium not. Gall. p. 86. Ch. Cellarium Georg. Ant. lib. ii. cap. ii. p. 156. Davies.

2. Quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ] Perperam Ciacconius ejicit vocem Aquitaniæ. Ipse supra emendaverat, quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, finitimæ his regionibus. Et ea verba ad hunc quoque locum adducit. Itaque nescio cur hic absurdè adeo mutet. Videri possit non intellexisse correctionem quam ante non malam fecerat. D. Vossius.

- 4 inde auxilia ducesque accersuntur. quorum adventu magna cum auctoritate, & magna cum hominum multitudinem bellum gerere conantur. Duces vero ii deliguntur, qui unacum Q. Sertorio omnes annos fuerant, summamque scientiam rei militaris habere existimabantur. Ii consuetudine populi Rom. loca capere, castra munire, ¹ commeatibus nostros intercludere instituunt.
- 7 Quod ubi Crassus animadvertit, suas copias propter exiguitatem ² non facile diduci, hostem & vagari, & vias obsidere, & castris satis præsidii relinquere; ob eam causam minus commode frumentum, commeatumque sibi supportari; in dies hostium numerum augeri; non cunctandum existimavit, quin pugna decertaret. ³ Hac re ad consilium delata, ubi omnes idem sentire intellexit, postero diem pugnae constituit.
- 1 XXIV. Prima luce productis omnibus copiis, duplici acie instituta, ⁴ auxiliis in mediam aciem conjectis;
- 2 quid hostes consilii caperent, expectabat. Illi, etsi propter multitudinem, & veterem belli gloriam, paucitatemque nostrorum, se tuto dimicatuuros existimabant; tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis, commeatu intercluso, sine ullo vulnere victoria potiri: & si propter inopiam rei frumentariae Romani sese recipere cœpissent, impeditos agmine, & ⁵ sub sarcinis inferiores

1. Commeatibus nostros intercludere instituit V. c. & MS. noster instituit. Sic Catullus carmine ad Hortalum:

Et qui principio sub terra quærere venas

Institit, ac ferri frangere duritiem. D. Vossius.

2. Non facile diduci] Facile hic tuto est, rectè Græcus ἀσφαλὲς. Idem.

3. Hac re ad consilium] Sic restitui- mus ex edit. Rom. & Ven. Aliæ concilium habent; sed perperam, ut multis docet J. F. Gronovius ad Livii lib. XLIV. cap. 11. Davies.

4. Auxiliis in mediam aciem conjectis] Ut ea in fide contineret; alioqui Socialis exercitus in alas erat divisus. Vide J. Lipsium Mil. Rom. lib. 1. Dial. VII. Idem.

5. Sub sarcinis inferiores animo] Quia sarcinis onusti, æqua conditione pugna non uterentur, ac proinde, desperata victoria, animos demitterent. Nemo sane non videt Pet. Ciacconium nimia emendandi licentia usum esse, cum reponat sub sarcinis in itinere adoriri; cui lectioni ne nnus quidem favet Codex. Idem.

res animo adoriri cogitabant. Hoc consilio probato ab 4
ducibus, productis Romanorum copiis, sese castris te-
nebant. ¹ Hac re perspecta, Crassus, quum sua cuncta- 5
tione, atque opinione, timidiore hostes, nostros mi-
lites alacriores ad pugnandum effecisset, atque omnium
voces audirentur, expectari diutius non oportere, quin
ad castra iretur; cohortatus suos, omnibus cupientibus,
ad hostium castra contendit.

XXV. Ibi, quum alii fossas complerent; alii, mul- 1
tis telis conjectis, defensores vallo munitionibusque de-
pellerent, auxiliareque, quibus ad pugnam non mul-
tum Crassus confidebat, lapidibus telisque submini-
strandis, & ad aggerem cespitibus comportandis, spe-
ciem atque opinionem pugnantium præberent; quum
item ² ab hostibus constanter, ac non timide, pugna-
retur, telaque ex loco superiore missa non frustra acci-
derent;

1. Hac re perspecta Crassus, quum sua cunctatione, atque opinione, timidiore hostes, nostros milites alacriores effecisset] Nugatur iterum Hotomannus, cum opinionem hic pro auctoritate & opinione virtutis positam ait. Prorsus hic idem Cæsar vult quod superius de Sabino dixit: hac confirmata opinione timoris. Ursinus in v. c. reperit, quum sua cunctatio atque opinio. Emendo omnino: Hac re perspecta Crassus, quum sua cunctatione atque opinione timoris hostes nostros milites ad pugnandum alacriores effecissent.

Juvat me Græcus qui habet: ὁ γὰρ οὐ Κεῖνός, ἡ τὴν μὲν ποταμὸν τῶν σφῶν ἀναστὰς ἡ δὲ (lego ἡν) φῆκε παρὰ τὸν δῶκε, τὴν ἑαυτοῦ στρατὸν ἀπο-
δυστοῦντες εἰς τὴν μέγαν ἀπορροαίναν. Quin & Anonymus Celsi exscriptor, qui habet: p. 63. Romani hostium tarditatem non consilio imputantes, sed pavori, & hortante duce, & militibus pugna signum una voce poscentibus, signo dato castra aggrediuntur. Vel si hoc minus placet lege cum v. c. cum sua cunctatio atque

opinio timidiore hostes, nostros milites a. p. a. effecisset. Et dicat tunc Cæsar: hostilem militem, quippe ignarum quo consilio duces sui cunctarentur timere cœpisse, Romanos alacriores factos. Et sic Livius lib. VII. Cum ipsa cunctatio & hosti animos minuis-
set, & auxisset nostris. Hic hostes ex-
pone hostium gregarios milites, nam nullus timorem induit, ob id quod consulto facit. Illud autem sua in ipsa cum Ciacconio mutare supervacuum est. Philippus Rubenius lib. 1. Elect. cap. 8. legebat cum sua cunctatione opinione timidiore hostes, n. m. a. p. a. effecissent. quod rejicio: & primam conjecturam veram esse nullus ambigo. D. Vossius.

2. Ab hostibus constanter] Audacter & intrepide. Perperam Græcus vertit φρονίμως, quasi hæc vox idem denotaret ac sapienter. Suetonius Tiber. cap. XIX. Prælia aliquanto constantius inibat. Vide etiam notat. ad lib. 1. B. G. cap. XL. Davies.

2 derent; equites, circuitis hostium castris, Crassus renuntiaverunt, non eadem esse diligentia ab Decumana porta castra munita, facilemque aditum habere.

1 XXVI. Crassus, equitum præfectos cohortatus, ut magnis præmiis pollicitationibusque suos excitarent, 2 quid fieri velit, ostendit. Illi, ut erat imperatum, e ductis quatuor cohortibus, quæ præsidio castris reli- 3 ctæ, integræ ab labore erant, & longiore itinere cir- cumductis, ne ex hostium castris conspici possent, om- 4 nium oculis mentibusque ad pugnam intentis, cele- riter ad eas, quas diximus, munitiones pervenerunt; 5 atque his perruptis, prius in hostium castris constite- runt, quam plane ab his videri, aut, quid rei gerere- 6 tur, cognosci posset. Tum vero, clamore ab ea parte au- dito, nostri redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoriæ accidere consuevit, acrius impugnare cœ- 7 perunt. Hostes undique circumventi, desperatis omni- bus rebus, se per munitiones dejicere, & fuga salutem 8 petere contenderunt. quos equitatus apertissimis campis confectatus, ex millium L numero, quæ ex Aquitania Cantabrisque venisse constabat, vix quarta parte reli- 9 cta, multa nocte se in castra recepit.

1 XXVII. Hac audita pugna, maxima pars Aquita- niæ sese Crasso dedit, obsidesque ultro misit: quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vo- cates, Tarufates, Elufates, Garites, Ausci, Garum- 2 ni, Siburzates, Cocofatesque. Pauca ultimæ nationes, anni

1. Atque his perruptis] In vv. cc. erat pruruptis. Unde Faërus prur- tis faciebat. Ego etiam rō pruruptis probum aio. Cæsar reciproce per & pro usurpat. Sic dixit perturbare pro eo quod vulgo proturbare, sic profe- qui pro persequi passim habet. D. Vossius.

Ibid.] Hæc lectio debetur Gabr. Faëri conjecturæ; MSS. enim & e- diti pruruptis exhibent; quæ sane

lectio videtur reducenda. Curtius lib. iv. cap. xiii. 26. atque ille proru- pro vallo exire copias jubet, Tacitus Annal. lib. xv. cap. xi. finis incen- dia factus, pruruptis per immensum adificiis. & Hist. lib. i. cap. lxxxvi. Prurupto ponte sublicio. Utrobique frustra esse crediderim virum sum- mum J. F. Gronovium, qui pruruptis & pruruto reponit. Davies.

anni tempore confisæ, quod hiems suberat, id facere neglexerunt.

XXVIII. Eodem fere tempore Cæsar, etsi prope exacta jam æstaserat; tamen, quod omni Gallia paca- ta, Morini, Menapiique supererant, qui in armis es- sent, neque ad eum umquam legatos de pace misissent; arbitratus id bellum celeriter confici posse, eo exerci- tum adduxit; qui longe alia ratione, ac reliqui Gal- 2 li, 1 bellum agere instituerunt. Nam, quod intellige- bant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas, superatasque esse; continentisque silvas ac pa- ludes habebant; eo se, suaque omnia contulerunt. Ad quarum initium silvarum quum pervenisset Cæ- 3 sar, castraque munire instituit; neque hostis inter- rim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus silvæ evolaverunt, & in nostros im- petum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt. eos- que in silvas repulerunt; &, compluribus interfectis, 4 longius impeditioribus locis secuti, paucos ex suis de- perdiderunt.

XXIX. Reliquis deinceps diebus Cæsar silvas cæ- 1 dere instituit; &, ne quis inermibus imprudentibus- que militibus ab latere impetus fieri posset, 2 omnem eam materiam, quæ erat cæsa, conversam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confe- 3 cto, quum jam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent; ejus- modi tempestates sunt consecutæ, uti opus necessario intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius 1 sub

1. Bellum agere] Testatur F. Ur- sinus hunc locum in vett. Codd. ita scribi; unde factum, ut hanc le- ctionem in textum reciperem: licet enim rarus sit loquendi modus, probus tamen est, ut docuit J. F. Gronovius Observ. lib. ii. cap. iii. Vulgg. bellum gerere, quod ex Glossa

ortum habuit. Davies.

2. Omnem eam materiam] Sic & a- libi lignum vocat. Ita enim Curtius lib. vi. cap. vi. 28. Multam mate- riam ceciderat miles. Vide & Quintilia- num in Præf. ad lib. vii. Inst. Orat. p. 329. Idem.

3. sub pellibus milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis ædificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quæ proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit.

3. Sub pellibus J Vetus locutio, pro eo quod est Sub tentoriis, quæ pellibus constabant. Valerius Maximus lib. II. cap. VII. Nove tentorium ex pellibus haberet. Tacitus lib. XIII. Retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme sæva adeo, ut

viis locum non praeberet. Hirtius de bell. Afric. cap. XLVII. Perquam pauci sub pellibus acquiescebant. Livius lib. XXIII. Ubi primum sub pellibus haberi capti sunt. Hotoman. Vide J. Lipsium Mil. Rom. lib. V, Dial. V. Davies.

LIBER

LIBER IV.

SUMMARIUM LIB. IV. DE BELLO GALLICO.

Usipetes & Tenchtheri Germani, metu Suevorum, novas sibi sedes in Galliis quærunt: IV. Menapiosque finibus expellunt. VI. Inde ad Eburones & Condrusos translati, à Cæsare, XII. quamvis primum equestri pugna superiores, XV. post tamen castris exuuntur: ac reliquiae ad Sigambros trans Rhenum se recipiunt. XVII. Cæsar fabricato ponte, XVIII. Rhenum transit; Sigambros ulciscitur; XIX. Ubios liberat. XXI. Inde in Galliam reversus, XXIII. è Morinis in Britanniam trajicit: XXIV. atque ægre in terram exposito exercitu, XXVII. incolas in deditionem accipit. XXX. Qui tamen, quod adflictam tempestate Romanam classem, equitatumque abesse, viderent, animati rebellant. XXXV. Sed denuo subacti, XXXVI. obsides tradunt: Cæsarque in Galliam redit.

I. **E**A, quæ secuta est, hieme, qui fuit annus 1. Cn. Pompejo, M. Crasso, Coss. 2. Usipetes Germani, & item Tenchtheri, magna cum multitudine hominum, flumen Rhenum transierunt,

1. Cn. Pompeio, M. Crasso Coss. J Consulatum Pompeii & Crassi secundum dicit; quod incidit in annum U. C. DCCXCIX, cum eundem honorem ante annos quindecim ambo simul gessissent. Glandorp.

2. Usipetes Germani, & item Tenchtheri J Plutarchus in Cæsare, δύο Τερμανικῶν ἐθνῶν μετέλκων, ἕς ἑκάς καὶ λεύσει τις ἑτέρως, τὴς δὲ Τεντερίδας Sane passim in Græcis scriptoribus videas propria nomina librariorum inscitia corrupta, & plerumque primores vocabulorum partes avellunt,

indeque aliquam particulam copulativam, aut articulum fingunt, ut hic ἕς ἑκάς, pro Οὐσίπιδας. Simile apud Ptolemaeum οἱ Ρομανίδες, pro Οὐίερμανίδες. Sic apud Dionem quodam loco legi καὶ Σούλλας, pro Κασσινίδας, nam Cassivelanum designat: etiam in Cæsare ms. ubi secundo commentariorum legitur in Nantnates, invenio in Antnates. ubi putarunt exscriptores n litteram, à priore vocula in adhaesisse τῶ Ναντνατῶν. D. Vossius.

2 runt, non longe à mari, quo Rhēnus influit. Causſa tranſeundi fuit, quod ab Suevis complures annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibebantur. 3 Suevorum gens eſt longe maxima, & bellicoſiſſima Germanorum omnium. Ii centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis ſingula millia armatorum, bellandi cauſſa, ſuis ex ſinibus educunt. 1 reliqui domi manent: pro ſe atque illis colunt. Hi rursus invicem anno poſt in armis ſunt: illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio, neque uſus belli intermittitur: ſed privati, ac ſeparati, agri apud eos nihil eſt: neque longius anno remanere 2 uno in loco, incolendi cauſſa, licet. neque multum frumento, 3 ſed maximam partem lacte atque pecore vivunt, multumque ſunt in venationibus. quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ (quod à pueris nullo officio aut diſciplina eſſuefacti nihil omnino contra voluntatem faciant) & vires

1. Reliqui domi manent, pro ſe atque illis colunt] MSS. Brant. Norvic. & editt. Rom. Ven. alizque veteres habent, Reliqui, qui domi manſerunt (vel manſerint) ſe atque illos alunt. Solus, quod equidem ſcio, Codex Urfiniæ vulgata lectioni fidem facit. Davies.

2. Uno in loco incolendi cauſſa licet] Mſ. noſter colendi, quod Ciacconius probat. Ego prius malo. Cæſar hic non de agricultura ſed habitatione loquitur. Explicat ſe ipſe Cæſar, cum l. vi. c. xxi. de moribus Germanorum ſcribens ait: anno poſt alio tranſire cogunt. & paullo poſt, ne accurvatis ad frigora atque æſtus vitandos adſiſcent. Græcus quoque ἡγεμονίῃ habet. D. Voſſius.

Ibid.] Proba videtur colendi leſtio, quæ incolendi ſignificatione apud bonos Auctores occurrit. Pomponius Me-la lib. i. c. xix. de Ponto Euxino: Olim, inquit, excolentium ſavo admodum ingenio Axenus — dictus. Silius Italicus lib. v. 242.

Niſi quem Deus ima colentum

Damnaffet Stygia noſti. Lib. viii. 69.

Non cæli, non illa ſoli, non gnara colentum.

Cum hæc vocis poteſtas fuerit paullo rarior, Librarii oræ Codicum notius eo ſenſu vocabulum adlevare, quod tandem in contextum orationis eſt receptum. Davies.

3. Sed maximam partem lacte atque pecore vivunt] Id eſt, maxima ex parte. Græciſmus Cæſari familiaris. Inſta: & reliquam partem hiæpis ſe eorum copiis aluerunt. Supra lib. iiii. cap. xii. hæc eo facilius magnam partem æſtatis faciebant. lib. v. cap. vii. Qui magnam partem omnis temporis in his locis ſtare conſuevit. lib. vii. cap. xxv. Ne majorem æſtatis partem ſumine impediretur. Cui ſimile eſt illud Ciceronis de reditu ſuo ad populum: magnam partem tē-ſis ac tenebris continebantur. Plura ſuggeret Græcorum ſchola, quorum id proprium; & enim libenter exaudiunt. Brant. Vide & D. Lambinum ad Lucretii lib. i. l. 11. p. 297. ed. Francof. Idem.

vires alit, & immani corporum magnitudine efficit. Atque 10 in eam ſe conſuetudinem adduxerunt, ut locis frigidiffimis neque veſtitus, præter pelles, habeant quidquam, quarum propter exiguitatem, 1 magna eſt corporis pars aperta: & laventur in fluminibus.

II. Mercatoribus eſt ad eos aditus, eo magis, ut quæ bello 1 ceperint, quibus vendant, habeant; quam quo ullam rem ad ſe importari deſiderent. Quin etiam jumentis, quibus maxime 2 Gallia delectatur, quæque 2 impenſo parat pretio, Germani importatis non utuntur; ſed, 3 quæ ſunt apud eos nata prava atque deformia, hæc quotidiana exercitatione, 4 ſummi ut ſint laboris, efficiunt. Equeſtribus præliis ſæpe ex equis de- 3 ſiliunt, ac pedibus præliantur; equosque eodem remanere veſtigio aſſuefaciunt; ad quos ſe celeriter, 5 quum uſus eſt, recipiunt. neque eorum moribus turpius quidquam, aut inertius 4 habetur, quam ephippiis uti. Itaque ad quemvis numerum e- 5 phippiatorum equitum quamvis pauci adire audeant. Vinum 6 ad ſe omnino importari non ſiunt, quod ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atque eſſeminari arbitrantur.

III. Publice maximam putant eſſe laudem, quam latiffime 1 à ſuis ſinibus vacare agros: hæc re ſignificari, 6 magnum numerum

1. Magna eſt pars corporis aperta] Vide notat. ad lib. vi. B. G. cap. xxi. Idem.

2. Impenſo parat pretio] Urfinus reponit Impenſo, quod non placet. Sic enim etiam locutus Livius lib. ii. cap. ix. Salis quoque vendendi arbitrium, quia impenſo pretio venibat in publicum omni ſumptu, ademptum privatis. Hotoman. Vide & Ciceronem ad Atticum lib. xiv. Epist. xii. & Feſtum. Davies.

3. Quæ ſunt apud eos nata prava atque deformia] Sic recte in Petaviano quoque codice eſt: quamvis Cujac. habeat parva. Locutus ſimiliter Xenophon lib. i. Cyropæd. p. 20. ἀλλ' οὐκ ἀνεγείναι τὰ φανερὰ, καὶ ἐνὶ πόλει πρᾶξι οὐκ ὀφείλει. Sed & pravi videntur,

& pravi equis vebuntur. Nonne eſt nullius pretii, nec aſpectu, nec inceſſu pulcher, inhabilis, ineptus ad uſum. D. Voſſius.

4. Summi ut ſint laboris] Hoc eſt, ut maximum laborem tolerant. Davies.

5. Quum uſus eſt] Vulg. Cum uſus poſuit. Sed cum omnes MSS. & edit. veteres lectionem a nobis receptam tueantur, cauſa viſa non eſt, cur Codicum auctoritatem deſeramus; utraque enim locutio æque eſt Latina. Idem.

6. Magnum numerum civitatum] De voce civitatum, quam nonnulli rejecerunt, vide G. J. Voſſium de Anal. lib. ii. cap. xiv. Idem.

- 2 merum civitatum suam vim sustinere non potuisse. itaque ¹ una ex parte a Suevis circiter ² millia passuum de agri vacante dicuntur. Ad alteram partem succedunt Ubii, quorum fuit civitas ampla atque florens, ³ ut est captus Germanorum; ⁴ & paullo, qui sunt ejusdem generis, etiam ceteris humaniores; propterea quod Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis ⁴ sunt moribus assuefacti. Hos quum Suevi, multis sæpe bellis

1. Una ex parte à Suevis] Ms. à Suis. Ita quoque in suo codice Ciacconius repererat, & ab iis emendat. perperam. Vulgata lectio clara, & proba est. D. Vossius.

2. Millia passuum sexcenta agri vacante dicuntur. Fœdissimus error, & nihilominus à Scaligero quoque transmissus. Lipsius Elect. lib. II. cap. VII. & Hottomannus LX rescribebant. Et facile de potuit fieri ex LX. Græcus habet ἑξήκοντα πρυτανείων διακοσίω δρόμω, quod tantum est ac passuum millia sexcenta. Ego ex Ms. nostro rescribo centum. D. Vossius.

Ibid.] Eruditissimi viri Fr. Hottomannus & Just. Lipsius Elect. lib. II. cap. VII. legunt millia passuum LX. Idem etiam ante eos suspicatus est Joan. Glandorpheus. Sola, qua innixi sunt, ratio est, quia millia passuum de spatium nimis enorme videbantur. Sed me non habent adsentientem; cum enim constet, in hisce De Bell. Gallico libris civitatem regionis incolas denotare, si una ex parte à Suevis circiter millia passuum LX. tantum vacarent, perexiguas oportere esse regiones, si hac re significaretur magnam numerum civitatum suam vim sustinere non potuisse. Ob hanc etiam causam nihil moror lectionem Codicis Vossiani, qui exhibet circiter millia passuum c. præterquam enim quod alii omnes vulgatam retineant, facile fieri potuit ut vel casu excideret D, vel emendatorculus aliquis expunxerit. Haud

tamen negandum, cum hac à Germanis acceperit Cæsar, famam timori conjunctam, ut sit, aliquatenus auxisse. Davies.

3. Ut est captus Germanorum] Male noster Ms. ut est campus Germanorum. Rectè Græcus ὅς γὰρ ἔστι Γερμανός. D. Vossius.

4. Et paullo qui sunt ejusdem generis, etiam ceteris humaniores] Mutant Ciacconius, & Hottomannus, sed nihil opus. Fateor trajectory paulum verba, quæ non male ita legas: & paullo etiam ceteris, qui sunt ejusdem generis, humaniores. D. Vossius.

Ibid.] Legit P. Ciacconius: Et paullo, quam sunt ejusdem generis etiam ceteri, humaniores, cui emendationi faver MS. Norv. habet enim & paullo, quam sunt &c. Hottomannus autem reponit, & qui paullo sunt ceteris ejusdem generis humaniores. Sed majore, quam par est, libertate utitur vir eruditus; non enim modo vocem unam transponit, & alteram omittit, verum etiam vocabulum generis in gentis mutavit; absque causa sonitica, cum genus pro natione sumatur, ut patet ex Curtii lib. V. cap. I, 40. Mihi nihil simplicius videtur, quam quod in edit. Rom. & Ven. inveni, Et qui paullo sunt ejusdem generis etiam ceteris humaniores, licet ob crebras in Cæsare & Hirtio vocum transpositiones nihil mutandum censuerim; ideo nec audiendus est D. Vossius, qui eas hoc modo disponit: Paullo etiam ceteris, qui sunt ejusdem generis, humaniores. Davies.

bellis experti, propter amplitudinem, ¹ gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt, ac multo ² humiliores infirmioresque redegerunt.

IV. In eadem caussa fuerunt Usipetes, & Tencheri, quos supra diximus, ³ qui complures annos Suevorum vim sustinuerunt. ad extremum tamen agris expulsi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt: quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicisque habebant. sed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigraverunt: & cis Rhenum dispositis præsidii Germanos transire prohibebant. Illi, omnia experti, ⁴ quum neque vi contendere, propter inopiam navium; neque clam transire, propter custodias Menapiorum possent; reverti se in suas sedes regionesque simulaverunt. & tridui viam progressi ⁴ rursus reverterunt: atque omni hoc itinere, una nocte, equitatu confecto, infcios inopinantesque Menapios opprefferunt, qui de Ger-

1. Gravitatemque civitatis] Hoc est populi frequentiam, ut alibi humilitatem infrequentiam hominum vocat. D. Vossius.

2. Humiliores infirmioresque redegerunt] Sic restitui ex MS. Norv. & edit. Rom. Ven. aliisque vet. impressis, cum in recentioribus legatur humiliores infirmioresque reddiderunt, quæ quidem lectio ex Glossæmate ortum habuit. Vide not. ad lib. II. B. G. cap. XXVII. Davies.

3. Qui complures annos — sustinuerunt] Plerique MSS. & veteres cusi habent, qui, cum plures annos Suevorum vim sustinuerint &c. Vulgatam tamen lectionem retineo. Simile fere mendum occurrit apud Senecam in Cons. ad Helvium cap. XVI. ubi in edit. Gronov. sic legitur; Nunquam tibi placuit vestis quæ nihil amplius nuda-

ret, cura poneretur, sensu quidem egregio, sed qui non è Manuscriptis sed Lipsii ingenio profluxit. Cum Pal. sec. teste Gronovio, habeat vestis, quæ ad nihil aliud, quam ut nudaret, componetur; ad quam lectionem alii etiam MSS. tantum non accedunt, mihi dubium non videtur, quin scribendum sit vestis, quæ ad nihil aliud, quam ut nudaret, componetur. Sic fere Hieronymus in Epist. ad Latam. Talia vestimenta parat, quibus pellatæ frigus, non quibus vestita corpora nudentur. Idem.

4. Rursus reverterunt] Pleonasmus est, optimis quibusque scriptoribus frequentens. Curtius lib. III. cap. XI, 14. Rursus in prælium redeunt. Petronius in Satir. cap. X. Rursus in memoriam revocatus injuria. Vide & cap. XXIII. Idem.

Germanorum discessu per exploratores certiores facti sine metu trans Rhenum in suos vicos remigraverant.

7 His interfectis, navibusque eorum occupatis, priusquam ea pars Menapiorum, ¹ quæ citra Rhenum erat, certior fieret, flumen transierunt; atque omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.

1 V. His de rebus Cæsar certior factus, & infirmitatem Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles, & novis plerumque rebus student, nihil his committendum existimavit. Est autem hoc Gallica consuetudinis; ut, & viatores etiam invitos consistere cogant; & quod quisque eorum de quaque re audierit, aut cognoverit, querant; & mercatores in oppidis vulgus circumspiciat; quibus ex regionibus veniant; quasque ibi res cognoverint, pronunciare cogant. His rumoribus atque auditionibus permoti de summis sæpe rebus consilia ineunt: quorum eos è vestigio penitere necesse est, ² quum incertis rumoribus serviant; & plerique ad voluntatem eorum ficta respondeant.

1 VI. Qua consuetudine cognita Cæsar, ne graviore bello occurreret, maturius, quam consueverat, ad exercitum proficiscitur. Eo quum venisset, ea, quæ fore suspicatus erat, facta cognovit: missas legationes à nonnullis civitatibus ad Germanos; invitatosque eos, uti ab Rheno discederent; omniaque, quæ postulassent, ab se fore parata. Qua spe adducti Germani latius jam vagabantur, & in fines Eburonum, & ³ Condru-

1. *Quæ citra Rhenum erat*] Ms. notiter, quæ in suis sedibus erat. Tum pro citra male circa habet. D. Vossius.

2. *Quum incertis rumoribus serviant*] Frustra Ciacconius legebat, cura incerta, ut eorum auribus serviant, & plerumque ad voluntatem eorum ficta respondeant. Nam cur primo incerta dicit Cæsar, postea ficta. Anonymus Celsi scriptor p. 65. regunturque ru-

moribus etiam falsis. Idem.

Ibid.] Fidem adhibeant & iis permoti ad res gerendas se componant. Eadem phrasi usus est Plantus Trinum. Act. III. Sc. II, 14. Nec tuis depellor dictis quin rumori serviam. In MS. Norv. & edit. Rom. Ven. aliisque perperam scribitur incertis moribus serviant. Ita tamen legit Aimo-nus lib. I. cap. IX. Davies.

3. *Condruforum*] MSS. & vet. editi

forum, qui sunt Trevirorum clientes, pervenerant: Principibus Galliæ evocatis, Cæsar, ea, quæ cognoverat, dissimulanda sibi existimavit; eorumque animis permulsis & confirmatis, equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere constituit.

VII. Re frumentaria comparata, equitibusque delectis, iter in ea loca facere cœpit, quibus in locis Germanos esse audiebat. à quibus quum paucorum dierum iter abesset, legati ab iis venerunt. quorum hæc fuit oratio: Germanos neque priores populo R. bellum inferre; neque tamen recusare, si laceantur, quin armis contendant: quod Germanorum consuetudo hæc sit à maioribus tradita, quicumque bellum inferant, resistere, neque deprecari: hoc tamen dicere, venisse invitos, ejectos domo. Si suam gratiam Romani velint, posse eis utiles esse amicos: vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint: se se unis Suevis concedere; ¹ quibus ne dii quidem immortales pares esse possint: reliquum quidem in terris esse neminem, quem non superare possint.

VIII. Ad hæc Cæsar, quæ visum est, respondit. sed exitus fuit orationis: sibi nullam cum his amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent. ² neque verum esse, qui suos fi-

nes

editi Condruforum, quod mutavit P. Ciacconius; forsan autem immerito, cur enim non æque dici poterit Condrufo & Condrufo ac Tuto & Tentonus? Certe Cæsar secundam & tertiam declinationem in nominibus propriis sæpe permiscuit. Idem.

1. *Quibus ne dii quidem immortales pares esse possint*] Vetus & iactabunda formula: sic Homero ἄνθρωποι ἥρωες appellati. Tale, Tydidem superis parem. D. Vossius.

Ibid.] Similiter fere Cæsar in Orat. apud Auctorem de B. Hisp. c. XLII. An me deleti non animadvertetis decem habere legiones populum R. quæ non solum vobis obistere sed etiam caelum durare possent? Homerus etiam Deos inducit ab hominibus victos & vul-

neratos, quam ob causam eum merito reprehendit Plato Rep. lib. II. p. 430. Vide & Lucianum Jov. Trag. Tom. II. p. 139. Sic Ethnici, ancipiti furore acti, quos impie in Deorum numerum adsciverant, hominibus imbecilliores, dum Deos esse crederent, inepte finxerunt. Davies.

2. *Neque verum esse*] Verum hic æquum aut rectum denotat, quomodo Horatius, lib. II. sat. III. dixit:

An quemque facit Macenas, te quoque verum est?

Et lib. I. epist. VII.

Metri se quemque suo modulo ac pede verum est;

Et quod hic non verum dixit Cæsar, non æquum dicunt postea Germani, cum Cæsari respondent: si se invito

nes tueri non potuerint, alienos occupare: neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tanta præsertim multitudini sine injuria possint. sed licere, si velint in Ubiorum finibus consistere: quorum sint legati apud se, & de Suevorum injuriis querantur, & a se auxilium petant. ¹ Hoc se ab Ubiis impetraturum.

¹ IX. Legati hæc se ad suos relaturos dixerunt: & re deliberata, post diem tertium ad Cæsarem reverfuros: ² interea, ne propius se castra moveret, petierunt. Ne ³ id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. cognoverat enim magnam partem equitatus ab iis aliquot diebus ante prædandi, frumentandique causâ ad Ambivaritos trans Mosam missam. Hos expectari equites, atque ejus rei causâ moram interponi arbitrabatur.

¹ X. ² Mosâ profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur ² Walis, insulam efficit Batavorum. neque longius ab eo millibus passuum LXXX in Oceanum transit. Rhenus autem oritur ³ ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantuatum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, ⁴ Tribocorum, Trevirorum citatus fertur: & ubi Oceanus appropinquavit, in plures diffluit partes, multis ingenti-

Germanos in Galliam transire, non æquum existimaret, cur sui quidquam esse imperii, aut potestatis trans Rhenum posset? Cicero pro domo sua, ut quidem in libris calamo exaratis legitur: Qui negas esse verum (vulgati juris) ulli rei extra ordinem præfici. Brantius. Vide J. F. Gronovium ad Livii lib. III. cap. XLIII. & ad Seneca de ira lib. II. cap. XXIX. Idem.

¹ Hoc se ab Ubiis impetraturum] Anonymus Celsi exscriptor, pro his verbis habet: se Suevis imperaturum ut ab eorum offensivis abstineant. Non dubito corrupta esse: vel malo eum Cæsaris codice usum. D. Vossius. Ibid.] In Carrar. Codice scribitur hoc Suevis imperaturum; unde ita opi-

nor locum emendari oportere hoc se his imperaturum: verisimile enim est, cum crebra hoc loco mentio Suevorum fieret, Librarium in se ita Suevis pro se his vel se his reposuisse. J. Mich. Brantius. Carrariensis Codicis lectionem exhibent Jul. Celsus p. 66. MS. Norv. & edit. Rom. 1472. In Veneta autem legitur hoc Suevis impetraturum. Davies.

² Mosâ profluit ex monte Vogeso] MSS. Brant. Norv. & edit. Rom. Ven. aliæque, transpositis vocabuli elementis, habent Vofeso, quemadmodum etiam legit Metaphrastes. Ad hanc fere formam accedunt mediævi scriptores, ut docet Christ. Cellarius Geogr. Ant. lib. II. cap. II. p. 112. Idem.

busque insulis effectis, quarum pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur: ex quibus sunt, qui piscibus, ¹ atque ⁵ ovibus avium vivere existimantur, ² multisque capitibus in Oceanum influit.

XI. Cæsar, quum ab hoste non amplius passuum ¹ XII millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur. qui in itinere congressi, magnopere, ne longius progrediretur, orabant. Quum id non im- ² petrasent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen antecessissent, præmitteret, eosque pugna prohiberet: sibi uti potestatem faceret in Ubios legatos mittendi.

¹ Atque ovibus avium vivere existimantur] Græci, & Plinius ac Mela Oonas appellant. Sane ut multi volunt hodieque vetus nomen retinet insularum una, quam Eyerlands vocamus. Negat tamen Cluverus de hac insula scribere Cæsarem potuisse. vide German. ejus part. 2. p. 134. D. Vossius.

² Multisque capitibus in Oceanum influit] Rarum sane apud veteres, imo, quod quidem ego sciam, à nemine alio usurpatum vocabulum hac notione. Nam in Æolæ plerumque vocant ostia. Utrumque Lambinus comment. ad 1. Horat. odam contendat caput, quando de fluvio dicitur semper notare ostium. Quod inter cetera probatum in his Maronis verbis ex 14 Georg. vers. 319.

Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis.

Sed fallitur. Nam hic caput omnino notat fontem amnis, uti & Servius affirmat: & abunde vel sola vox sacri indicat. Nam fontes fluviorum sacri credebantur nymphis, earumque sedes esse. Unde & Maro paulo post ait Aristæum pastorem (de quo hic sermo) cum matrem implorasset, receptum ab ea in domicilium, subditque:

Jamque domum mirans genitricis, & humida regna,

Speluncisque lacus clausos lucosque sonantes,

Ibat.

Nam hic speluncæ loca sunt; unde fontes oriuntur. Sic & Horatius ode 1. lib. 1.

— nunc viridi membra sub arbuto

Stratus, nunc ad aqua lene caput sacra.

Ubi Acro. Sacra aquæ, omnis enim fons in origine sua sacer est. Sed illud videndum qua ratione Cæsar dixerit Rhenum capitibus multis influere in Oceanum. Fortassis synecdoche est totius pro parte, ut quemadmodum ora vel os sæpe pro toto corpore, aut capite apud historicos invenias, ita hic caput pro ore vel ostio fluminis dicatur. Forfan & simile sit ab arboribus, quorum radicem appellare pedem poscis, ut rami cacumina sunt. Caput autem in homine supremum, ita & in flumine fons perit, ostia, capita. D. Vossius.

Ibid.] Virgilius Æn. VII. 727. Rhenum bicornem nominat, & Asinius Pollio hoc flumen δίκορον fuisse dixit, καὶ διόκορον τὸ πρὸς τὸν ὀρθόν, ut docet Strabo Geogr. lib. IV. pag. 193. Inter eos fortasse Cæsar, nam Asinium hunc parum diligenter parumque integra veritate compositos hosce Commentarios putasse, narrat Suetonius in Julio cap. LVI. Davies

- 3 di. quorum si principes ac senatus sibi jurejurando fidem fecissent, ea conditione, quæ à Cæsare ferretur, se usuros ostendebant. ad has res conficiendas sibi tridui
4 spatium daret. Hæc omnia Cæsar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut, tridui mora interposita, equites eorum, qui abessent, reverterentur: tamen sese non longius millibus passuum IV aquationis causa processurum
5 eo die dixit: huc postero die quam frequentissimi convenirent, ut de eorum postulatis cognosceret. Interim ad præfectos, qui cum omni equitatu antecesserant, mittit, qui nunciarent, ne hostes proelio lacefferent: & si ipsi lacefferentur, sustinerent, quoad ipse cum exercitu propius accessisset.
- 1 XII. At hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat V millium numerus, quum ipsi non amplius decem equites haberent, quod iis, qui frumentandi causa ierant trans Mosam, nondum redierant; nihil nostris timentibus, quod legati eorum paulo ante à Cæsare discesserant, atque is dies induci erat ab iis petitus, impetu facto, celeriter nostros perturbaverunt; 2 rursus, resistentibus nostris, consuetudine sua, ad pedes desilierunt, suffossisque equis, compluribusque nostris dejectis, reliquos in fugam conjecerunt; atque ita perterritos egerunt, ut non prius fuga desisterent, quam in conspectum agminis nostri venissent.
- 3 In eo proelio 3 ex equitibus nostris interficiuntur IV &

LXX.

1. Quum ipsi non amplius decem equites haberent; Mirum sane videretur, tam paucos Germanos tantum Romanorum numerum fuisse aggressos, nisi nos rationem docuisset Cæsar supra cap. II. Neque eorum moribus, inquit, turpius quidquam aut inertiis habetur, quam ephippiis uti; itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum, quamvis pauci, adire audeant. Ephippiatos autem fuisse equites Romanos satis constat. Vide Hier. Magium Misc. lib. II. cap. XIV. Davies.

2. Rursus resistentibus; Sic recte editio Rom. In recentioribus virgula inter duas hæc voces fuit posita, quam ideo delevi, quod non appareat Germanos in hoc proelio antea ad pedes desilisse, sed certum sit Romanos semel perturbatos iterum repugnasse. Idem.

3. Ex equitibus nostris interficiuntur IV & LXX; Anonymus Celsi exscriptor. p. 67. Id inquit, cum hostes advertissent, quam (lego quamquam) numero longe imparer, repentino impetu invelli, quadringen-

103

LXX. in his vir fortissimus Piso Aquitanus, amplissimo genere natus, cujus avus in civitate sua regnum obtinuerat, amicus ab senatu nostro appellatus. Hic quum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit; ipse, equo vulnerato, dejectus, quoad potuit, fortissime restitit. Quum circumventus, multis vulneribus acceptis, cecidisset; atque id frater, qui jam proelio excesserat, procul animadvertisset, incitato equo, sese hostibus obtulit, atque interfectus est.

XIII. Hoc facto proelio, Cæsar neque jam sibi legatos audiendos, neque condiciones accipiendas arbitrabatur ab iis, qui, per dolum atque insidias, petita pace, ultro bellum intulissent. Expectare vero dum hostium copiarum augerentur, equitatusque reverteretur, summæ dementiæ esse judicabat: & cognita Gallorum infirmitate, quantum jam apud eos hostes uno proelio auctoritatis essent consecuti, sentiebat: quibus ad consilia capienda nihil spatii dandum existimabat. His constitutis rebus, & consilio cum legatis & quæstore communicato, ne quem diem pugnae prætermitteret; opportunissima res accidit, quod postridie ejus diei mane eadem & perfidia, & simulatione usi Germani frequentes, omnibus principibus, majoribusque natu adhibitis, ad eum in castra venerunt; simul, ut dicebatur,

tos septuaginta ex eis occiderant. D. Vossius.

1. Illum ex periculo eripuit; Ita editi, fidem secutus Manuscriptorum & antiquissimarum edit. Sic infra lib. VII. cap. XLVI. Vix se ex manibus prædantium militum eriperet. Vulgati Codices præpositionem hic omitunt. Davies.

2. Eadem perfidia & simulatione usi Germani; Immerito vocem Germani ejicit Hottomannus, & suspectam habet Scaliger. ego hic ἀπλότῳ ὡς αἰσίνετα Cæsaris agnosco: qui omnem tollere vult ambiguitatem.

Nam quia proxime dixit Gallos hoc uno proelio audito de novis rebus cogitasse, ne hic rursus de iisdem loqui videatur, addit Germani. Porro desiderio hic bonam fidem in Cæsare: nam Dion lib. XXXIX. p. 113. A. B. disertim ait, equitatum Romanorum à Germanorum junioribus in fugam conjectum: non probantibus id senioribus, quos invitis junioribus malefici excusandi causa ad Cæsarem profectos dicit. D. Vossius.

3. Simul ut dicebatur &c. Eruditissimus vir Fr. Hottomannus non meminit se primam vocem hoc modo

14

252

batur, sui purgandi causa, quod contra, atque esset dictum, & ipsi petissent, proelium pridie commississent: simul, ut, si quid possent, de induciis fallendo impetrarent. Quos sibi Cæsar oblatos gavifus retineri iussit: ipse omnes copias castris eduxit; equitatum, quod recenti proelio perterritum esse existimabat, agmen subsequi iussit.

- XIV. Acie triplici instituta, & celeriter 11X milium itinere confecto, prius ad hostium castra pervenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent. qui, omnibus rebus subito perterriti, & celeritate adventus nostri, & discessu suorum, neque consilii habendi, neque arma capiendi spatio dato, perturbantur, copiasne adversus hostem educere, an castra defendere, an fuga salutem petere, præstaret. Quorum timor quum fremitu & concursu significaretur, milites nostri, pristini diei perfidia incitati, in castra irruerunt. quorum qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostris restiterunt, atque inter carros impedimenta prælium commiserunt. at reliqua multitudo puerorum, mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesserant,

ante omnia positam vidisse, ideoque eam loco suo detrudit. & nescio quid mutat. Sed perperam. Quintilianus Inst. Orat. Præf. simul ut pleniori obsequio demererer amantissimos mei, simul ne vulgarem viam ingressus, alienis demum vestigiis insisterem. Vide & Curtium lib. iv. cap. x, xi. Davies.

1. Discessu suorum] Mirè dictum pro retentione suorum, ait Hotomannus. Frustra. Ait Cæsar Germanos imparatos fuisse, quia senioribus ad impetrandas inducias digressis, nihil iam prælium timebant. Sed saepe aliquanto infeliciores Hotomannus in explicandis Cæsaribus verbis. D. Vossius.

2. Pristini diei] Pristinus dies pro eo qui proxime antecedit, quem vul-

gus Pridianum diceret. Hoc idem animadverti apud Ciceronem lib. i. de Orat. cap. viii. Ibi ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, &c. Nam ibi pridianum sine dubio significat. Hotomannus. Huiusce significationis plura, quam forte putavit Hotomannus extant exempla. Curtius lib. viii. cap. iv. 2. Pristinus dies quietem iter præbuit, proximus ei nondum quidem procellosus & tristis, obscurior tamen pristino. Macrobius Saturn. lib. i. cap. iv. Die pristina eodem modo dicebatur, quod significabat die pristino, id est, priore; quod nunc pridie dicitur, converso compositionis ordine, quasi pristino die. Hæc sublegit ex A. Gellii Noct. Attic. lib. x. cap. xxiv. Davies.

rant, Rhenumque transierant) passim fugere cœpit. ad quos confectandos Cæsar equitatum misit.

XV. Germani post tergum clamore audito, quum suos interfici viderent, armis abjectis, signisque militaribus relictis se ex castris eiecerunt; & quum ad confluentem Mosæ & Rheni pervenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt; atque ibi, timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi, perierunt. Nostri ad unum omnes incolumes, per paucis vulneratis, ex tanti belli timore, quum hostium numerus capitum CDXXX milium fuisset, se in castra receperunt. Cæsar iis, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. Illi supplicia cruciatuque Gallorum veriti, quorum agros vexaverant, remanere se apud eum velle dixerunt. Iis Cæsar libertatem concessit.

XVI. Germanico bello confecto, multis de causis Cæsar statuit sibi Rhenum esse transeundum: quarum illa fuit iustissima, quod quum videret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam venirent, suis quoque re-

bus

1. Ad quos confectandos] Legebat Hotomannus conservandos. Quia putat Cæsarem potius prætermisurum fuisse hoc, quam ut memoraret equitatum à se emissum ad concidendum sexum & ætatem imbellem. Quasi non frequens illud sit & citra crudelitatis notam. Hinc Tacitus, & alii toties. Non atrox, non sexus miserationem invenit. Cæsar ipse lib. vii. cap. xxviii. Sic & Genabensi eade, & labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. D. Vossius.

2. Ad confluentem Mosæ & Rheni] graviter hallucinatus est Ph. Cluverius, qui German. lib. iv. cap. xiv. legit ad confluentes Mosellæ & Rheni, ut multis demonstrat. Joan. If. Pontanus discip. Chorogr. de Rheni divortii cap. v. pag. 27. Davies.

3. Magno numero interfecto, reliqui

se in flumen præcipitaverunt] Nemo tam rudis, aut imperitus rerum, qui fraudem Cæsaribus ex ipsiusmet verbis non facile colligat, qui Germanos trium dierum induciis confisos, itaque jam animis otiosos, & tale nihil merentes, interea dum cum legatis & Principibus agere crederetur, ex improvviso oppressit. Advertit hoc & conqueritur Joan. Goropius Becanus in Aruat. ut jure merito, cum huius victoriæ causa supplicatio à Senatu Romæ decreta esset, Cæsar sententiam tulit dedendum esse Barbaris Cæsarem, expiandamque urbis nomine violationem fœderum, vertendamque in fontis caput execrationes, ut scribit Canisius apud Plutarchum in Cæsare. Brantius. Huc etiam referendum, quod habet Suetonius in Julio cap. xxiv. Davies.

bus eos timere voluit, quum intelligerent, & posse,
 2 & audere populi R. exercitum Rhenum transire. Ac-
 cessit etiam quod illa pars equitatus Usipetum, &
 Tenchtherorum, quam supra commemoravi, prædan-
 di frumentandique causâ Mosam transisse, neque præ-
 lio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in
 fines Sigambrorum receperat, seque cum iis conjunxe-
 3 rat. ¹ Ad quos quum Cæsar nuncios misisset, qui pos-
 tularent; eos, qui sibi, Galliaque bellum intulissent,
 4 uti sibi dederent, responderunt: Populi Romani impe-
 rium Rhenum finire: si, se invito, Germanos in Galliam
 transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse impe-
 5 rii aut potestatis trans Rhenum postularer? Ubii autem, qui
 uni ex transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, ami-
 citiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant,
 ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suevis premerentur;
 6 vel, si id facere occupationibus Reipubl. prohiberetur, exer-
 citum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium,
 7 spemque reliqui temporis satis futurum. ² tantum esse no-
 men atque opinionem exercitus Romani, Ariovisto pul-
 so, & hoc novissimo prælio facto, etiam ad ultimas Germa-
 norum nationes, uti opinione, & amicitia populi Romani tuti
 8 esse possint. Navium magnam copiam ad transportandum ex-
 ercitum pollicebantur.

1 XVII. Cæsar his de causis, quas commemoravi,
 Rhenum transire decreverat: sed navibus transire ne-
 que satis tutum esse arbitrabatur, neque suæ, neque
 2 populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque etsi sum-
 ma

1. Ad quos quum Cæsar nuncios mi-
 sisset] Usipetum & Tenchtherorum
 reliquias à Sicambriis non petiit Cæ-
 sar, quod id se impetraturum spe-
 raret, sed ut, iis negatis, Rheni
 transeundi occasionem caperet, si
 Dioni fides lib. xxxix. p. 113. Hoc
 facile credent illi, quibus satis spe-
 ctatum est hujusce Imperatoris in-

genium. Vide & Plutarchum in Cæs.
 Tom. I. p. 718. Davies.

2. Tantum esse nomen atque opinio-
 nem] Editt. Recentiores habent no-
 men apud eos atque opinionem; nos
 autem, ex fide Manuscriptorum &
 antiquitus culatorum, voces plane
 superfluas omisimus, Davies.

ma difficultas faciendi pontis proponebatur, propter
 latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; ta-
 men id sibi contendendum, aut aliter non transducen-
 dum exercitum existimabat. Rationem igitur pontis hanc
 instituit. Tigna bina sesquipedalia paullum ab imo præacu-
 3 ta, dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duo-
 rum inter se jungebat. Hæc cum machinationibus demissa in
 4 flumen defixerat, fistucisque adegerat, non sublice modo di-
 recta ad perpendicularum, sed prona, ac ¹ fastigata, ut secun-
 dum naturam fluminis procumberent. His item contraria duo
 5 ad eundem modum juncta, intervallo pedum quadragenum
 2 ab inferiore parte contra vim atque impetum fluminis con-
 versa statuebat: hæc utraque bipedalibus trabibus immixtis,
 6 quantum eorum tignorum junctura distabat, binis utrimque
 fibulis ab extrema parte ³ distinebantur. quibus disclusis, at-
 7 que in contrariam partem revinctis, tanta erat operis firmitu-
 do, atque ea rerum natura, ut, quo major vis aquæ se inci-
 tavisset, hoc arctius illigata teneretur. Hæc directæ materia
 8 injecta contexebantur, ac longioribus, cratibusque consterne-
 9 bantur. ac nihilo secius ⁴ sublice ad inferiorem partem flumi-
 nis

1. Fastigata] Sic scribendum, non fa-
 stigata ut habent editi. Vide not. I.

11. B. G. c. VIII. Davies.

2. Ab inferiore parte] Fluminis,
 ut opinor, licet aliter visum J. Li-
 psio. Sic locutus est noster lib. I. B.
 G. cap. I. Pertinent ad inferiorem par-
 tem fluminis Rheni. Sic & Phadrus lib.
 I. Fab. I, 3. de Lupo & agno ad
 eundem rivum venientibus: Super-
 ior, inquit, stabat Lupus, longeque
 inferior agnus, hoc est, propius ad
 fluminis ostium. Idem.

3. Distinebantur] Huic verbo ligandi
 significatus non competit, quem ta-
 men postulat fibularum mentio. Le-
 ge destinabantur. Apuleius Metam.
 lib. I. Membris ejus destinatis, virilia
 excruciamus. Vide etiam not. ad lib.
 111. B. G. cap. XIV. Davies.

4. Sublice ad inferiorem partem flu-
 minis oblique adigebantur] Fatetur Hot-

tomannus se non intelligere, quod
 miror. putabat superiorem partem le-
 gendum: & sublicas has idem esse
 quod defensores postea Cæsar appel-
 lat. Sed frustra. Sublicas Cæsar ad
 inferiorem partem fluminis posuit,
 & contra impetum aquarum, ne in
 alterum latus pons impelleretur.
 Quod fieri poterat violento amnis
 cursu. Defensores autem non aliud ce-
 rant, quam pali supra pontem defi-
 xi, ne injectæ flumini arbores con-
 tingere pontem possent. Plana res
 est, & ipse Cæsar semet explicat.
 Quamvis & Lipsium de sublicis du-
 bitasse videam. Mihi nihil ambigen-
 dum videtur. D. Vossius.

Idem] Eruditissimus vir Joan. Cle-
 ricus Art. Crit. P. III. S. I. C. VI,
 21. legit ad inferiorem partem fluminis,
 ut intelligenda sit inferior pars non
 fluminis, sed pontis; censet enim su-
 blicas

nis oblique adigebantur, ¹ quæ, pro pariete subiecta, & cum omni opere conjuncta vim fluminis exciperent: ² & alia item supra pontem mediocri spatio: ut, si arborum trunci, fræ naves, dejiciendi operis causa, essent à barbaris missæ, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.

- ¹ XVIII. Diebus x, quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. ² Cæsar, ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fines Sigambrorum contendit. Interim ³ à compluribus civitatibus ad eum legati veniunt, quibus pacem atque amicitiam petentibus, liberaliter respondit, obsidesque ad se adduci jubet. Sigambri ex eo tempore, quo pons institui cœptus est, fuga comparata, hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaque omnia asportaverant, seque in solitudinem ac silvas abdiderant.

XIX.

blicas vim fluminis excepturas, ad partem ejus, quæ erat supra pontem, collocari oportere. Sed hanc emendationem necessariam esse non arbitror; plane enim mihi satisfecit D. Vossii explicatio, quæ & J. Lipsio in mentem venerat. Accedit quod Cæsar paullo post, has sublicas ad inferiorem partem fluminis adactas, aliis supra pontem sitis opponere videatur, adeo ut utraque series supra pontem non fuerit collocata, Davies.

1. Quæ pro pariete subiecta. In aliis codicibus erat pro ariete. Et Græcus habet *οἱ δὲ καὶ τὴν ἀριεὶν ἐπέδωκεν*. Mihi illud pro pariete minimè placet. Et tamen ne de ariete quidem satis clara res est. Magnus Turnebus Advers. l. xxiv. cap. xxx. illud pro ariete tantundem hic esse putat, quam pro defensione, aut munimento. Et citat locum Ciceronis in Topicis ubi ait: Nam jacere telum voluntatis est; ferire quem noluisti, fortuna. Ex quo aries ille subjicitur in vestris actionibus,

si telum manu fugit magis, quam jecit. Sed alio respicere Tullium jam egregiè observatum est Hotomanno.

D. Vossius.

Ibid. 7 Ut tigna illa sustentarent. Miror sane Lipsium hæc non intellexisse, prout ingenue fatetur Polior. lib. xi. Dial. v. In aliis Codd. est pro ariete, quemadmodum etiam legit Metaphrastes. Sed ex ea lectione sensum idoneum non exculpserunt viri eruditi, licet operam dederit inter alios Hadr. Turnebus Advers. lib. xxiv. cap. xxx. Davies.

2. Et alia. Sic referimus ex MS. Norv. & edit. veteribus, cum manifestum sit sublicas intelligi. Recentiores perperam habent alia. Idem.

3. A compluribus civitatibus ad eum legati veniunt. Hinc emendandus est Jul. Celsus vit. Cæs. p. 71. ubi de hac re ita loquitur. Pergenti multarum urbium legiones occurrerunt amicitiam pacemque petentium. Scribe legationes, quod J. G. Gravium fugisse miror, Id.

XIX. Cæsar paucos dies in eorum finibus moratus, ¹ omnibus vicis ædificiisque incensis, ² frumentisque succisis, se in fines Ubiorum recepit, atque his auxilium suum pollicitus, si à Suevis premerentur, hæc ab iis cognovit: Suevos, postquam per exploratores pontem ² fieri comperissent, more suo, consilio habito, nuncios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent: atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent: hunc esse delectum medium fere regionum earum, quas Suevi obtinerent: ibi Romanorum ³ adventum expectare, atque ibi decertare constituisse. Quod ubi Cæsar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum causa exercitum transducere constituerat, ut Germanis metum injiceret, ut Sigambros ulcisceretur, ut Ubios obsidione liberaret, diebus omnino xlix trans Rhenum consumptis; satis & ad laudem, & ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemque rescidit.

XX. Exigua parte æstatis reliqua, Cæsar, etsi in iis ¹ locis, quod omnis Gallia ad Septentrionem vergit, maturæ sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, ² quod omnibus fere Gallicis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat: & si ² tem-

1. Frumentisque succisis. Sic ex ingenio emendavit Fr. Hotomannus, quam conjecturam postea firmavit Joan. Brantii MS. Alii perperam exhibent frumentisque succensis. Davies.

2. Quod omnibus fere Gallicis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat. Suetonius Jul. c. xlvii. ait fuisse qui prodiderint Cæsarem: Britanniam petisse spe margaritarum, quarum amplitudinem conferentem, interdum suam manuerisse pondus. Quippe deliciarum ejusmodi cupidissimum Cæsarem fuisse. Unde & subdit Suetonius: Gemmas, torrennata, signa, tabulas o-

peris antiqui, semper animosissime comparasse. Miror ego hic loci neminem doctorem voce animosissime offensum. Etenim aliena est. Emendo prorsus avidissime: & nequis audacia hic plus quam rationis dicat, eandem vocem reperi in Celfo, qui Tranquilli complura tantum non ad verbum exscripsit. Et si quis attendat facile videbit causam lapsus. Scripserat librarius avidissime, unde alter (nam facile u & n confundi solita) animosissime fecit, solum d littera in os resoluta; & lineola τρῶς i superdacta. D. Vossius.

tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen
 1 magno sibi usui fore arbitratur, 2 si modo insulam
 adisset, genus hominum perspexisset; loca, portus,
 3 aditus cognovisset: quæ omnia fere Gallis erant inco-
 gnita. neque enim temere præter mercatores ad illos ad-
 4 dit quisquam: neque iis ipsis quidquam, præter oram
 maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Gal-
 liam, notum est. Itaque, convocatis ad se undique mer-
 catoribus, neque quanta esset insulæ magnitudo; neque
 quæ, aut quantæ nationes incoherent, neque quem usum
 belli haberent, aut quibus institutis uterentur; neque
 qui essent ad majorum navium multitudinem idonei por-
 tus reperire poterat.

1 XXI. 3 Ad hæc cognoscenda, prius quam pericu-
 lum faceret, idoneum esse arbitratus, 4 C. Volusenum,
 cum

1. *Magno sibi usui*] *Usus* hic utili-
 tatem denotat. Sic cum alibi, tum
 lib. II. B. C. cap. VIII. *Inventum est*
magno esse usui posse, si hæc esset in al-
 titudinem turris elata. Similiter *Corn.*
Severus in Ætna v. 260.

Callent rure manus, glebarum usum
experientur.

Id est, commodum, quod ex diversi
 generis glebis provenire potest, ex-
 perientia compertum habent. *Usum*
 autem emendavimus, cum editt.
 vet. habeant *glebarum usu experien-*
tur. Nuperus quidem interpres, vir
 eruditissimus, legit *Glebasque usu ex-*
perientur; sed minore mutatione lo-
 cus sanari potest, ut vidimus. *Davies.*

2. *Si modo insulam adisset*] Insulam
 vocat Britanniam fama tantum
 motus; nam rem ita se habere non nisi
 multo post *Cæsaris* tempora comper-
 tum est. Vide not. ad lib. v. B. G.
 cap. XIII. *Idem.*

3. *Ad hæc cognoscenda, priusquam*
periculum — *præmittit*] Emendat *Ho-*
tomanus prius qui. Quod rectius esse
 quivis facile videt: non enim *Vo-*
lusenum misit *Cæsar*, ut ipse postea

periculum faceret. Quod si ita est,
 an non memoria lapsus *Suetonius* in
 Julio cap. LVIII. cum ait: *Neque in*
Britanniam transiit, nisi ante per se
portus & navigationem, & accessum ad
insulam explorasset. Quomodo enim
 per se, cum *Cæsar* ipse hic præmississe
 ait *C. Volusenum* cum longa navi?
 Nisi quod ut *Jurisperiti* nostri af-
 firmant, per se egisse videatur,
 quod mandato ipsius legatus. *Bran-*
tius.

Ibid.] Malim equidem *Suetonium*
 cum summo viro *Is. Casaubono*
μνημονικῶν ἀμνηστῶν postulare;
 licet enim Imperator dici possit id
 fecisse, quod ejus jussu & auspiciis
 peragunt Ministri, ut notavimus ad
 lib. I. B. G. cap. XII. nemo tamen
 per se res gessisse perhibetur, nisi
 quas ipse perpetravit. Certe ita sta-
 tuit *Jul. Cæsar*, ut apparet ex iis
 quæ habet de vit. *Cæsar* p. 72. Nec
 audiendus est *D. Vossius* qui pro al-
 tera stat sententia. *Davies.*

4. *C. Volusenum cum navi longa præ-*
mittit] *Anonymus Celsi* exscriptor
 cum narrasset præmissum à *Cæsare*
Volusenum, quinto die revertisse,
 sub-

cum navi longa præmittit. Huic mandat, ut, explo-
 2 ratis omnibus rebus, ad se quam primum revertatur.
 Ipse, cum omnibus copiis, in Morinos proficiscitur; 3
 quod inde erat brevissimus in Britanniam transiectus.
 huc naves undique ex finitimis regionibus, &, quam 4
 superiore ætate ad Veneticum bellum fecerat classem,
 jubet convenire. Interim, consilio ejus cognito, & 5
 per mercatores perlato ad Britannos, à compluribus e-
 jus insulæ civitatibus ad eum legati veniunt, qui polli-
 ceantur, 1 obsides dare, atque imperio populi R. ob-
 temperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hor- 6
 tatusque ut in ea sententia permanerent, eos domum re-
 misit, & cum his una Comium, quem ipse, Atrebatibus 7
 superatis, regem ibi constituerat, cujus & virtu-
 tem, & consilium probabat, & quem sibi fidelem ar-
 bitratur, cujusque autoritas in his regionibus magna
 habebatur, mittit. Huic imperat, quas possit, adeat 8
 civitates; horteturque, ut populi R. fidem sequan-
 tur: seque celeriter eo venturum nunciet. Volusenus, 9
 perspectis regionibus, quantum ei facultatis dari po-
 tuit, qui navi egredi, ac se barbaris committere non au-
 deret, v die ad Cæsarem revertitur: quæque ibi per-
 spexisset, renunciat.

XXII.

subjicit. Hæc ita communis quidem ha-
 bet historia, habeo tamen non ignobiles
 auctores, qui *Cæsarem* per seipsum portus
 & navigationem, & accessum ad insulam
 explorasse confirmant. Quod ut credi
 posset ipse ducis animus facit, & similis
 aliis in rebus audacia. Haud dubie pe-
 titiv ex *Tranquillo*, qui fere iisdem
 verbis ait: *Exercitum neque in Britan-*
niam transiit, nisi ante per se portus
& navigationem & accessum ad insulam
explorasset. Sed decepti *Anonymum*
 quod recte Imperatori tribuuntur,
 quæ per ministros suos gerit, ut su-
 pra ostendimus lib. I. *Animadverfo-*
rum. D. Vossius.

1. *Obsides dare atque imperia P. R.*

obtemperare] Hoc est, daturus & ob-
 temperaturus. Sic supra lib. II. cap.
 XXXII. Illi se qua imperarentur facere
 dixerunt. Et lib. VII. cap. XIV. *Nec-*
cessario dispersos hostes ex adificiis pete-
re. *Ciaccon.* Sic & *Terentius Phorm.*
Act. III. Sc. II, 46. *Cras mane ar-*
gentum mihi miles dare se dixit. *Sulpi-*
cus Severus Hist. Sacr. lib. I. cap.
XXV. *Ille vero abnuere se, infractis suo-*
rum viribus, cum ipse minimus esset,
tantum opus suscipere. Quidam sane
 hunc loquendi modum suspen-
 dum habuere, sed satis eos confir-
 mant illa, quæ attulimus, exempla,
Davies.

- 1 XXII. Dum in his locis Cæsar navium parandarum causâ moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt; qui 1 se de superioris temporis consilio excusarent; quod homines barbari, & 2 nostræ consuetudinis imperiti, bellum populo Rom. fecissent, seque ea, quæ imperasset, facturos pollicerentur. Hoc sibi satis opportune Cæsar accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere volebat; neque belli gerendi, propter anni tempus, facultatem habebat; neque has tantularum rerum occupationes sibi Britannia anteponeudas judicabat; magnum his numerum 3 obsidum imperat. Quibus adductis, eos in fidem recipit, 3 navibus circiter LXXX onerariis coactis, contractisque, quod satis esset ad duas legiones transportandas existimabat: quidquid præterea 4 navium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectisque distribuit.
- 4 Huc accedebant XLIX onerariæ naves, 5 quæ ex eo loco millibus passuum VIIII vento tenebantur, quo minus in eundem portum pervenire possent. Has equitibus distribuit; reliquum exercitum Q. Titurio Sabinno,

1. *Se de superioris temporis consilio excusarent*] Quo fiebat, ut legatos ad Cæsarem non mitterent, bellumque iis illatum propulsarent. Romani enim, ut ipsis visum est, singulari jure gaudebant; illis enim licitum erat, quosvis pro libitu aggrederi, populus autem, qui se, suaque non dederet, piaculum admittebat. Nec soli hac in re contra iustitiam peccarunt, ut apparet ex modo, quo erga Muscanum se gessit Alexander. Vide *Arrianum* de Exp. Alex. lib. v. p. 134. *Davies*.

2. *Nostræ consuetudinis imperiti*] Ignari Populum R. non modo erga dedititios humanitatem exercere, sed & eos à vicinorum injuriis tutos præstare solitum. *Idem*.

3. *Navibus circiter LXXX*] MS. *Norv.* editt. *Rem. Ven.* aliaque habent

DCCCLXXX. Sed pro vulgato numero stat *Orosius* lib. vi, ut & res ipsa. *Idem*.

4. *Navium longarum*] Sic vocat quascunque militares ac onerariis opponit, ut & Græci *μακρό πλοῖα*. Vide *J. A. Bosium* ad *Corn. Nepotis Themist.* cap. ii, 5. & *Joan. Schefferum* *Mil. Nav.* lib. ii, cap. ii. *Idem*.

5. *Quæ ex eo loco millibus passuum*] Ciacconius ambigebat an legeret, ex eo loco à millibus p. Quia lib. v. Cæsar ait à millibus passuum duobus. Sed attendere debuerat aliud esse ex eo loco à millibus passuum duobus, aliud à millibus passuum duobus. Nam quando illud ex eo loco retines abundabit τὸ ἀ, quando à retines, supervacuum erit illud ex eo loco. *D. Vossius*.

no, & L. Aurunculeio Cottæ, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, deducendum dedit. 1 P. Sulpicium 6 Rufum legatum cum eo præsidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere jussit.

XXIII. His constitutis rebus, nactus idoneam ad 1 navigandum tempestatem, tertia fere vigilia solvit, equitesque in ulteriorem portum progredi, & naves conscendere, ac se sequi, jussit: ab quibus quum paullo 2 tardius esset administratum, ipse hora circiter diei iv cum primis navibus Britanniam attigit: atque ibi omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. Cujus loci hæc erat natura: adeo 2 montibus 3 angustis mare continebatur, ut ex locis superioribus in littus telum adjici posset. Hunc ad egrediendum nequam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naves 4 eo convenirent, ad horam ix, in anchoris expectavit. Interim legatis, tribunisque militum convocatis, & 5 quæ ex Voluseno cognovisset; & quæ fieri veller, ostendit: monuitque, ut rei militaris ratio, maxime ut res maritimæ postularent (3 ut quæ celerem, atque instabilem motum haberent) ad nutum & ad tempus, omnes res ab iis administrarentur. His dimissis, & ven- 6 tum, & æstum uno tempore nactus secundum, dato signo, & sublatiis anchoris, circiter 4 millia passuum

VIII

1. *P. Sulpicium Rufum*] Indicio arbitror nummus Cæsaris est, qui averso latere navem impressam habet addita inscriptione ΠΟΤΒ. ΣΟΤΑΠΙΚΙΟΣ ΠΟΤΒ. *D. Vossius*.

2. *Montibus angustis mare continebatur*] Locum hunc suspectum habet *P. Ciacconius*, legitque montium angustis, vel montibus mare continebatur. Sed mutatione nihil est opus; vult enim Cæsar, mare montibus in magnam latitudinem diffusis circumdari, *μεγάληται*, ut recte *Metaphrastes*. *Aditus* insule esse munitos mirifi-

cis molibus narrat & *Cicero* ad *Attic.* lib. iv. *Epist. xvi.* *Davies*.

3. *Ut quæ celerem atque instabilem motum haberent*] Ob æstum & ventorum inconstantiam. *Fr.* quidem *Horatius* & *P. Ciacconius* legunt, ut quoniam celerem &c. Malo autem exemplo sollicitatur recepta lectio, cum sensus rei sit congruus, & oratio bene Latina. *Idem*.

4. *Millia passuum viii*] MS. *Norv.* habet *millia passuum vii.* quam lectionem secutus est *Jul. Celsus* *viti.* Cæf. p. 74. Pro ea in editt. *Rom.*

VIII ab eo loco progressus, aperto ac plano littore naves constituit.

- 1 XXIV. At barbari, consilio Romanorum cognito, præmisso equitatu, ¹ & effedariis, quo plerumque genere in proeliis uti consueverunt, reliquis copiis subsecuti,
 2 nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas, quod naves propter magnitudinem, nisi in alto, constitui non poterant. militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno & gravi onere armorum pressis, simul & ² de navibus desiliendum, & fluctibus consistendum, & cum hostibus erat pug-
 3 nandum; quum illi aut ex arido, aut paullulum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis, audacter tela conjicerent, & equos insuefactos in-

& Ven. male legitur *centum*. Vitium à scribente Librario profuxit, qui distantem non satis audivit. Græcus hoc in loco *εσσηδον* *εσσηδον* *εσσηδον*. Mendose quidem, ut apparet: Gothof. tamen *Jungermannus* se nequit expedire. Scribendum *εσσηδον* *εσσηδον*, hoc est, quinquaginta, qui stadiorum numerus ad millia passuum septem tantum non assurgit. Davies.

1. Et *effedarii*. *Effedum* Gallica vox ut vet. produnt. In glossis veterib. invenio, *Adfeda* sella quadrijugis. An igitur & *effedum* vox Latina ab assidendo, vel insidendo? Si Servio credimus, in Belgio inventa sunt *effeda*, unde Maro dixerit 3. Georg. *Belgica vel molli melius feret effeda collo*. Ubi ille, Gallicana inquit vehicula. Nam *Belga* civitas est Gallie, in qua hujusmodi vehiculi repertus est usus. Jornandes cap. 11. de rebus Geticis ait, vocem Britannicam esse, quod tantundem fere ac si Gallicam dicas. Verba ejus sunt: *Bellum gerunt (Britanni) non tantum equitatu vel pedite, verum bigi, curribusque falcatis: quos more vulgari Effeda vocant*. Fallitur nisi idem est *Effedum* ac *Covinus*.

uns. Nam Mela ex quo pleraque hæc Jornandes descripsit, disertimait: l. III. c. 11. *Dimicant non equitatu modo, aut pedite, verum & bigis & curribus, Gallicè armati. Covinos vocant, quorum falcatis axibus utuntur*. Pintianus pro *pedite* reponerat *peditatu*, sed frustra, ut vel, silente me Jornandes arguat. Ceterum sæpe miratus sum nihil in omnibus hisce commentariis Cæsarem de falcatis curribus Gallorum vel Britannorum dicere. Unde omnino verum credo quod olim Asinius Pollio dicere solitus, Cæsarem multa mutaturum fuisse si diutius vixisset. Imprimis cum disertim apud Frontinum lib. 11. c. 111. Strategem legam: *C. Cæsar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit, inhibuitque*. Hæc autem ex Ephemeridibus Cæsaris hausta vix ambigo. D. Vossius.

2. De navibus desiliendum] Editr. nuperæ præpositionem omittunt, quam reducendam censuimus, cum in MSS. & veteribus impressis compareat. Sic Cicero pro Milone cap. x. *Hic de rheda, rejecta penula, desiliisset*. Davies.

incitarent. Quibus rebus nostri perterriti, atque hujus 4 omnino generis pugnae imperiti, non omnes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti proeliis consueverant, utebantur.

XXV. Quod ubi Cæsar animadvertit, naves longas, 1 quarum & species erat barbaris inusitata, ¹ & motus ad usum expeditior, paullulum removeri ab onerariis navibus, & remis incitari, & ad latus apertum hostium constitui, atque inde fundis, tormentis, sagittis, hostes propelli, ac submoveri jussit: quæ res magno usui 2 nostris fuit. nam & navium figura, & remorum motu, & inusitato genere tormentorum permoti barbari, constiterunt: ac paullum modo pedem retulerunt. At, no- 3 stris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui x legionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret: *Desilite*, inquit, *milites, nisi vultis aquilam hostibus prodere. ego certe meum Reipub. atque Imperatori officium præstitero*. Hoc 4 quum magna voce dixisset, se ex navi projecit, atque in hostes aquilam ferre cœpit. Tum nostri cohortati inter se, ² ne tantum dedecus admitteretur, universi ex 5 navi desilierunt. hos item alii ³ ex proximis navibus 6 quum

1. Et motus ad usum expeditior] Pro *η χρεία* *αὐτῶν τῶν κινήσων ταχυτέρως*. Simile illud,

— dare classibus *Anfros*.

Sic Martius principio libri de bello Africano. *Tabernaculum secundum litus ipsam constituit, ut prope fluctus verberaret*. Eodem modo 1. de bello Civili: *Naves facta subito ex humida materia non eundem usum celeritatis habebant*. D. Vossius.

Ibid.] Frustra est P. Ciacconius, qui legendum conjicit usus ad motum expeditior; est enim Hypallage, cujus non rara sunt exempla apud optimos auctores. Corn. Severus in *Ætna* vs. 55.

— Removet caligine mundum, hoc est, removet caliginem è mun-

do. Sic & vs. 226. habemus in edit. antiquis

— Capitiq; attollere caelum, cum Jof. Scaliger, eumque securus nuperus editor, perperam reposuerint caput atque attollere caelo, quod hanc figuram in animum non revocarent. Eodem plane modo Silius Italicus lib. x, 204. dixit

Sublatum pulvere campum Vulturius rotat,
pro eo quod est, *pulverem sublatum campo*. Davies.

2. Ne tantum dedecus admitteretur] *Aquila nimirum prodita, quod maximæ ignominie ducebatur*. Vide J. Lipsium Mil. Rom. lib. 11. Dial. 11. Davies.

3. Ex proximis navibus] Sic recentiores

quum conspexissent, subsecuti, hostibus appropinquarunt.

- 1 XXVI. Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostri tamen, quod neque ordines servare, neque firmiter insistere, neque signa subsequi poterant, atque alius alia ex navi, quibuscumque signis occurrerat, se aggregabat, 2 magnopere perturbabantur. Hostes vero, notis omnibus vadis, ubi ex littore aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant, incitatis equis, impeditos adoriebantur. plures paucos circumsiscebant; alii ab latere 3 aperto, in universos tela conjiciebant. Quod quum animadvertisset Cæsar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri jussit: & quos 4 laborantes conspexerat, iis subsidia summittebat. Nostri, 2 simul in arido constiterunt, suis omnibus consecutis, in hostes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt; neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere, atque insulam capere non poterant. Hoc unum ad pristinam fortunam Cæsari defuit.

- 1 XXVII. Hostes prælio superati, simul atque se ex fuga receperunt, statim 3 ad Cæsarem legatos de pace miserunt: obsides daturus, quæque imperasset, sese facturos, polliciti sunt. Una cum his legatis Comius Atrebas

tiores ex conjectura Fr. Hotomanni. In Manuscriptis autem & antiquis censis legimus ex proximis primis, vel ex primis proximis navibus, ut forte sit scribendum ex prima proximis aut ex proximis prima, navi videlicet, ex qua milites jam desilierant. Davies.

1. Pugnatum est ab utrisque acriter.] Hoc in prælio fortissime se gessit, & egregia facinora præstitit M. Scæva, ob quæ Centurionatus honore illum auxit Imperator; cujus tamen benignitas modum excessisse mihi quidem non videretur, si ea litteris consignasset. Historiam vide apud Val. Maximum lib. III. cap. II. & Jul. Celsum vit. Cæs. p. 75. Idem.

2. Simul in arido constiterunt.] Ita MSS. & veteres impressi: recentiores autem simul atque in arido constiterunt. Sed à Codd. perperam abiit: Auctor de Bell. Hisp. cap. xxxvi. Ad quem simul nuncius allatus est, confestim sequi capit. Curtius lib. III. cap. XI. 4. Tela — simul erant emissa, in eosdem concurrentia implicabantur. Vide & ejusdem lib. VI. cap. III. 9. Idem.

3. Ad Cæsarem legatos de pace miserunt.] Legati, quos miserunt, erant Morini, Britannis amicitia juncti. Vide Dionem lib. xxxix. pag. 114. Idem.

trebas venit, quem supra demonstraveram à Cæsare in Britanniam præmissum. Hunc illi è navi egressum, 3 quum ad eos 1 Imperatoris mandata perferret, comprehenderant, atque in vincula conjecerant. tunc, facto 4 prælio, remiserunt; & in petenda pace ejus rei culpam in multitudinem contulerunt, & propter imprudentiam, ut ignosceretur, petiverunt. Cæsar questus, 5 quod, quum ultro in continentem legatis missis pacem ab se petissent, bellum sine causâ intulissent, ignoscere imprudentiæ dixit, obsidesque imperavit: quorum 6 illi partem statim dederunt, partem ex longinquiore locis accersitam paucis diebus sese daturus dixerunt. Interea suos remigrare in agros jusserunt; principesque 7 undique convenere, & se, civitatesque suas Cæsari commendarunt.

XXVIII. His rebus pace firmata, post diem IV, 1 quam est in Britanniam ventum, naves XIIX, de quibus supra demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiore portu leni vento solverunt. quæ quum appropinquarent Britannia, & ex castris viderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset: sed aliæ eodem, unde erant profectæ, referrentur, aliæ ad inferiorem partem insulæ, quæ est propius Solis occasum, 2 magno sui cum periculo deicerentur. quæ tamen, anchoris jactis, cum fluctibus 3 complerentur, necessario, adversa nocte in altum provectæ, continentem petiverunt.

XXIX. Eadem nocte accidit, ut esset Luna plena, 1 quæ dies 3 maritimos æstus maximos in Oceano efficeret

1. Imperatoris mandata perferret.] Plerique MSS. & omnes impressi usque ad Manucianam editionem exhibent Oratoris modo Cæsaris mandata perferret; sed probe se habet lectio vulgaris, Oratorem enim pro legato nulpam usurpavit Cæsar, præterquam quod duæ primæ voces Glossam olent. Davies.

2. Magno sui cum periculo deicerentur.] Proba vox. Dejicitur, qui deorsum impellitur. Malè Giaccionius rejicerentur legebat. Nam Cæsar ut rationem hujus vocabuli ostendat, ipse paullo ante ait, ad inferiorem insula partem. D. Vossius.

3. Maritimos æstus maximos — nostrisque id erat incognitum.] Maximi fiunt

2 re consuevit; nostrisque id erat incognitum. Ita uno tempore & longas naves, quibus Cæsar exercitum transportandum curaverat, quasque in aridum subduxerat, æstus complebat: & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempestas afflictabat. neque ulla nostris facultas aut administrandi, aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis, reliquæ quum essent, funibus, anchoris, reliquisque armamentis amissis, ad navigandum inutiles, magna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio facta est. neque enim naves erant aliæ, quibus reportari possent; & omnia deerant, quæ ad reficiendas eas usui sunt, & quod omnibus constabat hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem provisum non erat.

1 XXX. Quibus rebus cognitis, principes Britannia, qui post prælium ad ea, quæ jussu Cæsar, facienda convenerant, inter se colloqui, quum equites, & naves, & frumentum Romanis deesse intelligerent; & paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent; quæ hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimenti Cæsar legiones transportaverat: optimum factu esse duxerunt, rebellione facta, frumento, comæatuque nostros prohibere, & rem in hiemem producere; quod, his superatis, aut reditu interclusis, neminem postea belli inferendi causâ in Britanniam transiture confidebant.

XXXI.

unt æstus, cum Luna est plena, quia subjecta spatia magis premit, propterea quod tum sit in Perigeo: Cum autem Romani Mare Mediterraneum navigabant, quod in plebisque locis æstum non patitur, ob causas quas dicit Joan. Clericus Phys. lib. II. cap. VIII, 20. facile fieri potuit, ut æstum rationem ignorarent. *Davies.*

1. Quod his superatis, aut reditu interclusis. Imo aditum inquit Hottomanus. Quod perperam dictum, nam Cæsar ait putasse Britannos, si Cæ-

sarem cum suis delere potuissent, aut reditu in Galliam intercludere, nullos post hac Romanos in insulam transsecturos fuisse, metu eorum quæ Cæsari accidissent. Hac scripseram cum forte incidi in locum Roberti Titii, ubi hanc Hottomanni sententiam damnat, & merito quidem, sed tanta malignitate, ut quantum bona observatione laudis, tantum impotentia animi reprehensionis meritis sit. *D. Vossius.*

XXXI. Itaque, rursus conjuratione facta, paulatim ex castris discedere, ac suos clam ex agris deducere cœperunt. At Cæsar, etsi nondum eorum consilia cognoverat, tamen & ex eventu navium suarum, & ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id quod accidit, suspicabatur. Itaque ad omnes casus subsidia comparabat. nam & frumentum ex agris in castra quotidie conferebat; & quæ gravissime afflictae erant naves, earum materia atque ære ad reliquas reficiendas utebatur; & quæ ad eas res erant usui, ex continenti comportare jubebat. Itaque quum id summo studio à militibus administraretur, XII navibus amissis, reliquis ut navigari commode posset, effecit.

XXXII. Dum ea geruntur, legione, ex consuetudine, una frumentatum missa, quæ appellabatur VII, neque ulla ad id tempus belli suspitione interposita, quum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret, II, qui pro portis castrorum in statione erant, Cæsari renunciaverunt, pulverem majorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter fecisset. Cæsar, id quod erat, suspicatus, aliquid novi à barbaris initum consilii, cohortes, quæ in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, duas in stationem succedere, reliquas armari, & confestim se subsequi, jussit. Quum paullo longius à castris processisset; suos ab hostibus premi, atque ægre sustinere, & conferta legione ex omnibus partibus tela conjici animadvertit. nam quod omni ex reliquis partibus

1. Ex eventu navium suarum.] Ex eo quod evenerat navibus suis. Sic Valerius Maximus lib. I. cap. VI. Ex emp. ext. 1. Quo genere monstrum tanti apparatus significans est eventus. Ultimam vocem P. Clauconius frustra delendam censet: nam & sic apud Curtium lib. IV. cap. V, 18. Amphoterus & Hegelochus suas copias vocant,

quæ eorum fidei erant commissa. *Davies.*

2. Pars hominum in agris remaneret.] Non Romanos intelligit, sed Britannos. Expressit Metaphrastes, qui habet μήποτε ἢ Βριταννῶν ἔτι ἐν τοῖς ἀγροῖς μένοντων, quo modo dilucidior multo & clarius est oratio. *Idem.*

bus demesso frumento, una pars erat reliqua; suspicati hostes huc nostros esse venturos, noctu in silvis delituerant. tum dispersos, depositis armis, in metendo occupatos subito adorti, et paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverant: simul equitatu, atque essedis circumdederant.

XXXIII. Genus hoc est ex essedis pugna: primo per omnes partes perequitant, et tela conjiciunt, atque ipso terrore equorum, et strepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: et quum se inter equitum turmas insinuavere, ex essedis desiliunt, et pedibus præliantur. Auriga interim paulum ex prælio excedunt, atque ita se collocant, ut, si illi à multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem pedum in præliis præstant; ac tantum usu quotidiano, et exercitatione efficiunt, ut in declivi, ac præcipiti loco incitatos equos sustinere, et brevi moderari, ac flectere, et per temonem percurrere, et in iugo insistere, et inde se in currus citissime recipere consueverint.

XXXIV. Quibus rebus, perturbatis nostris novitate pugnae, tempore opportunissimo Cæsar auxilium tulit. namque ejus adventu hostes constiterunt, nostri ex timore se receperunt. Quo facto, ad laceßendum hostem, et committendum prælium, alienum esse tempus arbitratus, suo se loco continuit; et, brevi tempore intermisso, intra castra legiones reduxit. Dum hæc geruntur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris, reliqui discesserunt. Secutæ sunt continuos dies complures tempestates; quæ et nostros in castris continerent, et hostem à pugna prohiberent. Interim barbari

1. Paucis interfectis] Aliter Dion hæc refert. Δεξάμενοι δὲ (Βριταννοὶ) τινὲς αὐτῶν ἐν φιλίᾳ χάριαν ὁρῶν ἀποστρέψαντες τὸν ὁππιδέον περιφόντας, αὐτὸς τε πάλιν ἐλθὼν πάντας ἵσθαιεν. Vide lib. xxxix. p. 115. A. Davies.

2. Ad suos receptum habeant] Minime necessum est, Fr. Hotomanno assentiamur, qui legit ad eos: illi enim, quæ vox antecessit, sunt ii, qui ex essedis desiliunt, et pedibus præliantur. Idem.

ri nuncios in omnes partes dimiserunt; paucitatemque nostrorum militum suis prædicaverunt; et, quanta prædæ faciendæ, atque in perpetuum sui liberandi facultas daretur, si Romanos castris expulissent, demonstraverunt. His rebus celeriter magna multitudo peditatus equitatusque coacta, ad castra venerunt.

XXXV. Cæsar, etsi idem, quod superioribus diebus acciderat, fore videbat, ut, si essent hostes pulsi, celeritate periculum effugerent; tamen nactus et equites circiter xxx, quos Comius Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportaverat, legiones in acie pro castris constituit. Commisso prælio, diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt, ac terga verterunt: quos tanto spatio secuti, quantum cursu et viribus efficere potuerunt, complures ex iis occiderunt; deinde omnibus longe lateque ædificiis adflctis incensisque se in castra receperunt.

XXXVI. Eodem die legati ab hostibus missi ad Cæsarem de pace venerunt. His Cæsar numerum obsidum, quem antea imperaverat, duplicavit; eosque in continentem adduci iussit; quod propinqua die æquinoctii, infirmis navibus hiemi navigationem subjiçendam non existimabat. Ipse idoneam tempestatem nactus, paulo post

1. Equites circiter xxx] Hotomannus ait ccc, et errorem credit ortum ex 300, pro quo librarius scripserit 30. Sed non arbitror ipsum Hotomannum putasse in ullo alicujus autoritatis vel antiquitatis codice tales numerorum notas reperiri, qualibus vulgo utimur. Nullus adeo imperitus qui nesciat notas eas à Gothis & Vandalis in Hispaniam illatas. D. Vossius.

Ibid.] Memoria lapsus est vir eruditus: Hispani enim non à Gothis & Vandalis, sed à Mauris barbaras hæc numerorum notas accepisse dicuntur. Vide Jos. Scalgeri Epist. cccxiii. p. 435. ed. Francof. & G.

J. Vossius de Scient. Math. cap. viii. §. vi. & vii. Is tamen Vossius ad Mela lib. i. cap. xii. docet cifras has, quibus jam utimur, non ab Indis aut Arabibus fluxisse, sed antiquissimis & Romanis fuisse cognititas. Utcunque vero hæc res se habeat, non necessaria est Hotomanni conjectura, ut apparet ex Hirtii Bell. Afr. cap. vi. Davies.

2. Adificiis adflctis incensisque] Vulgg. adificiis incensis: sed lectiorem, quam exhibuimus, in Codice Andino reperit vir summus J. F. Gronovius, eamque pluribus confirmat Observ. lib. iv. cap. viii. p. 110. seq. Idem.

post mediam noctem naves solvit. quæ omnes incolumes
4 ad continentem pervenerunt. sed ex his onerariæ in eodem
dem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt, &
paullo infra delatæ sunt.

1 XXXVII. Quibus ex navibus, quum essent expositi
milites circiter ccc, atque in castra contenderent; Mori-
ni, quos Cæsar, in Britanniam proficiscens, pacatos reli-
querat, spe prædæ adducti, primo non ita magno suo-
rum numero circumsteterunt; ac, si sese interfici nol-
2 lent, arma ponere iusserunt. Quum illi, orbe factò, se-
se defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter
millia vi convenerunt. Qua re nunciata, Cæsar omnem
3 ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim nostri mi-
lites impetum hostium sustinuerunt; atque amplius horis
fortissime iv pugnaverunt; & paucis vulneribus acceptis,
4 complures ex iis occiderunt. Postea vero quam equitatus
noster in conspectum venit; hostes, abjectis armis, ter-
ga verterunt; magnusque eorum numerus est occisus.

1 XXXVIII. Cæsar postero die, T. Labienum lega-
tum cum iis legionibus, quas ex Britannia reduxerat,
2 in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. qui quum
propter siccitates paludum, quo se reciperent, non ha-
berent; quo perfugio superiore anno fuerant usi; omnes
3 fere in potestatem Labieni venerunt. At Q. Titurius &
L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fines legiones du-
xerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succi-
sis, ædificiisque incensis; quod Menapii omnes se in
densissimas silvas abdiderant, ad Cæsarem se receperunt.
4 Cæsar in Belgis omnium legionum hiberna constituit.
Eo duæ omnino civitates ex Britannia obsides miserunt:
2 reliquæ neglexerunt. His rebus gestis, ex litteris Cæ-
saris dierum xx supplicatio à senatu decreta est.

LIBER

1. Propter siccitates paludum] Quia
Romani ab iis consecrandis palu-
dum limo non prohibebantur. Ho-
tem.

2. Reliquæ neglexerunt] Atque hæc
interposita causa infrequenti anno in
Britanniam exercitum transiit. Di-
lib. xl. p. 121. Clavcon.

LIBER V.

SUMMARIUM LIB. V. DE BELLO
GALLICO.

*Cæsar grandem in Gallis per Legatos instrui classem jubet. Ipse
in Illyricum profectus, Pirustas cohibet. II. in Galliam
reversus, urbisque Trevirorum compositis, VIII. In Bri-
tanniam trajicit. IX. Cum insularis citra ultraque Tha-
mesim bella gerit. XXIII. Quibus confectis, in Galliam
reductas legiones, in varias partes distribuit. XXVI. Ple-
rique Gallidesciunt: primique Eburones, ducē Ambiori-
ge, castra Titurii Legati adoriuntur. ac desperata expu-
gnatione, XXXII. dolo ipsum cum omnibus copiis cir-
cumveniunt. XXXVIII. Victor Ambiorix, junctis Ner-
viis, castra Q. Ciceronis obsidet. XLIX. Obsidione, ob
adventum Cæsaris, soluta, totus ejus exercitus profligatur.
LIV. Senones nihilominus & Treviri, res novas molun-
tur. LVIII. Sed, interfecto Induciomaro, res paululum
pacatæ.*

I. **U**cio Domitio, Ap. Claudio Coss. discedens 1
ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis
facere instituerat, legatis imperat, quos le-
gionibus præfecerat, uti quamplurimas possent hieme
naves ædificandas, veteresque reficiendas curarent. Ea- 2
rum modum, formamque demonstrat. Ad celeritatem
onerandi subductionesque, paullo facit humiliores,
quam quibus 1 nostro mari uti consuevimus; atque id eo
magis, quod propter crebras commutationes æstuum,
2 minus magnos ibi fluctus fieri cognoverat; ad onera,
&

1. Nostro mari] Ita Mediterraneum
vocabant Romani. Pomponius Mela
lib. i. cap. i. post descriptum illud
mare, Id omne, inquit, quæ venit,
quaque dispergitur, uno vocabulo no-
strum mare dicitur. Vide & lib. i. i.

cap. i. Davies.

2. Minus magnos] Sic ex v. c.
restituit Gabr. Faërus, & ita exhi-
bent MS. Norv. & edit. Rom. Ald.
cum aliis nonnullis: pleræque e-
nim magis magnos repræsentant, unde
Hadr.

& ad multitudinem jumentorum transportandam paulo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus.

- 3 Has omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem hu-
 4 militas multum adjuvat. Ea, quæ sunt usui ad arman-
 5 das naves, ex Hispania apportari jubet. Ipse, conven-
 tibus Galliarum citerioris peractis, in Illyricum proficiscitur,
 6 quod à Pirustis finitimam partem provinciarum incur-
 sionibus vastari audiebat. Eo quum venisset, civitatibus
 milites imperat: certumque in locum convenire jubet.
 7 Quare re nunciata, Pirustæ legatos ad eum mittunt, qui
 doceant, nihil earum rerum publico factum consilio: seseque
 paratos esse demonstrant, omnibus rationibus de injuriis sa-
 8 tisfacere. Accepta oratione eorum, Cæsar obsides im-
 perat, eosque ad certam diem adduci jubet. nisi ita fe-
 cerint, sese bello civitatem persecuturum demonstrat.
 9 Iis ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter ci-
 vitates dat, qui litem æstiment, pœnamque constituant.

- 1 II. His confectis rebus, conventibusque peractis, in
 2 citeriorem Galliam revertitur, atque inde ad exercitum
 proficiscitur. Eo quum venisset, circuitis omnibus hi-
 bernis, singulari militum studio, in summa rerum om-
 nium inopia, circiter de ejus generis, cujus supra de-
 monstravimus, naves, & longas xxix invenit con-
 structas, & neque multum abesse ab eo, quin paucis
 diebus

Hadr. Valefius in Valefianis pag. 178. legendum conjecit *maris magnos*; sed ita loqui non solitus est Cæsar, & lectionem, quam retinimus, res ipsa postulat. Davies.

1. Omnes actuariæ Naves actua-
 riæ celeritate præstabant, & velis
 simul ac remis agebantur. Vide *Is-
 dorum Hispanensem* lib. xix. cap. i.
 De iis fule *Joan. Schefferus* Mil. Nav.
 lib. ii. cap. ii. p. 81. seqq. Davies.

2. Quæ sunt usui ad armandas naves
 Funibus reliquoque apparatu instru-
 endas. Vide not. ad lib. iiii. B. G. cap.
 xiv. Spartum præcipue intelligit,
 cujus misticum esse in Hispania pro-

ventum docebunt *Strabo* Geogr. lib.
 iiii. pag. 160. B. & *Plinius* H. N.
 lib. xix. cap. ii. Idem.

3. Accepta oratione Adsentior
 Hadr. Valefio, qui in Valef. p. 178.
 legit accepta ratione, id est, satisfac-
 tione, excusatione. Quod & *Ursino*
 ante eum in mentem venerat, cui
Horomannus temere refragatur. I-
 dem.

4. Neque multum abesse ab eo Ulti-
 mam vocem cum penultima abun-
 dare censent *P. Ciacconius* & *Jos. Sca-
 liger*. Sed aliquoties observavimus,
Cæsarem nonnulla plenius extulisse,
 quam alii fere solent; idcirco nihil

nn-

diebus deduci possent. Collaudatis militibus, atque iis, qui negotio præfuerant, quid fieri velit, ostendit: atque omnes ad portum Itium convenire jubet: quo ex portu commodissimum in Britanniam transiectum esse cognoverat, circiter millium passuum xxx à continen- ti. Huic rei quod satis esse visum est militum, relin- quit. ipse cum legionibus expeditis iv, & equitibus dccc in fines Trevirorum proficiscitur: quod hi neque ad concilia veniebant, neque imperio parebant, Ger- manosque transrhenanos sollicitare dicebantur.

III. Hæc civitas longe plurimum totius Galliarum equitatu va- let, magnasque habet copias peditum, Rhenumque, ut supra demonstravimus, tangit. In ea civitate duo de principatu inter se contendebant, Indutiomarus, & Cingetorix: ex quibus alter, simulatque de Cæsaris legionumque adventu cognitum est, ad eum venit; se suosque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi R. defectu- ros, confirmavit; quæque in Treviris gererentur, ostendit. At Indutiomarus equitatum peditatumque co- gere: iisque, qui per ætatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam abditis, quæ ingenti magnitudi- ne per medios fines Trevirorum à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet, bellum parare instituit. sed postea quam nonnulli principes ex ea civitate, & fa- mi-

mutarim, præcipue cum libri omnes vulgatam lectionem constanter retineant, ac *Cicero* Tusc. Quæst. lib. i. cap. xxxi. dicat *Tantum autem ab- est ab eo, ut malum mors sit*; qui lo- quendi modus non differt ab eo, quem hic noster adhibuit. Davies.

1. A flumine Rheno ad initium Rhemo- rum pertinet Cum Cæsar l. vi. c. xxviii. dicat: *Arduenna à ripis Rheni sinibus- que Trevirorum ad Nervios pertinet*. Ciacconius putabat legendum & hic *Nerviiorum*, motus auctoritate Orosii qui *Nervios* habet. Sed mihi non per- suadet. Probum utrumque est: nam

Arduenna à flumine Rheno inci- piens paullatim latius diffunditur & una parte Rhemos, altera Nervios attingit. Et sane si non alium ejus rei auctorem habeam, facile tamen crediderim Anonymo Celsi exscri- ptori, qui ait: *Per Arduennam syl- vam maximam omnium Galliarum, quæ inter Treviros Nerviosque & Rhemos d, & eo amplius passuum millibus, in lon- gum, ita enim proditum à scriptoribus ve- rum, in latum vero, unius, aut circiter æstiva lucis itinere, quod ego ipse sum ex- mensus, extenditur*. D. Vossius,

miliaritate Cingetorigis adducti, adventu nostri exercitus perterriti ad Cæsarem venerunt, & de suis privatis rebus ab eo petere cœperunt, quoniam civitati consulere non possent; veritus, ne ab omnibus deferretur, ¹ Indutiomarus legatos ad Cæsarem mittit; sese idcirco à suis discedere, atque ad eum venire noluisse, quo facilius civitatem in officio contineret, ne omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laberetur: itaque civitatem in sua potestate esse: seque, si Cæsar permitteret, ad eum in castra venturum, & suas, civitatisque fortunas ejus fidei permittiturum.

¹ IV. Cæsar, etsi intelligebat, qua de causa ea dicerentur, quæque eum res ab instituto consilio deterret; tamen, ne æstatem in Treviris consumere cogere-
² tur, omnibus rebus ad Britannicum bellum comparatis, Indutiomarum ad se cum cœ obsidibus venire jussit. His adductis, & in iis filio, propinquisque ejus omnibus, quos nominatim evocaverat, ² consolatus Indutiomarus, hortatusque est, uti in officio permaneret: nihilo tamen secius principibus Trevirorum ad se convocatis, eos sigillatim Cingetorigi conciliavit. quod quum merito ejus à se fieri intelligebat; tum magni interesse arbitrabatur, ejus auctoritatem inter suos quamplurimum valere, cujus tam egregiam in se voluntatem perspexisset. Id factum graviter tulit Indutiomarus, suam gratiam inter suos minui: &, qui jam ante inimico in nos animo fuisset, multo gravius hoc dolore exarsit.

¹ V. Iis rebus constitutis, Cæsar ad portum Itium cum le-

¹ Indutiomarus] Ad simplicitatem Cæsaris attendisse non videntur Jesh. Scalger & P. Ciacconius, cum hoc verbum putarent expungendum: auctores enim, qui *οὐκ αὐτὴν* student, sæpe hoc modo voces reperunt. Minuimus Felix Octav. p. 52. Sit Thales Milesius omnium primus, qui primus omnium de caelestibus disputavit. Idem Tha-

les Milesius rerum initium aquam dixit. Vide & lib. iv. B. G. cap. xiii. Davies.

² Consolatus Indutiomarum] Eo, ut arbitror, certiore facto, filium propinquisque ejus nihil detrimenti capuros, licet secum in Britanniam obsidum loco ducerentur. Vide cap. v. & vi. Idem.

legionibus pervenit. Ibi cognoscit ¹ XL naves, quæ in Meldis factæ erant, tempestate rejectas, cursum tenere non potuisse, atque eodem, unde erant profectæ, relatas: reliquas paratas ad navigandum, atque omnibus rebus instructas invenit. Eodem totius Galliae equitatus convenit, numero millium ¹ iv, principesque ex omnibus civitatibus; ex quibus perpauca, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreverat: quod, quum ipse abesset, motum Galliae verebatur.

VI. Erat una cum ceteris Dumnorix Æduus, de quo ¹ à nobis antea dictum est. Hunc secum ducere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum novarum, cupidum imperii, magni animi, magnæ inter Gallos auctoritatis, cognoverat. Accedebat huc, quod jam in ² concilio Æduorum Dumnorix dixerat, *Sibi à Cæsare regnum civitatis deferri*: quod dictum Ædui graviter ferebant: neque recusandi, neque deprecandi causa legatos ad Cæsarem mittere audebant. Id factum ex suis hospitibus Cæsar cognoverat. Ille primo omnibus precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur, partim, quod insuetus navigandi mare timeret; partim quod ² religionibus sese diceret impediri. Posteaquam ⁴ id obstinate sibi negari vidit, omni spe impetrandi adempta, principes Galliae sollicitare, sevocare singulos, hortarique cœpit, ut in continenti remanerent, metu territare, non sine causa fieri, ut Gallia omni nobilitate spoliaretur: id esse consilium Cæsaris, ut quos in ⁵ con-

¹ XL naves] Julius Celsus de vit. Cæf. p. 80. habet sexaginta, quem etiam numerum retinent MS. Norv. ac edit. antiquissimæ Rom. Ven. & Beroald. Stat autem pro vulgata lectione Metaphrastes. Davies.

² Religionibus sese diceret impediri] Fortasse quod omina vel auspicia sibi adversa esse præ se ferret. Sic Pharnaces apud Hirtium de Bell. A-

lex. cap. lxxiv. *auspiciis & religionibus inductus* — descendere prærupta valle cepit. Eo verifimilior est hæc sententia, quod apud Gallos erant vates, qui *διδάτε τὴν εὐνοκροτίαν* & *διδάτε τὴν ἰσχυρίαν* & *διδάτε τὴν ἀντιπρόσθετον*, teste Diodoro Siculo lib. v. pag. 380. ed. Rhodom. Idem.

- conspectu Galliæ interficere vereretur, hos omnes in
 6 Britanniam transductos necaret: fidem reliquis inter-
 ponere; iusjurandum poscere; ut, quod esse ex usu Gal-
 liæ intellexissent, communi consilio administrarent.
- 1 VII. Hæc à compluribus ad Cæsarem deferebantur.
 qua re cognita, Cæsar, quod 1 tantum civitati Æduæ
 dignitatis tribuebat, coercendum, atque deterrendum
 quibuscumque rebus posset Dumnorigem statuebat:
 2 quod longius ejus amentiam progredi videbat, prospici-
 3endum, ne quid sibi ac Reipubl. nocere posset. Ita-
 que dies circiter xxv in eo loco commoratus, quod Co-
 rus ventus navigationem impediēbat; qui magnam par-
 tem omnis temporis in his locis flare consuevit; dabat
 operam, ut Dumnorigem in officio contineret, nihilo
 4 tamen secius omnia ejus consilia cognosceret, tandem
 idoneam tempestatem nactus, milites, equitesque 2 con-
 5 scendere naves jubet. At 3 impeditis omnium animis,
 Dumnorix cum equitibus Æduorum à castris, inscien-
 6 te Cæsare, domum discedere cœpit. Qua re nunciata,
 Cæsar, intermissa profectio, atque omnibus rebus
 postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequen-
 dum mittit, retrahique imperat: si vim faciat, neque
 7 pareat, interfici jubet. nihil hunc se absente 4 pro sano
 factu-

1. *Tantum civitati Æduæ dignitatis tribuebat*] Permutatis casibus, rescribit P. Ciacconius, *Tantum civitatis Æduæ dignitatis tribuebat*; sed priore modo locutus est Minucius Felix Octav. p. 18. *Antiquitæ*, inquit, ceremoniis atque sanis tantum sanctitatis tribuere consuevit &c. Ideo vulgata lætio loco suo non est movenda. Davies.

2. *Conscendere naves jubet*] MS. *Norv. conscendere in naves*, quod etiam probum. Ovidius in Epist. Hypsipyles Jasoni vi. 65.

Ultimus è Sociis sacram conscendis in Argo.

Lentulus in Epist. ad Ciceronem lib.

xii. Fam. Epist. xiv. *Idque Dolabella eam mente comparasse; ut, si Syria spes eum frustrata esset, conscenderet in naves & Italiam peteret.* Vide & lib. xiv. Epist. vii. Idem.

3. *Impeditis omnium animis*] Dum fœrcinis componendis, reliquisque rebus ad iter parandis destinerentur. Sic Cicero de Legg. lib. i. p. 19. ed. Turneb. Neque impedito animo res apte suscipi potest, pro occupato & curis obruto. Idem.

4. *Pro sano facturum*] Tanquam sanum, vel, ut sanum & prudentem facere par erat. Sic de Bell. Civ. lib. iii. cap. cix. *Isque maxime vellet pro communi amico atque ar-*

bitro

facturum arbitratus, qui præsentis imperium neglexisset. 1 ille enim revocatus resistere, ac se manu defendere, suorumque fidem implorare cœpit, sæpe clamitans, *Liberum se, liberæque civitatis esse.* Illi, ut erat imperatum, circumstant, hominemque interficiunt, at Ædui equites ad Cæsarem omnes referuntur.

VIII. His rebus gestis, Labieno in continente cum 1
 111 legionibus, & equitum millibus 11 relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariæ provideret, quæque in Gallia gererentur, cognosceret, & consilium pro tempore, & pro re caperet; ipse cum legionibus v. & pari numero equitum, 2 quem in continente reliquerat, ad Solis occasum naves solvit: & leni Africo 2
 profectus, media circiter nocte vento intermisso, cursum non tenuit; & longius delatus æstu, orta luce, sub sinistra Britanniam relictam conspexit. Tum rursus æ- 3
 stus commutationem secutus, remis contendit, ut eam partem insulæ caperet, qua optimum esse egressum superiore æstate cognoverat. Qua in re admodum fuit 4
 • militum virtus laudanda, qui vectoriis, gravibusque na-

bitro controversas Regum componere. Plantus Menæch. Act. v. Sc. v. 28.

Hoc quidem adeo non haud pro insano verbum respondit mihi.

Et mox vi. 42.

Satin' hac pro sano maledicta maledictis respondeo?

Et multo ante Act. ii. Sc. ii. 24.

Pro sano loqueris, cum me meo appellas nomine.

Ubi tamen mendose legitur, *pro sano.* Horoman. Vide Nic. Heinsium in Ovidii Epist. Briseid. Achilli vi. 98. Idem.

Ibid.] Similiter Sallustius; *Populum Romanum haud pro bono facturum, si iure gentium sese prohiberet.* D. Vossius.

1. *Ille enim revocatus resistere*] Enim hic affirmativa particula, & pro enimvero. Vossius eodem modo Taciti-

tus. Sæpius quoque apud Plautum & alios invenire est. Unde frustra enimvero emendabat Ciacconius. Idem.

2. *Quem in continente reliquerat, ad Solis occasum naves solvit*] Nihil mutant Codices nostri: at Joan. Frid. Gronovius se in membranæ Andinæ invenisse testatur, *Quam in continente relinquebat, Solis occasu naves solvit,* cujus quidem optimi Mss. lectionem propugnat vir summus Observ. lib. iv. cap. iv. Davies.

3. *Militum virtus*] Hic significat patientiam, quam præstiterunt in subeundo remigandi labore. Cum virtus proprie sit animi fortitudo, quæ mala toleramus, ut docet Cicero Tuscul. Quæst. lib. ii. cap. xviii. noster adhibuit ad denotandum corporeum laborem fortiter latum. Idem.

L

navigiis, non intermisso remigandi labore, longarum
5 navium cursum adæquaverunt. Accessum est ad Bri-
6 tanniam omnibus navibus meridiano fere tempore. ne-
que in eo loco hostis est visus. sed, ut postea Cæsar ex
captivis comperit, quum magnæ manus eo convenis-
sent, multitudine navium perterritæ, ¹ quæ cum anno-
tinis privatisque, quas sui quisque commodi causâ fece-
rat, amplius DCCC ² una erant visæ, timore à littore di-
fcesserant, ac se in superiora loca abdiderant.

1 IX. Cæsar, exposito exercitu, ac loco castris idoneo
capto, ubi ex captivis cognovit, quo in loco hostium co-
piæ confedissent, cohortibus x ad mare relictis, & equi-
tibus ccc, qui præsidio navibus essent, de 111 vigilia ad
hostes contendit, ³ eo minus veritus navibus, quod in
littore molli atque aperto, deligatas ad anchoras relin-
2 quebat, & præsidio navibus 4 Q. Atrium præfecit. Ipse
noctu

1. *Quæ cum annotinis*] Primo ride-
re eos libet, qui annotinas naves an-
nonarias interpretantur, quod Gla-
reanus & Rhellicanus & alii credi-
derunt. Annotinus est qui unius tan-
tum anni est. & recte Græcus *συν-
ταὶς τῶν ἐνιαυτῶν ἑτὺς*. In Glossis lego
Annotini, *ἐνιαυτοὶ*, *ἐνιαυτοὶ*. Nescio
an problem. Neque enim annum
& annotinum idem esse arbitror.
Scaliger notis ad Festum vocem hanc
ab annos, *annatis* deducebat, ita an-
notinus sit *annatus*, sive annosus,
quod falsum. Annotinus est ab annis,
ut à sera *serotinus*, à vesper *vespertinus*.
Sic usus Columella lib. iv. cap. xxiv
Ungues custodum annotinas rescato. Eo-
dem modo ab *hornus* factum *hornotinus*,
quo usus idem Columella, &
Cato de R. R. D. Vossius.

2. *Una erant visæ, timore a litore di-
fcesserant*] In MS. nostro est, *uno e-
rant visæ tempore*, quod fere præferam
vulgatæ lectioni. Nam cum Cæsar
paulo ante dicat perterritæ, cur hic
repetat, timore? Idem.

3. *Eo minus veritus navibus*] Phrasin

est paullo rarior, qua tamen usus est
& Cicero Acad. Quæst. lib. iv. cap.
xlv. Davies.

4. *Q. Atrium præfecit*] Ursinus ne-
gat notam sibi familiam Atriam, &
Atrium hic legere mavult. Ego ni-
hil muto, cum in Inscript. antiqua
Atrii quoque nomen occurrat:

Q. ATRIO. CLONIO
LEG. AVG. PR. PR.
PROVINCIA RV M
THRACLÆ. CAPPADOCIÆ.
SYRIÆ MAIORIS.
HISPANIÆ. CITERIORIS
CLAUDIVS. IVSTVS. 7

LEG. VII. GEMIN. P. F
SEVERIANÆ. ALEXANDRI-
NÆ

PRÆSID. I. ABSTINENSISIMO.
D. Vossius.

Ibid.] Non necessum est, ut cum
P. Ciacconio legamus *Q. Atrium præ-
fecerat*, nam verba, eo minus
relinquebat, habenda sunt tanquam
Parenthesi inclusa. Davies.

noctu progressus millia passuum circiter xii, hostium
copias conspicatus est. Illi equitatu, atque effedis ad flu-
men progressi ex loco superiore nostros prohibere, &
prælium committere coeperunt. Repulsi ab equitatu
se in silvas abdiderunt, locum nacti, egregie & natura,
& opere munitum; quem, domestici belli, ut videba-
tur, causâ, jam ante præparaverant. nam crebris arbo-
ribus succisis omnes introitus erant præclusi. Ipsi ex sil-
vis rari propugnabant, nostrosque intra munitiones in-
gredi prohibebant. at milites legionis vii, testudine fa-
cta, ¹ & aggere ad munitiones adjecto; locum coepe-
runt, eosque ex silvis expulerunt, paucis vulneribus
acceptis. sed eos fugientes longius Cæsar persequi ve-
8 tuit, & quod loci naturam ignorabat, & quod, magna
parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus re-
linqui volebat.

X. Postridie ejus diei, mane, tripartito ² milites equi-
tesque

1. *Et aggere ad munitiones adjecto*] Proba lectio. Ciacconius quia infra
legitur *adacta turri*, & hic emenda-
bat *adacta*. Frustra. Agger proprie
jaci dicitur, turris agi. D. Vof-
sius.

2. *Milites equitesque in expeditionem
misit*] Milites pro pedite dixit, eo-
dem modo lib. ii. de bello civili:
cap. xli. Ne militibus quidem, ut de-
fessis; neque equitibus, ut paucis, &
labore confectis, studium ad pugnandum
virtusque deerat, ut Livius viros. deca-
de iii. lib. i. Jamque omnibus satis com-
paratis ad trajiciendum, terrebat eæ aduer-
so hostis, omnem ripam equitesque virique
obrinentes. Nec difficile conjectu est
cur ita solus pedes, non eques appel-
letur. Nam prima inter mortales pe-
destria prælia fuit. Solus id Palæ-
phatus satis docuerit de Incr. c. i. cum
ait, *ἐκ τῆς τῆς ἐπιπορείας ἰσχυρῆς
κίλητας διδῶναι. περὶ τῶν δὲ ἐκ ἡπεί-
ραντος ἐκ τῶν ἐκ τῆς ἀπὸ τοῦ ἀπὸ
μακρῶν ἐκ τῶν. Adolescentuli vero non-
nulli equos domare tum primum egres-*

*si, quomodo equites sessoresque dorsa ge-
starent; illos docere excogitant. Prius
enim homines equis veli nesciebant, ve-
rum curribus quantasque utebantur. Et
hinc ob insolentiam rei cum primi
sessores equorum conspecti *ἐκ τῶν ἀπὸ
νομην reportavere. nam homines
esse non putabant. Itaque similis
locutio in illo Cæsar lib. ii. de
bello Civili: cap. xxxix. Capri homi-
nes equitesque producebantur. Ubi for-
tasse emendatorculus quispiam repo-
nat equique; non ego: qui in quatuor
probris codicibus, & omnibus editis
equites invenio. Aut si alte adeo re-
petere causam hujus non placeat
(non est tamen adeo absurda, quam
prima fronte forte aliqui judicabant)
dicendum militem vocari peditem,
quia exercitus potissima ille pars.
Quemadmodum autem prima præ-
lia terra fuit priusquam mari pu-
gnaretur: ita Cæsar supra lib. iv. c.
xxiv. terrestria prælia dixit pedestria.
nam, ubi de Romanis loquitur, qui
in fluctibus stantes pugnabant, ait**

- tesque in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, persequerentur. Iis aliquantum itineris progressis, quum jam extremi essent in prospectu, equites à Q. Atrio ad Cæsarem venerunt, qui nunciarent, superiori nocte maxima coorta tempestate, prope omnes naves afflictas, atque in littore ejectas esse; quod neque anchoræ, funesque subsisterent, neque nautæ, gubernatoresque vim tempestatis pati possent. Itaque ex eo concursu navium magnum esse incommodum acceptum.
11. His rebus cognitis, Cæsar legiones, equitatumque revocari, atque itinere desistere jubet: ipse ad naves revertitur: eadem fere, quæ ex nunciis literisque cognoverat, coram perspicit, sic, ut, amissis circiter XL navibus, reliquæ tamen refici posse magno negotio viderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continenti alios accersiri jubet; Labieno scribit, ut, quam plurimas posset, iis legionibus, quæ sunt apud eum, naves instituat. Ipse, etsi res multæ operæ ac laboris, tamen commodissimum esse statuit, omnes naves subduci, & cum castris una munitione conjungi. In his rebus circiter dies X consumit, ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermissis. Subductis navibus, castrisque egregie munitis, easdem copias, quas ante, præsidio navibus relinquit. ipse eodem, unde redierat, proficiscitur. Eo quum venisset, majores jam undique in eum locum copiarum Britannorum conerant. summa imperii bellicque administrandi, communi consilio, ² permissa est Cassivellauno, ³ cujus fines

Quibus rebus nostri perterriti, atque huius omnino generis pugna imperiti, non omnes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti præliis consueverant, utebantur. D. Vossius.

1. Ad laborem militum intermissis] Legit quidem Joan. Brantius, ab labore militum intermissis; sed nihil est causæ, cur quidquam mutemus. Sic

infra hujusce libri cap. XXXIX. Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur. Quem etiam locum simili modo depravare conatus est Phil. Beroaldus; in ejus enim editione contra omnium Codd. fidem legitur, ab labore intermittitur. Davies.

Permissa est Cassivellauno] In Dionē corrupte *Σειναι* legi, & unde ortus

nes à maritimis civitatibus flumen dividit, quod appellatur Tamesis, à mari circiter millia passuum LXXX. Huic superiori tempore cum reliquis civitatibus continentia bella intercesserant. Sed, nostro adventu permoti Britanni, hunc toti bello imperioque præfecerant.

XII. *Britannia pars interior ab iis incolitur, ¹ quos natos in insula ipsa memoria proditum dicunt. Maritima pars ab iis, qui, præda ac belli inferendi causa, ² ex Belgio transierant, qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt, ³ & bello illato ibi remanserunt, atque agros colere cæperunt. Hominum est infinita multitudo, creberrimæque ⁴ ædificia fere Gallicis consimilia: pecoris magnus numerus. ⁵ Utuntur aut æreo, aut taleis fer-*

tus error supra ostendimus initio notarum ad lib. IV. In Polyæno *Κασσάνδρον*, non minus depravatè legitur. D. Vossius.

1. Quos natos in Insula ipsa] Quorum majores ex ipsa terra Britannica proreperunt. Similis est locutio, apud Thucydidem lib. I. init. *Τὴν γὰρ Ἀττικὴν ἀνδραποδισαυσι αὐτοὶ αἰεὶ.* Ubi Scholiastes, *τὸ γὰρ ἀνδραποδισαυσι, inquit, ἡ γὰρ ἡσυχία ἀδράστου.* Antiquissima autem nationes sese putarunt *αὐτοχθόνες*, quod in eadem terra diu moratæ, originis tandem obliviscerentur. Davies.

2. Ex Belgio] MS. Norv. & edit. Ven. ex Belgis, & ita loqui solet noster, itaque reponendum videtur; neque enim credibile est, Cæsarem de solo Belgio agere, de quo infra cap. XXIV. quod tamen Hadr. Valens not. Gall. p. 80. arbitratus est. Idem.

3. Et bello illato ibi remanserunt] Operam ludit Fr. Hotomannus, dum reponit, bello illato ibi pervenerunt. Recte se habet vulgata lectio. Antecedens est pro consequente. Idem.

4. Ædificia fere Gallicis consimilia] Jornandes cap. II. lib. I. *Virgatus ha-*

bitant casus, communia testa cum pecore, sylvaque illis sæpe sunt domus. D. Vossius.

5. Utuntur aut æreo, aut taleis ferreis] In MS. nostro est, utuntur aut ære, aut nummo æreo, aut aliis ferreis ad certum pondus examinatis. In aliis legitur aut annulis ferreis, & sic Græcus legit, qui habet *δακτυλίου σιδερέοις*. Hotomannus, Ciacconius, Faërnus lammis emendant. Scaliger taleis edidit. Non dubito, quin auctoritate v. c. Et sic videmus hodieque in Suecia pro pecunia usurpari æris quasi præsegmina diversa forma, quæ taleas haud immerito appelles. Non tamen temere ideo recipiendam hanc lectionem censeo, præsertim si nullus vv. cc. juvet. In aliis codd. erat lanceis ferreis. Ego amplius deliberandum arbitror. Fortassis autem illud annuli adeo absurdum non sit, cum in Oriente Chinenfibus usurpentur nummi hac forma: ubi si quæ interius quadrata

forma excissa sunt ad rotundam redigas, habes annuli formam. Et potuere Britanni talibus uti. Sed Britannorum simplici-

5 ferreis ad certum pondus examinatis pro nummis. Nascitur
ibi ¹ plumbum album in mediterraneis regionibus, in mariti-
mis ferrum: sed ejus exigua est copia. ere utuntur importato.
Materia cujusque generis, ut in Gallia est, præter fagum at-
6 que abietem. Leporem, & gallinam, & anserem gustare,
fas non putant. hæc tamen alunt, animi voluptatisque caus-
7 sa. Loca sunt temperatiora, quam in Gallia, remissioribus
frigoribus.

¹ XIII. ² Insula natura triquetra, cujus unum latus est con-
tra

rati illud de taleis magis congruit.
Quare retinendum tantisper statuo,
donec commodius quid succurrat.
Imprimis cum Solinus dicat Num-
mum resutant, dant merces & accipiunt.
Idem.

Ibid.] Ita edidit Jof. Scaliger & Just.
autem Lipsius, aut nummo aereo, aut
annulis ferreis; uterque conjectura
sua fretus, in Codd. enim aliter
exatarum est. D. Vossii MS. habet
aut ere, aut (ut editt. Rom. Ven. Be-
roald.) nummo aereo (aureo MSS. Brant.
& Norvic. cum antiquitus editis) aut
altis ferreis, cum in prædictis MSS.
& impressis libris legatur aut annulis
ferreis. Gabriel Faërus, alique repo-
suerunt aut lamine ferreis; absque
causa fontica. Nos quidem totum
locum ita scribendum existimamus,
Utuntur aut ere aut annulis ferreis &c.
Voces enim aut ere aut nummo inanis
sunt explicatio tæ ere; quod cum
deprehenderent nonnulli librarii,
scripserunt aut nummo aureo. Perpe-
ram: nam, præterquam quod
eos nummo aureo usos non quasi
singulare aliquid notaret Cæsar, tum
temporis aurum in Britannia non e-
rat inventum. Cicero Epist. ad Famil.
lib. vii. Ep. vii. In Britannia nihil
esse audio neque auri, neque argenti. I-
dem ad Atticum lib. iv. Ep. xv.
Illud jam cognitum est, neque argenti
scriptulum esse ullam in illa insula, ne-
que ullam spem præda, nisi ex municipiis.
Hæc etiam ostendunt operam lufis-
Fr. Hotomanni, qui legit aut mini-

mo ere, aut auro, aut lamine ferreis
&c. ex eo quod Tacitus scripserit in
Agric. Feri Britannia aurum & ar-
gentum & alia metalla; fieri enim po-
test, ut horum fodinæ post Julium
sint apertæ. Fatendum tamen est,
Strabonem, qui Augusto imperante,
vixit, idem esse restatut Geogr.
lib. iv. pag. 199. Sed eo etiam scri-
bente res comperta esse potuit, quæ
prioribus fugit. Davies.

1. Plumbum album] Stannum.
Kacoftræ. Vide Plinium H. N. lib.
xxxvi. c. xvi. Idem.

2. Insula natura triquetra] Ex accu-
rata hac Britannia descriptione e-
rant, qui colligerent holce Com-
mentarios non esse Cæsaris, cum,
nisi Claudio imperante, non con-
sisterit utrum insula fuerit necne.
Dion lib. xxxix. pag. 114. Τὸς πέν-
τεταις ἔτησι καὶ ἑξήκοντα τοῖς ἔτεσι
ταῖς ἀποσπασθεῖσιν, εἰς ἡμέρας εἰ-
κοσι καὶ ὀκτώ. — Περὶ τῆς
ἰνσουλῆς τῆς ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ ἀντιστοιχοῦσας τῇ
ἐν τῇ Σελβίᾳ αὐτοκράτορος καὶ αὐτοκράτορος καὶ αὐτοκράτορος καὶ αὐτοκράτορος
ταῖς. Vide & Tacitum in Agric. cap.
x. Sed hæc ex fama didicit Cæsar, ut
& illa, quæ de interioribus Britan-
niis scribit, ad eos enim nunquam
penetravit; unde factum, ut Pom-
ponius Mela lib. iii. cap. vi. Britan-
niam tandem apertam Claudio gra-
tuletur. Idem.

tra Galliam: hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium,
quo fere ex Gallia naves appelluntur, ad orientem Solem; in-
ferior, ad Meridiem spectat. Hoc latus tenet circiter millia
passuum D. Alterum vergit ad Hispaniam, atque occidentem ²
Solem. quæ ex parte est Hibernia, dimidia minor, ut existi-
matur, quam Britannia: sed pari spatio transmissus, atque
ex Gallia, est in Britanniam. ³ In hoc medio cursu est insu-
la, quæ appellatur Mona. complures præterea minores obje-
ctæ insule existimantur. ⁴ de quibus insulis nonnulli scripse-
runt, dies continuos xxx sub bruma esse noctem. nos nihil ⁵
de eo ³ percunctationibus reperiebamus, ⁴ nisi ⁵ certis ex aqua
mensuris, brevioribus esse noctes, quam in continente, videba-
mus. Hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, DCC ⁶
millium passuum. Tertium est contra septentrionem. cui parti
nulla est objectæ terra: sed ejus angulus lateris maxime ad Ger-
maniam spectat. Huius millia passuum DCCC in longitudinem
esse

1. In hoc medio cursu est insula, quæ
appellatur Mona] Apud Jornandem
corruptè Memma legitur pro Mona.
quod Lipsio quoque observatum post
emendationem advertimus. At Hoto-
manni stuporem miraris nequeo,
qui cum apud Florum l. iii. c. x. le-
gisset de Cæsare: In Britanniam tran-
sit mira celeritate: quippe qui tertia vi-
gilis Morino solvisset à portu, minus
quam medio die insulam ingressus est.
Hæc inquam cum legisset, non du-
bitavit pro Morino rescribere Monino,
& putat respici ad Monam insulam.
Nequeo satis mirari doctissimum vi-
rum fœdè adeo sui oblitum esse. D.
Vossius.

Ibid.] Diu est, ex quo hunc Fr.
Hotomanni errorem notavit Is. Casan-
bonus not. ad Strabonis lib. iv. p. 93.
Davies.

2. De quibus insulis — noctem]
Qui ita scripserunt, ignavis Astro-
nomiæ fumos vendidere. Similiter
ineptierunt ii, qui tradidere conti-
nuos dies esse senis mensibus, &
totidem continuas noctes in Mona,

quæ distat à Camaloduno Britannia oppi-
do circiter ducentis millibus. Vide Pli-
nium H. N. lib. ii. cap. lxxv. I-
dem.

3. Percunctationibus reperiebamus]
Ita se restituisse confirmat Godesf. Ste-
wechius ad Vegetii lib. iii. cap. viii.
cum in Vulgg. legeretur percunctan-
tibus reperiebamus. MS. tamen Norvic.
ac editt. Rom. & Beroald. ita exhi-
bent, ut emendavit vir eruditus. Per.
Ciacconius hic reponendum censuit
percunctati omnino reperiebamus. Sed ni-
hil est causæ, cur quidquam mure-
mus. Idem.

4. Nisi — videbamus] Vocula prior
vim adversativam hic obtinet. Sic
& apud Ciceronem ad Famil. lib. xiii.
Epist. lxxiii. De re nihil possum ju-
dicare, nisi illud mihi certe persuadeo,
te, talem virum, nihil temere fecisse.
Vide etiam J. F. Gronovium ad Plan-
ti Menæchm. Prol. vi. 59. Idem.

5. Certis ex aqua mensuris] Intelli-
git quas vulgo clepsydras vocamus,
quibus olim usos Romanos cuique
gnarum est. D. Vossius.

7 esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vicies centena millia passuum.

1 XIV. Ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt: quæ regio est maritima omnis, 1 neque multum à Gallica differunt consuetudine. Interiores plerique frumenta non serunt: sed lacte & carne vivunt: pellibusque sunt vestiti: 2 Omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod ceruleum

1. Neque multum à Gallica differunt consuetudine? MSS. Carrar. & Norvic. omittunt præpositionem. Sic & Plinius H. N. lib. ix. cap. xxxv. Origo atque genitura concha est haud multum ostrearum conchis differens. Ab antiquissimis etiam editionibus Rom. Ven. Beroald. abest eadem vocula. Davies.

2. Omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod ceruleum efficit colorem? Vocem vitri jam plerique doctorum ex antiquissimis codicibus receperunt. In nonnullis codd. est glasto, & hanc quoque Græcus interpret retinuit. Sunt qui ex Plinio irrepis- se putent, qui lib. xxi. cap. 1. ait: Simile plantagini glastum in Gallia vocatur, quo Britannorum conjuges nurusque toto corpore oblitæ quibusdam in sacris & nude incedunt, Æthiopum colorem imitantes. Giacomius ait hunc locum efficere, ut quidam multo minus apud Cæsarem glasti vocem ferant, cum dicat Plinius Æthiopum colorem glastum imitari. Et ita putabat etiam vir doctus P. Victorius Var. Lect. lib. xix. cap. 111. Sed hoc argumentum nullius pretii, neque enim quando quis aliquid imitari statim sequitur hoc per omnia simile esse illi quod imitatur. Et glastum efficit tuscum colorem, & Æthiopum color idem est, itaque non temere Plinius hoc dixit. Ego pro certo habeo glastum & vitrum idem esse. Non adspernandum hac in re esse testimonium Humfredi Lhuyd Cambro-Britanni, qui in patris suæ descriptione ait: Nec hi, sed Britanni, ut Cæsar & alii referunt, cor-

pore glasto in ceruleum colorem, ut hostibus terribiliores viderentur, pingere soliti. Et nobis in hunc diem (quod antiquitatem probare videtur) ceruleus color glas dicitur, quo nomine & herba illa plantagini haud dissimilis, & mercatoribus nunc optime cognita, nuncupatur. Sane hodieque Belgis vitrum glai vocatur. Cæterum ut dubitem glasto Cæsar, an vitro scripserit, facit, quod video sæpe illi exoticas voces usurpatas. sicut alce, & ambasti, & soldurii, aliisque. Nec frustra Plinudus, vel quisquis Cæsaris interpret eandem vocem retinuit. Rursum ut credam vitro scripsisse movet me non modo autoritas Melæ, qui libro 111. cap. vi. habet, incertum ob decorem, an quid aliud, vitro corpora inficere. Jornandes cap. 2. qui verba Melæ exseribit, ob decorem, ait, nescio, an aliam ob rem, ferro pingunt corpora. Ubi apud dicerem scribendum esse vitro, nisi scirem Britannos non vitro tantum, sed & ferro prius pingere corpora solere, ut facilius cicatrices imberent colorem ceruleum. Testis est Herodianus, qui lib. 111. ait: τὰ ὅσα μακάριον ἔχοντες ποικίλιν ζωὴν παρδοσαν ἐκείνην. ὅθεν ἡ δ' ἀμνηστία, ἢν δὲ τὴν ποικίλιν ζωὴν ἔχοντες. Ubi recte usurpat vocem ἀμνηστία, nam Britannis erat ex pelle vestis, ut Cæsar docet. Itaque anterior pars aperta, posterior testata. Sed clarè Solinus fine cap. xxv. Regionem partim tenent barbari, quibus per artifices plagarum figuras, jam inde à pueris varia animalium effigies

leum efficit colorem. atque hoc horribiliore sunt in pugna aspectu: capilloque sunt promisso: atque omni parte corporis 3 rafa, præter caput, & labrum superius. Uxores habent de- 4 ni

incorporantur, inscriptisque visceribus hominis incremento pigmenti nota crescant. Neque quidquam magis patientia loco fera nationes ducunt, quam ut per memores cicatrices plurimum fuci artus bibant. Notas eas signata recte Isidorus nuncupat lib. xix. cap. xxiii. Nonnullæ etiam gentes non solum in vestibus, sed & in corpore aliqua sibi propria quasi insignia vindicant, ut videmus citros Germanorum: granos & cinnabary Gothorum: stigmata Britonum. Cæterum quod de omnibus Britannis Cæsar ait, id de Siluribus prodit Tacitus in Agricolæ vita: & ex eo quoque Jornandes, qui ait Sylo- rum colorati vultus, torto plerique crine & nigro nascuntur, lege Silurum, nam sæpe in eo scriptore nomina corrupta sunt. Claudianus lib. 11. de laudibus Stiliconis obscurius eandem rem tangit cum ait:

Inde Caledonio velata Britannia mon-
stro,
Ferro picta genas: cujus vestigia ver-
ris
Ceruleus Oceanique æstus mensitur a-
mpulsi.

Ubi ceruleus amictus non vestis, aut simile quid est, sed ita appellat vitrum, quod veritè vestigia ferri, si- ve inditur cicatricibus, ut colorem bibant. Similem morem ferro incindi corpora habuerunt quoque Illyrii & Thraces. Autor Strabo est lib. vii. pag. 218. etiam Iapodes Li- burniæ populi de quibus ait: κατὰ-
καίτοι δ' ὅπως ἡ τοῖς ἀνδρῶν ἰν-
δύειν ἡ ὀρεῖ. Notis compuncti sunt cor-
pora, ut & Illyriorum ceteri & Thraces. Viget hodieque mos ille in gentibus quæ Magellanicum sinum propter
habitant. D. Vossius.

Ibid.] Mira est hoc loco & vete-

rum codicum & interpretum varie-
tas. Nam libri quidam habent, gla-
sto inficiunt, alii vitro, nonnulli ni-
tro, major pars vitro; quæ lectiones,
fere omnes, suos sunt assertores na-
tæ. Sunt enim qui glastum probent,
quod scribat Plinius lib. xxi. cap.
1. Simile plantagini glastum in Gallia
vocatur, quo Britannorum conjuges nu-
rusque toto corpore oblitæ quibusdam in
sacris & nude incedunt, Æthiopum co-
lorem imitantes. Sed id aliis non placet,
quod non ceruleum, ut est apud
Cæsarem, sed Æthiopum colorem effi-
ciat: & quod eo non Britanni omnes
aut semper, ut ait Cæsar, sed fœmi-
næ, quæ viris junctæ sunt, & in sa-
cris tantum quibusdam oblini solent.
Sed præcipue, quod in nullo Cæsa-
ri exemplari paulo vetustiori gla-
stum reperitur. Sunt qui ex vitro
parva mutatione luteo fecerunt, au-
thoritatem Vitruvii adducti, qui lib.
vii. cap. xiv. ita scribit: qui non
possunt chrysocolla propter caritatem uti,
ti, herba, quæ luteum appellatur, ce-
ruleum inficiunt, & utuntur viridissimo
colore. Sed id propterea non admit-
titur à viris doctis, quod luteum non
efficiat ceruleum colorem, ut Cæsar ait;
sed ceruleus luteo infectus viridem
reddat colorem. Ac viri, qui nitro
legendum esse contendunt, quod a-
pud Vitruvium lib. vii. cap. xi. ni-
tro ceruleum temperatur. Vegum cum
ea temperatura non solo nitro fiat,
sed arena insuper & are Cyprio, nihil
Vitruvius hac parte juvat, neque si
quis nitro corpus inficiat, ceruleus
efficiatur color. Cum autem in co-
dice Fulvii Ursini, qui antiquior mul-
to emendatiorque aliis est, legatur
vitro, eaque scriptura in aliis manu-
scriptis reperitur, ea lectio omni-
no vera esse videtur; est enim vi-
trum herba, quæ in Gallia frequen-
tissima

ni duodenique inter se communes, & maxime fratres cum
5 fratribus, parentesque cum liberis, sed si qui sunt ex his na-
ti, eorum habentur liberi, à quibus primum virginesque
ductæ sunt.

1 XV. Equites hostium effedariiue acriter prælio cum
equitatu nostro in itinere conflixerunt; ita tamen, ut
nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque eos in

tissima nascitur, quæ caruleum co-
lorem efficit. Eam Græci *Isatin*
vocant, Galli ipsi *pastellum*. *Vitru-*
vius, ut quidem legitur in duobus
manuscriptis, quibus sum usus, &
uno antiquæ editionis, lib. VII. cap.
XIV. sic scribit: Idem propter inopiam
coloris Indici, aut cetam *Selinusiam*, aut
annulariam, vitro, quod Græci *Isatin*
appellant, inscientes, imitationem faci-
unt coloris Indici. In aliis duobus libris
item manuscriptis erat *visallin* aut
visalsin, in nullo vero *Isatin*, ut quin-
dam imprimendum curarunt. Quin-
vero apud *Vitruvium* legi debeat *I-*
satim, dubitari non potest, cum *O-*
ribasius scribat *Isatin* insectores *Vitrum*
appellare. *Plinius* lib. XXXV. cap. VI.
de Indico loquens sic ait: Qui adul-
terant vero Indicum, stercorea columbina,
aut certam *Selinusiam*, aut annulariam
vitro insciunt. Sic enim legitur in
excusis *Herodiani* lib. III. c. XLVII.
de Britannis: τὰ δὲ σώματα σίζονται
γερφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν ἐν-
κρίων. ὅθεν δὲ ἀμείνυνται, ἵνα μὴ
ἐκπίπτει τὸ σώματι τὰς γερφαῖς.
Ergo apud *Melam* lib. III. cap. VI.
cum de Britannis ait, incertum ob de-
orem, an quid aliud vitro corpora insci-
unt, reponendum est vitre. *Ciac-*
con.

Ibid. Hujus animadversionem hic
existare volui, quod, expositis do-
ctorum virorum sententiis, earum
plerasque refutari. Plerasque dico,
non omnes; mihi enim perplacet
opinio *Joan. Brodai*, qui *Miscell.*
lib. V. cap. II. legit *Glastum*, nec ra-
tiones, quibus contra eam militat

Ciacconius, nullius plane sunt momen-
ti. Nam I. *Plinius* H. N. lib. XXII.
cap. I. non tradit *Glastum* efficere
Æthiopum colorem, sed imitari; quod
verum: color enim caruleus, cum
satur est, ad fuscum accedit. Hinc
Homerus cum alibi passim, tum II.
A. 350. πόντον vocat οἶνον, hoc est,
ut recte *Scholias*, μέλαινα, licet
mare caruleo colore sit tinctum. II.
Cum *Glastum* & vitrum eadem sit her-
ba, ut ostendit *Is. Vossius* ad *Mela-*
lib. III. cap. VI. non magis contra
Glastum, quam contra vitrum mili-
tat, quod *Plinius* prodiderit eo *Brit-*
tannorum conjuges nurusque toto
corpore oblitæ esse quibusdam in sa-
ceris, quasi nunquam ipsi *Britanni*,
nec feminae quidem semper, eo ut-
terentur. At contrarium liquet vel
ex *Solini* cap. XXV. adeo ut *Plinium*
μυνημονικὸς ἀμαρτυρήματι lapsus arbi-
tror. III. In eo plane falsus est *Ciac-*
conius, quod scripserit in nullo *Cæ-*
saris exemplari paullo vetustiore
Glastum reperiri, cum non solum in
suo Codice ita legit *Metaphrastes*,
sed & antiquitus cusa ex optimis
MSS. edita hanc vocem represen-
tent. Verum quidem est, editi. *Rom.*
Ven. Beroaldi, aliasque retinere vitro
(pro vitre) *Glasto*; adeo ut eorum
verborum alterutrum ex *Glossema-*
te sit ortum; utri vero hoc conti-
gerit, non difficile erit æstimatu,
si reputemus moris non fuisse *Lib-*
brariis, vocem Romanam & usu
vulgari trahant, peregrina & ratiore
explicare: cum igitur *Glastum* sit
vox Britannica, vitrum autem Lati-
na,

in silvas collesque compulerint. sed, compluribus in- 2
terfectis, cupidius insecuti nonnullos ex suis amiserunt.
At illi, intermisso spatio, imprudentibus nostris atque 3
occupatis in munitione castrorum, subito se ex silvis e-
jecerunt; impetuque in eos facto, qui erant in statione
pro castris collocati, acriter pugnaverunt: duabusque 4
missis subsidio cohortibus à *Cæsare*, 1 atque his primis
legionum duarum, quum hæ, intermisso perexiguo
loci spatio, inter se constitissent, novo genere pugnae
perterritis nostris, per medios audacissime proruperunt,
seque inde incolumes receperunt. Eo die 2 Q. Labe- 5
rius *Durus* tribunus mil. interficitur. Illi, pluribus sub-
missis cohortibus, repelluntur.

XVI. Toto hoc in genere pugnae quum sub oculis omnium, 1
ac pro castris dimicaretur, intellectum est, nostros, propter
gravitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent,
neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad hujus
generis hostem; equites autem magno cum periculo dimica- 2
re, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent;
& quum paullulum ab legionibus nostros removissent, ex
essedis desilirent, & pedibus dispari prælio contenderent.
3 Equestris autem prælii ratio, & cedentibus & insequen- 3
tibus, par atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, 4
ut, nunquam conferti, sed rari, magnisque intervallis præ-
liarentur, stationesque dispositas haberent, atque alios alii
dein-

na, hæc illius *Glossema* est habenda. *Davies*.

1. Atque his primis legionum dua-
rum] Primæ cohortes ceteris præ-
stabant, non hominum numero,
ut perperam arbitratus est *Joan. Glan-*
dorp, sed virtute; erant enim ex
præstantissimis & fortissimis viris
constitæ. Vide *Just. Lipsium* *Mil.*
Rom. lib. I. Dial. IV. *Davies*.

2. Q. Laberius Durus] *Orosius*, *Fre-*
culphus, *Celsus*, aut potius *Ano-*
nymus excipitor ejus constanter ha-
bent *Labienus*, sed corruptè, aut val-

de ego fallor. *D. Vossius*.

3. Equestris autem prælii ratio] *Am-*
*bige*bat *Glareanus* de Britannis, Ro-
manis, an utrisque *Cæsar* loqua-
tur. Sed nulla hic difficultas est.
Nam equestre prælium propriè hic
accipiendum: nempe, ubi utrimque
equis concurritur; alioque frustra
bonum hic sensum quaras. Sane sic
& Græcus intellexit: & sic lib. I. ubi
de equestri prælio Romanorum
cum *Helvetiis* loquitur. *D. Vossius*.

deinceps exciperent, integrique & recentes defatigatis succederent.

XVII. Postero die procul à castris hostes in collibus constituerunt, rarique se ostendere, & lentius, quam pridie, nostros equites prælio laceßere cœperunt. Sed meridie, quum Cæsar pabulandi causâ III legiones, atque omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores advolaverunt, sic, uti ab signis legionibusque non absterent. Nostri, acriter in eos impetu facto, repulerunt: neque finem insequendi fecerunt, quoad subsidio confisi equites, quum post se legiones viderent, præcipites hostes egerunt: magnoque eorum numero interfecto, neque sui colligendi, neque consistendi, aut ex essedis desiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga protinus, quæ undique convenerant, auxilia discesserunt; neque post id tempus umquam summis nobiscum copiis hostes contenderunt.

XVIII. Cæsar, cognito consilio eorum, ad flumen Tamesin, in fines ¹ Cassivellauni exercitum duxit, quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc ægre, transiri potest. Eo quum venisset, ² animum advertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium instructas. ripa autem erat acutis sudibus præfixis munita: ³ ejusdemque generis sub aqua defixæ sudes flumine tegebantur. Iis rebus cognitis à captivis per-

¹ Cassivellauni] Σελλαυ corruptè apud Dionem legi alibi monuimus. Etiam Polyæno vocatur Κασολλαῖος, scribe apud utrumque Κασολλαῖον. D. Vossius.

² Animum advertit. J. Vulgg. animadvertit. Nos autem MSti. Norvic. lectionem sequimur. Vide not. ad lib. I. B. G. cap. xxiv. Observavit etiam vir doctissimus J. George. Gravins ad Ciceronis Offic. lib. II. cap. xix. Librarios plurimis in locis e-

legantem hunc loquendi modum mutasse, ut alterum substituerent. Davies.

³ Ejusdem generis sub aqua defixæ sudes flumine tegebantur] Lipsius in Poliorceticis lib. 5. dial. 3. quaerit cur flumine hic legatur, cum paullo ante dixerit Cæsar sub aqua. Itaque pro flumine ambigit an reponat plumbo. Sed ambigit non statuit. Sane juvare videretur opinionem illius Beda cum lib. I. cap. II. Hist. Angl. ait:

fugisque, Cæsar, præmissis equitatu, confestim legiones subsequi jussit. Sed ea celeritate, atque eo impetu milites ierunt, quum capite solo ex aqua existerent, ut hostes impetum legionum atque equitum sustinere non possent, ripasque dimitterent, ac se fugæ mandarent.

XIX. Cassivellaunus, ut supra demonstravimus, omni spe deposita contentionis, dimissis amplioribus copiis; ¹ millibus circiter IV essedariorum relictis, ² itinera nostra servabat; paullulumque ex via excedebat, locisque impeditis, atque silvestribus sese occultabat; atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognoverat, pecora, atque homines ex agris in silvas compellebat: & quum equitatus noster liberius, vastan-

di

Quarum vestigia sudium ibidem usque hodie visuntur, quod singula earum ad modum humani femoris grossa, & circumfusa plumbo, immobiliter hæcant in profundum fluminis infixæ. Sed considerare oportet, sudes illas acutas ab Cæsare dici: nam cum antea dixisset ripam acutis sudibus præfixis munitam fuisse, subdit ejusdem generis sudes sub aqua latuisse. Itaque plumbum habuerint ima sudium. Atqui quomodo tunc dicat Cæsar testas plumbo fuisse? Nam plumbum acutas facere sudes nequibat. Ego itaque malo vulgatam retinere lectionem. Quod autem Cæsar primo ait sub aqua defixas sudes, tantundem est ac si dicat fundo fluminis infixas sudes fuisse, dein subdit flumine tegebantur, ut ostendat non existisse cacumina earum ex aqua. Beda de plumbo dicit, sed videor mihi occurrere illi argumento posse. Nam quis affirmet illas sudes, quarum vestigia Bedæ tempore deprehensa, eadem fuisse quæ Cæsaris tempore flumini infixæ fuerunt. Inquit Cæsar flumen illud uno tantum loco pedibus transiri potuisse. Forfan Britanni postea bellis intestinis concussi prohibendis transitu amnis

conterraneis sudes illas posuere. Equidem ego id crediderim: nec temere muto in Cæsare nisi veteris codicis autoritas accedat. Sed illud notandum quod Polyænus ait lib. VIII. Strateg. cap. xxiii Cæsari elephantum unum in Britannia fuisse, cui imposita turris: ejusque terrore Britanni dilapsi custodiam amnis deseruerint. Nihil tamen de bellua illa in Cæsare legitur, unde suspicor Polyænum id hausisse ex Ephemeridibus Cæsaris, in quibus multa à Cæsare annotata fuisse, quæ his Commentariis non memorantur, jam initio notarum observavimus. D. Vossius.

¹ Millibus circiter IV. essedariorum relictis] Recentiores retentis; sed omnium MStorum & antiquitus eursorum lectionem absque causa sonica deseruerunt, ut exemplis monstravit Ger. G. J. F. Vossius ad Vellejæ Paterni lib. II. cap. lxxxI. Davies.

² Itinera nostra servabat] Observabat, παρατήρει, ut recte Græcus. Silius Italicus lib. VI. 384.

Servabam vultus Ducis, & prodentia sensum Lumina. Vide & vl. 564. Idem

di prædandique caussa, se in agros effunderet, omnibus viis notis semitisque effedarios ex silvis emittebat; & magno cum periculo nostrorum equitum cum iis configebat; atque hoc metu latius vagari prohibebat.

3 Relinquebatur, ut neque longius ab agmine legionum discedi Cæsar pateretur, & tantum in agris vastandis, incendiisque faciendis hostibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant.

1 XX. Interim Trinobantes, prope firmissima earum regionum civitas, ¹ ex qua Mandubratius adolescens, Cæsaris fidem secutus, ad eum ² in continentem Galliam venerat, cujus pater Imanuentius in ea civitate regnum obtinuerat, interfectusque erat à Cassivellauno, ipse fuga mortem vitaverat, legatos ad Cæsarem

2 mittunt: pollicenturque sese ei dedituros, & imperata

3 facturos: petunt, ut Mandubratium ab injuria Cassivellauni defendat; atque in civitatem mittat, qui præ-

4 sit, imperiumque obtineat. His Cæsar imperat obsides XL, frumentumque exercitui; Mandubratiumque ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt: obsides ad numerum, frumentumque miserunt.

1 XXI. Trinobantibus defensis, atque ab omni militum in-

1. Ex qua Mandubratius adolescens] Cambdenus, alique ajunt Mandubratium hunc Orofio vocari Androgorium: quia ait Orofius lib. vi. cap. ix. Interea Trinobantium firmissima civitas cum Androgorio duce, datis xl obsidibus, Cæsari sese dedit. Sed ego hinc affirmare non ausim eundem esse Androgorium & Mandubratium. Nam inquit Cæsar Mandubratium in continentem ad se venisse, rogasseque Trinobantes postea, ut eum cum imperio ad se mitteret Cæsar. Orofius verò ait Androgorium tunc ducem fuisse Trinobantibus. Sed quis hinc colligat eundem utrumque esse? Mihi non videtur. Potuit Androgorius absente Mandubratio

Trinobantibus imperare. D. Vossius.

2. In continentem Galliam] Injuriam mihi facere simplicitati Cæsaris videntur & Ciacconius, in notis suis, & Scaliger in editione sua, cum vocem Galliam suspectam habent, atque expungi volunt. Idem.

Ibid.] Ultimam vocem expungendam censuerit Fr. Hotomannus, P. Ciacconius & Jos. Scaliger. Sed nihil opus est, ut eorum calculis nostrum adjiciamus, cum Livius lib. xxxi. cap. xlv. continentem Atticam dixerit, & continentem terram, Corn. Nepos Themist. cap. iii. & Eumenius Paneg. iv. c. vii. Davies.

injuria prohibitis, ¹ Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Cassi, legationibus missis sese Cæsari dederunt. Ab his cognoscit non longe ex eo loco ² oppidum Cassivellauni abesse, silvis, paludibusque munitum, quo satis magnus hominum pecorisque numerus convenerit. ³ Oppidum autem Britanni vocant, ⁴ quum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo, incursionis hostium vitandæ caussa, convenire consueverunt. Eo proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie natura atque opere munitum: tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. Hostes paulisper morati, militum nostrorum impetum non tulerunt; seseque ex alia parte oppidi ejecerunt. magnus ibi numerus pecoris repertus: multique in fuga sunt comprehensi, atque interfecti.

XXII.

1. Cenimagni] Tametsi temere & sine autoritate veteris codicis mutandum nihil putem, est tamen cur paulum corruptum esse hoc nomen arbitror. Ait Cæsar eodem hocce libro: Maritima pars ab iis, qui præda, ac belli inferendi caussa ex Belgia (scilicet in Britanniam) transferant, qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt, & bello illato ibi remanserunt, &c. Sunt autem non in Belgio quidem, verum in Celtica Gallia Aulerici Cenomani, unde mihi illud Cenimagni depravatam videtur, sane Græcus interpret habet Κενίμαγνοι: quam levis autem mutatio, in o. Itaque fere legam Cenoman. Sane mox quoque video vestigia alterius Gallici nominis in Cassi: nam in Belgica sunt Velocasses, vicini Veromandui. Etiam Ancalites non abhorret ab Ambialites. Sed poterunt etiam Cæsar's tempore nomina illa paululum degeneravisse. Quare nihil muto. D. Vossius.

Ibid.] Alibi factam hujuscæ populi mentionem non reperies, qua de causa J. Lipsius ad Taciti lib. xii.

cap. xxxii. Icenos & Cangos intelligi existimat, quorum meminit Annanialium scriptor. Guil. autem Cambdenus Britann. p. 329. edit. Lond. 1607. hanc vocem ex Icenis & Regnis constatam arbitratur, præsertim quod MS. quem inspexerat, diviso vocabulo exhibebat Ceni Agni. Præstat autem vulgatam lectionem retinere; fieri enim potest, ut horum, quia ignobilis esset populus, nulla apud scriptores alios superfit memoria; quod etiam ceteris hoc in loco memoratis contigit. Davies.

2. Oppidum Cassivellauni] Beda libro i. cap. ii. Historiæ Anglicæ oppidum hoc Cassibellaum vocat. Errore an recte, non dijudicaverim. Prius tamen facilius credam. D. Vossius.

3. Oppidum autem Britanni vocant &c.] Usi sunt voce Cæsar; hæc autem radicem habet verbum קר, quod convocare significat, quia eo convocati ex agris conveniebant, ut notavit vir doctissimus Joan. Clericus Art. Crit. P. ii. S. ii. cap. xii. 9. Davies.

- 1 XXII. Dum hæc in his locis geruntur, Cassivellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstravimus, quibus regionibus IV reges præerant, Cingetorix, Carnilius, Taximagulus, Segonax, nuncios mittit: atque his imperat, ut coactis omnibus copiis, castra navalia de improvviso adoriantur, atque oppugnent.
- 2 Hi quum ad castra venissent, nostri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam 1 nobili duce Lugotorige, suos incolumes reduxerunt. Cassivellaunus, hoc prælio nunciato, tot detrimentis acceptis, vastatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos per Atrebatem Comium de deditioe ad Cæsarem mittit. Cæsar, quum statuisset hiemem in continente propter repentinos Galliæ motus agere, neque multum æstatis superesset, atque id facile extrahi posse intelligeret, obsides imperat; &, quid in annos singulos vectigalis populo R. Britannia penderet, constituit.
- 5 interdicat atque imperat Cassivellauno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus noceat.
- 1 XXIII. Obsidibus acceptis, exercitum reducit ad mare, naves invenit refectas. His deductis, quod & captivorum magnum numerum habebat, & nonnullæ tem-

1. Nobili Duce Lugotorige] Plerique MSS. & omnes antiquitus impressi cum Metaphraste, huic duci idem nomen attribuunt, ac Regulorum primo paullo ante memorato. MS. autem *Narv*, utrobique Lugotorigem exhibet; adeo ut nullus dubitem, quin unus idemque vir denotetur. Adversantur quidem *Fr. Hotomannus* & *Joan. Brantius*, quoniam hic *Ducis*, superius autem *Regis* fiat mentio; quasi scilicet Rex, nobilis Dux esse non poterit! Et sane *Jul. Cæsar* vit. Cæf. p. 87. diserte testatur unum Regem esse captum, cui Lugotorix nomen erat. Hinc medicina, ut videtur, fieri potest *Floro*, qui lib. III. cap. x. ita loquitur. Cæ-

sar unum quoque è Regibus *Cavelanis* (vel *Cavelianis*) in vincula dedit. At nullus Britannorum Rex captus est præter hunc sive Lugotorigem, sive Cingetorigem. Fidenter itaque scribo, Unum quoque è Regibus CANTIANIS in vincula dedit. Non me quidem fugit, à veteribus, Cantii incolas, Cantios fuisse vocatos, sed *Flori* xvo aliter se res habere potuit. *Joan. Freinshemius* & *J. G. Grævius* reposuerunt è Regibus Cassivellauni; sed præterquam quod hæc emendatio nimium recedat à lectionis receptæ vestigiis, mira est locutio unus è Regibus Cassivellauni, pro eo quod est, unus è Regibus qui Cassivellauno suberant. *Davies*.

tempestate deperierant naves, 1 duobus com meatibus exercitum reportare constituit. ac sic accidit, ut, ex 3 tanto navium numero, tot navigationibus, neque hoc, neque superiore anno ulla omnino navis, quæ milites portaret, desideraretur: at ex iis, quæ inanes ex 4 continente ad eum remitterentur, & prioris com meatus expositis militibus, & quas postea Labienus faciendas curaverat numero LX, perpaucae 2 locum caperent, reliquæ fere omnes rejicerentur. quas quum aliquandiu Cæsar frustra expectasset, ne anni tempore navigatione excluderetur, quod æquinoctium suberat, necessario angustius milites collocavit: ac summam tranquillitatem 6 consecutus, secunda inita quum solvisset vigilia, prima luce terram attingit, omnesque incolumes naves perduxit.

XXIV. Subductis navibus, concilioque Gallorum 1 Samarobriæ peracto, quod eo anno frumentum in Gallia, propter siccitates, angustius provenerat; coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare, legionesque in plures civitates distribuere: ex quibus unam in Morinos ducendam C. Fabio legato 2 dedit; alteram in Nervios Q. Ciceroni: 3 tertiam in E-

suos

1. Duobus com meatibus exercitum reportare constituit] Com meatum vocabant, & recte *Bernaldus*, cum plures una naves aliquo appulissent. Græcis *ποσειδώνος ἐξέδω*, ut ex veteri inscriptione docet *Cassianus* ad *Suetonii* Aug. cap. xvi. *Brant.* Hanc com meatus significationem multis exemplis adstruxit *Phil. Rubenius* *Elect.* lib. II. c. XIII. *Davies*.

2. Locum caperent] Ad locum destinatum pervenirent. Sic supra lib. IV. cap. xxvi. dixit *insulam capere*. *Fr.* tamen *Hotomannus* *Cæsarem* non intellexit; ait enim obscuram sibi esse sententiam, nisi forte locum capere dicantur naves, quæ cursum tenent; cum is sit sensus, quem supra dixi. *Idem*.

3. Tertiam in Eflusos L. Roscio] Efl-

suorum Cæsar nusquam alibi, nec, quod sciam, ullus veterum Geographorum meminit. Unde subit suspicari corruptum esse locum. Reponendum existimo *Aduos*. Nam plerumque *Adui* & *Rhemi* junguntur. Accedit quod Cæsar hanc pacatissimam esse partem dicit, quod de nulla alia terra æquè dici poterat. Inquit etiam autor hæc hiberna contenta fuisse centum passuum millibus, exceptis *Roscii* hibernis: At verò Geographorum fœdus mihi hæc parte error videtur, qui *Eflusos* juxta *Nervios* collocaverit. Nam ita medii sint inter omnes illas nationes quas Cæsar statim nominavit. Præterea cum Cæsar legiones accivit, iussit *Crassum* ex *Bellovacis* venire qui passuum millibus circiter xxv à

le, veritus, quod ad plures res pertinebat, ne civitas eorum impulsu deficeret, L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet, ibique hibernare; quorumque opera cognoverit Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. Interim ab omnibus legatis, quæstoribusque, quibus legiones transdiderat, certior factus est, in hiberna perventum, locumque hibernis esse munitum.

1 XXVI. Diebus circiter xv, quibus in hiberna ventum est, initium repentini tumultus ac defectionis ortum est ab Ambiorige & Cativulco: qui, quum ad fines regni sui Sabino Cottæque præsto fuissent, frumentumque in hiberna comportavissent, Indutiomari Trevirum nunciis impulsu, suos concitaverunt; subitoque oppressis lignatoribus, magna manu castra oppugnatum venerunt. Quum celeriter nostri arma cepissent, vallumque ascendissent; atque una ex parte Hispanis equitibus emissis, equestri prælio superiores fuissent; desperatâ re, hostes suos ab oppugnatione reduxerunt. Tum suo more conclamaverunt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodirent: habere sese, quæ de re communi dicere vellent, quibus controversias minui posse sperarent.

1 XXVII. Mittitur ad eos colloquendi causâ C. Arpinus eques Romanus, familiaris Q. Titurii, & Q. Junius ex Hispania quidam, qui jam ante, missu Cæsaris, ad Ambiorigem ventitare consueverat: apud quos
2 Ambiorix in hunc modum locutus est: Sese, pro Cæsaris in se beneficiis, plurimum ei consiteri debere, quod ejus opera stipendio liberatus esset, quod Atuatibus finitimis suis pendere consueisset; quodque ei & filius, & fratris filius, ab Cæsare remissi essent, quos Atuatibus obsidum numero missos
3 apud se in servitute & catenis tenuissent. neque id, quod fecerat de oppugnatione castrorum, aut judicio, aut voluntate sua fecisse, sed coactâ civitatis: suæque esse ejusmodi imperia,

ria, ut non minus haberet in se juris multitudo, quam ipse in multitudinem. civitati porro hanc fuisse belli causam, quod
4 repentina Gallorum conjurationi resistere non potuerit; id se facile ex humilitate sua probare posse; quod non adeo sit imperitus rerum, ut suis copiis populum R. se superare posse confidat. sed esse Gallia commune consilium; omnibus hibernis
5 Cæsaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alteri legioni subsidio venire posset. non facile Gallos Gallis negare potuisse: præsertim quum de recuperanda communi libertate consilium initum videretur. quibus quoniam
6 1 pro pietate satisfecerit, habere se nunc rationem officii: pro beneficiis Cæsarem monere, orare Titurium pro hospitio, ut sua ac militum
7 salutem consulat. magnam manum Germanorum conductam Rhenum transisse; hanc affore biduo: ipsorum esse consilium,
8 velintne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere,
9 quorum alter millia passuum circiter L, alter paullo amplius absit. illud se polliceri, & jurejurando confirmare, tum se iter per fines suos daturum. quod cum faciat, & civitati
10 sese consulere, quod hibernis levetur, & Cæsari pro ejus meritis gratiam referre. Hac oratione habita discedit Ambiorix.

XXVIII. C. Arpinus, & Junius, quæ audierant, 1 ad legatos deferunt. Illi repentina re perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, non tamen negligenda existimabant: maximeque hac re permovebantur, quod civitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte populo Rom. 2 bellum facere ausam vix erat credendum.

1. Pro pietate satisfecerit] Pietas hic amorem patriæ significat. Cicero de Invent. lib. II. cap. XXI. Pietas erga patriam — officium conservare monet. Silius Italicus lib. IV. 398.

Felices leti, pietas quos addidit ambiorix.
Vide etiam lib. VIII. 329. & X. 593. Davies.

2. Bellum facere] Hunc loquendi

modum inter Sallustii raros & insolentes ponit Seneca Epist. cxiv. Sed perperam. Corn. Nepos Agel. cap. II. Persuasit Lacedæmonius, ut exercitum in Asiam emitterent, bellumque Regi facerent. Sic etiam loquantur præstantissimi lingue Latinæ auctores, ut ostendit Ch. Cellarius Cur. Poster. pag. 91. seq. Idem.

2 dum. Itaque 1 ad consilium rem deferunt. magna-
 3 inter eos existit controversia. L. Aurunculeius, com-
 pluresque tribuni mil. & primorum ordinum centurio-
 nes, nihil temere agendum, neque ex hibernis injussu Cæsaris
 4 discedendum existimabant. 2 quantavis magnas copias etiam
 5 Germanorum sustineri posse, munitis hibernis, docebant. rem
 esse testimonio, quod primum hostium impetum, multis ultro
 6 vulneribus illatis, fortissime sustinuerint. re frumentaria non
 premi. interea & ex proximis hibernis, & a Cæsare con-
 7 ventura subsidia. postremo quid esse levius aut turpius, quam
 auctore hoste de summis rebus capere consilium?

1 XXIX. Contra ea Titurius, sero facturos clamitabat,
 quum majores manus hostium, adjunctis Germanis, conve-
 nissent; aut quum aliquid calamitatis in proximis hibernis es-
 2 set acceptum. brevem consulendi esse occasionem. Cæsarem ar-
 bitrari profectum in Italiam: nec aliter Carnutes interficien-
 di Tasgetii consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille
 adesset, tanta cum contemptione nostri ad castra venturos es-
 3 se. non hostem auctorem, 3 sed rem, spectare. subesse Rhe-
 num. 4 magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem, &

1. Ad consilium rem deferunt] Sic restitui ex MS. Norv. & ita legit Græcus interpres; vertit enim, αὐτὰ τῇ βουλῇ ἀνακινῶσθαι. Vulg. ad Concilium. Male omnino. De vo- cum consilii & concilii differentia vi- dendus F. F. Gronovius ad Livii lib. xlv. cap. ii. Davies.

2. Quantavis magnas copias] Recte notavit Fr. Hotomannus vulgo dici quantumvis magnas, vel quantavis co- pias. Nihil tamen mutarim, cum hujusmodi πᾶσι καὶ μεγάλῃ non desint ex-empla. Livius lib. xlv. cap. xxvii. Ut quanta maxima posset praeda ex viro Romanis reservaretur. Curtius lib. v. cap. ix. i. Quanto maximo possumus cul- tu. Minucius Felix Octav. pag. ii. Certum aliquod de summa rerum ac Ma- jestate decernere, de qua tot omnibus seculis — Philosophia deliberat. Da- vies.

3. Sed rem spectare] MSS. nonnulli & vett. cusi Rem expectare, unde forte legendum se spectare, licet ali- quando subintelligatur Pronomen. Idem mendum occurrit apud Petro- nium Satir. cap. xvii. ubi de Quar- tilla. Diu flevit, ac ne tum quidem nos ullum adjecimus verbum, sed taciti ex- spectavimus lacrimas ad ostentationem doloris paratas. Lege Spectavimus, lo- quitur enim de Quartilla lacrimis. Idem.

4. Magno esse Germanis dolori Ari- ovisti mortem] Nihil Cæsar usquam de morte Ariovisti nisi hoc loco scrip- sit. Unde Cluverius malebat sortem legere. Sed audax hæc conjectura. Nam quid attinebat mortem memora- re, cum Cæsari post unum illud prælium nihil cum Ariovisto res fue- rit. Nec solet ille extra gesta sua e- vagari. Sanè & Græcus Σάρατον ver- tit,

superiores nostras victorias. ardere Galliam tot contumeliis 4
 acceptis sub populi R. imperium redactam, superiore gloria
 rei militaris extincta. Postremo quis hoc sibi persuaderet, 5
 sine certa re Ambiorigem ad ejusmodi consilium descendisse?
 suam sententiam in utramque partem esse tutam: si nil sit du- 6
 rius, nullo periculo ad proximam legionem perventuros; si
 Gallia omnis cum Germanis consentiat, 2 unam esse in celeri-
 tate positam salutem. Cotta quidem, atque eorum, qui dis- 7
 sentirent, consilium quem haberet exitum? in quo si non præ-
 sens periculum, at certe 2 longinqua obsidione fames esset
 pertimescenda.

XXX. Hac in utramque partem habita disputatio. 1
 ne, quum à Cotta, primisque ordinibus acriter resiste-
 retur, Vincite, inquit, si ita vultis, Sabinus; & id cla-
 riore voce, ut magna pars militum exaudiret: neque 2
 is sum, inquit, qui gravissime ex vobis mortis periculo ter-
 rear: hi sapient, & si gravius quid acciderit, abs te ratio-
 nem reposcent: qui, si per te liceat, perendino die cum proxi- 3
 mis hibernis conjuncti, communem cum reliquis casum susti-
 neant: ne rejecti & relegati longe ab cæteris, aut ferro, aut
 fame intereant.

XXXI. Confurgitur ex consilio: 3 comprehendunt 1
 utrumque, & orant, ne sua dissensione & pertinacia rem
 in

tit, & in Anonymo eandem vocem invenio, & retineo. D. Vossius.

1. Unam esse in celeritate positam sa- lutem] Sic Virgilius Æn. ii. 354. Una salus videtur. Et infra: tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat. Et Corn. Tacitus annal. i. Temporis ac necessitatis monet. Unam in armis salutem, &c. Ciaccon. Frustra igitur est Fr. Hotomannus, cui placet una sexto casu. Davies.

2. Longinqua obsidione] Longin- quum pro diuturno poni multis ex- emplis docuit elegantissimi ingenii vir Janus Brunkhusius ad Propertii lib. i. Eleg. vi. 27. Vide etiam not. ad

lib. i. B. G. cap. xlvii. Hoc cum fugeret nuperos editores, longa hic loci intruserant; Nos autem ex MSto. Norvic. & antiquitus excusis suum Cæsari verbum restitimus. Idem.

3. Comprehendunt utrumque, & orant] Comprehendunt, hoc est, prestant, amplectuntur. Videtur hi- storiam hanc verus nummus expri- mere, cui inscriptum Titurii nomen. Nam nisi fallor & hic Cotta & Sabinus contententes sculpti, & miles dissidentes dirimere conatur. Ecce autem. D. Vossius.

- 2 in summum periculum deducant: facilem esse rem, seu maneant, seu proficiscantur, si modo unum omnes sentiant, ac probent: contra in dissensione nullam se salutem perspicere.
- 3 Res disputatione ad mediam noctem perducitur. Tandem dat Cotta permotus manus. superat sententia Sabin.
- 4 ni. Pronunciatur, prima luce ituros. Consumitur vigiliis reliqua pars noctis, quum sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneatur, & languore militum, & vigiliis periculum augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur, ut, quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum, longissimo agmine, magnifice impedimentis.

- 1 XXXII. At hostes, postea quam ex nocturno fremitu, vigiliisque de profectione eorum senserunt, collocatis insidiis bipartito in silvis, opportuno atque oculto

1. Tandem dat Cotta permotus manus] Hoc est cedit, victorum instar. Sic Arnobius lib. 1. pag. 26. Sed concedamus interdum, manum vestris opinionibus dantes, &c. Usurpavit & Cicero cum ait de amicitia: Qui lingare se simulans blandiatur atque ad extremum det manus. Erat autem ille mos deditiorum, sed de illis proptie dicitur tendere manus. Unde Cæsar lib. VII. cap. XL. Litavici fraude perspecta Edui manus tendere, & deditionem significare, & projectis armis mortem de-

precari incipiunt. Zosimus. lib. 11. πολλὰς δὲ ζωγρίας ἐλὼν τὴν περὶ αἰφύδην πλὴν δὲ χαίρας ἀνατίναν ἐδίδετο. D. Vossius.

Ibid.] Si hujusce phraſews plura desideres exempla, adeunda Ch. Cellarii notæ ad Corn. Nepotis Hamile. cap. 1, 4. Davies.

2. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo] Hoc est, ita se gerunt, quasi id operam dent, ne sine periculo &c. Contrarium sensum procudit Metaphrastes, qui hoc modo locum vertit: πᾶντι τῷ πρὸς τὸ ἐπιβλέποντι ὁ μὲν, ὅπως μὴ τὸ μὲν ὄντος ἀνδρὶν ὄντος, μὴ τὸ καμνόντων τῶν ἀγνοούντων τὸ σέβασμα τῶν ὁ καὶ τὸν ἀνδρὶν ὄντος ἀνδρὶν. Tanquam in suo Codice legisset Quare & sine periculo maneatur, nec languore militum &c. Contra rem ipsam: adeo ut vel libro vitioso usus sit, vel auctoris mentem non intellexerit. Idem.

culto loco, à millibus passuum circiter 11 Romanorum adventum expectabant: &, quum se major pars 2 agminis in magnam convallem demisisset, ex utraque parte ejus vallis subito sese ostenderunt: novissimosque premere, & primos prohibere adscensu, atque iniquissimo nostris loco proelium committere cœperunt.

XXXIII. Tum demum Titurius, uti qui nihil ante providisset, trepidare & concurrere, cohortesque disponere: hæc tamen ipsa timide, atque ut eum omnia deficere viderentur: quod plerumque iis accidere consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. At Cotta, qui cogitasset hæc posse in itinere accidere, atque ob eam causam profectionis auctor non fuisset, nulla in re communi saluti deerat, &, in appellandis cohortandisque militibus, imperatoris; &, in pugna, militis officia præstabat. quumque propter longitudinem agminis minus facile per se omnia obire, & quid quoque loco faciendum esset, providere possent; jusserunt pronunciari, ut impedimenta relinquerent, 3 atque in orbem consisterent: quod consilium, etsi 4 in ejusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommode accidit. nam & nostris militibus spem minuit, & hostes ad pugnandum alacriores effecit; quod non sine summo timore & desperatione id factum videbatur. Præterea accidit, quod fieri necesse erat, ut vulgo milites ab signis discederent; quæque quisque eorum carissima haberet, ab impedimentis petere, atque arripere properaret, & clamore ac fletu omnia comple- 6 rentur.

XXXIV. At barbaris consilium non defuit. nam duces eorum tota acie pronunciari jusserunt, ne quis ab loco discederet: illorum esse prædam, atque illis reservari, quæcumque Romani reliquissent. proinde omnia in victoria posita

1. Atque in orbem consisterent] Vi- de Joan. Brantium ad lib. IV. cap. XXXVII. Davies.

2 *sua existimarent.* 1 Erant & virtute, & numero pugnan-
do pares nostri: tametsi à duce, & à fortuna desereban-
tur: tamen omnem spem salutis in virtute ponebant;
&, quoties 2 quæque cohors procurreret, ab ea parte
3 magnus hostium numerus cadebat. Qua re animadver-
sa, Ambiorix pronunciari jubet, ut procul tela conji-
ciant, neu propius accedant: &, quam in partem Ro-
mani impetum fecerint, cedant; levitate armorum, &
quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse: rursus se
ad signa recipientes insequantur.

1 XXXV. Quo præcepto ab iis diligentissime observa-
to, quum quæpiam cohors ex orbe excesserat, atque
2 impetum fecerat, hostes velocissime fugiebant. 3 In-
terim ea parte nudari necesse erat, & ab latere aperto te-
3 la recipi. Rursus, quum in eum locum, unde erant
egressi, reverti cœperant, & ab iis, qui cesserant; &
4 ab iis, qui proximi steterant, circumveniebantur: sin
autem locum tenere vellent, neque virtuti locus relin-
quebatur, neque à tanta multitudine conjecta tela con-
5 ferti vitare poterant. Tamen 4 tot incommodis confi-
cti,

1. Erant & virtute & numero pugnan-
do pares] Sic recte emendavit Jos.
Scaliger, cum MSSi. & edit. vet.
habeant numero pugnandi pares, unde
Gabr. Faërmus ex ingenio legebat nu-
mero pugnantium pares. Phil. autem
Beroaldus, omiſſa voce, scribit Erant
& virtute & numero pares, cujus con-
jecturam probat Joan. Brantius. Fru-
stra omnes: non enim tradere vo-
luit noster Romanos Eburonibus
fuisse numero æquales, nec id ex
hoc loco conficitur, quod tamen ar-
bitratus est P. Ciacconius, cui propte-
rea placet, Erant (Eburones) & loco
& numero superiores: nostri tametsi à
Duce &c. notat solummodo, Ro-
manis sat fuisse & virtutis & nu-
meri, quo æquis conditionibus ini-
ri posset prælium: tantam enim de
sua virtute opinionem conceperant,
ut, ob fortitudinem, pugna se pa-

res existimarent, licet inferiores
fuerint hominum multitudine. Da-
vies.

2. Quæque cohors procurreret] Ita le-
gitur in MSto. Norvic. & recte qui-
dem; respicit enim noster ad id,
quod factum est, postquam in or-
bem constiterant Romani. Vulgg.
procurrerat vel procucurverat. MS.
Carrar. procurrebat, quæ lectio ob
ααροπρωίαν à me est repudiata; se-
quitur enim magnus hostium numerus
cadebat. Idem.

3. Interim ea parte] MS. Norvic. ac
edit. antiquissimæ Rom. Ven. Bero-
ald. & Steph. exhibent eam partem,
hoc est, & eam partem: quæ qui-
dem lectio est recipienda, sic enim
loqui amat Cæsar. Vide notat. ad lib.
iv. B. G. cap. 1. Idem.

4. Tot incommodis] Sic legimus cum
MS. Norvic. & veteribus cufis, non

187

etati, multis vulneribus acceptis, resistebant; & ma-
gna parte diei consumpta, quum à prima luce ad horam
VIII pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum,
committebant. Tum T. Balventio, qui superiore an-
no 1 primum pilum duxerat, viro forti, & magnæ au-
ctoritatis, utrumque femur tragula transjicitur. Q. 7
Lucanius ejusdem ordinis fortissime pugnans, dum cir-
cumvento filio subvenit, interficitur. L. Cotta lega- 8
tus omnes cohortes ordinesque adhortans in adversum
os funda vulneratur.

XXXVI. His rebus permotus Q. Titurius, quum 1
procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset,
2 interpretem suum Cn. Pompejum ad eum mittit, ro-
gatum, ut sibi, militibusque parcat. Ille, appellatus 2
respondit: si velit secum colloqui, licere; sperare à mul-
titudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat;
ipsi vero nihil nocitum iri; inque eam rem se suam fidem in-
terponere. 3 Ille cum Cotta faucio communi cat, si vi- 3
deatur, pugna ut excedant, & cum Ambiorige una collo-
quantur. sperare se ab eo de sua ac militum salute impetrari
posse. Cotta se ad armatum hostem iturum negat, atque 4
in eo perseverat.

XXXVII. Sabinus, quos in præsentia tribunos mil. 1
circum se habebat, & primorum ordinum centuriones,
se

tam multis incommodis, ut habent re-
centiores: Eadem enim vox paullo
post repetita insuaviorem reddit o-
rationem. Idem.

1. Primum pilum duxerat] Primi
pili erat centurio. De hac dignitate
videndus Justus Lipsius Mil. Rom.
lib. II. Dial. VIII. Davies.

2. Interpretem suum Cn. Pompejum]
Supra dixit C. Arpinium ad Am-
biorigem missum, sed non vocat in-
terpretem. Ut non ausim hunc lo-
cum suspectum habere, quod Ciac-
conius fecisse video, Meminit Ci-

cero in epistolis ad Atticum Cn.
Pompeii interpretis, sed incertum
an hunc designet. D. Vossius.

3. Ille cum Cotta faucio communis
&c.] Multiplex est in hisce gestis
referendis Dionis error. Κάτλας
inquit ille, αὐτοκράτωρ μὲν πολλῶν
ἀπώλετο, καὶ ὁ Σαβίνος ὁ Ἀμβιόριος μα-
τιμήματο μὲν, οἷς καὶ σώσαν. ἔτι γὰρ
τοῦ γιγνημένου παρὼν, καὶ πρὸς αὐτὸν
καὶ τότε ἐπ' ἐδόκει ἵνα. Vide lib. XL.
p. 123. D. ed. Hanov. Sed hæc o-
mnia redarguit Cæsaris narratio,
Davies.

se sequi jubet: & quum propius Ambiorigem accessisset, iussu arma abjicere, imperatum facit: suisque, ut idem faciant, imperat. Interim, dum de conditionibus inter se agunt, longiorque consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paullatim circumventus, interficitur. Tum vero, suo more, victoriam conclamant, atque ululatum tollunt; impetuque in nostros facto, ordines perturbant. Ibi L. Cotta pugnans¹ interficitur cum maxima parte militum. reliqui se in castra recipiunt, unde erant egressi. ex quibus L. Petrosidius aquilifer, quum magna multitudine hostium premere-
 6 tur, aquilam intra vallum projecit. ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. Alii ægre ad noctem oppugnationem sustinent: noctu ad unum omnes, desperata
 7 salute, se ipsi interficiunt. Pauci ex proelio elapsi incertis itineribus per silvas ad T. Labienum legatum in hiberna perveniunt; atque cum de rebus gestis certior-
 rem faciunt.

1 XXXVIII. Hac victoria sublatus Ambiorix, statim cum equitatu in Atuaticos, qui erant ejus regno finitimi, proficiscitur; neque diem, neque noctem intermit-
 2 tit; peditatumque se subsequi jubet. Re demonstrata, Atuaticisque concitatis, postero die in Nervios pervenit: hortaturque, ne sui in perpetuum liberandi, atque ul-
 3 ciscendi Romanos, pro iis, quas acceperint, injuriis, occa-
 4 sionem dimittant: ² interfectos esse legatos duos, magnamque partem exercitus interisse demonstrat: nihil esse negotii, subito oppressam legionem, quæ cum Cicerone hiemet, interfici: se

1. Interficietur cum maxima parte militum] Narrat Suetonius in Julio cap. xxv. casum hunc adversum in Germanorum finibus Cæsari contigisse, quod cum Cæsaris relatione in concordiam redigere nequirit Julius Cæsar vit. Cæf. pag. 94. ed. Lond. Sed res erat facilis: Eburones nimirum Germani vocabantur. Vide lib. II.

B. G. capp. III. & IV. Davies.
 2. Interfectos esse legatos duos] In MS. Andino legatos duo reperit Joan. Fr. Gronovius, qui ita legendum statuit: constat enim casum Accusativum masculini Generis hoc vel illo modo enunciatum. Vide viri doctissimi notas ad Livii lib. xxxv. cap. xxi. Idem.

se ad eam rem proficetur adiutorem. Facile hac oratione Nervii persuadet.

XXXIX. Itaque, confestim dimissis nunciis ad Cen-
 trones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt; & de improvviso ad Ciceronis hiberna advolant, nondum ad eum fama de Titurii morte perlata. Huic quoque accidit, quod fuit necesse,
 2 ut nonnulli milites, qui lignationis munitionisque causa in silvas discessissent, repentino equitum adventu interciperentur. His circumventis, magna manu Eburones, Atuatici, Nervii, atque horum omnium socii &
 3 clientes legionem oppugnare incipiunt. Nostri celeriter ad arma concurrunt; vallum conscendunt. Ægre is dies
 4 sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate ponebant, ² atque hanc adepti victoriam in perpetuum se fore victores confidebant.

XL. Mittuntur ad Cæsarem confestim à Cicerone
 1 litteræ, magnis propositis præmiis, si pertulissent. Ob-
 2 sessis omnibus viis, missi intercipiuntur. Noctu ex ea
 3 materia, quam munitionis causa comportaverant, turres admodum cxx excitantur incredibili celeritate.
 4 quæ deesse operi videbantur, perficiuntur. Hostes postero die multo majoribus copiis coactis castra oppu-
 5 gnant, fossam complent. A nostris eadem ratione, quæ pridie, resistitur. hoc idem deinceps reliquis fit diebus. Nul-

1. Huic quoque accidit] MSS. & veteres impressi huc quoque accidit; scribo hic, quod & Fr. Hotomanno suboluit. Ita etiam legit Metaphrastes. Davies.

2. Atque hanc adepti victoriam] Hotomannus de mendo suspicatur, & Cæsarem scripsisse hac adepta victoria, Mallem siluisset. Sic Tacitus I Annalium: neve occisus Augustus pro-nepos nocentiores vos faciat. Non occiderant milites Germanici filium, sed metus erat ne facerent. D. Voss.

fin.

3. Turres admodum cxx.] Sic exhibent Codices manu exarati cum antiquis impressis; Recentiores enim mediam vocem expunxerant. Frustra. Curtius lib. IV. cap. IX. 24. Mille admodum equites præmiserat. Et cap. XII. 6. Balthriani ibant equites mille admodum. Justinus lib. XI. cap. XIV. II. Inter hac pccc. admodum Græci occurrunt Alexandro. Vide & lib. XXIV. c. I. 6. Davies.

Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur : non ægris, non vulneratis facultas quietis datur. Quæcumque ¹ ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur. multæ præustæ fudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur : turres contabulantur ; pinnæ, loricæque ex cratibus attexuntur.

- 7 Ipse Cicero, quum tenuissima valetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat : ut ultro militum concursu ac vocibus, sibi parcere cogeretur.
- 1 XLI. Tunc duces, principesque Nerviorum, qui aliquem ² sermonis aditum, causamque amicitiae cum Cicerone habebant, colloqui sese velle dicunt. Facta potestate, eadem, quæ Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant : omnem esse in armis Galliam : Germanos Rhenum transisse : Cæsaris, reliquorumque hiberna oppugnari. Addunt etiam de Sabini morte. ³ Ambiorigem ostentant, fidei faciundæ causâ. Errare eos dicunt, si quidquam ab iis præsidii sperent, qui suis rebus diffidant : sese tamen hoc esse in Ciceronem populumque R. animo, ut nihil, nisi hiberna recusent, atque hanc inveterascere consuetudinem nolint : licere illis incolumibus per se ex hibernis discedere, & in quascunque partes velint, sine metu proficisci. Cicero ad hæc

1. Ad proximi diei oppugnationem] Propter oppugnationem. Livius lib. 1. cap. vii. Quum acta boves quadam ad desiderium, ut sit, relictarum mugissent. Licet igitur hic de Romanis loquatur Cæsar, non necesse est, ut cum Fr. Hotomanno propugnationem reponamus. Davies.

2. Sermonis aditum] Prius verbum Glossæmatis suspensum habet Pet. Ciacconius. At non est audiendus. Eumenius Paneg. iv. cap. i. 5. Jampridem mihi — divinarum patris tui aurium aditus evenerit. Sed & noster lib. 1. B. C. cap. lxxiv. aditum commendationis dixit. Idem.

3. Ambiorigem ostentant faciendæ si-

dei causâ] Nimirum ut crederet Cicero omnem Galliam in armis esse, quando videret humilem Eburonum civitatem arma capere ausam. Ipsumque Ambiorigem, tan topere Cæsari devinctum hostilia sumsisse. Aut ut ostenderent interlisse Cottam & Sabinum : quod verisimile non videretur Eburones, quorum in ditione duæ legiones hiebant, ausuros alia hiberna aggredi, priusquam Cottam & Sabinum ac legiones delevisent. Nam prorsus falli Ciacconium puto, qui Arpinium legebat. Præsertim cum nihil de capto Arpinio aut Carpincio Cæsar dixerit. D. Vossius.

hæc unum modo respondit. Non esse consuetudinem populi Romani ullam accipere ab hoste armato conditionem. Si ⁸ ab armis discedere velint, se adiutore utantur, legatosque ad Cæsarem mittant : sperare se ¹ pro ejus justitia, quæ petierint, impetraturos.

XLII. Ab hac spe repulsi Nervii, vallo pedum xi, ¹ & fossâ pedum xv, hiberna cingunt. Hæc superiorum ² annorum consuetudine à nostris cognoverant ; & quosdam de exercitu nacti captivos, ab his docebantur. sed ³ nulla his ferramentorum copia, quæ esset ad hunc usum idonea ; gladiis cespitem circumcidere, manibus, sagulisque terram exhaurire cogebantur. quæquidem ex re ⁴ hominum multitudo cognosci potuit. nam minus horis tribus, ² millium passuum xv in circuitu munitionem perfecerunt : reliquisque diebus turres ad altitudinem ⁵ valli, falces testudinesque, quas iidem captivi docebant, parare ac facere cœperunt.

XLIII. ³ Septimo oppugnationis die, maximo coorto vento, ⁴ ferventes fusili ex argilla glandes, fundis,

1. Pro ejus justitia] Justitia hic non denotat voluntatem sua cuique tribuendi, sed clementiam aut misericordiam. Sic apud Ciceronem pro M. Marcello cap. iv. Hæc tua justitia & lenitas animi florescit quotidie magis &c. Terentius in Heaut. Act. 1. Sc. 1, 33. Mea stultitia in justitia tua sit aliquid præsidii. Similiter voces Græcæ & Hebraicæ, quæ justitiam significant, clementiam notant seu bonitatem, ut ostendit H. Grotius ad Matthæi 1. 19. Davies.

2. Millium passuum xv in circuitu munitionem perfecerunt, reliquisque diebus turres, &c.] Addit Orofius numerum, scilicet cxx. Ait enim lib. vi. cap. x. Vix tribus horis vallum pedum x, fossam pedum xv per millia passuum xv in circuitu perfecerunt. Præterea cxx turres mira altitudine extruxerant. Sed Orofius confudit historiam Cæsaris, qui supra dixit Ro-

manos tot turres una nocte extruxisse, incredibili celeritate. Et quia hic ait quoque Cæsar turres à Gallis extructas, ille numerum supra de Romanis positum adjecit. Tamen incredibilis illa legionis unæ celeritas fuerit ut cxx turres una nocte excitaret. An dicemus rectè in Orofio legi, & transposita in Cæsare verba? D. Vossius.

3. Septimo oppugnationis die] Orofius : Et cum jam septem dies noctesque succidui hostium cunei pugnarent. Mire usurpavit vocem succidui à succedendo, sed condonandum illud ævo Orofii. Veteres Romani vocem illam à succidendo derivassent, unde succidanens. Idem.

4. Ferventes fusili ex argilla glandes] Hæret hic Hotomannus & primo ambigit an arvina pro argilla legat, ut per arvinam seivum denotetur. Sed malè. Postea reponit ferventes

dis, ¹ & fervefacta jacula ² in casus, quæ more Galli-
² co stramentis erant testæ, jacere cœperunt. Hæ cele-
³ riter ignem comprehenderunt, & venti magnitudine,
⁴ in omnem castrorum locum distulerunt. Hostes, ma-
 ximo clamore insecuti, quasi parta jam atque explorata
 victoria, turrets, testudinesque agere, & scalis vallum
 ascendere cœperunt. At tanta militum virtus, atque
 ea præsentia animi fuit, ut, quum undique flamma tor-
 rerentur, maximaque telorum multitudine premeren-
 tur, suæque omnia impedimenta atque omnes fortunas
 conflagrare intelligerent: non modo ³ demigrandi caus-
 sa de vallo decederet nemo, sed ⁴ pene ne respiceret
 qui-

*sulphure ex argilla glandes. Vel sic fer-
 ventes scitili ex argilla glandes. Nescio
 an usquam legatur scitilis argilla: si-
 citilia occurrere scio. Denique postre-
 mam addit conjecturam Fustiles fer-
 venti ex argilla glandes. Sed nulla ex
 omnibus emendationibus placet.
 quantum ad ultimam idem dicit
 Hottomannus, quod Cæsar ait, nam
 si argilla funditur, an liceat dicere
 fustilis argilla. Ego recta esse Cæsa-
 ris verba arbitror; & innuere eum
 argillæ genus unde hodieque statuæ
 funduntur. Sane Græcus vertit:
 διαπύρος σφαίρας ἐξ ἀργύλλης τετρα-
 γώνης κατεσκευασμένης. Orosius habet;
 testas fundis serentes intorsere. D.
 Vossius.*

1. Et fervefacta jacula] Græcus
 διαπύρες βέλη. Si vim vocis fervefa-
 cta examines, videantur solum cu-
 spides candentes fuisse. Sed non id
 voluit Cæsar, quem non dubito in-
 telligere falaricas, aut simile teli
 genus, quod stappa veteres circumli-
 gabant. Orosius illustrat cum ait,
 flammataque tela foci, ac mox concepto
 igne rutilantia intra castra jecerunt. Sta-
 tius Papinius lib. v. Thebaidos, cri-
 nium missile appellat:

*Spiculaque & multa erinitum missile
 flamma.*

Ubi commentator ejus Placidus La-

stantius per stuppam ignem infer-
 tum fuisse demonstrat. Sed dubitari
 possit an temporibus illis, de quibus
 loquitur Papinius, inventum fuerit id
 teli genus. Idem.

*Ibid.] Ignita tela; διαπύρες βέλη;
 ut recte Metaphrastes; qualia sunt
 malleoli & falaricæ, de quibus vi-
 dendus Lipsius Poliorc. lib. v. Dial.
 v. Davies.*

2. In casus quæ more Gallico stramen-
 tis erant testæ] Jornandes de Britan-
 nis: virgeas habitant casus ait, jam
 verò Britannorum ædificia Gallicis
 consimilia fuisse supra Cæsar retul-
 lit. Etiam scriptor de bello Hispa-
 niensi: ad casus, quæ stramentis ab
 nostris hibernorum causa adificata erant.
 D. Vossius.

3. Non modo demigrandi causa] Re-
 cte Græcus ἐκ τῆς πύρας ἐμεικνυτο.
 Demigrare hic idem Cæsari, quod al-
 liis deferere castra aut fugere. I-
 dem.

*Ibid.] Animo loci sui relinquen-
 di. Plautus Amphit. Act. 1. Sc. 1.
 85. Animam omittunt priusquam loco
 demigrent. Cave P. Ciacconio fidem ha-
 beas, qui verbum restringendi aptius
 judicat. Davies.*

4. Pene ne respiceret quidem] Deside-
 rio commotus earum rerum, quas
 erat perditurus. Jul. Celsus vit. Cæs.

pag.

quidem quisquam; ac tum omnes acerrime fortissime-
 que pugnarent. Hic dies nostris longe gravissimus fuit:
 sed tamen hunc habuit eventum, ut eo die maximus nu-
 merus hostium vulneraretur, atque interficeretur;
 ut se sub ipso vallo constipaverant, recessumque pri-
 mis ultimi non dabant. Paullum quidem intermissa flam-
 ma, & quodam loco turri adacta, & contingente val-
 lum, tertiæ cohortis centuriones, ex eo, quo stabant,
 loco recesserunt, suosque omnes removerunt; nutu
 vocibusque hostes, *si introire vellet*, vocare cœperunt:
 quorum progredi ausus est nemo. Tum ex omni parte
 lapidibus coniectis deturbati, turrisque succensa est.

XLIV. Erant in ea legione fortissimi viri centurio-
 nes, qui jam primis ordinibus appropinquarent, T.
 Pulsio, & L. Varenus. Ii perpetuas controversias inter
 se habebant, uter alteri anteferreretur, omnibusque an-
 nis de loco summis simultatibus contendebant. Ex iis
 Pulsio, quum acerrime ad munitiones pugnaretur,
Quid dubitas, inquit, *Varene? aut quem locum proban-*
da virtutis tue expectas? hic dies, hic dies de nostris con-
troverſis judicabit. Hæc quum dixisset, ² procedit extra
 munitiones; & quæ pars hostium confertissima visa
 est, in eam irrumpit. Ne Varenus quidem tum vallo
 sese continet, sed omnium veritus existimationem, sub-
 se-

pag. 96. de hac re sic loquitur: Cum
 fortuna eorum incendio omnes absume-
 rentur, nunquam aliquis ad illas oculos
 resisteret. Multis hanc locutionem
 illustravit vir summus Joan. Clericus
 Art. Crit. Part. 1. cap. 11. §. 11.
 Davies.

1. Quem locum probanda virtutis tua
 expectas] MSS. Carrar. & Norvic. cum
 editt. vetustissimis Rom. Ven. Bero-
 ald. à recepta lectione multum ab-
 eunt: In iis enim legitur *Quem locum
 tua pro laude virtutis expectas.* Sed
 longe præstat vulgata, quam reti-
 net Græcus. Davies.

2. Procedit extra munitiones] in
 eam irrumpit] Hæc lectio non est à
 MSS. sed ab ingenio profluxit. MS.
 Norv. Procedit ex castris, munitiones
 quæque parti confertissima visa est, ir-
 rumpit. MS. Carrar. Procedit ex castris,
 munitionesque; qua parte hostium con-
 fertissima visa est, irrumpit. Sic & e-
 ditt. Rom. Ven. Beroald. nisi quod in
 illis erumpit. Recte: locus enim hoc
 modo legendus videtur: *procedit ex
 castris, munitionemque (ut habet ed:
 Flor.) qua parte hostium confertissima vi-
 sa est, erumpit.* Davies.

N

6 sequitur, mediocri spatio relicto. Pulsio pilum in ho-
stes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem
transjicit; ¹ quo percussio & exanimato, hunc scutis
protegentes hostes, & in illum universi tela conjiciunt;
7 neque dant regrediendi facultatem. Transfigitur scu-
8 tum Pulsioni, & verutum in balteo defigitur. Avertit
hic casus vaginam, & gladium educere conantis dex-
tram moratur manum, impeditumque hostes circumfi-
9 stunt. Succurrit inimicus illi Varenus, & laboranti sub-
10 venit. Ad hunc se confestim à Pulsione omnis multitu-
11 do convertit. illum veruto transfixum arbitrantur. Illic
vero occurrit ocus gladio, cominusque rem gerit Va-
renus: atque uno interfecto reliquos paulum propellit.
12 dum cupidius instat, in locum inferiorem dejectus con-
cidit. Huic rursus circumvento fert subsidium Pulsio;
13 atque ambo incolumes, compluribus interfectis, sum-
14 ma cum laude sese intra munitiones recipiunt. Sic for-
tuna ² in contentione, & certamine utrumque versa-
vit, ut alter alteri inimicus auxilio salutique esset; ne-
que dijudicari posset, uter utri virtute antefendus vi-
deretur.

1 XLV. Quanto erat in dies gravior atque asperior op-
pugnatio, & maxime quod, magna parte militum con-
fecta vulneribus, res ad paucitatem defensorum perve-
nerat; tanto crebriores litteræ nunciique ad Cæsarem
mittebantur: quorum pars deprehensa in conspectu
2 ³ nostrorum militum cum cruciatu necabatur. Erat
¹ unus

1. Quo percussio & exanimato] Mor-
tuo. Corn. Nepos Epam. cap. xi. 4.
Tum, servo extrahito, confestim exani-
matus est. Noster lib. vi. cap. xv.
Circumventi flamma exanimantur ho-
mines. Vide & lib. vii. cap. xxv.
ac Val. Maximum lib. ix. c. xii. 2.
Davies.

2. In contentione & certamine] Re-
centiores certamen. Nos autem le-
ctionem omnium Codd. auctoritate

suffultam restitimus. Idem.

3. Nostrorum militum] Ultimam
vocem delendam censuit Jos. Scal-
ger. Sed unde factum sit, ut in hanc
suspicionem inciderit vir doctissi-
mus, plane nescio: constat enim
Cæsarem hac loquendi formula non
raro usum esse. Sic lib. vi. B. G.
cap. xxxix. Nostrum milites clamorem
exaudiunt. Et lib. vii. cap. lxxi. Ne-
que nostrorum militum victorum impe-

sum

¹ unus intus Nervius, nomine Vertico, loco natus ho-
nesto, qui à prima obsidione ad Ciceronem profugerat,
suamque ei fidem præstiterat. Hic servo, spe libertatis, ³
magnisque persuadet præmiis, ut litteras ad Cæsarem
deferat. Has ille in jaculo illigatas affert; & Gallus in- ⁴
ter Gallos sine ulla suspitione versatus, ad Cæsarem
pervenit. Ab eo de periculo Ciceronis, legionisque
cognoscit.

XLVI. Cæsar, acceptis litteris circiter hora xi diei, ¹
statim nuncium in Bellovacos ad M. Crassum quæsto-
rem mittit, cujus hiberna aberant ab eo millia passuum
xxv. Jubet media nocte legionem proficisci, celeriter- ²
que ad se venire. exiit cum nuncio Crassus. Alterum ³
ad C. Fabium legatum mittit, ut in Atrebatium fines
legionem adducat, qua sibi iter faciendum sciebat. Scri- ⁴
bit Labieno, si Reip. commodo facere posset, cum le-
gione ad fines Nerviorum veniat: reliquam partem ex-
ercitus, quod paulo aberat longius, non putat expectan-
dam: equites circiter cxx ex proximis hibernis cogit.

XLVII. Hora circiter iiii ab antecursoribus de ¹
Crassi adventu certior est factus: eo die millia passuum
xx progreditur. Crassum Samarobriæ præficit, legio- ²
nemque ei attribuit, quod ibi impedimenta exercitus,
obsides civitatum, litteras publicas, frumentumque o-
mne, quod eo tolerandæ hiemis causâ devexerat, re- ³
linquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum ⁴
moratus, in itinere cum legione occurrit. Labienus, ⁴
in-

tum sustinere potuerunt. Vide & Hira-
tium lib. viii. B. G. cap. xlii. seq.
Non erat etiam, cur Gabr. Faernus
hunc locum sollicitaret, & in con-
spectu nostrorum multo cum cruciatu
legeret. Davies.

1. Unus intus Nervius] Unus hoc in
loco idem denotat ac quidam. Sic
lib. ii. B. G. cap. xxv. Scuto ab no-
vissimu uni militi detracto. Petronius
Satir. cap. xxvi. Unus servus Aga-

memnonis interpellavit trepidantes; ubi
vide Joan. Schefferum. Sulpicius Seve-
rus vit. B. Martini cap. viii. Indi-
catur, unum è familia servulum laqueo
sibi vitam extorsisse. Eodem modo ite-
rum locutus est ejusdem libri cap.
xxi. Immerito igitur hanc unius po-
testatem repudiavit G. J. Vossius de
vit. Serm. lib. i. cap. xxxiii. E-
dem.

1 maximaque omnes lætitia afficit. Tum fumi incendio-
rum procul videbantur. quæ res omnem dubitationem
adventus legionum expulit.

1 XLIX. Galli, recognita per exploratores, obsidio-
nem relinquunt, ad Cæsarem omnibus copiis conten-
2 dunt. cæ erant armatorum circiter millia LX. Cicero
data facultate Gallum ab eodem Verticone, quem supra
demonstravimus, repetit, qui litteras ad Cæsarem de-
3 ferat; hunc admonet, iter caute diligenterque faciat;
prescribit in litteris, hostes ab se discessisse, 1 omnem-
4 que ad eum multitudinem convertisse. Quibus litteris
circiter media nocte, 2 allatis, Cæsar suos facit certio-
5 res; eosque ad dimicandum animo confirmat. Postero
die luce prima movet castra; & circiter millia passuum
1 v progressus trans vallem magnam, & rivum, hostium
6 multitudinem conspicatur. Erat magni periculi res,
cum tantis copiis iniquo loco dimicare: tamen quoniam
liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoque omnino
remittendum de celeritate existimabat, confedit, &
quam æquissimo loco potest, castra communit: atque
7 hæc, etsi erant exigua per se, vix hominum millium
VII, præsertim nullis cum impedimentis, tamen an-
gustis viarum, quam maxime potest, contrahit, eo
consilio, ut in summam contemptionem hostibus ve-
8 niat. Interim speculatoribus in omnes partes dimis-
sis, explorat, quo commodissime itinere vallem tran-
sire posset.

L. Eo

in unum colligi jubet, atque in conven-
tu ante ora omnium projici. Sic Clau-
dianus in Rufinum lib. 1. 61. con-
ventum furiarum dicit id, quod an-
tea vl. 28, concilium vocaverat. Da-
vies.

1. Omnemque ad eum multitudinem
convertisse] Conversam esse. Silius
Italicus lib. 1x. 646. Convertit Varro.
Symmachus lib. 1. Ep. 1. Nec mihi vi-
tio vertat intermissio litterarum. Curtius
lib. 1v. cap. vi. 29. Ira deinde vertit
in rabiem. Nescio enim quàm ob cau-

sam Joan. Freinshemius arbitretur,
primam vocem in sexto casu posi-
tam esse. Eodem modo loquuntur
etiam alii, ut multis exemplis mon-
stravit Aldus Manutius ad Sallustii
Catil. cap. vi. Davies.

2. Allatis, Cæsar] Sic MS. Nor-
wic. In editis voces erant transposi-
tæ, adeo ut oratio dura fieret &
confragosa; quapropter, licet cre-
bras Cæsaris prædicationes non ignora-
rem, vetusti Codicis fide nixus, si-
tum verborum mutavi. Idem.

L. Eo die parvulis equestribus præliis adaquam fa-
ctis, utrique sese suo loco continent; Galli, quod am-
2 pliores copias, quæ nondum convenerant, expecta-
bant, Cæsar, si forte timoris simulatione hostes in suum
3 locum elicere posset, citra vallem, ut pro castris præ-
lio contenderet; si id efficere non posset, ut, explora-
tis itineribus, minore cum periculo vallem rivumque
transiret. Prima luce hostium equitatus ad castra acce-
4 dit, præliumque cum nostris equitibus committit. Cæ-
5 sar consulto equites cedere, seque in castra recipere ju-
bet; simul, ex omnibus partibus castra altiore vallo
muniri, portasque obstrui, atque in iis administrandis
rebus quam maxime concurrari, & cum simulatione ti-
moris agi jubet.

LI. Quibus omnibus rebus hostes invitati, copias 1
transducunt, aciemque iniquo loco constituunt: no- 2
stris vero etiam de vallo deductis, propius accedunt;
& tela intra munitionem ex omnibus partibus conjici-
unt; præconibusque circummissis, pronunciari jubent, 3
seu quis Gallus, seu Romanus velit ante horam tertiam ad se
transire, sine periculo licere: post id tempus non fore pote-
statem. ac sic nostros contempserunt, ut, obstructis in 4
speciem portis singulis ordinibus cespitem, quod ea non
posse introrumpere videbantur, alii 1 vallum manu
scandere, alii fossas complere, inciperent. Tunc Cæ- 5
sar, 2 omnibus portis eruptione facta, equitatuque e-
missio,

1. Vallum manu scandere] Scalarum
ope non adjuti, quæ in hunc usum
adhibebantur. Sic supra cap. XLII.
Scalis vallum ascendere cæperant. In
MSo Brant. nonnullisque impressis
legitur Vallum manu scindere. Absur-
de. Hæc tamen vitiosa scriptio Græ-
ce interpretem fefellit, qui habet
τὸ ἰσχυρὰ τῇ χειρὶ περὶ τὸν ὄχλον. Vascof.
editio, cum aliis quibudam, exhibet
vallum vi conscendere; sed hæc
etiam varietas ex librariis vulgata

lectionis sensum non capientibus
ortum duxit. Davies.

2. Omnibus portis eruptione facta] Ali-
ter hæc Polyænus lib. viii. Strateg. c.
xxiii. ait enim Cæsarem ipsum extra
castra sublimem locum conscendisse;
posteaque & simul e castris e-
xercitum, & e superiore loco pro-
rupisse Cæsarem, ut à fronte ac ter-
go hostes clauderentur. Et hæc ratio-
ne victos Gallos. D. Vossius.

missio, celeriter hostes dat in fugam. sic, ut omnino pugnandi causa resisteret nemo: magnumque ex his numerum occidit, atque omnes armis exuit.

LII. Longius profecti veritus, quod silvæ paludisque intercedebant; neque etiam parvulo detrimento illorum, locum relinqui videbat; omnibus suis inco-
 2 lumibus copiis, eodem die ad Ciceronem pervenit. In-
 3 stitutas turres, testudines, munitionesque hostium ad-
 4 miratur. Legione producta, cognoscit non decimum
 3 quemque esse relictum militem sine vulnere. Ex his om-
 4 nibus judicat rebus, quanto cum periculo, & quanta
 4 virtute, sint res administratae: Ciceronem pro ejus me-
 5 rito, legionemque collaudat: centuriones sigillatim,
 6 tribunosque militum appellat, quorum egregiam fuisse
 virtutem testimonio Ciceronis cognoverat. De casu Sa-
 5 bini & Cottæ certius ex captivis cognoscit. Postero die,
 concione habita, rem gestam proponit: milites conso-
 6 latur, & confirmat: quod detrimentum culpa & teme-
 ritate legati sit acceptum, hoc æquiore animo ferendum
 docet, quod beneficio deorum immortalium, & 2 vir-
 tute

1. Neque etiam parvulo detrimento il-
 lorum locum relinqui videbat] Acute
 Lambinus legit, locum nullum relinqui
 volebat. Codices nonnulli habent: ne-
 que etiam parvulo d. illorum, locum re-
 linqui videbat: quos secutus Græcus
 vertit: ἵνα ὅτι ἐν ὁλίγῃ βλάβῃ τὸ πλεονέκτην ἐνέσται. Sed
 prius placet: quam vellem vet. cod.
 lectionem firmaret. D. Vossius.

2. Virute eorum expiato incommodo] Ait Suetonius in Jul. c. lxxvii. Cæsar mi-
 lites diligebat usque adeo, ut audita elade
 Tituriana, barbam capillumque summisserit,
 nec ante denserit, quam vindicasset. Ego
 nihil hic singulare video. Nam per-
 breve illud tempus fuit, quod inter-
 cessit inter cladem Titurianam, &
 cæsos Gallos. Ipse Cæsar affirmat
 prius Ambiorigem ad castra Cice-
 ronis venisse, quam nuntii de mor-
 te Sabini ad eum allati essent. Ita-

que facile quis conjectet brevissi-
 mum fuisse intermedium illud tem-
 pus. Sed dicere possumus Cæsari eo
 tempore, quo casus Titurii, promissi-
 siorem barbam & capillos fuisse,
 nec voluisse demere (cujus rei alio-
 qui observantissimum fuisse alibi
 Tranquillus ait) priusquam ultus
 esset. Sed notabile quod Polyænus
 lib. viii. ait de Rhodogune femi-
 na, quæ capillos lavans cognovit
 subditos defecisse; itaque non ab-
 sterxis illis, sed revindis ut erant
 exercitum eduxit, juravitque non
 ante se crines purgaturam, quam
 rebelles vicisset: tandemque post
 longum tempus victoria potita ab-
 luit crines & collegit: Unde Persarum
 Regum sigillum etiamnum ima-
 ginem impressam habet Rhodogu-
 nem disjectis capillis. In Græco est:
 τοῖς ὑπερὶν βασιλεύσιν ἀφ' αὐτῆς βαλ-
 λυμένη

tute eorum expiato incommodo, neque hostibus diutina lætatio, neque ipsis longior dolor relinquatur.

LIII. Interim ad Labienum per Rhemos incredibili
 celeritate de victoria Cæsaris fama perfertur; ut, quum
 ab hibernis Ciceronis millia passuum Labesset, coque
 post horam ix diei Cæsar pervenisset, ante mediam no-
 ctem ad portas castrorum clamor oriretur; quo clamore
 significatio victoriæ, gratulatioque ab Rhemis Labie-
 no fieret. Hac fama ad Treviros perlata, Indutioma-
 2 rus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreve-
 rat, noctu profugit, copiasque omnes in Treviros re-
 3 ducit. Cæsar Fabium cum legione in sua remittit hiber-
 3 na. ipse cum 111 legionibus circum Samarobrivam tri-
 nis hibernis hiemare constituit; & quod tanti motus
 Galliarum exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum ma-
 4 nere decrevit. nam illo incommodo de Sabini morte per-
 lato, omnes fere Galliarum civitates de bello consultabant,
 nuncios legationesque in omnes partes dimittebant; &
 quid reliqui consilii caperent, atque unde initium belli
 fieret, explorabant; nocturnaque in locis desertis con-
 5 cilia habebant: neque ullum fere totius hiemis tempus
 sine sollicitudine Cæsaris intercessit, quin aliquem de
 6 conciliis & motu Gallorum nuncium acciperet. In his
 ab L. Roscio legato, quem legioni xiiii præfecerat,
 certior est factus, magnas Gallorum copias 2 earum ci-
 vita-

ἀλλὰ εὐκὼς ἐν ἀναδιόδῳ τὰς τελευ-
 τὰς τοῦ πολέμου. In aliis legitur
 ἀναδιόδῳ, abluentem; ego malo
 ἀναδιόδῳ: nam dixit ante Polyz-
 nus, non occulasse eam capillos,
 sed ita ut demissi erant, celeriter
 colligasse. Est autem hæc Rhodogu-
 ne filia Xerxis Persarum Regis,
 quemadmodum ex Ctesia discimus.
 D. Vossius.

1. Neque ullum fere] Ultimam vo-
 cem à Recentioribus omissam con-
 sensu veterum Codicum tam manu,
 quam typis descriptorum reduxi-

mus. Metaphrastes tamen eam in
 suo libro non invenit; locum enim
 sic interpretatur Οὐδὲν ΠΑΝΤΑΠΑ-
 ΣΙ τὴ χειμῶν μίση ἀφ' αὐτῆς ἐ-
 καίσαρ διατήρησεν. Davies.

2. Earum civitatum, quæ Armori-
 cæ appellantur] Armorica dicta est
 Britannia, Galliarum Celticæ provin-
 cia, quia ad mare erat sita. Vide
 Guil. Camdenum Brit. pag. 14. Tra-
 dit quidem Plinius Hist. Nat. lib.
 iv. cap. xvii. totam Aquitaniam o-
 lim Aremoricam dictam. Sed hoc,
 si verum est, hic locum non habet.
 Idem. N 8

7 vitatum, quæ Armoricæ appellantur, oppugnandi sui
caussa, convenisse. neque longius millia passuum VIIII
ab hibernis suis abfuisse: sed, nuncio allato de victoria
Cæsar, discessisse, adeo ut fugæ similis discessus vi-
deretur.

1 LIV. At Cæsar, principibus cujusque civitatis ad se
vocatis, alias territando, quum se scire, quæ fierent,
denunciaret; alias cohortando, magnam partem Galliæ
2 in officio tenuit: tamen Senones, quæ est civitas impri-
mis firma, & magnæ inter Gallos auctoritatis, Cava-
rinum, quem Cæsar apud eos regem constituerat, 1 cu-
jus frater Moritasgus, adventu in Galliam Cæsar, cu-
jusque majores regnum obtinuerant, interficere publi-
co consilio conati, cum ille præsensisset, ac profugis-
set, usque ad fines insecuti, regno, domoque expule-
3 runt; &, missis ad Cæsarem satisfaciendi causâ legatis,
quum is omnem ad se senatum venire jussisset, dicto au-
4 dientes non fuerunt. Tantum apud homines barbaros
valuit, esse repertos aliquos principes belli inferendi,
2 tantamque omnium voluntatis commutationem attu-
lit; ut præter Æduos, & Rhemos, quos præcipuo sem-
per honore Cæsar habuit, alteros 3 pro vetere ac per-
petua erga populum R. fide; alteros, pro recentibus
belli Gallici officiis, nulla fere fuerit civitas non suspe-

cta

1. Cujus frater Moritasgus] Quidam Gallorum Deus huic fuit cognomi-
nis, ut ex multis inscriptionibus
patet; unde conjecit Th. Reinseus,
aliquem *ἑρμῆν* è majoribus Mori-
tasgi nostri, à suis ob merita pro
Deo habitum: hic enim erat, ut
recte Plinius Hist. Nat. lib. II. cap.
VII. vetustissimus referendi bene meren-
tibus gratiam mos. Adeunda est viri
doctissimi Epist. LXVII. pag. 597.
Davies.

2. Tantamque omnium voluntatis com-
mutationem attulit] Edit. Rom. & Be-
roald. habent; Tantamque omnibus vo-
luntatum commutationem attulit; qui-

bus succinunt Mf. Norv. & edit. Ven.
nisi quod hæc Typographi errore
voluntatem, ille librarii imperitia
voluptatem repræsentet, nec in varia-
rum Lectionum *συνλογαί* ullam Co-
dicum discrepantiam invenio nota-
tam. Non igitur intelligo, cur hanc
lectionem mutarint nuperi editores,
nisi forte voluntatem plurali numero
carere perperam existimarint. Vide
lib. VII. B. G. cap. x. & lib. I. B.
C. cap. XL. Idem.

3. Pro vetere ac perpetua erga popu-
lum R. fide] Vide notata ad lib. I.
B. G. c. XLIII. Idem.

cta nobis. idque adeo haud scio mirandumne sit; quum 5
compluribus aliis de causis, tum maxime, quod, qui
virtute belli omnibus gentibus præferbantur, tantum
se ejus opinionis deperdidisse, ut populi R. imperia per-
ferrent, gravissime dolebant.

LV. Treviri vero, atque Indutiomarus, totius hie- 1
mis nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum
legatos mitterent; civitates sollicitarent; pecunias pol-
licerentur: magna parte exercitus nostri interfecta,
multo minorem superesse dicerent partem. neque tamen 2
ulli civitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhe-
num transiret, quum se bis expertos dicerent, Ariovisti
bello, & Tenchtherorum transitu; non esse fortunam amplius
tentaturos. Hac spe lapsus Indutiomarus, nihilo minus 3
copias cogere, exigere à finitimis, equos parare, 1 exu-
les damnatosque tota Gallia magnis præmiis ad se allicere
cœpit; ac tantam sibi jam iis rebus in Gallia auctori- 4
tem comparaverat, ut undique ad eum legationes con-
currerent; gratiam atque amicitiam publice privatim-
que peterent.

LVI. Ubi intellexit ultro ad se veniri; altera ex par- 1
te Senones Carnutesque conscientia facinoris instigari;
altera Nervios Atuaticosque bellum Romanis parare;
neque sibi voluntariorum copias defore, si ex finibus
suis progredi cœpisset; armatum concilium indicit. Hoc 2
more Gallorum est initium belli, quo, lege communi,
omnes puberes armati convenire coguntur; &, qui ex
iis

1. Exules damnatosque tota Gallia] Sic edidi ex consensu vetustiorum
Codicum; recentiores enim voce to-
ta deleta, legunt è Gallia. Nimirum
à Grammaticis decepti, regionum
nominibus præpositiones semper ad-
di debere censuerunt. Julius Obse-
quens de Prodig. cap. LXIII. Adver-
sus Cæsarem Pompejus Macedonia cum
invitatis gentibus amicis instrueret aciem,
ubi absque causa fontica reponunt

in Macedonia. Cicero Acad. Quæst. lib.
I. n. XII. Sic Philosophiam (Brutus)
Latinis litteris persequitur, nihil ut iis-
dem de rebus Græcia desideres, ubi alii
legunt à Græcia, alii Græca, alii à
Græcis. Frustra omnes. Silius Italicus
lib. IV. 372.

— Ausonia se fortuna creasset,
Ad magnos venture Deos. —
Vide & Fr. Sanctum Min. lib. IV. cap.
VI. Davies.

iis novissimus venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstravimus Cæsaris secutum fidem ab eo non discessisse, ¹ hostem judicat, bonaque ejus publicat. His rebus confectis, in concilio pronunciat, accersitum se à Senonibus, & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus; huc iter facturum per fines Rhemorum; eorumque agros populaturum; ² ac prius, quam id faciat, Labieni castra oppugnaturum: quæque fieri velit, præcipit.

¹ LVII. Labienus, quum & loci natura, & manu munitissimis sese contineret castris, de suo ac legionis periculo nihil timebat; sed ne quam occasionem rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat. Itaque à Cingetorige, atque ejus propinquis oratione Indutiomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas civitates, equitesque undique convocat. iis certam diem conveniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris ejus vagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi, aut territandi causâ. equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat: timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat.

¹ LVIII. Quum majore in dies contempione Indutiomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos accersendos cura-

¹. Hostem judicat] Sic lego suffragante omnium Codicum consensu. Editores nuper reposuerunt, *hostem judicandum curat*; quia, ut arbitror, id iudicium, improbane concilio, peragi non potuerit. Sed ut hoc mali pateretur Cingetorigi, Indutiomari fiebat opera, cui propterea, pro solenni scriptorum consuetudine, factum imputatur. *Davies*.

². Ac prius, quam id faciat] Reponendum arbitror ac prius. Certe Metaphrastes habet *πρὶν ἢ τὰς ἡμέρας*. Idem.

³. Manu munitissimis] Priorem voculam ex Glossa adjectam arbitratur *Fulv. Ursinus*: sed perperam, denotat enim id quod arte humana fit, & naturæ opponitur. *Idem*.

raverat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enunciari aut ad Treviros perferri posset. Interim ¹ ex consuetudine quotidiana, Indutiomarus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei consumit; equites tela conjiciunt, & magna contumelia verborum nostros ad pugnam evocant. Nullo à nostris dato responso, ubi visum est, sub vespere, dispersi ac dissipati discedunt. Subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit; præcipit atque interdicit, perterritis hostibus atque in fugam coniectis, quod fore, sicut accidit, videbat, omnes unum peterent Indutiomarum, neu quis quemquam prius vulneraret, quam illum interfectum videret: quod, mora reliquorum, illum, spatium nactum, eflugere nolebat: magna proponit iis, qui occiderint, præmia: summittit cohortes equitibus subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna; &, quum unum omnes peterent, ² in ipso fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur; caputque ejus refertur in castra. redeuntes equites, quos possunt, confectantur atque occidunt. Hac re cognita, omnes Eburorum, & Nerviorum, quæ convenerant, copiæ discedunt; paulloque habuit post id factum Cæsar quietiorem Galliam.

¹. Ex consuetudine quotidiana] A Cararicensi Codice vetustissimo abesse præpositionem testatur *Joan. Mich. Brutus*.

². In ipsa fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur, caputque ejus refertur in castra] De hac re gesta sic

Florus lib. III. cap. x. *Indutiomarus Treviros — convocavit: Ille fortiter à Dolabella summotus relatumque Regis caput. Sed memoriz vitio id Dolabella tribuit, quod T. Labieno acceptum erat ferendum. Davies*.

LIBER VI.

SUMMARIUM LIB. VI. DE BELLO
GALLICO.

Cæsar majorem Gallia motum prævidens, copias adauget. II. Subitoque subactis Nervii, IV. & Senonibus ac Carnu-ribus in deditionem acceptis, VI. Menapios debellat: VIII. atque interea Treviros T. Labienus. IX. Cæsar secundum Rhenum transit, XI. Instituta per occasionem Germanorum cum Gallis collatione, primo descripti horum mores consuetudinesque. XXIX. Cæsar ad Eburones, frustra tentatis Suevis convertitur. XXXV. At dum per eorum agros late vagatur, Sigambri, non sine cade Romanorum, castra adoruntur: XLI. Iis tamen non expugnatis, domum revertuntur. XLIV. & Cæsar, vastatis Eburonum agris, concilioque peracto, in Italiam, ad agendos conventus, proficiscitur.

M Ultis de causis Cæsar majorem Galliæ motum expectans, per M. Silanum, C. Antistium Reginum, ¹ T. Sextium, legatos, delectum habere instituit: simul ab Cn. Pompejo proconsule petit, quoniam ipse ad urbem cum imperio Reipubl. causa maneret, quos ex Cisalpina Gallia ² consulis sacramen-

¹. Titum Sextium. Hæ voces absunt à MSto. Norvic. nec eas in suo Codice legit Græcus interpres. Davies.

². Consulis sacramento rogavisset] Pompejus hoc anno ut statim Cæsar dixit proconsul erat, superiore consul. Unde viri docti pro consulis legunt consul. Ut sit, quos (Pompejus) consul sacramento rogaverat. Sane conjectura bona est. Quid si tamen dicamus hic de Pompejo dici rogaverat eos consulis sacramento, ut III libro Cæsar dixit, Titurus legato dimi-

candum non existimabat. Nam ipse Titurius legatus erat. Pro illa conjectura est, quod facile potuit ex Cæs. depravari Consul. Quod si alteri conjectura nostra locus est, lego, quos consul is (Sc. Pompejus) sacramento rogaverat. Sed nec damnare eo tō consulis velim. D. Vossius.

Ibid.] Cum consul fuerit Pompejus eo tempore, quo milites hosce jurejurando adstrinxit, Petro Ciacconio legendum videtur Consul sacramento rogavisset. Si qua opus est mutatione, longe præstat Ph. Rubeniz

to rogavisset, ad signa convenire, & ad se proficisci juberet: magni interesse etiam in reliquum tempus, ¹ ad opinionem Galliæ, existimans, tantas videri Italiæ facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id ² brevi tempore sarciri, sed etiam majoribus adaugeri copiis posset. Quod quum Pompejus & Reipubl. & amicitia tribuisset; celeriter confecto per suos delectu, tribus ante exactam hiemem & constitutis & adductis legionibus, duplicatoque earum cohortium numero, ³ quas cum Q. Titurio amiserat, & celeritate, & copiis docuit, quid populi Romani disciplina atque opes possent.

II. Interfecto Indutiomaro, ut docuimus, ad ejus propinquos à Treviris imperium defertur. Illi finitimos Germanos sollicitare & pecuniam polliceri, non desistunt. Quum ab proximis impetrare non possent, ultiores tentant: inventis nonnullis, civitates jurejurando inter se confirmant, ⁴ obsidibusque de pecunia ca-

vent:

conjectura, cui Consul is divisim scriptus placet Elect. lib. I. cap. xv. Davies.

¹. Ad opinionem Galliæ] Ultimam vocem ex imperiti hominis glossa ortum habere arbitratur Fr. Hotomannus, quia apud Cæsarem opinio estimationem aut auctoritatem passim denotat, ideoque, pro illius sententia, subscribendum fuit, non Galliæ, sed populi R. Verum locus medica manu non indiget, cum ea vox, etiam apud nostrum, id quod sentimus, aliquando significet. Vide lib. I. B. C. cap. lxi. idem.

². Brevi tempore sarciri] Sarcire est integrum præstare. Vox juris. Festus: Sarcire in XII Servius Sulpicius ait significare damnum solvito, præstato. Unde sartus pro integer. & hinc formula, SARTA TECTA conservare. D. Vossius.

Ibid.] Reparari. Festus voce sartis. Sarcire est integrum facere. Eodem sensu adhibuit noster lib. I. B. C.

cap. xlv. Dum sarcire acceptum detrimentum volunt. Vide & lib. III. B. C. cap. lxxvii. Metaphora sumta est ab iis, qui laceras vestes resciant. Davies.

³. Quas cum Q. Titurio amiserat] Mendum perspicuum, inquit Hotomannus, & legendum, quas Cottæ & Titurii amiserant. Nugæ sunt, ne quid gravius dicam. Cæsar cohortes, & cum iis Titurium amiserat. Titurii autem solius mentionem facit, quia illius, non Cottæ culpa acceptum detrimentum. D. Vossius.

⁴. Obsidibusque de pecunia cavent] Nequeo satis mirari adeo hallucinatos hic esse Ursinum & Ciacconium, ut putarent pro de pecunia scribendum & pecunia, vel utramque hanc vocem inducendam. Dixerat ante Cæsar Treviros pecuniam pollicitos; cujus spe cum gentes aliquas pertraxissent, cavent obsidibus de pecunia, id est, se daturos pecuniam. Nec Græcum curo qui vertit,

vent: Ambiorigem sibi societate & fœdere adiungunt.

- 3 Quibus rebus cognitis, Cæsar, quum undique bellum parari videret, Nervios, Atuaticos, ac Menapios, 1 adjunctis cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis, 2 Senones ad imperatum non venire, & cum Carnutibus finitimisque civitatibus consilia communicare, à Trevis Germanos crebris legationibus sollicitari; maturius sibi de bello cogitandum putavit.

- 1 III. Itaque, nondum hieme confecta, proximis 1v legionibus coactis, de improvviso in fines Nerviorum contendit; &, prius, quam illi aut convenire, aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto, atque ea præda militibus concessa, vastatisque agris, in deditionem venire, atque obsides sibi 3 dare coëgit. Eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hiberna reduxit. Concilio Galliæ primo vere, ut instituerat, indicto, quum reliqui, præter Senones, Carnutes, Trevirosque, venissent; initium belli, ac defectionis hoc esse arbitratus, ut omnia postponere videretur, 3 concilium Lutetiam, Parisiorum trans-

ἐπὶ τοῦ τοῦ ἡγεμονίου ἀποδιδόναι ὁρμήν. Veritas & res ipsa reclamant. D. Vossius.

1. Adjunctis cisrhenanis omnibus Germanis] Licet plerique Belgæ orti sint à Germanis, hoc tamen nomine xar' ἡγεμονίᾳ inſigniantur cum paucis aliis Condrusi, Eburones, Carassi, & Pemani, ut docet noster lib. 11. B. G. cap. 1v. Joan. quidem Godwinus ex Plinii H. N. lib. 1v. cap. xvii. Triboccos, Nemetes & Vangiones hic ingerit; Immodeste prorsus; cum, præterquam quod nostra sententia ipsius Cæsaris testimonio nitatur, summopere dubitandum videtur, num Nemetes saltem & Vangiones tum temporis cis Rhenum sedes habuerint. Certe eorum, tanquam Galliam Belgicam habitantium, nusquam meminit Cæsar. Vi-

de Chr. Cellarium Geogr. Ant. lib. 11. cap. 111. p. 189. seq. Davies.

2. Senones ad imperatum non venire] Falluntur Urſinus & Ciacconius qui malebant ad imperandum. Quia Sallustius dixit lugurt. c. 1xii. Igitur fugurtha ubi armis virisque & pecunia spoliatus est, cum ipse ad imperandum Tifidum vocaretur. Imperabatur Senonibus ut accederent, illi ad imperatum non veniebant. Eodem modo quo dicitur, ad præscriptum facere, ita & ad imperatum venire. Et vitavit Cæsar hac locutione ambiguitatem & ad imperandum. Quam & Tullius intellexit, cum ait: Nunc ades ad imperandum, sive ad parendum potius. Nam imperandum activam & passivam significationem habet, imperatum non item. D. Vossius.

3. Concilium Lutetiam Parisiorum

transfert. Confines erant hi Senonibus, civitatemque patrum memoria conjunxerant: sed ab hoc consilio abfuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronuntiata, eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur, magnisque itineribus eo pervenit.

IV. Cognito ejus adventu, Acco, qui princeps ejus consilii fuerat, jubet in oppida multitudinem convenire: conantibus, prius quam id effici posset, adesse Romanos nunciatur. Necessario sententia desistunt, legatosque 1 deprecandi causa ad Cæsarem mittunt; adeunt per Æduos, quorum antiquitus erat in fide civitas. Libenter Cæsar, petentibus Æduis, dat veniam: excusationemque accipit: quod 2 æstivum tempus instantis belli, non quæstionis esse arbitratur. Obsidibus imperatis centum, hos Æduis custodiendos tradit. Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt, uti deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela, eadem ferunt responsa. Peragit concilium Cæsar, equitesque imperat civitatibus.

V. Hac parte Galliæ pacata, totus & mente & animo in bellum Trevirorum & Ambiorigis insistit. Cavarinum cum equitatu Senonum secum proficisci jubet, ne quis aut ex hujus iracundia, aut 3 ex eo, quod me-

rue-

transfert] MS. Norvic. & editi veteres exhibent concilium in Lutetiam. Præpositio ab iis expuncta est, qui hoc modo Solœcisum fieri existimarunt, qua in sententia fuere nonnulli apud Quintilianum Inst. Orat. lib. 1. cap. v. p. 33. ed. Oxon. Sed perperam. Vide Fr. Sanctium Min. lib. 1v. cap. vi. & Jac. Perizonii addit. p. 758. Davies.

1. Deprecandi causa] Cœpta sua excusandi, ut vel ex eo patet, quod Cæsar eorum excusationem accepisse se dixerit. Hujusce significationis exempla suppeditabit A. Gellius Noct. Artic. lib. vi. cap. xvi. Davies.

2. Æstivum tempus instantis belli] Penultima vox abest à MS. Norvic. nec, ut opinor, sententiæ est prorsus necessaria; ferri tamen potest, si cum metaphrasæ πῶς μὲν ἡ κρείττωνος intelligamus. Joan. Sambucus testatur Codicem veterem habuisse Æstivum tempore instante; belli, non quæstionis rem esse arbitratur: sed huic lectioni omnes alii refragantur Codd. quapropter temere non est recipienda. Hotomanno placet Æstivum tempus instans; hæc enim vere contigisse ex cap. 111. manifestum est. Idem.

3. Ex eo, quod meruerat, odio civitatis, motus existat] In aliis codicibus meruerat, unde Gab. Færnus legendum

- 3 ruerat, odio civitatis, motus existat. His rebus constitutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem proelio non esse certaturum, reliqua ejus consilia animo circumspiciebat. Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus silvisque muniti, qui uni ex Gallia, de pace, ad Cæsarem legatos numquam miserant. Cum iis esse hospitium Ambiorigi sciebat: item per Treviros venisse Germanis in amicitiam cognoverat. Hæc prius illi detrahenda auxilia existimabat, quam ipsum bello laceflendum, ne desperata salute, aut se in Menapios abderet, aut cum transrhenanis congredi cogeretur. Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit, duasque legiones ad eum proficisci jubet: ipse cum legionibus expeditis v in Menapios proficiscitur. Illi, nulla coacta manu, loci præsidio freti, in silvas paludesque confugiunt; suaque eodem conferunt.
- 1 VI. Cæsar, partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Crasso quæstore, celeriterque effectis pontibus, adiit tripartito, ædificia vicosque incendit. magno peroris atque hominum numero potitur. quibus rebus coacti Menapii, legatos ad eum, pacis petendæ causâ, mittunt. Ille, obsidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem, aut ejus legatos, finibus suis recepissent. His confirmatis rebus, Comium Atrebatem cum equitatu, custodis loco, in Menapiis relinquit; ipse in Treviros proficiscitur.
- 1 VII. Dum hæc à Cæsare geruntur, Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum una legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adori-
2 ri parabant. jamque ab eo ¹ non longius bidui via aberant,

dum coniecit in eum erat. Sed vulgata lectio est retinenda, non item interpunctio; orationem enim hoc modo rectius distinguas; Ex eo, quod meruerat, odio, civitatis motus existat. Pro recepta tamen stat Metaphrastes. Davies.

1. Non longius bidui via aberant] Expuncta voce via, legit Pet. Giacomius non longius bidui aberant, quod Cicero Epist. ad Attic. lib. v. Ep. xvi. dixit, quæ aberant bidui; & Epist. xvii. à quibus aberam bidui. Sed in his locu-

rant, quum duas venisse legiones missu Cæsaris cognoscunt. Positis castris à millibus passuum xv, auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, v cohortium præsidio impedimentis relicto, cum xxv cohortibus, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; & ∞ passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum, atque hostem, difficili transitu flumen, ripisque præruptis. Hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostes transituros existimabat. Augebatur auxiliorum quotidie spes. Loquitur in concilio palam; quoniam Germani appropinquare dicuntur, sese suas exercitusque fortunas ¹ in dubium non devocaturum, & postero die prima luce castra moturum. Celeriter hæc ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus favere natura cogeat. Labienus, noctu tribunis mil. ² primisque ordinibus ³ coactis, quid

locutionibus intelligitur via, & plus vice simplici animadvertimus Cæsarem idemque aliis usitatas vitasse. Sic lib. i. B. G. cap. xxxvii. bis habemus tridui viam. Vide & lib. iv. cap. iv. Davies.

1. In dubium non devocaturum] Nonnulli ultimam vocem in revocaturum mutant. Absque causa sonetica. Cicero pro lege Manil. cap. xiv. Non avaritia ab instituto cursu ad prædam devocavit. Phadrus lib. i. Fab. xx. 2. Ad perniciem quoque mortales devocat. In quem locum vide Int. & Dionys. Lambinum ad Corn. Nepotis Cimonem cap. iv. Idem.

2. Primisque ordinibus] Sunt quos alibi Cæsar primorum ordinum centuriones appellat. Eodem modo dixit lib. iii. bell. civil. Erat plena bellorum & imperiorum provincia. Eodem modo B. Paulus, 12. cap. Epist. ad Romanos, Πᾶσα ἰσχυρὴ ἔξαρτος ἀντιπρὸς τὸν ἀντικαταστάτην. Ignorant.

ravit hos Hottomannus, ideoque de mendo suspicabatur. Sed frustra. Davies.

Ibid.] Fr. Hottomanno probabile non videtur, totos ordines evocatos, ideoque locum mendii suspectum habet. Vellem tacuisset; primi enim ordines pro primorum ordinum centurionibus hic ponuntur; & recte Græcus vertit τὸς πρώτους ταξιδάρχους. Sic noster lib. v. B. G. cap. xxx. Quum à Cotta primisque ordinibus accriter resisteretur. Velleges Paternulus lib. ii. cap. cxii. Non incrementis Centurionibus, quibus etiam primi ordines cecidere. Vide & Just. Lipsium Mil. Rom. lib. ii. Dial. viii. pag. 91. Davies.

3. Coactis] Editi convocatis. Sed lectio nem, quam recepimus, in Codice Andino reperit Joan. Frid. Gronovius, ut testatur ad Livii lib. xxx. cap. iv. Et sane vulgata scriptura huiusce Glossæ fuisse videtur.

Davies.

O 2

quid sui consilii sit, proponit; &, quo facilius hostibus timor det suspicionem, majore strepitu & tumultu, quam populi Romani fert consuetudo, castra moveri jubet. His rebus fugæ similem profectionem efficit. Hæc quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur.

- ¹ VIII. Vix agmen novissimum extra munitiones processerat; cum Galli, cohortati inter se, ¹ ne speratam prædam ex manibus dimitterent; longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium expectare; neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguum manum, præsertim fugientem, atque impeditam, adoriri non audeant; flumen transire, & iniquo loco proelium committere non dubitant. Quæ fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, ² eadem usus simulatione itineris, placide progrediebatur. Tum præmissis paullum impedimentis, atque in tumulo quodam collocatis; *Habentis*, inquit, milites, quam petistis, facultatem: hostem impedito atque iniquo loco tenetis: præstate eandem nobis ducibus virtutem, quam sæpenumero Imperatori prestistis: eum adesse, & hæc coram cernere, existimate. Simul, signa ad hostem converti, aciemque dirigi jubet; &, paucis turmis præsidio ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. Celeriter nostri, clamore sublato, pila in hostes jaciunt. Illi, ubi præter spem, quos fugere credebant, infestis signis, ad se ire viderunt, impetum modo ferre non potuerunt; ac primo concursu in fugam coniecti, proximas silvas petiverunt: quos Labienus equitatu confectatus, magno numero interfecto,

¹ Ne speratam prædam] Hanc lectionem retinent omnes Codices; etiam Græcus vertit ἐλπίδα πρὸς τὴν δόξαν. Petrus tamen Ciacconius, solenni temeritate usus; rescribit paratam, vel insperatam prædam. Pessime; cur enim Labienum adorirentur, nisi præda potiri sperarent. Vide cap. vii.

Davies.

² Eadem usus simulatione itineris] Perperam Fulvius legebat timoris. Nam Labienus simulaverat se fugere velle. Et hic Cæsar intelligit iter fugæ simile. Unde infra, quos fugere credebant. D. Vossius.

fecto, compluribus captis, paucis post diebus civitatem recipit. nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Trevirorum fuga, sese domum contulerunt. cum ⁸ iis propinqui Indutiomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos, ex civitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permanissse in officio demonstravimus, principatus, atque imperium est traditum.

IX. Cæsar, postquam ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis Rhenum transire constituit. quarum erat altera, ¹ quod auxilia contra se Treviris miserant: altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His constitutis rebus, paullum supra eum locum, quo antea exercitum transduxerat, facere pontem instituit. Nota atque instituta ratione, magno militum studio, ⁴ paucis diebus, opus efficitur: Firmo in Treviris præsidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subito motus oriretur; reliquas copias, equitatumque transducit. Ubi, ⁶ qui ante obsides dederant, atque in deditionem venerant, purgandi sui causâ ad eum legatos mittunt: qui doceant, neque ex sua civitate auxilia in Treviros missa, neque ab se fidem lesam. petunt, atque orant, ut sibi parcat, ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus penasendant. si amplius obsidum velit, dare pollicentur. Cognita Cæsar causâ reperit, ab Suevis auxilia missa esse; Ubiorum satisfactionem accepit: aditus viasque in Suevos perquirat.

X. Interim, paucis post diebus fit ab Ubiis certior, ¹ Sue-

¹ Quod auxilia contra se Treviris miserant] Inferre vocem Germani, ut recte etiam observatum Hotomanno. Nec dubitandum auctor, quando & Græcus habet, Βοήθηται τοῖς Τριβίσις ἐπιπομπήσαν οἱ Γερμανοί. D. Vossius. Ibid.] Inferit vocem Germani Fr. Hotomannus, approbante D. Vossio, quandoquidem Græcus habeat Βοήθηται τοῖς Τριβίσις ἐπιπομπήσαν οἱ

GERMANOI. Sed id verbum facile potest subintelligi, nec ita religiosus erat Metaphrastes, quin similia addiderit, cum perspicuitati inferrent. Sic lib. iv. B. G. cap. xxxii. ubi Cæsar habet Pars hominum (intelligit Britannos) in agris remaneret, Græcus expressit, μέγας ἢ Βρεταννῶν ἔτι ἐν τοῖς ἀγροῖς μενούσαν. Davies.

Suevos omnes in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, quæ sub eorum sunt imperio, denunciare, ut auxilia peditatus equitatusque mitant. His cognitibus rebus, rem frumentariam providet, castris idoneum locum deligit: Ubiis imperat, ut pecora deducant; suaque omnia ex agris in oppida conferant; sperans, barbaros, atque imperitos homines, inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci. mandat, ut crebros exploratores in Suevos mitant, quæque apud eos gerantur, cognoscant. Illi imperata faciunt; & paucis diebus intermissis, referunt, Suevos omnes, posteaquam certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coëgissent, penitus ad extremos fines sese recepisse. silvam esse ibi infinita magnitudinis, quæ appellatur Bacenis: hanc longe introrsus pertinere, & pro nativo muro objectam, Cheruscos à Suevis, Suevosque à Cheruscis injuriis, incursonibusque prohibere: ad ejus initium silvæ Suevos adventum Romanorum expectare constituisse.

XI. Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur de Galliæ Germaniæque moribus, & quo differant eæ nationes inter sese, proponere. In GALLIA non solum in omnibus civitatibus, atque pagis,

1. Ad iniquam pugnandi conditionem] Hottomannus aliquam malebat, & si in v. c. reperisset haud dubiè ita rescripturus erat. Atqui ego id in nostro v. c. invenio, nec tamen probō. Allegat Hottomannus quod supra Cæsar dixit, aliquam pugnandi facultatem. Ego recipio illud aliquam facultatem pugnandi, sed quis mihi dixerit quid sit illud aliquam conditionem. Sane non memini quemquam veterum ita locutum. Illud scio sæpe inveniri iniquam conditionem, Itaque & retineo hanc scripturam, & retineri ipse sensus jubet. Etenim nihil mirum, si qui frumenti inopia pugnare coactus ini-

quiore utatur conditione. Retinet veram lectionem Celsi exscriptor Anonymus, cum ait p. 107. *Ubius jubet pecora omnia campis abducere, si forte barbaros coactos inedia (cujus impatientissimum genus est) ad iniquum certamen possit inducere.* D. Vossius.

2. In omnibus civitatibus atque pagis partibusque] Vertit Metaphrastes, *ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι, καὶ ἐν πάσαις ταῖς φυλαῖς*, adeo ut vocem ultimam in suo Codice non repererit, nec dubito, quin è Glossmate sit nata: Pagi enim apud Cæsarem dicuntur partes, in quas civitas quæque divisa est. Sic lib. 1. B. G. cap. xxi. *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa*

partibusque, sed pene etiam in singulis domibus, factiones sunt: earumque factionum sunt principes, qui summam auctoritatem eorum judicio habere existimantur: quorum ad arbitrium judiciumque summa omnium rerum consiliorumque redeat. idque ejus rei causa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiores auxilii egeret. suos enim opprimi quisque, & circumveniri non patitur; neque, aliter se faciat, ullam inter suos habeat auctoritatem. Hæc eadem ratio est in summa totius Galliæ. namque omnes civitates in duas partes divisæ sunt.

XII. Quum Cæsar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Ædui, alterius Sequani. Ii quum per se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Æduis, magnæque eorum erant clientelæ, Germanos, atque Ariovistum, sibi adjunxerant, eosque ad se magnis jacturis, pollicitationibusque perduxerant. Proeliis vero compluribus factis secundis, atque omni nobi-

divisa est, ubi edit. Rom. Ven. Beza. in quatuor partes exhibent. Davies.

1. Pene etiam in singulis domibus factiones sunt] Interpretatur Hottomannus extra rem & Cæsaris mentem: ut nullæ domus fuerint, quæ non huic vel illi factioni faverent. Ait Cæsar adeo plenam factionibus Galliam fuisse: ut iisdem in domibus propinqui à propinquis dissiderent. Non multis probare opus, tantum repete quæ supra de Divitiaco & Dumnorige, infra de Vercingetorige & Gobanitione memorat Cæsar. Etiam apud Tacitum de Segeste & Arminio talia legere est. D. Vossius.

2. Ne quis ex plebe contra potentiores auxilii egeret] Egregiè Sophocles in Ajace:

Καὶ τοὶ συμπετοὶ μεγάλων χωρῶν
Σταλῶν πυρρὰ ῥύμα πύλοντα.
Μὲν γὰρ μεγάλαν βασις ἀγέει δὲ,

Καὶ μέγας ὁρδῶν ἄπο μετρώων.
Idem.

3. Eosque ad se magnis jacturis] Vir maximus Justus Lipsius lib. 11. E. lect. c. vii. putabat legendum capitis. Sed illum erroris ipse Cæsar arguit, cum lib. 111. de bello civili cap. cxii. ait: *Magnus enim jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat.* Jactura Cæsari sunt munera. Et puto metaphoricam locutionem esse, desumptam ab iis qui in periculo naufragii sunt. Nam jactura proprie dicitur de illis, qui merces, aut onera navium in fluctus abijciunt. Igitur quemadmodum illi furorem Oceani injectis mercibus, ita homines aliorum animos muneribus sibi conciliant. Idem.

Ibid.] Cl. Salmasius ad jus Atticum & Romanum, cum hoc in loco tum alibi pro jacturis reponit pacturis. Sed hanc vocem pro domis etiam Ciceroni usitatam esse multis exemplis ostendit J. Fr. Gronovius de Pec. Ver. lib. iv. cap. iv. p. 627. Davies.

nobilitate Æduorum interfecta, tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Æduis ad se transducerent; obfidesque ab iis principum filios acciperent; & publice jurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilii inituros; & partem finitimi agri per vim occupatam possiderent; Galliæque totius principatum obtinerent. qua necessitate adductus Divitiacus, auxilii petendi causa Romam ad Senatum profectus, ¹ infecta re redierat. Adventu Cæsaris facta commutatione rerum, obfidibus Æduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Cæsarem comparatis; quod ii, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione, atque imperio æquiore se uti videbant, reliquis rebus eorum, gratia, dignitateque amplificata, Sequani principatum dimiserant. In eorum locum Rhemi successerant; quos quod adæquare apud Cæsarem gratia intelligebatur, ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Æduis conjungi poterant, se Rhemis ² in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. Ita & novam, & repente collectam auctoritatem tenebant. Eo tum statu res erat, ut longe principes haberentur Ædui, secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent.

¹ XIII. In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. nam plebs pene servorum habetur loco, quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur ² consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributo-

¹ Infesta re redierat] De hac re sic Eumenius Pan. vii. cap. iii. Quum finitima nationes, ipsi illi Romana fraternitati, non gloria invidentes, & usque in perniciem sui odiis incitata, Germanos sibi auxiliares invocassent, princeps Æduus in senatum venit, rem docuit — Imperata ope, Romanum exercitum Cæsaremque cis Rhodanum primus induxit. Sed plane falsus est Rhetor, nam nec Divitiacus opem impetravit, ut disertè testatur noster, nec

Cæsar Rhodanum primo transiit, ut Æduos à Germanis liberaret. Vide lib. i. B. G. cap. xi. Davies.

² In clientelam dicabant] MS. Carvar. & impressi Rom. Ven. Beroald. Gryph. Steph. habent in clientelam dederant; & ita legi oportere existimo. Ita dare in potestatem Livius, dare in quaestionem Cicero, dare in manum nuptias, matrimonium Terentius dixit. J. M. Bruns.

tutorum, aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos. Sed de his duobus generibus ¹ alterum est Druidum, alterum Equitum. Illi ² rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur: ad hos magnus adolescentium numerus disciplina causa concurrit; magnoque ii sunt apud eos honore. nam fere de omnibus controversiis, publicis privatisque, constituunt; & si quod est admissum facinus, si cades facta, si de hereditate, ³ si de finibus controversia est, iidem decernunt; præmia pænasque constituunt: si quis aut privatus aut publicus eorum de-

creto

¹ Alterum est Druidum] Non arbitror absurdum fore, si Druidum nomen deducam ab Hebræis, quam cum Romani à Græco δρῦς deduxerunt. Nam potuit id nomen mansisse ex veteribus reliquiis primæ linguæ. Sanè Druidas antiquissimos esse vel illud satis ostendat, quod nullus autorum prodit quando coeperint. Igitur derivarem illud vocabulum à דרשן daras quod est exquirere, seiscitari, consulere. Unde דרשן darous est ille qui consulitur: sane congruit hæc vox nomini Drus. Et sic appellati fuerint, tanquam qui oracula redderant. hinc sanè דרשן דוראס Chaldæis quoque est concinator, prædicator. Sed hæc ut incerta mitto. D. Vossius.

Ibid.] Elias Schedius de Diis Germ. Syng. ii. cap. iii. & D. Vossius Etymologiam Druidum à verbo Hebraico דרשן petendam existimant. Sed admodum sit verisimile, nomen à voce Celtica Deru esse deducendum: hæc enim quercum significat, cui affinis est Græca δρῦς, à nonnullis ob soni similitudinem pro Druidum radice habita. Hoc verbum ex ea firmatur, quod robora singulari veneratione sunt profecti. Plinius H. N. lib. xvi. cap. xlii. Nihil habent Druida — visco

& arbore, in qua signatur, si modo sit robur, sacratius. Jam per se roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Græca possint Druida videri. Ob eximium hunc cultum robori exhibitum, nonnulli putarunt, quercum ab iis pro simulacro Jovis habitam, Maximus Tyrius Dissert. xxxviii. pag. 400. ed. Cantab. Κερτοὶ δρῦσι μὲν Δίῳ, ἄλμα δὲ Διὶ Κελτικὸν δρῦς ὀνόμαζον. Quinetiam Græci eos Σαρωνιδᾶς ἀπὸ τῶν Σαρωνιδῶν ἢ quercubus vocarunt. Diodorus Siculus Bibl. lib. v. p. 308. ed. Rhodom. Φιλόσοφοι τὴν τιμὴν ἐστὶν ἢ θεολόγοι μαγιστῶν τιμώμενοι, ἔς Σαρωνιδᾶς ἐναμύδουσι Vide Guil. Cambdenum Brit. p. 10. seq. & Edm. Dickensonum Delph. Phœniciss. p. 188. Davies.

² Rebus divinis intersunt] Explicat Strabo Geogr. lib. iv. pag. 198. Διῶται δὲ αὖ ἀπὸ δρῦδων, quod ponere visum, ne cum Hottomanno de veritate hujus lectionis ambigas, aut præsumi pro intersunt emendes. D. Vossius. Vide & Diodorum Siculum Bibl. lib. v. pag. 308. Davies.

³ Si de finibus] Primam voculam à recentioribus prorsus omissam fide MS. Norv. & edit. vet. restitui-mus, quo modo, ut videtur, sententia longe est elegantior. Davies.

6 creto non stetit, sacrificiis interdicunt. Hæc pœna apud eos
7 est gravissima. quibus ita est interdictum, si numero impio-
rum ac sceleratorum habentur; iis omnes decedunt, aditum
eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incom-
modi accipiant: neque iis petentibus jus redditur, neque honos
8 ullus communicatur. His autem omnibus Druidibus præest u-
9 nus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo,
si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit. At, si sunt
plures pares, suffragio Druidum adlegitur; nonnunquam e-
10 tiam de principatu armis contendunt. Si certo anni tempore in
finibus Carnutum, ¹ quæ regio totius Gallia media habetur,
² confidunt, in loco consecrato. Huc omnes undique, qui
controversias habent, conveniunt; eorumque iudiciis decre-
11 tisque parent. Disciplina in Britannia reperta, atque inde in
12 Galliam translata esse existimatur. Et nunc, qui diligentius
eam rem cognoscere volunt, plerumque illo, discendi causa,
profisciscuntur.

1 XIV. ³ Druides à bello abesse consueverunt, neque tributa
una cum reliquis pendunt, militia vacationem, omniumque
2 rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, & sua
sponte multi in disciplinam conveniunt, & à propinquis pa-
ren-

1. Quæ regio totius Gallia media ha-
betur] Delphi umbilicus terræ ubi
oraculum Apollinis. D. Vossius.

Ibid.] Hic situs in causa erat, cur
concilium eo in loco egeretur,
nullus enim alius Druidis ex omni
Gallia confluentibus æque fuit com-
modus. Non aliam ob rationem
Delphis conveniebant Amphicty-
ones, quam quod illi in Græciæ
meditullio fuerint collocati. Vide Stra-
bonem Geogr. lib. ix. p. 419. & Pau-
saniam l. vii. p. 445. Davies.

2. Confidunt in loco consecrato] Τέτοιο
Græcus. Sed luo malle legere, si-
quis vetus codex juvaret. Nam ple-
rumque talia loca deligi ad sacros
conventus solent. Sane Lucanus li-
bro i. vs. 453. de Druidis ait,

— nemora alta remotis
Incolitis lucis. D. Vossius.

3. Druides à bello abesse consueve-
runt] Joannes Baptista Pius Annor.
cap. lxxi. ait dicere Lucanum in bel-
lo Druidas esse solere. Verba An-
næi. quibus id adstruere nititur hæc
sunt lib. i. vs. 450.

Et vos barbaricos ritus moremque si-
nisterrum

Sacrorum Druidæ positis repetitis ab
armis.

Sed aliud voluit Lucanus: nimirum,
quia Druidæ illum, qui sacrificandus
erat, sagittis conficiebant, ut Strabo
Geogr. l. iv. p. 108. tradit; & mos ille
à Tiberio interdictus à Claudio subla-
tus erat, ideo dicit positis ab armis
eos repetitis fore dum morem. Idem.

ventibusque mittuntur. ¹ Magnum ibi numerum versuum e-
discere dicuntur. itaque nonnulli annos videnos in disciplina
permanent; neque fas esse existimant ea literis mandare, quæ
in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus, ² Græ-
cis literis utantur. Id mihi duabus de causis instituisse viden-
tur;

1. Magnum ibi numerum versuum e-
discere dicuntur] Επών Græcus opti-
me. Et fallitur mirum in modum
Hottomannus, qui putat hic per ver-
sus intelligi involutos verborum sen-
sus. Quem erroris vel solus arguat
Lucanus cum libro i. vs. 449. ait:

Plurima securi fudistis carmina Bardi.
Nam his gentibus, illud potissi-
mum memoriæ genus, unde Tacitus
de moribus Germanorum: cele-
brant carminibus antiquis, quod unum
apud illos memoria & annalium genus
est. Adde quod antiquissima poësis
sacra fuit aut parænetica, in hono-
rem præstantium virorum, unde apud
Xenoph. primo Cyropædiæ,
φύλαξ δ' ὁ Κύρου λόγους καὶ ἀνέκδοτα ἐ-
τι καὶ τὰ τοιαῦτα παρακαλεῖται. quia au-
gustius aliquid carmina spirant;
quàm prosa oratio. Itaque nihil mi-
rum, si apud Gallos etiam versibus
divina complecterentur. Sed de ve-
tustissima poësi si quis plura scire ve-
lit, adeat opus patris mei de arte
Poëtica, ubi fuscè cuncta disseruntur.
Ad Cæsaris verba ut redeamus, ait
ille, carmina edisci ab iis, qui in di-
sciplina Druidarum erant. Horum
carminum autores Bardi. Nam ut
Strabo ait lib. iv. p. 197. tria apud
Gallos hominum genera, in hono-
re erant, Bardi, Vates, Druidæ.
Bardos ait fuisse ὑμνωδὰς καὶ ποιητὰς,
hymnorum cantores & poetas. Vates
ἱερωτικὰς καὶ φυσικὰς, sacerdotes, &
naturam contemplantes. Druidas verò
moralem quoque philosophiam ex-
posuisse. Cæsar tria hæc genera sub
Druidarum nomine complectitur,
nam cum ait, illi rebus divinis inter-
sunt, sacrificia publica ac privata præ-
stant, &c. intelligendi sunt vates:

Eisdem quoque designat cum ait,
Multa præterea de sideribus, atque co-
rum motu, de mundi ac terrarum ma-
gnitudine, de rerum natura, &c. dispu-
tant. Bardos notari diximus, ubi in-
quit, magnum ibi numerum versuum
ediscere coguntur. Hoc quatenus
ὑμνωδοί, alterum eorum studium
respexit Lucanus: lib. i. vs. 447.

Vos quoque qui sortes animas belloque
percutitis,

Laudibus in longum, vates, dimittitis
ævum,

Plurima securi fudistis carmina Bardi.

Ubi vates quoque appellat eos, id
est, ποιητὰς. Druidarum philoso-
phiam spectant, quæ Cæsar memo-
rat de æternitate animarum, alia-
que, quæ ethica, nam talibus in-
quit Cæsar homines maxime ad virtu-
tem excitari putant, metu mortis negle-
cto. D. Vossius.

2. Græcus literis utantur] Vocem
Græcus non sine causa videtur eji-
cere Hottomannus. Tamen reti-
nuit Græcus, ego adulterinam cen-
seo, aut si cui audacius id videtur,
non temere admittendum. Idem.

Ibid.] Jof. Scaliger Epist. xvi. Fr.
Hottomannus & D. Vossius primam vo-
cem censent inducendam. Rob. Ti-
tius loc. Controv. lib. iv. reponit
cæcis, Sam. autem Petrus Obsequi
lib. i. cap. vii. crassis, rudes intel-
ligens, quæ Græcarum & Romana-
rum elegantiam non adæquabant.
Sed cum omnes libri vulgatam le-
ctionem exhibeant, mihi omnino
videtur retinenda. Massiliam colo-
niam deduxerunt Asiatici Phocæren-
ses, Græco sermone usi, ab his au-
tem Galli usum vitæ cultioris, depasti-
ta & mansuetæ barbaria — didice-
runt;

tur; quod neque in vulgus disciplinam efferri velint; neque eos, qui discunt, literis confisos, minus memoria studere. quod fere plerisque accidit, ut præsidio literarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant. In primis hoc volunt persuadere, ¹ Non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; atque ² hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. Multa præterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine,

vult, ut tradit Iustinus lib. XLIII. cap. IV. Omnino igitur crediderim, Gallis antea nullum fuisse litterarum usum, adeoque, cum eas à Massiliensibus acceperint, nihil mirum fuisse Græcas. Hinc factum est, ut in castris Helvetiorum tabula reperta sint Græcis litteris confecta, quemadmodum docet noster lib. I. B. G. cap. XXIX. Non enim ibi cum Joan. Rhellicano Græcum sermonem, sed litteras tantum Græcas intellexerim, nec Gallos ullis aliis tum temporis usos fuisse manifestum. Sed si tabulas illas Græco sermone confectas concedamus, fieri non potest, ut eadem significatio hic locum obtineat, cum omnes Druidæ linguam Græcam non callerent; Divitiacus enim, qui unus fuit è Druidis, veluti testatur Cicero de Divina lib. I. cap. XII. interprete opus habuit, ut cum Cæsare colloqueretur; qui Græce fuit peritissimus. Vide lib. I. B. G. cap. XIX. Non est etiam quod cum Horomanno Francogall. cap. II. arbitreris, phrasin, quam adhibet Cæsar, non solum elementa, verum etiam sermonem ipsum necessario denotare: contrarium enim liquet ex Plinii Hist. Nat. lib. VII. cap. LVII. Gentium, inquit ille, consensus tacitus primus omnium conspiravit, ut Ionum litteris uterentur. Scio quidem, vocem Ionum viro doctissimo expungendam videri, sed vehementer erravit, ut pulchre ostendit vir summus Jos. Scaliger in

Anim. Euseb. p. 104. Davies.

1. Non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios] Hæc Pythagoræ fuit sententia. Diodorus Siculus Bibl. lib. V. p. 306. Ἐννεύει γὰρ πᾶσι αὐτοῖς (Γαλαταῖς) ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθάνατος εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐκείναι μεταβαίνει πάλιν βίην, εἰς ἕτερον σώμα, τῇ ψυχῇ εἰσδυσμένης. Sed an à Pythagora Druides hauserint, an ipse potius ab illis, dubium videtur Juss. Lipsio Physiol. Stoic. lib. III. Dissert. XII. Alexander sane apud Clementem Alexandrinum Strom. lib. I. p. 223. ed. Lugd. tradit Pythagoram ἀθανάτους Γαλατῶν. Sed magis accederem Amm. Marcellino, qui hac de re sic loquitur lib. XV. c. IX. Druidæ ingenis celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodalitiis adstricti consociis, quæstionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt, ut despectantes humana, pronuntiarent animas immortales. Certe cum Galli litteris Massiliæ operam dederint, ut apparet ex Strabonis lib. IV. p. 181. non mirum, eos Pythagoricis dogmatibus fuisse imbutos. Idem.

2. Hoc maxime ad virtutem] Fortitudinem bellicam, nam, ut Galli forent ad bella meliores, æternas esse animas vitamque alteram ad manes Druidæ docuerunt, si Pomp. Melæ fides lib. III. cap. II. Vide & Lucanum lib. I. v. 454. seq. Idem.

dine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti tradunt.

XV. Alterum genus est Equitum. Ii, quum est usus, atque aliquod bellum incidit (quod ante Cæsaris adventum fere quotannis accidere solebat, uti aut ipsi injurias inferrent, aut illatas propulsarent,) omnes in bello versantur; atque eorum, ut quisque est genere copiusque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiamque noverunt.

XVI. Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus; atque ob eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in præliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolatuos vovent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quod, pro vita hominis nisi vita hominis reddatur, non posse aliter deo-

1. Plurimos circum se ambactos] Merito dubitet quis Latinum vocabulum, an Gallicum sit. Illud certum hodieque nobis usurpari. Qui Latinum esse contendunt, citant Glossas vet. ubi legitur: Ambactus, ἀμπακτός. μισθωτός ὡς ἔννιος. Scaliger ad Festum vocem ambactus, quæ apud Ennium reperitur, ait Latinam esse: at hic apud Cæsarem Gallicam. Ego non frustra id recipiendum arbitror, præsertim cum sciam & Ennium annalibus suis voces exoticas inseruisse: qualis boia, alixque. Cæsar sane pluribus locis peregrinis quoque vocabulis utitur. Cujusmodi sunt, Vergobretus, unus (quam vocem Gallicam esse etiam Macrobius ait, & Germani hodieque ubrachsz appellant), item alces, &c. Sane ego arbitrer, vocem esse Gallicam, eo magis quod explicat eam Cæsar & addit clientes. At si ambacti vocabulum hic Latinum esse dicamus & notare μισθωτόν, necessario dicendum, eum non esse clientem. Præterea nihil Cæsar hic ait de mercenariis, sed supra dixit,

plebem egenam se nobilibus in servitutem dicare, & eadem illis jura esse in hos, quæ dominis in servos. At in mercenarios non id juris est. D. Vossius.

Ibid.] Hac voce usus est Ennius: Glossæ vet. Ambactus, ἀμπακτός. μισθωτός ὡς ἔννιος. Jos. Scaliger ad Festum, verbum Cæsarianum Gallicis vocabulis adscripsit, Ennium autem Romana civitate donavit: nec forsan abs re; cum ita dici possint servi mercede conducti, quod circumagantur, quo lubet conducentibus, ut animadvertit G. J. Vossius in Etymol. qui ramen mire lapsus est in eo, quod dixerit Cæsarem hanc vocem usurpasse pro viris dignitate præstantibus, mancipis alicujus aut agræ præfectis; nihil enim clarius est, quam solos Equitum clientes denotari, quæ vox ἐκπενητάς ἔννιος est adjecta; præterquam quod Cæsar cap. XIII. testatus est solos Druidas & Equites aliquo esse numero atque honore. Davies.

deorum immortalium numen placari arbitrantur: ¹ publice
 4 que ejusdem generis habent instituta sacrificia. Alii ² imma-
 ni magnitudine simulacra habent: quorum contexta vimi-
 nibus membra vivis hominibus complent; quibus succensis,
 5 circumventi flamma exanimantur homines. ³ Supplicia eo-
 rum, qui in furto aut latrocinio, aut aliqua noxa sint com-
 prehensi, graviora diis immortalibus esse arbitrantur. sed,
 quum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium suppli-
 cia descendunt.

XVII. Deum maxime Mercurium colunt: hujus
 sunt

1. Publiceque ejusdem generis habent instituta sacrificia] Placidus Lactantius in lib. x. Thebaid. Statii pag. 368. Lustrare civitatem humana hostia Gallicus mos est. Nam aliquis de egen-
 tissimis pelliciebatur premiis, ut se ad hoc venderet: qui anno toto publicis sumti-
 bus alebatur purioribus cibis, denique certo & solenni die, per totam civita-
 tem ductus, ex urbe extra pomeria sac-
 cis occidebatur à populo. Etiam Eryc.
 Olaus lib. i. cap. i. Hist. Suec. Præ-
 ter hac autem, inquit, instituta, fue-
 rat quadam solennitas generalis, de no-
 venio in novennium exactissime cele-
 branda, ad quam omnis multitudo o-
 mnium provinciarum Gothica nationis
 venire, & donaria tenebatur offerre.
 Quando & viva offerebantur sacrificia
 de hominibus & brutis, quorum sangui-
 ne Deos placabant. Corpora verò in loco
 quodam proximo suspendebant, putantes
 arbores ipsas ex morte immolatorum di-
 vas & sacras, quibus idcirco plurimum
 deferrebant. Haud abfimilem morem
 tempore Claudii legimus inductum
 Tarracinis à Firmio Pontifice. De
 quo querenti Casario S. Martyri
 hunc in modum responderunt oppi-
 di cives. Ad sex vel octo menses nu-
 tritur hic quispiam pro illius voluntate.
 Is exactis mensibus, armatus & orna-
 tus ascendit in montem, & pro salute
 Reip. & principum civiumque salute,
 atque ut immortale sibi paret nomen,
 cum equo se agit à monte precipitem. E-

jus verò cadaver honorificè admodum
 colligitur, & ad templum Apollinis per-
 ductum concrematur, cuiusque ejus in
 templo pro civium & Reip. salute re-
 conditur. Hæc Surlus in vita Casarii.
 D. Vossius.

2. Immani magnitudine simulacra] Merito immani magnitudine, nam
 & Strabo lib. iv. pag. 197. καλῶς
 vocat. Idem.

3. Supplicia eorum qui in furto] Ciac-
 conius hic supplicia putat notare sup-
 plicationes, quemadmodum Sallu-
 stius & Varro ac Tacitus hanc vo-
 cem usurpaverunt. Sed Cæsaris dictio
 vix quidquam commune habet cum
 Sallustio, aut Tacito: ego suppli-
 cia prorsus statuo hic vulgari notio-
 ne pro τιμωρία accipienda. Nam
 non memini supplicia innocentium le-
 gere me pro supplicationes quæ fi-
 unt per mortem innocentium. Et
 mihi non rectè Ciacconius σωτήριον
 perpendisse videtur. Idem.

4. Deum maxime Mercurium] Ita
 placuit Græco interpreti, Ciacco-
 nio, & Scaligero vocem. Deum le-
 gere in genitivo plurali: quia eo-
 dem modo Tacitus dixerat Deum
 maxime Mercurium colunt. Sed illud
 magis è more Taciti quam Cæsaris.
 Mihi prorsus rectum videtur illud
 Deum accusandi casu. Eodem mo-
 do sæpe in vet. lapp. reperies
 DEO MERCVRIO cum aliorum

Deo.

sunt plurima simulacra: hunc omnium inventorem artium fe-
 runt:

Deorum nomina plerumque simpli-
 citer habebantur. Nimirum NEPTV-
 NO. APOLLINI. Exemplum esto
 lapis iste,

DEO. MERCVRIO. SING
 EX. VOTO. IVL. GALLICVS
 ET. AVR. SIBVLLA. P. I. L. L
 At aliis diis sacræ Inscriptiones sunt
 L. ARVLENVS
 ANOPTES
 APOLLINI.

Et,

DIANAE
 TITVS. MENIVS
 F. V. S.

Atque tales sæpissime occurrunt,
 D. Vossius.

5. Mercurium colunt] Minutius in
 Octavio: Inde adeo per universa imperia,
 provincias, oppida, videmus sin-
 gulos sacrorum ritus gentiles habere, &
 deos colere municeps, ut Eleusinos Ce-
 rerem, Phrygas Martem, Epidaurios
 Esculapium, Chaldaeos Belum, Astar-
 ten Syras, Dianam Taurios, Gallos
 Mercurium; universa Romanos, Quem
 Wodam appellatum iis & prodidit
 Paullus Diaconus lib. i. de gestis
 Longob. & testatur hodie lingua
 nostra, cum Wodensdach diem Mer-
 curii appellamus. Lipsius notis ad
 Tacitum putat, Mercurium non Wo-
 dam, dictum, sed Wonsdam, vel
 Wendam. Nempe à lucro quod Ger-
 manis wondst, vel windst, dicitur.
 Sed argumentum illud parum vali-
 dum. Possimus similiter probare
 Wodam rectum esse, hoc modo.
 Ait Cæsar itinerem ducem à Ger-
 manis coli Mercurium. Et nostra
 lingua wonde apud Britannos quo-
 que wood, saltum, sylvam aut a-
 gum notat. Cur ergo non æque
 dicere liceat, Mercurium à wondt vel
 wood vocatum Wodam; quam à
 wondst Wonsdam? Imprimis cum ve-
 terum nullus tradiderit eum ita ap-
 pellatum fuisse. Mihi sane & hoc
 signum & illud æque ridendum
 videtur. Si Erico Olao credimus,

Suecis Othinus, aut Oden vocabatur.
 ait enim lib. i. cap. i. Hist. Sueci-
 ca: Secundum vero scilicet Othinum,
 pro danda & conservanda eis pace, &
 vita tranquilla colebant Sueci; Quando
 erant contra hostes pugnaturi, eum pro
 victoria invocabant, quartam feriam e-
 pro libaminis tempore deputantes, à qua
 dicta est dies illa Odenstach. Sed Wo-
 dan (ita n. scribendum jam Cluver.
 ostendit) quoque Teutany, aut ut
 alii volunt Teutatem appellatum
 fuisse discimus: Meminit Lucanus,
 Et quibus immis placatur sanguine
 divo
 Theutates.

Et prodit Cicero III. de natur.
 Deorum pag. 341. Mercurium eum,
 qui Argum interemerat, ideo Æ-
 gyptiis præfuisse, ac leges & literas
 iis tradidisse. Eumque appellari
 Thoth apud Ægyptios, quo nomi-
 ne & primus anni mensis vocetur.
 Prorsus autem congruere videntur il-
 la nomina Thoth & Teuth, ac Teu-
 thates. Unde suspicetur quis ab ea-
 dem origine esse. Sane id putabat
 Geographorum maximus Philippus
 Cluverus, qui in Germania sua o-
 stendere conatur, omnes gentes in
 enunciando supremi Dei nomine
 propemodum congruisse. Sic qui
 Germanis & Ægyptiis Theuth, Gra-
 cis Θεύς, vel Ζεύς, vel Δεύς, Lati-
 nis Deus, quæ voces valde similes
 sunt. Equidem ingeniosa imo acu-
 tissima esse, quæ magnus vir fuisse
 disserit, ne invidia quidem negave-
 rit. Et ut falsa dicere ea sit impu-
 dentis, nisi aliud probet, ita velim
 tamen scire à qua origine omnia
 hæc nomina defluerint, nam id si
 sciretur, aut magnum ad conjectu-
 ram Cluveri momentum haberet,
 aut eum everteret. Cæterum ad
 Teutanem ut redeam præterire hic
 non libet Taciti locum qui i. An-
 nal. ait: Profana simul & sacra, &
 celeberrimum illis gentibus templum, quod
 Tanfana vocabant, solo aquantur. Igno-
 rabat

runt: ¹ hunc viarum atque itinerum ducem, ² hunc ad quæstus pecunie mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. ³ post hunc, Apollinem, & ⁴ Martem, & ⁵ Jovem,

rabat Lipsius quis Deus signaretur. Atque nonnullos *ἱερομολογίζεν*, quasi esset à *τῇ αἰσφῶν*, quod nostra lingua principium rerum notat. Placuitque idem Philippo Cluverio viro summo. Mihi tamen aliter videtur, & vix dubito hic legendum *Tentana*. Sane Heda, quando eandem ex Tacito historiam narrat, habet *Tausana*, jam quam facile in *f* mutatur? A vero pro e nihil novi in nostra lingua. Sane sæpe Germani ubi nos *e*, habent *a*, ut potuerit scripsisse Tacitus *Tantana*. Exemplum habemus apud eundem autorem eodem libro cum inquit: *Positoque castello super vestigia paterni presidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit*. Ubi non anxie cum Lipsio inquiram, quis ille mons sit: quippe arbitror Taunum nihil aliud esse quam *duynen*: ut ex appellativo proprium Tacitus fecerit: aut si accuratior (ut existimo) autor ille, quam ut talem errorem impingat, dicere possumus altiores iis locis colles per excellentiam habuisse nomen *duynen*. D. Vossius.

1. Hunc viarum atque itinerum ducem] Ut & alix gentes, unde Græci *οὐδίων*, ut alii *οὐδων*. Theocritus *Idyll.* xxv. 3.

Ἐκ τοῦ ζῆντος ἀποφάναι μυθόστομα ὅτι ἱερὸν ἐστίν,

Ἐξ ἡμῶν ἀξίωμα δὲν δὲν ἐπὶ ἐνὶ οὐνοῖς,

Τὸν γὰρ φασὶ μέγιστον ἐπὶ οὐρανὸν καὶ χυλῶδες,

Ἐκὼν ὁδὸν αἰῶνος ἀνθρώπων τῆς ὁδοῦ.

Tibi verò, hospis, libens aperiam quæcumque queris,

Mercurii gravem iram timentis itinerum ducis,

Hunc enim ferunt maxime à celestibus irasci, Siquis indigentem itineris averteretur viatorem.

Recte etiam Græcus Cæsar interpret. transtulit *ἱερήματα*, quomodo Mercurium quoque appellavit Aristophanes in *Pluto*, & alii. Idem. 2. Hunc ad quæstus pecunia, mercaturasque] Unde & negotiatorem appellavere. Hinc Inscriptio anno 1599. Metis reperta,

MERCVRIO. NEGOTIATORI
SACRVM
NVMISIVS. ALBINVS
EX. VOTO

D. Vossius.

Ibid.] Ipse Mercurius apud *Plantum* *Amphit.* Prol. vs. 11. *Id* jam sentis concessum & datum Mihi esse ab Diis aliis, nunciis præsum & lucro. Hinc factum ut Mercurio lucra litarentur, teste *Ennenio* *Paneg.* III. cap. XVII. Quin & ejus nomen à mercibus est ductum, hunc etenim negotiarum omnium existimabant esse Deum. Vide *Festum* & *Isidorum* *Hispalensem* lib. VIII. cap. XI. *Davies*.

3. Post hunc Apollinem] Belenum nuncupabant, vel Belinum, ut satis notum: quin & Abellionem, ut ex Inscript. vet. & autoribus colligitur. Colebatur etiam ab Aquileiensibus, uti discere est non modo ex Capitolino in vita Maximin. verum & Herodiano, qui lib. VIII. eum vocat *Bélun*, non ut ceteri Belinum: verba sunt, *Bélun* ἢ *καλῶσι*, τῶτον σέβουσιν ὡς θεοῦ. A πόλιν αἰῶνος ἰδιόνοτος. Sed vereor ut integer locus sit. Quid enim adeone incognitum Herodiano nomen Belini? præsertim quod pluribus

zibus saxis inscriptum Aquileiæ fuisse certò constat. Nam Aquileiæ & templum Beleni Apollinis, & Deum ipsum summo honore cultum fuisse colligo tum ex verbis Herodiani, ubi oraculo Apollinis Belini confirmatos ait oppidanorum animos, qui obsessi alio contendere nequibant ad consulendum, sed maxime quod eum nuncupat *ἑπιπράων* illius urbis *δῆμι*: & denique etiam indicat hæc inscriptio Aquileiæ exstans:

BELENO
AVG. SACR.
L. CORNELIVS
L. FIL. VELL.
SECVNDIVS
AQVIL.
EVOC. AVG. N
QVOD. IN. VRB.
DONVM. VOV.
AQVIL.
PERLATVM
LIBENS. POSVIT
L. D. D. D.

Videmus hic donum, quod L. Cornelius Beleno voverat, cum ipse in Urbe, seu Romæ esset primo Aquileiam pertulisse. Nimirum quia mos olim, siquid votum Numini alicui, deferre id in oppidum ubi maxime colebatur. Sic dona Fortunæ vota Antium delata. Sed hoc notum. Ad Herodianum redeo, & affirmo vix verisimile videri, tam noto omnibus Belini nomine cum *Bélun* scripturum fuisse. Quare emendo *Bélun* καλῶσι τῶτον σέβουσιν ὡς θεοῦ. Quam facile enim potuit ex eo fieri *δ*, ex *ν*, & Sane sapissime eo modo depravata propria nomina apud Græcos scriptores esse, jam supra ostendi. Nunc demum video idem Salmastio placuisse. Cæterum Beleni nomen factum ex *בַּל* baal, aut *bel*, unde pluribus gentium diis vocabula sua. Neque enim adeo cum *Pithæo* errandum, ut credamus Belenum id nomen accepisse. Nugæ sunt, & digna Græculis commenta, neque certius quidquam quam Belenum,

ut dixi, venire à *בַּל*. Unde & Hesychius: *Βίλα*, inquit, *ἡλίου & αἰῶνος*. Hæc manifeste rei veritatem evincunt. Nunc video recte eadem observavisse doctum virum Seldenum, verum eadem à me cogitata, antequam ejus librum percurrerem, mihi conficius sum. Porro sacerdotes Beleni *Páteras* vocatos ex Anfonio discimus cum ait, de Attio Patéra:

Beleni sacrum ducis è templo genus:
Et inde vobis nomina:
Tibi Patéra: sic ministros nuncupant
Apollinaris mystici.

Ubi moneo Apollinaris, vel si mavis Apollinæ scribendum, & tamen aliter Vinetus ac Scaliger ediderunt: quod miror. D. Vossius.

4. Martem] Quem Hesum nuncupavere. Occurrit hoc nomen apud Lactant. lib. I. de falsa Sapient. cap. XXI. Galli Esam atque Tentatem humano errore placabant. Quorum illum Martem esse hinc colligitur, quod Mercurio & Marti captivi litabantur. Nam ait Cæsar infra: *Martem bella regere arbitrantur, huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovunt*. Quiri & Tacitus, lib. XIII. *Annal.* Sed *Bellum Hermunduris prosperum: Cattis exitio fuit: quia viatores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere: quo voto equi, viri, cuncta victa occidantur*. Deinde confirmantur eadem verbis Lucani:

Ex quibus immitis placatur sanguine diro

Tentates; horrensque feris altaribus Hesius.

Ubi utrumque conjungit, ut vix ambigam Lactantium sua ex Luciano sumsisse, cum paullo post hunc poetam citet. Cluverus putat proprium Martis nomen fuisse *Thies*. Mover illum quod Martis dies qui nobis *Dynsdagh*, vel *Dyssendagh* est, magis Septentrionalibus vocetur *Titsdach*, atque illas nationes veterem dialectum maxime retinere ait. Sed mihi id non placet, neque enim arbi-

vem, & Minervam. ¹ De his eandem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem; Apollinem, morbos depellere; ² Minervam, operum atque artificiorum initia transfere;

tror in Martis nomine T literam fuisse, quæ quod occurrit in voce *Thursdach* ex articulo factum, pro *De Hesdach*: nec dubito, quantum ad hanc vocem, propius nostram linguam ad veterem illam Gallorum linguam accedere, quàm Septentrionalium sermonem: dicimus enim nos *Dysdagh*, quasi dicas *de Hesdach*: facile autem vocalis mutatur e in i. Sed ego arbitror proprium & genuinum Martis nomen fuisse *Cosofus*, uti in veteri Inscriptione est, quæ inedita legitur in vico Leproso in finibus Biturigum:

FLAVIA. CVBA. FIRMANI
FILIA
COSOSO. DEO. MARTI. SVO
HOC. SIGNVM. DONAVIT
AVGVSTO.

Facile autem potuit depravari nomen illud ut ex *Cososo*, fieret *Chosofus*, inde *Chosus* vel *Hosus* & *Hesus*. Porro quia antea Cæsar dixit Gallos maxime Mercurium coluisse, & alii auctores prodidere Germanos Martem præ cæteris diis veneratos, idem Cluverus difficultatem hic esse putat, quasi non potuerint Galli summo honore coluisse Mercurium, Germani Martem, quod satis probant verba Procopii infra posita. *D. Vossius*.

5. *Jovem*] Nomen ei proprium *Thor*, i. tonitru. Unde *Ericus Olau* lib. 1. cap. 1. *Hist. Suecic. Thor* tanquam potentissimus & summus Deorum, in medio & aliis alijs residebat, imagine viri nudi, dextera quidem sceptrum, sinistra vero septem stellas præferentis insignis. Et mox: Pro pluvia & aura necessaria invocabat *Thorum*, tanquam potentem in sublimi, cuius etiam patrocinio se sperabant ab incommodis impressione, tonitruo ac tempestatibus, sul-

mine grandineque conservari; cui singulis hebdomadis quinta feria per deputatos sacerdotes sacrificia offerebat (populus Suecorum) à quo erat dies illa dicta *Thorsdach*. Britannorum quibusdam *taran* tonitru est: unde & *Luano Thor* vocatur *Taranis*.

Et *Taranis* Scythica non mitior ara *Diane*.

Dubitabam an idem Jupiter esset qui *Saranicus* appellatur in veteri inscriptione, quæ reperta in pago *Mombach* haud procul *Maguntiaco*, est autem talis:

I. O. M.
SARANICO
CONSERVA
TORI. HONO
RIVS. VII. AL
LEG. XXII. PR
P. F. M. AVR. GER
MANVS. D. E
MON

Idem.

1. De his eandem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem] Diversis plane nominibus Galli suos insignierunt Deos; nam quem Mercurium censuerunt Romani, iis dictus est *Teutates*, quem Martem, *Hesus*: Galli *Belenum* & *Taranin* nominaverunt eos, quos Romani cum *Apolline* suo & *Jove* confuderunt. Vide *Eliam Schedium* de Diis Germ. *Syngre*. 1. cap. v. seqq. Cum autem Romani non absimilia utrisque Diis munia assignari viderent, eadem esse nomina facile credebant, quia Provinciales Deos cum universi Deo miscuerint. Egregia sunt, quæ hac de re disseruit acutissimus vir *Joan. Clericus* Art. Crit. Part. II. Sect. I. cap. XIII, 9 — 15. *Davies*.

2. *Minervam* operum atque artificiorum initia transfere] Hanc ob causam de capite *Jovis* nata dicitur, ut notat *Servius* ad *Virgilii* *Ecl.* 11, 61.

Hinc

Jovem, imperium cælestium tenere; ¹ Martem, bella regere. Huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, ² quæ bello ceperunt, plerumque devovent. Quæ superaverint, animalia capta immolant: reliquas res in unum locum confecerunt. Multis in civitatibus harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspici licet. neque saepe accidit, ut, neglecta quispiam religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere auderet: gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.

XVIII. ³ Galli se omnes ab *Dite* patre prognatos prædicant: idque ab *Druidibus* proditum dicunt. ⁴ ob eam causam

spa-

Hinc etiam *Egyptum* vocabatur, quemadmodum tradit *Pausanias* in *Attic.* pag. 42. *Davies*.

1. Martem bella regere] In plerisque MSS. & impressis Oodd. est Martem bella gerere, quam lectionem exhibuit *Metaphrastes*. Sed longe præstat recepta. *Lucretius* lib. 1. 33.

— Belli fera manera *Mavors*

Armipotens regis.

Simili modo *Silius Italicus* lib. vi. 307. dixit Martem regere. Vide & lib. vii, 47. Idem.

2. Quæ bello ceperunt plerumque devovent] *Athenæus* lib. ix. cap. xvi. p. 160. *Τὰς ῥα λείπας παρ' οἷς ἐθελήσιν ἡνίκ' ἐν ἑσπέρῳ μὲν τοῖς θεοῖς τὰς αἰχμαλώτους. Etiam Tacitus* XIII. *Annal.* Sed bellum *Hermunduris* prosperum, *Cattis* exitio fuit, quia victores diversam aciem *Marti* ac *Mercurio* sacraverunt; quo voto equi, viri, cuncta victa, occidendi dantur. Memorat *Procopius* lib. 2. *Gothicor.* p. 233. *Thulitas* i. *Scandinavos* eundem suis temporibus morem retinuisse. verba sunt: *Θεὸς μὲν τοὶ καὶ δαίμονες πολλὰς σέβουσιν ἑσπέρως τε καὶ ἑσπέρως ἡμέρας τε καὶ νύκτας ἑσπέρως καὶ ἡμέρας δαίμονια, ἐν ἡμέραις παρ' οἷς καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. Δύοσι δ' ἐνδελεχέστατα ἱερὰ πάντα καὶ ἡγιασμένα. ἢ ἡ ἱερὰν σφίσι τὴν*

καλλίστην αἰσχροπὴν ἐστίν, ὅντιν' ἐν δούρῳ λατρεῖν ποιεῖσιντο πρῶτον. τῶτον γὰρ τῶν ἀρετῶν δύσσειν, ἐπὶ θεῶν αὐτὸν νομίζουσι μάλιστα εἶναι, ἡσπέρων δ' αἰχμαλώτων, καὶ δούρων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξέλου κερμαῶντες, ἢ ἐς τὰς ἀκρότητας ἡσπέρωντες, ταῖς ἀλλὰς τε κτείναντες θανάτῳ ἰδίαις. D. Vossius.

3. Galli se omnes ab *Dite* patre prognatos prædicant] Hunc *Samothem* fuisse dictum fide *Berosi* *Anniani* tradit *Edm. Dickenson* *Delph.* *Phoen.* p. 184. sed miror virum eruditum suppositicio illi libro, & turpissimo fabularum sterquilinio credidisse. Cum *Pluto* locis inferis præesse crederetur, putarim Gallos hunc generis sui auctorem fecisse, quia *Druidæ* memorarunt, revera fuisse populi partem indigenam, ut tradit *Ann.* *Marcellinus* lib. xv. cap. ix. adeoque & locis subterraneis prorepisse. *Davies*.

4. Ob eam causam — finium] Incepta est ratio, quam protulit noster, nec eam, ut opinor, adsignarunt *Druidæ*. Huiusce usus non alia fuit causa, quam quia diem ab occasu solis ad occasum esse statuerunt, quemadmodum etiam *Athenienses* alique. Vide *Henr. Lindenbergium* ad *Censorini* de *Dic Nat.* cap. XXIII. *Davies*.

spatia omnis temporis, ¹ non numero dierum, sed noctium; finium; & dies natales, & mensium, & annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis vite institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi quum adoleverint, ut munus militie sustinere possint, palam ad se adire non patiantur; filiumque in puerili etate in publico, in conspectu patris assistere, turpe ducunt.

¹ XIX. Viri quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, aestimatione facta, cum ² dotibus communicant. Hujus omnis pecunia conjunctim ratio habetur, fructusque servantur. Uter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum ³ pervenit. Viri in uxores, sicuti in liberos, vita necisque habent potestatem; & quum paterfamilias illustriore loco natus decessit, ejus propinqui conveniunt; & de more, si res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem modum questionem habent; & si compertum est, igni atque omnibustormentis excruciatas interficiunt. ² Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica, & sumptuosa; omniaque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia; ac, paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, ³ justis funeribus confectis, una cremabantur.

XX. Quæ

¹. Non numero dierum sed noctium finium] Ab antiquissimis mortalium hoc acceptum. Sic & Arabes post occasum solem initium diei statuunt, quem *أجل* vel *أيلة* nuncupant.

D. Vossius.

². Funera sunt pro cultu Gallorum] Ita & inf. noster, sed eadem manu, qua codex exaratus est, varia lectio in margine adscripta est, pro captis Gallorum, quod non rejicio. Græcus *ὡς καὶ ἐνέως γὰρ*, ut in ejus codice pro captis fuisse nullus dubitem: nam & supra ubi est, ut captus est Germanorum, eodem modo vertit. Idem.

³. Justis funeribus confectis, una

cremabantur] Magna lux Cæsari ex Jorandis loco cap. XLIX. ubi describit morem funeris Attilæ: Cujus manes, inquit, quibus modis à sua gente honorati sunt, pauca de multis dicere non omitamus. In mediis siquidem campis, & intra tentoria serica cadavere collocato, spectaculum admirandum & solemniter exhibetur. Nam de tota gente Hunnorum electissimi equites in eo loco quo erat positus in modum Circensium cursibus ambientes, funera ejus cantu funereo tali ordine referebant. Exinde memorantur breviter gesta Attilæ, quibus recensitis subdit: Postquam talibus lamentis est desectus, strabam super tumulum ejus, quam appellant ipsi,

in-

XX. Quæ civitates commodius suam Remp. administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de Rep. à finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magistratum

defe-

ingenti comestatione concelebrant, & contraria invicem sibi copulantes, luctum funereum mixto gaudii explicabant, nocturneque secreto cadaver est terra reconditum. Cujus ferula primum auro, secundo argento, tertio ferri rigore communiunt, significantes tali argumento potentissimo regi omnia convenisse: ferrum, quo gentes edomuit; aurum & argentum quod ornatum Reip. utriusque acceperit. addunt arma hostium cadibus acquisita, phaleras vario gemmarum fulgore preciosas, & diversi generis insignia, quibus colitur aulicum decus. Et ut tot & tantis divitiis humana curiositas arceretur, operi deputatos detestabili mercede trucidarunt, emerisque momentanea mors sepelientibus cum sepulchro. Habemus & simile exemplum congestorum hostium armorum & occisorum captivorum in Statio XII. Thebaid. ubi Menæcei rogum describit:

At non plebejo fumare Menæcea busto

Rex genitor Thebaque sinunt, nec robora vilem

Struxerunt de more rogum: sed bellicus agger

Curribus, & clypeis, Graiorumque omnibus armis

Sternitur, hostiles super ipse ut victor acervos,

Pacifera lauro crinem, vitisque decorus

Accubat.

Paullo post addit:

Spirantes super inferias captiva Pelasgum

Corpora, frenatosque pater solatia feris

Bellorum maculabat equos.

Sed quod Vulcanius in priore Statii loco, ubi legitur

hostiles super ipse ut victor acervos pro ut emendabat it, nugæ sunt: & si id recipias otiosum erit verbum accubat quod post sequitur. Nam ait

Statius, primo rogum exstructum fuisse, postea ipsum Menæcea, lauro, victoris instar, redimitum, rogo impositum fuisse. Porro ad hunc locum Statii Lactantius Scholiastes ait: Exuviis enim hostium extruebatur regibus mortuis pyra; quem ritum sepulturae hodie quoque barbari servare dicuntur, quem strabas dicunt lingua sua. Vulcanius putat strasse veram vocem fuisse, ac notasse supplicium vel poenam, quæ de ministris vel capivis sumebatur: mihi illud parum placet. Præsertim si Lactantii verba inspicias, qui ait strabam appellari acervum ex hostium exuviis: itaque malo ita nuncupatum à τὸ στραπέν, quod nobis prædari. Aut si illud minus verum, possimus deducere à στρευνέν, quod vetere Francorum lingua sternere notat: unde στρευνέν, vel στρευνέν, acervus, confusus cumulus. Res incerta est, illud constat antiquissimum hunc esse morem captivos ad funera maculandi, unde Homerus Iliados ω.

Δάδουζ δὲ Τρώων μυρμήκων ὕλας ἐστλός

Χαλκὸς δὲύων.

D. Vossius.

Ibid.] Theod. Marcellinus legendum putavit mixtis funeribus confecti cremantur; Alii justis funebribus confectis, quemadmodum locutus est Livius lib. I. cap. XX. Nos lectionem Codicum auctoritate suffultam retinemus cum enim funera per Ellipfin post justa intelligantur, ut notavit G. J. Vossius de Construct. cap. VI. haud mirandum, si noster, more suo, extulerit. Smiliter etiam Curtius dixisset justas exequias, si per Criticos licuerat; nam lib. III. cap. XII, 15. ubi vulgo legitur jamque justis defunctorum corporibus solutis, MS. Petrensis & edit. Mernula habent jamque

- 2 deferat, neve cum quo alio communicet: quod saepe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere cognitum
- 3 est. Magistratus, quæ visa sunt, occultant; quæque esse ex usu judicaverint, multitudini produnt. 1 De Rep. nisi per concilium loqui non conceditur.

- 1 XXI. GERMANI multum ab hac consuetudine differunt. nam neque Druides habent, qui rebus divinis præ-
- 2 sint; 2 neque sacrificiis student. Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte juvantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne fama quidem
- 3 acceperunt. Vita omnis in venationibus, atque in studiis rei
- 4 militaris consistit: ab parvulis labori ac duritia student. Qui diutissime 3 impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc ali staturam, ali vires, nervosque confir-
- 5 mari putant. 4 intra annum vero xx femina notitiam habuisse,

que iustis defunctorum corporibus solutis exequiis, & ita reponendum arbitror. Davies.

1. De Rep. nisi per concilium] Tempore concilii, dum concilium celebratur. Sic apud Suetonium in Cæs. cap. lxxx. Censurati utrumne illum in campo per comitia --- è ponte dejicerent, hoc est, dum comitia agerentur. Frustra igitur est Fr. Hotomannus, qui de hujusce lectionis sanitate dubitat. Idem.

2. Neque sacrificiis student — reliquos ne fama quidem acceperunt] Contrarium liquet ex Taciti de mor. German. cap. ix. Deum maxime, inquit, Mercurium colunt, cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare sæ habent. Herculem & Martem concessis hostiis placeant. Pars Suevorum & Isidi sacrificat. Facile quidem fieri potest, ut falleretur Cæsar, qui paucos tantum dies in Germanorum finibus moratus est. Vide Ph. Cluverium Germ. lib. i. cap. xxii. Idem.

3. Impuberes permanserunt] Necessè est, ut Cæsar his vocibus denotarit

eos, qui cum mulieribus non consueverunt, ab hominis enim arbitrio non pendet, ut pubes serius aut ocus compareat, nec ejus defectus vires augeat vel minuit. Simili fere modo hanc Germanorum à Venere abstinentiam, longissimam pueritiam vocavit Pomp. Mela lib. iii. cap. iii. Honesto vocabulo idem hic loci significavit Græcus interpret, vertit enim ἀγδμος διαμεινωτας. Idem.

4. Intra annum vero xx femina notitiam habuisse] Rem turpiculam modeste designat. Sic Ovidius in Epist. Hypsipyles Jasoni vl. 43.

Non ego sum furim tibi cognita — Turpiter illa virum cognovit adultera Virgo.

Ita & passim sacri Scriptores. Ipsum autem Germanorum institutum calculo suo probavit Ocellus Lucanus de Univ. c. iv. Πῶς τῶν, ait antiquissimus ille Philosophus, ἢ ἀποδιδότω ἡγεῖν ὡς ἀγδμος ἡγεῖν τῶν αἰσῶν, αἰσῶν μὴ ἐμὴν τὴν αἰσῶν τῶν αἰσῶν τῶν αἰσῶν. Vide p. 534. ed. Galeana. Idem.

se, in turpissimis habent rebus. cujus rei nulla est occultatio; quod & promiscue in fluminibus perluuntur, 1 & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.

XXII. Agri-

1. Et pellibus aut parvis rhenonum tegumentis utuntur] Sic recte legitur neque audire te Hotomannum velim, qui renum legebat: videtur illi inconcinna phrasis parvis rhenonum tegumentis, pro parvis rhenonibus. Sed nulla hic difficultas, nam quod ait parvis sagorum tegumentis parum recte dici, & eodem modo neque hoc sanum esse, non admitto, nec profusus eadem ratio est. Illud tegumentis hic ad explicandum adjectum est, quia rhenonum vox minus nota. Sic fons Timavi, sic alia dicuntur, at non eo tam facile reperias fluvius Rhenones (ait Isidorus lib. xix. Orig. cap. xxiii.) sunt velamina humerorum & pectoris usque ad umbilicum, atque * intortis villis adeo hispida, ut imbres respiciant, quos vulgo reptos vocant, eò quod longitudo villorum quasi reptat: de quibus Sallustius, Germani introitum Rhenonibus corpus tegunt. Dicit autem rhenones à Rheno Germania flumine, ubi is frequenter utuntur. Meminit eorundem & Varro, & Glossæ mss. Rheno est pellicum, vel vestis facta de pellibus, pendensque ad umbilicum. Erant autem tunica illa non, ut Cluverus vult, sine manicis, breviores habebant ut legitimus apud Sidon. Apollinar. lib. iv. epist. xx. ubi describit habitum Sigismeri regii juvenis, & ait: Præter hoc vestis alta, stricta, versicolor, vix appropinquans poplitibus exertis. Manica sola brachiorum principia velantes. Viridantia saga limbis marginata puniceis, penduli ex humero gladii, balteis supercurentibus strinxerant clausa bullatis latera rhenonibus. Unde simul discimus solitos etiam Germanos bullis ornare rhenones suos, ut hic Sigismerus qui sponus erat. Porro rhenonum nomen ut bene observa-

tum quoque Cluvero est non ἀπὸ τῆς ῥηνῶν, seu agnitis pellibus, multo minus à Rheno, quod dignum Isidoro figmentum est, sed à rhen quod animal cervi specie adhuc Septentrioni proximis gentibus pelles & habitum sufficit. Adeo ut dammandus minime sit Aimoinus, quem alii perstringunt, quia quo loco hæc Cæsar's verba describit, addiderat rhenonem esse animalis genus. Quin & vulgatum hodieque animal, caprea, idem nomen habet: nec dubito Germanos vestes ex ejus pellibus paravisse. Sane illuc respexit Maro cum iii Georg. ait: vl. 381.

Talis Hyperboreo septem subjecta Trioni

Gens effrena virum Rhiphaeo tunditur Euro

Et pecudum fulvis velantur corpora setis.

Ubi Servius, pecudum fulvis setis, explicat rhenonibus, nam ut Sallustius dicit in historiis vestes de pellibus rhenones vocantur. Nec quod capreis rubri pili sunt quis objeget, cum Maro fulvas setas nuncupat: nam ait Ælianus lib. xiv. cap. xiv. hist. animal. de caprea genere quod καπρὰς appellatur, καπρὰς γὰρ μὴ τὸ λαιπὸν σῆμα εἶναι. Sed verba Sallustii quæ à Servio adducuntur non usquequaque vera sunt, nam non omnes vestes de pellibus rhenones appellatas, id vero pro certo habeo: quare caute & recte Cæsar pellibus primum inquit, quod generale postea ad speciem venit, vel parvis rhenonum tegumentis. Postea autem ab animalis factum vesti nomen: nam solitos Germanos vestium vocabula ab animalibus desumere vel nomen Bassaris indicet. Vett. Gloss. in Persii Sat. i. Bassarides, Baccha: quibusdam vi-

* an non melius intortis?

- XXII.** Agricultura non student; majorque pars victus
 eorum lacte, & caseo, & carne consistit: neque quisquam
 agri modum certum, aut fines proprios habet; sed magistra-
 tus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque
 hominum, qui una coierunt, quantum eis, & quo loco vi-
 sum est, attribuunt agri, atque anno post alio transire co-
 gunt. Ejus reimmultas afferunt causas; ne assidua consuetudi-
 ne capti studium belli gerendi agricultura commutent; ne la-
 tos fines parare studeant, potentioresque humiliores posses-
 sionibus expellant; ne accuratius, ad frigora atque aestus vitan-
 dos, ædificent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; qua ex
 re factiones, dissensionesque nascuntur: ut animi aequitate ple-
 bem contineant, quum suas quisque opes cum potentissimis æ-
 quari videat.
- XXIII.** Civitatibus maxima laus est, quam latissimas
 circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium vir-
 tutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quem-
 quam prope se audere consistere. simul hoc se fore tutiores ar-
 bi-

detur à genere vestis, qua Liber Pater
 nititur demissa ad talos, quam Thraces
 Bassarin. Quidam à vulpibus, quarum
 pellibus Bacche succingebantur. Vulpes
 Thraces Bassares dicunt. Quod verum,
 nam & hodieque vox illa levi mu-
 tatione τὸ β in τ & α in ο, vos dici-
 tur nobis. D. Vossius.

1. Humiliores possessionibus expellant]
 Tenuiores aut infirmiores. Sic Sene-
 ca de ira lib. 1. cap. 111. Nemo tam
 humilis est, qui panem vel summi ho-
 minis sperare non possit. Publius Syrus
 in sentent. Auxilia humilia, firma
 consensus facit: ubi Tan. Faber perpe-
 ram reposuit infirma, quod hanc vo-
 cis significationem in animi non
 revocaret. Davies.

2. Ne qua oriatur pecunia cupiditas]
 Verè dictum ex pecunia potentia
 cupido, hinc dissidia & factiones.
 Hortomanni acumen & ingenium
 laudo, qui ex pecunia non oriri fa-

ctiones & dissidia putat, ac idcir-
 co reponit potentia: quasi non ha-
 bendi studium in scelera & nefa-
 ria quæque homines agat. Egregie
 Tacitus 11. Historiar. Ubi subactis or-
 be & amulis urbibus regibusve excisis,
 securas opes concupiscere vacuum fuit,
 prima inter patres plebemque certamina
 exarsere. Lucanus lib. 1. vs. 158.

sed publica belli

Semina, qua populos semper mersere
 potentes.

Namque ut opes nimias mundo fortuna
 subactis

Intulit, & rebus mores cessere secu-
 dis,

Prædaque & hostiles lorum suaserunt ra-
 pine,

Non auro tellusve modus: &
 Paupertas fugitur, totoque accersitur

orbe,
 Quo gens quaque perit.

D. Vossius.

bitrantur, repentina incursionis timore sublato. Quum bel-
 lum civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, 4
 qui ei bello præsent, ut vita necisque habeant potestatem,
 deliguntur. In pace, nullus communis est magistratus; sed 5
 principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, con-
 troversiasque minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, 6
 quæ extra fines cujusque civitatis fiunt. atque ea juven-
 tibus exercenda, ac desideria minuenda causa fieri prædicant.
 atque, ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fo- 7
 re, ut qui sequi velint, profiteantur; consurgunt ii, qui
 & causam, & hominem probant, suumque auxilium pol- 8
 licentur; atque ab multitudine collaudantur: qui ex iis se-
 cuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducun- 9
 tur; omniumque rerum iis postea fides abrogatur. Hospites
 violare, fas non putant: qui, quaque de causa, adeos ve-
 nerunt, ab injuria prohibent, sanctosque habent; iis omnium
 domus patent, victusque communicatur.

XXIV. Ac fuit antea tempus, quum Germanos 1
 Galli virtute superarent, & ultro bella inferrent, ac,
 propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans
 Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quæ fertilissi- 2
 ma sunt, Germaniæ loca circum Hercyniam silvam,
 quam 3 Eratostheni & quibusdam Græcis fama notam
 esse

1. Desidia minuenda] Tollenda
 prorsus & eradicanda; nec enim
 frequens est hujusce vocis potestas.
 Horatius Epist. lib. 11. Epist. 1. vs.
 107.

Crescere res posset, minui damnosæ
 libido.

Sic & noster paullo ante controversias
 minuire dixit, quod idem valet ac
 eas dirimere ac disceptare. Vide
 etiam not. ad lib. v. B. G. cap.
 xxv. Observandum porro est, La-
 cedæmonios ob eandem causam suis
 latrocinia permisisse, ut docet Nic.
 Crægius de Rep. Laced. lib. 111. p.
 181. Davies.

2. Hospites violare fas non putant]

Hinc eos hospitibus tantum bonos nun-
 cupavit Pomp. Mela lib. 111. c. 111.
 Hujusce φιλότητος insigne testimo-
 nium profert Nicolaus Damascenus,
 qui libr. de Mor. Gent. p. 8. notat,
 quod apud Celtas, quo nomine Ger-
 mani continentur, μέλλω ἰσθὶν ἐπιτί-
 μα καὶ τὸ ἐξον ἀποδόντα, ἢ παλι-
 πτω ὑπὲρ τοῦ μὲν γὰρ δάνατον ἢ ζο-
 μία, ὑπὲρ τοῦ δὲ παλιν φέρειν. Da-
 vies.

3. Eratostheni] Cyrenæo, qui geo-
 graphiæ scriptor ultimus à Strabone
 nominatur: vide opus patris mei de
 Historicis Græcis lib. 1. cap. xvii,
 D. Vossius.

esse video, quam illi Orciniam appellant, ¹ Volcæ Te-
ctosages occuparunt, atque ibi confederunt. Quæ gens
ad hoc tempus iis sedibus se continet, summamque ha-
bet justitiæ & bellicæ laudis opinionem. nuncque in ea-
dem inopia, egestate, patientia, qua Germani, perma-
nent, eodem victu & cultu corporis utuntur. ² Gallis
autem propinquitias, & transmarinarum rerum notitia,
multa ad copiam atque usus largitur. Paullatim assuefa-

cti

Ibid. Reponit Ph. Cluverius Germ. lib. III. cap. XLVII. Eratostheni & aliis quibusdam Græcis, quoniam, ut censet, & ipse Eratosthenes fuerit Græcus. Sed memoria lapsus est vir eruditus; erat enim Cyrenæus, ut summo veterum consensu traditur. Vide G. J. Vossium de Hist. Græcis lib. I. cap. XVII. Davies.

1. *Vulgo Tectosages occuparunt* In nonnullis codicibus legi *Volcæ Tectosages*, etiam Ciacconius observavit. Sed, inquit, nemo veterum populos illos in Germania posuit, verum in Narbonensi. Non magna difficultas est. Nam cum disertim Strabo lib. IV. memoret Volcas in ipsam Asiam colonias misisse atque ab iis nuncupatos, qui in Phrygia Tectosages vocabantur: quanto credibilius in propinquiora loca facile eos potuisse pervenire. Verum quo propriè loco confederint non facile dixeris. Rhenanus in commentario rerum Germanicarum eos ad Nicri ripam locat, in Wirtenbergensi ditione, ubi hodieque arx Teck antiquissima visitur, quod vocabulum putat factum ex principe syllaba nominis Tectosages. In Cæsare nostro ms. margini adscriptum erat Tectosagum terram Franconiam postea dictam. quod si verum, an ab iis *Volkach*, quod nomen loco, in ea terra, ex *Volcarum* nomine permansit? Sane temere non adfirmaverim. Id modò dico, mirari me, quid cause Scaligero fuerit quod in sua etiam editione depravatam illam vocem *vulgo* reliquerit, cum repe-

riantur mss. qui disertim habent *Volcæ*. Quin & Græcus vertit Βόλ-
κας οἱ Τεκτόσαγας ἀπὸ τοῦ τῆ Γαλα-
τίας ὄντος sed corruptus locus & per-
peram illud *h* repetitur. scribe Βόλ-
κας οἱ Τεκτόσαγας. Nisi forte in de-
pravatum codicem inciderat ille in
quo legebatur *Volcæ & Tectosages*:
quod fieri potuit ut ex postrema li-
tera vocis *Volcæ*, & prima nominis
Tectosages constaretur particula & quæ
perperam deinde inserta. At illud
vulgo originem traxit ex *Volcæ* ita
enim plerique mss. habent, pro *Volcæ*;
sic plerumque in iisdem codd.
reperias *Bellovagi*, pro *Bellovaci*: ut
sæpe g. litera pro c. ponatur: quod
quamvis leve, notandum tamen; ut
videamus quam sæpe minutæ causæ
originem erroribus præbeant. D.
Vossius.

2. *Gallis autem propinquitias* Nullus
sensus est: inserte vocem provincie.
In ms. nostro (reperit idem in suo
Ciacconius) est *provinciarum*, cor-
ruptè. & rectissime in Græco hæc
verba leguntur ἡ γὰρ τῆ ὁρίστου
ἐπαρχίας πλησιέστερος: itaque scribe
Gallis autem provincia propinquitias.
Nam duo Cæsar dicit, Gallos effe-
minatiores fuisse, partim quia pro-
piores provincie, cuius cultum &
humanitatem paulatim hauserant:
partim ob transmarinarum rerum
notitiam, id est, quia mercatoribus
ad eos aditus erat, & tales ple-
rumque important, quæ ad effemi-
nandos animos pertinent. Idem.

cti superari, multisque victi præliis, ne se quidem ipsi
cum illis virtute comparant.

XXV. Hujus Hercyniæ silvæ, quæ supra demon-
strata est, ¹ latitudo IX dierum iter expedito patet.
² Non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinc-
rum noverunt. Oritur ab Helvetiorum, & Nemetum, ²
& Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubii re-
gione pertinet ad fines Dacorum, & Anartium. hinc se ³
flectit sinistrorsus, diversis à flumine regionibus, mul-
tarumque gentium fines propter magnitudinem attingit.
³ neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se ad ⁴
isse ad initium ejus silvæ dicat, quum dierum iter LX
processerit, aut quo ex loco oriatur, acceperit. Mul-
ta in ea genera ferarum nasci constat, quæ reliquis
in locis visa non sint: ex quibus quæ maxime differ-
rant ab ceteris, & memoriæ prodenda videantur: hæc
sunt.

XXVI. 4. *Est bos cervi figura: cuius à media fronte in-*

ter

1. *Latitudo IX dierum* Dubitat
Ciacconius, an reponi debeat latitu-
do LX dierum, quia Cæsar infra ait,
Neque quisquam est hujus Germaniæ,
qui se adisse ad initium ejus silvæ dicat,
quam dierum iter LX processerit, aut,
quo ex loco oriatur, acceperit. Sed illic
intelligitur silvæ scripta latitudo, ut cuius
obvium. Davies.

2. *Non enim aliter finiri potest* Fini-
re hic insolentiore significatu est di-
metiri seu spatium à finibus ad fines
cognoscere. D. Vossius.

3. *Neque quisquam est hujus Germaniæ*
Nescio quid absolum sonare
mihi videntur verba illa hujus Ger-
maniæ. Aliter scripta mallet. Et
tamen sic omnes codices habent.
Græcus habet οὐδὲς δ' ἐν τῇ Τεκτοσάγῃ
ἐστὶν. Omittit vocem hujus. Dispi-
ciendum, an tempore Cæsaris divisa
Germania fuerit. Idem.

Ibid. Ulterioris illius partis, de
qua proxime locutus est Cæsar. Dio-

nyf. tamen Vossio hæc verba nescio
quid absolum sonare videntur, qua-
propter voculam priorem delendam
censet. Absurde: quis enim credat
Germanos, qui prope Rhenum ha-
bitant, quum dierum iter LX pro-
cesserint, ad initium ejus silvæ non
adiisse. Davies.

4. *Est bos cervi figura* Nolim cum
Hottomanno pro bos scribas bison.
Nam quamvis illi absurda locutio
videtur *bos cervi figura*, nihil tamen
hic novi. Receptum Romanis igno-
ta animalia, si majora essent, boves
appellare, ut satis boves Lucæ innu-
ant: quibus quid cum bove simile
sit, nullus ignorat. Sic sane & Plin.
lib. VIII. cap. XV. Paucissima anima-
lia Scythia gignit, inopia fructuum: pan-
ca contermina illi Germania; insigniata
men boum ferorum genera, jubaros bi-
sontes, excellentique vi & velocitate u-
ros, &c. Sed Gefnerus non bisonem
hic à Cæsare descriptum putat,
ve-

ter aures unum cornu existit excelsius, magisque directum
 2 his, quæ nobis nota sunt, cornibus. Ab ejus summo sicut pal-
 3 ma, rami quam late diffunduntur. ¹ Eadem est feminae ma-
 risque natura, eadem forma magnitudoque cornuum.
 1 XXVII. ² Sunt item, quæ appellantur Alces. Harum est

verum rangiferum. Sane cætera fa-
 cile huc aptaveris verba; de corni-
 bus nullo modo. Rangifero est tri-
 plex cornu prope ad hanc formam.

Caesar ait hinc bovi esse
 cornu unum excelsius, &
 magis directum illis, quæ
 Romani noverant, corni-
 bus, deinde addit, ab ejus summo si-
 cut palmae rami quam late diffun-
 duntur. Igitur necessario unum pri-
 mo cornu directum, postea in ra-
 mos diffunditur hoc modo, quod

quomodo de rangifero di-
 ci possit nulla ratione vi-
 deo. Si bifontem, ut alii vo-
 luere, hic à Cæsare desi-
 gnari putes, obstat quod nihil hic
 de júbis Cæsar addit, quas omnes
 veteres memorant. Et Oppianus
 lib. 11. de Venat. ait:

Φεράλιον χαίτων ὅψι ἐπωμαδὲν αἰ-
 δίον αἰνῶν

Terribilem commat super armos qua-
 tiunt.

At rursus quæ de cornibus bifontis
 tradit Oppianus vix dixeris quam
 congruent cum Cæsaris verbis quæ
 hic leguntur, nam ait,

Ὅστις κερταὶ ὅτι περὶ λαοῦ αἰνῶ-
 ναί

Χαλκείον γυμνασίον ἐπὶ τοῖς αἰνῶ-
 ναί

Acina sunt cornuum & flammae specie
 acuminatae caspides

Ancis & reflexus similes hamis.

Profecto non poterat commodius ex-
 primere mentem Cæsaris, quando
 inquit, cornua ab ejus summo sicut pal-
 mae rami quam late diffunduntur. Nam
 palmae folia sunt ἐπὶ τοῖς αἰνῶ-
 ναί. Ob hæc ego statuo vel di-
 versa bifontium genera veteribus

fuisse, & aliam speciem à Cæsare,
 aliam à Plinio describi atque Oppia-
 no: vel animal hoc, de quo Cæsar
 hic loquitur, incognitum nobis esse:
 aut non visum Cæsari bifontem,
 eoque minus accuratè descriptum.
 D. Vossius.

1. Eadem est feminae marisque natu-
 ra] Pet. Ciacconio figura intelligi vi-
 detur; ac sane eodem sensu dixit
 Cæsar lib. v. B. G. cap. XIII. Insula
 natura triquetra. Quia tamen sequen-
 tibus verbis formam memorat nos-
 ter, naturam hic poni pro statu-
 lubens crediderim. Sic Macrobius Sa-
 turn. lib. 11. cap. 111. de jocis Ci-
 ceronis. Idem cum Lentulum generum suum
 exigua naturæ hominem longo gladio ac-
 cinctum vidisset, Quis, inquit, gene-
 rum meum ad gladium alligavit.
 Davies.

2. Sunt item quæ appellantur Alces]
 Græcus interpretes αἰκῆς vertit, non
 ex more Græco, nam Pausanias αἰκῆν
 & αἰκῆν dicit. Latinis forsitan in re-
 cto olim alx erat, nam Germanis
 elch erat, quæ terminatio insolens
 Romanis. Sed pleraque, quæ de al-
 ce hic prodidit Cæsar, Plinius de
 machli memorat, quam bestiam alci
 non abfimilem esse dicit. Locus est
 lib. VIII. cap. xv. Item natam in
 Scandinavia insula, nec unquam visam,
 in hoc orbe multis tamen narratam
 machlin, hand dissimilem alci. Magnus
 Salmasius legebat in urbe, pro hoc
 orbe: sed puto defendi priorem le-
 ctionem posse, & Plinium orbem
 Romanum intellexisse, extra quem
 Scandinavia sita est. Sane sic orbem
 sæpissime sumserunt vet. ut,

Orbem jam totum victor Romanus ha-
 bebant.

Ubi

consimilis capris figura, & varietas pellium, sed magni-
 tudine paullo antecedunt; ² mutilaque sunt cornibus, & cru-
 ra sine nodis articulisque habent; neque quietis causa pro-
 2 cumbunt: neque, si quo afflictæ casu conciderunt, erigere se-
 se, aut sublevare, possunt. His sunt arbores pro cubilibus. ad ³
 eas se applicant, atque ita paullum modo reclinata quietem
 capiunt: quarum ex vestigiis quum est animadversum à ve- ⁴
 natoribus, quo se recipere consueverint, omnes eo loco, aut
 à radicibus subruunt, aut accidunt arbores tantum, ut sum-
 ma species earum stantium relinquatur. Huc quum ⁵ se ex con-
 sue-

Ubi orbis ille intelligitur qui Romani-
 nis suberat. Neque ullus adeo deli-
 xerit, ut Petronium putavisse existi-
 met, Romanum imperium ad fines
 mundi pertinuisse. In libris nonnul-
 lis achlin legitur, unde subit suspi-
 cari ita ipsum Plinium scripsisse: er-
 rorem verò ortum ex in vocis, nar-
 ratam, quæ proxime præcessit. nam
 ex talibus sæpissime oriri errores
 certum, & sæpius supra nobis pro-
 batum est. Illud autem achlin factum
 ex elch, ut sub diverso nomine ean-
 dem bestiam Plinius descripserit:
 sane sic apud Albertum Magnum
 quoque pro Alce scribitur alches. Po-
 tuit autem facile tantillum una gens
 ab altera variare, ut quod una elch
 efferebat, altera echl, vel achel pro-
 nuntiaret. Nam illud in prorsus eji-
 ciendum puto ut adulterinum. D.
 Vossius.

1. Consimilis capris figura & varietas
 pellium] Optime magnus Salmasius
 emendabat capreis, quod mirum ne-
 minem doctorum hætenus observas-
 se, cum ratio ipsa reclamer: nec
 capris, sed capreis sint variae pelles.
 In v. c. erat consimilis capra figura:
 unde forsitan caprea rescribendum.
 Plinius lib. VIII. cap. xv. facit al-
 com, ni proceritas aurum & cervicis di-
 stinguat, jumento similem, quod pro a-
 sino accepit Solinus. Pausanias in Boe-
 oticis inquit esse eam εἰδος ἐλάφης καὶ
 καμῆλας μεταξὺ. Quod de camelo ait

ad collum referendum. nam & alii
 scriptores faciunt alcem mediam in-
 ter cervum & equum. Propriè tamen
 Cæsar & Plinius mihi descripsisse
 videntur. Idem.

Ibid. J Recte notavit vir summus
 Cl. Salmasius legendum capreis; non
 enim capra sed caprea variegatis pel-
 libus suis insignes. Vide Exercit. Plin.
 p. 232. B. Davies.

2. Mutila cornibus] Ne Plin. qui-
 dem cornuum facit mentionem, unde
 suspicor ratum, non esse ea alci.
 Contra Pausanias αἰκῆν μὲν γὰρ καὶ
 κέρτα ὅτι ταῖς ἐφύσιν ἔχουσιν αἱ ἀρρε-
 νες, τὸ δὲ δῆλον ὅτι φέρεται τὸ περὶ αἰ-
 κῆν, ait maribus cornua in superciliis ef-
 fere, foeminas carere: unde suspi-
 cabatur Gesnerus rangiferos, non al-
 cem ab eo describi. Ut ut est sunt
 alci cornua; unde quis mirari possit,
 quid Cæsari in mentem venerit, cum
 mutilas alces cornibus scriberet. De-
 fendi potest, nam sunt quidem alci
 cornua, sed non omni tempore, quo-
 tannis ea amittit. Testatur id quo-
 que Erasmus Stella libro de origine
 Brufforum: Alce autem, inquit, quæ
 medium genus inter equos & cervos cor-
 nuum quotannis amittit. Et forsitan hoc
 Cæsari & Plinio imposuit: nisi al-
 liud genus alces ii describere. D.
 Vossius.

3. Se ex consuetudine reclinaverunt]
 Voculam ex in v. c. non reperio. Et
 similiter Tacitus lib. v. Annal. ex
 quis

suetudine reclinaverint, infirmas arbores pondere affligunt, atque una ipsa concidunt.

- 1 XXVIII. Tertium est genus eorum, qui Uri appellantur. Is sunt ¹ magnitudine paullo infra elephantos; specie, & colore, & figura tauri. Magna vis est eorum, & magna velocitas, neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parvum. Hos studiose foveis captos interficiunt. Hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent; & qui plurimos ex his interfecerunt, ² relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. sed asuescere ad homines & mansuescere ne parvuli quidem expectant possunt. Amplitudo cornuum, & figura, & species multum à nostrorum bonum cornibus differt. Hæc studiose conquisita ab labris argento circumcludunt, atque ³ in amplissimis epulis pro poculis utuntur.

- 1 XXIX. Cæsar, postquam per Ubios exploratores comperit, Suevos se in silvas recepisse; ⁴ inopiam frumen-

quis ob metum pauca, plures adsueta-
ne. D. Vossius.

1. Magnitudine paullo infra elephantos] Idem tradit Servius, sed miror quod ait uros in Pyrenæis montibus nasci, quod non memini uspiam proditum ad 11 Georg. Maronis verum: 374.

Sylvestres uri assidue, capreaque sequaces.

Sylvestres uri, inquit, id est boves agrestes, qui in Pyrenæo monte nascuntur inter Gallias & Hispanias posito. Sunt autem, exceptis elephantis, majores animalibus ceteris. dicti uri ἀὐρὶ ὄρει, id est, à montibus. Hic nihil propè veri; confundit Servius saltum Hercynium & Pyrenæum. Quod de montibus ait merè nugæ sunt. Uri vox merè Germanica, nam & hodieque ¹ vocatur. Idem.

2. Relatis in publicum cornibus] Confirmat ἀδινῶς autor, qui ait: Ego Moguntia & Wormacia, Germania ad Rhenum civitatibus, ingentia bonum sylvestrium capita, duplo (ut mihi vide-

bantur) domesticis majora, cum reliquiis quibusdam cornuum, edificiis publicis affixa (ante sæcula aliquot, ut fertur) olim cum admiratione inspexi. Citat hunc autorem Gesnerus. Idem.

3. In amplissimis epulis pro poculis utuntur] Isidorus Orig. lib. xii. cap. i. Uri agrestes boves sunt in Germania, habentes cornua in tantum protensa, ut regius mensis insigni capacitate ex eis gerula fiant. Legerat Isidorus verba Solini dicentis, cornua in tantum protendantur, ut demta ob insignem capacitatem inter regias mensas potuum gerula fiant. Unde ille pro cornua potuum gerula, novam & barbaram vocem gerula effinxit, & pro vase aut poculo utitur. Idem.

Ibid.] Vide Cl. Salmasium Exercit. Plin. p. 230. B. Davies.

4. Inopiam frumenti veritus] Aliam reductus causam affert Dion lib. xi. p. 135. Ἐπὶ δὲ αὐτῷ, inquit, τῶν Κελτῶν, ὡς καὶ τοῖς Τετυχεῖσι βοηθῶσι ἐδιδόσαντα ἐσθλὰ καὶ ἐπεὶ μὴ εἶδεν τὸν ὕμνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς αἰτίας τὰς αὐτῶν.

menti veritus, quod, ut supra demonstravimus, minime omnes Germani agriculturæ student, constituit non progredi longius: sed, ne omnino metum reductus sui barbaris tolleretur, atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum cc, rescindit; atque in extremo ponte turrim tabulatorum iv constituit, præsidiumque cohortium xi ¹ pontis tuendi causa ponit; magnisque eum locum munitionibus firmat. Ei loco præsidioque C. Volcatium Tullum adolescentem præfecit: ipse, quum maturescere frumenta inciperent, ² ad bellum Ambiorigis profectus, ³ per Arduennam fil-

Corinthiiq. Cæsar tamen narrationi potius crediderim, is enim, siquis alius, intrepidi & audacis erat animi. Davies.

1. Ad bellum Ambiorigis profectus]

Vocem profectus, quæ & in nostro & in aliorum codicib. legebatur, expunxit in sua editione Scaliger, aliorum commentatorum opinionem secutus. Movit eos quod Cæsar ipse profectus non est, sed Basilum præmisit. Verum quam argumentum hoc ficulnum sit ostendimus libro primo, ubi Cæsar concisos à se Tigurinos narrat, quod à Labieno factum: nam recte sibi ipsi adscribit imperator, quod per minores duces facit. Sane & Græcus interpret vocem profectus agnoscit, nam transtulit, αὐτὸς δὲ ὡς καὶ τὸ ἀποστέλλειν ἐπὶ τοῖς ποταμοῖς. Sed oggerat quispian quod Cæsar ait infra sese confestim subsequi dicit. respondeo, posse Cæsarem partem itineris concicere, & postea subsistere, dein iterum sequi. Et infra dicit: Cæsar ad vexandos hostes rursus profectus. Illud tamen negare nolim, si profectus pro profectus scriptum esset, magis me probaturum esse hanc lectionem. Et quis scit, an non id reperitur in quibusdam codicibus. Sane Anony-

mus Celsi exscriptor ita habet: Ipse verò adversus Ambiorigem proficiscens, &c. D. Vossius.

Ibid.] Sic omnes Codices. Gabr. tamen Faënnus, Pet. Ciacconius, & Fr. Hotmannus ultimam vocem sustulerunt, quorum judicia secutus Jos. Scaliger in sua editione prius expunxit. Ipse retinendam censeo; fieri enim potest, ut Cæsar, confecta itineris parte, subisterit, Minutiumque præmiserit. Hoc D. Vossius non penitus latuit; quam ob causam legit ad bellum Ambiorigis proficiscens. Sed nulla opus est mutatione. Pomp. Mela lib. i. cap. xiii. de specu Corycio. Ubi contemplati duravere, hoc est, contemplantes. Similiter & Minucius Felix Octav. p. 8. dixit eandem emensiam, pro ea, quam tum temporis emetiebantur. Davies.

2. Per Arduennam silvam, quæ est totius Gallie maxima, atque ab ripis Rheni, sinibusque Treverorum ad Nervios pertinet, millibusque amplius quintæ in longitudinem patet] Omnia hæc verba in Græco non leguntur, unde suspicari quis possit ab alio inserta ex Orolio: malo tamen credere ipsius Cæsaris esse, certe styllum ejus hic agnosco. Illud miror, scdum ad deò errorem in omnibus Cæsaribus ex-

empla.

silvam, quæ est totius Gallie maxima, atque ab ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet, millibusque amplius D in longitudinem patet, L. Minucium Basilum cum omni equitatu præmittit, si quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere possit; monet, ut ignes fieri in castris prohibeat; ne qua ejus adventus procul significatio fiat: sese confestim subsequi dicit.

- 1 XXX. Basilus, ut imperatum est, facit; celeriter, contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes apprehendit: eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. Multum quum in omnibus rebus, tum in re militari fortuna potest. Nam sicut magno accidit casu, ut in ipsum incautum atque imparatum incidere: 1 priusque ejus adventus ab hominibus videretur, quam fama ac nunciis afferretur: sic magnæ fuit fortunæ, omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, rhedis equisque comprehensis, ipsum 2 effugere mortem. sed hoc eo factum est, quod, ædificio circumdato silva (ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, vitandi æstus causa, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates,) comites familiaresque ejus an-

emplaribus mansisse, & pro passuum millibus quinquaginta scribi quingentis: omnino emenda ex Orofio, qui quinquaginta habet, & ipse locorum situs evincit. D. Vossius.

1. Priusque ejus adventus ab hominibus videretur, quam fama ac nunciis afferretur. Ms. noster pro hominibus habet omnibus: ut sunt confundi nata hæc vocabula: ego tamen prius malim. Græcus hæc verba omisit aut in codice suo non reperit. Idem.

2. Effugere mortem. Posterior vox expungenda, quam haud dubie imperitus quispiam librarius adscripsit. Legitur tamen in Græco etiam. Idem.

Ibid.] Pet. Giacomus; Jos. Scaliger & D. Vossius posteriorem vocem expungunt. Cum vero eam constanter exhibeant Codices, loco non est movenda, non enim dubito, quin Cæsar in mandatis dederit, ut Ambiorigem seditionis auctorem interficerent, si in potestatem veniret; quemadmodum & erga Indutiomarus se gessit Labienus. Vide lib. v. B. G. cap. lvi. Nec vituperari potest loquendi ratio; nam effugere invdiam dixit Corn. Nepos Them. cap. viii. & effugere casus, livorem, morbum Seneca de Tranq. cap. xv. Davies.

angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt. Iis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit: fugientem silvæ texerunt. Sic ad subeundem periculum, & ad vitandum, multum fortuna valuit.

- XXXI. Ambiorix copias suas judicione non conduxit, quod prælio dimicandum non existimaverit; an tempore exclusus, & repentino equitum adventu prohibitus fuerit, quum reliquum exercitum subsequi crederet, dubium est. sed certe, clam dimissis per agros nunciis, sibi quemque consulere jussit: quorum pars in Arduennam silvam, pars in 1 continentes paludes profugit. qui 2 proximi Oceanum fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consueverunt. multi, ex suis finibus egressi, se, suæque omnia alienissimis crediderunt. 3 Cativulcus rex dimidiæ partis Eburonum, qui una cum Amborige consilium inierat, ætate jam confectus, quum laborem aut belli aut fugæ sustinere non posset, 4 omnibus precibus detestatus Ambiorigem, qui ejus consilii auctor fuisset, taxo,

1. Continentes paludes] Græcus eis τὰ στενὰ ὁρὰ. Non rectè expressit. Continentes, Cæsari est, quod aliis continna. Ut alibi Cæsar lib. i. quibuscum continenter bellum gerunt, pro assidue. & sub finem lib. iii. continentesque silvas ac paludes habebant. i. continuas, ac si diceret plena omnia paludum esse. D. Vossius.

2. Proximi Oceanum] Vulgg. proximi Oceano; sed nos secuti sumus lectionem, quam in optimis membranis invenit J. F. Gronovius, ut testatur ad Livii lib. viii cap. xxxii. Davies.

3. Cativulcus] V. c. Catovulcus Ms. noster Catovicus quod non displicet. D. Vossius.

4. Omnibus precibus detestatus Ambiorigem] Familiare Cæsari ita loqui,

sic libro vii. Omnibus precibus petierunt, ne se & communes liberos hostibus ad supplicium dederet. Et iterum eodem libro, de Mandubiis: stantes omnibus precibus orabant, ut se, in servitutem receptos cibo juvarent. Hic preces sunt imprecationes, ut & Græcis ἀγῶμαι, & Hebræis בָּרַךְ barach (unde Latini precari) est diras vel bonæ alicui precari. Causa est quia tantum ille qui bona alicui appretatur, quam qui eum detestatur preces Numini suscipit. Idem.

Ibid. Diris & imprecationibus. Sic Lactantius Div. Inst. lib. i. cap. vii. Cum preces in Apollinem Smyntheum rogatus expromeret. Hujusmodi exsecrationes, preces iratas vocavit Horatius lib. ii. Satir. vi. 30. Davies.

xo, cujus magna in Gallia Germanique copia est, se exanimavit.

- 1 XXXII. Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Trevirosque, legatos ad Cæsarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, causam esse unam judicaret: nihil se de bello cogitasse; nulla Ambiorigi auxilia misisse. Cæsar, explorata re quaestione captivorum, si qui ad eos Eburones ex fuga convenissent, ad se ut reducerentur, imperavit: si ita fecissent, fines eorum se violaturum negavit. Tum copiis in tres partes distributis impedimenta omnium legionum ¹ Atuatucam contulit. Id castelli nomen est. Hoc fere est in mediis Eburonum finibus, ubi Titurius, atque Aurunculeius, hiemandi causa confederant. Hunc quum reliquis rebus locum probabat Cæsar, tum quod superioris anni munitiones integræ manebant, ut militum laborem sublevaret; præsidio impedimentis legionem XIV reliquit, unam ex iis III, quas proxime conscriptas ex Italia transduxerat. Ei legioni castrisque Q. Tullium Ciceronem præfecit, ducentosque equites attribuit.

- 1 XXXIII. Partito exercitu, T. Labienum cum legionibus III ² ad Oceanum versus in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet. C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quæ A-

1. Atuatucam contulit] Hanc lectionem F. Ursini conjectura debemus, quam firmat Ptolemæus. Vett. Codd. habent ad Vatuam, unde frustra Lamb. Paschalis legit ad Ratucam. Hubertus autem Thomas Leodius ad Vatuam. Multo felicior Hadr. Valesius, qui, nulla mutata littera, Aduaticam reposuit. Vide notit. Gallie p. 566. Davies.

2. Ad Oceanum versus] Hæc plena locutio, alii ad omitterent. similiter antea dixit movet in Arvernos

versus. D. Vossius.

Ibid.] Alii fere simpliciter dicunt Oceanum versus, sed hæc plena est locutio, cujus exempla non desunt apud optimos Auctores. Sallustius Jugurth. cap. LVIII. Animadvertit fugam ad se versus fieri. Sic & iterum loquitur cap. LXIX. Hirtius Bell. Afr. cap. XXIII. Classique ad insulas Baleares versus convertit. Vide etiam Velleium Paternulum lib. I. cap. XV. Davies.

tuaticis adjacet, depopulandam mittit: ¹ ipse cum reliquis tribus ² ad flumen Scaldim, quod influit in Mosam, extremasque Arduennæ partes, ire constituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. Discedens ³ post diem VI ⁴ sese reversurum confirmat

quam

1. Ipse cum reliquis tribus] Ursini codex vetustissimus habebat VIII. unde ille emendabat IV. nam inquit, Cæsar x legionibus in Galliam remigavit, ut intelligitur ex lib. VII. in quo est: Exercitum in duas partes divisit: IV legiones in Senones, Parisiosque Labieno ducendas dedit: VI in Arvernos, &c. & lib. VI. duas legiones in finibus Trevirorum, duas in Lingonibus, sex reliquas in Senonum finibus, &c. Magnus Scaliger margini codicis notarum Ursini, quem habemus, hæc verba adscripserat: Magnas admovebat machinas ut se deridendum propiner. Nam infra disertè scribitur de Q. Cicerone: nullum ejusmodi casum exspectans, quo IX oppositis legionibus, maximoque equitatu, &c. IX igitur, non x legiones tum Cæsar habebat. Hæc Scaliger, qui merito Ursinum reprehendit: verum & ipse lapsus est. Nam perperam quidem Ursinus pro tribus scribebat quatuor. Perperam & Scaliger IX tantum legiones tunc fuisse Cæsari ait. Ipse Cæsar hoc loco dicit Labienum cum tribus legionibus ad Oceanum profectum: Parem numerum habuit Trebonius. Tres reliquas ipse Cæsar. Ergo novem hic legiones. Decimam Cicero habuit, ut disertè hic affirmatur. Itaque vere Ursinus x legiones tunc fuisse Cæsari ait, sed quando pro III emendat quatuor, tum non decem sed XI legiones, facit, annumerata illa cui Cicero præerat. Quod verò Cæsar ait quo novem oppositis legionibus ita accipiendum. Cicero quum Cæsar cum IX legionibus ad vexandos hostes profectus esset, non putabat objectis IX illis legionibus hostes ad decimam, quam ipse habebat, pervenire posse. D. Vossius.

2. Ad flumen Scaldim] In Græco codice Sabin fuit, & in aliis nonnullis. Vide Cluverum, & dispice quod nomen verius. Idem.

Ibid.] Hubertus Thomas locum hunc depravatam esse censet, & pro Scalde legendum Sabin, quod hic juxta Namurram, & in finibus Arduenna sylvæ, in Mosam influat. Huic sententiæ etiam non palam accedit Henricus Glareanus, fatetur tamen, in tabulis Geographicis hodie nequaquam cerni posse, ut Scaldis in Mosam se exoneret. At Gerardus Noviomagus, vir doctissimus, vulgatam lectionem tuetur, recteque Cæsarem scripsisse asserit, Scaldim in Mosam influere, id quod fiat non procul à Brilenio oppido, ubi ante aliquot annos terra pagus & arcibus florens existerit: sed hodie vastum ibi mare cerni, eoque fieri, ut fluviorum ostia ad veterum præscripta internosci vix queant. Gland. Hoc affirmavit Cæsar, quia flumina hæc inter se æstuariis jungerentur, ut docet Ph. Cluverius Germ. lib. II. pag. 135. Davies.

3. Post diem septimum sese reversurum confirmat] Id est, post diem septimum inchoatum, ut ante diem septimum est ante diem exactum. Nam disertim ait Cæsar ea die debitum legioni frumentum. Itaque redeundum erat, antequam ille dies septimus expiraret. Et ne dubites, ait infra ipse Cæsar; disique appetebat VII, quem ad diem Cæsar ad impedimenta legionemque reverti constituerat. Anonymus Celsi exscriptor: Et digrediens, inquit, se ad diem septimum rediturum spondet. Porro confirmat Cæsari hoc loco est adfirmat, ut promiscuè ex voces scriptoribus usurpantur: Tacitus

quam ad diem ei legioni, quæ in præsidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat. Labienum Treboniumque hortatur, si Reipubl. commodo facere possint, ad eam diem revertantur; ut, rursus communicato consilio, exploratisque hostium rationibus, aliud initium belli capere possint.

- XXXIV. Erat, ut supra demonstravimus, manus certa nulla, non præsidium, non oppidum, quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersa multitudo. Ubi cuique aut vallis abdita, aut locus silvestris, aut palus impedita spem præsidii aut salutis aliquam offerebat, confederat. ¹ Hæc loca vicinitatibus erant nota, magnamque res diligentiam requirebat, non in summa exercitus tuenda (nullum enim ² poterat universis, ab perterritis ac dispersis, periculum accidere,) sed in singulis militibus conservandis; quæ tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. nam & prædæ cupiditas multos longius evocabat, ac silvæ incertis occul-

tis-

citus etiam firmare dixit: ait enim; neque frustra præstantissimus sapientia firmare solitus. D. Vossius.

Ibid.] Hæc voces in designando tempore idem significare, insigni exemplo monstravit Joan. Clericus Art. Crit. P. II. Sect. I. cap. x. s. Davies.

1. Hæc loca vicinitatibus erant nota] Græcus τῶτων αὐτοῖς τῶτων ἑμπεριχοί. Vicinitates Cæsar appellat eos, qui vicinis locis degebant. ut imperia, pro imperantibus; primores ordines, pro eorum centurionibus. D. Vossius.

Ibid.] Arbitratur D. Vossius eos Cæsari vicinitates hic appellatos, qui vicinis locis degebant. Sed me non habet adficientem; denotat enim hæc vox propter vicinitates. Sic lib. v. B. G. cap. xxxiv. Levitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil eis nocere posse. Et lib. vii. cap. x. Ne ab re

frumentaria duris subvectionibus labdyaret. Minucius Felix Octav. p. 5. Relicta domo, conjuge, liberis, & quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus. Vocem penultimam male omnino delevit F. Ursinus, quod hanc sexti casus significationem memoria non tenebat. Davies.

2. Poterat universis, ab perterritis ac dispersis] Sic restitui ex Codice F. Ursini, & ita conjecit Joan. Glandorpianus, nec aliter legit Metaphrastes; vertit enim, ἡ μὲν γὰρ αἱ πρότεροι ἀδελφοὶ πορευόμενοι, καὶ τῶ πολέμου ἀνὰ σπέρματιν, καὶ κατὰ πειρήματα δεινὰν αὖν τι ἔπαυον. Vulgg. poterat, universis perterritis ac dispersis; sed hoc modo aliquid deesse manifestum: unde Fr. Hotomannus reposuit universis, perterritis ac dispersis hostibus. Nos autem vidimus MSti fide & minore mutatione locum sanari posse, Idem.

tisque itineribus, confertos adire prohibebant. Si negotium confici, stirpemque hominum sceleratorum interfici vellet, dimittendæ plures manus, diducendique erant milites. si continere ad signa manipulos vellet, ut instituta ratio & consuetudo exercitus Romani postulabat, locus ipse erat præsidio barbaris; neque ex occulto insidiandi, & dispersos circumveniendi singulis deerat audacia. At in ejusmodi difficultatibus, quantum diligentia provideri poterat, providebatur: ut potius in nocendo aliquid omitteretur, etsi omnium animi ad ulciscendum ardebant, quam cum aliquo detrimento militum noceretur. Cæsar ad finitimas civitates nuncios dimittit. omnes evocat spe prædæ, ad diripiendos Eburones; ut potius in silvis Gallorum vita, quam legionariorum, periclitaretur; simul ut, magna multitudo circumfusa, pro tali facinore, stirps ac nomen civitatis tollatur. Magnus undique numerus celeriter convenit.

XXXV. Hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur; diesque appetebat vii, quem ad diem Cæsar ad impedimenta legionemque reverti constituerat. Hic, quantum in bello fortuna possit, & quantos afferat casus, cognosci potuit. Dissipatis ac perterritis hostibus, ut demonstravimus, manus erat nulla, quæ parvam modo timoris causam afferret. Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad prædam evocari. cogunt equitum 11 millia Sigambri, qui sunt proximi Rheno, à quibus receptos ex fuga Tenchtheros atque Ulpeteres, supra docuimus. Trans-

eun-

1. Interfici vellet] Vox Cæsar aut abest, aut subintelligenda est, ut recte notavit Fr. Hotomannus, & res ipsa clamat. In MS. tamen Nortvic. & editt. antiquissimis est interfici vellet, nimirum Romani. Insulse. Græcum tamen in fraudem, duxit hæc

vitiosa lectio; habet enim ἀναπαύειν ὑπὸ τῶν ἰνδίων οἱ Τανθαίροι δέχονται. Davies.

2. Quam legionariorum] In aliis quam legionarius miles, quæ quidem lectio F. Ursino & Fr. Hotomanno videtur in textum recipienda. Idem.

cuntes Rhenum navibus, ratibusque, xxx millibus passuum infra eum locum, ¹ ubi ponerat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fines adeunt: multos ex fuga dispersos excipiunt: magno pecoris numero, cuius sunt cupidissimi barbari, ⁷ potiuntur. Invitati præda longius procedunt. Non hos palus in bello latrociniiisque natos, non silvæ morantur: quibus in locis sit Cæsar, ex captivis quærent: profectum longius reperiunt, omnemque exercitum discessisse cognoscunt. Atque unus ex captivis: *Quid vos, inquit, hanc miseram ac tenuem sectamini prædam, quibus jam licet esse fortunatissimis? 111 horis ² Atuaticam venire potestis: huc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit. Præsidii tantum est, ut nemurus quidem cingi possit, ne- ¹⁰ que quisquam egredi extra munitiones audeat. Oblata spe, Germani, quam nacti erant prædam, in occulto relinquunt: ipsi Atuaticam contendunt, usi eodem duce, cuius hæc indicio cognoverant.*

¹ XXXVI. Cicero, qui ³ per omnes superiores dies præceptis Cæsaris summa diligentia milites in castris continuisset, ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, ^{vi} ¹¹ die diffidens Cæsarem de numero dierum fidem servaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque ulla de ejus reditu

¹. Ubi pons erat imperfectus] In Codice Carrar. scribitur ubi pons erat perfectus; & hanc varietatem animadversione dignam, nec oscitanter prætercundam censet J. M. Brutus. Sed nihil opus est, ut multum temporis in hanc disquisitionem absumamus; prima enim fronte patet, lectionem illam ex sola Librarii ignorantia profluxisse: imperfectum enim Cæsar vocat pontem, quia, reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum cc, resciderat, ut ipse docuit supra cap. xxx. Davies.

². Atuaticam venire potestis? Optima Cl. Menardi membrana habebant Atuaticam venire potest; quam lectionem probat J. F. Gronovius ad Livii lib. viii. cap. xxxiv. Idem.

³. Per omnes superiores dies] Exulat præpositio à MSS. Brant. Norvic. & edit. antiquissimis Rom. Ven. Beroald. nec consuetudo Cæsaris postulat, ut retineatur. Sic lib. i. B. G. cap. iii. Cujus pater regnum in Sequaniis multos annos obtinuerat. Et cap. xviii. Complures annos portoria — parvo pretio redempta habere. Eodem modo persæpe loquitur noster. Idem.

ditu fama afferebatur; simul eorum permotus vocibus, ² qui illius patientiam, pene obsessionem appellabant; siquidem ex castris egredi non liceret; nullum hujusmodi casum expectans, quo, ^{ix} oppositis legionibus, maximoque equitatu, dispersis ac pene deletis hostibus, in millibus passuum ¹¹¹ offendi posset; ^v cohortes frumentatum in proximas segetes misit, quas inter & castra unus omnino collis intererat. Complures ³ erant in castris ex legionibus ægri relictæ, ex quibus qui hoc spatio dierum convaluerant, ⁱ circiter ccc sub vexillo una mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna vis jumentorum, quæ in castris subsederat, facta potestate, sequitur.

XXXVII. Hoc ipso tempore & casu Germani equites interveniunt, protinusque eodem illo, quo venerant, cursu ab Decumana porta in castra irrumpere conantur: nec prius sunt visi, objectis ab ea parte silvis, ² quam castris appropinquarent, usque eo, ² ut, qui sub vallo tenderent mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem. Inopinantes nostri re nova perturbantur: ac vix primum impetum cohors in statione sustinet. Circumfunduntur hostes ex reliquis partibus, si ⁴ quem aditum reperire possent. Ægre nostri portas tuentur. reliquos aditus locus ipse per se, munitioque defendit. Totis trepidatur castris, atque alius ex alio causam tumultus querit: neque quo signa ferantur, neque quam ⁶ in partem quisque conveniat, provident. Alius jam capta castra pronunciat: alius deleto exercitu atque Imperatore, vi- ⁷ctores barbaros venisse contendit: plerique ³ novas sibi ex loco ⁸ re-

¹. Circiter ccc] In Metaphrasæ Dionysii, ducenti. Sed ex ejus Codice nota numeralis excidit; constanter enim vulgatam lectionem retinent alii. Davies

². Ut qui sub vallo tenderent mercatores] Tendere, tentoria habere est, unde

— hic sevens tendebat Achilles. At cum abitus paratur detendi tentoria dicuntur. Sed notandus his mos Romanorum, ut mercatores non intra castra morarentur, sed extra ea sua haberent tentoria. D. Vassius.

³. Novas sibi reliquias fingunt] Id est metum. Nam religio pro metu

religiones fingunt: Cottaque & Titurii calamitatem, qui in eodem occiderint castello, ante oculos ponunt. Tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex caoptivo audierant, nullum esse intus præsidium. Perrumpere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant.

XXXVIII. Erat æger in præsidio relictus ¹ P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Cæsarem duxerat, cujus mentionem superioribus præliis fecimus; ad diem jam v cibo caruerat. Hic, diffusus suæ, ac omnium salutis, inermis ex tabernaculo prodit: videt imminere hostes, atque in fummo esse rem discrimine: capit arma à proximis, atque in porta consistit. Sequuntur hunc centuriones ejus cohortis, quæ in statione erat. paullisper prælium una sustinent. ² Relinquit ani-

ponitur. Sic Maro lib. VIII. vf.

349. Jam tum religio pavidos terrebant a-
greffes
Dura loci.

Sic reciprocè metus pro religione.
Maro VII. de lauro: vf: 60.

— multosque metum servata per an-
nos.

Ubi Servius: Metu, id est, religione,
qua nascitur per timorem. Hinc Petro-
pius:

Primus in orbe deos fecit timor ardua
caelo

Fulmina cum caderent.

Id est, metus produxit religionem.
Sic quoque apud Romanos, ut Gel-
lius docet lib. IV. cap. IX. religiosi
dies dicuntur, tristi omine infames impe-
ditique, in quibus & res divinas facere,
& rem quamvis novam exordiri tem-
perandum est. Quos multitudo imperito-
rum prave & perperam nefastos appel-
lant. Inde Allienis cladis dies reli-
giolus Romanis fuit. Et sic ob Titu-
rii cladem, illis in locis acceptam,
quisque infausta quæque sibi omina-

batur. D. Vossius.

1. P. Sextius Baculus — cujus men-
tionem superioribus præliis fecimus] Hu-
jusce Bibaculi (sic enim legendum
censemus) Nervico & Sedunico præ-
lio meminit Cæsar. Vide lib. II. B.
G. cap. XXV. & lib. III. cap. V. Li-
cet autem multa pugnae sint postea
factæ, & in his libris commemoratae,
in quibus nulla Bibaculi men-
tio, non necesse est, ut cum Fr.
Hotomanno reponamus superioribus li-
bris vel commentariis. Præterquam e-
nim quod superiora sunt, quæcunque
præcedant, si, pro viri eruditi sen-
tentia, hoc nomen restringatur ad
ea, quæ dictæ sunt priora, ne illius
quidem emendatio locum habeat.
Davies.

2. Relinquit animus Sextium gravibus
acceptis vulneribus. Ægre per manus
&c.] Moritur, vita decedit. Vitru-
vius archit. lib. I. cap. IV. cum ad
terram producuntur (piscis) animam
cum aqua relinquunt. Terentius A-
delph. Act. III. Sc. V. 52. Animam
relinquam potius quam illam deferam.
Sic & in Sacris litteris *וַיַּחַד* vitam
passim

animus Sextium gravibus acceptis vulneribus. Ægre per
manus tractus, servatur. Hoc spatio interposito, reli-
qui sese confirmant, tantum ut in munitionibus confi-
stere audeant, speciemque defensorum præbeant.

XXXIX. Interim, confecta frumentatione, mili-
tes nostri clamorem exaudiunt, præcurrunt equites;
quanto res sit in periculo, cognoscunt. Hic vero nul-
la munitio est, quæ perterritos recipiat. modo conscri-
pti, atque usus militaris imperiti, ad tribunum mil. cen-
turionesque ora convertunt: quid ab his præcipiatur,
exspectant. Nemo est tam fortis, quin rei novitate per-
turbetur. Barbari, signa procul conspicati, ab oppu-
gnatione desistunt, redisse primo legiones credunt,
quas longius discessisse, ex captivis cognoverant. Po-
stea, despecta paucitate, ex omnibus partibus impe-
tum faciunt.

XL. Calones in proximum tumultum procurrunt. ¹
hinc celeriter dejecti se in signa manipulosque conjiciunt: eo magis timidos perterrent milites. Alii, cu-
neo facto ut celeriter perrumpant, censent; quoniam
tam propinqua sint castra: etsi pars aliqua circumven-
ta ceciderit, at reliquos servari posse confidunt; alii, ³
ut in jugo consistent, atque eundem omnes ferant cas-
sum. Hoc veteres non probant milites, quos sub vexil-
lo una profectos docuimus: itaque inter se cohortati,
duce C. Trebonio, equite R. qui eis erat præpositus,
per medios hostes perrumpunt, incolumesque ad unum
in castra perveniunt omnes. Hos subsecuti calones, e-
quitesque, eodem impetu, militum virtute servantur. ⁵
At ii, qui in jugo constiterant, ⁶ nullo etiam nunc usu
rei

passim denotat. Vide Matthæi cap.
XVI. 25. 26. Plurimi quidem MSS.
& editi. Rom. Ven. Beroald. exhibent
relinquit animus sextium gravibus acce-
ptis vulneribus. deficiens ægre per ma-
nus &c. Sed vox deficiens ab imperi-

to ora Codicis adscripta videtur,
ut explicaret, quid sit animum re-
linquere; dein, ut fit, à Librariis
in textum fuit recepta. Davies.

1. Nullo etiam nunc usu rei militaris
percepto] Illud percepto expungendum
Q 5 &c

- rei militaris percepto, neque in eo, quod probaverant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neque eam, quam profuisse aliis vim, celeritatemque viderant, imitari potuerunt; sed se in castra recipere
 7 conati, iniquum in locum demiserant. Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum, causa virtutis, in superiores erant ordines hujus legionis transducti, ne ante partem rei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes conciderunt.
 8 Militum pars, horum virtute summotis hostibus, præter spem incolumis in castra pervenit: pars, à barbaris circumventa, periit.
 1 XLI. Germani, desperata expugnatione castrorum, quod nostros jam constituisse in munitionibus videbant, cum ea præda, quam in silvis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt. 1 Ac tantus fuit etiam post discessum hostium terror, ut ea nocte, quum C. Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, fidem non
 2 faceret, adesse cum incolumi Cæsarem exercitu. Sic omnium animos timor præoccupaverat, ut, pene 2 alienata mente, deletis omnibus copiis, equitatum tantum

& Scaliger & Ciacconius putabat. Ego nescio an accedere illis ausim. sic l. vii. ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoria perciperent. Scio hic paullo aliam rationem esse, sed mihi nec prius damnandum videtur. D. Vossius.

Ibid.] Respicit ad tempus, quod præfens fuit, cum ista gererentur. Minucius Felix Octav. p. 4. Cæcilium superstitiosus vanitatibus etiam nunc inhaerentem disputatione gravissima ad veram religionem reformavit. Vide & Sulpicium Severum Hist. Sacr. lib. i. cap. xxxiv, 2. Miror, unde factum, ut Jof. Scaliger vocem ultimam expungendam censuerit, cum Cæsar ipse lib. iiii. B. C. cap. lxxxiv. ajat: qui quotidiana consuetudine usum quoque ejus generis praliorum perciperent.

Vegetius etiam lib. i. cap. iv. *velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem.* Vetus igitur lectio, Codicum auctoritate suffulta, omnino est retinenda. Davies.

1. Ac tantus fuit] Adversativa particula huic loco melius videtur convenire. Repono itaque ex MS. Norwic. & edit. Rom. At tantus fuit &c. Idem.

2. Alienata mente] Id est, adeo commota ut vix compotes sui essent. Sic Celsus dixit lib. iv. cap. ii. *Oculorum caligo, alienatio mentis, vomitus, &c.* sic ff. lib. xlvii. Tit. x. 15. Item apud Labonem quaritur, si quis mentem medicamento, aliove quo alienaverit, an injuriarum actio locum haberet. Alii emotam, vel commotam mentem

tem

tum se ex fuga recepisse dicerent; neque, incolumi exercitu, Germanos castra oppugnatos fuisse contenderent. quem timorem Cæsaris adventus sustulit.

XLII. Reversus ille, eventus belli non ignarus, 1 unum, quod cohortes ex statione & præsidio essent emissæ, questus, 1 ne minimo quidem casu locum relinqui debuisse, multum fortunam in repentino hostium adventu 2 potuisse indicavit: multo etiam amplius, 2 quod pene ab ipso vallo portisque castrorum barbaros avertissent. Quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerant.

XLIII. Cæsar, ad vexandos rursus hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis civitatibus, in omnes partes dimittit. Omnes vici, atque omnia ædificia, quæ quisque conspexerat, incendebantur: præda ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum à 3 tanta multitudine jumentorum atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore, atque imbribus procubuerant: ut, si qui etiam in præsentia se occultaissent; tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. Ac sæpe in eum locum ventum 4 est, tanto in omnes partes diviso equitatu, ut non modo visum ab se Ambiorigem in fuga captivi, sed nec plane

tem dicunt, ni fallor. D. Vossius.

1. Ne minimo quidem casu] Sic omnes præter Ursin. & Vatic. in iis enim legitur casu, quod longe rectius videtur Fr. Hotomanno. Mallem tacuisset, cum notum sit veteres Davitis quartæ declinationis hanc vel illam terminationem dedisse. Vide G. J. Vossium de Anal. lib. ii. cap. xviii. Quin & noster libris Analogicis omnia istiusmodi sine i littera dicenda censet, ut tradit A. Gellius Noct. Attic.

lib. iv. cap. xvi. Davies.

2. Potuisse indicavit] Editi omnes judicavit; sed nos MS. Norwic. secuti sumus, postulante, ut videtur, sententia. Similiter apud Arnobium lib. ii. p. 53. ed. Plant. ubi legimus *Quibus* (argumentis) ipse si Christus populorum in conventibus interetur, quis acquiesceret, quis audiret, quis cum promitteret aperte aliquid judicare; scribendum arbitror indicare. Idem.

plane etiam abissè ex conspectu contenderent, ut, spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam à Cæsare gratiam inituros putarent, pene naturam studio vincerent; semperque paullum ad summam felicitatem defuisse videretur; atque ille latebris, ac silvis, aut saltibus se eriperet; & noctu occultatus, alias regiones, partesque peteret, non majore equitum præsidio, quam 1 v, quibus solis vitam suam committere audebat.

XLIV. Tali modo vastatis regionibus, exercitum Cæsar, duarum cohortium damno, Durocortorum Rhemorum reducit; concilioque in eum locum Gallicæ indicto, de conjuratione Senonum & Carnutum quæstionem habere instituit: & de Accone, qui princeps ejus consilii fuerat, graviore sententia pronunciata, more majorum supplicium sumpsit. Nonnulli, judicium veriti, profugerunt: quibus quum aqua atque igni interdixisset, 11 legiones ad fines Trevirorum, 11 in Lingonibus, vi reliquas in Senonum finibus Agendici in hibernis collocavit; frumentoque exercitui proviso, ut instituerat, in Italia-

1. Noctū occultatus] Beneficio noctis; quod monendum duxi, ne cum Pet. Ciacconio ultimam vocem deleamus, quia Ambiorix noctis tempore se non inclusum teneret, sed alias regiones tum peteret. Hic enim sensus ex vulgata lectione manat. Davies.

2. More majorum supplicium sumpsit] Suet. refert in Nerone, c. XLIX. soliram tunc nudi hominis cervicem inferi furca, corpus virginis ad necem eadi. Eiusdem supplicii meminit Hirtius lib. VIII. cap. XXXVII. cum ait de Guturvato, adeo ut veteribus exanimatum corpus securi feriretur. At Græcus intellexisse non videtur cum trans-

nisi dicat per πόλιν ab eo Romam intelligi, quod non arbitror. nam & paullo post ait ἐν πόλει τῇ Σενόνων. D. Vossius.

3. Ut instituerat in Italiam ad conventus agendos profectus est] Recte lib. v. initio dixit: discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis facere instituerat, id est solebat. Initio lib. VII. inquit: Quæta Gallia, Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur. Sed cum superiore commentario non dixerit Cæsar se constituisse id facere, putabat Ciacconius legendam ut consueverat, vel constituerat, hic significare consueverat. Neutrum placet. Nam Cæsar

taliam ad conventus agendos profectus est.

far, quia quotannis id facere solitus, constituerat & hoc anno proficisci. Locus vero ex tertio de bello Civili, quem Ciacconius allegat, non minus malè ab eo exponitur. Ait Crastinus ad milites suos: Sequimini me manipulares mei, qui fuistis, & vestro Imperatori quam constitui-

stis operam date. Inquit Ciacconius constituitis hic esse consuevistis. Nugæ. Potuerunt Crastini milites semet obstringere promissis aliquibus non excedendi prælio ante viatoriam. Sed cessio tam levità, in quibus tamen vir doctiss. erravit, admonere. D. Vossius.

LIBER VII.

SUMMARIUM LIB. VII. DE BELLO
GALLICO.

Multa Gallorum gentes de recuperanda libertate conspirant :

IV. ducemque eligunt Vercingetorigem Eduum. VIII. Caesar de improvviso Arvernos invadit. X. Bojis subsidio adest. XI. Vellaunodunum, Genabum XII. & Noviodunum oppida occupat. XV. Galli, firmis minus Biturigum oppidis incensis, Avarico, quod obsidebat Caesar, presidium injiciunt. XX. Interea Vercingetorix, prodictionis apud suos insimulatus, se purgat. XXII. Avaricum, aliquamdiu probe defensum, XXVIII. vi expugnatur. XXXII. Eduorum turba Caesarem à bello advocant. XXXIV. Iis compositis, ad Gergoviam cum exercitu proficiscitur. XXXVII. Dum ad eam bellum gerit, iterum in Eduis turba. XLVI. Romani trinis ad Gergoviam hostium castris occupatis, XLVII. avidius oppidum invadentes, LI. magna cum clade repelluntur. LIII. Desperata expugnatione, in Eduos castra movet Caesar. LVIII. Labienus, re prospere apud Parisios gesta, LXII. se ipsi conjungit. LXIII. Omnes Galli, (perpaucis exceptis) exemplo Eduorum deficiunt. LXVI. In Sequanos iter facientem Caesarem, Duce Vercingetorige, adgressi caduntur. LXVIII. Ille ad Alesiam usque insequentis oppidum ipsosque circumvallat. LXXV. Galli, convocatis auxiliis, socios obsidione liberare conati, LXXXVIII. prorsus prostigantur. LXXXIX. Alesia & Vercingetorix deduntur. item Edui, & plures alii.

¶ **Q**uieta Gallia, Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur. ¶ Ubi cognoscit de P. Clodii cæde, de Senatus-

que

que consulto certior factus, ² ut omnes Italiae juniores conjurarent, delectum tota provincia habere instituit. Eæ res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur. ² addunt ipsi & affingunt rumoribus Galli, quod res posce-

1. Ubi cognoscit de P. Clodii cæde] MS. noster : Ibi cognoscit de Clodii necē, Senatusque consulto certior factus, ne omnes minores Italia conjurarent. Quin & Græcus similem codicem secutus erratā pph & Κλαύδιον φονεύσαντα λέγει. Perperam uterque, nisi ut olim pro codex, candex & similia dixere, ita hic, pro Clodius, Claudius scriptum dicamus. Quod non temere faciendum, cum Romæ & Clodii, & Clodii fuerint. Quorum illi ut Tacitus narrat, ab Atta Claufo nomen habuere, nec puto pro Claufo, posse Clæsus dici, itaque errorem in MS. & Græco esse omnino statuo. Etiam illud minores pro junioribus depravatum est. Probo verò lectionem codicis mei, quatenus in eo non reperitur hæc particula de, sed legitur de Clodii necē, Senatusque consulto. D. Vossius.

2. Ut omnes Italia juniores conjurarent] Conjurare est, ut rectè Græcus vertit συζωγῶν. Unde conjurati illi qui simul juraverunt. Maro conjurati vocem improprie usurpavit pro eo per quod juratur. Nam 111. Georg. ait Aut conjurato descendens Dacus ab Isiro.

Quem ad locum Junius Philargyrius inquit, Aufidius Modestus legisse se affirmabat, hunc morem esse Dacorum, ut cum ad bella proficiscerentur, non prius rem capefferent, quam de Isiro certum modum haurientes ore in modum sacri vini, jurarent non se ad patria sedem regressuros, nisi hostibus castis. Et idcirco Virgilium familiari sibi hypallage dixisse: Istrum conjuratum, apud quem Daci conjurare consueverunt. Maronem haud dubie imitatus est Statius cum 1. Thebaidos ait :

— bis adactum legibus Istrum

Et conjurato dejectos vertice Dacos.

Bernartius & Lipsius putabant illud vertice referri ad superstitionem Dacorum, quibus, ut ex Strabone discimus, mons sacer erat. Ego nulum nunc commodum satis sensum video. Malim pro vertice legere vortice, ut Danubium amnem notet Papius, & dicat Dacos ab illo amne per quem jurare solebant à Vespasiano depulso. Sed conjuratio de qua hic sermo, est ea, quam tangit Maro, cum ait,

— Simul omne tumultum

Conjurat trepido Latium. —

Nam solebat tum dicere dnx, qui Remp. salvam vult me sequatur. Et tunc jurabant omnes simul, quia spatium non erat jusjurandum singulos adigendi. Solet autem hæc conjuratio per edictum institui, quo convenire jubentur juraturi in unum locum. Tangit morem non obscure Cæsar III. de bello civili c. cii. ubi ait : Erat edictum Pompeji nomine Amphipolæ propositum, uti omnes ejus provincie juniores Græci, civesque R. jurandi causa convenirent. Ibidem, uti & Servius ait ad 1. Æn. p. 239. Tumultuarii milites vocati, quia talis conjuratio plerumque fieri solita tumultus tempore. Idem.

3. Addunt ipsi & affingunt rumoribus] Cave cum Pet. Ciacconio reponas Addunt ipsi & affingunt rumores Galli : fama enim acceperant, motum esse urbanum ob Clodii cædem ; hinc affixerunt, eo Caesarem retineri, nec ad exercitum venire posse. Celsus p. 116. Ejus rei causa (ob Clodium à Milone interfectum) magni Romæ motus fuerant ; nec fama sinibus Italis contineri potuit, Alpesque transcendere. Hinc rebellantibus occasio data erat histo-

rias

poscere videbatur; retineri urbano motu Cæsarem, neque
 3 in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse. Hac im-
 pulsi occasione, qui jam ante se populi R. imperio sub-
 4 jectos dolerent, liberius atque audacius de bello confi-
 lia inire incipiunt. Indictis inter se principes Galliæ con-
 ciliis, silvestribus ac remotis locis, queruntur de Ac-
 5 conis morte: hunc casum ad ipsos recidere posse, de-
 monstrant: miserantur communem Galliæ fortunam:
 omnibus pollicitationibus, ac præmiis deposcunt, qui
 belli initium faciant, & sui capitis periculo Galliam in
 6 libertatem vindicent. Ejus in primis rationem habendi-
 dam esse dicunt, prius quam eorum clandestina confi-
 7 lia efferantur, ut Cæsar ab exercitu intercludatur: ¹ id
 esse facile, quod neque legiones, absente Imperatore,
 audeant ex hibernis egredi; neque Imperator sine præ-
 8 sidio ad legiones pervenire possit. postremo in acie præ-
 stare interfici, quam non veterem belli gloriam liberta-
 temque, quam à majoribus acceperint, recuperare.

II. His rebus agitat, profitentur Carnutes, *se nul-
 lum periculum, communis salutis causa, recusare; principes-
 2 que se ex omnibus bellum facturos pollicentur; & quoniam
 in præsentia obsidibus cavere inter se non possent, ne res efferat-
 tur, ut jurejurando ac fide sanciantur, petunt, ² collatis mili-*

tari-

rias novas in Cæsarem fingendi. Dicebant, vulgoque percipiebatur, Urbanis detentum simulacris non posse deinceps in provinciam reverti. Hinc vulgata lectio mire confirmatur. Davies.

1. Id esse facile, quod neque legiones? Aliam hujusce incepti rationem reddit Florus lib. III. cap. x, 22. sic inquit. Aberat tunc Cæsar, Ravenne delectum agens; & hieme excurrebant Alpes; sic interclusum putabant iter. Falsus est, ut solet: si enim hoc in causa fuit, cur rebellarent, quam ob causam tumultus Urbanos præ ferrent, aut, ne consilia efferantur, curarent? Sed scriptor iste Alpibus id refert, quod de Cebennâ e-

rat dicendum, ut apparet ex cap. VIII. hujusce libri. Idem.

2. Collatis militaribus signis, quo more eorum gravissima carimonia continentur? MS. noster quod more eorum gravissima carimonia continentur. Græcus τὰ στρατιωτικὰ σημεῖα συνάγουσαν τὴν δεξιάν. Sed vulgata lectio præstat. Græcus verò mentem Cæsaris non intellexit, qui ait, Gallos in gravissimis rebus, quas enunciari nollent, hoc more usos. Nam carimonia sunt sacra omnia, quemadmodum apud Græcos ἱερῆα, uti ex Servio discimus. Et si glossis standum, carimonia

σημεῖα.

taribus signis, quo more eorum gravissima carimonia continen-
 tur, ne facto initio belli à reliquis deserantur. Tunc, col-
 laudatis Carnutibus, dato jurejurando ab omnibus,
 qui aderant, tempore ejus rei constituto, ab concilio
 disceditur.

III. Ubi eadies venit, Carnutes, Cotuato & Con-
 toduno ducibus, desperatis hominibus, ¹ Genabum
 dato signo concurrunt; civesque Romanos, ² qui ne-
 gotiandi causa ibi constiterant, in iis C. Fusum Cot-
 tam, honestum equitem Romanum, qui rei frumen-
 tariae, jussu Cæsaris, præerat, interficiunt; bonaque
 eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Galliæ civitates
 fama perfertur. nam, ubi major atque illustrior incidit res,
 clamore per agros regionesque significant. hunc alii deinceps
 excipiunt, & proximis tradunt; ut tunc accidit. nam,
 quæ Genabi oriente Sole gesta essent, ³ ante primam
 confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt:
 quod

Quæ res proprie sunt: quæ sacra quam curiose soleant occultari cuivis notum est. Igitur carimonia pro rebus sacris hic; & Cæsar inquit quando Galli signa militaria conferrent; tunc summa taciturnitate omnia semper cohibita. Nam hoc indicat vox illa continentur. Potro illud quod ait per collata signa Carnutes petivisse ne ab ceteris desererentur, simile est Romano mori; nam quando conjurabant milites, imperator exercitus, prolatis duobus vexillis dicebat: qui vult salvam Rem. me sequatur. Autor Servius est in VIII. Æneidos: qui ait conjurationem talem fieri non solitam; nili tempore Italici vel Gallici belli. D. Vossius.

1. Genabum? Ἰνναβον Strabo nuncupat: Ptolomæus Καίναβον: Orosius Cenapum. In itinerario Antonini constanter omnibus locis est Genabum. D. Vossius.

2. Qui negotiandi causa ibi constite-

rant? Quorum varia genera fuisse, & collegia indicant vet. inscriptiones. sic NEGOTIATORES FRUMENTARII, alique fuere. Constiterant hic est morabantur, debebant Usus eadem voce infra Cæsar cap. XLII. Idem facere cogunt eos, qui negotiandi causa ibi constiterant. Reperitur eodem modo in veteri lapide qui inventus apud forum Segusianorum:

NVMINI. AVO
 DEO. SILVANO
 FABRI. TIGNVAR.
 QVI. FORO. SECVS
 CONSISTVNT
 D. S. P. P.

Idem.

3. Ante primam confectam vigiliam? Penultimam vocem in suo Codice non invenit, aut inventam neglexit Jul. Celsus; habet enim p. 117. ed. Lond. ante primam noctis proximam vigiliam. Alii tamen omnes verbum; de quo agitur, representant, quattobrem retineo. Davies.

R

quod spatium est ¹ millium passuum circiter CLX.

- ¹ IV. Simili ratione ibi Vercingetorix, ² Celtilli filius, Arvernus, summæ potentiæ adolescens, cujus pater ³ principatum Galliæ totius obtinuerat, & ob eam causam, quod regnum appetebat, ab civitate erat interfectus, convocatis suis clientibus, facile eos ² incendit. Cognito ejus consilio, ad arma concurrebat: ⁴ ab Gobanitione, patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expellitur ex oppido Gergovia. non tamen desistit, atque ³ in agris habet delectum egentium ac perditorum. Hac coacta manu, quoscumque adit ex civitate, in suam ⁴ sententiam perducit. hortatur, ut, communis libertatis causa, arma capiant: magnisque coactis copiis, adversarios suos, à quibus paullo ante erat ejectus, ⁵ expellit

¹. Millium passuum circiter CLX] In Anonymo Celsi exscriptore invenio, per LX millia passuum. Græcus habet stadia 450. Confer locorum situm. D. Vossius.

². Celtilli filius] Anonymus Celsi exscriptor habet Cebali. in Græco est Κερτίλυ. Idem.

³. Principatum Gallia totius obtinuerat] Distingue, Galliæ Celticæ, seu Galliæ propriè dictæ, de qua Cæsar ait initio operis, tertiam partem incolunt, qui ipsorum lingua Celta, nostra Galli appellantur. Nam Celtillum trium Galliarum principatum obtinuisse nullus sanæ mentis crediderit. Propriè autem hic locutus Cæsar: qui quando de tribus Galliis loquitur, dicit omnis Gallia. Nam (inquit Placidus Laëtantius ad 1 Thebaid. Statii) cum numerum significare volumus, omnes dicimus, cum corpus totum. Gallia Celtica corpus unum erat, at tres numero Galliæ sunt. Papi- nius, libertate poetarum usus 1 Thebaidos unum pro altero posuit, cum ait:

Totos in partem ordine nepotes.

pro eo, quod est, ordine poenam quæ ad omnes nepotes pertingat. Idem.

⁴. Ab Gobanitione — expellitur ex oppido Gergovia] MS. Norv. & editt. vetustissimæ Rom. Ven. Beroald. hic exhibent prohibetur à Gobanitione, nec video, cur primam vocem expunxerint recentiores, sententia enim hoc modo videtur distinguenda; Prohibetur à Gobanitione, patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant; expellitur ex oppido Gergovia. Est ἀσπίδιον, cujus Schematis exempla congestit G. J. Vossius Inst. Orat. lib. v. cap. 11. Davies.

⁵. Expellit ex civitate] Ex regione Arvernorum, nam in hisce de Bello Gallico libris civitas nunquam urbem significat. Sic Velleius Paterculus lib. 1. cap. 111. Eam regionem armis occupavit, quæ nunc ab ejus nomine Thesalia appellatur, antea Myrmidonum vocitata civitas. Similiter apud Græcos eandem potestatem interdum πόλις obtinet. Strabo Geogr. lib. VIII. pag. 356. ed. Paris. Στοιχασθὲν ὅτι καὶ πόλιν, πλὴν ἁλῶν Πάριον λεγομένην

pellit ex civitate. Rex ab suis appellatur. dimittit quo- ⁵ quo versus legationes. obtestatur, ut in fide mancant. Celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, ⁶ Turones, Aulercos, Lemovices, Andes, reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adjungit. omnium consensu ad eum deferitur imperium. Qua oblata pote- ⁷ state, omnibus iis civitatibus obsides imperat, ⁸ certum numerum militum celeriter ad se adduci jubet. ar- morum quantum quæque civitas domi, quodque ante ⁹ tempus efficiat, constituit. In primis equitatu stu- det: summæ diligentiae summam imperii severitatem ¹⁰ addit: magnitudine supplicii dubitantes cogit. nam, ¹¹ majore commisso delicto, igni, atque omnibus tor- mentis necat: levio- re de causa, auribus defectis, aut singulis effossis oculis, domum remittit; ut sint reli- quis documento, & magnitudine poenæ perterreant alios.

V. His suppliciis celeriter coacto exercitu, ² Lucte- rium Cadurcum summæ hominem audaciæ cum parte ¹ copiarum in Ruthenos mittit, ipse in Bituriges profi- ciscitur. Ejus adventu Bituriges ad Æduos, quorum ² erant in fide, legatos mittunt, subsidium rogatum, quo ³ facilius hostium copias sustinere possint. Ædui de con- silio legatorum, quos Cæsar ad exercitum reliquerat, ⁴ copias equitatus peditatusque subsidio Biturigibus mit- tunt: qui quum ad flumen Ligerim venissent, quod ⁵ Bituriges ab Ædulis dividit; paucos dies ibi morati, ne- que

πλὴν, ὡς ὁ Πλάτων πλὴν Ἀλφειοῦ, Μά- καρο πόλιν. Ex Euripide dein & So- phocle idem confirmatur. Davies.

¹. Certum numerum militum celeriter ad se adduci jubet] Narrat Strabo Geograph. lib. IV. p. 191. Vercingetori- gem CCC hominum millia huic bello coegisse. Sed hoc plane fidem superat, & in eo graviter errat doctissimus scriptor, cum tantum numerum ex solis Arvernorum confectum statuat, quandoquidem ex Cæsare constet plu-

res in hanc rebellionem consensisse nationes. Vide & Plutarchum in Cæs. p. 720. Idem.

². Lucterium Cadurcum] Infra lib. VIII. creberrimè Luterius reperitur. Etiam in Livio Lutarii nomen repe- ritur. Nec dubito ita melius scribi, cum hodieque exstet id nomen Luther vel Lothar. D. Vossius. Et sane Ano- nymus Celsi exscriptor p. 119 hunc nominat Lutharium. Davies.

5 que flumen transire ausi, domum revertunt: legatisque nostris renunciant, se Biturigum perfidiam veritos revertisse: quibus id consilii fuisse cognoverint, ut si flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Arverni se
6 circumfisterent. Id eane de causa, quam legatis pronunciarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constet, non videtur pro certo esse ponendum. Bituriges eorum discessu statim se cum Arvernīs conjungunt.

1 VI. His rebus in Italiam Cæsari nunciatis, quum jam ille virtute Cn. Pompeii urbanas res commodiorem in statum pervenisse intelligeret, in Transalpinam Galliam profectus est. Eo quum venisset, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum pervenire
3 posset. nam, si legiones in provinciam accerseret, se
4 absente in itinere proelio dimicaturas intelligebat. si ipse ad exercitum contenderet, ne iis quidem, qui eo tempore pacati viderentur, suam salutem recte committi videbat.

1 VII. Interim Lucterius Cadurcus in Ruthenos missus eam civitatem Arvernīs conciliat. Progressus in Nitiobriges, & Gabalos, ab utrisque obsides accipit; &, magna coacta manu, in provinciam Narbonem versus, eruptionem facere contendit. Qua re nunciata, Cæsar omnibus consiliis anteverendum existimavit, ut
4 Narbonem proficisceretur. Eo quum venisset, timentes confirmat, præsidia in Ruthenis Provincialibus,
1 Vol-

1. Eo tempore pacati viderentur? Fieri enim poterat, ut inimico essent in Cæsarem animo, nec hanc ejus intercipiendi occasionem prætermitterent. Hoc non vidit Fr. Hotomanus, qui locum mendii suspectum habuit, qua de causa reponebat eo tempore non satis pacati; temere prorsus & inconsulte. Davies.

2. Et Gabalos? Straboni Γαβαλός. Plinio lib. iv. cap. xix. Gabales nuncupantur. Quin & in v. c. Cæsaris lego Gabales. Ptolemæus Γαβαλός habet. D. Vossius.

3. Ruthenis, Provincialibus? Tolle distinctionem, ut rectè observatum Ciacconio. Græcus quoque habet, τῶν Ρυθηνῶν ἐν τῇ ἰσπαρχίᾳ οὐκ ὄντων. Sunt autem duplices Rutheni, alii in Aquitania, in Provincia alii. Et fortasse non male statuamus regionem conjunctam fuisse, sed cujus in

Aquit-

Volcis, Arecomicis, Tolosatibus, circumque Narbonem, quæ loca erant hostibus finitima, constituit; partem copiarum ex provincia, supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Helvios, qui fines Arvernorum contingunt, convenire jubet.

VIII. His rebus comparatis, represso jam Lucterio & remoto, quod intrare intra præsidia periculosum putabat, in Helvios proficiscitur. etsi mons Cebenna, qui Arvernos ab Helviis discludit, durissimo tempore anni, altissima nive iter impediēbat: tamen discussa nive in altitudinem pedum, atque ita viis patefactis, summo militum labore ad fines Arvernorum pervenit. quibus oppressis inopinantibus, quod se Cebenna, ut muro, munitos existimabant, ac ne singulari quidem homini unquam eo tempore anni semitæ patuerant; equitibus imperat, ut, quam latissime possent, vagentur, & quam maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter hæc fama ac nunciis ad Vercingetorigem perferunt.

Aquitania pars, pars in Narbonensi Gallia esset. Sane in Strabone est Ρυθηνῶν τῇ ἰσπαρχίᾳ τῇ Ναρβωννίδι πρὸς τὴν ἰσπαρχίαν. Et Plinius lib. iv. cap. xix. Ruthenos facit Narbonensi provincia conterminos. Rursum lib. ii. cap. iv. eos in Narbonensi provincia locat. D. Vossius.

Ibid. Editi Ruthenis, Provincialibus. Sed nos distinctionem induximus fide MS. Norwic. Græci Interpretis, ac editi. Rom. Ven. Beroald. observant enim viri eruditi, duplices fuisse Ruthenos, alios in Provincia, alios in Aquitania sitos. Vide Plinium Hist. Nat. lib. iiii. cap. iv. & lib. iv. cap. ix. Davies.

1. Volcis Arecomicis? Veteres libri typis excusi Volcis, Artomicis; quæ quidem vitiosa lectio Græcum interpretem fefellit, habet enim ἐν τῇ (χώρα) τῇ Ἀρεκομικῇ — ἢ τῇ Βόλκων, quasi Volcæ & Arecomici populus essent diversus. Inepte, ut docuit

Is. Casaubonus ad Strabonis lib. iv. p. 186. Idem.

2. Helvios? Ita & MS. noster. Strabo Ἑλβίους vocat. Notat etiam Ciacconius in scripto codice legisse Iluos. Dubium quæ scriptura præstet. D. Vossius.

Ibid. MSS. Brant. Norwic. ac editi. Rom. hic & infra exhibent Helvetios; vitiose: Cebenna enim non Arvernos ab Helvetiis, sed ab Helviis discludit. De hujusce tamen nominis Orthographia lis est inter Eruditos; Ciacconius enim in suo Codice invenit Iluos, & Strabo Geogr. lib. iv. p. 190. Ἑλβίους nominat. Davies.

3. Mons Cebenna? Hic assidue Straboni Κέμυρος. In MS. nostro est Cebenna, sed corruptum hoc ex Cebenna, quomodo in v. c. alio invenitur. Jam vero v. pro b usurpari usitatum. Sic in veteri lap. Transdanubiani, & alia innumera. D. Vossius.

feruntur : quem perterriti omnes Arverni circumstunt, atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, ne se ab hostibus diripi patiatur ; præsertim quum videat omne ad se bellum translatum. Quorum ille precibus permotus castra ex Biturigibus movet in Arvernos versus.

IX. At Cæsar biduum in iis locis moratus, quod hæc de Vercingetorige usu ventura, opinione præceperat, per causam supplementi, equitatusque cogendi, ab exercitu discedit : Brutum adolescentem iis copiis præficit : hunc monet, ut in omnes partes equites quam latissime pervagentur ; daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit. His constitutis rebus, suis inopinantibus, quam maximis potest itineribus Viennam pervenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo præmiserat, neque diurno, neque nocturno itinere intermisso, per fines Æduorum in Lingones contendit ; ubi 11 legiones hiemabant ; ut, si quid etiam de sua salute ab Ædus iniretur consilii, celeritate præcurreret. Eo quum pervenisset, ad reliquas legiones mittit, priusque in unum locum omnes cogit, quam de ejus adventu Arvernus nunciari posset. Hac re cognita, Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus 2 Gergoviam Bojorum

1. *Quam maximis potest*] Sic veteres cusi. Recentiores autem *qua maximis* ; quæ quidem lectio Typographorum vitio, ut opinor, in *Lipsianam* editionem irrepsit, ex qua eam bona fide repræsentarunt nuper editores, *Davies*.

2. *Gergoviam Bojorum oppidum*] MS. noster *Gergoniam*, dein superscriptum est *Gergovinnam*. Etiam Græcus habet *Γεργούβιναν*. In alio v. c. est *Gortonam*. Contendunt tamen viri docti nullum Boiis oppidum fuisse *Gergoviz* nomine. Ejusdem multum obniti nolim, sed alii nihilominus putato, qui totam vocem hanc irrepsisse

à librario putant. Et dicere malo corruptum mihi nomen videri. Sane veterem errorem esse satis ostendit, quod in multis codicibus legitur. Non omittenda sunt verba Anonymi, qui Celsum exscripsit. Ait autem : *Vercingetorix audito Cæsaris digressu, retro in Bituriges reversus, atque hinc profectus in Boios transalpinos, oppidum illorum, sub Helvetica victoria tempus adificatum à Cæsare, Ædusque traditum, oppugnare disposuit* (oppido nomen *Gergovia*) gloriosum sibi existimans, si Æduorum receptaculum, simulque Cæsarem opus everteret. Et postea iterum ait : *Quo cum venisset, Vercingeto-*

176

rum oppidum, quos ibi Helvetico prælio victos Cæsar collocaverat, Ædusque attribuerat, oppugnare instituit.

X. Magnam hæc res Cæsari difficultatem ad consilium capiendum afferebat, si reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret, ne, stipendiariis Æduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum in eo amicis præsidium videretur positum esse ; sin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subvectionibus laboraret. Præstare visum est tamen omnes difficultates perpeti, quam tanta contumelia accepta, omnium suorum voluntates alienare. itaque cohortatus Æduos de supportando comœatu, præmittit ad Bojos, qui de suo adventu doceant, hortenturque ut in fide maneant, atque hostium impetum magno animo sustineant. Duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Bojos proficiscitur.

XI. Altero die quum ad oppidum Senonum Vellaudunum venisset, ne quem post se hostem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare instituit. idque biduo circumvallavit. tertio die missis ex oppido legatis de deditioe, arma proferri, jumenta produci, de obsides dari jubet. Ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. Ipse, ut

quam-

vix ubi id sensit, *Gergovia* obsidione derelicta, contra eum pergit. Nolim stare foliis Anonymi verbis, sed quid prohibet, quominus dux in Gallia *Gergoviz* fuerit, cum *Novioduni* nomine etiam tres diversæ urbes reperiantur. *D. Vossius*.

1. *Ipse ut quamprimum iter faceret Genabum Carnutum proficiscitur*] Mirus loquendi modus : proficiscitur ut quamprimum iter faciat. Tamen nullus commentatorum (miror tam purgas aures) hac locutione offensus est. Lego ut quamprimum iter perficeret, vel ipse quamprimum iter facit

et *Genabum Carnutum proficiscitur*. Græcus transtulit, αὐτὸς δ' ἐπὶ τὰς ἀρχὰς πορεύσας Βελγύβου, ὅτι τὴν Γέναν, πόλιν τῆς Καρνάτων ἀρχαίων. Si nulla ex prioribus emendationibus placet, scribe, ut quamprimum iter perficeret. *D. Vossius*.

Ibid.] *D. Vossius* mirus videtur loquendi modus ipse proficiscitur, ut quamprimum iter faceret, qua de causa reponit ut quamprimum iter perficeret, vel ipse quamprimum iter facit et *Genabum Carnutum proficiscitur*. Nobis neutra harum emendatio-

R 4

tio-

quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum profisciscitur; qui tunc primum, allato nuncio de oppugnatione Vellaunoduni, quum longius eam rem ductum iri existimarent, præsidium Genabi tuendi causa, quod eo mitterent, comparabant. Huc biduo Cæsar pervenit; & castris ante oppidum positus, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differt; quæque ad eam rem usui sint militibus imperat; & quod oppidum Genabum pons fluminis Ligeris continebat, veritus, ne noctu ex oppido profugerent, legionibus in armis excubare jubet. Genabenses paullo ante mediam noctem silentio ex oppido egressi flumen transire coeperunt. Qua re per exploratores nunciata, Cæsar legiones, quas expeditas esse iusserat, portis incensis, intro-

tionum placet, & nisi vehementer fallor, hicce locus mutata interpunctione potest sanari. Sic igitur distingue: C. Trebonium legatum relinquit, ipse ut quamprimum iter faceret. Genabum Carnutum profisciscitur. Certe sensus hinc commodus exurgit, qui in vulgatis nullus est. Davies.

1. Quam longius eam rem ductum iri existimarent J Corruptissimus est Jul. Cæsar, ubi hæc refert; legitur enim p. 121. Ad hujus loci (Genabi) defensionem Carnutes consilia conquirebant; eo tamen lentius, quo diutius bellandum crederent rem hasuram, & simillimum visum esset morem impigerrimi Ducis ignorantibus. Omnes vident ulcus esse in verbis, cui tamen sanando medicinam non invenit J. G. Grævius. Rescribendum credo Ad hujus loci defensionem Carnutes auxilia conquirebant; eo tamen lentius, quo diutius Vellendini (sic enim nomen hoc supra extulit Cæsar) crederent rem hasuram, & simillimum veri esset morem &c. Davies.

2. Pons fluminis Ligeris continebat J Ita placuit reponere viris doctis, e-

tiam Scaligero: sane sic noster quoque MS. habet. Similiter dixit i. de Bell. Gall. ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. pro peringit. sic continet pro contingit. Sed Cæsar continere alio significato plerumque usurpat. Et in v. v. l. l. legitur etiam contingebat quod temere mutare nolim. Hirtius de bello Alex. magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam contingeret. Nisi forte hic continet explicare velimus, urbem adversa fluminis ripæ adjungit, aut quasi unum cum illa continentem facit. Sed jam retineo illud continebat. Sic Cæsar lib. i. de bello Civili 223. ed. Plant. Continentemque ripa collem improviso occupat. Ubi continens est adhaerens, vel contingens. D. Vossius.

Ibid. J Sic edidit J. S. Scaliger: In aliis contingebat, quæ quidem lectio ex Glossmate est orta, nec tamen eam non probabit J. M. Bruns. Perperam. Velleius Paterculus lib. i. cap. 111. Corinthum — clausura Peloponnesi continentem in Isthmo condidit. Latinus Patavinus Pan. xii. cap. xxxvi. i. Quos cursu non poterant continere, jaculis occupare. Davies.

mittit; atque oppido potitur, perpauca ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur; quod pontis atque itinerum angustia multitudinis fugam intercluderant. Oppidum diripit, atque incendit, prædam militibus donat: exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines pervenit.

XII. Vercingetorix, ubi de Cæsaribus adventu cognovit, oppugnatione desistit, atque obviam Cæsari profisciscitur. Ille oppidum Biturigum, positum in via, Noviodunum oppugnare instituerat. quo ex oppido quum legati ad eum venissent, oratum, ut sibi ignosceret, suæque vitæ consuleret; ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma proferri, equos produci, obsides dari jubet. Parte jam obsidum transdita, quum reliqua administrarentur, centurionibus & paucis militibus intromissis, qui arma jumenta-que conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simulat-que oppidani conspexerunt, atque in spem auxilii venerunt, clamore sublato, arma capere, portas claudere, murum complere coeperunt. Centuriones in oppido, quum ex significatione Gallorum novi aliquid ab iis iniuri consilii intellexissent, gladiis districtis portas occupaverunt, suosque omnes incolumes receperunt.

XIII. Cæsar ex castris equitatum educi jubet, præliumque equestre committit: laborantibus jam suis Germanos equites circiter 20 submittit, quos ab initio secum habere instituerat. Eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque in fugam conjecti, multis amissis,

1. Præliumque equestre committit J Fr. Hotomannus mavult præliumque equestre committi, quia Cæsar nondum pugnabat, ut apparet ex eo quod Germanos equites postea submitteret. Sed hoc non impedit, quo minus vulgata lectio possit defendi: nam, cum jussu Cæsaribus prælium erat commissum, ipse, pro solenni

scriptorum usu, pugnam facere dicitur. Sic apud Sallustium Jugurth. cap. xxvi. Jugurtha — omnes puberes Numidas atque negotiatores promiscue, uti quisque armatis obvius fuerat, interfecit, quod idem valet ac interfici jussit. Vide & lib. v. B. G. cap. lvi. Davies.

missis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus oppidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatum existimabant, ad Cæsarem perduxerunt, seseque ei dederunt. Quibus rebus confectis, Cæsar ad oppidum Avaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione, profectus est: quod, eo oppido recepto, civitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat.

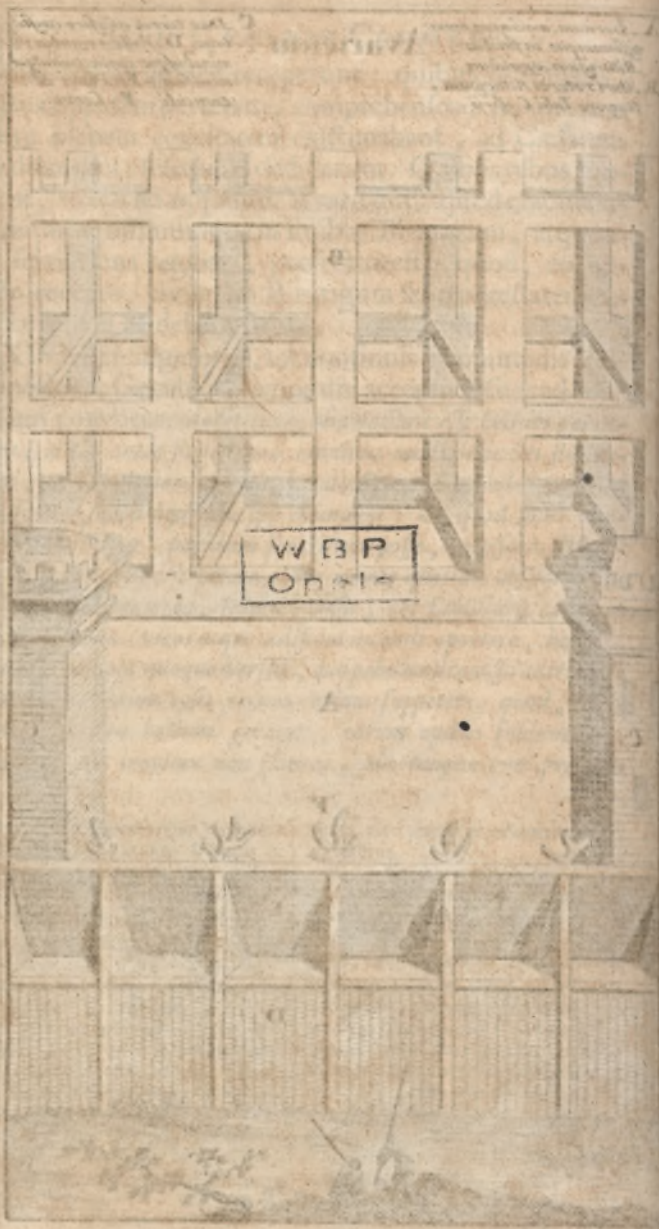
XIV. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Novioduni acceptis, suos ad concilium convocat. docet longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione & comœatu Romani prohibeantur. id esse facile, quod equitatu ipsi abundant: & quod anni tempore subleventur, pabulum secari non posse, necessario dispersos hostes ex ædificiis petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse. præterea, salutis causa, rei familiaris commoda negligenda. vicos atque ædificia incendi oportere, hoc est, spatio a Boia quoquo versus, quo pabulandi causa adire posse videantur. harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleventur. Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo lon-

I. A Boia quoquo versus **J** Locus corruptus quem sanare Ursinus & Ciaconius tentavere, pro à Boia reponentes ab hoste. Quod mihi displicet. Græcus habet τοσοῦτον ἀπὸ τῆς Βοίας κείνης, ἢ τὸν τῆς Παλαιῆς τοῦ ποταμοῦ ἐνὶ τῇ Boia, &c. Illud certe à Boia omnino mihi suspectum est, nec è more Cæsaris, qui dixisset à Boiis. Alioqui usitatum id Celsi scriptori, qui non raro tales ipse voces usurpat. sic Arverna princeps ait, sic & Eduum appellat Eduos, cum inquit: Nulloque hostium insequente, Eduum versus, ubi maxime metuebatur, institutum iter arripuit. Nisi Edum legere malis. postea tamen

rursus ait: petunt ut Eduum accedat. D. Vossius.

Ibid. **J** Pro his vocibus Pet. Ciaconius & Fulv. Ursinus reposuerunt ab hoste, eas autem uncis inclusit Jof. Scaliger; omnes tamen retinent Codices, etiam Græcus habet ἀπὸ τῆς Βοίας, ut Boiorum regio forte sit intelligenda, eodem modo ac lib. II. cap. IX. Venetiam dixit Venetorum terram; Boiorum enim urbes & pabula non esse incensa patet ex cap. XVII. Ut tamen verum fatear, me non infensum haberet, cui hæc verba, hoc est, spatio à Boia quoquo versus, è margine in textum irrepsisse viderentur. Davies.

longius à castris progressuros. neque interesse, ipsosne interficiant, impedimentisve exuant, quibus amissis bellum geri non possit; præterea, oppida incendi oportere, quæ non munitione, & loci natura, ab omni sint periculo tuta: neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis propostita ad copiam commeatus, prædamque tollendam, hæc si gratia, aut acerba videantur, multo illa gravius estimari debere, liberos, conjuges in servitutem abstrahi, ipsos interfici; quæ sit necesse accidere victis.

XV. Omnium consensu hac sententia probata, uno die amplius xx urbes Biturigum incenduntur. hoc idem fit in reliquis civitatibus. In omnibus partibus incendia conspiciuntur: quæ etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatii proponebant, quod se, prope explorata victoria, celeriter amissâ recuperaturos confidebant. Deliberatur de Avarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. Procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam prope totius Gallie urbem, quæ & præsidio & ornamento sit civitati, suis manibus succendere cogerentur: facile se loci natura defensuros dicunt, quod prope ex omnibus partibus flumine & palude circumdata, unum habeat & perangustum aditum. Datur petentibus venia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente, & precibus ipsorum, & misericordia vulgi. Defensores idonei oppido deliguntur.

XVI. Vercingetorix minoribus Cæsarem itineribus subsequitur, & locum castris deligit, paludibus silvisque munitum, ab Avarico longe millia passuum xv. Ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quæ

1. In singula diei tempora] Sic recte, & male codex qui opera habebat. Tempora idem hic Cæsari, quod aliis momenta, vel horæ. Familiaris autem Cæsari hæc vox; sic supra: castris ante opidum positis, diei tempore exclusus, & sæpe alibi, sic an-

ni tempore sub finem lib. vi. & hoc libro, durissimo tempore anni. D. Vossius.

Ibid.] Per singulas horas, ut habet Jul. Cæsar p. 124. Metaphrastes etiam καὶ ἐν ἑκάστῳ ὥρῃ, qui tamen interpunxit exploratores, in singula diei

quæ ad Avaricum agerentur, cognoscebat; &, quid fieri vellet, imperabat. Omnes nostras pabulationes frumentationesque observabat, dispersosque, quum longius necessàrio procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat; etsi, quantum ratione provideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus, diversisque itineribus iretur.

XVII. Castris ad eam partem oppidi positis, Cæsar, quæ intermissa à flumine & palude aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas constituere cœpit: nam circumvallare loci natura prohibebat. Dere frumentaria Bojos, atque Æduos, adhortari non destitit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adjuvabant; alteri non magnis facultatibus, quod civitas erat exigua & infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. Summa difficultate rei frumentariæ affecto exercitu, tenuitate Bojorum, indiligentia Æduorum, incendiis ædificiorum, usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, &, ¹ pecore è longinquiore vicis adacto, extremam famem sustentarent: nulla tamen vox est ab iis audita populi R. maiestate & superioribus victoriis indigna. Quinetiam Cæsar, quum in opere singulas legiones appellaret, &, si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; universi ab eo, *ne id faceret*, petebant: sic se complures annos, illo imperante meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, nunquam infecta re discederent: hoc se ignominia laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent:

tempora quæ &c. at placet vulgata ratio. Davies.

1. Pecore è longinquiore vicis adacto] Ciacconius & Ursinus legebant abacto, quia proprium illud vocabulum: unde & abactores dicti. Sed falluntur. Nam ut relum intra castra adigere alibi Cæsar dixit, ita hic pe-

cora: quæ è longinquiore vicis intra castra adacta ait. Sic locutus quoque Plautus Bacchid. Act. v, scena 11.

Nam amabo, quis hæc huc oves adigit. Itaque proprie hic Cæsar locutus. Adigere est compellere, cogere, & quemadmodum dicimus cogere armen-

sent: prestare omnes perferre acerbitates, ¹ quam non civibus R., qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent. Hæc eadem centurionibus tribunisque mil. mandabant, ut per eos ad Cæsarem deferrentur.

XVIII. Quum jam muro appropinquassent turres, ¹ ex captivis Cæsar cognovit, Vercingetorigem consumpto pabulo castra movisse propius Avaricum, atque ipsum, cum equitatu, expeditisque, qui inter equites præliari consueverant, insidiarum causa eo profectum, quo nostros postero die pabulatum venturos arbitrabatur. Quibus rebus cognitis; media nocte silentio profectus, ad hostium castra mane pervenit. Illi, celeriter ² per exploratores adventu Cæsaris cognito, carros impedimenta que sua, in ² arctiores silvas abdiderunt, copias omnes, in loco edito atque aperto, instruxerunt. qua re nunciata, Cæsar celeriter sarcinas conferri, arma expediri iussit. ³

XIX. Collis erat leniter ab infimo acclivis. Hunc ¹ ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat, non latior pedibus L. Hoc se colle, interruptis ² pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimque distributi in civitates, omnia vada ac saltus ejus paludis certis custodiis obtinebant, sic animo parati, ut, si eam paludem Romani percurrere conarentur, hæsitantes premerent ex loco superiore: ut, qui propinquitatem loci viderent, paratos prope æquo Marte ad dimican-

ta in locum aliquem, ita & adigere. D. Vossius.

1. Quam non civibus Romanis parentarent] Malim, quam ut non, vel si id displicet Ciacconium sequere, qui parentare emendabat. Idem.

Ibid.] Ciacconius legit parentare; D. autem Vossius placet quam ut non civibus Romanis parentarent. Sed fortasse sana est lectio vulgata, & vox, quam addendam censuit, potest subintelligi. Nisi ita se res habeat,

minore mutatione scribendum crediderim quam ne civibus Rom. parentarent. Certe Celsus p. 125. ubi hanc Cæsaris orationem refert, omnia, inquit, pati malumus quam ne nostra mollicie manibus Rom. civium satisfiat. Davies.

2. Arctiores silvas] Ita vocat densiores, quia crebris arboribus arcebatur hominum aditus. Locum recte cepit Græcus interpres, vertit enim δαυδάτα δρυμὰ. Idem.

micandum existimarent : qui iniquitatem conditionis perspicerent , inani simulatione sese ostentare cognoscerent. Indignantibus milites Cæsar, quod conspectum suum hostes ferre possent, tantulo spatio interjecto, & signum prælii exposcentes, edocet, quanto detrimento, & quot virorum fortium morte necesse esset constare victoriam : quos quum sic animo paratos videret, ut nullum pro sua laude periculum recusarent, summæ se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum vitam ¹ sua salute habeat cariorem. Sic milites consolatus eodem die reducit in castra : reliquaque, quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, administrare instituit.

¹ XX. Vercingetorix, quum ad suos redisset, prodictionis insimulatus, quod castra propius Romanos movisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod ejus discessu Romani tanta opportunitate & celeritate venissent : non hæc omnia fortuito aut sine consilio accidere potuisse : regnum illum Galliæ malle Cæsaris concessu, quam ipsorum habere beneficio. Tali modo accusatus ad hæc respondit : Quod castra movisset, factum inopia pabuli, etiam ipsis hortantibus : quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate, qui se ipsum munitione defenderet : equitum vero operam neque in loco palustri desiderari debuisse, & illic fuisse utilem, quo sint profecti : summam imperii se consulto nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur : cui rei, propter animi molli-
² tiem, studere omnes videret, quod diutius laborem ferre non possent : Romani si casu intervenerint, fortune ; si alicujus indicio vocati, huic habendam gratiam, quod & paucitatem

¹ S. sua salute habeat cariorem] Sic omnes Codd. nec aliter legit Jul. Celsus, qui pag. 126. ita loquitur, nisi vestram vitam mea præferam salutem. Cum autem de Cæsaris salute non agatur, sed tantum de gloria, quam,

omisso prælio, non reciperet, omnino legendum crediderim, sua laude habeat cariorem. Favet Græcus, qui habet ἢ μὴ τὴν ἰαυτῶν ἑ-
ΠΑΙΝΟΥ τῆς αὐτῶν ζωῆς πλεονε-
κίας. Davies.

tem eorum ex loco superiore cognoscere, & virtutem despicere potuerint ; qui dimicare non ausiturbiter se in castrare-
ceperint. imperium se à Cæsare per prodictionem nullum de-
siderare, quod habere victoria posset, quæ jam esset sibi ac
omnibus Gallis explorata : quin etiam ipsis remittere, si sibi
magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere videan-
tur. quod ut intelligatis, inquit, sincere à me pronuncia-
ri, audite Romanos milites. Producit servos, quos in pa-
bulatione paucis ante diebus exceperat, & fame vincu-
lisque excruciauerat. Ii jam ante edocti, quæ interro-
gati pronuntiarent, milites se esse legionarios dicunt ; fa-
me & inopia adductos, clam ex castris exisse, si quid fru-
menti, aut pecoris in agris reperire possent : simili omnem
exercitum inopia premi, nec jam vires sufficere cujusquam,
nec ferre operis laborem posse. itaque statuisse Imperatorem, si
nihil in oppugnatione oppidi profecisset, triduo exercitum de-
ducere. Hæc à me, inquit Vercingetorix, beneficia habe-
tis, quem prodictionis insimulatis : cujus opera, sine vestro san-
guine, tantum exercitum victorem fame pene consumptum vi-
detis : quem turpiter ¹ se ex hac fuga recipientem, ne qua ci-
vitas suis finibus recipiat, à me provisum est.

XXI. Conclamat omnis multitudo, & suo more ar-
mis concrepat : quod facere in eo consueverunt, cu-
jus orationem approbant : summum esse Vercingetori-
gem ducem, nec de ejus fide dubitandum, nec majori
ratione bellum administrari posse. Statuunt, ut de-
cem millia hominum delecta ex omnibus copiis in op-
pidum submittantur : nec solis Biturigibus communem
salutem committendam censent ; quod penes eos, si
oppidum retinuisent, summam victoriæ constare in-
telligebant.

XXII. ² Singulari militum nostrorum virtuti confi-
lia

¹ Se ex hac fuga recipientem] Simili fere modo dixit Seneca Conf. ad Helviam cap. XVII. Huic parvam virtutem exhibere oportet, & animum à luctu re-

cipias. Non erat igitur, cur Franc. Hotomannus hanc locutionem suspectam haberet. Davies.

² Singulari militum nostrorum vir-
tuti]

lia cuiusquemodi Gallorum occurrebant, ut est summa genus sollertia, atque ad omnia imitanda, atque efficienda, 2 quæ ab quoque traduntur, aptissimum. nam & laqueis falces avertebant, 1 quas quum destinaverant, tormentis introrsus reducebant, & aggerem cuniculis subtrahebant, eo scientius, quod apud eos magnæ sunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum atque usitatum 3 est. Totum autem murum ex omni parte turribus con- 4 tabulaverant, atque has coriis intexerant. tum crebris diurnis nocturnisque eruptionibus aut aggeri ignem infererebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur; & nostrarum turrium altitudinem, 2 quantum has quotidianus agger expresserat, 3 commissis suarum turrium ma-

mini] Ante hæc verba lacunam esse plerique hætenus docti, ipseque Scaliger sensit. Ego, (quod pace magni viri dixerim) nullum hic hiatus agnosco, nec vel in MSS. aut Græco ullum ejus vestigium reperio. Anonymus quoque Celsi exscriptor eodem omnia ordine prosequitur, nulla re addita. Et si recte historiam perpendamus cuncta coherere videbimus. Nam primo refert Cæsar frumentariæ rei angustias suis in castris; exinde digreditur ad discesum Vercingetorigis, accusationem ejus, & quæ alia eam secuta, quibus relatis ad institutum redit. D. Vossius.

1. Quas cum destinaverant] Alii distinuerant legunt, & in his Justus Lipsius. Sed vide quæ disseruimus ad librum III. Idem.

2. Quantum has quotidianus agger expresserat] Usus Cæsar verbo artis. Deprimere & exprimere duo contraria, quorum illud demittere, hoc sursum attolere. Sic usus Vitruvius lib. VIII. cap. VII. expressum vocat violentum aquarum adscensum per fistulas. Ait enim, Ita per fistulas plumbeas aquam qui decunt, his rationibus bellissime poterunt efficere, & decursus, & circumductiones, & ventres & expressus. Quin eodem capite, expressiones vocat c-

minentia loca. Sed ea castella neque in decursu, neque in ventris planitie, neque in expressionibus, neque omnino in vallibus, sed in perpetua fiant aequalitate. Eidem lib. IV. cap. IV. Eminentes expressiones in lapide quadrato, non aliud sunt quam, ut Galli dicunt, enlèvres, taillure en point de diamant. Idem.

3. Commissis suarum turrium malis] Nec Ciaconio fidas, qui alii, nec Lipsio qui alii emendabat, illud si recipias dicendum per alas intelligi vacua spatia, quæ inter turres erant completa esse. Sive interturria novis asseribus obducta. Sed tum dixisset Cæsar connexas inter se turres fuisse: sed minime id vult, neque opus erat. Nec alterum placet turrium suarum alii, quomodo Lipsius emendabat. Nam præterquam quod rara in Cæsare talis locutio, quæ fine novas turres extruxissent oppidani, cum jam haberent turres Romanorum turribus oppositas? Vera & genuina lectio in vulgatis est: illud autem committere malos, Cæsari nihil aliud, quam ut hodie in tabulatis fieri videmus, transversariis tignis conjungere malos, seu facies exteriores turris, & novum iis tabulatum superstruere. Idem.

malis, adæquabant; & 1 apertos cuniculos præusta & præacuta materia, & pice fervefacta, & maximi ponderis saxis morabantur, mœnibusque appropinquare prohibebant.

XXIII. Muris autem omnibus Gallicis hæc fere forma 1 est. 2 Trabes directæ perpetuæ in longitudinem, paribus intervallis, distantes inter se binos pedes, in solo collocantur. 3 hæ revinciuntur introrsus, & multo aggere vestiuntur. 2 Ea autem, quæ diximus, intervalla grandibus in fronte saxis effarciuntur; iis collocatis & coagmentatis, 4 alius in- 3 super ordo adjicitur, ut idem illud intervallum servetur, neque inter se contingant trabes, sed paribus intermisso spatio, singula singulis saxis interjectis, arte contineantur. sic deinceps omne opus contexitur, dum justa muri altitudo expleatur.

1. Apertos cuniculos] Nota duplices cuniculos rectos & apertos. Quorum hi similes intestinis itineribus, quæ hodie approaches vocamus: nisi quod nunc per anfractus itur, quod an olim fecerint incertum. Testorum cuniculorum meminit Hirtius lib. VIII. Rectos cuniculos agunt ad caput fontis, quod genus operis sine ulla periculo, & sine suspitione hostium facere licebat. Sed quæsi possit, quo fine aperti cuniculi acti sint. Ego nisi, ut hodie fit, sinuati per artem, & objecto aggere defensi fuerint, fateor me nullum usum videre. Hoc ipsum autem ex veteribus ægre comprobari possit. Itaque videndum an non velit Cæsar cuniculos more solito à Romanis actos, sed ab oppidanis saxorum jactu humum, sub quam agebantur, perforatam esse; ita ut, cum viderent quo loco hostes mœnibus appropinquarent, tali arte eorum opera morarentur. Certe deliberandum amplius censeo. D. Vossius.

2. Trabes directæ perpetuæ in longitudinem] Hoc dicit, trabes directas in solo positas in longum, non in altum; id est, planas jacentesque, &

quidem perpetuas solidasque, non è partibus factas, tot pedum. Quod autem sic accipere oporteat, non è ordine trabium recto & alto, verba sequentia mox evincunt, qui opus aggeratum fuisse, & crevisse, dum justa muri altitudo expletur. Atqui si trabes rectæ posita, jam à principio altitudo justa fuisset. Lipsius Poliorc. lib. III. Dial. V. Davies.

3. Hæ revinciuntur introrsus] Alii extrorsus; sed libris melioribus adhæremus. Revinctio illa sub caudam facta; id est, transversis trabibus series quæque ligata contra motum, & ne ab arietē percussæ moverentur. In quibusdam etiam libris est, hæ revinciuntur: sed falsum putamus, nec hic admittimus. Lipsius.

4. Alius insuper ordo adjicitur] Saxorum. Dux trabes, distantes inter se binos pedes, initio ponuntur; intervallum complent saxa: post istarum trabium secundam alius ordo saxorum adjicitur, ne contingant trabes, seu ut alternatim trabes sint & saxa. Nihil hic vidit Just. Lipsius, qui hæc verba de trabibus accepit: Davies.

5 tur. Hoc quum in speciem varietatemque opus deforme non est, alternis trabibus, aut saxis, quæ rectis lineis suos ordines servant: tum, ad utilitatem, & defensionem urbium, summam habet opportunitatem, quod & ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, quæ, perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus revincta, neque perrumpi, neque distrahi potest.

1 XXIV. Iis tot rebus impedita oppugnatione, milites quum toto tempore luto, frigore, & assiduis imbris tardarentur, tamen continenti labore omnia hæc superaverunt, & diebus xxv aggerem latum pedes 2 cccxxx, altum pedes lxxx, extruxerunt. Quum is murum hostium pene contingeret, & Cæsar ad opus consuetudine excubaret, militesque cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur; paulo ante 111 vigiliam est animadversum, fumare aggerem, 3 quem cuniculo hostes succenderant; eodemque tempore toto muro clamore sublato, duabus portis ab utroque latere turrium eruptio fiebat. Alii faces, atque aridam materiem de muro in aggerem eminus jaciebant; picem alii reliquasque res, quibus ignis excitari potest, fundebant; ut, quo primum occurreretur, aut cui rei 5 ferretur auxilium, vix ratio iniri posset. Tamen, quod instituto Cæsaris duæ semper legiones pro castris excubabant, pluresque partitis temporibus in opere erant, celeriter factum est, ut alii eruptionibus resisterent, alii turres reducerent, aggeremque interscinderent, omnis vero ex castris multitudo ad restinguendum concurreret.

1 XXV. Quum in omnibus locis, consumpta jam reliqua parte noctis, pugnaretur, semperque hostibus spes victoriæ redintegraretur, eo magis, quod deustos turrium pluteos videbant, nec facile adire apertos ad auxiliandum animadvertebant, semperque ipsi recentes defessis succederent, omnemque Galliæ salutem

2 in

1 in illo vestigio temporis positam arbitrarentur; accidit inspectantibus nobis, quod, dignum memoria visum, prætermittendum non existimavimus. Quidam 2 ante portam oppidi Gallus, qui per manus sevi ac picis transdita glebas in ignem è regione turris projiciebat, scorpione ab latere dextro transiectus, exanimatusque concidit: hunc ex proximis unus jacentem transgressus, eodem illo munereungebatur: eadem ratione ictu scorpionis exanimato altero, successit tertius, & tertio quartus: nec ille prius est à propugnatoribus vacuus relictus locus, quam restincto aggere, atque omni 4 parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus.

XXVI. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die, 2 consilium ceperunt ex oppido profugere, hortante & jubente Vercingetorige. Id silentio noctis conati non magna jactura suorum sese effecturos sperabant: propterea quod neque longe ab oppido castra Vercingetorigis aberant; & palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat. jamque hoc facere noctu apparabant, 3 quum matresfamilias repente in publicum procurrerunt, flentisque projectæ ad pedes suorum, omnibus precibus petierunt, ne se, & communes liberos hostibus ad supplicium

1. In illo vestigio temporis] Sic lib. 11. de bello Civili c. xxvi. & vestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Ullus & Cicero in Pisonem: Atque eodem in templo, eodem & loci vestigio, & temporis. Est autem metaphora ab euntibus, qui vestigiis iisdem diu non insunt. Curtius l. iv. c. v. Nunquam diu eodem vestigio stare fortunam. Alibi Cæsar dixit punctum temporis. lib. 11. de bello Civili c. xiv. Ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tempestatis puncto temporis interit. D. Vollius.

2. Consilium ceperunt ex oppido profugere] Infinitivus est pro Gerundio, qui quidem loquendi modus Poetis

ex Hellenismo est usitatissimus, nec tamen eum refugerunt optimi prosa orationis scriptores. Sallustius Catil. cap. xvii. Quibus in otio vel magnifice vel molliter vivere copia erat. Corn. Nepos Lyfandr. cap. iiii. Init consilia, reges Lacedæmoniorum tollere. Justinus lib. xxxvi. cap. 1, 3. Pellece ipsum regno consilium cepit. Vide & Hirtium de Bell. Afric. cap. lxxviii. Davies.

3. Cum matresfamilias] In v. c. matresfamilias. Et ita 11 de bello Civili c. iv. inquit: Omnium seniorum, matrumfamilia, virginum precibus. D. Vollius.

cium dederent, quos ad capiendam fugam ¹ natura & virium infirmitas impediret. Ubicos perstare in sententia viderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit, conclamare, & significare de fuga Romanis cœperunt. Quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viæ præoccuparentur, consilio destiterunt.

¹ XXVII. Postero die Cæsar promotæ turri, directisque operibus, quæ facere instituerat, magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est, ² quod paullo incautius custodias in muro dispositas videbat: ³ suosque languidius in opere versari iussit, & quid fieri vellet, ostendit. ² Legiones intra vineas in occulto expeditas cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent, ⁴ iis, qui primi murum escendissent, ⁵ præmia proposuit, militibusque signum dedit. Illi subito ex omnibus partibus evolaverunt, murumque celeriter complerunt.

XXVIII.

¹. Natura & virium infirmitas] Pro naturalis virium infirmitas. ἀδυναμία φέρει Græcus. Poëtis mos loquendi familiarissimus. In v. c. est natura & virium infirmitas. D. Vossius.

Ibid.] Virium infirmitatem dixit etiam Lactantius Div. Inst. lib. 1. cap.

12. Hic autem est in δὴ δυνῶν, natura enim & virium infirmitas, idem denotat ac naturalis virium infirmitas. Sic apud Justinum lib. 11. cap.

11. Lana iis usus ac vestium ignotus est, pro eo quod est, lancearum vestium. Vide Joan. Georg. Grævium ad Cicero- nis Offic. lib. 1. cap. XLIV. Davies.

². Quod paullo incautius custodias in muro dispositas] In Orofio est, cum hostilium machinarum amentia nervique languerent. D. Vossius.

³. Suosque languidius in opere] Vet. cod. Suos quoque, quod rectum esse nullus ambigo. Idem.

⁴. Iis qui primi murum escendissent] Vulgg. ascendissent, sed lectio à nobis recepta est in Cod. Andino, & eam propugnat J. Fr. Gronovius ad Livii lib. 11. cap. xxviii. Eadem vox Silio Italico videtur restituenda, in quo lib. 11. v. 111. ita legitur

— Gelidosne scandere tecum

Deficiam montes

Repono escendere. Sic Sallustius Jugurth. cap. xcvi. dixit pars equos escendere. Davies.

⁵. Præmia proposuit] Pecuniam. Sic Cæsar ob virtutem tumæ Cassianæ donavit millia xiii. ut narrat auctor de Bell. Hisp. cap. xxvi. Joan. quidem Brantius præmium, quod hic pollicetur Imperator, muralem fuisse coronam censet. Perperam; hæc enim ei soli, qui primus murum subiit, erat donata, Cæsar autem pluribus præmia, de quibus hic agitur, proponit. Vide A. Gellium Noct. Attic. lib. v. cap. vi. Idem.

XXVIII. Hostes re nova perterriti, muro turribusque dejecti, in foro ac locis patentioribus cuneatim con- stiterunt, hoc animo, ut, si qua ex parte obviam contra veniretur, acie instructa depugnarent. Ubi neminem in æquum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino spes fugæ tolleretur, abjectis armis, ultimas oppidi partes continenti impetu petiverunt; parsque ibi, quum angusto exitu portarum se ipsi premerent, à militibus; pars jam egressa portis ab equitibus est interfecta. nec fuit quisquam, qui prædæ studeret. Sic, & Genabensi cæde, & labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. Denique ex omni eo numero, qui fuit circiter XL millium, vix pccc, qui primo clamore audito se ex oppido ejecerant, incolumes ad Vercingetorigem pervenerunt. quos ille, multa jam nocte, silentio sic ex fuga excepit (veritus, ne qua in castris ex eorum concursu & misericordia vulgi seditio oriretur) ut procul in via dispositis familiaribus suis, principibusque civitatum, disparandos, deducendosque ad suos curaret, quæ cuique civitati pars castrorum ab initio obvenerat.

XXIX. Postero die concilio convocato, consolatus cohortatusque est, ne se admodum animo demitterent, ne- ve perturbarentur incommodo; non virtute, neque acie vi- cisse Romanos, sed artificio quodam & scientia oppugnatio- nis; cujus rei fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello omnes & secundos rerum eventus expectent: sibi nunquam pla- cuisse Avaricum defendi, cujus rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum, & nimia obsequentia reliquo- rum,

¹. Secundos rerum eventus] MSS. Carrar. & Norvic. cum editt. Rom. Beroald. exhibent secundos rerum pro- ventus, quæ quidem lectio mihi vi- detur recipienda. Sic lib. 11. B. G. cap. xxxviii. superioris temporis pro- ventum pro successu posuit, nec ali-

ter rebus feliciter provenientibus dixit Justinus lib. vii. cap. vi. Ita & Apuleius Metam. lib. 12. p. 204. & lib. x. p. 210. ed. Pricæan. adeo ut vul- gatam lectionem è Glossæmate or- tum habuisse nullus dubitem. Da- vies.

5 rum, uti hoc incommodum acciperetur: id tamen se celeriter
6 majoribus commodis sanaturum. nam quæ ab reliquis Gallis
civitates dissentirent, has sua diligentia adjuncturum; atque
unum consilium totius Gallie effecturum; cujus consensu ne
7 orbis quidem terrarum possit obsistere: idque se prope jam effe-
ctum habere. interea æquum esse, ab iis communis salutis causa
impetrari, ut castra munire instituerent, quo facilius hostium
repentinos impetus sustinere possent.

1 XXX. Fuit hæc oratio non ingrata Gallis, maxime,
quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incom-
modo, neque se in occultum abdiderat, neque conspe-
ctum multitudinis fugerat: plusque animo providere &
2 præsentire existimabatur, quod re integra primo incen-
dendum Avaricum, post deserendum censuerat. Itaque
3 ut reliquorum Imperatorum res adversæ auctoritatem
minuunt, sic hujus ex contrario dignitas, incommodo
4 accepto, in dies augebatur. Simul in spem veniebant,
ejus affirmatione de reliquis adjungendis civitatibus:
primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt;
& sic sunt animo consternati, ¹ homines insueti labo-
ris, ut omnia, quæ imperarentur, sibi patienda existi-
marent.

1 XXXI. Nec minus, quam est pollicitus, Vercinge-
torix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret,
atque earum principes donis pollicitationibusque allicie-
2 bat. Huic rei idoneos homines deligebat: quorum quis-
que ² aut oratione subdola, aut amicitia facillime capi
posset.

1. Homines insueti laboris] MS. Nor-
vic, laboribus, quod probum est; sed
altera loquendi ratio Cæsari magis
usitata. Sed lib. v. B. G. cap. vi. In-
suetus navigandi; ac lib. i. B. C. cap.
xlii. Insuetos hujus generis pugna. Vi-
de & lib. iii. B. C. cap. xlix. Non
autem necesse est, ut verba hoc mo-
do transponamus sic sunt animo con-
sternati, ut homines insueti laboris &c.
quod tamen, adversantibus libris,

P. Ciacconio faciendum videbatur.
Davies.

2. Aut oratione subdola, aut amicitia
facillime capi posset] MS. Norv. & e-
ditt. Rom. Ven. Beroald. penultimam
vocem omittunt; sed eam Græcus
in suo Codice invenit, & retinen-
dam censeo. In vulg. erat & oratio-
ne subdola, aut amicitia, in aliis cor-
ruptius & ratione; nos autem ex Co-
dicibus memoratis Cæsarem emenda-
vimus. Davies.

posset. Qui Avarico expugnato refugerant, armandos ³
vestiendisque curat, simul ut deminutæ copiæ redinte-
grarentur, imperat certum numerum militum civitati-
bus; quem, & quam ante diem in castra adduci velit; ⁴
sagittariosque omnes, quorum erat permagnus nume-
rus in Gallia, conquiri, & ad se mitti, jubet. His re-
bus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur. In- ⁵
terim Theutomatus Olloviconis filius rex Nitiobrigum,
cujus pater ab senatu nostro amicus erat appellatus, cum
magno equitum suorum numero, & quos ex Aquitania
conduxerat, ad eum pervenit.

XXXII. Cæsar Avarici complures dies commora- ¹
tus, summamque ibi copiam frumenti, & reliqui com-
meatus nactus, exercitum ex labore atque inopia refe-
cit. Jam prope hieme confecta, quum ipso anni tempo- ²
re ad gerendum bellum vocaretur, & ad hostem pro-
ficisci constituisset; siue eum ex paludibus silvisque e-
licere, siue obsidione premere posset; legati ad eum prin-
cipes Æduorum veniunt, oratum, ut maxime necessario
tempore civitati subveniat: summo esse in periculo rem; quod, ³
quum singuli magistratus antiquitus creari, atque regiam po-
testatem annum obtinere consueissent, duo magistratum ge-
rant; & se uterque eorum legibus creatum esse dicat. horum ⁴
esse alterum Convictolitanem, florentem & illustrem adole-
scensem; alterum Cotum, antiquissima familia natum, at-
que ipsum hominem summa potentia, & magna cognatio-
nis, cujus frater ¹ Vedeliacus proximo anno eundem magi-
stratum gesserit: civitatem omnem esse in armis, divisum se- ⁵
natum, divisum populum in suas cujusque eorum clientelas.
quod si diutius alatur controversia, fore, uti pars cum civita- ⁶
tis parte configat: id ne accadat, positum in ejus diligentia
atque auctoritate.

XXXIII. Cæsar, etsi a bello atque hoste discedere, ¹
detri-

1. Vedeliacus] V. c. Valeriacus, ha-
bet. in Græco etiam est Βαλντιακός | ms. noster Valeriacus. D. Vossius.

detrimentosum esse existimabat: tamen non ignorans, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consueissent; ne tanta, & tam conjuncta populo R. civitas, quam ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornasset, ad vim, atque ad arma, descenderet; atque ea pars, quæ minus sibi confideret, auxilia à Vercingetorige accerseret, huic rei prævertendum existimavit: & quod, legibus Æduorum, iis, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de jure aut legibus eorum deminuisse videretur, ipse in Æduos proficisci statuit, senatumque omnem, & quos inter controversia esset, Decetiam ad se evocavit. Quum prope omnis civitas eo convenisset, docereturque, paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem à fratre renunciatum; quum leges, 1 duos ex una familia, vivo utroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent; Cotum magistratum deponere coëgit; Convictolitanem, qui per sacerdotes, more civitatis, 2 intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere jussit.

XXXIV. Hoc decreto interposito, cohortatus Æduos, ut controversiarum ac dissensionum obliviscerentur, atque omnibus omissis rebus, huic bello servirent, eaque, quæ meruissent, præmia ab se, devicta Gallia, expectarent, equitatumque omnem, & peditem milia x sibi celeriter mitterent, quæ in præsidiis rei frumentariæ causâ disponderet; exercitum in duas partes

1. Duos ex una familia] MS. Norv. habet duo ex una familia; ἀρχαῖος, quemadmodum ex Cod. Andin. legendum existimavit J. Fr. Gronovius ad Livii lib. xxxv. cap. xxi. Davies.

2. Intermissis magistratibus] His verbis denotari existimant Fr. Hotomanus & Joan. Godwinus magistratum in

eadem familia non fuisse continuatum; sed talis sententia ex iis vocibus deduci non potest. Legendum crediderim intermissis magistratibus, inferioribus videlicet, quibus omnibus præerat Vergobretus. Favet Græcus, qui habet ἀρχόντων ἡ ἀρχόντων, Idem.

partes divisit. iv legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dedit: vi ipse in Arvernos, ad oppidum Gergoviam secundum flumen Elaver duxit. Equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. Quare cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis ejus fluminis pontibus, 1 ab altera Elaveris parte iter facere coëpit.

XXXV. Quum uterque utrique esset exercitus in conspectu, fereque è regione castris castra poneret; dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent; erat in magnis Cæsari difficultatibus res, ne majorem ætatis partem flumine impediretur; 2 quod non fere ante autumnum Elaver vado transiri soleat. Itaque, ne id accideret, silvestri loco castris positus, e regione unius eorum pontium, quos Vercingetorix rescindendos curaverat, postero die cum 11 legionibus in occulto restitit; reliquas copias cum

1. Ab altera Elaveris parte] Græcus Interpres, MS. Norvic. ac edit. Rom. Ven. Beroald. legunt ab altera fluminis parte, adeo at lectio recepta ex Glossamata nata videatur. Davies.

2. Quod non fere ante Autumnum Elaver vado transiri soleat] Æstate igitur major erat Elaver, quod non aliunde factum, quam ex nivibus, quæ eo anni tempore in montibus liquefunt, ac dein in flumina deferuntur. Sic noster infra cap. xv. narrat Ligerim ex nivibus crevisse, ut omnino vado transiri non posse videatur. Similem ob causam Rhodanus & lacus Lemannus æstate semper augentur, ut observavit Joan. Clericus Phys. lib. ii. cap. vii, 31. Idem.

3. Cum duabus legionibus in occulto restitit] Non plenis duabus legionibus: xv tantum cohortes erant; quod ipse Cæsar docet: nam sex illi legiones erant; ex his quartam quamque cohortem desumit, qui numerus efficit xv cohortes. In Fulvii & nostri codice est capitis quibusdam co-

hortibus. malè. Etiam Fulvius nugarur cum emendat demptis quaternis è quibus cohortibus. Dein subdit. Quaternis autem cohortibus detractis ex quatuor legionibus efficiebantur xvi cohortes, quæ speciem duarum penè legionum præbere satis poterant; ut scilicet numerus vi legionum constare videretur, & Vercingetorix Cæsarem in occulto restituisse non suspicaretur. Idem & Ciacconius sensit, mihi omnino displicet. Causam erroris dedit, quod Fulvius & Ciacconius ordinem verborum Cæsaris secuti, putaverunt primo Cæsarem cum duabus legionibus restituisse: postea ex quaque legione quatuor cohortes detraxisse, ut iv legiones sex legionum speciem præberent. Sed ego aliter accipio. Cæsar cum vi legionibus in Arvernos profectus est, & cum Elaverim non nisi actu transire posset, ipse cum duabus legionibus restitit. Dein ut ostendat quæ ratione illas duas legiones detrahere de exercitu potuerit, ut nihilominus vi legionum

cum omnibus impedimentis, ut consueverat, misit, demptis quartis quibusque cohortibus, uti numerus legionum constare videretur. His quam longissime possent progredi iussis; quum jam ex diei tempore conjecturam caperet, in castra perventum; iisdem sublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere cœpit. Celeriter effecto opere, legionibusque transductis, & loco castris idoneo delecto, reliquas copias revocavit. Vercingetorix, recognita, ne contra suam voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus antecessit.

XXXVI. Cæsar ex eo loco quintis castris Gergoviam pervenit; equestrique prælio eo die levi facto, perspecto urbis situ, quæ posita in altissimo monte omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione desperavit: de obsessioe non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expeditet. At Vercingetorix, castris prope oppidum in monte positis, mediocribus circum se intervallis, separatim singularum civitatum copias collocaverat; atque omnibus ejus jugi collibus occupatis, qua despici poterat, horribilem speciem præbebat; principesque earum civitatum, quos sibi ad consilium capiendum delegerat, prima luce ad se quotidie convenire jubebat; seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur: neque ullum fere diem intermittebat, quin, equestri prælio, interjectis sagittariis, quid in quoque esset animi ac virtutis suorum, periclitaretur. Erat è regione oppidi collis sub ipsis radicibus montis egregie munitus. atque ex omni parte circumciscus: (quem si tenerent nostri, & aquæ

species maneret, ait, se quartam quamque cohortem summis. Jam ix cohortes ubi numerantur, necessario quarta pars est xv. Fulvius demtas cohortes putat una cum reliquis legionibus profectas: Cæsar per demtas cohortes intelligit duas il-

las legiones, vel propriè loquendo, unam & dimidiam quam apud se retinuit. Ego miror vocem *quartis* Scaligero quoque adeo suspectam esse potuisse ut eam *παρὰ τὴν* in sua editione includeret. D. Vossius.

aquæ magna parte, & pabulatione libera prohibitori hostes videbantur) sed is locus præsidio ab iis non nimis firmo tenebatur. Tamen silentio noctis Cæsar ex castris egressus, prius quam subsidium ex oppido venire posset, dejecto præsidio, potitus loco, duas ibi legiones collocavit; fossamque duplicem duodenum pedum à majoribus castris ad minora perduxit: ut tuto ab repentino hostium incurfu etiam singuli commeari possent.

XXXVII. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Conviolititanis Æduus, cui magistratum adjudicatum à Cæsare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernibus pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur: quorum erat princeps Litavicus, atque ejus fratres, amplissima familia nati adolescentes. Cum iis præmium com-

mu-

1. Præsidio ab iis non nimis firmo] Re-
tæjam olim Ursinus monuit inducendum
non. Canterus lib. 2. Var. Lect. cap. 28.
non minus firmo legebat. Quod damno. Celsi tamen ex-
scriptor. Is collis, inquit, quod ceteris
omnibus difficilior atque præruptior, ne-
gligentius servabatur. Quin & Græcus
ἐν τῷ ὄρει τῷ περὶ τὸν ὄρειον ὄρειον ἀνα-
καταστάσει. Ita quæ du-
bium quomodo legi præstet. si hoc
retineamus, offendit me vox tamen.
& nihilominus ut verum fateamur,
Cæsar ait captum à se collem, prius-
quam subsidio venire oppidani pos-
sent, quod omnino videtur præsidii
paucitatem innuere. D. Vossius.

Ibid.] Fulv. Ursinus & Pet. Ciacconius,
deleta particula negativa, legunt præsidio
ab iis nimis firmo: eodem sensu Gulielmus
Canterus Nov. Lect. lib. II. cap. XXVIII.
reponit non minus firmo; & sane sic
exhibet MS. Norvic. sed nec hanc
nec illam conjecturam admitto; si
enim mons ille firmissimo præsidio
tenebatur, quomodo fieri potuit, ut
Cæsar eum occuparet, priusquam sub-
sidium ex oppido venire posset. Sana om-
nino hic est lectio vulgata; at in

seqq. reponi debet Tum silentio no-
ctis, ut est in ed. Steph. Davies.
2. Cum iis præmium communicat] In
V. c. erat primum, placuit tamen Sca-
ligeri & aliis reponere præmium, quæ
vox in quibusdam codicibus repe-
riebatur. Ego illud præmium profus
hoc loco alienum esse contendo. Ne
Græcus quidem agnoscit, qui habet,
ἐν τῷ ὄρει τῷ περὶ τὸν ὄρειον ὄρειον ἀνα-
καταστάσει. Non pratermittenda
Anonymi verba qui ait. Ille siquidem
beneficio obstrictum Cæsaris (lego Cæsari
se) fassus, quod sibi, iustissima tamen
favisset in causa, ommissa mentione pecu-
nia, quam, ut Romanis fidem frange-
ret, ab Arvernibus acceperat, cum nulla
sit perfidia turpius, quam cui avaritia
causam dedit, sædæque proposito velum
cassisse honestioris obtendens, & plus se
libertati patriæque asserens debere, quam
Cæsari, nonnullis adolescentibus nobilibus ac
superbis facile persuasit, ut Romana amici-
tiæ vinculum levédicerent, sequenon so-
lum libertati natos, sed imperio meminis-
sent. Nec videntur accepisse præmium
adolescentes, illa enim verba quæ
infra leguntur, & ratione &c. omni-
no depravata esse arbitror. D. Vossius.
Ibid.]

municat, hortaturque eos, ut se liberos, & imperio natos, meminerint: unam esse Aduorum civitatem, quæ certissimam Gallia victoriam distineat: ejus auctoritate reliquas contineri; quæ transducta, locum consistendi Romanis in Gallia non fore: esse nonnullo se Cæsaris beneficio affectum, sic tamen, ut iustissimam apud eum causam obtinuerit; sed plus communi libertati tribuere. Cur enim potius Adui de suo jure, & de legibus ad Cæsarem disceptatorem, quam Romani ad Aduos, veniant? Celeriter adolescentibus, & oratione magistratus, & præmio deductis, quum se vel principes ejus consilii fore profiterentur, ratio perficiendi quærebatur; quod civitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. Placuit, ut Litavicus decem illis millibus, quæ Cæsari ad bellum mitterentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratresque ejus ad Cæsarem præcurrerent: reliqua, quæ ratione agi placeat, constituunt.

- 1 XXXVIII. Litavicus, accepto exercitu, quum millia passuum circiter xxx ab Gergovia abesset, convocatis subito militibus, lacrimans: Quo proficiscimur, inquit, milites? Omnis noster equitatus, nobilitas omnis interit; principes civitatis Eporedorix & Virдумarus, insimulati proditoris ab Romanis, indicta causa, interfecti sunt.
- 3 Hæc ab iis cognoscite, qui ex ipsa cæde fugerunt. nam ego, fratribus atque omnibus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor,

Ibid.] Ita Jos. Scaliger ex Codd. antiquis, quibus accedit MS. Norvic. auctoritas. In aliis est primum; & hæc quidem scriptura D. Vossio placuit, mihi non item; Cæsar enim adolescentem præmio fuisse deductos postea confirmat. Davies.

1. Ad Cæsarem disceptatorem] Ita in quibusdam MSS. legi testatur Pet. Ciacconius, quod mecum probat J. F. Gronovius. In aliis disceptatui, quod Librarii disceptationem partium esse putarent, non judicis. Sed hoc falsum est, ut ostendit vir doctissimus

ad Livii lib. xxxviii. c. xxxv. Idem.

2. Et ratione magistratus, & præmio deductis] Omnino depravata esse arbitror. Restituo & oratione magistratus, & præmii spe ductis. Oratione in v. c. legitur, præmii spe ductis, haud dubie in suo reperit Græcus, quando vertit τῆς τοῦ ἀρχοῦ & δυνάμεως, ἡ χρημάτων ἐκδοσις. Nam illud deductis mihi omnino displicet. Færnus legebat adductis: Judicent eruditores. D. Vossius. Sic & in MS. Norv. ac edit. Rom. Ven. Beroald Steph. Davies.

hibeor, quæ gesta sunt, pronunciare. Producentur ii, quos ille edocuerat, quæ dici vellet: atque eadem, quæ Litavicus pronunciaverat, multitudini exponunt: multos equites Aduorum interfectos, quod collocuti cum Arvernīs dicerentur; ipsos se inter multitudinem militum occultasse, atque ex media cæde profugisse. Conclamant Adui, & Litavicum obsecrant, ut sibi consulat. Quasi vero, inquit ille, consilii sit res, ac non necesse sit nobis Gergoviam contendere, & cum Arvernīs nosmet conjungere. An dubitamus, quin, nefario facinore admissio, Romani jam ad nos interficiendos concurrant? Proinde, si quid in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt: atque hos latrones interficiamus. Ostendit cives Romanos, qui ejus præsidii fiducia una erant. Continuo magnum numerum frumenti, commeatusque diripit, ipsos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota civitate Aduorum dimittit: eodem mendacio, de cæde equitum, & principum, permovet: hortatur, ut simili ratione atque ipse fecerit, suas injurias persequantur.

XXXIX. Eporedorix Aduus summo loco natus adolescens, & summæ domi potentia, & una Virдумarus, pari ætate & gratia, sed genere dispari, quem Cæsar sibi ab Divitiaco transditum ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero convenerant, nominatim ab eo evocati. His erat inter se de principatu contentio: & in illa magistratuum controversia alter pro Convictolitane, alter pro Coto summis opibus pugnaverant. Ex iis Eporedorix, cognito Litavici consilio, media fere nocte rem ad Cæsarem defert; orat, ne patiat, civitatem pravis adolescentium consiliis, ab amicitia populi Rom. deficere: quod futurum provideat, si se tot hominum millia cum hostibus conjunxerint, quorum salutem neque propinqui negligere, neque civitas levi momento æstimare posset.

XL.

1. Suas injurias persequantur] Sibi ut notavit A. Gellius Noct. Attic. illatas. Injurias enim dicimus tam lib. ix. cap. xxi. Davies. illarum qui patiuntur, quam qui faciunt,

- XL. Magna affectus sollicitudine hoc nuncio Cæsar, quod semper Æduorum civitati præcipue indulserat, nulla interposita dubitatione, legiones expeditas
 2 IV, equitatumque omnem ex castris educit. nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra; quod res in
 3 celeritate posita esse videbatur. C. Fabium legatum cum legionibus I I castris præsidio relinquit. Fratres Litavici, quum comprehendi jussisset, paullo ante reperit ad hostes profugisse. Adhortatus milites *ne necessaria*
 4 *tempore itineris labore permoveantur*, cupidissimis omnibus progressus millia passuum xxv, agmen Æduorum conspicatus, immisso equitatu, iter eorum moratur atque impedit: interdicitque omnibus, ne quemquam
 5 interficiant. I Eporedorigem, & Virдумarum, quos illi interfectos existimabant, inter equites versari, suoque
 6 appellare, jubet. Iis cognitis, & Litavici fraude perspecta, Ædui manus tendere, & deditionem significare, & projectis armis, mortem deprecari incipiunt.
 7 Litavicus cum suis clientibus, quibus nefas, more Gallorum est, etiam in extrema fortuna deserere patronos, Gergoviam profugit.
 1 XLI. Cæsar nunciis ad civitatem Æduorum missis, qui suo beneficio conservatos docerent, quos jure belli interficere potuisset, tribusque horis noctis exercitui ad
 2 quietem datis, castra ad Gergoviam movit. Medio fere itinere, equites à Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: summis copiis castra oppugnata demonstrant: quum crebro integri defessis succederent, nostrosque assiduo labore defatigarent, quibus, propter
 3 magnitudinem castrorum, perpetuo esset iisdem in vallo permanendum: multitudine sagittarum, atque omnis generis telorum multos vulneratos: ad hæc sustinen-

1. Eporedorigem] Sic supra hujusce viri nomen extulit. Editt. tamen nuper hic loci Emporedorigem exhibent, sed nos ex fide vet. Codicum veram

lectionem reduximus. Illa, quæ obtinuit, errore Typographico primum admissa, posteriores omnes editt. ut sit, invaserat. Davies.

da I magno usui fuisse tormenta: Fabium discessu eorum, duabus relictis portis, obstruere ceteras, 2 pluteosque vallo addere, & se in posterum diem similem ad casum parare. Iis rebus cognitis, Cæsar, summo studio militum, ante ortum solis in castra pervenit.

XLII. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Ædui, 1 primis nunciis à Litavico acceptis, nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt. Impellit alios avaritia, alios iracundia & temeritas, quæ maxime illi hominum generi est innata, ut levem auditionem habeat pro re comperta. Bona civium Romanorum diripiunt, 3 cædes faciunt, in servitutem abstrahunt. Adjuvat rem 4 proclinatam Convictolitanis, plebemque ad furorem impellit, ut, facinore admissio, ad sanitatem reverti pudeat. M. Aristium tribunum mil. iter ad legionem facientem, fide data, ex oppido Cabillono educunt. idem 5 facere cogunt eos, qui negotiandi causa ibi constiterant. Hos continuo in itinere adorti, omnibus impedimentis 6 exuunt; repugnantes diem noctemque obsident: multis utrimque interfectis, majorem multitudinem ad arma concitant.

XLIII. Interim, nuncio allato, omnes eorum milites in potestate Cæsaris teneri, concurrunt ad Aristium: nihil publico factum consilio demonstrant: quæstionem de bonis direptis decernunt: Litavici fratrumque bona publicant: legatos ad Cæsarem, sui purgandi gratia mittunt: hæc faciunt, recuperandorum suorum

1. Magno usui fuisse tormenta] Incepta sunt quæ de tormentis adfert Hotomannus, quomodo hic legendum putabat. Optime Græcus intellexit, qui habet οἱ τὰς μὲν μηχανὰς ποιεῖν τὴν δὲ πολλοῖσιν ἀπὸ τῶν ἐργῶν μὲν τῶν τῇ ἡμέρᾳ συμβαλόντων. D. Vossius.

2. Pluteosque vallo addere] Nimirum ne transcenderent hostes: terram autem subito adeo aggerere nequibat.

Plutei autem hic non accipiendi pro machina illa, qua testis milites opus administrant: sed simpliciter sunt asseres, atque ita eam vocem acceptam veteribus auctor Festus est: Plutei crates corio crudo intentæ, quæ solebant opponi militibus opus facientibus, & appellabantur militares. Nunc etiam tabule, quibus quid præsepitur, eodem nomine dicuntur. D. Vossius.

3 rum causâ: sed contaminati facinore, & capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, & timore poenæ exterriti, consilia clam de bello inire incipiunt, civitatesque reliquas legationibus sollicitant. Quæ tametsi Cæsar intelligebat, tamen, quam mitissime potest, legatos appellat: *nihil se, propter inscientiam levitatemque vulgi, gravius de civitate judicare, neque de sua in Aduos benevolentia deminuere.* Ipse majorem Galliæ motum expectans, ne ab omnibus civitatibus circumscisteretur, consilia inibat, quemadmodum à Gergovia discederet, ¹ ac rursus omnem exercitum contraheret; ne profectio nata à timore defectionis similis fugæ videretur.

1 XLIV. Hæc cogitanti accidere visâ est facultas bene rei gerendæ. nam quum minora in castra, operis perspicendi causâ, venisset, animadvertit collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus, qui superioribus diebus vix præ multitudine cerni poterat. Admiratus, quærit ex perfugis causam: quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat. Constabat inter omnes, quod jam ipse Cæsar per exploratores cognoverat, dorsum esse ejus jugi prope æquum, ² sed silvestre, & angustum; qua esset aditus ad alteram partem oppidi. vehementer huic illos loco timere, nec jam

1. *Ac rursus omnem exercitum contraheret*] Locus Fr. Hotomanno subobsecus videtur, quia Cæsar exercitum antea non contraxerat, & de contrahendis tantum castris est locutus. Non aliam ob causam hic deduxit vir eruditus, quam quod phrasin Cæsaris non intellexerit. Vult noster se consilia iniisse; ut omnes copias in unum colligeret. Hoc sensit Græcus, qui recte vertit ἰσχυρὰ τοῦ πατρὸς ἐμὴ τῶν στρατιῶν συναλίσσειν. Cæsar enim exercitum in duas partes dividerat: IV legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dederat; VI ipse duxit, ut monuit hujusce libri

cap. xxxiv. Has partes iterum conjungere &, ut loqui amat Justinus, adunare operam dabat. Pari modo locutus est Frontinus Strateg. lib. I. cap. I, 6. nec dubitari potest, quin hæc sit loci sententia. Davies.

2. *Sed silvestre & angustum, qua esset aditus*] MS. Brant. & editt. Rom. Ven. Beroald. Sed hunc silvestrem & angustum, quæ quidem lectio Grammaticæ repugnat. MS. Norvic. veræ scriptionis vestigia retinet, in eo enim est, sed hoc silvestre & angustum; omnino scribe sed hæc (parte) silvestre & angustum. Idem.

jam aliter sentire, uno colle ab Romanis occupato, si alterum amississent, quin pene circumvallati, atque omni exitu & pabulatione interclusi viderentur: ad hunc muniendum locum omnes à Vercingetorige evocatos.

XLV. Hac re cognita, Cæsar mittit complures equitum turmas eo de media nocte. iis imperat, ut paulo tumultuosius omnibus in locis pervagarentur. Prima luce ¹ magnum numerum impedimentorum ex castris mulorumque produci, equæ iis stramenta detrahi, ² mulionesque cum cassidibus, equitum specie ac simulatione, collibus circumvehi jubet. his paucos addit equites, qui latius ostentationis causâ vagarentur. longo circuitu easdem omnes jubet petere regiones. Hæc procul ex oppido videbantur; ut erat à Gergovia despectus in castra: neque tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat. ³ Legionem unam eodem jugo mittit, & paul-

1. *Magnum numerum impedimentorum mulorumque ex castris produci, equæ iis stramenta detrahi*] Ita recte legitur in v. c. erat neque iis stramenta, pro quo Scaliger reposuit equæ iis. Mallem cum Ciacconio emendasset atque iis. Nam a facile in n, r in e mutatur. Ego sane nusquam legi detrahere ex aliquo, sed sæpe, detrahere alium. Non tamen Ciacconio adsentior, qui postea pro impedimentorum legendum putabat jumentorum. Constat impedimentorum nomine etiam mulos, & id genus animalia contineri. Unde Frontinus, Petreius, inquit, in magna aquarum & pabuli inopia impedimenta interfecit. Sic & Græcis ἀπορῶν pro jumenta. Glossæ ἀπορῶν, σκυροπέδες, sarcine, jumenta elliptaria. Prudenter tamen hoc loco Græcus σκυροπέδες vertit, ut ostenderet non sarcinas, sed, quæ illas gestabant, animantes designari. D. Vossius.

Idem.] Codex Vrsini, neque iis, unde Jos. Scaliger edidit equæ iis; Pet.

autem Ciacconius legendum conjecit atque iis, cum quo facit Dionys. Vossius. Neutra placet emendatio. Melius multo & propius ad vestigia Codicis manu exarati repono atque iis. Sic locutus est Cicero de Orat. lib. I. cap. IX. De hujus, inquit, genere, aut arte, aut gloria detrahant. Corn. Nepos Timol. cap. V. De rebus gestis ejus detrahere cepisset. In hisce quidem locis tralaticius est significatus, sed qui proprii regimen satis ostendat. Sin minus audi Ciceronem pro Cælio p. 230. ed. Lambin. Non virgo illa vestialis Claudia, qua patrem complexa triumphantem, ab inimico trib. plebis de curru detrahi passa non est? Et Offic. lib. III. cap. VI. Suum cuique incommodum ferendum est potius, quam de alterius commodis detrahendum. Sic & iterum loquitur eodem capite. Davies.

2. *Mulionesque cum cassidibus*] Polyænus lib. VIII. Strateg. cap. XXIII. D. Vossius.

3. *Legionem unam — silvisque occultat*]

paullum progressam inferiore loco constituit silvisque occultat. Augetur Gallis suspicio, atque omnes illo munitionum copiae transducuntur. Vacua castra hostium Cæsar conspicatus, tectis insignibus suorum, occultatisque signis militaribus, raros milites, ne ex oppido animadverterentur, ex majoribus castris in minoram transducit: legatisque, quos singulis legionibus præfecerat, quid fieri vellet, ostendit: in primis monet, ut contineant milites, ne studio pugnandi, aut spe prædæ longius progrediantur. quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit. hoc una celeritate posse vitari. occasione esse rem, non prælii. His rebus expositis, signum dat, & ab dextera parte alio adscensu eodem tempore Æduos mittit.

XLVI. Oppidi murus ab planitie, atque initio adscensus, recta regione, si nullus anfractus intercederet, ∞ cc passus aberat. quidquid huic circuitus ad molliendum clivum accesserat, id spatium itineris augebat. At medio fere colle in longitudine, ut natura montis ferebat, ex grandibus saxis vi pedum murum, qui nostrorum impetum tardaret, prædlexerant Galli; atque, inferiore omni spatio vacuo relicto, superiorem

par-

tal] Hoc Strategema memorat Polyani lib. viii. cap. xxiii. §. 10. ita tamen ut ea adsperserit, quorum nec vola nec vestigium apud Cæsarem. Sic non solum milites fortissimos silvis occultatos narrat, sed & ex iussu Imperatoris ἔχει ἀνόντια βραχία, καὶ ξιφίδια σύμμετρα, ὅπως τὰς χαμῶν περὶ ὕλας μὴ πρὸς ἔχον ἄλλα μὲν αὐτὸς ὁρᾷς βαδίζειν, εἰς γὰρ δὲ ἐκλάσαντας, ἡρῆμα διαδιδόναι Davies.

1. Omnes illo munitionum copia transducuntur] Græcus ita accepit, ac si diceret Cæsar; omnium munitionum, quæ extra urbem erant, præsidia ad illum locum traducuntur. Non male: sed verba corrupta sunt. Emen-

do ex veteri codice omnes illo ad munitionem copia transducuntur. Nam ait Cæsar, vehementer Gallos alteri colli timuisse, ideoque omnes copias illo ad munitionem transducatas: sive ad muniendum alium illum locum, de quo antea dixit: ad hunc muniendum locum omnes à Vercingetorige evocatos. D. Vossius.

2. Tectis insignibus suorum, occultatisque signis militaribus] Vide notata ad lib. i. B. G. cap. xxii. & lib. ii. cap. xxi. Davies.

3. Atque initio adscensus] Escensus est in Cod. Andino; & eam vocem hic loci reponendam censuit Joan. Frid. Gronovius ad Livii lib. ii. cap. xxviii. Idem.

partem collis usque ad murum oppidi densissimis castris compleverant. Milites, signo dato, celeriter ad munitionem perveniunt, eamque transgressi trinis castris potiuntur. ac tanta fuit in capiendis castris celeritas, ut Theutomatus rex Nitiobrigum subito in tabernaculo oppressus, ut meridie conquieverat, superiore corporis parte nudata, vulnerato equo, vix se ex manibus prædantium militum eriperet.

XLVII. Consecutus id, quod animo proposuerat, Cæsar receptui cani iussit. legionisque decimæ, quæ cum erat concionatus, signa constitere. at reliquarum milites legionum, non exaudito tubæ sono, quod satis magna vallis intercedebat, tamen à tribunis militum, legatisque, ut erat à Cæsare præceptum, retinebantur. Sed elati spe celeris victoriæ, & hostium fuga, superiorumque temporum secundis præliis, nihil adeo arduum sibi existimabant, quod non virtute consequi possent: neque prius finem sequendi fecerunt, quam muro oppidi portisque appropinquarunt. Tum vero ex omni-

1. Densissimis castris] Aut vehementer fallor, aut nota numeralis hic excidit; persuasum enim habeo, rescribi debere iii densissimis castris; nam Cæsar postea narrat suos trinis castris potitos esse; & Jul. Celsus pag. 141. tria ibi hostium castra munitiones insedis memorat, quæ corripuisse Cæsarianos infra testatur: atque hoc vult Polyani Strateg. lib. viii. cap. xxiii. §. 10. cum docet eos negatam τὰ λόφῳ, posita enim in eo castra occupaverant. Davies.

2. Eamque transgressi trinis castris potiuntur] Quæ sunt hæc tria castra? nihil supra de iis Cæsar. Sed in Anonymo Celsi exscriptore invenio, ubi hunc collem describit, talia verba: Erat autem natura & manu hominum aggestis perplexum iter saxis, & super duplicem difficultatem, tria ibi hostium castra munitiones insederant. D. Vossius.

3. Superiore corporis parte nudata] Thorace deposito, quod pectoris munimentum erat, ut interpretatur Hotomannus. Nonnulla scripsit hoc de loco Pet. Victorius Var. Lect. lib. xxxvi. cap. iv. sed quæ omnino sunt præter rem. Davies.

4. Legionisque decimæ, quæ cum erat concionatus] Ita constanter omnes codd. Etiam Græcus habet ἡ δέκα ὁ γρυφίῳ. Gryphius primus edidit quæ tum erat concionatus. Hanc quoque lectionem probat Justus Lipsius. Illud certum est, nequaquam solitos dicere probos autores cum aliquo concionari: sed apud aliquem. Addunt non concionandi sed pugnæ hic rem fuisse. Sed potuit paucis Cæsar ante prælium x legionem adhortatus fuisse. In Stephani codice erat concionatus, unde Hotomannus reponit commemoratus: Noster codex habet le-

T z

gioni-

- omnibus urbis partibus, orto clamore, qui longius ab-
erant, repentino tumultu perterriti, quum hostes intra
5 portas esse existimarent, sese ex oppido ejecerunt. ¹ Ma-
tresfamilias de muro vestem argentumque jactabant;
& pectore nudo prominentes, passis manibus obtesta-
bantur Romanos, ut sibi parcerent; neu, sicut Ava-
rici fecissent, ne mulieribus quidem atque infantibus
6 abstinerent. nonnullæ de muris per manus demissæ,
7 sese militibus transdebant. ² L. Fabius centurio legio-
nis ¹¹IX, quem inter suos eo die dixisse constabat, exci-
tari se Avaricenses præmiis, neque commissurum, ut
prius quisquam murum adscenderet, tres suos nactus
manipulares, atque ab iis sublevatus, murum adscendit.
eos ipse rursus singulos exceptans, in murum extulit.
1 XLVIII. Interim ii, qui ad alteram partem oppidi,
ut supra demonstravimus, munitionis causa, conve-
nerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris
nunciis incitati, oppidum ab Romanis teneri, præmis-
2 sis equitibus, magno concursu eo contenderunt. Eo-
rum ut quisque primus venerat, sub muro consistebat,
3 suorumque pugnantium numerum augebat. quorum
quum magna multitudo convenisset, matresfamilias,
quæ paullo ante ³ Romanis de muro manus tendebant,
suos obtestari, &, more Gallico, passum capillum o-
stentare, liberosque in conspectum proferre cœperunt.
4 Erat Romanis nec loco, nec numero æqua contentio:
simul

gionique decima, qua cum erat concio-
natus, signa constituit. Ego illud qua-
tum erat comitatus, quia in Carrarien-
si codice repertum est, admitto, do-
nec commodior se offerat scriptura.
In Anonymo Celsi exscriptore in-
venio, *Substitit legio, quæ propinquior*
erat, altera vero remotior, &c. D.
Vossius.

1. *Matresfamilias de muro*] MS.
Norv. & ed. Rom. Beroald. hic ex-
hibent *matres familia*. Sic & infra

cap. XLVIII. ubi in vulgg. legitur
matres familias — *suos obtestari*, in
iisdem Codd. est *matres familia*; &
sane alibi hoc modo locutus est no-
ster, ut observavit D. Vossius ad hu-
jusce libri cap. xxvi. Davies.

2. *L. Fabius centurio*] Anonymus
Celsi exscriptor p. 142. L. *Sabinum*
vocat, nescio unde hauserit, omnes
enim MSS. vulgatam lectionem ex-
hibent. D. Vossius.

3. *Romanis de muro*] Duæ postre-
mæ

simul & cursu, & spatio pugnae defatigati non facile re-
centes atque integros sustinebant.

XLIX. Cæsar, quum iniquo loco pugnari, hostium-
que augeri copias videret, ¹ præmetuens suis, ad T.
Sextium legatum, quem minoribus castris præsidio re-
liquerat, mittit, ut cohortes ex castris celeriter educe-
ret, & sub infimo colle ab dextro latere hostium consti-
tueret: ut, si nostros depulsos loco vidisset, quo minus ²
libere hostes insequerentur, terreret. Ipse paullum ex
eo loco cum legione progressus, ubi constiterat, even-
tum pugnae expectabat.

L. Quum acerrime cominus pugnaretur; hostes lo-
co, & numero; nostri virtute confiderent; subito sunt
Ædui visi, ab latere nostris aperto; quos Cæsar ab dex-
tra parte alio adscensu, manus distinendæ causâ mise-
rat. Li similitudine armorum vehementer nostros per-
terruerunt: ac, tametsi ² dextris humeris exertis ani-
mad-

mæ voces exulanti à MS. Norvic. nec
eas in suo Codice reperit Græcus;
habet enim solummodo *αὐτοὶ τὸν*
ῥόλον τοῦ Περικλέους ἀνέστησαν. Reti-
nendas tamen censeo, cum alii o-
mnes repræsentent, & appareat ex
cap. XLVII eas feminas de muro
Romanos obtestatas esse. Davies.

1. *Præmetuens suis*] Eleganti hoc
vocabulo utitur Lucretius lib. III. p.
403. ed. Lamb. ubi inquit

— *At mens sibi conscia facti,*

Præmetuens, adhibet stimulos, torret-
que flagellis.

Phadro etiam lib. I. Fab. XVI. dicitur
illa præmetuens dolum. Græcus tran-
stulit *Περὶ τοῦ ἐαυτοῦ δόλου*, adeo ut
præpositionem abundare sit arbitra-
tus, quod in ejusmodi compositis
interdum accidit. Davies.

2. *Dextris humeris exertis*] Græcus
ἀντὶ τοῦ ὤμου. Lipsius in Electis
expungit vocem *humeris*. Idem ta-
men notis ad I. Annal. Taciti legit
dextris nudis exertis. Apud Silium lib.
VIII. legimus de Cethego:

Ipse humero exertas gentili more parem-
tum

Difficili gaudebat equo.

Sed hoc non eo pacati signum; &
si recte Siliii mentem adsequor, Ce-
thegus humero exerto prælium ca-
pessabat, ne arma brachio gladium
aut tela vibranti impedimento es-
sent. Statius lib. IV. Thebaid.

Exerti ingentes humeros.

Sed & hic de pugnaturis sermo. Quin
potius dicere liceat, humeros exer-
tos prælii indicium fuisse, qui pos-
tea velabantur. Unde Stat. I. Achil-
leid.

Sic ubi virginis Hecate lassata pha-
rettris,

Ad patrem fratremque redit, comes hæ-
ret enim

Mater, & ipsa humeros, exertaque
brachia velat.

Ubi post venationem humeri velan-
tur, quia tunc non amplius opus
exerto humero vel brachio. Apud
Xenophontem lib. VIII. de expedit.
Cyri legas Persas adspectante se Re-

madvertebantur, quod insigne pacatis esse consueverat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, qui que una murum adscenderant, circumventi atque interfecti, de muro præcipitantur. M. Petrejus ejusdem legionis centurio, quum portas excindere conatus esset, à multitudine oppressus, ac sibi desperans, multis jam vulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, Quoniam, inquit, me una vobiscum

ser-

ge Candye dextram exeruisse, diep-
nōtis, inquit, τὰς χεῖρας διὰ τὴν κα-
δύων, ἀσπὴρ ἐν νύκτι διεῖραι ὅταν δ-
γὰ βραχύνει. Fortassis hoc illis sub-
jectionis signum fuit, & manum ex-
erebant, quo pectori admovent, qui
veherentibus, aut ut ostenderent
se ad nutum ejus paratos arma ca-
pere. Itaque frustra Lipsius quaerit
quomodo humeri exeri possint. Quod
vero Cæsar ait, pacatis id insigne
fuisse: possis dicere populos paca-
tos Romanis, quando eorum in ex-
ercitu depugnabant, solere dextris
humeris exertis depugnare. Certe
id Gallis usitatum fuisse nullus am-
bigo. nam ut Livius lib. xxii ait,
ubi exercitum Annibalis describit:
Galli super umbilicum nudi erant. Ita-
que quod Ædii dextris humeris ex-
ertis erant, id propter prælium
factum: sed simul inde agnoscebant
Romani pacatos esse seu locios. Cæ-
sar infra ii. de bello Civili ait, hu-
merum apertum gladio appetit, quod i-
dem est quod exertum. De Hædus
jam me explico: exertos gerebant
humeros ante pugnam, quod non
alio spectat, quam ut Romani ad-
monerentur suos esse focios. D.
Vossius.

Ibid.] Humeros exertos vocavit
noster eos, qui vestibus sunt nudati,
quemadmodum Apuleius Metam. l.
ii. p. 35. ed. Pricæanæ exertos nuncu-
pavit oculos, quos palpebræ non te-

gunt, Græcus ἀνοπλοὶ τὰς ὤμους, adeo
ut vocem primam aut neglexerit,
aut in suo Codice non invenerit.
Mediam vero pro Glossæmate habet
Just. Lipsius Elect. lib. ii. cap. vii,
& nescire se profitetur, quomodo
exeri possint humeri. Eo modo quo
bellaturi suos exerebant. Statius
Thebaïd. lib. i. 413.

Exertare humeros, nudamque lacerare
pugnam.

Multa hujusmodi collegit vir do-
ctissimus Janus Broukhuisius ad Prop-
ertii lib. i. El. xx. 44. Sed hoc non
quæsierat Electorum scriptor, si
exertos idem denotare ac nudatos in
mentem revocasset. Frustra etiam
est, cum ad Taciti Hist. lib. i. cap.
iv. reponat dextris nudis exertis, præ-
terquam enim quod hoc deditio-
nis & subjectionis est indicium, quid
opus est ut vulgatam lectionem sol-
licitemus? Nam humeris exertis do-
cebantur Romani suos esse focios,
qui adscendebant, quia in Gallia
pacatorum hoc erat insigne. Utram-
que conjecturam absurdam esse
monstravit Ollavius Ferrarius de re
vest. lib. i. cap. ix. Davies.

i. M. Petrejus] Hanc lectionem
retinet Græcus; at in ver. Cod. &
MSS. nostro, Brant. Norvic. nec non
impressis Rom. Ven. Beroald. est Pe-
tronius, & sic quoque Anonymus Cel-
si exscriptor habet p. 143. ed. Lon-
din. D. Vossius.

servare non possum, vestra quidem certe salutem prospiciam,
quos cupiditate gloriæ adductus in periculum deduxi. Vos, da-
ta facultate, vobis consulite. simul in medios hostes irru-
pit; duobusque interfectis, reliquos à porta paullum
submovit. Conantibus auxiliari suis, Frustra, inquit, 6
mea vita subvenire conanimi, quem jam sanguis viresque de-
ficiunt. Proinde hinc abite, dum est facultas, vosque ad le-
gionem recipite. Ita pugnans post paullum concidit, ac
suis salutem fuit.

LI. Nostri, quum undique premerentur, xlvi cen-
turionibus amissis dejecti sunt loco. sed intolerantius
Gallos insequentes legio x tardavit, quæ pro subsidio
paullo æquiore loco constiterat. Hanc rursus xiii le-
gionis cohortes exceperunt; quæ ex castris minoribus
eductæ, cum T. Sextio legato ceperant locum superio-
rem. Legiones, ubi primum planitiem attigerunt, in-
festis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix
ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. Eo
die milites sunt paullo minus dcc desiderati.

LII. Postero die Cæsar, concione advocata, temeri-
tatem, cupiditatemque militum reprehendit, quod sibi ipsi
judicavissent, quo procedendum, aut quid agendum videret-
tur, neque, signo recipiendi dato, constitissent, neque à tri-
bunis militum legatisque retineri potuissent, exposito, quid
ini-

1. Intolerantius Gallos insequentes]
Cupidus: & apta vox huic rei est,
est enim ejus qui nescit ipse cupi-
dinem suam sistere. Sic immoderate
latari in Severo dixit Spartianus.
Septimium Severum immoderatissime,
cum moreretur, latatum. D. Vossius.

2. Eo die milites sunt paullo minus
dcc desiderati] Hanc cladem memo-
rat Suetonius in Jul. cap. xxv. Per tot
successus, inquit, ter, nec amplius, ad-
versum casum expertus; in Britannia
classis vi tempestatis prope absumpta; &
in Gallia, ad Gergoviam legione
fusa &c. Vide Jul. Celsum pag. 144.
Davies.

3. Exposito, quid iniquitas loci pos-
set. Vulgg. exposuit; sed nos secuti
sumus lectionem Codicis Andini,
quam probavit J. Fr. Gronovius ad
Livii lib. i. cap. xii. Eleganter e-
nim participia hoc modo absolute
ponuntur. Curtius lib. iv. cap. xiii,
37. Adservari transfuga jussu, expo-
sitoque quod nunciatum erat. Idem lib.
v. cap. xii, 7. Davius Artabazum
acciri jubet, expositisque quæ Patron
detulerat. Si pluribus opus est exem-
plis, adeas G. J. Vossium de Con-
struct. capp. xlii. pag. 179. & lxi.
pag. 230. Idem.

iniquitas loci posset; quid ipse ad Avaricum sensisset, quum, sine duce, & sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam victoriam dimisisset, ne parvum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci acciperet; quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset: tantopere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plus se, quam imperatorem, de victoria atque exitu rerum sentire existimarent: nec minus se in milie modestiam, & continentiam, quam virtutem, atque animi magnitudinem, desiderare.

LIII. Hac habita concione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, ne ob hanc causam animo permoverentur, neu, quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tribuerent: eadem de profectio cogitans, quæ ante senferat, legiones ex castris eduxit: aciemque idoneo loco constituit. Quum Vercingetorix nihilo magis in æquum locum descenderet, levi facto equestri praelio, atque eo secundo, in castra exercitum reduxit. Quum hoc idem postero die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem minuendam, militumque animos confirmandos factum existimans, in Æduos castra movit. Ne tum quidem infecutis hostibus, III die ad flumen Elaver pontem refecit, atque exercitum transduxit.

LIV. Ibi à Virдумaro atque Eporedorige Æduis appellatus, discit, cum omni equitatu Litavicum ad sollicitandos Æduos profectum: opus esse & ipsos præcedere ad confirmandam civitatem. Etsi multis jam rebus perfidiam Æduorum Cæsar perspectam habebat, atque horum discessu admaturari defectionem civitatis existimabat; tamen retinendos eos non censuit; ne aut inferre injuriam videretur, aut dare timoris aliquam suspicionem. Discendentibus his, breviter sua in Æduos merita exposuit, quos & quam humiles accepisset, compulso

pulsos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis copiis imposito stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis, quam in fortunam, quamque in amplitudinem deduxisset; ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem & gratiam antececessisse viderentur. His datis mandatis, eos ab se dimisit.

LV. Noviodunum erat oppidum Æduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco positum. Huc Cæsar omnes obsides Gallix, frumentum, pecuniam publicam, suorum, atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat. huc magnum numerum equorum, huius belli causa in Italia atque Hispania cœmptorum, miserat. Eo quum Eporedorix Virдумarusque venissent, & de statu civitatis cognovissent, Litavicum Bibracte ab Æduis receptum, quod est oppidum apud eos maximæ auctoritatis, Convictolitanem magistratum, magnamque partem senatus ad eum convenisse, legatos ad Vercingetorigem de pace & amicitia concilianda publice missos; non prætermittendum tantum commodum existimaverunt. Itaque, interfectis Novioduni custodibus, quique eo negotiandi aut itineris causa convenerant, pecuniam atque equos inter se partiti sunt; obsides civitatum Bibracte ad magistratum deducendos curaverunt; oppidum, quod ab se teneri non posse judicabant, ne cui esset usui Romanis, incenderunt; frumenti, quod subito potuerunt, navibus avexerunt; reliquum flumine, atque incendio corrupe-

1. Omnibus ereptis copiis] Alii habent omnibus ereptis sociis, quæ quidem lectio non est aspernanda. Apparet enim ex lib. vi. B. G. cap. xii. Sequanos magnam partem clientium ab Æduis ad se transduxisse. Nec quisquam dicat alios esse clientes, alios socios, nam Metaphrastes lib. i. B. G. cap. xxxi. clientes interpretatur συμμάχους, & fidem superat,

multas civitates Æduis se in servitutem inclusos dicasse. Davies.

2. Aut itineris] Has voces non exhibent MSS. Pinelli & Norvic. quibuscum faciunt edd. Rom. Ven. Bevoald. Steph. Gryph. nec in suo Codice legit Græcus, habet enim solummodo πάντας αὐτοὺς τέτοις ἐν τῇ πόλει ὄντας ἐμπόρους Ῥωμαίους. Idem.

9 ruperunt; ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, præsidia, custodiasque ad ripas Ligeris disponere, equitatumque omnibus locis, injiciendi timoris causa, ostentare cœperunt; ¹ si aut re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia ex Provincia expellere ¹ possent. quam ad spem multum eos adjuvabat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado transiri non posse videretur.

¹ LVI. Quibus rebus cognitis Cæsar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut prius, quam essent majores eo copiarum coactæ, ² dimicaret. nam ut commutato consilio iter in Provinciam converteret, ² id ne tum quidem necessario faciendum existimabat, quum infamia atque indignitas rei, & oppositus mons Cebenna, viarumque difficultas impediēbat; tum maxime, ³ quod adjungi Labie-

¹. Si aut re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia ex Provincia expellere possent] Provinciam hic noli intelligere τὴν ἰσχυρίαν, seu Narbonensem, sed ditionem in qua tum Cæsar erat. Unde infra c. LXIV. ait: His constitutis rebus, Aduis, Segusianisque qui sunt finitimi ei Provincia x millia peditum imperat. Sed recte hoc loco vet. cod. non habet vocem eis ita ut multum verear ne in eodem codice & hic locus rectius legatur. Verba sunt: Si re frumentaria Romanos, aut adductos inopia ex Provincia excludere possent. Duo dicit hostes agitasse, Romanos excludere frumento; vel quando illo carerent, reditu in Provinciam. Quam scripturam ut meliorem credam, facit quod infra c. LIX. Cæsar ait: jam Cæsar à Gergovia discessisse audiebatur, jam de Aduorum defectione, & secundo Gallia motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis, interclusum itinere & Ligere Cæsarem, inopia frumenti coactum in Provinciam contendisse confirmabant. Itaque hoc prohibere volebant: alterum autem locum optimè in ve-

teri codice scribi qui sunt finitimi Provincia, vel illud ostendat, quod ait iustum illum militem Allobrogibus bellum inferre. Et paulo post subiicit Cæsar quo facilius subsidium Provincia ferri posset. Nimirum adversus eosdem milites. Denique nihil clarius loco Cæsaris quo ait: Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, & interclusis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia, atque Italia sublevari poterat. En hic dicit Cæsar jam perfectum illud, quod supra agebat hostes in animo habuisse. Itaque audacter hunc locum hoc pacto mecum scribito: Si aut re frumentaria Romanos, aut adductos inopia, ex Provincia, excludere possent. D. Vossius.

². Id ne tum quidem necessario faciendum existimabat] V. c. Id ne metu quidem necessario. Græcus, τὸ μὴ μοῖρῃ ἀναγκῆν ἡνέκατο εἶναι. Vulgatam lectionem præfero, & ait Cæsar, putasse id nequaquam necessarium esse. D. Vossius.

³. Adjungi Labieno, atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer cupiebat] Nec alii codd. malè, in qui-

no, atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer cupiebat. Itaque, admodum magnis diurnis atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinionem, ad Ligerim pervenit; vadoque per equites invento, pro rei necessitate, opportuno; ut brachia modo, atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, disposito equitatu, qui vim fluminis refringeret, atque hostibus primo adspectu perturbatis, incolumem exercitum transduxit: frumentumque in agris, & copiam pecoris nactus, repleto iis rebus exercitu, inter in Senones facere instituit.

LVII. Dum hæc apud Cæsarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, ut esset impedimentis præsidio, cum iv legionibus Lutetiam proficiscitur. (id est oppidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanæ) cuius adventu ab hostibus cognito, magnæ ex finitimis civitatibus copiarum convenerunt. Summa imperii transditur Camulogeno Aulerco; qui prope confectus ætate, tamen propter singularem scientiam rei militaris ad eum est honorem evocatus. Is, quum animadvertisset, perpetuam esse paludem, quæ influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret, hic consedit; nostrosque transitu prohibere instituit.

LVIII.

quibus est: quod abjuncto Labieno, a. l. q. n. m. v. timebat. Græcus μετὰ ἀπορί τῶν Λαβηνῶν, ὃ τοῖς σὺν ἐνέμῳ τὰ μὴ μοῖρῃ ἡνέκατο εἶναι. Sane nullum adhuc codicem vidi in quo esset cupiebat, & ignoro unde illa irreperit. D. Vossius.

Ibid.] Editt. Rom. Beroald. Quod abjuncto Labieno &c. vehementer timebat, nec aliter MS. Brant. & edit. Ven. nisi quod in iis Librarij vitio sit adjuncto. Sane hæc lectio non est prius repudianda, magis tamen aridet vulgatæ sensus, quod co-

pias suas adunare in animo habuerit Cæsar, ut patet ex cap. XLIII. In omnibus tamen Codd. est vehementer timebat, unde scribendum crediderim vehementer agebat, quæ minima est mutatio, ut qui MSS. insperxerunt, facile concedent. Pet. Gacconius reponit quod Agendico, Labieno, atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer timebat. Sed audacissimas adhibere conjecturas, illi perquam nimis est familiare. Davies.

1. LVIII. Labienus primo vineas agere, cratibus atque aggere paludem explorare, atque iter munire conabatur. Postquam id difficilius confieri animadvertit, silentio è castris 111 vigilia egressus, eodem, quo venerat, itinere 1 Melodunum pervenit. Id est oppidum Senonum in insula Sequanæ positum, ut paullo ante Lutetiam diximus. Deprehensis navibus circiter L, celeriterque conjunctis, 2 atque eo militibus impositis, & rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum evocata, sine contentione oppido potitur. Refecto ponte, quem superioribus diebus hostes resciderant, exercitum transducit, & secundo flumine ad Lutetiam iter facere cœpit. Hostes re cognita ab iis, qui à Meloduno profugerant, Lutetiam incendi, pontesque ejus oppidi rescindi jubent; 3 ipsi profecti palude, in ripis Sequanæ, è regione Lutetiæ, contra Labieni castra confidunt.
1. LIX. Jam Cæsar à Gergovia discessisse audiebatur: jam de Æduorum defectione & secundo Galliæ motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis, interclusum itinere & Ligere Cæsarem, inopia frumenti coactum, in Provinciam contendisse confirmabant. Bellovacum autem, defectione Æduorum cognita, 4 qui ante erant

1. Melodunum pervenit] Sic reposui fidemsecutus Codicem MSS. & antiquitus eulorum; ita & Celsus p. 148. Nocturno, inquit, inde silentio digressus, Melodunum venit. Metaphrastes hic Νοκτῆριον exhibet, sed infra recte Μελοδῦνον legitur, adeo ut Νοκτῆριον omni procul dubio ex Librarii imperitia sit ortum. Jos. Scaliger, quem securi sunt recentiores, hic & alibi Μετοσέδον perperam receperat. Vide not. ad cap. LXI. Davies.

2. Atque eo militibus impositis] Futv. Ursinus in suo Codice reperit invehis, unde trajecitis rescribendum existimavit, sed Librarius representare debuit injectis, quemadmodum legitur in MS. Norvic. ac editi Rom. Ven. Beroald. Davies.

3. Ipsi profecti palude] Ms. noster perspecta palude. Græcus τῆς ἀφανισθείσης. Ciacconius legebat protecti palude, quod non displicet. D. Vossius.

4. Qui ante erant per se infideles] Eodem sensu ultimam vocem adhibet Cicero ad Fam. lib. xv. Epist. iv. Ex alienissimis, inquit, sociis amicissimos, ex infidelissimis firmissimos redderem. Sic & Hirtius Bell. Alex. cap. XLIII. Davies.

erant per se infideles, manus cogere, atque aperte bellum parare cœperunt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, longe aliud sibi capiendum consilium, atque antea senserat, intelligebat. neque jam, ut aliquid acquireret, prælioque hostes laceficeret, sed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. namque altera ex parte Bellovacum, quæ civitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant: 1 alteram Camulogenus parato atque instructo exercitu tenebat. tum legiones à præsidio atque impedimentis interclusas maximum flumen distinebat. Tantis subito difficultatibus objectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat.

LX. Itaque sub vesperum concilio convocato, cohortatus, ut ea, quæ imperasset, diligenter industrieque administrarent, naves, quas à Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit; & prima confecta vigilia, 1v millia passuum 2 secundo flumine progredi silentio, ibique se expectari, jubet. v cohortes, 2 quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris præsidio relinquit. v ejusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis adverso flumine magno tumultu proficisci imperat. Conquirat etiam lintres. has magno sonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit. Ipse post paullo, silentio egressus cum 111 legionibus, cum locum petit, quo naves appellii jussu erat.

LXI.

1. Alteram Camulogenus] Miror Anonymi verba p. 149. Præposito omnium Camulogeno quodam, cognomine Aurelio, alibi Aurelium invenio. Lege alibi Ausercum invenio. D. Vossius.

2. Secundo flumine] Secundum flumen hic vocat eam partem, in quam aqua defertur. Sic Virgilius Georg. III, 447.

— Missusque secundo defluit amne, hoc est, cum aqua, ut recte Servius.

Huic opponitur adversum flumen. Noxter tamen cap. LVIII. secundo flumine ad Lutetiam iter facere dixit Labienum, qui ad ripam fluvii juxta ejus decursum profectus est, unde MS. Norvic. ex Glossemate illic representat secundum flumen. Non ita multo post adversum flumen adhibet, ut rem prorsus contrariam denotet. Davies.

LXI. Eo quum esset ventum, exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur: ¹ exercitus equitatusque, equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio præfecerat, celeriter transmittitur. Uno fere tempore sub lucem hostibus nunciatur, in castris Romanorum ² præter consuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen ad-
⁴ verso flumine, sonitumque remorum in eadem parte exaudiri, & paullo infra milites navibus transportari. Quibus rebus auditis, quod existimabant tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Æduorum fugam parare, suas quoque copias in tres partes distribuerunt. nam & præsidio è regione castrorum relicto, & parva manu ³ Metiosedum versus missa, quæ

¹ Exercitus equitatusque] In aliis equitatus, peditatusque. Huic varietati ortum dedit imperitia Libratorum, qui nescii fuerunt, exercitus nomine pedites denotari, quod apud veteres in præliis primarius fuerit peditum usus. Hinc & pedites *ætolæ* milites vocabantur. *Cæsar* lib. v. B. G. cap. x. Tripartito milites equitesque in expeditionem misit, ad quem locum vide notata. *Vellejus Paterculus* lib. ii. cap. xv. Duplici numero se militum equitumque fungi. *Sulpicius Severus* Hist. Sac. lib. ii. cap. xxiii. *Emperator* cum centum millibus, & equitum viginti millibus suis subsidio venit. Absque exscriptorum esset incuria, dixerat cum centum millibus militum. Similitudo vocum in causa fuit, cur earum altera omitteretur, quod in veterum monumentis non raro accidit, ut exemplis docui ad lib. i. B. G. cap. xv. Alii aliam emendandi viam iniere; sed mihi mea placet ratio. *Davies*.

² Præter consuetudinem tumultuari] Ultima vox passivam significationem obtinet; nec enim raro accidit, ut verba, quæ vocantur *deponentia*, pas-

sive sumantur. Sic apud *Apulejum* Metam. lib. iv. pag. 71. *Magnanimi ducis* vigore venerato. Vide & lib. xi. p. 239. Infinita sunt huiusmodi, & mihi sit verisimile, omnia *deponentia* primitivo usu fuisse vere passiva, qua de re adeundus *fac. Perizonius* ad *Sanctii* Minerv. lib. iii. cap. ii. pag. 318. seqq. Hinc tumultuare olim dicebant, ut exemplis docuit *G. J. Vossius* Anal. lib. iii. cap. vii. qui cap. vi. *deponentium* passivæ acceptorum silvulam congestit. *Davies*.

³ Metiosedum versus] Erravit *Jean. Brantius*, qui hoc oppidum cum Meloduno confudit; gravissime vero hallucinatus est *Jos. Scaliger*, qui non solum in eadem fuit sententia, sed & ausu temerario *Metiosedum* ter substituit, ubi omnes *Codd.* Melodunum recte exhibebant; quippe Melodunum erat supra *Lutetiam* in Senonibus positum; Metiosedum autem iv millia passuum infra *Lutetiam*, ut, præeunte *Had. Valesio*, monuit *Chr. Cellarius* Geogr. Ant. lib. ii. cap. ii. pag. 133. seqq. *Davies*.

quæ tantum progredereetur, quantum naves processissent. reliquas copias contra Labienum duxerunt.

LXII. Prima luce & nostri omnes erant transportati, & hostium acies cernebatur. Labienus, milites cohortatus, ut sua pristina virtutis, & tot secundissimorum præliorum memoriam tenerent: atque ipsum Cæsarem, cujus ductu sæpenumero hostes superassent, adesse præsentem existimarent; dat signum prælii. Primo concursu, ab dextero cornu, ubi vii legio constiterat, hostes pelluntur, atque in fugam conjiciuntur: ab sinistro, quem locum *xi* legio tenebat, quum primi ordines hostium transfixi pilis concidissent; tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicionem fugæ quisquam. Ipse dux hostium Camulogenus suis aderat, atque eos cohortabatur. At, incerto etiam nunc exitu victoriæ, quum vii legionis Tribunis esset nunciatum, quæ in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt; signaque intulerunt. Ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumventi omnes, interfectique sunt. eandem fortunam tulit Camulogenus. At ii, qui præsidio contra castra Labieni erant relicti, quum prælium commissum audissent, subsidio suis ierunt, collemque ceperunt, neque nostrorum militum victorum impetum sustinere potuerunt. Sic, cum suis fugientibus permitti, quos non silvæ montesque texerunt, ab equitatu sunt interfecti. Hoc negotio confecto Labienus revertitur Agendicum: ubi impedimenta totius exercitus relicta erant. inde, cum omnibus copiis, ad Cæsarem pervenit.

LXIII. Defectione Æduorum cognita, bellum augetur. legationes in omnes partes circummittuntur. quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas civitates nituntur. ¹ Nacti obsides, quos Cæsar apud

¹ Nacti obsides — horum supplicia] Incredibile videtur *Fr. Hotemannus*, Æduos in obsides Gallos, ad eorum civitates terrendas, sævisse. Diserte tamen hoc testatur & *Jul. Cæsar* p. 150. *Novioduni*,

apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes ter-
 4 rant. Petunt à Vercingetorige Ædui, ut ad se ve-
 5 niant, rationesque belli gerendi communicet. Re impe-
 trata, contendunt, ut ipsis summa imperii transfundatur:
 & rei in controversiam deducta, totius Galliæ concilium
 6 Bibracte indicitur. Eodem conveniunt undique fre-
 quentes. multitudinis suffragiis res permittitur. ad u-
 num omnes Vercingetorigem probant Imperatorem.
 7 Ab hoc concilio Rhemi, Lingones, Treviri abfue-
 runt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur:
 Treviri quod aberant longius, & ab Germanis pre-
 mebantur: quæ fuit causa, quare toto abessent bel-
 8 lo, & neutris auxilia mitterent. Magno dolore Æ-
 dui ferunt se dejectos principatu, queruntur fortunæ
 commutationem; & Cæsaris indulgentiam in se requi-
 runt: neque tamen, suscepto bello, suum consilium
 9 ab reliquis separare audent. Inviti summæ spei adole-
 scentes, Eporedorix & Viridumarus, Vercingetorigi
 parent.

LXIV. Ille imperat reliquis civitatibus obsides. De-
 nique ei rei constituit diem: huc omnes equites xv millia
 2 numero celeriter convenire jubet. Peditatu, quem an-
 te habuerit, se fore contentum dicit; neque fortunam
 tentaturum, neque acie dimicaturum; sed quoniam
 abundet equitatu perfacile esse factu, frumentationibus
 3 pabulationibusque Romanos prohibere: æquo modo a-
 nimo sua ipsi frumenta corrumpant, ædificiaque incen-
 dant; qua rei familiaris jactura, perpetuum imperium,
 4 libertatemque se consequi videant. His constitutis re-
 bus, Æduis, Segusianisque, qui sunt finitimi provin-
 5 ciæ, x millia peditum imperat. huc addit equites DCCC;
 his præficit fratrem Eporedorigis, bellumque inferre

Al-

duni, inquit, inventi erant omnium
 fere obsides populorum, quos ibidem Cæ-
 sar sub Æduorum fide reliquerat —
 Horum ergo suppliciis hæstantes terre-

bant. Inhumane quidem; nec tamen
 hic quidquam est, quod Barbaris
 non conveniat. Davies.

Allobrogibus jubet. Altera ex parte Gabalos, proxi- 6
 mosque pagos Arvernorum in Helvios, item Ruthenos,
 Cadurcosque ad fines ¹ Volcarum Arecomicorum de-
 populandos mittit. ² Nihilominus clandestinis nun- 7
 ciis legationibusque Allobroges sollicitat, quorum men-
 tes nondum ³ à superiore bello resedisse sperabat. Ho- 8
 rum principibus pecunias, civitati autem imperium to-
 tius provinciæ pollicetur.

LXV. Ad hos omnes casus provisa erant præsidia co- 1
 hortium duarum & viginti, quæ ex ipsa coacta provin-
 cia ab L. Cæsare legato ad omnes partes opponebantur.
 Helvii sua sponte cum finitimis prælio congressi pel- 2
 luntur, & C. Valerio Donotauro Caburi filio principe
 civitatis, compluribusque aliis interfectis, intra oppi-
 da murosque compelluntur. Allobroges, crebris ad 3
 Rhodanum dispositis præfidiis, magna cum cura, &
 diligentia, suos tuentur. Cæsar, quod hostes equitatu 4
 superiores esse intelligebat, &, interclusis omnibus i-
 tineribus, nullam ex Provincia atque Italia sublevari
 poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ci-
 vitates, quas superioribus annis pacaverat; equitesque
 ab his accersit; & levis armaturæ pedites, qui inter eos
 præliari consueverant. Eorum adventu, quod minus 5
 idoneis equis utebantur, à tribunis mil. reliquisque,
 sed

1. Volcarum Arecomicorum 7 MS. Norvic. habet ac Rhemorum; absurde proptus, cum Rhemi à locis, de quibus agitur, longissime sint distiti. Hanc tamen lectionem repræsentat nupera editio Amstelodamensis. In impressis Rom. Ven. Beroald. est Arecomicorumque, quæ sane scriptura Græcum interpretem fefellit, vertit enim Ἀρεμικῶν τε καὶ Βόλων. Recte quidem fecerat, si verbulo notasset, qui populi fuerint Aremi-oi. Certissime legendum Volcarum Arecomicorum, ut observavit Pet. Ciacconius, quem secutus est Jos. Scaliger. Vide not. ad hujusce libri cap. VII.

Davies.

2. Hic nihilominus] Dele vocem hic, quæ abest à ms. nostro, & recte. D. Vossius.

Ibid. 7 Vulgg. hic nihilominus. unde conjecit Pet. Ciacconius legendum ac nihilominus. Nos autem ex fide MSS. Voss. & Norvic. ac edit. Rom. Ven. Beroald. primam vocem, consentiente D. Vossio, induximus. Nemo sane non videt, eam plane fuisse supervacuum. Davies.

3. A superiore bello] De eo vide not. ad lib. I. B. G. cap. VI. F. dem.

sed & equitibus Romanis, atque evocatis, equos sumit, Germanisque distribuit.

- ¹ LXVI. Interea dum hæc geruntur, hostium copiarum ex Arvernīs, equitesque, qui toti Galliæ erant impetrati, conveniunt. Magno horum coacto numero, quum Cæsar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius subsidium Provinciæ ferri posset, circiter millia passuum x ab Romanis trinis castris Vercingetorix confedit; convocatisque ad concilium præfectis equitum, *venisse tempus victoriæ demonstrat: fugere in Provinciam Romanos, Galliaque excedere: id sibi ad præsentem obtinendam libertatem satis esse: ad reliquæ temporis pacem atque otium, parum profici. majoribus enim coactis copiis reversuros, neque finem bellandi facturos. proinde, agmine impeditos adorianur. si pedites suis auxilium ferant, atque in eo morentur, iter confici non posse: sin, id quod magis futurum confidat, relictis impedimentis, sua salutem consulant, & usu rerum necessariarum & dignitate spoliatum iri. nam de equitibus hostium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, ne ipsos quidem debere dubitare. id quo majore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum, & terrori hostibus futurum. Conclamant equites sanctissimo jurejurando confirmari oportere, ne lecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per hostium agmen peregritasset.*

- ¹ LXVII. Probata re, ¹ atque omnibus ad iurjurandum

¹. Atque omnibus ad iurjurandum adactis] Alii iurejurando adactis, quæ proba est locutio. Vide Justinum lib. viii. cap. iv. Pet. autem Ciacconius, delecta præpositione, legendum censet, omnibus iurjurandum adactis, & sic edidit Jof. Scaliger. Sane ita loqui solent boni auctores. Seneca Epist. xvi. Mandanturque iurjurandum adactis. Noster lib. ii. B. C. cap. xviii. Provinciam omnem in sua & Pompeji verba iurjurandum adigebat. Et lib. i. B. C. cap. lxxvi. Ipse i-

dem iurjurandum adigit Afranium, ubi tamen editt. Vett. habent ad idem iurjurandum; nec sane est cur eam lectionem loco moveamus. Sallustius Catil. cap. xxii. Cum ad iurjurandum populares celeris sui adigeret. Hæc plena est loquendi ratio; altera enim non aliunde est orta, quam quod Latini interdum præpositionem ἐλεγερινᾶς omittebant, si jam esset in verbo composito; quæ de re diximus ad lib. i. B. G. cap. xii. Davies.

dum adactis, postero die in tres partes distributo equitatu, duæ se acies à duobus lateribus ostendunt: una à primo agmine iter impedire cœpit. Quæ re nunciata, Cæsar suum quoque equitatum tripartito divisum ire contra hostem jubet. Pugnatur una omnibus in partibus. Consistit agmen. Impedimenta inter legiones recipiuntur. Si quæ in parte nostri laborare, aut gravius premi videbantur, eo signa inferri Cæsar, aciemque converti jubebat. quæ res hostes ad insequendum tardabat, & nostros ¹ spe auxilii confirmat. Tandem Germani ab dextro latere, summum jugum nacti, hostes loco depellunt: fugientes usque ad flumen, ubi Vercingetorix cum pedestribus copiis confederat, persequuntur, compluresque interficiunt. Quæ re animadverta, reliqui, ne circumvenirentur veriti, se fugæ mandant. Omnibus locis fit cædes. Tres nobilissimi Ædui capti ad Cæsarem perducuntur, Cotus præfectus equitum, qui controversiam cum Convictolitane proximis comitiis habuerat; & Cavarillus, qui post defectionem Litavici pedestribus copiis præfuerat; & Eporedorix, quo ducæ ante adventum Cæsaris Ædui cum Sequanis bello contenderunt.

LXVIII. Fugato omni equitatu, Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocaverat, reduxit, protinusque ² Alexiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere cœpit; celeriterque impedimenta ex castris educi, & se subsequi iussit. Cæsar, impedimentis in proximum collem deductis, duabusque legionibus præsidio relictis, sequutus, quantum dici tempus est passum,

¹. Spe auxilii] Quia probe norant, si gravius premerentur, Cæsarem iis opem laturum. Nihil vidit Fr. Hotemanus, qui ingenue fassus est, se non intelligere, quorsum hæ voces pertineant, & idcirco nescio quid mutandum existimavit. Davies.

². Alexiam] Hoc oppidum Velitini Paternulus lib. ii. cap. lvii.

vocat Alexiam, nec aliter antiquissima Cæsaris editt. sed scribendi ratio, quæ nunc obtinet, procul dubio est vera, si Diodoro Siculo credas, qui narrat Bibl. lib. iv. Herculem πρὸς τὸν πόλιν ἐμμελῆν, τὴν ὀνομαζομένην ἀπὸ τῆς τῶν Σερατῶν ἀλῆς Ἀλυσίας. Idem.

sum, ¹ circiter 111 millibus hostium ex novissimo agmine interfectis, altero die ad Alesiam castra fecit. Per spectro urbis situ, perterritisque hostibus, quod equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulsi; adhortatus ad laborem milites, ² Alesiam circumvallare instituit.

- 1 LXIX. *Ipsum erat oppidum in colle summo, admodum edito loco, ut nisi obsidione expugnari non posse videretur.*
 2 *cujus collis radices duo duabus ex partibus flumina sublu-*
 3 *bunt. Ante oppidum planities circiter millia passuum 111 in*
 4 *longitudinem patebat. reliquis ex omnibus partibus colles,*
 5 *mediocri interjecto spatio, pari altitudinis fastigio oppidum*
 6 *cingebant.* ³ *Sub muro, quæ pars collis ad orientem specta-*
 7 *bat, hunc omnem locum copiarum Gallorum comple-*
 8 *verant; fossamque, & maceriam sex in altitudinem pe-*
 9 *dum prædlexerant. Ejus munitionis, quæ ab Romanis*
 10 *instituebatur, circuitus xi ∞ passuum tenebat. Castra*
 11 *op-*

1. Circiter tribus millibus hostium.] Celsi exscriptor p. 152. inter eundem (leg. eundem) decem millibus hostium obtruncatis. D. Vossius.

2. Alesiam circumvallare instituit.] Oppidum id ab Hercule conditum ex Diodoro discimus, qui lib. iv. Bibl. ait: Ἡγεκλῆς καταλυθεὶς εἰς τὴν Κελτικὴν, καὶ πᾶσαν ἐπελθεῖν, καὶ τέλος μὲν τὰς συνήδεις παρενομίας καὶ ξειρονομίας, πολλὰ δὲ πλήθους ἀνδράων ἐν παντὶ ἔδνους ἐκείνης συστρατεύοντο, ἐκτίσιν πόλιν ἐν μεγάλῃ, τὴν ὀνομαζομένην ἀπὸ τῆς τὴν στρατείαν ἄλλης Ἀλυσίαν. πόλιν δὲ καὶ ἐν ἰσχυρίῳ ἀλώμενην εἰς τὴν πόλιν ὧν ὀπισθεποσάντων τὰ πλῆθει, πάλυτας τὰς κατοικούντας ἐμβαθευομένην συνέλκιν οἱ δὲ κελτοὶ μέγχε τῶνδ' ἐκ τῶν ἐτίμων ταύτων τὴν πόλιν, ὡς ἀπ' αὐτῆς τῆς κελτικῆς ἔσαν καὶ μεταρροπολιν. δέμας δ' αὐτῇ πάντα τὰ ἀφ' Ἡγεκλῆς χρόνῳ ἐλευθεῖα καὶ ἀπόρρητον, μέγχε τὰ κατ' ἡμᾶς χρόνῳ. τὴν δὲ τελευταίαν ὑπὸ Γαίῳ Καίσαρ, τοῦ

διὰ τὸ μέγχε τὴν στρατείαν δὲ κατὰ τοὺς νόμους, ἐν βίᾳ ἀλλὰ, συνταχόμεν μὲν τὰ ἄλλων κελτῶν ὑποταγόμεν Ρωμαίοις. D. Vossius.

3. Sub muro, quæ pars collis ad Orientem spectabat.] MS. Brant. cum impressis nonnullis ad orientem spectabat solis; at editt. Rom. Ven. Beroald. habent ad orientem solem spectabat; & ita reponendum videtur, sic enim loqui amat Cæsar. Ita lib. i. B. G. cap. i. Spectant in Septentriones & Orientem solem. Et lib. v. B. G. cap. xiiii. Hujus lateris alter angulus ad orientem solem. Mior P. Ciacconi audaciam, qui, nulla ductis litterarum habita ratione, legendum suspicatur sub muro, quæ pars collium in circuitu vacabat. Nihil aliud voluit Cæsar, quam quod expressit Græcus. Ὑπὸ δὲ, inquit, τὸ τείχος, τὸ τὴν ὀρεκ μέγχε κατὰ ἀνατολὴν κείμενον οἱ Γαλλοὶ τὴν σφάν στρατὸν ἀνέστησαν. Davies.

opportunis locis erant posita; ibique castella xxiiii facta, ¹ in quibus castellis interdiu stationes disponebantur, ne qua subito irruptio fieret, hæc eadem noctu excubitoribus, ac firmis præfidiis tenebantur.

LXX. Opere instituto, fit equestre proelium in ea planitie, quam intermissam collibus ² 111 millium passuum in longitudinem patere supra demonstravimus. Summa vi ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris Cæsar Germanos submittit, legionesque pro castris constituit, ne qua subito irruptio ab hostium peditatu fiat. Præsidio legionum addito, nostris animus ³ augetur: hostes in fugam conjecti se ipsi multitudine impediunt; atque ⁴ angustioribus portis relictis coarctantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur. Fit magna cædes, nonnulli, relictis equis, fossam ⁵ transire, & maceriam transcendere conantur. Paullum legiones Cæsar, quas pro vallo constituerat, promovet. Non minus, qui intra munitiones erant, Galli ⁶ perturbantur. veniri ad se confestim existimantes, ad arma conclamant. nonnulli perterriti in oppidum irruunt. ⁷ Vercingetorix jubet portas claudi, ne castra nudentur. Multis interfectis, compluribus equis captis, Germani sese recipiunt. LXXI.

2. In quibus castellis.] Sic rescripti ex editt. Rom. Ven. Beroald. nec aliter MS. Norvic. nisi quod in eo duæ primæ voces sint transpositæ. Vulgg. ultimam omittunt, quam expunxerunt ii, quos fugit Cæsareus loquendi modus. Sic lib. i. B. G. cap. vi. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent. Et paullo post: Diem dicunt, quæ die ad ripam Rhodani omnes conveniant. Apud nostrum & alios optimos auctores frequenter occurrit hæc verborum geminatio. Idem.

3. 111 millium passuum in longitudinem.] Ultimam vocem cum penultima omittunt editt. Rom. Ven. Beroald. sed ratio sermonis Latini non sinit, ut

exulent. Fr. Hotomannus mavult 111 millia passuum. Sane ita est in MS. Norvic. nec aliter locutus est noster hujusce libri capp. lxxix. & lxxix. At ob plurimum Codd. consensum vulgatam lectionem retineo. Davies.

1. Angustioribus portis relictis coarctantur.] Expunge vocem relictis, quæ irrepsit incuria librarii, qui librum descripturus ex uno versu in alterum hanc vocem transulit, hoc pacto. Angustioribus portis relictis coarctantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur, fit magna cædes, nonnulli relictis equis, fossam transire. &c. D. Vossius.

- 1 LXXI. Vercingetorix, priusquam munitiones ab Romanis perficiantur, ¹ consilium capit, omnem à se equitatum noctu dimittere. Discedentibus mandat, ut suam quisque eorum civitatem adeat, omnesque, qui per a-
 2 tatem arma ferre possint, ad bellum cogant. sua in illos merita proponit; obtestaturque, ut sua salutis rationem habeant, neu se de communi libertate optime meritum in cruciatum hostibus dedant: qui si indiligentiores fuerint, millia hominum
 3 LXXX delecta secum interitura demonstrat: ratione inita, frumentum se exigue dierum xxx habere, sed paullo etiam
 4 longius tolerare posse parcendo. His datis mandatis, qua erat nostrum opus intermissum, secunda vigilia silentio equitatum dimittit; frumentum omne ad se ferri
 5 jubet: capitis poenam iis, qui non paruerint, constituit: pecus, cujus magna erat ab Mandubiis compulsacopia, viritum distribuit: frumentum parce, & paulatim metiri instituit: copias omnes, quas pro oppido
 6 collocaverat, in oppidum recipit. His rationibus auxilia Galliae exspectare, & bellum administrare parat.
 7 LXXII. Quibus rebus cognitis ex perfugis & captivis, Cæsar hæc genera munitionis instituit. Fossam pedum xx directis lateribus duxit; ut ejus solum tantundem
 8 pateret, quantum summa labra distabant. reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedibus CD reduxit: id hoc consilio, quoniam
 9 tantum esset necessario spatium complexus, ² nec facile totum opus corona militum cingeretur; ne de improvviso, aut noctu ad munitiones hostium multitudo advolaret, aut interdum
 10 tela in nostros operi destinatos conjicere possent. Hoc inter-

1. Consilium capit omnem à se equitatum noctu dimittere.] Dimittendi. Corn. Nepos Hannib. cap. xiiii. Nunc tempus est hujus libri facere finem. Phædrus lib. iiii. Fab. xvi. 12. Potare est animus nectar, quod Pallas mihi Naper donavit. Similium σικεραίων exempla sat multa congesti ad hujusce libri cap. xvi. Davies.

2. Nec facile totum opus militum corona cingeretur.] Explicat Hirtius, cum lib. viii. c. xi. ait, nec locum munitionibus claudi nisi à majore exercitu posse. Hinc coronare pro cingere Statius dixit ii Thebaid.

— densaque nemus statione coronant. D. Vossius.

termisso spatio, ¹ duas fossas, xv pedes latas eadem altitudine, perduxit: quarum anteriorem campestribus, ac demissis locis, aqua ex flumine derivata, complevit. post eas aggerem, & vallum xii pedum extruxit. ² huic lorica pinnaeque adjecit, grandibus cervis eminentibus ad commissuras pluteorum, atque aggeris, qui adscensum hostium tardarent: & turres toto opere circumdedit, quæ pedes LXXX inter se distarent.

LXXIII. Erat uno tempore & materiari, & frumentari, ³ & tantas munitiones fieri necesse, deminutis nostris copiis, quæ longius ab castris progrediebantur: & nonnunquam opera nostra Galli tentare, atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere summa vi conabantur. quare ad hæc rursus opera addendum Cæsar putavit, quo minore numero munitiones defendi pos-

1. Duas fossas — quarum anteriorem.] Fuere palam duæ, non una, ut pravo acumine Fr. Hotomannus dixit; nam vult duas nominatas ad speciem sectionis, quæ à flumine medio facta, atque ideo nec anteriorem quidem legit, sed posteriorem. Quæ hæc mala libido innovandi est? Certe pro tutela, & reliqua dignitate operis, magis facit, fuisse duplices. J. Lipsius Poliorc. lib. ii. Dial. ii. Davies.

2. Huic lorica pinnaeque adjecit, grandibus cervis eminentibus.] Pinnae & cervi distinguit: accuratè, ut omnia in hoc autore. Nimirum pinnae direxerant in supremo loricae, ut hodieque sepibus aliisque id genus ferreas pinnae imponi videmus ad verum transgressionem. Infra pinnae cervi erant, videlicet inter commissuras aggeris & pluteorum. Ubi primum hoc nota, pluteos hic (uti & supra notavimus) nihil aliud esse, quam ipsam lorica ex asseribus constructam; nam pluteos hic dicit aggeri impositos, & idem statim dixit de lorica. Inter hanc lorica & aggerem

infixi erant cervi. Quo fine? etiam ut transcensum tardarent, ut ipse Cæsar ait. At cervi sunt, autors Servio, furca, quæ figuntur ad casti sustentationem, quæ dista sunt cervi ad similitudinem cornuum cervinorum. Hi igitur cervi, & propriè magis illud nomen stipites hi, quos Cæsar dicit, gestare poterant, quàm furca quæ humo infinguntur; quia eodem modo quo cervus cornua alicui obvertens caput demittit, ita & hi cervi procumbebant ea ratione, quæ hodieque videmus castellis infigi pinnae. Nam pinna, quomodo veteres figebant eas, in summo loricae erectis, hodie in bello haud utimur. D. Vossius.

3. Et tantas munitiones fieri necesse.] Sic omnes nostri; at Codex Andin. ultimam vocem omittit, quæ, salva Latinitate, abesse potest. Sic Seneca Nat. Quæst. lib. vi. cap. xxx. Quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Pluribus optimi hujusce MS. lectionem tueretur J. Fr. Gronovius Observ. lib. iv. cap. viii. Davies.

possent. Itaque truncis arborum, aut admodum ¹ firmis ramis abscisis, atque horum dolabratis, atque præacutis cacuminibus, perpetuæ fossæ quinos pedes altæ, ducebantur. Huc illi stipites demissi, & ab infimo revincti, ne revelli possent, ab ramis eminebant. Quini erant ordines conjuncti inter se, atque implicati; quo qui intraverant, ² se ipsi acutissimis vallis induebant, ³ hos Cippos appellabant. Ante hos, obli-

1. Firmis ramis abscisis] Alii abscisis; sed antiquissimi MSS. tam Cæsaris, quam aliorum auctorum, litteram sibilantem non geminant. Sic Livius lib. xlv. cap. v. *Qua rupes abscisæ erant.* Vide & Ger. Joan. Vassium Anal. lib. iii. cap. xxvi. p. 97. Davies.

2. Se ipsi acutissimis vallis induebant] Sic infra se ipsi stimulis inopinantes induebant. Ad verbum Græcus, *αὐτοὺς αἱ τῆς ἀκρότης ἐκείνης σκαυπὲς ἐπέδυνον.* & infra, *αὐτοὺς αἱ τῆς σκαυπὲς ἀκρότης ἐπέδυνον ἐπιδύνον.* Rectè, phrasid Græca est, & Xenophon sub finem lib. i. Cyropæd. de lepore: *ἵνα ἐν τῇ σκαυπῇ φέρονται αὐτοὶ ἐν ἡμετέροις ἐπιδύνον.* D. Vossius.

Ibid.] Antiqua est & elegans, loquendi ratio. Infra cap. lxxxii. *Se ipsi stimulis inopinantes induebant.* Latinus Pacatus Pan. xii. cap. xxxiv. 3. *Obvius sudibus induebantur.* Virgilius Æn. x, 681.

An sese mucrone ob tantum dedecus amens

Induat.

Lucretius lib. iv. pag. 509. edit. Wechel.

Ac nos in fraudem induimus —

Ad eum locum plura Dionys. Lambrinus, unde patet, aures Honorato Joannio non esse præbendas, cui placuit se ipsi acutissimis vallis inducantur; cum eo tamen facere videtur Achilles Statius, qui hujusce facinoris memoriam servavit in notis ad Tibulli lib. i. Eleg. vi, 1. Davies.

3. Hos cippos appellabant] Vet. cod.

cappos, unde Lipsius faciebat scapos. Sed noli audire eum. Cippi sunt columnæ, quæ imponi solent sepulchris. Glossæ; Cippus, *στῆλη, ἀνδρείον.* Talibus insculpi solebant monumenta, & nomen sepulti, & quæ alia huc pertinent. Unde Horatius Sermonum lib. i. Sat. viii.

Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum

Hic dabit.

Ubi cippus non tumulum, sed qualem dixi columnam notat. Hæ juxta vias publicas poni solitæ; eoque sæpe obnoxie jumentorum aut hominum injuriis. Lucillius apud Festum ait;

Porro homines nequam malus ut quartarius cippos
Collisere omnes.

Magnus Turnebus in Adversariis cippos interpretatur eminentias, & devia asperaque loca. Et interpretatur hæc verba de imperitis mulionibus, qui mulos suos in cippis eminentes & inæquales, nec planam viam & æquatam sequuntur, ex eoque vel jumenta cespitare & cadere, vel everti vehicula ait, eoque dici illos, cippos collidere. Sed multum fallitur, nam cippos pro tali tumulo aut eminentia nullus scriptor dixit, præterea versus illi corruptè ita leguntur; & rectè jam pridem emendavit Scaliger:

Porro homines nequam, malus ut quartarius, cippos
Collisere homines.

Ait se portare homines nequam & insolentes, qui cippos viæ publicæ ap-

quis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paulatim ¹ angustiore ad infimum fastigio. Huc teretes stipites feminis crassitudine, ab summo præacuti & præusti, demittebantur; ita ut non amplius

appositos collisissent, haud aliter atque mali quartarii solent, dum jumenta sua non bene regunt. Igitur cippi tales columnæ: sed & illæ, quæ in via solent poni ad scienda itineris spatia. Lapides Romani vocavere. Unde illud toties repetitum, ad primum ab urbe lapidem. h. e. cippum. Valerius Probus de notis. cipp. Cippus, id est terminus, ut cippum, seu lapidem. Denique admonebantur talibus cippis viatores, quæ transire liceret, privatum ne an publicum iter esset, an curru, an equiti, an ætui transitus deberetur. Talis Cippus est qui Romæ visitur, quæ itur a Pantheo ad viam Flaminiam, qui hæc inscripta habet:

ID. QVOD. INTRA. CIPPOS
AD. CAMPVM. VERSVS. SOLI
EST. A. CÆS. AVGVST.
REBETVM

PRIVATO. PVBLICAVIT.

Item alter cippus Stimigliani in Sabinis:

PER. HANC
VIAM. FVND
C. MARCI. C. L.
PHILERONIS
ITER. ACTVS
DEBETVR.

In veteribus Glossis invenio. Cippus, *Εἰς ἄστυς*, *Κεραὶς*, *πρόδοξον.* Diu cogitabam quid sibi veller illud *Εἰς ἄστυς*; locus haud dubie depravatus. Martinus pro *ἰνὸς* legebat *ἐνὸς*, nimis audacter. Certe male distincta hæc verba certum habeo: itaque interpunge *Εἰς, ἄστυς, κεραὶς*, *πρόδοξον.* *Εἰς* cippus, quemadmodum mutum hominem quemadmodum appellamus, stupidum, stupitum; omnino id arbitror voluisse Glossographum, tamen nusquam reperiam ita veteres hac voce usos.

Sed quemadmodum Cippum aliarum Glossarum *ἀστυς* interpretantur, ita statua de homine mutò. Jam *ἀστυς* *κομὴς*, illud vere cippus. Nam *κομὴς* truncum notat cui absceunduntur ramuli, qui inde pullulant. Quod rectè congruit cum cippis Cæsaris, qui ait, *truncis arborum, aut admodum firmis ramis abscisis, atque horum dolabratis, atque præacutis cacuminibus, perpetuæ fossæ ducebantur.* Nisi forte Cæsar respexit ad alteram notionem vocis cippus, nimirum *πρόδοξον*: quia inquit inducant se acutissimis vallis. Certum *πρόδοξον* quoque cippum notare, sive lignum bipatens, quo fontium pedes includuntur. Unde haud dubie hodieque vox cippier remansit, quæ carceris custodem notat. Sed non arbitror tamen hoc Cæsarem voluisse. D. Vossius.

1. Paulatim angustiore ad summum fastigio] Ita & Scaliger edidit vv. cc. ad infimum. Ursinus mire nugatur ad hunc locum; nam ita scribit: Sed fortasse legendum ad imum, vel potius, in imum. Nam antiqui finem scribebant pro imum. Et ex duabus dictionibus in finem, cum unam fecerit librarius, infimum, alius postea addidit particulam ad. Profecto pudet nugarum, & siluisse mallem. Quasi non infimum & imum idem sint. Scire etiam velim, quo autore Ursinus dicat veteres finum, pro imum scripsisse. Sed gaudeat ille conjectura sua. Magnus Lipsius putabat scribendum infimum. Nam alioqui, inquit, quomodo commode, quod subjicit Cæsar, exculcari terra poterat? Potuit, & commode quidem. Nam et si scrobes inferius latiores erant, quid prohibet suprema tantum patuisse, ut commode pes inferi, & exculcari terra posset? Præterea si arctius

7 plus 1^v digitis ex terra eminent. simul confirmandi & stabiliendi causa singuli ab infimo solo pedesterra exculcabantur: reliqua pars scrobis ad occultandas insidias viminibus
8 ac virgultis integebatur. Hujus generis octoni ordines ducti, ternos inter se pedes distabant. id² ex similitudine floris Lili-
9 um appellabant. Ante hæc talea pedem longa ferreis hamis infixis tota in terram infodiebantur; mediocribusque intermissis spatiis, omnibus locis differebantur, quos Stimulos nominabant.

1 LXXIV. His rebus perfectis, regiones secutus, quam potuit, æquissimas pro loci natura, xiv millia passuum complexus, pares ejusdem generis munitiones, diversas ab his, contra exteriorem hostem perfecit, ut ne magna quidem multitudine, si ita accidat, ejus discessu, munitionum præsidia circumfundi possent. neu cum periculo ex castris egredi cogerentur, dierum xxx pabulum frumentumque habere omnes contentum jubet.

1 LXXV. Dum hæc ad Alethiam geruntur, Galli, con-

Paullatim ad imum coibant, minus Profundæ fuissent. Atqui Cæsaris consilium fuit ut vel læderentur liliis milites, vel in scrobes deciderent, ex quibus minus commode extrahuntur pedes, quando suprema angustiora sunt. Ego contendo illud summum probum esse, & tantundem valere ac si diceret Cæsar, infima scrobis angustiora fuisse. Et melius hic dixit Cæsar ad summum quam ad infimum. Nam fastigii vox proprie summum notat: sed hic summum dicitur de scrobe, ut altum mare & cælum vocatur. D. Vossius.

Ad infimum] Sic plures libri, quos probat Just. Lipsius Polior. l. II. Dial. II. p. 518. Et merito quidem; hos enim cippus ex similitudine floris lilia appellabant, ut paulo post testatur Cæsar; at liliis imum est angustius, summa vero magis patent.

Jos. Scaliger. hoc, ut opinor, in animum non revocans, edidit ad summum. Longe autem abest, ut D. Vossio accedam, qui summum idem ac infimum denotare contendit; nec enim valet ima summis mutare. Davies.

1. Ex similitudine floris lilium appellabant] Acute, sed quod non facile quisquam intelligat. Fovea ipsa paullatim ad imum angustior, cujus medio insertum lignum paullum exstabat, ut è liliis medio exstant

quoque. Videmus hic magnam similitudinem, ut non potuerit commodius nomen imponi. D. Vossius.

concilio principum indicto, non omnes, qui arma ferre possent, ut censuit Vercingetorix, convocandos statuunt, sed certum numerum cuique civitati imperandum; ne, tanta multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec frumentandi rationem habere possent. Imperant Æduis, atque eorum clientibus, 2 Segusianis, 1 Ambivaretis, 2 Aulercis Brannovicibus, Brannoviis millia xxxv; parem numerum Arvernus, adjunctis Eleutheris Cadurcis, Gabalis, 3 Velau-
nis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt; 4 Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, 3 Ru-

1. Ambivaretis] Ita Scaliger edidit. in v. c. est Ambularetis. alius habet Ambinaretis, quod corruptum ex Ambivaretis non dubito. Alii legunt Ambivaretis, eosque prope Pyrenæos montes collocant. Sane magis id ex Cæsar's mente videtur, qui hoc loco populos minus distitos plerumque conjungit. Certè ego non arbitror Cæsa'em Ambivaretis scripsisse, quia illi in extremo Galliæ, hic gentes Æduis propinquiores plerumque memorantur. Fulvius legebat Ambarri, quod nescio an probare auserim, quia puto sub verbis illis eorumque clientibus, comprehendi Ambarros. Nam Segusianos, & Aulercos cæterasque nationes, quæ hic recensentur, fuisse in clientela Æduorum, nullus veterum, quod sciam, prodidit. Et male, reor, Græcus transfert: τοῖς Ἐδύοις, καὶ τοῖς Ἀμβιβάρεσι, τὰς ἐν τῇ Σαυκαίῳ, &c. D. Vossius.

2. Aulercis Brannovicibus, Brannoviis] Non alibi facta est Aulercorum Brannovicum mentio. Omnes Codd. interpungunt Aulercis, Brannovicibus, Brannoviis; etiam Græcus, τοῖς Ἀυλερκοῖς, τοῖς τε Βραννοῦκις, καὶ τοῖς Βραννοῖς, adeo ut, si illos sequamur, tres sint populi. Sed in re tam obscura nihil potest fortis affirmari; verum tamen libris adhærere multo

fatius, ne nova corruptione Casarem maculemus; quam etiam ob causam nolim cum Jos. Scaligero & Per. Ciacconio ultimam vocem expungere. Fateor equidem Brannovios alibi non memorari, sed nec Brannovices; hoc tamen non impedit, quominus tales revera fuerint populi. Davies.

3. Velauis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt] Vv. cc. constanter Velavis habent. Et sic Strabo Geogr. lib. IV. Οὐλλάνοι ἢ μετὰ τούτοις, οἱ ἀπὸ τῆς ἑλπίδος τοῦ Ἀρβέρου. καὶ δὲ τὰ τούτοις κατὰ τὴν ἰαυτίαν. Scaliger tamen maluit Velauis; credo quia sic in Ptolomæo legitur. Et esse codices Cæsar's, in quibus ita legatur, non dubito. Certè Græcus habet Βελαννίους. Plinius lib. IV. cap. 19. gentem eam Vellates vocat. D. Vossius.

4. Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, Ruthenis, Carnutibus xii millia] Hadr. Valesius not. Gall. pag. 513. non solum legit xxi i millia, sed & putat, singulas has gentes, ut erant frequentes ac validæ, hunc numerum contulisse, nec ob aliam causam à Casare simul esse commemoratas. Dein ut ejus conjecturæ summa conveniat, cap. LXVI. reponit cccxviii. millia. Eæ sane non assentior; cum enim eundem loquendi modum de omnibus

Ruthenis, Carnutibus xi millia; Bellovacis x ; totidem Lemovicibus; octona Pictonibus, & Turonis, & Parisiis, & i Eleutheris Sueffionibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Nervii, Morinis, Nitiobrigibus quina millia; Aulercis Cenomanis totidem; Atrebatibus iv millia; Bellocassis, Lexoviis, Aulercis, Eburonibus terna; Rauracis, & Bojis xxx ; universis civitatibus, quæ Oceanum attingunt, quæque eorum consuetudine Armoricæ appellantur, quo sunt in numero Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Cadetes, Osismii, i Lemovices, Veneti, Unelli, Sena.

5 Ex his Bellovacii suum numerum non contulerunt; quod se suo nomine, atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicerent, neque cujusquam imperio obtemperaturos. rogati tamen à Comio, pro ejus hospitio ii millia miserunt.

1 LXXVI. Hujus opera Comii, ita ut antea demonstravimus, fidei atque utili superioribus annis erat usus in Britannia Cæsar: pro quibus meritis civitatem ejus immunem esse jusserat; jura legesque reddiderat: atque ipsi

bus adhibeat Cæsar, non est, cur singulæ harum civitatum xxii millia contulisse videantur, dum reliquæ numerum imperatorum conjunctim effecerint. Nec obstat, quod hæ gentes in primis essent firmæ; pro viribus enim civitatum milites non erant imperati, nam si hanc rationem sequerentur principes, vix est ut arbitremur, eos ex Rauracis & Bojis xxx millia, tota vero Armorica v tantum, fuisse coacturos. Davies.

1 . *Eleutheris Sueffionibus*] Nescio cuius audacia hic *Eleutheri* supra memorati irrepserint. Stephanus ita impressit, sed quo autore? Multo minus scio qui sint *Eleutheri Sueffiones*. Nusquam sane ita appellatos Sueffiones invenio. Veteres codd. habent *Helviciis*, multo melius. Non

quod hanc probam lectionem putem, sed altera minus corruptam. Lego confidenter *Helviciis*: nam & supra quo loco *Helviorum* mentio à Cæsare facta, corruptè in veteri codice erat *Helviciis*. Tu itaque hoc modo distingue hæc verba: *Octona Pictonibus, & Turonis, & Parisiis, & Helviciis. Sueffionibus, Ambianis, &c. D. Vossius.*

2 . *Lemovices*] Hanc vocem delent Per. Ciacconius & Jos. Scaliger, quia Cæsar Lemovicum supra meminisset. Nihilominus, cum omnes MSS. & Græcus interpres retineant, inducendam non censuerim: ut enim tres erant Aulerci, ita duo poterant esse Lemovices, quorum hi in Armorica fuere siti, alii non item. Davies.

ipsi Morinos attribuerat. Tanta tamen universæ Galliæ 2 consensio fuit libertatis vindicandæ, & pristinae belli laudis recuperandæ, ut neque beneficiis neque amicitia memoria moverentur; omnesque & animo, & opibus in id bellum incumberent; 1 coactis equitum ix millibus, & peditum circiter ccxl . Hæc in *Æduorum* 3 finibus recensentur; numerusque inibat: præfæcti constituebantur: Comio Atrebatii, Viridumaro, & Eporedorigi *Æduis*, Vergasillauno Arverno consobri-
no Vercingetorigis summa imperii transditur. Iis de-
fæcti ex civitatibus attribuuntur, quorum consilio bellum 4 administraretur. Omnes alacres, & fiduciæ pleni ad *A-*
lesiam proficiscuntur. nec erat omnium quisquam, qui 6
ad spectum modo tantæ multitudinis sustineri posse arbitrareretur, 2 præsertim ancipiti proelio; quum ex oppido eruptione pugnaretur, & foris tantæ copiae equitatus peditatusque cernerentur.

LXXVII. At ii, qui *Alesiam* obsidebantur, præterita die, qua suorum auxilia expectaverant, consumpto omni frumento, inscii, quid in *Æduis* gereretur, consilio coacto, de exitu fortunarum suarum consultabant, ac variis dictis sententiis, quarum pars deditionem; 2 pars, dum vires suppeterent, eruptionem censebant, non prætereunda videtur oratio Critognati, propterea singularem ac nefariam crudelitatem. Hic summo 3
in Arvernibus natus loco, & magnæ habitus auctoritatis, *Nihil, inquit, de eorum sententia dicturus sum, qui turpissimam*

1 . *Coactis equitum viii millibus, & peditum ccxl.*] Sic *Jul. Celsus* p. i 54. sic & omnes Codd. nisi quod antiquitus impressi habeant *coactis equitum vii millibus*: at totus Gallorum numerus, si & eorum rationem habeas, qui cum Vercingetorige erant ad *Alesiam*, ccxxxii millia conficit, adeo ut vel ultra numerum imperatorum miserint nonnullæ civitates, vel in notas numerales irrepre-

rit vitium. Davies.

2 . *Præsertim ancipiti prælio*] *Ancipiti prælium* hic denotat pugnam à tergo & à fronte instantem. Noster lib. iii . B. C. cap. lxxii . Non illi — ancipitem terrorem intra extraque munitiones — causa fuisse cogitabant. *Curius* lib. iii . cap. vii , 9. Ubi circumiri, ubi ancipiti acie premi possent. Vide & *Corn. Nepotem* *Datam*, cap. vii , 3. Idem.

simam servitutem deditiois nomine appellant; neque hos habendos civium loco, ¹ neque ad concilium adhibendos censeo.

4 Cum iis mihi res sit, qui eruptionem probant: quorum in consilio omnium vestrum consensu pristina residere virtutis memoria videtur. Animi est ista mollities, non virtus, inopiam paullisper ferre non posse. ² Qui se ultro morti offerant,

6 facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. Atque ego hanc sententiam probarem, nam apud me multum dignitas potest; si nullam, præterquam vite nostræ, iacturam fieri viderem: sed in consilio capiendo omnem Galliam

8 respiciamus, quam ad nostrum auxilium concitavimus. Quid, hominum millibus LXXX uno loco interfectis, propinquis consanguineisque animi fore existimatis, si pene in ipsis cadaveribus prælio decertare cogentur? Nolite hos vestro auxilio

9 spoliare, qui vestræ salutis causa suum periculum neglexerint, ³ nec stultitia ac temeritate vestra, aut imbecillitate animi omnem Galliam prosternere, ac perpetuæ servituti ad-

10 dicere. An, quod ad diem non venerint, de eorum fide constantiaque dubitatis? Quid ergo? Romanos in illis ulterioribus munitionibus animine causa quotidie exerceri putatis?

11 Si illorum nuntiis confirmari non potestis, omni aditu præsepto, iis utimini testibus, appropinquare eorum adventum;

cujus

1. Neque ad concilium] Sic restitui-
mus. In vulgatis erat consilium. Ma-
le: concioam enim significat, &
recte Græcus utrobique habet ἐκκλη-
σιαν. Davies.

2. Qui se ultro morti offerant, faci-
lius reperiuntur, quam qui dolorem pa-
tienter ferant] Consciscere sibi mor-
tem ignavi esse hominis proprium,
non viri fortis, ut vulgo putatum
est, ex Aristotelis sententia, & D.
Aurelii Augustini jam pridem docuit
M. Antonius Moretus lib. iv. Variar.
cap. ii. Nabarzanes apud Q. Cur-
tium lib. v. Fortium, inquit, virorum
est magis mortem contemnere, quam o-
disse vitam. Sæpe tædio laboris ad vili-
tatem sui (ut recte reposuit Pet. Faber

lib. i. Semeft. cap. x. pro utilitatem)
compelluntur ignavi, at virtus nihil in-
expertum relinquit. Itaque ultimum o-
mnium mors est, ad quam non pigre ire,
satis est. Adde quæ graviter scribit
Seneca epist. xxiv. lib. iii. Brant.

3. Nec stultitia ac temeritate vestra —
omnem Galliam prosternere] Gemina est
negatio pro una. Terentius Andr. A&. II. Sc. ii. v. ult. Neque tu haud dicam
tibi non prædictum; more Græcorum,
apud quos duæ particulae negativæ
vehementius negant. Minucius Felix
Octav. p. 22. Hujusmodi propudia nobis
non licet nec audire. Plura congest
Cl. Janus Bronkhufius ad Propertii
lib. ii. El. xv. 5. Davies.

cujus rei timore exterriti, diem, noctemque in opere versantur. Quid ergo mei consilii est? Facere, quod nostri majores nequaquam pari bello Cimbrorum Teutonumque fecerunt; qui in oppida compulsi, ac simili inopia subacti, eorum corporibus, qui ætate inutiles ad bellum videbantur, vitam toleraverunt, neque se hostibus transdiderunt. cuius rei exemplum si non haberemus, tamen libertatis causa institui & posteris prodi pulcherrimum judicarem. Nam quid huic simile bello fuit? ¹ Depopulata Gallia, magnaque illata calamitate, Cimbri finibus nostris aliquando excefferunt, atque alias terras petierunt: jura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, nisi ¹⁵ invidia adducti, quos fama nobiles, potentesque bello cognoverunt, horum in agris civitatibusque consistere, atque his æternam injungere servitutem? neque enim unquam alia conditione bella gesserunt. Quod si ea, quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis; respicite finitimam Galliam, quæ in provinciam redacta, jure, & legibus commutatis, securibus subiecta, perpetua premitur servitute.

LXXVIII. Sententiis dictis, constituunt, ut, qui valetudine, aut ætate inutiles sunt bello, oppido excedant, atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sententiam descendant: illo tamen potius utendum consilio, si res cogat atque auxilia morentur, quam deditiois aut pacis subeundam conditionem. Mandum ³ bii, qui eos oppido receperant, cum liberis atque uxoribus exire coguntur. Ii, quum ad munitiones Romanorum accessissent, flentes, omnibus precibus orabant, ut se in servitutem receptos cibo juvarent. Hos ⁵ Cæ-

1. Depopulata Gallia] Verbum hoc, quod deponens censetur, passivam significationem hic obtinet. Sic lib. i. B. G. cap. xi. Sese, depopulatis agris, non facile ab oppidis vim hostium prohibere. Horatius lib. iii. Od. V. v. 24. Arva Marte cæli populata no-

stro. Nec hoc mirum videatur, cum & activa terminatio in usu remanserit. Auctor de Bell. Hisp. cap. xlii. Agros vestramque provinciam vestro impulsu depopulavit. Vide & Virgilium Æn. i. 531. Davies.

Cæsar, ¹ dispositis in vallo custodiis, recipi prohibebat.

¹ LXXIX. Interea Comius, & reliqui duces, quibus summa imperii permessa erat, cum omnibus copiis ad Aleſiam perveniunt, & colle exteriori occupato, ² non longius ³ passibus à nostris munitionibus confidunt. Postero die equitatu ex castris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem ¹¹¹ millia passuum patere demonstravimus, complent; pedestresque copias, paullum ab eo loco, abditas, in locis superioribus constituunt. Erat ex oppido Aleſia despectus in campum. Concurritur, his auxiliis visis; fit gratulatio inter eos, atque omnium animi ad lætitiā excitantur. Itaque, productis copiis ante oppidum confidunt; & proximam fossā cratibus integunt, atque aggere explent; seque ad eruptionem, atque omnes casus comparant.

¹ LXXX. Cæsar, omni exercitu ad utramque partem munitionum disposito, ut, si usus veniat, suum quisque locum teneat, & noverit; equitatum ex castris educi, & prælium committi jubet. Erat ex omnibus castris, quæ summum undique jugum tenebant, despectus: atque ³ omnium militum intenti animi pugna even-

¹. Dispositis in vallo custodiis] Alii custodiis, quam lætionem intulere Librarii, nescierunt enim abstractum pro concreto apud optimos auctores inveniri. Corn. Nepos Epam. cap. vi, 4. Coram frequentissimo legationum conventu. Val. Maximus lib. i. cap. i, 9. Non dubitaverunt sacris imperia servire. Eumenius Pan. iv. cap. viii, 4. Cum conjugis & liberis cateroque examine necessitudinum — ad loca olim deserta transirent. Hinc Julii Firmici vulgata lætio defendi potest; ait enim p. 23. de error. Prof. Rel. Sicque tum ipsa dispensatio (Ceres) quod attulerat frumenta — sepulta in eo loco est, pariter & consecrata. Vir summus J. F. Gronovius Observ. Eccles. cap.

ix. reponit dispensatrix, vel dispensata, vel dispensato frumento. Sed locus recte se habet, nec medica manu est opus, ut ex exemplis allatis constat, quibus adde Thome Munckeri collectanea ad Hygin Fab. cxx. Davies.

². Non longius ³ passibus] MSS. Ciacccon. & Norvic. cum edit. Rom. Ven. Beroald. habent mille passibus, quam etiam lætionem in suo Codice invenit Græcus interpres; vertit enim *ἡ πλῆθος ἀπὸ τῶν Περμαίων ἢ ΟΚΤΩ ΣΤΑΔΙΑ*, quæ mille passus faciunt. Idem.

³. Omnium militum intenti animi pugna eventum expectabant] In aliis, *zunes*

eventum expectabant. Galli inter equites; raros sagittarios, expeditosque levis armaturæ interjecerant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent, & nostrorum equitum impetum sustinerent. Ab his complures de improvviso vulnerati, prælio excedebant. Quum suos pugna superiores esse Galli confiderent, & nostros premi multitudine viderent; ex omnibus partibus, & ii, qui munitionibus continebantur; & ii, qui ad auxilium convenerant, clamore & ululatu suorum animos confirmabant. Quod in conspectu omnium res gerebatur, neque recte, aut turpiter factum celari poterat; utroque & laudis cupiditas, & timor ignominie ad virtutem excitabat. Quum à meridie prope ad Solis occasum dubia victoria pugnaretur, Germani una in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt. quibus in fugam conjectis, sagittarii circumventi, interfectique sunt. Item ex reliquis partibus nostri cedentes usque ad castra insecuti, sui colligendi facultatem non dederunt. at ii, qui ab Aleſia processerant, mœsti, prope victoria desperata, se in oppidum receperunt.

LXXXI. Uno die intermisso, Galli, atque hoc spatium, magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto, media nocte silentio ex castris egressi, ad campestris munitiones accedunt. Subito clamore sublato, ² qua significatione, qui in oppido obsidebantur, de suo adventu cognoscere possent, crates projicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo deturbare, reliquaque, quæ ad oppugnationem pertinent, administrare. Eodem tempore, clamore exaudito, dat tuba signum ³ suis

miles milites intenti pugna eventum expectabant, ac sic legit Metaphrastes. MSS. autem Carvar. & Norvic. proventu exhibent proventum; quæ sane vox (licet ejus usus hoc in sensu sit rarior) idem valet ac eventus, quæ de causa vulgatam lætionem

Glossæmatis suspectam habeo. Virgilius Æn. xii, 427.

Non hac humanis opibus; non arte magistra

Proveniunt. —

Plura collegimus not. ad hujusce libri cap. xxix. Davies.

4 suis Vercingetorix, atque ex oppido educit. Nostri, ut superioribus diebus ¹ suis cuique locus erat definitus, ad munitiones accedunt; ² fundis librilibus fudibusque quas in opere disposuerant, ac glandibus Gallos

5 perterrent. Prospectu tenebris adempto, multa utrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela con-

6 jiciuntur. At M. Antonius, & C. Trebonius, legati, quibus eæ partes ad defendendum obvenerant, qua ex parte premi nostros intellexerant, iis auxilio ex ulterioribus castellis deductos submittebant.

1 LXXXII. Dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant: postea quam propius successerant, aut se ipsi stimulis inopinantes inducebant; aut in scrobes delapsi transfodiebantur; aut ex vallo, & turribus transjecti pilis muralibus interiebant. Multis undique vulneribus acceptis, nulla munitione perpetua, quum lux appeteret; veriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione circum-

3 venirentur, se ad suos receperunt. At interiores, dum ea, quæ à Vercingetorige ad eruptionem præparata erant, proferunt, priores fossas expleant: diutius in iis rebus administrandis morati prius suos discessisse cognoverunt, quam munitionibus appropinquarent. Ita re infecta in oppidum reverterunt.

1 LXXXIII. Bis magno cum detrimento repulsi Galli

1. *Suis cuique locus erat definitus* Codicis Andini lectionem recepinus. Noster lib. III. B. C. cap. LXXXII. Jamque inter se palam de præmiis ac sacerdotibus contendebant, in annisque consilium definitiebant. Justinus lib. XIV. cap. 1, 9. Iis, qui Eumenis caput ad Antigoni demississent, magna præmia definitiebantur. Vulgo erat attributus. Sed ea lectio ex interpretatione irrepperat, ut animadvertit J. F. Gronovius, quem vide ad Livii lib. XXXV. cap. VII. Davies.

2. *Fundis librilibus* Nonnulli libra-

libus, quæ lectio firmari poterit ex Vegetio; is enim lib. II. cap. XXIII. libralia saxa memorat. Sed receptam tueretur Festus: nam ait Librilia appellantur instrumenta bellica, saxa scilicet ad brachii crassitudinem in modum flagellorum loris revincta; unde distinguendum videtur, fundis, librilibus, quemadmodum etiam censuit Just. Lipsius Poliorc. lib. IV. Dial. III. Sane sic exhibent MS. Brant. & Græcus interpret, qui vertit, σφιδάρις, πυλῶναις τε λίθοις. Idem.

li quid agant, consulunt. locorum peritos adhibent. ab his superiorum castrorum situs, munitionesque cognoscunt. Erat à Septemtrionibus collis, quem quia, propter magnitudinem circuitus, ¹ opere circumplecti non potuerant; nostri necessario pene iniquo loco, & leniter declivi, castra fecerunt. Hæc C. Antistius Reginus, & C. Caninius Rebilus, legati cum 11 legionibus obtinebant. Cognitis per exploratores regionibus, ² duces hostium LV millia ex omni numero deligunt earum civitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant: quid, quoque pacto, agi placeat, occulte inter se constituunt. adeundi tempus definiunt, quum meridies esse videatur. Iis copiis Vergasillaunum Arvernum, unum ex IV ducibus, propinquum Vercingetorigis, præficiunt. Ille ex castris prima vigilia egressus, ³ prope confecto sub lucem itinere, post montem se occultavit, militesque ex nocturno labore sese reficere jussit. Quum jam meridies appropinquare videretur, ⁴ ad ea castra, quæ supra demonstravimus, contendit; eodemque tempore equitatus ad campestres munitiones accedere, & reliquæ copiæ sese pro castris ostendere cœperunt.

LXXXIV. Vercingetorix ex arce Alesia suos conspicatus, ¹ ex oppido egreditur, * è castris longurios, musculos, falces, reliquaque, quæ eruptionis causa paraverat, profert. Pugnatur uno tempore omnibus ² locis, atque omnia tentantur. quæ minime visa pars firma esse, huc concurritur. Romanorum manus tantis ³ mu-

1. *Opere circumplecti non potuerant, nostri necessario &c.* Clarior multo & dilucidior erit sententia, si hoc modo interpungas opere circumplecti non potuerant nostri, necessario &c. Ita distinxit Græcus. O, inquit, è δυνάμει οὐ παραύτως ἡμῶν τῶν περὶ τοὺς ἀναγκάσιος ἢ τὰ ἑστῶς. Davies.

2. *Ex oppido egreditur, * è castris lon-*

garios] Ita plerique codices, ut nonnulla deesse videantur. Urinus pro è castris legebat, & crates: alii & rastro. Græcus habet, ἐν τῇ πόλει ἐξήγαγε τὸ πᾶν αὐτῶν ἐξοπλισμα. Incertum quæ vera lectio, & expectandi meliores codices. D. Vossius Vide Just. Lipsium Poliorc. I. 1. dial. IX. Davies.

munitionibus distinetur, nec facile pluribus locis occurrat. Multum ad terrendos nostros valuit clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit, quod suum periculum in aliena vident virtute consistere. omnia enim plerumque quæ absunt, vehementius hominum mentes perturbant.

LXXXV. Cæsar idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur, cognoscit, laborantibus submittit. Utrisque ad animum occurrit, unum illud esse tempus, quo maxime contendere conveniat. Galli nisi perfrugerint munitiones, de omni salute desperant. Romani, si rem obtinuerint, finem laborum omnium expectant. Maxime ad superiores munitiones laboratur, quo Vergasillaunum missum demonstravimus. ² Exiguum loci ad declivitatem fastigium, magnum habet momentum. Alii tela conjiciunt, alii testudine facta subeunt, defatigatis invicem integri succedunt. Agger ab universis in munitionem conjectus, & adscensum dat Gallis, & quæ in terram occultaverant Romani, contegit. nec jam arma nostris, nec vires suppetunt.

LXXXVI. His rebus cognitis, Cæsar Labienum cum cohortibus vi subsidio laborantibus mittit. Imperat, si sustinere non possit, deductis cohortibus eruptione pugnaret. id, nisi necessario, non faciat. Ipse adit reliquos: cohortatur, ne labori succumbant: omnium

1. Laborantibus submittit] Nusquam alibi sic locutus est Cæsar, sed milites aut subsidia aut aliquid istiusmodi huic verbo semper subijcit. Ita lib. iv. B. G. cap. xxv. *His subsidia submittit.* Et lib. vii. cap. xiii. *Equites circiter c. d. submittit.* Ac iterum cap. lxx. *Laborantibus nostris Cæsar Germanos submittit.* Sic perpetuo apud nostrum. Non male igitur Pet. Ciacconius legendum conjectit subsidia laborantibus submittit, sed plus valet MS. Brant. auctoritas, in quo scri-

bitur *Laborantibus auxilium submittit* & ita reponendum arbitror. Græcus etiam, *βόηθειαν ἐμπύειν*. Davies.

2. Exiguum loci ad declivitatem fastigium] Vv. cc. *Iniquum loci*, &c. Ursinus & Ciacconius vocem *loci* inducendam putabant. Quid si legamus *Exiguum loci*, ob declivitatem, fastigium. Ut dicat Cæsar, loci fastigium, quamvis exiguum, tamen ob declivitatem magnum habuisse momentum. D. Vossius.

omnium superiorum dimicationum fructum in eo die, atque hora docet consistere. Interiores, desperatis campestribus locis, propter magnitudinem munitio- num, loca prærupta ex adscensu tentant. Huc ea, quæ paraverant, conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: ¹ aggere, & cratibus, aditus expediunt: falcibus vallum, ac loricam, rescindunt.

LXXXVII. Cæsar mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus vi, post cum aliis vii Fabium legatum. postremo ipse, quum vehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. Restituto prælio, ac repulsis hostibus, eo, quo Labienum miserat, contendit. cohortes v ex proximo castello educit. equitum se partem sequi, partem circumire exteriores munitiones, & ab tergo hostes adoriri jubet. Labienus, postquam neque aggeres, neque fossæ vim hostium sustinere poterant, coactis una de quadraginta cohortibus, quas ex proximis præfidiis deductas ² fors obtulit, Cæsarem per nuncios facit certiorum, quid faciendum existimet. Accelerat Cæsar, ut prælio inter- sit.

LXXXVIII. Ejus adventu ³ ex colore vestitus cognito,

1. Aggere & cratibus aditus expediunt] In MSS. Ursin. Brant. Norvic. & edit. Rom. Ven. Beroald. legitur *aggere & cratibus fossas expleant*. Sic etiam in suo Codice reperit Græcus, habet enim *καμαρί τε καὶ ἐκδοξὺς τὰς τάξεις ἀντιπαραταύ.* nec improbat Just. Lipsius Poliorc. lib. i. Dial. vii. Mihi vero dubium non videtur, quin illa lectio Glossemati debeat, quo quis explicare voluit, qua ratione aditus expedierint Galli; nisi forsitan, utraque lectione recepta, cum Fr. Hotomanno scribas *Aggere & cratibus fossas expleant, aditus expediunt*. Sed hoc frigidum est; quis enim nescit, expletis fossis, aditus expediri? Præ-

placet igitur prior ratio. Davies.

2. Fors obtulit] Sic recte edit. Steph. In aliis scriptum erat *fors obtulit*. Perperam. Lib. ii. B. G. cap. xxi. *Quam in partem fors obtulit*, ubi male fors irreperat. Vide & lib. viii. B. G. cap. xix. Idem.

3. Ex colore vestitus cognito, quo insigni in præliis uti consueverat] Imperatores aut albo aut purpureo sagulo fuerunt induti. Val. Maximus lib. i. cap. vi, ii. *Ducturus erat (Craesus) a Carris adversus Parthos exercitum; Ei pullum traditum est paludamentum, cum in prælium exeunibus album, aut purpureum dari solet.* Sed singularis cuiusdam, ut opinor, coloris vestitu

gnito, quo insigni in præliis uti consueverat, turmisque equitum & cohortibus visis, quas se sequi iusserrat, ut de locis superioribus hæc declivia & devexa cernebantur, hostes committunt prælium. Utrimque clamore sublato, excipit rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. Nostri, emissis pilis, gladiis rem gerunt. Repente post tergum equitatus cernitur. Cohortes aliæ appropinquant. hostes terga vertunt. fugientibus equites occurrunt. fit magna cædes. Sedulius ¹ dux & princeps Lemovicum occiditur: Vergasillaunus Arvernus vivus in fuga comprehenditur. signa militaria LXXIV ad Cæsarem referuntur. pauci, ex tanto numero se incolumes in castra recipiunt. Conspicati ex oppido cædem & fugam suorum, desperata salute, copias à munitionibus reducant. Fit protinus, hac re audita, ex castris Gallorum fuga. Quod nisi crebris subsidiiis, ac totius diei labore milites fuissent defessi, omnes hostium copiarum deleri potuissent. De media nocte missus equitatus novissimum agmen consequitur. magnus numerus capitur, atque interficitur: reliqui ex fuga in civitates discedunt.

¹ LXXXIX. Postero die Vercingetorix, concilio convocato, id se bellum suscepisse non suarum necessitatum, ² sed communis libertatis causa demonstrat; & quoniam sit fortuna cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satisfacere, seu vivum transfere velit. ³ Mittuntur de his rebus ad Cæsarem legati. Jubet arma transdi, principes produci. Ipse in munitione pro castris con-

vestitu usus est Cæsar: alioquin incepta forent illa verba, quo insigni in præliis uti consueverat. Non enim *Jussu*. Lipsio assentior, qui in Anal. ad Milit. Rom. lib. 11. Dial. XII. eas voces expunxit, & *Julii Celsi* vibices parum revertuæ conquestus est. Davies.

¹. Dux & princeps Lemovicum] Sic recte Metaphrastes ac nonnulli

Codd. manu exarati: In Vett. impressis Rom. Ven. Bernald. absurde legitur dux & princeps Germanorum, cum nulli prorsus huic bello interfuerint Germani, nisi qui à Cæsare steterunt. In MSto. Norwic. pessime scribitur dux & princeps Remorum, cum Rhemi his motibus se non immiscuerint, ut testatus est Cæsar hujusce libri cap. LXIII. Davies.

confedit. eo duces producuntur. ¹ Vercingetorix deditur, arma projiciuntur. Reservatis Æduis, atque Arvernīs, si per eos civitates recuperare posset, ex reliquis captivis toto exercitu capita singula, prædæ nomine, distribuit.

XC. His rebus confectis, in Æduos proficiscitur; ¹ civitatem recipit. Eo legati ab Arvernīs missi, quæ ² imperaret, se facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obsidum. Legiones in hiberna mittit, captivorum circiter xx millia Æduis Arvernisque reddit. T. Labienum cum ³ 11 legionibus & equitatu in Sequanos proficisci jubet. ² Huic M. Sempronium Rutilum attribuit. C. Fabium, & L. Minucium Basilum cum ⁴ 11 legionibus in Rhemis collocat, ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. C. Antistium Reginum ⁶ in Ambivaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum in Rhutenos cum singulis legionibus mittit. Q. Tullium Ciceronem, & P. Sulpicium Cabiloni & Matifcone in Æduis ad Ararim, rei frumentariæ causâ, collocat. ipse Bibracte hiemare constituit. ⁸ His rebus Cæsaris literis cognitis, Romæ ³ dierum ⁹ xx supplicatio indicitur. *

¹. Vercingetorix deditur] Florus lib. III. cap. x. de Vercingetorige loquens: Ipse ille rex, inquit, maximum villoria decus, cum in castra venisset, tum & phaleras & sua arma ante Cæsaris genua projecit. Habes, inquit, fortem virum, vir fortissime, vicisti. Sed mira illa Flori anacronia est, quod Gergoviam octoginta militum millibus defensam & subactam à Cæsare ait, cum ipse Cæsar dicat se à Gergovia discessisse. Sed confudit Gergoviam cum Alefia. Ait idem Alefiam à Cæsare flammis æquatam, quod nusquam legere memini. Credo Genabum voluit, quod à se incensum ipse Cæsar fatetur. D. Vossius.

². Huic M. Sempronium attribuit] Celsi exscriptor p. 159. collegam dat,

quod non placet: attribuit hic Cæsari, est, adiutorem, vel vicarium dat. Sic lib. VIII. c. VI. ait Hirtius: Sueffionum qui Rhemis erant attributi. Ubi attributi sunt clientes. D. Vossius. Vide lib. VIII. B. G. cap. XLVIII. Davies.

³. Dierum xx supplicatio indicitur] V. c. supplicatio redditur. quasi dicas in grati animi testimonium supplicatio diis redditur pro victoriis quas conceperant. Quamquam nullus ita veterum, quod sciam, loquatur. Porro supplicatio hic idem est quod Valerius Max. gratulationem vocat. Nam lib. 1. cap. 1. inquit: Prisco etiam instituto rebus divinis opera datur, cum aliquid commendandum est, precatione: cum exposcendum voto: cum sol-

venditum, gratulatione: cum inque-
dum vel exis vel sortibus impetrato:
cum solenni ritu peragendum, sacrificio.
Ubi supplicatio prateritur, & pro ea
est gratulatio. Sic usus Cicero lib. xi.
epist. xviii. ad Brutum: Sed tamen,
tam recenti gratulatione, quam tuo no-
mine ad omnia deorum templa fecimus.
& de Provinc. Conf. Diis immortalibus
non erat exigua eadem gratulatio,
qua ex maximis victoriis. Quam vero
precationem hic Maximus appellat,
ea Livio est obsecratio, lib. xxxi.
Supplicationibus, inquit, habitis jam
& obsecratione circa omnia pulvinaria
facta. Nam de novo ibi bello loqui-

tur Livius, & dicere vult commen-
datam iis rem Romanam, priusquam
in provincias abirent consules. D.
Vossius.

* Ad calcem hujusce libri legitur
in Metaphrasse ὁ ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ
ἀδελφὸς ἐντονωμάτων: quæ verba de
proprio addidisse videtur ad imita-
tionem Cæsaris, qui lib. ii. B. G.
cap. xxxv. ait Dies xv supplicatio de-
creta est; quod ante id tempus ac-
ciderat nulli. Certe Cæsarem Meta-
phrasas nunquam ducem deserit, &
breves tentat excursus, ut observavit
vir doctissimus P. D. Huetius de Clar.
Intt. pag. 219. Davies.

LIBER

LIBER VIII,

Scriptore

A. HIRTIO PANSÆ.

SUMMARIUM LIB. VIII. DE BELLO
GALLICO.

Hirtii de continuandis Cæsaris Commentariis institutum. I.
Galli bella renovant. II. Cæsar, vastatis Biturigum &
V. Carnutum agris, VI. Bellovacos ac plerosque alios a-
liquot præliis subigit. XXVI. Novum interea à Pictoni-
bus, XXXI. Carnutibus & Armoricis motum bellum,
à C. Fabio Legato conficitur. XXXII. Caninius Legatus
Lucterii Cadurci & Drapetis Senonis copias profligat:
XXXVII. atque hunc capit. XXXIX. Cæsar, Cani-
nio junctus, XLIII. Uxellodunum occupat. XLVIII.
Comio Atrebatum, equestripugna victo, venia data. XLIX.
Sequenti anno, pacata universa Gallia, Cæsar, ultro ci-
troque commeans, res singulas disponit. LIII. Inimici
ipsius Romæ interea contra eum conspirant.

Conatus assiduus tuis vocibus, Balbe, quum
quotidiana mea recusatio non difficultatis
excusationem, sed inertiae videretur deprec-
ationem habere, difficillimam rem suscepi. Cæsaris no-
stri Commentarios rerum gestarum Galliae, non
com-

I. SCRIPTORE A. HIRTIO PANSÆ.] Jam olim super autore hujus libri
dubitatum fuisse, docuit nos Suetonius
in Julio, cum ait c. lvi. Nam Ale-
xandrini, Africique & Hispaniensis in-
certus auctor est. Alii enim Oppium pu-
tant, alii Hirtium: qui etiam Gallici
belli novissimum imperfectumque librum
suppleverit. Msc. noster habebat: Ab-

hinc Hirtii Pansæ incipit præfatio libri
viii. In Petaviano cod. nulla in-
scriptio erat, sed à secunda manu
adscriptum, Pansæ rerum gestarum C.
Cæsaris. D. Vossius.

2. Rerum gestarum Galliae.] Hæ tres
voces desiderabantur in cod. Peta-
viano, nisi quod recentiore manu
adjectæ erant. Certe facile credi-
derim

comparandos superioribus atque insequentibus ejus scriptis, contexui, novissimeque imperfecta ab rebus gestis Alexandriæ confeci, usque ad exitum non quidem civilis dissensionis, cujus finem nullum videmus, sed
 3 vitæ Cæsaris. Quos utinam qui legent, scire possent, quam invitus susceperim scribendos, quo facilius caream stultitiæ atque arrogantiae crimine, qui me mediis interposuerim Cæsaris scriptis. constat enim inter
 4 omnes, nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia Commentariorum superetur: qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus deesset: adeoque probantur omnium judicio, ut prærepta,
 6 non præbita facultas scriptoribus videatur. cujus tamen rei major nostra, quam reliquorum est admiratio. ceteri enim quam bene atque emendate; nos etiam quam
 7 facile atque celeriter eos confecerit, scimus. Erat autem in Cæsare quum facultas, atque elegantia summa scribendi, tum verissima suorum scientia consiliorum
 8 explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino atque Africano bello interesset. quæ bella quamquam ex parte nobis Cæsaris sermone sint nota; tamen aliter audimus ea, quæ rerum novitate, aut admiratione nos capiunt; aliter, quæ pro testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excusationis
 9 nis

derim à librario esse, nam quid illud rerum gestarum Gallie, nisi Gallie pro Gallis positum. D. Vossius.

Ibid.] Ultima vox Dionys. Vossium offendit, quam ob causam reposuit rerum gestarum Gallis, quod idem vallet ac inter Gallos. Sulpicius Severus Hist. Sacr. lib. 11. cap. xiv. Quis eo tempore Persis regnaverit. Corn. Severus in Etn. v. 17.

Ultima quis tacuit juvenum certamina Colchis;

Sic enim legendum, non Colchos, ut habent editi, unde commoda interpretatio extundi non potest. At in

Cæsare nihil opus est ut quidquam mutemus. Ipse Hirrins hujusce libri cap. xlviii. Nullas habet Gallie magnopere res gestas. Corn. Nepos Chab. cap. 111. Plurimum Cypri vixit. Lucanus lib. viii. 428.

Et si Thessalia bellum civile peractum est.

Sic membrana, nec erat necesse ut H. Grotius emendaret Thessalia. Cicero Tusc. Quæst. lib. 11. cap. xxii. Cum Cypri in manus Nicocreonis Regis incidisset. Vide & Sallustium Jugurth. cap. xxxiii. Davies.

nis causas colligo, ne cum Cæsare conferar, hoc ipsum crimen arrogantiae subeo, quod me judicio cujusquam existimem posse cum Cæsare comparari. Vale.

I. O Mni Gallia devicta, Cæsar quum à superiore ætate nullum bellandi tempus intermisset, militesque hibernorum quiete reficere à tantis laboribus vellet; complures eodem tempore civitates renovare belli consilia nunciabantur, conjurationesque facere. Cujus rei verisimilis causa afferebatur, quod
 2 Gallis omnibus cognitum esset, neque ulla multitudo in unum locum coacta resisti posse Romanis; nec, si diversa bella complures eodem tempore intulissent civitates, satis auxilii, aut spatii, aut copiarum habiturum exercitum populi Romani ad omnia persequenda. non esse autem alicui civitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliquæ possent se vindicare in
 3 libertatem.

II. Quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, Cæsar M. Antonium quæstorem suis præfecit hibernis: ipse, equitatus præsidio, pridie 1 Kal. Januarii ab oppido Bibracte proficiscitur 2 ad legionem xii, quam non longe à finibus Æduorum collocaverat in finibus Biturigum, eique adjungit legionem xi, quæ proxima fuerat. Binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum inducit: qui quum latos fines, & complura oppida haberent, unius legionis hibernis non potuerant contineri, quin bellum pararent, conjurationesque facerent.

III. Repentino adventu Cæsaris, 3 accidit, quod im-

1. Kal. Januarii] In Pet. cod. erat Kal. scriptum imperitia librarii: credo putavit Kalendæ, quoque singularem habere numerum, ideoque imitatus veterem morem, quo cos. pro consules, cos. pro consul, scribebatur. D. Vossius.

2. Ad legionem xii.] Legionem, quæ cum T. Sextio in Biturigibus hiemabat, hujusce libri cap. xi. vocat xiiii. adeo ut vel hic vel illic error sit in numeris. Davies.

3. Accidit quod fuit necesse] Vocem accidere nescio cujus audacia omissem re-

- ¹ imparatis disiectisque fuit necesse, ut sine timore ullo rura colentes prius ab equitatu opprimerentur, quam
² confugere in oppida possent. namque etiam ² illud vulgare incurfionis signum hostium, quod incendiis ædificiorum intelligi consuevit, ³ Cæsar id erat interdicto sublatum: ne aut copia pabuli frumentique, si longius progredi vellet, ⁴ deficeretur; aut hostes incendiis
³ terrerentur. Multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum adventum effugere poterant Romanorum, in finitimas civitates, aut privatis hospitibus confisi, aut societate consiliorum, confugerant.
⁴ Frustra: nam Cæsar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat ulli civitati spatium de aliena potius, quam de domestica salute cogitandi. qua celeritate, & fideles amicos retinebat; & dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat. Tali conditione proposita, Bituriges, quum sibi viderent clementia Cæsarum reditum patere in ejus amicitiam, finitimasque civitates sine ulla poena dedisse obsides, atque in fidem receptas esse, idem fecerunt.

¹ IV. Cæsar militibus pro tanto labore ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigori-

repono, quando constanter omnes manus, eam agnoscunt. Et Hirtius sæpe imitatur Cæsarum phrasin, qui in de bello civil. ait: *Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere soleat. Quin infra ipse Hirtius: Accidebat autem quotidianis pabulationibus, id quod accidere erat necesse, &c. itaque & hic scribere accidere fuit necesse.* D. Vossius.

¹ *Imparatis disiectisque* In primo & secundo & Petav. ac Palat. codd. erat *disiectisque* perperam. Nugatur Hotomannus, cum *disiectis* veram lætionem putat: ipse sensus reclamation. D. Vossius.

² *Illud vulgare incurfionis signum hostium* Traiecta verba ex primo

Bongars. & Petav. codd. ita ordino *incurfionis hostium signum*; pro *vulgare* in secundo est *fugare*. ms. nostr. futura. Idem.

³ *Cæsar id erat* Voculam *id* expungo; nixus autoritate quinque mss. prim. sec. tert. Pet. ac Palatini. Idem.

⁴ *Deficeretur* Vulgg. *deficeret*; sed nos secuti sumus lætionem Codicis Norv. & locum ex aliis MSSis ita corrigendum esse vidit Marquardus Gudius ad Phœdri lib. 1. Fab. XXI. Sic lib. III. B. C. cap. LXIV. *Quum gravi vulnere esset affectus Aquilifer, & viribus deficeretur.* De hac voce nos multis agemus ad illius libri cap. XI. Davies.

bus intolerandis studiosissime permanferant in labore, ducenos sestertios, centurionibus 11 millia nummum ¹ prædæ nomine condonanda pollicetur: legionibusque in hiberna remissis, ipse se recepit die XL Bibracte. Ibi quum jus diceret, Bituriges ad eum legatos ² mittunt, auxilium petatum contra Carnutes, quos intulisse bellum sibi querebantur. Qua re cognita, quum ³ non amplius x & 1 x dies in hibernis esset commoratus, legiones x i v, & v i, ² ex hibernis ab Arare educit: quas ibi collocatas, explicandæ rei frumentariæ causâ, superiore Commentario demonstratum est. Ita cum 11 legionibus ad persequendos Carnutes proficiscitur.

V. Quum fama exercitus ad hostes esset perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, desertis vicis oppidisque, quæ tolerandæ hiemis causâ, constitutis repente exiguis ad necessitatem ædificiis, incolebant (nuper enim devicti ³ complura oppida dimiserant) dispersi profugunt. Cæsar erumpentes eo maxime tempore acerrimas tempestates quum subire milites nollet, in oppido Carnutum Genabo castra ponit, atque ⁴ in tecta

par-

¹ *Præda nomine condonanda pollicetur* Condonata in 14 codd. est prim. sec. Pet. ac Pal. Ciacconius expungendam vocem putabat. Et integra sententia abesse profecto poterat. D. Vossius.

² *Ex hibernis ab Arare educit* Emendo ex pr. Pet. & Pal. ducit. Nam si retineas *educit*, scribendum erat *ex hibernis ab Ararim educit*. Sed Bongars. repræsentat *ab Ara reducit*, quod corruptum ex *Arare ducit*. Idem.

Ibid. Ex pr. Pet. & Pal. Dionys. Vossius emendat *ex hibernis ab Arare ducit*. Sane ita exhibent editt. Rom. Ven. Bernald. Cum tamen Sec. Bongars. repræsentat *ab Ara reducit*, rescribendum crediderim *ab Arare reducit*; frequenter enim fit, ut eadem syllaba repetita in causa sit, cur eorum altera omittatur. Davies.

³ *Complura oppida dimiserant* Sic

pr. sec. tert. Pet. Pal. sed Cujacii ms. *amiserant*. Prima locutus rarior est. tamen non rejicio. D. Vossius.

⁴ *In tecta partim Gallorum, partim quæ conjectis celeriter stramentis tentorium integendum gratia, erant inaedificata, militem contegit* Mira profecto constructio, contegit militem in tecta Gallorum. Profecto vel dicendum est sui oblitum Hirtium subiecissem postremam hanc vocem, vel librarium errore pro *conlegis* scriptum esse contegit. Sane ego hoc propè certum habeo: miror vero nemini doctorum hæc verba suspecta fuisse. At illa tentorium integendum gratia Ciacconius putat glossam esse. Ego non arbitror. Tabernacula seu tentoria præter pelles, sua quoque fulcra (sive assises ii, seu pali fuerint) habuere: quis deinceps corium

in-

partim Gallorum, partim quæ conjectis celeriter stramentis, tentoriorum integendorum gratia, erant inædificata, milites contegit. equites tamen, & auxiliosos pedites, in omnes partes mittit, quascumque petiisse dicebatur hostes: nec frustra. nam plerumque magna præda potiti nostri revertuntur. Oppressi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, quum tectis expulsi nullo loco diutius consistere auderent, nec silvarum præsidio tempestatibus durissimis tegi possent; dispersi, magna parte amissa suorum, dissipantur in finitimas civitates.

VI. Cæsar, tempore anni difficillimo, quum satis haberet convenientes manus dissipare, ne quod initium belli nasceretur; quantumque in ratione esset, exploratum haberet, sub tempus æstivorum nullum summum bellum posse conflare; C. Trebonium cum ii legionibus, quas secum habebat, in hibernis Genabi collocavit: ipse, quum crebris legationibus Rhemorum certior fieret, Bellovacos, qui belli gloria Gallos omnes

infernabatur. Ita hic ait Hirtius, duplicis generis tecta fuisse, alia Gallorum, alia quæ Romani ipsi injectis celeriter stramentis extruxerant, quo iis pelles infernerent. Vel dicere possumus propter truentiam tempestatum extructas à Romanis casus fuisse, ac stramine contectas, & sub iis demum tentas pelles, quo tutores adversus imbrium vim agerent. Lib. de bello Africano c. XLVII. locus est qui huc pertineat: reliqui ex vestimentis tentoriorum factis, atque arundinibus scopisque contextis permancbant. Sed vide quæ ad illum locum notavimus. D. Vossius.

1. Subtempus æstivorum. Ita omnes codd. mallem æstivum. sed & alterum tolero. tempus æstivorum est æstas. Idem.

2. Nullum summum bellum posse conflare. Sic mss. omnes, summum bel-

lum, est quod vulgo generale dicerent. Idem.

3. Belli gloria Gallos omnes Belgasque præstabant. Confirmant hanc lectionem omnes mss. codd. Præstare quando antecellere notat plerumque datum regit. Construxit tamen cum accusandi casu quoque Livius lib. v. Ut nuntiare domum possint, quantum Galli virtute ceteros mortales præstarent. Nec alia mihi ratione locutus videtur Tacitus iv Annalium, quando præsidere cum accusandi casu dixit: Et haud spernenda illic civium sociorumque manus litorea Oceani præsidebat. Idem.

Ibid. Observat Dionys. Vossius per-rarum esse, ut hæc vox quando notat antecellere, accusativum regat. Id ne quis in posterum credat, exemplis, nisi fallor, efficiam. Quintilianus Instit. Orat. lib. i. cap. i. Præstat tamen ingenio aliis alium. Idem

omnes Belgasque præstabant, finitimasque in civitates, duce Correo Bellovaco, & Comio Atrebate, exercitum comparare, atque in unum locum cogere, ut omni multitudine in fines Sueffionum, qui Rhemis erant attributi, facerent impressionem; pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad salutem suam judicaret, nullam calamitatem socios optime de republ. meritos accipere; legionem ex hibernis evocat rursus xi, literas autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Sueffionum legiones ii, quas habebat, adduceret; alteramque ex duabus à T. Labieno accersit. Ita quantum hibernorum opportunitas, bellique ratio postulabat, perpetuo suo labore, invicem legionibus expeditionum onus injungebat.

VII. His copiis coactis, ad Bellovacos proficiscitur; castrisque in eorum finibus positis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia cognosceret. Equites officio functi renunciant paucos in ædificiis esse inventos; atque hos, non qui agrorum incolendorum causa remansissent,

(nam-

dem lib. ii. cap. xx. Ea in quoque animalium est virtus, qua præstat cetera vel pleraque. Corn. Nepos Epam. cap. vi. Eloquentia omnes eo præstabat tempore. Idem de Regibus cap. iii. Animi magnitudine & calliditate omnes in Africa natos præstitisse constat. Et vit. Hannib. cap. i. Non est inficiandum, Hannibalem præstitisse ceteros Imperatores prudentia. Adi & vit. Attic. capp. iii. & xviii. Davies.

1. Finitimasque in civitates. Emenda his civitates. ut est in primo ac secundo Bongarsiano codice: aut cum Petaviano induce vocem in. Vulgata lectio absurda nec Latina est. D. Vossius.

2. Correo. Mss. omnes Corbennum nuncupant. noster codex stat pro vulgatis. Idem.

3. In fines Sueffionum, qui Rhemis

erant attributi. Miror equidem Jul. Celsi verba, qui p. 161. sic loquitur. Rhemorum legatio querentium Bellovacos exercitum comparare, ut Sueffionem suam urbem invaderent. Mira sane fuit hominis imperitia; quippe Sueffionem pro urbis nomine habuit, nec intellexit Sueffiones dici Rhemis attributos, quod eorum facti erant clientes. Davies.

4. Agrorum incolendorum. Colendorum mss. quinque, quod non minus placet. Aliud Celsus pag. 162. ait: Comperit nullum fere præter rusticos in ædificiis inveniri. Demigraffe omnes Bellovacos armis idoneos, &c. Fortasse vitioso codice Hirtii usus erat, qualis Palatinus qui hoc loco habet: atque hos qui agrorum colendorum causa remansissent, sed speculandi gratia essent remissi. Ubi si pro sed legas & constabit sensus: verum vulgata lectio opti-

(namque esse undique diligenter demigratum) sed qui
 3 speculandi grātia essent remissi. A quibus quum quære-
 ret Cæsar, quo loco multitudo esset Bellovacorum,
 quodque esset consilium eorum; inveniebat, Bellova-
 cos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum convenis-
 4 se. itemque Ambianos, Aulercos, Caletes, Vellocasses, A-
 trebates ¹ locum castris excelsum, ² impedita circumdatum
 palude, delegisse; omnia impedimenta in ultiores silvas con-
 tulisse; complures esse principes belli auctores, sed multitu-
 dinem maxime Correo obtemperare, quod ei summo odio es-
 5 se nomen populi R. intellexissent. paucis ante diebus ex his
³ castris Comium discessisse ad auxilia Germanorum addu-
 cenda, quorum & vicinitas propinqua, & multitudo esset
 6 infinita. constituisse autem Bellovacos, omnium principum
 consensu, summa plebis cupiditate, si, ut diceretur, Cæsar
 cum III legionibus veniret, offerre se ad dimicandum; ne,
 miseriore ac duriori postea conditione cum toto exercitu ⁴ de-
 7 certare cogerentur: sin majores copias adduceret, in eo loco

per-
 optima est in Hirtio, & verissima.
 D. Vossius.

¹. Locum castris excelsum, impedita
 circumdatum palude] In aliis Codd.
 omiſſa voce impedita, legitur in sil-
 va; circumdatum palude, quam le-
 ctionem Fr. Horomannus recipiendam
 putavit, quia statim Cæsar ultiores
 silvas memoret. Nos autem, utra-
 que admiſſa, scribimus Locum castris
 excelsum in silva, impedita circumda-
 tum palude. Sic cap. XIV. paludem im-
 peditam dixit. Cum tamen plurimi
 MSS. & edit. vet. Rom. Ven. Ber-
 oald. exhibeant circumdata, potius
 legendum existimamus locum castris
 excelsum in silva impedita, circumdata
 palude, delegisse. Certe cap. XVIII.
 silvas vocavit impeditissimas. Davies.

². Impedita circumdatum palude] In
 silva circumdata palude. Mf. Cujacii
 pr. sec. Pet. Pal. & v. c. noster. in
 silva circumdatum palude. tert. in silva
 circumdata pelle. mf. noster: quod
 damno. D. Vossius.

³. Castris Comium] Castris Atrebatum
 Comium. pr. sec. tert. Pet. Pal. & v.
 c. ac mf. noster. D. Vossius.

⁴. Decertare cogerentur] Decertare,
 si Bernartio (notis in Statium) cre-
 dis, est vehementer & pertinaciter cer-
 tare. Ut deperire, pro valde perire,
 &c. Sed multum fallitur. Neque
 aliud aut *ἰσπαρινώτριον* est hoc de-
 certare, quam certare. Bernartio mi-
 nor non magis in Papinio versatum
 fuisse, quam ut hoc diceret. cum
 constet familiare illi ævo fuisse com-
 positis vocabulis, pro simplicibus,
 uti. Sic idem Statius 1. Thebaid.
dequestus pro questus dixit. & Suet-
 onius decanare pro canare, & alia id
 genus complura habet. Tale est
 quod in Julio ejus legimus c. xxiv.
Sed rebus prospere decedentibus. quod
 aliis autoribus diceretur, prospere ce-
 dentibus, ut malè cedere Horatius &
 Ovidius dixerunt. Idem.

permanere, quem delegissent; pabulatione autem, quæ pro-
 pter anni tempus quum exigua, tum disjecta esset, & fru-
 mentatione, & reliquo commeatu, ex insidiis prohibere
 Romanos.

VIII. Quæ Cæsar quum, consentientibus plurimis, ¹
 cognovisset; atque ea, quæ proponerentur, consilia
 plena prudentiæ, longeque à temeritate barbarorum
 remota esse judicaret; omnibus rebus inserviendum sta-
 tuit, quo celerius hostes, contempta suorum paucita-
 te, prodirent in aciem. singularis enim virtutis ² ve-
 teranas legiones VII, IIX, & IX habebat, summæ
 spei, delectæque juventutis XI, quæ octavo jam sti-
 pendio functa, tamen, collatione reliquarum, non-
 dum eandem vetustatis & virtutis ceperat opinionem.
 Itaque ³ consilio advocato, rebus iis, quæ ad se essent
 delatæ, omnibus expositis, animos multitudinis con-
 firmat. Si forte hostes III legionum numero posset
 elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita consti-
 tuit; ut legio VII, IIX, & IX ante omnia iret impe-
 dimenta; deinde omnium impedimentorum agmen
 (quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus esse
 consuevit) cogeret XI, ne majoris multitudinis spe-
 cies accidere hostibus posset, quam ipsi depoposcis-
 sent. Hac ratione pene quadrato agmine instructo, ³ in 4

con-

³. Veteranas legiones] Mf. quinque
 veterimas. D. Vossius.

Ibid. MSS. quinque Voss. & Brant.
 Norvic. cum edit. Rom. Ven. Beroald.
 habent veterimas legiones; quæ qui-
 dem lectio videtur recipienda, ve-
 terimus enim vox est proba, quam
 induxerunt Librarii, quia minus
 est proletaria. Vide J. G. Vossium
 de Anal. lib. II. cap. xxiv. Da-
 vies.

¹. Consilio advocato] Proculdubio
 legendum concilio, cum omnes mi-
 lites ad hunc cætum cogerentur.
 Davies.

³. In conspectum hostium] MS. Nor-

vic. ac edit. Rom. Ven. Beroald. ha-
 bent in conspectu hostium; nec hanc
 lectionem alia de ratione mutarunt
 editores nuperi, quam quod à
 Grammaticis decepti, accusativum
 plane necessarium esse perperam
 censuerunt. Phadrus lib. v. Fab. 1.
Quisnam cinadus ille in conspectu
meo Audet venire? Sulpicius Severus
 Hist. Sacr. lib. 1. cap. VIII. *Qua*
necessitate Isaac in Geraris ad Regem
Abimelec cecit, ubi etiam Car. Sig-
 ninus absque causa fontica reposuit
in Gerara. Idem cap. XXIX. *Urgente*
nocte, compulsus in oppido. Alia
 hanc in rem exempla videre est a-
 pud

conspectum hostium celerius opinione eorum exercitum adducit.

- 1 IX. Quum legiones repente instructas velut in acie certo gradu accedere Galli viderent, quorum erant ad Cæsarem plena fiduciæ consilia perlata, sive certaminis periculo, sive subito adventu, seu expectatione nostri consilii, copias instruunt pro castris, nec loco
- 2 superiore decedunt. Cæsar, etsi dimicare optaverat; tamen admiratus tantam multitudinem hostium, valle intermissa, magis in altitudinem depressa, quam late
- 3 patente, castra castris hostium confert. Hæc imperat vallo pedum XII muniri, ¹ coronisque pro ratione ejus altitudinis inædificari; fossam duplicem, pedum
- 4 quinum denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem III tabulatorum, pontibus transjectis, constratisque conjungi; quorum frontes viminea lorica munirentur, ² ut hostis à duplici

pud G. J. Vossium de Constr. cap. LXV. Davies.

1. Coronisque pro ratione ejus altitudinis] Lorica] pro hac rat. tert. Per. Pal. & similiter fere omnes reliqui eodd. Sed nec illud coronis rejici velim: nam corona sunt fastigia & summitates turrium. Στεφάνος Euripides, στεφανώματα πόλεων Sophocles nuncupat. Originem vocabulo dedit, quod ut corona dentata plerumque est, ita saepe & veterum mœnia, intervalla exigua, aut rimas in summo habebant, quæ pro fenestellis erant propugnantibus. Quin deprehendas hodieque in vetustioribus muris indicia, aut potius ipsissimam formam. D. Vossius. De hoc loco multa Juss. Lipsius Poliorc. lib. II. Dial. II. Davies.

2. Ut hostis à duplici propugnatorum ordine depelleretur] Ab hac lectione multum abeunt Codd. nonnulli. MSS. Carrar. & Norvic. Ut ab hostibus duplici fossa duplici propugnatorum ordine defenderentur. Sic & edit. Rom.

Ven. Beroald. nisi quod in iis defenderetur; Recte, ut opinor; locus enim sic videtur legendus ut hostis à duplici fossa, duplici propugnatorum ordine, defenderetur. Ultima vox in causa fuit, cur loco hostis à duplici fossa, reposerint Librarii ab hostibus duplici fossa, rariorem enim hic obtinet arce di significationem. Quadrigarius Annal. XII. Milites Metelli sauciabantur multo minus, & quod maxime opus erat, à pinnis hostes defendebant facillime. Quis non videt, hinc conjecturam nostram quam maxime firmari? Quod multo fiet manifestius, si audiamus A. Gellium Noct. Attic. lib. IX. cap. I. ubi sic ille. Quod autem ait idem Q. Claudius à pinnis hostis defendebant facillime; animadvertendum est usum esse eum verbo defendebant, non ex vulgari consuetudine, sed admodum proprie & Latine, nam defendere & offendere, inter sese adversa sunt, quorum alterum significat ἐκποδίζω ἑχεν, alterum ἐκ ποδῶν ποιεῖν, quod hoc in loco in Q. Clau-

dis

propugnatorum ordine depelleretur; quorum alter ex pontibus, quo tutior altitudine esset, hoc audacius longiusque tela permetteret; alter, ¹ qui propior hostem in ipso vallo collocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores, altioresque turres imposuit.

X. Hujus munitionis duplex erat consilium. namque ² & operum magnitudinem & timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum; & quum pabulum frumentatumque longius esset proficiscendum, parvis copiis castra munitione ipsa videbat posse defendi. Interim, crebro paucis utrimque procurrentibus, ² inter bina castra palude interjecta, contendebatur: quam tamen paludem nonnumquam aut nostra auxilia Gallorum Germanorumque transibant, acriusque hostes insequabantur, aut vicissim hostes eandem transgressi nostros longius submovebant. Accidebat autem ³ quotidianis pabulationibus, (id quod accidere erat necesse, quum raris disjunctisque ex ædificiis pabulum conquireretur) ut impeditis locis dispersi pabulatores circumvenirentur: quæ res ³ etsi mediocre detrimentum ⁴ jumentorum ac servorum nostris afferēbat, ⁴ tamen stultas

dis dicitur. Silius Italicus Lib. V, 491.

— Defendere nescia morti

Dedecus,
Et VII, 170.

— Para saluti defendere lympha.

Vide etiam not. ad lib. I. B. G. cap. XLIV. Vulg. depelleretur ex hujusce verbi interpretatione, & duplici fossa omittant ob primam vocem proximè repetitam. Davies.

1. Qui propior hostem in ipsa vallo collocatus] Quo pro qui habent mss. quinque. propior hostium vallo. coll. tert. propior hostem vallo coll. Palat. propior hostem vallo cum locatus. Petav. cum locatus, ex conlocatus factum. D. Vossius.

2. Et operum magnitudinem & timo-

rem suum] Non revera timebat, sed metum modo simulavit: quapropter legendum crediderim ex operum magnitudine & timorem suum. Corrigen- dus etiam est Jul. Celsus p. 162. ubi hæc referens; id, inquit, duplici fiebat ex causa, ut & hostibus fiducia opinioque Romanorum metus accresceret &c. Legendum opinione. Davies.

3. Etsi mediocre] Non mediocre. sec. D. Vossius.

4. Tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum] Verba Jul. Celsi, ubi hoc narrat, sunt corruptissima. Equo tamen id animo, inquit ille pag. 163. ferebat Cæsar, Barbarorum spes manes parvisque successibus inestandas sperant. Legit J. G. Grævius, Barbarorum spes magnis parvisque successibus inestandas

Y 2

das

tas cogitationes incitabat barbarorum. atque eo magis, quod Comius, quem profectum ad auxilia Germanorum accersenda dixeram, cum equitibus venerat: qui tametsi numero ¹ non amplius erant quingentis; tamen Germanorum adventu barbari ² inflabantur.

¹ XI. Cæsar, quum animadverteret hostem complures dies castris palude & loci natura munitis, se tenere; neque oppugnari castra eorum sine dimicatione perniciosâ, nec locum munitionibus claudi, nisi à majore exercitu posse; literas ad Trebonium mittit, ut, quam celerrime posset, legionem **XIII**, quæ cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, accerferet; atque ita cum **III** legionibus magnis itineribus ad se veniret: ² ipse equites invicem Rhemorum, ac Lingonum, reliquarumque civitatum, quorum magnum numerum evocaverat, ³ præsidio pabulationibus mittit, qui subitas hostium incursiones sustinerent.

¹ XII. Quod quum quotidie fieret, ac jam consuetudine diligentia minueretur (quod plerumque accidit diuturnitate,) Bellovacî delecta manu peditum, cognitis stationibus quotidianis equitum nostrorum, ² silvestribus locis insidias disponunt; eodemque equites postero die mittunt, qui primum elicerent ⁴ nostros in insidias, deinde circumventos aggredierentur. cujus mali fors incidit Rhemis, quibus illa dies fungendi muneris obvenerat. namque **II**, quum repente hostium equites

das sperans. Sed multum abest, ut scopum attigerit. Repono barbarorum spes inanes parvis successibus incitandas sperans. Davies.

¹. Non amplius erant quingenti] Omnes Mss habent, non amplius erant quingenti, & sic rescribendum. D. Voss.

². Inflabantur] Nitebantur, pr. sec. tert. Petav. Idem.

³. Præsidio pabulationibus] Sic Manuscripti, & veteres editt. (Primus Gab. Faernus rescripsit pabulatoribus,

quem perperam secutus est Joss. Scaliger.) Et eodem modo dictum hoc, quo apud Spartianum in Pescennio Nigro legitur, cum videret provincias facili administrationum mutatione subverti. pro administrantium. Sic Cæsar lib. III. de bello Civili. Erat plena licitorum & imperiorum provincia. Sed talia plura occurrunt. Idem.

⁴. Nostros in insidias] Nostros insidiis, Palat. & tert. nostros insidias, ms. Cujacii. D. Vossius.

quites animadvertissent, ac numero superiores paucitatem contempnissent, cupidius insecuti à peditibus undique sunt circumdati. quo factò perturbati celerius, ⁴ quam consuetudo fert equestribus prælii, se receperunt, amissò ¹ Vertisco, principe civitatis, præfecto equitum: qui quum vix equo propter ætatem posset uti, ⁵ tamen consuetudine Gallorum, neque ætatis excusatione in suscipienda præfectura usus erat, neque dimicari sine se voluerat. ² Instantur atque incitantur hostium animi secundo prælio, principe & præfecto Rhemorum interfecto. nostri detrimento admonentur, diligentius ⁷ exploratis locis stationes disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem.

XIII. Non intermittuntur interim quotidiana prælia in conspectu utrorumque castrorum, quæ ad vada, transitusque fiebant paludis. Qua contentione Germani (quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi præliarentur) quum constantibus universi paludem transissent, paucisque resistentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti, perterriti non solum **II**, qui aut cominus opprimebantur, aut eminus vulnerabantur, sed etiam qui longius subsidiari consueverant, turpiter fugerunt; nec prius finem fugæ fecerunt, sæpe amissis superiori- ³ bus locis, quam se aut in castra suorum reciperent, aut nonnulli pavore coacti longius profugerent. quorum ⁴ periculo sic omnes copię sunt perturbatæ, ut vix judicari posset, utrum ³ secundis nimisque rebus infos-

¹. Vertisco] Verutio. ms. Cujac. & vetus cod. D. Vossius.

². Instantur atque incitantur] Inflamman- tur est in mss. quinque. Idem. Ibid.] MSS. quinque Voss. & Norv. cum editt. Rom. Ven. Beroald. Steph. inflamman- tur atque incitantur. Sic noster de Bell. Afric. cap. XIX. Hac spe atque audacia inflammatus Labienus. Cum igitur ea lectio Codicum

auctoritate nitatur, idoneam ejus rejiciendæ causam non video. Davies.

³. Secundis nimisque rebus] Ita Scaliger edidit. Antea fuerat secundis minimisque rebus, quomodo & legitur in pr. ac sec. Bongars. Pro quo Ursinus legebat maximisque. Ego neutrum recte cepisse locum ajo: & rescribo secundis minimis. Hoc est paululum

solentiores; an adversis mediocribusque timidiore effent.

- 1 XIV. Complurimis diebus iisdem in castris consumptis, quum propius accessisse legiones & C. Trebonium legatum, cognovissent; duces Bellovacorum veriti similem obsessionem Alefiæ, noctu dimittunt eos, quos
2 aut ætate, aut viribus inferiores, aut inermes habebant, unaque reliqua impedimenta: quorum perturbatum, & confusum dum explicant agmen (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit) oppressi luce copias armatorum pro suis instrunt castris; ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmen impedimentorum suorum processisset. At Cæsar 2 neque resistentes tanto collis adscensu laceffendos judicabat; neque non usque eo legiones
3 admovendas, ut discedere ex eo loco sine periculo barbari militibus instantibus non possent: ita quum paludem impeditam à castris castra dividere, quæ transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset; atque id jugum, quod trans paludem pene ad hostium castra pertineret, mediocri valle à castris eorum inter-

ci-

1 ulum modò secundis. in Cuiacii ms. & v. c. pro minimis erat parvulis, quod glossema est, postea & textui inrepsit, ac Hirtii ipsius vox extrusa est. Interea vel hæc vox satis ostendat, Hirtium scripsisse minimis. Ego sane commodissimam hinc sententiam video. Nam autor ut inconstantiam Gallorum describat, ait dubium fuisse utrum rebus parumper secundis inflatores, an mediocriter tantum adversis timidiore fuerint. Sed pro eo quod statim subditur, an adversis mediocribusque, constanter in quinque MSS. pr. sec. tert. Pet. ac Palat. est adverso mediocri casu, ita & v. c. habet, unde non dubito referre hoc pacto totam hanc periodum: Ut vix judicari posset, utrum secundis minimis rebus insolentio-

res, an adverso mediocri casu timidiore essent. D. Vossius.

1. Aut ætate aut viribus inferiores] Loco vocis ultimæ inferiores reponit Pet. Ciacconius; sed non est cur quidquam mutemus, inferior enim tantundem valet ac infirmior. Justinus lib. v. cap. 11, 12. Exequandisque vires parvum, & inferiores auxilio levandos. Idem lib. viii. cap. 1, 3. Auxilium inferioribus ferendo. Sic & multitudine inferior est Sulpicii Severi Hist. Sacr. lib. 1. cap. 1, 4. Davies.

2. Neque resistentes tanto collis adscensu laceffendos judicabat] Pr. & sec. ac v. c. habent, neque resistentes aggrediendos tanto collis adscensu judicabant. Quod rectum videtur; nam illud aggrediendos majorem vim habet. D. Vossius.

cifum: animum adverteret; pontibus palude conftrata, legiones transducit, celeriterque in summam planitiem jugi pervenit; quæ declivi fastigio duobus ab lateribus muniebatur. Ibi legionibus instructis ad ultimum jugum pervenit: aciemque eo loco constituit, unde tormento missa tela in hostium cuneos conjici possent.

XV. Barbari confisi loci natura, quum dimicare non recusarent, si forte Romani subire collem conarentur, paullatimque copias distributas dimittere non auderent, ne dispersi perturbarentur, in acie permanserunt: quorum pertinacia cognita, Cæsar xx cohortibus instructis, castrisque eo loco metatis, muniri jubet castra. Absolutis operibus, legiones pro vallo instructas collocat: equites frænatæ equis in stationibus disponit. Bellovaci, quum Romanos ad insequendum paratos viderent, neque pernoctare, neque diutius permanere sine cibariis eodem loco possent, tale consilium sui recipiendi inierunt, 3 Fases, ubi confederant, (4 nam in acie sedere Gallos consueffe, superioribus commentariis de-

1. Animum adverteret] Eleganter hanc lectionem Manuscripto Norv. debemus, in editis enim est animadverteret, quæ sane scriptura pares Veneres non obtinet. Vide not. ad lib. 1. B. G. cap. xxiv. & lib. v. B. G. cap. xviii. Davies.

2. Sine cibariis] Sine periculo est in ms. Cuiac. pr. sec. tert. Pal. Pet. & vet. cod. nostro. D. Vossius.

3. Fases ubi confederant per manus stramentorum, &c.] Ita omnes MSS. habent & hæc & sequentia, verba tamen mirè distorta & transposita sunt. Scio quidem subinde id fieri in Cæsare, atque Hirtio, sed una tantum vel altera vocula alieno ponitur loco. Itaque vereor ut Hirtius ita scripserit. Idem.

4. Nam in acie sedere Gallos consueffe superioribus commentariis demonstra-

tum est] Putabat Hotomannus respicere Hirtium ad verba quæ lib. iii. cap. xviii. leguntur: velut explorata victoria, sarmentis virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt. Ego prorsus id nego: nam quod Hirtius remittit lectorem ad commentarios Cæsaris, est propter morem Gallorum, quos ait in acie sedere consuevisse. At nihil illo loco Cæsar de sedendi more: quare siquid judico vel perit hic locus ex commentariis Cæsaris, vel alicubi corruptus legitur. Porro pro commentariis demonstratum est, MSS. pr. sec. tert. Pal. Pet. habent commentariis Cæsaris demonstratum est. D. Vossius. atque vel ante aciem reponit Just. Lipsius Cent. 1. ad Belgas epist. 111. quem vide. Davies.

declaratum est) *stramentorum ac virgultorum*, quorum *summa erat in castris copia*, per manus inter se transditos, ante aciem collocaverunt; extremoque tempore diei, ¹ signo pronunciato, uno tempore incenderunt. Ita continens flamma copias omnes repente à conspectu texit Romanorum. quod ubi accidit, barbari vehementissimo cursu fugerunt.

¹ XVI. Cæsar, etsi discessum hostium animadvertere non poterat incendiis oppositis; tamen id consilium quum fugæ causâ initum suspicaretur, legiones promovet; & turmas mittit ad insequendum: ipse veritus insidias, ne forte ² in eodem loco subsisteret hostis, atque elicere nostros in locum conaretur iniquum, tardius procedit. Equites, quum intrare ³ fumum, & flammam densissimam timerent; ac, si qui cupidius intraverant, vix suorum ipsi priores partes animadverterent equorum, insidias veriti, liberam facultatem sui recipiendi ³ Bellovacis dederunt. Ita, fuga timoris simul calliditatisque plena, sine ullo detrimento, millia non amplius ^x progressi hostes, munitissimo loco castra posuerunt. Inde, quum sæpe in insidiis equites peditesque disponent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant.

¹ XVII. Quod quum crebrius accideret, ex captivo quodam comperit Cæsar, Corream Bellovacorum ducem, fortissimorum millia vii peditum delegisse, equitesque

1. *Signo pronunciato*] Rarus loquendi mos. Signum hic est *συνσημα*, seu tessera, quæ Gallis omnibus data, ut si quando pronunciari eam audissent, incenderent farmenta ac fugam facerent. Alioqui *signum dare* plerumque scriptores dicunt. D. Vossius.

2. *In eodem loco subsisteret hostis*] Sic restitui ex MS. Norvic. & edit. Beroald. sensu ipso suadente; & hanc sane lectionem, si Codd. nihil juvis-

sent, secutus essem. Vulgg. *subsistere*, ut sit *subsistere* conaretur, quasi conatu ullo opus erat ad locum tenendum, quem jam possidebant: cum enim non tentarunt Romani. Davies.

3. *Fumum & flammam*] Tamen si proba hæc lectio, dissimulare tamen non debui in pr. sec. tert. Pal. Pet. ac v. c. nostro pro *fumum* legi, *sumum jugum*. D. Vossius.

tesque ex omni numero ∞ , quos in insidiis eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumenti ac pabuli, Romanos pabulatum missuros suspicaretur. Quo cognito consilio, Cæsar, legiones plures, quam ² solebat, educit; ¹ equitatumque, qua consuetudine pabulatoribus mittere præsidio consueverat, præmittit. ² huic interponit præsidia levis armaturæ: ipse cum legionibus quam potest maxime appropinquat. ³

XVIII. Hostes in insidiis dispositi quum sibi delegissent campum ad rem gerendam non amplius patentem in omnes partes passibus ∞ , silvis undique imped-

1. *Equitatumque qua consuetudine*] MS. Norv. *Equitatumque sua consuetudine*. An legi possit *equitatum*, quem sua consuetudine &c? Certe clarior hoc modo & dilucidior erit sententia. In Aldino est *equitatumque quem ipse pabulatoribus*; quam lectionem probat Fr. Hotomannus; & quidem recepta est facilius, nec tamen admittit, emendatorem enim redolet. Davies.

2. *Huic interponit præsidia levis armaturæ*] Ita quidem Scaliger edidit, aliique, sed potior mihi est autoritas sex mss. Cujacii, pr. sec. tert. Pal. Pet. ii habent *auxilia*, quæ genuina vox. Nam ut Festus ait; *auxiliares* dicuntur in bello socii Romanorum exterarum nationum, dicti ex Græco vocabulo *αὐχῆρις*, quod nos dicimus *verum crescentium actionem*. Atqui loquitur hic Hirtius de Germanicis auxiliis, quæ Cæsar ideo transduxerat Rhenum, (supra dixit autor noster) ut equitibus interpositi præliarentur. Et paullo ante de iisdem dixit: *nostra auxilia Gallorum Germanorumque*. Item infra, *Germanosque pedites summa velocitatis*. At vocem *præsidia* pro *auxiliis* legere me nusquam memini: & merito. Tria enim diversa sunt *præsidium*, *auxilia*, & *subsidia*. *Præsidium*, ait Festus, est quod pro utilitate ac salute alienius, auxilii gratia præponitur. *Subsidium*, quod postpositum est

ad subveniendum laborantibus. Unde & in Glossis *præsidium* exponitur *οὐρανοῦ*, & *οὐρανοῦ*: itaque elephantos & similes belluas optime appellaveris *præsidia*. De subsidiis etiam manifestissima res, & satis declarant hæc verba Cæsaris i. de bello Civili: *primam aciem quaternæ cohortes ex v legione tenebant, hæc subsidia verna, & reliquis aliæ totidem suæ causæque legionis subsequabantur*. Hic videmus *subsidia* quoque à Romanis fuisse. Eisdem tamen *auxiliares* cohortes confecisse, nullus, arbitror, mihi probaverit: saltem ubi propriè autores loquuntur. Nam illud observandum sæpe absolute has voces poni, & auxilium ferre, non minus de Romano, quam Gallo dici posse. Et tum *auxilium*, *præsidium*, & *subsidium*, idem fere notare ac promiscuè usurpari omnes scimus: & Glossæ quoque *συνμαχίαν* vel *βοήθειαν*, utrumque interpretantur. Sane ipse etiam Cæsar lib. iii. de bello civili *præsidium* posuit pro loco, cuius natura robur addit, uti colles sunt: ait enim; *Cum legio Cæsaris nona præsidium quoddam occupavisset, & munire cepisset, huic loco propinquum & contrarium collem Pompejus occupavit. Quem locum frustra tentat Ciacconius: probus est & sanus*. D. Vossius.

ditissimis, aut altissimo flumine, velut indagine munitum, ¹ hunc insidiis circumdederunt nostri. Explorato hostium consilio, ad præliandum animo, atque armis parati, quum, subsequen-
³ tibus legionibus, nullam dimicationem recusarent, turmatim in eum locum deven-
⁴ erunt. Quorum adventu quum sibi Correas oblatam occasionem rei gerendæ existimaret, primum cum paucis se ostendit; atque in proximas turmas impetum facit. Nostri constanter impetum sustinent insidiatorum; neque plures in unum locum conveniunt; quod plerumque equestribus præliis quum propter aliquem timorem accidit, tum multitudine ipsorum detrimentum accipitur.

¹ XIX. Quum dispositis turmis invicem rari præliarentur; neque ab lateribus circumveniri suos paterentur; ² erumpunt ceteri Correo præliante, ex silvis. Fit magna contentione diversum prælium: quod quum diutius pari Marte iniretur, paulatim ex silvis instructa multitudo procedit peditum, quæ nostros cogit cedere equites: quibus celeriter subveniunt levis armaturæ pedites, quos ante legiones missos docui; turmisque nostrorum interpositi, constanter præliantur. Pugnatur aliquamdiu pari contentione: deinde, ut ratio postulabat prælii, qui sustinuerant ³ primos impetus infi-

¹. Hunc insidiis circumdederunt nostri. Explorato] Locum pessime ab aliis interpunctum & à Scaligero retentum, ita distingue: hunc insidiis circumdederunt. Nostri explorato, &c. Nam præterquam quod ita reliqui omnes MSS. habent, in prim. & sec. Bon-
² garf. disertim hæc verba ita leguntur: circumdederunt. Explorato hostium consilio nostri. Nam illud circumdederunt, refertur ad hostes, hoc modo, hostes cum campum delegissent ad rem gerendam, hunc insidiis circumdederunt. Nostri explorato eorum consilio in eum campum venerunt. Mutandi primus autor Ciac-

conius fuerat, cujus autoritate decepti alii Hirtium depravarunt. D. Vossius.

². Erumpunt ceteri Correo præliante] Pet. Ciacconius, pronunciantes scribendum existimat. Sed antiquum obtinet, & nulla necessitate coactus, sanam lectionem sollicitat; nam, ut dixit noster cap. xviii. Correas in turmas impetum fecit, quem ut præliantem Galli videre, ex silvis erumpunt, ut Duci auxilium ferant. Hic apertus est & facilis loci sensus, Davies.

³. Primos impetus insidiarum] Insidiatorum. Sic supra cap. xi. pabulationes

insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod nullum ab insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. Accedunt propius interim legiones: crebrique eodem tempore & nostris, & hostibus nuncii afferuntur, imperatorem instructis copiis adesse. Qua re cognita, præsidio cohortium confisi nostri, acerrime præliantur: ne, si tardius rem gessissent, victoriæ gloriam communicasse cum legionibus viderentur. Hostes concidunt animis: atque itineribus diversis fugam quærunt. Nequidquam: nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, iis ipsi tenebantur. ¹ Victi tamen, propulsique, maiore parte amissa, consternati, ² quo fors tulerat, confugiunt, partim silvis petitis, partim flumine; qui tamen in fuga à nostris acriter insequen-
⁸ tibus conficiuntur: quum interim ³ nulla calamitate victus Correas, excedere prælio, silvasque petere, aut invitantibus nostris ad deditionem, potuit adduci, quin fortissime præliando, compluresque vul-

nones dixit pro pabulatoribus, ac Bell. Afric. cap. lxx. armaturas leves pro militibus levis armaturæ, & cap. lxxxviii. servitia pro servis. Pari modo loquuntur alii auctores. Silius Italicus lib. ii, 230.

— Spectacula tantum

Est viri,

Hoc est, spectatores; frustra enim est Casp. Barthius, qui Advers. lib. vi. cap. xxv. emendat

— Spectacula tanta

Ferte viri,

Sulpicius Severus Hist. Sacr. lib. i. cap. xxiv. Matrimonia è villis assumere. Præsto sunt huiusmodi multa. Vide not. ad lib. vii. B. G. cap. lxxviii. Davies.

¹. Villi tamen propulsique] Rescribit Pet. Ciacconius, victi tandem propulsique. Non opus est, nam tamen, teste Nonio, significat tandem. Sic Apuleius Metam. lib. ii. p. 21. Nullo quidem initio vel omnino vestigio cupiditi-

nis mea reperto, cuncta circuibam. TAMEN dum lixa &c. Propertius lib. ii. Eleg. i, 76.

Unde TAMEN veniant tot mala, cæca via est.

Ad eum locum consulendus J. Bronkhufius; ad etiam Joan. Boschium ad Petronii Satir. cap. xxxi. Davies.

². Quo fors tulerat] Desunt hæc verba in quinque MSS. pr. sec. tert. Pet. Pal. Sed vet. cod. habet præ fors, fors: atque ita emendo. D. Vossius.

³. Nulla calamitate victus Correas] Penultima vox, sensu exigente, deleatur. Arbitror eam è nota marginali in textum irrepsisse. Si hæc emendandi ratio non placeat, paulo post legendum non potuit adduci. Utram malis, elige, nam vel hæc vel illa plane est necessaria; quod à nemine observatum miror. Davies.

nerando, cogeret elatos iracundia victores in se tela conjicere.

- 1 XX. Tali modo re gesta, recentibus prælii vestigiis ingressus Cæsar, quum victos tanta calamitate existimaret hostes, nuncio accepto, locum castrorum relicturos, quæ non longius ab ea cæde abesse plus minus 1 ix millibus passuum dicebantur, tametsi flumine impeditum transitum videbat; tamen, exercitu transducto, progreditur. At Bellovaci, reliquæque civitates, repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui silvarum beneficio casum evitaverant, omnibus adversis, 1 cognita calamitate, interfecto Correo, amisso equitatu, & fortissimis peditibus, quum adventare Romanos existimarent, concilio repente cantu tubarum convocato, conclamant, ut legati obsidesque ad Cæsarem mittantur.

- 1 XXI. Hoc omnibus probato consilio, Comius Atrebas ad eos profugit Germanos, à quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. ceteri è vestigio mittunt ad Cæsarem legatos: petuntque, ut ea pœna sit contentus hostium, quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia atque humanitate, numquam profecto esset illaturus: afflictas opes equestri prælio Bellovacorum esse: delectorum peditum multa millia interuisse: vix refugisse nuncios 3 cædis. tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellovacos eo prælio commodum esse consecutos; quod Correus, auctor belli, concitator multitudinis, esset interfectus. numquam enim senatum tantum in civitate, illo vivo, quantum imperitam plebem, potuisse.

XXII.

1. Cognita calamitate] Has voces expunxit Gabr. Færmus; & in hoc quidem verborum situ omnino sunt supervacaneæ. Sed cum eas constanter exhibeant omnes Codices, videndum an perodus, transposita una aut altera vocola, hoc modo legi possit: At Bellovaci reliquæque civitates, repente ex paucis atque his vul-

neratis, fuga receptis, qui silvarum beneficio casum evitaverant, cognita calamitate; omnibus adversis, interfecto Correo &c. Certe hæc potissima videtur Hirtii emendandi ratio, quam partim vidisse doctissimum virum Fr. Hotomannum lubens fateor. Davies.

XXII. Hæc orantibus legatis, commemorat Cæsar, eodem tempore superiore anno Bellovacos, ceterasque Gallia civitates suscepisse bellum: pertinacissime hos ex omnibus in sententia permansisse, neque ad sanitatem reliquorum deditione esse perductos: scire, atque intelligere se, causam 2 peccati facillime mortuis delegari: neminem vero tantum pollere, ut, invitis principibus, resistente senatu, omnibus repugnantibus, infirma manu plebis bellum concitare & gerere posset, sed tamen se contentum fore ea pœna, quam si bi ipsi contraxissent.

XXIII. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt, obsides conficiunt. Concurrent reliquarum civitatum legati, quæ Bellovacorum speculabantur eventum. Obsides dant. imperata faciunt, excepto Comio, 2 quem timor cohibebat cujusquam fidei suam committere salutem. nam superiore anno T. Labienus, Cæsare 3 re in Gallia citeriore jus dicente, quum Comium comperisset sollicitare civitates, & conjurationem contra Cæsarem facere, infidelitatem ejus sine ulla perfidia judicavit comprimari posse: quem quia non arbitrabatur 4 vocatum in castra venturum, ne tentando cautiorem faceret, C. Volusenum Quadratum misit, qui cum, per simulationem colloquii, curaret interficiendum. 1 Ad eam rem delectos transdidit centuriones. Quum 5 in colloquium ventum esset, &, ut convenerat, manum Comii Volusenus arripuisset; centurio, velut infucta re permotus, vellet hominem conficere; celeriter à familiaribus prohibitus Comii non potuit. gravi- 6 ter tamen primo ictu gladio caput percussit. Quum utrimque gladii districti essent, non tam pugnandi quam dif-

1. Ad eam rem delectos transdidit centuriones] MS. Norv. & edit. Rom. Ven. Beroald. Steph. habent ad eam rem delectos idoneos ei tradidit centuriones, nec intelligo, cur bigam illam verborum repudiarint nuperi.

Cæsar lib. II. B. G. cap. XVII. Qui locum castris idoneum deligant. Lib. III. cap. XVII. Idoneum quendam hominem & callidum delegit Gallum. Lib. VII. cap. XV. Defensores idonei oppido deliguntur. Et sic alibi sæpe. Davies.

diffugiendi fuit utrorumque consilium; nostrorum, quod mortifero vulnere Comium credebant affectum; Gallorum, quod, insidiis cognitis, plura, quam videbant, extimescebant. Quo facto statuisse Comius dicebatur, ¹ numquam in conspectum cujusquam Romani venire.

- ¹ XXIV. Bellicosissimis gentibus devictis, Cæsar, quum videret nullam jam esse civitatem, ² quæ bellum pararet, quo sibi resisteret; sed nonnullos ex oppidis demigrare, ex agris effugere, ad præsens imperium evitandum, plures in partes exercitum dimittere constituit. M. Antonium quæstorem, cum legione XI sibi conjungit: C. Fabium legatum cum cohortibus XXV mittit in diversissimam partem Galliæ; quod ibi quasdam civitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui illis regionibus præerat, ³ satis firmas ¹¹ legiones habere existimabat. T. Labienum ad se evocat: ³ legionemque XII, quæ cum eo fuerat

¹. Numquam in conspectum cujusquam Romani venire] Numquam, fide data, Romanis suam salutem committere. In MSto. Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald. legitur numquam in conspectu cujusquam Romani venire, de qua loquendi ratione vide not. ad hujusce lib. cap. VIII. Davies.

². Quæ bellum pararet, quo sibi resisteret] MS. Norv. & editt. Rom. Ven. Beroald. quæ bellum id pararet, quod sibi resisteret. Reponendum arbitror quæ bellum adpararet, quo sibi resisteret. Cicero pro lege Manil. p. 1564. ed. Lambin. Tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum — Cn. Pompeius extrema hieme apparavit. Velleius Paterculus lib. II. cap. XII. Tertius in apparatu belli consumitur. Vide & cap. LXXXIII. Idem.

³. Legionemque XII, quæ cum eo fuerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit] Mss. omnes constanter habent XII. Ciacconius & Ursinus legunt

legionem IV, non hic modo, verum & in fine hujus libri, ubi dicitur: Cæsar tamen, quum de voluntate adversariorum nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, & ex suo numero XV, quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. jubet transire. Sed hoc loco pro XV in sec. MSto Bongarsiano est XIV: vitiose, quando illam Pompeio transditam non fuisse, vel hinc manifeste constet, quod habuit eam Cæsar in Hispania, & primo de bello civili ait, occisum ex suis fuisse Q. Fulginium, ex primo hastato legionis XIV. Sed causa emendandi fuit Ciacconio & Ursino, quod hic dicitur legio XII in citeriorem Galliam missa, infra ait Hirtius legionem XV in citeriore Gallia fuisse, ac Pompeio à Cæsare transditam. At ipse Cæsar lib. III. de bello civili ait: Erant in sinistro cornu legiones duæ transditæ à Cæsare initio dissonionis, ex S. C. quarum una prima, altera tertia appellabatur. contra Lu-

ca-

rat in hibernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias civium Romanorum tuendas; ne quod simile incommodum accideret ¹ decursione barbarorum, ac superiore ætate ² Tergestinis accidisset; qui repentino latrocinio atque impetu eorum erant oppressi. Ipse ad ⁴ devastandos depopulandosque fines Ambiorigis proficiscitur: quem perterritum atque fugientem quum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum suæ dignitati esse ducebat, adeo fines ejus ³ vastare civibus, ædificiis, pecore, ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna fecisset reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civitatem.

XXV. Quum in ⁴ omnes partes finium Ambiorigis ¹ aut

canus lib. VII.

— cornus tibi cura sinistra

Lentule, cum primâ, quæ tum fuit optima bello,

Et quartâ legione datur.

Lentulus igitur primæ legioni & quartæ præpositus. Et sane arbitror corruptum in Cæsare numerum. Ut vix dubium relinquam mihi, quin vera observarint. D. Vossius.

¹. Decursione barbarorum] Ita reposuit Scaliger. An recte, disquiri merito possit. Antea scriptum erat de incursione. In Petaviano cod. est, de concursione, in tertio Bongars. decursione: atque ita Lipsius edidit: secundo diversione. Primus tamen codex habet decursione. Veteribus decursio vocatur equestre certamen, quod manifestius, quàm ut probari debeat. Unde Tacitus, de Germanico, princeps honori patris decurrit. Non tamen hanc decursionis vocem alio significato apud autorum quemquam legere me memini. Sed decursus pro καταδρομή usurpatur, uti cum annis de monte decurre dicitur: itaque si barbari Alpibus decurrentes Tergestinos invaserunt, percommoda hic decursus vox. Decursio etsi hac notione non lege-

rim, tamen improbare temerarii putem, & ejus qui nesciat veteres tam contentus quam contentio, tam auctus quam auctio & innumera id genus alia usurpasse. Sed incursionis vocem huic loco magis congruere arbitror. Idem.

². Tergestinis] Nullus veterum, quod sciam, hujus cladis Tergestinorum meminit. Idem.

³. Vastare civibus, ædificiis, pecore] Pet. Ciacconius, & Fr. Hotomannus reponunt vastare vicis &c. Sed frustra sunt, cum vulgatam lectionem sollicitent, fines enim æque possunt vastari civibus ac pecore, & cap. XXV. faretur Cæsar se omnes partes finium Ambiorigis cadibus, incendiis, rapinis vastasse; quod denotat eum cives trucidasse, ædificia incendisse, pecora rapuisse. Davies.

⁴. Omnes fines partium Ambiorigis] Εὐλαζῶν pro partes finium Ambiorigis, quod poetis quam historicis utitur. Sic Papinius I. Thebaid.

— — — ignes

Sopitum cinerem, & tepidi libamina sacri.

Servabant, pro, Cinis ignem servabat. Sed in sec. cod. Bongarsii erat omnes partes & fines.

Car-

aut legiones aut auxilia dimississet, atque omnia cædibus, incendiis, rapinis, vastasset: magno numero hominum interfecto aut capto, Labienum cum ¹ legionibus in Treviros mittit; quorum civitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercitata bellis, cultu & feritate, non multum à Germanis differebat: neque imperata umquam, nisi exercitu coacta, faciebat.

- ¹ XXVI. Interim C. Caninius legatus, quum, magnam multitudinem convenisse hostium in fines Pictonum, literis nunciisque Duracii cognovisset, qui perpetuo in amicitia Romanorum permanerat; quum pars quædam civitatis ejus defecisset, ad oppidum Limonum ² contendit. quo quum adventaret; atque ex captivis certius cognosceret, multis hominum millibus, ¹ Dumna-
co duce Andium, Duracium clausum, Limonum oppugnari; neque infirmas legiones hostibus committere ³ auderet; castra munito loco posuit. Dumnacus, quum appropinquare Caninium cognovisset, copiis omnibus ad legiones conversis, castra Romanorum oppugnare ⁴ instituit. Quum complures dies in oppugnatione consumpsisset; & magno suorum detrimento, nullam partem munitionum convellere potuisset, rursus ad obsidendum Limonum rediit.

XXVII.

Carrariensis & Florentinus, uti Cicconius affirmat, habebant partes finium. Quæ lectio vera sit, dictu arduum. D. Vossius.

² Dumna-co duce Andium, Duracium clausum, Limonum oppugnari.] Fædissima est menda, quam miror à nemine animadvertam. MS. Norv. Duracium clausum Limone oppugnari. Sic & editt. verr. Rom. Ven. Beroald. nisi quod illæ Lemone. Recta est MS. Norv. lectio. Distingue Duracium clausum Limone, oppugnari. Tertiæ enim declinationis nomen esse statui-mus, & ita omnes MS. præter eos, qui corrupte Limonum exhi-

bent; unde supra lege ad oppidum Limonem, & infra ad obsidendum Limonem. Hanc scripturam simul cum conjectura nostra tuetur Ful. Celsus p. 165. Duracius, inquit ille, tum temporis ad Limonem obsidebatur ab Andio Dumna-co. Erroris ansam præbuit Pet. Cicconius, qui Duracium vicum fuisse contendit, cum luce meridiana sit clarius, inter primores fuisse Pictonum. Prius tamen & gravius deliravit Raymundus Marlianus, dum ex hoc loco Duracius finxit populum, qui perpetuo in amicitia permanerat Romanorum. Davies.

XXVII. Eodem tempore C. Fabius legatus complures civitates in fidem recipit, obsidibus firmat, literisque C. Caninii certior fit, quæ in Pictonibus gerantur. Quibus rebus cognitis, proficiscitur ad auxilium Duracio ferendum. At Dumnacus, adventu Fabii cognito, desperata salute, si tempore eodem coactus esset & Romanum externum sustinere hostem, & respicere ac timere oppidanos, repente eo ex loco cum copiis recedit: nec se satis tutum fore arbitrat, nisi flumen Ligerim, quod erat ponte propter magnitudinem transcendendum, copias transduxisset. Fabius, ¹ et si nondum in conspectum venerat hostibus, neque se cum Caninio conjunxerat, tamen doctus ab iis, qui locorum noverant naturam, potissimum credidit, hostes perterritos eum locum, quem petebant, petituros. Itaque cum copiis ad eundem pontem contendit, equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum quum processisset, sine defatigatione equorum in eadem se reciperet castra. Consequuntur equites nostri, ut erat præceptum, invaduntque Dumna-ci agmen: & fugientes perterritosque sub sarcinis in itinere aggressi, magna præda, multis interfectis, potiuntur. ² Ita, re bene gesta, se recipiunt in castra.

XXVIII. Insequenti nocte Fabius equites præmittit, sic paratos, ut confligerent, atque omne agmen morarentur, dum consequeretur ipse. Cujus præceptis, ut res gereretur, Q. Atius Varus, præfectus equitum, singularis & animi & prudentiæ vir, suos hortatur, agmenque hostium consecutus, turmas partim

¹ Et si nondum in conspectum venerat.] Hic etiam editt. antiquissimæ Rom. Ven. exhibent in conspectu venerat, & infra cap. xxix. In conspectu hostium veniunt; quem probum quidem esse, sed paullo inusitatiorum loquendi modum ostendimus ad hu-

jusce libri cap. viii. Vide & Th. Munckerum ad Hygini Fab. l. Davies.

² Ita, re bene gesta.] Sic rescriptimus ex MS. Norvic. & editt. Rom. Beroald. Vulg. itaque: haud pro Cæsaris & Hirtii more. Idem.

tim idoneis locis disponit, partim equitum prælium
 3 committit. Consistit audacius equitatus hostium, suc-
 cedentibus sibi peditibus, qui ¹ toto agmine subsisten-
 4 tes, equitibus suis contra nostros ferunt auxilium. Fit
 prælium acri certamine. namque nostri, contemptis
 pridie superatis hostibus, quum subsequi legiones me-
 minissent, & pudore cedendi, & ² cupiditate celerius
 5 per se conficiendi prælii, fortissime contra pedites præ-
 liantur: hostesque nihil amplius copiarum accessurum
 credentes, ut pridie cognoverant, delendi equitatus
 nostri nacti occasionem videbantur.

1 XXIX. Quum aliquamdiu summa contentione di-
 micaretur, Dumnacus instruit aciem, quæ suis esset
 equitibus invicem præsidio. Tum repente confertæ le-
 2 giones in conspectum hostium veniunt. Quibus visis
 percussæ barbarorum turmæ, ac perterritæ acies ho-
 3 stium, perturbato impedimentorum agmine, magno
 clamore discursuque passim fugæ se mandant. At no-
 stri equites, qui paulo ante cum resistentibus fortissi-
 me conflixerant, lætitiæ victoriæ elati magno undique
 clamore sublato, cedentibus circumfusi, quantum e-
 quorum vires ad persequendum, dextræque ad cæden-
 4 dum valent, ³ tantum eo prælio interficiunt. Itaque
 amplius millibus XI aut armatorum, aut eorum, qui
 timore arma projecerant, interfectis, omnis multitudo
 capitur impedimentorum.

XXX.

1. *Toto agmine subsistentes, equitibus suis* Sic est in edit. Rom. Ven. Beroald. nec repudio. Haud male tamen MS. Brant. & Steph. *Toto agmine, subsistentibus equitibus suis*; nisi forte cum Norvic. legere placeat *toto agmine, subsistentibus suis*, omisâ voce equitibus. Davies.

2. *Et cupiditate celerius* Ultima vox abest à MSS. Brant. Norvic. & edit. Rom. Ven. Beroald. nec ullam patitur facturam sententia, equites enim Romani sine peditum auxilio prælium conficere voluerunt. Ad hoc

tamen præstandum celeritate fuit opus, quia sequebantur legiones; ideo salva maneat recepta lectio, per me licet. Idem.

3. *Tantum eo prælio interficiunt* In Peravian codice erat *perficiunt*. Constat veteribus facere signasse quod interficere. Unde conficere, interficere, Perficere tamen eo significato haud legi. Alioqui solet hæc particula sæpe præponi vocibus tali notione, ut cum *perimere* dicunt. D. Vossius.

XXX. Qua ex fuga, quum constaret Drapetem Se-
 thionem (qui, ut primum defecerat Gallia, collectis
 undique perditis hominibus, servis ad libertatem vo-
 catis, ¹ exulibus omnium civitatum accitis, receptis
 latronibus, impedimenta & commeatus Romanorum
 interceperat,) non amplius hominum v millibus ex fu-
 ga collectis, provinciam petere, unaque consilium cum
 eo Luterium Cadurcum cepisse, quem in superiore
 Commentario, prima defectione Galliæ facere in pro-
 vinciam impetum voluisse, cognitum est; Caninius le-
 2 gatus, cum legionibus ¹ ad eos persequendos con-
 tendit, ² ne de timore, aut detrimento provinciæ ma-
 gna infamia, perditorum hominum latrociniis, cape-
 retur.

XXXI. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnu-
 tes, reliquasque proficiscitur civitates, quarum eo præ-
 lio, quod cum Dumnaco fecerat, ³ copias esse accitas
 sciebat. non enim dubitabat, quin recenti calamitate
 2 submissiores essent futuræ; dato vero spatio ac tempo-
 re, eodem ⁴ instante Dumnaco, possent concitari.

Qua

1. *Exulibus omnium civitatum accitis* In primo Bong. est *ascitis*, quod per-
 placet. Nam facilius crediderim ad
 eum convenisse exules, quàm ut il-
 le dispersos ex omnibus partibus ac-
 civerit. In secundo deest hæc vox.
 D. Vossius.

Ibid. Vox *accitis* exulat à MSS. Carrar. Bongars. sec. Norvic. ac edit. Rom. Ven. Beroald. Steph. Gryph. & in iis locus sic legitur *exulibus omnium civitatum receptis, latrociniis impedimen- ta* &c. Forfan legendum *exulibus omnium civitatum ascitis, receptis latro- ciniis*, hoc est, latronibus, ut mat-
 trimonia pro uxoribus, pro servis au-
 tem servitia ponuntur. Vide not. ad lib. VII. B. cap. LXXVIII. & hujusce libri cap. XIX. Hoc cum non intelli-
 gerent Librarii, Syntaxæus rationi-
 bus consuluisse sibi videbantur, cum
 verbum *ascitis* omitterent. Davies.

2. *Ne de timore aut detrimento Pro- vincia* Offendunt me paullum hæc verba: rescribo *ne detrimento aut ti- more provincia*. Quomodo habent viri MSS. pr. secund. tert. Pet. Pal. v. c. & MS. noster. D. Voss. Cum D. Vossii MSS. faciunt *Norvic. ac edit. Rom. Ven. Beroald. Davies.*

3. *Copias esse accitas sciebat* Auctas Petav. occisus sec. & mss. noster. *accitas* pr. (Sic & Norv.) quæ genui-
 na lectio, & sic rescribo: nam subdit
 Hirtius, non dubitabat, quin recenti ca-
 lamitate submissiores essent futura. D.
 Vossius.

4. *Instante Dumnaco* Scribo insti-
 gante, ex mss. sex. primo, secun-
 do, tertio, Petav. Palat. & nostro.
 Idem.

Ibid. In MSS. Voss. sex, & Nor-
 vic. ac edit. Rom. Ven. Beroald. est
instigante Dumnaco, & ita reponit
 D.

3 Qua in re summa felicitas celeritasque in recipiendis civitatibus Fabium consequitur. nam ¹ Carnutes, qui sæpe vexati numquam pacis fecerant mentionem, ² datis obsidibus, veniunt in deditionem; ceteræque civitates positæ in ultimis Galliæ finibus, Oceano conjunctæ, quæ Armoricæ appellantur, auctoritate adductæ Carnutum, adventu Fabii legionumque, imperata sine mora faciunt. Dumnacus suis finibus expulsus, errans, latitansque, solus extremas Galliæ regiones petere coactus est.

¹ XXXII. At Drapes, unaque Luterius, quum legiones Caniniumque adesse cognoscerent, nec se sine certa perniciæ, persequente exercitu, putarent Provinciæ fines intrare posse; ² nec jam liberam vagandi latrocinandique facultatem haberent, consistunt in agris ² Cadurcorum. Ibi quum Luterius apud suos cives quondam, integris rebus, multum potuisset, semperque auctor novorum consiliorum magnam apud barbaros auctoritatem haberet; oppidum Uxellodunum, quod in clientela fuerat ejus, natura loci egregie munitum, occupat suis & Drapetis copiis, oppidanosque sibi conjungit.

¹ XXXIII. Quo quum confestim C. Caninius venisset, animadverteretque omnes oppidi partes præruptissimis

D. Vossius. Parum refert utrum hoc vel illo modo scribamus, eadem enim est utriusque vocis potestas; sed cum elegantior & rarioris usus sit lectio vulgata, illam teneamus. *Davies.*

1. Carnutes, qui sæpe vexati numquam pacis fecerant mentionem] Fallitur Hirtus. nam lib. vi, ipse Cæsar dixit: Eisdem Carnutes legatos obsidesque mittunt, uti deprecatoribus Rhemis, quorum erant in clientela. Nisi velit auctor, ab eo tempore, quo novissima conjunctio facta. *D. Vossius.*

2. Nec jam liberam vagandi latrocinandique facultatem] In text. Bongar-

sii codice & ms. nostro est, nec tam libere vagandi latrociniorumque faciendorum facultatem. etiam in primo & secundo Bongars. liberam, erat libere, & pro latrocinandique legebatur, latrociniorumque faciendorum. Idem.

Ibid.] Codex Bong. tert. MS. Voss. cum edit. Rom. Ven. Beroald. Nec tam libere vagandi, latrociniorumque faciendorum facultatem. Ita & MS. Norvic. nisi quod ille liberam exhibeat. Alii nec jam libere vagandi latrociniorumque faciendorum facultatem. Sic latrocinia facere dixit etiam Flerns lib. ii. cap. iii. *Davies.*

simis faxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis adscendere esset difficile; magna autem impedimenta oppidanorum videret: quæ si clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere ¹ non modo equitatum, sed ne legiones quidem possent: tripartito cohortibus divisus, trina excelsissimo loco castra fecit, à quibus paullatim, quantum copiarum patiebantur, vallum in oppidi circuitu ducere instituit.

XXXIV. Quod quum animadverterent oppidani, ¹ miserrimæque Alesia memoria solliciti, similem casum obsessionis vererentur, maximeque ex omnibus Luterius, qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti esse habendam: constituunt omnium consensu, parte ibi relicta copiarum, ipsi cum expeditis ad importandum frumentum proficisci. Eo consilio probato, proxima nocte, ² 11 millibus armatorum relictis, reliquos ex oppido Drapes & Luterius educunt: ³ ii, ² paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria sublevare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus fumerent, non poterant; magnum numerum frumenti comparant. nonnumquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur. quam ob causam C. Caninius toto oppido munitiones circumdare moratur; ne aut opus esse-

1. Non modo equitatum] Poscere res ipsa videtur ut scribatur, non modo non equitatum. quæ particula librarii incuria, aut imperitia potius, omissa videtur. *D. Vossius.*

Ibid.] *D. Vossius* res ipsa poscere videtur non modo non equitatum, quapropter ultimam particulam negantem librarii incuria, aut imperitia potius, omissam arbitratur. Nolim equidem virum eruditum incuriæ, multo minus imperitiæ, postulare, sed memoria certe lapsus est; hoc enim modo sæpe loquuntur optimi auctores. Cæsar lib. iii. B. G. cap. iv. Non modo depresso ex pugna exceden-

di, sed ne saucio quidem ejus loci, ubi confisterat, relinquendi — facultas datur. Livius lib. i. cap. xl. Non modo civica, sed ne Italica quidem stirpis. Sic etiam lib. xxiii. cap. xxix. *Fustings* lib. ii. cap. i. Ita ut non modo primæ generare homines, sed ne advenas quidem recipere ac tueri possent. Vide & G. J. Vossium de Construct. cap. lxxiii. p. 244. *Davies.*

2. Paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum] Rescribo, paucos dies morati in finibus Cadurcorum, sublato commate, quod in Lipsianâ, & Scaligeri editione est. Pro me stat Petavianus codex. *D. Vossius.*

effectum tueri non possit, aut plurimis in locis infirma disponat præsidia.

XXXV. Magna copia frumenti comparata, confidunt Drapes & Luterius non longius ab oppido ¹ x millibus passuum, unde paullatim frumentum in oppidum supportarent. ² ipsi inter se provincias partiuntur. Drapes castris præsidio cum parte copiarum restitit: Luterius agmen jumentorum ad oppidum adducit. Dispositis ibi præsidiis, hora noctis circiter x silvestribus angustisque itineribus frumentum importare in oppidum instituit. quorum strepitum ³ vigiles castrorum quum sensissent; exploratoresque missi, quæ agerentur renunciassent; Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis castellis, in frumentarios sub ipsam lucem impetum fecit. Ii, repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua præsidia: quæ nostri ut viderunt, acrius contra armatos incitati neminem ex eo numero vivum capi patiuntur. Effugit inde cum paucis Luterius, nec se recipit in castra.

XXXVI. Re bene gesta, Caninius ex captivis comperit, partem copiarum cum Drapete esse in castris ⁴ millibus non amplius x. Qua re ex compluribus cognita, quum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse; ⁵ magnæ felicitatis esse

ar-

1. x millia passuum] Supra idem dixit, celare tamen non debui hoc loco in MSSis octo constanter legi XII. D. Vossius.

2. ipsi inter se provincias partiuntur] Tantundem est ac si curas, vel munia dicas. More Romano locutus est, apud quos Prætores & Consules soliti provincias sortiri: hinc provincia pro quovis munere. Apud historicos tamen is mos loquendi oppido rarus est. Idem.

3. Vigiles castrorum] Excubitores. Lucanus lib. VIII. v. 24.

Ne rumpite somnos, Castrorum vigiles, nullæ tubæ verbe-

ret aures.

Auctor de Bell. Hisp. cap. III. Vigiles non poterant diligentiam præstare. Vide & cap. XXXV. Davies.

4. Millibus non amplius x] MSS. Ciacc. & Norv. cum veteribus edit. habent a millibus non longe amplius XII. quod cur rejiciatur non video. Saltem scribendum a millibus amplius x. Vulgata enim lectio vix est Latina. Idem.

5. Magna felicitatis esse arbitrabatur] Hanc lectionem omnes exhibent Codd. & eam sine nota transmise viti eruditi. At, si ita scripsit Hirtius, plane dormitavit. Censebat

arbitrabatur, neminem ex cæde refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuncium Drapeti perferret. Sed, ² quum in experiundo periculum nullum videret, equitatum omnem, Germanosque pedites ¹ summæ velocitatis omnes ad castra hostium præmittit. ipse legionem unam in trina castra distribuit; alteram secum expeditam ducit. Quum propius hostem accessisset, ab ³ exploratoribus, quos præmiserat, cognoscit, castra eorum, ut barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa, ² at Germanos equites imprudentibus omnibus de improvviso advolasse, & proelium commisisse. Qua re cognita, ⁴ legionem armatam instructamque adducit. Ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. Quod ubi accidit, Germani equites, signis legionis visis, vehementissime proeliantur. Confestim omnes ⁵ cohortes undique impetum faciunt: omnibus aut interfectis,

sebat Caninius, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse; ejus igitur e re fuit, ut nuncius de Luterii clade Drapeti perferretur; huic enim ob acceptam calamitatem alia ratione timor incuti non poterat. Ne minime quidem dubito, quin rescribendum sit magna infelicitatis esse arbitrabatur. Idem etiam, nisi fallor, iis, qui locum perpendicular, videbitur. Davies.

1. Summa velocitatis omnes] In IV MSSis, & nostro, pro omnes reperio homines, nec damno, quia statim præcessit omnem equitatum. In Petaviano tamen, qui reliquis emendatior est codicibus, est omnes. D. Vossius.

2. At Germanos equites] Ita visum Scaligero edere, cum in omnibus codd. legatur, Germanos, equitesque: & ipse Hirtius disertim supra dicat equites, & cum his pedites Germanos ad oppugnanda castra missos. Tu veterem lectionem retine. Illud tamen dissimulare nolo paucis

ab hoc loco versibus, ubi legitur Germani equitesque signis legionis visis in MSco Cujacii, primo, secundo, tertio, Bong. ac Pet. legi Germani equites: sed noster ms. & Palat. retinent equitesque. Excusari tamen Scaligeri lectio possit; nam non soli pedites, sed & equites Germani in exercitu Cæsaris fuerunt. Testatur ipse lib. VII. de bello Gallico, & ait: Cæsar ex castris equitatum educi jubet, præliumque equestre committit: laborantibus jam suis Germanos equites circiter eo submittit, quos ab initio habere secum instituerat. Et aliquanto ante eodem libro: Cæsar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, & interclusis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia atque Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat; equitesque ab his accersit; & levis armatura pedites, qui inter eos præliari consueverant. Nihilominus vulgatam lectionem præfero. Idem.

fectis, aut captis, magna præda potiuntur. Capitur ipse eo proelio Drapes.

1 XXXVII. Caninius, felicissime regeſta, ſine ullo pene militis vulnere, ad obſidendos oppidanos revertitur. Externoque hoſte deleta, 1 cujus timore augere præſidia, & munitione oppidanos circumdare prohibitus erat, opera undique imperat adminiſtrari. Venit eodem cum ſuis copiis poſtero die C. Fabius, partemque oppidi ſumit ad obſidendum.

1 XXXVIII. Cæſar interim M. Antonium quæſtorem cum cohortibus xv in Bellovacis reliquit; ne quæ rursus novorum conſiliorum capiendorum Belgis facultas daretur. Ipſe reliquas civitates adit: obſides plures imperat: timentes omnium animos conſolatione ſanat. 2 Quum in Carnutes veniſſet, 2 quorum conſilio in civitate ſuperiore Commentario Cæſar expoſuit initium belli eſſe ortum, quod præcipue eos, propter conſcientiam facti timere animadvertibat, quo celerius civitatem metu liberaret, principem ſcleris ipſius, & conſcitorem belli 3 Guturvatum ad ſupplicium depoſcit. 4 qui etſi ne civibus quidem ſuis ſe committebat; tamen

1. Cuius timore augere præſidia & munitione oppidanos circumdare prohibitus erat] In MSS. pr. ſec. tert. Pal. & noſtro ſcriptum invenio cuius timore antea dividere præſidia. Ita & mſ. Cujacii & Petavianus habet: "multo ſane aptius quàm vulgata editt. Et miror Scaligerum ac Lipſium aliter edidiſſe. Nam timore externi hoſtis auſus non erat Caninius dividere præſidia, ne minus valida reſistere nequirent. Unum occurrit, quo deſendi vulgata lectio poſſit, ut hoc modo accipias verba Hirtii. Caninius veritus erat plures milites munitionibus imponere ob externum hoſtem, cujus metu manum ſemper in armis paratam habere cogebatur. Interea non dubito quin præſtet ſcriptura manuſcriptorum. D. Voſſius.

2. Quorum conſilio in civitate] Non ſoli rebellionis principes, ſed tota gens Carnutum timebat; ideo Cæſar, ut civitatem metu liberaret, Guturvatum ad ſupplicium depoſcit. Quod cum ita ſit, omnino ſuperflua videtur vox conſilio, quam recte omittunt MS. Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald. Steph. & ſane Carnutes principes ſe ex omnibus bellum ſacturos pollicentur, ut dixit Cæſar lib. vii. B. G. cap. ii. quem locum Hirtius noſter in animo habuit, cum hæc ſcriberet. Davies.

3. Guturvatum] Supra nominavit Cæſar Cotuatum & Conetodunum duces Carnutum: ſed ille in Petaviano cod. nominatur Catuatus. & hoc loco in Mſto Petaviano ſcribitur Matruatus pro Guturvatus. In Cujacii Mſto & Pa-

men celeriter, omnium cura quæſitus, in caſtra perducitur. Cogitur in ejus ſupplicium Cæſar contra naturam ſuam, maximo militum conſurſu; qui omnia 5 pericula & 1 detrimenta belli à Guturvato accepta reſerebant; adeo ut verberibus exanimatum corpus ſecuri feriretur.

XXXIX. Ibi crebris literis Caninii ſit certior, quæ 1 de Drapete & Luterio geſta eſſent, quoque in conſilio permanerent oppidani: quorum etſi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna poena eſſe afficiendam judicabat; ne univerſa Gallia non vires ſibi deſuiſſe ad reſiſtendum Romanis, ſed conſtantiam, putaret; neve hoc exemplo ceteræ civitates, locorum 2 opportunitate fretæ, ſe vindicarent in libertatem. quum omnibus Gallis notum eſſe ſciret, reliquam eſſe 3 ſe unam æſtatem ſuæ provinciæ; quam ſi ſuſtinere potuiſſent, nullum ultra periculum vererentur. Itaque Q. Calenum legatum cum legionibus 11 relinquit, qui juſtis itineribus ſe ſubſequeretur: ipſe cum omni equitatu, quam poteſt celerrime, ad Caninium contendit. 4

XL. Quum, contra exſpectationem omnium, Cæſar 1 Uxellodunum veniſſet, oppidumque operibus clauſum

Palatino eſt Guturvatum, in pr. Guturvatum, in tertio Guturvatum. In manuſcripto noſtro eſt Guturvatum. In veteri codice M. Guturvatum. Unde quis in tanta nominum diverſitate non immerito ſuſpicetur eundem designari, quem ſupra Cæſar Cotuatum appellavit. D. Voſſius.

1. Detrimenta belli à Guturvato accepta reſerebant] Guturvatum detrimentorum cauſam eſſe prædicabant. Metaphora ducta eſt à re nummaria; proprie enim acceptum reſerre dicebantur, qui pecuniam iis numeratam in Codicem accepti reſerebant. Sed, quod præcipue notandum, huic

locutioni Dativum apponunt alii Scriptores, Ovidius Triſt. lib. ii. El. i, 10.

Acceptum reſerre verſibus, eſſe notens.

Horatius lib. ii. Epist. i, 233.

Incultis qui verſibus, & male natis,

Retrullis acceptos, regale numisma, Philippos.

Ad eum locum plura Dionyſ. Lambinus. Forte igitur apud Hirtium, omiſſa præpoſitione, ſcribendum detrimenta belli Guturvato accepta reſerebant, Davies.

sum animadverteret; ¹ neque ab oppugnatione recedi videret ulla conditione posse; magna autem copia frumenti abundare oppidanos, ex perfugis cognovisset; ² qua prohibere hostem tentare cœpit. ³ Flumen infimam vallem dividebat, quæ pene totum montem cingebat, in quo positum erat præruptum undique oppidum Uxellodunum. Hoc avertere loci natura prohibebat. sic enim imis radicibus montis ferebatur, ut nullam in ⁴ partem, depressis fossis, derivari posset. Erat autem oppidanis difficilis, & præruptus eo descensus; ut, prohibentibus nostris, sine vulneribus, ac periculo vitæ, neque adire flumen, neque arduo se recipere possent adscensu. Qua difficultate eorum cognita, Cæsar, sagittariis funditoribusque dispositis, tormentis etiam quibusdam locis contra facillimos descensus collocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos; quorum omnis postea multitudo aequatum unum in locum conveniebat.

¹ XLI. ² Sub ipsius oppidi murum magnus fons prorumpbat ab ea parte, quæ fere pedum CCC intervallo fluminis circuitu vacabat. Hoc fonte prohiberi posse oppidanos quum optarent reliqui; Cæsar unus videret, ⁴ non sine magno periculo; è regione ejus vineas age-

1. Neque ab oppugnatione videret ulla conditione recedi posse.] Petavianus codex: neque oppugnatione posse recipi, aut conditione ulla videret. D. Vossius.

2. Flumen infimam vallem dividebat, qua pene totum montem cingebat.] Quid hoc? vallis pene totum montem cingebat? cur non totum? Emendo, Flumen infimam vallem dividebat, quod pene totum montem cingebat. Infra autor ipse ait cap. xli. Sub ipsius enim oppidi murum magnus fons prorumpbat ab ea parte, quæ fere pedum CCC intervallo fluminis circuitu vacabat. Merito dicit pene oppidum flumine cinctum fuisse, cum trecentorum tantum,

vel vix trecentorum pedum spatium esset, quæ intermittebat amnis. Sane primus ac secundus Bongarsiani codd. non habent quæ: nec tamen quomodo haberent recte legere potui. Idem.

3. Sub ipsius oppidi murum magnus fons prorumpbat.] MS. Norv. & Brant. cum edit. Rom. Ven. Beroald. Sub ipsius oppidi murum ubi magnus fons prorumpbat, unde scribendum, mutata distinctione. Quorum omnis postea multitudo aequatum unum in locum conveniebat sub ipsius oppidi murum, ubi magnus fons prorumpbat &c. Davies.

4. Non sine magno periculo.] Sane non damnaverim Petavianum codicem,

agere adversus montem, & aggeres struere cœpit, magno cum labore, & continua dimicatione. oppidani enim loco superiore decurrentes sine periculo proeliabantur, multosque pertinaciter succedentes vulnerabant; ¹ ut tamen non deterrerentur milites nostri vineas proferre, & labore atque operibus locorum vincere difficultates. ² Eodem tempore tectos cuniculos, ⁴ crates & vineas agunt ³ ad caput fontis. quod genus ope-

cem, in quo hæc verba omittuntur, uti & secundo Bongarsiano. Itaque hoc pacto legenda hæc periodus: Hoc fonte prohiberi posse oppidanos cum optarent reliqui, Cæsar unus videret; è regione ejus vineas agere, &c. D. Vossius.

Ibid.] Repetendum auctori non videretur: quod cum haud caperent è Librariis nonnulli, has voces à quibusdam Codd. exulare iusserunt. Cave enim aures præbeas D. Vossio, qui eas recte abesse censuit; sequitur enim in Hirtio, quod ejus conjecturam prorsus evertit. Continuum certe dimicatio, & loco quidem iniquo magnum affert periculum. Davies.

1. Ut tamen non deterrerentur.] MS. Norvic. prima voce omissa, exhibet non tamen deterrentur. Edit. Rom. Ven. Beroald. non deterrentur tamen. Vulgata autem lectionem retineo, à qua abiere Librarii, quod ejus elegantiam non intelligerent. Idem.

2. Eodem tempore tectos cuniculos, crates, & vineas agunt ad caput fontis.] Ita & Scaliger edidit, & in tertio Bongarsiano reperio. In secundo est, cuniculos tectos ad vineas agunt ad caput fontis. Primus, cunic. tect. ad aggeres, ac vineas agunt ad caput fontis. Palatinus, cuniculo tectos ad vineas agunt, & ad caput fontis. Nescio tamen an probare auctum scripturam quam Scaliger retinuit. Primo quia subdit autor, illud genus operum sine suspicionem hostium facere licuisse: nam crates & vineas conspiciere poterant

oppidani. Deinde quia nullus scriptorum dixit crates agere. D. Vossius.

Ibid.] Manifeste vitiosa est hæc lectio; neque enim sine ullo periculo & sine suspicionem hostium crates projici & vineas agi possunt, cum hujusmodi opera in omnium conspectu administrarentur. Solis cuniculis hoc convenit, qui sub terram aguntur. Primus Bongars. Cuniculos tectos ad aggeres & vineas agunt ad caput fontis; sic etiam edit. Rom. Ven. Beroald. MS. autem Palat. Cuniculo tectos ad vineas agunt & ad caput fontis: ita & Carrar. nisi quod ille cuniculos, Bongars. secundus Cuniculos tectos ad vineas agunt ad caput fontis, pro quo Norvic. habet & caput fontis. Legendum crediderim, Cuniculos tectos ab aggeribus & vineis agunt ad caput fontis, vel, prope ad vestigia aliorum Cordicum, cuniculos tectos à vineis agunt ad caput fontis, ut dicat Hirtius, cuniculos à vineis initium cepisse, ad caput autem fontis pertinuisse; & sane cap. xliiii. narrat cuniculis venas fontis intercessas esse atque aversas. Confirmat hanc conjecturam Jul. Celsus p. 168. Cuniculis, inquit ille, sub terram actis ad ipsius fontis venas penetrando pervenit. Davies.

3. Ad caput fontis.] Originem atque initium, ut sæpe alias. Vide Livin. Torrentium ad Horatii lib. 1. Od. 1, 22. At Cæsar lib. iv. B. G. cap. x. de Rheno ait, multisque capitibus in Oceanum influunt, ubi liquet capitibus ostia denotari: negarunt autem

operis sine ullo periculo, & sine suspitione hostium
5 facere licebat. Exstruitur agger¹ in altitudinem pedum LX. collocatur in eo turris x tabulatorum, non quidem quæ mœnibus æquaretur, (id enim nullis operibus effici poterat,) sed quæ superaret fontis fastigium. Ex ea quum tela tormentis jacerentur ad fontis aditus; nec sine periculo possent adaquari oppidani; non tantum pecora, atque iumenta, sed etiam magna hominum multitudo siti consumebatur.

1 XLII. Quo malo perterriti oppidani cupas sevo, pice,² scandulis complent. eas ardentes in opera provolvunt. Eodem tempore acerrime præliantur, ut ab incendio restituendo dimicatione & periculo deterreant Romanos. Magna repente in ipsis operibus flamma exsistit. quæcunque enim per locum præcipitem missa erant,³ ea vineis & aggere suppressa

tem interpretes, hoc vocabulum ea notione alibi usurpatum, nec quicquam dubitet illam vocis potestatem esse rarissimam. Cl. tamen Martinius Pan. II. cap. XVI. 4. eodem sensu adhibuit. Citra Maotim, inquit, sub extrema septentrionis plaga, qua fervidum caput Danubius evoluit. Qui non sunt prorsus ἀγνώστοι, probe norunt Mæotim non fonti, sed ostiis Danubii esse propinquam. Davies.

1. In altitudinem pedum LX] Sic ex Orofio lib. VI emendavit Pet. Ciacconius, quem in sua editione secutus est Jof. Scaliger, cum è MSS. & antiquis cufis alii habeant pedum IX, alii pedum VI. Idem.

2. Scandulis complent] Primus Turnebus hoc loco scandulis emendavit. Orofius in multis exscriptor Cæsaris scandulis habet. Freculphus exscriptor Orofii findulis. Sed in optimo & perantiquo Orofii codice, quem mss. habemus inventio scandulis (& sic apud Hirtium legitur in MSS. Norv. ac Brant.) Isidorus lib. XIX. cap. XIX. Scindula, inquit, eo quod scindantur, & dividantur. Sunt

scandula tabellæ è ligno, quibus tegi ædes solitas Romæ ex Plinio discimus. Hodieque pro iis lamellas è lapide usurpamus, quæ fortasse inde apud Italos scaglia, Gallis schaille, nobis schalie dicuntur, extrito ndu: quod in lingua nostra novum non est, cum pro tandem, i. e. dentes, etiam ta'en dicamus, pro laeden, onerare, la'en. Usus eâ voce & Vitruvius lib. II. cap. I. & Columella lib. VIII. cap. III. Sed ab cohorte forinsecus prædictis fenestellis scandula similiter injungant, quibus irreperant aves ad requiem nocturnam. Mihi sane Turnebus audacter nimis ubique scandula reponere videtur, cum in cunctis scriptoribus fere scandula reperitur: & Appulejus Metam lib. III. p. 54. scandulare rectum dicat, & in ff. de jure innum. l. ult. scandaliorum mentio fiat. Vide quæ de hac voce notavit parens meus in Etymologico suo. D. Vossius.

3. Ea vineis & aggere suppressa] Supprimere hic non ἀποσφινττειν est, sed reprimere, aut retinere, vel morari, ut ipse Hirtius explicat. Sic Cæsar libro I. de bello Civili dixit

iter

sa comprehendebant id ipsum, quod morabatur. Milites contra nostri, quanquam periculoso genere prælii, locoque iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo sustinebant animo. res enim gerebatur & excelso loco,⁴ & in conspectu exercitus nostri: magnusque utrimque clamor oriebatur: ita quam quisque poterat, maxime insignis, quo notior testatiorque virtus ejus esset, telis hostium flammæque se offerebat.

XLIII. Cæsar, quum complures suos vulnerari videret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem ascendere, & simulatione mœnium occupandorum, clamorem undique jubet tollere. Quo facto perterriti oppidani,¹ quum, quid ageretur in locis reliquis, essent ignari, revocant ab impugnandis operibus armatos, murisque disponunt. Ita nostri, sine prælio facto,³ celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt, partim interseindunt. Quum pertinaciter resisterent oppidani, & jam magna parte suorum siti amissa, in sententia permanerent: ad postremum cuniculis venæ fontis intercissæ sunt, atque averssæ. Quo facto² repente⁵ fons

iter suppressum, pro retrahere se ab itinere, & Livius libro septimo, impetum suppressum, pro reprimere. D. Vossius.

1. Quum, quid ageretur in locis reliquis essent ignari] MSS. Carrar. & Norvic. essent suspensi. quod tantundem valet ac dubii, incerti. Virgilius Æn. II. 114.

Suspensi, Eurypylum scitatum oracula Phæbi

Mitimus.

Nofter Bell. Afric. cap. XLVIII. Exeritus ejus magis suspensiore animo ante adventum Juba commovebatur. Edditt. Rom. Ven. Beroald. utramque vocem exhibent, in iis enim est essent ignari suspensi. Alterutrum est Glossæ: cum autem hæc suspensi potestas sit rarior, quin ea lectio ab auctore, ignari vero à Glossa profluxerit, nullus dubito. Repone igitur

cum quid ageretur in locis reliquis, essent suspensi. Davies.

2. Repente fons perennis exhaustus] Primus Bongarsii cod. & Pal. repente perennis exaruit fons. eandemque vocem retinent secundus & tert. Quam lectionem præfero: nam fons non exhaustus, sed aruit, & rationem ex Orofio intelligere est: ait enim, repertos in abstruso aquarum meatu per multa dividendo tenuari in semetipsis consumique fecerunt. D. Vossius.

Ibid.] Bongarsii tres Codd. & MS. Palat. hic repræsentant repente perennis exaruit fons, nec aliter editt. Rom. Ven. Beroald. quam lectionem prætulit Dionys. Vossius, quod, ut ait, fons non exhaustus, sed aruit. Nihili est ratio, cum exhaustus siccatus vim obtineat. Sic apud Virgilium Georg. III. 432.

Post-

fontis perennis exhaustus, tantam attulit oppidanis salutis desperationem, ¹ ut id non hominum consilio, sed Deorum voluntate factum putarent. Itaque necessitate coacti se transdiderunt.

- XLIV.** Cæsar, quum suam lenitatem cognitam omnibus sciret; neque vereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animadverteret, si tali ratione diversis in locis ² plures rebellare cœpissent, exemplo supplicii deterrendos reliquos existimavit. Itaque omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit. Vitam concessit; quo ² testatior esset poena improborum. Drapes, quem captum esse à Caninio docui, sive indignatione, & dolore vinculorum, sive timore gravioris supplicii, paucis diebus ³ sese cibo abstinuit, atque ita interiit. Eodem tempore Luterius, quem profugisse ex prælio scripsi, quum in potestatem venisset Epasnahti Arverni

Postquam exhausta palus, terræque ardore debiscunt.

Vulgatam igitur scripturam plurimum MSS. auctoritate suffultam retinco. Davies.

^{1.} *Ut id non hominum consilio sed Deorum voluntate factum putarent* Nimirum erat in talibus superstitiosa antiquitas: nec temere fontes aut amnes, quibus aliquid divinum inesse credebatur, quin & pro diis colebant sistere cursum, aut solitum deferere alveum putabant. Hinc apud Tacitum 1. Annalium, cum in Senatu ageretur, de avertendis fluminibus, per quæ Tiberis augescit, quo obviam iretur crebris ejus inundationibus, discitiant Reatini, Optime rebus mortalium consuluisse naturam, quæ sua ora fluminibus, suos cursus, iuxta originem, ita fines dederit. Spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra, & lucos, & aras patris amnibus decaverint. Quin ipsum Tiberim nolle prorsus accolis suisvis orbatum, minore gloria fluere. Sen preces coloniarum, seu

difficultas operum, sive superstitionis valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat. D. Vossius.

^{2.} *Plures rebellare cœpissent* MSS. Carrar. habet plures consilia inissent. (Sic & MS. Norwic. & edit. Rom. Ven. Bersald.) Esti autem me non fugit, usum Livium verbo rebellare, & rebellione Cæsarem, ut tamen assentiat facile Carrariensi non solum ejus vetustas facit, sed locutionis vis; non enim magis aperta defectioni, quam occultis Gallorum consiliis erat obviam eundum. Joan. Mich. Brutus.

^{3.} *Sese cibo abstinuit* Hoc verbum vulgo intransitivum censetur; ei tamen vim activam tribuunt boni auctores. Livius lib. xxi. cap. xlix. Usque ad lucem portu se abstinerunt. Lactantius de ira Dei cap. x. Quis se homines imperiti à peccando abstinere. Augustinus cum alibi, tum de C. D. lib. 1. cap. ix. Ab eorum reprehensione sese abstinere. Vide & G. J. Vossius de Construct. cap. xxii. Davies.

ni (crebro enim mutandis locis, multorum fidei se committebat, quod nusquam diutius sine periculo commoraturus videbatur, quum sibi conscius esset, quam inimicum deberet Cæsarem habere,) hunc Epasnahtus Arvernus, amicissimus populi Rom. sine dubitatione ulla victum ad Cæsarem duxit.

XLV. Labienus interim in Treviris equestre prælium secundum facit; compluribusque Treviris interfectis, & Germanis, qui nulli adversus Romanos auxilia denegabant, principes eorum vivos in suam redegit potestatem; atque in iis Surum Æduum, qui ¹ & virtutis & generis summam nobilitatem habebat, solusque ex Æduis ad id tempus permanserat in armis.

XLVI. Ea recognita, Cæsar quum in omnibus partibus Galliæ bene res gestas videret, judicaretque superioribus æstivis Galliam devictam & subactam esse, Aquitaniam numquam ipse adisset, sed per P. Crassum quadam ex parte devicisset; cum ¹ legionibus in eam partem est profectus, ² ubi extremum tempus consumeret æstivorum. quam rem, sicut cetera, celeriter ² feliciterque confecit. namque omnes Aquitanie civitates legatos ad eum miserunt, obsidesque ei dederunt. Quibus gestis, ipse cum equitum præsidio Narbonem profectus est: exercitum per legatos in hiberna ³ deduxit: ³ 14 legiones in Belgio collocavit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio

^{1.} *Et virtutis & generis summam nobilitatem habebat* MSS. Carrar. & Norw. cum edit. vet. Rom. Ven. Bersald. Et virtutem & generis summam nobilitatem habebat, ut, transposita voce, legi possit summam & virtutem & generis nobilitatem habebat. Vulgatam scripturam non moveo. Davies.

^{2.} *Ubi extremum tempus* In mss. pr. sec. tert. & Palat. recte legitur, tibi. D. Vossius.

^{3.} *14 Legiones in Belgio* Ob usum

Cæsaris Fr. Hotomannus reponit in Belgis. Sed nec ea consuetudo apud Cæsarem est perpetua; nam lib. iiii. B. G. cap. ix. dixit. Naves in Venetiam cogunt, non in Venetos; & noster paullo post ait, ad Legiones in Belgum se recipit. Vide & cap. ltv. Fieri etiam potest, ut hic loci Hirtius Belgum vocarit eam Galliæ Belgiæ partem, quam eodem nomine insinavit Cæsar, qua de re vide not. ad lib. v. B. G. cap. xxiv. Davies.

lio legatis. 11 in Æduos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat: 11 in Turonis ad fines Carnutum posuit, quæ omnem regionem conjunctam Oceano continerent: 11 reliquas in Lemovicum fines non longe ab Arvernīs, ne qua pars Galliae vacua ab exercitu esset. Paucos dies ipse in provincia moratus, quum celeriter omnes conventus percucurrisset; publicas controversias cognovisset; bene meritis præmia tribuisset: cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in rempublica fuisset totius Galliae defectione, quam sustinuerat fidelitate atque auxiliis provinciae illius.

XLVII. 2 His rebus confectis, ad legiones in Belgium se recipit. 3 hibernatque Nemetocennæ. Ibi cognoscit Comium Atrebatem proelio cum equitatu suo contendisse. nam quum Antonius in hiberna venisset, civitasque Atrebatum in officio maneret; Comius, qui post illam vulnerationem, quam supra commemoravimus, semper ad omnes motus paratus suis civibus esse consueverat, ne consilia belli quærentibus auctor armorum

1. Omnes conventus percucurrisset] Conventus vocat oppida quædam suæ provinciae, juri dicendo selecta. De hac verbi notione videndus Joan. Frid. Gronovius Observ. lib. III. cap. XXII. p. 638. Davies.

2. His rebus confectis] Initium capituli alieno loco ponitur, sententia enim quæ præcessit, manca sit & hiulca. Distinctione mutata, totam præterea sic ordina: Quum celeriter omnes conventus percucurrisset; publicas controversias cognovisset; bene meritis præmia tribuisset; (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in Rempublica fuisset, totius Galliae defectione, quam sustinuerat fidelitate & auxiliis provinciae illius) his rebus confectis, ad legiones &c. Simili modo peccatum initio Tatiani orat. ad Græcos. Μακρ-

σύνδ, inquit, & Ὀλύμπου τῶν αὐτοκρατορῶν ἀπὸ τῆς γαλτίας. Dein orditur caput secundum his verbis: Φρύγης δὲ οἱ ἀμφοτέρω, τῶν δὲ αὐτῶν ἀρμονίαν ἀγένης συνεστήσαντο. Vitiolæ, Restituendum, Μακρὸς δὲ Ὀλύμπου τῶν αὐτοκρατορῶν ἀπὸ τῆς γαλτίας. φρύγης δὲ οἱ ἀμφοτέρω. Τῶν δὲ αὐτῶν &c. Phryges enim fuisse Marfyam & Olympum diserte testatus est Clemens Alexandrinus Strom. lib. I. p. 225. ed. Lugd. Prava tamen hæc interpunctio Metaphrastem & omnes illius orationis editores fecerunt. Idem.

3. Hibernatque Nemetocenna] Sic reposui ex edit. Rom. Ven. Beroald. ob verbum presentis temporis quod antecessit. In vulg. hibernavitque. Idem.

rum duxque deesset, parente Romanis civitate, cum suis equitibus se suosque latrocinii alebat, infestisque itineribus 2 commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, interciperat.

XLVIII. Erat attributus Antonio præfectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hiemaret. Hunc Antonius ad persequendum equitatum hostium mittit. Volusenus autem ad eam virtutem, quæ singularis in eo erat, magnum odium Comii adjuungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. Itaque, dispositis insidiis, sæpius ejus equites aggressus, secunda proelia faciebat. Novissime, quum vehementius contendere, ac Volusenus ipsius intercipiendi Comii cupiditate pertinacius eum cum paucis insecutus esset; ille autem fuga vehementi Volusenum longius produxisset; repente omnium suorum invocat fidem atque auxilium, 3 ne sua vulnera, perfidia interposita, paterentur inulta: conversoque equo, se à ceteris incautius permittit in præfectum. Faciunt idem omnes ejus equites, paucosque nostros convertunt atque insequuntur.

Co-

1. Parente Romanis civitate] Parente sui omni civitate, Pet. D. Vossius.

2. Commeatus complures qui comportabantur in hiberna] Petavianus, commeatus complures comparatos in hiberna. Idem.

3. Ne sua vulnera; perfidia interposita, paterentur inulta] In primo superscriptum erat, per fidem interpositam. & sic habet sec. ac Palat. per fidem interposita. Bong. tert. Mihi nulla lectio ex his placet, & emendo, vulnera, perfidia interposita. Nam Comius à Voluseno vulneratus erat sub specie colloqui. Unde supra Hirtius de Labieno dixit, infidelitatem ejus sine ulla perfidia judicavit comprimi posse. Et ne suspiceris non recte dici vulnera imponere, audi Tullium IV. de Finibus: Quæ hic Reip. vulnera imponebat, eadem ille sanabat. D. Vossius.

Ibid.] D. Vossius reposuit perfidia interposita, adduxitque locum Ciceronis de fin. lib. IV. ubi ait, Quæ hic Reip. vulnera imponebat, eadem ille sanabat. MSS. Bongars. sec. Palat. Norvic. Brant. & edit. Rom. Ven. Beroald. Steph. Vascos. per fidem interpositam. MS. Bongars. tert. per fidem interposita: Omnino lege per fidem interposita: Nam Volusenus per simulationem colloqui Comium vulneraverat, ut docuit Hirtius cap. XXIII. Cicero de Invent. lib. I. fol. 57. B. ed. Lamb. Qui sapienter nos per fidem interfecerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Caesar lib. I. B. G. cap. XLVI. Dicit possit eos à se per fidem in colloquio circumveniri. Ad quem locum nos hujusmodi plura collegimus. Davies.

- 5 Comius incensum calcaribus equum jungit equo Quadrati, lanceaque infesta medium femur ejus magnis viribus transjicit. Præfecto vulnerato, non dubitant nostri resistere, & conversi hostem pellere. Quod ubi accidit, complures hostium, magno nostrorum impetu pulsi, vulnerantur, & partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. 1 Quod ubi malum dux equi velocitate 2 evitavit; graviter vulneratus præfectus, ut vitæ periculum aditurus videretur, refertur in castra. Comius autem, sive expiato suo dolore, sive magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mittit, sequē ibi futurum, ubi præscriperit, & ea facturum, quæ imperaverit, obsidibus datis firmat: 3 unum illud orat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum veniat cujusquam Romani. Quam postulationem Antonius quum judicaret ab justo nasci timore, veniam petenti dedit; obsides accepit.
- 10 SCIO, *Cæsarem singulorum annorum singulos Commentarios confecisse: quod ego non existimavi mihi esse faciendum: propterea quod insequens annus L. Paulo, C. Marcello, COSS. nullas habet Gallie magnopere res gestas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis, Cæsar, exercitusque eo tempore fuissent, pauca scribenda, conjungendaque huic Commentario statui.*

1. Quod ubi malum] Mediam vocem omittit MS. Norvic. Optime. Distingue & lege partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur, quod malum dux (Comius) equi velocitate evitavit. Ibi nota scripsi pingatur. Qui locum perpenderit, huic lectioni & distinctioni non refragabitur. Davies.

2. Evitavit; graviter vulneratus] In primo hæc inter lineas adjiciuntur evitavit, ac si prælio secundo graviter ab eo vulneratus, etiam in secundo est ac si prælio secundo graviter ab eo vulneratus. D. Vossius.

Ibid.] Duo MSSi Bongars. & edit.

Rom. Ven. Ac si prælio secundo graviter ab eo vulneratus præfectus. Ita & MS. Norvic. & edit. Beroald. nisi quod hæc ac si erat prælio secundo; Ille ac si prælio secundo &c. An legendum factu prælio secundo, graviter adeo vulneratus præfectus &c? Sensus certe congruit, nec nimia est mutatio. Davies.

3. Unum illud orat] Sic reposui ex MSto Norvic. & edit. Rob. Stephani A. D. 1544. In aliis tam veteribus, quam nuperis legebatur unum erat illud vel unum illud erat, ex quo qui bonam mentem extuderit, per me licet, retineat. Idem.

XLIX.

XLIX. CÆSAR, quum in Belgio hiemaret, unum illud propositum habebat, continere in amicitia civitates, 1 nulli spem aut causam dare armorum. nihil enim minus volebat, quam sub discessum suum necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi; ne, quum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine præsentis periculo susciperet. Itaque, honorifice civitates appellando, principes maximis præmiis afficiendo, nulla onera nova imponendo, defessam tot adversis præliis Galliam, 2 conditione parendi meliore, facile in pace continuat.

L. Ipse, hibernis peractis, contra consuetudinem in Italiam quam maximis itineribus est profectus, ut municipia & colonias appellaret, quibus M. Antonii quaestoris sui commendaret sacerdotii petitionem. contendebat enim gratia quum libenter pro homine sibi conjunctissimo, quem paullo ante præmiserat ad petitionem; tum acriter contra factionem, & potentiam paucorum, qui M. Antonii repulsa, 3 Cæsaris decedentis convellere gratiam cupiebant. Hunc etiam augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audie-

1. Nulli spem aut causam dare armorum] Repono nulli speciem, id est, prætextum. Sulpicius Severus Histor. Sacr. lib. II. cap. III, 6. Deditibus semper paci specie traditum constat. Ibi Cur. Sigonius coniecit legendum de-

dentibus se per paci speciem, quæ quidem emendatio satis est concinna, haud tamen necessaria; Suetonius Jul. cap. LXXXII. Assidentem conspirati specie officii circumsteterunt. Sic & alibi loquitur idem scriptor. Florus lib. II. cap. II, 4. Specie quidem socios juvandi, re autem sollicitante præda. Mendum in Hirtio procreavit compendiarie scriptura; spem enim & speciem in Manuscriptis sola distinguit lineola, per litteram secundam ducta; hinc fit, ut sæpe confundan-

tur. Davies.

2. Conditione parendi meliore facile in pace] Tert. Bongarsianus habet, conditione parendi meliore facilem: quod non male. alterum tamen magis ex Hirtii more. D. Vossius.

3. Cæsaris decedentis convellere gratiam] Sic recte etiam in Cujacii manuscripto legebatur. Cicero pro Muræna: multi obviam prodierunt de provinciâ decedenti. Unde is qui decessit, decessor: quâ voce primus Tacitus usus, pro eo qui legionis imperio abscedebat. Glossæ: Deceffor πρὸς τὴν οὐδὲν. Suetonius. Postea & in jure usurpatum pro eo qui de provincia decedit. Barbari scriptores inde ineptam & nulli ignotam vocem pradecessoris formaverunt. Idem.

dierat; tamen non minus justam sibi causam municipia & colonias adeundi existimavit, ut iis gratias ageret, quod frequentiam atque officium suum Antonio præstitissent: simulque se & honorem suum in sequentis anni commendaret petitione; propterea quod insolenter adversarii sui gloriarentur, L. Lentulum & C. Marcellum Coss. creatos, ¹ qui omnem honorem & dignitatem Cæsaris exspoliarent, ² ereptum Ser. Galbæ consulatum, quum is multo plus gratia suffragiisque valuisset, quod ³ sibi conjunctus & familiaritate, & necessitudine legationis esset.

¹ LI. Exceptus est Cæsaris adventus ab omnibus municipiis & coloniis incredibili honore atque amore. ² tum primum enim veniebat ab illo universæ Galliæ bello. Nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum, ⁴ itinerum, locorumque omnium, qua Cæsar iturus erat,

¹. Qui omnem honorem & dignitatem Cæsaris exspoliarent] Sic omnes MSS. & vet. impressi, præterquam quod nonnulli spoliarent. Conjecit Per. Cicconius legendum omni honore & dignitate Cæsarem exspoliarent, & ita cum secutus edidit Jos. Scaliger cum recentioribus. Dubitari quidem non potest, quin hæc loquendi ratio sit magis proletaria; proba tamen est & altera. Velleius Paterculus lib. 11. cap. lxxx. Spoliata, quamvis non poterat, dignitas, Cicero pro M. Cælio p. mmcclxxxviii. ed. Lambin. Detrahendeque dignitatis gratia, dixerunt. Et iterum pag. mmccclv. Parcat juvenis pudicitie suæ, ne spoliaret alienam. His exemplis inductus, Codicum scripturam revocavi. Davies.

². Ereptum Serg. Galbæ consulatum] Contra Suetonius Galbæ cap. 111. Huius nepos (Serg. Galba) ob repulsam consulatus insensu Jul. Cæsari, cuius legatus in Gallia fuerat, conspiravit cum Cassio & Bruto; adeo ut viderentur noster & Suetonius frontibus adversis dimicare. Nodum solvit Ph. Ruben-

nus, qui Elect. lib. 1. cap. xxvii. duplicem fuisse repulsam contendit. Prima quam memorat Hirtius, evenit cum Cæsar esset in Galliis; alteram, cuius meminit Suetonius, Cæsare jam dictatore, contigisse censeat. Idem.

³. Sibi conjunctus] Pronomen est reciprocum pro Demonstrativo, qui quidem loquendi modus Fr. Hotomannus durus videtur, nec tamen eum refugerunt optimi scriptores. Noster Bell. Afric. cap. xlix. Longius sibi progrediendi eripuerunt facultatem. Sulpicius Severus Hist. Sacr. lib. 11. cap. 11. 4. Jam revelato sibi per Dominum mysterio. Idem vit. B. Martini cap. xv. 4. Plerumque autem contradicentibus sibi rusticis. Adi etiam Th. Munckerum ad Hygini Fab. lx. pag. 108. Idem.

⁴. Itinerum] Vult floribus & coronis conspersa esse: quod facere olim populus solebat cum gaudio aliquem excepturus. Unde legimus in Polybio T. Quintium, cum liberam Græciam pronunciari iussisset, coro-

erat, excogitari posset. Cum liberis omnis multitudo obviam procedebat. hostiæ omnibus locis immolabantur. tricliniis stratis fora templaque occupabantur, ut vel exspectatissimi triumphii lætitia percipi posset. Tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores.

LII. Quum omnes regiones Galliæ Togatæ Cæsar ¹ percucurrisset, summa celeritate ad exercitum Nemetocennam rediit; legionibusque ex omnibus hibernis ad fines Trevirorum evocatis, eo profectus est, ibique exercitum lustravit. ² T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem. Ipse tantum itinerum faciebat, quantum satis esse ad mutationem locorum propter salubritatem existimabat. Ibi quamquam crebro ³ audiebat, Labienum ab inimicis suis sollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum consiliis, ut interposita senatus auctoritate aliqua parte exercitus spoliaretur:

tamen

coronarum conjectu honoratum. ei J. inquit, πολλοὶ στέφανοι ἐπιτίθησθαι καὶ λαιμόδεσμοι. Et de Curione tr. pl. ait Plutarchus eum superato in suffragiis Pompejo florum conjectu planisque à plebe exceptum esse: καὶ ἐπὶ τοῖς αἰσιν ἐν τῇ λαμπρότητι ἀπὸ τῶν αἰσιν ἐκ δὲ δῆμον ἐξήλατο, καὶ ἐπὶ τῇ σὺν αἰσιν ἐπὶ τῇ ἀνδρίᾳ δεξιόμοτον αὐτοῦ. Addit autem αἰσιν ἐν τῇ λαμπρότητι; ut ostendat solitos viatores eo honore affici: nam nemo ignorat solitos in Græcia athletas, & olympionicas florum iactu coli, unde notæ illæ ἀθλοκόλας, & ποταβοκόλας voces. Non solis tamen athletis, sed & maximo cuique duci id honoris habitum: quod & Pompejo accidisse à Plutarcho didicimus D. Vossius.

¹. T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem] Galliæ Togatæ est Cisalpina. Vide Ald. Manutium Quæst. per Epist. lib. 11. Ep.

11. Colonia & municipia populi Rom. suffragiorum jus habebant, quam ob causam T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit Cæsar, quo majore commendatione conciliaretur ad consulatus petitionem. Noster cap. l. Municipia & colonias appellaret, quibus M. Antonius Quæstoris sui commendaret sacerdotii petitionem. Et iterum, Justam sibi causam municipia & colonias adeundi existimavit, ut iis gratias ageret, quod frequentiam atque officium suum Antonio præstitissent. Cicero ad Attic. lib. 1. Ep. 1. pag. 15. ed. Grav. Quoniam videtur, in Suffragiis multum posse Gallia (Cisalpina) cum Roma à iudiciis forum refraxerit, excurremus mense Septembris legati ad Pisonem, ut Januario revertamur. Ad eum locum videndi sunt Paulus Manutius & Pet. Victorius. De tempore, quo jus suffragii omnibus municipiis & coloniis dabatur, consulas H. Norisium ad Cenot. Pis. Diss. 1. cap. 1. Davies.

tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra senatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci. judicabat enim, liberis sententiis patrum conscriptorum causam suam facile obtineri. nam C. Curio, tribunus plebis, quum Cæsaris causam dignitatemque defendendam suscepisset, sæpe erat senatui pollicitus, si quem timor armorum Cæsaris læderet, & quoniam Pompeji dominatio, atque arma, non minimum terrorem foro inferrent; discederet uterque ab armis, exercitusque dimitteret. fore eo pacto liberam, & sui juris civitatem. Neque hoc tantum pollicitus est; sed etiam per se senatus discessionem facere coepit. quod ne fieret, consules amicum Pompeji intercesserunt, atque, ita rem moderando, discesserunt.

LIII. Magnum hoc testimonium senatus erat universi, conveniensque superiori facto. nam Marcellus proximo anno, quum impugnaret Cæsaris dignitatem, contra legem Pompeji & Crassi, retulerat ante tempus ad senatum, de Cæsaris provinciis; sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Cæsaris invidia quærebat, senatus frequens in alia omnia transiit. quibus non frangebantur animi inimicorum Cæsaris, sed admonebantur, quo majores pararent necessitudines, quibus co-

1. *Majores pararent necessitudines*] MS. Norvic. habet necessitates, quæ quidem varietas non de nihilo est; ut enim necessitudo eandem sæpe vim obtinet ac necessitas, sic interdum necessitas idem denotat ac necessitudo. Cæsar lib. I. B. C. cap. VIII. Semper se Reip. commoda privatis necessitatibus habuisse potiora. Sic & Cicero pro Sylla pag. 1857. A. Gellius Noct. Attic. lib. XIII. cap. III. Nihil rationis dici potest, qui necessitudo & necessitas separantur. Itaque in libris veterum vulgo reperias necessitudinem, dici pro eo quod necessum est; sed necessitas

sane pro jure officioque observantia infrequens est; quamquam qui ob hoc ipsum jus affinitatis familiaritatisque juncti sunt, necessarii dicuntur. Reperi tamen in oratione C. Cæsaris, quæ Plautiam rogationem suasit necessitatem dictam pro necessitudine, id est, jure affinitatis. Verba hæc sunt: Equidem mihi videtur pro nostra necessitate, non labore, non opera, non industria defuisse. Hactenus ille; ex quibus patet, lapsum esse Sospitrum Charisium, qui ἀπορώτως negavit, necessitatem pro necessitudine unquam poni. Davies.

gi posset senatus id probare, quod ipsi constituisent.

LIV. Fit deinde senatusconsultum, ut ad bellum Parthicum legio una à Cn. Pompejo, altera à C. Cæsare mitterentur. neque obscure hæ duæ legiones uni Cæsari detrahuntur. nam Cn. Pompejus legionem primam quam ad Cæsarem miserat, confectam ex delectu provinciae, Cæsari eam tamquam ex suo numero dedit. Cæsar tamen, quum de voluntate adversariorum suorum se exspoliari nemini dubium esset, Cn. Pompejo legionem remisit, & ex suo numero xv, quam in Gallia citeriore habuerat, ex senatusconsulto jubet transdi. In ejus locum xiiii legionem in Italiam mittit, quæ præsidia tueretur, ex quibus præsidii xv deducebatur: ipse exercitum distribuit per hiberna, C. Trebonium cum legionibus iv in Belgio collocat; C. Fabium cum totidem in Æduos deducit. Sic enim existimabat tutissimam fore Galliam, si Belgæ, quorum ma-

1. *Confectam ex delectu Provincia*, Cæsari eam tamquam ex suo numero dedit.] Locum tam certo depravatus, quam luce meridiana diem esse constat. Non dubitavit tamen sic quoque Scaliger edere. Nam prima legio hæc confecta erat ex delectu Galliarum Cisalpinarum, quæ provincia Cæsaris erat. Hanc legionem Pompejus jam dedit Bibulo, tamquam suam; & Cæsar coactus est alteram ex suis addere legionibus. D. Vossius.

Ibid.] Locum esse certo depravatum notavit Dionys. Vossius, quæ tamen ratione sit emendandus, nec ille vidit, nec alius quispiam. F. Ursini liber confectam ex delectu provinciae Cæsaris, ei tamquam ex suo numero dedit. Legendum crediderim confectam ex delectu provinciae Cæsaris, eam tamquam ex suo numero repetit. Cæsar lib. VI. B. G. cap. I. Simul ab Cn. Pompejo Procos. petit — quos ex Cisalpina Gallia Consul sacramento rogavisset, ad signa convenire & ad se proficisci juberet —

quod Pompeius & Reip. & amicis tribuit. Hanc legionem, tamquam ex suo numero repetit Pompeius: quam idcirco ei remisit Cæsar. Vide & Dionem lib. XL. p. 151. Prima syllaba vocis repetit excidisse videtur ob similitudinem, quæ ei fuit cum antecedente, dein petit & dedit facile à Librariis confusa. Davies.

2. *Ex suo numero xv*] Malo cum ms. nostro, & Cujacii sec. primo Palat. tert. Pet. ex suo nomine. Idem.

Ibid.] Clacconius & Ursinus pro xv scribunt iv, ut supra dictum. D. Vossius. Cum iis facit Just. Lipsius Milit. Rom. lib. I v. Dial. VIII. p. 212, nec adfensum denegabit quicumque rem perpendet. Miror autem cur D. Vossius, ex nonnullis Manuscriptis legi velit ex suo nomine; cum saltem Latinitas postulat, ut omittatur præpositio. Davies.

3. *Si Belgæ quorum maxima virtus*] Quatuor has legiones in Belgio proprie

maxima virtus, & Ædui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur.

- 1 LX. Ipse in Italiam profectus est. Quo quum venisset, cognoscit, per C. Marcellum consulem legiones
11 ab se remissas, quæ ex senatusconsulto deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompejo traditas, atque in Italia retentas esse. Hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Cæsarem pararentur; tamen Cæsar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinqueretur jure potius disceptandi, quam belli gerendi.

prie dicto collocatas fuisse censet Phil. Cluverius Germ. lib. 11. cap. 11. quam ob causam hic reponit Bellovacii &c. Si rem ita se habere concedamus, nulla opus est mutatione: Lucanus enim lib. 1. vs. 426. Belgam pro Belgii proprie dicti incola usurpavit. Vide notata ad lib. v. B. G. cap. xxiv. Davies.

1. C. Marcellum] Sic recte MS. Norv. cum antiquæ edit. perperam repræsentarent M. Marcellum, ut vidit H. Glareanus, cui temere adversatur Joan. Glandorpianus; Caius enim Marcellus tunc temporis consulatum gerebat. Vide Dionem lib. xl. pag. 148. & 151. Idem.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARIORUM
DE
BELLO CIVILI
LIBER I.

SUMMARIUM LIB. I. DE BELLO
CIVILI.

Causæ & origo civilis belli. VIII. Cæsar totam Italiam, favore municipiorum celeriter occupat. XXV. Pompejum Brundisii obsidet. XXVIII. ille tamen elabitur. Oppidum deditur. XXX. Ejecti à Caesarianis, è Sardinia Cotta, è Sicilia Cato. XXXII. Cæsar ad Urbem profisciscitur. XXXIII. sed, infectis iis, quæ agere destinaverat, in Galliam ulteriorem contendit. XXXVI. Massiliam terra marique obsessurus, XXXVII. Fabium legatum in Hispaniam præmittit. XXXVI. Mox, relictis ad Massiliam C. Trebonio & D. Bruto, ipse subsequitur; XLI. ac cum Afranio & Perrejo bellum ad Ilerdam gerit. XLVIII. Subita coorta tempestate fractis pontibus inter duo flumina coartatur. LIV. omnes nihilominus angustias perumpit. LVI. Interea prælio navali vincuntur Massilienses. LIX. Cæsar ex eo tempore rem prospere in Hispania gerit. LXIII. Euntes & redeuntes hostes passim insequitur, & equitatu à pabulatione prohibet. LXXXI. Tandem interceptos ad deditionem cogit.

Iteris à Fabio C. Cæsaris consulibus red-
ditis, ægre ab iis impetratum est, summa
tribunorum plebis contentione, ut in se-
natu

DIONYSII VOSSII

SUPPLEMENTUM

I N

C. JUL. CÆSAR. LIB. I. DE BELLO CIVILI.

1. Nihil nunc dicam de absur-
dâ illorum opinione, qui
hos de bello civili commentarios
Cæsaris ipsius esse negant. Quod
etsi ne Suetonius quidem affirmaret,
tamen satis ipsa dictio Cæsarem nec
quemquam alium esse autorem pro-
dit. Illorum accedo sententiæ qui
autem hos esse Commentarios ar-
bitrantur. Etenim neque persuadere
mihi abruptum adeo exordium huius
operis fuisse. Et præmittenda fuisse
multa satis ipsa ostendit historia.
Quare operæ pretium nobis fuit ex
Plutarcho, Appiano, ac Dione con-
texere, quæ desiderari hoc loco ex-
istimamus. Sunt autem hæc: Subacta
omni Gallia multis de causis Cæsar cum
in Cisalpinam provinciam contendisset,
legatos Romanis mitti, qui consulatum
illi, & provincias prorogari peterent. Ea
in petitione Pompejus, qui alieno in Cæ-
sarem animo, nondum tamen inimicitias
palam gerebat, neque commendations sua
juvandum eum, neque contra dicendum
existimavit. Sed Lentulus & Marcellus
coff. qui jam ante inimico in Cæsarem
fuerant animo, id prohibendum sibi omni-
bus modis putavere: Marcellus verò non
dubitavit aliis quoque injurus Cæsarem
efficere. Nam nuper coloniam Novum-
comum Cæsar in Galliam deduxerat; cui
Marcellus jus civitatis ademisse non con-
tentus, decurionem ejus coloniam Romæ
deprehensum, virgis cadi jusserat, &
querelas suas Cæsari ne exponeret dimi-

serat: quæ ignominia nullus adhuc civis
Romanus fuerat affectus. Quæ dum ita
sunt venit ad Cæsarem in provinciam C.
Curio tribunus plebis. Qui multum pro
Republ. & causâ Cæsaris enixus, tan-
dem ubi frustra omnia tentari intellexit,
metu adversariorum profugiens, de omni-
bus, quæ acta essent, & quomodo oppri-
mere eum inimici agerent, edocuit. Cæ-
sar virum amplissimum, optimeque de
se ac de Rep. meritum comiter excepit:
& gratias pro summis ejus in se benefi-
ciis egit. At Curio, qui jam non ob-
scure vis in Cæsarem pararetur, suasis-
ei ut omnem exercitum quam maturissime
contraheret, & oppressam paucorum au-
dacia Rempublicam vindicaret. Cæsar
quamvis ea omnia ita esse haud ignora-
bat, censuit tamen Reip. imprimis ha-
bendam esse rationem: nequis armorum
causam eum esse judicaret. Itaque per
amicos id solum contendit, ut duæ sibi
legiones, & provincia Gallia Cisalpina,
atque Illyricum relinqueretur. Quæ omnia
ab illo acta, ut si forte conditionum æ-
quitate adduci possent adversarii, in o-
tio Resp. foret. His postulatis ne ipse qui-
dem Pompejus refragari ausus est. Sed
cum nihil à coff. impetraret Cæsar, lre-
vas ad senatum perferre, quibus brevi-
ter gestis suis, & meritis in Rempubl.
percurfis, orabat ne populi sibi benefi-
cium eripiat, qui absentis rationem ha-
beri proximo comitis jussisset: non re-
censare se, si ita senatus populoque Rom.
videatur, exercitum dimittere, modo idem

natu recitarentur. ut vero ¹ ex literis ad senatum refer-
retur, impetrari non potuit. ² Referunt consules de
republ. in civitate. L. Lentulus consul fenatu reique
publicæ se non defuturum pollicetur, si audacter ac
fortiter sententias dicere velint: sin Cæsarem respici-
ant, atque ejus gratiam sequantur, ut superioribus fe-
cerint temporibus, se sibi consilium capturum, neque
senatus auctoritati obtemperaturum: habere se quoque
ad Cæsaris gratiam, atque amicitiam receptum. In ean-
dem sententiam loquitur Scipio: Pompejo esse in ani-
mo, reipub. non deesse, si senatus sequatur. ³ sin cun-
ctetur

a Pompejo fiat. Illo imperium & exerci-
tus reinente, nullam causam esse, cur
inimicorum se injuriis ipse exponeret, &
militem dimitteret. Has literas Curioni
perferendas tradit: qui incredibili cele-
ritate millia passuum CLX emensus, tri-
dui spatio ad urbem venit, antequam
Kal. Januaria advenissent aut coff. de
Cæsari imperio quidquam statuere potuis-
sent. Confecto itinere Curio literas retinet,
nec nisi in frequente Senatu, & præsen-
tibus Trib. plebis tradit: metuebat enim,
id prius si fecisset, ne ab iis supprimeren-
tur. Hic deinde subjicienda illa, Li-
teris Cæsaris consulibus traditis: nam
verba illa à Fabio C. aliquis ineptus
librarius inseruit, quod audacter
affirmare non dubito, etsi eas in o-
mnibus MSSis invenio. D. Vossius.

1. Ex literis ad Senatum referretur]
Quo sententias rogati senatores,
discessionem facerent. Referebat
autem consul, qui priore loco crea-
tus erat, si modo præfens adesset.
Nec impedit, quod paulo post ait
nos, remisse consules de Rep. has
enim partes unus sustinuit, alter
collegæ relationem comprobavit.
Vide Paullum Manium de Sen. Rom.
c. VII. Davis.

2. Referunt Coff. de Rep. in civitate]
Civitatem hic pro Urbe, aut Roma
dixit Cæsar. Et sic infra: ut tribu-
nos ea re ex civitate expulsos, in suam

dignitatem restitueret. Et ita accipien-
dum hunc locum satis ostendit quod
postea Cæsar ait, senatus in urbe ha-
bebat. Quamvis durius illud Horro-
manno videatur. Nequis verò mire-
tur Cæsarem dicere senatum in civi-
tate habitum, scire oportet factum id,
quia infra ait Cæsar, Proximis die-
bus habetur senatus extra urbem. Nam
ut ex Paulo Festi abbreviatore di-
scimus, in Bellonæ templo senatus
iis dabatur, quos in urbem admit-
tere volebant Romani. Unde liquet
sine causa Ciacconium pro in civitate
reponere indefinite: nempe quia so-
lebant Coff. ad Senatum referre aut
infinite de Republica, aut de singu-
lis rebus finite, uti ex Gellio con-
stat. Sed nec valde adversum me
habebit, qui hæc verba in civitate
arbitratur à librario inferra. D.
Vossius.

3. Sin cunctetur atque agat lenius]
Lentius malebat Ciacconius, quod
non probat. Cunctari enim, & lenius
agere idem sunt, quare nihil attine-
bat eandem vocem repetere. Cuncta-
ri & lenius agere, hic opponitur ei,
quod supra dixit, si audacter ac for-
titer sententias dicere velint. Nam cun-
ctatur qui timet; & qui lenius agit
cum alio quam oportet, aliqueum
quoque timorem, aut studium pro-
dit. Itaque mens Scipionis est, Pom-
pejo

ſtetur atque agat lenius, nequidquam ejus auxilium,
ſi poſtea velit, imploraturum.

1 II. Hæc Scipionis oratio, quod 2 senatus in urbe ha-
bebat, Pompejusque aderat, ex ipsius ore Pompeji
2 mitti videbatur. Dixerat aliquis leniorem sententiam,
ut primo M. Marcellus ingressus in eam orationem,
non oportere ante de repub. ad senatum referri, quam
delectus tota Italia habiti, & exercitus conscripti ef-
fent: quo præsidio, tuto, & libere, senatus, quæ vel-
3 let, discernere auderet: ut M. Calidius, qui censebat,
ut Pompejus in suas provincias proficisceretur, ne qua
esset armorum causa: timere Cæsarem, abreptis ab eo
11 legionibus, ne ad ejus periculum reservare & reti-
4 nere eas ad urbem Pompejus videretur: ut M. Rufus,
qui sententiam Calidii, paucis fere mutatis verbis, se-
quebatur. II omnes convitio L. Lentuli consulis cor-
5 repti exagitabantur. Lentulus sententiam Calidii pro-
nunciaturum se omnino negavit. Marcellus perterritus

pejo mentem esse Reip. non deesse,
si exemplum sequatur Senatus; sin
ille metu Cæsaris cunctaretur, & le
nius de eo decerneret, frustra po
stea Pompeji auxilia imploraturum.
D. Vossius.

1. *Si postea velit, imploraturum* ?
Omnes Codd. exhibent, *si postea*
velit, senatum imploraturum; nec fa-
ne editores nuperi ad *Cæsaris* *aspiciant*
attendisse videntur, qui vocem pe-
nultimam expunxerunt. *Davies.*

2. *Senatus in urbe habebatur, Pompe-
jusque aderat* J Sic mss. omnes, &
recte, Sed torquent se viri docti su-
per hoc loco. Nam quomodo, ajunt,
in urbe habito Senatus, adesse Pom-
pejus potuit, qui pro consulē ad
urbem erat? neque enim talibus licet
ingredi urbem, unde & Senatus iis
in templo Bellona extra urbem da-
tur. Ob hæc P. Victorius legebat
erat: quod merito docti omnes dam-
nant. Ciacconius ait in codice
quodam se reperisse *ameras*: & arbi-

tratur corruptum hoc scriptumque
antea *a. u. erat*, hoc est *ad urbem e-*
rat. Sed velim offendat, quis hoc
compendio *a. u.* designari dixerit
ad urbem. Ego sane in veterum ac-
tis nihil tale invenio. Quare & hoc
reicio, & lectionem *aderat* veram
esse statuo. Nam quod ait Cæsar in
urbe habitum senatum, & Pompe-
jum adfuisse: inde non sequitur cum
in urbe fuisse. *Aderat* hic est haud
longe aberat, nimirum sub urbi-
moenibus. Sic infra Cæsar ait, *Cn.*
Pompejus pridie ejus diei *ex urbe* profe-
ctus: ubi illud *ex urbe*, est pro *ab ur-*
be. Constat autem ejus sententia. Nam
quod Victorio videbatur, ideo Scipio-
nis verba accepta esse, quasi ex
ore Pompeji missa fuissent, quia
ille aberat: id contra se habet; vi-
debantur enim ab ipso Pompejo pro-
lata, quia in propinquo erat; unde
credebatur haud dubie Scipio cum
Pompejo locutus, & ejus instinctu
hæc protulisse. *D. Vossius.*

convitiis à sua sententia discessit. Sic vocibus consulis, 6
terrore præsentis exercitus, minis amicorum Pompe-
ji, plerique compulsi, inviti & coacti, Scipionis sen-
tentiam sequuntur; *Uti ante certam diem Cæsar exercitum* 7
dimittat. si non faciat, enim adversus rempubl. facturum vi-
deri. Intercedit M. Antonius, Q. Cassius, tribuni ple- 8
bis. Refertur confestim de intercessione tribunorum.
dicuntur sententiæ graves. ut quisque acerbissime cru-
delissimeque dixit, ita quam maxime ab inimicis Cæsa-
ris collaudatur.

III. Misſo ad veſperum ſenatu, ² omnes, qui ſunt
ejus ordinis, à Pompejo evocantur. ³ Laudat prom-
ptos.

1. *Intercedit*] Impedit, ne hac de re fiat Senatusconsultum; tanta enim fuit Tribunorum potestas. *Li-
viana* Epit. cix. *M. Antonio*, & *Q.
Caesio*, Trib. plebis, quoniam interces-
sionibus id Senatusconsultum impediabant,
urbe pulsus. *Adi* & *Dionem* lib. xli.
p. 153. Hoc cum eveniret, senten-
tia, quam tulerant Senatores, au-
thoritas Senatus proprie vocabatur.
Vide Joan. Sarium Zamocium de Sen.
Rom. lib. 11. cap. xi. & *Barn. Bris-
sonium* de Form. lib. 11. pag. 192.
Davies.

2. *Omnes qui sunt ejus ordinis*] Putat Hottomannus per ordinem hic non senatum notari, sed inimicos Cæsaris: ut, *omnes ejusdem ordinis* idem sit, ac si dixisset Cæsar, *omnes qui eandem sententiam habebant*, vel *qui eandem erant partium*. Sed nolum id ita accipere: puto intelligi per ordinem universum senatum, quem falsum esse fuisse prope hominum mille, quod putabat Hottomannus, nam Cæsar dictator ita numerum auxit; antea plures aliquanto quadringenti erant, ut dicere est ex epistola Ciceronis ad Atticum, quam scripsit cons. Messalla & Pisonē, five annis uerbi pœnet. ubi ait: *Homines ad xv Curioni nullum f. c. facienti, assenserunt, facile ex altera parte cccc assenserunt. Etiam*

apud Appianum lib. i. r. de bello
Civili de fere quadragentis legi-
mus pag. 446. Ἐταυροῦντο δὲ Κω-
ρίωνται· εἰ ἀμφοτέρω δοκέι τὰ ἐν χει-
ρὶ ἀποθνήσκειν, δύο μὲν καὶ ἑκοστὴν ἐν-
δεσθὲν ἀνήρυσεν, τετρακοσίου δὲ καὶ ἑβδό-
μικοντα ἐστὶ τὸ συνήρουν ἀπὸ τῶν ἑρσέων·
ἐν τῷ τῷ Κωρίωνται γράμμῳ ἀνέκλιναν.
id est, Et cum denno rogaret Curio,
utrum juberent ambos potestatem deponere,
utrobis & xx hoc dispicuit, trecenti
LXX, ut nullitatem publicam omnis rix-
is, in Curionis sententiam transferrent.
Unde liquet Syllanum fenatum plures
aliquanto quam quadragentos
homines habuisse. D. Vossius.

3. *Laudat promptus, atque in posterum confirmat* MSSti omnes & vetustissimi *Laudat Pompeius, atque in posterum confirmat*, unde lectionem vulgo receptam extudis *Offav. Pantagathus*, aliter enim deest vox, quæ segnioribus opponatur. Vide tamen, an scribi possit *Laudat Pompeius*: ac res in *posterum confirmat* &c. ut sententia fit, Pompeium initio universos laudasse, quia omnes erant inimici in Cæsarem animo; dein maxime vehementes confirmasse, segniores autem incitasse; vel etiam laudat Pompeius acres, in *posterum confirmat*: Segniores &c. Ac hæc sane conjecturam prætulimus. *Davies*

ptos, atque in posterum confirmat; segniores ca-
 2 stigmat, atque incitat. Multi undique ex veteribus
 3 Pompeji exercitibus, spe præmiorum atque ordi-
 num, evocantur. multi ex duabus legionibus, quæ
 sunt traditæ a Cæsare, accersuntur. ¹ Completur urbs
 ad jus comitiorum. Tribunos plebis C. Curio evocat.
 4 Omnes amici consulum, necessarii Pompeji, atque eo-
 rum, qui veteres inimicitias cum Cæsare gerebant, co-
 5 guntur in senatum. quorum vocibus, & concursu ter-
 rentur infirmiores, dubii confirmantur, plerisque ve-
 6 ro libere potestas decernendi eripitur. Pollicetur L. Pi-
 so Cenfor, sese iturum ad Cæsarem; item L. Roscius
 7 prætor, qui de his rebus eum doceant. vi dies ad eam
 rem conficiendam spatii postulant. Dicuntur etiam à
 nonnullis sententiæ, ut legati ad Cæsarem mittantur,
 qui voluntatem senatus ei proponant.

¹ IV. Omnibus his resistitur, omnibusque oratio con-
 2 sulis, Scipionis, Catonis opponitur. ² Catonem veteres ini-

¹. Completur urbs ad jus comitiorum. Tribunos pl. C. Curio evocat] MS. Cujacii & v. c. noster habent & jus comitium. (Sic & MS. Norv.) Sed quia hæc comitia jam habebantur ineunte Januario, nec ulla alia brevi futura erant, dispiciendum an non corruptus locus sit. Sane id putabat Ciacconius, legebatque completur urbs. Ad jus comitiorum tribunos pl. C. Curio evocat. Ut illud completur ad milites Pompeji referatur, quos Cæsar arcessitos dicit: altera verba denotent Curionem evocasse Tribb. plebis ad defendendum illud jus, quod Cæsari superioribus comitiis à populo concessum erat, uti absentis ejus ratio haberetur. Sed mihi insolens illa locutio videtur, evocare aliquem ad jus comitiorum; pro eo quod est, ut jus comitiorum defendat: deinde quo evocavit tribb. Curio? Ego scribo; completur urbs: ad jus comitiorum tribunus pl. C. Curio provocat: vel completur urbs: ad jus comitiorum tribb. pl. & Curio pro-

vocant; nam uti ex Dione discimus Curio tunc pontifex non erat: nisi tribunum nuncupet Cæsar eum qui illo in ordine aliquando fuit. D. Vossius.

^{Ibid.} Nisi me animus fallit, scribendum Completur urbs. Ad jus comitiorum Tribunos plebis C. Curio advocat; hæc enim vox ad patrocinium *curialis* pertinet. Davies.

². Catonem veteres inimicitia Cæsaris incitant, & dolor repulsæ] Falsum utrumque: solus Catonem publici amor impulit, qui tantus ut nec Pompejo quidem satis faveret, quia formidolosam Reip. potentiam ejus judicabat. Narrat Plutarchus in vita Pompeji, cum Pompejus senatusconsulto consul factus esset, comites ab eo appellatum Catonem, & rogavisse Cæcæm, uti se consilio juvaret. Dein subdit, *Κατὼν δὲ χάρειν μὲν ἔχεν αὐτῷ, ἀποκρίσιν δὲ ἔτι καὶ ἐπὶ τῷ ἐπὶ τῷ*

inimicitia Cæsaris incitant, & dolor repulsæ. Lentulus æris alieni magnitudine, & spe exercitus, ac provinciarum, & regum appellandorum largitionibus
 3 movetur: seque alterum fore Syllam, inter suos gloriatur, ad quem summa imperii redeat. Scipionem eadem spes provinciarum atque exercituum impellit; quos
 se ¹ pro necessitudine partituro cum Pompejo arbitrat; simul judiciorum metus, adulatio, atque ostentatio sui potentium, qui in republ. judiciisque
 4 tum plurimum pollebant. Ipse Pompejus ab inimicis Cæsaris incitatus, & quod neminem dignitate secum
 exæquari volebat, totum se ab ejus amicitia averterat, & cum communibus inimicis in gratiam redie-
 rat, quorum ipse maximam partem illo affinitatis tem-
 pore adjunxerat Cæsari. simul infamia ¹¹ legionum
 5 permotus, quas ab itinere Asiæ Syriæque ad suam potentiam dominatumque converterat, rem ad arma de-
 duci studebat.

V. ² His de causis aguntur omnia raptim, atque turbate;

imperi detulerunt. D. Vossius.

¹. Pro necessitudine] Incuria lapsus est Fr. Hotomannus, qui ait Scipionem Pompeii filiam in matrimonio habuisse, cum è contrario Pompeii fuerit focer. Plutarchus in Cæs. p. 722. *Σκίπιων μὲν τὴν ὁ Πομπηίου ΠΙΕΝΘΕΡΟΣ νύμφησιν ἔσχετο*. Vide & Dionem lib. xl. p. 144. Davies.

². His de causis aguntur omnia raptim atque turbate] Hæc lectio Scalligero placuit. Et ita erat in v. c. ac mss. Cujac. Petav. ac Palat. Nescio tamen an probare auisim. Ait Hotomannus raptim idem esse quod sine ordine, ergo tantundem quoque valet quam turbate. Sed cur idem bis dixerit Cæsar? Ego malim raptim præsertim cum raptim quod sciam apud autores non reperitur. Sic Livius de Carthagenisibus ait, aguntur omnia raptim, stimulante fortuna. Raptim est celeriter: & ait Cæsar

τῶν πόλεων ἱστορίας δὲ σύμψυκτον ἰδίᾳ ὁρμητικόν, ἐὰν δὲ μὴ ὁρμητικόν, ἀποκρίσιν φέρειν τὸ φανερὸν. τοῦτο δὲ καὶ Κατὼν ἐκ πᾶσι. Cato vero gratias sibi agi à Pompejo passus non est, (neque enim quæ dixisset illius causa sed Reip. prætulisset) consiliumque suum affirmavit seorsum ei non defuturum; si peteret: si non peteret, publice se quod videretur dicturum. Atque talis Cato in omnibus fuit. Huc respexit Vellejus Patere, cum ait l. ii. c. xlix. Consules senatusque causa, non Pompejo summam imperii detulerunt. Quæ verba non intellexit magnus Lipsius, & nescivit quid illud esset, causæ deferre summam imperii. Nimirum hoc vult Patere: causæ delatum imperium, & Pompejo propter causam: nam non tam Pompejo, quam Reipub. consultum volebant Cato alii. Ut frustra Lipsius sit, qui emendabat causæ nemini Pompejo summam

bate; neque docendi Caesaris propinquis ejus spatium datur; nec tribunis plebis sui periculi deprecandi, neque etiam ¹ extremi juris intercessione retinendi, quod ² L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur; ² sed de sua salute die VII cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus ³ tribuni plebis IIX denique mense suarum actionum respicere ac timere con-
³ sueverant. Decurritur ⁴ ad illud extremum atque ultimum S. C. quo, nisi pene in ipso urbis incendio, atque desperatione omnium salutis, latorum audacia, numquam ante discessum est, *Dent operam consules, praetores, tribuni plebis, quique pro consulibus sunt ad urbem,*

Caesar omnia sine ordine ac praepropere acta, ut minus spatii Caesaris, ejusque partibus esset ad consultandum: atque huc pertinet, quod subjicit: neque docendi ejus spatium propinquis datur. Opponitur illud raptim ac turbate *τὸς* recte atque ordine: quod Graecis *ἐν τάχει καὶ ῥᾷ λόγῳ*. D. Vossius.

1. Extremi juris intercessione retinendi] Ita Scaliger edidit ex v. c. & sic quoque in suo repererat Ursinus. In aliis exemplaribus erat *intercessionem*. Non displicet illa lectio, ut illud quod referatur ad vocem *juris*: itaque Caesaris mens est, non datur tribunis plebis facultas retinendi per intercessionem extremi juris, quod jus Sylla reliquerat; sed nec alteram lectionem damno, quin penè praferam. D. Vossius.

2. Sed de sua salute die septimo cogitare coguntur] Recte haec verba accipienda, nam fœde in iis lapsi sunt cum Ursinus, tum Ciacconius, qui ajunt VII diem hunc fuisse ex quo magistratum inierunt Tribuni, qui spissus error est: nam Tribuni ut differtim testatur Dionys. Halicarn. I. Id. Decemb. dignitatem aspiciantur. Unde & Plutarchus in Quaestionibus Rom. pag. 283. c. ait, *ἀπὸ τῆς περὶ τὸν μηνὸς ἐκείνου* & φε-

ρεῖ, ὅτι ἀλλὰ ἀρχόντων φορῶντων; ἢ τὸ παρῶν ἀπὸ ἐκείνου ἀρχόντων; ἀπὸ γὰρ ἡ βέλτερος ἔχει, ἀπὸ ἐπὶ δὲ τῶν κατὰ τὸν χρόνον τῶν, ἀπὸ ἐκείνου ἀρχόντων, καὶ ἀπὸ τῶν λοιπῶν πάντων, ἀρχόντων ἐκείνων. D. Vossius.

3. Tribuni pl. octavo denique mense] Legebam duodecimo mense, & videtur nunc idem Ciacconium posuisse. Facile enim potuit XII in IIX mutari. Si XII legas, facile conjectu est, quid Caesar velit. Si octavo retines, dicendum cum Hottomanno propter comitia consularia, quae octavo post habebantur, dicere Caesarem tribunos tum demum cepisse metuere; quia quotidie videbant illos, apud quos rationem reddituri essent actionum suarum. An, quo tempore cossi designabantur, eodem & Tribuno denuntiabantur, ut se pararent ad rationem reddendam omnium quae egisset, inquirendum censeo. Idem.

4. Ad illud extremum atque ultimum S. C.] De hoc fuse Barn. Brissotius For. lib. II. pag. 211. seqq. ed. Francof. Davies.

5. Quique procos. sunt ad urbem] Ita primus restituit Aldus Manutius, sed nulla codicis veteris auctoritate motus. Certe in Bongars. Petav. & Pal. erat non procos. sed cos. Unde temere mutatum suspicor: &

ne quid republ. detrimenti capiat. ¹ Haec S. C. perscribuntur a. d. VII Id. Januarii. Itaque v primis diebus, quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatum iniit Lentulus, biduo excepto comitali, & de imperio Caesaris, & de amplissimis viris tribunis plebis gravissime acerbissimeque decernitur. Profugiunt statim ex urbe

& repono consulares. Nam consules ad urbem manebant quando in provincias ituri, vel ex iis remebant. D. Vossius.

1. Haec S. C. perscribuntur a. d. VII Id. Januar.] Recte Ursinus & Ciacconius putabant mendum latere, & pro VII scribendum esse VIII. Error ortus ex sequente vocula id, hoc est idus. Primo enim scriptum erat VIII id. librarius unam lineolam omisit. Nam Kal. Januariæ, & IV Nonas, ipsæque Nonæ fasti erant dies, III & Prid. Nonas comitiales. IIX idus iterum fastus, at VII idus comitiales, quo die senatus haberi nequivit. Itaque è quinque primis Januarii diebus, cum duo essent comitiales, per triduum tantum de Caesare agere senatus potuit. Quod non cepisse videtur Manutius, cum pro IV emendat VI. Ille nimirum inclusit quoque VII Id. Januarii. Sed perperam. nam si hoc Caesar, voluisset, non addidisset verba illa *biduo excepto comitali*: alioqui opus nonerat hæc verba addi, quia senatum comitalibus diebus non haberi nulli ignarum erat. Sexto vero mensis Januarii die, qui VIII Id. est, senatusconsulta perscripta sunt. Idque verum esse ipsa etiam Caesaris verba indicant, quibus ait, *de sua salute die VII cogitare coguntur*. Nam VI Januarii die, qui IIX Idus erat, senatusconsulta perscripta sunt, postero die qui septimus mensis, de sua salute cogitare coguntur. Itaque eo, quo dixi modo emendandus locus. Nisi forte quod alioqui non solebat fieri, die comitali senatus habitus est. Nam etsi lege,

quam Cn. Papius trib. plebis tulerat, & ab eo dicta esset Pupia, interdicebatur ne comitalibus diebus senatus haberetur, contigisse tamen illud aliquando scio. Nam lib. VIII. epist. VIII. Cœlius in epist. ad Ciceronem ubi S. C. recenset, hæc verba habet: *quod M. MARCELLUS COS. V. F. DE PROVINCIIS CONSULARIBUS: D. E. R. I. C. VII L. PAVLLVS: C. MARCELLVS COSS. CVM MAGISTRATVM INISSENT, EX A. D. KAL. MART. QVE IN SVO MAGISTRATV FVTVRÆ ESSENT, DE CONSULARIBVS PROVINCIIS AD SENATVM REFERRENT, NEQVE QVID PRIVS EX KAL. MART. NEVE QVID CONVENTIM DE EA RE REFERRETVR A CONSULARIBUS: VTIOQUE RIUS REI CAUSÆ PER DIES COMITIALES SENATVM HABERENT, S. Q. C. FACERENT*. Et lib. II. epist. Risi; ad Q. fratrem ait Tullius: *comitalibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum*. Sed hoc sciendum extra ordinem factum fuisse. Et quid si etiam hoc tempore id actum? tum rectum sit illud VII Idus. nam Kal. Jan. & IV Non. habitus senatus. Sequitur biduum comitale: Nonis ipsis & VIII Idus habitus senatus. sunt quatuor dies: adice quintum comitalem: plenus erit numerus. Atque adeo pro hac sententia adducere quoque liceat ea quæ subjicit, *die septimo de salute sua cogitare coguntur*. Nam VII Id. Januar. idem est septimus mensis dies. Priorem tamen opinionem non damno. D. Vossius.

urbe tribuni plebis, seseque ad Cæsarem conferunt. Is eo tempore erat Ravennæ, exspectabatque suis lenissimis postulatis responsa; si qua hominum æquitate res ad otium deduci posset.

- 1 VI. Proximis diebus habetur senatus extra urbem. Pompejus eadem illa, quæ per Scipionem ostenderat, 2 agit; senatus virtutem constantemque collaudat; copias suas exponit; legiones habere sese paratas x. præterea cognitum compertumque sibi, alieno esse animo in Cæsarem milites, neque iis posse persuaderi, ut eum 3 defendant, aut sequantur. De reliquis rebus ad senatum refertur, tota ut Italia delectus habeatur; Faustus 2 Sylla pro Præt. in Mauritaniam mittatur: pecunia 4 uti ex ærario Pompejo detur. Refertur etiam de rege Juba, ut socius sit atque amicus. Marcellus vero passurum se in præsentia negat. De Fausto impedit Philip-

1. *Res ad otium deduci posset*] Pacem & tranquillitatem. Sic lib. vii. B. G. cap. LXVI. *Ad reliqui temporis pacem atque otium profici.* Ac lib. ii. B. C. cap. XXXVI. *Erat in oppido multitudo insolens belli, disturnitate otii.* Vide & scriptorem de Bell. Hisp. cap. XLII. Davies.

2. *Sylla pro præt. in Mauritaniam*] In v. c. & missis Cujac. Bongars. Pal. erat *prope*, corruptè, ut aliis etiam locis *prope* scriptum erat, ubi esse oportuerat *pro præt.* Apud Ciceronem lib. ix. epist. ad Attic. epist. i. legitur *Faustus prænatus*. Sed in Bessarionis codice, ut Manutius ait, erat *prope*, eodem modo corruptum ex *pro præt.* quare & ita scribe apud Ciceronem. Sed cum infra dicatur, *de Fausto impedit Philippus Trib. pl.* videndum quomodo nihilominus à Cicerone *pro præt.* dicatur. Arbitror intercessisse tribunum, quod Cæsar ait, sed nihil interea effecisse. Alioqui non poterat eum Tullius eodem nomine appellare. Sed illud in Cæsare advertebatur, quod subdit de reliquis rebus SC. perscribuntur.

Nam cur non de Fausto quoque scriptum SC. scilicet quia irritum fuit intercessione Tribuni; aut diu Faustum obtinuisse Mauritaniam, sed SC. non perscriptum esse, quia Tribunus intercesserat: certe non invenio quenquam in Pigiò, qui pro prætore administravit Mauritaniam: unde de Sylla verum esse suspicor. Sed tertium jam succurrit. Nimirum potuit Sylla pro quaestore missus fuisse in Mauritaniam, quæ dignitas minor est. Nam eum publico in munere fuisse nullus dubito, quia in epistol. Pompeji ad Coss. invenio militem ab eo lectum. Exstat ea lib. viii. epist. xvii. apud Ciceronem ad Atticum. ait enim: *cum iis militibus quos Faustus legi.* Sed ait Cæsar, de reliquis rebus SC. perscribuntur: itaque ostendunt hæc verba, hoc de Fausto ratum non fuisse, atque ita & Cæsar, & Cicero recte habeat: nimirum volebant Syllam Patres pro prætore mittere in Mauritaniam, sed obstitit Tribunus: quare pro quaestore ab-

lit. D. Vossius.

pus tribunus plebis. De reliquis rebus SC. perscribuntur. 1 Provinciae privatis decernuntur; duæ consulares, reliquæ prætoriae. Scipioni obvenit Syria: L. Domitio Gallia: 2 Philippus & Marcellus 3 privato consilio prætereuntur, neque eorum sortēs deiciuntur. In 6 reliquas provincias 4 prætores mittuntur, neque exspectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio 5 ad populum referatur: paludatique,

VOTIS

1. *Provinciae privatis decernuntur*] Moie Romano locutus est, nam moris erat priusquam consules novi designarentur, ut illis, qui tunc regebant, consulibus decernerentur provinciae consulares, in quas statim expirante magistratu proficiscebantur. Sed accidebat saepe ut non mitterentur Coss. ii; & saepe demum tertio, aut quarto post anno in provincias irent: unde illi, qui interea temporis in provincias missi, privati appellabantur. Sed hæc nota. D. Vossius.

2. *Philippus & Marcellus privato consilio prætereuntur*] Locus haud dubie corruptus. Pantagathus pro Philippo rescripsit *Paulum*. Nam superioris anni dccxiii Coss. fuere, L. Æmilius Paulus, C. Claudius Marcellus. De Paulo rationem capio, cur illum præterierint Pompeiani: nimirum quia corruptus erat à Cæsare, ut satis ex Dione & Appiano & Plutarcho constat. Sed quare Marcellum, hominem Cæsari infestissimum præterierunt? Nam & M. & C. Marcellus inimico in Cæsarem animo erant: unde Cicero lib. ix. epist. i. ad Atticum. *Marcelli quidem, inquit, nisi gladium Cæsaris tenuissent, manerent.* Quare displicet Pantagathi conjectura. In missis tribus, nostro, Cujacii, & Petaviano reperiebam pro Marcellus, *Coita*, mendose; nam Corra, ut hoc libro dicitur, Sardiniam obtinuit. Ego cenfeo *Philippi* nomen hic rectum esse, sed illud Marcelli suspectum habeo: & lego Marcellinus. Nam anno urbis

dcxcviii consules fuerunt L. Cornelius Lentulus Marcellinus, & L. Martius Philippus. Eos sequente anno profectos in consulares provincias oportuerat: sed domi manserunt, quia provincias eas Gabinius & Cæsar obtinebant. Itaque quia adhuc illi in provincias profecti non erant, poscebat æquitas, eorum nunc rationem haberi. Sed non placuit id Pompeianis, nec obscura est ratio: nam Philippus quidem affinitate Cæsari junctus erat: Marcellinus ei infensus, nam bello civili stetit à partibus Cæsaris. Ob hanc causam Cæsar subjicit mentionem Marcellini & Philippi, quia non Marcellus, & Paulus superioris anni consulibus; sed Marcellino & Philippo, qui quinquennium & eo amplius post consulatum privati vixerant, tanquam senioribus offerri provincias par erat. Nunc video idem quoque Pigiò placuisse: quare sententiam hanc retineo. D. Vossius.

3. *Privato consilio*] Privatum consilium vocat Cæsar id quod paucorum voluntate actum: seque ipse explicat sub finem hujus libri, cum ait: *in se jura magistratuum commutari, ne ex prætura & consulatu, ut semper, sed per paucos probati & electi, in provincias mittantur.* Idem.

4. *Prætores mittuntur*] Pigiùs legit *prætoris*, quia senatusconsultum factum erat, ut qui ad urbem erant prætores, viderent nequid Resp. caperet detrimenti. Idem.

5. *Ad populum referatur*] Notat Manutius dici Latine ad populum referri.

7 votis nuncupatis, exeant. Consules, quod ante id tem-

pus
ri, ad senatum referri. Et hoc quoque loco in mssis, nostro, Pal. Per. erat feratur. Sed nisi fallor legi apud probatos quoque autores referre ad populum. Sane in S.C. quod legitur lib. viii. epist. Cæli ad Ciceronem epist. v. i. i. hæc verba reperio: SENATV PLACERE, AVCTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EARE AD SENATVM POPVLYMQVE REFERRI. Nisi hic illud referri ad senatum dicamus, tanquam dignius membrum. D. Vossius.

Ibid.] Nonnulli MSSi feratur, & hanc quidem lectionem Ald. Mantio Latini Sermonis consuetudo videretur postulare, cui prævit Paulus Mantius in Ciceronis Epist. ad Fam. lib. i. Epist. i. Dubium quidem non est quin illa loquendi ratio sit longe frequentissima, nec tamen alteram non usurparunt probati auctores. Florus lib. iiii. cap. xxi. 9. Quum de revocandis, quos Senatus hostes judicaverat, ad populum referretur. Eandem locutionem Livio restituendum arbitror, apud quem lib. xxiii. cap. xxxi. sic legitur ex Car. Sigonii conjectura: De trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendii emeritis Romanam venerant, dein latum ad populum, ut cives Romani essent. At omnes Codd. exhibent delatum ad populum, unde rescripserim relatum ad populum. Idem sane lib. xxi. cap. vi. in impressis ait, tum delata ex integro res ad Senatum, sed in Manuscriptis est relata, probante J. Fr. Gronovio. Davies.

1. Consules, quod ante id tempus acciderat nunquam] Explodo Passeratium qui non dubitavit hoc loco rescribere censors pro consules. nam, inquit, & verè profecto, sapissime consules ab urbe profectos. Sed quid hic Censors? aut quomodo verba de lictoribus coherent? quos nunquam illi habuerunt. Ineptæ hæc sunt. Quod ad Cæsaris verba atti-

net, si recte accipiantur, & vera, & recte vulgo scripta sunt. Nam quod ait Consules ex urbe profectos, idque nunquam accidisse, id cætenus verum, quatenus nunquam privati in Capitolio lictores habuerunt. Itaque hæc verba interpretare ac si scriptum esset, Consules ex urbe proficiscuntur, & quod ante hoc tempus nunquam accidisset, lictores in Capitolio à privatibus habitos. At quid, inquires, illa tum verba, contra omnia vetustatis exempla, Rectè sane. Pertinent ea ad ipsa, ut scditatem rei tantò magis exprimeret Cæsar. Atque hoc quidem ego arbitror: quod sicuti hæc opinio non satisfaciatur, fortassis magis placebit dicere hæc verba, quod ante id tempus acciderat nunquam, à librario primo margini adscripta, ad explicationem eorum quæ postea sequuntur, contra omnia vetustatis exempla. indeque in textum irrepsisse. Sane non absimili modo corrupta est Epitome Liviana lib. lxxxix, in qua legitur: Sulla dictatorem factum, quod nemo quidem unquam fecerat, cum fascibus xxiv processit. Nam falsissimum est id à nemine factum; omnes dictatores habuerunt tot fasces, nam duplicatum illi imperium, ideo & fasces, quod uterque consul habebat. Ut videamus ab inepto homine inserta esse verba illa, quod nemo quidem unquam fecerat. D. Vossius.

Ibid.] Durissima videtur Dionys. Vossii explicatio, nec minus audax conjectura; videamus igitur, an leniorem medicinam huic loco possumus adhibere. Voce una transposita, rescribendum crediderim paludatque votis nuncupatis exeant, quod ante id tempus acciderat nunquam. Consules ex urbe proficiscuntur &c. hoc sensu; Prætores non expectant, ut de eorum imperio ad populum referatur, quod superioribus annis acciderat; nec etiam vota nuncu-
 pant,

pus acciderat nunquam, ex urbe proficiscuntur: lictoresque habent in urbe & Capitolio privati, contra omnia vetustatis exempla. Tota Italia delectus habetur, arma imperantur, pecuniæ à municipiis exiguntur, & è fanis tolluntur: omnia divina & humana iura permiscentur.

VII Quibus rebus cognitis, Cæsar apud milites concionatur: omnium temporum injurias inimicorum in se commemorat, à quibus diductum & depravatam Pompejum queritur, invidia atque obreftatione laudis sue, cujus ipse honori & dignitati semper faverit, adjutorque fuerit. novum in Rep. introductum exemplum queritur, ut tribunitia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, que superiori-
 bus annis esset restituta. Syllam, nudata omnibus rebus tribunitia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse: Pompejum, qui amissam restituisse videatur, dona etiam, que

pant, paludative exeunt, quod ante id tempus nunquam evenerat. Attamen, ut nihil dissimulem, restatur Livius lib. xxi. cap. lxxiii. Flaminium consulem fugisse ne auspicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde cum lictoribus ad provinciam iret. Sed præterquam quod de prætoribus agatur hoc in loco, non de Consulibus, tanta in Flaminium hac de causa fuit invidia, ut illi justum imperium non fuisse crederetur, quod observat idem scriptor lib. xxxi. cap. i. Davies.

1. Ut tribunitia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, qua superioribus annis esset restituta] Ciacconius legit: ut tribunitia potestas ab iis notaretur, atque opprimeretur à quibus superioribus annis esset restituta. Nam, inquit, si tribunitia intercessio amissa non est, quomodo restitui potuit? Sed non distinguit Ciacconius inter intercessionem quam sub Sylla habuerunt Tribuni, ab ea quam ante & post illum habuerunt. Nam sub Sylla tribunis adempta est

nocendi potestas. Pompejus eam reddidit. Alioqui non mala ejus conjectura: sed vix dubito Cæsarem scripsisse ut in vulgatis est. In tribus tamen mssis, corrupte legitur ut tribunitia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, qua superioribus annis armis esset restituta. D. Vossius.

2. Qui amissam restituisse videatur] Ita ediderat Scaliger: in aliis editis est, qui amissa: utrumque recte, & ambigo utrum præferam: si hoc mavis, refertur vox amissa ad illa omnibus rebus, si amissam, refer ad tribunitia potestate. Idem.

3. Dona etiam qua ante habuerat] Victorius legebat bona: multum probante Ursino & Ciacconio: ego exulare eam vocem jubeo. Donum est quod largimur alicui. Sylla cæteris ademtis, intercessionem tamen largitus erat Tribunis: quid commodius dici poterat? D. Vossius.

Ibid.] Pet. Victorius, quem secuti sunt Fulv. Ursinus, P. Ciacconius, & Fr. Hotomannus, reponendum censuit Var. Lect. lib. x. cap. xxiv. bona etiam &c. Ego sane vulgatam le-
 Eb 3
 tio-

qua ante habuerat, ademisse: quotiescunque sit decretum, Darent magistratus operam, ne quid reipubl. detri-
 5 menti caperet; qua voce, & quo S.C. populus Rom. ad arma sit vocatus; factum in perniciosis legibus, in vi Tribu-
 nitia, in secessione populi, templis locisque editoribus occu-
 patis (atque hac superioris ætatis exempla ¹ expiata Saturni-
 ni atque Gracchorum casibus docet:) quarum rerum illo tem-
 pore nihil factum, ne cogitatum quidem; nulla lex promul-
 6 gata, non cum populo agi ceptum, nulla secessio facta. Hor-
 tatur cujus Imperatoris ductu 1x annis temp. felicissime ges-
 serint, plurimaque prælia secunda fecerint, ² omnem Gal-
 liam Germaniamque pacaverint, ut ejus existimationem, di-
 7 gnitatemque ab inimicis defendant. Conclamant legionis
 XIII, quæ aderat, milites, (hanc enim initio tumultus
 evocaverat: reliquæ nondum convenerant,) sese
 paratos esse Imperatoris sui Tribunorumque pl. inju-
 rias defendere.

1 VIII. Cognita militum voluntate, Ariminum cum
 ea legione proficiscitur, ibique Tribunos pl., qui ad
 eum confugerant, convenit: reliquas legiones ex hi-
 2 bernis evocat, & subsequi jubet. Eo L. Cæsar adoles-
 cens venit: cujus pater Cæsaris erat legatus. Is, reli-
 quo

tionem suo loco movendam non
 cenfeo; dona etiam sunt privilegia
 seu prærogativæ, Tribunitia pote-
 stati concessæ. In MSto autem Nor-
 vic. & aliis vetustis Codicibus locus
 hoc modo legitur & interpungitur
 Pompeium, qui amissa restituisse videat-
 ur dona, etiam qua ante &c. ac erunt
 fortasse, quibus hæc ratio non displi-
 cebit. Davies.

1. Expiata Saturnini & Gracchorum
 casibus] Hi cum essent Tribuni ple-
 bis, ob seditiones reducendis legi-
 bus agrariis concitatas, interfecti
 sunt. Vide, inter alios, Epit. Livian.
 lib. LVIII, LIX, & LXIX. Idem.

2. Omnem Galliam, Germaniamque
 Elate dictum ab eo, qui primas Ger-

mania oras tantum ingressus est. D.
 Vossius.

Ibid.] Nam licet primas Germa-
 nia oras tantum ingressus est, ta-
 men complurium civitatum legatio-
 nes eum adire, quæ pacem & a-
 micitiam petierunt, ut testatus est
 Cæsar lib. IV. B. G. cap. XVIII. Hoc
 tamen adeo non crediderunt posse-
 ri, ut Cæsarem, aliosve ante Ma-
 ximianum Imperatores, Rhenum
 transiisse prorsus negaverint. Au-
 ctor Paneg. v. cap. VIII, 4. Hoc
 (Maximianus) quod jam falso tradi-
 tum de antiquis Imperatoribus putabatur,
 Romania trans Rhenum signa primis Bar-
 baris gentibus intulit. Quam vero ob
 causam historias habere suspectas,
 ratio reddi non potest. Davies.

quo sermone confecto, cujus rei causa venerat, habe-
 re se à Pompejo ad eum privati officii mandata demon-
 strat: velle Pompejum se Cæsari purgatum, ne ea, qua rei-
 3 publ. causa egerit, in suam contumeliam vertat: semper se
 reipubl. commoda ¹ privatis necessitatibus habuisse potiora:
 Cæsarem quoque pro sua dignitate debere & studium & ira-
 cundiam suam reipubl. dimittere, neque adeo graviter irasci
 inimicis, ² ne, quum illis nocere se speret, reipubl. noceat.
 Pauca ejusdem generis addit cum excusatione Pompe-
 4 ji conjuncta: ³ Eadem fere atque eisdem de rebus præ-
 tor Roscius agit cum Cæsare, sibi que Pompejum com-
 memorasse demonstrat.

IX. Quæ res etsi nihil ad levandas injurias pertine-
 re videbantur: tamen idoneos nactus homines, per
 quos ea, quæ vellet, ad eum perferrentur, petit ab u-
 troque, quoniam Pompeji mandata ad se detulerint,
 ne graventur sua quoque ad eum postulata deferre; si
 parvo labore magnas controversias tollere, atque om-
 nem Italiam metu liberare possent, ⁴ sibi semper reipubl.
 primam fuisse dignitatem, vitæque potiorem; doluisse se, quod
 populi R. beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extor-
 queretur; ereptoque semestri imperio, in urbem retraheretur,
 cujus absentis rationem haberi proximis comitiis populus jus-
 sisset;

1. Privatis necessitatibus] Alii necessi-
 tudinibus, quæ quidem lectio, ex re-
 ceptæ interpretatione est nata. Vi-
 de quæ notavimus ad lib. VIII. B.
 G. cap. II. Davies.

2. Ne cum illis nocere se speret] Pe-
 tav. & Palat. habent, ut cum illis n.
 s. sp. quod probro. Palatinus pronomen
 se expungit. D. Vossius.

3. Eadem fere atque eisdem de rebus]
 Taurinæ; quare Philippus Ruben-
 ius legebat eisdem diebus. Quod per-
 placet. Veritatem ipsa arguit histo-
 ria. Idem.

4. Sibi semper Reip.] Ultimam vo-
 cem omittit Færnæ Codex, applau-
 dente Fr. Hotomanno, sed, ut vide-

tur, temere prorsus & inconsulte;
 responderet enim Cæsar Pompeianæ
 orationi, qua testatus est semper se
 Reip. commoda privatis necessitatibus ha-
 buisse potiora; Cæsarem quoque pro sua
 dignitate debere & studium & iracundiam
 suam Reip. dimittere. Res est mani-
 festa; nec minus certum, operam
 lulisse Fulv. Ursinum, qui cum Gabr.
 Færnæ reponit sibi semper Remp. pri-
 mam fuisse dignitatem. Hirtius Bell. A-
 lex. cap. VIII. Fuge vero nullum esse
 consilium, non solum iis qui primam
 dignitatem haberent. Idem c. XXXIII.
 Imperii dignitatem, & cap. XXXVI. di-
 gnitatem populi Rom. memorat. Da-
 vies.

3 *sisset; tamen hanc honoris jacturam sui reip. causa equo animo tulisse: quum literas ad senatum miserit, ut omnes ab exercitibus discederent, ne id quidem impetravisse: tota Italia delectus haberi, retineri legiones 11, quæ ab se simulatio-*
 4 *ne Parthici belli sint abductæ: civitatem esse in armis. Quoniam hæc omnia, nisi ad suam perniciem, pertinere? sed tamen ad omnia se descendere paratum, utque omnia pati reipubl. causa. Proficiscatur Pompejus in suas provincias; ipsi exercitus dimittantur: discedant in Italia omnes ab armis: metus è civitate tollatur: libera comitia, atque omnis respub.*
 6 *Senatui populoque R. permittatur. Hæc quo facilius, certisque conditionibus fiant, & jurejurando sanciantur; aut ipse propius accedat, aut se patiatur accedere: fore, uti per colloquia omnes controversiæ componantur.*

1 X. Acceptis mandatis Roscius cum L. Cæsare Capuam pervenit, ibique consules Pompejumque invenit. Postulata Cæsaris renunciat. Illi re deliberata respondent, scriptaque ad eum mandata per eos remittunt: quorum hæc erat summa: Cæsar in Galliam reverteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret, quæ si esset, Pompejum in Hispanias iturum. Interea, quoad fides esset data, Cæsarem facturum, quæ polliceretur, non intermissuros Consules Pompejumque delectus.

1 XI. Erat iniqua conditio, postulare, ut Cæsar Arimino excederet, atque in provinciam reverteretur; ipsam & provincias, & legiones alienas tenere: exercitum Cæsaris velle dimitti; delectus habere: polliceri, se in provinciam iturum; neque ante quem diem iturus sit, definire: ut si, peracto Cæsaris consulatu, Pompejus profectus non esset, nulla tamen mendacii religio obstrictus videretur. Tempus vero colloquio non dare, neque accessurum polliceri, magnam pacis desperationem afferebat. Itaque ab Arimino M. Antonium

1. Itaque ab Arimino] Ait ad hunc locum Ciacconius, Non solet Cæsar urbium nominibus præpositiones addere,

itaque pro ab Cæsar reponit, ut sit, Itaque Cæsar Arimino. Nugæ sunt diligentius Cæsarem legisse oportere.

nium cum cohortibus v Arretium mittit: ipse Arimini cum 11 legionibus subsistit, ibique delectum habere instituit. Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat.

XII. Interea certior factus, Iguvium Thermum prætorem cohortibus v tenere, oppidum munire, omniumque esse Iguvinorum optimam erga se voluntatem: Curionem cum 111 cohortibus, quas Pisauri & Arimini habebat, mittit. Cujus adventu cognito, diffusus: municipii voluntati Thermus cohortes ex urbe educit, & profugit: milites in itinere ab eo discedunt, ac domum revertuntur: Curio, omnium summa voluntate, Iguvium recipit. Quibus rebus cognitis, confusus municipiorum voluntatibus Cæsar, cohortes legionis xiiii ex præsidiis deducit, Auximumque proficiscitur; quod oppidum Attius, cohortibus introductis,

tuerat, qui & lib. i. de bello Gallico ait, ad Genavam pervenit. & lib. vii. ad Luniæ iter facere cepit. Sed id commentatoribus Cæsaris familiare esse invenio, dictionem ejus ignorare. D. Vossius.

Ibid.] Mire dormitavit Pet. Ciacconius, cum scripserit non solere Cæsarem urbium nominibus præpositiones addere, nihil enim apud nostrum est frequentius. Exemplis ex hoc solum libro depromptis utamur. Sic cap. xviii. Quod oppidum à Corninio vii millium intervallo abest. Et cap. xxv. Domitianus enim cohortes protinus à Corninio in Siciliam miserat. Ac iterum cap. lxxviii. Diem xxii ab Ilerda frumentum iussit erant efferre. Sed, si ita res se haberet, non opus erat, ut reponeret Itaque Cæsar Arimino, hoc enim nomen facile subintelligitur. Davies.

1. Cum 11 legionibus subsistit] Manifestum mendum cum reliquis subsistit. Scriptum prius erat cum reliq. subsistit. Librarius ex re fecit 11: liq. putavit esse leg. & scripsit 11 legionibus. Nam

Cæsar unam tantum xiiii legionem tunc habebat, ut ipsa historia evincit. D. Vossius.

Ibid.] Hanc lectionem vitiosam esse omnes vident, Cæsar enim tum temporis solum xiiii legionem secum habebat; vide cap. vii. nec alia eum nisi postea consequbatur, ut docet hujusce libri cap. xv. Rescripserunt igitur Nicæsius Ellebodus & Pet. Ciacconius, cum v cohortibus subsistit; Dionys. autem Vossius eodem sensu cum reliquis subsistit. Vereor ut scopum attigerint. Vel deleta voce legionibus, utpote ab imperito intrusa, emendo cum 11 subsistit, vel lego cum 11 cohortibus subsistit. Ratio est manifesta. Præsto erat Cæsari una tantum legio; in singulis autem legionibus x erant cohortes; harum v Arretium misit Cæsar, 11 Arimini subsistit; Tribus reliquis Pisaurum, Fanum, Anconam occupavit. Davies.

2. Municipii voluntati] Bong. & Pal. MSti habent civium voluntate. D. Vossius.

ētis, tenebat, delectumque toto Piceno, circummissis senatoribus, habebat.

- 1 XIII. Adventu Cæsaris cognito, Decuriones Auximi ad Attium Varum frequentes conveniunt: ¹ docent sui iudicii rem non esse: neque se neque reliquos municipales pati posse, C. Cæsarem imperatorem bene de Repub. meritum, tantis rebus gestis, oppido mœnibusque prohiberi: proinde ² habeat rationem posteritatis, & periculi sui. Quorum oratione permotus Attius Varus, præsidium, quod introduxerat, ex oppido educit, & profugit. Hunc ³ ex primo ordine pauci Cæsaris consecuti milites, consistere cogunt: commissioque prælio deferitur à suis Varus: nonnulla pars militum domum discedit: reliqui ad Cæsarem perveniunt: atque una cum iis deprehensus L. Pupius primipili centurio adducitur, qui hunc eundem ⁴ ordinem in exercitu Cn. Pompeji antea duxerat. At Cæsar milites Attianos collaudat, Pupium dimittit, Au-

1. Docent sui iudicii rem non esse] Tantundem est ac si dicas, suum non esse iudicare, an iustis de causis Cæsar Pompejum, ille Cæsarem persequeretur. Videtur formula aliqua esse in jure præco usurpata: sic infra ait de Massiliensibus: neque sui iudicii, neque suarum esse virum, discernere, utra pars iustior habeat causam. Quæ verba optime explicat Vellejus l. i. c. l. cum ait: Massilia fide melior, quam consilio prudentior, intempestive principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent interponere, qui non parentem coercere possunt. Itaque non est iudicii mei res, idem valet, ac si dicas, non mihi id arrogantia ut me huic rei interponam: non arrego mihi arbitrium ejus rei. Et lib. i. de Bello civili cap. xii. Illi verò daturos se negare, neque portas consuli praeluros; neque sibi iudicium sanctorum contra atque omnis Italia populisque R. iudicavisset. D. Vossius.

2. Habeat rationem posteritatis & periculi] Rubenius more suo infelix ubi

Cæsarem corrigit l. i. Elect. c. viii. rescribit potestatis: nam, inquit, periculum non in posterum, sed præsens imminet. Non intellexit mentem Cæsaris. Tu per posteritatem, intellige famam. Quomodo & Julius Celsus de hac re loquens ait p. 183. de hac re loquens; orant ut fama, ut suo suorumque discrimini, dum tempus est, consulat. Posteritas pro fama, quia hæc sola ad posteros transmittitur. Unde & Cicero in Tusculan. l. i. p. 20. Ed. Fabr. Quum optimus quisque maxime posteritati serviat. Idem.

3. Ex primo ordine pauci] Quomodo x aut xx milites prælium committant? An hic per primum ordinem non notantur soli illi, qui in principe linea, ut vulgo loquuntur stabant? an dicemus ordinem hic pro caterva aut manu aliqua poni. Sane ego maluissem hic scriptum esse *agmina*. Sed temere non muto: potuerunt Cæsariani impedito itinere Varum premere: isque deinde à suis desertus. Idem.

Auximatibus agit gratias, seque eorum facti memorem fore pollicetur.

- XIV. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente terror invasit, ut, quum Lentulus consul ad asperendum ærarium venisset, ad pecuniam Pompejo ex S.C. proferendam, protinus, ¹ aperto sanctiore ærario, ex urbe profugeret. Cæsar enim adventare, jamjamque adesse ejus equites falso nunciabantur. Hunc ² Marcellus collega, & plerique magistratus consecuti sunt. Cn. Pompejus ³ pridie ejus diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat, quas à Cæsare acceptas in Apulia hibernorum causa disposuerat. Delectus intra urbem intermittuntur, nihil citra Capuam tutum esse omnibus videtur. Capuæ primum sese confirmant, & colligunt, delectumque colonorum, qui lege Julia Capuam deducti erant, habere instituunt, gladiatoresque, quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos ⁴ Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & se sequi jussit: quos postea, monitus

1. Protinus aperto sanctiore ærario] Nimirum aliter scribere Cæsari non permittebat posteritatis studium, ut ærarium, quod ab eo extractum nullum est dubium, & omnes autores testantur, diceret se apertum à Lentulo invenisse. Si non alium volumus, Florum audiamus, qui ait: Ærarium quoque sanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, jussit effringi. Miror sane Philippi Rubenii simplicitatem, qui lib. i. Elector. cap. 24. emendat, protinus non aperto. D. Vossius.

2. Pridie ejus diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat] Fulvius & Ciacconius legunt Pridie ejus. Nam Pompejus ut ex verbis Ciceronis colligitur, omnino circa illud tempus ex urbe profectus. Et putant illi librum ex pr. eid. fecisse pridie ejus diei, Sane mihi verissima conjectasse videntur. Perpende loca Ciceronis,

& quæ de Numa, atque anno à Cæsare ordinato ajunt. Idem.

3. Lentulus libertati confirmat] Sic vv. cc. nonnulli, at Petavianus habet ad forum deductos Lentulus libertatis confirmat; & sic Cujacianus quoque, nisi quod pro deductos retinet vocem productos, quæ in vulgaris est. Lipsius emendabat Libertate confirmat. Quod non probat. Sane mihi optima videtur lectio quæ in Petav. & Cujac. mf. est: itaque legerim libertatis confirmat: ut subintelligatur munere: etsi non ignorem quam insolens Cæsari hæc phras. Quin ipsa vulgarata lectio mihi Lipsiana emendatione magis placet: an non similis mos est loquendi? quando ait Cic. lib. vii. epist. xiii. ad Attic. gladiatores Pompejus distribuit binos singulis patribus familiarum. Ubi sim litter dativum & accusativum videmus. Idem.

tus à suis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, ¹ circum familiares conventus Campaniæ, custodiæ causâ, distribuit.

- ¹ XV. ² Auximo Cæsar progressus omnem agrum Picenum percurrit. Cunctæ earum regionum præfecturæ libentissimis animis eum recipiunt, exercitumque ejus
² omnibus rebus juvant. Etiam Cingulo, quod oppidum Labienus constituerat, suæque pecunia exædificaverat, ad eum legati veniunt; quæque imperarit, sese cupidissime facturos pollicentur. Milites imperat. mittunt.
³ Interea legio ¹ ¹ Cæsarem consequitur. cum his ¹ ¹ Asculum Picenum proficiscitur. Id oppidum Lentulus Spinther ^x cohortibus tenebat: qui Cæsaris adventu cognito profugit ex oppido, cohortesque secum abducere conatus, à magna parte militum deferitur. Relictus in itinere cum paucis incidit in Vibullium Rufum,

¹ Circum familiares conventus Campaniæ custodia causâ distribuit] Urfinus & Giaccionius legunt, circum familia patres conventus Campani, c. c. d. moti verbis Tullii, quæ paulo ante citavimus. Ego legerim circum familias, & postea vidi idem Rubenio placuisse: pro Campaniæ ut Campani rescribamus ipsa ratio dictare videtur: nam Campaniæ & conventus Campanus idem sunt. D. Vossius.

Ibid.] Implexe & morose dictum videtur familiares conventus Campaniæ. Qui enim isti sunt? Cicero, qui in locis vicinis & tantum non in re præfenti fuit, liquido ita narrat, ut gladiatores distributi modo sint in urbe ipsa. Verba ejus lib. vii. ad Attic. Epist. xiv. Gladiatores Cæsaris, qui Capua sunt, sane commode Pompejus distribuit, binos singulis patribus familiarum. Non ergo temere credimus per alios conventus Campaniæ distributos. Mihi stat legere circum familias conventus Campani. Conventum Campanum accipio ipsos incolas & corpus Capuæ urbis. Sic conventum Urbinensem infra nominat; sic conven-

tion Cordubensem; sic de hac ipsa urbe lib. iiii. Periculum veritus, quod conventus arma ceperat. Vide Festum de hac significatione vocis conventus & Asconium atque alios. Jam Campanus à Capua formatur, non Capuanus, quod Varro indicavit lib. ix. LL. Virgilius etiam

Et Capys, hinc nomen Campana ducitur urbi.

Hæc Ph. Rubenius Elest. lib. i. cap. viii. Vide & J. Fr. Gronovium Obferv. lib. iiii. cap. xxii. Davies.

² Auximo Cæsar progressus] In MS. Norvic. legitur maxima Cæsar progressu, ut scribendum coniecit Pet. Victorius Var. Lect. lib. iv. cap. xv. cui tamen non accedo, nam, cum Cæsar itinerum suorum seriem contexat, lectionem receptam optime convenire manifestum, ac proinde nemo dubitet, quin alteri sit præferenda; solenne enim fuit Librariis, nomina appellativa, utpote notiora, si aliquo modo congruerent, pro propriis inferre. Idem.

sum, missum à Pompejo in agrum Picenum, confirmandorum hominum causâ. à quo factus Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsum dimittit. item ex finitimis regionibus, ⁵ quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompejanis. in iis Camerino fugientem Ucillem Hirum, cum vi cohortibus, quas ibi in præsidio habuerat, excipit. quibus coactis, ¹ ¹ ¹ ¹ efficit. Cum iis ad Domitium ⁶ Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus pervenit; Cæsaremque adesse cum legionibus ¹ ¹ nunciat. Domitius per se circiter ²⁰ cohortes Alba, ex Marfis & Pelignis, & finitimis ab regionibus coëgerat.

XVI. ¹ Recepto Asculo, expulsoque Lentulo, Cæsar ¹ conquiri milites, qui ab eo discesserant, delectumque institui jubet. ipse unum diem ibi, rei frumentariæ causâ, moratus, Corfinium contendit. Eo quum ² venisset, cohortes v præmissæ à Domitio ex oppido pontem fluminis interrompebant, qui erat ab oppido millia passuum circiter ¹ ¹ ¹ ¹. Ibi cum antecurforibus ³ Cæsaris proelio commisso, celeriter Domitiani à ponte repulsi se in oppidum receperunt. Cæsar, legionibus ⁴ transductis, ad oppidum constitit, juxtaque murum castra posuit.

XVII. Re cognita, Domitius ad Pompejum in Apuliam peritos regionum magno proposito præmio cum literis mittit; qui petant atque orent, ut sibi subveniat: Cæsarem duobus exercitibus, & locorum angustiis facile intercludi posse, frumentoque prohiberi. quod nisi fecerit, se, cohortesque amplius ³⁰⁰, magnumque numerum senatorum, atque equitum Romanorum in periculum esse venturum. Interim suos cohortatus, tormenta in muris disponit: certasque cuique partes ad custodiam urbis attri-

¹ Recepto Asculo] Urfinus in v. c. reperit recepto oppido, & vocem Asculo pro Asculum adjectam putat. Ego pro Asculo in ms. Cujac. Petav. Pala-

tin. & v. c. inveni Firmo, quod vicinum est Asculo oppidum. D. Vossius.

4 tribuit; militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterna in singulos jugera, & prorsus parte centurionibus evocatisque.

1 XVIII. Interim Cæsari nunciatur Sulmonenses, quod oppidum à Corfinio ¹ VII millium intervallo abest, cupere ea facere, quæ vellet, sed à Q. Lucretio senatore & Attio Peligno prohiberi, qui id
2 oppidum VII cohortium præsidio tenebant. Mittit eo M. Antonium ² cum legionis VIII cohortibus v. Sulmonenses, simul atque nostra signa viderunt, portas aperuerunt, universique & oppidani & milites obviam gratulantes Antonio exierunt. Lucretius & Attius de
3 muro se deiecerunt. Attius ad Antonium deductus petit, ut ad Cæsarem mitteretur. Antonius cum cohortibus, & Attio, eodem die, quo profectus erat, re-
4 vertitur. Cæsar eas cohortes cum exercitu suo conjunxit, Attiumque incolumem dimisit. Cæsar tribus primis diebus castra magnis operibus munire, & ex finitimis municipiis frumentum comportare, reliquasque
5 copias expectare, instituit. Eo triduo legio VIII ad eum venit, cohortesque ex novis Galliarum delectibus
6 adventu altera castra ad alteram oppidi partem ponit. Iis castris Curionem præfecit: reliquis diebus oppidum vallo, castellisque circummunire instituit. cuius operis maxima parte effecta, eodem fere tempore missi ad Pompejum revertuntur.

1 XIX. Literis perfectis Domitius dissimulans in consilio

1. VII Millium intervallo] Sic omnes MSS. & recte quidem. *Jul. autem Celsus* pag. 185. ait Corfinium progreditur oppidum Pelignorum XII milia passuum distans à Sulmone; Reponendum VII milia passuum. *Davies.*

2. Cum legionis VIII cohortibus v.] Corruptum putabat Ursinus: idem ego arbitror, nam infra demum ait

XIX legionem ad Cæsarem venisse. Ursinus ait in vet. c. legi VII legionis & rescribit XII. quam conjecturam non improbo, etsi possit quoque legere XII, ut codicum plurimum numerum, quatenus historia patitur, retineamus. Illud certum, non posse retineri hoc loco octava legio. *D. Vossius.*

filio pronunciat Pompejum celeriter subsidio venturum, hortaturque eos, ne animo deficiant, quæque usui ad defendendum oppidum sint, parent. Ipse arca-
2 no cum paucis familiaribus suis colloquitur, consiliumque fugæ capere constituit. Quum vultus Domitii cum oratione non consentiret, atque omnia trepidantius timidiusque ageret, quam superioribus diebus consuesset, multumque cum suis ¹ consiliandi causa, secreto, præter consuetudinem, colloqueretur; concilia conventusque hominum fugeret; res diutius tegi dissimularique non potuit. Pompejus enim rescripserat sese ² rem
3 in summum periculum deducturum non esse; neque suo consilio, aut voluntate Domitium se in oppidum Corfinium con-
4 sulisse. ³ proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus
copiis veniret. Id ne fieri posset, obsidione, atque oppidi circummunitione fiebat.

XX. Divulgato Domitii consilio, milites, qui erant
1 Corfinii, prima vespera secessionem faciunt; atque ita
2 inter se per tribunos mil. centurionesque, atque honestissimos sui generis colloquuntur; obsideri se à Cæsare;
opera, munitionesque prope esse perfectas; ducem suum Domitium, cuius spe atque fiducia permanserint, projectis omni-

1. Consiliandi causa] In aliis consiliandi; sed receptam lectionem exhibent MSS. *Faern. Claccon. Carrar. Norvic.* & editt. *Rom. Beroald.* nec mihi dubium videtur, quin sit gemina. Noster hujusce libri cap. XXXIII. Hac consiliantibus iis, nunciatur, *Apuleius Metam.* lib. I. pag. 9. bonus consiliator *Aristomenes.* *Glossarum vetus.* *Troquedortus* suasor, consiliator. Plura hanc in rem congeste *Chr. Cellarius* *Cur. Poster.* pag. 57. ut intt. ad *Phadri* lib. II. *Fab. VI. Davius.*

2. Rem in summum periculum deducturum] Reponit *Pet. Clacconius*, rem summam in periculum; sed ejus conjecturam eventit ipse *Cæsar*, qui lib.

v. B. G. cap. XXXI. ait: *Orant, ne sua dissensione & pertinacia rem in summum periculum deducant.* Miror equidem, unde factum, ut *Joan. Brantius*, cum hunc locum memoria teneret, *Clacconio* adsentiri, quam veram lectionem servare, maluerit. *Idem.*

3. Proinde si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus copiis veniret] *Petav.* eodem modo habet, nisi quod fuisset facultas in eo; transpositis vocibus, legatur. Mihi hæc verba corrupta videntur, nam cur Pompejus scriberet, siqua fuisset facultas, & non siqua esset. Legendum puto, siqua fugæ sit facultas. Sane sensum præstare nullus ambiget. *D. Vossius.*

mnibus, fuga consilium capere: debere se sua salutis ratio-
nem habere. Ab his primo Marſi diſſentire incipiunt,
eamque oppidi partem, quæ munitiſſima videretur,
occupant. tantaque inter eos¹ diſſenſio exſtitit, ut ma-
num conſerere, atque armis dimicare conarentur. poſt
paullo tamen, internunciis ultro citroque miſſis, quæ
ignorabant, de L. Domitii fuga cognoscunt. Itaque
omnes uno conſilio Domitium productum in publicum
circumſiſtunt, & cuſtodiuunt; legatoſque ex ſuo nu-
mero ad Cæſarem mittunt: ſeſe paratos eſſe portas ape-
rire, quæque imperaverit facere, & L. Domitium vi-
vum in ejus poteſtatem tranſdere.

XXI. Quibus rebus cognitis Cæſar, etſi magni in-
tereſſe arbitrabatur, quam primum oppido potiri, co-
hortesque ad ſe in caſtra tranſducere, ne qua aut lar-
gitionibus, aut animi confirmatione, aut falſis nunciis
commutatio fieret voluntatis, quod ſæpe in bello par-
vis momentis magni caſus intercederent; tamen veri-
tus, ne militum introitu,² & nocturni temporis li-
centia oppidum diriperetur, eos, qui venerant, col-
laudat, atque in oppidum dimittit; portas, murosque
aſſervari jubet. Ipſe iis operibus, quæ facere inſtitue-
rat, milites diſponit, non certis ſpatiis intermiſſis, ut
erat ſuperiorum dicrum conſuetudo, ſed perpetuis vi-
giliis, ſtationibusque, ut contingant inter ſe, atque
omnem munionem expleant: tribunos mil. & præfe-
ctos circummittit; atque hortatur, non ſolum ab eru-
ptionibus caveant; ſed etiam ſingulorum hominum oc-
cul-

1. Diſſenſio exſtitit, ut — armis dimicare conarentur] Non dubito quin cum MS. Norvic. legendum ſit Diſſenſio exſtitit, ut — armis dimicare conentur: verba enim tam quæ antecedunt, quam quæ ſequuntur, præſentis ſunt temporis. Davies.

2. Et nocturni temporis licentia] Offendit me prima vocula; tamen eam repræſentant omnes MSS. præter

Norvic. qui & hanc & ſequentem prorsus omittit. Conjecit Pet. Gacconius legendum in nocturni temporis licentia; mihi, minore mutatione, ſcribendum placet ex nocturni temporis licentia. Hæ certe voces non raro confunduntur; ex ipſo Cæſare aliud exemplum videre eſt not. ad lib. I. I. B. C. cap. XLIX. Idem.

ultos exitus aſſervent. Neque vero tam remiſſo ac languido animo quiſquam omnium fuit, qui ea nocte conquieverit.¹ Tanta erat ſumma rerum exſpectatio, ut alius in aliam partem mente atque animo tra-
heretur, quid iſtis Corſinienſibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quosque e-
ventus exciperet.

XXII. Quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum vigiliis, cuſtodibusque noſtris colloquitur, velle, ſi ſibi fiat poteſtas, Cæſarem convenire. Facta poteſtate, ex oppido mittitur, neque ab eo prius Domitiani milites diſcedunt, quam in conſpectum Cæſaris deducatur.² Cum eo de ſalute ſua agit, atque obſecrat, ſibi ut parcat; veteremque amicitiam commemorat; Cæſariſque in ſe beneficia exponit; quæ erant maxima: quod per eum in collegium pontificum venerat; quod provinciam Hiſpaniam ex prætura habuerat; quod in petitione conſulatus ab eo erat ſublevatus. Cujus orationem Cæſar interpellat: Se non maleſicii cauſa ex provincia egreſſum, ſed uti ſe à contumeliis inimicorum defenderet; ut tribunos pl.³ ea re ex civitate expulſos, in ſuam dignitatem reſtitueret; ut ſe, & popu-

1. Tanta erat ſumma rerum exſpectatio] Species eſt Pleonaſmi; fere enim dicitur tanta erat rerum exſpectatio; omiſſa voce ſumma. Sed eadem ratione defendi poteſt hæc locutio, ac quantum maximum; nec enim illam loquendi rationem refugerunt optimi ſcriptores. Vide notata ad lib. V. B. G. cap. XXVIII. Davies.

2. Cum eo de ſalute ſua agit, atque obſecrat] MSS. Gaccon. Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald. repræſentant cum eo de ſalute ſua orat atque obſecrat. Sic Plantus Aſin. Act. III. Sc. III. 71. Hanc, cui daturus hanc, juſte petere atque orare mecum. Et Curcul. Act. III. 62. Tecum oro & quaſi, qui hæc tabellas aſſerret Tibi, ut ei daret &c. Vide etiam Terentium Hec. Act. IV. Sc. IV. 64. Mihi certum vi-

detur, hanc eſſe Cæſaris ipſius manum, quam ideo mutarunt Librarii; quod phraſin paullo rariorem non intellerent. Davies.

3. Ea re] Eam ob cauſam. Vitruvius lib. I. cap. I. Ea re facilius omnia cognoscunt. Cauſa autem, quam hic dicit noſter, non erat Cæſaris in Italiam adventus, ut perperam exiſtimavit Fr. Hoſiomanus, non enim ob eam rationem tribuni ſunt ex urbe expulſi, ſed quod Cæſarem à contumeliis inimicorum defenderent. Porro operam luſit Gabr. Faſtrinus, cui hic placet injuria, ut animadvertunt viri eruditi, licet forſan ejus conjecturam nonnihil adjuverint MS. Norvic. & editt. Rom. Ven. Beroald. habent enim in ea re. Idem.

populum Rom. paucorum factione oppressum in libertatem vindicaret. Cujus oratione confirmatus Lentulus, ut in oppidum reverti liceat, petit. quod de sua salute impetaverit, fore etiam reliquis¹ ad suam p̄se solatio. adeo esse perterritos nonnullos, ² ut suæ vitæ durius consulere cogantur. Facta potestate, discedit.

- ¹ XXIII. Cæsar ubi illuxit, omnes senatores, senatorumque liberos, tribunos mil. equitesque Romanos ad se produci jubet. ³ Erant senatorii ordinis L. Domitius, & P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus quæstor, L. Rubrius; præterea filius Domitii, alique complures adolescentes, & magnus numerus equitum Romanorum, & Decurionum, ³ quos ex municipiis Domitius evocaverat. Hos omnes productos à contumeliis militum, conviciisque prohibet: pauca apud eos loquitur, quod sibi à parte eorum gratia relata non sit pro suis in eos maximis beneficiis. ⁴ Dimittit omnes incolumes. ⁴ Sestertium sexagies, quod

au-

¹. Ad suam p̄se solatio] Sic edidit Jof. Scaliger, cum in omnibus MSS. & antiquitus cufis legatur ad suam spem, unde Pet. Ciacconius rescripsit ad suam spei & solatio. Conjecerim potius ad sua spem solatio. Davies.

². Ut sua vita durius consulere cogantur] Ciacconius reposuerat consulere cogitent. Ego vulgaram lectionem præfero, quæ iustat mortem est. Nam quod ait Cæsar cogantur, respicit ad ea verba, adeo esse perterritos nonnullos. Itaque metus eos adigebat. D. Vossius.

³. Erant Senatorii ordinis] In omnibus missis reperio, erant quinquaginta ordines. Nescio quid sibi ea verba velint, aut unde irreperierint. Idem.

⁴. Ibid.] Sic est in edit. Rom. Ven. Beroald. at in omnibus Dionys. Vossii MSS. & Norvic. scribitur quinquaginta ordines, nec vir eruditus conjicere potuit, quid sibi ea verba velint, aut unde irreperierint. Fulv. Ur-

sinus testatur vet. Cod. habuisse primi ordinis, unde forsan orti sunt quinquaginta ordines, nam, cum antiquitus numeri figuris notarentur, 1 in L facile potuit mutari. Si hæc via tantæ varietatis rationem reddi non putaveris, augurarer, compendiarie scriptum fuisse erant quinque senat. ordinis, (nam homines ordinis senatorii quinque postea numerat) ex quo aberrantes Librarii quinquaginta ordines exculperunt. Davies.

⁴. Sestertium sexagies, quod aurum adduxerat Domitius] Edit. Rom. Ven. Beroald. omisit duabus primis vocibus, exhibent aurum, quod adduxerat Domitius, sed aurum abest à MS. Norvic. At Codd. Brant. Steph. Gryph. Vascos. representant sestertium sexagies quod adduxerat Domitius, quam lectionem probat Joan. Frid. Gronovius de Pec. Vet. lib. 11. cap. 111. p. 149. Davies.

aurum adduxerat Domitius, atque in publicum deposuerat, allatum ad se¹ ab II-viris Corfiniensibus Domitio reddit; ne continentior in vita hominum, quam in pecunia fuisse videatur; etsi eam pecuniam publicam esse constabat, datamque à Pompejo in stipendium. Milites Domitianos sacramentum apud se dicere jubet: ⁵ atque eo die castra movet, justumque iter conficit. VII omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Marrucinorum, ² Frentanorum, Larinatum in Apuliam pervenit.

XXIV. Pompejus, iis rebus cognitis, quæ erant ¹ ad Corfinium gestæ, Luceria proficiscitur Canusium, atque inde Brundisium. Copias undique omnes ex no- ² vis delectibus ad se cogi jubet. ³ servos, pastores armat, atque his equos attribuit. ex iis circiter CCC equites conficit. L. Manlius prætor Alba cum cohortibus VI profugit: Rutilus Lupus prætor Tarracina cum IIII, quæ procul equitatum Cæsaris conspi- ³ cata,

¹. Ab Duumviris Corfiniensibus] Ea vera lectio: quam depravate codices veteres exhibent. Nam in Pal. & Pet. erat bi viris, (ut & in Norvic.) Ortus ex numero error: primo enim scriptum erat ti viris, unde alius fecit bis viris, & sic in Cujacii quoque MS. est: librarius ignorans, nec recte legens, ex bis fecit his. Quod notare visum, ut constet unde sæpe errores codicibus inrepant. D. Vossius.

². Frentanorum, Larinatum] Sic quoque Cujacii codex habebat, Bon-gastianus Ferentanorum, corrupte: nam populi hujus nomen est trisyl-labum. Erravit eadem in re summus Geographus Abrahamus Ortelius, & parasse videtur à Ferentino dictos Ferentanos. Sed Ferentinum est oppidum Latii, cui nihil commune cum Frentanis. Retinet rectam appellationem Strabo, qui Frentanis nuncupat. Et nequid dubites ait Si-

lius lib. VIII. v. 520.

Marrucina simul Frentanis amula pu-bes.

Sed cum Frentanos Larinates eundem populum faciat Plinius Hist. Nat. lib. III. cap. XI. videndum an non & hic rectius tollatur comma quod hæc vocabula disjungit. Certe non raro in Cæsare tali interpunctione corrupta populorum nomina, ut libris de bello Gallico Aulerci Ebu-roveres, quos duos populos librarij fecerat error, cum idem sit. Idem.

³. Servos, pastores armat] Deleta virgula, legendum credo servos pastores armat, hi enim pastores erant servi, ut ex seqq. liquet. Læstantius Div. Instit. lib. II. cap. IV. Immissis latronibus servis impune sublata est. Sic Plautus Epid. A&T. 1. Sc. 58. Servum hominem. Dicitur Cretensis lib. V. cap. VII. avem aquilam, & cap. X. legatos viros dixerunt. Davies.

4 catæ, cui præerat Bivius Curius, relicto prætore, si-
 5 gna ad Curium transferunt, atque ad eum transeunt. I-
 6 tem reliquis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cæ-
 saris, aliæ in equites incidunt. Reducitur ad eum de-
 prehensus ex itinere ¹ Cn. Magius Cremona præfectus
 5 fabrum Cn. Pompeji: quem Cæsar ad eum remittit
 cum mandatis: quoniam ad id tempus facultas colloquendi
 non fuerit, atque ad se Brundisium sit venturus, interesse
 6 Reipubl. & communis salutis, se cum Pompejo colloqui: ne-
 que vero idem perfici longo itineris spatio, quum per alios
 conditiones ferantur, ac si coram de omnibus conditionibus
 disceptetur.

3 XXV. His datis mandatis, Brundisium ² cum le-
 gionibus v i pervenit, veteranis i v reliquis, quas
 ex novo delectu confecerat, atque in itinere comple-
 2 verat. Domitianas enim cohortes protinus à Corfinio
 in Siciliam miserat. Reperit consules Dyrrachium pro-
 3 fectos cum magna parte exercitus, Pompejum re-
 manere Brundisii cum cohortibus xx. neque cer-
 tum inveniri poterat, obtinendine causâ Brundisii
 ibi remansisset, quo facilius omne Hadriaticum ma-
 re, extremis Italiæ partibus regionibusque Græciæ,

1. Cn. Magius Cremona] Cremonen-
 sis. Sic l. III. B. C. c. LXXI. C. Fel-
 ginatem Placentia; A. Gravinum Pu-
 teolis; M. Sacrativirum Capua. Virru-
 rius lib. I. cap. I. Archimedes & Sco-
 pinas ab Syracusis. Terentius Eunuch.
 A&T. I. Sc. II. 85. Dixi cupere te ex
 Ethiopia ancillulam. A. Gellius N.
 Attic. lib. II. cap. XXIX. Æsopus
 ille à Phrygia fabulator. Vide & Thom.
 Munckerum ad Hygini Fab. xcvii. p.
 152. Davies.

2. Cum legionibus sex pervenit, vete-
 ranis quatuor] Emendo veteranis tri-
 bus, quomodo in Petaviano optimæ
 notæ codice, & Bongarsiano legi-
 tur; ipsaque id ratio evincit. Nam
 Cæsar is tres, ut supra ipse ostendit,
 legiones erant, nimirum XIII, XII,

& VIII: hæ sunt veteranæ quas in-
 telligit. Reliquæ, quas ait ex novis
 delectibus confectas, & in itinere
 completas, sunt primæ cohortes
 XXXI, ex Gallia missæ: præterea se-
 ptenæ, quæ sub Attio Peligno fue-
 rant, de quibus ipse ait: Cæsar eam
 cohortes cum exercitu suo conjunxit. De-
 nique tres cohortes à Rutilo Lupo
 ad Curium signa transfussisse ait:
 Hic numerus efficit cohortes XXXI,
 hoc est paullo plus quam legiones
 tres. Ut de lectionis hujus veritate
 ambigendum ultra non sit. Nam
 Domitianas cohortes, quæ xxx &
 eo amplius erant, non junxit Cæsar
 exercitui suo, sed, ut ipse testatur,
 in Siciliam misit. D. Vossius.

1 in potestatem haberet, atque ex utraque parte bellum
 administrare posset, an inopia navium ibi restitisset; ve- 4
 ritusque, ne Italiam ille dimittendam non existimaret,
 exitus administrationesque Brundisini portus impedi-
 re instituit: quorum operum hæc erat ratio. Qua fau- 5
 ces erant angustissima portus, ² molem atque aggerem ab u-
 traque parte litoris jaciebat, quod his locis erat mare vado- 6
 sum. Longius progressus, quum agger altiore aqua contineri
 non posset, rates duplices, quoquo versus pedum xxx è regio- 7
 ne molis collocabat. Hæc quaternis anchoris ex quatuor angu- 8
 lis destinabat, ne fluctibus moverentur. His perfectis, collo-
 9 catisque, alias deinceps pari magnitudine rates jungebat.
 hæc terra ³ atque aggere contegebat, ne aditus, atque in-
 cursus ad defendendum impediretur: à fronte, atque ab 10
 utroque latere cratibus ac pluteis protegebat; in quarta quaque
 earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius
 ab impetu navium incendiisque defenderet.

XXVI. Contra hæc Pompejus naves magnas onera- 1
 rias, quas in portu Brundisino prehenderat, ador-
 nabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque
 multis tormentis, & omni genere telorum completas,
 ad opera Cæsaris appellebat, ut rates perrumperet, at-
 que opera disturbaret. Sic quotidie utrimque eminus fun-

1. In potestatem haberet] Ita quo-
 que Scaligero placuit. mss. tres ha-
 bent in potestate, quod præferam. Nec
 occurrit locus ullus probati auctoris,
 qui illa phrasi usus sit. D. Vossius.
 Ibid.] Nonnulli Codd. in potestate
 & ita reponendum censuit Dionys.
 Vossius, quia nullus ei occurrit locus
 probati auctoris, qui illa phrasi u-
 sus sit. At eam locutionem adhibet
 Sallustius Jugurth. cap. cxii. Cum
 talem virum in potestatem habuisset. Sic
 & apud Auctorem de Bell. Hispan.
 cap. xxxvi. ubi in vulgg. legitur
 quod Pompejum in potestate haberent,
 MSS. recte habent in potestatem. Plu-
 ra similium locutionum exempla

congestit. A. Gellius Noct. Attic. lib.
 I. cap. vii. Davies.

2. Molem atque aggerem] Pet. &
 Pal. habent moles, & cum dux fue-
 rint, malo credere Cæsarem ita scrip-
 sisse. Confirmat id Cæsar is episto-
 la ad Q. Pedium, in qua ait de ea-
 dem re, ab utroque portus cornu mo-
 les jacimus. (Sic & cap. xxviii.
 Ad moles Cæsar is adhierebant) Sed u-
 trum retineas haud multum inte-
 rest; neque monuissim, nisi duo co-
 dices ita haberent; præsertim cum
 infra ipse Cæsar dicat è regione molis
 collocabat. D. Vossius.

3. Atque aggere contegebat] In Pe-
 tav. significantius est contegebat. Idem.

2 fundis, sagittis, reliquisque telis, pugnabatur. Atque hæc ita Cæsar administrabat, ut conditiones pacis dimittendas non existimaret. ac tametsi magnopere admirabatur Magium, quem ad Pompejum cum mandatis miserat, ad se non remitti; atque ea res sæpe tentata, etsi impetus ejus consiliaque tardabat; tamen omnibus 3 rebus in eo perseverandum putabat. Itaque Caninium Rebilum legatum, familiarem necessariūque Scribonii Libonis, mittit ad eum colloquii causā. mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur; in primis, 4 ut ipse cum Pompejo colloqueretur, postulat. magnopere sese confidere demonstrat, si ejus rei sit potestas facta, fore, ut æquis conditionibus ab armis discedatur: cujus rei magnam partem laudis atque existimationis ad Libonem perventuram, si 1 illo auctore, atque agente, ab armis sit discessum. Libo à colloquio 5 Caninii digressus, ad Pompejum proficiscitur. Paulo post renunciat, *quod consules absint*, 2 *sine illis de compositione agi non posse*. Ita sæpius rem frustra tentatam Cæsar aliquando dimittendam sibi judicabat, & de bello agendum.

XXVII. Prope dimidia parte operis à Cæsare effecta, diebusque in ea re consumptis 1x, naves à consulibus Dyrrhachio remissæ, quæ priorem partem exercitus

1. Illo auctore atque agente] Minus infatus loquendi mos: alias dixisset, illius suavis atque opera. D. Vossius.

2. Sine illis de compositione] Duas primas voces expungendas censet Pet. Ciaccius; hoc autem non aliunde factum, quam quod *οὐτράν* haud recte perciperet; eodem enim redit, ac si dixisset noster paullo post renunciat consules abesse & sine illis de compositione agi non posse, quare malim, ut cum quibusdam codd. legatur nec sine illis de compositione agi posse. Huic constructioni non est impedimento, quod & subjunctivum

& infinitivum verbo adjiciatur. Sic enim Livius lib. xlii. cap. xxxiii. Publ. Licinus Consul S. C. recitari jussit; primum quod bellum Senatus Perses jussisset; deinde quod veteres Centuriones, quamplurimum ad id bellum scribi censuisset, nec ulli, qui non major annis 1 esset, MILITIE VACATIONEM ESSE. Scio quidem Fr. Sandium Min. lib. iiii. cap. xiv. hæc locutiones parum Latinas existimasse; sed toto celo erravit, ut post alios ostendit vir doctissimus Jac. Perizonius in Addit. pag. 546, seqq. Davies.

cituseo deportaverant, Brundisium revertuntur. Pompejus, sive operibus Cæsaris permotus, sive etiam quod ab initio Italia excedere constituerat, adventu navium profectionem parare incipit: & quo facilius 3 impetum Cæsaris tardaret, ne sub ipsa profectione milites oppidum irrumperent, portas obstruit; vicos plateasque inædificat, fossas transversas viis præducit, atque ibi fudes, stipitesque præacutos defigit. Hæc le- 4 vibus cratibus, terraque inæquat. aditus autem atque itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus, atque eis præacutis, præsepit. His paratis rebus, milites silentio naves conscendere 5 jubet; 1 expeditos autem ex evocatis sagittariis funditoribusque, raros in muro turribusque disponit. Hos certo

1. Expeditos autem ex evocatis sagittarios] Evocati, ut notum, erant milites qui perfundi jam omnibus stipendiis evocabantur plerumque non imperio, sed rogatione magis. Hinc beneficiarii à Cæsare lib. iiii. de Bello civili cap. lxxxviii. dicuntur evocati: ait enim: evocatorum circiter duo milia, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant. Erant ii sæpe centuriones, hoc est, qui centurionatu functi, vel primores ordines duxerant: sed non semper; nam & gregarios milites evocatos docent hæc verba, quibus sagittarios evocatos nuncupat. In Glossis vet. Evocatus *ταξιάρχης* exponitur. Quod non semper verum; nam non omnes ordinum ductores fuerunt evocati. Unde Cæsar initio hujus libri ait: multi undique ex veteribus Pompeji exercitiis spe præmiorum atque ordinum evocantur. Attende ad verba spe præmiorum atque ordinum. Duplices nimirum evocatos facit, alios spe ordinum vocatos, hi *ταξιάρχαι*: alios præmiorum spe, hi gregarii milites, sagittarii, funditores alique majora habituri stipendia. Cre- do duplicia fuisse; nam ait Cæsar

de Domitio: militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quæ terna in singulos jugera, & pro rata parte centurionibus evocatisque. Conjungit centuriones evocatosque, unde tandum iis promissum videtur. Centuriones autem duplum habere: Livius: Sæpe dedit militibus denarios, &c. duplex centurioni, triplex equiti. Sed quod in glossis evocati exponuntur *ταξιάρχαι* accipere possis, ut evocati sint, quos ordinarios vocat Vegetius, sive qui in primis ordinibus pugnare. Re ipsa enim diversi sunt, sed idem utriusque honor, ut in primo ordine starent. Tales designat Capitol. in Maximino: Hic dum sub Caracalla ordines duxit, centurionatus egit. En tibi ordines ducere minus est centurionatu; quem honorem evocatis tributum arbitror. Alioqui istos, quos ordinarios vocat Vegetius, non male exponas id genus homines, qui minores ordines ducunt: hoc est, decani manipulorum; nam cum evocatis eisdem esse non arbitror. Prohibet Vopiscus quando ait: militavit primum inter ordinarios, deinde inter equites: ordines duxit, tributus egit. Ordinarii sunt primo in

- ciliam Curionem proprætorem cum legionibus III. eundem, quum Siciliam recepisset, protinus in Africam transducere exercitum jubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato: Africam forte Tuberō obtinere debebat. Caralitani, simul ad se Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, sua sponte ex oppido Cottam ejiciunt. Ille perterritus, quod omnem provinciam consentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naves longas veteres reficiebat, novas civitatibus imperabat: hæc magno studio agebat: in Lucanis, Brutiisque, perlegatos suos civium R. delectus habebat: equitum peditemque certum numerum à civitatibus Siciliae exigebat. Quibus rebus pene perfectis adventu Curionis cognito, queritur in concione sese projectum ac proditum à Cn. Pompejo; qui, omnibus rebus imparatissimus, non necessarium bellum suscepisset; & ab se, reliquisque in Senatu interrogatus, omnia sibi esse ad bellum apta ac parata confirmasset. Hæc in concione questus, ex provincia fugit.
- XXXI. Nacti vacuas ab imperiis, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exercitibus eo perveniunt.
- Tuberō quum in Africam venisset, invenit in provincia cum imperio Attium Varum, qui ad Auximum,

UT

των) Ἀσίνιον Πολλύωνα οὗτος ἡ πολυμίχων ἀντιπαρὰ μετὰ δυνάμειος εἰς Μισσηνίαν &c. ἔξῃ πλεον. Appianus Civil. lib. 11. pag. 452. ed. Steph. Ἀσίνιος τὴν Πολλύων εἰς Σικελίαν περὶ τοὺς, ἡς ἡγεῖτο Κάτων, πιθανομένους τῷ Κάτῳ, ποτιεξ ἡ βουλῆς ἡ τῷ δῆμῳ δόγμα φέρων, εἰς ἀλλοτρίαν ἐμβαλλοί, ἀπὸ ἀπὸ κρύπτου. Ὁ ἡ Ἰταλίας κρατῶν ἐπὶ ταῦτα ἐπεμύ. ἡ Κάτων μὴν τοσούτους ἀποκερναμένους, ὅτι φειδὸν ἡ ὑπὸ κρίσει ἐκ ἐνταῦθα αὐτὴν ἀμυνήσας, διήπλευσεν ἐν Κιρκύρεσσιν (Male: an supplendum ἐς Κιρκύρεσσιν, ἡ ἐν Κερκύρεσσιν; ut mendum

procrearit vocum similitudo) ἐς Περπύριον. Et pag. 453. Κυρῶνα μὴ ἀντι Κάτωνος, ἡγεῖτο ἡγεῖσθαι Σικελίας. Si ita se res habet, falsus est noster, qui Catonem non nisi post adventum Curionis ἐπὶ provinciam excessisse narrat. Davies.

1. Queritur in concione sese projectum & proditum à Cn. Pompejo] Fictum hoc videtur, nam Cato, si ita tulerat animus, Siciliam tenere nullo negotio poterat, ut testatus est Cicero ad Attic. lib. x. epist. xvi. quod & ipse sensit, si Plutarcho fides. Adi vit. Catonis p. 785. Idem.

ut supra demonstravimus, amissis cohortibus, protinus ex fuga in Africam pervenerat; atque eam sua sponte vacuam occupaverat, delectuque habito, 11 legiones effecerat, hominum & locorum notitia, & usu ejus provinciae nactus aditus ad ea conanda, quod paucis annis 1 ex prætura eam provinciam obtinuerat. Hic venientem Uticam cum navibus Tuberōnem portu atque oppido prohibet, neque affectum valetudine filium exponere in terram patitur, sed sublatis anchoris excedere eo loco cogit.

XXXII. His rebus confectis Cæsar, ut reliquum 1 tempus à labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit. ipse ad Urbem proficiscitur. Coacto Senatu, injurias inimicorum commemorat: docet se nullum extraordinarium honorem appetisse, sed expectato legitimo tempore consulatus, eo fuisse contentum, quod omnibus civibus pateret: latum ab x Tribunis pl. contradicentibus inimicis, Catone vero acerrime repugnante, & pristina consuetudine 2 dicendi morā 3 dies extrahente, ut sui ratio absens haberetur, ipso consule Pompejo: qui si improbasset, cur ferri passus esset? sin probasset, cur se uti populi beneficio prohibuisset? Patientiam proponit suam, quum de 4 exer-

1. Ex prætura] Post præturam. Vide de J. Fr. Gronovium Observ. lib. iv. cap. xx. At MS. Norvic. habet paucis ante annis prætor eam provinciam obtinuerat. Et sic Cicero pro Ligario p. 2471. Interim P. Attius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit. Veteres autem editi vulgatam scripturam retinent. Davies.

2. Dicendi mora dies extrahente] Hoc factum à Senatoribus, quibus non arripuit res, de qua agebatur. Atque ejus Capito de Offic. Senat. apud A. Gelium Noct. Attic. lib. iv. cap. x. Cato rem, quam consulebatur, quoniam non à Rep. videbatur, perfici volebat. Ejus rei gratia ducenda, longa oratione utebatur, eximebatque dicendo diem; erat

enim jus Senatori, ut sententiam rogatus, diceret ante quicquid vellet alii rei, & quoad vellet; & Senatusconsultum, ante exortum aut post occasum solem factum, ratum non fuisse ex Varrone notavit idem scriptor N. A. lib. xiv. cap. vii. Idem.

3. Dies extrahente] Sic exhibent omnes Codd. quorum auctoritatem sum securus; Joss. enim Scaliger ex conjectura reposuerat diem extrahente. Perperam; nam veri est simile ea de re sæpius actum fuisse, quare Cato, ne fieret SC. dicendo plures dies exemit, ut etiam vidit Joan. Frid. Gronovius ad Livii lib. xxii. c. xviii. Davies.

exercitibus dimittendis ultro postulavisset ; in quo jacturam
 5 dignitatis atque honoris ipse facturus esset. Acerbitatem inimicorum docet ; qui , quod ab altero postularent , in se recusarent , atque omnia permisceri mallet , quam imperium
 6 exercitusque dimittere. Injuriam in eripiendis legionibus prædicat ; crudelitatem & insolentiam in circumscribendis Tribunis pl. conditiones à se latas & expetita colloquia , & de-
 7 negata commemorat. pro quibus rebus orat ac postulat , Remp. suscipiant , atque una secum administrent. sin timore desugiant , ¹ illis se oneri non futurum , & per se Rempubl. ad-
 8 ministraturum. legatos ad Pompejum de compositione mitti oportere : neque se reformidare , quod in senatu paullo ante Pompejus dixisset , ad quos legati mitterentur , iis auctoritatem attribui ; timoremque eorum , qui mitterent , significari : tenuis , atque infirmi hac animi videri : se vero ,
² ut operibus anteire studuerit , sic justitia & equitate vel le superare.

XXXIII. Probat rem Senatus de mittendis legatis : sed qui mitterentur , non reperiabantur : maximeque timoris causa pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompejus enim discedens ab urbe in Senatu dixerat , eodem se habiturum loco , qui Romæ remansissent , & qui in castris Cæsaris fuissent. Sic triduum disputationibus excusationibusque extrahitur. Subjicitur etiam

¹ Illis se oneri non futurum] Sic editt. Rom. & Beroald. at Ven. Illis se honori non futurum. MSS. autem Carar. & Ciacc. Illi se oneri non futurum , cui lectioni fere accedunt editt. Paris. & Gryph. in quibus est illi se honori non futurum , nec abhorret MS. Norvic. habet enim illis se oneri non futurum. Sic supra locutus est Cæsar hujusce libri cap. 1. L. Lentulus Consul Senatu Reique publ. se non futurum pollicetur. Vide & lib. III. B. C. cap. xciii. Davies.

² Ut operibus anteire studuerit] Sic edidi fidem secutus MSS. Norvic. & Ursin. quam lectionem & ipse Ful-

sius probavit. Alludunt editt. Rom. Ven. Beroald. in quibus legitur operibus ante studuerit. Opera sunt res gestæ. Sic Justinus lib. II. cap. VI. 1. Operaque Atheniensium effectum majora quam voto fuisse. Vellejus Paternulus lib. II. cap. CVI. Pro Dii boni , quanti voluminis opera insequenti æstate , subduce Tiberio Cæsare , gessimus. Jos. Scaliger ex nonnullis Codd. edidit ut opibus anteire studuerit , nimirum Pompejus ; inficere prorsus : ab hac tamen lectione ne latum quidem unguem recesserunt editores nuperi. Davies.

etiam L. Metellus Tribunus pleb. ab inimicis Cæsaris , qui hanc rem distrahat ; reliquasque res , quasunque agere instituerit , impediatur. Cujus cognito consilio ,
 4 Cæsar , frustra diebus aliquot consumptis , ne reliquum tempus omittat , infectis iis , quæ agere destinaverat , ab urbe proficiscitur , atque in ulteriorem Galliam pervenit.

XXXIV. Quo quum venisset , cognoscit missum in Hispaniam à Pompejo Vibullium Rufum , quem paucis diebus ante Corfinio captum dimiserat : profectum
 2 item Domitium ad occupandum Massiliam navibus ætuariis VII , quas Igili & in Cosano à privatis coactas , servis , libertis , colonis suis compleverat. præmissos etiam
 3 legatos Massilienses ¹ domi nobiles adolescentes ; quos ab Urbe discedens Pompejus erat adhortatus , ne nova Cæsaris officia ² veterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis Massilienses portas Cæsari clausurunt : Albicos , barbaros homines , qui in eorum fide antiquitus erant ,
 4 montesque supra Massiliam incolebant , ad se vocaverunt : frumentum ex finitimis regionibus , atque ex omnibus
 5 castellis in urbem convexerant ; armorum officinas in urbe instituerant : muros , classem portasque refecerant.

XXXV. Evocat ad se Cæsar ³ Massiliensium xv primos :

¹ Demi nobiles adolescentes] Ita legendum coniecit Pet. Ciacconius , quem secuti sunt Jos. Scaliger & recentiores. MSS. & vett. cusi domum exhibent. Sic cap. xxxv. Cujus orationem domum legati referunt. Distingue igitur premissos etiam legatos Massilienses domum , nobiles adolescentes. Davies.

² Veterum suorum beneficiorum] Sic reposui ex omnibus MSS. & antiquis impressis , nihil enim est causa , cur , repugnantibus Codicibus , veterem cum Jos. Scaligere legamus. Idem.

³ Massiliensium xv primos] Πρωτακρίτους πρώτους. Nam ut ex Strabone discimus lib. IV. διοικῶνται ἀποστρατευόμενοι οἱ Μασιλιῶται πάντων εὐνομάτων ἀνδρῶν ἡ κατὰσχόντες συνίδουσι , διὰ τὴν ταύτην ἐχόντων τὴν τιμὴν , ὥς Τιμᾶρχος καὶ οἱ πεντακρίτοι δ' εἰσὶ τῶ συνιδέειν πρώτους , τούτοις δ' τὰ ἀποστρατεῖα διοικῶν δίδονται. πάλιν δ' ἡ ἀποστρατεῖα τῶν οἱ πλείους ἐχόντων. Igitur sexcenti Senatores Massiliensibus , in his xv viri , quos Τιμᾶρχος vocant , præcellebant ; & in-

mos: cum his agit, ne initium inferendi belli à Massiliensibus oriatur: *debere eos Italiae totius auctoritatem sequi potius, quam unius hominis voluntati obtemperare.* Reliqua, quæ ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cujus orationem domum legati referunt, atque ¹ ex auctoritate hæc Cæsari renunciant: *Intelligere se divisum esse populum R. in partes duas: neque sui iudicii, neque ² suarum esse virium decernere, utra pars justiore habeat causam: principes vero esse earum partium Cn. Pompejum, & C. Cæsarem, patronos civitatis; quorum alter agros Volcarum Arecomicorum & Helviorum publice iis concesserit: alter bello victas Gallias attribuerit, vectigaliaque auxerit. quare paribus eorum beneficiis, parem se quoque voluntatem tribuere debere, & neutrum eorum contra alterum juvare, aut urbe, aut portubus recipere.*

¹ XXXVI. Hæc dum inter eos aguntur, Domitius navibus Massiliam pervenit; atque ab iis receptus urbi præficitur. Summa ei belli administrandi permittitur. ² Ejus imperio classem quoque versus dimittunt: onerarias naves, quas ubique possunt,prehendunt, atque in portum deducunt: ³ earum clavis, aut materia,

ter τριῶντες tres præsidebant. Etiam meminit Lucianus, qui Massiliæ rethorem egit, in Toxari pag. 71. ubi loquitur de Menecrate Massiliensi, & ejusdem urbis iudicibus. *Ἡ δὲ πόλις ἔστιν ἀποφθιμένη καὶ ἡ πόλις ἐκ τῆς πόλεως ἐστὶν ἀποφθιμένη.* Aliquando verò suis facultatibus est multatus Menecrates, & eodem quoque tempore infamis pronuntiatus à sexcentis viris, tanquam iniqua sententia auctor. Etiam Valerius Maxim. lib. 11. cap. vi. ait: *venenum datur ei, qui causas Sexcentis (id enim Senatus ejus nomen est) exhibuit, &c.* D. Vossius.

1. Ex auctoritate hæc Cæsari renun-

ciant] Scilicet publica. Noli cum Ciacconio dicere hic deesse vocem aliquam. Elegantius subricetur. Idem.

2. Svarum esse virium decernere] Judicare, vel certum statuere. Edit. discernere, sed nos secuti sumus certissimam emendationem summi viri J. Fr. Gronovii, qui de harum vocum discrimine videndus est Obferv. lib. 111. cap. xiiii. pag. 547. Davies.

3. Earum clavis, aut materia, atque armamentis instructis] Aliter ut vet. edit. & mss. Cujac. Pet. Pal. Bong. & noster: in quibus constanter legitur: *parum clavis materia atque armamentis instructis.* Nisi quod veter. edition, habent, *parum clavis, Ex-*

pen-

ria, atque armamentis instructis ad reliquas armandas reficiendasque utuntur: frumenti quod inventum est, ³ in publicum conferunt: reliquas merces commeatusque ad obsidionem urbis, si accidat, reservant. Quibus injuriis permotus Cæsar, legiones 111 Massiliam adducit: turres, vineasque ad oppugnationem urbis agere, naves longas Arelate numero xii facere instituit. Quibus effectis armatisque diebus xxx, à qua die materia cæsa est, adductisque Massiliam, his D. Brutum præfecit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit.

XXXVII.

pendamus. Ait Cæsar, Massilienses naves onerarias, quas deprehendissent, in portum suum deduxisse: subditur, earum clavis aut materia atque armamentis instructis ad reliquas armandas reficiendasque utuntur. h. e. navium onerarium clavis, materia, deinde & armamentis, quæ super instructa iis erant, ulos Massilienses ad veteres reficiendas. Ergo si ita sumas necessario vox instructis refertur ad armamenta, quæ navibus instruuntur: qualia sunt tormenta, scorpiones, atque id genus alia. Jam vero si cum mssis legere placeat, *parum clavis aut materia atque armamentis instructis*, ad reliquas armandas, &c. hoc modo mens sit, Massilienses naves in portum deducunt: sed illis, quæ parum instructæ clavis, materia, aut armamentis, usi sunt ad ceteras reparandas. Ut *instructis* referatur ad *parum*. Sed unum hic obstat, quod navis semper est instructa clavis. Jam vero quid de materie dicemus. Nam Cæsari *materies* est lignum toto fere opere suo: & quomodo posset navis ligno parum instructa esse: nisi parum instructas illas vocemus, quæ ex tenuioribus lignis sunt. Priorem tamen lectionem, quia Scaligero & aliis placuit, rejicere nolo: sed amplius deliberandum; nam ut

verum dicam non satis auribus meis placet illud *armamentis instructis*, & mallem abesse posterius vocabulum. Ciacconius ait vocem juris esse, quod non nego: verum si ita eam hic accipiamus quomodo accipitur ff. de instruct. & instrum. legato, necessario vox *instructis*, refertur ad *earum*, ut dicat Cæsar naves armamentis instructas: atque tunc omnino mihi videtur non rejiciendum esse illud *parum*: imo præferendum. D. Vossius.

Ibid.] Multum hic loci sudat D. Vossius; haud tamen se expedit. MSS. Cujac. Pet. Pal. Bongars. & Voss. *parum clavis, materia, atque armamentis instructis.* MS. Norvic. *parum clavis aut materia &c.* Edit. Rom. Ven. *parum clavis aut materia aut armamentis instructis.* Sic & Bersold. nisi quod illa clausula pro clavis perperam exhibeat. Omnino legendum *parum clavis, materia, atque armamentis instructis*, vel prope ad veteres editos *parum clavis, aut materia aut armamentis instructis.* Armamenta sunt vela, funes, reliquique navium apparatus. Noster lib. 111. B. G. cap. xiv. *Quum omnis Gallicis navibus spes in velis armamentisque consistere.* Vide & lib. iv. cap. xxix. Davies.

- XXXVII. Dum hæc parat atque administrat, C. Fabium legatum cum legionibus 111, quas Narbone, circumque ea loca, hiemandi causa, disposuerat, in Hispaniam præmittit; celeriterque Pyrenæos saltus occupari jubet; qui eo tempore ab L. Afranio legato præsidio tenebantur. Legiones reliquas, quæ longius hiabant, subsequi jubet. Fabius, ut erat imperatum, adhibita celeritate, præsidium ex saltu dejecit, magnisque itineribus ad exercitum Afranii contendit.
- XXXVIII. Adventu Vibullii Rufi, quem à Pompejo missum in Hispaniam demonstratum est, Afranius, & Petrejus, & Varro legati Pompeji, quorum unus 111 legionibus Hispaniam citeriorem; ¹ alter à saltu Castulonensi, ad Anam, 11 legionibus; tertius ab Ana, Vettonum agrum, Lusitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiuntur; ut Petrejus ex Lusitania per Vettones cum omnibus copiis ad Afranium profiscatur; Varro cum iis, quas habebat, legionibus omnem ulteriorem Hispaniam tueatur. His rebus constitutis, equites, auxiliaque totius Lusitanie à Petrejo; Celtiberis, Cantabris, barbarisque omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. quibus coactis, celeriter Petrejus per Vettones ad Afranium pervenit. Constituunt communi consilio

1. Alter à saltu Castulonensi] Castulo oppidum, & Castulonenses populi. Quorum meminit præter alios Plinius l. III. H. N. c. III. Ex colonia Salariense oppidani Latii veteris Castulonenses, qui Cæsari venales appellantur. Nescio quid sibi velit per illa verba, qui Cæsari venales appellantur. Sed Castulonensis nomen passim in Strabone corruptum & Κασιλωνα sæpius ibi legas: pro quo magnus Casaubonus emendabat Κασιλωνα: malo Κασιλωνα, ut Tusculum Græci Τύσκλον, sic Castulonem, dixere Κασιλωνα. Ita enim potius arbitror scripsisse Stra-

bonem, & dico facilius potuisse à in A abire, quam ut ubique totum A omitteretur. Librarii omiserunt illud A in Κασιλωνα, quia rarum in lingua Græca talis vox. Plutarchus quoque Κασιλωνα ni fallor vocat, more eodem quoque va mutatur in A. Stephanus libro περὶ πόλεων Κασιλωνα vocat ex Artemidoro, ut utrumque scribere liceat. Vide Casaub. ad Strab. notas, & scr. Cluv. Sed Castulonensis saltus nullam apud autores mentionem legi. D. Vossius.

filio bellum ad Ilerdam, propter ipsius loci opportunitatem, gerere.

XXXIX. Erant, ut supra demonstratum est, legiones Afranii 111, Petreji 11, præterea ¹ scutati citerioris provincie & cetratæ ulterioris Hispanie cohortes circiter xxc, equitum utriusque provincie circiter v millia. Cæsar legiones in Hispaniam præmiserat, ad vi millia auxilia peditum, equitum 111 millia, quæ omnibus superioribus bellis habuerat, & parem ex Gallia numerum, ² quem ipse paraverat, nominatum ex omnibus civitatibus, nobilissimo, & fortissimo quoque evocato. ³ Hinc optimi generis hominum ex Aquitanis montanisque, qui Galliam provinciam attingunt. Audierat Pompejum per Mauritaniam cum legionibus ³ iter in Hispaniam facere, confestimque esse venturum. Simul à tribunis militum centurionibusque mutuas pecunias sumpsit. hæc exercitui distribuit. Quo facto, duas ⁴ res consecutus est, quod pignore animos centurionum de-

1. Scutati citerioris provincie] In omnibus Codd. est scutata, nec audiendus est Jos. Scaliger, qui contra eorum fidem mutavit. Scutata autem & cetrata dicuntur non provincie, ut perperam arbitratus est Fr. Hotomontius, sed cohortes, ab armis quæ gerebant, Davies.

2. Quem ipse paraverat] alii petiverat. Falsum, quam ipse pacaverat. Et sic MS. Norvic. Idem.

3. Hinc optimi generis hominum ex Aquitanis montanisque, qui Galliam provinciam attingunt. Audierat] Locust est vitiat. MS. Norvic. huic optimi: liber Ach. Statii huc optimi. Codices Carrar. & Vrsin. postquam audierat, quam lectionem probat Ciacconius. Lego & distinguo fortissimo quoque evocato; adhuc optimi generis homines (ut habet ed. Vascos. vel potius hominum M.) ex Aquitanis montanisque qui Galliam provinciam attingunt, postquam audierat &c. Nescio qua Libratorum incuria sæpe factum, ut una

aut altera littera omittatur. Apud Cl. Mamertinum Pan. II. cap. VI. 6. Utrique, qualem accipit & reddit, Oceanus. Sic libri, nullo sensu: Janus Gruterus legit qua lucem, malim qua solem. Ita fere Latinus Pacatus Pan. XII. cap. II. 1. Qua litus Oceani cadentem excipit solem, & hoc modo passim Poeta. Si quærat, unde sit, ut postquam Gallie meminerit, Aquitanie, quæ ejus pars est, mentionem faciat, facile respondeamus, in superioribus verbis Galliam proprie dictam seu Celticam intelligi. Quin & nonnulli, qui hanc distinctionem in animo non habuerunt, Aquitaniam à Gallia separant. Vitrurinus lib. II. cap. I. Ex his rebus adificia constituuntur, ut in Gallia, Hispania, Lusitania, Aquitania, scandulis robustis aut stramentis. Hanc etiam rationem observant inferioris ætatis scriptores, ut notavit Chr. Cellarius ad Sexti Rufi Breviar. cap. VI. p. 14. Idem.

devinxit, & largitione redemit militum voluntates.

- 1 XL. Fabius finitimarum civitatum animos literis nunciisque tentabat. In Sicore flumine pontes effecerat duos, inter se distantes millia passuum 1V. his pontibus pabulatum mittebat: quod ea, quæ citra flumen fuerant, 2 superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere, atque eadem de causa Pompejani exercitus duces faciebant; crebroque inter se equestribus præliis contendebant. 1 Huc quum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus præsidio proprio legiones Fabianæ 11 flumen transissent; impedimenta quoque, & omnis equitatus sequeretur; 2 subito vi ventorum, & aquæ ma-

1. Huc cum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus præsidio proprio legiones] Sic in tribus mssis legitur. Certum tamen mihi ita Cæsarem non scripsisse. Vocem congressæ Scaliger, velut inducendam, uncis incluserat. Si digressæ vel progressæ leges tolero eam. Quamquam nec congressæ male, pro simul egressæ: illud proprio, à quo, & quamobrem adjectum sit, divinare nequeo. Emendo *propere*. Et videtur id innuere Cæsar, cum ait subsecutos postea equites. Sane sensus percommodus est, si legas: cum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus, *propere* legiones Fabianæ 11 flumen transissent: impedimenta quoque & omnis equitatus sequeretur. D. Vossius.

Ibid.] Duabus vocibus expunctis legit Jos. Scaliger; huc quum quotidiana consuetudine pabulatoribus præsidio legiones; D. autem Vossius, deleto præsidio, reponit huc quum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus, *propere* legiones &c. Hotomannus autem progressæ loco congressæ ponit. Mihi sana videtur lectio vulgata, si legas hinc quum quotidiana &c. *Proprium*, quod fessellit interpretes, hic perpetuum denotat. Sic apud Terentium Andr. Act. IV. Sc. III. 1. Nihilne esse proprium cuiquam? Ubi Donatus, proprium, inquit, perpetuum,

ut Virgilius

— Propria hæc si dona fuissent.

Vide & Act. V. Sc. V. 4. Quod Cæsar præsidium proprium, Livius lib. XXXVI. cap. XVIII. præsidium assuetum vocavit. Davies.

2. Subito vi jumentorum & aquæ magnitudine] Falsum est pontem jumentorum vi ruptum: ipse Cæsar ait infra: Pontis qui fuerat tempestate interruptus. Præterea ratio ipsa ostendit vel illud vi jumentorum, vel hæc, aquæ magnitudine, absurda esse. Nam, si aqua pontem disjecit, non potuere jumenta, quia quanto gravius pondus incumberet ponti, tanto minus aquæ eum disicere poterant. Rursum si fractus est pondere jumentorum, nihil hic opus addi de aquis: nisi quis dicere velit de aquis addi, ut ostenderetur abrepta flumine esse, quæ pontem perfrangerant. Sed hoc extra rem & mentem Cæsaris. Unde mirari subit, magnum Scaligerum ita edidisse. Nec dubito quin moverit illum verba reliqua multitudo equitum interclusa. Sed illud reliqua dicitur respectu legionum quæ jam transierant: quin & demus, transisse partem equitum, nullum tamen inde collegerit, pondere cæterorum fractum pontem fuisse. In mssis tribus non legitur illud

magnitudine pons est interruptus, & reliqua multitudo equitum interclusa. Quo cognito 1 à Petrejo & Afranio ex aggere atque cratibus, quæ flumine ferebantur, celeriter ponte Afranius, quem oppido castrisque conjunctum habebat, legiones 1V equitatumque omnem transjecit, duabusque Fabianis occurrit legionibus. Cujus adventu nunciato, L. Plancus, qui legionibus præerat, necessaria re coactus, locum capit superiorem; diversamque aciem in duas partes constituit; ne ab equitatu circumveniri possit. Ita, congressus impari numero, magnos impetus legionum equitatusque sustinet. Commisso ab equitibus prælio, signa 11 legionum procul ab utrisque conspiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat, suspicatus fore id, quod accidit, ut duces adversariorum occasione & beneficio fortunæ ad nostros opprimendos uterentur: quarum adventu prælium dirimitur, ac suas uterque legiones reducit in castra.

XLI. Eo biduo Cæsar cum equitibus DCCCC, quos sibi præsidio reliquerat, in castra pervenit. 2 Pons, qui fuc-

Illud 1 sed à Petrejo subito jumentorum: quæ dubitat quin emendemus, vi ventorum. Hæc cogitaveram: nunc video idem placuisse Pantagatho. Nec ultra de veritate dubito: præsertim cum in Orosio quoque legitur subito vi ventorum. D. Vossius.

Ibid.] Edit. nuper vi jumentorum; sed, ut nos reposuimus, disicere exhibet MS. Norvic. & ita rescribendum coniecere Oll. Pantagathus, Pet. Ciacconius, Fr. Hotomannus & Dionys. Vossius; non enim jumentorum pondere, sed tempestate pons erat interruptus, quemadmodum testatur Cæsar cap. XII. Sic etiam legit Orosius, ut dubium esse nequeat, quin proba sit MS. Norvic. scriptura, ad quam prope accedunt tres MSS. Voss. & edit. Rom. Ven. Beza, quæ, omissa voce vi, jumen-

torum solummodo repræsentant. Davies.

1. A Petrejo & Afranio] Has voces Glossæ suspectas habuit Pet. Ciacconius, cujus calculo suum adjecit Jos. Scaliger. Sed nimis erant delicati, ac hoc additamentum fuit necessarium, quia, quamvis uterque pontem fuisse interruptum senserit, solus in expeditionem venit Afranius. Idem.

2. Pons, qui fuerat tempestate interruptus, neque erat relictus, hunc nocte perfracti iussu] Est ἀνακόσθων, leges enim Grammaticæ postulant, ut vel pontem initio poneret, vel in fine orationis diceretur noctu perfracti iussu est. Hujusmodi tamen phrasæ οὐ γὰρ ὄντος non refugiant boni auctores. Terentius Hecyr. Act. III. Sc. 1. 6.

- fuerat tempestate interruptus, ¹ neque erat refectus;
² hunc noctu perfici iussit. Ipse, cognita locorum natura, ponti castrisque præsidio vi cohortes relinquit, atque omnia impedimenta: & postero die omnibus copus triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur, & sub castris Afranii constitit: & ibi paulisper sub armis moratus, facit æquoloco pugnandi potestatem. Potestate facta, Afranius copias educit, & ² in medio colle sub castris constitit. Cæsar, ubi cognovit per Afranium stare, quo minus prælio dimicaretur, ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus cd, ⁴ castra facere constituit; & ne in opere faciendo milites repentino hostium incursu exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere, & procul videri necesse erat. sed à fronte contra hostem pedum xv fossam fieri iussit. Prima, & secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, ⁵ nebat. post hos opus in occulto acies tertia faciebat. Sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio castra muniri.

XLII.

Nam NOS OMNES, quibus est aliunde aliquis objectus labor, Omne quod est interea tempus; priusquam id refectum est, LUCRO EST. Ubi Donatus, hac, inquit, figura usus est etiam Tullius pro Muræna. Prætor quoque, ne se pulcrum ac beatum putaret, ei quoque carmen compositum est. Nam ille Dativum casum subiecit, cum præposuisset nominativum. Unde patet frustra esse, ut passim, morosum illum Criticum Fr. Guetum, qui reposuit omnibus nam, quibus est aliunde &c. Similis etiam est loquendi modus apud Lucam Act. Apost. cap. vii, 40. Ο γὰρ Μωϋσῆς, &c. — in ἑξῆς, τὴν τὴν ἀντὶ τῆς. Sic & Julius Obsequens de Prodig. cap. lvi. Didius Lælius legatus Pompeii — prope Pompeio in castris sedenti accipiter supra caput accesserat. Saepè ita loquuntur

Ælianus, aliique scriptores Græci. Davies.

1. Neque erat refectus] Hæc lætio ortum habuit à conjectura Pet. Gæconii, quem secutus est Jos. Scaliger. Omnes Codices exhibent *pene erat refectus*, nec video, cur illa scriptura rejiciatur. Interpunge igitur, *pens*, qui fuerat tempestate interruptus, *pene erat refectus*. Hunc uocem &c. Si hunc legendi modum probes, nulla erit figura. Idem.

2. In medio colle sub castris constitit] MS. Norvic. & editt. Rom. Ven. Beroald. habent *sub castris constitit*, hoc est, collocavit. Velleius Paterculus lib. ii. cap. xxxii. Reliquias eorum contrahit — in certa sede constituit. Vide & huiusce libri cap. xlii. Hanc sane lætionem præfero; verbum enim, quod antecessit, præsentis est temporis. Idem.

XLII. Sub vesperum Cæsar ¹ intra hanc fossam legiones reducit, atque ibi sub armis proxima nocte conquiescit. Postero die omnem exercitum intra fossam continet: & quod longius erat agger petendus, in præsentia similem rationem operis instituit; singulaque latera castrorum singulis attribuit legionibus munenda; fossasque ad eandem magnitudinem perfici jubet. reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius, Petrejusque, terrendi causa, ² atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producant, & prælio laceſſunt. neque id ³ circo Cæsar opus intermittit confusus præsidio legionum iii, & munitione fossæ. Illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi copias in castra reducunt. ⁴ ⁵ die Cæsar vallo castra communit: reliquas cohortes, quas in superioribus castris reliquerat, impedimenta ad se transducere jubet.

XLIII. Erat inter oppidum Ilerdam, & proximum ¹ collem, ubi castra Petrejus atque Afranius habebant, planities circiter passuum ccc. atque in hoc fere medio ² spatio tumulus erat paullo editior: quem si occupasset Cæsar, & communiſſet, ab oppido, & ponte, & com-
 meatu omni, quem in oppidum contulerant, se inter-
 clusurum adversarios confidebat. Hoc sperans, legio-
 nes ³ ⁴ ⁵ ex castris educit: acieque in locis idoneis in-
 structa, unius legionis ² antesignanos præcurrere, at-
 que occupare eum tumulum jubet. Qua re cognita, ⁴
 celeriter, quæ in statione pro castris erant Afranii co-
 hortēs, breviori itinere ad eundem occupandum lo-
 cum mittuntur. Contenditur prælio, & quod prius ⁵
 in

1. Intra hanc fossam legiones reducit] Editt. Rom. Ven. Beroald. legiones *deducit*. Sic noster cum alibi, tum huiusce libri cap. xxxii. Milites in *proxima municipia deducit*. Ac hæc quidem lætio mihi videtur revocanda; neque enim Cæsar legiones in fos-

sam prius duxerat. Davies.

2. Antesignanos præcurrere] Nihil novaturum movent iv mss. Cujac. Petav. Palat. Bong. quorum auctoritate scribo *procurrere*. D. Vossius. Cum iis facit MS. Norvic. Davies.

in tumultum Afraniani venerant, nostri repelluntur, atque, aliis summissis subsidiis, terga vertere, seque ad signa legionum recipere coguntur.

XLIV. Genus erat pugnae militum illorum, ut magno impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnopere servarent, rari disperisque pugnarent; si premerentur, pedem referre, & loco excedere non turpe existimarent, cum Lusitanis, reliquisque barbaris genere quodam pugnae assuefacti: quod fere fit, quibus quisque in locis miles inveteravit, uti multum earum regionum consuetudine moveatur. Hæc tamen ratio¹ nostros perturbat insuetos hujus pugnae. circumiri enim sese ab aperto latere, procurrentibus singulis, arbitrabantur: ipsi autem suos ordines servare neque ab signis discedere, neque sine gravi causa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere. Itaque, perturbatis antesignanis, legio, quæ in eo cornu constiterat, locum non tenuit, atque in proximum collem sese recepit.

XLV. Cæsar pene omni acie perterrita, quod præter opinionem consuetudinemque acciderat, cohortatus suos, legionem ix subsidio ducit: hostem insolenter, atque acriter² nostros insequentem suppressit, rursusque terga vertere, seque ad oppidum Ilerdam recipere, & sub muro consistere cogit. Sed ix legionis milites elati studio, dum sarcire acceptum detrimentum volunt, temere insecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur, & sub montem, in quo erat oppidum positum, succedunt. hinc se recipere quum velent, rursus illi ex loco superiore nostros premebant.

Præ-

1. Nostros perturbat] MS. Norvic. habet nostros perturbavit; quod melius convenit cum eo, quod sequitur circumiri enim se aperto latere arbitrabantur, Davies.

2. Nostros insequentem suppressit] Reprimat, moratur. Cæsar hujuscæ

libri cap. lxxvi. Ne ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur, iter suppressunt. Sic & Hirtius lib. viii. B. G. cap. xlii. Ea vineis & aggeris suppressa dixit, quæ ab iis erant tentata. Idem.

Præruptus locus erat, utraque ex parte directus; ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instructæ cohortes eum locum explerent, & neque subsidia à lateribus summitti, neque equites laborantibus usui esse possent. ab oppido autem declivis locus tenui fastigio⁵ vergebat, in longitudinem passuum circiter c. d. Hæc nostris erat receptus; quod eo, incitati studio, inconsultius processerant. Hoc pugnabatur loco & propter⁶ angustias iniquo, & quod sub ipsis radicibus montis constiterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur: tamen virtute, & patientia nitentur, atque omnia vulnera sustinebant. Augebantur illis copiæ;⁷ atque ex castris cohortes per oppidum crebro summittebantur; ut integri defessis succederent. Hoc idem⁸ Cæsar facere cogeatur: ut, summissis in eundem locum cohortibus defessos reciperet.

XLVI. Hoc quum esset modo pugnatum continenter¹ horis v, nostrique gravius à multitudine premerentur; consumptis omnibus telis, gladiis districtis, impetum adversus montem in cohortes faciunt; paucisque dejectis, reliquos sese convertere cogunt. Summotis² sub muro cohortibus, ac nonnulla parte propter terrorem in oppidum compulsis, facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque latere, etsi dejectis aut inferioribus locis constiterat, tamen in summum jugum virtute connititur, atque inter³ duas acies perequitans commodiorem ac tutiorem nostris receptum dat. Ita vario certamine pugnatum⁴ est. Nostri in primo congressu circiter lxx ceciderunt, in

1. Augebantur illis copia] MS. Norvic. exhibet augebatur illis copia, quam lectionem mutarunt Librarii, quia nescire copiam pro copiis interdum poni. Auctor de Bell. Hispan. cap. vi. Ut pedestris copia in aciem & in excubitu castris presidio esse possent. Ita enim leg. ex MS. Norvic. cum in vulgg. pedestres co-

pia. Cæsar lib. i. B. G. cap. xlviii. Quos ex omni copia singuli singulos delegerant, ubi vide quæ notavimus. Hirtius Bell. Afric. cap. x. Classem sub vespere cum ea copia conscendit. Et iterum. Parva enim cum copia, & ea Tironum — se expositos videbant. Adi etiam ejusdem libri cap. lxxx, Davies.

in his Q. Fulginius : ex primo hastato legionis XIV, qui propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum pervenerat. vulnerantur amplius DC.

5 Ex Afranianis interficiuntur T. Cæcilius, primipili centurio, &, præter eum, centuriones 1 v, milites amplius CC.

1 XLVII. Sed hæc ejus diei præfertur opinio, ut se
2 utrique superiores discessisse existimarent; Afraniani, quod, quum esse omnium judicio inferiores viderentur, cominus tamen diu stetissent, & nostrorum impetum sustinuisent, & initio locum tumultumque tenuissent, quæ causâ pugnandi fuerat; & nostros primo

1. Ex primo hastato legionis XIV] Lipsius lib. II. dial. VIII de militia Romana legendum putat Centurio primi hastati, & errorem ortum putat ex nota, qua designantur Centuriones, quæ flexa ad formam flagelli, quia vitæ centuriones gestabant. Exemplum in vet. lapp. innumera occurrunt: quale hoc

I. O. M.

IVL. PRIMVS

V. LEG. XIII. GEM.

V. S. L. L. M.

Ubi 7 Leg. XIII. Gem. denotat, Centurio legionis XIII Gemellæ. Ex hac nota 7 putat Lipsius inscitia librarii ortam voculam ex. Equidem acutam conjecturam esse non negaverim: illud ambigo, an, ut in lapidibus, ita in libris quoque ea nota usurpata reperiatur. Sane nondum eam inveni. In editis libris nonnullis est primus hastatus: quod si autoritate manuscritorum impressum est, retineo. Nam primus hastatus, & centurio primi hastati, idem est, ut Vegetius docet. At si nulli ita codices habent, relinquendam censeo vulgatam lectionem: nam poruit Fulginius esse in ordine eorum, qui primi hastati nuncupabantur, ut Centurio non fuerit. Atque ita recta sit lectio, Malim

tamen centurionem fuisse, quia subdit Cæsar, propter eximiam virtutem. D. Vossius.

Ibid.] In nonnullis edit. contra MSS. fidem est primus hastatus. Justus autem Lipsius Mil. Rom. lib. II. Dial. VIII. hic loci reponit Centurio primi hastati, putatque causam corruptioni dedisse notam in modum vitei flagelli curvatam, qua designabantur Centuriones, quia vitis erat insigne Centurionum. Hanc sane conjecturam probat Joan. Brantius, ut solet omnes viti maximi divinationes. At, præterquam quod ea nota in solis lapidibus, non in MSS. compareat, non vult Cæsar, primum hastatum tunc fuisse, sed superioribus temporibus, nunc autem inter evocatos esse illum, qui olim primam hastatum duxerat, ut recte notavit J. F. Gronovius Obs. lib. IV. cap. XX. p. 323. Fulginius enim ex primo hastato denotat eum, qui primus hastatus fuerat. Cicero pro Muræna p. 1781.

Cum amplissime atque honestissime ex prætura triumphasset, hoc est, post præturam gestam. Noster hujusce libri cap. XXI. Provinciam Hispaniam ex prætura habuerat. Sic & iterum capp. XXXI. & LXXV. Davies.

mo congressu terga vertere cœgissent: nostri autem, 3
quod iniquo loco, atque impari congressi numero, v
horis prælium sustinuisent, quod montem gladiis districis adscendissent, quod ex loco superiore terga vertere adversarios cœgissent, atque in oppidum compulissent. Illi cum tumultum, pro quo pugnatum est, 4
magnis operibus munierunt, præsidiumque ibi posuerunt.

XLVIII. Accidit etiam repentinum incommodum 1
biduo, quo hæc gesta sunt. tanta enim tempestas coaritur, ut numquam illis locis majores aquas fuisse constaret. tum autem ex omnibus montibus 1 nives pro- 2
luit, ac summas ripas fluminis superavit, pontesque ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupt. Quæ res magnas difficultates exercitui Cæsar's attulit. 3
castra enim, ut supra demonstratum est, quum essent inter flumina duo Sicorim, & Cingam, spatio millium xxx, neutrum horum transiri poterat, necessarioque omnes his angustiis continebantur: neque civitates, 4
quæ ad Cæsar's amicitiam accesserant, frumentum supportare; neque ii, qui pabulatum longius progressi erant, interclusi fluminibus, reverti; neque maximi comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra pervenire poterant. Tempus autem erat anni difficillimum, quo neque frumenta in herbis erant, neque multum à maturitate aberant: ac civitates exinanitæ, quod Afranius pene omne frumentum ante Cæsar's adventum Ilerdam convexerat; reliqui si quid fuerat, Cæsar superioribus diebus consumpserat: pecora, quod 6
secundum poterat esse inopiæ subsidium, propter bellum

1. Nives proluit] In edit. Rom. Ven. Beroald. nix proluit, in aliis nix profuit, unde Gab. Faërnus rescribendum censuit nix profuit. Lektionem, quam in sua editione secutus est Jos. Scaliger, representavit Codex Falso. Vrsini, qui tamen per-

peram arbitratus est nives in nominativo singulari hic antique dici, est enim accusativus pluralis, nam in altero casu non nives, sed nivis usurpant veteres. Vide G. J. Vossium in Etymol. & Art. Grammat. lib. I. c. XXI. Davies.

D d 5

lum finitimæ civitates longius removerant : qui erant pabulandi aut frumentandi causâ progressi, hos levis armaturæ Lusitani, peritique earum regionum cetratioris Hispaniæ confectabantur, quibus erat proclive transire flumen; quod consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant.

¹ XLIX. At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia. multum erat frumentum provisum, & convectum superioribus temporibus : multum ex omni provincia comportabatur : magna copia pabuli suppetebat. Harum rerum omnium facultates sine ullo periculo pons Ilerdæ præbebat, & loca trans flumen integra, quo omnino Cæsar adire non poterat.

¹ L. Eæ permanserunt aquæ dies complures. Conatus est Cæsar reficere pontes. sed nec magnitudo fluminis permittebat, neque ad ripam dispositæ cohortes adversariorum perfici patiebantur : quod illis prohibere erat facile, tum ipsius fluminis natura, atque aquæ magnitudine, tum quod ex totis ripis in unum atque angustum locum tela jaciebantur : atque erat difficile, eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere, & tela vitare.

¹ LI. Nunciatur Afranio, magnos comitatus, qui inter habebant ad Cæsarem, ad flumen constitisse. Venerant eo sagittarii ex Ruthenis; equites ex Gallia cum multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo. Erant prætera cujusque generis hominum millia circiter vi cum servis, liberisque; sed nullus ordo, nullum imperium certum, quum suo quisque consilio uteretur, atque omnes sine timore iter facerent, ² usi

¹. Sine utribus ad exercitum non eant J Quibus incubantes flumina transirent. De iis vide quæ collegit vir summus Is. Casaubonus ad Suetonii Jul. cap. LVII. Davies.

². Usi superiorum temporum atque itinerum licentia J Non malè, rescri-

bo tamen ex Cujac. & Pet. MSto usu superiorum temporum, atque itinerum licentia. D. Vossius.

Ibid. J Sic rectè MS. Norvic. & ed. Beroald. atque ita edidit Jof. Scaliger. Impressi Rom. Ven. habent usu superiore temporum &c. MSS. vero Car-

superiorum temporum atque itinerum licentia. Erant complures honesti adolescentes, senatorum filii, & ceteris ordinis : erant legationes civitatum; erant legati Cæsaris. hos omnes flumina continebant. Ad hos opprimendos cum omni equitatu, ¹ iique legionibus Afranius de nocte proficiscitur, imprudentesque ante-missis equitibus aggreditur. celeriter tamen sese Galli equites expediunt, præliumque committunt. Hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum hostium numerum pauci sustinuerunt, sed, ubi signa legionum appropinquare cœperunt, paucis amissis, sese in montes proximos conferunt. Hoc pugnæ tempus magnum attulit nostris ad salutem momentum. nacti enim spatium se in loca superiora receperunt. Desiderati sunt eo die sagittarii circiter cc, equites pauci, calorum, atque impedimentorum non magnus numerus.

LII. ¹ His tamen omnibus annona crevit : quæ fere res ² inopia non solum præsentis, sed etiam futuri temporis timore ingravescere consuevit. Jamque ad denarios L in singulos modios annona pervenerat, & militum vires inopia frumenti diminuerat : atque incommoda in dies augebantur; & tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio, ac se fortuna inclinaverat : ut nostri magna inopia necessariarum rerum conficerentur; illi omnibus abundarent rebus, superioresque haberentur. Cæsar iis civitatibus, quæ ad ejus amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus

Carrar. Cujac. & Petav. usu superiorum temporum, probante Dionys. Vossius; quod equidem miror, quum ea lectio sensum idoneum vix fundat, recepta autem sit elegantissima. Davies.

¹. His tamen omnibus J Nicasius Elmodius, & Fr. Hotomannus reponunt his tamen omnibus. Sed nihil mutandum; nam tamen hic idem denorat ac tandem, cujus significationis exempla dedimus not. ad lib. VIII. B.

G. cap. XIX. Idem.

². Inopia non solum præsentis J Hærent Interpretes. Pet. Ciacconius primam vocem delet, utpote Glossæ suspectam. Nos leniorem multo medicinam invenimus, expuncta enim litterula, scribendum videtur inopia non solum præsentis. Sic paullo post præsentem inopiam dixit noster, ac Justinus lib. I. cap. VI. præsentem epulas vocavit eas, quæ tum erant institutæ. Idem.

pecus imperabat; calones ad longinquoiores civitates distribuere. Ipse præsentem inopiam, quibus poterat subsidii tutabatur.

- ¹ LIII. Hæc Afranius, Petrejusque, & eorum amici, pleniora etiam atque uberiora Romam ad suos perscribebant. Multa rumor fingeat: ut pene bellum confectum videretur. Quibus litteris nunciisque Romam perlatis, ² magni domum concursus ad Afranium, magnæ gratulationes fiebant. multi ex Italia ad Cn. Pompejum proficiscebantur; alii, ut principes talem nuntium attulisse; alii, ne eventum belli expectasse, aut ex omnibus novissimi venisse viderentur.

- ¹ LIV. Quum in his angustiis res esset; atque omnes viæ ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent: imperat militibus Cæsar, ² ut naves faciant, cujus generis eum superioribus annis

¹ Magni domum concursus ad Afranium. Ita & m. Petavii habet: Faërus legebat demum. Non placet. Hotomannus legit, magni ad domum Afranii concursus, magnæ gratulationes fiebant. Subdit, nam Romæ videntur hæc gratulationes factæ. Ne hoc quidem probaverim. An præstet lege domo, vel omnium, aut hominum? Domum etiam in accusativo supra, hoc libro usurpavit, ubi ait: præmissos etiam legatos Massilienses domum nobiles adolescentes. Sed hic illud domum referri potest ad præmissos. Quod puto, quia ait paulo post: cuius orationem domum legati referunt. Ut nolum cum Scaligero mutare domi, quomodo nullus codex habet. Sed hoc loco alia ratio est: itaque puto, non affirmo, aliquam ex nostris conjecturis probam esse. D. Vossius.

² Ibid. Turpiter hoc in loco se derunt viri eruditi. Gabr. Faërus & Ald. Manutius reponunt magni domum concursus &c. ac ita habent edit. Rom. Ven. Beroald. Dionysio Vossio placet magni vel domo, vel omnium, vel

hominum concursus ad Afranium. Fr. autem Hotomannus emendat magni ad domum Afranii concursus, absque causa fontica; recte tamen vidit vir doctissimus, has gratulationes Romæ factas esse. Sana prolixus & elegans est lectio recepta. Cicero Fam. lib. III. Epist. VIII. Neque domum unquam ad me litteras mittam, quin adjungam eas, quas tibi reddi velim. Terentius Eun. Act. I. Sc. II, 125. Et is hodie venturum ad me constituit domum. Idem Adelph. Act. IV. Sc. IV, 19. Ad me abducta est domum. Ubi Donatus ait, ad me domum moraliter dixit pro ad domum meam. Pari itaque ratione domum ad Afranium idem valere ac ad domum Afranii. Davies.

² Ut naves faciant cujus generis eum superioribus annis usus Britannia docuerat. Carabos intelligit: de quibus Isidor. lib. XIX. cap. I. Carabus parva scapha ex vimine facta, qua contexta crudo corio genus navigii præbet. Papias: Carabus navicula discurrens in Pado, id est fluvio. Est autem ex vimine & corio. Non dubito quin Carabus vox sit Britanni-

nis usus Britannia docuerat. Carinæ primum ac statumina ex levi materia fiebant: reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfectas carris junctis devehit noctu millia passuum à castris ^{xx} ⁱ militesque his navibus flumen transportat; continentemque ripæ collem improvise occupat. Hunc celeriter, priusquam ab adversariis sentiat, communit. huc legionem postea transducit; atque ex utraque parte pontem institutum perficit biduo. Ita comitatus, & qui frumenti causa processerant, tuto ad se recipit; & rem frumentariam expedire incipit.

LIV. Eodem die equitum magnam partem flumen transiecit: qui inopinantes pabulatores, & sine ullo dissipatos timore aggressi, quam maximum numerum jumentorum, atque hominum intercipiunt: cohortibusque cetratis subsidio missis, scienter in duas partes sese distribuunt; alii, ut prædæ subsidio sint; alii, ut venientibus resistent, atque eos propellant: unamque cohortem, quæ temere ante ceteras extra aciem procurrerat, seclusam à reliquis circumveniunt, atque interficiunt; incolumesque cum magna præda eodem ponte in castra revertuntur.

LVI. Dum hæc ad Ilerdam geruntur, Massilienses usi L. Domitii consilio naves longas expediunt, numero ^{xv} ⁱ, quarum erant ^{xi} tectæ. Multa huc mi-

ca, aut Belgica; quibus hodieque Carabum genus navis est, & quidem fluvialis. (Anglis Coricle) Nisi malis à deducere carabus: quod alii faciunt. Mihi id non placet. Sane non nisi in sequioris ævi scriptoribus eam reperias, ut in Moschi prælo Spiritualis. qui ait cap. 76. Ecce ego ascendo in carabum. D. Vossius.

¹ Massilienses usi L. Domitii consilio. Non est in Petaviano vox usi, & abesse potest. D. Vossius. Eandem voculam omittit MS. Norvic. Davies.

² Quarum erant xi tectæ. Alibi

Cæsar constratas naves appellat. His opponuntur aperte, quæ scilicet castrametata non habebant, quibus tecti milites pugnarent. Livius lib. XXXVI. Biduum in apparatu morati, tertio die centum navibus, quarum ^{xxx} tectæ erant, ceteræ aperte, Phocæam petiverunt. Et Hirtius de bello Alex. cap. XI. Magnæque impetu quatuor ad eam constratas naves, & complures aperte contenderunt. Græce κατασκευασται, ut à Polybio, & ἀποσκευασται, ut à Polybio, & ἀποσκευασται dicuntur. Infra lib. II. in principio. Naves piscatorias constratas, ut essent

minora navigia addunt : ut ipsa multitudine nostra clas-
sis terreatur : magnum numerum sagittariorum, ma-
gnum Albicorum, de quibus supra demonstratum est,
imponunt : atque hos præmiis, pollicitationibusque
3 incitant. Certas sibi deposcit naves Domitius, atque
has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat,
complet. Sic omnibus rebus instructa classe, magna fi-
ducia ad nostras naves procedunt, quibus præerat D.
Brutus. Hæ ad insulam, quæ est contra Massiliam,
stationes obtinebant.

1 LVII. Erat multo inferior numero navium Brutus :
sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos viros an-
tefiganos, centuriones Cæsar ei classi attribuerat, qui
2 sibi id muneris depoposcerant. Ii manus ferreas, atque
harpagones paraverant ; magnoque numero pilorum,
tragularum, reliquorumque telorum se instruxerant :
ita, cognito hostium adventu suas naves ex portu edu-
3 cunt, cum Massiliensibus configunt. Pugnatum u-
trimque est fortissime, atque acerrime : neque mul-
tum Albici nostris virtute cedebant, homines asperi
4 & montani, exercitati in armis : atque ii modo digres-
si à Massiliensibus recentem eorum pollicitationem a-
nimis continebant ; pastoresque indomiti, spe liberta-
tis excitati, sub oculis domini suam probare operam
studebant.

1 LVIII. Ipsi Massilienses, & celeritate navium,
& scientia gubernatorum confisi, nostros eludebant,
impetusque eorum excipiebant : 1 &, quoad licebat
latiore spatio, producta longius acie, circumvenire

no-

ab istu telorum remiges tuti. Ciaccon.
Vide Joan. Schefferum Mil. Naval. lib.
11. cap. v. Davies.

1. Et, quoad licebat latiore spatio] In
Cujacii & Petav. cod. erat, latiore ut
spatio. (MS. Norv. Et coallicebat latiore
ut spatio) Unde conjecto legendum.
latiore uti spatio : proba sententia ;

& puto Cæsarem sic scripsisse. Ac
mirè hoc loco corruptus Bongars.
codex, qui habet ex quo allicere la-
tiore spatio : Nimirum & in ex muta-
tum : quo ad liceret factum quo allice-
ret. Quod frequens d. in l. mutare,
putavit librarius, adliceret unam vo-
cem esse. D. Vossius.

nostros, aut pluribus navibus adoriri singulas, aut 1 re-
mos transcurrentes detergere, si possent, contendebant :
quum propius erat necessario ventum, ab scientia gu- 2
bernatorum 2 atque artificiiis, ad virtutem montanorum
confugiebant. Nostri, quod minus exercitatis remigi- 3
bus, minusque peritis gubernatoribus utebantur ; qui
repente ex onerariis navibus erant producti, neque dum
etiam vocabulis armamentorum cognitis, tum etiam
gravitate & tarditate navium impediabantur. factæ e-
nim subito ex humida materia, non eundem usum ce-
leritatis habebant. itaque, dum locus cominus pugnan- 4
di daretur, æquo animo singulas binis navibus obji-
ciebant atque injecta manu ferrea, & retenta utraque
nave, diversi pugnabant, atque in hostium naves tran-
scendebant ; & magno numero Albicorum & pastorum
interfecto, partem navium deprimunt ; nonnullas cum
hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt.

Eo

1. Remos transcurrentes detergere]

Diodoro Siculo lib. xi. τὸς ῥά ῥα ῥα
ῥα ῥα ῥα. est remos detergere : sed
Græca hic phrasis, ut in multis a-
liis, plus efficaciz habet, nam ῥα
ῥα ῥα est distorquere, seu trahere
in partem contrariam, aut aliam,
quam fieri oportet, quod remis fit,
cum impetu transcurrentes naves
constringuntur. Alioqui illud deterge-
re ad notandum impetum navis fa-
ctis appositum est, & notat quasi u-
no ictu contractos remos. Sic de
vento Horatius ait,

Albus ut obscuro deterget nubila cælo
Sæpe notus.

Unde versu dies : quomodo Serenos
appellasse antiquitatem ex Verrio
Festus ait. Putabat Scaliger tergo esse
à terra, quia id, quod detergeretur, at-
teritur. Ego cogitabam, an à tergum
esset, quatenus ea vox usurpatur pro
extremo, seu superficie, uti dixit
Prudentius,

Ut terga calcans equoriv.

Hinc tergere est fordes extrinsecus
adhærentes auferre. Unde transla-
tum ad remos, similiaque. Sed a-
liorum esto iudicium. D. Vossius.

2. Atque artificiiis] Editt. Rom.
Ven. Beroald. habent artificii ; MS.
Norv. Artificum, ut fortasse remi-
ges sint intelligendi, illa enim vox
interdum denotat eos, qui singula-
rem aliquam artem exercent. Cur-
tius lib. v. cap. 1, 22. Post hos Chal-
dei, Babyloniorumque non vates modo,
sed etiam artifices cum fidibus sui
generis ibant, ubi Musicos designari
manifestum. Idem lib. vi. cap. 11,
5. artifices pro cantoribus posuit.
Mihi tamen, ob usum Cæsaris,
magis arridet vulgata lectio. Sic
lib. vii. B. G. cap. xxix. Non virtu-
te neque acie vicisse Romanos, sed ar-
tificio quodam & scientia oppugnatio-
nis. Et lib. ii. B. C. cap. vi. artificum
gubernatorum dixit. Davies.

Eo die 1 naves Massiliensium, cum iis, quæ sunt captae, intereunt IX.

- 1 LIX. 2 Hoc Cæsari ad Ilerdam nunciato, si-
mul perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. Illi
perterriti virtute equitum, minus libere, minus auda-
cter vagabantur: alias non longo ab castris progressi
spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pa-
bulabantur: alias, longiore circuitu, custodias, sta-
tionesque equitum vitabant; aut, aliquo accepto de-
trimento, aut procul equitatu viso, ex medio itinere,
projectis sarcinis, fugiebant. Postremo & plures inter-
mittere dies, &, præter consuetudinem omnium, no-
ctu constituerant pabulari.

- 1 LX. Interim Oscenses & Calagurritani, qui erant
cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum lega-
tos, seseque imperata facturos pollicentur. hos Tarra-
conenses, & Jacetani, & Ausetani, & paucis post die-
bus

1. Naves cum iis quæ sunt captae intereunt novem J Rarius ut intire hoc modo usurpetur: sic infra lib. II. hujus belli: Ita multorum mensum labor, hostium perfidia, & vi tempestatis, puncto temporis interiit. D. Vossius.

Ibid. J Deprimuntur. Proprie autem intire dicuntur animalia; hinc ad res inanimas facta est translatio. Sic lib. III. B. C. cap. XXVII. Naves Rhodias affixit, ita ut ad unam constatae omnes numero XVI eliderentur, & naufragio intirent. Hirtius Bell. Alex. cap. XXI. Navigium quidem ejus multitudine depressum militum, una cum hominibus interiit. Davies.

2. Hoc Cæsari ad Ilerdam nunciato J Ita Scaliger edidit. In prioribus editionibus erat. Hoc primum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur. Palatinus habet, Hoc primum cum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur. Corruptè quidem, sed veram eruere lectionem arduum non est: non dubito rescribere, Hoc quamprimum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur, Sca-

liger certe audacter nimis vocem illam primum ejecerat. D. Vossius.

Ibid. J MS. Brant. Hoc primum cum Cæsari ad Ilerdam nunciatur. In aliis Codd. est hoc praelium. Rescribendum puto hoc praelium cum Cæsari ad Ilerdam nunciatur. Mutandi primus auctor fuit Pet. Ciacconius, qui & primum & praelium pro Glossemate habuit. Davies.

3. Cum Oscensibus contributi J Ciacconius illud cum putabat delendum. Arbitror retineri posse, ut cum Oscensibus contributi, dicatur ea ratione qua dicimus, cum aliquo conjunctus. Usus Plinius eadem voce lib. III. cap. III. Præter civitates contributas aliis: ut arbitrer illud contributas esse, quod supra sæpius dixit Cæsar attributas: uti cum ait Suetiones Rhemis attributos esse, hoc est, in eorum ditione positos. Plinius eodem libro & cap. inquit: Colonia immunit Illici, unde Illicianensis. In eam contribuntur Icositani, D. Vossius.

bus: Illurgavonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. Petit ab his omnibus, ut se frumento ju-
vent; pollicentur: atque, omnibus undique conqui-
sitis jumentis, in castra deportant. Transit etiam cohors
Illurgavonensis ad eum, cognito civitatis consilio, &
signa ex statione transfert. Magna celeriter fit commu-
tatio rerum. Perfecto ponte, magnis v civitatibus ad
amicitiam adjunctis, expedita re frumentaria, extin-
ctis rumoribus de auxiliis legionum, quæ cum Pompe-
jo per Mauritaniam venire dicebantur, multæ longin-
quiores civitates ab Afranio desciscunt, & Cæsaris ami-
citiam sequuntur.

- LXI. Quibus rebus perterritis animis adversario-
rum, Cæsar, ne semper magno circuitu per pontem e-
quitatus esset mittendus, nactus idoneum locum, fos-
sas pedum xxx in altitudinem complures facere insti-
tuit, 2 quibus partem aliquam Sicoris averteret, va-
dumque in eo flumine efficeret. His pene effectis, ma-
gnus in timorem Afranius Petrejusque perveniunt, ne
omnino frumento pabuloque intercluderentur; quod
multum Cæsar equitatu valebat: itaque constituunt
ipsis locis excedere, & in Celtiberiam bellum trans-
ferre. Huic consilio suffragabatur etiam illa res, quod
ex duobus contrariis generibus, quæ superiore bello
cum L. Sertorio steterant, civitates victæ nomen at-
que

WBP
Opale

1. Illurgavonenses, qui flumen Iberum attingunt J Nonnulli Codd. Lurgavonenses. Hes Livius lib. XXII. c. XXI. Ilergavonenses vocat, ut falsus sit Fulv. Vossius, eosdem ac Ilergetas arbitrat. Hujus tamen errorem sequitur Jac. Dalecampius, qui ex ipso flumine refelli potest: hic enim Hist. Nat. lib. III. cap. III. Ilergaonium (sic vocat Illurgavonenses) regionem memorat, à qua Illergerum regionem manifeste distinguit. Da-

2. Quibus partem aliquam Sicoris averteret J Sic Pet. quoque & Bong. Non male Palat. (& edit. Rom. Ven. Beroald. probante Fr. Hotomanno) quibus parte aliqua Sicorem averteret. D. Vossius.

3. Ipsi locis excedere J In aliis ipsi. MS. Norv. his locis excedere, quam scripturam utraque lectione meliorem arbitror. P. Ciacconio ex conjectura placuit iis locis, quod eodem redit. Davies.

que ¹ imperium absentis timebant : quæ in amicitia manserant, Pompeji magnis affectæ beneficiis eum diligebant : Cæsar autem in barbaris erat nomen obscurius. ² Hinc magnos equitatus, magnaue auxilia expectabant; & suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc inito consilio, toto flumine Ibero naves conquirere, & Octogesam adduci jubent. id erat oppidum positum ad Iberum, milliaque passuum à castris aberat xx. ad eum locum fluminis, navibus junctis, pontem imperat fieri : legionesque ¹¹ flumen Sicorim transducunt; castraque muniunt vallo pedum ^{xii}.

¹ LXII. Qua re per exploratores cognita, summo labore militum Cæsar, continuato diem noctemque opere in flumine avertendo, huc jam rem deduxerat, ut equites, etsi difficulter, atque ægre fiebat, possent tamen, atque auderent flumen transire; pedites vero tantummodo humeris ac ³ summo pectore exstare; & quum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad trans-eundum non impedirentur. Sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nunciabatur; & in Sicori vadum reperiebatur.

¹ LXIII. Jam vero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque ¹¹ auxiliariis cohortibus Ilerdæ præsidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt, & cum ¹¹ legionibus, quas superioribus diebus trans-

¹. Imperium absentis timebant] Historiarum periti satis intelligunt Pompejum denotari, qui cum Metello bellum Sertorianum confecit. Vide inter alios Florum lib. ⁱⁱⁱ. cap. ^{xxii}. Durum tamen est, ut nomen illud hoc in loco subaudiatur, cum de Pompejo proxime non agatur. An, voce transposita, legendum Imperium absentis Pompeji timebant : quæ in amicitia manserant, magnis affecta beneficiis &c. ? Certe clarior multo & apertior fit sententia. Davies.

². Hinc magnos equitatus] Rarum

hoc ut equitatus vox in plurali usurpetur. D. Vossius.

Ibid.] Rarum asserit D. Vossius, ut equitatus vox in plurali usurpetur. Scriptores tamen de Bell. Hispan. cap. ^{xxxvi}. Pedatibus & equitatibus ad persequendum celeriter accedunt. Florus lib. ⁱⁱⁱ. cap. ^{xi}. Tum sine mora circumfusi undique equitatus. Item alii. Davies.

³. Summo pectore exstare] Syntaxis ratio videtur postulare, ut legatur exstarent, quemadmodum representant editi. Rom. Ven. Bernab. Idem.

transdixerant, castra conjungunt. Relinquebatur Cæsari nihil, nisi uti equitatu ¹ agmen adversariorum male haberet, & carperet. pons enim ipsius magnum circuitum habebat; ut multo brevior itinere illi ad Iberum pervenire possent. Equites ab eo missi flumen trans-eunt, & quum de tertia vigilia Petrejus atque Afranius ³ castra movissent, repente sese ad novissimum agmen ostendunt; & magna multitudo circumfusa, morari atque iter impedire incipiunt.

LXIV. Prima luce ex superioribus locis, quæ Cæsaris castris erant conjuncta, cernebatur equitatus nostri prælio novissimos illorum premi vehementer, ac nonnunquam sustinere extremum agmen, atque interrumpi: alias inferri signa, & universarum cohortium ² impetu nostros propelli, deinde rursus conversos infequi: ³ totis vero castris milites circulari, & dolere, hostem ex manibus dimitti, ³ bellum necessario longius

¹. Agmen adversariorum male haberet, & carperet] Vexaret vel attentaret, ut explicat Nonius. Sic hujusce libri cap. ^{lxxxviii}. Equitatus præmissi qui novissimum agmen carperet. Horius Bell. Afric. cap. ^{lxxv}. Agmen quo extremum carpere. Apulejus Metam. lib. ^{viii}. pag. ¹⁵⁷. Carpebat animam. Silius Italicus lib. ⁱⁱ, ⁴⁵⁸. Carpebatque dies urbem. Vide & Ovidium Art. Amand. lib. ⁱⁱ, ¹¹⁴. Editi. vet. corrupte exhibent male haberet, & caperet. Davies.

². Totis vero castris milites circulari] Sic recte reposuerunt jam pridem viri docti, & habet mss. Cujac. Pet. Palat. Dicuntur enim homines circulari, cum re nova audita conveniunt, & quasi in orbem consistunt. Unde circulatori, homines infames, nomen adepti à circulis, quos convenire faciunt; qualem denotat Tacitus cum ⁱ. Annal. ait, miscere cæsus infirmali studio doctus. A γύραζ Græci vocare: ab eadem origine,

quia ἀγέρας ἢ συνάγειν ἢ ὄχλον. H. Stephanus putabat appellatos ἀπὸ τοῦ περὶ αὐτὸν, quia circumducunt secum homines per urbes: sed prius simplicius est, & congruit illis circulatoribus. D. Vossius.

Ibid.] Circulos facere, colloquendi causa. Circulus est orbis fabulantium, unde qui in hujusmodi cœtus conveniunt, circulari dicuntur. Seneca epist. ^{xi}. Istam vim dicendi aptiorem esse circulanti iudices, quam agentem rem magnam ac seriam; docentique. Sic & Epist. ^{xc}. si Codici Lipsiano fides. In editi. Rom. Ven. Bernab. est milites conturbati, quam lectionem adversantibus MSS. intruserunt editores, quod vocem paulo rariorem non intelligerent, ut recte vidit P. Victorius Var. Lect. lib. ^{viii}. cap. ^{xiii}. Davies.

³. Bellum necessario longius duci] Sic plerique codices: nec male, si necessario in auferendi casu positum dicas. Non male interea Palatin. bellum non necessario longius duci. Et tum

gius duci. centuriones, tribunosque militum adire, atque obsecrare, ut per eos Cæsar certior fieret, *ne labori suo, nec periculo parceret: paratos esse, sese posse & audere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus.* Quorum studio & vocibus excitatus Cæsar, etsi timebat tantæ magnitudinis flumini exercitum objicere, conandum tamen, atque experiendum judicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi jubet, quorum aut animus, aut vires videbantur sustinere non posse. hos cum legione una præsidio castris relinquit: reliquas legiones expeditas educit; magnoque numero jumentorum in flumine supra atque infra constituto, transducit exercitum. ¹ Pauci ex his militibus vi fluminis abrepti ab equitatu excipiuntur, ac sublevantur. ² interiiit tamen nemo. Transducto incolumi exercitu, copias instruit; triplicemque aciem ducere incipit, ac tantum fuit in militibus studium, ut, ³ millium vi addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita, eos qui de tertia vigilia exissent, ante horam diei ix consequerentur.

LXV. Quos ubi Afranius + procul visos cum Petro-
jo

necessario adverbium erit. D. Vossius.

1. Pauci ex his militibus vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur] Libet hic lectionem vet. cod. mei, licet hoc loco corruptissimi, repræsentare, si forte aliquo alio libro adjuti docti viri, vulgata lectionem aliquo modo restituere possint. Sic enim habet, (ut & MS. Norvic.) Pauci ex his militibus arma in flumine ab equitatu excipiuntur, ac sublevantur, F. Ursin.

2. Interiiit tamen nemo] Media vox nec non convenit; rescribo itaque interiiit autem nemo. Fr. Hotomannus legit interiiit tamen non nemo: sed hanc conjecturam rejicio, quia de numero mortuorum haud ita loquantur Historici. Davies.

3. Millium vi addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita] Hæc lectio non est à MSS. sed ab ingenio Jos. Scaligeri provenit. Omnes exhibent millium vi ad iter addito ad vadum circuitu, magnaque fluminis mora interposita; unde lego millium vi ad iter addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita, nam vir summus duas voces transpositas suo loco videtur donasse; totidem vero perperam omisit. Idem.

4. Procul visos] Ultima vox abundat, ut Pet. Ciacconio & Jos. Scaligero observatum. Rescribo procul ipsos. Justinus lib. i. cap. ix. Quibus ne ipsis quidem animus — desuit. Vide & Lactantium Div. Inst. lib. v. cap. ii. extr. Davies.

jo conspexit, nova re perterritus, locis superioribus constitit, aciemque instruit. Cæsar in campis exercitum reficit, ne defessum prælio objiciat. rursus conantes progredi insequitur & moratur. Illi necessario maturius, quam constituerant, castra ponunt. suberant enim montes, atque à millibus passuum v itinera difficilia atque angusta excipiebant. Hos intra montes se recipiebant, ut equitatum effugerent Cæsar's; præsidisq; in angustiis collocatis, exercitum itinere prohiberent; ipsi sine periculo, ac timore, Iberum copias transducerent. Quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum: sed totius diei pugna, atque itineris labore defessi rem in posterum diem distulerunt. Cæsar quoque in proximo colle castra ponit.

LXVI. Media circiter nocte iis, qui adaquandi causa longius à castris processerant, ab equitibus correptis, fit ab his certior Cæsar, duces adversariorum silentio copias castris educere. Quo cognito, ¹ signum dari jubet,

2. Signum dari jubet, & vasa militari more conclamari] Accuratus hæc Frontinus lib. i. cap. iix. C. Cæsar, inquit, per exceptum quendam aquatorum, cum comperisset Afranium Petrejamque castra noctu moturos, ut, citra vexationem suorum, hostilia impediret consilia, in initio statim noctis vasa conclamari milites, & præter adversarium castra agi mulos cum fremitu, & sonum jussu continuare, quos retentos vultus arbitrari castra Cæsarem movere. Putabam autopsias esse: nam stratagemate mulorum ad Gergoviam usus Cæsar, ut supra legimus lib. vii. Dicat forsitan quis & hic simile aliquid contigisse: idque colligo ex verbis quæ infra occurrunt: nam erant in castris Afranianis, qui dicerent: non posse clam exiri, circumfundi noctu equitatum Cæsaris, atque omnia loca atque itinera obsideri: sed facile occurrit, cum ipse Cæsar dicat, pon aliunde eam opinionem profectam, quam quia antea no-

ste conclamari vasa in castris Cæsaris audiissent. De Frontini loco obiter moneo, suspectum mendii videri, & vocem illam milites à librario imperito insertam; nam nullus dixit vasa conclamare milites. Neque id arbitror ab militibus factum: sed puro delectos fuisse præcones, qui id facerent, quomodo Tesserarii fuerent, qui tesseras militibus annuntiarent. Nec miretur quis totam me vocem audacter adeo ejicere ex Frontino, qui corruptissimus hodie circumfertur. Sane in Vegetio complura id genus occurrunt: quale hoc quod lib. ii. cap. v. Jurant autem milites, omnia se strenue facturos quæ jussit Imperator, nunquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romana Republica. Ubi certe multum vereor ne vox militiam à sciolo aliquo adjecta sit, qui cum nesciret deferere, & desertores dici & desertores, putavit addendam vocem militiam. Certe si id displicet, contra mo-

bet, & vasa militari more conclamari. Illi exaudito clamore veriti, ne noctu impediti sub onere configere cogerentur, aut ne ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur, iter supprimunt, copiasque in castris continent. Postero die Petrejus cum paucis equitibus occulte ad exploranda loca proficiscitur. hoc idem fit ex castris Cæsaris. mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, qui loci naturam perspiciat. Uterque idem suis renunciat, v millia passuum proxima intercedere itineris campestris: inde excipere loca aspera & montuosa. Qui prior has angustias occupaverat, ab hoc hostem prohiberi nihil esse negotii.

LXVII. Disputatur in concilio à Petrejo, & Afranio, & tempus profectionis quaeritur. Plerique cenfebant, ut noctu iter facerent: posse prius ad angustias veniri, quam sentirentur. Alii, quod pridie noctu conclamatum esset in castris Cæsaris, argumenti sumebant loco, non posse clam exiri, circumfundi noctu equitatum Cæsaris, atque omnia loca, atque itinera obsideri: nocturnaque praelia esse vitanda, quod perterritus miles in civili dissensione timori magis, quam religioni consulere consue-

rem Verustatis scripsit Vegetius. Prius tamen malo dicere. In Frontino quin idem usu venerit, non ambigo: imperitus quispiam cum putaret vasa ab aliquo conclamari, inseruit vocem milites. Tu eam expunge, & lege mecum vasa conclamari. D. Vossius.

1. L. Decidius Saxa] Alii Saxo: sed in codice Fulvii Ursini, & Carvariensi est L. Decidius Saxa, cuius meminit Cicero Philip. XIII. In Epitome Liviana lib. CXXVII. est Didius Saxa, ex quo dubitant quidam, an hic & apud Ciceronem Didius sit legendum. Sed Didium appellatur à Dion. lib. XLVII. licet corrupte apud eum scriptum sit Διδιος. Σαζα, pro Διδιος. Σαζα. Ciacc.

2. Disputatur in concilio] Legendum

in consilio, & postea hac vicit in consilio sententia; non enim coram tota militum turba hæc agitabantur. Davies.

3. Pridie noctu] Vocem noctu non agnoscit Petavianus. D. Vossius.

4. Argumenti sumebant loco] Pro argumento habebant. Elegans hic vocis loci usus apud nostrum & alios scriptores obtinet. Sic huiusce libri cap. LXXXIV. Datur obsidi loco Cæsaris filius Afranii. Jul. Obsequens de Prodig. cap. LXIII. Incendium — prodigii loco habebant. Vide & cap. LXVIII. Hoc cum non intelligerent Librarii, in nonnullis MSS. & antiquis cuss legitur argumentum sumebant loco. Davies.

5. Timori magis, quam religioni consulere consueverit] Egregie religionem pro

rit: at lucem multum per se pudorem omnium oculis, multum etiam tribunorum mil. & centurionum præsentiam asferre, quibus rebus coërceri milites, & in officio contineri soleant. quare omni ratione esse interdiu perurpendum. et si aliquo accepto detrimento, tamen, summa exercitus salva, locum, quem petant, capi posse. Hæc vicit in concilio sententia; & prima luce postridie constituunt proficisci.

LXVIII. Cæsar, exploratis regionibus, albente caelo, omnes copias castris educit; magnoque circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit. namque itinera, quæ ad Iberum atque Octogesam pertinebant, castris hostium oppositis tenebantur. Ipsi erant transcendendæ valles maximæ, ac difficillimæ: saxa multis locis prærupta, iter impediabant: ut arma per manus necessario transferrentur, militesque inermes, sublevatique alii ab aliis magnam partem itineris conficerent. sed hunc laborem recusabat nemo, quod cum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem Ibero intercludere, & frumento prohibere potuissent.

LXIX.

pro sacramento dixit, cuius apud Romanos maxima reverentia. Hinc Seneca epist. xvi. Primum militia vinculum est religio, & signorum amor, deserendi nefas. Nam jurabat miles se signa non deserturum; unde Veget. lib. II. cap. V. Jurant autem milites, omnia se strenue facturos quæ præstet Imperator, nunquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romanæ Republica. Unde nunc tanto manifestius quod statim dixi, vocem hanc militiam supposititiam esse, nam miles solitus jurare se signa nequaquam deserturum, non militiam. Porro quod hic religionem Cæsar, idem mox officium appellat, cum ait: quibus rebus coërceri milites & in officio contineri soleant. Hoc est in officio, quod signis debebant, ut nunquam ea desererent. Et eodem fere modo religionem pro debito officio posuit Cicero VII. Verrina: Nam

qui, inquit, sibi hoc sumsit, ut corrumpat mores aliorum, ac peccata reprehendat: quis huic ignoscatur siqua in re ab religione officii declinavit? Hoc est à debito officio. D. Vossius.

1. At lucem multum per se pudorem omnium oculis] Legit Pet. Ciacconius contra omnia exemplaria at luce multum per se pudorem omnium oculis, non mala quidem, sed haud necessaria conjectura. Pudoris enim sedes in oculis interdum collocatur; ut apud Euripidem Ἀιδὸς ἐν ὀφθαλμοῖς γήμται, τῆς αἰσχύνης. Quemadmodum autem lux pudorem, ita tenebræ impudentiam dicuntur asferre. Noster lib. II. B. C. cap. XXXI. Huiusmodi res aut pudore aut metu continentur, quibus rebus nox maxime adversaria est. Hinc est quod tenebræ impudentes vocat Minutius Felix in Oct. pag. 29. Davies.

LXIX. Ac primo Afraniani milites, visendi causa, læti ex castris procurrebant, contumeliosisque vocibus prosequerentur, ¹ *necessarii victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reverti.* erat enim iter à proposito diversum; contrariamque in partem iri videbatur. Duces vero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent, multumque eorum opinionem adjuvabat, quod sine jumentis, impedimentisque ad iter profectos videbant; ut non posse diutius inopiam sustinere confiderent. Sed, ubi paulatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt; jamque primos superare regionem castrorum animadverterunt; nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin statim castris exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma; atque omnes copiae, paucis praesidio relictis cohortibus, exeunt, rectoque ad Iberum itinere contendunt.

LXX. Erat in celeritate omne positum certamen, utri prius angustias montesque occuparent: sed exercitus Cæsaris viarum difficultates tardabant; Afranii copias equitatus Cæsaris insequens morabatur. Res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta, ut, si priores montes, quos petebant, attigissent, ipsi periculum vitarent, impedimenta totius exercitus, cohortesque in castris relictas servare non possent, quibus interclusis exercitu Cæsaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. Confecit prior iter Cæsar; atque ² ex magnis rupibus nactus planiciem, in hac contra hostem aciem instruit.

¹. *Necessarii victus inopia*] Ante vocem primam in MS. Norwic. est *non*; in edit. Ven. hos. Codex autem Ursin. & impressi Rom. Beroald. nos representant, ut legendum arbitrer nos *necessarii victus inopia*; non enim est, cur eam voculam à mala manu adjectam putemus. Davies.

². *Ex magnis rupibus nactus planiciem*] Postquam aliquid spatii rupes oc-

cuparunt, proxima fuit planicies, ut recte explicat Joan. Frid. Gronovius Observ. lib. iv. cap. xx. Sic Justinus lib. xii. cap. x. i. Itaque ex magna desperatione tandem saluti redditus. Velleius Paterculus lib. i. c. xii. Ex provocatione, ipse modicus virium, immanis magnitudinis hostem interemit. Vide etiam notat. ad hujusce libri c. xlv. Davies.

struit. Afranius, quum ab equitatu novissimum agmen premeretur, & ante se hostem videret, collem quandam nactus, ibi constitit. Ex eo loco iv cetratorum cohortes in montem, qui erat in conspectu omnium excellissimus, mittit. hunc magno cursu concitatos jubet occupare, eo consilio, uti ipse eodem omnibus copiis contenderet, & mutato itinere, jugis Octogesam perveniret. Hunc quum obliquo itinere cetrati peterent; conspiciatus equitatus Cæsaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati sustinere potuerunt; omnesque ab his circumventi, in conspectu utriusque exercitus interficiuntur.

LXXI. Erat occasio bene gerendæ rei. Neque vero id Cæsarem fugiebat, tanto sub oculis accepto detrimento, perterritum exercitum sustinere non posse, praesertim circumdatum undique equitatu, quum in loco aequo atque aperto confligeretur. Idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrerant legati, centuriones, tribunique mil. *ne dubitaret praelium committere: omnium esse militum paratissimos animos: Afranianos contra multis rebus sui timoris signa misisse, quod suis non subvenissent; quod de colle non decederent; quod vix equitum incursus sustinerent; collatisque in unum locum signis conferti, neque ordines, neque signa servarent. Quod si iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnan-* ⁴ *di facultatem; quod certe inde decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere posset.*

LXXII. Cæsar in eam spem venerat, se sine pugna & sine vulnere suorum rem conficere posse; quod re frumentaria adversarios interclusisset. Cur etiam secundo praelio aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optime meritis de se milites? cur denique fortunam periclitaretur?

¹. *Aliquo loco*] Prior vox Pet. Ciacconius offendit, qua de causa legendum conjecit *aquo loco*, Sed MS.

Norwic. exhibet alio loco, & hanc sane scripturam, ni fallor, omnes mecum probabunt, Davies.

retur? præsertim quum non minus esset imperatoris, consilio
 3 superare, quam gladio: movebatur etiam misericordia ci-
 vium, ¹ quos interficiendos videbat: quibus salvis atque in-
 columibus rem obtinere malebat. Hoc consilium Cæsaris
 4 à plerisque non probabatur. milites vero palam inter
 se loquebantur; quoniam talis occasio victoriæ dimittere-
 tur, etiam quum vellet Cæsar, sese non esse pugnatu-
 5 ros. Ille in sua sententia perseverat; & paullum ex eo loco
 digreditur, ut timorem adversariis minuat. Petrejus
 atque Afranius, oblata facultate in castra sese referunt.
 Cæsar præfidiis montibus dispositis, omni ad Iberum
 intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris
 castra communit.

1 LXXIII. Postero die duces adversariorum pertur-
 bati, quod omnem rei frumentariæ, fluminisque Ibe-
 2 ri spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. Erat
 unum iter, Ilerdam si reverti vellent, alterum, si Tar-
 raconem peterent. Hæc consiliantibus eis, nunciatur,
 3 aquatores ab equitatu premi nostro: qua re cognita,
 crebras stationes disponunt equitum, & cohortium ala-
 riarum; legionariasque interjiciunt cohortes; vallum-
 que ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra mu-
 nitionem & sine timore, & sine stationibus aquari
 possent. Id opus inter se Petrejus atque Afranius parti-
 tiuntur: ipsique, perficiendi operis causâ, longius
 progrediuntur.

1 LXXIV. Quorum discessu liberam nacti milites col-
 loquiorum facultatem, vulgo procedunt; & ² quem
 quis-

1. Quos interficiendos videbat] Ra-
 rum est, ut apud melioris ævi scri-
 ptos hujusmodi participia futurum
 tempus adsignificent, unde Fam.
 Stradam ob hunc eorum usum nota-
 vit Casp. Scioppius Inf. Famiani pag.
 95. Ita tamen persæpe loquitur Sul-
 picius Severus. Sic Hist. Sacr. lib. 1.
 cap. 14. de in unum, dispergenda
 per totum orbem, multitudo contraxit.

Et cap. vi. Multiplicandumque se-
 men ejus, sicut arenas maris stellasque
 cæli, spondit. Ac iterum cap. viii.
 Majorem minori subdendum esse. Vide
 etiam lib. 11. cap. 14. Davies.

2. Quem plerisque in castris notum
 atque municipem habebat, conquirat at-
 que vocat] Lego omnino: quem quis-
 que in castris notum atque municipem ha-
 bebat conquirat atque evocat. Sic in ma-
 nifestum.

quisque in castris notum aut municipem habebat, con-
 quirit, atque evocat. Primum agunt gratias omnes omni-
 2 bus, quod sibi perterritis pridie pepercissent: eorum se bene-
 ficio vivere: ¹ deinde Imperatoris fidem quarunt, rectene
 se illi sint commissuri; & quod non ab initio fecerint, ar-
 maque cum hominibus necessariis, & consanguineis contule-
 rint, conqueruntur. His provocati sermonibus, fidem ab
 3 imperatore de Petreji & Afranii vita petunt; ne quod in se
 scelus concepisse, neu suos prodidisse videantur. quibus con-
 firmatis rebus, se statim signa translaturus confirmant; le-
 gatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Cæsarem
 mittunt. Interim alii suos in castra, ² invitandi causâ,
 adducunt; alii ab suis abducuntur; adeo, ut una castra
 jam facta ex binis viderentur. compluresque tribuni
 militum, & centuriones ad Cæsarem veniunt, seque
 ei commendant. Hoc idem fit à principibus Hispaniæ; ⁵
 quos illi evocaverant, & secum in castris habebant ob-
 sidum loco. Ii suos notos hospitesque quærebant, per
 quem quisque eorum aditum commendationis haberet
 ad Cæsarem. Afranii etiam filius adolescens, de sua &
 6 parentis sui salute, cum Cæsare, per Sulpicium lega-
 tum,

auscriptis Bongars. Petav. & v. c.
 legitur. Evocat etiam alii legendum
 putaverant. Sed Ciaconius opponit
 ut autotitatem Lucani, qui super
 his ipsis colloquiis ait:

Hospitis ille cit nomen, vocat ille pro-
 prium.

Mirum certe poetam, quia evocat non
 licebat, posuisse vocat. Sed omitto
 hæc. D. Vossius.

Idem, quem quisque. Sic MSS. Bong.
 Pet. Voss. Norvic. ac editt. Rom. Ven.
 Beroald. Steph. At Just. Lipsius & Jof.
 Scaliger in suis editionibus repræ-
 sentantur quem plerisque in castris &c.
 quæ quidem lectio tam sensui, quam
 Grammaticæ repugnat. Nos igitur
 veterum scripturam, probante D.
 Vossio, reque ipsa clamante, resti-
 tuimus. Davies.

1. Deinde Imperatoris fidem quarunt]
 Conjecit Pet. Ciaconius, Dein de Im-
 peratoris fide quarunt, quem secutus
 Jof. Scaliger ita edidit. At alteram
 lectionem exhibent Codices, eaque
 omnino est retinenda. Ovidius Met.
 lib. xiii. vs. 89.

— Si queritis hujus

Fortunam pugne, non sum superatus
 ab illo.

Noster lib. 1. B. G. cap. xviii.
 Eadem secreto ab aliis querit. In MS.
 Brantiano absurde legitur Imperatoris
 fidem queruntur. Idem.

2. Invitandi causâ] Ut eos beni-
 gne amiceque exciperent; hoc enim
 in loco illa est vocis invitandi po-
 testas. Vide quæ collegit Joan. Ge-
 org. Gravins ad Justini lib. 1. cap. vi.
 Idem.

7 tum, agebat. Erant plena lætitia & gratulatione omnia; eorum, qui tanta pericula vitasse; & eorum, qui sine vulnere tantas res confecisse videbantur. magnumque fructum suæ¹ pristinae lenitatis omnium iudicio Cæsar ferebat; consiliumque ejus à cunctis probabatur.

1 LXXV. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab instituto opere discedit, seque in castra recipit; sic paratus, ut videbatur, ut, quicumque accidisset casus, hunc
2 quieto & æquo animo ferret. 2 Petrejus vero non deserit

1. *Pristina lenitatis*] Pridianæ, quam die proximo exercuerat; ut ex eo patet, quod paullo ante milites Afraniani gratias agant omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie peperissent. Sic lib. IV. B. G. cap. XIV. *Milites nostri, pristini diei perfidia incitati.* A. Gellius Noct. Attic. lib. X. cap. XXIV. *Die pristino, id est, priore, quod vulgo pridie dicitur.* Davies.

2. *Petrejus vero non deserit sese; armat familiam*] Inquit ad hunc locum Hottomannus: Familia nomine intelligit, opinor, quos Proconsules ex domesticis convitionibus, aut domesticis apparitionibus secum habere consueverant; qui quasi ex cohorte pratoria appellari solent, ut ait Cicero Epist. ad Q. Fr. In qua nullum aliud genus animadverto quod ex familia dici possit: nam servos certe ad arma non vocaret. Colonos quidem, de quibus superius diximus, potest etiam hoc verbo significare. Sed, quod pace summi viri dixerim, plurimum fallitur. Familia hic Cæsari sunt famuli, liberti, coloni: & ne dubites, audi Lucanum de eadem re loquentem: lib. IV. v. 205.

— nam postquam fœdera pacis

Cognita Petrejo, seque & sua tradita veniunt

Castra videt, famulus scelerata ad prælia dextras

Excitat.

Neque id hoc bello novum: ait de

Domitio supra ipse Cæsar: *Presertim item Domitium, ad occupandam Massiliam, navibus ætuariis VII, quas Igili & in Cosano à privatis coactas, servis, libertis, colonis suis compleverat.* Hinc toties infra memorantur, *colonica cohortes, & vernacula legio, ex colonis nimirum, & servis scripta.* Illud quæri possit, an & gladiatores intelligantur: quod non temere dixerim. Scio fuisse postea solatiores sæculi mores. Legimus apud Tacitum 1. Annalium Vibulenum quendam militem gregarium, de interfecto fratre falso querentem, ita Blasum Legatum compellasse. *Quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddidit? (lege reddet.) quem missum ad vos à Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima jugulari per gladiatores suos, quos in exitum militum habet atque armat.* Itaque gladiatores illi solebant comitari Imperatores in provincias, & erant in illorum familia, ut disertim testantur Taciti verba, qui paullo post subdit: *ut pars militum gladiatores qui è servitio Blasii erant, pars cateram ejusdem familiam vincerent.* Disertim ait, gladiatores è servitio Blasii fuisse. Sed non arbitror illud tempore Cæsaris obtinuisse. Quamvis enim non ignorem hoc ipso libro memorari de gladiatoribus, quos Capuz Cæsar habebat in ludo, eos à Lentulo productos & armatos esse; tamen puto hinc

lerit sese; armat familiam; cum hac, & prætoriam cohortem cetratorum, barbarisque equitibus paucis, beneficiariis suis, quos suæ custodiæ causâ habere consueverat, improviso ad vallum advolat; colloquia militum interrupt; nostros repellit ab castris: quos deprehendit, interficit. reliqui cœunt inter se, & repentino periculo exterriti sinistras sagis involvunt, gladiosque distingunt; atque ita se à cetratis, equitibusque defendunt, castrorum propinquitate confisi; seque in castra recipiunt; & ab iis cohortibus, quæ erant in statione ad portas, defenduntur.

LXXVI. Quibus rebus confectis, flens Petrejus manipulos circuit, militesque appellat; *neu se, neu Pompejum absentem Imperatorem suum adversariis ad supplicium transdant*, obsecrat. Fit celeriter concursus in prætorium. 1 Postulat, ut jurent omnes, se exercitum ductumque non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim à reliquis consilium capturos. Princeps in hæc verba 2 jurat. Ipse idem jusjurandum adigit Afranium. sublequantur tribuni militum, centurionesque. Centuriatim producti milites idem jurant; edicunt, penes quem quisque sit miles Cæsaris, ut produdatur. productos palam in prætorio interficiunt, sed plerisque hi qui receperant, celant, noctuque per

hinc colligi posse, nondum tunc temporis id in usu fuisse: nam gladiatores illi Capuz erant in ludo, ibique manebant; neque rarum id, ut Romani privati gladiatores in urbibus aut municipiis haberent, ad concilianda eorum studia: itaque hic per familiam intellige servos, libertos, colonos, atque id genus homines. D. Vossius.

1. *Postulat, ut jurent omnes*] Ita conjecit Pet. Ciacconius, & ita edidit Jof. Scaliger, cum in Codd. quos viderant, legeretur *postulant, ut jurent omnes.* Antiquissimæ tamen edition. Rom. Ven. Beroaldi, representant

postulat ut jurent omnes; quod manifesto verum; hæc enim verba ad Petrejum solum referuntur. Davies.

2. *Jurat. Ipse idem juramentum*] Elegantius, ut arbitror, hoc modo distingueretur oratio: *Princeps in hæc verba jurat ipse. Idem juramentum adigit Afranium.* Et hanc sane interpunctionem in editt. Rom. Beroaldi. Steph. postea deprehendi. Idem.

3. *Sed plerisque ii quos receperant*] Illud ii non satis placet. In Palat. erat *plerisque quos receperant.* Petrus. plerisque hi quos receperant celant. Unde ex quo veram lectionem, & sine du-

per vallum emittunt. ¹ Sic terror oblatus ducibus, crudelitas in supplicio, nova religio jurisjurandi, spem præsentis deditionis sustulit, mentesque militum convertit, & rem ad pristinam belli rationem redegit.

- ¹ LXXVII. Cæsar, qui milites adversariorum in castra per tempus colloqui venerant, summa diligentia
² conquiri & remitti jubet. sed ex numero tribunorum militum centurionumque nonnulli sua voluntate apud eum remanserunt: quos ille postea magno in honore habuit. ² Centuriones in ampliores ordines, equites Romanos in Tribunitium restituit honorem.

LXXVIII.

dubitatione lego, plerisque hi qui receperant celant. D. Vossius.

Ibid.] Sic diserte MS. Norvic. eandemque lectionem in suo Codice invenit, & inventam probavit Fulv. Ursinus. Miror igitur, unde factum, ut Dionys. Vossius ita primus emendasse sibi videretur. In vulgg. erat plerisque ii quos receperant. MS. Palat. Plerisque quos receperant. Edit. Rom. Ven. Beroald. Steph. Plerique quos ceperant, celant; unde non male legi possit plerique, quos receperant, celant. Davies.

¹ Sic terror oblatus ducibus] In prioribus edit. erat sic terror oblatus à ducibus. Quod nescio cur Scaliger rejecerit: ego firmam lectionem esse non dubito. In Petav. erat, terrore oblato à ducibus: eodem modo in nostro v. c. (sic & in Norvic. ac edit. Rom. Ven. Beroald.) Palat. terror oblatus à ducibus. Omnes tamen præpositionem agnoscunt. D. Vossius.

² Centuriones in ampliores ordines, equites Romanos in tribunitium restituit honorem] Prius editum erat centuriones ampliorisque ordinis. in Bongars. centuriones ampliorisque ordinis. In vet. cod. centuriones ampliores ordines, & sic Petavianus. Sed haud male ista sequentia Scaliger edidit equites Romanos in tribunitium restituit honorem, haud dubie corrupta. Tribuni militum legebantur (ut Lipsius jam

pridem observavit) ex Equitibus, & plebejis. Unde & apud Cæsarem III. de bello Gallico legitur, *restitutio equitum Romanorum*, ubi per Equites Romanos designantur Tribuni, nimirum Silius, & Velanius, quos antea à Veneris retentos docuerat. Sed cum hic dicatur tribunos militum nonnullos apud Cæsarem remansisse, quis affirmare auit omnes equites fuisse: si non omnes erant, an ergo qui Tribuni erant ex plebejis lecti, nullo in honore apud Cæsarem? Aliud ipse dicere videtur, cum ait, quos ille postea magno in honore habuit, quibus verbis universos designat. Quare locum hunc (Lipsius tanquam integrum citat) corruptum esse statuo. Palat. codex plurimum juvat, in quo lego & tr. in tribunitium restituit honorem. Optimè sane. Et nota originem erroris; scriptum fuerat tr. tribunus. Librarius putavit principem litteram esse e. & ex e. r. fecit eq. Roman. Interea ita erravit, ut ex parte verum diceret. Lege igitur hanc periodon hoc pacto: centuriones in primores ordines, trib. in tribunitium restituit honorem. nam illud amplioris ordinis puto depravatum ex in primores, vel primores. Quæ postquam conjectaveram, vidi & Ciacconio placuisse. D. Vossius.

LXXVIII. Premebantur Afraniani pabulatione, ¹ aquabantur ægre; frumenti copiam legionarii nonnullam habebant, quod ¹ dierum XXI ab Ilerda frumentum jussi erant efferre. Cetrati, auxiliariesque nullam, ² quorum erant & facultates ad parandum exiguæ, & corpora insueta ad onera portanda. itaque magnus eorum quotidie numerus ad Cæsarem perfugiebat. In his ³ erat angustia res: sed ex propositis consiliis duobus explicitius videbatur Ilerdam reverti, quod ibi paululum frumenti reliquerant. Ibi se reliquum consilium explicaturos confidebant. Tarraco aberat longius: quo ⁴ spatio plures rem posse casus recipere intelligebant. Hoc probato consilio ex castris proficiscuntur. Cæsar equitatu præmissis, qui novissimum agmen carperet, atque impediret, ipse cum legionibus subsequitur. Nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus præliarentur.

LXXIX. Genus erat hoc pugnae: Expeditæ cohortes novissimum agmen claudebant: ² pluriesque in locis campestribus subsistebant: si mons erat adscendendus, facile ipsa loci natura periculum repellebat: quod ex locis superioribus, qui antecesserant, ³ suos adscendentes protegebant. quum vallis, aut locus declivis suberat; neque ii, qui antecesserant, ⁴ morantibus

¹ Dierum XXI ab Ilerda frumentum jussi erant efferre] Ergo falsus Dio, qui ait lib. xli. pag. 164. *ἀνδραποδοῦν τὸν τροχὸν ἐξ ἧς* (ἀνδραποδοῦν ἵππας & καὶ μὴν διαβολὴν περὶ δολοῦν, ἵππας ἀνδραποδοῦν) ὅτι ὁ δὲ αὐτοῦ, &c. adhuc neque cibum habere (neque enim secum quicquam habent, quia in his castris se quo statuerant perventuros speraverant) & ab aqua laborabant, &c. D. Vossius.

² Pluriesque] Sic edidit Jof. Scaliger ex Pet. Ciacconii conjectura; in libro enim est pluresque, ex qua lectione sensus rei congruus exculpi

non potest. Quamvis autem hæc vox apud melioris ævi scriptores a libi non occurrat, ei tamen patrocinatur compluries, quo usi sunt Plautus & Cato, ut ostendit A. Gellius Noct. Attic. lib. v. cap. xxi. Davies.

³ Suos adscendentes protegebant] Bongars. suos desuper adscendentes protegebant. Sic & Palatinus, nisi quod desideratur in eo τὸ suos. D. Vossius.

⁴ Morantibus opem ferre] Pone sequentibus; morantes enim hic opponuntur ijs, qui antecesserant, quæ novæ

bus opem ferre poterant; equites vero ¹ ex loco superiore in adversos tela conjiciebant: ² tum magno erat
 4 in periculo res; tum inquirebant, ut, quum ejusmodi esset locis appropinquatum, legionum signa consistere juberent, magnoque impetu equitarum repellerent; eo summo, repente incitato cursu sese in valles universi demittere, atque ita transgressi rursus in
 5 locis superioribus consistere. nam tantum ab equitum suorum auxiliis aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos superioribus perterritos proeliis, in medium reciperent agmen, ultroque eos tuerentur; quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæsaris exciperetur.

1 LXXX. Tali dum pugnatur modo, lente, ac paulatim proceditur, crebroque, ut sint auxilio suis, subsistunt, ut tum accidit, millia enim progressi ^{iv}, vehementiusque peragitati ab equitatu, montem excelsum capiunt: ibique una à fronte contra hostem castra muniunt, neque jumentis onera deponunt. Ubi Cæsaris castra posita, tabernaculaque constituta, &
 3 dimissos equites, pabulandi causa, animadvertere; se-

nova est verbi notio. Pet. Ciacconius hic laborantibus importune reponit. Davies.

1. Ex loco superiore in adversos] Editt. Rom. Ven. Beroald. habent adversarios; sed legendum adversos. Equitatus enim Cæsaris milites Afranianos sequutus, in eos progredientes tela conjiciebat, ac proinde in adversos. Eandem lectionem Fulv. Ursino & Fr. Hotomanno placuisse video, licet rationem non addiderint, ob quam illis ita videretur. Idem.

2. Tum magno erat in periculo res; tum inquirebant] Locus corruptissimus, nec à quoquam hactenus tentatus præter Hotomannum, qui pro inquirebant emendavit requirebant: male fateor, sed melius quam vul-

gata. Lègo ope còdicis Petaviani: tum magno erat in periculo res. Requirebatur ut cum ejusmodi esset locis appropinquatum, legionum signa consistere juberent. (Cum Petaviano Codice facit MS. Norvic.) Hæc genuina loci lectio, quam non facile quis ingenio adsecutus fuisset, nisi opem tulissent codices. Sane Ciacconius depravatum agnovit; cæterum quomodo restitueretur, nihil addidit. Error ortus ex præmissa particula tum, quam librarius imperitus repetendam putavit. D. Vossius.

3. Dimissos equites, pabulandi causa, animadvertere] Editt. Rom. Ven. Beroald. animadverunt, quod melius est ob verba præsentis temporis, quæ sequuntur. At MS. Norvic. habet animum advertunt, & hæc vera pro-

se subito proripiunt hora circiter vi ejusdem diei; & spem nacti moræ discessu nostrorum equitum, iter facere incipiunt. Qua re animadversa, Cæsar eductis
 4 legionibus subsequitur; præsidio impedimentis paucas cohortes relinquit; hora x subsequi pabulatores, equitesque revocari jubet. Celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium revertitur. Pugnatur acriter
 5 ad novissimum agmen, adeo ut pene terga convertant: compluresque milites, etiam nonnulli centuriones interficiuntur. Instabat agmen Cæsaris, atque universum imminerebat.

LXXXI. Tum vero neque ad explorandum idoneum locum castris, neque ad progrediendum data facultate, consistunt necessario, & procul ab aqua, & natura iniquo loco castra ponunt. sed iisdem de causis
 2 Cæsar, quæ supra sunt demonstrata, proelio non la cessit, & eo die tabernacula statui passus non est; quo paratiores essent ad insequendum omnes, si ve noctu, si ve interdiu erumperent. Illi animadverso vitio castrorum, tota nocte munitiones proferunt, ¹ castraque ca-

stris

præfatus est lectio. Vide not. ad lib. 1. B. G. cap. xxiv. & lib. v. B. G. c. xviii. Davies.

1. Castraque castris convertunt] Sic codd. plerique omnes & mss. Pet. ac Bong. sed hic à manu secunda: à prima manu erat (quantum videtur) convertunt, & idem quoque in Palatino legitur. Ciacconius legendum putabat convertunt. Quæ phrasim vitata Cæsari, at hoc loco damanda. Nam conferti dicuntur castra, quando proxime hostem possunt. Quis hoc ab Afranio Petrejoque factum ait; imo ratio ipsa repugnat, & siquid judico, castra Afranius aversa parte, quæ longissime à Cæsare aberat, protulit. Quare retineo illud convertunt, quod hic exponendum commutant. Nam ut verbum solum, est mutare solum, vel succedere eo, ut fortuna conversa, &

commutata, idem sunt: sic castra convertere castris, hic Cæsar posuit, pro castris prioribus relictis nova habere castra. D. Vossius.

Ibid.] MS. Pal. convenerunt: Norvic. conjungunt, Pet. autem Ciacconius coniecit castraque castris conferunt, & sane ita loqui amat Cæsar; mihi tamen videretur nihil esse prorsus in vulgata lectione, quod jure merito offendat. Locum mire interpretatur D. Vossius; putat enim phrasin hæc denotare, Afranianos pro prioribus castris relictis nova habere castra, & quidem à Cæsare magis dislita; cum illos castra sua Cæsaris castris propinquiora fecisse necessario significet: nam hosti ad progrediendum non dari facultatem, hujusce capitis initio testatur est Cæsar, & ex cap. lxxxiii constat, breve spacium inter utraque castra

fratris convertunt. Hoc idem postero die à prima luce faciunt, totumque in ea re diem consumunt. sed, quantum opere processerant, & castra protulerant, tanto aberant ab aqua longius; & præfenti malo aliis malis remedia dabantur. Prima nocte aquandi causa nemo egreditur ex castris. proximo die, præsidio in castris relicto, universas ad aquam copias educunt: pabulum 4 tum emittitur nemo. 5 His eos supplices male haberi Cæsar & necessariam subire deditionem, quam prælio decertare, malebat. conatur tamen eos vallo fossaque circumvenire; ut quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur, quo necessario descensuros existimabat. 6 Ibi & inopia pabuli adducti, & quo essent ad iter expeditiores, omnia sarcinaria jumenta interfici jubent.

LXXXII. In his operibus, consiliisque biduum consumitur. tertio die magna jam pars operis Cæsaris processerat. Illi 3 impediendæ rei causa, hora circiter

11X

fuisse positum, unde etiam patet eos versus Cæsarem movisse, ut, si prælium committeretur, propinquitas castrorum celerem superatis ex fuga receptum daret. Apparet etiam ex Hirtii lib. VIII. B. G. capp. IX. & X. Cæsarem castra castris hostium contulisse, etiam cum timorem simularet. Davies.

1. His eos supplices male haberi Cæsar & necessariam] Ita edidit Jof. Scaliger, & sic MS. Norvic. nisi quod in ea perperam scribatur male haberi. Sed vitiosa est lectio recepta, non enim Afraniani jam erant supplices. Rescribo his eos supplices male haberi, aquæ videlicet ac pabuli inopia. Editt. tamen Rom. Ven. Beroald. Steph. non male exhibent His eos supplices malis Cæsar necessariam subire deditionem; aut etiam, quoniam supplices male haberi in aliis Codd. legatur, reponi potest his eos supplices malis habere Cæsar & necessariam &c. Hæc lectio uerum-

vis eligas, omnes enim vulgare præstant. Idem.

2. Ibi & inopia pabuli adducti — omnia sarcinaria jumenta interfici jubent] Multo melius in MS. Norv. & edit. Rom. Ven. Beroald. legitur illi & inopia &c. Hoc autem eorum facinus memorat Jul. Frontinus Strateg. lib. II. cap. I. Idem.

3. Impediendæ rei causa] MS. Norvic. Impedienda munitionis, qua fiebat, causa. Codex vet. Pinelli, Impedienda munitionis causa, qua fiebat, sic & Fæsti liber, unde ille rescribendum putavit impediendæ rei causa, nam reliqua rei glossa esse videbatur. Acute quidem, nec tamen locum perpurgavit; legendum, omiffa voce causa, impediendæ rei, hora circiter VIII. ut liquet ex vet. impressis, qui veram lectionem & Glossæ integritatem servarunt; & præstant enim Editt. Rom. Ven. Beroald. Steph. Rapheleng. Impediendæ rei, qua munitionis causa fiebat. Sic

Hor-

11X signo dato, legiones educunt, aciemque sub castris instruunt. Cæsar ab opere legiones revocat, equitatum omnem convenire jubet; aciem instruit. contra opinionem enim militum, famamque omnium, 1 videri prælium diffugisse, magnum detrimentum afferebat. Sed eisdem de causis, quæ sunt cognitæ, quo minus 3 dimicare vellet, movebatur; atque hoc etiam magis, quod spatii brevitatem, etiam in fugam conjectis adversariis, non multum ad summam victoriæ juvare poterat. non enim amplius pedum millibus 11 ab castris 4 castra distabant. hinc duas partes acies occupabant; tertia vacabat ad incursum atque impetum militum relicta. Si prælium committeretur, propinquitatem castrorum 5 celerem superatis ex fuga receptum dabat. Hac de causa constituerat signa inferentibus resistere, prior prælio non lacescere.

LXXXIII. 2 Acies erat Afraniana duplex, legio v, 1 &c

Hirtius Bell. Alex. cap. LXV. Quæ disciplina severitatisque essent. Calpurnius Jugurth. cap. LXXXVIII. Quæ postquam gloriosa modo, neque belli parandi cognovit. Vide & Catil. cap. VI. Davies.

1. Videri prælium diffugisse] Sic edidit Jof. Scaliger, cum omnes Codd. repræsentent prælio diffugisse. Mihi legendum videtur prælium defugisse; quod & Fr. Hotomanno placuit. Defugere enim est reculare, vitare. Cæsar lib. VI. B. G. cap. XII. Aditum enim formidinem defugiunt. Et lib. I. B. C. cap. XXXI. Sin timore defugiant, illis se oneri non futurum. Contra diffugere idem denotat, ac partes diversas cursu petere, dilabi. Hirtius lib. VIII. B. G. cap. XXXV. Li repente malo perterriti, diffugiunt in sua præsidia. Cicero Offic. lib. I. cap. XXXI. Non quos in acie cepisset, aut ex periculo mortis diffugissent. Vide & de Bell. Afric. cap. LII. Idem.

2. Acies erat Afraniana duplex: legio v, & III, in subsidiis locum alaria

cohortes obtinebant] Ita Scaliger edidit, non arbitror, veram hanc lectionem ratus, sed quia codices non juvabant, nihil temere mutans. Certissimum est corrupta verba esse. Fæstus legebat ex legione prima & tertia. & leg. I. & tertia quoque habet Palatin. codex. Sed perperam; nam ut recte Ciacconius observat, prima legio non fuit in Hispania, eratque ea, quam Cæsar Pompejo in Italia transdidit. Idem ait tertiam quoque legionem fuisse apud Pompejum, quia lib. III. de bello Civilis ait Cæsar: legiones duas transdita à Cæsare initio dissensionis ex S. C. quarum una prima, altera tertia appellabatur. Sed oblitus est Ciacconius ipsum se hoc loco pro tertia ex Lucano rescripsisse quartam. Verum mitto hoc. Emendat itaque Ciacconius hoc modo: Acies erat Afraniana duplex legionum quinque. Tertium in subsidiis locum alaria cohortes obtinebant. Ne hoc quidem usquequaque rectum. Noli dubitare quin rescribas: Acies erat

Ff 2

Afrā-

& III. in subsidii locum alariæ cohortes obtinebant. Cæsaris triplex: ¹ sed primam aciem quaternæ cohortes ex v legione tenebant. has subsidiariæ ternæ, & rursus aliæ totidem, suæ cujusque legionis, subsequantur. sagittarii funditoresque media continebantur acie, equitatus latera cingebat. Tali instructa acie, tenere uterque propositum videbatur; Cæsar, ut nisi coactus, prælium non committeret; ille, ut opera Cæsaris impediret. Producitur tamen res; aciesque ad solis occasum continentur. inde utrique in castra discedunt. Postero die munitiones institutas Cæsar parat perficere; illi vadum fluminis Sicoris tentare, si transire possent. quare animadversa Cæsar Germanos levis armaturæ, equitumque partem flumen transjicit, crebrasque in ripis custodias disponit.

¹ LXXXIV. Tandem, omnibus rebus obfessi, quartum jam diem sine pabulo retentis jumentis, aquæ, lignorum, frumenti inopia, colloquium petunt; & id si fieri possit, semoto à militibus loco. Ubi id à Cæsare negatum, & palam si colloqui vellent, concessum est;

Africana duplex legionum quinque: in subsidii l. a. c. obtinebant. Sane in Petav. codice invenio leg. v. tertia ubi cuncta sana, nisi quod tertia factum ex III; hoc depravatum ex in. Atque ita egregie quoque magnus Lipsius lib. iv. Mil. Rom. Dial. viii. emendabat. Nam constat v legiones Afranio & Petrejo fuisse; & indicant hoc verba Cæsaris, quæ supra leguntur: erant legiones Afranii tres, Petreji duæ. D. Vossius.

¹ Sed primam aciem quaternæ cohortes ex v legione tenebant. Res ipsa clamat mendum latere. Quid enim quatuor cohortes solum in prima acie fuisse? certe exiguus is numerus, nec Afranio par futurus. Lego ex codice Pet. Pal. Bong. & nostro, quaternæ cohortes ex quinque legionibus. Nam quinque tunc Cæsari legiones fuisse. Itaque ex quinque

legionibus quatuor cohortes in prima acie erant, hoc est, in universum cohortes xx: has pone sequebantur cohortes ternæ, & illas iterum ternæ, ex sua quæque legione; itaque forma agminis Cæsariani talis erat, uti quoque Lipsius observavit, l. iv. Mil. Rom. Dial. viii.

♦♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦
♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦
♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦

Ubi quinque, quas vides, altitudines totidem sunt legiones; primo quaternæ cohortes, deinde ternæ, & iterum ternæ. Clara res est. Interea non displicet emendatio Nicasil Elebodii qui legebat, quaternæ cohortes ex quaque legione. Sensus idem erit. D. Vossius.

est; datur obsidis loco Cæsari filius Afranii. Venitur in eum locum, quem Cæsar deligit. audiente utroque exercitu, loquitur Afranius: ¹ Non esse aut ipsi, aut militibus succensendum, quod fidem erga Imperatorem suum Cn. Pompejum conservare voluerint: sed satis iam fecisse officio, suisque supplicii tulisse perpeffos omnium rerum inopiam: nunc vero, ² pene ut feminas circummunitos, ³ prohiberi aqua, ⁴ prohiberi ingressu: ⁵ neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse: itaque se victos confiteri: orare atque obsecrare, si quis locus misericordia relin-

¹ Non esse aut ipsi aut militibus] Legendum ex MS. Norvic. aut ipsi aut militibus; dux enim erat cum Afranio Petrejus, cui etiam venia erat precanda. Julius etiam Celsus pag. 191. ubi hanc Afranii orationem refert, ait nec NOBIS, Cæsar, nec militibus his irasci debeat. Davies.

² Pene ut feminas circummunitos] Ita miss. omnes; nec præter Ciacconium fuit quisquam, cui hic locus suspicionem moverit. Suspicionem dico, nam corrigere non tentavit. Ego emendo, pene ut feras circummunitos. Ait Afranius, se suosque Cæsaris exercitu ita conclusos, ut quasi indagine capri teneantur: hæc vera lectio, & qui de ea dubitat, autem non habet. D. Vossius.

³ Prohibere aqua, prohibere ingressu] Eodem respicit quo priora: sed locus item male sanus. Lego egressu: nimirum quia clausi erant. Sed videor melius quid reperisse, & sensus aptior erit, si scribamus congressu. Et huc verè spectant, quæ paulo post Cæsar ait, neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre possit. Dolorem, quia fame & siti vexabantur: ignominiam, quod ignava morte perituri essent, quippe quibus negaretur prælium, ad hostem occumbendum. Hæc emendatio non ambigo quin aliis quoque se probatura sit. D. Vossius.

⁴ Ibid.] Quem locum ingressus hic

obtinere posset, nequeo equidem divinare, nec, ut opinor, alius quispiam. Utens est in verbis, cui sanando solus operam dedit D. Vossius. Reponit ille prohibere egressu, non proflus quidem male; sed hanc conjecturam postea deserit, ut prohibere congressu substituat. At pugna eos non prohibuit Cæsar; constituit autem signa inferentibus resistere, prior prælio non lacerare. Vide c. LXXXII. Omnino scribendum videtur prohibere digressu, id est, discessu; eam lectionem sensui convenire nemo non videt. Davies.

⁴ Neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse] Dolorem vocat molestiam ex aqua, lignorum & frumenti inopia ortam: iis autem maxima erat ignominia, quod circummuniti tenebantur. Pet. quidem Ciacconius pro dolore rescribit laborem, quia dolorem soli animo competere putavit, ut equidem arbitror, aliam enim rationem comminisci non possum. Utinque sit, huic certe loco dolor melius congruit. Cicero Tusc. Quæst. lib. II. cap. xv. Interest aliquid inter laborem, & dolorem: sunt finitima omnino, sed tamen differt aliquid. Labor est functio quadam vel animi vel corporis gravioris operis & muneris: dolor autem motus asper in corpore, alienus à sensibus. Vide & Offic. lib. III. cap. v. L. dem.

linguatur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeant. Hæc quam potest demississime atque subjectissime exponit.

- 1 LXXXV. Ad ea Cæsar respondit: Nulli omnium has partes, vel querimonia, vel miserationis, minus convenisse. reliquos enim omnes suum officium præstitisse; se, qui etiam bona conditione, & loco, & tempore a quo consilium noluisset, ut quam integerrima essent ad pacem omnia; exercitum suum, qui injuria etiam accepta, suisque interfectis, quos in sua potestate habuerit, conservavit, & rexit; illius denique exercitus milites, qui per se de concilianda pace egerint; qua in re omnium suorum vitæ consulendum putarunt. sic omnium ordinum partes in misericordia constituisse: ipsos duces à pace abhorruisse: eos neque induciarum jura servasse, & homines imperitos, & per colloquium deceptos crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere soleat, uti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paullo ante contempserint: neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeantur opes suæ, sed eos exercitus, quos contra se multos jam annos aluerint, velle dimitti: 6 neque enim v. 1 legiones alia de causa missas in Hispaniam, septimamque ibi conscriptam, neque tot tantasque classes paratas, neque summissos duces, rei militaris peritos. nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum provincie provisum, quæ, propter diuturnitatem pacis, nullum auxilium 8 desideravit. omnia hæc jam pridem contra se parari: in se novi generis imperia constitui; ut 2 idem ad portas urbanas

1. Quos in sua potestate habuit? Lege habuerit, sic omnes mss. sic L. Latina poscit. D. Vossius.

Ibid. Vulg. habuit. Sed lectio- nem, quam recepimus, in plurimis MSS. inventam probant viri eruditi, eamque exhibent editi. Rom. Ven. Beroald. & lingua Latina

ratio postulat. Davies.

2. Idem ad portas urbanas præsideat rebus, & duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat? Pompejum intelligit, qui Africam & Hispaniam obtinebat. Vide Plutarchum in Cat. p. 779. In MS. autem Norwic. corrupte legitur idem ad portas urba-

præsideat rebus, & duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat: in se jura magistratuum commutari, ne ex 9 pratura, & consulatu, ut semper, sed per paucos probati & electi in provincias mittantur: in se etatis excusationem nihil valere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus evocentur: in se uno non servari, quod sit omnibus datum 10 semper imperatoribus, ut rebus feliciter gestis aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia domum revertantur, ex- cuiusque dimittant. Quæ tamen omnia & se tulisse patienter 11 & esse laturum: neque nunc id agere, ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit; sed ne illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, 12 provinciis excederent, exercitumque dimitterent. si id sit factum, nociturum se nemini. hanc unam, atque extremam pacis esse conditionem.

LXXXVI. Id vero militibus fuit pergratum, & ju- 1 cundum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci; ut, quia aliquid victi incommodi expectavissent, ultro inde præmium missionis ferrent. nam quum de loco & 2 tempore ejus rei controversia inferretur, & voce & manibus universi ex vallo, ubi constiterant, significare cœperunt, ut statim dimitterentur: neque omni interposita fide 1 firmum esse posse, si in aliud tempus differretur. Paucis quum esset in utramque partem ver- 3 bis disputatum, res huc deducitur, ut ii, qui habeant domicilium, aut possessiones in Hispania, statim; reliqui ad Varum flumen dimittantur. 2 ne quid eis no- 4 cere-

nia præsidia rebus: corruptius in edit. Rom. Ven. Beroald. idem appor- tui præsidia rebus, licet antiquæ manus Venetæ sanam lectio- nem restituerit. Ad portas vero dicit, quoniam iis, qui cum imperio erant, in urbem ingredi non lice- ret. Vide Paulum Manutium de Sen. Rom. cap. iv. Davies.

1. Firmum esse posse? Ratum id quod de missione ageretur; eam

enim respici manifestum est; plane autem dormitavit Fr. Hottomannus, qui hæc verba de fide ducibus data intelligit. Vide cap. lxxvi. Davies. 2. Ne quid iis noceretur? Bong. codex habet, ne quid de his noceretur. (Edit. Rom. Ven. Beroald. ne cui de his noceretur.) Quod probat: hæc autem si vera lectio, ex MSS. Cujac. & Petav. cogatur paullo post legendum. D. Vossius.

ceretur, ¹ neve quis invitus sacramento dicere cogere-
tur à Cæsare, cavetur.

- 1** LXXXVII. Cæsar ex eo tempore, dum ad flumen
Varum veniatur, se frumentum daturum, pollicetur.
addit etiam, ut, *quid quisque eorum in bello amiserit, qua
sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituatur: militi-
bus, æqua facta æstimatione, pecuniam pro iis rebus dissolvit.*
- 2** Quasunque postea controversias inter se milites habue-
3 rant, sua sponte ² ad Cæsarem intus adierunt. Petrejus
atque Afranius, quum stipendium ab legionibus, pene
seditione facta, flagitaretur, cujus illi diem nondum ve-
nisse dicerent, Cæsar ut cognosceret, postulant; eoque
4 utrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter
tertia exercitus eo biduo dimissa, ¹¹ legiones suas an-
tecedere, reliquas subsequi iussit, ut non longo inter
se spatio castra facerent: eique negotio Q. Fufium Ka-
5 lenum legatum præfecit. Hoc ejus præscripto ex Hi-
spania ad Varum flumen est iter factum, atque ibi re-
liqua pars exercitus dimissa est.

¹. Neve quis invitus sacramento di-
cere cogere-
tur] Lego ex mss. Cujacii
& Petavii, neve quis invitus sacramen-
tum dicere cogatur. D. Vossius.

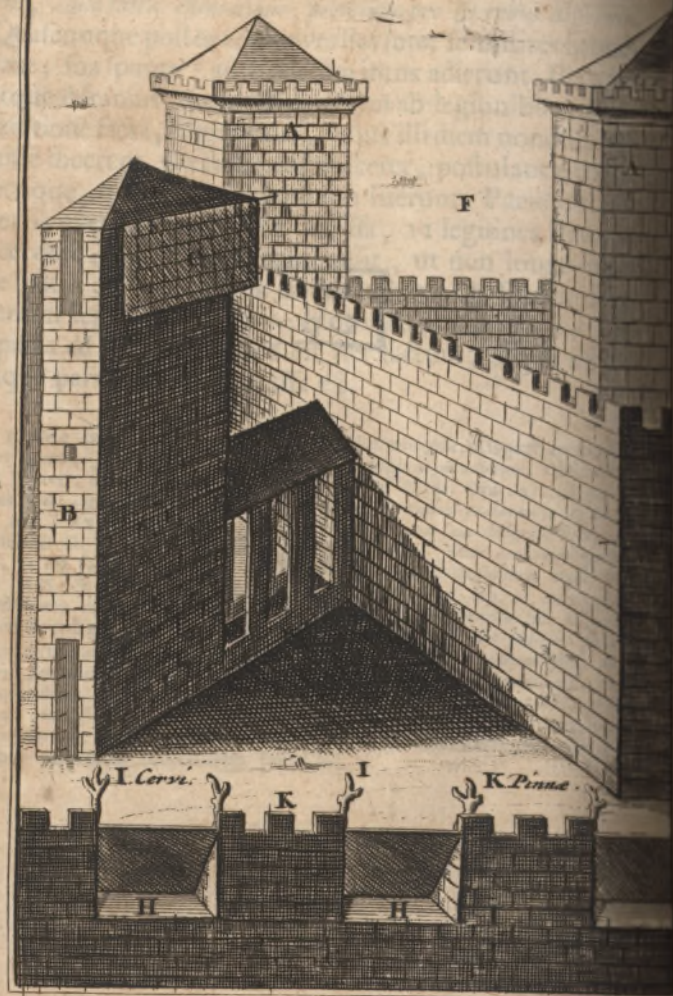
Ibid.] Ex MSS. Petav. & Cujac.
refertur D. Vossius sacramentum dice-
re, ac ita sane MS. Norvic. Sed alii
MSS. & veteres cusi vulgatam
lectionem retinent, ac proba est
locutio; dixit enim Livius lib. iv.
cap. lxi. auxilioque Tribuni nemo in-
vitus sacramento diceret. Nihil igitur
movendum. Davies.

². Ad Cæsarem intus adierunt] Alii
introduxerunt. Laudo & ambabus ma-
nibus amplector conjecturam Jani

Guiljelmii qui c. ii. Quæst. in Aulula-
riam legit in jus adierunt. Observo sic
locutum Cicer. Orat. xi. lib. iv. in
Verrem: Cum ad prætorem in jus adisse-
mus, excogitat sane diligenter, & caute
quid decernat. Nam antequam verbum
facerem, de sella surrexit atque abiit.
Idem Orat. vii. lib. ii. in eundem
Verrem: Nam Heraclius tum adfuerat,
cum primum dati sunt iudices: de hoc,
qui antequam in jus aditum esset, ante-
quam denique mentio controversia facta
esset, discessisset, putabant nihil agi pos-
se. Sed abunde hæc ad firmandam
Guiljelmii emendationem. D. Vossius.

A. Turres ac munitiones. Massilia. D. Summum tabulatum calce ac lateribus foratum. E. Alabastrum pedum LX. longum a turri latericia ad hostium turrim usque perductum. F. Massilia ex tribus oppidi partibus maris altitur. G. Vallum. H. Platanus.

LIBER II,

SUMMARIUM LIB. II. DE BELLO CIVILI.

Massilia, undique artius obfessa, III. subsidio cum classe advenit L. Nasidius: conjunctaque suae classi oppidana, VII. praelium infelicitè cum Caesariana committit. VIII. Trebonius inaudita molis machinas ad oppidum exstruit. XII. Quibus incolae territi, inducias petunt: XIV. obrentas ipsi violantes, subita eruptione opera Trebonii disjiciunt. XV. Iis tamen summa festinatione re-fectis, denuo de deditione agunt. XVII. Interim in Hispania ulteriore M. Varro, bellum dum apparat, XX. ab omnibus pene desertus, in potestatem Caesaris devenit; XXII. uti etiam Massilienses. XXIII. Curius in Africa primores prospere gerit; XL. post temerarie praelio decer-tans, cum toto exercitu ceditur.

I. **D**Um hæc in Hispania geruntur, C. Trebo-nius legatus, qui ad oppugnationem Massi-liae relictus erat, duabus ex partibus aggre-rem, vineas, turrestque ad oppidum agere instituit. Una erat proxima portui, navalibusque; altera ad par-

1. Ad partem qua est aditus [ex Gal-lia ad Hispaniam ad id mare, quod ad-igitur ad ostium Rhodani] Ita Scaliger e-didit, parenthesi inclusis illis quæ hic vides verbis: quod quando in editione ejus sit, denotat suspecta vel ejicienda esse. Palatinus & Bon-garsianus codex habent: aditus ad Galliam atque Hispaniam. Et sic e-mendabat Faërnus. Alii legunt: Quæ est aditus ab eo mari quod vergit ad ostium Rhodani. Sed hoc Fulvius nimium recedere putat à vulgata scriptura. Et ut verum fateamur, parum id ex mente Caesaris, Quo-

modo tamen emendandus locus sit, prorsus nescire me confiteor. Oedi-po hic opus est. Illud certum arbi-tror, quædam à librario inserta esse. D. Vossius.
Ibid.] Variæ sunt hunc in locum hariolationes. Gabr. Faërnus scribit, qua est aditus ad Galliam atque Hispaniam, &c. nec male divinavit, ita enim exhibent MSS. Carrar. Palat. & Bongars. ac edit. Rom. Ven. Be-roald. Petrus Ciacconio placuit qua est aditus ab eo mari, quod vergit ad ostium Rhodani; quam conjecturam, ut ni-mis audacem, merito rejicit Fulv. Ff 5 Vrs.

partem, qua est aditus ex Gallia atque Hispania ad id mare, quod adigit ad ostium Rhodani. Massilia enim fere ex III oppidi partibus mari alluitur. ¹ reliqua quarta est, quæ aditum habet à terra. Hujus quoque spatii pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, & valle altissima munita longam & difficilem habet oppugnationem. Adea perficienda opera C. Trebonius magnam jumentorum atque hominum multitudinem ex omni provincia vocat; vimina materiamque comportari jubet. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum LXXX exstruit.

II. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ sustinere possent. ² Asseres enim pedum xxi cuspidibus

Vossius. Scaliger reponit qua est aditus ad ostium Rhodani, cetera ex interpretatione nata temere arbitratus. Ingenue autem fatetur D. Vossius, se prorsus nescire, quomodo emendandus sit locus; cui tamen felicem medicinam tantum non invenit frater ejus Isaacus; legit enim not. ad Pomponii Mela lib. II. cap. v. altera ad partem, qua est aditus ex Gallia atque Hispania, ad id mare quod attingit ostium Rhodani; aditus enim ex Gallia atque Hispania concise dicitur, pro eo quod est, aditus ad Massiliam, venientibus ex Gallia Hispaniaque. Firmatur ejus sententia ex edit. Steph. & Vasco. in quibus est attingit ad ostium, sic & MS. Norwic. nisi quod ille attingit; nec forsitan male, attingo enim dixerunt veteres. Propertius lib. I. Eleg. XVII. 27.

Si quando vestras labens Amor attingit undas.

Eadem etiam forma usi sunt Pacuvius, Lucilius & Plautus, ut ostendit Joann. Menfius Exercit. Crit. Part. I. in Epid. Plaut. cap. VII. pag. 119. Sed, ut hic *ἀγχαίνω* Casari

reddatur, non multum contendo. Illud certum, præpositionem ab *Is.* Vossio rejectam debere retineri; eam quippe exhibent MSS. & veteres cussi. Rescribere igitur attingit, sive attingit ad ostium Rhodani. Auctor ad Herennium lib. IV. fol. 38. B. edit. Lamb. Ad hanc rem, quod satis est, attingemus. Ipse Mela lib. I. cap. IV. Et qua ad fluvium attingit, latissimas. Sic etiam loquitur Sulpicius Severus Dial. III. cap. XIV. pag. 484. Davies.

1. Reliqua quarta est, qua aditum habet à terra] Massilia solis mille quingentis passibus terra cohaeret, qua firmissimus & turribus frequens murus opponitur, ut auctor est Eumenius Paneg. VI. cap. XIX. 1. Idem.

2. Asseres enim pedum duodecim cuspidibus præfixi] Inter remedia adversus turres fuere olim trabes, quas incutere solebant, ad infringendas eas. Unde hic per asseres putabat Hortomannus trabes, denotari. Sane parum refert, asseres an trabes fuerint: interea temere unum pro altero non accipiendum, docet me auctorum gravissimus qui Histor. IV.

ait.

bus præfixi, atque hi maximis balistis missi ¹ per IV ordines cratium in terra defigebantur. Itaque pedalibus lignis conjunctis inter se ² porticus integebatur; atque hac agger inter manus proferebatur. Antecedebat ³ testudo pedum LX, æquandi loci caussa, facta; item ⁴ ex

ait: Eduxerant Batavi turrim duplici rotulato, quam Prætoris porta (is æquissimus locus erat) propinquantem, prompti contra validi asseres & incussæ trabes perfringere. Neque hic dicat quispiam per asseres & trabes eandem rem denotari: contra morem Taciti hoc, qui supervacuis verbis non vitatur. Sed sufficit: neque enim tanti res est, quando loca reperiuntur, quibus assere pro trabe ponatur. D. Vossius.

1. Per quatuor ordines cratium in terram defigebantur] Voces eas in terram, ut furcillandas, unco Scaliger inclusit, repugnante tamen re ipsa. Ait enim Cæsar, tanta vi à Massiliensibus adactos asseres, ut quatuor cratium ordinibus perruptis, in ipsam humum penetrarent; quare ipsam ambigo genuina hæc verba esse. Idem.

2. Inter se porticus integebatur] Nota porticus pro vineis poni: nec aliud hodie nostrum galeries. Idque vinearum proprium nomen est. Sed quia olim porticus (hodieque passim videmus) in hortis solent contegi vineis, inde nomen ad militiam transiit. Unde Festus Pompejus: Vineæ, inquit, quæ vini seraces sunt. Etiam militari quadam machinationes à similitudine appellantur. A similitudine, non vitis ipsius, quæ nulla profecto est, sed quia vineis contegi solent porticus ad amoenitatem. In Gloss. mss. invenio, Vineas, machinamento non genera, quæ sunt in modum turrium, ac vitis quibus descendunt (lege adscendunt) milites ac muros expugnant. Nimirum confudit bonus Glossographus pluteos, ac vineas, ac turres. Nam plureis rotæ; turres adscensum dant, Vegetius lib. IV. cap.

XV: Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricoque usu caussas vocamus. Sed mira codicum varietas est, in quibus reperias caussas, caustias, caucias, caustibus, cantibus. Sed Vincentius Bellovacensis, qui Vegetium & hic, & passim exscribit, habet: Vineas dixerunt veteres quas nunc cantibulos, alias chartos (lego chartos) vocant. Nec dubito quin chartos illud rectum sit; nam ut vinea Græcis quoque appellata nomine testudinis: & hinc in Poliorceticis Apollodorus χαλῶν inquit ἐλαφρὰ ἀγχαίνω ἀμπελῆς; sic posterioribus quoque catos i. e. feles appellatas esse crediderim. Sed priusquam finio: in mss. omnibus est integebantur, non, ut Scaliger edidit, integebatur. Quare prius retineo, & ajo vocem porticus plurali numero hic positam: ut vineæ quoque veteres dixere, non vinea: nam est Lucanus dixit,

— procedit vinea terra.

& Silius eodem modo, in singulari usurpavit, pueri videant metri caussa factum: qui soluta oratione scripserunt semper vineas habent. Idem.

3. Testudo pedum LX, æquandi loci caussa facta; item ex fortissimis lignis] Noli, quod Scaliger putabat, verba hæc facta item suspecta habere: proba & firma sunt, & respiciunt ad illa, pedalibus lignis inter se conjunctis. Ait Cæsar, Massiliensibus tantam machinarum copiam fuisse, ut crates, aut id genus opera disturbarent: itaque ex validis tignis constructas vineas fuisse: antecessisse autem testudinem item ex fortissimis lignis factam. Idem.

Abid.] Erravit Pet. Cincernius, quæ hæc

ex fortissimis lignis, involuta omnibus rebus, quibus ignis jactus & lapides defendi possent. Sed magnitudo operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tormentorum omnem administrationem tardabat. tum crebræ per Albicos eruptiones fiebant ex oppido; ignesque aggeri & turribus inferebantur, quæ facile nostri repellebant milites; magnisque ultro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum rejiciebant.

III. Interim L. Nasidius ab Cn. Pompejo cum classe navium XVI, in quibus paucæ erant æratæ, L. Domitio Massiliensibusque subsidio missus, freto Siciliae, impudente atque inopinante Curione, provehitur: apulsiisque Messanæ navibus, atque inde, propter repentinum terrorem, Principum ac Senatus fuga facta, ex navalibus eorum unam deducit. Hac adjuncta ad reliquas naves, cursum Massiliam versus perficit; præmissaque clam navicula, Domitium Massiliensesque de suo adventu certiores facit; eosque magnopere hortatur, ut rursus cum Bruti classe, additis suis auxiliis configant.

IV. Massilienses post superius incommodum veteres ad eundem numerum ex navalibus productas naves rejecerant, summaque industria armaverant; remigum

hanc machinam ea re factam arbitratur, ut opera Cæsaris loco æquare possent; mihi enim cum *Just. Lipsio* Pol. lib. 1. Dial. VIII. intelligi videtur testudo ad congestionem fossarum parata, quam describit *Vitruvius* lib. x. cap. xx. *Davies*.

1. Ex fortissimis lignis] Fortitudo ad animum proprie refertur; viribus tamen corporeis & rebus inanimis interdum tribuitur. *Plinius* l. XVI. cap. XI. Rigorem fortissime servat ulmus. Non multo aliter *Corn. Severus* in Aetna v. 404. lapidi molari animos attribuit. *Vegetius* de re mil. lib. 1, cap. xv, Ut arcum scien-

ter teneant, ut fortiter impleant. Idem cap. xx. ferrum scienter ac fortiter directum dixit. Idem.

2. Ex navalibus eorum unam deducit] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* Ex navibus eorum unam deducit, unde nata hæc, quæ nunc obtinet, lectio; nam cum *MSto Norwic.* rescribendum crediderim ex navalibus eorum deducit navem. Sic cap. IV. Ex navalibus productas naves rescuerant. Hanc sane scripturam *Cæsaris ἀπὸ τῶν* videtur postulare. Idem.

3. Remigum gubernatorumque magna copia suppetebat] Ultimam vocem omnes exhibent Codices; eam ta-

men

gubernatorumque magna copia suppetebat; piscatoriasque adjecerant, atque contexerant, ut essent ab ictu telorum remiges tuti: has sagittariis tormentisque compleverant. Tali modo instructa classe omnium seniorum, matrum familiæ, virginum precibus, & fletu excitati, ut extremo tempore civitati subvenirent, non minore animo ac fiducia, quam ante dimicaverant, naves conscendunt. communi enim fit vitio naturæ, ut invisis, latitantibus, atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiusque exterreamur; ut tum accidit. adventus enim L. Nasidii summa spe & voluntate civitatem compleverat. Nacti idoneum ventum ex portu exeunt, & Tauroënta, quod est castellum Massiliensium, ad Nasidium perveniunt; ibique naves expediunt: rursusque se ad configendum animo confirmant; & consilia communicant. Dextra pars Massiliensibus attribuitur, sinistra Nasidio.

V. Eodem Brutus contendit, aucto navium numero. nam ad eas, quæ factæ fuerant Arelate per Cæsarem,

men expungendam censuit *Just. Scaliger*. Perperam. Sic lib. 1. B. C. cap. XLII. Magna copia pabuli suppetebat. Ita & lib. 1. B. G. cap. XVI. Nec etiam dici potest, pro more *Cæsaris*, naves fuisse armatas remigum gubernatorumque magna copia; eas enim armatas semper vocat, cum velis, funibus, reliquoque apparatu instruantur. Vide lib. 1. B. C. cap. XXXVI. & alibi passim. Quoniam autem hæc verba cum eo, quod antecedit aut sequitur, non recte coherant, parenthesi sunt includenda. *Davies*.

1. Invisis latitantibus atque incognitis] Verba mihi suspecta, & vereor nequid à librario irreperit. *D. Vossius*. [Id.] Editt. Vett. invisis latitantibus atque incognitis rebus; *MS. Norwic.* latentis. Incepit *Jean. Mich. Brutus*, qui, loco primæ vocis, ex *Co-dice Corrar.* reponit immisissis, quod

interpretatur invito atque nolenti ultro oblatis & obtrusis, nemo enim non videt hanc significationem parum hic convenire; vulgata autem lectio optime congruit. Invisa res sunt antea non visa; ut apud *Florus* lib. IV. cap. XII, 27. Invisum atque inaccessible in id tempus *Hercynium sal-tum* patefecit. *D.* etiam *Vossius* suspecta habuit verba, & veritus est, ne quid à librario irreperit; quod miror; cum, optimos scriptores plura fere *εὐκρινῶν* conjunxisse, nemini lateat. *Cicero* offic. lib. III. cap. XIII. Certe (hominis est) non aperti, non simplici, non ingenui &c. versuti porius, obscuri, astuti, fallacii, maligni, callidi, veteratoris, vassri. *Mnucius Felix Octav.* pag. 22. Magis sunt angusta (templa) numinibus incolis, presentibus, inquilinis. Vide & *G. J. Vossius* Inst. Orat. lib. v. cap. 12, 4. *Davies*.

rem, captivæ Massiliensium accefferant VI. Has superioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus instruxerat. Itaque suos cohortatus, quos integros superavissent, ut victos contemnerent, plenus spei bonæ atque animi adversus eos proficiscitur. Facile erat ex castris C. Trebonii, atque omnibus superioribus locis prospicere in urbem, ut omnis juvenus, quæ in oppido remanserat, ¹ omnesque superioris ætatis, cum liberis, aq̃ue uxoris, publicisque custodiis, aut ex muro ad coelum manus tenderent, aut templa Deorum immortalium adirent, & ante simulacra projecti

4 victoriam ab Diis exposcerent. neque erat quisquam omnium, ² qui non in ejus diei casu suarum omnium fortunarum eventum consistere existimaret. nam & honesti ex juventute, & cujusque ætatis amplissimi, nominatim evocati atque obsecrati naves conscenderant; ut, si quid adversi accidisset, ne ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore viderent: si superavissent vel domesticis opibus, vel externis auxiliis, de salute urbis confiderent.

1 VI. Commissio proelio, Massiliensibus res nulla ad virtutem defuit: sed memores eorum præceptorum, quæ paullo ante ab suis acceperant, hoc animo decertabant, ut nullum aliud tempus ad conandum habituri viderentur, & quibus in pugna vitæ periculum accideret, non ita multo se reliquorum civium fatum antecedere existimarent, quibus urbe capta eadem esset

2 belli fortuna patienda. Deductisque nostris paullatim

na-

1. Omnesque superioris ætatis] Etatis præcedentioris, Seniores. Rarissima est locutio; tamen simili fere modo Apulejus Metam. lib. 1. pag. 9. ed. Pricæan. Video, inquit, mulieres duas altioris ætatis. Eodem sensu majorem ætatem dixit Terullianus in Apolog. cap. 18. Davies.

2. Qui non in ejus diei casu] Hoc

est, eventu, fortuna; & explicat, cum ait: quibus urbe capta eadem esset belli fortuna patienda. Sic infra fortunam dixit pro casu. Nostris repentina fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripunt. Unde miror Ciacconium tamen emendare hoc loco conatum, in ejus diei eventum. D. Vossius.

navibus, & artificio gubernatorum mobilitati navium locus dabatur; & si quando nostri facultatem nacti, ferreis injectis manibus, navem religaverant, undique suis laborantibus succurrebant. Neque vero conjuncti

3 Albicis cominus pugnando deficiebant: neque multum cedebant virtute nostris. Simul ex minoribus navibus magna vis eminens missa telorum, multa nostris de improviso imprudentibus atque impeditis vulnera inferebant: conspicatæque naves triremes 11 navem D. Bruti, quæ ex insigni facile agnosci poterat, duabus ex

4 partibus sese in eam incitaverant: sed tantum re provisa Brutus celeritate navis enisus est, ut parvo momento antecederet. Illæ adeo graviter inter se incitatæ con-

5 fluxerunt, ut vehementissime utræque ex concursu laborarent; altera vero, perfractò rostro, tota collaberetur. Qua re animadversa, quæ proximæ ei loco ex

6 Bruti classe naves erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt.

VII.

1. Magna vis eminens missa telorum — inferebant] Hac locutione offensus Fr. Hotomannus, ex antiquo Codice reposuit magna vi eminens missa telorum — inferebant, quam vocem ad Massilienses Albicis conjunctos tenuit. Sed, si, ut solet, antiquum suum Codicem appellavit editionem Romanam A. D. 1472, mala fide semper gessit; illa quippe cum aliis omnibus vulgatam lectionem exhibet, quæ sana est & integra; nam vis hic numerum significat, nec ratio est, ut nomini multitudinis singulari plurale verbum adjungatur. Sic lib. III. B. C. cap. LXXXI. Nulla Tusculana fuit civitas, quin Cæsari parerent atque imperata facerent. ita legendum ex MSS. Voss. & Norvic. in vulgatis enim est pareret atque imperata fuissent. Auctor de B. Hisp. cap. VI. Parum ut pedestris copia (sic Norvic. Vide not. ad lib. I. B. C. cap. XIV.) — castris presidio esse possent.

Pomp. Mela lib. III. cap. IV. Gens — non se urbibus tenent — res opesque secum trahent, semper castra habitant. Ita ex MSS. legendum, non tenet & habitat, ut in editis. Sæpe hanc *συνδραμὴν* in Livio vitiarunt Librarii, ut ostendit Joan. Frid. Gronovius ad lib. xxxvi. cap. xvi. Davies.

2. Ex insigni] Sic restituit Gabr. Faernus, & huc adludunt MSS. *Ursini*. & Norvic. in quibus legitur *ex igni*. Editi vett. *ex signo*. Nolim autem cum Joan. Brantio & fido illo errorum exscriptore Joan. Goduino *πυράμην* intelligere; denotari puto signum prætoris navi proprium, quale fuit vexillum purpureum, aut turris, alia item, de quibus vide doctissimum & diligentissimum virum Joannem Schefferum Milit. Nav. lib. III. cap. I. pag. 175. seq. Idem.

VII. ¹ Sed Nasidianæ naves nulli usui fuerunt, celeriterque pugna excesserunt. non enim has ² aut conspectus patriæ, aut propinquorum præcepta ad extremum vitæ periculum adire cogeant. Itaque ex eo numero navium nulla desiderata est: ex Massiliensium classe v sunt depressæ, ¹ v captæ, ¹ cum Nasidianis profugit: quæ omnes citeriorem Hispaniam petiverunt. At ex reliquis una præmissa Massiliam, hujus nuntii perferendi gratia, quum jam appropinquaret urbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum effudit: ac re cognita, tantus luctus excepit, ut urbs ab hostibus capta eodem vestigio videretur. ³ Massilienses tamen nihilo sequius ad defensionem urbis reliqua apparare cœperunt.

VIII. Est animadversum ab legionariis, qui dexteram partem operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus magno sibi esse præsidio posse, si pro castello ac receptaculo, turrim ex latere sub muro fecissent: quam primo ad repentinos incursus humilem ² parvamque fecerant. Huc se referebant: hinc, si qua major oppresserat vis, propugnabant: hinc ad repellendum & prosequendum hostem procurrebant. Patebat hæc quoque versus pedes xxx. sed parietum crassitudo pedum v. Postea vero, ut est rerum omnium magister usus, hominum adhibita sollertia, inventum est, magno esse usui posse, si hæc esset in altitudinem

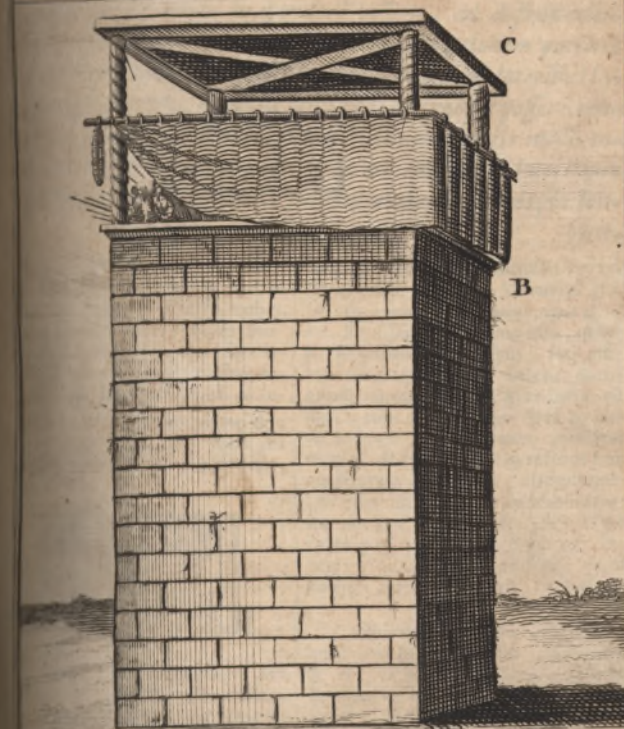
¹. Sed Nasidiana naves] Miror incogitantiam Ciacconii, qui illud sed alieno hic loco positum putat, & sedecim emendat. Male. Sed hic gratiam habet, & si tollas, amittit periodus venustatem suam. D. Vossius.

². Aut conspectus patriæ] MS. Carvay. edit. Rom. Ven. Beroald. Vascos. Steph. habent respectus patriæ, quæ vox à nonnullis, velut minus Latina, perperam rejicitur. De illa e-

gerunt Interpretes ad Phadri lib. v. Fab. iv. Davies.

³. Massilienses tamen nihilo sequius] Edit. Rom. Ven. Beroald. habent nihilo segnius, quod etiam probum est. Sallustius Jugurth. cap. lxxv. Nihilo segnius bellum parare. Corn. Nepos Datam. cap. ii. Nihilo segnius perseveravit; ut falsus sit Nic. Heinsius, qui ad Ovidii Metam. lib. ii, 809. hanc loquendi rationem è bonis auctoribus eliminandam censuit. Davies.

A. Musculus Cæsaris

B. Turris latericia Cæsaris, cum funibus anchorariis præpendentibus, dum sit opus. C. Tectum superne, mobile.

hem turris elata. Id hac ratione perfectum est.

IX. Ubi turris altitudo perducta est ad contabulationem; eam in parietes instruxerunt ita, ut capita tignorum extrema parietum structura tegerentur: ne quid emineret, ubi ignis hostium inhaeresceret. hanc insuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinearum passum est, laterculo adstruxerunt: supraque eum locum duo tigna transversa iniecerunt non longe ab extremis parietibus, quibus suspenderent eam contignationem, quae turri tegumento esset futura: supraque ea tigna¹ directo transversas trabes iniecerunt, etque axibus religaverunt. Has trabes paullo longiores, atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt; ut esset, ubi tegumenta prapendere possent, ad defendendos atque repellendos; dum inter eam contignationem parietes exstruerentur: eamque contabulationem summam lateribus laterisque constraverunt, ne quid ignis hostium nocere posset: centonesque insuper iniecerunt; ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritium discernerent.³ Storias autem ex funibus anchorariis tres, in longitu-

1. Directo transversas trabes] Distinguit inter transversas et directas: nam transversae trabes curvis formam habent, quam Burgundicam hodie appellamus; siue li-
2. at directo transversa sunt tali specie ✕. Quod notandum ad intellectionem turris, in qua primo duo tigna fuerunt transversa; dein his lateribus trabes directo transversae, hoc pacto:

D. Vossius.

2. Etque axibus religaverunt] Ita m. Cui. & Petav. ac v. c. noster, sic & Scaliger edidit: in Palatino nam est *affer*. Recte sane: etsi in

editt. prioribus & nonnullis vv. cc. est *asseribus*. Nam ut Vitruvius lib. IV. ait, in contignationibus tigna & axes. Et asses minus hic usui, quippe nequaquam asseribus, sed assibus tabulata insterni solent. Religandi autem verbo Caesar infra est usus, cum ait: eo super tigna bipedalibus injiciunt; eaque laminis clavisque religant. Nam necessario tectum hoc constratum axibus fuit, alioqui nullius esset usus, neque contabulationis nomine (ut fit infra) à Caesare nuncupari posset. Denique nec lateres eidem insterni possent, quod factum infra Caesar ait. D. Vossius.

3. Storias autem] Sic vulgo scribunt, at in IV manuscr. constanter & hic & infra est *storia*: sed sic quoque in vet. cod. nostro reperio *nausia*, ut sunt obnoxia mutationi i & e. *Storea* reges est vilior texti è

G g

juncis

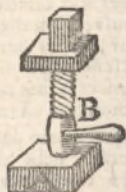
gitudinem parietum turris, ¹ latas IV pedes fecerunt: easque ex III partibus, quæ ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religaverunt; quod unum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento transjici posse. Ubi vero ea pars turris, quæ erat perfecta, tecta atque munita est ab omni ictu hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per se ipsum ² prehensionibus ex contignatione prima suspendere ac tollere ceperunt: ubi quantum storiarum demissio patiebatur, tantum elevabant. Intra hæc tegumenta abditi atque muniti parietes lateribus exstruebant: rursusque alia prehensione ad adifican-

dam aut talibus solitus; habetque nomen από τῆς στέγης. Hic tamen Cæsar è funibus anchorariis textit stoeas. In Glossis Cyrilli reperio *ῥαδῶ*, Teges, Terratoria, Maſſa. Quid illud Terratoria? An *ῥαδῶ* notat thorum terræ inferni solitum, quomodo hodieque stramini miles incubat? Depravatum locum nullus ambigo. Quare rescribo *ῥαδῶ*, Teges terræ, storia, matta. Nam *ῥαδῶ*, ut exponit Hesychius, est ἡ χαμῖν: sive lectus humi stratus. Cui accurate responderet illud teges terræ, & storia, & matta, quæ vox nobis hodieque patrio sermone storiæ denotat. D. Vossius.

1. Latas pedes IV Id est, crassas, inquit Hortomannus. nam ait, latitudo cujusque erat pedum xxx, quantum erat turris spatium quoquoque versus. Sed fædè labitur. Quales enim storiæ illæ, quæ crassæ pedes IV? quis unquam simile quid audivit? Latitudo storiarum erat pedum IV, nimirum, ut paulum modo inclinatum protegere virum posset: longitudinem pedum xxx, quantum erat turris spatium. Idem.

2. Prehensionibus V. c. pressioibus. Petav. & Bong. pressioibus. & sic infra quoque Bong. sed Pet. illic habet pressione. Palatinus ut in vulgatis est. Sed altera lectio vera est;

quamvis & Scaliger & Martinus, doctorumque alii prehensiones genuinum esse vocabulum putaverint. Pressiones sunt *ὑπομήχλια*, sive ligna illa, quæ vectibus subiciuntur, ne vectes deprimant terram. Unde Vittus, lib. x. cap. VIII. Supposita uti centro, cito porrecta pressione, quod *ὑπομήχλιον* appellant. Et videmus hodieque in sublevandis ædificiis talibus uti fabros. Forma hujusmodi est. Ab ea origine exprimitur

A. Ὑπομήχλιον, sive pressio.
B. Vectis.

est sublevare: unde supra de turribus Cæsar, quantum hæc quotidianæ agger expresserat. Hinc in Glossis quoque *Pressorium* *πυρήνιον*, sive totcular, exponitur. Et *pressorium* vix dicitur Columella l. XII. cap. XVIII. Hinc etiam *pressura*, hoc est *πυρήνιον*. At Digest. de serv. præd. urb. lib. 16. aliter ea vox usurpatur. Interdum dici potest enim quoque, qui tollit ædificium vel deprimat, luminibus officere: si forte *ἡ ἀντανάκλησις* (Alciatus *ἀντανάκλησις*)

citra-

candum sibi locum expediebant. Ubi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna item, ut primo, tecta extremis lateribus instruebant; exque ea contignatione rursus summam contabulationem, storiæque elevabant. Ita tuto, ac sine ullo vulnere ac periculo V I tabulata exstruxerunt: fenestrasque, quibus in locis visum est, ad tormenta mittenda instruendo reliquerunt.

X. Ubi ex ea turri, quæ circum essent, opera tueri se posse confisi sunt; musculum pedum LX longum ex materia bipedali, quem à turri lateritia ad hostium turrem, murumque perducerent, facere instituerunt; cujus musculi hæc erat forma. Duæ primum trabes ¹ in solo aequæ longæ, distantes inter se pedes IV collocantur: ² inque

tenentur) vel pressura quadam lumen in eis aditus deolvatur. Ubi per pressuram intelligitur, id quod hodieque fieri videmus, ut lumen compellitur inter muros aut tecta illata desuper, nos vocamus vallonibus lectis. In glossis Cyrilli invenio *premo*, & *premo*, seu *premo*, pro eodem poni: *Ἰλίζω* premo, *presso*. Et idem voluisse videtur Philoxenus, cum ait, *Pressatio ἀγλαπεία*. Nisi forte vult pressationem fuisse *ἀγλαπεία*, quia sapissime pressationes illi importuni & molesti erant, ac invitis quibusdam extorquerent favorem. Sane in eodem est *Prendit*, *ἀγλαπεία*, *ὀυλλὰ μὲν ἀγλαπεία*. Alioqui proprie *ἀγλαπεία* est collidere, aut tangere. Sed manifestius id videmus alio loco, ubi est, *deprehensum ἀγλαπεία*. Nam *ἀγλαπεία*, quod opacum & tectum est, notat, qualia sunt humilis loca, ac depressa. Nam quod Vulcanius ait, melius hic dici potuisse *prehensum*, & adstruere veritatem rei conatur hoc loco Cæsar, frustra est. *Deprehensum* in Philoxeno ponitur pro *depressum*: ut solent talia confundi. Sic fane lib. III. de bello Civili C. CI. ubi sermo de classe Cassiana;

Flamma ab utroque cornu comprehensa. Legitur in Petaviano codice *compressa*. Vitione avi, an librariorum indigentia, non facile dixerim: illud video, in missis quoque Cæsar's codicibus hoc loco legi *prehensionibus*, *pressionibus*, *prehensionibus*, promiscue. Et in missis codd. aliorum quoque autorum sæpe videas temere N vocibus insertam. Sic *thensauri*, *toriens*, *quotiens*. D. Vossius.

1. In solo aequæ longæ Interposita virgula, scribendum in solo, aequæ longæ, ut recte habet ed. Beroald. In Rom. & Ven. perperam legitur *aquæ longæ* distantes &c. Davies.

2. Inque eis columella Malo columella ut in optimo codice Petaviano est. Nam dicimus columina, columinella, columella. D. Vossius.

Ibid.] Jos. Scaliger edidit inque eis columella, quam scripturam firmant editt. Ven. Beroald. at rectius MSS. Petav. & Norvic. cum Rom. exhibent inque eis columella, ut ostendit G. J. Vossius in Etymol. voce columina. Ac fane, quod non observat vir doctissimus, huic voci fidem non dubiam facit *Columella*, celebris de re Rustica scriptoris, nomen, Davies.

- 3 que eis columella pedum in altitudinem v designantur. ¹ Has inter se capreolis molli fastigio conjungunt, ubi tigna, quæ musculi tegendi causa ponant, collocantur. eo super tigna bipedalia injiciunt; eaque laminis clavisque religant. Ad extremum musculi tectum, trabesque extremas, ² quadratas regulas i v patentes digitos designant; quæ lateres, qui super musculo struantur, contineant. ³ Ita fastigato, atque ordinatim structo, ut trabes erant in capreolis collocatae, lateribus lutoque musculus, ut ab igne, qui ex muro jacere-
6 tur, tutus esset, contegitur. supra lateres coria inducuntur; ne canalibus aqua immissa lateres diluere posset. Coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conte-
7 guntur. ⁴ Hoc opus omne tectum vineis ad ipsam turrin perficiunt, subitoque, inopinantibus hostibus, ⁵ machinatione na-

1. Has inter se capreolis molli fastigio conjungunt] Capreoli sunt σαρκώτες, sive ligna in imo divaricata, quorum fastigia committuntur, & canterios sustinent. Nomen fortiti videntur à capreolis, qui adversis cornibus concurrunt: nam tignorū species ita procumbens refert quasi cornibus certantes capros. Nam illorum fœdus error, qui huic loco applicant capreolos illos, qui vitium cincinnati sunt, ne audiendus quidem; nihil enim hic commune cum illis capreolis. D. Vossius.

2. Quadratas regulas] Regulæ sunt directa ligna, quæ hodie latas dicimus, notante J. Lipsio Poliorc. lib. 1. Dial. ix. ubi totum hunc locum enarrat. Rom. Ven. Beroald. tegulas corrupte representant. Davies.

3. Ita fastigato] Sic recte edit. Rom. A. D. 1472. cum in aliis legatur fastigato, quod verbum non est Latinum. Vide not. ad lib. 11. B. G. cap. viii. Idem.

4. Hoc opus omne tectum vineis ad ipsam turrin perficiunt] Ait musculum structum intra vineas: quod fieri potuit: nam vineæ, ut ex Vegetio discimus, altæ erant pedes octo:

musculi vero columnæ erant altæ pedes quinque: his deinde impositi capreoli, qui necessum est valde inclinati fuerint, alioqui contineri vineis musculus nequisset: nam infra columnas illas trabes jacebant bipedales. Itaque columnæ & trabes fere vii pedes altæ erant, unus superest pes ad tectum imponendum musculo. Sed credo ego illa verba Vegetii non usquequaque vera esse, & exstructas sæpe ab Romanis vineas, quæ octavi pedis altitudinem excederent. Sed dicere possis, musculum pone vineas exstructum fuisse, & ideo tectum vineis dici. Sane ego non multum pugnare velim. Nihilominus sequitur supra vineas musculum non eminus fuisse, hoc est, pedum viii altitudinem, aut nihil, aut non multum excessisse; alioqui conspecturi eum Massilienses fuerant. D. Vossius.

5. Machinatione navali, phalangis subiectis] Julius Pollux: τὰ πῦρ τῆς φάλαγγος, εἰς τὰς ἀντιπροσώπων ἐφίκοιτο, αὐτῶν, φάλαγγες, & φάλαγγες Varro de vita Pop. Rom. Cum Pœnus in fretum ekiviam venisset nostris, & quosdam cepisset, crudelissime, pro phalangis, ca-

vali, phalangis subiectis, ad turrin hostium admovent, ut edificio jungatur.

XI. Quo malo perterriti subito oppidani saxa quam maxima possunt vectibus promovent, præcipitataque muro in musculum devolvunt. Ictum firmitas materiæ sustinet, & quidquid incidit, fastigio musculi elabitur. Id ubi vident, mutant consilium: cupas tæda ac pice refertas incendunt; easque de muro in musculum devolvunt. Involutæ labuntur; delapsæ ab lateribus, longuriis, furcisque ab opere removentur. Interim sob musculo milites vectibus infima saxa turris hostium, quibus fundamenta continebantur, convellunt. Musculus ex turri lateritia à nostris telis tormentisque defenditur: hostesque ex muro ac turribus submoventur. Non datur libera muri defendendi facultas. Compluribus jam lapidibus ex ea, quæ suberat, turri subductis, repentina ruina pars ejus turris concidit. Pars reliqua consequens procumbebat.

XII. Tum hostes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira percussi, urbis direptione perterriti, inermes cum infulis sese porta foras

visi subiecerat, quo metu debilitaret nonnulli, Nomen: Palanga dicuntur fustes breves, qui navibus subijciuntur, cum circumvadunt ad pelagus, vel cum ad littora subducuntur. Unde etiam nunc Palangarii dicuntur, qui aliquid oneris sustinere transvolant. Ciaccon. Vide Joan. Schoferum Mil. Nav. lib. 111. cap. 111. Davies.

1. Longuriis, furcisque ab opere removentur] Illa ab opere in v. c. nostro & Pet. (sc. Nerv.) desiderantur; proba tamen sunt. Ait Cæsar cupas è muro devolutas in musculum cecidisse: inde fastigato tecto delapsas in terram: hic ne flamma opus adiret, longuriis remotas esse. D. Vossius.

2. Libera muri defendendi facultas] Pet. Ciacconius vocem muri delendam emiser, quia non murus, sed tur-

ris oppugnabatur. Lenior est medicina, si reponamus non datur libera muro defendendi facultas, ob tela videlicet tormentaque à Romanis missa. Davies.

3. Hostes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira percussi, urbis] In Manuscripto Cujac. & Petav. decem hæ voces desiderantur, & solum est, hostes urbis direptione permoti. (Sic & in Norvic. legitur.) Cæterum quod hic Cæsar ait urbis direptione permoti, id ad metum Massiliensium referendum: nam urbs direpta non erat, sed verebantur Massilienses ne id contingeret. D. Vossius.

4. Inermes cum infulis] Nimirum sic antiquitus solebant ad placandos victores, quemadmodum sacerdotes

- foras universi proripiunt; ad legatos atque exercitum
 2 supplices manus tendunt. Qua nova re oblata, omnis
 administratio belli consistit: militesque averſi à præ-
 3 lio ad studium audiendi & cognoscendi feruntur. Ubi
 hostes ad legatos exercitumque pervenerunt, univer-

sif
 dotes & hostia ad propitiandos Deos
 erant insulis circumdata. Unde &
 insulat in Glossis Isidori exponitur
 propitiat. De insulis Glossa mī. no-
 tra: Insula, velamenta de lana in mor-
 dum vitarum facta. Festus: Insula
 sunt filamenta lanae, quibus sacerdotes,
 & hostia, templaque velabantur. De
 sacerdotibus & hostiis nota res: nam
 illuc respexit Maro cum ait x. Æn.
 vī. 538.

Insula cui sacra redimebat tempora
 vitta.

De hostia idem 11. Æn. 156.

vittæque Deum quas hostia
 gessit.

Nam vitta & insula, etsi idem non
 sunt, ponuntur pro eodem, quia
 vittæ annexæ erant insulis. De ho-
 stiis quoque Varro lib. vi. de L. L.
 ait: Insulas dictas apparet in hostiis,
 quod velamenta e lana, quæ adduntur
 insula, intra hostiarum cornua velamen-
 ta erant. Locus mire depravatus:
 quid illud velamenta prius sibi vult?
 deinde an vittæ intra cornua ho-
 stiarum? Emendo totum locum: In-
 sulas dictas apparet quod filamenta e lan-
 na, quæ adduntur insula, infra hostia-
 rum cornua velamenta erant. Ut puta-
 verit Varro insulas quasi inferulas
 dictas ab insula, quod credidit quoque
 Perottus, nimirum quia vittæ infra
 cornua pendebant. Scaliger insulas
 deducit ab insulando, quod putat signifi-
 care amicare, aut velare. Sed proba-
 tum id velim. in Festo legitur:
 Effaslatum, exercitum, quod scilicet exer-
 to brachio sunt exsiliati, id est, extra
 vestimentum filo contextum. Lego Effi-
 latum. x in f abiit, ut exsari, effari.
 Ergo exsulare est exercere, insulare sit
 velare. non tamen insulam inde de-
 duci patiar, quippe solum primam

habet productam: insula brevem
 mediam. Scio subinde composita
 primitivi naturam amittere: sed
 huc non temere recurendum. Ego
 ab Hetruscis petendam vocabuli o-
 riginem arbitror, à quibus plera-
 que sacra Romani acceperunt. Inter-
 ea deducere non male possis à *φαι-
 δαλας*. Aut à *φαιδς* quod album no-
 tat: nam insula, inquit Isidorus,
 est fasciola sacerdotalis capiti alba in
 modum diadematis. Verum ad Festum
 ut redeamus, de sacerdotibus & ho-
 stiis notum eos insulis velari soli-
 tos. At templa velari vittis quis
 prodidit? Profecto nihil unquam ta-
 le legi, & sanum locum esse ne ipsa
 quidem *ὕψια* mihi persuaserit: e-
 mendo confidenter hoc modo: In-
 sula sunt filamenta lanae, quibus sacer-
 dotes & hostia tempora velabantur. Con-
 ferat qui volet verba Festi & Var-
 ronis, non dubito quin veritatem
 conjecturæ facile animadvertatur
 sit: nam tempora vittis velare est fa-
 miliarissima, & propria veterum
 phrasīs. unde Maro:

— redimebat tempora vitta.

Et sic innumeri auctores. In glossis,
 quæ Isidoro vulgò tribuuntur, lego
 Insula sacerdotalis vitta, & administra-
 tio judicialis. Quod miror: hic insu-
 lam dici vittam, cum ipse Isidorus
 lib. xix. c. xxx. Orig. ait, ab insula vo-
 ta ab utraque parte dependent. Sed ex-
 cusari potest, si vittam hic genera-
 tim dicamus pro diademate aut re-
 dimiculo poni. Etiam in Glossis no-
 stris MSS. Insula vittæ sacerdotum, &
 Insula administratio sacerdotalis. Quan-
 tum ad illa verba judicialis admini-
 stratio, inquit quoque magistratus

se se ad pedes projiciunt: orant, ut adventus Cæsaris ex-
 spectetur; captam suam urbem videre, opera perfecta, tur-
 rem subrutam; itaque à defensione desistere: nullam exoriri
 moram posse, quo minus, cum venisset, si imperata non fa-
 cerent, ad nutum & vestigio diriperentur. Docent, si omnino
 turris concidisset, non posse milites contineri, quin spe præ-
 de in urbem irrumperent, urbemque delerent. Hæc, atque
 ejusdem generis complura, ut ab hominibus doctis,
 magna cum misericordia fletuque pronunciantur.

XIII. Quibus rebus commoti legati, milites ex ope-
 re deducunt, oppugnatione desistunt, operibus cu-
 stodias relinquunt. Induciarum quodam genere mise-
 ricordia facto, adventus Cæsaris expectatur. Nullum
 ex muro, nullum à nostris mittitur telum. ut re con-
 fecta, omnes curam & diligentiam remittunt: Cæsar
 enim per literas Trebonio magnopere mandaverat, ne
 per vim oppidum expugnari pateretur; ne gravius per-
 mon milites, & defectionis odio, & contempione sui,
 &

& præfides provinciarum insulis so-
 litos ornari. Unde in Novell. Theo-
 dos. & Valent. T. de metatis pag.
 167. tam Consularium virorum, quam
 præfide insulis ornatorum. Spartia-
 nus in vita Hadriani pag. 4. Post
 Mauritania præfide insulis ornatum
 Pannonia Daciaque præfide. Urſinus
 ad hunc locum Cæsaris ait insulas
 Græcis vocari *ἱερουργαὶ*. Sed
 ne ille Paraphrastem, imo prorsus
 oblitum interpretis egerit, qui ubi
 in Græco scriptore occurrat *ἱερουργαὶ*
 insula. Multo præstitisset dicere
εἰρημνία Græcis vocata: nam ea
 vere insula; & hinc in Glossis Phi-
 los. Insula, *εἰρημνία*. Itaque eo-
 dem modo, quo hic Massilienses, in-
 sulas uſi dicuntur. Ita apud Home-
 rum = Iliad. Chryses sacerdos, A-
 gamemnoni supplicatum venit,
 Ἰτιματ' ἔχων ἐν χερσὶν ἀνέβη
 ἄπ' ὀνείων.

Ubi Eustathius ait cum coronâ ac-
 cessisse, ut majestate & reverentia
 Apollinis moveretur, cujus coronam
 habebat Chryses. Quales lædere
 nefas erat: unde Æn. 11. 429.

— nec te tua plurima Panthæ
 Labentem pietas, nec Apollinis insula
 texit. D. Vossius.

x. Ut ab hominibus doctis, magna cum
 misericordia fletuque pronunciantur] Ne-
 gat Hottomannus per doctos hic Cæ-
 sarem aliud velle quam edoctos à
 suis, quid dicerent. Sed luce clarius
 est cum per doctos intelligere facun-
 dos, nam facundia ad misericor-
 diam movendam nihil utilius. Si-
 mile illud Taciti de Germanico, pri-
 mo Annal. Planci gravem & immeri-
 tum casum, simul quantum dedecoris
 adierit legio, facunde miseratur. Ne-
 que in Massiliensibus id mirum, quo
 ad declamandum ipsi Romani con-
 fluebant. D. Vossius.

3 & diutino labore, omnes puberes interficerent. quod se facturos minabantur: ægreque tunc sunt retenti, quin oppidum irrumperent: graviterque eam rem tulerunt, quod stetisse per Trebonium, quo minus oppido potirentur, videbatur.

14. At hostes sine fide tempus atque occasionem fraudis ac doli quærunt. interjectisque aliquot diebus, nostris languentibus, atque animo remissis, subito, meridiano tempore, quum alius discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset; arma vero omnia reposita contextaque essent; portis se foras erumpunt; secundo magnoque vento ignem operibus inferunt. Hunc sic distulit ventus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormentaue flammam conciperent, & prius hæc omnia consumerentur, quam, quemadmodum accidisset, animadverti posset. Nostri repentina fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripiunt. alii ex castris sese incitant. Fit in hostes impetus: sed è muro, sagittis, tormentisque fugientes persequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt; ibique musculum turrimque lateritiam libere incendunt. Ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tempestatis, puncto temporis interiit. Tentaverunt hoc idem Massilienses postero die, eandem nacti tempestatem; majori cum fiducia ad alteram turrem aggeremque eruptione pugnaverunt; multumque ignem intulerunt.

1. Arma vero omnia reposita contextaque essent] In Pal. & Bangarf. est contextaque, sed male. (Edit. Rom. Ven. Beroald. corrupte etiam representant contextaque.) Nam militum arma, si quando otium esset, reponi & contegi solita adversus pulverem, imbres, aliaque id genus. Imo in Tacito legas 1. Histor. Aperire deinde armamentarium iussit, capta statim arma sine more & ordine militum, &c. Cæterum id semper non factum videtur: nam haud dubie repentino

casu noxium, quando celeriter arma capienda. Itaque credo suam quemque sede militem arma recondidisse. Tegi vero etiam in itinere solent: unde ipse Cæsar ait lib. 11. B. G. cap. xxi. Temporis tanta sua exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas, scutisque tegmenta detrahenda tempus defuerit. Sed supersedeo claram rem probare: alii exempla collegerunt. Davies.

6 lerunt. sed ut superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant, ita proximi diei casu admoniti omnia ad defensionem paraverant. Itaque multis interfectis, reliquos infecta re in oppidum repulerunt.

XV. Trebonius ea, quæ sunt amissa, multo maiore studio militum administrare & reficere instituit. nam ubi tantos suos labores & apparatus male cecidisse viderunt; induciisque per scelus violatis suam virtutem irrisui fore perdoluerunt; quod, unde agger omnino comportari posset, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe lateque in finibus Massiliensium excisis, & convectis; aggerem novi generis, atque inauditum ex lateritiis duobus muris, senum pedum crassitudine, atque eorum murorum contignationem facere instituerunt, aqua fere latitudine, atque ille congestus ex materia fuerat agger. ubi autem spatium inter muros, aut imbecillitas materia postalare videretur, pile interponuntur, transversaria tigna injiciuntur, quæ firmamento esse possint; & quidquid est conignatum, cratibus consternitur, cratesque luto integuntur.

Sub

2. Sed ut superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant, ita proximi diei casu] Locus videtur in mendacubare. Legit Fr. Hotomannus, sed ut superiori die contentionem &c. Propius ad vestigia receptæ lectionis reponendum arbitror sed ut superiori tempore contentionem. Superius tempus vocat id, quod à ficta Massiliensium deditione fluxerat, qua facta, omnem contentionem remiserant Casatiani. At hanc sane conjecturam à Pot. Ciacconio præoccupatam esse jam video. Hic autem minus feliciter rem gerit, cum paulo post reponat pristini diei casu; locus enim medicina non indiget. Procius est, quod proxime præterit. Terentius Eun. Act. 11. Sc. 111. 19. His mensibus sex septem prorsum non vidisse proximis. Ubi Donatus, quia, inquit, non vidisse dixit proximis,

præteritis intelligimus: proxima enim nobis aut præterita, aut futura sunt. Cicero init. orat. 1. in Catilin. pag. 1726. Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris. Noster quidem lib. 14. B. G. cap. xiv. dixit pristini diei perfidia, sed haud necesse est, ut scriptores eodem modo semper loquantur, quod cum in animum non revocarent Critici, sæpe, contra quam monet parcemia, inveniuntur Davies.

2. Aqua fere latitudine] Ita edidit Jos. Scaliger, & sic habent edit. Rom. Ven. Beroald. Sed cum Stephanica legendum altitudine, latitudinem enim live crassitudinem supra definiivit. Fr. quidem Hotomannus reponit aqua fere latitudine atque altitudine, quæ sane conjectura minus placet ob causam jam ante dictam, neque enim τρωτόν ἐστι Cæsar. Idem.

- 3 Sub tecto miles dextera ac sinistra muro tectus, adversus plutei objectu, operi quæcunque usui sunt, sine periculo supportat. Celeriter res administratur: diuturni laboris detrimentum sollertia & virtute militum brevi reconcinatur. Portæ, quibus locis videtur, eruptionis causâ in muro relinquuntur.

- 1 XVI. Quod ubi hostes viderunt, ea, quæ diu longoque spatio refici non posse sperassent, paucorum dierum opera & labore ita resecta, ut nullus perfidiæ neque eruptioni locus esset; neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus, noceri posset; eodemque exemplo sentiunt totam urbem, 2 qua sit aditus, ab terra, muro, turribusque circumiri posse; sic, ut ipsis consistendi in suis munitionibus locus non esset, quum pene inædificata in muris ab exercitu nostro mœnia viderentur, ac tela manu conjicerentur; suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna speravissent, spatio propinquitatis interrere; parique conditione è muro ac turribus bellandi data, virtute se nostris adæquare non posse intelligunt, ad easdem deditiois conditiones recurrunt.

- 1 XVII. M. Varro in ulteriore Hispania initio cognitis iis rebus, quæ sunt in Italia gestæ, diffidens Pompejanis rebus, amicissime de Cæsare loquebatur. *præoccupatum sese legatione ab Cn. Pompejo, teneri obstrictum fide: necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Cæsare intercedere: neque se ignorare, quod esset officium legati, 3 qui fiduciariam*

1. Virtute militum brevi reconcinatur] In v. c. nostro & Cujac. Petav. Pal. ac Bong. est reconciliatur: (sic & MS. Norvic. ac editt. Rom. Ven. Beroald.) quod ob tot codicum consensum dissimulare non debui. Forsan quis meliorem vulgata lectionem inde conjectabit. D. Vossius.

2. Qua sit aditus, ab terra] Sic in editt. Scalig. & seqq. At, deleta virgula, scribendum qua sit aditus

ab terra, ut bene Rom. Ven. Beroald. Sic autem loquitur noster, quia Massilia tribus partibus mari alluebatur, ut testatus est hujusce libri cap. 1. Davies.

3. Qui fiduciariam operam obtineret] Mira inscitia est Hottomanni & Ciacconii, qui ignari, quæ esset opera fiduciaria, corrigunt fiduciariam provinciam. Quasi non ut fiduciaria hereditas, ita & fiduciaria opera dicere liceat.

ciariam operam obtineret, quæ vires suæ, quæ voluntas erga Cæsarem totius provinciae. Hæc omnibus ferebat sermonibus; neque se in ullam partem movebat. Postea vero, quum Cæsarem ad Massiliam distineri cognovit, 3 copias Petreji cum exercitu Afranii esse conjunctas, magna auxilia convenisse, magna esse in spe atque expectatione, & consentire omnem citeriorem Provinciam, quæque postea acciderant, de angustiis ad Ilerdam rei frumentariæ accepit; atque hæc ad eum latius atque inflatus Afranius perscribebat; se quoque ad motum fortius movere coepit.

XVIII. Delectum habuit tota provincia; legionibus 1 completis 11 cohortes circiter xxx alarias addidit; frumenti magnum numerum coegit, quod Massiliensibus, item quod Afranio Petrejoque mitteret; naves longas x Gaditanis, ut facerent, imperavit; 1 complures præterea Hispali faciendas curavit: pecuniam omnem omniaque ornamenta ex Fano Herculis in oppidum Gades contulit. Eo vi cohortes, præsidii causâ, ex 2 provincia misit: Cajumque Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitii, qui eo procurandæ hereditatis causâ venerat, missus à Domitio, oppido Gadibus præfecit: arma omnia privata & publica in domum

licet. Idem ait Cæsar sub finem hujus libri: amisso exercitu, quem à Cæsare fidei suæ commissum acceperit. Sed tædet negare. D. Vossius.

1. Complures præterea Hispali faciendas curavit] In tribus missis est in Hispali, quam voculam Scal. & Lips. expunxerunt: an recte ambigo; nam sæpe solet Cæsar urbium nominibus addere præpositiones. Sed tamen tale exemplum nondum legi. Idem. Ibid.] MSS. omnes & vet. editt. in Hispali, præter Norvic. qui corrupte exhibet in Hispania. Præpositionem delevere J. Lipsius & Jof. Scaliger, & sane raræ sunt hujusmodi locutiones, Terentius tamen Eun.

Aët. III. Sc. IV. 1. Heri aliquot adolescentuli coimus in Piræo, in hunc diem ut de Symbolis effemus. Ubi Donatus ait consensimus ac pepigimus, ne sit Solarismus in Piræo pro in Piræum. Non me quidem fugit, Ciceronem ad Attic. lib. VII. Epist. III. ex Terentio laudare heri aliquot adolescentuli coimus in Piræum, sed memoria lapsus videtur; alteram enim lectionem omnes Codd. repræsentant, eamque necessario retinendam censuit eruditissima fæminarum Anna Dacier. Cum igitur Cæsar soleat urbium nominibus præpositiones addere, vetus lectio non est rejicienda. Davies.

3 mum Gallonii contulit. Ipse habuit graves in Cæsarem conciones. sæpe ex tribunali prædicavit *adversa Cæsarem prælia fecisse, magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugisse. hæc se certis nunciis, certis auctoribus, comperisse.*
 4 se. ¹ Quibus rebus perterritos cives Romanos ejus provinciæ sibi ² ad Remp. administrandam HS. cxc, & argenti pondo xx millia, tritici modios cxx millia pol-
 5 liceri cogit. Quas Cæsari esse amicas civitates arbitrabatur, iis graviora onera injungebat: qui ³ verba atque orationem adversus Remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat; præsidiaque eo deducebat; & judicia in privatos reddebat: provinciam omnem in sua
 6 & Pompeji verba jusjurandum adigebat. Cognitis iis rebus, quæ sunt gestæ in citeriore Hispania, para-

1. Quibus rebus perterritis civibus Romanis? Lego ex Palatino & Bong. perterritos cives Romanos. Et sic quoque in duobus libris repererat Ciaccon. D. Vossius.

2. Ad Remp. administrandam HS. cxc] In Petaviano est clxxx. etiam Pal. numerum lxxx retinet, quamvis corrupte in eo legatur cohortes lxxx. Et Bongars. cohortes clxxx. Ortus error ex notis HS. pro quibus in Petav. quoque scriptum est CH. Unde illi cohortes fecerunt: nam & cohortes in veterib. lapidibus scribitur COH. & CHOHOES. & CHORS. Idem.

3. Verba atque orationem adversus Remp. habuissent — judicia in privatos reddebat] Judicia de privatorum rebus constituere, non modo iniquum non est, sed etiam prætorium. Quare nihilo probabilior Ursini aut Othavii Pantagathi emendatio est, qui legunt edebat: demirorque hoc ab illis non observatum. Locus enim sic emendandus est, ut sine interpunctione continenter legatur, quasi scriptum ita esset: Et judicia in privatos, qui verba atque orationem adversus Remp. habuissent, reddebat: eorumque bona in publicum addicebat. E-

dictum scilicet proposuerat: Si quis adversus Remp. (id est, adversus Pompejum) verba fecisset, se iudicium eo nomine daturum: damnatæ bona in publicum addicturum. Quare, qui particulam vero interjecerunt ante verba, stultissime illos fecisse appareret. Et similis iudicii formula extat apud Livium lib. xxiv. Pronuntiabant, verba orationemque eos adversus Remp. habuisse, quo conjunctio deferenda Italia causa fieret. Totus autem locus, qui varie conturbatus est, ita restituendus est: Quas Cæsari esse amicas civitates arbitrabatur, iis graviora onera injungebat, præsidiaque eo deducebat, & judicia in privatos reddebat, qui verba atque orationem adversus Remp. habuissent, eorumque bona in publicum addicebat. (Hæc conjectura mire firmatur ex eo, quod eundem verborum ordinem exhibeat MS. Norvic. nisi quod in eo omittatur præsidiaque eo deducebat, Davies.) Cum hæc jam pridem scripserim, animadverti Manutium ex Nicæsi doctissimi viri conjectura reponere adversus Pompejum. Quam conjecturam primum Livii locus refellit: deinde quis nescit eos, qui rerum potiuntur, semper Reip. nomine abuti? Hotoman.

bat bellum. Ratio autem hæcerat belli, ut se cum ii legionibus Gades conferret, naves, frumentumque omne ibi contineret: provinciam enim omnem Cæsaris rebus favere cognoverat. in insula, frumento navibusque comparatis, bellum duci non difficile existimabat. Cæsar, etsi multis necessariisque rebus in Italiam revocabatur; tamen constituerat nullam partem belli in Hispaniis relinquere: quod magna esse Pompeji beneficia, & magnas clientelas in citeriore provincia sciebat.

XIX. Itaque duabus legionibus missis in ulteriorem Hispaniam cum Q. Cassio Tribuno pl. ipse cum equitibus de magnis itineribus progreditur, edictumque præmittit, ad quam diem magistratus, principesque omnium civitatum sibi esse præsto Cordubæ vellet. Quo edicto tota provincia pervulgato, nulla fuit civitas, quin ad id tempus partem Senatus Cordubam mitteret; nullusve civis Romanus paullo notior, ¹ quin ad diem conveniret. Simul ipse Cordubæ conventus per se portas Varroni clausit; custodias vigiliæque in muro turribusque disposuit. Cohortes ii, quæ Colonicæ appellabantur, quum eo casu venissent, tuendi oppidi causa apud se retinuit. ² Iisdem diebus Carmonenses, quæ est

1. Quin ad diem conveniret] Pal. & Bong. habent quin ad diem statim conveniret. Quod notare visum, quia etsi abesse poterat vox statutum, tamen Cæsaris simplicitas facit ut credam ita eum scripserisse: quippe qui alibi dixerit, orientem solem, & servum Galiam, & similia duobus ex-tulerit verbis, quorum alterum sine sensus detrimento commode poterat omitti. D. Vossius.

2. Iisdem diebus Carmonenses] Notanda constructio: Carmonenses, quæ est firmissima civitas, portas præclusit. Ait Servius, ad i. Æneid. ad verbum, 27. — Hic illius arma Hic currus fuit.

aperturæ maxime conveniat: tantum abest, ut plane repudiandam cum Fr. Hotomanno censeam. Davies.

2. Iisdem diebus Carmonenses] Notanda constructio: Carmonenses, quæ est firmissima civitas, portas præclusit. Ait Servius, ad i. Æneid. ad verbum, 27.

— Hic illius arma Hic currus fuit.

Quotiescumque nomina singularis & pluralis numeri connectuntur, viciniore respondemus. Non abimiliter infra lib. III. de bello Civil. Nulla Thessalia fuit civitas, quin Cæsari parerent, atque imperata facerent. Nam ita in v. c. nostro legitur: pro quoquin vulgaris est

est longe firmissima totius provinciæ civitas, deductis
111 in arcem oppidi cohortibus à Varrone præsidio, per
se cohortes eiecit, portasque præcluserat.

- 1 XX. Hoc vero magis properare Varro, ut cum legionibus quamprimum Gades contenderet: ne itinere,
- 2 aut transjectu intercluderetur. 1 Tanta, ac tam secunda in Cæsarem voluntate provinciæ progressu ei paullo longius literæ à Gadibus redduntur; simul atque cognitum sit de edicto Cæsaris, consensisse Gaditanos principes 2 cum Tribunis cohortium, quæ essent ibi in præsidio, ut Gallonium ex oppido expellerent, urbem insulamque Cæsari servarent. hoc inito consilio, denunciavisse Gallonio, ut sua sponte, dum sine periculo liceret, excederet Gadibus. si id non fecisset, sibi consilium capturos. hoc timore adductum Gallonium
- 4 Gadibus excessisse. His cognitis rebus, altera ex 11 legionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex castris Varronis, adstante & inspectante ipso, signa sustulit, seseque Hispalim recepit, atque in foro, & porticibus
- 5 sine maleficio confedit. quod factum adeo ejus conventus

est pareret, & imperata faceret. Contrarius loquendi mos est v. de bello Gall. c. xx. cum ait Cæsar, *Interim Trinobantes, propè firmissima eorum regionum civitas, legatos ad Cæsarem mittunt: nimirum quia civitas est collectivum.* D. Vossius.

1. Tanta de tam secunda in Cæsarem voluntate provinciæ progressu ei &c.] Restituo ex MS. Norvic. & edit. Rom. Ven. Beroaldi. Intercluderetur; tanta ac tam secunda in Cæsarem voluntas provinciæ reperiebatur. Progressu ei &c. Eodem etiam modo alii omnes Codices, nisi quod *Urfin.* voluntate provinciæ reperiebatur, unde Pet. Ciaccinus, ultima voce deleta, lectionem extulit, quam recepit Jos. Scaliger, merito eam ob causam temeritatis insimulandus. Davies.

2. Cum Tribunis cohortium] Constat

duplices Tribunos fuisse legionum & cohortium; unde sæpe inventa in lapidibus antiquis TRIBUNVS COHORTIS IV. & similia. Nam sex in quaque legione tribunos fuisse jam suo tempore Polybius docet. Tribunos legionum majores, cohortium minores vocat Vegetius lib. II. cap. VII. Tribunus major per epistolam sacram Imperatoris judicio destinatur. Minor tribunus provenit ex labore. Ergo illa dignitas beneficii, hæc virtutis præmium. Nec male Tribunum Græci *χρηστὴν* vocant, si posterum ævum respicias, primæ cohortis tribunus milites aliquanto plures militibus habuit: unde recte eodem Vegetio prima cohors militaria vocata. Itaque vere ille *χρηστὴν*. D. Vossius.

tus cives Romani comprobaverunt, ut domum ad se quisque hospitio cupidissime reciperet. Quibus rebus 6 perterritus Varro, quum, itinere converso, sese Italianam venturum promississet, certior à suis factus est, præclusas esse portas. Tum vero, omni interclusus itinere, ad Cæsarem mittit, paratum se esse, legionem, 7 cui jussit, transdere. Ille ad eum Sex. Cæsarem mittit, atque huic transdi jubet. Transdita legione, Varro 8 Cordubam ad Cæsarem venit: relatis ad eum publicis rationibus, cum fide, quod penes eum est pecuniæ, transdit; &, quod ubique habeat frumenti, ac navium, ostendit.

XXI. Cæsar, habita concione Cordubæ, omnibus 1 generatim gratias agit; civibus Romanis, quod oppidum in sua potestate studuissent habere; 1 Hispanis, quod præsidia expulissent; Gaditanis, quod conatus adversariorum infregissent, seseque in libertatem vindicassent; tribunis milit. centurionibusque, qui eo præsidii causâ venerant, quod eorum consilia sua virtute confirmassent; pecunias, quas erant in publicum Varro 2 nion cives Romani polliciti, remittit; bona restituit iis, quos liberius locutos hanc poenam tulisse cognoverat, tributis quibusdam publicis privatisque præmiis: reliquos in posterum bona spe complet; biduumque Cordubæ commoratus Gades proficiscitur: pecunias 3 monumentaque, quæ ex Fano Herculis collata erant in

1. Hispanis, quod præsidia expulissent] Perperam in vet. cod. nostro legitur *Hispalis*. Nam Cæsar Cordubæ concionem habebat, quo civitatum omnium legati convenerant. Et Hispalenses præsidium non expulerant: sed Carmonenses. Itaque per Hispanos hic intelligit Carmonenses. D. Vossius.

2. Monumentaque quæ ex fano Herculis] Supra ornamenta vocat: omniaque ornamenta ex Fano Herculis in oppi-

dum Gades contulit. Per ornamenta autem haud dubie intelligit simulachra & dona quæ pretiosa in templo Herculis reposita erant. Græci vocant *ἀνδριάντας*. Monumentum *πενήμων* est, ut recte in Glossis Philox. exponitur: origo tamen ab sepulchris, unde Festus ait: Monumentum est quod mortui causâ edificatum est. Quia nimirum admonebant eæ inscriptiones mortalitatis, ut Varro ait. Idem.

in privatam domum, referri in templum jubet: provinciae Q. Cassium praeficit. huic ¹ v legiones attribuit: ipse iis navibus, quas M. Varro, quasque Gaditani jussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus pervenit. Ibi totius fere citerioris provinciae legationes Cæsaris adventum expectabant. Eadem ratione privatim ac publice ¹ quibusdam civitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit, pedibusque Narbonem, atque inde Massiliam pervenit. Ibi legem de Dictatore latam, seseque Dictatorem dictum à M. Lepido prætoris cognoscit.

¹ XXII. Massilienses omnibus defessi malis, rei frumentariae ad summam inopiam adducti, bis proelio navali superati, crebris eruptionibus fusi, gravi etiam pestilentia conflictati, ex diutina conclusionione, & mutatione victus (² panico enim vetere, atque hordeo corrupto omnes alebantur; quod ad hujusmodi casus antiquitus paratum in publicum contulerant) dejecta turri, labefacta magna parte muri, auxiliis provinciarum & exercituum desperatis, quos in Cæsaris potestatem venisse cognoverant, sese dedere sine fraude constituerunt. Sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium voluntate, navibus ¹ i i comparatis, ex quibus ¹ i i familiaribus suis attribuerat, unam ipse conscenderat, nactus turbidam tempestatem, est profectus. Hunc conspicatae naves, quæ jussu Bruti consuetudi-

¹ Quibusdam civitatibus] V. c. nosser & Petavianus habent quibusque. D. Vossius.

² Panico enim vetere] Quod non multum nutrimenti præbet: eoque durior fors Massiliensium. Panicum Græcis *πυμύον*, & *μύλον* ac *μύλον* aliis. Usos eo Gallos, & imprimis Aquitanos, ex Plinio discimus. Idem prodit lib. xxii. cap. xxiv. Dioclem medicum panicum appellavisse mel frugum: quod miror, cum ex Galeno tradant herbarum curiosi, siccum esse nec multi alimentum. Sed

credere malim corruptum locum, & fortassis rectius emendabat Dalecampius *μύλον* frugum, à nigro colore. Panicum, ut vult Isidorus, dictum quia multi homines eo panis loco utuntur quasi panis. Barbarum vocabulum ex duobus integris more sæculi sui fecit. Sic in glossis ejus legas *Togipurum*, pro toga pura. Sed veram panici originem deducit Plinius à *paniculis*: de quibus vide, quæ omnium diligentiam supergressus notavit in Solinum magnus Salmasius p. 125. Idem.

ne quotidiana ad portum excubabant, sublatis anchoris sequi coeperunt. ex iis unum ipsius navigium contendit, & fugere perseveravit, auxilioque tempestatum ex conspectu abiit; duo perterrita concursu nostrarum navium sese in portum receperunt. Massilienses arma tormenta ex oppido, ut est imperatum, proferunt: naves ex portu, navalibusque educunt: pecuniam ex publico transdunt. Quibus rebus confectis, Cæsar magis eos pro nomine, & vetustate, quam pro meritis in se civitatis, conservans, ¹ i i legiones praesidio relinquit; ceteras in Italiam mittit: ipse ad urbem proficiscitur.

XXIII. Iisdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, & jam ab initio copias P. Attii Varii despiciens, ¹ i i legiones ex iv, quas à Cæsare acceperat, & d equites transportabat: ² biduoque & noctibus ¹ i i navigatione consumptis, appellit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. ³ Hic locus abest à Clupeis passuum ⁴ xxii millia, & habetque non incom-

¹ Dns legiones ex iv] Hæc vera est lectio, ut ex eo patet, quod, ut dicitur Cæsar hujusce libri cap.

xxvii, Curio in Siciliam miserit, ut dno legiones reliquisque equitatus ad se mitteret. Cum igitur lib. i. B. C. cap. xxx. dicatur Cæsarem misisse in Siciliam Curionem Proprætorem, cum legionibus i i i. reponendum legionibus i i. Dicitur.

² Biduoque & noctibus] Nihil minus profecto arguitur Ciacconius, cum ait corruptum hunc locum, quia dies noctem etiam includit. Sed scire debebat, diem quidem etiam noctem includat, & noter spatium illud xxiv horarum, constringi etiam intra crepusculum & diluculum. Quando ais, jam dies est, nihil aliud vis, quam lucere. Itaque dies pro loco. Sed tædet talia monere. Idem adscribam locum Plinii lib. ii. cap. xii. quem ne ipse quidem

Ciacconius ignoravit. Biduo duabusque noctibus perportationem continuasset. D. Vossius.

³ Hic locus abest à Clupeis passuum xxii millia] Sic editt. Rom. Ven. Beroald. at MS. Norvic. hic locus est à Clupeis, quæ rara quidem, sed proba est locutio. Supra lib. i. B. C. c. xvi. Qui erat ab oppido millia passuum circiter i i i. ubi vide notar. Davies.

⁴ Habetque non incommodam astationem] Miror eorum arrogantiam qui contra omnium codicum autoritatem, vocem *astationem* expungere audent, quia, eam enim causam esse puto, sequitur vox *stationem*. Quasi vero non possit eadem statio astare commoda, hyeme incommoda esse, prout alii alique fiant ventii. D. Vossius.

Ibid.] Primam vocem expungendam censure Pet. Ciacconius & Jos. Seis.

modam æstate stationem, & duobus eminentibus promontoriis continetur. Hujus adventum L. Cæsar filius cum x longis navibus ad Clupeam præstolans (quas naves, Uticæ ex prædonum bello subductas, P. Attius reficiendas hujus belli causa curaverat) veritus navium multitudinem, ex alto refugerat; appulsæque ad proximum littus triremem constrata, & in littore relicta, pedibus Adrumetum profugerat. Id oppidum C. Confidius Longus unius legionis præsidio tuebatur. Reliquæ Cæsar's naves ejus fuga Adrumetum se receperunt. Hunc sequutus M. Rufus Quæstor navibus xii, quas præsidio onerariis navibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquam relictam in littore navem conspexit, hanc remulco abstraxit: ipse ad Curionem cum classe redit.

XXIV. Curio Marcum Uticam navibus præmittit: ipse eodem cum exercitu proficiscitur: biduique iter progressus, ad flumen Bagradam pervenit: ibi C. Caninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit: ipse cum equitatu antecedit ad castra exploranda Corneliana; quod is locus peridoneus castris habebatur. Id autem est jugum directum, eminens in mare, utraque ex parte præruptum atque asperum, sed paullo tamen leniore fastigio ab ea parte, quæ ad Uticam vergit. abest i directo itinere ab Utica paullo amplius passuum mille. Sed hoc itinere est fons, quo mare succedit.

Scaliger, quorum arrogantiam miratur *D. Vossius*, quippe statio esse potest æstate commoda, hieme incommoda, prout alii alii que flant venti; eaque sane ratio valeret, si statim in iis locis essent venti; quia autem res aliter se habeat, illud vocabulum, per me licet, in spongiam incumbat, præsertim cum à *MS. Norvic.* exulare videam. *Davies.*

i. Directo itinere] Alibi recta regione: quod Tacito cominus, ut: non

Armeniam cominus, sed flexu Mesopotamiam petunt. *D. Vossius.*

2. Hoc itinere est fons, quo mare succedit] Rubenius in *Electis* lib. i. c. xxxv. emendabat, est pons, quod mare succedit. Sed quis autor de ponte præsertim cum longe lateque locus restagnet, necessum est ingentem pontem fuisse: nec veterum ullus meminit. Sequentia etiam, quem quis vitare voluerit, vi millium circuitus in oppidum perveniet, multo commodus ad fontem, vel ad locum resto-

longe lateque is locus restagnet: quem si quis vitare voluerit, vi millium circuitu in oppidum perveniet.

XXV. Hoc explorato loco, Curio castra Vari conspiciat, muro oppidoque conjuncta ad portam, quæ appellatur Bellica, admodum munita natura loci: una ex parte ipso oppido Utica, altera theatro, quod est ante oppidum, substructionibus ejus operis maximis, aditu ad castra difficili & angusto. simul animadvertit multa undique portari atque agi plenissimis viis, quæ repentini tumultus timore ex agris in urbem conferebantur. Huc equitatum mittit, ut diriperet, atque haberet loco prædæ. Eodemque tempore his rebus subsidio de equites Numidæ ex oppido, peditesque mittuntur a Varo, quos auxilii causa rex Juba paucis diebus ante Uticam miserat. Huic & paternum hospitium cum Pompejo, & simultas cum Curione intercedebant; quod tribunus pl. legem promulgaverat, qua lege regnum Juba publicaverat. Concurrent equites inter se, neque vero primum impetum nostrorum Numidæ ferre potuerunt; sed, interfectis circiter cxx, reliqui se in castra ad oppidum receperunt. Interim adventu longarum navium Curio pronunciari onerariis navibus jubet, quæ stabant ad Uticam numero circiter cc, se in hostium habiturum loco, qui non è vestigio ad castra Corneliana vela direxisset. Qua pronuntiatione facta, temporis puncto, sublatis anchoris, omnes Uticam relinquunt, & quo imperatum est, transeunt. Quæ res omnium rerum copia complevit exercitum.

XXVI. His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque universi exercitus conclamatione Imperator appellatur. Postero die Uticam exercitum ducit, & prope oppidum castra ponit. Nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nunciant, magna

referas: si, reponas pons vix sensus ram ejus alii, non ego. *D. Vossius* ait ullus. Quare probent conjecturam.

magna auxilia equitum peditumque ab rege missa Uticam venire, eodemque tempore vis magna pulveris cernebatur; & è vestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Novitate rei Curio permotus præmittit equites, qui primum impetum sustineant, ac morentur. ipse celeriter ab opere deductis legionibus, aciem instruit. Equites committunt prælium: & prius, quam plane legiones explicari & consistere possent, tota auxilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordine, & sine timore iter fecerant, in fugam se conjiciunt: equitatuque omni fere incolumi, quod se per littora celeriter in oppidum recepit, magnum peditum numerum interficiunt.

XXVII. Proxima nocte centuriones Marci ex castris Curionis cum manipularibus suis ad Attium Varum perfugiunt. Ii, seu vere, quam habuerant, opinionem perferunt, siue etiam auribus Vari serviunt; (nam quæ volumus, & credimus libenter; & quæ sentimus ipsi, reliquos sentire speramus) confirmant quidem certe totius exercitus animos alienos esse à Curione: maxime opus esse in conspectum exercitum venire, & colloquendi dare facultatem. Qua opinione adductus Varus postero die mane legiones ex castris educit. Facit idem Curio: atque una valle non magna interjecta, suas uterque copias instruit.

XXVIII. Erat in exercitu Vari Sext. Quintilius Varus, quem fuisse Corfinii supra demonstratum est. Hic dimissus à Cæsare in Africam venerat: legionesque

1. Legionesque eas transduxerat Curio] Vox Curionis in Pal. & Bong. non reperitur: & à suis quoque codicibus abfuisse testatur Ciacconius, unde mendum esse hoc loco putat. Sed constat sensus, si recte perpendas. Ait Cæsar in castris Attii Vari fuisse Quintilium Varum, quem ipse Corfinii dimiserat. Hunc Varum in Africam profectum: at legiones

Corfinienses in Africam à Curione transductas fuisse: indeque occasionem Quintilio eas appellandi. Omnia clara erunt, si interpungas, in Africam venerat: legionesque eas, &c. Petavianus vero codex manifeste corruptus: quippe in eo est: legionesque eas traduxerat, quas Curio. D. Vossius.

eas transduxerat Curio, quas superioribus temporibus Corfinio receperat Cæsar; adeo ut, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines manipuli que constarent. Hanc nactus appellationis causam Quintilius circumire aciem Curionis, atque obsecrare milites cœpit, ne primi¹ sacramenti, quod apud Domitium, atque apud se Quæstorem dixissent, memoriam deponerent; ne contra eas arma ferrent, qui eadem essent usi fortuna, eademque in obfidione perpeffi; ne pro iis pugnarent, à quibus contumelia perfuga appellarentur. His pauca ad spem largitionis addit, quæ ab sua liberalitate, si se atque Atrium secuti essent, expectare deberent. Hac habita oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis fit significatio: atque ita suas uterque copias reducit.

XXIX. At in castris Curionis magnus omnium incessit timor; nam is variis hominum sermonibus celeriter augetur. unusquisque enim opiniones fingeat; & ad id, quod ab alio audierat, sui aliquid timoris addebat. hoc ubi uno auctore ad plures permanerat, atque alius alii transdiderat, plures auctores ejus rei videbantur. Civile bellum; genus hominum, quod liceret

1. Sacramenti, quod apud Domitium, quod apud se Quæstorem dixissent] Si soli, ut ex Polybio discimus, Tribuni militum sacramentum exigebant; dicere oportet factum illud præsentibus aut consulibus, aut prætoribus, aut denique quæstoribus: nam hoc manifeste indicare hæc verba videntur. Nisi dicamus alium turbis illis & diversum à prætoribus morem indutum; quod non arbitror. Fortassis & ex his verbis colligas ab ipso Domitio, & Varo legiones sacramentum adactas. Sane parum abest quia hoc sentiam. D. Vossius.

2. Memoriam deponerent] Ita legitur in omnibus exemplaribus, & inde quidem. Sic supra lib. 1. B. G. cap. XIV. Quod Ednos, quod Ambari, quid Allobroges vexassent,

memoriam deponere posset, ubi frustra est Joan. Brantius, qui memoria deponere longe rectius & venustius dici contendit. Davies.

3. Magnus omnium incessit timor; nam is variis hominum sermonibus augetur] Locum mihi perquam suspectum: offendit tum illud incessit timor omnium: tum imprimis tunc nam, alieno loco positum. Absterferone mendum si scribam? Magnus omnium incessit timor animis. Is varius, &c. Negligentia librarii illud is omisissum erat, ut sæpe in syllabis repetitis accidit. Ita remansit animis: hinc primo nimis, postea nam is factum. D. Vossius.

4. Civile bellum] Prior est corruptissima, quam J. F. Gronovius in notulis Tacito edit. Blavian. præ-

H h 3

missis,

libere facere, & sequi, quod vellet. legiones eæ, quæ paulo ante apud adversarios fuerant (nam etiam Cæsaris beneficium ¹ mutaverat consuetudo) ² qua offerrentur municipia etiam adversis partibus conjuncta. ³ neque enim ex Mar-
 4 sis, Pelignisque veniebant, ut qui superiore nocte in contuberniis; ⁴ commilitonesque nonnulli graviore fer-

missis, hoc modo restituere conatus est: Civile bellum: genus hominum, cui liceret libere facere & sequi, quod vellet, legiones eæ, quæ paulo ante apud adversarios fuerant; nam etiam Cæsaris beneficium mutaverat consuetudo: qua offerrentur municipia diversis partibus conjuncta (utrique enim ex Mar-
 5 sis Pelignisque) videbat; & qui superiore nocte in contuberniis papilionibusque (secum fuissent,) nonnulli graviore sermones militum vulgi durius accipiebantur. In locis tam mendosis latissima, ut conjiciendi, ita & aberrandi parer area; nos autem quæ verisimilima videntur, paucis proponemus. Davies.

5. Genus hominum, quod liceret libere facere, & sequi quod vellet.] Mendum latet, in prioribus erat edit, quod vellet. Malè. Ego rescribo: Genus hominum, cui id liceret l. f. & f. quod vellet. More antiquo prius exaratum erat quod id, hinc inscitia librarii factum quod. Non dubito de veritate hujus conjecturæ. Et confirmant hæc, legiones eæ. D. Vossius.

1. Mutaverat consuetudo] qua offerrentur. Municipia etiam adversis partibus conjuncta.] Alii Codices qua offerrent municipia, omnes vero etiam diversis partibus, quam lectionem tenere mutavit Pet. Ciacconius, eumque secutus Jof. Scaliger. Sensus erit aliquis, si, verbis parenthesi inclusis, scribamus nam etiam Cæsaris beneficium mutaverat consuetudo, qua offerrent municipia etiam diversis partibus conjuncta. Suetonius August. cap. 11. Ne enumerem quot & quos diversarum partium venia & incoluntate donatos, Sulpicius Severus vi. B. Martini cap.

1x. Quo lecto, clamor populi tollitur, pars diversa confunditur. Vide & J. F. Gronovium ad Senecæ de ira lib. 11. c. xxiii. Davies.

2. Qua offerrentur] Sic Petav. Pal. & Bong. ac vet. noster codex. Alii qua efferrent. Ultra vera lectio sit, non ante dixero quam rem ipsam intellexero. Tota enim hæc perodus corruptissima est. Et felix cum ingenii judicabo, qui absque libris, non dico sensum bonum reponere possit, sed illum, quo Cæsar scripsit. Nam si mutare & transponere libuisset, non difficile alterum id futurum erat. D. Vossius.

3. Neque enim ex Mar-] Alii cod. Namque enim. si enim tollas, hoc prætulim: nam quas Curio habebat legiones ex Mar-
 6 sis venerant. Sed obscura res est. Idem.

Ibid.] Intelligit legiones, quas Corfinii captas Curioni tradiderat Cæsar. Cum igitur Codex Carrar. cum aliis nonnullis exhibeat namque enim ex Mar-
 7 sis, ita reponendum arbitror. Sic Planus Trinum. Aët. 1. Sc. 11, 23. Namque enim tu, credo, mihi imprudenti obrepseris, unde patet Pet. Ciacconium & D. Vossium particulam secundam male fuisse. In MS. quidem Norvic. omiſſa prima voce, legitur enim ex Mar-
 8 sis; ac sane ea conjunctio interdum præponitur, ut ostendit inter alios G. J. Vossius Anal. lib. iv. cap. xxvi. Davies.

4. Commilitonesque] Commilitæque r. cod. Quæ vox apud Plinium invenitur. Et millena id genus in veteribus lapidibus invenias: ut, conveteranus, contrubunus, commanipularis, &c.

sermones: militum vulgo durius accipiebant. nonnulla etiam ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingebantur.

XXX. Quibus de causis ² consilio convocato de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiæ, quæ conandum omnibus modis, castraque Vari oppugnanda censerent; ³ quod hujusmodi militum consiliis o-

tium

3x. In Palatino est cum militisque. in Cartaginiensi cum milites. & pro eo quod statim sequitur graviores. in v. eod. nostri & Petav. est graviora. D. Vossius.

Ibid.] V. C. Commilitæque: Norvic. cum militisque: Palat. cum militisque: Carrar. cum milites. In sequentibus Petav. & Norvic. habent nonnulli graviores sermones militum dubii durius accipiebantur. An legendum? commilitonesque nonnulli graviora; sermones militum dubii durius accipiebantur. Parva sane est mutatio, qua recepta, mens erit aliqua, cum in vulg. sit nulla. Davies.

1. Militum vulgo durius accipiebant.] Militum dubii durius accipiebantur. Petavian. Palatinus vulgatam lectionem retinet, nisi quod accipiebantur singula notare visum, ut si quis in alios incidat codices, ope omnium veram lectionem eruat: nam despicere me de loco hoc sanando ingenuè fateor. Augustinus Urtica I-talio interpretes Cæsaris, ita totam hanc perodum vertit. Ciascum di sio ragunata: & tali diceano: à che far guerra fra Cittadini? sono tutti di una generatione: & poi è in nostra libertà seguir chi ne piace: altri dubitavano che la leggem fute con gli avversari se maresse pio per la antiqua pratica, che per li benefici di Cæsare: tanto piu che era di diversi legni: ne veramente venivano solo dalli Mar-
 9 si, & Peligni: & non se estendea per ogni parte cose disseverali: & alcuni che volean parer più accorti fingeano altre inventioni. Sed videtur aut non adfectus mentem

Cæsaris, aut nimium sibi in transferendo libertatis dare. D. Vossius.

2. Consilio convocato.] Edit. concilio: sed legendum, ut restituimus; Cæsar enim cap. xxxi ait Dimisso consilio, concionem advocat militum: sic enim ibi scribendum, non concilio, nec enim concilium differt à concione, & ridiculus est, ut passim, Gigas iste Joan. Godwinus, qui in concilium paucos convenire affirmat, cum in consilium pauci, in concilium omnes coeant. Davies.

3. Quod hujusmodi militum consiliis otium maxime contrarium esse arbitrantur.] Miles Curionis prope seditionem venerat: certe jam fidei infirmior erat. Talibus consiliis otium maxime contrarium: ut mutilatus Cæsar ait. Atqui aliter Alexander ille Magnus, de quo Curtius ait, non ignarus otii vitia negotio discuti. Nec quisquam aliud unquam sensit. Non tamen hæc verba quemquam Commentatorum offendere præter Hottomannum, cui tamen nihil in eo tentatum. Credo quia codices nihil mutabant. Ego inveteratum errorem tollo, & lego hujusmodi militum consiliis negotium maxime contrarium esse. Aut si non pateatis addi aliquid, rescribo, quod hujusmodi consilium, militum otio maxime contrarium esse arbitrantur. Nisi malis una tantum voce transposita, quod hujusmodi consiliis, militum otium maxime contrarium esse arbitrantur. Et sane passim in Cæsaris codicibus videas transpositas voces. Sic infra ubi legitur: Multum ad hanc rem probandum adjuvat adulescentia, magnitudo animi, su-

2 tium maxime contrarium esse arbitrarentur. Postremo
præstare dicebant, per virtutem in pugna belli fortunam
experiri; quam desertos, & circumventos à suis gravissi-
3 mum supplicium pati. Porro erant, qui censerent de ter-
tia vigilia in castra Corneliana recedendum; ut majore spa-
tio temporis interjecto militum mentes sanarentur: simul si
quid gravius accidisset, magna multitudine navium & in-
tius, & facilius in Siciliam receptus daretur.

1 XXXI. Curio utrumque improbens consilium,
quantum alteri sententiæ deesset animi, tantum alteri super-
esse dicebat; hostis turpissima fugæ rationem habere, illos etiam
2 iniquo loco dimicandum putare. Qua enim, inquit, fida-
cia, & opere & natura loci munitissima castra ¹ expugnari
3 posse confidimus? aut vero quid proficimus, si accepto magno
detrimento ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non
& felicitas rerum gestarum, exercitus benevolentiam impe-
4 ratoribus, & res adversæ odia concilient. Castrorum autem
mutatio quid habet nisi turpem fugam & desperationem om-
nium, & alienationem exercitus? ² nam neque pudentes

superioris temporis proventus, &c. Cor-
rupte in Petaviano est magnitudo su-
perioris animi, temporis proventus. Sed
jam & tertium succurrit, ut pro o-
tium reponas prælum. Scripserat quis
prælum, temporis tractu inferior pars
literæ p evanuit: inde nobis otium
illud negotium creavit. Certe eam
in mentem ipse Curio apud Luca-
num,

— variam semper dant otia mentem,
Eripe consilium pugna: cum dira vo-
luntat

Ense subit pressa, galea texere pudo-
rem,

Quis conferre duces meminit? quis pen-
dere causas? D. Vossius.

Ibid.] Locum hunc corruptum pu-
tavit Fr. Hotomannus, ei autem sa-
nando solus operam dedit Dionys.
Vossius, qui reponit huiusmodi mili-
tium consilii negotium maxime contra-
rium esse, aut quod huiusmodi consilium

otio maxime contrarium, aut huius-
modi consilium, militum otium maxime &c.
aut denique, vulgata lectione in re-
liquis servata, loco otii, prælum tes-
scribit. Tot conjecturæ ex eo sunt
nata, quod *στράτηγος* non intellexe-
rit, si enim vocem consilii sexto ca-
su accipiamus, nihil erit opus, ut
Codicum scripturam sollicitemus.
Sensus est, inter hæc militum con-
silia otium maxime nocere, ut re-
cte etiam vidit Joan. Freinshemius ad
Curtii lib. vii. cap. i. Davies.

1. Expugnari posse confidimus] Me-
diam vocem omisit Jof. Scaliger,
quam, omnium Codicum voluntate,
revocavimus. Idem.

2. Nam neque pudentes suspicari o-
portet] Reponunt nonnulli pudentes:
ut notet ea vox militem, qui reve-
rentiam sacramenti retinet. Ego eti-
sciam pudentem & petulantem opo-
poni: tamen emendationem eam

pro-

suspiciari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire,
se se timeri; ¹ quod illis licentiam timor augeat nos, his stu-
dia deminuat. Quod si jam, inquit, hæc explorata habe-
5 mus, quæ de exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem e-
go aut omnino falsa aut certè minora opinione esse confido:
quanto hæc dissimulare, & occultare, quam per nos confir-
6 mari, præstat? ² An non uti corporis vulnera, ita exercitus
incommoda sunt tegenda, ne spem adversariis augeamus? At
7 etiam, ut media nocte proficiscamur, addunt: quo majorem,
credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque
huiusmodi res aut pudore, aut metu tenentur, quibus rebus
max maxime adversaria est. Quare neque tanti sum animi, ⁸

ut

probare nequeo. Ne vulgata quidem
lectio placet, habent tamen ita o-
mnes codices. D. Vossius.

Ibid.] Ex MSto Ursin. restitui puden-
tes, probante Pet. Ciacconio. In aliis
nullo potius sensu legebatur puden-
tes suspicari. Pudentes interpreter mo-
destos, Imperatori morigeros, & sa-
cramenti religionem servantes. E-
contrario eos paulo post vocat im-
probos, qui seditiones excitarunt,
fidemque datam nihili fecere. Da-
vies.

1. Quod illi licentiam timor augeat,
nostro studio dimittitur] In v. c. nostro
& manu. Cujac. ac Petav. qui o-
mnes optimæ notæ codices, legi-
tur: quod his licentiam timor augeat
nos: his studia dimittit. Rectè. Ne-
que opus est scribere, his suspicio stu-
dia dimittit, quippe timoris vox ad
remotum refertur. Nota quoque
otio ad proximum, his ad remotius
refertur, ut à veteribus aliquando fa-
ctum. D. Vossius.

Ibid.] Vulg. invenuste repræsen-
tat illi licentiam timor augeat, nostris
studia dimittit: tam enim improbi,
quam pudentes, Curioniani erant
exercitus pars: lectionem vero à
me receptam in MSto Norvic. repe-
ti, eandemque, laudante D. Vossio,
exhibebant Codd. Voss. Petav. &

Cujac. Illis autem Improbos, his pu-
dentes significat, cum plerumque hi
ad proximum referantur, illi ad re-
motius. Interdum tamen aliter se-
res habet. Plinius lib. i. Ep. xx.
pag. 19. ed. Oxon. Sed non minus
non servat modum, qui infra rem quam
qui supra, qui adstrictius quam qui
effusius dicit. Itaque audis frequenter ut
illud immodice & redundantet, ita
hoc jejune & infirme. Alius excels-
sisse materiam, alius dicitur non im-
plexisse. Aque uterque, sed ille im-
becillitate, hic viribus peccat. Lati-
nus Pacatus Pan. xii. cap. xxiv, 5:
Alta licet vulnera — proximus no-
bis Italus, & contiguus ostendat Hi-
spanus — Tyranncidium vidit. Plura
concessit J. Fr. Gronovius Observ.
lib. iii. cap. xvi. pag. 576. seq.
Davies.

2. An non uti corporis vulnera &c.]
Hæc sane lectio me non offendit,
si est à MSS. Omnes vero nostri a-
liter exhibent. MS. Norvic. An uti
corporis vulnera, omitta particula ne-
gante. Edit. Rom. Ven. Beroald. An
vero uti corporis vulnera. Rescriben-
dum puto ac vero uti corporis vulne-
ra: quod si probetur, delenda est
interrogationis nota. Idem.

ut sine spe castra oppugnanda censeam; neque tanti timoris, ut ipse deficiam: atque omnia prius experienda arbitror: magna ex parte jam me una vobiscum de re iudicium futurum confido.

- XXXII.** Dimisso consilio, concionem advocat militum: commemorat, quo sit eorum usus studio ad Corsinium Caesar; ut magnam partem Italia beneficio atque auctoritate eorum suam fecerit. vos enim, vestrumque factum, inquit, omnia deinceps municipia sunt secuta, neque sine causa & Caesar amicissime de vobis, & illi gravissime iudicaverunt. Pompejus enim nullo praelio pulsus vestri facti praeiudicio demotus Italia excessit: Caesar me, quem sibi carissimum habuit, provinciamque Siciliam atque Africam, sine quibus Urbem atque Italiam tueri non potest, vestra fidei commisit. Adsunt, qui vos hortentur, ut a nobis desciscatis. quid enim est illis optatius, quam uno tempore & nos circumvenire, & vos nefario scelere obstringere? aut quid irati gravius de vobis sentire possint, quam ut eos prodatis, qui se vobis omnia debere iudicant? & in eorum potestatem veniat, qui se per vos perisse existimant? An vero in Hispania res gestas Caesaris non audistis? duos pulsos exercitus? duos superatos duces? duas receptas provincias? hac acta diebus XL, quibus in conspectu adversariorum venerit Caesar. An qui incolumes resistere non potuerunt, perditum resistant? vos autem incerta victoria Casarem secuti, dijudicata jam belli fortuna victum sequamini, quum vestri officii premia percipere debeatis? Desertos enim se ac proditos a vobis dicunt, & prioris sacramenti mentionem faciunt. Vosne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deseruit? nonne extremam pati fortunam paratos? projecit ille? non sibi clam

vo-

1. Dimisso consilio] In prioribus editt. contra rem ipsam legebatur concilio, nos autem veram lectionem ex Beroald. restituiimus. Vide not. ad huiusce libri cap. xxx. Daviet.

2. Quibus in conspectu adversariorum venerit] MS. Norvic. & editt. Rom.

Ven. Beroald. habent in conspectum adversariorum, quæ quidem loquendi ratio magis est pervulgata, cum tamen alterius exempla non desint, ut ostendimus ad lib. viii. B. G. cap. viii. Idem.

3. Projecit ille? non sibi clam vobis

vobis salutem fuga petivit? non prodi per illum, Caesaris beneficio estis conservati? Sacramento quidem vos tenere qui petuit; quum, projectis fascibus, & deposito imperio, prius, & captus ipse in alienam venisset potestatem? Relinquuntur nova religio, ut eo neglecto sacramento, quo nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditione ducis, & capitis diminutione sublatum est. At credo, si Casarem probatis, in me offenditis, qui de meis in vos meritis predicaturus non sum, quæ sunt adhuc & mea voluntate, & vestra expectatione leviora. sed tamen sui laboris milites semper, eventubelli, premia petiverunt; qui qualis sit futurus, ne vos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res processit, fortunamque cur prateream? An pariet vos, quod saluum atque incolumem exercitum, nulla omnino nave desiderata, transduxerim? quod classem hostium primo impetu adveniens profligaverim? quod bis per biduum equis prælio superaverim? quod ex portu, sinuque adversariorum CC naves onerarias adduxerim? eoque illos compulerim, ut neque pedestri itinere, neque navibus commeatu iuvare possint? Hac vos fortuna atque his ducibus repudiatis, Corsinensem ignominiam, an Italiae fugam, an Hispaniarum

salutem fuga petivit? Perplacet quod in Palatino legitur, projecti? ille sibi clam non vobis salutem petivit? D. Vossius.

Idem.] Non fugit Domitius, sed fugendi consilium cepit; fuga igitur hoc in loco fugam destinatam significat, ut lib. i. B. G. cap. xx. Quæ querant, de L. Domitii fuga interpretantur. Dionys. autem Vossio perplacet, quod in Palatino legitur projecti? ille sibi clam non vobis salutem petivit. Hanc etiam scripturam in editt. Rom. Ven. Beroald. invenio, nisi quod illæ salutem fuga petivit. Ipse vulgatam lectionem non moveo, quam retinet MS. Norvic. & ut verior, nihil recepta venustius. Daviet.

1. Corsinensem ignominiam, an Italia

fugam, an Hispaniarum deditionem, an Africi belli præiudicia sequimini? Variæ Codices. In Editt. Rom. Ven. est Corsinensem ignominiam in Italia fuga, an in Hispaniarum deditione, an in Africi belli præiudicio sequimini. Beroald. cum MSS. Ciaccon. & Carrar. exhibet Corsinensem ignominiam in Italia fuga, an Hispaniarum deditionem in Africi belli præiudicio sequimini? MS. Norvic. à vulgata lectione non recedit, præterquam quod primam particulam interrogantem omittat; eas autem omnes delendas censuit Pet. Ciacconius, quem in sua editione secutus est Jos. Scaliger. Sana est lectio vulgata. Varro L. L. lib. viii. Quæ enim est pars mundi, quæ non innumerabiles habeat analogias? Cælum, an mare, an terra, an aer, & cætera, quæ

14rum deditionem, an Africi belli præjudicia sequimini? E-
quidem me Cæsaris militem dici volui; vos me Imperatoris
nomine appellavistis. cuius si vos pœnitet, vestrum vobis be-
nefscium remitto; mihi meum restituite nomen; ne ad con-
tumeliam honorem dedisse videamini.

1 XXXIII. Qua oratione permoti milites, crebro e-
tiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore
2 infidelitatis suspicionem sustinere viderentur. disceden-
tem vero ex concione universi cohortantur, magno sit
animo, neu dubitet proelium committere, & suam si-
3 dem virtutemque experiri. Quo facto commutata o-
mnium voluntate, & opinione, consensu summo con-
stituit Curio, quum primum sit data potestas, præ-
4 lio rem committere. Postero die productos, loco co-
dem, quo superioribus diebus constiterat, in acie col-
5 locat. Ne Varus quidem Attius dubitat copias produ-
cere; sive sollicitandi milites, sive æquo loco dimi-
candi detur occasio, ne facultatem prætermittat.

1 XXXIV. Erat vallis inter duas acies, ut supra de-
monstratum est, non ita magno, at difficili & arduo
adscensu. Hanc uterque si adversariorum copiarum transi-
re conarentur, expectabat; quo æquiore loco præ-
2 lium committeret. Simul à sinistro cornu P. Attii e-
quitatus omnis, & una levis armaturæ interjecti com-
plices, quum se in vallem demitterent, cernebantur.
3 Ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinorum co-
hortes mittit: quorum primum impetum equites ho-
stium non tulerunt; sed, admissis equis, ad suos re-
fugerunt. 1 relictæ ab iis, qui una procurrerant, levis

AR-

qua sunt in his? Dicitur Cretensis lib.
II. cap. XXXI. Perinacia animi, an
ab amore captiva. Vide & Jac. Pe-
rizonii Dissert. de eo scriptore §. XI.
Davies.

1. Relictæ ab iis, qui una procurrer-
ant, levis armaturæ] Equites ad suos
refugerant; qui igitur relictæ, ex le-

vi erant armatura. Scribe cum MS.
Norvic. Relictæ ab iis, qui una procurrerant,
levis armatura; & est ἡ ἁπλῆ
ἀρµή τοῦ ἀντιπαραδόντος, velites enim
intelliguntur. Non male etiam se
habet vulgata lectio, si levis arma-
tura nominativi pluralis esse statu-
antur, nam paucis latet, veteres

armaturæ, circumveniebantur, atque interficiebantur
ab nostris. Huc tota Vari conversæ acies suos fugere,
& concidi videbat. Tum Rebilus legatus Cæsaris, 4
quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quod magnum
habere usum in re militari sciebat, Perterritum, inquit,
hostem vides, Curio. Quid dubitas uti temporis opportuni-
tate? Ille, unum locutus, ut memoria tenerent mili- 5
tes ea, quæ pridie sibi confirmassent, sequi sese jubet,
& præcurrit ante omnes: adeoque erat impedita vallis,
ut in adscensu, nisi sublevati à suis, primi non facile
emitterentur. Sed præoccupatus animus Attianorum mi- 6
litum timore, & fuga, & cæde suorum, nihil de resi-
stendo cogitabat; omnesque jam se ab equitatu circum-
veniri arbitrabantur. itaque prius, quam telum adjici 7
posset, aut nostri propius accederent, omnis Vari a-
cies terga vertit, seque in castra recepit.

XXXV. Qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex 1
infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum a-
gmen fugientium consecutus, magna voce Varum no-
mine appellans requirebat; uti unus esse ex ejus militi-
bus, & monere aliquid velle, ac dicere videretur. U- 2
bi ille sæpius appellatus adspexit, ac restitit, & quis
esset, aut quid vellet, quæsit; 1 humerum apertum
gladio appetit; paullumque abfuit, quin Varum in-
terficeret. quod ille periculum, sublato ad ejus cona-
tum scuto, vitavit. Fabius à proximis militibus cir- 3
cumventus interficitur. 2 Hac fugientium multitudine
ac

In huiusce formæ adjectivis eum ca-
sum aliquando sic terminasse. Levis
armaturæ dixerunt Hirtius B. Afr.
cap. III. & Livius lib. XXI. cap. LV.
Davies.

1. Humerum apertum gladio appetit]
Hoc est dextrum, qui scuto non te-
gebatur. Malo enim ita exponere,
quum ut dicam apertum hic idem ef-
fe atque illud quod lib. VII. de bel-
lo Gallico ait Cæsar de Aduis, in-

met si dextris humeris exertis animæ ad-
vergebantur. Neque puto quicquam huic
loco commune cum illo fuisse: et-
si id, ni fallor, existimabat doctissi-
mus Janus Gruterus. D. Vossius.

2. Ac fugientium multitudine ac tur-
ba] Lego ex Cujaciano hac fugien-
tium mult. a. t. Idem.

Ibid.] Vulgg. ac fugientium: sed le-
ctionem à me receptam in suo Co-
dice invenit Fulv. Ursinus, in MSO
Cujac.

- ac turba portæ castrorum occupantur, atque iter impeditur; pluresque in eo loco sine vulnere, quam in
 4 prælio aut fuga, intereunt. neque multum absuit, quin etiam castris expellerentur; ac nonnulli protinus
 5 eodem cursu in oppidum contenderunt. sed quum loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebat, quod ad prælium egressi Curionis milites iis rebus indigebant, quæ ad oppugnationem castrorum erant u-
 6 sui. Itaque Curio exercitum in castra reducit, suis omnibus præter Fabium incolumibus, ex numero adversariorum circiter DC interfectis, ¹ ac ∞ vulneratis: qui omnes discessu Curionis, multique præterea, per simulationem vulnerum, ex castris in oppidum, pro-
 7 pter timorem, sese recipiunt. Qua re animadversa, Varus, & terrore exercitus cognito, buccinatore in castris, & paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia vigilia silentio exercitum in oppidum reducit.
 1 XXXVI. Postero die Curio Uticam obsidere, & vallo circummunire instituit. ² Erat in oppido multitudo insolens belli, diuturnitate otii; ³ Uticenses pro quibusdam

Cujac. D. Vossius, ac ipse in Norvic. & manifesto vera est. Daviet.

1. Ac ∞ vulneratis] In aliis omnibus legitur atque vulneratis, unde Fr. Hotomannus reponendum putavit aut vulneratis, ut vulnerati una cum interfectis numerum illum consecerint. Sed ejus conjecturam evertit Appianus, qui Bell. Civ. l. II. p. 455. D. Κερῶν μὲν, inquit, εἰς ἀντὶ ἱππῶν, οὐδὲν ἔξαικόσι, καὶ κατενέοντο δὲ πλεονεῖς. Verissima igitur videtur Codicis Vrsiniani scriptura. Daviet.

2. Erat in oppido multitudo insolens belli] Belli infueta. Cicero de Orat. lib. I. cap. XLVIII. Ea requiruntur à me, quorum sum ignarus atque insolens. Sallustius Proem. Bell. Catil. Quæ tametsi animus aspernabatur insolens malorum artium. Brant. Vide

Lambinum ad Horatii lib. I. od. V. Idem.

3. Uticenses pro quibusdam Cæsaris in se beneficiis illi amicissimi: conventus, qui ex variis generibus constaret] Non peccavero in perspicuitatem & simplicitatem Cæsaris, si ex Cod. Cujac. Pet. Pal. & Bong. legam: amicissimi erant, conventus is, qui ex variis, &c. In codicibus quos dixi pro is erat β , haud dubiè depravatum. Porro nota hic conventum ab Uticensibus ipsis distingui: ut credam conventum constitisse ex parte Uticensium, & civibus Romanis, quomodo Cæsar supra hoc libro dixit de Hispanensibus, quod factum adeo conventus ejus cives Romani probaverunt, &c. Tales autem conventus fere in omnibus provinciis Romanorum fuerunt, Hispania, Gallia, Sicilia, A-

chaia,

quibusdam Cæsaris in se beneficiis illi amicissimi: conventus, qui ex variis generibus constaret; terror ex superioribus præliis magnus. Itaque ¹ de deditione omnes palam loquebantur, & cum P. Attio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet. Hæc quum agerentur, nuntii præmissi ab rege Juba ³ venerunt, qui illum cum magnis copiis adesse dicerent, & de custodia ac defensione urbis hortarentur. quæ res eorum perterritos animos confirmavit.

XXXVII. Nunciabantur hæc eadem Curioni, sed ¹ aliquamdiu fides fieri non poterat: tantam habebat suarum rerum fiduciam! Jamque Cæsaris in Hispania res ² secundæ in Africam nuntiis ac literis perferebantur. quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se Regem ³ nilurum existimabat. Sed ubi certis auctoribus comperit, minus v & xx millibus longe ab Utica ejus copias ⁴ abesse; relictis munitioibus, sese in castra Cornelia recepit. Huc frumentum comportare, castra ⁴ munire, materiam conferre cœpit, statimque in Siciliam misit, uti ⁵ 11 legiones, reliquosque equitatus ad se mitteretur. Castra erant ad bellum ducendum aptissima, natura, & loci munitione, & maris propinquitate,

chaia. Et arbitror in illis conventionibus plerumque multos cives Romanos habitasse, quia illud honorum civitati erat, quod in eam à prætoribus, aut aliis magistratibus convocabatur totius provincie Senatorum, ad jurisdictionem. D. Vossius.

1. De deditione omnes palam loquebantur] in v. c. nostro, Petav. & Pal. est omnes in palam. Lego, omnes jam palam. Idem.

Idem.] Codd. Voss. Petav. Palat. & Struv. habent in palam; unde Dionys. Vossius rescribit jam palam. At Vocem Mstorum lectionem ferri posse arbitror. Glossarium Isidori. In palam, aperte. Hilarius adversus Constantium pag. 199. Pugnavimus enim apalam & cum fiducia contra negantes.

Non raro sane à veteribus præpositiones inter se componuntur. Cæsar hujusce libri cap. IX. Hanc in super contignationem. Vide & G. J. Vossium de Anal. lib. IV. cap. XXIII. Davies.

2. Minus v & xx millibus longe ab Utica abesse] Vox longe Pet. Clacconio abundare videtur, cujus judicium securus Jof. Scaliger, eam, utpote delendam, uncinis cinxit. Codices autem pertinaciter retinent. ac recte quidem. Hirtius Belli Alex. cap. XXXVI. Castra posuit longe à Nicopolis circiter millia passuum VII. Et lib. de Bell. Afric. cap. LXVII. Ab ejus castris millia passuum VI longe, trinis castris dispersis copiis consistit. Vide & cap. LXVII. & LXXVII. Idem,

te, & aquæ & salis copia: cujus magna vis jam ex proximis erat salinis eo congesta. Non materia multitudi-
 6 ne arborum, non frumentum, cujus erant plenissimi agri, deficere poterat. Itaque suorum omnium consensu Curio reliquas copias expectare, & bellum ducere parabat.

1 XXXVIII. His constitutis rebus, probatisque consiliis, ex perfugis quibusdam oppidanis audit, Jubam revocatum finitimo bello, & controversiis Leptitanorum restitisse in regno; 1 Saburam ejus præfectum cum
 2 mediocribus copiis missum Uticæ appropinquare. His auctoribus temere credens consilium commutat, & prælio rem committere constituit. Multum ad hanc rem probandam adjuvat adolescentia, magnitudo animi, superioris temporis proventus, fiducia rei bene gerendæ.
 3 His rebus impulsus equitatum omnem prima nocte ad castra hostium mittit, ad flumen Bagradam, quibus præerat Sabura, de quo ante erat auditum. Sed rex omnibus copiis insequabatur, & VI millium passuum
 4 intervallo à Sabura confederat. Equites missi nocte iter faciunt. imprudentes, atque inopinantes hostes aggrediuntur; Numidæ enim quadam barbara consuetudine nullis ordinibus passim confederant. Hos oppressos somno & dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt. multi perterriti profugiunt. Quo facto ad Curionem equites revertuntur, captivosque ad
 5 eum reducant.

1 XXXIX. Curio cum omnibus copiis quarta vigilia
 2 exierat, cohortibus v castris præsidio relictis. Progressus millia passuum VI equites convenit; rem gestam

CO-

1. Saburam] In Petaviano ac Bongarf assidue est Saburram. Etiam in Appiano B. C. I. 11. p. 455. *Saßippa*. Quare licentia poetica scripserit Lucanus:

Ut sibi commissi simulator Sabura belli.

Non arbitror. Id scio talem formam *שכור* non admittere duplex R; itaque magis è corrupta locutione Romanorum alterum R est, & recta Lucani scriptura: etiam Cæsaris vulgata. *D. Vossius.*

cognovit; ex captivis quærit, quis castris ad Bagradum præsit: respondent, Saburam. Reliqua studio itineris conficiendi, quærere prætermittit; proximaque respiciens signa, *Videtisne*, inquit, *militēs, captivorum orationem cum perfugis convenire? abesse regem,*
 3 *exiguas esse copias missas, quæ paucis equitibus pares esse non poterunt.* Proinde ad prædam, ad gloriam, properate; ut jam de præmiis vestris, & de referenda gratia cogitare incipiamus. Erant per se magna, quæ gesserant equites,
 4 præsertim quum eorum exiguus numerus cum tanta multitudo Numidarum conferretur. hæc tamen ab ipsis inflatus commemorabantur, ut de suis homines laudibus libenter prædicant. multa præterea spolia præ-
 5 ferebantur. 1 capti homines, equitesque producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. Ita spei Curionis militum studia non deerant. Equites sequi jubet sese; iterque
 6 accelerat, ut quam maximè ex fuga perterritos adoriri posset. At illi itinere totius noctis confecti subsequi non poterant: atque alii alio loco resistebant. Ne hæc quidem res Curionem ab spe morabatur.

XL. Juba certior factus à Sabura de nocturno prælio, 11 millia Hispanorum & Gallorum equitum, quos
 1 suæ custodiæ causâ circum se habere consueverat, & peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburæ
 2 submittit. Ipse cum reliquis copiis 2 elephantisque subsequitur; suspicatus, præmissis equitibus, ipsum affo-
 3 re Curionem. Sabura copias equitum peditumque in-
 4 struit:

1. Capti homines equitesque producebant] Pet. Gacconius & Fr. Hotomannus ex conjectura reponerant *equos*, sed hoc ex eo venit, quod homines de peditibus ut *legio* dici non animadvertent. Lucani lib. XXI. cap. XXVII. *homines equum equites virique obtinent.* Silius Italicus lib. 12, 560.

Magna voce trahens equitemque, virosque, feræque
Turrigera molem.

Sic & miles crebro peditem denotat, & equiri opponitur, ut multis ostendit J. F. Gronovius ad Livii lib. XXVIII. cap. 1. Davies.
 2. Elephantisque xl] Petav. Pal. & Bong. LX habent. *D. Vossius*
 11

fruit: ¹ atque his imperat, ut simulatione timoris paulatim cedant, ac pedem referant: sese, quum opus esset, signum proelii daturum, &, quod rem postulare cognovisset, imperaturum. Curio, ad superiorem spem addita præsentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit.

- 1 XLI. Quibus ex locis quum longius esset progressus, confecto jam labore exercitu, ^{xvi} millium spatium, consistit. Dat signum suis Sabura, aciem constituit, & circuire ordines, atque hortati incipit. sed peditatu duntaxat procul ad speciem utitur; equites in
- 2 aciem mittit. Non deest negotio Curio, suosque hortatur, ut spem omnem in virtute reponant. nec militibus quidem, ut desessis; neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, studium ad pugnandum virtusque deerat. sed ii erant numero ^{cc.} reliqui in iunere substituerant. Hi quamcunque in partem impetum
- 3 fecerant, hostes loco cedere cogebant. sed neque longius fugientes prosequi, nec vehementius equos incitare poterant. At equitatus hostium ab utroque cornu circumire aciem nostram, & aversos proterere incipit.
- 4 Quum cohortes ex acie procurrissent, Numidæ integri, celeritate impetum nostrorum effugiebant; rursusque ad ordines suos se recipientes circumibant, & ab acie excludebant. Sic neque in loco manere, ordineque servare, neque procurrere, & casum subire, tutum videbatur. Hostium copiarum summis ab rege auxiliis crebro augcebantur. Nostri vires lassitudine deficiebant. simul ii, qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quod tota acies equitatu hostium circumdata tenebatur. Hi de sua salute desperantes, ut extremo vitæ

¹. Atque his imperat, ut simulatione timoris paulatim cedant? Frontinus Strateg. lib. II. cap. v. hoc consi-

lium non Saburæ, sed regi Juba attribuit. Davies.

tempore homines facere consueverunt, aut suam mortem miserabantur, aut parentes suos commendabant, si quos ex eo periculo fortuna servare potuisset. Plena erant omnia timoris, & luctus.

XLII. Curio, ubi perterritis omnibus neque cohortationes suas, neque preces audiri intelligit, unam, ut in miseris rebus, spem reliquam salutis esse arbitratus, proximos colles capere universos, atque eo inferri signa jubet. Hos quoque præoccupat missus à Sabura equitatus. Tum vero ad summam desperationem nostri perveniunt, & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius ¹ præfectus equitum, cum paucis equitibus circumstans, ut fuga salutem petat, atque in castra contendat: & se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio, nunquam amisso exercitu, quem à Cæsare fidei suæ commissum acceperit, se in ejus conspectum reversurum, confirmat; atque ita præcelsus interficitur. Equites perpauci ex proelio se recipiunt. sed ii, quos ad novissimum agmen, equorum reficiendorum causa, substitisse demonstratum est, fuga totius exercitus procul animadversa, sese incolumes in castra conferunt. milites ad unum omnes interficiuntur.

XLIII. His rebus cognitis, M. Rufus quæstor in castris relictus à Curione cohortatur suos, ne animo deficiant. Illi orant, atque obsecrant, ut in Siciliam navibus reportentur. Pollicetur: magistrisque imperat navium, ut primo vespere omnes scaphas ad littus appulas habeant. Sed tantus fuit omnium terror, ut alii adesse copias Juba dicerent, alii cum legionibus instare Varum, jamque se pulverem venientem cernere; quarum

re-

¹. Præfectus equitum? In MS. Pet. & Pal. pr. eq. (In Norvic. corrupte præs. equit.) in Cujac. pr. eque. id est, præfectus equitibus: nam præfectus e-

quitum in vet. inscript. semper legitur præf. equit. nec unquam aliter, D. Vossius.

rerum nihil omnino acciderat : alii classem hostium ce-
 3 leriter advolaturam suspicarentur. Itaque , perterritis
 omnibus, sibi quisque consulebat. Qui in classe erant,
 proficisci properabant. Horum fuga navium oneraria-
 rum magistros incitabat. pauci lenunculi ad officium
 4 imperiumque conveniebant. sed tanta erat completis
 littoribus contentio, qui potissimum ex magno nume-
 ro conscenderent; ut multitudine atque onere nonnul-
 li deprimerentur, reliqui ob timorem propius adire
 tardarentur.

1 XLIV. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, pa-
 tresque familiæ, qui aut gratia aut misericordia vale-
 rent, aut naves adnare possent, recepti in Siciliam in-
 columes pervenirent. reliquæ copię, missis ad Varum
 noctu 1 legatorum numero centurionibus, sese ei de-
 2 diderunt. Quorum cohortes militum Juba postero die
 ante oppidum conspicatus, suam esse prædicans præ-
 dam, magnam partem eorum interfici jussit : paucos
 3 electos in regnum remisit. Cum Varus suam fidem ab
 eo lædi quereretur, neque resistere auderet; ipse equo
 in oppidum vectus, prosequentibus compluribus se-
 natoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Li-
 cinius Damasippus, paucis diebus, quæ fieri vellet,
 Uticæ constituit, atque imperavit : diebusque post
 paucis se in regnum cum omnibus copiis recepit.

1. Legatorum numero Centurionibus] Pro legatis, Legatorum loco, quod cum non intelligerent Librarii in editt. Rom. Ven. Beroald. aliisque nonnullis corrupte legitur legatis cum centurionibus. Noster lib. v. de Bell. Gall. cap. xxvii. Quos Atracici ob-

sidum numero missos apud se in ser-
 vante & catenis tenuissent. Corn. Nepos
 Epam. cap. vii. 1. Erat enim illi
 privatus numero militis. Alia hanc
 in rem exempla peti possunt ex Joan.
 Frid. Gronovii Observ. lib. i. cap. vi.
 pag. 59. Davies.

LIBER

LIBER III,

SUMMARIUM LIB. III. DE BELLO
CIVILI.

Cæsar, rebus urbanis ordinatis, VI. in Ceraunios trajicit.
 VIII. Salonas, XI. Oricum, XII. Apolloniam, ali-
 asque civitates occupat. XIII. Pompejus Dyrrhachium
 se recipit. XVIII. Bibulus moritur. XIX. Colloquia
 sæpius iterata de pace, semper turbantur. XXII. Motus
 in Urbe sedatur. XXIII. Libo Brundisium portum fru-
 stra aliquandiu obsidet. XXVI. Antonius & Calenus
 cum subsidiis ex Italia advenientes, Cæsari junguntur.
 XXXI. Scipionis in Syria tyrannides, XXXVI. atque in
 Macedonia & Thessalia res gesta. XXXIV. Pompejus
 a Cæsare ad Dyrrhachium obsessus. XLIV. crebre i-
 ffit, varique fortuna, velitationes. LXIII. Duplici
 clade affectus Cæsar, ab obsidione exercitum reducit.
 LXXVIII. In Thessaliam Pompejum elicit. LXXXV.
 Pugnandi facultatem nactus, XCIII. Pompejum fun-
 dit. C. Lalius interea Brundisium portum obsidet; CI.
 & Cassius classes Cæsaris in Sicilia incendit. CIV. Pom-
 pejus in Ægypto ab Achilla & Septimio interficitur.
 CVI. Cæsar Alexandriam usque eum insequentus, novo
 ibi bello intricatur.

I. **D**ictatore habente comitia Cæsare, 1 consules
 creantur Julius Cæsar, & P. Servilius. is
 enim erat annus, quo per leges ei consulem
 fieri liceret. His rebus confectis, quum fides tota Ita-
 lia esset angustior, neque creditæ pecuniæ solveren-
 tur,

1. Consules creantur Julius Cæsar &
 P. Servilius] Suspicio nomen Julii
 adjectum esse: nam Cæsar, cum de
 se loquitur, non solet illud ponere.
 2. fortasse cum esset scriptum, con-

sules creantur ipse, & P. Servilius,
 ab aliquo ad marginem additus est
 Julius Cæsar. Appianus lib. ii. B. C.
 pag. 457. Ἰούλιος αὐτῶν καὶ τοῦ
 Σεργίου Ἰσαυροῦ. Sed ibi men-
 dose
 li 3

tur, constituit, ut arbitri darentur: ¹ per eos fierent æstimationes possessionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuissent, atque eæ creditoribus ³ transderentur. Hoc & ad ² timorem novarum tabularum tollendum minuendumque, qui fere bella & civiles dissensiones sequi consuevit, & ad debitorum tuendam existimationem, esse aptissimum existimavit. Item, prætoribus tribunisque pl. rogationes ad populum ferentibus, nonnullos ambitus Pompeja lege damnatos, illis temporibus, quibus in Urbe præsidia legionum Pompejus habuerat, quæ judicia, aliis audientibus iudicibus, aliis sententiam ferentibus, singulis diebus erant perfecta, in integrum restituit: qui se illi initio civilis belli obtulerant, si sua opera in bello uti veller; perinde æstimans, ac si usus esset, ⁶ quoniam sui fecissent potestatem, statuerat enim hos prius iudicio populi debere restitui, quam suo beneficio videri receptos; ne aut ingratus in referenda gratia,

dose Πατριών legitur pro Σεβίλων. F. Ursin.

¹ Per eos fierent æstimationes possessionum] Suetonius in Julio; decrevit tandem, ut debitores creditoribus satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti quasque ante civile bellum comparassent, deducta summa eris alieni, siquid usura nomine numeratum aut per scriptum fuisset. Deducto eo ait quod usura nomine numeratum fuisset, aut per scriptum; nam versura primo unciaria (ut ex Tacito lib. vi. Annalium discimus) permixta, deinde ad semuncias redacta, postremo verita. Miror autem Scaligerum dicere incompertam sibi unciariam legem, cum præter Tacitum disertim ejus meminerit Livius, alique. Porro addit Dio lib. xli. pag. 159. hoc tempore Cæsarem legem tulisse, nequis in auro vel argento possideret plus quam lx festertium. Verba sunt: Εἰς αὐτὰς τε

συχεὶ πολλὰ χρήματα τοῖς ἔχειν αὐτὰ ταῦτα ἀποκρίπτεν ἐλίζοντο, ἀπὸ πηρὸν μὲν πλείον πωτὰν, ἀπὸ δὲ μὲν δειγμῶν ἐν ἑστῶν ἐπὶ τῇ χρυσίῳ κατὰ δόξαν. Ait Hotomannus nequaquam se id intelligere: quod miror, cum disertim Tacitus sexto Annalium scribat: Invenea magna vis accusatorum in eos incipit, qui pecunias sanore auctabant, adversum legem distatoris Cæsaris, qui de modo credendi possidendique iura liciam cavetur; omissam olim, quia privato usui bonum publicum possidendum. D. Vossius.

² Timorem novarum tabularum] Novas tabulas Græci χρεὶν ἀπαιτήτων vocant. Plutarchus τοῖς ἀπαιτήτων, quasi oneris excussione dicat; quia prioribus debitis solvebantur debitoribus, & novæ conficiebantur tabulæ. Idem.

tia, aut arrogans in præripiendo populi beneficio videretur.

II. His rebus, & feriis Latinis, comitiisque omnibus perficiendis xi dies tribuit, Dictaturaque se abdicat, & ab Urbe proficiscitur, Brundisiumque pervenit. Eo legiones xii, equitatum omnem venire iusserat. sed tantum navium reperit, ² ut anguste xx milia legionariorum militum & dc equites transportare possent. hoc unum inopia navium Cæsari ad conficiendi belli celeritatem defuit. atque eæ copiae ipsæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumque iter ex Hispania magnum numerum deminuerat; & gravis autumnus in Apulia circumque Brundisium, ex saluberrimis Gallicæ & Hispaniæ regionibus omnem exercitum valetudine tentaverat.

III. Pompejus annum spatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum à bello, atque ab hoste otio-

¹ Arrogans in præripiendo populi beneficio] Edit. Rom. Ven. Beroald. habent in præripiendo populi beneficio, quod idem valet ac præoccupando. Scriptor, qui sub Daretis Phrygii nomine circumfertur, cap. xxxiiii. Eum continuo Troilus præcipit & sauciat. Ovidius lib. iii. Trist. El. iiii.

² Vel præcepisset mors properata fugam.

Eandem vocem ita interpretatur Servius ad Virgilii Eclog. iiii, 98. Danco.

² Ut anguste xx milia legionariorum militum & dc equites transportare possent] In prioribus editionibus, & cæcis omnibus erat xv milia legionariorum. Scaliger xx edidit, an ex veteri codice ignarum mihi: illud credo non temere mutasse: præterquam quod historix hoc magis congruum videtur. Sed Ciacconio & Ursino assentiri nequeo, qui hic

rescribebant vii legiones: Profecto audax emendatio illa est. Movit eos quod scribitur infra: Impositis, ut supra demonstratum est, legionibus vii. Verum dicit Cæsar ipse has copias infrequentiores fuisse, quia & Gallicanis bellis, & itinere Hispanico, & valetudine in Italia attritæ erant. Ita ut facile potuerint vii legiones redigi ad milia xx. Imo dubitari possit, an infra, ubi vii legiones nominantur, non præstet respondere quinque: quia tot legiones à Cæsare transductas ajunt Appianus & Plutarchus. Et profecto quinque legiones minus absint xx milium numero, nam efficiunt milia xxx si plenæ sint: at Cæsar dicit valde infrequentes fuisse; atque tunc tertia circiter pars desiderata fuerit. Sed nolo temere mutare: quia Appianus addit duas postea legiones supervenisse, & à Cæsare assumptas. D. Vossius.

tiolum fuerat, magnam ex Asia, Cycladibusque insu-
 lis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria,
 Cilicia, Phoenice, & Ægypto classem coëgerat, ma-
 2 gnā omnibus locis ædificandam curaverat: magnam
 imperatam Asiæ, Syriæ, regibusque omnibus & dy-
 nastis, & tetrarchis, & liberis Achaïæ populis pecu-
 niam exegerat, magnas societates earum provinciarum,
 quas ipse obtinebat, sibi numerare coëgerat.

IV. Legiones effecerat civium Romanorum 1 x; v ex Italia, quas transfuxerat; unam ex Sicilia veteram, quam factam ex duabus gemellam appellabat; unam ex Creta & Macedonia, ex veteranis militibus, qui dimissi à superioribus imperatoribus in iis provinciis confederant; 11 ex Asia, 1 quas Lentulus conscribendas curaverat. Præterea magnum numerum ex Thessalia, Bœotia, Achaia, Epiroque, supplementi nomine, in legiones distribuerat. His 2 Antonianos milites admiscuerat. Præter has expectabat cum Scipione ex Syria legiones 11, sagittarios ex Creta, Lacedæ-

Y. *Quas Lentulus conscribendas curaverat* MS. Norvic. & edit. Rom. Ven. Beroald. hunc locum paulo auctiorem exhibent; in iis enim est *quas Lentulus Consul conscribendas curaverat*; nec de nihilo est hoc additamentum; nam L. Lentulus A. U. C. DCCV. quo hæc legiones sunt conscriptæ, gerebat consulatum, ut offendit *Dion* lib. xli. pag. 152. Davies.

2. *Antonianos milites admiscuerat*] Mirabar, in Pompeji copiis Antonianos milites numerari, cum tres Antonij fratres, Marcus, Cajus, Lucius, Cæsaris partes in civili bello secuti sint: sed postea compeperi, exercitum C. Antonii, T. Pulcionis opera proditum, in Pompeji potestatem venisse, propterea, quasi dubia fides eorum esset, eos milites Pompejus admiscuerat suis. De hac Antoniani exercitus dedi-

tionē, hic infra cap. x. *Se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumque destitute ad Corecyram. Et aliquanto post: Ille paulisper est pugnatus; cum irruerent nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonii demonstravimus, eo loco propugnante, Suetonius etiam, Omnibus, ait, civibus nullam cladem, nisi per legatos suos, passus est: quorum C. Curio in Africa perit, C. Antonius in Illyria in adversariarum devenit potestate. Idem lib. xli. & xlii. Dio scriptum reliquit. Quorum locorum testimonio, mutilos esse hos Caesaris libros de bello civili, facile est intelligere: etenim, quod ipse ait, se demonstrasse, Pulcionis opera proditum exercitum C. Antonii, id in his libris nusquam repetitur.* Ald. Manni.

cedemone, Ponto, atque Syria, reliquisque civitatibus
111 millia numero habebat: funditorum cohortes
vi: mercenarias ii: equitum vii millia: ex quibus
1 de Gallos Dejotarus adduxerat, 2 Ariobarzanes ex
Cappadocia: ad eundem numerum Cotus ex Thracia
dederat, & Sadalem filium miserat. Ex Macedonia co- 4
erant, 2 quibus Rascipolis præerat, excellenti virtute.
3 ex Gabinianis Alexandria, Gallos Germanosque,
quos ibi 3 A. Gabinius præsidii causa apud regem Pto-
lemæum reliquerat: Pompejus filius cum classe addu-
xerat dccc, quos ex servis suis pastorumque suorum
coegerat: ccc Tarcundarius Castor & Donilaus ex 5
Gallogræcia dederant. horum alter una venerat, alter
filium miserat. cc ex Syria à Comageno Antiocho,
cui magna præmia Pompejus tribuit, missi erant. 4 in
his plerique hippotoxotæ. Huc Dardanos, Bessos, par- 6
tim mercenarios, partim imperio aut gratia compara-
tos, item Macedonas, Thessalos, & reliquarum gen-
tium & civitatum adjecerat; atque eum, quem supra
demonstravimus, numerum expleverat.

V. Frumenti vim maximam ex Thessalia, Asia, 1
Egypto, Creta, Cyrenis, reliquisque regionibus com-
paraverat. hiemare Dyrrhachii, Apolloniæ, omnibus 2
que

1. 24. Gallos Dejotarus adduxerat] Galatas seu Gallogræcos intelligit, quibus præerat Dejotarus. Eorum regionem *Talataria* *Tlū* *iqūn* vocat Agrippa lib. II. B. C. pag. 458. & incolæ *Talatae* *tūc* *iqūn* pag. 472. *Amatq;* *pit*, inquit, *τιταρχος* *Talatae* *tū* *iqūn*, *Ἀγαμέμνης* *ῶ*, *Καρμυλίου* *βασίλῆς*, quem noster Agrippianum nominat. *Dantes*.

2. *Quibus Rascipolis praeerat*] Ita
& Lucanus. Vellejus non multum
recedens Rascupolin vocat. Dio
Farnesens. Tacitus Rhesuporin. D.
Vossius.

1. A. Gabinus praesidii causa apud
Regem Ptolemaum reliquerat] Ptolemaum

enim in regnum Ægypti reducerat
Gabinus, ejecto Archelao, quem
sibi regem adsciverant, ut docet E-
pitome *Liviana* lib. cv. Rem totam
fufe narrat *Dion* lib. xxxix. p. 116.
seq. *Davies*.

4. In his plerique Hippotoxota] Post ultimum vocem in ed. Veneta additur id est, equeſtres ſagittarii, quæ gloſſa eſt, primum margini adſcripta, dein, ut fieri ſolet, in orationis contextum illata; ἵπποτοξοται enim vocabulum eſt Græcum, quod ſagittarium equitem ſignificat, prout Latine redditur Curius lib. v. cap. iv. 14. Eo utitur & Hirtius Afric. cap. xix. Davies.

que oppidis maritimis constituerat, ut mare Cæsarem transire prohiberet. ejus rei causa omni ora maritima classem disposuerat. Præerat Ægyptiis navibus Pompejus filius: Asiaticis D. Lælius, & C. Triarius; Syriacis C. Cassius; Rhodiis C. Marcellus cum C. Coponio: Liburnicæ atque Achaicæ classi Scribonius Libo, & M. Octavius. Toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpositus cuncta administrabat: ad hunc summa imperii respiciebat.

- 1 VI. Cæsar, ut Brundisium venit, concionatus apud milites, quoniam prope ad finem laborum ac periculorum esset perventum, equo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent; ipsi expediti naves conscenderent, quo major numerus militum posset imponi; omniaque ex victoria, & ex sua liberalitate sperarent; conclamantibus 2 omnibus, imperaret, quod vellet, quodcumque imperavisset, se equo animo esse facturos; pridie Non. Jan. naves solvit, 2 impositis, ut supra demonstratum est, legionibus VI I. Postridie terram attigit Cerauniorum. 3 3 Saxa inter & alia loca periculosa quietam nactus statione.

1. Officio maritimo M. Bibulus præpositus] Corrupta sunt Appiani exemplaria pag. 459. A. ubi sic legitur *αἱ ἐν αὐτοῖς (ναυαρχοῖς) Μάχη Βιβουλίου*. Rescribendum *Μάχη Βιβουλίου*, ut recte hunc nostrum vocat Dion lib. xli. p. 174. Davies.

2. Impositis — legionibus VII. Postridie terram attigit Cerauniorum] In MS. Norvic legitur *imposita* — *legiones VII.* eandemque lectionem in optimo Codice reperit Pet. Victorius, ut ait Var. Lect. lib. xlii. cap. i. ubi etiam mendum è Cæsare foedissimum sustulit: cum enim in aliis Codd. legeretur terram attigit Germaniorum, vel Germanorum, in aliis Græcorum, vir ille doctissimus egregie reposuit Cerauniorum; nec tamen, nisi fallor, locum perpurgavit; nam mihi etiamnum ab inter-

punctione videtur laborare. Rescribo terram attigit: Cerauniorum saxa &c. Mirum in modum firmat Appianus lib. ii. B. C. pag. 461. *Ἰππὸ ἡ χερσονήσος*, inquit, ἢ τὰ ἑλ. ΠΑΤΝΙΑ ὀφ. περὶ χερσὶν. Sic & Dion lib. xli. p. 174. Davies.

3. Saxa inter & alia loca periculosa] Quatuor voces ultimas expungit Janus Rutgersius Var. Lect. lib. iv. cap. v. eas ex Glossæmate natas arbitratus, cum enim imperitus quidam ad oram libri sui scripserat *Italia loca periculosa*, ea verba alius in textum recepit, & alia loco Italia substituit. Sed quædaverim, unde factum, ut Librarii Italia loca periculosa oræ Codicum adscriberent; montes enim Ceraunii, ut notum est, in Epiro sunt siti. Eam igitur conjecturam rejicio, præsertim cum

tionem, & portus omnes timens, quos teneri ab adversariis arbitrabatur, ad eum locum, qui appellatur Pharfalus, omnibus navibus ad unam incolumibus, milites exposuit.

VII. Erat Orici Lucretius Vespillo, & Minucius Rufus cum Asiaticis navibus xlii: quibus jussu D. Lælii præerant; M. Bibulus cum navibus cx Corcyra: sed neque ii sibi confisi ex portu prodire sunt ausi;

ita loca periculosa possint esse Syrtes & bœria. Vide Virgilium Æn. i. 115. Davies.

1. Ad eum locum, qui appellatur Pharfalus] Profecto etiam ita habent omnes mss, quibus usi sumus, tamen vix crediderim sanum esse locum: cum Pharfali propè Ceraunios montes nullus meminerit. Ex Luciano remedium loco huic peti oportebat, sed in eo legimus hæc verba:

— atque aquora classem
Curva sequi, quæ jam vento fluxuque
favens

Lapsa Palæstinas uncis confixit arenas. Sed & hic locus viris magnis suspitionem movit. Verum etiam fuerint, qui in Epyro locum fuisse dicant cui Palæste nomen fuerit, vix tamen persuaserint mihi. Addunt, nescio quæ, de columbis ex Palæstina in Epyram transgressis, ac Dodonæo oraculo, & alia multa, quæ referre supersedeo, quia frivola videntur. Hugo Grotius sæculorum omnium Phœnix, ingeniosissime commendat Apamestinæ; quæ urbs sita est in prominente parte Italia: & si fallor statuit huc Cæsarem tempestare rejectum, inde in Epyrum pervenisse. Ego etiam decebat acquiescere tanti viri auctoritate, curâ tamen humani ingenii, cui sæpe ipsa veritas in dubium devocatur, rimando inquirebam, an nihil reperirem, quod pro vulgata Lucani lectione faceret. Nec tamen occurrit quidquam nisi dicamus Palæstinas a-

renas. Luciano ipsam Epyron vocari, ab urbe cui nomen Phœnice: memorat eam Polybius Liviusque, & in Chaonia sita est. Nam quod de Palæste urbe ad Lucanum, alii disserunt, ut dixi, nec assè emerim. Marfus tamen in Cæsaris codice, Chalcide Eubœæ à se emto, affirmat se legisse Palæste, eo loco quo in vulgatis est Pharfalus. Verene an falso ille optime scivit: hoc ego adfirmare ausim, si fuit ea scriptura in codice Cæsariano, non ab alio profectam esse, quam qui Lucanum cum Cæsare contulit, & inde postea in contextum id nomen irrepsit. Causa autem cur de illo Apamestinæ dubitem est quod nullus autorem dicat Cæsarem in Italiam tempestate rejectum. Cæsaris vero hunc locum quod attinet nescio quid de eo dicturus sim. In mssis plerisque lego Pharfalia. D. Vossius.

Ibid.] MS. Norvic. & edit. Rom. Ven. habent Pharfalia, Ber. Palæstina. Sic Lucanus lib. v. 460. ubi de classe Cæsaris

Lapsa Palæstinas uncis confixit arenas.

Paulus Marfus testatur se in MS. Chalcidensi reperisse qui appellatur Palæste. Si de Marfi fide constaret, quin ea lectio esset recipienda, nullus dubitarem. Davies.

2. Sed neque ii sibi confisi] Sic recte est: in Petaviano erat sed neque quatuor sibi. Ortus error ex lineis: nam quia primo scriptum fuit hii, mutatum est in xlii, quomodo manifeste

3 si; quum Cæsar omnino XII naves longas præsidio duxisset; in quibus erant ¹ constratae IV. Bibulus, im-

1 VIII. Expositis militibus, naves eadem nocte Brundisium à Cæsare remittuntur; ut reliquæ legiones, e-

2 quitatusque transportari possent. Huic officio præpositus erat Fufius Kalenus legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. Sed serius à terra provectæ naves, neque usæ nocturna aura, in red-

3 do offenderunt. Bibulus enim, Corcyrae certior factus de adventu Cæsaris, sperans se alicui parti onustarum navium occurrere posse, inanibus occurrit; & nactus circiter xxx, ² in eas indiligentiæ suæ ac doloris ira-

cun-

festæ in Cujacio & v. c. nostro legitur: similis error infra erat, ubi nunc legitur in quibus erant constratae IV. nam imperitia librarii ex IIII factum erat illa, & legebatur in manuscr. Cujac. constrata illa. In Petaviano, Palatino, & Bongarsiano propius ad verum scripturam, sed non minus corruptè constrata illi. At postea eo usque locus iste degeneraverat, ut nisi opem codices tulissent, desperatus futurus fuisset; nam ille in ipse mutatum erat: quod notare visum, ut causam videamus, eum saepe corrupti sint codices. D. Vossius.

1. Constrata IV. Bibulus] Corruptus est locus. Editt. Rom. Ven. Beroald. habent in quibus erat etiam ipse: illi neque Bibulus. MS. Norvic. in quibus erant constratae: illi neque Bibulus. Loco constratae in aliis Codd. est Constrata. Legendum in quibus erant constratae IIII. neque Bibulus. Librarium imperitia nota numeralis IIII facta est illi. In vulgata autem lectione particulam negantem deesse certo est certius, si enim prius ad continentem visus est Cæsar, quam de

ejus adventu fama in eas regiones perferretur, quomodo fieri potest, ut illi Bibulus satis mature occurreret. Davies.

2. In eas indiligentiæ suæ] Odi sane illam libidinem emendandi, qua multi astuant, & sapies optimos nobis auctores corrumpunt. Id huic loco accidit; nam Janus Rutgersius, vir alioqui doctus, lib. IV. Var. Lect. cap. V. hæc verba depravata esse non dubitans emendat huius gentis suæ. Illam vocem indiligentiæ à viris doctis profectam ait. Imo in v. c. disertim ea legitur; & ex more Cæsaris, qui similiter alibi inscientia dixit. Ipseque locus evincit ita legendum esse; nam paullo post ait Cæsar, custodiisque diligentius dispositis. Nam quod ille ait Calpurniam gentem, ex qua erat Bibulus, iracundam fuisse, & multis id exemplis probatum est, etiam ex loco quodam Cæsaris, esto illud: et quam validè illud probat hic scriptum fuisse huius gentis suæ. Ego sane vulgaram lectionem mordicus retineo. D. Vossius.

cundia erupit, omnesque incendit: eodemque igne nautas dominosque navium interficit, magnitudine poenæ reliquos detertere sperans. Hoc confecto negotio, à Salonis ad Orici portum stationes, littoraque omnia longe lateque classibus occupavit: custodiisque diligentius dispositis, ipse gravissima hieme in navibus excubabat, neque ullum laborem aut munus despiciebat, ¹ neque subsidium expectans, si in Cæsaris complexum venire posset. IX.

1. Neque subsidium expectans, si in Cæsaris complexum venire posset. Sed post discessum Liburnicarum] Locus & aliis,

& mihi corruptus, adeoque desperatus. Scaliger tamen, quod pace ejus dixerim, magis etiam, quam ante erat, depravatum exhibuit. Nam pro conspectum, quomodo codices edidi habent, & in Bongarsiano est, edidit complexum. Ciacconius & Ursinus ita hunc locum restituebant: ne quod subsidium expectabat Cæsar inconspicuum venire posset. Ut inconspicuum una voce notet abegit, sive omissum. Mihi emendatio illa displicet: nam illud neque mutandum non arbitror, quia eadem vox paullo ante ponitur, & ostendit hanc relictam. Cogitabam an scribi posset: neque prælium detrectans, si in Cæsaris conspectum venire posset. Fateor audentem esse conjecturam: sed tales saepe desperatio poscit: tamen ne usque adeo temere mutasse videar, addo scriptum primo, quantum arbitror, fuisse, præsidium, illud depravatum ex prælium: at detrectans, ponitur mutari in expectans. Si cui melius quid in mentem venerit, libens amplectar. Illud addo non dubitare me, quin postremâ verba, venire possit. Sed post discessum Liburnicarum. Ita scribenda sint, venire posset. Discessu Liburnicarum. Certum est illa sed post, facta ex transpositione vocis post: nam omnes codices in quibus est Sed post, non habent vocem post. Contra in quibus est pos-

set, in iis desiderantur illa Sed post. Atque ita ut rescripti, etiam in Cujaciano codice (& MS. Norvic.) legitur. D. Vossius.

Ibid.] Codd. nihil mutant, nisi quod in nonnullis legatur in Cæsaris conspectum venire. Ulcus est in verbis, cui medicinam invenire nequeo, nisi forte sit reponendum ne qua subsidium expectatum in Cæsaris complexum venire posset. Bibulus ex iis, quæ ceperat, navigiis intellexit Cæsarem aliud subsidium expectare, cujus interceptiendi causa dies noctesque in navibus excubabat. Eodem sensu reponit Pet. Ciacconius, ne quod subsidium expectabat Cæsar, inconspicuum (hoc est, non conspectum) venire posset. Sed hæc emendatio nimium quantum à Codicum lectione recedit. Eodem vitio laborat Dionysii Vossii conjectura, neque prælium detrectans si in Cæsaris conspectum &c. præterquam quod sensus communis expers fuerit Bibulus oportet, si, cum Cæsare prælium inire cupiens, in navibus excubaret, cum probe nosset, nullam huic fuisse navium facultatem. Locum mendii suspectum non habet Fr. Hotomannus; interpretatur autem, Bibulum nullam misericordiam expectasse, si in Cæsaris manus veniret: sed exemplum similis locutionis prolatur oportuit, quod ab Horomanno non est factum, nec id, ut opinor, præstabit alius quispiam. Davies.

IX. Sed post discessum Liburnarum, ex Illyrico M. Octavius cum iis, quas habebat, navibus Salonas pervenit; ibique concitatis Dalmatis, reliquisque barbaris, Isam à Cæsaris amicitia avertit: ¹ conventum Salonas quum neque pollicitationibus neque denunciatione periculi permovere posset, oppidum oppugnare instituit. Est autem oppidum & loci natura, & colle munitum. Sed celeriter cives Romani, ligneis effectis turribus, iis sese munierunt: &, quum essent infirmi ad resistendum, propter paucitatem hominum, crebris confecti vulneribus, ² ad extremum auxilium descenderunt, servosque omnes puberes liberaverunt; ³ & præfectis omnium mulierum crinibus, tormenta effecerunt. Quorum cognita sententia, Octavius ¹ qui

1. *Conventum Salonas cum neque pol-*
licitationibus.] Hæc Scaligeri emenda-
rio est contra omnium v. cc. fidem,
in quibus legitur *conventum Salonis* :
rectè : nam *conventus* etiâ subinde
pro ipso oppido ponatur, diversus
tamen est. Sic supra lib. 11. ubi de
Uticensibus Cæsar loquitur, mani-
festè eos & *conventum* distinguit.
Sic etiam infra hoc libro *conventus*
civium Romanorum, qui Lysium obti-
nebat. Itaque *conventus Salonis*, sunt
cives qui *Salonas* obtinent. *D. Vos-*
sins.

2. *Ad extremum auxilium descendunt, servosque omnes puberes liberaverunt* [Libertate donarunt; quod faciebant, quoties ad arma illos vocarent, quibus aliter militare non licebat. Exstat lex Gratiani, Valentiniani, Theodosii Imperatorum lib. vii. cod. Theod. tit. ii. *Ad militiam nullus adspiret, nisi quem penitus liberum aut genere aut vita conditione inquisito causa deprehenderit.* Alia l. vii. tit. xiii. *Inter optimas lēssimorum militum turmas neminem ē numero servorum dandum esse decernimus.* Florus lib. ii. cap. vi. *Arma, inquit, non erant, detracta sunt templis:*

decat juvenis, in sacramentum mil-
tie liberata servitia. Sic à Scipione A-
fricano majore, ut in ejus vita scri-
bit Plutarchus, post cladem Cannen-
sem trecenti servi bello gerendo i-
donei manu missi sunt. Brantius, Vi-
de Godesf. Stewechium ad Vegetii lib.
I. cap. VII. Davies.

3. *Et praefectis mulierum crinibus*]
in Capitolii obfide in idem factum
narrat *Vegerius lib. iv. cap. 12.* Cum
nervorum, inquit, copia defecisset, ma-
trona abscissos crines viris suis oblatos
pugnantibus, reparatisque machinis ad-
versariorum impetum repulerunt. Ma-
luerunt enim pudicissima femina de-
formato ad tempus capite libere vivere cum
maritis, quam hostibus integro decore
servire. *L. Florus lib. 11. cap. xv.* de
Carthaginensibus exire & finibus mi-
grare iussit. *Qui rebellantium*, in-
quit, fuerit furor, vel hinc intelligi
potest, quod in usum nostra classis, tri-
sta domusque resciderunt: in armorum
officiis aurum & argentum pro ere ser-
roque conflatum est: in tormentorum
vincula matronae crines suos converterunt.
Plura adhibet *Lipsius lib. 111. Polli-*
orctet, dialog. 111. Idem.

quis castris oppidum circumdedit, atque uno tempore obsidione & oppugnationibus eos premere coepit. Illi omnia perpeti parati, maxime à re frumentaria laborabant. Quare missis ad Cæsarem legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per se incommoda sustinebant: & longo interposito spatio, quum diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos effecisset, ² nacti occasionem meridiani temporis, discessu eorum, pueris mulieribusque in muro dispositis, ne quid quotidianæ consuetudinis desideraretur, ipsi, manu facta, cum iis, quos nuper manumissos liberaverant, in proxima Octavii castra irruperunt. His expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusque eos castris expulerunt; & magno numero interfecto, reliquos atque ipsum Octavium in naves confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. ³ Jamque hiems appropinquabat, & tantis detrimentis acceptis Octavius, desperata oppugnatione oppidi, Dyrrhachium sese ad Pompejum recepit.

X. Demonstratum est L. Vibullium Rufum Pompei præfectum bis in potestatem pervenisse Cæsaris, atque

7. Quibus castris oppidum circumdedit]
 Nideo Philippum Rubenium , qui le-
 git Elect. l. ii. c. vii. quindenis castris.
 Impleto aut immenso tunc Octavio
 exercitus; aut valde infirma praesidia.
 Movit illum, quod infra scribitur
 castra altera sunt adorti, inde tertio &
 quarta, & deinceps reliqua. Ille reli-
 qua castra putat compluta fuisse,
 erant sola quinta, sed transeo. D.
 Felici.

3. Nelli occasione meridiana tempo-
ra] A Cæsaris relatione diversu
Dion lib. XLII. pag. 190. edit.
Hæver. narrat enim, mulieres cum
vires emipisse nigriti vestibus indutas
ἐν τῇ σήμερᾳ ἀπὸ τοῦ φοβεράτου δι-
καστηρίου, τῷ δευτέρῳ τῷ πε-

λαρῶντι σφᾶς ΝΥΚΤΟΣ ΜΕΣΗΣ
 μεσημέρι, cum hæc meridiano tem-
 pore accidisse, fœminis in muro di-
 spositis, disertim testetur Impera-
 tor. *Davies.*

3. Jamque hiems appropinquabat]
Totum hoc caput alieno loco ponitur, ut aliquatenus etiam vidit *Fr. Rubenius* *Elect.* lib. i. cap. xx. Cæsar enim pridie Nonas Jan. naves solvit, ut restatus est hujusce libri cap. vi. ut testatur *Dion* lib. xli. p. 174. *χαρμῖνα* vocat *μῆναινα*. Hæc igitur proximo Autumno sunt gesta, ac proinde, si temporis rationem habuit Cæsar, ad finem libri xi. apponenda. *Idem.*

atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. Hunc pro suis beneficiis Cæsar judicaverat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompejum mitteret: eundemque apud Cn. Pompejum auctoritatem habere intelligebat. Erat autem hæc summa mandatorum: debere utrumque pertinaciæ finem facere, & ab armis discedere, neque amplius fortunam periclitari: satis esse magna utrimque incommoda accepta; quæ pro disciplina & præceptis habere possent, ut reliquos casus timerent. illum ab Italia expulsus, amissa Sicilia, & Sardinia, duabusque Hispaniis, & cohortibus in Italia, atque in Hispania civium Romanorum c. atque xxx. se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, & militumque deditione ad Corcyram. proinde sibi ac reip. parcerent, quantumque in bello fortuna posset, jam ipsi incommodis suis satis essent documento; hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque consideret, & pares

1. Militumque deditione ad Corcyram] Intelligit deditionem Antonii, qui ut Florus disertim ait, Corcyrao littore castra posuerat. Sed ne erres, Corcyram non illam Epyro objectam hic accipe, sed aliam, quæ in sinu Illyrico jacet sub Pharo insula, haud procul Salonis: *μολαίων* Græci vocant. tangit eam rem Lucanus lib. VII. 404.

*Qua maris Hadriaci longas ferit unda
Salonas,
Et tepidum in molles Zephyros excu-
rit Iader;
Illuc bellaci confusus gente Curetum,
Quos alit Hadriaco tellus circumflua
Ponto,
Clauditur extrema residens Antonius
ora.*

Philipp. Rubenius in Electis corruptum Cæsaris locum existimans, emendat *Christam*, quæ insula est in extremo mari Adriatico, jacetque in sinu eo, quem Flanaticum vo-

cant. Mihi longe falli videtur; nam Curicta immansi spatio ab Salonis distat. Quare ergo Lucanus propinquam diceret: quid Curicta cum Iadro. Nugæ hæc sunt. At objiciat quis illud Curetum quo tunc spectet. Dicam quod in mentem venit. Curetum prima, si veterum multis credimus, origo ex Creta fuit: si etiam Ætoliam & Acarnaniam, teste Strabone lib. VII. inhabitantur: neque ego dubito eosdem in hanc Corcyram insulam venisse. Quod nequis temere dictum putet: est in eadem insula urbs Gnidos. Autor Plin. lib. III. cap. XXVI. *Ab his Corcyra, Melana cognominata, cum Gnidiurum oppido.* Item Strabo lib. VII. *ὡς τοῖς μὲν πλοῖσι καὶ τῇ Μελανῇ Κέρκυρα καλεῖται, καὶ τῇ Κνιδίῳ κτισμένη.* Vides, ille à Cnidii conditam dicit; Cnidii sunt Cretes: unde nihil mirum Lucanum quoque Curetes appellasse gentem Creticam. D. Vossius.

pares ambo viderentur: si vero alteri paulum modo tribuisset fortuna, non esse usurum conditionibus pacis eum, qui superior videretur, neque fore æqua parte contentum, qui se omnia habiturum consideret; conditiones pacis, quoniam antea convenire non potuissent, Roma à Senatu, & à populo peti debere: & interea & Reip. & ipsis placere oportere, si uterque in concione statim juravisset, se viduo proximo exercitum dimissurum: depositis armis, auxiliisque, quibus nunc confiderent, necessario populi senatusque judicio fore utrumque contentum: hæc quoque facilius Pompejo probari possent, omnes suas terrestres, urbiumque copias dimissurum.

XI. Vibullius, & his expositis à Cæsare, non minus necessarium esse existimavit, de repentino adventu Cæsaris Pompejum fieri certiores, uti ad id consilium capere posset, antequam de mandatis agi inciperet: atque ideo, continuato & nocte & die itinere, atque mutatis ad celeritatem jumentis, ad Pompejum contendit; ut adesse Cæsarem omnibus copiis nunciaret. Pompejus erat eo tempore in Candavia; iterque ex Macedonia

1. Interea & Reip. & ipsis placere oportere] Nihil variant Codd. nisi quod MS. Norwic. priorém conjunctionem omittat: hic tamen locus viam eruditos offendit, & Fr. Hotomachus sine meliorum librorum ope non videtur sanabilis: *Gabr. Faernus* expulit *interea* expellere & ipsis placere oportere; qua conjectura repudiata Fr. Cæsarius substituit *interea & Pompejo & ipsis* sufficere oportere. Ut verum fatear, nihil video, quod aures tam delicatas jure merito possit lacerare, sensus enim est, par esse, ut cum Senatu populoque Romano, tum Pompejo & Cæsari æquum videretur, si uterque juret se ab armis viduo discessurum. Davies.

2. His expositis à Cæsare] MS. Norwic. *frons*, edit. Rom. Ven. Bersald. & quæ Codd. exhibent his expositis

Corcyra. Ita etiam legit *Ful. Celsus*, ut patet ex eo quod pag. 195. dicat hæc cum Vibullio ad Corcyram, ubi enim forte compererat, cum egisset &c. Vulgatam tamen lectionem retinendam puto, quod Cæsar, post Italiam relictam, Corcyra non fuerit: certe nulla hujusce rei apud Historicos memoria. Scitu etiam est difficile, quomodo cum Vibullio data sit colloquendi facultas; cum enim dimiserat Cæsar, cum in ejus potestatem pervenisset, semel ad Corfinium, iterum in Hispania, ut testatus est hujusce libri cap. x. At fortasse tertium alicubi captus est; nam *Plutarchus* in Pompejo p. 653. tradit Cæsarem, cum hæc agerentur, *Ἰβέλιον* (sic Vibullium corrupte nominat) *αἰχμαλωτὸν ἔχειν ἐν ἰαντίῳ.* Idem.

- donia in hiberna, Apolloniam, Dyrrhachiumque habebat. sed, re nova perturbatus, majoribus itineribus Apolloniam petere cœpit; ne Cæsar oræ maritimæ civitates occuparet. At ille expositis militibus, eodem die Oricum proficiscitur. Quo quum venisset, L. Torquatus, qui jussu Pompeji oppido præerat, præsidiumque ibi Parthinorum habebat, conatus portis clausis oppidum defendere, Græcos murum adscendere, atque arma capere jubet. Illi autem quum se contra imperium populi Rom. pugnatuuros esse negarent, oppidani autem sua sponte Cæsarem recipere conarentur; desperatis omnibus auxiliis, portas aperuit; & ¹ se atque oppidum Cæsari dedit; incolumisque ab eo conservatus est.
- 1 XII. Recepto Cæsar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam proficiscitur. Ejus adventu audito, L. Staberius, qui ibi præerat, aquam comportare in arcem, atque eam munire, obsidesque ab Apolloniatis exigere cœpit. Illi vero daturos se negare; *neque portas consuli præsturos, neque sibi iudicium sumpturos contra atque omnis Italia populusque R. iudicavisset.* Quorum cognita voluntate, ² clam profugit. Apolloniates ad Cæsarem legatos mittunt, oppidoque recipiunt. Hos sequuntur Bullidenses, Amantiani, & reliquæ finitimæ civitates, totaque Epirus; & legatis, ad Cæsarem missis, quæ imperaret, facturos pollicentur.

XIII.

1. Se atque oppidum Cæsari dedit] Sic legitur in MSSis; & recte quidem. Cicero de Orat. lib. II. cap. IXX. id quoque toto capite annuit, ut se Crassus daret. Sulpicius Severus Hist. Sac. lib. 3. cap. XXIII. Gabonita — ultro se Hebræis dederunt. Hoc cum non intelligerent editor Romanus & Ph. Beroaldus, in illis editionibus legas se atque oppidum Cæsari dedit; quæ loquendi ratio magis est proletraria. Davies.

2. Clam profugit. Apolloniates ad Cæsarem MSS. Brant. Norvic. edit. Rom. Ven. Beroald. aliaque repræsentant clam profugit Apollonia, vel ab Apollonia, Straberius. Illi ad Cæsarem &c. Sed Staberius verum est nomen, ut ex antiquis lapidibus constat. Hunc Appianus B. C. lib. II. p. 462. Στρατιγὸν vocat, Interpretæ Latini Tiberium, qui ex Cæsare sunt emendandi. Davies.

XIII. At Pompejus, cognitis iis rebus, quæ erant Orici atque Apolloniæ gestæ, Dyrrhachio timens, diurnis eo, nocturnisque itineribus, contendit. Simul ac Cæsar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit ejus exercitui, quod properans noctem diei conjunxerat, neque iter intermiserat, ut pene omnes in Epiro finitimisque regionibus signa relinquerent; complures arma projicerent; ac fugæ simile iter videretur. Sed quum prope Dyrrhachium Pompejus constitisset, castraque metari jussisset; perterritus etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit; juratque, se eum non deserturum, eundemque casum subiturum, quemcumque ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui jurant legati. hos tribuni mil. centurionesque sequuntur; atque idem omnis exercitus jurat. Cæsar præoccupato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit: castraque ad flumen Apsum ponit in finibus Apolloniatis, ¹ ut vigiliis castellisque benemeritæ civitates tutæ essent præsidio; ibique reliquarum ex Italia legionum adventum exspectare, & sub pellibus hiemare constituit. Hoc idem Pompejus facit; & trans flumen Apsum positus castris, eo copias omnes auxiliaque conduxit.

XIV. Kalenus, legionibus equitibusque ² Brundisii

1. Ut vigiliis castellisque benemeritæ civitates tutæ essent præsidio] Ex his verbis sensum emere nequiverunt viri eruditi, ideoque ad conjecturas descendendum. Emendabat Gabr. Falma, ut vigiliis castellisque benemeritæ civitates essent præsidio; Clauconius autem ut vicu castellisque bene meritæ civitates essent præsidio. Uterque præter alias mutationes, vocem intus eiecit. MS. Norvic. & edit. Beroald. transposita voce exhibent ut castellis vigiliisque &c. Antiquissimi ex impetibus Rom. Ven. repræsentant ut castellis benemeritisque emeritis civitates tutæ essent præsidio. Hi, nisi fallor, ver-

ra lectionis servant vestigia. Rescribo ut castella, vici, benæque meritis civitates tutæ essent præsidio. Hanc conjecturam unice firmat locus ex hujusce libri cap. XXXII. ubi ait nofter, non solum urbibus. sed pene vicis castellisque singulis cum imperio præstebantur. Bene meritæ autem civitates vocat eas, quæ cis Apsum sitæ, se ei tradiderunt. Vide cap. XII. Davies.

2. Brundisii in naves positum] Lego ex Bongarsiano cod. in naves impositum, quæ phrasis Livio familiarissima. Immo jam idem reperio in v. c. nostro, & Petav. D. Voss. Sic & MSS.

disi in naves positis, ut erat præceptum à Cæsare, quantum navium facultatem habebat, naves solvit, paullumque à portu progressus, litteras à Cæsare accipit; quibus est certior factus, portus littoraque omnia classibus adversariorum teneri. Quo cognito, se in portum recipit, navesque omnes revocat. Una ex iis, quæ perseveravit, neque imperio Kaleni obtemperavit, quod erat sine militibus, privatoque consilio administrabatur, delata Oricum, atque à Bibulo expugnata est: qui de servis liberisque omnibus ad impuberes supplicium sumit, & ad unum interficit. Ita, exiguo tempore, magno casu totius exercitus salus constitit.

- 1 XV. Bibulus, ut supra demonstratum est, erat cum classe ad Oricum: &, sicut mari, portubusque Cæsarem prohibebat; ita ipse omni terra earum regionum
- 2 prohibebatur, præfidiis enim dispositis, omnia littora à Cæsare tenebantur; neque lignandi, neque aquandi, neque naves ad terram religandi, potestas fiebat.
- 3 Erat res in magna difficultate: summisque angustiis rerum necessariarum premebantur; adeo ut cogerentur, sicuti reliquum commeatum, ita ligna, atque aquam
- 4 Corcyra navibus onerariis supportare: atque uno etiam tempore accidit, ut difficilioribus usi tempestati-

bus,

Brant. & Norvic, ac editt. Rom. Ven. Beroald. Davies.

1. Quantum navium facultatem habebat, naves solvit.] Lego quantum navium habebat, solvit. Nam illud naves à glossentate esse certum habeo. Quod si facultatis vocem expungi non pateris, emendandum, quantum navium facultatem habebat, solvit. Ciacconius legebat: quamprimum navigandi facultatem habuit, naves solvit. Metuo ne ingeniose magis, quam verè. D. Vossius.

Ibid.] Gabr. Faërus reponit quamprimum navium &c. quam emendatio-

nem se intelligere negat Fr. Heumannus. Legit autem Ciacconius, quamprimum navigandi facultatem habuit, naves solvit. Jos. Scaliger delet facultatem. Dionys. Vossio placet quantum navium habebat, solvit; aut quantum navium facultatem habebat, solvit. Audacter nimis omnes. Lego, minima mutatione, quarum navium facultatem habebat, naves solvit. Vehementer fallor, nisi ii, quibus nota est Cæsaris expectatio, hanc emendationem censeant amplectendam, Davies.

bus, ex pellibus, quibus erant tectæ naves, nocturnum excipere rorem cogerentur: quas tamen difficultates patienter & æquo animo ferebant, neque sibi nudanda littora, & relinquendos portus existimabant. Sed, quum essent in quibus demonstravi angustias; ac se Libo cum Bibulo conjunxisset; loquuntur ambo ex navibus cum M. Acilio & Statio Murco legatis: quorum alter oppidi muris, alter præfidiis terrestribus præerat; velle se de maximis rebus cum Cæsare loqui, si sibi ejus facultas detur. Huc addunt pauca rei confirmandæ causâ, ut de compositione acturi viderentur.

Inte-

1. Ex pellibus, quibus erant tectæ naves.] Notabilis locus. Et forsan, quas alibi saepe adeo tectas naves Cæsar vocat, solum pellibus tectæ erant; sed quibus miles seu tentorii agitur. Atque ita constrata naves à tectis distinguenda sunt, quas perperam confudit Baysius: constrata, sunt in ægyptiæ, ut Græci vocant; tectæ erant revera ægyptiæ, sed pelles in iis pro tentoriis. Illæ enim erant constrata assibus, & hoc vix continere. Sed incerta hæc.

2. Statio Murco.] Vellejus lib. II. c. LXXII. Staius Murcus, qui classi & custodia maris præfuerat. Et postea iterum, Staium autem Murcum, qui adventu suo classi que celeberrime, vires duplicaverat. Miror ne Lipsium quidem corruptum nomen advertisse: omnino lege Staius non Staius: nam Murci ex Statia gente erant. Dion quoque & Appianus hunc Στάτιον Μῦρκον vocant. Extat denarius, cuius uno latere tropæum erectum, & infra scriptum M V R C V S IMP. altero latere effigies Stati addito tridente: nimirum quia classi præpositus fuit. Idem.

3. Alter oppidi muris, alter præfidiis terrestribus præerat.] Præfidia hic propriè accipienda: nam non aliud intelligit Cæsar, quam unum legatorum castra & militem ante urbem habuisse, alterum murorum custodia præpositum. Simili modo supra locus est Cæsar cum ait: omnes suas terrestres urbiumque copias dimissurum. Ubi per terrestres copias intellige eas, quæ in hostem ducebantur, live quæ apud nos dicuntur in campum ire, te velde gaen: at urbium copias sunt quæ hodie præfidia, aut garnisoenen appellamus. Idem.

Interim postulant, ut sint induciæ; atque ab iis im-
 8 trant. magnum enim, ¹ quod afferebant, videbatur;
 & Cæsarem id summe sciebant cupere; & ² profectum
 aliquid Bibuli mandatis existimabatur.

XVI. Cæsar eo tempore cum legione una profectus
 ad recipiendas posteriores civitates, & rem frumenta-
 2 riam expediendam, qua anguste utebatur, erat ad Bu-
 3 throtum oppositum Coreyræ. Ibi ab Acilio certior &
 Murco per litteras factus de postulatis Libonis & Bi-
 buli legionem relinquit; ipse Oricum revertitur. Eo
 quum venisset, evocantur illi ad colloquium. Prodit
 Libo, atque excusat Bibulum, quod is iracundia sum-
 ma erat, inimicitiasque habebat etiam privatas cum Cæsa-
 3 re ³ ex adilitate & prætura conceptas: ob eam rem collo-
 quium vitasse, ne res maxime spei maximeque utilitatis ejus
 4 iracundia impedirentur. Pompeji summam esse, ac fuisse
 sem-

1. Quod afferebant? Vox est nun-
 ciorum & legationum propria. Jof.
 Scaliger edidit quod afferebant; sed,
 præterquam quod dubium videatur,
 an hanc vocem in affirmandi signi-
 ficatione adhibuerint aures atatis
 scriptores, MS. Norvic. & edit. Rom.
 Ven. Beroald. lectionem à me reten-
 tam exhibent. Vide Christ. Cellarii
 Cur. Poster. pag. 104. & Discussio-
 nem Append. Danicæ pag. 32. seq.
 Davies.

2. Profectum aliquid Bibuli mandatis
 existimabatur? Locus depravatus, qui
 tamen levi mutatiuncula restitui po-
 test: quantum enim discriminis in-
 ter nomen Bibuli & Vibullii, seu po-
 tius, ut in antiquis codicibus id no-
 men scribitur, Bibullii, aut Bibulii.
 Decepit librarium quod hic sermo
 de Bibulo est: Cæsar verò respicit
 ad mandata illa, quæ Vibullio à
 se data supra memoravit. Viderunt
 hoc quoque, ne quem debita laude
 fraudem, Guiljelmus Canterus, &
 Ciaconius, Hottomannus tamen
 ambigit an legere liceat Vibullii,

& inquit, ambigere se an mandata,
 quæ Cæsaris passim dicuntur, pos-
 sint vocari mandata Vibullii. Sed
 possunt, quatenus ille eorum nun-
 cius erat: addit Hottomannus vide-
 ri sibi, tunc nondum videri exposita
 à Vibullio fuisse mandata: quod
 libenter fateor: neque Cæsar aut
 exposita fuisse: sed suos hoc putasse.
 Interea non omnino rejicio con-
 jecturam Hottomanni, qui legebat
 profectum iri aliquid Bibuli mandatis
 existimabatur. D. Vossius.

3. Ex adilitate & prætura conceptas
 In adilitate & consulatu inter Cæ-
 sarem & Bibulum non bene conve-
 nisse, tradunt Suetonius in Jul. cap.
 x. & xx. ac Dion lib. xxxviii. pag.
 60. Sed de jurgiis, dum una prætura
 gererent, ortis silent auctores.
 Edit. quidem Beroald. repræsentat
 ex adilitate & consulatu conceptas: cum
 autem lectionem vulgaram omnes
 alii Codd. retineant, vereor, ne
 eam manus Critica temere mutave-
 rit. Davies.

semper voluntatem, ut componeretur, atque ab armis di-
 scederetur: sed potestatem se ejus rei nullam habere; pro-
 5 pterea ¹ quod de consilii sententia summam belli rerumque
 omnium Pompejo permiserint: sed postulatis Cæsaris cogni-
 tis, missuros ad Pompejum, atque illum reliqua per se a-
 cturum, hortantibus ipsis: interea manerent induciæ, dum
 ab illo rediri posset; neve alter alteri noceret. Huc addit
 pauca de causis, & de copiis, auxiliisque suis.

XVII. Quibus rebus neque tum respondendum Cæ-
 sar existimavit, neque nunc, ut memoriæ prodatur, ¹
 satis causis putamus. Postulabat Cæsar, ut legatos sibi ²
 ad Pompejum sine periculo mittere liceret; idque ipsi fore
 recipere, aut acceptos per se ad eum perducerent. Quod ³
 ad inducias pertineret, sic belli rationem esse diversam,
 ut illi classe naves auxiliaque sua impedirent, ipse ut aqua
 terraque eos prohiberet: ² & si hoc sibi remitti vellent, ⁴
 remitterent ipsi de maritimis custodiis; sin illud tenerent,
 se quoque id retenturum: ³ nihilominus tamen agi posse de
 compositione, ut hæc non remitterentur; neque ⁴ hanc rem
 esse impediendi loco. Illi neque legatos Cæsaris recipe- ⁵
 re, neque periculum præstare eorum, sed totam rem
 ad Pompejum rejicere; unum instare de induciis, ve-
 hementissimeque contendere. Quos ubi Cæsar intelle- ⁶
 xit præsentis periculi, atque inopiæ vitandæ causis om-
 nem

1. Quod de consilii sententia Malo
 rem. (sic & Norvic.) Concilium hic
 Cæsar quasi per contemptum vocat
 Senatum Romanum: nam quia pars
 Senatus Romæ manserat; hunc
 ille legatum Senatum: Consules,
 Pompejanique & qui in parte Reip.
 erant, turbidos & factiosos nuncu-
 pabat. D. Vossius.

2. Et si hoc sibi Deleo particulam
 & quæ in v. c. nostro & Palat. ac
 in. non desideratur, quia recte ab-
 est. Idem.

3. Nihilominus tamen agi posse Vir
 doctissimus Fr. Hottomannus secundam
 particulam delendam censuit; quod

miror: noster enim hujusce libri
 cap. xviii. dixit conatus tamen ni-
 hilominus est: & Cicero ad Fam. lib.
 iv. Epist. xiii. Tamen nihilomi-
 nus eis conficior curis. Aliæ etiam e-
 jusdem significationis particula con-
 junctim leguntur, ut ostendit Fr.
 Sanctus Min. lib. iiii. cap. xiv. p.
 572. seqq. Davies.

4. Hanc rem esse impediendi loco
 MS. Norv. edit. Rom. Ven. Beroald.
 habent hanc rem illis esse impediendi
 loco. Legendum hanc rem illi esse &c.
 nimirum compositioni, de qua age-
 batur. Idem.

mnem orationem instituisse, neque ullam spem, aut conditionem pacis afferre; ad reliquam cogitationem belli sese recepit.

XVIII. Bibulus multos dies terra prohibitus, & graviore morbo ex frigore ac labore implicitus, quum neque curari posset, neque susceptum officium deferre vellet, vim morbi sustinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem unum summa imperii redit: sed separatim suam quisque classē ad arbitrium suum administrabat. Vibullius, sedato tumultu, quem repentinus adventus Cæsaris concitaverat, ubi primum rursus adhibito Libone, & L. Luccejo, & Theophane, quibus communicare de maximis rebus Pompejus consueverat, de mandatis Cæsaris agere instituit, cum ingressum in sermonem Pompejus interpellavit, & loqui plura prohibuit. *Quid mihi, inquit, aut vita aut civitate opus est, quam beneficio Cæsaris habere videbor? cujus rei opinio tolli non poterit, quum in Italiam, ex qua profectus sum, redactus existimabor, bello perfecto.* Ab iis Cæsar hæc dicta cognovit, qui sermoni interfuerunt. conatus tamen nihilo minus est aliis rationibus per colloquia de pace agere.

XIX.

1. Ubi primum rursus adhibito Libone] Ursino illud rursus abundare videtur. Sed probum est: locus tamen non usquequaque sanus: nam nusquam supra dixit Cæsar Vibullium de mandatis suis cum Pompejo egisse. Quare una litera immutata ex Petav. codice lego ibi primum: sed commodè distinguendum est, alioqui ne sic quidem sensus bonus erit: ita interpunge, ibi primum, rursus adhibito Libone; nam Libo paullo ante cum Cæsare de compositione locutus erat: porro primum, quod statim sequitur, in Pet. & Palat. est quum: & sic quoque in suo codice reperit Ursinus. D. Vossius.

2. Quibus communicare] Aliquando sane huic verbo dandi casum adiungunt posterioris ætatis scriptores,

ut ostendit Chr. Cellarius Antibar. pag. 231. Sæculum vero aureum semper aut absolute utitur, aut cum his vel inter hos communicare dicit. Repono itaque cum Joan. Frid. Gronovio Observ. lib. 11. cap. vi. quibuscum communicare: facile enim sit, ut, cum duæ syllabæ inter se non absimiles concurrant, earum una omittatur. Hujusce tamen lectionis vestigia servat Codex Ursinianus, in quo legitur quibusque communicare. Davies.

3. Ab iis Cæsar hæc dicta cognovit] MS. meus (ut & Norvic.) Cæsar hæc facta cognovit. Facta autem pro dictis noster sæpe posuit. Et in sacris literis videamus hoc verbum, quod factum est, id est, rem gestam. Ad Luca 11, 15. Brani.

XIX. Inter bina castra Pompeji atque Cæsaris unum flumen tantum intererat Apsus: crebraque inter se colloquia milites habebant; neque ullum interim telum per pactiones colloquentium transjiciebatur. Mittit P. Vatinius legatum ad ripam ipsam fluminis: qui ea, quæ maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret; & crebro magna voce pronunciaret, *liceretne civibus ad cives de pace legatos mittere? quod etiam fugitivis ab saltu Pyrenæo prædonibusque licuisset; præsertim, ut id agerent, ne cives cum civibus armis decertarent.* Multa suppliciter locutus, ut de sua atque omnium salute debebat, silentioque ab utrisque militibus auditus, responsum est ab altera parte, A. Varronem profiteri se altera die ad colloquium venturum, atque una etiam utrimque admodum tuto legati venire, & quæ vellent, exponere possent: certumque ei rei tempus constituitur. Quo quum esset postero die ventum;

tas intelligat, qui Pompejo se dederunt; eos enim latrones vocat Florns, quem vide lib. 111. cap. vi. Davies.

4. Præsertim ut id agerent] V. c. noster, MSS. Cujac. & Petav. (ac Norvic.) habent, cum id agerent: quod probò. D. Vossius.

5. Atque una etiam utrimque admodum tuto legati venire, & quæ vellent exponere possent] Verba hæc integra esse nullus mihi persuaserit: in Petaviano pro etiam erat ubi: sed à manu emendatrice; ea tamen, quæ priora scripserat. In v. c. nostro & Palatino est vis. Sed nihil isti juvant; Fulvius pro possent reponere posse, nec videt potius esse hunc modum loquendi: rum legatos non legati scribendum esset. Mihi legere placet, utque una etiam. Quod refero ad verba illa responsum est. Varronem profiteri se ad colloquium venturum, utque una possent etiam tuto legati venire. Mallem tamen aliam conjecturam si succurreret. Idem,

tum; magna utrimque multitudo convenit: magna-
que erat ejus rei expectatio: atque omnium intentio
5 nimi ad pacem esse videbantur. Qua ex frequentia T.
Labienus prodiit. summissa oratione loqui de pace, at-
que altercari cum Vatinio incipit. Quorum mediam o-
rationem interrumpunt undique subito tela immissa;
6 quæ ille obiectus armis militum vitavit. vulneran-
tur tamen complures; in his Cornelius Balbus, M.
Plotius, L. Tiburtius centuriones, militesque non-
nulli. Tum Labienus, *Desinite ergo de compositione lo-*
7 *qui. nam nobis, nisi Caesaris capite relato, pax esse na-*
la potest.

XX. Iisdem temporibus Romæ ² M. Caelius Ru-
fus prætor, causa debitorum suscepta, ³ initio magi-
stratus tribunal suum juxta C. Trebonii prætoris urba-
ni sellam collocavit; & si quis appellasset de æstim-
tione, & de solutionibus, quæ per arbitrum fierent,
ut Cæsar præsens constituerat, fore auxilio polliceba-
tur. sed fiebat æquitate decreti, & humanitate Trebo-
nii, qui his temporibus clementer & moderate jus di-
cendum existimabat, ut reperiri non posset, à quibus
3 initium appellandi nasceretur. nam fortasse inopiam
excusare, & calamitatem aut propriam suam, aut tem-
porum queri, & difficultates auctionandi proponere,
etiam

1. Quæ ille obiectus armis] Vatinium intelligit. Jul. Celsus pag. 197. Vatinium armis milites protexerunt. In edit. Rom. corrupte legitur quæ ille obiectis armis militum. Davies.

2. M. Caelius Rufus] Hic eo anno, quo Milo Clodium occidit, Tribunatum pl. gerebat, ejusque, ut Aconius scribit, studiosissimus fuit. Postquam vero ad Cæsarem cum Curione & Antonio venit, Curionem ipsum in Siciliam quaestor, clas-
sicque præfectus in Africam secutus est, ut dicitur lib. 11. de bello Civili. Domum Cæsari ab Hispania

revertenti præsto fuit Romæ, ab eo-
que dictatore prætor cum C. Trebonio factus, indignatus quod pecu-
turam urbanam Trebonio extra legem dedisset, post Cæsaris in Macedonia transitum rumores sparsit, quasi mortuus aut victus esset, atque ea gessit, quæ hic copiose Cæsar narrat, & Dio lib. xlii. pag. 195. seq. Ciaccon.

3. Initio magistratus] An non præster, initio magistratu. Nam consules postea cum pepulerunt. M. Tullius tres habent ut in vulgata edit. D. Vossius.

etiam mediocris est animi: integras vero tenere posses-
siones, qui se debere fateantur, cujus animi, aut cu-
jus imprudentiæ est? itaque, qui hoc postularet, re-
periebatur nemo. Atque ipsis, ad quorum commo-
dum pertinebat, durior inventus est Cælius. ¹ Et ab
hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem causam videretur, ² legem promulgavit, ut sexies seni
dies sine usuris creditæ pecuniæ solvantur.

XXI.

1. Et ab hoc profectus initio] Pet. Ciacconius reponit sed ab hoc &c. Mallin at ab hoc profectus initio; hæc enim particula non raro confunduntur. Sic in præclara illa sententia apud Silium Italicum lib. vii. 88.

Tanta adeo, cum res trepida, reverentia Divum
Nescitur, & rara fumant felicitibus ara?

Reponendum at rara &c. Davies.

2. Legem promulgavit, ut sexies seni dies sine usuris creditæ pecuniæ solvantur] Locus tam certo corruptus, quam splendens sole diem esse constat. In codice suo, quem cum ms. contulerat, hæc verba scripsit Cujacius, Sexages senis diebus] Id est, annus, quem Cæsar instituere jam animo conceperat. An illud sexages senis diebus in manuscripto suo reperit, an ipsius emendatio sit dicere mihi arduum. Hoc si verum est, improbo: quis enim ille modus loquendi, sexages senis diebus? Si in vet. cod. invenit, ne sic quidem recipio. Sunt qui rescribant, ut sex pensionibus: male: nam tempus tunc nullum additur, quod necessario faciendum. Manutius legebat, ut sexages die sine usuris persolvantur. Mihi certe illud spatium perquam longum videtur: & in Tacito lib. vi. Annal. habemus datum annum & sex menses, quæ familiares quisque rationes componerent. Quare emendo ut sex mensium die sine usuris creditæ pecuniæ solvantur. Sic apud Ulpianum Tit. vi. Instit. Ita propter

majoris mores præsentem dotem reddit, propter minores senum mensium die. D. Vossius.

Ibid. Glareanus monet quod seni dies abesse plerisque libris; reliqui sensum esse, ut sine usuris per sex partes solverentur: sed non fert sermo Latinus sexiesolvere debitum pro sex aquis partibus. Camerarius suspicatur sexies, senos in dies, ut habuerint sex tempora solutionis, & singulis intervalli sex dierum spatium. Nihil Latinius. Paulus Manutius, sexenni die; filius ejus Aldus, sex pensionibus. Hotomannus, sexies senis Idibus, quod sit triennio mensuris pensionibus. Præter illud, quod in duabus primis conjecturis notavimus, & istæ & omnes labuntur in idem vitium, ut parum javeant debitores, minus certe quam Cæsaris ratio, quæ dodrante creditores jubebat esse contentos. MS. Lavini quondam Torrentii, ut se existenti dies; unde horum, quæ proxime diximus, memori facile est facere ut sensisse in dies sine usuris creditæ pecuniæ solvantur; hoc est, ut dimidio crediti restituto sine usuris (iis, quæ solutæ erant, forti imputatis) satisfacerent debitores; eoque non præfenti, sed in dies, id est, pensionibus, quæ convenissent illis, quorum res agebatur; vel potius annua, bima, trima die, sive triennio aquis pensionibus: quoniam enim multis in contractibus utebantur illa triplici die, seu solutione in tres pensiones, breviter dixit in dies,

XXI. Quum resisteret Servilius consul, reliquique magistratus; & minus opinione sua efficeret; ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas promulgavit: unam, qua mercedes habitationum annuorum conductoribus donavit; alteram tabularum novarum impetuque multitudinis in C. Trebonium facto, in nonnullis vulneratis, eum de tribunali deturbavit: de quibus rebus Servilius Consul ad Senatum retulit: Senatusque Cœlium ab Rep. removendum censuit. Hoc decreto eum Consul Senatu prohibuit, & concionem conantem de Rostris deduxit. Ille ignominia & dolore permotus palam se proficisci ad Cæsarem simulavit, clam nunciis ad Milonem missis, qui Clodio intercepto, eo nomine erat damnatus; atque, eo in Italiam evocato, quod magnis muneribus datis gladiatorum familiarum reliquias habebat, sibi conjunxit, atque cum in

5 Turinum ad sollicitandos pastores præmisit. Ipse, quum Casilinum veniret, unoque tempore signa ejus militaria atque arma Capuæ essent comprehensa, familia Neapoli visa, atque proditio oppidi appareret; patrefactis consiliis, exclusus Capua, & periculum veritus, quod conventus arma ceperat, atque eum hostium loco habendum existimabat, consilio destitit; atque eo itinere sese avertit.

XXII. Interim Milo, dimissis circum municipia literis, ea, quæ faceret, jussu atque imperio facere Pompeji, quæ mandata ad se per Bibulum delata essent:

dies, eos scilicet, quos nemo ignorabat plurimum celebrari & destinari in solutione, quæ partibus sive pensionibus fieret. Hæc vir summus J. F. Gronovius de Pec. Ver. lib. iv. cap. v. p. 635. seq. ex quibus pater frustra esse Jæc. Conjunctum, qui reponit sexages senis diebus, id est, ut ipse explicat, anno quem Cæsar instituisse jam animo conceperat; nemo enim unquam ita locutus est. Nau-

ci etiam est D. Vossii emendatio sex mensium die; nam, hac recepta, dici non potest, Rufum delatam causam suscepisse, quum iis potius fuerit Cæsaris ratio. Davies.

1. Quæ mandata ad se per Bibulum delata essent? Lego Vibullianum; scriptum est in v. c. nostro & Petronii, nam Bibulus jam mortuus erat; præterea ille semper in man. D. Vossius.

quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. apud quos quum proficere nihil posset; quibusdam solutis ergastulis, Cosam in agro Turino oppugnare cœpit. Eo quum à Q. Pædio prætore cum legione lapide ictus esset ex muro, periit: & Cœlius profectus, ut dictitabat, ad Cæsarem, pervenit Thurios: ubi, quum quosdam ejus municipii sollicitaret, equitibusque Cæsaris Gallis atque Hispanis, qui eo præsidii causâ missi erant, pecuniam polliceretur, ab iis est interfectus. Itaque magnarum initia rerum, quæ occupatione magistratuum & temporum sollicitam Italiam habebant, celerem & facilem exitum habuerunt.

XXIII. Libo profectus ab Orico cum classe, cui præerat, navium L, Brundisium venit, insulamque, quæ contra Brundisium portum est, occupavit, quod præstare unum locum arbitrabatur, qua necessarius nostris erat egressus, quam omnium littora ac portus custodia clausos teneri. Hic repentino adventu naves onerarias quasdam nactus incendit, & unam frumento onustam abduxit; magnumque nostris terrorem iniecit, & noctu militibus & sagittariis in terram expositis, præsidium equitum dejecit; & adeo loci opportunitate profecit, ut ad Pompejum litteras mitteret; naves reliquas, si vellet, subduci, & refici juberet: sua classe auxilia sese Cæsaris prohibitorium.

XXIV.

1. Cosam in agro Turino] Vellejus lib. ii. ad Compfam Hirpinorum Milonem perisse ait. D. Vossius.

Ibid.] Joan. Glandorpius emendat Cosam in agro Hirpino, quam conjecturam firmat Vellejus Paternulus lib. ii. cap. lxxviii. ubi ait Milo Compfam in Hirpinis oppugnans, istiusque lapide, tum P. Clodius, tum patria, quam armis petebat, penas dedit. Dubium sane non videtur quin hæc urbs in Hirpinis fuerit posita, ut ostendit etiam Livius lib. xxiii. cap. i. Nil tamen in Cæsare mutarim, cum consist vicinarum gentium terminos

sæpius esse confusos, unde factum, ut Ptolemæus etiam hanc civitatem Lucaniæ adscribat. Compfam vero melius repones, quod Cosa urbs fuerit Hetruriæ. Davies.

2. Itaque magnarum initia rerum, quæ occupatione magistratuum & temporum] Lego ita magnarum, ex v. c. nostro ac Palat. & Petaviano. Cætera mihi suspecta sunt. In veteri codice nostro est præoccupatione magistratuum, sed illa & temporum, vel deest vox aliqua. D. Vossius.

1 XXIV. Erat eo tempore Antonius Brundisii; qui
 2 virtuti militum confusus scaphas navium magnarum
 circiter 1x cratibus pluteisque contexit; eoque milites
 delectos imposuit; atque eas in littore pluribus locis
 separatim disposuit; navesque triremes 11, quas Brun-
 disii faciendas curaverat, per causam exercendorum
 3 remigum ad fauces portus prodire iussit. Has quum
 audacius progressas Libo vidisset, sperans intercipi pos-
 se, quadriremes v ad eas misit. quæ quum navibus no-
 stris appropinquassent, nostri veterani in portum re-
 4 gerunt; illi studio incitati incautius sequebantur. Jam
 ex omnibus partibus subito Antonianæ scaphæ, signo
 dato, se in hostes incitaverunt; primoque impetu u-
 nam ex his quadriremem cum remigibus defensori-
 busque suis ceperunt; reliquas turpiter fugere coeg-
 runt. Ad hoc detrimentum accessit; ut equitibus per-
 oram maritimam ab Antonio dispositis aquari prohi-
 berentur. qua necessitate & ignominia permotus Li-
 bo, discessit à Brundisio obsessionemque nostrorum
 omisit.

1 XXV. Multi jam menses transierant; & hiems

1. Virtuti militum confusus] MS. Norvic. habet virtute militum confi-
 sus, quod rectius est, ita enim lo-
 qui amat Cæsar. Sic lib. 1. B. C.
 cap. LVIII. Celeritate navium & scien-
 tia gubernatorum confisi. Ac cap. LXXV.
 Castrorum propinquitate confisi. Hirtius
 lib. VIII. B. G. c. III. Aut priva-
 tis hospitibus confisi, aut societate consilia-
 rum. Vide & cap. xv. Davies.

2. Jam ex omnibus partibus] Malim,
 tum ex omnibus partibus. D. Vossius.

3. Multi jam menses transierant]
 Cæsar ipse supra dixit, se pridie Non.
 Januar. Brundisio solvisse: hic ait,
 præcipitasse iam hyemem, & mul-
 tos interea menses elapsos: quod
 quomodo fieri possit non video: nam
 Non. Januariis jam media hyems est,
 neque ejus mensis unus, aut sum-

mus sesquimensis superest. Anti-
 madverterat hoc Philippus Raho-
 nius, l. i. Elect. c. xx. itaque referendū
 multum jam menses transierant, sed re-
 pugnantibus codicibus. Ego firmum
 locum arbitror, & puto Cæsarem
 non ut res erat, sed pro desiderio
 suo scripsisse, nam adventum An-
 tonii ardentissimis votis expectabat;
 quod non mirum, quia inferiori-
 bus, cum Pompejo confingere so-
 quibat. Simile est illud Juvenalis
 tyr. vi. 303.

Cum bibitur concla; cum jam veni-
 ne testum

Ambulat, & geminis exurgit mensæ
 lucernis.

Nimirum testum non ambulat, sed
 ebriis videtur verti; unde dicit Ju-
 venalis cum bibitur concla: cum id

jam præcipitaverat; neque Brundisio naves legionef-
 que ad Cæsarem veniebant; ac nonnullæ ejus rei præ-
 termisissæ occasiones Cæsari videbantur, quod certe sæ-
 pe flaverant venti, quibus necessario committendum
 existimabat. quantoque ejus amplius processerat tem-
 2 poris, tanto erant alacriores ad custodias, qui classibus
 præerant; majoremque fiduciam prohibendi habebant:
 & crebris Pompeji litteris castigabantur, quoniam pri-
 3 mo venientem Cæsarem non prohibuissent, ut reli-
 quos ejus exercitus impedirent. duriusque quotidie
 tempus ad transportandum lenioribus ventis expecta-
 bant. Quibus rebus permotus Cæsar, Brundisium ad
 4 suos severius scripsit, ut nacti idoneum ventum, ne
 occasionem navigandi dimitterent, si vel ad littora
 Apolloniaticum cursum dirigerent, quod eo naves eji-
 cere possent. Hæc à custodiis classium loca maxime va-
 5 cabant; quod se longius portibus committere non
 auderent.

XXVI.

genus vasa solita inferri ubi jam
 mero incaluerant convivæ, ut ho-
 dieque aureas pateras & similes ad-
 hibemus, postquam exempta fames
 est. Sic dico, & Cæsar scripsit mul-
 tos menses transisse, quia illius im-
 patienti desiderio multi videbantur.
 D. Vossius.

1. Si vel ad littora Apolloniaticum
 cursum dirigerent, quod eo naves ejicere
 possent] Sive ad littora Apolloniaticum
 cursum dirigere, atque eo naves digere
 possent: sic ms. Cujac. & ceteri o-
 mnes: nisi quod in Palat. est dicere,
 in Bong. elicere, in Petav. eligere;
 & sic quoque in nostro v. c. repe-
 tio. Vulgata præstat. Idem.

Ibid.] Edit. Aldin. habet & ad O-
 ricum sive ad littora Apolloniaticum cur-
 sum &c. Sic & Amstelodamensis A.
 D. 1697. sed hanc lectionem reji-
 cio, quia Oricum fere semper ad-
 versariorum classibus obsidebatur,
 præterquam quod eas voces non ex-
 habeant MSS. & veteres cusi. Codex

Bongarsf. & edit. Rom. Ven. Bernoldi.
 Dimitterent, sive ad littora Apollonia-
 tium (vel Apolloniaticum) cursum diri-
 gere atque eo naves elicere possent. Sic
 & alii omnes, nisi, quod in Petav.
 Norvic. & Vossf. sit eligere, in Cuiac.
 digere, in Pal. dicere possent. Rescri-
 bendum credo dimitterent, si vel ad
 littora Apolloniaticum cursum dirigere,
 atque eo naves ejicere possent, quam
 lectionem Fr. etiam Hotomannus in
 vetere suo inventam probavit. Da-
 vies.

2. Quod se longius portibus committe-
 re non auderent] Contra rem & men-
 tem Cæsaris hoc: qui ait littora ad
 Apolloniam vacavisse custodiis ho-
 stium, quod ii se procul à portibus
 committere non auderent. Itaque
 addita literula scribatur, quod se
 longius à portibus. Nisi forte, ut pro-
 cul oppido, & procul ab oppido dicitur,
 ita & dixere veteres longius urbe, &
 longius ab urbe. Sane exemplum quæ-
 ro nec reperio. D. Vossius.

Ibid.]

- 1 XXVI. Illi adhibita audacia & virtute, administrantibus M. Antonio, & Fusio Kaleno, multum ipsi militibus hortantibus; neque ullum periculum proflute Cæsaris recusantibus, nacti Austrum, naves solvunt; atque altera die Apolloniam, ¹ Dyrrhachiumque prætervehuntur. Qui quum essent ex continenti visi, Q. Coponius, qui Dyrrhachii classi Rhodæ præerat, naves ex portu educit, & quum jam nostri remissiore vento appropinquassent, idem Aus-
 2 ter increbuit, nostrisque præsidio fuit. Neque vero ille ob eam causam conatu desiste-
 3 bat; sed labore & perseverantia nautarum se vim tempestatis superare posse sperabat, prætervectosque Dyrrhachium magna vi venti nihil
 4 fecius sequebatur. Nostri, usi fortunæ beneficio, tamen impetum classis timebant, si forte ventus remississet. Nacti portum, qui appellatur Nymphæum, ultra Lissum millia passuum ¹ 11, eo naves introduxerunt. ² qui portus ab Africo tegebatur, ab Austro

Ibid.] Addita litterula, D. Vossius emendat longius à portibus. Recte quidem quoad sensum, sed nihil opus est ut quidquam mutemus. Statius Achilleid. lib. 1, 176.

Par studiis ævique modis, sed robore longe.

Apuleius Metam. lib. viii. p. 169. editt. Pricæan. Longe quasituras firmas latebra viderentur. Editt. Rom. Ven. Beroald. apud nostrum longis portibus malè exhibent. Davies.

1. *Dyrrhachiumque prætervehuntur*] Edit. Rom. aliæque veteres exhibent *Dyrrhachiumque perveniuntur*, unde Janus Rutgersius Ven. Lect. cap. xiv. p. 315. reponit *Dyrrhachiumque prætervehuntur*. Retineo autem lectionem receptam, à MS. Norwic. exhibitam, & illam varietatem ex compendiarie scriptura natam arbitror. Davies.

2. *Qui portus ab Africo tegebatur, ab Austro non erat tutus*] At aliter proflus Lucanus lib. v. vers. 720.

Nymphæumque tenent: nuda aquilonibus undas.
*Succedens Borea jam portum fecerat Aus-
 ter.*

Nisi Lucani verba aliter ac Cæsariana accipiamus: & illud *nuda undas aquilonibus*; explicemus, portum quo quis intrare nequit sine aquilone. Nam ut nudus & apertus homo telis impeti, qui impeti que, etiam prohiberi accessu potest, in aquilonibus stantibus navibus ingredi non licet: nam aquilo ex Italia Illyricum petentibus ex parte adversus est. Quid si etiam universi accipiamus de mari Adriatico, ut dicat Lucanus mare concitatum à Aquilonibus, sed mox stantibus nostris placidum fuisse. Hunc tamen legere malim;

— motas aquilonibus undas
*Succedens Borea jam portum fecerat Aus-
 ter.*

Hæc fortassis ad excusandum Lucanum dici possint. At majus, ut dicant

non erat tutus: leviusque tempestatis, quam classis periculum æstimaverunt. Quo simul atque intus est itum, ⁵ incredibili felicitate Aus-
 ter, qui per biduum flaverat, in Africum se vertit.

XXVII. Hic subitam commutationem fortunæ ¹ videre licuit. Qui modo sibi timuerant, hos tutissimus portus recipiebat: qui nostris navibus periculum intulerant, de suo timere cogebantur. Itaque tempore commutato tempestas & nostros texit, & naves Rhodias afflixit, ita ut ad unam constratæ omnes numero xvi eliderentur, & naufragio interirent; & ex magno remigum propugnatorumque numero pars ad scopulos allisa interficeretur, ² pars à nostris distraheretur: quos omnes conservatos Cæsar domum remisit.

XXVIII. Nostræ naves ¹ 11, tardius cursu confecto, in noctem conjectæ, quum ignorarent quem locum reliquæ cepissent, contra Lissum in anchoris constiterunt. Has scaphis, minoribusque navigiis compluribus summissis, Otacilius Crassus, qui Lissi præerat, expugnare parabat: simul de deditione eorum agebat, &

quod sentio, parum accuratè hæc scripsisse videtur, quod disertim ait Cæsar, suos levius tempestatis quam classis periculum æstimavisse. Ubi nota, per classis periculum velle Cæsarem periculum, quod suis ab hostili classe imminerebat. D. Vossius.

Ibid.] De hac re ita Lucanus lib. v. 720.

Nymphæumque tenent, nuda Aquilonibus undas.

*Succedens Borea jam portum fecerat Aus-
 ter.*

Unde putar vir summus H. Grotius, aut, quos nos habemus, Cæsaris commentarios non legisse Poetam, aut non intellexisse. Sed, ut videtur, Lucanus à nostro non abit diversus; nam undas Aquilonibus nuda dixit eas, in quas, stante A-

quilone, non intrant naves; at Aus-
 ter portum facit Nymphæum, quia tum temporis liber classi datur ingressus. Hinc liquet operam lussisse D. Vossium, cui placuit motas Aquilonibus undas. Davies.

1. *Pars à nostris distraheretur*] Locutus à nemine tentatus, quem tamen sanum esse ne ipsa quidem *cyzela* persuaserit. Quærit solummodo Fr. Hotomannus, an verbum ultimum idem denotet, ac sublevaretur, è naufragio eriperetur, nec à quoquam responsum tulit. Sed in veteribus talem vocis notionem frustra indagabis. Codex *Ursin.* habet à nostris distraheretur, unde, littera mutata, rescripserim à nostris extraheretur, ex aqua scilicet, in quam fractis navibus deciderant. Idem.

- 3 & incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera navis ducentos viginti ex legione tironum sustulerat; altera ex veterana paullo minus ducentis ¹ se compleverat. Hic cognosci licuit quantum esset hominibus praesidii in animi firmitudine. Tirones enim multitudine navium perterriti, & salo nausaeque confecti, iurando accepto, nihil iis nocituros hostes, se Otacilio dederunt: qui omnes ad eum perducti, contra religionem iurandi, in ejus conspectu crudelissime interficiuntur. At veteranae legionis milites, item confecti ² & tempestatis & sentinae vitiis, non ex pristina virtute remittendum aliquid putaverunt; sed tractandis conditionibus, & simulatione deditionis extracto primo noctis tempore, gubernatorem in terram navem ejicere cogunt: ipsi idoneum locum nacti reliquam noctis partem ibi confecerunt, & luce prima, missis ad eos ab Otacilio equitibus, ³ qui eam partem orae maritimae asservabant, circiter CD, quique eam armati

1. *Se compleverat*] Has quidem voces representant edit. Rom. Ven. Beroald. omittunt autem MSS. Norvic. Brant. & Ciaccon. Integra profecto sententia, abesse possunt, ac inepti hominis additamentum videntur. Hac in opinione fuit vir maximus Jos. Scaliger, in cuius editione uncinis cinguntur. Davies.

2. *Et tempestatis & sentinae vitiis*] *Sentina* vitia Latinissime vocaveris factorem, qui ex ea oritur, sed tempestatis vitia nemo unquam dixit. Sana tamen est lectio vulgata; interdum enim veteres, duobus pluribus vocabulis vocem adiungunt, quæ uni tantum conveniat. Corn. Nepos Alcib. cap. III. *Non solum spem in eo habebant maximam, sed etiam timorem; cum timorem in aliquo habere novum prorsus sit & inauditum.* Florus lib. III. cap. XXI. *Oculis, manibus, cruribusque defossis: at eruntur oculi, non defodiuntur; quam ob*

causam hunc locum mendis suspectum habuere Lipsius, Frischonius, alii: sed immerito, ut ostendat veridicissimus Joan. Georg. Grævius. Idem etiam quæ notavit eruditissima matrona Anna Dacier ad Duffo Cretensem lib. I. cap. IX. Idem.

3. *Qui eam partem orae maritimae asservabant*] Edit. Rom. Ven. Beroald. exhibent eam partem orae maritimae asservabant; cui lectioni firmandæ videntur, quæ ex Pat. Fabio notavit Joan. Brantius ad lib. I. B. C. cap. XII. Sic Sulpicius Severus Hist. Sac. lib. I. cap. XXXIII. 7. *Non imperia quæ, non ordines observare; quoniam locum frustra sollicitat Joan. Velleius, ut fidem faciat Eumenius, qui B. C. VII. cap. IV. 2. ait; Tumulum irruumpendas rebellibus Gallis portas reliquerunt, quum se defendere non possent.* Sic & observandum dixit Plantus Mil. Glor. Ad. II. 1. 11, 111, & 1. Davies.

armati ex praesidio secuti sunt, se defenderunt; & nonnullis eorum interfectis, incolumes ad nostros sese receperunt.

XXIX. Quo facto, conventus civium Romanorum qui Lissium obtinebat, quod oppidum iis antea Cæsar attribuerat, muniendumque curaverat, Antonium recepit, omnibusque rebus juvit. Otacilius sibi timens oppido fugit, & ad Pompejum pervenit. Ex omnibus copiis, Antonius, quarum erat summa, veteranorum III legionum, uniusque tironum, & equitum DCCC, plerasque naves in Italiam remittit, ad reliquos milites equitesque transportandos: ¹ pontones, quod est genus navium Gallicarum, ² Lissi relinquit; hoc consilio, ut, si forte Pompejus vacuum existimans Italiam eo transjecisset exercitum, quæ opinio erat edita in vulgus, aliquam Cæsar ad insequendum facultatem haberet: nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum exposuisset, & quid militum transvexisset.

XXX. Hæc eodem fere tempore Cæsar atque Pompejus cognoscunt. Nam prætervectas Apolloniam Dyrrhachiumque naves viderant; ipsi iter secundum eas terra direxerant: sed ³ quo essent eæ delatæ, primis diebus

1. *Pontones, quod est genus navium Gallicarum*] Nos hodieque & nomen & genus agnoscimus. Meminit Isidorus, emendandus nobis, lib. XVIII. cap. I. *Pontonium navigium fluminale tardum & grave, quod non nisi remigio progredi potest.* In v. c. nostro perantiquo, est *Poto*. Lego *Pontes*. Etiam apud Gellium lib. X. cap. XXV. est *Pontones*. D. Vossius.

2. *Lissi relinquit*] Sic rescripti ex MSS. Norvic. & Ciaccon. ac edit. Rom. Ven. Beroald. ob verba praesentis temporis quæ antecedunt & sequuntur. In nuperius impressis erat *relinquit*. Davies.

3. *Quo essent eæ delatæ*] Edit. Ven.

quo essent eæ quadringentæ delatæ: Rom. Beroald. *quo essent eæ quattuorcentæ delatæ*: quæ quidem vox est nihili, sed tamen veteris lectionis, nisi fallor, vestigia retinet. Rescribo *vi venti*. Sic supra cap. XXVI. de his ipsis dixit prætervectisque Dyrrhachium magna vi venti nihilo secius sequebantur. Primo scriptum fuit VI, postea, litteris transpositis, IV. quæ vox, pro nota numerali habita, integris tandem litteris descripta fuit, unde factum quatuor, sequens etiam ob hanc causam vocabulo mutato, quia Librarii pro egregia sua peritia quattuorcentos idem ac quadringentos sunt arbitrati. Davies.

- 2 diebus ignorabant : cognitaque re , diversa sibi ambo consilia capiunt ; Cæsar , ut quamprimum se cum Antonio conjungeret ; Pompejus , ut venientibus invenire se opponeret , & , si imprudentes ex insidiis adiri possent. Eodemque die uterque eorum ex castris itivis à flumine Aplo exercitum educunt : Pompejus 3 clam , & noctu , Cæsar palam , atque interdiu. Sed Cæsari circuitu majore iter erat longius , adverso flumine , ut vado transire possent. Pompejus , quia expedito itinere flumen ei transeundum non erat , magna 4 itineribus ad Antonium contendit ; atque , ubi eum appropinquare cognovit , idoneum locum nactus ibi copias collocavit : suosque omnes castris continuit , ignesque fieri prohibuit ; quo occultior esset ejus adventus.
- 6 Hæc ad Antonium statim per Græcos deferuntur. Ille missis ad Cæsarem nunciis unum diem sese castris tenuit. altero die ad eum pervenit Cæsar. Cujus adventu cognito Pompejus , ne duobus circumcluderetur exercitibus , ex eo loco discedit : omnibusque copiis ad Asparagium Dyrrhachinorum pervenit , atque ibi idoneo loco castra ponit.

1 XXXI. His temporibus ¹ Scipio detrimentis quibusdam

1. Scipio detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis , sese Imperatorem appellaverat.] Testantur nummi , quis inscriptum. Q. METELLVS. PIVS. SCIPIO. IMP. Sed torquet hic locus Ursinum , cui ridiculum videtur , Scipionem sese Imperatorem appellasse , quia detrimentum passus sit. Itaque mendum hic esse putat , & legit *emolumentis*. Non intellexit mentem Cæsaris , qui Scipionem deridet , quia non ob res præclare gestas , sed detrimenta provinciæ illata , ab exercitu Imperator appellatus sit. *Detrimētis acceptis* , scilicet à provinciâ. D. Vossius.

Ibid.] Mendum suspicatur Pet. Cincconius , unde Fulv. Ursinus repo-

nendum videtur *emolumentis* quibusdam. Sam. autem Petrus Obsequ. lib. 1. cap. vi. emendat *peris* mentem. Hæc conjectura ex eo sunt orta , quod ridiculum putatur , ut Scipio ob detrimenta sese Imp. appellaret. Hoc quod attinet , recte quidem illi ; sed propterea prisca lectio non erat sollicitanda : hostem enim infensissimum Cæsar deridendum propinat , quod sese ob detrimenta Imp. appellaverat , eum alii ob maximas res gestas & insignes victorias hoc nomine fuerint saturati. Sic sese se gessit Antonius , qui , teste *Julio Paterculo* lib. 11. cap. lxxxix. *seque suam* , quia vivus exierat , *victor* vocabat. Vulgatam scripturam retinet etiam Dionys. Vossius , sed male pos-

busdam circa montem Amanum acceptis sese Imperatorem appellaverat. Quo facto civitatibus tyrannisque 2 magnas imperaverat pecunias : item à publicanis suæ provinciæ debitam biennii pecuniam exegerat , & ab eisdem insequentis anni mutuam ¹ præceperat ; equitesque toti provinciæ imperaverat. Quibus coactis , finitimis hostibus Parthis post se relictis , qui paullo ante M. Crassum imperatorem interfecerant , & M. Bibulum in obsidione habuerant , legiones equitesque ex Syria deduxerat : summaque in sollicitudine ac timore 3 Parthici belli in provinciam quum venisset , ac nonnullæ militum voces audirentur , sese , contra hostem si ducerentur , *isuros* ; contra civem & consulem arma non *laxuros* ; deductis Pergamum , atque in locupletissimas urbes in hiberna legionibus , maximas largitiones fecit : & , confirmandorum militum causa , diripiendas 4 iis civitates dedit.

XXXII. Interim acerbissime imperatæ pecuniæ tota 1 provincia exigebantur. Multa præterea generatim ad avaritiam excogitabantur. In capita singula servorum ac liberorum , tributum imponebatur. Columnaria , ostiaria , frumentum , milites , remiges , arma , tormenta , vecturæ imperabantur. Cujus modo rei nomen reperiri poterat , hoc satis esse ad cogendas pecunias videbatur. Non solum urbibus , sed pene vicis , 3 castellisque singulis cum imperio præficiabantur. qui horum quid acerbissime crudelissimeque fecerat , is & vir ,

sus interpretatur , dum putat Scipionem à Cæsare derisum esse , quod ob detrimenta provinciæ illata Imperator sit appellatus ; quem sentiam Latinitas non patitur , præterquam quod circa Amanum hostes erant Romanorum sempiterni , ut docet Cicero ad Attic. lib. v. Ep. xx. & alibi. Davies.

1. Præceperat] Anteceperat, No-

ster cap. lxxxvii. Jam animo victoriam præcipiebant. Silius Italicus lib. vi, 300.

— De sanguine pœnas
Præcepit Tyrio , & præsumta piacula mortis.

Alia hujusce significatus exempla suppeditabit vir elegantissimus Jannus Bronkhofius ad Propertii lib. iv, El, 11, 11, Davies.

4 vir, & civis optimus habebatur. ¹ Erat plena lictorum & imperiorum provincia, differta præfectis atque exactoribus: qui, præter imperatas pecunias, suo etiam privato compendio serviebant. dictitabant enim, se domo patriaque expulso, omnibus necessariis egere rebus, ut honesta præscriptione rem turpissimam tenerent. Accedebant ad hæc gravissimæ usuræ, quod in bello plerumque accidere consuevit, universis imperatis pecuniis: quibus in rebus prolationem diei donationem esse dicebant. Itaque æs alienum provinciæ co-
6 biennio multiplicatum est. Nec minus ob eam causam civibus Romanis ejus provinciæ, sed in singulos conventus, singulasque civitates certæ pecuniæ imperabantur; mutuasque illas ex S. C. exigere dictitabant: publicanis, ² uti in sorte fecerant, insequentis anni vecti-
7 gal promutuum. Præterea Ephesi à Fano Dianæ depositas antiquitus pecunias Scipio tolli jubebat, ³ ceterasque ejus deæ statuas.

¹ XXXIII. Quum in Fanum ventum esset, adhibitis compluribus Senatorii ordinis, quos advocaverat Scipio, litteræ ei redduntur à Pompejo, *mare transisse cum legionibus Cæsarem, properaret ad se cum exercitu venire,*
² *omniaque posthaberet.* His litteris acceptis, quos advocaverat,

1. Erat plena lictorum & imperiorum provincia] Pro imperantibus. Sic Spartianus administrationes, pro administrationibus dixit in Pescennio Nigro: cum videret provincias facili administrationum mutatione subverti. Sic pulsus regnis pro regibus Florus lib. 1. cap. x. & orationes pro oratoribus apud Historicis Augusti scriptores: ut notatum à magno Salmasio. Idem quoque Græcis loquendi mos, Xenophon 1. Cyripæd. p. 4. τὰ ὑπὸ τῶν βασιλέων ἀρχαῖα καὶ τὰ ὑπὸ τῶν βασιλέων ἀρχαῖα, præcepta à summo magistratu. Denique ipsa vox magistratus eodem proliis modo usurpatur, pro magistratum fungentibus. D. Vossius.

2. Uti in sorte fecerant] Gabr. Favonius & Pet. Clacconius reponunt ut in Syria fecerant; ac ita sane legitur in edit. Rob. Stephani A. D. 1544. sed contra Codicum manuatumum eodem, qui vulgatam lectionem constanter retinent. Forsan Cæsar Syriam dixit sortem, quia Scipioni sortito obvenerat. Davies.

3. Ceterasque ejus deæ statuas] In ms. Cujacii & Pet. invenio: ceteraque ejus diei constituta. Unde Favonius argute certaque ei rei die constituta. Sed non proba: quia opus non est, nam Dianæ templum plenum donariis pretiosis, videt Strabonem lib. xiv. D. Vossius.

verat, dimittit: ipse iter in Macedoniam parare incipit: paucisque post diebus est profectus. Hæc res Ephesiæ pecuniæ salutem attulit.

XXXIV. Cæsar Antonii exercitu conjuncto, deducta Orico legione, quam tuendæ oræ maritimæ causa posuerat, tentandas sibi provincias, longiusque procedendum existimabat; & quum ad eum legati venissent ex Thessalia, Ætoliæque, qui præsidio missi pollicerentur earum gentium civitates imperata facturas, L. Cassium Longinum cum legione Tironum, quæ appellabatur vigesima septima, atque equitibus et in Thessaliâ, C. Calvisium Sabinum cum cohortibus v, paucisque equitibus in Ætoliâ misit. maxime eos, quod erant propinquæ regiones, de re frumentaria, ut providerent, hortatus est. Cn. Domitium Calvinum cum legionibus duabus xi, & xii, & equitibus d, in Macedoniam proficisci jubet. cujus provincie ab ea parte, quæ Libera appellabatur, Menedemus, princeps earum regionum, missus legatus, omnium suorum excellens studium profitebatur.

XXXV. Ex his Calvisius, primo adventu summa omnium Ætolorum receptus voluntate, præfidiis adversariorum Calydone & Naupacto rejectis, omni Ætoliâ potitus est. Cassius in Thessaliâ cum legione pervenit. Hic quum essent factiones duæ, varia voluntate civitatum utebatur. Egessaretus veteris hominis potentia Pompejanis rebus studebat. Petrejus summæ nobilitatis adolescens suis ac suorum opibus Cæsarem enixe juvabat.

XXXVI. Eodemque tempore Domitius in Macedoniam venit: & quum ad eum frequentes civitatum legationes convenire cœpissent, nunciatum est adesse Scipionem cum legionibus, magna & opinione & fama omnium. nam plerumque in novitate fama antecedit. Hic nullo in loco Macedoniæ moratus, magno

impetu contendit ad Domitium; &, quum ab Emilia passuum xx abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam convertit. Hoc adeo celeriter fecit, ut simul adesse, & venire nunciaretur. &, quo iter expeditius faceret, M. Favonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam à Thessalia dividit, cum cohortibus 11x præsidio impedimentis legionum reliquit, castellumque ibi muniri iussit. Eodem tempore 1 equitatus regis Cotti ad castra Cassii advolavit, qui circum Thessaliam esse consueverat. Tum timore perterritus Cassius, cognito Scipionis adventu, visisque equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se convertit, qui Thessaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam versus iter facere coepit. At Scipionem properantem sequi litteræ sunt consecutæ à M. Favonio, Domitium cum legionibus adesse, nec se præsidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis tenere posse. Quibus litteris acceptis, consilium Scipio iterque commutat; Cassium sequi desistit; Favonio auxilium ferre contendit. Itaque die ac nocte continuato itinere ad eum pervenit, tam opportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus pulvis cerne-
retur, & primi antecursores Scipionis viderentur. Ita Cassio industria Domitii, Favonio Scipionis celeritas salutem attulit.

XXXVII. Scipio 2 in castris stativis biduum moratus

1. Equitatus Regis Cotti] Pet. Ciaccinus & Aldus Manutius reponunt equitatus Regis Cottis; & sane hoc nomen ita esset Velleius Paterculus lib. 11. cap. cxxix. aliique. Sed nihil opus est, ut quidquam mutemus. Noster hujusce libri cap. 14. Ad eundem numerum Cotos ex Thracia dederat, quem etiam locum temere sollicitant viri eruditi. Cicero in Pisonem p. 2398. Cum tu trecentis talentis Regi Coto vendidisses. Et iterum: quorum omnium capita regi Coto ven-

didisti. Sic Corn. Nepos in Iphicr. cap. 111. Menesibea filium reliquit ex Torisfa natum, Cotti regis filia. Idem tamen in Timoth. cap. 1. Cottom dixit, adeo ut vel hoc vel illo modo scribi possit; licet in contraria opinione fuerit etiam Car. Sigonius ad Livii lib. xlv. cap. xlii. Davies.

2. In castris stativis] Stativorum castrorum supra meminit Caesar hujusce libri cap. xxx. Vide & Hirtium Bell. Afric. cap. xxvi. Nomen habent

ratus ad flumen, quod inter eum & Domitii castra fluebat, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum vado transducit; & castris positus, postero die mane copias ante frontem castrorum instruit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putavit, quin productis legionibus prælio decertaret. sed quum esset inter bina castra campus circiter millium passuum v 1, 1 castris Scipionis aciem suam subjecit. Ille à vallo non discedere perseveravit. Attamen, ægre retentis Domitianis militibus, est factum, ne prælio contenderetur; & maxime, quod rivus difficilibus ripis castris Scipionis subiectus, progressus nostrorum impediabat. Quorum studium alacritatemque pugnandi quum cognovisset Scipio, suspicatus fore, ut postero die aut invitatus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia castris se continere, qui magna expectatione venisset, temere progressus turpem habuit exitum: & noctu, ne conclamatis quidem vasis, flumen transit, atque in eandem partem, ex qua venerat, rediit: ibique prope flumen edito natura loco castra posuit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias equitum collocavit: quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari consueverant. Et quum quotidiana consuetudine Q. Varus præfectus equitum Domitii venisset; subito illi ex insidiis confurrexerunt. sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt, celeriterque ad suos quisque ordines rediit, atque ultro universi in hostes impetum fecerunt. Ex his circiter Lxxx interfectis, reliquis in fugam coniectis, nostri duobus amissis, in castra se receperunt.

XXXVIII. His rebus gestis Domitius sperans Scipionem

hæc ex eo quod structa sint, ut in eis aliquandiu maneretur, quemadmodum docet J. Lipsius Mil. Rom. lib. v. Dial. 1. Davies.

1. Castris Scipionis aciem suam subjecit] In MSto Norv. & edit. Rom. Jm. Bernald. hic locus uno verbo au-

dius legitur, habent enim ii Codices, Domitius castris Scipionis, &c. Ac hæc est ipsius Cæsaris manus; vocem aut expunxerunt ii, qui nostri simplicitatem in animum non revocabant. Davies.

pionem ad pugnam elici posse, simulavit sese angustiis rei frumentariæ adductum castra movere; vasisque militari more conclamatis, progressus millia passuum in loco idoneo & occulto omnem exercitum equitatumque collocavit. Scipio ad insequendum paratus, equitatum magnamque partem levis armaturæ ad explorandum iter Domitii & cognoscendum præmisit. qui quum essent progressi, primæque turmæ insidias intravissent, ex fremitu equorum illata suspicione, ad suos se recipere cœperunt; quique hos sequebantur, celerem eorum receptum conspicati restiterunt. ¹ Nostri cognitis hostium insidiis, ne frustra reliquos expectarent, duæ nacti hostium turmas exceperunt. In his fuit M. Opimius præfectus equitum. Reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt.

XXXIX. Deductis oræ maritimæ præsidii ² Cæsar,

¹ Nostri cognitis hostium insidiis] Sic primus Scaliger ex v. c. edidit: de verbis Cæsaris, quod fugitivam vocem restituit, bene, (nam in prioribus editionibus vox hostium desiderabatur) de sensu pessime: nam Domitius posuerat insidias, Scipionis miles advertit, & vix effugit: quomodo ergo suos, sive Domitianos, ait Cæsar insidias hostium cognovisse? Nihil hic congrui sensus, & tamen sic quoque legitur in Pet. Palat. & Bong. codice. Quare emendando: Nostri, cognitis hosti insidiis, ne frustra reliquos expectarent, duæ turmas exceperunt. Nihil certius, nihil clarius. Corrupterat verba Cæsaris librarius, dum hosti insidiis scriptum inveniens, illud in voci hosti conjungit, ac hostium facit. Paulo post in vulgatis legitur duæ hostium turmas exceperunt. Ubi omitte vocem hostium, quæ recte abest à v. c. nostro & Petaviano. D. Vossius.

Ibid.] MS. Norvic. & edit. Rom.

Ven. Beroald. exhibent Nostri cognitis hostium insidiis, — duæ nacti turmas exceperunt, nec ulli Codd. vocem hostium bis repræsentant, unde, nisi prælaceat D. Vossius conjectura, rescriberem Nostri, cognitis insidiis (quas ipsi hostibus struxerant) — duæ nacti hostium turmas, adeo ut MSS. & veteres editi in eo solo fuerint corrupti, quod Librariorum incuria vocem hostium ex inferiore versu in superiorem transtulerat. Davies.

² Cæsar, ut supra demonstratum est, 111 cohortes Orici — reliquit] Nullibi hoc supra est demonstratum, sed narrat Cæsar cap. xxxiv. Orici deductam fuisse legionem, quam tuenda ora maritima causa posuerat; quamobrem voce transposita, hic legendum videtur deductis ora maritima præsidii, ut supra demonstratum est, Cæsar 111 cohortes &c. Hanc emendationem et ipsa postulat. Idem.

far, ut supra demonstratum est, 111 cohortes Orici, oppidi tuendi causa, reliquit; iisque custodiam navium longarum transdidit, quas ex Italia transduxerat. Huic officio oppidoque ¹ præerat Acilius legatus. Is naves nostras in interiorem partem post oppidum reduxit, & ad terram deligavit, faucibusque portus navem onerariam submersam objecit; & huic alteram conjunxit; super qua turrim effectam ad ipsum introitum portus opposuit, & militibus complevit, tuendamque ad omnes repentinos casus transdidit.

XL. Quibus cognitis rebus ² Cn. Pompejus filius, ¹ qui classi Ægyptiæ præerat, ³ ad Oricum venit; submersamque ⁴ navim remulco, multisque contendens funi-

¹ Præerat Acilius legatus] Sic ipsa poscit historia: testante Dione Acilius, sive ut ille vocat Ἀχιλίου Orici præfuisse: idem supra Cæsar ait; neque tamen dissimulare in v. c. nostro legi legatus Caninianus, in Petav. & Bongars. legatus Caninius. D. Vossius.

² Cn. Pomp. filius] Ita Scaliger edidit, quia variabant codices, & ille Pompejus, hic Pompeji habebat: & noluit credo subire aliena iudicia, eodem modo quo olim rogatus à Pompejo Tullius tertium an tertio consul scribendum esset; quia nonnulli hunc, alios illum loquendi modum præferre sciebat, scribi iussit 111. cos. Et Cicero quidem recte, non Scaliger: quia utrum Pompeji filius, an Pompejus filius dicas, haud multum interest: at si Pompeji scribas, non Pompeji, verum & Pompeii filius valet. Quare hoc contra vetustatis morem, tu, ut libet, Pompeji vel Pompejus retine. Ego hoc malo. D. Vossius.

³ Ad Oricum venit] Sic recte missi, licet reluctante Ciacconio, qui ad expungit. Sed distinguere oportet inter hæc, ad Oricum venire, & Oricum venire. Nam illud tantumdem valet, ac si dicas, ad terram venit in qua

Oricum est. Hoc notat, Oricum ingressus est. Atque Pompejus non intravit, sed ad urbem constitit. Idem.

⁴ Navim remulco, multisque contendens funibus abduxit] De remulco multi disseruerunt & contenderunt. Alii funem, alii scapham, aut minus navigium esse volunt. Nomen ipsum à ῥαμνικὸν factum, quod est funibus trahere. Isidorus funem esse ait, & C. Valgii versus adducit hos:

Hic mea me longo succedens protra remulco

Latentem gratis sistit in hospitibus.

Quibus ex verbis colligunt remulcum funem esse. At navem esse probatum eunt ex his Hygini verbis, quæ apud Carisium extant: Ibi solent itineris minuendi causa, remulco, quem Græci ῥαμνικὸν dicunt, navem traducere. Est autem ῥαμνικὸν navigium διὰ συνταξίδου πρηνός, sive ex virgis contextum ut Strabo ait. Mihi remulcus & aliud quam funem notare videtur. An navigium noter nec negare ausim nec dicere: de fune non dubito, quia clara res est, & multorum testimoniis comprobari potest. Sed arbitror remulcum notare etiam machinam quâ funibus attra-

- 2 funibus abduxit : atque alteram navem, quæ erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus navibus,

attrahitur navis, & denique quicquid navem fune promovet, sive jumenta, seu naves, seu homines sint. Unde legas *remulco quadrivemis* apud Livium lib. v. decad. 111. Inde videtur Aufonius dixisse in Mossellâ :

Et quum per ripas nunquam cessante remulco,

*Intendunt collo malorum vincula nau-
tæ.*

Ubi quid aliud remulcus nunquam cessans, quam bestia, quæ per ripas decurrens fune attrahit navem? At de machina dicere me, fortasse magis quispiam miretur. Tamen videor id colligere ex veterum quibusdam locis. In his est ille Hygini, quem alii perperam cepisse mihi videntur. Expendamus verba: *Ab Aëlio, inquit, navigantes stadia xl, veniant ad isthmum Leucadiensium; ubi solent itineris minuendi causa remulco, quem Græci πάλκτον dicunt, navem traducere.* Solent remulco naves isthmum traducere, hoc est trochlea quali hodieque videmus transducere naves si injectus alveo agger cursum moretur. Nos nautico vocabulo vocamus *over-winden*, aut *over-toomen*. Similitudine ab equis sumpta, qui freno ducuntur ubi sefors descendit; ita & navis velut freno prorsus alligato protrahitur. Nam nisi machinationem talem intelligas, quæ manus navem moliri queat. Scutulis fortassis dicat aliquis: sed repugnant Hygini verba, qui addit: *quem Græci πάλκτον dicunt.* Πάλκτον est, exponente Strabone, * navigii genus ex virgulis contextum. Sed hoc nullum hic usum habet: neque ullus unquam tam infans, qui navigio navem

per tertiam protrahi unquam dixerit aut cogitarit. Quare necessario aliud vult Hyginus: quod quale fuerit videor mihi observasse. Πάλκτον Græcis est *contextere*, aut *compingere*, sed & *κλεισαι* claudere, ut Pollux explicat, & Suidas: unde Sophocles δῶμα πάλκτον in Ajace dixit, h. e. *claudere domum*. Item obstruere, unde Aristophanes dixit *ὁδὸς ὀπίσσω*; & *ὁδὸς πάλκτον*, hoc est injicere aggerem alveo, eumque obstruere. Amplius ab eodem *μύνημι* venit & πάλκτον, id est *collis*, vel *tumulus*, quod Eustathius ad *ἰῶντα* Iliadis p. 742. 42. exponit *ὀφύτρια ὀφέντω*; & πάλκτον, quod *laqueum*, *tendiculum*, imo & *compedes* ac quasi *frenum* notat. Hinc ego illud πάλκτον accipio pro tali machinatione, quolibet collocatur, qui aquæ injecti sunt. Deinde tum ipsa, tum ille agger, cui imponitur, in altum adsurgit: denique & hic funes sunt, quali retia, quæ naves ducuntur, & trajiciuntur. Hoc nimirum est quod voluit Hyginus, cum ait minuendi itineris causa traduci remulco naves; quæ alioqui obstante isthmo, circumnavigare insulam Leucada debuissent. χαμῶδες Græci vocare ut me docuit Pollux, lib. vii. cap. xxxiii. *αὐτὸ ἡ χαμῶδες χαμῶδες*, inquit, *μυχανὰ δὲ αὐτὸν ἐκκαί-
το* scilicet *αὐτὸν*. Adeo ut χαμῶδες sit remulci species: nam remulcus duplex est, terrestris, aut qui aqua fit: aqua navis attrahit, terra machina qualem dixi, vel jumentum, vel homo. Videtur potius χαμῶδες pars esse talis remulci qualem descripsi:

bus, in quibus ad libram fecerat turres, ut ex superiori pugnans loco, integrosque semper defatigatis summittens, & reliquis partibus simul ex terra scalis, & classe moenia oppidi tentans, ut adversariorum manus diduceret, labore, & multitudine telorum nostros vicit: defectisque defensoribus, qui omnes scaphis ex-
cepti

scripti: nam scutula in remulco complures sunt; & scutula nihil aliud quam χαμῶδες. Quod vero ad hanc Cæsaris locum attinet, designat ille machinam non abstrusam, quam tamen hodie paullo alia forma edificari videmus. Nam nisi machinam intelligamus, quare hic Cæsar ait remulco, multisque summis intendens? Vidi ipse hujusmodi machinationes. Insurgunt in

Forma remulci.

tertiam pali directi duo, quis tertium tignum transversum incumbit, à quo dependens funis navi alligatus, dein trochlea ea attollitur. Sic enim hic Pompejus remulcum in portum defixit, & multis contendens funibus demersam navem exerxit. Funium multitudo utilis, quia tanto major vis in attrahendo, quanto à pluribus partibus navis eodem tempore sublevatur. Sed ut dixi non solum tales machinas deno-

tat remulcus, verum & omnia quæ fune navem protrahunt. Unde Aufonius alio loco dixit *celeris remulci cursum*. Sed hæc dicta sufficiant. D. Vossius.

1. In quibus ad libram fecerat turres] Miror mutare Ursinum & Ciacconium altiores fecerat turres. Si uspiam certe in nave ad libram erigendæ turres, ne in hoc vel illud latus inclinantes, totam navem subvertant. Idem.

2. Defectisque defensoribus] Editte nuperæ defectisque: sed lectionem à me receptam exhibent MS. Norvic. & editte. Rom. Ven. Beroald. Sic & constanter alii Codices manu exarati, ut testatur vir eruditissimus Marquardus Gudius ad Phadri lib. v. fab. xxi. quem vide. Apud Sulpitium Severum in eadem voce bis peccarunt Librarii: nam lib. i. Hist. Sacre. cap. lxxv. habemus ita defectis inedia defensoribus; & lib. ii. cap. xxx. Igitur defectis defensoribus, irrupere Romani. Utrobique legendum defectis, ut ex ipso sensu liquet. Similiter in Vegetii lib. i. cap. xxviii. Codices vulgati repræsentant neque enim degeneravit in hominibus Martius calor, nec effæta sunt terra, qua Lacedæmonios &c. progenere. At ex Mædæso p. 375. & MS. Colon. reponendum nec defectæ sunt terra. Denique Tibullus, poeta suavissimus, lib. i. El. v, 9. in editis ait

Cum tristi morbo defessia jaceres; Lego defessa. Sic Grætius Cyneg. v. 435. pecunaria tabe defessa, & Vitruvius Archit. lib. i. cap. vi. Defessis morbo viribus eorum dixeret. Davies.

* Perpende verba Strabonis apud Martin, fortasse possint huc aptari. Vide quoque an sana sint,

- 4 cepti refugerunt, etiam navem expugnavit: eodemque tempore ¹ ex altera parte molem tenuit naturalem objectam, quæ pene insulam contra oppidum effecerat. IV biremes ² subjectis scutulis impulsas vectibus in interiorem partem transduxit. Ita ex utraque parte naves longas aggressus, quæ erant deligatæ ad terram, atque inanes, IV ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Lælium ab Asiatica classe

1. Ex altera parte molem tenuit naturalem objectam, quæ pene insulam contra oppidum effecerat.] Urfinus & Ciacconius, qui plurimum se fatigarunt ut hunc locum emendarent, nihil intellexerunt. Nam naturalis moles objecta oppido, est Cæsari lingua, quæ in mare procurrit, & à natura, non humana arte, urbi objecta erat. Addit autem illud naturale propter opera Acilii legati, qui, ut ante narravit, demersa nave portum obstruxerat; unde nequis hanc quoque molem ab eodem putaret jactam, addidit naturalem: idque faciebat ad descriptionem loci, in qualibus non alius Cæsare est accuratior. Caterum ut iudicium quisque facere possit, adscribam ipsa verba quomodo à Fulvio & Ciacconio emendata sunt. Eodemque tempore exteriori parte molis, quæ tenui tramite objecta (sive injecta) peninsulam oppidum efficiebat, &c. Ego certe illud objecta hoc pacto sumi posse nego. D. Vossius.

2. Subjectis scutulis impulsas vectibus.] Magnus Turnebus (cui vereor ne quis me arguendi magis quam veritatis studio contradicere putet) lib. xxvii. Advers. cap. xxiv. locum hunc variè tentans, tandem rotulis (id est rotulis) emendat, & adducit verba Maronis, qui ait, Æn. II. 235.

— pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus.

Sed procul hoc à simplicitate Cæsaris, ut rotulas pro palangis usurpet.

Scutula est virga. deductaque vox à Græco σκυτόλην. Unde in glossis Cyrilli σκυτόλην scutula. Alibi Cæsareus palangas dixit. Et quia idem est σκυτόλην & φαλδύνη, ideo internodia digitorum, sive teretia illa ossa, quæ inter singulos digitorum nodos intercedunt, & Græcis vocantur σκυτόληδες. Aristophanes vocavit φαλδύνας, teste Polluce. Nimirum quia & φαλδύνη, & σκυτόληδες teretes sunt. Quin & Suidas in Σκυτόλην inquit, non modo scuticæ corium ea voce designari, verum & lignum ejus oblongum & politum: quæ ferme rotunda sunt. Porro scutulas quoque χαμῆλκας vocat Pollux lib. VII. cap. xxxiii. αἱ ἢ χαμῆλκας χαμῆλκας, χαμῆλκας δὲ αἱ ἐν ἐκκροῖς scilicet αἱ ῥῖναι. Meminit & Ammianus, I. XVII. p. 100. Chamulcis impositis (de obelisco loquitur) tractusque lenius per Ostiensem portam, piscinamque publicam, circo illatus est maxima. in Glossis χαμῆλκας traha reperio. Quin & Plauto scutula pro palanga ponitur. Idem.

Ibid.] Vir diligentissimus Jean. Schefferus Mil. Nav. lib. III. cap. III. pag. 193. dubitat, an non legendum sit subjectis sentinis, ut costæ denotentur, quibus oleo inunctis ad hanc rem aliquando usos fuisse constat ex Dionis lib. I. At, præterquam quod hoc ut singulare propositus & inauditum noter Historicis, sana est lectio vulgata, ideoque conjecturis nihil opus. Davies.

classē abductum reliquit, qui commeatus Bullide atque Amantia importari in oppidum prohibebat; ipse 6 Lissium profectus naves onerarias xxx à M. Antonio relictas intra portum aggressus omnes incendit; Lissum expugnare conatus, defendentibus civibus Romanis, qui ejus erant conventus, militibusque, quos præsidii causa miserat Cæsar, triduum moratus, paucis in oppugnatione amissis, re infecta, inde discessit.

XLII. Cæsar, postquam Pompejum ad Asparagium esse cognovit, eodem cum exercitu profectus, & expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompejus præsidium habebat, III die in Macedoniam ad Pompejum pervenit, juxtaque eum castra posuit; & postmodum, eductis omnibus copiis, acie instructa, ¹ decernendi potestatem Pompejo fecit. Ubi eum suis locis se tenere animadvertit; reducto in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum existimavit. Itaque postero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili angustoque itinere, Dyrrhachium profectus est, sperans Pompejum aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi posse, quod omnem commeatum, totiusque belli apparatus is eo contulisset; ut accidit. Pompejus enim primo ignorans ejus consilium, quod diverso ab ea regione itinere profectum videbat, angustis rei frumentariæ compulsus discessisse existimabat: postea per exploratores certior factus postero die castra movit; breviori itinere se occurrere ei posse sperans. Quod fore suspicatus Cæsar, militesque adhortatus, 5 ut

1. Decernendi potestatem.] Proelian-di. Mirus Bell. Afric. cap. XIV. Ar-nis magis quam viribus decernendum videtur. Auctor de Bell. Hisp. cap. XII. Inter se decernere, Silius Italicus lib. XVI, 531.

Decernere pares ferro —
Corn. Nepos Hannib. cap. IV. Cum hoc enim de Clastidio apud Padum decernit. MS. quidem Norvic. & editt.

Rom. Ven. Beroald. exhibent decernendi potestatem, quæ vox, explicationis causa, ora Codicum adscripta, veram lectionem loco suo movit. Sic apud Corn. Nepotem Hannib. cap. x, 4. ubi nonnulli recte edunt Classe paucis diebus erant decernendi, in plurimas editt. decernendi ex Glosse, mate irreptit. Davies.

ut æquo animo laborem ferrent, parva parte noctis itinere intermisso, mane Dyrrhachium venit, quum primum agmen Pompeji procul cerneretur; atque ibi castra posuit.

- 1 XLII. Pompejus interclusus Dyrrhachio, ubi propositum tenere non potuit, secundo usus consilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumque habet navibus mediocrem, atque eas à quibusdam protegit ventis, castra communit. Eo partem navium longarum convenire, frumentum commeatumque ab Asia, atque omnibus regionibus, quas tenebat, comportari imperat. Cæsar longius bellum ductum iri existimans, & de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia littora à Pompejanis tenebantur, classesque ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum rei frumentariæ causa L. Canulejum legatum misit: quodque hæc regiones aberant longius, locis certis horrea constituit; veterasque frumenti finitimis civitatibus descripsit. item Lisso, Parthinisque, & omnibus castellis, quod esset 5 frumenti, conquiri iussit. Id erat perexiguum, quum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera & montuosa, ac plerumque utuntur frumento importato; tum quod Pompejus hæc providerat, & superioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat; frumentumque omne conquestum, spoliatis effossisque eorum domibus, per equites comportaverat.

1. Dyrrachium venit J Reponendum ex MSto Norvic. ad Dyrrhachium venit; oppidum enim Cæsar non est ingressus; præterquam quod urbium nominibus præpositiones frequenter adjungat Noster. Davies.

2. Rei frumentaria causa L. Canulejum legatum misit J In manuscr. nostro & Petav. est Q. Tillium & L. Canulejum legatum. In Palat. & Bong. Quintilium & L. Canulejum legatum. In Cujaciano Q. Titium. Quod probat;

nam Quintilius solum prænomen est. Tilliorum nulla gens aut familia; at Titiorum nomen notum, & infra L. Titius ab Hirtio lib. de bello Alexandrino nominatur Trib. milit. legionis Vernaculæ. Exerat etiam denarii, in quibus reperias Q. TITIVS. Quare reddendum hoc nomen Cæsari, & scribendum; rei frumentaria causa Q. Titium & L. Canulejum legatum misit. D. Vossius.

XLIII.

XLIII. Quibus rebus cognitis Cæsar consilium capit ex loci natura. Erant enim circum castra Pompeji permulti editi atque asperi colles. hos primum præsidii tenuit; castellaque ibi communiit. inde, ut loci ejusque natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione, circumvallare Pompejum instituit: hæc spectans, quod angusta re frumentaria utebatur; quodque Pompejus multitudine equitum valebat, quo minore periculo undique frumentum commeatumque exercitui supportare posset: simul, ut pabulatione Pompejum prohiberet, equitatumque ejus ad rem gerendam inutilem efficeret: tertio, ut auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti videbatur, minueret; quum fama per orbem terrarum percrebuisset illum à Cæsare obsideri, neque audere proelio dimicare.

XLIV. Pompejus neque à mari Dyrrhachioque discedere volebat; quod omnem apparatus belli, tela, arma, tormenta ibi collocaverat; frumentumque exercitui navibus supportabat; neque munitiones Cæsaris prohibere poterat, nisi proelio decertare vellet; quod eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquatur, ut extrinsecus rationem belli sequens quamplurimos colles occuparet, & quam latissimas regiones præsidii teneret, Cæsarisque copias, quammaximè posset, distineret; idque accidit. castellis enim xxiv effectis, xv millia passuum circuitu amplexus, hoc spatium pabulabatur; multaque erant inter eum locum manu lata, quibus interim jumenta pasceret. Atque ut non

1. Castellaque ibi communiit J Sic repetit ex edit. Steph. atque ita legendum conjecit Pet. Giacomius. In MSto Norvic. est communiit; quod eodem redit. Vulgg. communit; huic enim lectioni minus bene conveniunt cum verbis præteriti temporis; quæ sequuntur & antecedunt. Davies.

2. Idque accidit J MS. Norvic. habet id quod accidit. Rectius. Scripserunt de Bell. Hispan. cap. xv. Id quod id hoc accidit certamine. Ac cap. xxix. Id quod adversarios existimabamus esse facturos. Vide & cap. xxxvi. Idem.

nostri, qui perpetuas munitiones habebant, perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompejani, & nostros post tergum adorirentur, timebant: ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos à tergo circumvenire, possent. Sed illi operibus vincebant; quod & numero militum præstabant, & interiore spatio minorem circuitum habebant. Quæ quum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompejus totis copiis & dimicare non constituerat; tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat, quorum magnum habebat numerum: multique ex nostris vulnerabantur; magnusque inceserat timor sagittarum: atque omnes fere milites aut ex coactis, aut ex centonibus,

1. Aut ex coactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas fecerant] Tria ait, coacta, centones, & corium. Coacta haud dubie sunt cilicia, quorum in bello usus ad tegendas etiam tures. Servius in III. Georg. ad verbum 313.

— setasque comantes

Usus in castrorum & miseris velamina nautis.

ait: de ciliciis poliuntur lorica, & teguntur tabulata turrium; ne jactis facibus ignis possit adherere. Ubi confundit centones & cilicia, quæ desertim distinguuntur à Sisenna apud Nonium. Cilicio quoque postera atas usa, & vestem talem vocarunt cilicinam. Unde Theobaldus in vita S. Wilhelmi Eremitæ, cap. xxiv. Cilicinis super lorica vestibus diebus & noctibus utebatur. Et eodem modo hætenus in Solino legebatur. Mutat tamen magnus Salmasius ex v. c. & pro cilicina referibit cilicia. Ait autem Solinus cilicia vocari ab Arabibus velamenta à caprarum pilis texta. Quod negat verum esse Salmasius, quando *κίλιννα* Græca vox est, & vestis huic nomen ab hircis Ciliibus, qui maxime villosi. Secutus

Solinum Isidorus lib. XIX. cap. xxvi. ait: Cilicia Arabes nuncupant velamenta pilis caprarum contexta, ex quibus sibi tentoria faciunt. Neque profecto vel hic vel ille usque adeo accusandus, quod id dicat. Nam Hebræis קלענין *kelagnim*, quod à *kelag* (nam y litera mixta ex g & n est, adeo ut pro g quoque à Judæorum nonnullis subinde ponatur) notat cortinas, imo & tentoria ac vela: ut exponit doctissimus David de Pomis in פקח דור. Etsi talibus nomen R. Selomoh putaverit ita esse vocatas, quia perforatæ essent in modum cribri. Sed potius accesserim R. David Kimchi qui vocem קלעניות ab eadem radice venientem exponit.

צורה שרה היינו עשבים וסעיפים שישוה הסדה: figuræ campi, cuiusmodi sunt herba & ramusculi, quod campum ornant. Quod verum putaverim, præsertim cum hodieque obtinere morem videam pingendi id genus figuris tentoria. Certe ut cilicia magnam cum hac voce similitudinem habent; ita in Polluce legimus: Βαίτη *baitha* χιτών *chiton* ἑρμα *herma* &

hibus, aut ex coriis tunicas, aut tegmenta fecerant, quibus tela vitarent.

XLV. In occupandis præfidiis magna vi uterque utebatur. Cæsar, ut quam angustissime Pompejum contineret; Pompejus, ut quam plurimos colles quam maximo circuitu occuparet. crebraque ob eam causam prælia fiebant. In his quum legio Cæsaris ix præsidium quoddam occupavisset, & munire cœpisset; huic loco propinquum & contrarium collem Pompejus occupavit, nostrosque opere prohibere cœpit: & quum una ex parte prope æquum aditum haberet, primum sagittariis funditoribusque circumjectis, postea levis armaturæ magna multitudo missa, tormentisque prolatis, munitiones impediēbat. neque erat facile nostris uno tempore propugnare, & munire. Cæsar, quum suos ex omnibus partibus vulnerari videret, recipere se statuit, & loco excedere. Erat per declive receptus: illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur, quod timore adducti locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore glorians apud suos Pompejus dixisse, Non recusare se, quin nullius

Quod si tunc ex multis tunc Bagdadensis Baitha, inquit, promissa est tunica, & sic quoque Sophocles tentoria *baitha* vocat. Nihil manifestius quam illud Baitha esse ab Hebræo בַּיְתָא *baitha*, quod domum illis denotat. Centonum in bello usum demonstrat Vegetius lib. IV. cap. xv: cum ait crudis ac recentibus coriis, vel emendatis operiti vinearum latera. Etiam naves regi illis docet desertum Sisenna apud Nonium: Puppæ autem madefactis centonibus integuntur, quæ supra perpetua classi suspensa cilicia obducuntur. Ubi egregie emendat magnus Salmasius, perpetua ac laxè suspensa. Quam conjecturam confirmo Ammiani verbis lib. xxiv. pag. 227. Per propugnacula cilicinis undique

laxius pannis, quæ telorum impetus cohiberent. Centones autem sunt *παλαιοί*, seu vestes ex variis lanis aut pannis confutæ. De coriis nota res est. D. Vossius.

1. In occupandis præfidiis magna vi uterque utebatur. Cæsar, J. Scribo ex MSS. Petav. Bong. Cujacii, magna vi uterque nitebatur, Cæsar ut &c. Idem. 2. Præsidium quoddam occupavisset] Præsidium pro castello seu loco munito hic ponitur. Sic apud Livium lib. xxi. cap. lvii. Pavore hostibus injecto, defensum egregie præsidium est. Et paullo post: sama impigre defensi ad Placentiam præsidii. Petr. Ciacconius reposuit præsidio collem occupavisset; quod hanc præsidii significationem in animum non revocaret. Davius;

lius usus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Cæsaris sese receperissent inde, quo temere essent progressæ.

- 1 XLVI. Cæsar receptui suorum timens crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, & adversas locari; intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus, obduci iussit, locumque in omnes partes quam maxime impediri. Ipse idoneis locis funditores instruxit, ut præsidio nostris se recipientibus essent. His rebus completis legiones reduci iussit. Pompejani hoc insolentius atque audacius nostros premere & instare ceperunt; cratesque pro munitione objectas ¹ propulerunt, ut fossas transcenderent. Quod quum animadvertisset Cæsar, veritus, ne non reducti, sed rejecti viderentur, majusque detrimentum caperetur, a medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legioni præerat, cohortatus, tuba signum dari, atque in hostes ⁵ impetum fieri iussit. Milites legionis ^{1x} subito ² constipati

1. Propulerunt, ut fossas transcenderent.] Sana est hæc lectio, & nihil opus, ut cum Pet. Ciacconio rescribatur propulerunt & fossas transcenderunt; crates enim cum in finem deiecere, ut iis fossas insternerent æquarentque. Sic lib. VII. de Bell. Gall. cap. LXXIX. Proximam fossam cratibus integunt. Vide & ejusdem libri c. LXXXVI. Davies.

2. Constipati pila conjecerunt.] Ms. Pal. complicati. Sed noster & Cujacianus ac Pet. conspirati, & συνσπικνῶντες: seu conglobati. Nam σπικνῶν, ut Hesychius exponit, quoque est πλῆθος, τάγμα, & Suidas πλῆθος στρατευμάτων, & φάλαγγα explicat, unde σπικνῶντες coniecit cohorti prætoris Appiano; proprie si veritas globus erit: eaque propria Romanis vox, unde Annalium scriptor lib. XIV. Donec Carrhenem integer à tergo globus circumvenit. Vere hoc σπικνῶν. Ennius eadem, ut ex Festo discimus, homi-

num multitudinem ita appellavit, unde hemistichium hoc ejus,

— spiras legionibus nexunt.

Quod idem quam si dicas conspirati. Plinius de viris illustribus eam vocem proprie usurpavit de serpente. Anguis ē sedibus ejus elapsus, venerabilis, non horribilis, per mediam urbem cum admiratione omnium perrexit, & se in volumini tabernaculo conspiravit. Quomodo Maro de Laocoonte,

Corripunt, spirisque ligant ingentibus.

D. Vossius.

Ibid.] Sic edidere Just. Lipsius & Jos. Scaliger ex conjectura Pauli Manutii. Codex Pal. complicati; editi Rom. Ven. Bernald. conspirati; MSS. Voss. Petav. Cujac. & Norvic. conspirati, quæ recta est scriptura, ac idem denotat, quod condensati, in globum collecti. Vide Marqu. Gudium ad Phædri lib. I. Fab. II. 4. Davies.

stipati pila conjecerunt; & ex inferiore loco adversus clivum incitati cursu, præcipientes Pompejanos egerunt, & terga vertere coegerunt. quibus ad recipiendum crates directæ, longurique objecti, & institutæ fossæ magno impedimento fuerunt. Nostri vero, qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus interfectis, v omnino suorum amissis, quietissime se receperunt, paulloque citra eum locum, aliis comprehensis collibus, munitiones perfecerunt.

XLVII. Erat nova & inusitata belli ratio, quum tot castellorum numero, tantoque spatio, & tantis munitionibus, & toto obsidionis genere, tum etiam reliquis rebus. nam, quicumque alterum obsidere conati sunt, perculsos atque infirmos hostes adorti, aut prælio superatos, aut aliqua offensione permotos continuerunt, quum ipsi numero militum equitumque præstarent. Causa autem obsidionis hæc fere esse consuevit, ut frumento hostes prohibeantur. at contra integras atque incolumes copias Cæsar inferiore militum numero continebat; quum illi omnium rerum copia abundarent. quotidie enim magnus undique navium numerus conveniebat, quæ commeatum supportarent: neque ullus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte ¹ secundum cursum haberet. Ipse autem, consumptis omnibus longe lateque frumentis, summis erat in angustiis. Sed tamen hæc singulari patientia milites ferebant. recordabantur enim, ² eadem se superiore anno in Hispania perpeßos, labore & patientia maximum bellum confecisse. Meminerant ad Aleßiam magnam se inopiam perpeßos, multo etiam majorem ad Avaricum, maximarum se gentium victores discessisse. Non, illis hor-

1. Secundum cursum haberet.] Licet hæc lectio non sit prorsus solæca, nullum tamen secundum cursum habere, quod in MS. Norvic. & edit. Joseph. repeti. Davies.

2. Eadem se superiore anno in Hispania perpeßos.] Ms. Petav. eandem se superiore anno in Hispania inopiam perpeßos. D. Vossius.

hordeum quum daretur, non legumina recusabant; pecus vero, cujus rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant.

- XLVIII. Est etiam genus radicis inventum¹ ab iis, qui fuerant cum Valerio, ² quod appellatur Chara; quod admistum lacte multum inopiam levabat: id ad similitudinem panis efficiebant. Ejus erat magna copia. ³ ex hoc effectos panes, quum in colloquiis Pompeja-

1. Ab iis qui fuerant cum Valerio] Legionem designat xx. Nam illa cum Valerio Flacco in Asia adversus Mithridatem missa, ab eo Valerio, nomen accepit *Valeriana*; sed & altera fuit legio vicefima, cui nomen *Vitricis*, nam in vet. lap. quo recensentur nomina legionum, invenio scriptum x x *Vitrix*. Egregius est hac de re locus Dionis lib. 1v. pag. 564. Οἱ εἰκοσθεῖς, οἱ καὶ Οὐαλερίεῖοι, καὶ νικητῶρες ἀνομασθέντες, καὶ ἐν Βασιτανίᾳ τῇ αἰῶν ὄντες, καὶ τῆς αὐτοῦ, ἐμὲ δοκεῖν, μετὰ τῶν τῶν τε φιλῶν ἐπανομιᾶν ἰχύντων, καὶ ἐν τῇ Εὐρυμανίᾳ τῇ αἰῶν χειμασθέντων, καὶ ἐν τῇ μέλιστα μὲν ὑφ' ἀπάντων Οὐαλερίεω ἐπικληθῆσαν, μετὰ τῶν ἐν ταύτῃ τῇ προσηγορίᾳ ἑσόντων, ὁδολογῶν ἐσόντων. Loquitur autem de Augusto atque illud nomen *Valeria*, jam sua ætate periisse, ut mirum non sit eam in lapp. non memorari. Fuit autem iste L. Valerius Flaccus in Asia anno v. c. dclxviii à legato suo C. Fimbria interfectus. Atque quia ex eo Fimbria ipse exercitum tenuit, ideo milites eos, qui Dionii Valeriani sunt, Plutarchus Fimbrianos vocat in vita Luculli. Meminit ejus Valerii ipse Cæsar Infra, cum ait; in eo fuit numero *Valerius Flaccus* L. filius ejus, qui prætor *Asiam* obtinuerat. D. Vossius.

2. Quod appellatur chara] Disputant poëti quæ hac radix sit; Plinio *Lapsana* vocatur lib. xix. cap. viii. Nec non olim quoque *sylvestre* est, trium-

foliorum (triumphorum alii legunt) *Dievi* Julii carminibus præcipue sociisque militaribus celebratum. Alternis quippe versibus exprobravere, *lapsana* se vixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parsuam cavillantes. Sed alio loco (lib. xix. cap. v.) de generibus brassicarum loquens ait: Etiam unum *sylvestre* Græci *cheram* vocant, Pontici *armon*, alii *leucen*, nostri *armoraciam*, fronde copiosius quam corpore. *Armoraciam* Isidorus libro xvii. cap. x. exponit *lapsanam*. Theophrastus lib. ix. φύτωνα ὃ παρ' αὐτοῖς (de Arcadibus loquitur) ὅτι ἐν ἡβροῦ ἀμύρωνα, καὶ ὁ λυκὸς καὶ ὁ μέλας ἐν τῇ δαυκαῖα διαφροειδὲς προκίον, καὶ ἡν ἐκείνῃ μετέφαιον ἀγροῦν καλεῖται, τὸ δ' ἰατρῶν τινὲς κίον. Hic quoque brassica sylvestris nomen facit *ceram*; quantillum hoc abest à *chera*. Quare illa *chara* Cæsar's, & *chera* ac *lapsana* Plinii, deinde & *cera* Theophrasti eadem radix esse videtur. Carolus Clusius ambigebat, an *Tataria Hungarica* ea esset herba, de qua loquitur Cæsar: An verè, judicare non est meum. Illud dicere audeo, Plinium & *armoraciam*, & *lapsanam*, & *cheram* pro eodem fuisse. Alii vero, qui ad Dioscoridis παρὰ nos remittunt, multum falli videntur. D. Vossius.

3. Ex hoc effectos panes cum in colloquiis Pompeiani &c.] Contra eam tradit Appianus Bell. Civ. lib. ii. pag. 465. seq. Ὅτι αὐτοῖς μὲν Πομπηίοις τῶν αὐτῶν ἀρετῶν (τῶν πᾶν ἀρετοπεποιτισμένων) αὐτῶν ἀρετῶν, ὡς ὁμογενῶντες ἰδόντες: ὃ

ni famem nostris objectarent, vulgo in eos jaciebant, ut spem eorum minuerent.

- XLIX. Jamque frumenta maturefcere incipiebant; atque ipsa spes inopiam sustentabat; quod celeriter se habituros copiam confidebant. crebroque voces militum in vigiliis colloquiisque audiebantur, prius se cortice ex arboribus victuros, quam Pompejum e manibus dimissuros. Frequenter etiam ex perfugis cognoscebant e- quos eorum vix tolerari, reliqua vero jumenta interis- se; uti autem ipsos valetudine non bona, quum angustis loci, & odore tetro ex multitudine cadaverum, & quotidianis laboribus, insuetos operum, tum aquæ summa inopia affectos. omnia enim flumina, atque omnes rivos, qui ad mare pertinebant, Cæsar aut averterat, aut magnis operibus obstruxerat. Atque, ut erant loca montuosa, & ad specus angustia vallium, has sublicis in terram dimissis præseperat, terramque aggesserat, ut aquam continerent. Itaque illi necessario loca sequi demissa, ac palustria, & puteos fodere, cogebantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes à quibusdam præfidiis ab-

erant

arboribus, ac ὡμογενῶντες ἰδόντες: ὃ καὶ ἐστὶν, ἀλλ' εἶπεν, Οἷος ἐστὶν ἡμεῖς παρὰ τὸν. Vide & Suetonium in Julio cap. lxxviii. At à Cæsar's narratione hæc Plutarchus in Cæsare pag. 724. Davies.

1. Olivæ ex multitudine cadaverum] Sic reposui ex MSS. Ciaccon. & Suet. ac ita laudat J. F. Gronovius Observ. lib. iv. cap. xvii. cum in vulgatis edatur odore tetro, & multitudine cadaverum; inepte proferuntur: unde enim teter odor nisi ex multitudine cadaverum? aut cur ob multitudine cadaverum mala valetudine uterentur Pompeiani, si saniores non emittebant mortuorum corpora? Odor ex multitudine cadaverum idem est ac odor multitudinis cadaverum, ut paullo ante

corticem ex arboribus pro arborum cortice posuit; nec aliter hujusce libri cap. lxxviii. frondem ex arboribus dixit Davies.

2. Aqua summa inopia affectos] In MS. quidem Ciaccon. est afficeret; at reliqui omnes vulgatam lectionem constanter retinent. Hoc tamen non impedit, quo minus Pet. Ciacconius & Jos. Scaliger ultimam vocem excludendam censerent, quibus succinit J. F. Gronovius Observ. lib. iv. cap. xvii. Non accedo; simili enim modo Virruvius lib. i. Archit. cap. i. Hæstes horrescerent timore eorum fortitudinis affecti. Locutio sane carpi non potest, nam malo affici dixit etiam Phadrus lib. i. Fab. v. 10. Davies.

6 erant longius, & celeriter æstibus exarescebant. At Cæsaris exercitus optima valetudine, summaque aquæ copia utebatur; tum commeatus omni genere præter frumentum abundabat: quibus quotidie ¹ melius succedere tempus, majoremque spem maturitate frumentorum proponi videbant.

1 L. In novo genere belli novæ ab utrisque bellandi rationes reperiebantur. Illi, quum animadvertissent ex ignibus noctu cohortes nostras ad munitiones excubare, ² silentio adversi universas intra multitudinem sagittas conjiciebant, & se confestim ad suos recipiebant. Quibus rebus nostri, usu docti, hæc reperiebant remedia, ³ ut alio loco ignes facerent, alio excubarent.

Desunt.

1 LI. Interim certior factus P. Sulla, quem discedens castris præfecerat Cæsar, auxilio cohorti venit cum legionibus 11. cujus adventu facile sunt repulsi Pompeiani. neque vero conspectum aut impetum nostrorum tulerunt: primisque dejectis, reliqui se vertunt, & loco cesserunt. Sed insequentes nostros, ne lon-

1. Melius succedere tempus J. V. c. noster subtrere, MS. Cujac. (& Norvic.) subtrere, Pet. subterire. An corruptum est ex subvenire? D. Vossius.

2. Silentio adversi universas intra multitudinem sagittas conjiciebant] In alijs codd. erat silentio adgressi. Sed adversi in v. c. nostro & ms. Cujaciano legitur, qui & pro intra habet inter. & sic quoque Pet. at pro universas in Pal. & Bong. scribitur universam. Idem.

Ibid.] Sic edidit Jof. Scaliger, ac ita sane scribitur in MSS. Voss. Cujac. Petav. & Norvic. nisi quod illi inter multitudinem exhibeant. Ex hac tamen lectione nihil sani possum

exsculpere. Editt. Rom. Ven. Beroald. Silentio aggressi universam intra multitudinem; unde rescribendum crediderim silentio egressi universam intra multitudinem &c. Sic lib. VII. B. G. cap. XI. Silentio ex oppido egressi. Ac cap. XXXVI. Silentio noctis Cæsar ex castris egressus. Vide & ejusdem libri cap. LVIII. Davies.

3. Ut alio loco ignes facerent, alio excubarent] Postrema duæ voces ab omnibus missis absunt. In v. c. nostro quoque est signum hiatus. Et nihil certius est quam deesse complura. Desideratur autem quo abierit Cæsar: & initium irruptionis Pompejanorum; an plura non facile dixerim, D. Vossius.

longius prosequerentur, Sulla revocavit. At plerique existimant, si acrius insequi voluisset, bellum eo die potuisse finiri. cujus consilium reprehendendum non videtur. ¹ alia enim sunt legati partes atque Imperatoris. alter omnia agere ad præscriptum; ² alter libere ad summam rerum consulere debet. Sulla à Cæsare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque prælio decertare voluit: ³ quæ res tamen fortasse aliquem reciperet casum; ne imperatorias sibi partes sumptis videretur. Pompejanis magnam res ad receptum difficultatem afferebat. nam ex iniquo progressi loco in summo constiterant: si per declive sese reciperent, nostros ex superiore insequentibus loco verebantur. neque multum ad solis occasum temporis supererat. spe enim conficiendi negotii, prope in noctem rem deduxerant. Ita, necessario, atque ex tempore capto consilio, Pompejus tumulum quendam occupavit: qui tantum aberat à nostro castello, ⁴ ut telum tormento

to

1. Alia enim sunt legati partes, atque Imperatoris] Hanc quidem lectionem retinere editt. vet. præplacet tamen ea, quam in MS. Norvic. repen; hic enim habet alia sunt legati partes, alia Imperatoris. Sic etiam in suo Codice videtur legisse Jul. Celsus pag. 198. editt. Londin. Davies.

2. Alter libere ad summam rerum consulere debet] Nihil agunt Urfinus & Ciacconius, cum locum sanum corrigere nituntur. Ad summam rerum consulere est consulere rebus secundum rei necessitatem, quod Imperatori est. At consulere de summa rerum, quomodo emendatum frustra voluit Ciacconius, est cum alijs communis consilium de summa rerum. Unde ipse Cæsar, neque de summa belli suum iudicium sed imperatoris esse existimat. Hic judicare de summa belli, & consulere ad summam rerum una res sunt, nimirum solius imperatoris. Miror doctos adeo viros

in tam facili re cœcutire & errare potuisse. D. Vossius.

3. Quæ res tamen fortasse aliquem casum] Ciacconius conjicit cum res tanta, vel si res tanta. Sed illud tamen suspectissimum mihi, in Petaviano non reperiri gaudeo. D. Vossius. Abest etiam à MS. Norvic. Davies.

4. Ut telum tormentumve missum adijci non possit] An tormentum quoque mittitur? Contra mentem Cæsaris hoc, & contra rationem ipsam. Lego ex v. c. nostro & Palat. ac Bongars. telum tormento missum. Nisi malis, ne illud ve penitus peccet, legere tormento emissum. Parum certe refert. D. Vossius.

Ibid.] Editt. nullo sensu habent telum tormentumve missum: sed lectionem, quam recepi, diserte exhibet MS. Norvic. eamque in alijs Codd. inventam probant D. Vossius & Marquard. Gudius ad Phadr. lib. IV. Fab. III. Sic tormento missa tela apud Hirtium lib. VIII. B. G. cap.

to missum adjici non posset. Hoc confedit loco, et at-
que eum communit: omnesque ibi copias continuit.

1 LII. Eodem tempore duobus præterea locis pug-
tum est. nam plura castella Pompejus 2 pariter, disti-
nendæ manus causâ, tentaverat; ne ex proximis præ-
2 fidiis succurri posset. Uno loco Volcatus Tullus im-
petum legionis sustinuit cohortibus 111, atque eam
loco depulit. altero Germani munitiones nostras egres-
si, compluribus interfectis, sese ad suos incolumes re-
ceperunt.

1 LIII. Ita uno die vi præliis factis, III ad Dyrrha-
chium, III ad munitiones, quum horum omnium
ratio haberetur, ad duorum millium numerum ex
Pompejanis cecidisse reperiēbamus, evocatos centurio-
2 nesque complures. In eo fuit numero Valerius Flaccus
L. filius, ejus qui prætor Asiam obtinuerat: signaque
funt sex militaria relata. Nostri non amplius xx omni-
3 bus sunt præliis desiderati. Sed in castello nemo fuit
omnino militum, quin vulneraretur; quatuorque ex
4 una cohorte centuriones oculos amiserunt. & , quum
laboris sui periculique testimonium afferre vellent,
millia sagittarum circiter xxx in castellum conjecta
Cæsari renumeraverunt: scutoque ad eum relato Scæ-
væ centurionis, 3 inventa sunt in eo foramina ccxxx.

cap. xiv. Seneca de Ira lib. i. cap. ix. Tormentis exprimentur tela; nemo autem fando accepit, tormenta cum telis simul esse missa. *Darius.*

I. *Atque cum communit*] Ob verba præteriti temporis, quibuscum hoc committitur, lege ex edit. *Ven. Steph. communit*, vel ex MS. *Norwic. & impressis Rom. Beroald. communit*. Utrum eligas, nihil refert. *Idem.*

2. Pariter — tentaverat] Simul, eodem tempore. *Iustinus* lib. xvii. cap. ii. *Regnum Macedonia cum vita pariter amittit, Sallustius* Jug. cap.

LXVIII, *Pariter cum occasu solis.* Ab-
est sane vox à MS. *Norwic.* quod
hanc ejus potestatem non caperet
Librarius. *Idem.*

3. *Inventa sunt in eo foramina cxxx*
Sic vulgati & Petavian. codex. Sed
Pal. cxx. & Bong. centum xx. It
sic quoque Suetonius centum viginti
iñibus, item Celsus. Quare ita
emendo, nec sola Plutarchi auctori
tas mihi tanti est, ut ideo & Suet
onius, & Celsum in mendi su
spicionem trahi velim. D. Vossius

Ibid.] Sic Plutarchus. Apud Suetonium tamen cxx leguntur. Uterque autem addit excussum eidem oculum.

Quem Cæſar, ut erat de ſe meritis, & de Republica
donatum ¹ millibus ducentis æris ab octavis ordi-
bus ad Primpilum ſe tranſducere pronunciavit. ejus
enim opera caſtellum conſervatum eſſe magna ex par-
te conſtabat. ² cohortemque poſtea duplici ſtipendio,
frumento, vel ſpeciariis militariſque donis ampliſſi-
me donavit.

LIV. Pompejus noctu magnis additis munitionibus,

lum, formoreque & humero trans-
eant fuisse; quod idem *Lucanus*
liber. & Valerius Maximus lib. III.
cap. 11. *Hotoman.*

1. *Milibus ducentis aris*] Meus li-
ber non habet *aris*. (Abest etiam à
MS. Xvi.) Recte; nam *Sestertiorum*
genus. Ciaccon.

2. Coloremque postea duplici stipendiis, frumento, vel speciaribus militari-
bus donis amplissime donavit. Locum
deperitum jampridem ingens cri-
tatorum turba infeliciores tentavit :
veteribus frumento, veste diariis. Cu-
m istius frumento veste cibarius. Ellebo-
dus frumento, vestiarii. Alii, fru-
mento, speciosiusq; aliis militaribus donis.
Omnes tandem dixerunt, & Caesarem ex eorum mente scripsisse
nullum affirmare, quod sciam, ausit,
esse probare nequit. Ego primo
legendum : frumento, hastis puris, mi-
litaribus donis amplissime donavit. Ubi
ne id eadem satis placebat, repo-
siui, frumento, veste, armillis, mili-
taribus donis. Nam armillas etiam datas
turba cohibitis ex Livio probari
posset, qui ait lib. x. quatuor centu-
riorum, manipulumque hastatorum, ar-
millas aureasq; cingulis donat. Sed egre-
ssus sum Zonarz verba Tom. ii.
Anni. qui percussit omnibus mili-
taribus donis, tandem ait, καὶ ἐν τῇ
ἐκείνῃ πάλιν ἐξέστρεψα ταύτα ἰδιώταις
καὶ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ καὶ στρατιωτικῶν οὐ
τὴν ταπεινότερον. Aequè hæc non uni tantum
nisi, sed Armeni segessegit, dabatur et
ἀπὸ τοῦ Μανιάντζου, αὐτοῖς τοῖς λεγιωνικοῖς.

Sed jam ne ipse quidem arbitror ita Cæsarem scripsisse : & succurrit conjectura , quam adeo probro ut non dubitem ipsum Cæsarem ita scripsisse. Ea est : *frumento veste & aliis militariibus donis amplissime donavit.* Pretium autem est literas literis conferre , ne quis audacix hic locum esse putet : in vv. cc. erat *frumento veste ciarius militariibusque.* Nos mutamus : *frumento veste & aliis militariibus donis.* Nam *ut* que quod voci *militariibus* adhaeret , ortum est ex perturbatione sensus. Ita habemus hic duplex stipendium : & frumentum , haud dubie etiam duplex : nam id solum arguit vetus lapis *extra Eboram* , cui inscriptum :

D. M. S.

C. ANTONIO. C. F. FLA
VINQ. VI. VIRO. IVN
HAST. LEG. II. AVG. TORQ
AVR. ET. AN. DVPL. OB. VIRT
DONATO. IVN. VERECVN
DA. FLAM. PERP. MVN. EBOR
MATER. P. C.

Ubi vides torque aureo & annonâ
 duplici donatum ob virtutem. & i-
 dem est annonâ duplex, ac fr-
 umentum. Veste etiam Cæsar coh-
 ortem donavit; nimirum pura. Exem-
 pla obvia sunt inter cætera hoc Li-
 vii lib. vii. *Milites qui in presidio si-
 mul fuerant, duplici frumento in perpetu-
 um; in præsentia singulis bobus, bi-
 nisq; tunicis donati.* Per alia militaria
 dona, intellige armillas, hastas
 puras, aut, quæ similia, obfidionales
 coronas, aut torques. *D. Vossius.*

bus, reliquis diebus turres exstruxit; & in altitudinem pedum xv effectis operibus, vineis eam partem castrorum obtexit; & v intermissis diebus, ¹ alteram noctem subnubilam nactus, exstructis omnibus castrorum portis, & ad impediendum objectis, tertia inita vigilia, silentio exercitum eduxit, & se in antiquas munitiones recepit.

¹ LV. Ætolia, Acarnania, Amphilochis per Cassium Longinum, & Calvisium Sabinum, ut demonstravimus, receptis, tentandam sibi Achajam, ac paullo longius progrediendum, existimabat Cæsar, itaque co Fufium Kalenum misit: & Q. Sabinum, & Cassium ² cum cohortibus adjungit. Quorum cognito adventu, Rutilius Lupus, qui Achajam missus à Pompejo obtinebat, ² Isthmum præmunire instituit, ut Achaja ³ Fufium prohiberet. Kalenus Delphos, Thebas, Orchomenum voluntate ipsarum civitatum recepit: ³ nonnullas per vim expugnavit: reliquas civitates, circummissis legationibus, ⁴ amicitia Cæsaris conciliare

¹. Alteram noctem subnubilam nactus] Ait Ciacconius & Fulvius: vel illud alteram abundat, vel aliquid deest, quod de Pompejo dictum sit, qui subnubila nocte aut castra movisset, aut ad munitiones accessisset. Falsum: nec abundat, nec deest quidquam. Statim enim præmisit Cæsar: Pompejus noctu magnis additis munitionibus. D. Vossius.

². Isthmum præmunire instituit, ut Achaja Fufium prohiberet] Isthmum Achajicum, hic Corinthiacum intellige. Nam Achajam temporibus hinc totam Graciam fere vocabant, quia cum ea à Romanis vinceretur, principatus Græciæ penes Achæos erat. At quarat quispiam, cur Lupus, Calenus Achaja prohibere cupiens, Isthmum præmuniverit. Nimirum ne in Peloponnesum penetraret; nam & hæc Achaja est: adeoque in illa est etiam Achaja,

quam propriam vocat Ptolemæus. Etsi non illuc respexerit Cæsar: sed locutus sit more Romanorum, quibus in Achaja quoque Corinthus & alia Peloponnesi urbes censebantur. Absque hoc historiam intelligere nequeas. D. Vossius.

³. Nonnullas per vim expugnavit] MSS. & impressi vert. exhibent nonnullas urbes per vim expugnavit, sed eam vocem, jubente Pet. Ciacconio, omisit Jof. Scaliger; quod nollem factum: hic enim aliud est *urbs*, aliud *civitas*; illa vox ipsum oppidum denotat, hæc urbium incolæ. Davies.

⁴. Amicitia Cæsaris conciliare studebat] Ita primus Scaliger edidit, repugnantibus mssis, in quibus est *amicitia*. Ego vero veterem lectionem repono, levi correctiuncula ex Petav. & vet. cod. nostro: *amicitia Cæsari conciliare studebat*. Opponit Cæsar

stare studebat. In his rebus fere erat Fufius occupatus.

LVI. Omnibus deinceps diebus Cæsar exercitum in aciem æquum in locum produxit, si Pompejus prælio decertare vellet; ut pene castris Pompeji legiones subiceret: tantumque à vallo ejus prima acies aberat, ¹ uti ne in eam telum tormentumve adigi posset. Pompejus autem, ut famam & opinionem hominum teneret, sic pro castris exercitum constituebat, ut tertia acies vallum contingeret, omnisque ejus instructus exercitus telis ex vallo adjectis protegi posset.

LVII. Hæc quum in Achaja atque apud Dyrrhachium gererentur, Scipionemque in Macedoniam venisse constaret; non oblitus pristini instituti Cæsar, mittit ad eum Clodium, suum atque illius familiarem; quem ab illo transditum initio, & commendatum, in suorum necessariorum numero habere instituerat. Huic ² dat litteras, mandataque ad eum: quorum hæc erat summa: *Ses omnino de pace expertum, nihil adhuc arbitrari factum, vitio eorum, quos esse auctores ejus rei voluisset: quod sua mandata perferre non opportuno tempore ad Pompejum vererentur: Scipionem ea auctoritate esse, ut non solum libere, quæ probasset exponere; sed etiam ex magna parte compellere, atque errantem regere posset: præesse autem suo nomine exercitui: ut, præter auctoritatem, vires quoque ad coercendum haberet: quod si fecisset, quietem Italia, pacem provinciarum, salutem imperii uni omnes acceptam relaturos.* Hæc ad eum mandata Clodius refert. ³ ⁴ ⁵

sic quod antea dixit, per vim, & amicum. Nobis usitatissimus mos loquendi, met goeden wille ende vriend- schap; etiam, met goedlyke onderhandeling. Idem hic vult Cæsar. D. Vossius.

¹. Ut ne in eam telum tormentumve adigi posset] Emendo ut supra ex Bonquet. *telum tormento*. Idem.

². Sic edidit Jof. Scaliger; at

MS. Norvic. & editt. Rom. Ven. Be- roald. repræsentant telo tormentove adigi posset, unde reponit Pet. Ciacconius, tela tormentave adigi possent. Sed rescribendum telum tormento adigi posset, ut habet MS. Bongars. probante D. Vossio. Hanc sane veram esse lectionem res ipsa clamat. Vide notat. ad hujuscæ libri cap. lxi. Davies.

fert. Ac primis diebus, ut videbatur, libenter auditus, 6 reliquis ad colloquium ¹ non admittitur. Castigato Scipione à Favonio, ut postea confecto bello reperiebamus; infectaque re, sese ad Cæsarem recepit.

- 1 LVIII. Cæsar, quo facilius equitatum Pompejanum ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstravimus, magnis operibus præmunivit: castellaque his locis posuit. Pompejus, ubi nihil profici equitatu cognovit, paucis intermissis diebus, rursus eum navibus ad se 3 intra munitiones recipit. Erat summa inopia pabuli, adeo ut foliis ex arboribus strictis, & teneris arundinum radicibus contusis equos alerent. frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones sata, consumps- 4 rant; & cogebantur Corcyra, atque Acarnania, longo interjecto navigationis spatio, pabulum supportare: quoque erat ejus rei minor copia, hordeo adaugere, at- 5 que his rationibus equitatum tolerare. Sed postquam non modo hordeum, pabulumque omnibus in locis, herbæque defectæ, sed etiam frons ex arboribus deficiebat, ² corruptis equis macie, conandum sibi aliquid Pompejus de eruptione existimavit.

- 1 LIX. Erant apud Cæsarem ex equitum numero Allobroges duo fratres Roscillus & Ægus, Adbucilli filii, qui principatum in civitate multis annis obtinuerat, singulari virtute homines, quorum opera Cæsar omni-

1. Non admittitur. Castigato Scipione à Favonio] Sic quidem interpungunt editi. veteres, quas secuti sunt Just. Lipsius, & Jos. Scaliger, quod mihi sane mirum videtur, cum ipse sensus ostendat eam distinctionem esse vitiosam. Emenda ad colloquium non admittitur, castigato Scipione à Favonio &c. Objurgat Scipionem Favonius, quod mandata Cæsaris libenter audisset: quam ob causam postea Clodius in colloquium non admittitur. Si vulgatam interpunctio-

nem serves, hiulea erit oratio. Davies.

2. Corruptis equis macie] Non multo aliter cap. LXIV. corruptum timore dixit. Sed & auctores corruptum pro macilentio usurpant. Plautus Amphit. Act. v. Sc. 1, 6. Corrupta sum, atque absunta sum. Phadrus lib. 11. Fab. VIII, 21. Et quia corruptos ruperat boves. Similis est verbi ratio apud Propertium lib. 111. El. XIII, 20. Idem.

omnibus Gallicis bellis optima fortissimaque erat usus. His domi ob has causas amplissimos magistratus mandaverat; atque eos extra ordinem in senatum legendos curaverat: agrosque in Gallia ex hostibus captos, præmiisque rei pecuniariæ magna tribuerat; locupletisque ex egentibus effecerat. Hi propter virtutem non solum 3 apud Cæsarem in honore erant, sed etiam apud exercitum cari habebantur. sed freti amicitia Cæsaris, & stulta ac barbara arrogantia elati despiciebant suos, stipendiumque equitum fraudabant, & prædam omnem domum avertabant. Quibus illi rebus permoti universi Cæsarem adierunt, palamque de eorum injuriis sunt questi; & ad cætera addiderunt, falsum ab his equitum numerum deferri, quorum stipendium averterent.

LX. Cæsar neque tempus illud animadversionis esse existimans, & multa virtuti eorum concedens, rem distulit totam; illos secreto castigavit, quod quæstui equites haberent, monuitque ut ² ex sua amicitia omnia expectarent, & ex præteritis suis officiis reliqua sperarent. Magnam tamen hæc res illis offensionem, 2 & contemptionem ad omnes attulit. idque ita esse, quum ex aliorum objectionibus, tum etiam ex domestico judicio atque animi conscientia intelligebant. Quo pudore adducti, & fortasse se non liberari, sed 3 in aliud tempus reservari arbitrati, discedere à nobis, & novam tentare fortunam, novasque experiri amicitias

1. Stipendiumque equitum fraudabant] Vitiator est loquendi formula. Stipendia equites fraudabant, at huius non desunt exempla. Hyginus Fab. LXIX, pag. 144. Quod & ipsa Lamedon fraudavit, ubi vide Tit. Maccianum. Eodem modo locutus est idem scriptor Fab. CCXXIX. Davies.

2. Ex sua amicitia omnia expectarent, & ex præteritis suis officiis reliqua sperarent] Ultimam verborum

bigam delevit Pet. Giacomini, cuius iudicium securus Jos. Scaliger, eas voces in sua editione uncinis cinxit. Mihi quidem stat, locum esse corruptum, sed qui leniore medicina sanari possit, si legamus ex sua amicitia omnia sperarent, & ex præteritis suis officiis reliqua spectarent. Elegans hinc spectandi usus videtur in causis fuisse, cur imperiti Librarii nostrum corruerint Alioquin hæc verba passim inter se confunduntur. Idem.

4 tias constituerunt : & cum paucis collocuti clientibus suis, quibuscumque facinus committere audebant, primum conati sunt præfectum equitum C. Volusenum interficere, ut postea, bello confecto, cognitum est; ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompejum viderentur. Postquam id difficilius visum est, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunias mutuati, ¹ perinde ac satisfacere, & fraudata restituere vellent, multis coemptis equis, ad Pompejum transferunt cum iis quos sui consilii participes habebant.

1 LXI. Quos Pompejus, quod erant honesto loco nati, & instructi liberaliter, magnoque comitatu, & multis jumentis venerant, virique fortes habebantur, & in honore apud Cæsarem fuerant; quodque novum, & præter consuetudinem acciderat, omnia sua præsidia circumduxit, atque ostentavit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques, à Cæsare ad Pompejum transferat; quum pene quotidie à Pompejo ad Cæsarem perfugerent, vulgo vero in Epiro, atque Ætolia conscripti milites, earumque regionum omnium, 2 quæ à Cæsare tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid à peritioribus rei militaris desiderari videbatur, temporibusque rerum, & spatiis locorum, ³ & custodiarum varia diligentia animadversa, prout cu-

1. Perinde ac satisfacere] Sic Ciacconii liber, cujus fidem securus est Jof. Scaliger. Reliqui omnes perinde ac suis satisfacere; quorum consensus non est spernendus, cum huic verbo *Dativum casum* alibi Cæsar adjunxerit. Sic lib. 1. B. G. cap. xiv. Si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem facturum. Et cap. xli. Egerunt, mi Cæsari satisfacere. Ac iterum lib. vii. B. G. cap. lxxxix. Morte sua Romanis satisfacere, seu vivum transfere velint. Vide & scriptorem de

Bell. Hisp. cap. xxii. Davies.

2. Et custodiarum varia diligentia animadversa] Hæc Scaligeri lectio, quæ in Palat. quoque ac Bong. reperitur. In prioribus edit. erat *vera diligentia*; pessime. Vera est custodiarum viribus ac diligentia, quomodo desertum in Petaviano, optimo codice (de MSto Norvic.) legitur. v. c. *notæ viria diligentia*; Cujacianus *viria diligentia*. Nimirum viribus ac primo depravatam in *viria*, postea in *viria* D. Voilius.

isque eorum, qui negotiis præerant, aut natura aut studio ferebat, hæc ad Pompejum omnia detulerunt.

LXII. Quibus ille cognitis, eruptionisque jam ante capto consilio, ut demonstratum est, tegmenta galles milites ex viminibus facere, atque aggerem comportare jubet. His paratis rebus, magnum numerum ² levis armaturæ & sagittariorum, aggeremque omnem noctu in scaphas & naves acturias imponit; & de media nocte cohortes LX ex maximis castris præsidisque deductas, ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebant ad mare, longissimeque à maximis castris Cæsaris aberant. Eodem naves, quas demonstravimus ag- ³ gere & levis armaturæ militibus completas, quasque ad Dyrrhachium naves longas habebat, mittit; & quid ⁴ à quoque fieri velit, præcipit. Ad eas munitiones Cæsar ¹ Lentulum Marcellinum quæstorem cum legione ² positum habebat. Huic, quod valetudine minus com- moda utebatur, Fulvium Postumum adiutorem sum- miserat.

LXIII. Erat eo loco fossa pedum xv, & ² vallus ³ con-

1. Lentulum Marcellinum] Lentulus Marcellinus, qui à Cæsare hic nominatur, potest esse filius Cn. Lentuli Marcellini Consulis anno dcccvii. qui in argenteo denario LENTULI MARCELLINI COS. dicitur. Sed si is, sive alius fuerit, qui Cæsarem Quæstor describitur, à Marcellis omnino adoptatus videretur, cum esset Cornelia familia oriundus. Et fortasse P. Lentulus esse potest, is qui à M. Marcello adoptatus, ut in Bruto refert Cicero, ex ipsa adoptionis formula Marcellinus dictus est. Ad indicandum vero tantæ familiæ honorem in alius denarii parte, Idææ matris simulacrum Marcellini signare con- siderant, à quo extant apud Cicero hæc verba in oratione de Asinæ responsis: *Sacra ista majoris nostri asita ex Phrygia Roma collo-*

caverunt: quæ vir accepit is, qui est optimus à Populo Rom. judicatus, P. Scipio; femina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Q. Claudia. Valerius Maximus lib. vii. cap. v. P. autem Scipio Nasica, togata potentia clarissimum lumen, is qui Consul Jugurthæ bellum indixit: qui matrem Idæam Phrygiæ sedibus ad nostras aras focisque migrantem sanctissimis manibus excepit. Vide & Livium lib. xxiv. Ovidium lib. iv. Fast. & Solinum cap. vii. F. Ursinus.

2. Vallus contra hostem in altitudinem pedum x] Vallus proprie est stipes. Servius ad illud Virgilii Georg. ii. 25.

Quadrifidasque sudes, & acuto robore vallos,

ait Bis idem dixit; nam & valli & sudes

rionibus interfectis, præter principem priorem.

- 1 LXV. Jamque Pompejani, magna cæde nostrorum,
castris Marcellini appropinquabant, non mediocriter
2 rore illato reliquis cohortibus. & M. Antonius, qui
proximum locum tenebat præsidiorum, ea re nuncia-
ta, cum cohortibus XII descendens ex loco superiore
cernebatur. cujus adventus Pompejanos compressit;
nostrosque firmavit, ut se ex maximo timore collige-
3 rent. Neque multo post Cæsar, significatione per ca-
stella fumo facta, ut erat superioris temporis consue-
tudo, deductis quibusdam cohortibus ex præsidiis,
4 eodem venit. qui, cognito detrimento, quum animad-
vertisset Pompejum extra munitiones egressum, castra
secundum mare, ut libere pabulari posset, nec minus
aditum navibus habere, commutata ratione belli, quo-
niam propositum non tenuerat, juxta Pompejum mu-
nire jussit.

- 1 LXVI. Quæ perfecta munitione, animadversum est
à speculatoribus Cæsar, cohortes quasdam, quod in-
star

nibus interfectis præter principem priorem] Cohortes nusquam nominat Polybius, alioqui diligentissimus in acie Romana explicanda. Omittendi causam, opinor, habuit, quia Cohors in exercitu ordinaria non fuit, sed, si res posceret, ex tribus manipulis fiebat, uno hastatorum, altero principum, tertio triariorum. Quæ autem ex primis manipulis fiebat, prima; quæ de secundis, secunda; de tertiis, tertia vocabatur, usque ad decimam; quoniam denique erant manipuli in singulis militum generibus, hastatis, principibus, triariis: nam velites, neque manipulos, neque signa, neque centuriones proprios habebant; sed post velitationem, id est, jactum pilorum, & levem quandam pugnam ad acies utrimque committendas, æqua portione ad signa hastatorum, principum, triariorum

redibant. Princeps autem prior dicebatur, Centurio ille manipuli principum, qui ex duobus prior creatus erat: nam, ut ait Polybius, dice fiebant electiones centurionum à tribus militum, utraque demum, quia denique erant manipuli in singulis generibus. Prior electio erat honoratior, usque eo, ut, qui centuriones in ea creabantur, iis tribus, quæ de bello deliberabantur, interessent. Hi rursus duos ipsi, qui posteriorem manipuli partem regerent, creabant, quos Polybius *ἀγροί* appellat. Ita erant in singulis manipulis bini centuriones, & bini *ἀγροί*. Omnino igitur, cum ex tribus manipulis, ut dixi, constaret cohors, quinque sunt interfecti primæ cohortis centuriones, uno conservato Principe prior. *Alid. Manu.*

flar legionis videretur, esse post silvam, & in vetera castra duci. Castrorum hic situs erat. Superioribus die-
2 bus, quum se IX legio Cæsar, objecisset Pompeja-
nis copiis, atque opere, ut demonstravimus, ** cir-
cummuniret, castra eo loco posuit. Hæc silvam quan-
3 dum contingebant, neque longius à mari passibus CD
aberrant. Post mutato consilio quibusdam de causis,
4 Cæsar paullo ultra eum locum castra transtulit: pau-
cisque intermissis diebus, hæc eadem Pompejus occu-
paverat; & quod eo loco plures erat legiones habitu-
rus, relicto interiore vallo, majorem adjecerat muni-
tionem. Ita minora castra inclusa majoribus castelli at-
5 que arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum
6 sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter pas-
sus CD, quo liberius, ac sine periculo milites aquarentur.
sed is quoque, mutato consilio quibusdam de causis,
7 quas commemorari necesse non est, eo loco excesserat.
Ita complures dies manserant castra. Munitiones
quidem integræ omnes erant.

LXVII. Eo signo legionis illato, speculatores Cæ-
1 suri renunciarunt. Hoc idem visum ex superioribus qui-
busdam castellis confirmaverant. Is locus aberat à no-
2 vis Pompeji castris circiter passus D. Hanc legionem
sperans Cæsar se opprimere posse, & cupiens ejus diei
detrimentum sarcire, reliquit in opere cohortes II,
3 quæ speciem munitionis præberent. ipse diverso itine-
re, quam potuit occultissime, reliquas cohortes, nu-
mero XXXI II, in quibus erat legio IX, multis amissis
centurionibus, deminutoque militum numero, ad le-
gionem Pompeji castraque minora duplici acie duxit.
Neque cum prima opinio fefellit. nam & pervenit
4 prius, quam Pompejus sentire posset; & tamen erant
munitiones castrorum magnæ, tamen sinistro cornu,
ubi

1. Pompejanis copiis atque opere *] tum verba sint. In manuscriptis nul-
litem desinit aliqua, an deprava, an denique transposita tan-
Vossius.

- ubi erat ipse, celeriter aggressus Pompejanos ex vallo
 5 deturbavit. ¹ Erat objectus portis eritius. hic paullisper
 est pugnatum. Quum irrumpere nostri conarentur, il-
 li castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cujus
 opera proditum exercitum C. Antonii demonstravimus,
 6 è loco propugnante. Sed tamen nostri virtute vice-
 runt: excisoque eritio, primo in majora castra, post
 etiam in castellum, quod erat inclusum majoribus ca-
 stris, irruperunt, ² &, quod eo pulsa legio sese rece-
 perat, nonnullos ibi repugnantes interfecerunt.
- ¹ LXVIII. Sed fortuna, quæ plurimum potest, quum
 in reliquis rebus, tum præcipue in bello, parvis mo-
 mentis magnas rerum commutationes efficit; ut tum
 2 accidit. Munitionem, ³ quam pertingere à castris ad
 flumen supra demonstravimus, dextri Cæsaris cornu
 cohortes ignorantia loci sunt secutæ, quum portam
 quærerent, castrorumque eam munitionem esse arbi-
 3 trarentur. Quod quum esset animadversum conjun-
 ctam esse flumini; protinus his munitionibus, defen-
 dente

¹. Erat objectus portis eritius] Est
 trabs, cui infixæ pinnae ferreae; &
 sæpe versatilis. Hodie quoque uti-
 mur iis nonnunquam ad obstruen-
 das aquas, nisi quod nunc superne
 tantum aculei insistantur: in illo
 vetere ex omnibus lateribus. Me-
 minit machinæ Sisenna apud No-
 nium in Verutum: Saxaque ingentia
 & axe junctæ trabes, per prorum inci-
 tabantur: axibusque eminebant, in mo-
 dum eritii militaris, veruta binum pe-
 dum. Certum est locum corruptum
 esse. In veteri Venerat editione lege-
 batur: Saxaque ingentia evincti trabe
 per prorum mutabantur. Unde facie-
 bam: Saxaque ingentia, revincta trabe
 per prorum incitabantur. Nam illa vio-
 lenta verè machina si in lateribus
 molares, in medio axis verutis con-
 fixus, Turnebus scribebat: Saxaque
 ingentia, & orbes axe juncti. Non da-

mno: si per orbes ut dixi intelli-
 gas saxa: nam de rotis ligneis si
 accipias, videtur non magnus im-
 petus esse potuisse. Nomen machi-
 nae ab eritio, seu erinaceo anima-
 li. In Pet. & Pal. constanter utro-
 que loco scribitur eritius. In Bongam.
 bis eritius. quod addo, quia de lite-
 ris hujus vocis disputare doctos vi-
 ros video. D. Vossius.

². Et, quod eo pulsa legio sese rece-
 perat] In Petaviano rē & desiderat-
 ur. Palatinus habet & quo pulsa le-
 gio sese receperat. Legendum est
 quo pulsa legio sese receperat. D. Vos-
 sius.

³. Quam pertingere] Rescriben-
 dum puto pertinere; altera enim vo-
 ce nusquam alibi usus est Cæsar.
 perpetuo autem ea, quam dixi,
 Davies.

dente nullo, transcenderunt: omnisque noster equita-
 tus eas cohortes est secutus.

LXIX. Interim Pompejus, hac longa satis interje-
 cta mora, & re nunciata, v legionem ab opere dedu-
 ctam subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus
 ejus nostris equitibus appropinquabat, & acies instru-
 cta à nostris, qui castra occupaverant, cernebatur:
 omniaque sunt subito mutata. Pompejana enim legio ²
 celeris spe subsidii confirmata ab Decumana porta re-
 sistere conabatur, atque ultro in nostros impetum fa-
 ciebat. Equitatus Cæsaris, quod angusto itinere per
 aggeres adscendebat, receptui suo timens, initium fu-
 gæ faciebat. Dextrum cornu, quod erat à sinistro se-
 clusum, terrore equitum animadverso, ne intra muni-
 tionem opprimeretur, ¹ ex parte, qua proruebat, sese
 recipiebat: ac plerique ex iis, ne in angustias incide-
 rent, x pedum munitionis sese in fossas præcipitabant:
 primisque oppressis, reliqui per horum corpora salu-
 tem sibi, atque exitum pariebant. Sinistro cornu mi-
 lites, quum ex vallo, Pompejum adesse, & suos fu-
 gere cernerent, veriti, ne angustis intercluderentur,
 quum extra & intus hostem haberent, ² eodem, quo
 venerant, receptui consulebant: omniaque erant tu-
 multus, timoris, fugæ plena. adeo, ut, quum Cæsar
 signa fugientium manu prehenderet, & consistere jube-
 ret, alii, dimissis equis, eundem cursum conficerent;
 alii

¹. Ex parte, qua proruebat] Vett. e-
 dit. ex parte, ex qua proruebat. MS.
 Cæsar. ex parte, quam proruebat; un-
 de vir ille doctissimus reponit ex
 parte, quam proruerat. MS. Norvic.
 vulgatam lectionem servat, ex qua
 tamen sensum congruum exculpe-
 re aequo. Credo ea parte (muni-
 tionis scilicet) qua proruebat; ut sit
 Hellenismus, quales in bonis au-
 ctoribus non desunt. Hirtius Bell.
 Afric. cap. xli. In eo loco, quo paul-
 le ante commemoravi, ante oppidum

conficit; ubi nos plura. Adi & vi-
 rum clarissimum Jac. Gronovium ad
 Ciceronis de Fin. lib. i. num. xxix.
 Davies.

². Eodem quo venerant, receptui con-
 sulebant] In mss. Cujac. v. c. nostro,
 Pet. Palat. ac Bong. est receptui sibi
 consulebant. Emendo, receptui sibi con-
 sulebant. Nam quod ab Scaligero e-
 ditum receptui consulebant non probo:
 nec sic locutum quemquam scio.
 D. Vossius.

alii ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino confisteret.

LXX. His tantis malis hæc subsidia succurrebant, quo minus omnis deleteretur exercitus, quod Pompejus insidias timens, credo, quod hæc ¹ præter spem acciderant ejus, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; ² equitesque ejus, angustiis, portisque à Cæsaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. Ita parvæ res magnum in utramque partem ³ momentum habuerunt. Munitiones enim à castris ad flumen perductæ, expugnatis jam castris Pompeji, ⁴ propriam & expeditam Cæsaris victoriam interpellaverunt. Eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris salutem attulit.

LXXI. Duobus his unius diei præliis Cæsar ¹ desideravit milites DCCCCLX, & notos ² equites R* Felgina-

^{1.} Præter spem acciderant, ejus] Deleta virgula, quæ in Lepsi, Scaligeri, nuperisque editt. obtinuit, rescribendum præter spem acciderant ejus, nisi cum Rom. Ven. Beroald. Steph. malis, ordine verborum mutato, præter spem ejus acciderant. Davies.

^{2.} Equitesque ejus, angustiis, portisque à Cæsaris militibus occupatis] In ms. Cujac. v. c. nostro, Pet. Palat. ac Bong. reperio, angustiis portis, atque his à Cæsaris militibus occupatis. Sed non damno vulgata, quia infra dicit Cæsar: non illi angustias præoccupatis castris. D. Vossius.

^{3.} Propriam & expeditam Cæsaris victoriam] In Petav. propriam expeditam. Mihi illud propriam aures offendit. Scio quidem dicere Hirtium de bello Alexandr. victoriam sibi propriam à diis immortalibus portendi, & de bello Africano: victoriam propriam se eis brevi daturum pollicetur. Sed alia sibi res est. Ego hic multo malim legere: victoriam prope jam expeditam.

Certe si propria jam erat victoria, nihil opus addere expedita: si expedita tantum, nondum propria. Sed judicium aliorum esto. Idem.

Ibid.] Victoria propria est perpetua, qua locutione usus est Hirtius Bell. Afric. capp. xxxii. & lxxii. At mirum sane esset, si Cæsar ex victa hostium legione tantum commodum sperasset. Omnino itaque respondendum prope jam expeditam, ut diserte exhibet MS. Norvic. Livian. lib. xiv. cap. xli. Ad alterum prope jam expirantem veni. Hilarius ad Constant. pag. 211. editt. Basil. Prope jam nemo Christi est. Tertullian. Heaut. Act. i. Sc. 1. 46. Prope jam ut pro uxore haberet. Vide & vi. 12. Davies.

^{4.} Desideravit milites DCCCCLX] Plutarchus de duobus millibus, Orofius de quaternis ait. In Celfo nihil hæc de re invenio. D. Vossius.

^{5.} Equites R* Felginatam, Tuticanum &c.] Eri non probo vv. electionem, non dubito tamen ad-

ginatam Tuticanum Gallum, Senatoris filium; C. Felginatam Placentia; A. Graviu Puteolis; M. Sacrativirum Capua; tribunos milites & centuriones xxx. Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibusque, & fluminis ripis oppressa suorum terrore ac fuga sine ullo vulnere interiit, signaque sunt militaria xxxii amissa. Pompejus eo prælio Imperator est appellatus. Hoc nomen obtinuit; atque ita se postea saluari passus est. sed neque in litteris, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laureæ prætulit. At Labienus, quum ab eo impetravisset, ut sibi captivos transdi juberet, omnes productos ostentationis, ut videbatur, causâ, ¹ quo major perfugæ fides haberetur, commilitones appellans, & magna verborum contumelia interrogans, *solerentne veterani milites fugere*, in omnium conspectu interficit.

LXXII. His rebus tantum fiduciæ ac spiritus Pompejanis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed ¹ vixisse jam sibi viderentur. Non illi paucitatem nostrorum militum, non iniquitatem loci, atque angustias præoccupatis castris, & ancipitem terrorem intra ex-² traque munitiones, non abscissum in duas partes exercitum, quum ³ alter alteri auxilium ferre non posset, causæ fuisse cogitabant. non ad hæc addebant, non ⁴ ex concursu acri factò, non prælio dimicatum; sibi-
que

sedere, quia immane quantum à vulgata est. Equites Ro. cccc & Tuticanum Gallum, Senatoris filium, & A. Plautia c, & A. Puteolis c, & A. Capua 1. sacrat viri & x Trib. milium, & centuriones xxx. Sic Palatin. & Bong. nisi quod hic pro Tuticanum depravate habet Tutianum, & pro xxx, xxxii. Qui numerus & in ms. Cujacii, ac Pet. & v. c. nostro reperitur. Orofius habet centuriones xxxii. Sed pro Felginatam Petav. & v. c. noster constanter habet utroque loco Felginatam. D.

Vossius.

^{1.} Quo major perfugæ fides haberetur] Noli cum Ursino aut Ciaccino putare hunc esse corruptum locum. sanissimus est. Perfugam Cæsar per contumeliam vocat ipsum Labienum. Eundem errorem Rubenius erravit: quod tamen in Cæsare illi novum non est. Idem.

^{2.} Alter alteri] Placet, quod in MSto Norvic. legere est, altera alteri, nimirum pars exercitus. Davies.

que ipsos multitudine atque angustis majus attulisse detrimentum, quam ab hoste accepissent. non denique communes belli casus recordabantur, quam parvæ sæpe causæ vel falsæ suspitionis, vel terroris repentini, vel objectæ religionis, magna detrimenta intulissent: quoties vel culpa ducis, vel tribuni vitio in exercitu esset offensum: sed proinde, ac si virtute vicissent, neque ulla commutatio rerum posset accidere, per orbem terrarum, fama ac litteris victoriam ejus diei concelebrabant.

- 1 LXXIII. Cæsar à superioribus consiliis depulsus, omnem sibi commutandam belli rationem existimavit. Itaque uno tempore, præfidiis omnibus deductis, & oppugnatione dimissa, coactoque in unum locum exercitu, concionem apud milites habuit; hortatusque
- 2 est, ne ea, quæ accidissent, graviter ferrent, neve his rebus terrerentur, multisque secundis præliis unum adversum, & id mediocre, opponerent: habendam fortunam gratiam, quod Italiam sine aliquo vulnere cepissent: quod duas Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis atque exercitatissimis ducibus, pacavissent; quod finitimas frumentariasque provincias in potestatem redegerint: denique recordari debere, quæ facilitate inter medias hostium classes, oppletis non solum portibus, sed etiam littoribus, omnes incolumes essent transportati: si non omnia caderent secunda, fortunam esse industria sublevandam: quod esset acceptum detrimenti, ejus juri potius, quam suæ culpæ
- 5 debere tribui: locum æquum ad dimicandum dedisse: potius

1. Quæ facilitate inter medias hostium classes] Sic folus Bongars. at m. Cujac. & Petav. ac Palat. quæ facilitate, quare sic rescribo. D. Vossius.

2. Ejus juri potius] Fortunam intelligit, quæ, ut queritur Peto Albinovani Eleg. 1, 54.

— Injustum juri sibi ubique facit. Edit. Rom. Ven. Bernald. hic exhibent exercitus potius; MS. autem Norvic. cujusvis potius. Sic & alii Codd. Sed hæc varietas ex eo est orta, quod vim Cæsareæ locutionis non caperent Librarii. Davies.

3. Locum se tum ad dimicandum dedisse] Ita Scaliger, qui textum corruptum magis, quam emendavit. Antea scriptum in editis codicibus erat securum. Sed in vv. cc. duobus erat

securum, unde ille fecit se tum. Nihil minus potuit ad mentem Cæsaris dici: illud securum quod in duobus manuscriptis Palat. & Petav. reperitur multo ad veram lectionem propius accedit. Ego scribo locum se tum ad dimicandum dedisse. Nam hoc imperatoris est, præstare ut æquo & tuo loco pugnam milites capebant. At locum qualemcumque daretur pugnaturus; id vero etiam postea, qui bella nunquam vidit. Quare ergo ad sui commendationem hoc Cæsar dicit? Jam verò video in alio quoque codice quem Brutus contraxit, legi se tantum, pro se securum, quare certissima est conjectura notata. D. Vossius.

titum esse hostium castris; expulisse, ac superasse pugnantes, sed sive ipsorum perturbatio, sive error aliquis, sive etiam fortuna partem jam præsentemque victoriam interpellassent, dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum virtute sarciretur: quod si esset factum, detrimentum in bonum verteret, uti ad Gergoviam accidisset, atque ii, qui ante dimicare timuissent, ultro se prælio offerrent.

LXXIV. Hac habita concione, nonnullos signiferos ignominia notavit, ac loco movit. Exercitui quidem omni tantus incessit ex incommodo dolor, tantumque studium infamiæ sarcindæ, ut ne-

mo
tum, unde ille fecit se tum. Nihil minus potuit ad mentem Cæsaris dici: illud securum quod in duobus manuscriptis Palat. & Petav. reperitur multo ad veram lectionem propius accedit. Ego scribo locum se tum ad dimicandum dedisse. Nam hoc imperatoris est, præstare ut æquo & tuo loco pugnam milites capebant. At locum qualemcumque daretur pugnaturus; id vero etiam postea, qui bella nunquam vidit. Quare ergo ad sui commendationem hoc Cæsar dicit? Jam verò video in alio quoque codice quem Brutus contraxit, legi se tantum, pro se securum, quare certissima est conjectura notata. D. Vossius.

Idem.] Edit. vet. locum securum: Id. Scaliger edidit locum se tum, ex nonnullis Codd. qui securum exhibebant. Joan. Freinsheimius ad Curtii lib. 11. cap. XIV, 12. conjecit locum se tum vel tum, quæ quidem emendatio D. Vossii in mentem venerat. Fe. Valerius Var. Lect. lib. xxx. cap. xxii. & Ald. Manutius reponebat locum se æquum; sed lancem deponit MS. Norvic. quem in hac editione sum secutus; pronomem enim reciprocum subaudiri posse, severentis exemplis constat. Davies.

1. Quod si esset factum, detrimentum in bonum verteret] Gryphii edi-

tio: quod si esset factum, & detrimentum in bonum verteret. Palatinus codex: ut detrimentum in bonum verteret. Ne hoc quidem recte: rescribo quod si esset factum, fore ut detrimentum in bonum verteret. D. Vossius.

Idem.] Edit. Gryph. habet factum, & detrimentum, unde rescribit D. Vossius, factum, fore ut detrimentum. Mihi placet quod si esset, futurum ut detrimentum &c. Phrasis est elegantissima, cujus exempla suppeditabit vir doctissimus Joan. Clericus ad Corn. Severi Aët. vers. 504. Davies.

2. In bonum verteret] Edit. vet. verterent. Male. Livius lib. 11. cap. xxvii. Periculum libertatis — in creditores à debitoribus verterat. Et cap. lxi. Ea (multa) in caput vertit. Di. Cretensis lib. 11. cap. lxi. Præpere ad eum convertit. Et cap. xxviii. Cum magna praeda ad suos convertit. Vide etiam not. ad lib. v. B. G. cap. xlix. Idem.

3. Nonnullos signiferos ignominia notavit ac loco movit] Hoc pro clementia Cæsaris, non more Romano. Nam qui signa amiserant, ignominiosa peribant morte. Unde apud Livium lib. 11. Inermes milites, signo amisso signiferos, duplicariosque qui reliquerant ordines, virgii casus securi percussit. Obvia sunt exempla. D. Vossius.

mo aut tribuni aut centurionis imperium desideraret; & sibi quisque etiam poenæ loco graviores imponderet labores, simulque omnes arderent cupiditate pugnandi; quum superioris etiam ordinis nonnulli oratione permoti manendum eo loco & rem proelio committendam existimarent. Contra ea Cæsar neque satis militibus perterritis confidebat; ¹ spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat; relictisque munitionibus magnopere rei frumentariæ timebat.

¹ LXXV. Itaque nulla interposita mora, sauciorum modo & ægrorum habita ratione, impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniam præmisit, ac conquirere ante iter confectum vetuit. His unalegio missa præsidio est. His explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de IV vigilia compluribus portis eductas eodem itinere præmisit; parvoque spatio intermisso, ut & militare institutum servaretur, & quam ferissime ejus profectio cognosceretur, conclamari jussit; statimque egressus, & novissimum agmen consecutus, celeriter e conspectu castrorum discessit. Neque vero Pompejus, cognito consilio ejus, moram ullam ad sequendum intulit: sed eadem spectans,

¹ Spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat: relictisque munitionibus magnopere rei frumentariæ timebat. Nunquam ita scripserat Cæsar; nam certum est ad Dyrrhachium manenti metuendam fuisse famem. Ideoque alia loca petenda erant. Non ignoravit hoc Celsus, in quo legitur: Nam neque victis tam cito in aciem reversurus sat fidebat, & reparandis animis spatio opus esse; neque præterea tam hostem quam frumenti inopiam metuendam eo loci manentibus judicabat. Fulvius pro relictisque legebat retentis: audaci conjectura, & phrasi, quam certum mihi nunquam à Cæsare mansisse. Codicum plerique pro vulgata stant, præ-

ter Palatinum, in quo itidem male est reliquisque munitionibus. Sed optimi duo Vetus noster & Peravianus codex habent relictis. Haec inde veram lectionem, certe sensum bonum, & distinguo. Spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat relictis munitionibus. Magnopere rei frumentariæ timebat: itaque, &c. Ne ipsa quidem invidia negabit commodiorem hic sensum esse: quare neminis censuram defugio. Non repugnem tamen si quis insecto & legat, & magnopere rei frumentariæ timebat. Qualia à librariis sæpe omitti quotidie in codicibus antiquis video. Sic omnia erunt multo clariora. D. Vossius.

etans, si itinere impeditos & perterritos deprehendere posset, exercitum e castris eduxit, equitatumque præmisit ad novissimum agmen demorandum: neque consequi potuit; quod multum expedito itinere antecesserat Cæsar. sed quum ventum esset ad flumen Genusum, quod ripis erat impeditis, consecutus equitatus novissimos proelio detinebat. Huic suos Cæsar equites, ⁵ opposuit, expeditosque antesignanos admiscuit, qui tantum proficere, ut, equestri proelio commisso, pellerent omnes, compluresque interficerent, ipsi incolumes se ad agmen reciperent.

LXXVI. Confecto justo itinere ejus diei, quod proposuerat Cæsar, transductoque exercitu flumen Genusum, veteribus suis in castris contra Asparagium confedit; militesque omnes ¹ intra vallum continuit; equitatumque per causam pabulandi emissum confestim Decumana porta in castra se recipere jussit. Simili ratione Pompejus, confecto ejusdem diei itinere, in suis veteribus castris ad Asparagium confedit, ejusque milites, quod ab opere, integris munitionibus, vacabant, alii lignandi pabulandique causa longius progrediebantur; alii, quod subito consilium profectionis ceperant, magna parte impedimentorum & sarcinarum relictis, ad hæc repetenda invitati propinquitate superiorum castrorum, depositis in contubernio armis, vallum relinquebant. Quibus ad sequendum impeditis, ³ Cæsar, quod fore providerat, meridiano fere tempore, signo profectionis dato, exercitum educit, duplicatoque ejus diei itinere, ^{11x} millibus passuum ex eo loco procedit. Quod facere Pompejus discessu militum non potuit.

LXXVII.

¹ Intra vallum continuit. Edit. R. Stephani A. D. 1544. exhibet intra castrorum munitionem, quam lectionem ab emendatoreculo profectum abjicit, nam reliqui omnes

Codd. repræsentant intra vallum castrorum. Sic Cæsar lib. III. B. G. cap. XVII. Ut jam ad vallum castrorum hostes accedere auderem. Ita igitur & hic reponere. Davius.

1 LXXVII. Postero die Cæsar similiter præmissis prima nocte impedimentis, de IV vigilia ipse egreditur; ut, si qua imposita esset dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis
2 fecit diebus. Quibus rebus perfectum est, ut altissimis fluminibus, atque impeditissimis itineribus nulum acciperet incommodum. Pompejus enim, primi
3 diei mora illata, & reliquorum dierum frustra labore suscepto, quum se magnis itineribus extenderet, & progressos consequi cuperet, I V die finem sequendi fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existimavit.

1 LXXVIII. Cæsari ad faucios deponendos, stipendium exercitui dandum, socios confirmandos, præsidium urbibus relinquendum, necesse erat adire Apolloniam. sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse: timensque Domitio, ne adventu Pompeji præoccuparetur, ad eum omni celeritate & studio incitatus ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat, ut, si Pompejus eodem contenderet, abductum illum à mari, atque ab iis copiis, quas Dyrrhachii comparaverat, frumento ac comæatu abstractum pari conditione belli secum
4 decertare cogeret: si in Italiam transfiret, conjuncto exercitu cum Domitio per Illyricum Italiæ subsidio proficisceretur: sin Apolloniam Oricumque oppugnare, & se omni maritima ora excludere conaretur, obsessio tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre
5 cogeret. Itaque præmissis nunciis ad Cn. Domitium Cæsar scripsit, & quid fieri vellet, ostendit: præsidioque Apolloniæ cohortibus IV, Lissi I, III Orici relictis, quique erant ex vulneribus ægri, depositis;
6 per Epirum atque Acarnaniam iter facere coepit. Pompejus

1. Et, quid fieri vellet, ostendit] omnes Codd. repugnant, quorum Vulgg. equid fieri vellet, ostendit. Sed auctoritatem suam secutus, Davius,

pejus quoque de Cæsaris consilio conjectura judicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat, si Cæsar iter illo haberet, ut subsidium Scipioni ferret; si ab ora maritima Corcyraque discedere noller, quod legiones equitatumque ex Italia exspectaret, ipse ut omnibus copus Domitium aggrediretur.

LXXIX. Iis de causis uterque eorum celeritati studebat, ut suis esset auxilio, & ad opprimendos adversarios, ne occasione temporis decederet. Sed Cæsarem Apollonia directo itinere averterat. Pompejus per Candaviam iter in Macedoniam expeditum habebat. Accessit etiam improvise aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentariæ causâ ab eo discesserat, & Heracleam Senticam, quæ est subiecta Candaviæ, iter fecerat; ut ipsa fortuna illum objicere Pompejo videretur. Hæc ad id tempus Cæsar ignorabat. Simul à Pompejo litteris per omnes provincias civitatesque dimissis, de prælio ad Dyrrhachium facto elatius inflatusque multo, quam res erat gesta, fama percrebuerat, pulsus fugere Cæsarem pene omnibus copiis amissis. Hæc itinera infesta reddiderant: hæc civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant. Quibus accidit rebus, ut, pluribus dimissi itineribus à Cæsare ad Domitium, & ab Domitio ad Cæsarem, nulla ratione iter

1. Heracleam Senticam] Sic in omnibus codicibus legitur. Ptolemaeo tamen Heraclea est urbs Syriacæ. & Flinius lib. IV. cap. X. Heracleam Senticam vocat. Sed facile potuit in mutari, sic in vet. cod. Heraclea pro Heraclea scribitur; & in multis libris non raro reperias Mauritaniam, pro Mauritania. Quod perperam Fulvius inde probabat rectum esse, quia Græcis Mauritaniam dicebat. Nam si id verum, quare non apud Syriam dicere liceat, quando

Græcis Βερτανία est. D. Vossius.

2. Elatius inflatusque] Taurinus ista placuit Scaligero, in mss. omni- bus est latius inflatusque. Idem.

3. Hæc itinera infesta reddiderant 2 hæc civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant] MS. Norvic. exhibet hæc itinera infesta reddiderat, hæc civitates nonnullas &c. avertebat, unde rescripserim hæc itinera infesta reddiderat, hæc civitates nonnullas ab ejus amicitia averterat, ut ad sarrano hæc referatur, Davius.

- 6 ter conficere possent. Sed Allobroges Roscelli, atque Ægi familiares, quos perfugisse ad Pompejum demonstravimus, conspicati in itinere exploratores Domitii, seu pristina sua consuetudine, quod una in Gallia bel-
la gesserant; seu gloria elati, cuncta, ut erant acta, exposuerunt, & Cæsaris profectiorem, & adventum
7 Pompeji docuerunt. à quibus Domitius certior factus vix iv horarum spatio antecedens hostium beneficio periculum vitavit: & ad Æginium, quod est ob-
jectum oppositumque Thessaliæ, Cæsari venienti oc-
currit.
1 LXXX. Coniuncto exercitu, Cæsar Gomphos per-
venit; quod est oppidum primum Thessaliæ venien-
tibus ab Epiro; quæ gens paucis ante mensibus ultro
ad Cæsarem legatos miserat, ut suis omnibus faculta-
tibus uteretur, præsidiumque ab eo militum peterat.
2 sed eo fama jam præcurrerat, quam supra docuimus,
de proelio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus.
3 itaque Androsthenes, prætor Thessaliæ, quum se vi-
ctoriæ Pompeji comitem esse mallet, quam socium Cæ-
sar in rebus adversis, omnem ex agris multitudinem
fervorum ac liberorum in oppidum cogit, portasque
præcludit, & ad Scipionem Pompejumque nuncios
mittit, ut sibi subsidio veniant: se confidere munitio-
nibus oppidi, si celeriter succurratur: longinquam op-
4 pugnationem sustinere non posse. Scipio discessu exer-
citu à Dyrrhachio cognito Larissam legiones addu-
xerat. Pompejus nondum Thessaliæ appropinquabat.
Cæsar castris munitis scalas musculosque ad repentinam
5 oppugnationem fieri, & crates parari iussit. Quibus
rebus effectis, cohortatus milites docuit quantum usum
haberet ad sublevandam omnium rerum inopiam, po-
tiri oppido pleno atque opulento; simul reliquis civi-
tatibus urbis huius exemplo inferre terrorem; & id fie-
6 ri celeriter, priusquam auxilia concurrerent. Itaque u-

fas singulari militum studio, eodem, quo venerat,
die, post horam ix, oppidum altissimis mœnibus op-
pugnare aggressus, ante solis occasum expugnavit, &
ad diripiendum militibus concessit; statimque ab oppi-
do castra movit, & Metropolim venit, sic, ut nuncios
expugnati oppidi, famamque antecederet.

LXXXI. Metropolitæ, eodem primum usi consi-
lio, iisdem permoti rumoribus, portas clausurunt, mu-
rosque armatis compleverunt. sed postea casu¹ civita-
tis Gomphenis ex captivis cognito, quos Cæsar ad mu-
rum producendos curaverat, portas aperuerunt. Qui-
bus diligentissime conservatis,² collata fortuna Metro-
politum cum casu Gomphenium, nulla Thessaliæ fuit
civitas præter Larissæos, qui magnis exercitibus Sci-
pionis tenebantur, quin Cæsari³ parerent, atque im-
perata facerent. Ille segetis idoneum locum in agris na-
ctus, quæ prope jam matura erat, ibi adventum ex-
spectare Pompeji, eoque omnem rationem belli confer-
re constituit.

LXXXII. Pompejus paucis post diebus in Thessa-
lium pervenit: concionatusque apud cunctum exerci-
tum suis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, ut
partam victoriæ prædæ ac præmiorum velint esse par-
ticipes: receptisque omnibus in una castra legionibus,
suum cum Scipione honorem partitur: classicumque
apud eum cani, & alterum illi jubet prætorium tendi.

Auctis

1. *Gomphenis ex captivis cognito* Nomen proprium, ut fit, in *omnibus* Goll. erat corruptum; illi enim civitatis comprehensis ex *captivis* cognitis; sed locum hunc egregie illustrant doctissimi viri Fr. Hotomannus & Pet. Giacomini, quorum *notitiam* recepit Jos. Scaliger. Hanc autem Gomphenium casum, præter Historicos, memorat etiam *notitiam* Panegy. VIII. cap. VI. I. *notitiam*.

2. *Collata fortuna Metropolium*

Ελληνισμός. Metropolium *Μακεδονικόν*, pro Metropolitanorum. D. Vossius.

3. *Parerent atque imperata facerent* In vulgg. erat *pareret atque imperata faceret*; sed lectionem à me recep-
tam exhibent MSS. Voss. & Nor-
wic, quam mutarunt Librarii, quip-
pe nescierunt verbum plurale nomi-
ni multitudinis singulari sæpius esse
coniunctum. Vide notat. ad lib. II.
B. C. cap. VI. Davici.

- 2 Auctis copius Pompeji, duobusque magnis exercitibus
conjunctis, pristina omnium confirmatur opinio, &
spes victoriæ augetur adeo, ut, quicquid intercederet
3 temporis, id morari redditum in Italiam videretur; &
si quando quid Pompejus tardius aut consideratius fa-
ceret, unius esse negotium diei, sed illum delectari im-
perio, & consulares prætoriosque servorum habere nu-
4 mero, dicerent. Jamque inter se palam de præmiis ac
sacerdotiis contendebant; in annosque consulatum de-
finiebant. alii domos bonaque eorum, qui in castris er-
5 rant Cæsaris, petebant: magnaque inter eos in consi-
lio fuit controversia, oporteretne L. Hirri, quod is à
Pompejo ad Parthos missus esset, proximis comitiis
prætoris absentis rationem haberi: quum ejus necessa-
rii fidem implorarent Pompeji, ut præstaret, quod
proficiscenti recepisset, ne per ejus auctoritatem dece-
ptus videretur; reliqui, in labore pari ac periculo, ne
unus omnes antecederet, recusarent.
- 1 LXXXIII. Jam de sacerdotio Cæsaris Domitius,
Scipio, Spintherque Lentulus quotidianis contentioni-
bus ad gravissimas verborum contumelias, & palam de-
scenderunt: quum Lentulus ætatis honorem ostenta-
ret; Domitius Urbanam gratiam dignitatemque jacta-
ret; Scipio affinitate Pompeji confideret. Postulavi-
etiam L. Afranium prodicionis exercitus Attius Rufus
3 apud Pompejum, quod gestum in Hispania diceret. &
L. Domitius in consilio dixit, placere sibi bello con-
fecto ternas tabellas dari ad judicandum iis, qui ordi-
nis essent senatorii, belloque una cum ipsis interfuis-
sent, sententiasque de singulis ferrent, qui Romæ re-
manissent, quique intra præsidia Pompeji fuissent,
4 neque operam in rem militari præstitissent. unam fore ta-
bellam, qui liberandos omni periculo censerent; alte-
ram, qui capitis damnaverent; tertiam, qui pecunia mul-
5 tarent. Postremo omnes aut de honoribus suis, aut

5. *Palam descenderunt*] *Malim descenderant.* D. Vossius.

de præmiis pecuniæ, aut ¹ de persequendis inimicis agebant. nec quibus rationibus superare possent; sed quemadmodum uti victoria deberent, cogitabant.

LXXXIV. ² Re frumentaria præparata, confirma-
tisque militibus, & satis longo spatio temporis à Dy-
rrhachinis præliis intermisso, quum satis perspectum
militum animum habere videretur, tentandum Cæsar
existimavit, quidnam Pompejus propositi aut volun-
tatis ad dimicandum haberet. Itaque ex castris exerci-
tum eduxit, aciemque instruxit, primum suis locis,
paulloque à castris Pompeji longius; continentibus ve-
ro diebus, ut progredere-
tur à castris suis, collibusque
Pompejanis aciem subjiceret. Quæ res in dies confir-
mationem ejus efficiebat exercitum. Superius tamen in-
stitutum in equitibus, quod demonstravimus, serva-
bat, ut, quoniam numero multis partibus esset infe-
rior, adolescentes atque expeditos ex antesignanis ele-
ctos milites ad pernicitatem, armis inter equites præ-
liari juberet, qui quotidiana consuetudine usum quo-
que ejus generis præliorum perciperent. His erat rebus
effectum, ut equites ∞ apertioribus etiam locis vix
millium Pompejanorum impetum, quum adesset u-
sus.

2. De persequendis inimicis agebant] MS. *Narnic.* & edit. *Rom. Ven. Beza.* miro consensu representant de persequendis inimicitiiis agebant; nec quidem aliud cause, quod hac lectione reiciatur, *abstractum* enim pro concreto, ut loquuntur Scholastici, eleganter usurpat *Justinus* lib. xxi. cap. vi. Omnia igitur variis afflictionum generibus corrumpebantur. Et ex *Palerini* Codice editit J. G. Greuter, probante *Bongarsio* & alii. MS. *afinationum*, quomodo legendum arbitror. *Didys* Cretensis lib. xi. cap. xlii. Graii infrequentes nunquam ab armis turbati, hoc est, ab armatis militibus. Alia exemplis hoc conferre nihil attinet, cum tantum assatum suppeditaunt no-

ad lib. vii. B. G. cap. lxxviii. &
lib. viii. cap. xix. *Davies.*

2. *Re frumentaria preparata*. A re
sane frumentaria medicaster instru-
ctus erat Cæsar, si verum est, quod
tradit *Appianus* lib. 11. B. C. pag.
466. ideoque *Pompejus* τείβειν τὴν
πόμην ἐγνώκει, ἃ ἐς λαόν ἐν μακί-
τὸς πολέμους περιέφερεν. Lego ἐς λα-
μὸν ἐν μακί in *pestilentiam ex fame*,
quod *solenne* est. *Julianus* lib. 11.
cap. XIII. *Maltorum* deinde *dierum* in-
opia contraxerat & *pestem*. Cl. *Mamer-
tinus* Pan. 1, cap. v. 2. *Ireparatus* est
in *profundam famem*, & ex fame in
pestilentiam. Vide & *Florum* lib. 11.
cap. v. 17. *Idem*.

fus, sustinere auderent, neque magnopere eorum multitudinem terrentur. namque etiam per eos dies praelium secundum equestre fecit, ¹ atque unum Allobrogem ex duobus, quos perfugisse ad Pompejum supra docuimus, cum quibusdam interfecit.

- ¹ LXXXV. Pompejus, quia castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat, semper, ut videbatur, spectans, si iniquis locis Cæsar se subjiceret. Cæsar nulla ratione ad pugnam elici posse Pompejum existimans, hanc sibi commodissimam belli rationem judicavit, uti castra ex eo loco moveret, semperque esset in itineribus. hoc sperans, ut, movendis castris, pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria re uteretur; simulque, in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, & insolitum ad laborem Pompeji exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His constitutis rebus, ² signo jam profectio-
³ nis dato, ² tabernaculisque detentis, animadversum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem, longius à vallo esse aciem Pompeji progressam, ut non
⁴ iniquo loco posse dimicari videretur. Tunc Cæsar apud suos, quum jam esset agmen in portis, *Differendum est, inquit, iter in presentia nobis, & de praelio cogitandum, sicut semper depoposcimus: animo simus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus. confestimque expeditas copias educit.* LXXXVI.

¹. Atque unum Allobrogem] Petav. Egum Allobrogem. D. Vossius.

² Ibid.] MSS. Petav. & Norvic. exhibent *Egum Allobrogem ex duobus*; ac hoc quidem nomine insignitus erat Allobrogum unus, qui ad Pompejum perfugere. Ad hujusce libri cap. lxxix. Ita igitur reponendum arbitror; non enim temere fit, ut Librarii nomina propria in contextum intruissent; quin potius ea, utpote rariora, corruperunt mutaruntque. Vocem pastitivam *unum* subaudiri posse docebit G. J. Vos-

sius de Construct. cap. x. pag. 47. Davies.

². Tabernaculisque detentis] Pal. & Bong. tabernaculisque inensis. Male. Tendere tabernacula, est erigere. unde tentoria, ut Maro: *Æn. viii. 605.*

— omnis legio tendebat in arvis. Detendere est oppositum. Livius: *Mile- tici tabernacula detendunt.* Adde quod Tabernacula nunquam quisquam incendi dixit, sed tuguria. Quia tabernacula ex pellibus, illa ex straminibus fieri solita. D. Vossius.

LXXXVI. Pompejus quoque, ut postea cognitum ¹ est, suorum omnium hortatu statuerat praelio decertare. namque etiam in concilio superioribus diebus dixerat, prius, quam concurrerent acies, fore, ut exercitus Cæsaris pelleretur. Id quum essent plerique admirati, ² *Sero me, inquit, pene incredibilem rem polliceri: sed rationem consilii mei accipite, quo firmiore animo in praelium prodeatis. Persuasi equitibus nostris, idque mihi se facturos* ³ *confirmaverunt, ut, quum propius sit accessum, dextrum Cæsaris cornu ab latere aperto aggredierentur, ut, circum-*
venta ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, ⁴ *quam a nobis telum in hostem jaceretur. Ita sine periculo le-*
gionum, & pene sine vulnere bellum conficiemus. id au- ⁵ *tem difficile non est, quum tantum equitatu valeamus. Si-*
mul denunciavit, ut essent animo parati in posterum; & *quoniam fieret dimicandi potestas, ¹ ut saepe cogitavissent, ne*

LXXXVII. Hunc Labienus excepit, ut, quum ¹ Cæsaris copias despiceret, Pompeji consilium summis laudibus efferret. Noli, inquit, existimare, Pompei, ² *hunc esse exercitum, qui Galliam Germaniamque devicerit.* omnibus interfui praeliis; neque temere incognitam rem prom-
nuncio. perexigua pars illius exercitus superest; magna pars ³ *deperit: quod accidere tot praeliis fuit necesse. multos au-*
tumni pestilentia in Italia consumpsit: multi domum disces- ⁴ *serunt: multi sunt relictī in continenti. An non audistis ex*
ui, qui per causam valetudinis remanserunt, cohortes esse ⁵ *Brundisii factas? hæc copie, quas videtis, ex delectibus ho-*
rum annorum in citeriore Gallia sunt resectæ: & pleraque *sunt ex colonis Transpadanis. Attamen, quod fuit roboris,*

duo-

¹. Ut saepe cogitavissent, ne usu manu-
que reliquorum opinionem fallerent] Su-
perius mihi locus: in Cujaciano co-
dice erat ne usu manuum. D. Vossius.
² Ibid.] Reponendum puto ut saepe
manuissent; Pompejum enim tardita-
te insinulaverant milites, ut supra

notavit Cæsar cap. lxxxii. nec sa-
ne video, quem locum hic habere
poterit vox altera. D. Vossius sequen-
tia etiam sunt suspecta, qui notat
Codicem Cujac. habere ne usu ma-
nuum; & ipse testor ne usu manus in
MSto Norvic. reperiri. Davies.

6 duobus praeliis Dyrrhachinis interiiit. Hæc quum dixisset, juravit, se, nisi victorem, in castra non reversurum: reliquosque, ut idem facerent, hortatus est. Hoc laudans Pompejus idem juravit. nec vero ex reliquis fuit quisquam, qui jurare dubitaret. Hæc quum facta essent in concilio, magna spe & lætitia omnium discessum est. ac jam animo victoriam præcipiebant, quod de re tanta, & à tam perito Imperatore nihil frustra confirmari videbatur.

1 LXXXVIII. Cæsar, quum Pompeji castris appropinquasset, ad hunc modum aciem ejus instructam animadvertit. Erant in sinistro cornu legiones duæ, transditæ à Cæsare initio dissensionis ex S. C. quæ una prima, altera tertia appellabatur. in eo loco ipse erat Pompejus. Mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio conjuncta cum

CO-

1. Animum advertit J. Vulgg. animadvertit: sed lectionem, quam è MSto Norvic. recepinus longe esse elegantiores aliquoties monuimus. Vide notat. ad lib. 1. B. G. cap. xxiv. Davies.

2. Quæ una prima, altera tertia appellabatur J. Magnus Lipsius Mil. Rom. lib. iv. Dialog. viii. illud appellabatur omnino à Cæsare esse negat, putatque à librario substitutum. Ego etsi non dubito, audacia plerosque judicatuos, quod refragari ausim, attendere tamen eum voluissim ad verba, quæ hoc libro supra leguntur: L. Cassium Longinum cum legione Tyronum, quæ appellabatur xxvii, &c. Ubi similis prorsus loquendi modus. Alibi etiam dixit, legio quæ vernacula appellabatur. Sed hoc loco monendum præterea, pro tertia legione legendum alios putasse quartâ: ex Lucano: qui ait

— cornus tibi cura sinistri

Lenile cum primâ, quæ tum fuit
prima bello

Et quartâ legione datur.

Nisi ipsum Lucanum errasse dicamus: aut, quod malim, non convenisse inter autores: nam Lucanus in dextro cornu Domitium, in sinistro Lentulum: contra Appianus illum in lævo, hunc in dextro collocat. Cæsar ipse Pompejum in sinistro, ait fuisse, Plutarchus in dextro, & Domitium in lævo. Sed de Pompejo movere non debet nisi quatenus dicitur hic fuisse in dextro, illic in sinistro cornu: nam etsi ille in sinistro, tamen præposuerat quoque huic peculiarem legatum. Ut Cæsar ipse dicit dextro cornu præfuisse Syllam, & tamen se contra Pompejum constitisse ait, h. e. dextro cornu suo, quod opponebatur sinistro hostium in quo Pompejus erat. Ut profecto credere debeam etiam hunc locum de numero legionum in antiquissimis codicibus diverse scriptum fuisse. D. Vossius.

cohortibus Hispanis, quas transductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ. Has firmissimas se habere Pompejus existimabat. Reliquas inter aciem mediam, cornuaque interjecerat: numeroque cohortes ex expleverat. (hæc erant millia XLV.) evocatorum circiter duæ, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant: quæ tota acie dispersæ erant. Reliquas cohortes vii castris propinquisque castellis præsidio disposuerat. Dextrum cornu ejus rivus quidam impeditis ripis muniebat. quam ad causam cunctum equitatum, sagittarios funditoresque omnes in sinistro cornu objecerat.

LXXXIX.

1. Cohortes ex expleverat: hæc erant millia XLV. Ita in omnibus codicibus. Tradunt quoque Plutarchus, & Appianus Cæsari millia xxi. Pompejo numerum altera parte majorem fuisse. Tamen cohortes ex faciunt millia ix. quomodo in editis libris nonnullis legere est. Et fortasse ita Cæsar scripsit. Scio quidem potuisse ante bello cohortes, ut ex non plures quam xiv mille milites constarent: sed non videtur Cæsar id facere expressurum fuisse: quia quomodo hostium numerus, eo illustræ ejus victoria. Florus l. iv. c. xi. trecenta hinc illinc millia fuisse præm auxilia Regum & Senatus ait. Venor multum, ne mendosus locus sit, & scribendum centena. Alioquin vanissimus jactator est. D. Vossius.

2. Dubium quidem non est, quæ mendosus sit Flori locus, non tamen in ea re, quam voluit Dionysius Vossius: nam tradit Appianus lib. ii. B. C. pag. 471. nonnullos esse qui scripserunt, in utroque exercitu fuisse ἀνδρῶν ἑξακτὼν τετρακτῶν ἑκατὸν ἑκατὸν, ideoque, cum vanissimus jactator fuerit Florus, non mirum est, eum cum iis auctoribus fuisse, qui multitudinem exaggerant. Sed bene se gessisset vir

eruditus, si perpendisset auxilia Regum & Senatus; ultima enim vox omni procul dubio est vitata. Post ea Joan. Freinsheimius substituit nationum, Anna Dacera & J. G. Gravinius malunt sociorum; sed utraque conjectura nimium abit à Codicum MSS. lectione. Si mihi fas sit post tanta nomina emendationem tentare, reponerem auxilia Regum & Dynastum, eodem modo quo Metropolitum dixit Cæsar supra cap. lxxxi. Sic noster hujusce libri cap. iiii. Regibusque omnibus & Dynastis & tetrarchis. Hirius Bell. Alex. cap. lxxv. Reges, Tyrannos, Dynastas, provincias — dimittit. Sed & Βασιλῆας ἔχοντες in recensendis Pompeii copiis jungit Appianus B. C. lib. iii. p. 472. Davies.

2. Cunctum equitatum J. Si Frontinum audimus, lib. ii. Strateg. c. iii. sexcenti in dextro cornu equites fuerunt. Sed monere visum in eodem auctore, quod paullo ante ait: Cn. Pompejus adversus C. Cæsarem palustri prælio Pharsalia, triplicem instruxit aciem. Monco, inquam, non intellexisse Strewechium, quid vox palustre hic vellet; ideoque corruptam putasse. Sed explicat ipse Frontinus, & paullo post ait: Sinistrum latus, ne circumiri posset, admovit paludibus. D. Vossius.

- 1 LXXXIX. Cæsar, superius institutum servans, x legionem in dextro cornu, ix in sinistro collocaverat, tametsi erat Dyrrhachinis præliis vehementer attenuata: & huic sic adjunxit iix, ut pene unam ex duabus efficeret; atque alteram alteri præsidio esse jussu-
 2 ferat. Cohortes in acie LXXX constitutas habebat, quæ summa erat ∞ xxiii. Cohortes ii castris præsidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, media acie Cn. Domitium præposuerat. Ipse contra
 3 Pompejum consistit. Simul his rebus animadversis, quas demonstravimus, timens, ne à multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur, celeriter ex tertia acie singulas cohortes detraxit; atque ex his quartam instituit, equitatuque opposuit; & quid fieri vellet, ostendit; monuitque ejus diei victoriam in eorum cohortium virtute constare. Simul tertiæ aciei, totique exercitui imperavit, ne injussu suo concurreret: se, quum id fieri vellet, vexillo signum daturum.

- 1 XC. Exercitum quum militari more ad pugnam cohortaretur, suæque in eum perpetui temporis officia prædicaret, in primis commemoravit, testibus se militibus
 2 uti posse, quanto studio pacem petisset: quæ per Vatinius in colloquiis, quæ per A. Clodium cum Scipione egressit; quibus

1. Ex tertia acie singulas cohortes detraxit.] Exponit ex quaque legione tertiæ aciei; nam cohortes detractæ sex fuerunt, & totidem legiones in eadem acie. Docent veteres, docuitque olim Frontinus, sed nunc mirè depravatus. Verba sunt: In dextro cornu Cæsar posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditum, & ad morem equestris pugnae exercitatos. Sed deinde cohortes in subsidio retinuit ad res subitas; sed dextro latere conversas in obliquum, unde equitatum hostium expectabat, collocavit. Lege: Sex deinde cohortes in subsidio retinuit, ad res subitas; & dextro latere. D. Vossius.

Ibid.] Dura videtur D. Vossii expositio; malim igitur senas cohortes detraxit. Plutarchus cum alibi, cum vit. Cæsar. pag. 728. Ἄνω τὴν ἰσχυρὰν ἀδύνατον ἐκείνων μηχανιστὴν ἀγὼν ἔχοντες &c. Vide & cap. xciii. Ac ita sane reposuerunt Fr. Ciacconius & Just. Lipsius Mil. Rom. lib. iv. Dial. viii. Latini Latine conjecit extrema acie sex cohortes, sic & Fr. Hotomannus, nisi quod extrema aciei malit. Sed placet conjectura, quam dixi, quia minus inedit à receptæ lectionis vestigiis, de vires.

modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset: neque se unquam abuti militum sanguine, neque Remp. alterutro exercitum privare voluisse. Hac habita oratione, 3
 4 expostentibus militibus, & studio pugnae ardentibus, tuba signum dedit.

XCI. Erat Crastinus evocatus in exercitu Cæsaris, 1
 qui superiore anno apud eum primum pilum in legione x duxerat, vir singulari virtute. Hic, signo dato, Sequimini me, inquit, manipulares mei qui fuistis; & vestro Imperatori, quam constituistis, operam date. Unum 2
 hoc prælium superest: quo confecto, & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus. simul respiciens Cæsarem, Faciam, inquit, hodie, Imperator, 3
 ut aut vivo mihi, aut mortuo gratias agas. Hæc quum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit: atque eum milites electi circiter cxx voluntarii ejusdem centuriæ sunt prosecuti.

XCII. Inter duas acies tantum erat relictum spatii, 1
 ut satis esset ad concursum utriusque exercitus. sed Pompejus suis prædixerat, ut Cæsaris impetum exciperent, neve se loco moverent; aciemque ejus distrahi paterentur. idque admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus visque militum infringere- 2
 tur; aciesque distenderetur; atque suis ordinibus dispositi dispersos adorirentur: levius quoque casura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immixtis telis occurrissent: simul fore, ut, duplicato cursu, Cæsaris milites exanimarentur, & lassitudine conficerentur. Quod nobis quidem nulla ratione factum à 3
 Pompejo videtur: propterea quod est quædam animi incitatio, atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ studio pugnae incenditur. hanc non reprimere, sed augere imperatores debent; neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent: quibus rebus

& hostes terreri, & suos incitari existimaverunt.

- XCIII. Sed nostri milites dato signo, quum infectis pilis procucurrissent, atque animadvertissent non concurrere à Pompejanis, ¹ usu periti, ac superioribus pugnis exercitati sua sponte cursum presterunt, & ad medium fere spatium constituerunt, ne consumptis viribus appropinquarent; parvoque intermisso temporis spatio, ac rursus renovato cursu, pila miserunt; celeriterque, ut erat præceptum à Cæsare, gladios strinxerunt. Neque vero Pompejani huic rei defuerunt. nam & tela missa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conservaverunt; pilisque missis ad gladios redierunt. Eodem tempore equites à sinistro Pompeji cornu, ut erat imperatum, universi procucurrerunt: omnisque multitudo sagittariorum se profudit: quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paullum loco motus cessit: equitesque Pompejani hoc acrius instare, & se turmatim explicare, aciemque nostram à latere aperto circuire coeperunt.
- 4 Quod ubi Cæsar animadvertit, IV aciei, quam instituerat sex cohortium numero, signum dedit. Illi celeriter procucurrerunt; infectisque signis tanta vi in Pompeji equites impetum fecerunt, ut eorum nemo confisteret. omnesque conversi non solum loco excederent, sed protinus incitati, fuga montes altissimos pete-

1. *Usuperiti*] Proba, licet rarior, est hæc constructio. *Hirtius* Bell. Afric. cap. xxxi. *Mirabili peritus scientia bellandi* ubi frustra est *Iusti*. *Lipsius*, qui *Elect.* lib. ii. cap. xxii. reponit *peritus scientia*. *Vitruvius* Architect. lib. i. cap. i. *Architectus*, qui pluribus artibus debet esse peritus. *Avonobius* lib. ii. pag. 53. ed. *Plantin*. Non quo illos (*Philosophos*) *nigemus* — omni genere studiorum & disciplinarum peritos. *Lactantius* Div. Instit. lib. v. cap. i. *Septimius* quoque *Tertullianus* fuit omni genere *literarum* per-

ritus. Eadem vox, ut & *civile*, restituenda est *Martiali*, qui in *vulgar*. Spectac. Epigr. xix. sic loquitur

Occubuit tandem cornu ardens peritus,

Dum facilem tolli sic elephantum putat.

Ramiresius ex v. c. legit *cornu ardore peritus*, alii vulgaram *ledionem* retinent, mireque interpretantur. Rescribendum puto *cornu ardore peritus*, quod elegantissime dicitur de tauro exercitatus cornibus instructo. *Davies*.

peterent. Quibus summotis, omnes sagittarii, funditoresque destituti inermes, sine præsidio, interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, pugnantibus etiam tum ac resistentibus in acie Pompejanis, circumierunt, eosque à tergo sunt adorti.

XCIV. Eodem tempore tertiam aciem Cæsar, quæ quieta fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, procurrere iussit. Ita, quum recentes atque integri defessis successissent, alii autem à tergo adorirentur, ¹ sustinere Pompejani non potuerunt, atque universi terga verterunt. Neque vero Cæsarem fefellit, quin ab iis cohortibus, quæ contra equitatum in IV acie collocatæ essent, initium victoriæ oriretur, ut ipse in cohortandis militibus pronunciaverat. ab his enim primum equitatus est pulsus: ab iisdem facta cædes sagittariorum atque funditorum: ab iisdem acies Pompejana à sinistra parte erat circumventa, atque initium fugæ factum. Sed Pompejus, ut equitatum suum pulsus vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animadvertit, aliis diffusis, acie excessit, protinusque se in castra equo contulit; & iis centurionibus, quos in statione ad prætoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, *Tueamini*, inquit, *castra, & defendite diligenter, si quid durius acciderit. Ego reliquas portas circum-*

6 *eo, & castrorum præsidia confirmo.* Hæc quum dixisset, se in prætorium contulit, summæ rei diffidens, & tamen eventum expectans.

XCV. Cæsar, Pompejanis ex fuga intra vallum compulsis, nullum spatium perterritis ² dare oportere æstima-

1. *Sustinere Pompejani non potuerunt*] *Alt Frontinus*: l. iv. Strateg. c. vii.

C. Cæsar, cum in partibus Pompejanis magna equitum Romanorum esset manus, eaque armorum scientia milites conficeret, ora oculosque eorum gladiis peti iussit, & sic adversam faciem cadere coegit. Corrupta verba emendo, adversam aciem cadere coegit: *Stewechii* conjectura est,

aversa facie cedere coegit. Neque hanc improbo. *D. Vossius*.

2. *Dare oportere æstimans*] *MS.* *Norvic.* & edit. *Rom.* *Ven.* *Beroald.* habent *dare oportere existimans*; proprie quidem: nihil tamen opus est ut quidquam mutemus, simili enim modo hanc vocem usurpant probi auctores. *Sallustius* Hist. lib. i. *Ne*

stimans, milites cohortatus est, ut beneficio fortunæ uterentur, castraque oppugnarent: qui, etsi magno æstu fatigati (nam ad meridiem res erat perducta) tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Castra à cohortibus, quæ ibi præsidio erant relicta, industrie defendebantur; multo etiam acius à Thracibus, barbarisque auxiliis. nam qui acie refugerant milites, & animo perterriti & lassitudine confecti, missis plerisque armis, signisque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione cogitabant. Neque vero diutius, qui in vallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt; sed confecti vulneribus locum reliquerunt; protinusque omnes, ducibus usi centurionibus, tribunisque mil. in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt.

1 XCVI. In castris Pompeji videre licuit ¹ triclinia strata

ant ipsi, nefanda quæ æstimatis, ea parum credendo de aliis circumveniamini. Phædrus Fab. lib. III. Fab. IV. 5. Ridicule magis hoc dictum, quam vere æstimo. Et lib. IV. Fab. XVII. 15. Turpe æstimantes aliquid commissum à suis. Sic etiam persæpe loquitur Hyginus. Vide Fabb. CIV. & CVI. Davies.

1. Triclinia strata, magnum argenti pondus expositum] In vv. cc. est triclinia strata. Quod Scaligero in notis ad Catalecta placet. Ego damno: neque enim sternuntur triclinia; vidit hoc quoque magnus Salmastius, & ingeniose restituit structas. Si triclinas admitterem illud, structas recipere non dubitarem. Sed non dubito vulgaram lectionem veram esse. Habemus apud Spartianum in Hadriano: Triclinia de castris, & porticus, & cryptas, & topia dirueret. Vides hic quoque triclinia in luxu castrorum. Quid mirum? cum illud procul sit à veteri Romanorum simplicitate, procul à more Græcorum,

de quibus Curtius, cibis quem occupant satiat, fessis humis cubile est. Præterea si hic triclinas legas quid voluit sibi verba sequentia, magnum argenti pondus expositum! Denique si illa, L. Lentuli & nonnullorum tabernacula protecta hedera. Topia hic designat Cæsar, atqui illa nihil aliud quam triclinia. itaque restitutum sit, quod non fero. Quare expono Cæsar's verba triclinia strata, scilicet ad molliem, ut recubantes cibum caperent. Idem in Hadriano Spartianus. Et Lucanus de hac ipsa re,

— capis improba plebes
Cespitè patris somnos.

Magnum argenti pondus expositum exponit Plutarchus, & ² *τοῖς ἐν τοῖς καστρῶν πύργοις καὶ ἀνὰ τὴν οὐρανὴν ἀντιπαραστήσαντες τὰς ἀντιπαραστήσαντες*. Nimirum vasa argentea Cæsar intelligit. Locutus hic quoque Tullius Verr. VI. cum essent triclinia strata, argentumque expositum in adibus. Nihil clarius. Denique, tabernacula protecta

strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata, L. etiam Lentuli, & nonnullorum tabernacula protecta edera, multaque præterea, quæ nimiam luxuriam, & victoriæ fiduciam designarent; ut facile æstimari posset, nihil eos de eventu ejus diei timuisse, qui non necessarias conquirerent voluptates, atque ii miserrimo ac patientissimo exercitui Cæsar's luxuriam objiciebant, cui semper omnia ad ¹ necessarium usum defuissent. Pompejus jam, quum intra vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatoris, Decumana porta se ex castris eiecit; protinusque equo citato Larissam contendit. neque ibi constitit, sed eadem celeritate paucos suorum ex fuga nactus, nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum xxx ad mare pervenit, navemque frumentariam conscendit; sæpe, ut dicebatur, querens, tantum se opinionem fefellisse, ut à quo genere hominum victoriam sperasset, ab eo initio fugæ factò, pene proditus videretur.

XCVII. Cæsar castris potitus à militibus contendit, ne in præda occupati reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetrata, montem opere circumvenire instituit. Pompejani, quod is mons erat sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte, ² universi juris ejus Larissam versus se recipere cœperunt. ³ Qua re ani-

hedera, sunt topia, quorum & in Spartiano mentio. Ut nullus ambigam & Cæsar's & Spartiani locum tantissimum esse. D. Vossius.

1. Ad necessarium usum] Palat. ad necessarium victum. Recte. D. Vossius.

2. Universi juris ejus Larissam versus se recipere] Sic quoque Petav. nisi quod se in eo absit. Palatinus ad juris ejus omittit. Locus à multis tentatus. Manutius *visis equis* legebat. Victorius per juris ejus intelligit victos, ego Pompejanos. Dixit initio 1. de Bello civili Cæsar: universi

ordinis ejus à Pompejo evocantur, ubi Pompejanos intelligit, nam cave ne de toto Senatu id dictum putes. Etsi exponere possis, universi qui in ordine Senatorio faverent Pompejo. Et hoc cæteris præfero. D. Vossius.

3. Qua re animadversa] MSS. Norvic. & Brant. repræsentant qua spe animadversa, eandemque lectionem in optimo Codice invenit, receptaque multo elegantiorum judicavit Per. Victorius Var. Lect. lib. IX. cap. XXIV. Illi quippe videtur esse *arri-*

- 3 animadversa, Cæsar copias suas divisit; partemque legionum in castris Pompeji remanere iussit, partem in sua castra remisit: IV secum legiones duxit; commo-
 4 dioreque itinere Pompejanis occurrere cœpit: & progressus millia passuum VI aciem instruxit. Qua re animadversa, Pompejani in quodam monte constiterunt. Hunc montem flumen sublebat. Cæsar, milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti, noxque jam suberat, tamen munitione flumen à monte seclusit, ne noctu Pompejani aquari possent.
 5 Quo jam perfecto opere, illi de deditione, missis legatis, agere cœperunt. Pauci ordinis Senatorii, qui se cum iis conjunxerant, nocte fuga salutem petierunt.
 1 XCVIII. Cæsar prima luce omnes eos, qui in monte confederant, ex superioribus locis in planitiem descendere, atque arma projicere iussit. Quod ubi sine recusatione fecerunt, passisque palmis, projecti ad terram, flentes ab eo petierunt salutem: consolatus confurgere iussit: & pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conservavit; militibusque suis iussit, ne qui eorum violarentur,

Deorū superioris vocis diffusi, eique verbo, à contrario, respondere. Davies.

1. Militibusque suis iussit, ne qui eorum violarentur? Εἰμί? ut nāλω τινί, nam jubeo apud Latinos nullum casum regit, nisi cognatae significationis nomen addatur, ut si dicas jubeo iussionem. Sed in mss. Cujac. & Petavii pro iussit, est commendavit. An ita Cæsar scripsit? profecto verior ne verum sit. D. Vossius.

Ibid. 7 MSS. Norvic. Petav. Cujac. & Ursin. exhibent militibusque suis commendavit. Sed vulgatam lectionem non defero, quæ proba est & Latina. Didys Cretensis lib. II. cap. xxxv. Militibus, ut apud arma essent, jubet. Fictitius Abdius Hist. Apost.

lib. III. cap. xxix. iussit fratres, ut unusquisque teneat mortuum, docet &c. Sic etiam passim inferiorum scriptores, ut agnoscit G. J. Vossius de Constr. cap. xxxv. qui tamen falsus est in eo quod confirmavit nec Livium nec illius seculi quinquam sic locutum esse. En ipsa Livii verba lib. xxvii. cap. xxiv. Inde portas custodire iussit totius militum, praefectisque socium & centurionibus; sic omnes MSSs, fateor viro summo J. F. Gronovio, qui tamen aliter ex conjectura edidit, quod hanc locutionem solentem esse perperam existimaret, ut plura ostendere viri doctissimi Cass. Bonap. & Jac. Perizonius ad Sallust. Marci. lib. II. cap. IV. Davies.

ne quid sui desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris sibi legiones alias occurrere, & eas, quas secum duxerat, invicem requiescere, atque in castra reverti iussit: eodemque die Larissam pervenit.

XCIX. In eo proelio non amplius CC milites desideravit; sed centuriones, fortes viros, circiter XXX amissit. Interfectus est etiam fortissime pugnans Crastinus, cujus mentionem supra fecimus, gladio in os adversum coniecto. Neque id fuit falsum, quod ille in pugnam proficiscens dixerat. Sic enim Cæsar existimabat, eo proelio excellentissimam virtutem Crastini fuisse; optimeque eum de se meritum judicabat. Ex Pompejano exercitu circiter millia XV cecidisse videbantur: sed in deditionem venerunt amplius millia XXIV, (namque etiam cohortes, quæ praesidio in castellis fuerunt, sese Sullæ dediderunt. multi præterea in finitimas civitates refugerunt) signaque militaria ex proelio ad Cæsarem sunt relata CLXXX, & Aquilæ IX. L. Domitius ex castris in montem fugiens, quum vires eum lassitudine defecissent, ab equitibus est interfectus.

C. Eodem tempore D. Lælius cum classe ad Brundisium venit; eademque ratione, qua factum à Libone antea demonstravimus, insulam objectam portui Brundisino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundisio præerat, tectis instratisque scaphis elicit naves Lælianas; atque ex his longius productam unam quinqueremem, & minores duas in angustiis portus cepit: itemque per equites dispositos aqua prohibere classiarios instituit. Sed Lælius tempore anni commodiore usus ad navigandum, onerariis navibus Corcyra Dyrhachioque aquam suis supportabat; neque à proposito deter-

reba-

1. Ad Brundisium 7 Læva mens Messanarum navibus advolavit. Et cap. XI. Cn. Pompeius filius — ad Oricum præpositionem delendam esse censet. Sic & innumeris in locis Cæsar ret; nam cap. CI legitur Cassius ad alique boni auctores. Davies.

4 rebatur; neque ante prælium, in Thessalia factum, cognitum, aut ignominia amissarum navium, aut necessariorum rerum inopia, ex portu insulaque expelli potuit.

1 CI. Iisdem fere temporibus Cassius cum classe Syrorum, & Phoenicum, & Cilicum in Siciliam venit: & quum esset Cæsaris classis divisa in duas partes, & dimidiæ parti præesset P. Sulpicius prætor: Liboque ad fretum, dimidiæ M. Pomponius ad Messaniam; prius Cassius ad Messaniam navibus advolavit, quam
2 Pomponius de ejus adventu cognosceret: perturbatumque eum nactus, nullis custodiis, neque ordinibus certis, magno vento & secundo completas onerarias naves tæda, & pice, & stupa reliquisque rebus, quæ sunt ad incendia, in Pomponianam classem immisit, atque omnes naves incendit xxxv, ² in quibus erant
3 xx constrata: tantusque eo facto timor incessit, ut, quum esset legio præsidio Messanæ, vix oppidum defenderetur: &, nisi eo ipso tempore nunciis de Cæsaribus victoria per dispositos equites essent allati, existimabant plerique futurum fuisse, ut amitteretur. Sed
4 opportunissime nunciis allatis oppidum fuit defensum; Cassiusque ad Sulpicianam inde classem: profectus est & Libonem: applicatisque nostris ad terram navibus, propter eundem timorem, pari, atque antea, ratione

1. *Liboque ad fretum*] Libo, à quo paullo ante memoravit insulam contra portum Brundisium fuisse occupatam, Pompeianarum erat partium. Vide hujusce libri cap. xxiii. De alio itaque hic loquitur Cæsar, cujus tamen auctores non meminerunt, adeo ut locum mendis suspectum habeam. MS. Norvic. & edit. Rom. exhibent *Jubone ad fretum*; Beeroald. *Vibone ad fretum*: & sic legendum arbitror; Vibone enim oppidum erat Bruttiorum, à freto Siculo non longe diffusum. Vide *Christ. Cellarum*

Geogr. Antiq. lib. ii. cap. ix. p. 584. ed. Contabr. Davies.

2. *In quibus erant xx constrata*] *De lat. Petav. & Bongars. restituta.* Idem in codice Florentino & Casariensi reperit Brutus. D. Vossius.

3. *Profectus est & Libonem*] *Particula copulans non est in Codd. MS. Norvic. & edit. Rom. A. D. 1471. Profectus est Jubonem; Ven. Profectus est Libonem. Beeroald. Profectus est Libonem, quæ vera est lectio, ut paullo ante comprobatum est. D. Vossius.*

egit. secundum nactus ventum, onerarias naves circumter xl præparatas ad incendium immisit, & flamma ab utroque cornu comprehensa, naves sunt combustæ v. quumque ignis magnitudine venti latius serperet; milites, qui ex veteribus legionibus erant relictis præsidio navibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt, sed sua sponte naves conscenderunt, & à terra solverunt; impetuque facto in Cassianam classem, quinqueremes ii, in quarum altera erat Cassius, ceperunt. sed Cassius exceptus scapha refugit. Præterea duæ sunt
7 deprehensæ triremes. neque multo post de prælio factum in Thessalia cognitum est; ut ipsis Pompejanis fides fieret. nam ante id tempus fingi à legatis amicisque Cæsaribus arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex iis locis Cassius cum classe discessit.

CII. Cæsar omnibus rebus relictis persequendum fubi Pompejum existimavit, quascumque in partes ex fuga se recepisset, ne rursus copias comparare alias, & bellum renovare posset: & quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemque unam minoribus itineribus subsequi jussit. Erat
2 dictum Pompeji nomine Amphipoli propositum, uti omnes ejus provinciæ juniores, Græci, civesque Romani jurandi causâ convenirent. sed, utrum avertendæ
3 suspicionis causâ Pompejus proposuisset, ut quam diutissime longioris fugæ consilium occultaret, an novis delectibus, si nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur, existimari non poterat. Ipse ad ancho-
4 ram

1. *Existimari non poterat*] *Lego existimari, ut plerumque in mssis hæc duo confunduntur. Nisi existimari pro estimari ponatur. D. Vossius. Ibid.] Dionys. Vossio legendum videtur estimari non poterat; sed nihil opus est manu medica, nam in optimis scriptoribus hæc voces confunduntur. Terentius Heaut. Aët. ii. Sc. iii. 41. Nam ea res dedit tum*

existumandi copiam Cotidianæ vitæ consuetudinem. Idem Phorm. Aët. i. Sc. i. ii. Haud existimans Quanto labore partum. Ubi Donatus, pro estimans, inquit, Sallustius, Si, Quirites, pacem existimaretis. Livius lib. xxiii. cap. xv. Inde existimatu facile esse. Vide & J. F. Gronovium ad l. xxv. cap. ii. Davies.

ram una nocte constitit; & vocatis ad se Amphipoli hospitibus, & pecunia ad necessarios sumptus corrogata, cognito Cæsaris adventu, ex eo loco discessit, & 5 Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempestate retentus, navibusque aliis additis actuariis, in Ciliciam, 6 atque inde Cyprum pervenit. Ibi cognoscit, consensu omnium Antiochenis, civiumque Romanorum qui illic negotiarentur, arcem ante captam esse excludendi sui causâ; nunciosque dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas civitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capite 7 periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno consul fuerat, & P. Lentulo consulari, ac nonnullis aliis acciderat Rhodi, qui quum ex fuga Pompejum sequerentur, atque in insulam venissent, oppido ac portu recepti non erant: missisque ad eos nunciis, ut ex iis locis discederent, contra voluntatem suam naves solverunt. Jamque de Cæsaris adventu fama ad civitates perferebatur.

1 CIII. Quibus cognitis rebus, Pompejus, deposito adeundæ Syriæ consilio, pecunia societatis sublata, & à quibusdam privatis sumpta, & æris magno pondere ad militarem usum in naves imposito, duobusque milibus hominum armatis, partim quos ex familiis societatum delegerat, partim à negotiatoribus coegerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat, Pelusium pervenit. Ibi casu rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, cum sorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante mensibus per suos propinquos atque amicos regno expulerat: castraque Cleopatraz non longo spatio ab ejus castris distabant. Ad eum Pompejus misit, ut pro hospitio atque amicitia patris Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus

bus regis colloqui coeperunt, eosque hortari, ut suum officium Pompejo præstarent, neve ejus fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompeji milites; quos ex ejus exercitu acceptos in Syria Gabinus Alexandriam transduxerat, belloque confecto apud Ptolemæum patrem pueri reliquerat.

CIV. His tunc cognitis rebus, amici regis, qui 1 propter ætatem ejus in procuratione erant regni; sive timore adducti, ut postea prædicabant, ne, sollicitato exercitu regio, Pompejus Alexandriam Ægyptumque occuparet; sive despecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt, iis, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, cumque ad regem venire jussissent. Ipsi clam consilio inito Achillam præfectum regium singulari hominem audacia, & L. Septimium tribunum militum ad interficiendum Pompejum miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam notitia Septimii productus, 2 quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, 3 naviculam

par-

1. Septimium tribunum militum] In vulgatis Appiani exemplaribus lib.

11. B. C. pag. 480. legere est Σεπτίμιος ἀντὶ Ρωμαίων, τότε μὲν τοῦ βασιλέως, πάλαι δ' αὐτοῦ Πομπηίου στρατηγού. Et p. 481. Τὸν Σεπτίμιον εἰς ἐπινησίαν Ρωμαίων ἔντα, &c. sed utrobique reponendum est Σεπτίμιον nomen. Vide Plutarchum in Pomp. pagg. 660, 661. & Dionysium lib. xlii. pagg. 186, 187. Dionysius.

2. Bello prædonum] Id bellum intelligit, quod contra piratas Cilicis gessit Pompeius. Vide, præter alios Historicos, Florum lib. iiii. cap. vi. Idem.

3. Naviculam parvulam conscendit cum paucis suis atque ibi ab Achilla & Septimio interficitur] Sic quidem omnes Historici. Adi Plutarchum in Pompeio pag. 661. Appianum lib.

11. B. C. pag. 481. & Dionem lib. xlii. pag. 187. At Cicero de Divin. lib. ii. cap. ix. An, inquit, Cn. Pompeium censet tribus suis consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria letaturum fuisse, si scisset se in solitudine Ægyptiorum trucidatum iri, amisso exercitu: quæ si vera lectio, cum ab aliis omnibus, tum ab se ipso diversus abit vir præstantissimus. Vide Tusc. Quæst. lib. iiii. pag. 145. ed. Fabric. Unde mendosum esse locum crediderim. Repono si scisset se in celone (vel potius celoce; hoc enim navigium à plerisque celox dicitur. Vide Nonium Marcellum pag. 557.) Ægyptiorum trucidatum iri. Celo navis est biremis, vel triremis, ut testatur Isidorus Hispalensis lib. xix. cap. i. quod pulchre convenit cum Luciano, qui lib. viiii. v. 562. seqq. auctor est interfectores Pompeii biremi ven-
tos fuisse. Imperiti Monachi, cum

firmis auxiliis proficisci non dubitaverat; atque omnem
 4 sibi locum tutum fore existimabat. Alexandriæ de Pompeji morte cognoscit: atque ibi primum è navi egrediens clamorem militum audit, quos rex in oppido præsidii causa reliquerat; & concursum ad se fieri videt, quod fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudi-
 5 do majestatem regiam minui prædicabat. Hoc sedato tumultu, crebræ continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant: compluresque milites hujus urbis omnibus partibus interficiebantur.

1 CVII. Quibus rebus animadversis, legiones sibi alias ex Asia adduci jussit, quas ex Pompejanis militibus confecerat. ipse enim necessario Eteliis tenebatur; qui Alexandria navigantibus sunt adversissimi venti. Interim
 2 controversias regum ad populum R. & ad se, quod esset consul, pertinere existimans, atque eo magis officio suo convenire, quod superiore consulatu cum patre Ptolemæo, & lege, & S. C. societas erat facta; ostendit sibi placere, regem Ptolemæum, atque sororem ejus Cleopatram, exercitus, quos haberent, dimittere; & de controversiis jure apud se potius, quam inter se armis, disceptare.

1 CVIII. Erat in procuratione regni propter ætatem pueri nutricius ejus, eunuchus, nomine Pothinus. Is primum inter suos queri atque indignari cœpit, regem ad dicendam causam evocari; deinde adiutores
 2 quosdam conscios sui nactus ex regiis amicis, exercitum à Pelusio clam Alexandriam evocavit; atque eundem Achillam, cujus supra meminimus, omnibus copiis præfecit. Hunc incitatum suis, & regis instatam pollicitationibus, quæ fieri vellet, litteris nunciisque
 3 edocuit. In testamento Ptolemæi patris heredes erant scripti ex duobus filiis major; & ex duabus ea, quæ

1. Propter ætatem pueri] Erat tantum annos tredecim natus, testan-

te Appiano lib. II. B. C. p. 414. Davies.

ætate antecedeat. Hæc uti fierent, per omnes deos, perque fœdera, quæ Romæ fecisset, eodem testamento Ptolemæus populum R. obtestabatur. Tabulæ testamenti, unæ per legatos ejus Romam erant allatæ,
 4 ut in ærario ponerentur (eæ, quum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompejum sunt depositæ,) alteræ, eodem exemplo, relictæ, atque obsignatæ Alexandriæ proferebantur.

CIX. De his rebus quum ageretur apud Cæsarem; isque maxime vellet pro communi amico atque arbitro controversias regum componere: subito exercitus regius, equitatusque omnis venire Alexandriam nuntiatur. Cæsaris copiarum nequaquam erant tantæ, ut eis extra oppidum, si esset dimicandum, confideret. relinquebatur, ut se suis locis oppido teneret, consiliumque Achillæ cognosceret. Milites tamen omnes in armis esse jussit: Regemque hortatus est, ut ex suis necessariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; & quid esset suæ voluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides, & Serapion, qui
 4 ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum auctoritatem habuerant, ad Achillam pervenerunt. Quos ille, quum in conspectum ejus venissent, prius, quam audiret, aut, cujus rei causâ missi
 5 essent, cognosceret, corripit, ac interfici jussit. quorum alter accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso subla-

2. Ut in ærario ponerentur] Quod in xde Saturni. Notum est solitos Romanos, fœdera, pactiones, testamenta in templis reponere, tantquam custodia tutissima. Forſan & quod hæc re pactorum aut supremæ voluntatis violatoribus, imprecarentur iram Deorum. Sic apud Tacitum 1. Annal. Augusti testamentum inſtatam per virgines Veſta. quibus sæpe talia committi ſolita. Memini quoque in Saluſtius legere me, in fano ſepoſitas fuiſſe tabulas fœderis. Et

exempla alia congeſſit Lipſius. D. Voſſius.

2. Alter accepto vulnere occupatus] Ultima vox huc non convenit, cum ipſa etiam interſectum denotet. Velleius Paterculus lib. II. cap. LVII. ubi de Cæſaris morte loquitur: Dum clementiam, quam præſtitit, exſpectat, incautus ab ingratis occupatus eſt. Juſtinus lib. VII. cap. IV. Inſidiis autem Eurydices uxoris — occupatus fuiſſet &c. Hoc ſenſit J. F. Gronovius, quæ de cauſa reſcribit alter accepto vulnere

6 sublatuſ, alter interfectuſ eſt. Quo facto, regem ut in ſua poteſtate haberet, Cæſar effecit; magnamque regium nomen apud ſuos auctoritatem habere exiſtimans, & ut potiuſ privato paucorum & latronum conſilio, quam regio ſuſceptum bellum videretur.

1 CX. Erant cum Achilla copiæ, ut neque numero, neque genere hominum, neque uſu rei militariſ contemnendæ viderentur. millia enim xx in armis habebat. Hæ conſtabant ex Gabinianiſ militibuſ: qui jam in conſuetudinem Alexandrinæ vitæ atque licentiæ venerant, & nomen diſciplinamque populi R. dediderant, uxoreſque duxerant, ex quibuſ plerique liberos habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibuſ latronibuſque Syriæ, Ciliciæque provinciæ, finitimarumque regionum. Multi præterea, capitiſ damnati, exuleſque convenerant: fugitivique omnibuſ noſtriſ certuſ erat Alexandria receptuſ, certaue vitæ conditio, ut dato nomine militum eſſent numero: quorum ſi quiſ à domino comprehenderetur, concurſu militum eripiebatur, & qui vim ſuorum, quod in ſimili culpa verſabantur, ipſi pro ſuo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem depoſcere; hi bona locupletum diripere ſtipendii augendi cauſſa, regiſ domum obſidere, regno expellere alioſ, alioſ accerſere, vete-

re

re ſopituſ; dicuntur enim *ſopiri*, qui aut iſti aut aliunde mente conſternati deliquium patiuntur & pro mortuiſ concidunt, ut plurimiſ oſtendit vir doctiſſimuſ Obſerv. lib. xv. cap. viii. pag. 120. Mihi tamen hic præplacet alter accepta *vulnere obſopituſ*, hæc enim conjectura proxime Codicum ſcripturam accedit, eaque voce uſuſ eſt *Solinuſ* cum alibi, tum cap. xii. editiſ, Salmatiſ, Davieſ.

1. *Qui vim ſuorum defendebant*] Inſolent loquendi genus, *vim ſuorum*, pro, *vim ſuiſ inlatam*. Non abſimili modo libro de bello Africa-

no, ni fallor, legitur *Sopiuſ multa de terrore ſuo*, id eſt, quem hoſtibuſ incuſſiſſet ipſe. D. Voſſiuſ.

Ibid.] Propulſabant vim ſuiſ illatam. *Diſſyſ* Cretenſiſ lib. i. cap. iv. *Ob injuriam affiniſ*, qua ſupra memoravimus, conſternabatur. Sic & lib. ii. cap. xxx. *Injuria ſacerdotiſ* eſt injuria ſacerdoti illata. Simili modo apud *Apuleiuſ* *Metam.* lib. i. pag. 9. *Impune ſe reſatorum meoſ contumeliuſ putat*. De huiuſmodi vocibuſ reciprociſ vide *A. Gelliuſ* Noct. Attic. lib. ix. cap. xii. ac intt. ad *Phædruſ* lib. ii. Fab. viii. Davieſ.

Urbs Alexandria

A. Urbs Alexandria. B. Domus regia. C. Theatrum conjunctum domui regie, quod arcis tenebat locum atque habebat ad portum. D. Insula Pharus. E. Agrippa iter in longitudinem passuum DCCCC se extendens, quo cum oppido insula coniungitur. F. Caesar se à morio egit & natus periculum evasit. G. Naves Rhodae numero 9. in destruxit Caesaris. H. Naves Ponticae octo collocatae in sinistro cornu. I. Naves subsidariae. K. Duae & viginti naves de classe Alexandrinae in fronte. L. Naves reliquae Alexandrinae in secundo ordine. M. Navigia minora & schaphae armatae Alexandrinorum. N. Palus Mareotis sive Mareotis à meridie Alexandrinum altius. O. Vallum Caesaris ad palatium. P. Portus quem tenuit Caesar. Q. Portus quem tenuit classis Alexandriae.

DE BELLO CIVILI LIB. III.

601

re quodam Alexandrini exercitus instituto consueverant. Erant praeterea equitum millia 11, qui inveteraverant compluribus Alexandriae bellis. Hi Ptolemaeum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Aegyptiis gesserant. Hunc usum rei militaris habebant.

CXI. His copiis fidens Achilles, paucitatemque militum Caesaris despiciens, occupat Alexandriae: praeterea oppidi partem, quam Caesar cum militibus tenebat, primo impetu domum ejus irrumpere conatus est: sed Caesar dispositis per vias cohortibus impetum ejus sustinuit. Eodemque tempore pugnatum est ad portum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem. simul enim, diductis copiis, pluribus viis pugnabatur: & magna multitudo naves longas occupare hostes conabantur: quarum erant auxilio L. missae ad Pompejum: quae, proelio in Thessalia facto, domum redierant. Illae triremes omnes, & quinqueremes erant, aptae instructaeque omnibus rebus ad navigandum. Praeter has, xxiii erant, quae praesidii causa Alexandriae esse consueverant, constratae omnes; quas si occupassent, classe Caesari erepta, portum ac mare totum in sua potestate haberent: comite auxilioque Caesarem prohiberent. Itaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit. quum ille celerem in ea re victoriam, hi salutem suam consistere viderent. Sed rem obtinuit Caesar; omnesque eas naves, & reliquas, quae erant in navalibus, incendit; quod tam late tueri tam parva manu non poterat, confestimque ad Pharum navibus milites exposuit.

CXII. Pharos est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa, quae nomen ab insula accepit. Haec insula obiecta Alexandriae portum efficit:

1. Praeterea oppidi partem, quam Caesar J Locus literula corrigendus, quamvis libri veti, repugnant. Scribo oppidi parte. Manuscriptus noster non incommode habet, praeter eam oppidi partem. D. Vossius.

Pp 5

cit : ¹ sed à superioribus regionibus in longitudinem passuum DCCCC in mare jactis molibus, angusto itinere, & ponte cum oppido conjungitur. In hac sunt insula domicilia Ægyptiorum, & vicus, oppidi magnitudine : quæque ubique naves imprudentia, aut tempestate paullulum suo cursu decesserint, has more prædonum diripere consueverunt. Iis autem invitis, à quibus Pharos tenetur, non potest esse, propter angustias, navibus introitus in portum. Hoc tum veritus Cæsar, hostibus in pugna occupatis militibusque expositis, Pharum apprehendit, atque ibi præsidium posuit. Quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum, auxiliaque navibus ad eum supportari possent : dimisit enim circum omnes propinquas regiones ; atque inde auxilia evocavit : reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, ut æquo prælio discederetur, & neutri pellerentur, (id efficiebant angustiae loci) paucisque utrimque interfectis, Cæsar loca maxime necessaria complexus, noctu præmunit : hoc tractu oppidi pars erat regiae exigua, in quam ipse habitandi causa initio erat indutus, & Theatrum conjunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditusque habebat ad portum, & ad reliqua navalia. Has munitiones insequentibus auxit diebus, ut pro muro objectas haberet, neu pugnare invitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi regis, vacuum possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transjecit, unaque bellum administrare cepit.

10 Sed celeriter est inter eos de principatu controversia or-

¹. Sed à superioribus regionibus — in mare jactis molibus] Joan. Brodeus Miscell. lib. III. cap. v. reponit à superioribus Regionibus, quia in mare moles jacere, non regionum est, sed hominum. Et hanc quidem conjecturam occupaverat Ph. Beroaldus, ita enim legitur in edit. quam procuravit A. D. 1508. Verum, ut opinor, sana est lectio à MSS. Codd.

& antiquissimis edit. constanter representata, nam vult Cæsar, in mare jactas fuisse moles, quas à superioribus regionibus convexerant. Superiores regiones sunt montuosæ, aliisque minus depressæ. Eodem sensu superiora loca sæpe dixit nodus. Vide lib. III. B. G. capp. III. & XIV. Davies.

ta, quæ res apud milites largitiones auxit. ¹ magnis enim jacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur, Pothinus, nutricius ¹ pueri, & procurator regni, in parte Cæsaris, quum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque ne negotio desisteret, neve animo deficeret, indicatis deprehensisque internunciis, à Cæsare est interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

¹. Magnis enim jacturis] Codex XII. Simili fere modo hujusmodi Brant. perperam exhibet *auxuris*. largitiones *damna* nuncupavit Plinius Jacturæ sunt dona sive munera. Vide in Paneg. cap. XII. Davies.

**A. HIRTIIPANSÆ
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ALEXANDRINO
LIBER UNUS.**

A. HIRTII PANSÆ
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ALEXANDRINO
LIBER UNUS.

SUMMARIUM LIBRI DE BELLO
ALEXANDRINO.

Belli Alexandrini historia continuata. X. Proliis aliquibus victor Cæsar, XVII. castella ad portum constructa, quedam occupat, quedam frustra temens, XXI. natatu periculum evadit. XXIV. Ptolemaum Regem ad suos remissum, hostemque factum XXVIII. Cæsar, conjunctis cum Mithridate Pergameno copiis, profectus XXXI. Ipse Rex mergitur. XXXIV. Interea Domitius Calvinus in Ponto parum prospere rem gerit: XLII. & Illyricum, varia aliquandiu fortuna jactatum, tandem, virtute Vatinius, XLVII. Cæsari restituitur. XLVIII. Sub idem tempus turba in Hispania ultionem, ob extorsiones Cassii Longini, exorta, LXIII. interventu Lepidi, & morte Cassii, paullum sedantur. LXXXVII. Cæsar, summa felicitate victo Pharnace, celerrimeque Pontico bello confecto, & provinciis pacatis, in Italiam revertitur.

I. **B**ello Alexandrino confiato, Cæsar Rhodum, atque ex Suria Ciliciaque omnem classem accersit, ex Creta sagittarios, equitesque ab-

1. Ab rege Nabataeorum Malcho Ipsa vox ultima Regem significat, & ab Hebraica מלך ortum ducit, Porphy-

rius in vita Plotini. Βασιλεως ἡ βασιλεια τοῦ Πτολεμαίου ἐστὶν ὡς καὶ παλαιὰ διδάσκει Μάχης ἀπο-

ge Nabataeorum Malcho evocat: tormenta undique conquiri, & frumentum mitti, auxiliaque adduci jubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: 2 atque omnes oppidi partes, quæ minus firmæ esse viderentur, testudinibus, atque musculis aptantur: ex ædificiis autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur; quantumque aut ruinis dejicitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur: nam incendio fere tuta est Alexandria; quod sine 3 contignatione ac materia sunt ædificia, & structuris atque fornicibus continentur, testæque sunt rudere, aut pavimentis. Cæsar studebat maxime, ut, quam angustissimam partem oppidi 2 palus à meridie interjecta efficiebat, hanc operibus, vineisque agendis, à reliqua 4 parte urbis excluderet; illud sperans, primum, ut, 5 quum esset in duas partes urbs divisa, acies uno consilio atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurri, atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset; in primis vero, ut aqua, pabuloque abundaret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nul-

1. Vide & Luc. Holstenium de vit. & script. Porphyrii cap. II. Davies.

1. Testudinibus atque musculis aptantur] Ultima vox satis hic apta non videtur Just. Lipsio, qui lib. I. Politic. Dial. IX. quatiuntur, captantur, aut tale aliquid mallet: liquet enim, ut putat, è sequentibus, Cæsarem hoc fecisse, ut munitiones suas proferret, & plus loci occuparet. Itaque sententia est, testudines & musculos admotos ad minus firmas oppidi partes, easque dejectas. Brant.

2. Palus à meridie interjecta] Lacus à meridie Alexandriam alluit: nomen est Mareia sive Mareotis. Hunc Nilus multis fossis è superioribus partibus simul & lateribus adauget, estque portus ibi longe copiosior &

ditior maritimo. Vide Strabonem lib. XVII. pag. 793. Glandorp.

3. Illud sperans] Fulv. Ursinus ex conjectura reponit illud spectans, & sane sic exhibent editt. Beroald. Vascos. eoque alludunt MSS. Brant. Norvic. ac editt. Rom. Ven. in quibus est illud expectans, præterquam quod eo modo sæpius loquatur Cæsar: interdum tamen aliter. Sic lib. I. B. C. cap. XLIII. Hoc sperans, legiones tres ex castris educit. Et lib. III. B. C. cap. LXXXV. Hoc sperans, ut, movendis castris pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria re uteretur. Manifestum igitur est, lectionem vulgatam ferri posse, quam tamen, vir erroribus excubendis natus, Joan. Godwinus ejiciendam censet, Davies.

nullam omnino facultatem habebat : quod utrumque palus large præbere poterat.

- 1 II. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla, aut mora inferebatur : nam in omnes partes, per quas fines Ægyptii, regnumque pertinet, legatos, conquistoresque delectus habendi causa miserant; magnumque numerum in oppidum telorum, 2 atque tormentorum convexerant : nec minus in urbe maximæ armorum erant institutæ officinæ : servos præterea puberes armaverant, quibus domini locupletiores 3 victum quotidianum, stipendiumque præbebant. Hæc multitudo disposita, munitiones semotarum partium tuebantur : veteranas cohortes vacuas in celeberrima urbis locis habebant; ut, quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportunæ essent. Omnibus viis atque angiporis triplicem valum obduxerant : erat autem quadrato exstructus saxo; 4 nec minus XL pedes altitudinis habebat; quæque partes urbis inferiores erant, has altissimis turribus denorum 5 tabulatorum munierant. Præterea 1 alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant; subjectisque eas rotis, 2 funibus jumentisque objectis, directis plateis in quamcunque erat visum partem movebant.

- 1 III. Urbs fertilissima & copiosissima omnium rerum ap-

1. Alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant] Nescio quem locum hic habere poterit vox ultima. Lego confixerant. Sic Plinius H. N. lib. x. cap. xxxiii. dixit nidos confingere. Davies.

2. Funibus jumentisque objectis, directis plateis] In eo solo variant Codd. quod MS. Norwic. & edit. Rom. Ven. Beroald. cum aliis nonnullis exhibeant directis plateis, unde Pet. Ciaconius, omiſſa voce & mutata distinctione, rescribit funibus jumentisque objectis plateis, ut velit Hirtius, jumenta objectu pluteorum fuisse protecta; nec ab hac sen-

tentia abhorreere videtur Joss. Lipsius, qui Poliorc. lib. ii. Dial. ii. pro objectis præterea legit oblectis, absque causa quidem Iontica, etiamſi priorem emendationem recipiamus, cum Caesar lib. ii. B. C. cap. xv. dixerit adversus plateas oblectas. Sana est, ut arbitror, lectio recepta. Sic hujusce libri cap. xiiii. Montibus tamen altis ab duobus laevibus objectis. Hoc certe præstat Sylligerane rationi, pro qua vox oblecta tota est eliminanda. Turres procul dubio aliaque omnia iis plateis scilicet aguntur, quæ rectæ sunt & sine multis flexibus. Davies.

apparatus suggerebat. Ipsi homines ingeniosissimi atque acutissimi, quæ à nobis fieri viderant, ea sollertia efficiebant, ut nostri illorum opera imitati viderentur : & sua sponte multa reperiebant; unoque tempore & no- 2 stras munitiones infestabant, & suas defendebant : at- 3 que hæc principes in consiliis, concionibusque agita- bant, populum Romanum paullatim in consuetudinem ejus regni venire occupandi : paucis annis antea 1 Gabinium cum exercitu fuisse in Ægypto : Pompejum se ex fuga eodem re- 4 cepisse; ac Casarem venisse cum copiis; neque morte Pompeji quidquam profectum, quo minus Caesar apud se commoraretur : quem si non expulissent, futuram ex regno provinciam : 5 idque agendum mature : namque eum, interclusum temporibus propter anni tempus, recipere transmarina auxilia non posse.

IV. Interim, dissensione orta inter Achillan, qui veterano exercitui præerat, & Arsinoën regis Ptolemæi minorem filiam, ut supra demonstratum est, 2 quum uterque utrique insidiaretur; & summam imperii ipse obtinere vellet; præoccupat Arsinoë per Ganymedem eunuchum, nutricium suum, atque Achillan interficit. Hoc occiso ipsa sine ullo socio & custode omne im- 2 perium obtinebat : exercitus Ganymedi transditur. Is suscepto officio largitionem in milites auget; reliqua pari diligentia administrat.

V. Alexandria est fere tota suffossa, specusque habet ad Nilum pertinentes, quibus aqua in privatas domos inducitur, quæ paullatim spatio temporis liqueſcit ac sub-

1. Gabinium cum exercitu fuisse in Ægypto] Eo missus est Gabinus, ut Ptolemæum, ejecto Archelao, reduceret. Vide notat. ad lib. iiii. B. C. cap. v. Huc respicit Valerius Maximus lib. ix. cap. i. ex. ext. 6. Davies.

2. Quum uterque utrique insidiaretur] Locum hunc citat Laurentius Vallæ

elegantiarum lib. i. i. non ausurus sic loqui, eo quod Cicero & Quintilianus nunquam ita locuti sint, cum tamen Terentius & Caesar sic scripserint, idque Græcorum imitatione, qui dicunt ἰνδρίγον ἰνδρίγον, quomodo docet Guilielmus Budani. Glandorp.

- 2 subsidit. Hacuti domini ædificiorum, atque eorum familia consueverunt: ¹ nam quæ flumine Nilo fertur, adeo est limosa atque turbida, ut multos variosque morbos efficiat: sed ea plebes ac multitudo contenta est necessario, quod fons urbe tota nullus est. Hoc tamen flumen in ea parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis tenebatur: quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros aqua intercludi; qui distributi munitionum roendandarum causâ vicatim ex privatis ædificiis specubus & puteis extracta aqua utebantur.

- 1 VI. Hoc probato consilio, magnum ac difficile opus aggreditur: interseptis enim specubus, atque omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur, aquæ magnam vim ex mari rotis ac machinationibus exprimere contendit: hanc locis superioribus fundere in partem Cæsaris non intermittebat: quamobrem falsior paullo præter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis, magnamque hominibus admirationem præbebat, quam ob causâ id accidisset; nec satis sibi ipsi credebant; quum se inferiores ejusdem generis, ac saporis, aqua dicerent uti, atque ante consuescent: vulgoque inter se conferebant, & degustando, quantum inter se differrent aquæ, cognoscebant. Parvo vero temporis spatio, hæc propior bibi non poterat omnino: illa inferior corruptior jam, falsiorque reperiebatur.

- 1 VII. Quo facto dubitatione sublata, tantus incessit timor, ut ² ad extremum casum omnes deducti viderentur.

¹. Nam qua flumine Nilo fertur, adeo est limosa atque turbida] Servius ad illum versum Virgili lib. iv. Georgic. vl. 291.

Et vividam Egyptum nigra sæcundat arena.

Novum enim, inquit, limum semper trahit, qui efficit sæcunditatem, unde & Nilus dictus est, quasi νῆλος ἵδης trahens. Nam antea Nilus latine Melo dicebatur. Festus: Melo, inquit, alio

nomine Nilus vocatur, Cicero lib. ii. de natur. deor. Egyptum Nilus irrigat, & cum tota æstate obrutus, completamque tenuerit; tum relinquit. Vide Pompon. Melam lib. i. cap. ix. Et Joan. Geyop. Becanum in Nilologo. Brant.

2. Ad extremum casum omnes deducti viderentur] MS. Norvic. & nonnullæ editt. ad extremum casum perculi &c. Sic Curtius lib. iv. cap. 2. Sollicitisque sub ipsum tantum deducti

rentur, atque alii morari Cæsarem dicerent, quin naves conscendere juberet; alii multo graviores extimescerent casum; quod neque celari Alexandrinos possent in apparanda fuga, quum hi tam parvo spatio distarent ab ipsis; neque, illis imminentibus atque insequentibus, ullus in naves receptus daretur. Erat autem magna multitudo oppidanorum in parte Cæsaris, quam domiciliis ipsorum non moverat; quod ea se fidelem palam nostris esse simulabat, & descivisse à suis videbatur: ¹ ut, si mihi defendendi essent Alexandrini, quod neque fallaces essent, neque temerarii, multa oratio frustra absumeretur: quum vero uno tempore & natio eorum, & natura cognoscatur; aptissimum esse hoc genus ad prodicionem, nemo dubitare potest.

VIII. Cæsar suorum timorem consolatione & ratione minuebat: nam puteis fossis aquam dulcem posse reperiri affirmabat; ² omnia enim litora naturaliter aquæ dulcis venas habere: quod si alia esset litoris Egyptii natura, atque

omnium

minis casum ingens religio — incussa est. Non multo aliter Livius lib. iv. cap. xxvii. casum accipitis eventus dixit, & casum fortuna Justinus lib. xxvii. cap. i. Davies.

1. Ut, si mihi defendendi essent Alexandrini, quod neque fallaces essent, neque temerarii] Editt. Rom. Ven. Bernold. habent ut tum mihi &c. MS. autem Norvic. ut mihi defendendi essent Alexandrini, neque fallaces essent neque temerarii. Testatur quidem Joan. Geyop. locum esse corruptum & Codices MSSos variare, quorum ultimam diversas lectiones exhibuissent. Loquendi sane modus vituperari non potest, eandem enim phrasin adhibet Cicero Offic. lib. iii. cap. vii. ubi ait: Primum Panatius in hoc defendendus est, quod non utilia cum hostibus pugnare aliquando posse dixerit. Attamen, nisi fallor, latens est mendum: nam licet temeritatis vitio laborassent Alexandrini, de eo agendi hic non erat locus. Rescribo

itaque quod neque fallaces essent, neque VETERATORII. Hujusce libri cap. xxiv. Etsi fallacem gentem (de Alexandrinis loquitur) semperque alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat. Propertius lib. iii. Eleg. ix. 33.

Noxia Alexandria, dolis aptissima tellus.

Quin & tota Egyptiorum natio fraudibus & versutis adeo erat dedita, ut Etymologici Magni scriptor Αἰγυπτιακῶν interpretetur πανουργία. Idem.

2. Omnia enim litora naturaliter aquæ dulcis venas habere] Si hoc sit perpetuum, ratio est, quia particula aquæ per terræ poros ferantur, dum salinæ, ob figuram, in arctioribus meatibus hæreant, unde nonnulli Philosophi fontium à mari longissime distitorum originem duxere. Vide Ren. Cartesium Princ. Philos. Part. iv. §. lxiv. seqq. Davies

omnium reliquorum; tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hostes classem haberent, prohiberi sese non posse, quominus quotidie aquam navibus peterent, vel à sinistra parte à Paratonio, vel à dextra ab insula; quæ diversæ navigationes nunquam uno tempore adversis ventis præcluderentur; 3 fuge vero nullum esse consilium non solum iis, qui primam dignitatem haberent, sed ne iis quidem, qui nihil, præterquam de vita, cogitarent: magno negotio impetus hostium adversos ex munitionibus sustineri: quibus relictis, nec loci, 4 nec numero pares esse posse: magnam autem moram & difficultatem adscensum in naves habere, præsertim ex scopulis summam esse contra in Alexandrinis velocitatem, locorumque & adificiorum notitiam: hos præcipue in victoria insolentes, præcursuros & loca excelsiora atque adificia occupaturos: ita fuga navibusque nostros prohibituos: proinde ejus consilii obliviscerentur, atque omni ratione esse vincendum cogitarent.

- 1 IX. Hac oratione apud suos habita, atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum conferant, neve quam partem nocturni temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna una nocte vis aquæ dulcis inventa est. Ita operosis Alexandrinorum machinationibus, maximisque conatibus, non longi temporis labore, occursum est. Eo biduo legio xxxviii et 3 dedititiis Pompejanis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis imposita in naves à Domitio Calvino, ad littora Africæ, paullo supra Alexandriam, delata est. 4 Hæ naves Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur: sed loca sunt egregia

1. Vis aqua dulcis] ἡ δὲ ἀπὸ πλῶν
Græcis aqua fluminum aut fontium,
non salia; contraria marinæ. Cicer-
o vi. in Verr. In hac insula extrema
est fons aqua dulcis, cui nomen Are-

thusa est, incredibili magnitudine, pi-
nissimus piscium. Virgilius Eclog. i.
47.

Dulcis aqua salientem suum refugium
rivo, Brant,

omni illa regione ad tenendas anchoras. Hi, quum diu retinerentur, atque aquæ inopia premerentur, navigio ætuario Cæsarem faciunt certiores.

X. Cæsar ut per se consilium caperet, quid facien- 1
dum videretur, navim conscendit, atque omnem clas-
sem sequi iussit, nullis nostris militibus impositis; quod, 2
quum longius paullo discederet, munitiones nudare
nolebat: quumque ad eum locum accessisset, qui appel-
latur Cherronesus, aquandique causâ remiges in ter-
ram exposuisset, nonnulli ex eo numero, quum lon-
gius à navibus prædatum processissent, ab equitibus ho-
stium sunt excepti: ex iis cognoverunt, Cæsarem ip- 3
sum in classe venisse, nec ullos milites in navibus ha-
bere. Qua re comperta, magnam sibi facultatem for-
tunam obtulisse bene gerendæ rei crediderunt: itaque 4
naves omnes, quas paratas habuerant ad navigandum,
propugnatoribus instruxerunt, Cæsarique redeunti
cum classe occurrerunt: qui duabus de causis eo die 5
dimicare nolebat, quod & nullos milites in navibus ha-
bebat, & post horam x diei res agebatur: nox autem
allatura videbatur majorem fiduciam illis, qui locorum
notitia confidebant: sibi etiam hortandi suos auxilium
defuturum; quod nulla satis idonea esset hortatio,
qua neque virtutem posset notare, neque inertiam. 6
Quibus de causis naves, quas potuit, Cæsar ad ter-
ram detrahit: quem in locum illos successuros non
existimabat.

XI. Erat una navis Rhodia in dextro Cæsaris cor- 1
nu longe ab reliquis collocata. Hanc conspicati hostes
non tenuerunt sese; magnoque impetu iv ad eam con-
stratae

1. Ex eo numero] Sic reposui ex
MS. Norwic. & editt. Rom. Ven. Be-
rard. cum recentiores pronomen o-
mittant, quod omnino videtur de-
siderari. Davies.

2. Naves, quas potuit, Cæsar ad
terram detrahit] Detrahens naves hic

est eas de mari in litus trahere,
quod mare altius sit, quam breve
littoris vadum, deorsumque ex al-
to & pelago in vadosa littora de-
duci videantur. Græcis κατέλκυν,
ut docet Hadr. Turnebus lib. xiv. ad-
vers. cap. xvi. Brant.

- 2 stratae naves, & complures apertae contenderunt: cui coactus est Caesar ferre subsidium, ne turpiter in conspectu contumeliam acciperet; quamquam, si quid
3 gravius illi accidisset, merito casurum judicabat. Praelium commissum est magna contentione Rhodiorum: qui quum in omnibus dimicationibus & scientia & virtute praestitissent, tum maxime illo tempore totum onus sustinere non recusabant; ne quod suorum culpa detrimentum acceptum videretur. Ita praelium secundissimum est factum. Capta est una hostium quadriremis: ¹ depressa est altera: ² deinde omnes ³ epibatis nudatae: magna praeterea multitudo in reliquis navibus
5 propugnatorum est interfecta. Quod nisi nox praelium diremisset, tota classe hostium Caesar potitus esset. Haec calamitate perterritis hostibus, adverso vento leniter flante, naves onerarias Caesar remulco victricibus suis Alexandriam deducit.
- 1 XII. Eo detrimento adeo sunt fracti Alexandrini, quum non jam virtute propugnatorum, sed scientia classiariorum se victos viderent **** ⁴ quibus, & superioribus locis sublevabantur, ut ex aedificiis defendi pos-

1. Depressa est altera, deinde omnes] Editt. Rom. Ven. Beroald. aliaque nonnulla exhibent depressa est altera, alteraque perturbata, deinde &c. unde rescribit J. Fr. Gronovius Obsev. lib. iv. cap. xix. alteraque perforata. Feliciter, ut opinor, sic enim, inter alios, locutus est noster huiusce libri cap. xxv. Davies.

2. Deinde omnes epibatis nudatae] MSS. Norvic. & Thuan. cum editt. vertt. repraesentant deinde omnibus, ex qua varietate Joan. Glandorpius scribendum putavit deinde nonnullae omnibus: Hadr. autem Turnebus Advers. lib. xiv. cap. xvi. duas omnibus &c. Lubens rescripserim dein duas omnibus epibatis nudatae, quae quidem minima est mutatio, multoque minus,

quam reliquae conjecturae, ab i. Codicum lectione. Idem.

3. Epibatis nudatae] Sunt Epibatae qui navalibus operis se merent, non aliter atque in castris milites: Classiaris vocat postea Hirtius, sic & passim Caesar. Brant. Vide Joan. Schefferum Mil. Nav. lib. ii. cap. iiii. Davies.

4. Quibus & superioribus locis sublevabantur, ut ex aedificiis defendi possent] Ante haec verba manifestissima est hiatus, quem intulit vetustas, unde apparet temere se gessisse Pa. Caconium, qui reposuit ut vix aedificia defendi possent, cum de locis tam mutilis nihil certo possit determinari. Hujus tamen lacunae in MS. Norvic. & editt. Rom. Ven. Beroald. nulla est indicium. Idem.

possent: & materiam cunctam objicerent, quod nostrae classis oppugnationem etiam ad terram verebantur. Idem, postea quam Ganymedes in concilio confirmavit, sese & eas, quae essent amissae, restitutum, & numerum adaucturum, magna spe & fiducia veteres reficere naves, accuratiusque huic rei studere atque inservire instituerunt: ac, tametsi amplius ex navibus longis
3 in portu navalibusque amiserant, non tamen reparandae classis cogitationem deposuerunt: videbant enim non auxilia Caesari, non commeatus supportari posse, si classe ipsi valerent. Praeterea nautici homines, & urbis
4 & regionis maritimae, quotidianoque usu a pueris exercitati, ¹ ad naturale ac domesticum bonum refugere cupiebant: & quantum parvulis navigiis proficissent, sentiebant: itaque omni studio ad parandam classem incubuerunt.

XIII. Erant omnibus ostiis Nili custodiae exigendi
1 portorii causa dispositae. Naves veteres erant ² in oculis regiae navalibus, quibus multis annis ad navigandum non erant usi. Has reficiebant; illas Alexandriam revocabant. Deerant remi: porticus, gymnasia,
2 aedificia publica detegebant: asseres remorum usum obtinebant: aliud naturalis sollertia, aliud urbis copia, subministrabat. Postremo non longam navigationem
3 parabant, sed praesentis temporis necessitati serviebant, & in ipso portu confligendum videbant. Itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes xxii,
4 quinquereemes v confecerunt: ad has minores apertasque complures adjecerunt; & in portu periclitati remi-

1. Ad naturale & domesticum bonum refugere cupiebant] Sic ex vetustissimis & fidelissimis exemplaribus legit Pet. Victorius Var. Lect. lib. x. cap. xxiv. cum in MS. & excusis legatur ad naturalem & domesticum usum. Brant.

2. In oculis regiae navalibus] Editt.

Rom. Ven. Beroald. in oculis regionis navalibus, quae lectio non placet, cum liqueat haec navalia Alexandriae fuisse sita. An scribendum in oculis regis navalibus? Ea certe in palatio regio fuisse, vix crediderim. Davies.

migio, quid quæque earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt, seque ad conflegendum omnibus rebus paraverunt. Cæsar Rhodias naves 1 x habebat (nam, x missis, 1 una in cursu littore Ægyptio decesserat,) Ponticas 11 x, Lycias v, ex Asia x11. Ex his quinquereemes v erant, & quadriremes x: reliquæ infra hanc magnitudinem, & pleræque apertæ. Tamen virtute militum confusus, cognitis hostium copiis, se ad dimicandum parabat.

- 1 XIV. Postquam eo ventum est, ut sibi uterque eorum confideret; Cæsar Pharon classe circumvehitur, adversasque naves hostibus constituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. Inter has spatium cō passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naves videbatur. Post hunc ordinem reliquas naves subsidio distribuit: quæ quamque earum sequatur, 2 & cui subveniat, constituit atque imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt, atque instrunt; in fronte collocant xx11: reliquas subsidiarias in 4 secundo ordine constituunt: magnum præterea numerum minorum navigiorum & scapharum producunt cum malleolis, ignibusque; si quid ipsa multitudo, & clamor, & flamma nostris terroris asferre possent. 5 Erant inter duas classes vada transitu angusto, quæ pertinent ad regionem Africæ: (sic enim prædicant, partem esse Alexandriæ dimidiam Africæ) satisque diu inter ipsos est expectatum, ab utris transeundi fieret initium: propterea quod, eo qui intrassent, & ad explican-

1. Una in cursu littore Ægyptio decesserat] Per. Ciacconius reponendum putat littore Ægyptio decesserat. quia sub finem lib. 111. de Bell. Civil. dixerit Cæsar, naves imprudentia aut tempestate paululum suo cursu decesserint. Argumentum sane prorsus est fœculneum, cum illic de aberratione fiant verba; hic autem de navis interitione. Davies.

2. Cum malleolis] Qualia instrumenta malleoli sint, cum ex Vegetio tum ex Ammiano Marcellino doceri possumus: quorum ille lib. 11. cap. xviii. sic ait: Malleoli velis sagitta sunt & ubi adhaeserint (quia ardentes sunt) universa conflant. Hic vero lib. xxiii. cap. iv. Malleoli autem, teli genus, figurantur hac specie: sagitta est canna inter spiculum, & arum

candam classem, & ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores fore videbantur.

XV. Rhodiis navibus præerat Euphranor, animi 1 magnitudine ac virtute magis cum nostris hominibus, quam cum Græcis, comparandus; hic ob notissimam 2 scientiam atque animi magnitudinem delectus est ab Rhodiis, qui imperium classis obtineret: qui, ubi Cæ- 3 saris animum advertit, *Videris mihi*, inquit, *Cæsar, videri, si hæc vada primus navibus intraveris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam classem possis explicare: nobis rem committe; nos prælium sustinebimus, (neque 4 tuum iudicium fallamus) dum reliqui subsequantur: hos quidem diutius in nostro conspectu gloriari magno nobis & dedecori & dolori est.* Cæsar illum adhortatus, atque omnibus laudibus prosecutus dat signum pugnae. Pro- 6 gressas ultra vadum 1 v Rhodias naves circumfistunt Alexandrini, atque in eas impetum faciunt. Sustinent illi, atque arte sollertiaque se explicant: ac tantum doctrina potuit, ut in dispari numero nulla transversa hosti objiceretur, nullius remi detergerentur, sed semper venientibus adversæ occurrerent. Interim sunt reliquæ subsecutæ: tum necessario discessum ab arte est 7 propter angustias loci; atque omne certamen in virtute constitit. Neque vero Alexandriæ fuit quisquam aut 8 nostrorum, aut oppidanorum, qui aut in opere, aut in oppugnatione occupatum animum haberet, quin altissima tecta peteret, atque ex omni prospectu locum spectaculo caperet, precibusque & votis victoriam 2 suis ab diis immortalibus exposceret.

XVI.

dinem multisido ferro coagmentata, qua in muliebris colli formam, quo nentur lintea flamina, concavatur ventre subtiliter, & plurisariam patens, atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. Et emissâ lentius arcus invalido, ignitur, iclu enim rapido ore extinguitur; si hæserit usquam, tenaciter creuat, & in quaque conspersa acrior: ex-

citatus estus incendiis, nec remedio ullo quam superjecto pulvere consopitur. Rhellican.

1. Hos quidem diutius] MS. Norvic. exhibet hos enim diutius, quod æque placet. Davies.

2. Suis ab Diis immortalibus exposceret] Hic admodum facetus est Joan. Goduinus, nam ait non ut su-

- XVI. Minime autem erat par praelii certamen: nostris enim prorsus neque terra neque mari effugium datur victis; omniaque victoribus erant futura incerto: illi, si superassent navibus, omnia tenerent; si inferiores fuissent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. Simul illud grave ac miserum videbatur, per paucos de summa rerum, ac de salute omnium decertare: quorum si quis aut animo aut virtute cessisset, reliquis etiam esset cavendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Hæc superioribus diebus sæpe numero Cæsar suis exposuerat; ut hoc majori animo contenderent, quod omnium salutem sibi commendatam viderent. Eadem suum quisque contubernalem, amicum, notum prosequens erat obtestatus; ne suam atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficisceretur. Itaque hoc animo est decertatum, ut neque maritimis nauticisque solertia atque ars præsidium ferret, neque numero navium præstantibus multitudo prodesset, neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti nostrorum possent adæquari. Capitur hoc prælio quinquere mis una, & biremis cum defensoribus remigibusque; & deprimuntur

pra de Massiliensibus lib. II. de Bello civili ab diis exposceret, sed ab suis: nam Aegyptiis sui erant Dii, non aliis tantum gentibus communes, sed aliis etiam gentibus exossi. At præterquam quod hic tam de Romanis, quam Alexandrinis agatur, bonos certe auctores parum trivit, qui non statim videt suos idem denotare ac suas partes. Sic lib. III. B. C. cap. c. Coreya Dyrrachique aquam suis supportabat. Et huiusce libri cap. XVI. Sæpenumero Cæsar suis exposuerat. Sed quid opus exemplis? Talia in Cæsare & aliis præterea occurrunt, Davies.

1. Neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri, virtuti nostrorum pos-

sunt adæquari] Edit. Bernold. neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine hostium viri, virtutes nostrorum possum adæquare. MS. Villor. neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine hostium, neque pro voce viri, in reliquis autem eandem lectionem repræsentant ac Bernold. Alii Codd. à vulgata diversi non abeunt, nisi quod constanter exhibeant ex tanta multitudine hostium viri. Repono neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine hostium viri, ut partim ante me viderat Jac. Ciacconius. Electi ad virtutem idem valent ac electi ob virtutem. Cæsar lib. VII. B. G. cap. LXXXV. Exiguam lucem ad declivitatem fastigium, magnum habet momentum; ubi D. Vossius frustra

22.

tur tres, nostris incolumibus omnibus: reliquæ propinquam fugam ad oppidum capiunt; quas protexerunt ex molibus atque ædificiis imminuentibus, & nostros adire propius prohibuerunt.

XVII. Hoc ne sibi sæpius accidere posset, omni ratione Cæsar contendendum existimavit, ut insulam molemque ad insulam pertinentem in suam redigeret potestatem: perfectis enim magna ex parte munitionibus in oppido, & illam, & urbem uno tempore tentari posse confidebat. Quo capto consilio, cohortes x, & levis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in navigia minora scaphasque imponit: alteram insulæ partem destinandæ manus causa cum constrictis navibus aggreditur, præmiis magnis propositis, qui primus insulam cepisset. At primo impetum nostrorum pariter sustinuerunt: uno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabant, & littora armati defendebant, quo propter asperitatem loci non facilis nostris aditus dabatur: & scaphis navibusque longis mobiliter & scienter angustias loci tuebantur. Sed ubi locis primum cognitis vadisque pertentatis, pauci nostri in littore constiterunt; atque hos sunt alii subsecuti; constanterque in eos, qui in littore æquo institerant, impetum fecerunt; omnes Pharitæ terga verterunt. His pulsus, custodia portus relicta, ad littora & vicum applicaverunt; seque ex navibus ad tuenda ædificia eiecerunt.

XVIII. Neque vero diutius ipsi ex munitione se con-

reponit ob declivitatem. Lib. III. B. C. cap. LXXXVIII. Quam ad causam nullum equitatum — in sinistro cornu objecerat. Livius lib. III. cap. XLVIII. Decemvir alienato ad libidinem animo. Alia suppeditabit Th. Mancherus ad Hygini Fab. XLV. pag. 94. Davies.

1. Propinquam fugam ad oppidum cepimus] Ad oppidum propinquum fu-

gerunt. Livius lib. XXI. cap. I. Fugam reliqua ceperunt. Dictys Cretensis lib. II. cap. XXXIX. Neque diutius sustinere ausus Alexander, fugam capit. Sic locutus est & Cæsar lib. VIII. B. G. cap. XXVI. Idem.

2. Ex munitione se continere] Primam voculam delevit Jos. Scaliger: Fulv. autem Ursinus, notante Ciacconio, reponit in munitione. At à Co-

continere potuerunt: etsi erat non dissimile, atque Alexandriæ, genus ædificiorum, (ut ¹ minora majoribus conferantur) turreſque editæ & conjunctæ muri locum
 2 obtinebant: neque nostri aut ſcalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum; ſed terror hominibus mentem conſiliumque eripit, & membra debilitat; ut tunc accidit. Qui ſe in æquo loco ac
 3 plano pares eſſe confidebant, iidem perterriti fuga ſuorum, & cæde paucorum, xxx pedum altitudine in ædificiis conſiſtere auſi non ſunt, ſequæ per molem in mare præcipitaverunt, & dccc paſſuum intervallo ad oppidum enataverunt. Multi tamen ex iis capti interfectique ſunt: ſed numerus captivorum omnino fuit DC.

- 1 XIX. Cæſar, præda militibus conſeſſa, ædificia diripi juſſit; caſtellumque ad pontem, qui propior erat
 2 Pharo, communivit; atque ibi præſidium poſuit. Hunc fuga Phariæ reliquerant; fortiorem illum, propioremque oppido Alexandrini tuebantur: ſed eum poſtero die ſimili ratione aggreditur, quod, his obtentis duobus, omnem navigiorum excuſſum & repentina latrocinia ſublato iri videbatur. Jamque eos, qui præſidio eum locum tenebant, tormentis è navibus ſagittis
 3 que depulerat, atque in oppidum redegerat; & ² cohortium ¹¹¹ inſtar in terram expoſuerat; non enim plures conſiſtere anguſtiæ loci patiebantur: reliquæ
 4 copiæ in navibus ſtationem obtinebant. Quo factò imperat

dicum ſcriptura quam minime recedendum, quare placeat ea munitione.
 Davies.

1. Ut minora majoribus conferantur] Adagio ceſſit. Virgilius Eclog. 1, 24.

— Sic parvis componere magna ſolebam.

Et Georgic. 1v, 176.

— Si parva licet componere magnis. Cicero de claris orat. Similiter igitur ſuſpicio, ut conferamus parva magnis.

Et iisdem verbis Plinius Secundus libro v. epiſt. vi. Ut parva magnis conferamus. Brant.

2. Cohortium trium inſtar] Circiter tres cohortes. Columella de re Rur. lib. 11. cap. v. Acervi ſtercoris inſtar quinque modiorum diſponuntur. Sic etiam Livius, aliique ſunt loci, adeo ut non eſſet, cur Juſt. Hellicanus de huiusce locutionis inſtquentia quæreretur. Davies.

perat pontem adverſus hoſtem prævallari, &, qua exitus navibus erat, fornice exſtructo, quo pons ſuſtinebatur, lapidibus oppleri atque obſtrui: quorum altero opere effecto, nulla omnino ſcapa egredi poſſet; altero inſtituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex oppido ſe ejecere, & contra munitiones pontis latiore loco conſtiterunt; eodemque tempore, quæ conſueverant navigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem conſtituerunt. Pugnabatur à noſtris ex
 6 ponte, ex mole, ab illis ex area, quæ erat adverſus pontem, & ex navibus contra molem.

XX. In his rebus occupato Cæſare, militeſque hortante, remigum magnus numerus, & claſſiariorum ex longis navibus noſtris in molem ſe ejecit. Pars eorum
 2 ſtudio ſpectandi ferebatur; pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum navigia hoſtium lapidibus ac fundis à mole repellebant; ac multum proficere multitudine telorum videbantur: ſed poſtquam ultra eum locum ab latere eorum aperto auſi ſunt egredi ex navibus Alexandrini pauci, ut ſine ſignis certisque ordinibus, ſine ratione prodierant, ſic temere in naves refugere cœperunt. Quorum fuga incitati ¹ Alexandrini
 4 ex navibus egrediebantur, noſtrosque acrius perturbatos inſequebantur. Simul qui in navibus longis remanſerant, ſcalas rapere, naſesque à terra repellere, properabant; ne hoſtes navibus potirentur. Quibus omnibus
 5 rebus perturbati militeſ noſtri cohortium trium, quæ in ponte, ac prima mole conſtiterant, quum poſt ſe clamorem exaudirent, fugam ſuorum viderent, magnam vim telorum adverſi ſuſtinerent, veriti ne ab tergo circumvenirentur, & diſceſſu navium omnino reſtitu
 tam

1. Alexandrini ex navibus egrediebantur] Reponendum ex MS. Norwic, ac editt. Rom. Ven. Beroald. Alexandrini plures ex navibus egrediebantur.

tur: illa enim vox paucis Alexandrinis opponitur, qui ante navibus ſunt egreſſi. Davies.

tam reliquerunt, & magno cursu incitati ad naves contenderunt: quorum pars proximas nacta naves multitudine hominum atque onere depressa est; pars resistens & dubitans, quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis interfecta est: nonnulli feliciore exitu expeditas ad anchoram naves consecuti incolumes discesserunt: pauci allevati scutis, & animo ad conandum mixti, ad proxima navigia adnatarunt.

XXI. Cæsar, quoad potuit, cohortando suos ad portem & munitiones contendere, eodem in periculo versatus est; postquam universos cedere animadvertit, in suum navigium se recepit: quo multitudo hominum infecuta quum irrumperet, neque administrandi neque repellendi à terra facultas daretur; fore, quod accideret, suspicatus, sese ex navigio ejecit, atque ad eas, quæ longius constiterant, naves adnavit: hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens nonnullos conservavit. Navigium quidem ejus, multitudine depressum militum, una cum hominibus interiit. Hoc prælio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter CD, & paullo ultra eum numerum classarii & remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis confirmaverunt, atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt usi postea ad mittenda navigia.

XXII. Hoc detrimento milites nostri tantum abfuerunt ut perturbarentur, ut incensi potius atque incitati magnas accessiones fecerint in operibus hostium expugnandis, in præliis quotidianis, quandocumque fors obtulerat procurrentibus & erumpentibus Alexandrinis ** 2 manum comprehendi multum operibus, &

1. Sese ex navigio ejecit? Suetonius Jul. cap. LXIV. tradit, Cæsarem per ducentos passus natasse elata lava, ne libelli, quos tenebat manu, maderescent, paludamento insuper tracto, ne spolio potiretur hostis. Et si

Dion lib. XLII. pag. 204. ac Appianus lib. II. B. C. pag. 484. vellem ab Alexandrinis interceptam, & loco trophæi suspensam, memorant. Glandorp.

2. Manum comprehendi multum operibus.

ardentibus studiis militum, nec divulgata Cæsaris cohortatio subsequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi à periculosis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum.

XXIII. Alexandrini, quum Romanos & secundis rebus confirmari, & adversis incitari viderent, neque ullum belli tertium casum noscent, quo possent esse firmiores, ut conjectura consequi possumus, aut admoniti à regis amicis, qui in Cæsaris erant præsidiis, aut suo priore consilio, per occultos nuncios regi probato; legatos ad Cæsarem miserunt, ut dimitteret regem, transireque ad suos pateretur: paratam enim omnem multitudinem esse, confectam tadio puella, fiduciario regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod rex imperasset: quo si auctore in Cæsaris fidem amicitiamque venturi essent, nullius periculi timorem multitudinis fore impedimento, quo minus se dederent.

XXIV. Cæsar, etsi fallacem gentem, semperque alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat, tamen petentibus dare veniam utile esse statuit: quod, si quo pacto sentirent ea, quæ postularent, mansurum in fide dimissum regem credebatur; sin, id quod magis illorum naturæ conveniebat, ducem ad bel-

vis & ardentibus] Edit. Rom. Ven. habent manum comprehendendi: Bernald. autem manibus comprehendendi; at à Vascos. omnes hæ voces absunt, unde factum, ut Joan. Brantius Glossæmatis suspectas habuerit. Concedo potius in sententiam Rob. Stephani, Jos. Scaligeri, & aliorum, qui lacunam hic esse contendunt, licet in MSSis nullum ejus sit indicium. Davies.

1. Aut admoniti à Regis amicis] MS. Norvic. aut incitati à Regis amicis: quod vehementius est, ideoque ea lectio mihi probatur, licet vulga-

tam retineant edit. veteres. Davies.

2. Fiduciario regno] Fiduciarium regnum vocat, quod aliquando sit restituendum, tanquam bona fide conceditum. Quomodo T. Livius fiduciarum civitatem, supra etiam Cæsar lib. II. B. C. cap. XVII. fiduciarum operam dixit. Glandorp.

3. In Cæsaris fidem amicitiamque venturi essent] Edit. Rom. Ven. præsentant ventum essent, unde scribendum puto ventum esset, quemadmodum legitur in edit. Bernald. A. D. 1508. Davies.

bellum gerendum regem habere vellent, splendidius
atque honestius sese contra regem, quam contra con-
venarum ac fugitivorum manum, bellum esse gestu-
rum. Itaque regem cohortatus, ut consuleret regno puer-
no, parceret præclarissimæ patriæ, quæ turpissimis incendiis
& ruinis esset deformata, cives suos primum ad sanitatem
revocaret, deinde conservaret, fidem populo R. sibi præ-
staret; quum ipse tantum ei crederet, ut ad hostes armatos
eum mitteret: dextera dexteram tenens dimittere cœpit
adulta jam ætate puerum. At regius animus disciplinæ
fallacissimis eruditus, ne à gentis suæ moribus dege-
neraret, flens orare contra Cæsarem cœpit, ne se di-
mitteret: non enim regnum ipsum sibi conspectu Cæsaris es-
se jucundius. Compressis pueri lacrimis, Cæsar ipse
commotus, celeriter, si illa sentiret, fore eum secum
affirmans, ad suos dimisit. ¹ Ille, ut ex carceribus in li-
berum cursum emissus, adeo contra Cæsarem acriter bel-
lum gerere cœpit, ² ut lacrimas, quas in colloquio pro-

¹ Ille, ut ex carceribus in liberum
cursum emissus] Translatio ducta à
quadrigis Circensibus, quæ mitte-
bantur à magistratu, statimque pro-
siliantes è carceribus spatia corri-
piebant tanta interdum cursus cele-
ritate, & contentione, ut habenas
non audirent. Virgilius lib. 1. Georg.
extr.

Ut cum carceribus sese effudere qua-
drigæ,
Addunt se in spatia, & frustra reti-
nacula tendens
Fertur equi auriga, nec audit currus
habenæ.

Erant autem carceres repagula quæ-
dam, unde cursus initium erat, qui-
bus coercerantur equi, ne inde exi-
rent priusquam magistratus signum
dedisset, ut docet Adr. Turnebus
lib. xxv. advers. cap. 11. Græci
βαρδισαῖ seu ἀφρηγιάς appellant.
Erant.

² Ut lacrimas, quas in colloquio pro-
jecerat, gaudio videretur profudisse. E-
tiam gaudium lacrimas interdum
excitit, præsertim imperatum. To-
rentius Adolph. aët. 111. sc. v. 64,
lacrimo gaudio; ubi Donatus, immen-
derata, inquit, lætitia lacrimas habet.
Et Heaut. aët. 11. Sc. 111, 63.

— Lacrimis opplet si istum so-
bi, ut
Facile scires desiderio id fieri tuo.

Auctor est Josephus lib. xii. Antiq.
Judaic. cap. 11. Ptolemæum Phila-
delphum Regem Egypti, quum il-
li libri sacri litteris aureis descendi
porrigerentur, præ gaudio in lacri-
mas prorupisse. Nam, inquit, sepius
natura hoc summo gaudio patitur, quod
etiam dolentibus solet accidere. Rati-
ones profert Alexander Aphrodisi
problem. xxi. Idem.

jecerat, gaudio videretur profudisse. Accidisse hoc com-
plures Cæsaris legati, amici, centuriones militesque læ-
tabantur; quod nimia bonitas ejus fallaciis pueri elusa
esset. Quasi vero id Cæsar bonitate tantum adductus,
ac non prudentissimo consilio fecisset.

XXV. Quum duce assumpto Alexandrini nihilo se
firmiores factos, aut languidiores Romanos animad-
verterent; eludentibusque militibus regis ætatem atque
infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque se
quidquam proficere viderent: rumoresque existerent,
magna Cæsari præsidia, terrestri itinere, Suria Cilicia-
que adduci, quod nondum Cæsari auditum erat; inter-
ea com meatum, qui nostris mari supportabatur, in-
tercipere statuerunt: itaque expeditis navigiis, locis
idoneis ad Canopum in statione dispositis navibus, in-
fidiabantur nostris com meatibus. Quod ubi Cæsari nun-
ciatum est, classem jubet expediri atque instrui. ¹ Præ-
ficiatur Ti. Nero. Proficiscuntur in ea classe Rhodiæ
naves, atque in his Euphranor, sine quo nulla um-
quam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter
confecta erat. At fortuna, quæ plerumque eos, quos
plurimis beneficiis ornavit, ad duriores casum refer-
vat, superiorum temporum dissimilis, Euphranorem
prosequeretur: nam quum ad Canopum ventum es-
set, instructaque utrimque classis conflixisset, & sua
consuetudine Euphranor primus proelium commisisset;
& illic triremem hostium perforasset ac demersisset;
proximam longius infecutus, parum celeriter in-
sequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis
est:

¹ Præficiatur Ti. Nero. Proficiscun-
tur] Nescio unde factum, ut hæc
lectio in recentioribus edit. com-
pareat, cum, quantum constat, ne
unus quidem Codex ei faveat: MS.
Nervic. & edit. Ven. præficit huic
Tib. Nervonem; Beroald. autem in præ-
fenti tempore præficit huic Tib. Nero-

nem: & sic legendum. Mire vero
corruptus est hic locus in edit. Rom.
A. D. 1472. quæ eum sic exhibet
perfecit huic Tyberium, ne rationem pro-
ficiscuntur. Huic mendæ ortum dedit
nomen proprium, cujusmodi sane
nomina ab imperitis Librariis sæ-
pissime temerantur. Davies.

6 est : cui subsidium nemo tulit ; sive quod in ipso satis præsidii pro virtute ac felicitate ejus putarent esse ; sive quod ipsi sibi timebant. Itaque unus ex omnibus eo proelio bene rem gessit , solus cum sua quadremi vi-
ctrice periit.

1 XXVI. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus
1 magnæ nobilitatis domi , scientiæque in bello , & vir-
tutis , fidei dignitatisque in amicitia Cæsaris , missus in
Suriam Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia
accersenda , cum magnis copiis , quas celeriter & propen-
sissima civitatum voluntate , & sua diligentia con-
fecerat , itinere pedestri , quo conjungitur Ægyptus
2 Suria , Pelusium adduxit : idque oppidum firmo præ-
sidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem lo-
ci , (namque tota Ægyptus 2 maritimo accessu Pharo ,
pedestri Pelusio , velut claustris , munita existimatur)
repente magnis circumdatum copiis , multiplici præsi-
dio pertinaciter propugnantibus , & copiarum magni-
tudine , quas integras vulneratis defessisque subijciebat ,
& perseverantia constantiaque oppugnandi , quo die
est aggressus , in suam redegit potestatem , præsidium-
3 que ibi suum collocavit. Inde re bene gesta Alexan-
driam ad Cæsarem contendit , omnesque eas regiones ,
per quas iter faciebat , auctoritate ea , quæ plerumque
adeft

2. Magnæ nobilitatis domi] Aldus
Manutius confidenter admodum re-
ponit magnæ nobilitatis homo , atque
non enim tantum nobilitas nobiscum do-
mi est. Ita tamen loquuntur præstan-
tissimi scriptores. Cæsar lib. 1. B. C.
cap. xxxiv. Præmissos etiam legatos
Massilienses , domi nobiles adolescentes.
Sic quidem editt. nuperæ , at contra
Codicum manuatorum fidem , ut
illic monui ; quare hoc contra Ma-
nutium testimonio non nitur. At fir-
mum erit illud Sallustii Catil. cap.
xvii. Ad hoc , multi ex coloniis & mu-
nicipiis , domi nobiles. Sic & Justinus
lib. v. cap. 12 , 6. Erat inter exules

Thrasylbulus , vir strenuus & domi no-
bilis. Quis igitur non videt sanam
esse lectionem receptam ? Davies.

1. Maritimo accessu Pharo , pedestri
Pelusio] Pedestre hic maritimo oppo-
nitur , & idem notat ac terrestri. Sic
Cæsar lib. 11. B. C. cap. xxxii. Ne
neque pedestri itinere , neque navibus
commeatu juvari possent. Corn. Nepos
Agel. cap. 11. 1. Fama exierat Ar-
taxerxem comparare classem pedestrisque
exercitus , quos in Graciam mittent.
Vide & Hannib. cap. xi. 6. ac J. F.
Gronovium ad Livii lib. xxxvii. cap.
lii. Idem.

adeft victori , pacarat , atque in amicitiam Cæsaris re-
degerat.

XXVII. Locus est fere regionum illarum nobilissi- 1
mus non ita longe ab Alexandria , qui nominatur Del- 2
ta , quod nomen à similitudine litteræ cepit : nam pars 2
quædam fluminis Nili , 1 mire derivata inter se , duo-
bus itineribus paullatim , medium inter se spatium re-
linquens , diversissimo ad littus intervallo 2 à mari
conjungitur. Cui loco quum appropinquare Mithrida- 3
ten Rex cognovisset ; & transeundum ei flumen sci-
ret ; magnas adversus eum copias misit , quibus vel su-
perari delerique Mithridaten , vel sine dubio retineri 4
posse credebatur : quemadmodum autem optabat eum 4
vinci ; sic satis habebat interclusum à Cæsare à se reti-
neri. Quæ primæ copiarum flumen à Delta transire , & 5
Mithridati occurrere potuerunt , prælium commise-
runt , festinantes præripere subsequenter victoriæ so-
cietatem : 3 quorum impetum Mithridates 4 magna 6
cum prudentia , consuetudine nostra castris vallatis , su-
stinuit : quum vero incaute atque insolenter succedere 7
eos munitionibus videret ; eruptione undique facta ,
ma-

1. Mire derivata inter se] In sua
editione primam vocem uncinis cin-
xit J. F. Seutiger. Et sane quid miri
est insulas in mediis fluminibus
comparare ? Cum igitur ea vox à
MS. Norvic. & editt. Rom. Ven.
Bernold. exulet , ego plane delen-
dam censeo , ut inepti hominis ad-
damentum. Davies.

2. A mari conjungitur] Deleo præ-
positionem , (quæ abest à MS. Nor-
vic.) sentit enim Nilum ad locum ,
qui Delta dicitur , dividi divaricari-
que , deinde paullatim crescere me-
dium spatium , demum diversissi-
mis & longe à se distantibus locis
mari conjungi : quanquam & di-
visiones ad littus , abundare existi-
mo ; sed superiorem locum non sa-
tis castigatum esse credo. Ciac.

3. Quorum impetum Mithridates]
Eadem traduntur à Josepho lib. iv.
cap. xv. sed in gratiam suæ gen-
tis , & Antipatri , patris Herodis ,
non ita multum tribuente laudibus
Mithridatis , imo , contra narratio-
nem Hirtii , partem victoriam ad An-
tipatrum transferente. Glandorp.

4. Magna cum prudentia] Codex
Ciaccon. post has voces addit constan-
tiæque militum ; MS. autem Norvic.
cum aliis nonnullis , constantiaque
virtutum , & Alexandrinorum impru-
dentia. Illa quidem verba , ut opi-
nor , è margine in textum sunt ad-
fecta , quorum Glossæmarum exem-
pla suppeditaunt not. ad lib. 11. B.
G. cap. xxxiii. & lib. 111. B. G.
cap. 1. Davies.

8 magnum numerum eorum interficit. Quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimque in naves, quibus flumen transierant, recepissent, funditus deleti essent: qui ut paullulum ab illo timore se recrearent, adjunctis iis, qui subsequabantur, rursus Mithridatem oppugnare cœperunt.

1 XXVIII. Mittitur à Mithridate nuncius Cæsari, qui rem gestam perferret. Cognoscit ex suis eadem hæc accidisse Rex. Ita pene sub idem tempus & rex ad opprimendum Mithridatem proficiscitur, & Cæsar ad recipiendum. Celeriore fluminis Nili navigatione rex est usus, 1 in qua magnam & paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere uti noluit, ne navibus in flumine commicaret: sed, circumvectus eo mari, quod Africa partis esse dicitur, sicuti supra demonstravimus, prius tamen regis copiis occurrit, quam is Mithridatem aggredi posset, eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit. Confederat cum copiis rex loco natura munito, quod erat ipse excelsior; planities ex omnibus partibus subiecta: tribus autem ex lateribus variis genere 4 munitionibus tegebatur. Unum latus erat adiectum flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, ut partem castrorum obtineret; tertium palude cingebatur.

1 XXIX. Inter castra Regis & Cæsaris iter, flumen intercedebat angustum, altissimis ripis, quod in Nilum influebat: aberat autem ab Regis castris millia 2 passuum circiter VII. Rex, quum hoc itinere venire Cæsarem comperisset, equitatum omnem expeditosque delectos pedites ad id flumen misit, qui transitu Cæsarem prohiberent, & 2 eminus ex ripis proelium impir-

1. In qua magnam & paratam] Sic edidit Jof. Scaliger, quem secuti sunt recentiores, ac ita sane exhibent edit. Rom. Ven. Beroald. At MS. Norwic. &c. editt. Steph. in quo magnam & paratam. Atque ita sine dubio legendum, pronomen enim ad

voces fluminis Nili est referendum. Davies.

2. Eminus ex ripis proelium impirarent] Cæsareanis erat impus eo, quod ex locis inferioribus pagandis illis erat adversus regem milites, qui in editiori loco castra-

inirent; nullum enim processum virtus habebat, aut periculum ignavia subibat: quæ res incendit dolore milites equitumque nostros; quod tam diu pari prælio cum Alexandrinis certaretur. Itaque eodem tempore equites 4 Germani dispersi vada fluminis quærentes, partim demissioribus ripis flumen transierunt; & legionarii, 1 magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam contingerent, projectis, repentinoque aggere injecto, flumen transierunt: quorum impetum adeo 5 pertimuerunt hostes, ut in fuga spem salutis collocarent. Sed id frustra: namque ex ea fuga pauci ad regem refugerunt, pene omni reliqua multitudine interfecta.

XXX. Cæsar, re præclarissime gesta, quum subitum adventum suum judicaret magnum terrore Alexandrinis injecturum, protinus victor ad regis castra pertendit. Hæc quum & opere magno vallata, & loci 2 natura munita adverteret; confertamque armatorum multitudinem collocatam in vallo videret, lassos itinere, ac præliando milites ad oppugnanda castra succedere noluit; itaque, non magno intervallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellum, quod rex in 3 proximo vico non longe à suis castris muniverat, 2 brachiisque cum opere castrorum conjunxerat vici obtinendi causa, Cæsar aggressus, omnibus copiis expugnat; non quo id minori numero militum consequi difficile factu putaret; sed ut ab ea victoria, perterritis

ti erant. Modo namque dixit *Hirtius*, inter castra, ac Cæsaris iter, angustum flumen intercessisse, quod altissimis ripis impeditum esset. *Rhelicæ.*

1. Magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam contingerent, projectis] MS. meus habet & projectis] MS. meus habet & projectis, atque ita non abundabit vox excisis, quam male suspectam habuit *Pa. Claccianus*. Brant.

2. Brachiisque cum opere castrorum conjunxerat] Brachia hic *μυροειδής*,

pro curvis munitionibus in brachiorum humanorum similitudinem formati accipi videntur, ut in illis *Virgilii* lib. 111. *Æn.* vi. 535.

— gemino demittunt brachia muræ
Turriti scopuli.

Quod *Donatus* ita exponit: *castellum sunt in formam brachiorum*. *Rhelicæ*: Vide *Brachium* ad *Propertii* lib. 111: *Eleg.* xx. 24. & *J. Lipsium* *Pól.* lib. 11: *Dial.* 11. *Davies.*

4 tis Alexandrinis, protinus castra regis oppugnaret. Ita
que eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castel-
lo in castra sunt milites infecuti, munitionibus succes-
5 serunt, acerrimeque eminus praeliari coeperunt. Dua-
bus ex partibus ¹ aditus oppugnationibus nostris dabi-
tur; una, quam liberum accessum habere demonstra-
vi; altera, quæ mediocri intervallum inter castra &
6 flumen Nilum habebat. Maxima & electissima Alexan-
drinorum multitudo defendebat eam partem, quæ fa-
7 cillimum aditum habebat: plurimum autem proficie-
bant hostes in repellendis vulnerandisque nostris, qui
in regione fluminis Nili propugnabant; diversis enim
telis nostri figebantur, adversi ex vallo castrorum, aver-
si ex flumine, in quo multæ naves instructæ fundito-
ribus & sagittariis nostros impugnabant.

1 XXXI. Cæsar, quum videret milites acius praeli-
ari non posse, nec tamen multum profici propter locorum
difficultatem; quumque animum adverteret, ex-
cellissimum locum castrorum relictum esse ab Alexan-
drinis; quod & per se munitus esset, & studio partim
pugnandi, partim spectandi, decucurrissent in eum
locum, in quo pugnabatur; ² cohortes illo circuire ca-
stra, & summum locum aggredi, iussit, hisque Carfu-
lenum præfecit, & animi magnitudine, & rei militaris
2 scientia virum præstantem. Quo ut ventum est, paucis
defendentibus munitionem, nostris contra militibus ac-
cerime pugnantis, diverso clamore & praelio per-
territi Alexandrini, trepidantes ³ in omnes partes di-
scu-

1. Aditus oppugnationibus nostris datur] MS. Norvic. representat aditus expugnationis, editt. Rom. & Ven. aditus oppugnationis, & sic legendum arbitror. Eodem modo Cæsar lib. v. B. G. cap. xli. sermonis aditum, & lib. i. B. C. cap. lxxiv. aditum commendationis dixit. Davies.

2. Cohortes illo circuire castra] Faërius notam numeralem in voce se-

cunda latere existimans, rescribit cohortes III circuire castra. Ciaccon.

3. In omnes partes discurrere coeperunt] Repono, in omnes partes castrorum discurrere coeperunt, non solum ex editt. Rom. Ven. Beroald. verum etiam ex Manuscripto Norv. aliisque: Hirtius enim, non minus ac Cæsar, perspicuitatis est studiosus, Davies.

scurrere coeperunt: quorum perturbatione, nostrorum 3
animi adeo sunt incitati, ut pene eodem tempore ex
omnibus partibus, primi tamen editissimum locum ca-
strorum caperent: ex quo decurrentes magnam multi-
tudinem hostium in castris interfecerunt. Quod peri- 4
culum plerique Alexandrini fugientes, acervatim se de
vallo præcipitaverunt in eam partem, quæ flumini erat
adjuncta. Horum primis in ipsa fossa munitionis ¹ ma- 5
gna vi oppressis, ceteri faciliorem fugam habuerunt.
Constat fugisse ex castris Regem ipsum, receptumque 6
in navem, ² & multitudine eorum, qui ad proximas
naves adnabant, demerso navigio perisse.

XXXII. Re felicissime celerrimeque gesta, Cæsar, 1
magnæ victoriæ fiducia proximo terrestri itinere Ale-
xandriam cum equitibus contendit; atque ea parte op-
pidi victor introit, quæ præsidio hostium tenebatur.
Neque cum consilium suum fefellit, quin hostes, eo 2
prælio audito, nihil jam de bello essent cogitaturi. Di-
gnum adveniens fructum virtutis & animi magnitudi-
nis tulit: omnis enim multitudo oppidanorum, armis 3
projectis, munitionibusque suis relictis, ³ veste ea
sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueve-
runt, sacrisque omnibus prolati, quorum religione
precari offensos iratosque animos regum erant soliti,
ad-

1. Magna vi oppressis] MSS. Ciaccon. & Norvic. habent magna ruina oppressis, & eo sane probabilior est hæc lectio, quod noster hujusce libri c. lxxvi. eodem loquendi modo sit usus. Propterea; siquidem rueret totus corpore ut; ad impellendum, quod faciunt, qui ipsi præcipites alios præsterant, ut testatur Donatus ad Terentii Adelphi. Act. III. Sc. II, 21. Davies.

2. Et multitudine eorum] Prima vocula sensum turbat, quapropter ex fide MSi Norvic, omnino est delenda. Idem.

3. Veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueverunt] Sordidatas vestes intelligit, quales erant reorum; alias enim Romani albo vestimento sunt usi, ut monet J. Lipsius Elect. lib. i. cap. xiiii. licet ea de re nonnulla occurrant difficultates, quas vide apud Olf. Ferrarium de re vest. lib. i. capp. xxi. & xxii. Hoc eo melius convenit Alexandrinis, quod etiam Ægyptiorum indumenta fuerint alba. Adiri poterit Herodotus lib. II, cap. lxxxii. Idem.

advenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dederunt.

- 4 Cæsar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione venit suorum, qui non tantum bellum ipsum ac dimicationem, sed etiam talem adventum ejus felicem fuisse lætabantur.

- 1 XXXIII. Cæsar Ægypto atque Alexandria potius reges constituit, quos Ptolemæus testamento scripserat, atque obtestatus erat populum Rom. ne mutarentur: nam majore ex duobus pueris rege amisso, minori transdidit regnum, majorique ex duabus filiis Cleopatæ, quæ manserat in fide præsidii ejus: minorem Arsinoën, cujus nomine diu regnasse impotenter Ganymeden docuimus, 1 deducere ex regno statuit; ne qua rursus nova dissensio, prius quam diuturnitate 2 confirmarentur regis imperia, per homines seditiosos nasceretur. Legionem veterana VI secum deducta, ceteras ibi relinquit; quo firmitus esset eorum regum imperium: qui neque amorem suorum habere poterant, quod fideliter permanserant in Cæsaris amicitia, neque vetustatis auctoritatem, paucis diebus reges constituti: simul ad imperii nostri dignitatem utilitatemque publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide reges, præsidii eos nostris esse tutos, & hos, si essent ingrati, posse iisdem præsidii coerceri. 3 Sic rebus omni-

1. Deducere ex regno statuit] Eam postea in triumpho Romæ duxit. Auctor Dio lib. XLII. pag. 223. Ciaccon.

2. Confirmarentur regis imperia] In MS. St. Norvic. & edit. Beroald. est confirmaretur Regis imperium. Sed hoc parum refert. Illud querendum superest, quomodo Regis diceret imperia, cum Egypti regnum minori Ptolemæi filio & Cleopatæ tradiderit. Omnino scribendum crediderim confirmarentur regum imperia. Sic paulo post: Quo firmitus esset eorum

regum imperium; licet edit. Rom. Ven. Beroald. ibi corrupte habeant eorum regnum & imperium, quippe auditoribus latuit, Reges de Rege & regina posse usurpari. Item: Paucis diebus reges constituti, Cæsar lib. III. B. C. cap. CVII. Interim controversias Regum ad P. R. & ad P. quod esset consul, pertinere cognovimus. Vide & ejusdem libri cap. CIX. Davies.

3. Sic rebus omnibus confectis & collocatis, ipse itinere terrestri] MS. Norvic. Sic rebus omnibus confectis & collocatis, ipse itinere terrestri] MS. Norvic.

mnibus confectis & collocatis, ipse itinere terrestri profectus est in Suriam.

- XXXIV. Dum hæc in Ægypto geruntur, rex Dejotarus ad Domitium Calvinum, cui Cæsar Asiam, finitimasque provincias administrandas transdiderat, venit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum suum, neve Cappadociam, regnum Ariobarzanis, possideri vastarique pateretur à Pharnace: quo malo nisi liberarentur, 1 imperata sibi facere, pecuniamque promissam Cæsari non posse se persolvere. Domitius non tantum ad explicandos sumtus rei militaris quum pecuniam necessariam esse judicaret; sed etiam turpe populo Rom. & Cæsari victori, sibi infame esse statueret, regna sociorum atque amicorum ab externo rege occupari, nuncios confestim ad Pharnacem misit, Armenia Cappadociaque decederet, neve occupatione belli civilis, populi Rom. jus majestatemque tentaret. Hanc denunciationem quum majorem vim habituram existimaret, si propius eas regiones cum exercitu accessisset; ad legiones profectus, unam ex tribus XXXV 1 secum ducit, 11 in Ægyptum ad Cæsarem mittit, litteris ejus evocatas: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit; quod itinere terrestri per Suriam erat missa. Adjungit Cn. Domitius legioni XXXV 1 duas à Dejotaro, quas ille disciplina atque armatura nostra complures annos constitutas habebat, equitesque centum; totidemque ab Ariobarzane sumit: mittit P. Sextium

penitus, itinere terrestri: edit. autem Beroald. collocatis, ipse itinere pedestri, quæ vera est lectio, altera autem ex Glossmate est nata. Infra cap. XLIV. Partim classe per se, partim pedestribus copiis per barbaros. Corn. Nepos Alcib. cap. VIII, 2. Quod pedestribus copiis plus quam navibus valeant; ubi vide quæ notavit Chr. Cellarius. Sic etiam Frontinus Strateg. B. I. cap. III. 6. prælium pedes-

navali opponit. Ad etiam notata ad hujusce libri cap. XXVI. Davies.

1. Imperata sibi facere, pecuniamque promissam Cæsari non posse se persolvere] Hunc locum ita representant MS. St. Norvic. & edit. Rom. Ven. Beroald. Imperata se facere, pecuniamque promissam Cæsari non posse persolvere, quod ut brevius est, sic æque commodum videtur. Idem.

tium ad C. Plætorium quæstorem, ut legionem adduceret, quæ¹ ex tumultuariis militibus in Ponto confecta erat; Quinctumque Patifium in Ciliciam ad auxilia accersenda. Quæ copiae celeriter omnes iussu Domitii Comana convenerunt.

- 1 XXXV. Interim legati à Pharnace responsa referunt, Cappadocia se decessisse, Armeniam minorem recepisse, quam paterno nomine jure obtinere deberet; denique ejus regni causa integra Cæsari servaretur: paratum enim se facere, quod is statuisset. Cn. Domitius, quum animadverteret eum Cappadocia decessisse non voluntate adductum, sed necessitate; quod facilius Armeniam defendere posset subjectam suo regno, quam Cappadociam longius remotam; quodque omnes 111 legiones adducturum Domitium putasset; ex quibus cum 11 ad Cæsarem missas audisset, 2 audaciusque in Armenia substitisset; perseverare coepit, ut eo quoque regno 3 decederet: neque enim aliud jus esse Cappadociae atque Armenia: nec jure eum postulare, ut in Cæsaris adventum res integra differretur: id enim esse integrum, quod non esset, ut fuisset. His responsis datis, cum iis copiis, quas 4 supra scripsi, profectus est in Armeniam, locisque superioribus iter facere instituit: nam ex Ponto à Comanis jugum editum silvestre est, pertinens in Armeniam 5 minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia: 6 cujus

iti-

1. Ex tumultuariis militibus] Tumultuarii milites dicuntur ii, qui ob tumultum, vel inopinum aliud periculum raptem sunt conscripti. Livius lib. xxxv. cap. 11. Si tumultus in Hispania esset, tumultuarios milites extra Italiam scribi à Prætoribus. Mens en Senatus fuit, ut in Hispania tumultuarii milites legerentur. Vide & Godefr. Sierwechium ad Vegetii lib. 111. cap. viii. Davies.

2. Audaciusque in Armenia substitisset] Sensus postulat, ut legamus audacius in Armenia substitisset, deleta

particula copulante, sicut eam omnes Codd. exhibeant præter editt. Rob. Stephani A. D. 1544. Idem.

3. Cujus itineris has esse certas opportunitates] Comoda non dubia; haud enim est, cur penultimam vocem cum Jos. Scalgero deleamus. MSS. autem nonnulli cum editt. Rom. Ven. Beroald. habent eorum itineris hæ erant certa opportunitates, quæ quidem lectio vulgata Syntactice rationi melius convenit; licet, servata ea, quam repræsentant editt.

itineris has esse certas opportunitates, quod in locis superioribus nullus impetus repentinus accidere hostium poterat, & quod Cappadocia his jugis subjecta, magnam commectus copiam erat subministratura.

XXXVI. Complures interim legationes Pharnaces 1 ad Domitium mittit, quæ de pace agerent, regiaque munera Domitio ferrent. Ea constanter omnia alpernabatur: nec sibi quidquam fore antiquius quam dignitatem populi Rom. & regna sociorum recuperare, legatis respondebat. Magnis & continuis itineribus confectis, quum¹ adventaret ad Nicopolim, quod oppidum in Armenia minore positum est, plano ipsum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus objectis, satis magno intervallo ab oppido remotis, castra posuit longe à Nicopoli circiter millia passuum vii. Quibus 4 ex castris, quum locus angustus atque impeditus esset transeundus, Pharnaces in insidiis delectos pedites omnesque pene disposuit equites: magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces dissipari jussit, paganosque & oppidanos in iis locis obversari: ut 2 si amicus 5 Domitius eas angustias transiret, nihil de insidiis suspicaretur; quum in agris & pecora & homines animadverteret versari, tamquam amicorum adventu: sin vero ut in hostium fines veniret, præda diripienda milites dissiparentur, dispersique cæderentur.

XXXVII.

nuptæ, verbum aliquod noscendi vel simili significatus possit subintelligi. Vide Fr. Sanctii Minerv. lib. iv. cap. v. cum Jac. Perizonii additamentis. Davies.

1. Adventaret ad Nicopolim] Editt. nuptæ omittunt præpositionem, quam restitui ex MSto Norvic. & editt. Rom. Ven. Beroald. Sic lib. i. B. G. cap. vii. Ad Genevam pervenit. Et lib. 111. B. C. cap. xl. Ad Orientem venit. Ita etiam persæpe loquuntur boni auctores. Idem.

2. Si amicus Domitius] Auctiorem

hunc locum exhibet MS. Norvic. alique plurimi Codd. cum editt. Rom. Ven. Beroald. In illis enim est, siue amicus siue inimicus Domitius. Hoc sane adsumendum probat Joan. Goduinus; in cujus sententiam pauci, nisi fallor, pedibus ibunt; nam si inimici antea mentionem fecerat noster, nihil opus erat ut postea adjiceret sin vero ut in hostium fines veniret, quibus ex verbis luce fit clarius, ineptum esse illud additamentum. Davies.

1 XXXVII. Hæc quum administraret, nunquam ta-
men intermittebat legatos de pace atque amicitia mitte-
re ad Domitium: quum hoc ipso crederet eum facilius
decipi posse. At contra spes pacis Domitio in iisdem ca-
2 stris morandi attulit causam. Ita Pharnaces, amissa pro-
ximi temporis occasione, veritus, ne cognoscerentur
3 insidiæ, suos in castra revocavit. Domitius postero die
propius Nicopolim accessit, castraque oppido contulit:
quæ dum muniunt nostri, Pharnaces aciem instruit
suo more atque instituto; in fronte enim, simplici di-
4 recta acie, cornua trinis firmabantur subsidiis. Eadem
ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra
sinistraque intervallis, simplicibus ordinibus instructis.
5 Perfecit inceptum castrorum opus Domitius, parte co-
piarum pro vallo instructa.

1 XXXVIII. Proxima nocte Pharnaces, interceptis
tabellariis, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domi-
tium ferebant, cognoscit, Cæsarem magno in periculo
versari, flagitarique à Domitio, ut quam primum sibi
subsidia mitteret, 1 propiusque ipse Alexandriam per
2 Suriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces victorie
loco ducebat, si trahere tempus posset; quum disce-
3 dendum celeriter Domitio putaret. Itaque ab oppido,
qua facillimum accessum & æquissimum ad dimican-
dum nostris videbat, fossas 1 i directas, non ita magno
medio intervallo relicto, 1 v pedum altitudinis in eum
locum deduxit, quo longius constituerat suum non
4 producere aciem. Inter has fossas aciem semper instrue-
bat, equitatum autem ab lateribus omnem extra fos-
sam collocabat: qui neque aliter utilis esse poterat, &
multum numero anteibat nostrum equitatum.

XXXIX.

1. Propiusque ipse Alexandriam] MS. Norwic. propiusque ipsam; rece-
ptam autem lectionem tuentur e-
ditt. Rom. Ven. Beroald. Ut verum
farear, non intelligo, qui juvari
potuerit Cæsar, si Domitius solum-

modo propius Alexandriam adven-
taret, cum in eo ipso oppido pe-
riculum subiret Imperator. Repens
itaque, protinusque ipse Alexandriam,
hoc est, statim, nulla mora inter-
posita, Davies.

XXXIX. Domitius autem, quum Cæsaris magis 1
periculo, quam suo, commoveretur; neque se tuto
discessurum arbitraretur, si conditiones, quas rejece-
rat, rursus appeteret, aut sine causâ discederet; ex
propinquis castris in aciem exercitum eduxit. xxxvi 2
legionem in dextro cornu collocavit, Ponticam in si-
nitro; Deiotari legiones in mediam aciem contulit,
quibus tamen angustissimum frontis reliquit interval-
lum, reliquis cohortibus 1 in subsidiis collocatis. Sic
utrimque acie instructa, processum est ad dimican-
dum.

XL. Signo sub idem tempus ab utroque dato, con- 1
curritur: acriter varieque pugnatur: nam xxxvi le-
gio, quum extra fossam in equitatum regis impetum
fecisset, adeo secundum prælium fecit, ut mœnibus
oppidi succederet, fossamque transiret, 2 adversosque
hostes aggrediretur. At Pontica ex altera parte legio, 2
quum paullulum averfa hostibus cessisset, fossam au-
tem circuire acies secundo conata esset, ut aperto la-
tere aggrediretur hostem, in ipso transitu fossæ, con-
fixa, & oppressa est: Deiotari vero legiones vix im-
petum sustinuerunt. Ita victrices regis copię cornu suo 3
dextro, mediaque acie converterunt se ad xxxv 1 le-
gionem: quæ tamen fortiter vincentium impetum susti-
nuit; magnis copiis hostium circumdata, præsentissimo
animo pugnans 3 in orbem se recepit ad radices mon-
tium: quo Pharnaces insequi, propter iniquitatem lo-
ci, noluit. Ita, Pontica legione pene tota amissa, ma- 4
gna

In subsidium collocatis] sic recte MS.
Norwic. atque ita edidit Fos. Scaliger:
in edit. autem Rom. Ven. Beroald.
aliisque legitur in insidiis collocatis:
absurde prorsus; nullum enim lo-
cum hic habere possunt insidiæ.
Davies.

2. Adversosque hostes] Legendum
existimo adversosque hostes (ut habent
MS. Norwic. & editt. Beroald. at Rom.

& Ven. adversusque hostes.) Ciacon.
3. In orbem se recepit] Hoc in sum-
mo periculo fieri solitum. Cæsar lib.
v. B. G. cap. xxxiii. Ut impedi-
menta relinquerent, atque in orbem consiste-
rent — non sine summo timore & de-
speratione id factum videbatur. Adi &
Joan. Brantium ad lib. iv. B. G. cap.
xxxvii. Davies.

gna parte Deiotari militum interfecta, xxxvi legio in loca se superiora contulit, non amplius ccl desideratis. Ceciderunt eo proelio splendidi ac illustres viri nonnulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusque tutis per Cappadociam se ¹ in Asiam recepit.

¹ XLI. Pharnaces rebus secundis elatus, quum de Cæsare ea, quæ optabat, speraret, Pontum omnibus ² copiis occupavit: ibique & victor, & crudelissimus rex, quum ³ sibi fortunam paternam feliciore eventu destinaret, multa oppida expugnavit; bona civium Romanorum Ponticorumque diripuit: supplicia constituit in eos, qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant, ³ ea quæ morte essent miseriora; Pontumque nullo defendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat.

¹ XLII. Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum: quæ provincia superioribus mensibus retenta non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude erat: namque eo missus ætate cum ¹¹ legionibus Q. Cornificius Cæsaris quæstor pro prætor, quamquam erat provincia minime copiosa ad exercitus alendos, & finitimo bello ac dissensionibus vastata & con-

¹. In *Asiam* recepit] *Asiam* proprie dictam intelligit: quæ in duas ab Agrippa (teste *Plinio* lib. v. cap. xxvii.) divisa est partes. Nam aliquin & Cappadocia (per quam Domitius iter fecit) *Asia* generaliter dictæ regio est. Porro *Asia*, proprie sic vocata, terminatur à Septentrione Bithynia: ab occasu reliqua Propontidis parte, Hellesponto, Ægeo, Cario, Myrtooque pelago. Qua de re consule lib. v. *Ptolemæi*, cap. ii. tabula *Asiæ* prima, & *Paulum Orosium* lib. i. cap. ii. *Rhelli-*

². Sibi fortunam paternam feliciore eventu destinaret] Et patet erat *Mythridates*, qui, maximis rebus gestis, tandem à Pompeio debellatus, male tentatum veneno spiritum ferre cepulit, ut loquitur *Florus* lib. iii. cap. v. 26. *Davies*.

³. Ea qua morte essent miseriora] Quæ ea essent, ostendit inferius cap. lxx. Neque exsecris virilitatem resistere possit, quod quidem supplicium gravium non civis Rom. subissent. Vide & *Appianum* lib. ii. B. C. pag. 434. *Con-*

confecta, tamen prudentia ac diligentia sua, quod magnam curam suscipiebat, ne quo temere progrediretur, & recepit, & defendit: namque & castella complura ³ locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, & bellum inferendum, expugnavit; eaque præda milites donavit, quæ etsi erat tenuis, tamen in tanta provinciæ desperatione erat grata, præsertim virtute parta; & quum Octavius ex fuga Pharsalici proelii magna classe in illum se ⁴ sinum contulisset, paucis navibus ladertinorum, quorum semper in Remp. singulare constiterat officium, dispersis Octavianis navibus erat potitus; ut vel classe dimicare posset, ¹ adjunctis captivis navibus sociorum: & quum diversissima parte orbis terrarum Cn. Pompejum victor Cæsar sequeretur; compluresque adversarios in Illyricum, propter Macedoniæ propinquitatem, se, reliquiis ex fuga collectis, contulisse audiret, litteras ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tironum, quæ nuper erant conscriptæ, proficisceretur in Illyricum, conjunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum provinciæ inferretur, depelleret: sin ea non ⁶ magnis copiis tuta esse posset, ² in Macedoniam legiones adduceret: omnem enim illam partem, regionemque, vivo Cn. Pompejo, bellum instauraturam esse credebat.

XLIII. Gabinus, ut in Illyricum venit, hiberno ¹ tempore anni, ac difficili, sive copiosiorem provinciam existimans, sive multum fortunæ victoris Cæsaris triuens, sive virtute & scientia sua confusus, quam sæpe

¹. Adjunctis captivis navibus sociorum] Paulo post: Dum suas, captivæque naves resciceret. Cæsar supra lib. ii. de Bell. Civ. cap. v. Nam ad eas, quæ factæ fuerant Arelate per Cæsarem, captivæ Massiliensium accesserant sive. Naves ab hostibus captæ, captivæ dicebantur, quibus idcirco & postliminium est, ex lib. ii. D. de

capr. & postlim. rever. Brant.

². In Macedoniam legiones adduceret] Sic legendum ex MSto Norvic. & edit. Steph. edidit enim Jos. Scaliger, in Macedoniam legiones adducerent, ac ita sane exhibent antiquissimi ex impressis Codd. Rom. Ven. Bernald. Davies.

pe in bellis periclitatus magnas res & secundas ductu ausuque suo gesserat; neque provinciae facultatibus sublevabatur, quae partim erat exinanita, partim infidelis, neque navibus, intercluso mari tempestatibus, commeatus supportari poterat; magnisque difficultatibus coactus, non ut volebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat. Ita, quum durissimis tempestatibus, propter inopiam, castella aut oppida expugnare cogentur, crebra incommoda accipiebat; adeoque est a barbaris contemptus, ut, Salonam se recipiens in oppidum maritimum, quod cives Romani fortissimi fidelissimique incolebant, in agmine dimicare sit coactus. Quo praelio duobus millibus militum amplius amissis, centurionibus xxxi ix, tribunis iv, cum reliquis copiis Salonam se recepit: summaque ibi difficultate rerum omnium pressus paucis mensibus morbo periit. Cujus & infelicitas vivi, & subita mors in magnam spem Octavium adduxit provinciae potiundae: quem tamen diutius in rebus secundis & fortuna, quae plurimum in bellis potest, diligentiaque Cornificii, & virtus Vatini versari passa non est.

XLIV. Vatinius, Brundisii quum esset, cognitis rebus, quae gestae erant in Illyrico, quum crebris literis Cornificii ad auxilium provinciae ferendum evocaretur: & M. Octavium audiret cum barbaris foedere.

71

1. In agmine dimicare sit coactus] Joam. Goduinus ad hunc locum ait, id est, tanto cum periculo, ut, expleis Imperatoris officiis, coactus sit militis partes suscipere, manu ipse pugnando, quod alienum ab Imperatore. Sed misere fallitur interpret ille Gallicanus. Agmen est exercitus ambulans, qui igitur in agmine dimicat, in itinere, priusquam instructa sit acies, praeliatur. Isidorus Orig. lib. ix. cap. iiii. Agmen dicitur, cum exercitus iter facit, ab agendo vocatum, id est, eundo, Plinius: Quo te agis? Ipse est e-

nim exercitus ambulans: (Leg. ut solœca sit oratio, quo te ago agis? est enim &c.) nam agmen dicitur quod in longitudinem directum est; quod solet esse, cum exercitus portis praeter. Servius ad Virgilii Aen. 1, 190. Agmen proprie dicitur ordinata marchando, ut est ambulans exercitus, utque enim in uno loco stans agnus vocatur: — unde bene adiecit longum, ut incedentium ostenderet significationem. Vide & eundem ad Aen. 1, 16. Davies.

ra percussisse, compluribusque locis nostrorum militum oppugnare praesidia, partim classe per se, partim pedestribus copiis per barbaros; etsi gravi valetudine affectus, vix corporis viribus animum sequebatur; tamen virtute vicit incommodum naturae, difficultatesque hiemis & subitae praeparationis: nam quum ipse paucas in portu naves longas haberet, litteras in Achajam ad Q. Kalenum misit, uti sibi classem mitteret. Quod quum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Octavii non poterant; navibus actuariis, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quamquam non satis justa ad praeliandum, rostra imposuit. His adjunctis navibus longis, & numero classis aucto, militibus veteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus legionibus, qui numero agrorum relictis erant Brundisii, quum exercitus in Graeciam transportaretur, profectus est in Illyricum, maritimasque nonnullas civitates, quae defecerant, Octavioque se transiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio praetervehebatur: nec sibi ullius rei moram necessitatemque injungebat, quin, quam celerrime posset, ipsum Octavium persequeretur. Hunc oppugnantem Epidaurum terra marique, ubi nostrum erat praesidium, adventu suo discedere ab oppugnatione coegit, praesidiumque nostrum recepit.

XLV. Octavius, quum Vatinius classem magna ex parte confectam ex naviculis actuariis habere cognovisset, confusus sua classe, substitit ad insulam Tauridem: quae

1. Litteras in Achajam ad Q. Kalenum misit] Nonnulli Codd. litteras ad Achajam, alii in Achajam atque Kg-
lunum, unde conjectura ductus Fulv.
Vesinus lectionem à nuperis editori-
bus receptam substituit. Eam etiam
repraesentant MS. Norwic. & editt.
Zeno, Ven. Berghald, omisso tantum

prae-homine, quod ex Codicum consensu deleatur. Davies.

2. His adjunctis] Hæc Clacconii conjectura, à Scaligero in textum recepta, quam firman edit. Beroald. & Steph. Alii omnes repraesentant has adjunctas. Idem.

- qua regione Vatinius insequens navigabat, non quod Octavium ibi restitisse sciret; sed quod eum longius progressum insequi decreverat. Quum propius Tandem accessisset, distensis suis navibus, quod & tempestas erat turbulenta, & nulla suspicio hostis, repente adversam ad se venientem navem, antennis ad medium malum demissis, ¹ instructam propugnatoribus animam advertit. Quod ubi conspexit, celeriter vela subduci, demittique antennis jubet, & milites armari; & vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naves subsequebantur, idem ut facerent, significabat. Parabant se Vatiniani repente oppressi: parati deinceps Octaviani ex portu procedebant. Instruitur utrimque acies: ordine disposita magis Octaviana; paratior multum animis Vatiniana.
- ¹ XLVI. Vatinius, quum animadverteret neque navium se magnitudine, neque numero ² parem esse futuræ dimicationi, fortunæ rem committere maluit. Itaque primus sua quinquere mi in quadriremem ipsius Octavii impetum fecit. Celerrime fortissimeque contra illo remigante, naves adversæ rostris concurrunt adeo vehementer, ut navis Octaviana, rostro discusso, ligno contineretur. Committitur acriter reliquis locis prælium concurriturque ad duces maxime: nam quum suis quisque auxilium ferret, magnum cominus in angusto mari prælium factum est: quantoque conjunctis magis navibus confligendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani: qui admiranda virtute ex suis navibus in hostiam naves transilire non dubitabant; &

¹. Instructam propugnatoribus animam advertit] Editt. instructam propugnatoribus animadvertis, sed lectiorem à me receptam suppeditavit MS. Norwic. quæ vulgarè multis parasangis est elegantior. Vide notat. ad lib. 1. B. G. cap. xxiv. Davies.

². Parem esse futura dimicationi,

fortuna] Sic optime repræsentatur editt. Ven. A. D. 1482. cum in MS. Norwic. legere sit parem esse, fortuna dimicationis fortuna; in editt. rem Rom. & Beroald. parem esse fortuna dimicationi, fortuna. Hæc equidem lectio F. Ursino placuit; attamen recepta nihil melius. Idem.

dimicatione æquata, longe superiores virtute rem feliciter gerebant. Deprimunt ipsius Octavii quadriremis: multæ præterea capiuntur, aut rostris perforatæ merguntur: propugnatores Octaviani partim in navibus jugulantur, partim in mare præcipitantur. Ipse Octavius se in scapham confert; in quam plures quum confugerent, depressa scapha: vulneratus tamen ¹ adnatat ad suum myoparonem. Eo receptus, quum prælium nox dirimeret, tempestate magna velis profugit: sequuntur hunc suæ naves nonnullæ, quas casus ab illo periculo vindicarat.

XLVII. At Vatinius re bene gesta receptui cecinit; suisque omnibus incolumibus in eum se portum victor recepit, quo ex portu classis Octaviana ad dimicandum processerat. Capit ex eo prælio penterem ¹, triremes ¹¹, ² dicrotas ^{11x}; compluresque remiges Octavianos: ³ posteroque ibi die fuit, dum suas, captivasque naves reficeret. Post diem ¹¹¹ contendit in insulam Issam; quod eo se recepisse ex fuga credebat Octavium.

¹. Adnatat ad suum Myoparonem] Myoparones lembi sunt piratici, nomen adopti à Pavo insula, & Myunte urbe, ubi fieri solent, unde composito nomine Myoparon, ut docet Adrianus Turnebus lib. 111. Advers. c. 1. post Laz. Bayssium de re navali. Sallustius lib. 111. Histor. Et forte, inquit, in navigando cohors una, grandi fastelo velis, à ceteris decravavit, marique placido à duobus prædonum Myoparonibus circumventa. Brant.

². Dicrotas 11x. J MS. & cusi omnes dicrotas. Vascof. ad oram die-ret, quod Græcis est διήρη. Laz. Bayssius lib. de re navali dicrota octo legit auctoritate M. Tullii lib. xvi. epist. v. ad Attic. Nam & ipse Domitius bona plane habet dicrota. Sunt autem διήρη Græcis, quæ Romanis biremes, quod binis remis agebantur, ut & Cæsar eas vocat lib.

111. B. C. cap. xl. Quatuor biremes subiectis scutulis, impulsus vectibus in interiorem partem transduxit. Idem.

³. Posteroque ibi die fuit, dum suas captivasque naves reficeret. Post diem 111 contendit] Hanc quidem lectionem retinent editt. Rom. Ven. Beroald. at MS. Norwic. exhibet posteroque ibi die, dum suas captivasque naves reficeret, consumpto: cuius sane Codicis scripturam præfero, distincta hoc modo oratione, posteroque ibi die, dum suas captivasque naves reficeret, consumpto, post diem 111 contendit. Sic Phadrus lib. 1v. Fab. 1v, 18.

Postquam consumpta est temporis longi mora.

Cæsar lib. v. B. G. cap. xi. In his rebus dies circiter x consumit. Vide & ejusdem libri cap. lxxiii. Davies.

4 vium. ¹ Erat nobilissimum regionum earum oppidum, conjunctissimumque Octavio: quo ut pervenit, oppidani supplices se Vatinio dederunt; comperitque ipsum Octavium, parvis paucisque navigiis vento secundo regionem Græciæ petisse, inde ut Siciliam, deinde Africam, caperet. Ita brevi spatio re præclarissime gesta, provincia recepta, & Cornificio reddita, classe adversariorum ex illo toto sinu expulsa, victor se Brundisium, incolumi exercitu & classe, recepit.

1 XLVIII. Iis autem temporibus, quibus Cæsar ad Dyrrhachium Pompejum obsidebat, & Palæpharsalarem feliciter gerebat, Alexandriæque cum periculo magno, tum etiam majore periculi fama dimicabat, Cassius Longinus in Hispania ² proprætor provincie ulterioris obtinendæ causâ relictus, sive consuetudine naturæ suæ, sive odio, quod in illam provinciam susceperat quæstor, ex insidiis ibi vulneratus, magnas
2 odii sui fecerat accessiones; quod vel ex conscientia sua, quum de se mutuo sentire provinciam crederet, vel multis signis, & testimoniis eorum, qui difficulter odia dissimulant, animadvertere poterat; & compensare
3 offensionem provincie exercitus amore cupiebat. Itaque quum primum in unum locum exercitum conduxit, ³ HS centenos militibus est pollicitus: nec mul-

TO

1. Erat nobilissimum regionum earum oppidum] MS. Brant. & edit. Beroald. ac Steph. erat in ea nobilissimum &c. ac ita legendum conjecit Pet. Ciacconius. Edit. Vascos. Erat in ea regione nobilissimum oppidum, quæ quidem lectio Codicibus MSS. non nititur, præterquam quod tam in hac quam in priore manifesto deest oppidi nomen, quod tamen, nisi fallor, representant MS. Norvic. & edit. Rom. Ven. hi enim Codices exhibent erat Maum nobilissimum &c. Haud equidem diffiteor hanc urbem à Geographis non memorari, quæ si causâ exit idonea, cur ea lectio pro-

sus rejiciatur, pari ratione deleatur etiam insula Tauris, cujus noster hujusce libri cap. xiv. mentionem facit, aut cum Pet. Ciacconio in Taururum mutetur; id enim non insula, sed oppidum fuit Dalmatiz. Vide Chr. Cellarium Geogr. Ant. lib. ii. cap. viii. p. 389. Davies.

2. Proprætor provincie ulterioris] MS. Norvic. & edit. Rom. Ven. Beroald. habent pro Pratore provincie ulterioris, quæ antiqua est & vera scribendi ratio. Idem.

3. HS. centenos est militibus est pollicitus] MSS. & edit. vet. HS. centena. Si singulis militibus hoc est

to post, quum in Lusitania Medobregam oppidum, montemque Herminium, expugnasset, quo Medobregenses confugerant; ibique Imperator esset appellatus; iterum HS centenis milites donavit. Multa præterea & magna præmia singulis concedebat, quæ speciosum reddebant præsentem exercitus amorem; paulatim tamen & occulte militarem disciplinam severitatemque minuebant.

XLIX. Cassius, legionibus in hiberna dispositis, ad jus dicendum Cordubam se recepit, contractumque in ea æs alienum gravissimis oneribus provincie constituit exsolvere; &, ut largitionis postulat consuetudo, per causam liberalitatis speciosam plura largitori quærebantur; pecuniæ locupletibus imperabantur; quas Longinus sibi expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam coge-
2 bat: in gregem locupletium ¹ simultatum causæ tenues conjiciebantur: neque ullum
3 genus quæstus, aut magni & evidentis, aut minimi & sordidi, prætermittebatur, quo domus & tribunal imperatoris vacaret. Nemo erat, qui modo aliquam
4 jacturam facere posset, quin aut vadimonio teneretur, aut inter reos referretur. Ita etiam magna sollicitudo
5 pe-

pollicitus, nimium est: si vero omnibus, parum: quatuor enim integras legiones, hoc est, militum xx millia habuit, ut de equitibus taceam. Quare HS. centenos legendum existimo, id est, denarios xxv, singulisque militibus id datum. Errorem ex notarum ignorance natum arbitror, cum scriptum fuisset HS. c. Sic etiam legendum infra hoc libro sequestros centenos, & item libro de Bello Africo. Hirtius lib. viii. B. G. cap. iv. Militibus pro tanto labore ducentos sequestros, centuriis 11 millia nummum præda nomine emendanda pollicetur. V. C. Sester. c. Ciaccon.

1. Simultatum causæ tenues conjicie-

bantur] Sic quidem constanter omnes Codd. Ph. tamen Rubenius Ele&. lib. i. cap. xxxii. hanc lectionem rejicit, dictio quippe simultatum huic sententiæ non satis appposita videtur, ideoque reponit multarum. At vero simultates primum quærebantur, propterea quod divites eo, quo par est, modo se non gessisse autumabat Longinus; dein iis multæ sunt impositæ. Antecedens est pro consequente. Sic apud Corn. Nepotem Thraſy. cap. ii. 5. Hanc (Munichiam) bis Tyranni oppugnare sunt adorti; cum revera oppugnare non autem expugnaverint. Vide etiam lib. v. B. G. cap. xii. & ibi notata. Davies.

periculorum ad jacturas, & detrimenta rei familiaris adjuugebatur.

- 1 L. Quibus de causis accidit, ut, quum Longinus Imperator eadem faceret, quæ fecerat quæstor, similia rursus de morte ejus provinciales consilia inirent. Horum odium confirmabant nonnulli familiares ejus:
- 2 qui, quum in illa societate versarentur rapinarum, nihilo minus oderant eum, cujus nomine peccabant: si-bique, quod rapuerant, acceptum ferebant; quod inter-ciderat, aut erat interpellatum, Cassio assignabant.
- 3 v legionem novam conscribit. Augetur odium & ex ipso delectu, & sumptu additæ legionis. Complentur equitum 111 millia: 1 maximisque onerantur impen-sis: nec provinciæ datur ulla requies.

- 1 LI. Interim litteras accepit à Cæsare, ut in Africam exercitum transjiceret, perque Mauritaniam ad fines Numidiæ perveniret: quod magna Cn. Pompejo Juba rex miserat auxilia, majoraque missurus existimabatur.
- 2 Quibus litteris acceptis, insolenti voluptate effereba-tur, quod sibi novarum provinciarum, & fertilissimi
- 3 regni tanta oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusita-niam proficiscitur, ad legiones accersendas, auxilia-que adducenda: certis hominibus dat negotium, ut frumentum navesque c præpararentur, pecuniæque describerentur, 2 atque imperarentur, ne qua res,
- 4 quum redisset, moraretur. Reditus ejus fuit celerior omnium opinione: non enim labor aut vigilantia cu-pienti præsertim aliquid Cassio deerat.

- 1 LII. Exercitu coacto in unum locum, castris ad Cor-

1. Maximisque onerantur impensis] MSS. Regii III. Thuanai II. Victorinus I. & editt. Rom. Ven. Beroald. habent ornantur impensis, quod melius est: nam impensis civium complentur & ornantur equites, non onerantur. Godwin.

2. Alique imperarentur] Hæc vo-

ces, quæ in omnibus MSSis & antiquis excusis comparent, temere prorsus omisit Jos. Scalger; desci-buntur enim pecuniæ, cum certa u-nicuique summa imponitur solven-da, imperantur autem, cum eis pos-tulat exaëtor. Davies.

Cordubam positus, pro concione militibus exponit, quas res Cæsaris jussu gerere deberet: polliceturque iis, quum in Mauritaniam transjecisset, his contenos se daturum; v fore in Hispania legionem. Ex concio-ne se Cordubam recepit: eoque ipso die, meridiana hora, quum in Basilicam iret, quidam Minutius Si-lo, cliens L. Racilii, libellum, quasi aliquid ab eo postularet, ut miles, ei transdit: deinde post Racilium (1 nam is latus Cassii tegebat) quasi responsum ab eo peteret, celeriter dato loco, quum se insinuas-set, sinistra corripit eum, dextraque bis ferit pugione. Clamore sublato, fit à conjuratis impetus universis. Munatius Plancus proximum gladio transjicit lictorem. 3 Hoc interfecto, Q. Cassium legatum vulnerat. Ibi T. 4 Vassius, & L. Mergilio, simili confidentia Plancum municipem suum adjuvant: erant enim omnes Italicenses. Ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus involat, ja-centemque levibus fauciis plagis.

LIII. Concurritur ad Cassium defendendum: 2 sem-per

1. Nam is latus Cassii tegebat] Hoc loco latus tegere est latus sinistrum alterius, qui vel ætate vel honore superior est, claudere: quod qui facit, tanquam pro scuto sit, quo latus, præsertimque sinistrum, tegitur, latus tegere dicitur, ut docet Adrianus Turnebus lib. XIV. Advers. cap. XXIV. adhibito Horatii loco lib. II. sat. V.

Visne regem spurco Dama latus? Brant. Vide Juvenalem Sat. III, 131. & ibi vet. Scholia. Davies.

2. Semper enim verones] Editt. Rom. Ven. exhibent Verrones, quæ quidem lectio favere videtur Hadr. Valesii conjecturæ; is enim in animadv. ad Ducangii Glossar. pag. 221. re-ponit Verones vel Vestones, qui sunt Hispaniæ citerioris populus. Quæ sane emendatio melior est Turnebianâ; Adr. enim Turnebus Advers. lib. XIV. cap. XVI. Bigerones rescri-

bit. Alii codices repræsentant Var-rones vel Bayones, ac procul dubio falsus est doctissimus Valesius, dum audacter asserit, vocem illam ultimam ne Cassiodori quidem ævo fuisse notam, cum eam adhibeat Cicero Fam. lib. IX. Epist. XXI. Ille, inquit, bavo te putabat quæsiturum, unum cælum esset an innumerabilia. Sed ibi hominem stultum & fatuum denotat, hic alia sit oportet ejus significatio. Persius Satir. V, 138.

Bavo, regnatum digito terebrare sal-linum

Contentus perages. —

Ubi vetus Scholiastes sic ait: Lingua Gallorum barones vel varones dicuntur servi militum, qui utique stultissimi sunt, servi videlicet stultorum. Eadem vox legitur apud Petronium in fragment. Tragur. pag. 131. editt. Amstel. 1700. Defendit hanc lectionem

per enim berones compluresque evocatos cum telis se-
 2 cum habere consueverat; à quibus ceteri intercludun-
 3 tur, qui ad cædem faciendam subsequabantur: quo
 in numero fuit Calpurnius Salvianus, & ¹ Manilius
 4 Tuscus. Minutius inter saxa, ² quæ jaciebant in iti-
 nere, fugiens opprimitur, &, relato domum Cassio,
 ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum
 familiaris sui confert, dum certum cognosceret, con-
 5 fectusne Cassius esset. L. Laterensis, quum id non
 dubitaret, accurrit lætus in castra, militibus vernacu-
 lis, & secundæ legionis, quibus odio sciebat præcipue
 6 Cassium esse, gratulatur: tollitur à multitudine in tri-
 bunal: prætor appellatur; ³ nemo enim in provincia
 natus, aut vernaculæ legionis miles, aut diuturnita-
 te jam factus provincialis, quo in numero erat ¹¹ le-
 gio, non cum omni provincia consenserat in odio Cas-
 sii: nam legiones xxx & xxi, paucis mensibus in Ita-
 lia scriptas, Cæsar attribuerat Longino. v legio ibi nu-
 per erat confecta.

1 LIV. Interim nunciatur Laterensi vivere Cassium.
 Quo nuncio, dolore magis permotus, quam animo
 perturbatus, reficit celeriter se, & ad Cassium visen-
 2 dum proficiscitur. Re cognita, xxx legio signa Cor-
 dubam infert, ad auxilium ferendum Imperatori suo:
 3 facit hoc idem xxi. Subsequitur has v. Quum ¹¹ le-
 giones reliquæ essent in castris, secundani veriti, ne
 fo-

Pet. Pithæus Advers. lib. 1. cap. viii. Vide & Jani Rutgersii Ven. Lect. cap. xxiii. Davies.

1. Manilius Tuscus] Puto mendosum esse nomen, & scribendum Mamilius Tusculanus. Livius mentionem facit Mamili cujusdam Tusculani, id cognomen adepti, quod gens Mamilia Tusculo oriunda esset. F. Ursin.

2. Quæ jaciebant in itinere, fugiens opprimitur] MS. Norvic. iacebant; c-

ditt. autem Rom. Ven. Beroald. Stephan. quæ jaciebantur, in itinere fugiens opprimitur, quæ quidem lectio & interpunctio mihi valde arident. Davies.

3. Nemo enim in provincia natus] In MS. Norvic. est nemo autem in provincia natus; editt. Rom. Ven. Beroald. nemo enim aut in provincia natus, nec scio, quare vocula illa contra eorum fidem rejiciatur, & demo.

soli relinquerentur, atque ex eo, quid sensissent, indicaretur, secuti sunt factum superiorum. Permanfit in sententia legio vernacula, nec ullo timore ¹ de gradu dejecta est.

Lv. Cassius eos, qui nominati erant conscii cædis, ¹ jubet comprehendi: legionem v in castra remittit, cohortibus xxx retentis. Indicio Minutii cognoscit, L. ² Racilius, & L. Laterensem, & Annium Scapulam, maximæ dignitatis & gratiæ provincialem hominem, sibi que tam familiarem, quam Laterensem & Racili-
 3 um, in eadem fuisse conjuratione: nec diu moratur dolorem suum, quin eos interfici jubeat. Minutium
 4 libertis transdit excruciantum: item Calpurnium Salvianum, qui proficitur indicium, conjuratorumque
 5 numerum auget, vere, ut quidam existimant; ut nonnulli queruntur, coactus. Iisdem cruciatibus affectus
 6 L. Mergilio. Squillus nominat plures: quos Cassius interfici jubet, exceptis iis, qui se pecunia redemerunt: nam palam ² HS x cum Calpurnio paciscitur, & cum
 7 Q. Sextio L. ³ qui etsi maxime nocentes sunt multa-
 8 ti, tamen periculum vitæ, dolorque vulnere pecu-
 9 nia remissus, crudelitatem cum avaritia certasse signi-
 10 ficabat.

Lvi. Aliquot post diebus litteras à Cæsare missas ac- ¹
 cipit; quibus cognoscit Pompejum in acie victum a-
 2 missis copiis fugisse. Qua re cognita, missam dolori vo-
 3 lupta-

1. De gradu dejecta est] Animum despondit, consternata, ac velut à statu mentis dimota est. Proverbialem enim (ut inquit Erasmus) allegoriam sapit hæc locutio. Rhellian.

2. HS. x. cum Calpurnio paciscitur] Hujus feritatis & avaritiæ meminit etiam Valerius Maximus lib. 1x. cap. 1 v. Verum idem non HS. x. cum Calpurnio, sed HS. lx. transactum scribit, quam lectionem hoc

loco recipiendam esse arbitramur. Glandorp.

3. Qui etsi maxime nocentes] MS. Norvic. Qui se maxime innocentes, contra rem ipsam: at alii ac editt. Rom. Ven. Beroald. habent qui si maxime nocentes; quæ quidem proba est locutio & hic ex Codicum fide reponenda, ut ostendit J. F. Gronovius de Pec. Ver. lib. 1v. cap. 1v. p. 617. Davies.

luptatem capiebat. Victoriæ nuncius lætitiā exprimebat: confectum bellum licentiam temporum intercludebat. Sic erat dubius animi, utrum nihil timere, an omnia licere mallet. Sanatis vulneribus, accersit omnes, qui sibi pecunias expensas tulerant, acceptaque eas jubet referri: quibus parum videbatur imposuisse oneris, ampliorem pecuniam imperat. ¹ Aqua autem ratione delectum instituit: quos ex omnibus conventibus coloniisque conscriptos, transmarina militia perterritos ad sacramenti redemptionem vocabat. Magnum hoc fuit vestigial, majus tamen creabat odium. His rebus confectis totum exercitum lustrat. Legiones, quas in Africam ducturus erat, & auxilia mittit: ad Trajectum: ipse classem, quam parabat, ut inspiceret, Hispalim accedit; ibique moratur: propterea quod edictum tota provincia proposuerat, ut, quibus pecunias imperasset, neque contulissent, se adirent. Quæ evocatio vehementer omnes turbavit.

² LVII. Interim ³ L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis vernaculæ fuerat, nunciat famâ legio-

¹ *Aqua autem ratione delectum instituit*] Corruptus sine dubio locus; si enim aqua ratione delectum instituisse, æquitas delectus non fuisset publicum odium promerita. Eum igitur sic emendo ex fide MSto Regii Equitum autem Romanorum delectum instituit; qua lectione nihil planius est: adjuvatur etiam MSS. II Thuanis, in quorum altero est *equæ autem romæ*, in altero *equit. autem roma*, vel *romi*, non enim satis liquet: sed ut ut est, magnum præbent MSto Regio atque adeo huic loco adjumentum. Goduin.

Ibid.] Aut manca aut depravata lectio. Edit. Paris. *aque autem Romanorum delectum instituit*. Sive innixus ingenio, sive adjumento vet. exemplarium ita Rob. Stephanus emendavit, aut quisquis ab illo ex-

cusum librum edidit, hujus loci restituti laus penes illum videtur constituisse. J. M. Bruns.

² *Ad Trajectum*] Videtur Trajectum appellare fretum Herculeum, qua exercitum trajicere parabat: nam inferius dicit, ad secundam legionem contendisse, qua ad fretum alio itinere ducebatur ad trajiciendum. Gacon.

³ *L. Titius* — nunciat famâ legionem] Locum hunc suspectum habere viri eruditi. Joan. Glandorpianus ponit nunciat famam esse, aut famâ divulgatam: Pet. autem Claccianus vocem famâ prorsus delendam arbitratur. Miror equidem eos hic habuisse, parer enim famam hic opponi certæ auctoritati, cique quod puenosmet ipsi novimus. Davu.

gionem xxx, quam Q. Cassius legatus simul ducebat, quum ¹ Ilurgim ad oppidum castra haberet, seditione facta, centurionibus aliquot occisis, qui signa tolli non patiebantur, discessisse, & ad 11 legionem contendisse, quæ ad fretum alio itinere ducebatur. Co-² gnita re, noctu cum v cohortibus undevicesimanorum egreditur: mane pervenit. Ibi cum diem, ut, quid ageretur, perspiceret, moratus, Carmonam contendit. Hic, quum legio xxx, & xxi, ² & cohortes iv, ³ & v legio, totusque convenisset equitatus, audit iv cohortes à vernaculis oppressas ad Obuculam, cum his ad secundam pervenisse legionem, omnesque ibi se conjunxisse, & T. Thorium Italicensem, ducem delegisse. Celeriter ³ habito concilio, Marcellum Cordubam, ut eam in potestate retineret, Q. Cassium legatum Hispalim mittit. Paucis ei diebus affertur conventum Cordubensem ab eo defecisse; Marcellumque aut voluntate, aut necessitate adductum (namque id varie nunciabatur) consentire cum Cordubensibus: ii cohortes legionis v, quæ fuerant Cordubæ in præsidio, idem facere. Cassius his rebus incensus movet castra, & postero die Segoviam ⁴ ad flumen Silicense venit.

¹ *Ilurgim ad oppidum*] Omnes Codd. ad oppidum Leptim, præter Beroald. qui Leptum exhibet; sed cum ea sit Africa urbs, locum hic habere non potest, aut igitur probanda est Jos. Scaligeri conjectura, aut scribendum ad oppidum Ilipam, quæ Joan. Glandorpii est emendatio. Davu.

² *Et cohortes iv, & v legio*] Sana non est hæc lectio, neque enim moris est scriptorum, ut cohortium mentionem faciant, nomine legionis non addito, cum accurate copias numerent. Rescribit itaque Pet. Claccianus, cum legio xxx, & vicesima prima cohortes iv. cui emendationi paullo ante legit cum vi cohortibus una & vicesimanorum egredi-

tur. Tam vero huic, quam illi conjecturæ deest MStorum auctoritas, è quibus Norvic. alique repræsentant & cohortes iv ex quinta legione, ac ita plane reponendum. Huic lectioni succinunt edit. Rom. Beroald. nisi quod iis sit & tres cohortes ex secunda legione, in Ven. autem & secunda legione. Idem.

³ *Habito concilio*] Ex MSto Norvic. & antiquis edit. reponendum arbitror habito consilio; non enim omnes milites, sed tribunos tantum, aliosque id genus videtur convocasse. Idem.

⁴ *Ad flumen Silicense*] Apud Plinium refertur singulis fluvius in Bætim se exonerans, quam vocem hoc loco depravatam esse suspicamur. Glandorp.

nit. Ibi habita concione, militum tentat animos: quæ cognoscit, non sua, sed Cæsaris absentis causa sibi diffimose esse, nullumque periculum deprecaturus, dum per eos Cæsari provincia restitueretur.

- 1 LVIII. Interim Thorius ad Cordubam veteres legiones adducit: ac, ne dissensionis initium natum seditionosa militum suæque videretur natura; simul ut contra Q. Cassium, qui Cæsaris nomine majoribus viribus uidebatur, æque potentem opponeret dignitatem; Cneo Pompejo se provinciam recuperare velle palam dicebat: & forsitan etiam hoc fecerit odio Cæsaris, & amore Pompeji: cujus nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: sed id qua mente commotus fecerit, conjectura sciri non potest. Certe hoc præ se Thorius ferebat: milites adeo fatebantur, ut Cn. Pompeji nomen in scutis inscriptum haberent.
- 2 3 Frequens legionibus conventus obviam prodit: neque tantum virorum, sed etiam matrum familias, & ac

1. *Interim Thorius*] In aliis Codd. est *Thorius*; sed vet. C. *Thorius*; & ita est in veteribus denariis, qui ab ipso Thorio signati circumferuntur. In nomismate etiam Græco, quod putamus in Ætolia cūsum esse à Proconsule ibi Thorio, inscriptum est: ΕΠΙ ΑΝΘΗΠΑΤΟΤ ΘΗΡΙΟΥ. in cuius altera parte parte Calydonius aper signatus est ad Ætolas per Meleagrum pertinens: in altera Junonis Sospitæ caput, quæ Lanuvii colebatur, unde oriundus erat Thorius, cum inscriptione, ΗΡΑ ΑΛΛΟΙΑ ΠΡΟΜΗ, quod nostram de Lanuvio opinionem mirifice adjuvat, quæ habetur in libro de familiis, *Lanuvii* scilicet, non *Lavinii* Junonem Sospitam cultam fuisse. Illud autem ΗΡΟΜΗ videtur respondere Latino verbo REGINA, quod habetur in argenteo Thorii denario, in quo est, I. S. M. R. hoc est, ut nos interpretamur, JU-

NO SOSPITA MAXIMA REGINA, pro quo in Græco est, ΙΟΥΝΟ ΛΑΝΟΥΙΝΑ REGINA. Videndus liber de familiis in Papa gente. *Ursin.*

2. *Cn. Pompeii nomen in scutis inscriptum haberent*] Moris enim erat, ut milites nomen Imperatoris, in quo merebant, scutis inscriberent. Vide *Juss.* *Lipsii Anal.* ad M. Rom. lib. III. Dial. II. pag. 418. *Davies.*

3. *Frequens legionibus conventus*] *Fulv.* *Ursinus* reponit *legionum conventus*: at non est vitiosa lectio, ut ille arbitrat; nam conventus Cordubensis, qui ex civibus Romanis constabat, legionibus frequenter obviam venit oratum ne urbem diriperent. *Claudian.*

4. *Ac prætatorum*] *Ptoletus*, qui prætexta adhuc, & bulla utebantur: quod (teste *Budæo* in prioribus annotationibus in *Pandectis*) fiebat usque ad annum XVII, quo

prætatorum; deprecaturque, ne hostili adventu Cordubam diriperent: nam se contra Cassium sentire cum omnibus; contra Cæsarem ne facere cogerentur, orare.

LIX. Tantæ multitudinis precibus & lacrimis exercitus commotus, quum videret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeji nomine & memoria, tamque omnibus Cæsarianis, quam Pompejanis, Longinum esse in odio, neque se conventum, neque M. Marcellum contra Cæsaris causam posse perducere, nomen Pompeji ex scutis detraxerunt; Marcellum, qui se Cæsaris causam defensurum profitebatur, duces adsciverunt, prætoremque appellarunt; & sibi conventum adjunxerunt; castraque ad Cordubam posuerunt. Cassius eo biduo circiter IV millia passuum à Corduba, citra flumen Bætis in oppidi conspectu, loco excelso facit castra: litteras ad regem Bogudem in Mauritaniam, & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem mittit, subsidio sibi provinciæque Cæsaris causam quamprimum veniret. Ipse hostili modo Cordubensium agros vastat, ædificia incendit.

LX. Cujus rei deformitate atque indignitate legiones, quæ Marcellum sibi duces ceperant, ad eum concurrerunt; ut in aciem educerentur, orant, priusque confligendi sibi potestas fieret, quam cum tanta con-

tempore togam virilem sumebant, deposita prætexta puerili. Idem *Budæus* in superioribus suis annotationibus rationem reddit, unde prætexta dicta sit: Toga autem, inquit, prætexta ideo dicitur, quia toga puerili purpurea prætexta erat. Indicat etiam, nobiles tantum pueros prætexta, & bulla uti solitos: idque ad omen, & vota conciliandæ virtutis. Hæc ille. Porro si quis plura hac de re discere cupit, *Aul. Gellium* lib. I. cap. XIIII. & *Macrobius* lib. I. Sa-

turnalium, cap. VI. legat: ubi prætextæ, ac bullæ originem copiose enarrant. *Rhellican.*

1. *Nomen Pompeii ex scutis detraxerunt; Marcellum, qui se Cæsaris causam defensurum profitebatur, duces adsciverunt*] Contra ea tradit *Dion* lib. XLII. pag. 192, non modo Marcellum utriusque partis, gratiam captasse, sed & ipsum, ὄνομα τὸ τῷ Πομπηίῳ ἔρεχτιανῶν τῶν ἀσπίδων ἐπεγράφοντο, ἀπὸ τῆς ἀφ. *Davies.*

- contumelia nobilissimæ carissimæque possessiones Cordubensium in conspectu suo rapinis, ferro, flammæque consumerentur. Marcellus, quum configere miserimum putaret, quod & victoris & victi detrimentum ad eundem Cæsarem esset redundaturum, neque suæ potestatis esse, legiones Bætım transducit, atque
 3 aciem instruit. Quum Cassium contra pro castris in aciem instruxisse loco superiore videret, causa inposita, quod is in æquum non descenderet, Marcellus
 4 militibus persuadet, ut se in castra recipiant. Itaque copias reducere cœpit. Cassius, quo bono valebat, Marcellumque infirmum esse sciebat, aggressus equitatu legionarios se recipientes, complures novissimos
 5 in fluminis ripis interficit. Quum hoc detrimento, quid transitus fluminis vitii difficultatisque haberet, cognitum esset, Marcellus castra Bætım transfert: crebraque uterque legiones in aciem educit; neque tamen configitur, ¹ propter locorum difficultates.
- ¹ LXI. Erat copiis pedestribus multo firmior Marcellus: habebat enim veteranas legiones, multisque præliis expertas. Cassius fidei magis, quam virtuti legionum, confidebat. Itaque quum castra castris collata essent, & Marcellus locum idoneum castello cepisset, quo prohibere aqua Cassianos posset; Longinus veritus, ne genere quodam obsidionis clauderetur in regionibus alienis sibi infestis, noctu silentio ex castris proficiscitur, celerique itinere ² Ullam contendit;
 3 quod sibi fidele esse oppidum credebat. Ibi adeo conjuncta ponit mœnibus castra, ut loci natura (namque Ulla in edito monte posita est) & ipse munitione uteretur.

¹. Propter locorum difficultates] Quod Bætıs alterum ducem ab altero ita sejungeret, ut uterque non sine magno periculo flumen trajiceret: idque propter riparum altitudinem, crepidines, & amfractus. Rhellian.

². Ullam contendit] Ptolemaeus *Hispaniam* vocat. Apud Strabonem *Ulla* corrupte, pro *Ullia*. Pline *lib. III. cap. I. Ulla*, & sic legendum ubique videtur. Sed & *Dia* ita vocat lib. XLIII. *Ciacen*.

bis, undique ab oppugnatione tutus esset. Hunc Marcellus insequitur, & quam proxime potest Ullam castra castris confert: locorumque cognita natura, quo maxime rem deducere volebat, necessitate est adductus; ut neque configeret, cujus si rei facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat; neque vagari Cassium latius pateretur, ne plures civitates ea paterentur, quæ passi erant Cordubenses. Castellis idoneis locis collocatis, operibusque in circuitu continuatis, Ullam, Cassiumque munitionibus clausit: quæ priusquam perficerentur, Longinus omnem suum equitatum emisit: quem magno sibi usui fore credebat, si pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, si clausus obsidione, & inutilis necessarium consumeret frumentum.

LXII. Paucis diebus litteris Cassii acceptis, rex Bogud cum copiis venit; adjungitque ei legionem, quam secum adduxerat, compluresque cohortes auxiliares Hispanorum: namque, ut in civilibus dissensionibus accidere consuevit, ita temporibus illis in Hispania nonnullæ civitates rebus Cassii studebant; plures Marcello favebant. Accedit cum copiis Bogud ad exteriores Marcelli munitiones. Pugnatur utrimque acriter crebroque, ut accidit, fortuna sæpe ad utrumque transferente victoriam; nec tamen umquam ab operibus depellitur Marcellus.

LXIII. Interim Lepidus ex citeriore provincia cum cohortibus legionariis xxxv, magnoque numero equitum, & reliquorum auxiliorum, venit ea mente Ullam, ut sine ullo studio contentiones Cassii Marcelli componeret. Huic venienti sine dubitatione Marcellus se credit atque offert: Cassius contra suis se tenet præfidiis, sive eo quod plus sibi juris deberi, quam Marcello existimabat, sive eo quod, ne præoccupatus animus Lepidi esset obsequio adversarii, verebatur.

- 3 Ponit ad Ullam castra Lepidus; neque habet à Marcello quidquam divisi. Ne pugnetur, interdicat: ad exeundum Cassium invitat; fidemque suam in re omni interponit. Quum diu dubitasset Cassius, quid sibi faciendum, quidve Lepido esset credendum; neque ullum exitum consilii sui reperiret, si permaneret in sententia; postulat, uti munitiones disjicerentur, sibi que liber exitus daretur. Non tantum induciis factis, sed prope jam constituta opera quum complanarent, custodiæque munitionum essent deductæ, auxilia regni in id castellum Marcelli, quod proximum erat regni castris, neque opinantibus omnibus, (si tamen in omnibus fuit Cassius, nam de hujus conscientia dubitabatur) impetum fecerunt, compluresque ibi milites oppresserunt. Quod nisi celeriter, indignatione & auxilio Lepidi, proelium esset diremptum, major calamitas esset accepta.

- 1 LXIV. Quum iter Cassio patefactum esset; castra Marcellus cum Lepido conjungit. Lepidus eodem tempore, Marcellusque Cordubam cum suis proficiscitur: 2 Cassius Carmonam. Sub idem tempus Trebonius proconsul ad provinciam obtinendam venit: de cujus adventu ut cognovit Cassius, legiones, quas secum habuerat, equitatumque in hiberna distribuit: ipse, omnibus suis rebus celeriter correptis, Malacam contendit; ibique adverso tempore navigandi naves conscendit, ut ipse prædicabat, ne se Trebonio, & Lepido, & Marcello committeret; ut amici ejus dicebant, ne per eam provinciam minore cum dignitate iter faceret, cujus magna pars ab eo defecerat: ut ceteri

1. Cassius Carmonam] Godd. Narbonem. Livius lib. xxxiii. cap. xxi. inter maritimas ulterioris Hispaniæ civitates Cardonem & Bardonem recenset, quarum altera haud dubie accipienda reponendaque est, nisi

Carmonam malis: nam de Narbonem Martio, cum ille sit in Gallia, nihil est quod cogitemus. Sed ut Narba quicquam huc facit, utpote in Lusitania sita, & ab itinere Turbonii averissimum, Glandorp.

teri existimabant, ne pecunia illa ex infinitis rapinis confecta in potestatem cujusquam veniret. Progressus secunda, ut hiberna, tempestate, quum in Iberum flumen noctis vitandæ causâ se contulisset, inde paulo vehementiore tempestate nihilo periculosius se navigaturum credens, profectus, adversis fluctibus occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus, quum neque flectere navem propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset, demersa navi periit.

LXV. Quum in Suriam Cæsar ex Ægypto venisset, atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, litterisque urbanis animadverteret, multa Romæ male & inutiliter administrari, neque ullam partem Reipublicæ satis commode geri; quod & contentione Tribunitiis perniciosæ seditiones orirentur; & ambitione, atque indulgentia Tribunorum militum, &

1. Multa Roma male & inutiliter administrari] Male fuisse Rempub. in urbe administratam absente Cæsare, indicat Livius, qui lib. cxxiii. P. Dolabellam Tribunum plebis legem tulisse scribit, de novis tabulis, per quam cum seditione excitata esset, inductis in urbem à M. Antonio Magistro equitum militibus, octingenti ex plebe cæsi sunt. Sed & Ptolemaeus Cosconium & Galbam Praetores à militibus interemptos tradit, ac præter Dolabellæ furorem veras in opprobrium Cæsaris expilationes Amantii & ebrietates Antonii & Cornificii. De Antonio notum est ex Plinio, post pugnam Pharsalicam leones ad currum junxisse, atque ita vectum cum Cytheride mima per Italiam non sine gravi ostento: cujus rei & Cicero meminit in epistolis ad Atticum. Glandorp.

2. Inutiliter administrari] Noxie, ita ut ex ea administratione detrimentum capiat Resp. Hanc inutilis significationem, quoniam vulgo

non est nota, aliquot exemplis firmabo. Scriptor ad Herennium lib. iv. fol. 26. edit. Lamb. Ergo inutile est ei, qui discere vult, putare non unum omnia posse. Hirtius Bell. Afric. cap. ltv. Quod in Italia milites P. R. contra Remp. instigasti — quodque mihi Reique publica inutilis fuisse. Terentius Andr. Act. i. Sc. v. 52. Illæ utraque res (forma & ætas) inutiles Et ad pudicitiam & ad rem tutandam sient. Ovidius Metam. lib. xiii. 38.

Sed sibi inutilior timidi commenta retextit
Naupliades animi.

Valerius Maximus lib. vii. cap. ii. cxi. Cretenses — ut mala consuetudine deleantur, optant — inutiliter enim aliquid concupiscere — exito vicina dulcedo est. Eandem hujusce vocis vim ex Lucilio & Corn. Nepote dudum illustravit Casp. Scioppius Veris. lib. i. cap. xx. Davies.

3. Indulgentia Tribunorum militum] Optimus Ursini Codex, MSS. Brant. & Norvic. ac edit. Rom. Beroald. exhi-

& qui legionibus præerant, multa contra morem confectudinemque militarem fierent, quæ dissolvendæ disciplinæ severitatisque essent; eaque omnia flagitare adventum suum videret; tamen præferendum existimavit, quæ in provincias regionesque venisset, eas ita relinquere constitutas, ut domesticis dissensionibus liberarentur, jura legesque acciperent, & externorum hostium metum deponerent. Hæc in Suria, Cilicia, Asia celeriter se confecturum sperabat; quod hæ provincie nullo bello premebantur. In Bithynia ac Ponto plus oneri videbat impendere sibi: non enim excessisse Ponto Pharnacem audierat, neque excessurum putabat, quum secundo prælio esset vehementer inflatus, quod contra Domitium Calvinum fecerat. Commoratus fere in omnibus civitatibus, quæ majore sunt dignitate, præmia benemeritis & viris, & publice tribuit: de controversiis veteribus cognoscit ac statuit. ² Reges, ty-

hibent indiligentia Tribunorum militum, quam sane lectionem præfero, quia vox est rarior, ac proinde corruptioni magis obnoxia. *Cæsar* lib. vii. B. G. cap. xvii. Tenuitate *Bojorum*, indiligentia *Edurnum*. *Vide* & lib. iiii. B. C. cap. viii. *Davies*.

1. Dissolvenda disciplina severitatisque essent] MS. *Norvic*. dissolvenda disciplina severitatisque causa essent; sed vocem penultimam imperitus adjecit *Librarius*, ex Atticismo enim abesse potest, qua de re dudum monuit *Priscianus* lib. xviii. *Terentius Adelphi*. Ad. iv. Sc. iv, 6. *Nec id assentandi magis, quam quod habeo gratum, facere existimes*. *Virgilius Æn.* xi, 126.

Justitiane prius mirer, belline laborum?

Sic sapissime loquitur *Sallustius*. Ad quæ notavimus ab lib. i. B. C. cap. lxxxii. *Idem*.

2. Reges, Tyrannos, Dynastas] *Græ-*

datim reges, tyrannos, dynastas conjungit, quomodo *Cicero* in *Philippicis* reges, tetrarchas & dynastas commemorat. Cæterum per tyrannos non violentos & sanguinarios, sed legitimos principes & paulo regibus inferiores, quomodo tum erat *Antiochus*, & apud nos hodie *domestici*, accipit. Nam nomen id olim *hænestæ* appellationis erat, quæmodum ostendit *Virgilius*, apud quem *Dido* lib. iv, 320. ad *Æneam* inquit:

Te propter Libyæ gentis Nemaïonem tyranni
Odere —

Et lib. vii, 266. *Latinus rex deusque Ænea*, quem tantopere à *patria* laudat poeta:

Pars mihi pacis eris, dextramque tyranni.

Proinde frustra hoc loco tam anxie quidam de discrimine regis & tyranni disceptant. *Glauert*.

rannos, dynastas provinciarum, finitimorumque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impositis provinciarum tuendarum ac defendendarum, dimittit & sibi, & populo Rom. amicissimos.

LXVI. Paucis diebus in ea provincia consumptis, ¹ Sex. Cæsarem amicum & necessarium suum legionibus Suriaque præficit, ipse eadem classe, qua venerat, proficiscitur in Ciliciam: cujus provinciarum civitates omnes evocat Tarsum: quod oppidum fere totius Ciliciæ nobilissimum, fortissimumque est. Ibi, rebus ² omnibus provinciarum & finitimarum civitatum constitutis, cupiditate proficiscendi ad bellum gerendum non diutius moratur; magnisque itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazacæ commoratus, ³ venit Comana, vetustissimum & sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum, quod tanta religione colitur, ut sacerdos ejus deæ majestate, imperio & potentia secundus à rege consensu gentis illius habeatur. Id homini nobilissimo ⁴ *Lycomedi* Bithynio adjudicavit, qui regio Cappadocum genere ortus, propter adven-

fam

1. Venit Comana, vetustissimum & sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum] Plura de hac urbe & templo scribit *Strabo* lib. xii. pag. 535. *Τὴ δ' Εὐνὴς ἱερὸν, ὃ ἐκείναι Κόμῃται ὀνομάζουσι, πόλις δ' ἐστὶν ἀξιόλογος*, & reliqua, quæ plura sunt quam ut hic transcribi debeant. *Dion* lib. xxxv. pag. 5. *Τὰ δ' ἐν Κόμῃται τὰ τε καὶ Καρπάδουας ἱεῖ, καὶ ἰδίαι τὰτα δ' Ἀρτίμιδου τὸ Ταυρικὸν βρόταρ, καὶ τὸ γὰρ τὸ Ἀγαμέμνονεον διέξω ἀείψουσι. — Δὲ αὐταὶ πόλεις ἐς Καρπάδουας ὀνομάζουσι, καὶ πάλιν πόλιν αὐτὰ ἀδελφὰ ἐστὶ — καὶ δευτέρου τὰ τε διὰ πάλιν ἐν τῇ ἑσέτι, καὶ ἑξῆς, καὶ αὖτις τὴ δ' Ἰσταντίας ὄν, ἀμφοτέρωθεν. *Plinius* lib. vi. cap. iiii. Comana, quæ nunc *Mantium* Genetarium. *Claccon*.*

2. *Lycomedi* Bithynio] Editi omnes ad *Scaligerum* usque *Nicomedi* Bithynio, sed vir ille summus ex *Strabone*, ut videtur, *Hirtium* emendavit; is enim lib. xii. pag. 558. hunc pontificem *Lycomedem* vocat. Verum alia correctione forsan magis est opus, Latini enim non *Bithynium*, dicunt, sed *Bithynum*. *Horatius* lib. i. Od. xxxv, 7.

Quicumque Bithyna laceffit
Carpasium pelagus carina.

Juvenalis Satir. vii, 15.

Quaquam & *Cappadoces* faciant, & quiesque Bithyni.

Ea igitur forma hic videtur reponenda. *Davies*.

6 sam fortunam majorum suorum mutationemque generis, jure minime dubio, vetustate tamen intermissa, sacerdotium id repetebat. Fratrem autem Ariobarzani Ariaraten, quum bene meritis uterque eorum de Re- publ. esset, ne aut regni hereditas Ariaraten sollicitaret, aut heres regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui sub ejus imperio ac ditione esset: ipse iter ceptum simili velocitate conficere coepit.

1 LXVII. Quum propius Pontum, finesque Gallogræciæ accessisset, Dejotarus tetrarches Gallogræciæ tunc quidem pene totius, quod ei neque legibus, neque moribus concessum esse ceteri tetrarchæ contende- bant, sine dubio autem rex Armeniæ minoris ab Se- natu appellatus, depositis regiis insignibus, neque tan- tum privato vestitu, sed etiam reorum habitu supplet ad Cæsarem venit oratum, ut sibi ignoscere, quod mea parte positus terrarum, quæ nulla præsidia Cæsaris habuisset, 2 exercitibus imperiisque in Cn. Pompei castris fuisset: neque enim se judicem debuisse esse controversiarum populi Ro- mani, sed parere præsentibus imperiis.

1 LXVIII. Contra quem Cæsar, quum plurima sua commemorasset officia, quæ consul ei decretis publicis tribuisset; quumque defensionem ejus nullam posse excusationem 2 jus imprudentia recipere coarguisset, quod homo tanta præ- dentia ac diligentia scire potuisset, quis urbem Italianamque teneret; ubi Senatus populusque Romanus, ubi Respubl. es- set; quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum, consul 3 esset: sed tamen se concedere id factum superioribus suis be- neficiis, veteri hospitio, atque amicitia, dignitati, atque hominis, precibus eorum, qui frequentes concurrerent bo- 4 spites atque amici Dejotari ad deprecandum: de controver- sis tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: regnum re- stitutum ei restituit. Legionem autem, quam ex gente

1. Exercitibus imperiisque in Cn. Pom- pei castris fuisset.] Edit. Vascos. as- fuisset, Joan. autem Glandorpins, in-

terposita voce coactus, legit exerci- bus imperiisque coactus in Cn. Pompei castris fuisset. Brant.

civium suorum Dejotarus: armatura disciplinaque no- stra constitutam habebat, equitatumque omnem ad bel- lum gerendum adducere jussit.

LXIX. Quum in Pontum venisset, copiasque om- nes in unum locum coëgisset; quæ numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant; (excepta enim legione VI, quam secum adduxerat Alexandria vetera- nam, multis laboribus periculisque functam, multis- que militibus partim difficultate itinerum ac navigatio- num, partim crebritate bellorum adeo deminutam, ut minus 80 hominum in ea esset; reliquæ erant III legiones, una Dejotari, duæ, quæ in eo proelio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fue- rant) legati à Pharnace missi Cæsarem adeunt: atque 2 in primis deprecantur, ne ejus adventus hostilis esset: fa- cturum enim omnia Pharnacen, quæ imperata essent. Maxi- meque commemorabant nulla Pharnacen auxilia contra Cæsarem Pompejo dare voluisse; quum Dejotarus, qui de- disset, tamen ei satisfacisset.

LXX. Cæsar respondit, se fore æquissimum Pharna- ci, si, quæ polliceretur, 2 repræsentaturus esset: monuit 2 autem, ut solebat, mitibus verbis legatos, ne aut De- jotarum sibi objicerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompejo non misissent: nam se neque libentius 3 facere quidquam, quam supplicibus ignoscere; neque provin- ciarum publicas injurias condonare vis posse, 3 qui non fuisset

1. Armatura disciplinaque nostra constituta.] In omnibus, quos un- quam viderim, libris & impressis de scriptis est natura disciplinaque no- stra: nihil tamen dubito, quin ve- ra lectio sit, quam nos ex alterius loci collatione & ex ingenio repo- suimus. Supra hoc eodem libro cap. XXXIV. Duas Dejotari legiones di- sciplinæ atque armatura nostra constitu- ta dixit. Quis amplius de hoc loco dubitet? Ald. Manut.

2. Repræsentaturus esset.] Statim exe-

cuturus, & in effectum adducturus; nihil enim opus est, ut ex Cod. Ciacconii legamus re præstaturus, quo- modo reponendum censuit Fr. Ho- tomannus, Cæsar lib. I. B. G. cap. XI. Itaque se, quod in longiorem diem col- laturus esset, repræsentaturum. Cur- tius lib. VI. cap. XI, 33. repræsentasse consilium dixit, ubi vide Joan. Freins- hemium, ac intt. ad Phædri lib. III. Fab. x. 32. Davies.

2. Qui non fuissent in se officiosi.] Testatur Ciacconius particulam negan-

- 4 sent in se officiosi: id ipsum, quod commemorassent, officium
utilius Pharnaci fuisse, qui providisset, ne vinceretur, quam
5 sibi, cui Dii immortales victoriam tribuissent: itaque sem-
gnas & graves injurias civium Romanorum, qui in Ponto
negotiati essent, quoniam in integrum restituere non possit,
6 concedere Pharnaci: nam neque¹ interfectis amissam vitam,
neque exfectis virilitatem restituere posse; quod quidem sup-
7 plicium gravius morte cives Romani subissent: Ponto vero
decederet confestim; familiasque publicanorum remitteret;
ceteraque restitueret sociis civibusque Romanis, qua penes
8 eum essent. Si fecisset, jam tunc sibi mitteret munera, ac do-
na, qua bene rebus gestis imperatores ab amicis accipere con-
sueissent: miserat enim Pharnaces coronam auream. His
respondis datis legatos remisit.

¹ LXXI. At Pharnaces omnia liberaliter pollicitus;
quum² festinantem ac properantem Cæsarem speraret

rem à quibusdam libris abesse; & recte quidem, ut arbitror, quod & olim *Joan. Rhellicano* in mentem venerat. *Ful. Celsus* pag. 212. de hac re sic loquitur: Ille quidem praestitit, ut — publicas (injurias) libere ulcisci valeam, quod fortasse sic non possem, si in me fuisset obsequiosus &c. Sed vir ille bonus mentem Cæsaris non est afflicto; vult enim, se privatas injurias hosti facile condonare posse, publicas ne amico quidem: & hic sane sensus egregius & tanto Imp. dignus. Ut ut autem sit, certe falsus est *Eutropius*, qui lib. vi. cap. xvii. tradit Pharnacem — Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuisse, ut ex diserto Hirtii testimonio constat. Vide & *Dionem* lib. xlii. p. 207. *Davies*.

1. Interfectis amissam vitam] *Phil. Rubenius Elect.* lib. i. cap. xxii. reponit fluctuans licet, atque animi dubius, interfectis Amisi vitam, quia tradit *Appianus* lib. ii. B. C. pag. 424. Ὅτι Ἀμισὸν πόλιν ἐν τῷ Πόντῳ βασιλεύσαν ἔχοντα πόδισα, καὶ

τὴν παῖδας αὐτῶν τομίας ἐκένοντο τὰς. Secundum *Dionem* etiam lib. xlii. pag. 206. Pharnaces Ἀμισὸν πόλιν ἐν τῷ Πόντῳ βασιλεύσαν, τὴν τὴν πόλιν ἐν αὐτῇ πόλιν ἐκένοντο. Sed haec ob causam vulgata lectio non est sollicitanda; neque enim *Hirtius* Amisi solius direpti meminit, sed multorum oppidorum, & gravissima haec supplicia in eos, qui forma atque tractis commendationem habebant, fuisse constituta naturae hujusce libri cap. xli. *Davies*.

2. Festinantem ac properantem] *Coedex Victor.* festinantem ac properantem, MS. *Norwic.* & alii festinantem ac properantem, quam lectionem probat *Joan. Godwinus*, quoniam non intellexit, quoniam inter properantem ac festinantem sit differentia: notum tamen Grammatici, si iis fides sit adhibenda. *A. Gellius* Noct. Attic. lib. xvi. cap. xiv. Festinare & properare idem significare atque in eandem rem dici videntur. Sed M. Cato id differre existimat, eaque hoc modo interpretatur. Festinare est citius ac citius, properare est citius ac citius.

libentius etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur, quo celerius honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur, (nemini enim erat ignotum, plurimis de causis ad Urbem Cæsarem revocari) lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, petitiones interponere, in summa frustrari coepit. Cæsar² cognita calliditate hominis, quod aliis temporibus natura facere consueverat, tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum confereret.

LXXII. Ziela est oppidum in Ponto posito ipso, ut in plano loco, satis munitum: tumulus enim naturalis, velut manu factus, excelsiore undique fastigio sustinet murum. Circumpositi sunt huic oppido magni multique intercisi vallibus colles: quorum editissimus unus, qui propter victoriam Mithridatis, & infelicitatem Triarii, detrimentumque exercitus nostri, superioribus locis atque itineribus pene conjunctus

de suis virtutibus habuit: Aliud est properare, aliud festinare. Qui unum quid mature transigit, is properat: qui multa simul incipit, neque perficit, is festinat. Quæ Cato nis verba repetit *Nonius Marcellus* pag. 468. editt. *Plantin.* dein addit: Verum utrumque verborum ratio sub hac significatione proxima est veritati, ut si saepe animi properare studio ad res aliquas contenditis, festinare corpore necessitatibus obsequendi. Ego autem id pro certo habeo, has Grammaticorum distinctiones bonorum auctorum usu non comprobari; nec tamen vulgatam lectionem mutandam censeo; quis enim nescit, duo verba ejusdem plane potestatis non raro conjungi? Sic hujusce libri cap. lxx. munera ac dona habet noster, & similia passim alii. *Davies*.

1. Ziela] *Plinius* lib. vi. cap. lxx. Civitas Ziela intus, nobilis clade Triarii & villoria C. Cæsaris. *Stephanus* de

Urb. Ziela τριουλλιάδος πόλις κατὰ παρθενίαν, ἢ ἐκ τῆς Νικομήδης νῆος Ζήλας &c. Nam Zela urbis in Cappadocia eodem cap. *Plinius* meminit, *Proleptanusque*, & *Strabo*. *Ciaccon*.

Ibid.] MS. *Norwic.* & editt. verr. etiam in *Hirtio* Zelam exhibent. Sic & *Plutarchus* in *Cæs.* pag. 731. Περὶ πόλιν Ζήλαν μεγάλην μεγάλην συνάφας. *Dion* lib. xlii. pag. 207. Κἀνταύθα αὐτῷ περὶ Ζήλειαν συνάφας. Utrobique reponere Ζήλαν. *Davies*.

2. Infelicitatem Triarii] *Plutarchus* in *Luculli* vita pag. 515. ed. *Francos.* testatur, Triarium non expectato *Luculli* exercitu, conferto proelio, ingentem accepisse cladem: supra namque septem Rom. millia occubuerunt, centuriones centum & l. tribuni militum plusquam xxiv, & quod omnium ignominiosissimum erat, Mithridates Ponti rex Romanorum castris positus est. *Rhelicano*.

Etus oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem; nec multo longius millibus passuum in abest ab

3 Ziela. Hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum feliciū castrorum reſectis operibus, copiis omnibus ſuis occupavit.

1 LXXIII. Cæſar, quum ab hoſte millia paſſuum v caſtra poſuiſſet; videretque eas valles, quibus regia caſtra munirentur, eodem intervallo ſua caſtra mun-
turas, ſi modo ea loca hoſtes priores non cepiſſent, quæ multo erant propiora regis caſtris; aggerem com-
2 portari jubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentis ſue in caſtris relictis, prima luce, neque opinantibus hoſtibus, cum ipſum locum cepit, in quo Mithridates ſecundum prælium adver-
3 ſus Triarium fecerat. 1 Huc omnem comportare aggerem è caſtris ſervitia, quæ ageret, juſſit; ne quis ab opere miles diſcederet; quum ſpatio non amplius eo paſſuum intercifa vallis caſtra hoſtium divideret ab opere incepto Cæſaris caſtrorum.

1 LXXIV. Pharnaces, quum id repente prima luce animadvertiſſet, copias ſuas omnes pro caſtris inſtruxit; quas, interpoſita tanta locorum iniquitate, conſuetudine magis pervulgata militari credebat inſtrui Cæſar, vel ad opus ſuum tardandum, quo plures in armis tenerentur, vel ad oſtentationem regis fiducia, ne munitione magis, quam manu defendere locum
2 Pharnaces videretur: itaque deterriſus non eſt, quo minus,

1. Huc omnem comportare aggerem ſervitia, quæ ageret, juſſit] MS. Norvic. Huc omnem comportatum aggerem ſervitia agerentur juſſit; & ſic Codex Claeconii, unde reſcribit vir eruditus huc omnem comportare aggerem è caſtris ſervitia juſſit. MS. Viſtor. huc omnem comportari aggerem, ſervitiæque agi juſſit; & ſic ſane exhibent editi.

Rom. Ven. Beroald. ex qua leſione Joan. Godwinus reſcribendum conſtituit Huc omnem comportare aggerem, ſervitiæque agere juſſit. Multo magis huc omnem comportari aggerem, ſervitiæque agerent, juſſit. Hoc addidit miſter, quia more Romano milites aggerem portabant, Daviſ.

minus, prima acie pro vallo inſtructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces impuſſus ſive loci felicitate, ſive auſpiciis & religionibus inductus,
3 quibus obtemperaviſſe eum poſtea audiebamus; ſive paucitate noſtrorum, qui in armis erant, comperta, quum more operis quotidiani magnam illam ſervorum multitudinem, quæ aggerem portabat, militum eſſe credidiſſet, ſive etiam veterani fiducia exercitus ſui, quem cum legione xxii in acie conſiliſſe, & vi-
ciſſe legati ejus gloriabantur; ſimul contemptu exercitus noſtri, quem pulſum à ſe, Domitio duce, ſciebat; inito conſilio dimicandi, deſcendere prærupta val-
le cœpit: cujus aliquamdiu Cæſar irridebat inanem o-
ſtentationem, & eo loco militum coarctationem, quem
4 in locum nemo ſanus hoſtis ſubiturus eſſet: quum interim Pharnaces eodem gradu, quo præruptam deſcenderat in vallem, adſcendere adverſus arduum collem inſtructis copiis cœpit.

LXXV. Cæſar incredibili ejus vel temeritate, vel
1 fiducia motus, neque opinans imparatusque oppreſſus eodem tempore milites ab operibus vocat, arma capere
2 jubet, legiones opponit, aciem inſtruit: cujus rei ſubita trepidatio magnum terrorem attulit noſtris. Non-
dum ordinibus inſtructis, 2 falcata regis quadrigæ per-
miſtos milites perturbant, quæ tamen celeriter multi-
3 tudine telorum opprimuntur. Inſequitur has acies ho-
ſtium; & clamore ſublato conſigitur, multum adju-
4 vante natura loci, plurimum Deorum immortalium benignitate: qui quum omnibus caſibus belli interſunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit adminiſtrari.

LXXVI.

1. Cum legione] Uncis hæc inclufit Joſ. Scaliger, & ſane manifeſtum eſt, ea verba proſus abundare aut aliquid ſub iis latere: legati enim procul dubio voluere Pharnacis exercitum xxii vicibus in acie conſiliſſe. Daviſ.

2. Falcata regia quadriga] Sic dicta à falcibus, quæ ex variis partibus eminebant. Harum deſcriptionem ſuppeditabunt Livius lib. xxxvii. cvp. xli. Diodorus Siculus Bibl. lib. xvii. pag. 530. & alii. Idem.

- ¹ LXXVI. Magno atque acri cominus proelio facto;
² dextro cornu, quo veterana legio VI erat collocata,
 initium victoriæ natum est ab ea parte, quum in pro-
 clive detruderentur hostes; multo tardius, sed tamen
 iisdem Diis adjuvantibus, sinistro cornu, mediaque a-
³ cie, totæ profligantur copię regis: quæ quam facile
 subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsæ
 premebantur loci iniquitate. Itaque multis militibus
 partim interfectis, partim suorum ruina oppressis, qui
 velocitate effugere poterant, armis tamen projectis val-
 lem transgressi, nihil ex loco superiore inermes pro-
⁴ cere poterant. At nostri victoriæ elati subire iniquum
 locum, munitionesque aggredi non dubitarunt: de-
 fendentibus autem iis cohortibus castra, quas Pharna-
 ces præsidio reliquerat, celeriter castris hostium sunt
⁵ potiti. Interfecta multitudo omni aut capta suorum,
 Pharnaces cum paucis equitibus profugit: cui nisi ca-
 strorum oppugnatio facultatem attulisset liberius pro-
 fugiendi, vivus in Cæsaris potestatem adductus esset.
- ¹ LXXVII. Tali victoriæ toties victor Cæsar incre-
 dibili est lætitiæ affectus, quod maximum bellum
 tanta celeritate confecerat: eratque subiti periculi re-
 cordatione lætior, quod victoriæ facilis ex difficulti-
² mis rebus acciderat. Ponto recepto, præda omni re-
 gia militibus condonata, postero die cum expeditis
 equitibus ipse proficiscitur: legionem VI decedere
 ad præmia atque honores accipiendos in Italiam jubet:
 auxilia Dejotari domum remittit: 11 legiones ² cum
 Cæ-

1. Dextro cornu, quo veterana legio VI erat collocata, initium victoriæ natum est ab ea parte, quum in proclive M. Norvic. a dextro cornu. Lego & distinguo a dextro cornu, quo veterana legio VI erat collocata, initium victoriæ natum est. Ab ea parte quum in proclive &c. Quod conjecturam nostram non mediocriter firmat, hanc interpunctionem servant editt. Rom.

Ven. Beroald. sed in iis male scribitur ex ea parte. Davies.

2. Cum Cælio Vinciano] Editt. Rom. Ven. Beroald. perperam exhibent cum Cælio Minutio. In M^{to} Norvic. est cum Cælio Vinciano. Adjuvat sane hæc lectio F. Ursini emendationem, qui reponit cum Cælio Vinciano. Ea tamen conjectura non est necessaria, veteres enim modo Vinciano, modo

Cælio Vinciano ¹ in Ponto relinquit.

LXXVIII. Ita per Gallogræciam Bithyniamque in ¹
 Asiam iter facit: omniumque earum provinciarum de
 controversiis cognoscit, & statuit: jura in tetrarchas,
 reges, civitates distribuit. Mithridaten Pergamenum, ²
 à quo rem feliciter celeriterque gestam in Ægypto su-
 pra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam
 regiis educatum (nam cum Mithridates, rex Asiæ to-
 tius, propter nobilitatem Pergamo parvulum secum
 asportaverat in castra, multosque tenuerat annos) re-
 gem Bospori constituit, quod sub imperio Pharnacis
 fuerat; provinciasque populi Rom. à barbaris atque
 inimicis regibus, interposito amicissimo rege, muni-
 vit. ³ Eidem tetrarchiam legibus Gallogræcorum, ju-
 re gentis & cognationis adjudicavit, occupatam & pos-
 sessam paucis ante annis à Dejotaro. Neque tamen us- ⁴
 quam diutius moratus est, quam necessitas urbanarum
 seditionum pati videbatur. Rebus felicissime celerrime- ⁵
 que confectis, in Italiam celerius omnium opinione
 venit.

Vincianos dixerunt, ut ostendit in-
 scriptio, quam profert Ch. Ad. Ry-
 ppius in epist. xxxiv. inter Reines.
 p. 200. Davies.

1. In Ponto relinquit] Sic rescripti
 ex M^{to} Norvic. & editt. Steph. ob
 verba præsentis temporis, quibus-
 cum hoc conjungitur. In aliis est in
 Ponto relinquit. Idem.

2. Eidem tetrarchiam legibus Gallo-
 græcorum] Vocem penultimam de-

lendam censuere Pet. Ciacconius &
 Jos. Scaliger, quibus lubens admo-
 dum accedo, nam Dion lib. xlii.
 pag. 207. ait Μιθριδάτη τῷ Περγα-
 μωνὶ τὴν τετραρχίαν τῆς ἐν Γαλατίᾳ, ἡ
 βασιλείας Ἰδωνος ὄνομα. Ea vox pri-
 mum videtur margini adscripta &
 juris explicandi gratia. De Mithri-
 datis Pergameni genere adiri po-
 terit Pet. Victorius Var. Lect. lib.
 iii. cap. xxiii. Davies.

FINIS LIBRI DE BELLO ALEXANDRINO.

A. HIRTII PANSÆ
COMMENTARIORUM
DE
BELLO AFRICANO
LIBER UNUS.

SUMMARIUM LIBRI DE BELLO
AFRICANO.

Cæsar in Africam proficiscitur: VII. Leptique oppido occupato, auxilia eo convocat: XII. Et ibidem cum Labienus aliquoties conflictatur. XXV. Rex Juba, auxilio Scipionis profectus, ad tuendum contra Bogudem regnum revocatur. XXVI. Bellum exinde varia fortuna ductum. Oppida capta: velitatum sapius: naves interceptæ: plus tamen Cæsari faventibus factis. LXXXI. Tandem iusto prælio res Scipionis profligata: LXXXVIII. Insequensque M. Catonis, XCIV. Juba, Petreji, XCVI. ipsius Scipionis, ac plurimum illustrium virorum cades.

- I. **C**æsar, itineribus iustis confectis, nullo die intermissio, ad xiv Kal. Jan. in Lilybæum pervenit: statimque ostendit, sese naves velle conscendere; quum non amplius legionem tironum haberet unam, equitesque vix dc. Tabernaculum secundum littus ipsum constituit, ut prope fluctus verberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis sibi moræ quidquam fore speraret, & ut omnes in dies horasque parati essent. Incidit per id tempus, ut tempestates ad navigandum idoneas non haberet: nihilo tamen minus in navibus remiges, militesque continere, ¹ & nullam

¹. Et nullam prætermittere occasionem [lam prætermittet occasionem præsumptam] Legendum credo ut nullo. Confirmat hanc conjecturam Jul.

prætermittere occasionem profectiois; quum præsertim ab incolis ejus provinciæ nunciarentur adversariorum copiarum, equitatus infinitus, legiones regiarum iv, levissimæ magnæ vis, Scipionis legiones x, elephantum cxx, classesque esse complures; tamen non deterrebatur, animoque & spe confidebat. Interim in dies & naves longæ adaugeri, & onerariæ complures eodem concurrere, & legiones tironum convenire; in his veterana legio v, equitum ad ii millia.

II. Legionibus collectis vi, & equitum ii millibus, ut quæque prima legio venerat, in naves longas imponebatur, equites autem in onerarias. Ita majorem partem navium antecedere iussit, ¹ & insulam petere Aponianam, ² quæ non abest à Lilybæo: ³ ibique commoratus bona paucorum vendit publice: ⁴ deinde

Al-

Jul. Cæsar, qui pag. 214. sic ait: remiges tamen in puppibus detinebat, ne mare suo per licentiam vagarentur, sed dicto abundantes, nec quærendi usquam essent. Davies.

1. Et insulam petere Aponianam, quæ non abest à Lilybæo. Nulla traditur à Geographis, quod sciam, insula Aponiana, Lilybæo proxima. Sed à Ptolemæo Pandunia dicitur insula quædam Lilybæo objecta itaque hoc loco scribendum existimo Paponianam, & vocem non, quæ tamen nonnulli codices carent, ex numero passuum distantia à Lilybæo, à librariis esse inductam. Cræcon.

2. Quæ non abest à Lilybæo. Abest particula negatiua à MS. Norvic. & aliis nonnullis; edit. autem Rom. Ven. exhibent quæ est à Lilybæo. Beza. vulgatam lectionem servat, unde vocem deesse existimans Joan. Glandorp, rescribit, quæ non longe abest à Lilybæo. Crediderim Aponianæ distantiam à Lilybæo sub ista vocula latere: repono itaque quæ duo millia abest à Lilybæo. Sic apud Cæsum pag. 214. legitur postquam vix sex integras legiones, nonque e-

quitum advenisse cognovit, ubi corrigendum duo milliaque, ut ex hoc capite liquet. Primo scriptum erat ii M, quod facile in non mutarunt imperiti Librarii. Cum tamen inter Geographos non conveniat, quæ sit hæc Aponiana, res in incerto est relinquenda. Davies.

3. Ibique commoratus. MS. Norvic. habet ipse parum commoratus; corrupte quidem, ita tamen, ut, nisi fallor, ex eo vox fugitiva Hirtii possit restitui. Emendo enim ibique parum commoratus. Idem.

4. Deinde Alieno. Edit. vett. Alieno, sed Alieno scribendum est ex veteribus ejus familiæ denariis, in quibus A. hic ALLIENUS designatur Siciliæ PROCOS. C. Cæsare iterum Consule, ex signo trium crurum, à quibus ea insula dicta est Trinacria. De eo ita infra: Alienus interim Procos. è Lilybæo in naves onerarias imponit legiones XIII, & XIV. &c. Idem tamen, ut ex hoc Hirtii loco apparet, Prætoriam primum potestate Siciliam provinciam, deinde Proconsularem obtinuit. Ad quos honores indicandos in altera dena-

rii

Allieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis, ipse navem conscendit a. d. vi Kal. Jan. & reliquas naves statim est consecutus.

Ita vento certo, celerique navigio vectus, post diem quartam cum longis paucis navibus in conspectum Africæ venit: namque onerariæ reliquæ, præter paucas, vento dispersæ atque errabundæ diversa loca petierunt. Clupeam classē prætervehitur, inde Neapolim. Complura præterea castella & oppida non longe à mari relinquit.

III. Postquam Adrumetum accessit, ibi præsidium erat adversariorum, cui præerat C. Confidius, & à Clupeis secundum oram maritimam cum equitatu Adrumeti Cn. Piso cum Maurorum circiter 111 millibus apparuit. Ibi paullisper Cæsar ante portum commoratus, dum reliquæ naves convenirent, exponit exercitum. Cujus numerus in præsentia fuit peditum 111 M, equitum CL. castrisque ante oppidum positis, sine injuria cujusquam consedit; cohibetque omnes à præda. Oppidani interim muros armatis complent; ante portam frequentes confidunt ad se defendendum: quorum numerus 11 legionum intus erat. Cæsar circum-

xii parte, Sicilia symbolum expressum est, ut diximus, tria crura. Drsin.

1. Ibi præsidium erat adversariorum, & à Clupeis] Ex MSto Norvic. & edit. Rom. Ven. Beroald. lego ubi præsidium erat adversariorum, quod etiam Joan. Goduino ex Codd. Gallicanis placuit. Est autem aliud vitium, quod, licet manifestum, libri retinent, nec Interpretes notarunt; in sequentibus enim verbis abundat particula copulans, quare rescribendum ubi præsidium erat adversariorum, à Clupeis, vel à Clupea, quemadmodum est in edit. Rom. Ven. Be-

roald. Ita etiam hoc oppidum paulo ante vocavit nosse, & alii omnes præter Cæsarem lib. 11. B. C. cap. xxxiii. Davies.

2. Exponit exercitum] Auctor est Dio Cassius lib. xlii. extremo, navem egredientem Cæsarem, simul terram attigisset, corruisse, quod cum triste militibus omen videretur, ipsæ latus reddidit, manu enim extensa terram, quasi dedita opera excidisset, attrectavit, exosculatusque est, inclamans, Tunc te Africa. Idem de P. Scipione Sen. Justinus lib. 1. Strateg. cap. xlii. Brant.

cum oppidum vectus, natura loci perspecta, redit in castra. Non nemo culpæ ejus imprudentiæque assignabat, quod neque certum locum gubernatoribus, præfictisque, quem peterent, præceperat: neque, ut mos ipsius consuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut in tempore iis perlectis, locum certum peterent universi. Quod minime Cæsarem fefellerat: namque nullum portum terræ Africæ, quo classes decurrerent, pro certo tutum ab hostium præsidio fore suspicabatur: sed fortuito oblatam occasionem egressus aucupabatur.

IV. L. Plancus interim legatus petit à Cæsare, ut sibi daret facultatem cum Confidio agendi, si posset aliqua ratione perducere ad sanitatem. Itaque data facultate litteras conscribit, & eas captivo dat perferendas in oppidum ad Confidium. Quo simul atque captivus pervenisset, litterasque, ut erat mandatum, Confidio porrigere cœpisset, prius quam acciperet ille, Unde, inquit, istas? Tum captivus, Venio à Cæsare. Tunc Confidius, Unus est, inquit, Scipio Imperator hoc tempore populi Romani, deinde in conspectu suo captivum statim interfici jubet: litterasque nondum perlectas, sicut erant signatæ, dat homini certo ad Scipionem perferendas.

V. Post-

1. Quod minime Cæsarem fefellerat] Latuerat, ut sæpenumero hoc verbum usurpatur cum poetis, tum oratoribus. Virgilius iv. Æneid. vi. 56.

Nec me adeo fallis, veritatem te mania nostra &c. Terentius Heautont. Num me fefellerit hæc id struere? Livius lib. xxx. Non fefellerit Achæos, quo spectasset tam benigna sollicitatio. Plura Lambinus ad Horatii Od. x. lib. 1. cujus scriinia non compilo. Davies.

2. Venio à Cæsare] Primam vocem, si potest quam delendam censebat,

uncis inclusit Jos. Scaliger: sed multo melior est Patri Ciacconii animadversio, qui ex responso Confidii notavit deesse vocem Imperatore, quare reposuit venio à Cæsare Imperatore, eamque conjecturam, suam fecerunt Just. Lipsius Elect. lib. 11. cap. xxii. & Joan. Goduinus, MSS. 11. Thuanai, repræsentant immo à Cæsare, Norvic. ymo à Cæsare unde facili emendatione rescribo Imp. à Cæsare; Imperatorem enim ut plurimum compendiarie scribebant veteres, quod ex MSS. & Inscriptionibus abunde liquet. Davies.

V. Postquam una nocte & die ad oppidum consumpta, neque responsum ullum à Confidio dabatur; neque ei reliquæ copiae succurrebant; neque equitatu abundabat; & ad oppidum oppugnandum non satis copiarum habebat, & eas tironum; neque primo adventu convulnerari exercitum volebat; & oppidi egregia munitio, difficilisque ad oppugnandum erat accessus; & nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis suppetias venire; non est visa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi: ne, dum in ea re Cæsar esset occupatus, circumventus à tergo ab equitatu hostium laboraret.

VI. Itaque castra quum movere vellet, subito ex oppido erupit multitudo: atque equitatus subsidio uno tempore eis casu succurrit, qui erat missus ab Juba ad stipendium accipiendum: castraque, unde Cæsar egressus iter facere coeperat, occupant: & ejus agmen extremum insequi coeperunt. Quæ res quum animadversa esset, subito legionarii consistunt; & equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audacissime concurrunt. Accidit res incredibilis, ut equites minus xxx Galli, Maurorum equitum 11 millia loco pellerent, urgerentque in oppidum. Postquam repulsi, & coniecti erant intra munitiones, Cæsar iter constitutum ire contendit: quod quum sæpius facerent; & modo insequerentur, modo rursus ab equitibus in oppidum repellerentur; cohortibus paucis ex veteranis, quas secum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere coepit. Ita, quanto longius ab oppido discedebatur, tanto tardiores ad insequendum erant Numidæ. Interim in itinere ex oppidis & castellis legationes venire, polliceri frumentum, paratosque esse, quæ imperasset, facere. Itaque eo die castra posuit ad oppidum Ruspianam Kalendis Januar.

VII.

VII. Inde movit, & pervenit ad oppidum Leptin, liberam civitatem, & immunem. Legati ex oppido veniunt obviam, libenter se omnia facturos, quæ vellet, pollicentur. Itaque centurionibus ad portas oppidi, & custodiis impositis, ne quis miles in oppidum introiret, aut injuriam faceret cuipiam incolæ, non longe ab oppido secundum littus facit castra. Eodem naves onerariæ, & longæ nonnullæ casu advenerunt: reliquæ, ut est ei nunciatum, incertæ locorum Uticam versus petere visæ sunt. Interim Cæsar à mari non digredi, neque mediterranea petere propter navium errorem, equitatumque in navibus omnem continere, ut arbitrator, ne agri vastarentur; aquam in naves jubet comportari. Remiges interim, qui aquatum è navibus exierant, subito equites Mauri, neque opinantibus Cæsarianis, adorti multos jaculis convulneraverunt, nonnullos interfecerunt: latent enim in insidiis cum equis inter convalles, & subito existunt, non ut in campo cominus depugnent.

VIII. Cæsar interim in Sardiniam nuncios cum litteris, & in reliquas provincias finitimas dimisit, ut sibi auxilia, commeatus, frumentum, simul atque litteras legissent, mittenda curarent: exoneratisque partim navibus longis, Rabirium Postumum in Siciliam ad se-

cun-

1. *Inde movit*] Interdum fit, ut hanc vocem absolute ponant boni auctores, pro eo quod est, *castra movit*. Silius Italicus lib. VII, 131.

Iritum incæpti movet inde, atque Appula tardo

Arva Libys passu legit —

Sic & audito Darium movisse ab Echabano dixit Curtius lib. v. cap. XIII, 1. Davies.

2. *Et subito existunt*] Editt. Rom. Ven. Bevoald. & subito exeunt; mendose: veram autem lectionem servat, ut opinor, MS. Norvic. is enim habet & subito existunt, vocabulo

quidem ad celeritatem indicandam maxime appposito. Manilius lib. I, pag. 6.

Emergere fretis montes orbisque per undas

Exiliit, vasto clausus tamen undique ponto.

Ovidius Art. Amat. lib. I, 115.

Protinus exiliunt, animum clamore fatentes.

Minucius Felix O& pag. 83. ed. Oxon. Vel exiliunt statim. Si quis tamen vulgatæ lectioni patrocinetur, favebit Curtius lib. VII, cap. x, 14. Davies.

2 cundum commeatum accersendum mittit. Interim cum
 x navibus longis ad reliquas naves onerarias conqui-
 rendas, quæ deerrassent, & simul mare tuendum ab
 3 hostibus, jubet proficisci. Item C. Sallustium Crispum
 prætorem ad Cercinam insulam versus, quam adver-
 arii tenebant, cum parte navium ire jubet; quod ibi
 4 magnum numerum frumenti esse audiebat. Hæc ita im-
 perabat, itaque unicuique præcipiebat; ¹ ut, fieri pos-
 set, nec ne, locum nullum excusatio haberet, nec
 moram tergiversatio. Ipse interea ex perfugis & inco-
 lis cognitis conditionibus Scipionis, & qui cum eo con-
 tra se bellum gerebant, miserari: regium enim equi-
 tatum in Provincia Africa Scipio alebat. Tanta homi-
 nes esse dementia, ut mallent regis esse vectigales,
 quam cum civibus in patria in suis fortunis esse inco-
 lumes!

1 IX. Cæsar ad III Non. Jan. castra movet: Lep-
 que v cohortium præsidio cum Saserna relicto, ipse
 rursus, unde pridie venerat, Ruspinam cum reliquis
 copiis convertit. Ibi que sarcinis exercitus relictis, ipse
 cum expedita manu proficiscitur circum villas frumen-
 tatum; oppidanisque imperat, ut plaustra, jumenta-
 2 que omnia sequantur. Itaque magno frumenti inven-
 to numero, Ruspinam redit. ² Hoc eum iccirco exis-
 timo fecisse, ne maritima oppida post se vacua reli-
 queret, præsidioque firmata ³ ad classem receptacula
 muniret.

X. Ita-

1. Ut, fieri posset, necne, locum
 nullum excusatio haberet] Dura sane
 conditio. MS. Nervie, ut fieri posset,
 neve locum excusatio ullum haberet. E-
 ditt. Rom. Ven. Beroald, ut, si fieri
 posset, nec locum ullum excusatio habe-
 ret, quomodo legendum arbitror.
 Davies.

2. Hoc enim iccirco existimo fecisse]
 MS. Nervie, hoc enim iccirco existimo

recepisse; unde repono huc cum in-
 co existimo recepisse, intellecto pro-
 mine reciproco, ut fit lib. de Bell.
 Alex. cap. xxvii. Idem.

3. Ad classem receptacula] Troba
 legitur in MSto Nervie, ac editt.
 Rom. Ven. Beroald, ad classem recep-
 tula, quod idem valet ac ad clas-
 sem recipiendam, seu, quo se re-
 ciperet classem. Davies.

X. Itaque, ibi relicto P. Saserna, fratre ejus, quem 1
 Lepi proximo oppido reliquerat cum legione, jubet
 comportari ligna in oppidum quamplurima: ipse cum 2
 cohortibus v i i, quæ ex veteranis legionibus in classe
 cum Sulpicio & Vatinio rem gesserant, ex oppido Ru-
 spina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab
 oppido millia passuum i i, ibique classem sub vespe- 3
 rum cum ea copia conscendit, omnibus in exercitu in-
 sciis, & requirentibus Imperatoris consilium; ¹ magno
 metu ac tristitia sollicitabantur: parva enim cum co- 4
 pia, & ea tironum, neque omni exposita, in Africa
 contra magnas copias, & insidiosæ nationis, equita-
 tumque innumerabilem, se expositos videbant: neque
 quidquam solatii in præsentia, neque auxilium in suo-
 rum consilio animadvertebant, nisi in ipsius Imperato-
 ris vultu, vigore, mirabilique hilaritate: animum e- 5
 nim altum & erectum præ se gerebat. Huic acquiesce-
 bant homines, & in ejus scientia & consilio omnia si-
 bi proclivia omnes fore sperabant.

XI. Cæsar in navibus una nocte consumpta, ² jam 1
 cælo albente quum proficisci conaretur, subito navium
 pars, de qua timebat, ex errore, eodem conferebatur.
 Hac re cognita Cæsar celeriter de navibus imperat o- 2
 mnes egredi, atque armatos in littore reliquos adve-
 nientes milites exspectare. Itaque sine mora navibus 3
 eis in portum receptis, & advectis militum equitum-
 que copiis, rursus ad oppidum Ruspinam redit, atque
 ibi castris constitutis, ipse cum cohortibus expeditis
 xxx frumentatum est profectus. Ex eo est cognitum 4
 Cæ-

1. Magno metu ac tristitia sollicita-
 bantur] Deesse vocem animadvertit
 Jean. Glandorpius, cui supplendum
 placuit proutde magno metu &c. Ip-
 sam Hirtii manum exhibet MS. Ner-
 vie, è quo reponendum est qui ma-
 gno metu ac tristitia sollicitabantur. Da-
 vies.

2. Jam cælo albente] Sic Beroald.
 At Ven. Bas. & Vascof. albescente. Sed
 & Cæsar lib. i. de Bell. Civ. dixit,
 albente cælo omnes copias castris educit,
 ut ibidem legunt omnes. Virgilius l.
 iv. Æn. v. 586.

— ut primum albescere lucem
 Vidit, Brant.

Cæsaris consilium : illum cum classe navibus oneratis, quæ deerrassent, subsidio ire clam hostibus voluisse, ne casu imprudentes suæ naves in classem adversariorum inciderent : neque eam rem eos voluisse scire, qui in præsiidiis relictæ sui milites fuissent ; ¹ ne ille propter suorum paucitatem, & hostium multitudinem, metu deficerent.

- 1 XII. Interim quum jam Cæsar progressus esset à castris circiter millia passuum 111, ² per speculatores & antecessores equites nunciatur ei, copias hostium haud longe à se visas. Et hercle cum eo nuncio pulvis
2 ingens conspici cœptus est. Hac re cognita Cæsar celeriter jubet equitatum universum, cujus copiam habuit in præsentia non magnam, & sagittarios, quorum parvus è castris exierat numerus, accersi, atque ordinatim signa se leniter consequi : ipse antecedere cum
3 paucis armatis. Jamque quum procul hostis conspici posset, milites in campo jubet galeari & ad pugnam parari. Quorum omnino numerus fuit xxx cohortium cum equitibus CD, ³ & sagittariis :.

- 1 XIII. Hostes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidii, aciem dirigunt mirabili longitudine,

non

1. Ne illi — deficerent] Editt. Rom. Ven. Beroald. pronomen omittunt; MSS. autem Norvic. & Ursin. habent, uti nihil — deficerent, hoc est, ut non deficerent. Vide *Tertium* Andr. Aët. 1. Sc. 11, 31. & ibi *Donatum*. Eam sane scripturam, ut elegantior præfero. *Davies*.

2. Per speculatores, & antecessores equites nunciatur ei] Antecessores vocat *Turnebus* lib. xxv. advers. cap. xvi. qui ante agmen eunt, locaque castris metandis idonea deligunt, & vias, quæ duci exercitus commode possit, vident. Antecessores dixit *Cæsar* lib. 1. B. C. cap. xxxvii. Ibi cum antecessoribus Cæsaris prælio commisso; & dubitat *Giacconius*, an ita hic repo-

nendum sit. Observabat autem distinctissimus *Lipsius* ad *Corn. Tacit* lib. 11. Histor. fuisse antiquo more receptum, ut vitis laurionibus distioribusque, atque adeo Principibus, Imperatoribusque Afri aut Numidæ equites essent ad iter, qui præcurrerant, & agmen ducerent heri aut ducis sequentis. Adhibet *Senecam* epist. lxxxviii. & *Cæsar*, & *Martialem* lib. x. epigram. vi. *Brant*.

3. Et sagittariis :.] Nullum quidem est in MSS. lacunæ indicium, deesse ramen videtur sagittariorum numerus, quam ob causam, ut puto, puncta hic in sua editione posuit *Jos. Scaliger*, *Davies*,

non peditum, sed equitum confertam : & inter eos levis armaturæ Numidas, & sagittarios pedites interposuerant : & ita condensaverant, ut procul Cæsariani pedestres copias arbitrarentur : & dextrum ac sinistrum cornu magnis equitum copiis firmaverant. Interim Cæsar aciem dirigit simplicem, ut poterat, propter paucitatem. Sagittarios ante aciem constituit : equites dextro sinistroque cornu opponit : & ita præcipit, ut providerent, ne multitudine equitatus hostium circumvenirentur : existimabat enim se cum pedestribus copiis, acie instructa, dimicaturum.

XIV. Quum utrimque expectatio fieret ; neque 1 Cæsar se moveret ; & cum suorum paucitate contra magnam vim hostium artificio magis, quam viribus, decernendum videret : subito adversariorum equitatus sese extendere & in latitudinem promovere, collesque complecti, & Cæsaris equitatum extenuare, simulque ad circumeundum comparare se cœperunt. Cæsariani equites eorum multitudinem ægre sustinebant. 2 Acies interim mediæ quum concurrere conarentur, subito ex condensis turmis pedites Numidæ levis armaturæ cum equitibus procurrunt, & inter legionarios milites jacula conjiciunt. Hic quum Cæsariani in eos impetum fecissent ; illorum equites refugiebant : 3 pedites interim resistebant, dum equites rursus cursu renovato peditibus suis succurrerent.

XV. Cæsar novo genere pugnae oblato, quum animadverteret ordines suorum in procurrendo turbari, 1 (pedites enim, dum equites longius à signis persequuntur, latere nudato, à proximis Numidis jaculis vulnerabantur, equites autem hostium pilum militis cursu facile vitabant) edicit per ordines, ne quis miles à signis

1. Inter legionarios milites] Vulgg. pedites, sed alteram lectionem ex MS. Norvic. recepi, quæ sane elegantior est. Sic legionariorum mili-

tum meminit *Hirtius* cum alibi, tum de Bell. Alexand. cap. xxi. *Davies*.

- 2 gnus 1 v pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni suorum multitudine confusus Cæsaris paucitatem circumire conatur. Equites Juliani pauci, multitudine hostium defessi, equis convulneratis, paulatim cedere: hostes magis magisque instare. Ita puncto temporis omnibus legionariis ab hostium equitatu circumventis, Cæsarisque copiis in orbem compulsis, 1 intra cancellos omnes coniecti pugnare cogeantur.
- 1 XVI. Labienus in equo, capite nudo, versari in prima acie: simul suos cohortari: nonnunquam legionarios Cæsaris ita appellare: *Quid tu, inquit, militem, tam feroculus es? vos quoque iste verbis infatuavit. In magnum me hercule vos periculum impulit. Misereor vestri.*
- 2 Tum miles, *Non sum*, inquit, tiro, Labiene, sed de legione x veteranus. Tum Labienus, *Non agnosco*, inquit, *signa Decumanorum*. Tum miles, *Jam me, qui sim intelliges*. Simul cassidem de capite dejecit, 2 ut cognosci ab eo posset; atque ita pilum viribus contortum dum in Labienum mittere contendit, equi graviter adverso pectori affixit: & ait: *Labiene, Decumanum militem, qui te petit, scito esse*. Omnium tamen animi in terrorem coniecti, & maxime tironum: circumspice-

1. Intra cancellos omnes coniecti pugnare cogerentur] Quia cancelli proprie sunt septa è ferro lignove quincunciale in modum facta ad arceandam repellendamque turbam, Joan. Glandorpius reponit velut intra cancellos. Sed crebro ea vox ad arctum quodvis spatium denotandum adhibetur. Cicero pro P. Quinctio pag. 273. postquam enumerasset quibus de rebus erat dicturus, addit: *Me facile vestra existimatione revocabitur, si extra hos cancellos egredi conabor, quos mihi ipse circumdedit.* Sic inter Orci caneros (unde diminutivum cancelli) jam ipsos adhaerere dixit Apuleius Metam. lib. vi. pag. 255. ed. Præcan. Davies.

2. Ut cognosci ab eo posset] Edit. Rom. Ven. Beroald. habet ut agnosci ab eo posset: proprie quidem; hæc tamen voces non raro confunduntur. Terentius Eun. Act. v. Sc. 11, 8. Ita miserimus sui fugiundo, ne quis me cognosceret. Ubi Donatus, nota, inquit, improprie dictum per agnosceret. Vide & Nonium Marcellum in cognoscere pag. 304. ed. Plantin. Ac, si Servio fides, sane non agnosco & cognosco superius quidem volunt facere discretionem; ut cognoscamus novos, agnoscamus antiquos: sed hæc à Poetis metri necessitas variantur; quæ verba sunt doctissimi Grammatici in Virgilio Aeneid. lib. 155. Idem.

re enim Cæsarem, neque amplius facere, nisi hostium jacula vitare.

XVII. Cæsar interim, consilio hostium cognito, 1 jubet aciem in longitudinem quam maximam porrigi, & alternis convertis cohortibus, ut una post alteram ante signa tenderet. Ita coronam hostium dextro sinistroque cornu mediam dividit; & unam partem ab altera exclusam, 2 equitibus intrinsecus adortus, cum peditatu telis coniectis in fugam vertit: neque longius progressus, veritus insidias, se ad suos recipit. Idem 3 altera pars equitum peditumque Cæsaris facit. His rebus gestis, & procul hostibus repulsis, convulneratisque, ad sua præsidia sese, sic, ut erat instructus, recipere cœpit.

XVIII. Interim M. Petrejus & Cn. Piso cum 2 e- 1 quitibus Numidis 600 electis peditatuque ejusdem generis satis grandi ex itinere recta subsidio suis occurrunt. At hostes suis ex terrore firmatis, rursusque renovatis animis, legionarios convertis equitibus se recipientes novissimos adoriri, & impedire cœperunt, quo minus se in castra reciperent. Hac re animadversa, Cæsar 3 jubet signa converti, & medio campo redintegrari prælium. Quum ab hostibus eodem modo pugnaretur; 4 nec cominus ad manus rediretur; Cæsarisque equites jumenta ex nausea recenti, siti, languore, paucitate, vulneribus defatigata ad insequendum hostem 3 perfe-

ve-

1. Equitibus intrinsecus adortus, cum peditatu telis coniectis] Edit. Rom. Ven. Beroald. perperam repræsentant equitesque intrinsecus adortus cum peditatu telis coniectis. Sed & nuperius excusci ab interpunctione laborant, distinguendum enim est equitibus intrinsecus adortus cum peditatu, telis coniectis, ut res ipsa clamat. Davies.

2. Equitibus Numidis 600 electis] Numerum haud paullo minorem exhibent MS. Norvic. & edit. Rom.

Ven. Beroald. in iis enim legitur equitibus Numidis 600 electis; utrum vero rectius, dijudicatu non est difficile; cum hujusce libri cap. XIX. aiat Hirtius; præterea Petreiano auxilio adhibito equitibus 600 c & c, licet ibi MS. Norvic. 600 de. edit. autem Rom. Ven. Beroald. solos 600 repræsentent. Idem.

3. Perseverandumque cursu] Continuandum; hæc enim vox, quam vulgo neutram censent, interdum est activa. Justinus lib. XII. cap. VI.

verandumque cursum tardiora haberent; dieique parva exigua jam reliqua esset; cohortibus equitibusque circumdatis imperat, ut uno ictu contenderent, neque remitterent, donec ultra ultimos colles hostes repulissent, atque eorum essent potiti. Itaque, signo dato, quum jam hostes languide negligenterque tela mitterent, subito immittit cohortes, turmasque suorum, atque puncto temporis, hostibus nullo negotio campo pulsas, post collemque dejectis, nacti locum, atque ibi paulisper commorati, ita ut erant instructi, leniter se ad suos recipiunt munitiones: itemque adversarii male accepti tum demum se ad sua praesidia contulerunt.

1. XIX. Interim ea re gesta, & proelio dirempto, ex adversariis per fugam plures ex omni hominum genere, & praeterea intercepti hostium complures equites, peditesque: ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente, & conatu venisse, ut novo atque insitato genere proelii tirones, legionarii que pauci perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circumventi opprimerentur: & ita Labienum dixisse pro concione; tantam sese multitudinem auxiliorum adversarii subministraturum, ut etiam caedendo in ipsa victoria fatigati vincerentur, atque a suis superarentur, quippe

15. de Alexandro M. Ob hac illi quadriduo perseverata inedia est. Symmachus lib. 1. Epist. xc. Ut es nostri diligens, religiosam observantiam perseveras; ubi vir doctissimus Fr. Juretus plura hanc in rem exempla collegit. Davies.

1. Curionis exemplo] Historiam vide lib. 11. B. C. capp. xl. & seqq. Idem.

2. Et ita Labienum dixisse pro concione] Edit. Rom. Ven. Beroald. habent & ita Jubam dixisse pro concione; sic & MS. Norvic. nisi quod in illo sit Juba. Omnes male; rex enim Juba nondum aderat. Hanc tamen lectionem in suo Codice in-

venit Jul. Celsus, ut pater ex pag. 218. edit. Londin. Non sine descriptioibus, ut fecit J. G. Gravius, sed ipsi Celsus hoc mendum impuram. Davies.

3. Quippe qui in illorum sibi consideret multitudine] Hic mire turbat MS. Clacc. & edit. Rom. Ven. Beroald. Steph. in iis enim est quum qui in nullo illorum sibi considerat, ex qua lectione sensum idoneum extendere frustra conatus est Joan. Rhellicanus; Joan. autem Glandorp. addita negatione, corrigit in nullo non illorum sibi consideret. MS. Norvic. quippe quis non illorum multitudinem sibi considerat; unde vel retinenda vulga-

11,

pe qui in illorum sibi consideret multitudine; primum, quod audierat Romae legiones veteranas dissentire, neque in Africam velle transire: deinde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine retentos fideles jam sibi effecisset; maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum levisque armaturae. Praeterea ex fuga praelioque Pompejano, quos secum a Brundisio transportaverat, equites Germanos Gallosque, ubique postea ex hybridis libertinis servisque conscripserat, armaverat, equoque frenato uti condocuerat. Praeterea regia auxilia, elephantes cxx, equitatusque innumerabilis: deinde legiones conscriptae ex cujusquemodi generis amplius x i i millibus. Hac spe atque ea audacia inflammatus Labienus, cum equitibus Gallis Germanisque ∞ d c, Numidarum sine frenis i i x millibus, praeterea Petreiano auxilio adhibito equitibus ∞ c, peditum ac levis armaturae quater tantis, sagittariis ac fun-

11, vel, ordine verborum mutato, scribendum quippe qui in illorum multitudine sibi consideret. Davies.

1. A Brundisio] Malim legere, quas secum a Dyrrhachio transportaverat. Etsi enim cum Pompeio ex Italia cedens Labienus Brundisio solvit, tamen post pugnam Pharsalicam reversus Dyrrhachium, quoscunque potuit ex fuga colligens, cum ex mendacio suis imposuisset de Caesaris capitali vulnere, in Africam trajecit. Glandorp.

2. Ex cujusquemodi generis amplius xii millibus] Ultimam vocem, ut incepte intrusam, deleri jubet Just. Lipsius Elea. lib. 11. cap. xxii. nec enim, ut putat, aliud vult Hirtius, quam legiones non e solis civibus, sed e miscello genere hominum conscriptas fuisse duodecim. Vitum illum doctissimum sequitur Joan. Godwinus, 11 MSS. Regionum & unius Victorini auctoritate nixus. Sed ea conjectura recipi non potest, nisi solocum statuamus Hirtius;

nam; hoc enim modo deest castus ablativus, quem praepositio ex necessario postulat. Minima mutatione, voce item transposita, legendum crediderim cujusquemodi generis militibus amplius xii, ut hac sit velut divansquid aliorum copiarum, quas secum habuit Labienus. Vel, si hac emendatio non ardeat, lubens scriberem dein duas legiones conscriptae ex cujusquemodi generis amplius xii millibus. Numerum autem hominum, ex quibus legiones illae constabant, addit Hirtius, quia tum temporis minore numero stabant; erant enim, ut videtur, quinque circiter millium, licet iis quaterna tantum millia adsignet Sextus Rufus in Breviar. cap. vi. Edit. quidem Steph. exhibet ex cujusquemodi generisque; MS. autem Norvic. ex cujusquemodi genere; sed infra cap. xxiii. dixit noster cum naviculis cujusquemodi generis amplius xxx. Sic & iterum cap. xxxvi. quod receptam lectionem ruerit. Davies.

Vv 4

7 funditoribus, hippotoxotisque compluribus; ¹ his copiis pridie Non. Jan. post diem IIII, quam Africam attigit, in campis planissimis purissimisque ab hora diei quinta usque ad Solis occasum est decertatum. In eo proelio Petrejus graviter ictus ex acie recessit.

- 1 XX. Cæsar interim castra munire diligentius, præsidia firmare majoribus copiis, vallumque ab oppido Ruspina usque ad mare deducere, & à castris alterum eodem, quo tutius ultro citroque commeare, auxiliæque sine periculo sibi succurrere possent: tela, tormenta ex navibus in castra comportare, remigum partem ex classe, Gallorum, Rhodiorumque, epibatarumque armare, & in castra evocare; ut, si posset, eadem ratione, qua adversarii, levis armatura interjecta inter equites suos interpōneretur; sagittariisque ex omnibus navibus Ilyreis, Suriis, & cujusque generis ductis in castra compluribus, ² frequentabat suas copias: audiebat enim Scipionem post diem tertium ejus diei, quo prælium factum erat, appropinquare, copias suas cum Labieno & Petrejo conjungere; cujus copiarum legionum IIX, & equitum IV millium, esse nuntiabantur; officinas ferrarias instruere; ³ sagittasque & tela

1. His copiis pridie Non. Jan. post diem IIII, quam Africam attigit. In libro meo est His copiis omnibus, & cum supra Kal. Jan. ad oppidum Ruspina Cæsar castra ponat, & ante una nocte & die Adrumeri Confidii responsum expectans sit moratus, necesse est ut terram Africanam attigerit III Kal. Januar. quod ita esse demonstratur loco superiore, quo habetur Cæsarem descendisse naves a. d. VI Kal. Jan. & post diem quartum, nempe III Kal. in conspectum Africa venisse. Ergo hoc loco omnino legendum est, post diem VI quam Africam attigit. Ciaccon.

2. Frequentabat suas copias. Augerbat, frequentes reddebat, Gronovius

August. cap. XVI. Italiam duodeviginti coloniarum numero deduxerunt se frequentavit. Apulius Metam. lib. x. pag. 226. Quæ necum curam publicam populi curam frequentaret: ad quem locum plura Joan. Pricans not. pag. 630. Dattius.

3. Sagittasque & tela, uti ferunt, complura curare. MSS. nonnulli & editt. vet. habent sagittasque, quam lectionem imperiti Librarii proceperunt, quod vulgata iis solent perperam videbatur. Terentius Andria Prol. vl. 3. Populo ut placent, quas fecisset fabulas. Ubi Dancæ, ad fecisset retulit fabulas, non ad placerent; & est figura Sylleps. Idem Adelph. Act. v. Sc. II, tu illum ut vivat optant, pro eo quod est;

tela uti fierent complura, curare, glandes fundere, sudas comparare; litteras in Siciliam nunciosque mittere, ut sibi crates materiemque congererent ad arietes, cujus inopia in Africa esset: præterea ferrum plumbumque mitteretur. Et animum etiam advertebat, frumento se in Africa nisi importatio uti non posse: priore enim anno, propter adversariorum delectus, quod stipendiarii aratores milites essent facti, messim non esse factam: præterea ex omni Africa frumentum adversarios in pauca oppida & bene munita comportasse, omnemque regionem Africae exinanisse frumento: oppida, præter pauca, quæ ipsi suis præsedis tueri poterant, reliqua dirui atque deleri, & eorum incolas intra sua præsidia coëgis commigrare, agros desertos ac vastatos esse.

XXI. Hac necessitate Cæsar coactus, privatos ambiendo, & blande appellando, aliquantulum frumenti numerum in sua præsidia congesterat; & eo parce utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire, & alternas cohortes in statione habere propter hostium multitudinem. Labienus faucios suos, quorum numerus maximus fuit, jubet in plostis deligatos Adrumerum deportari. Naves interim Cæsaris onerariæ errabundæ male vagabantur, incertæ locorum atque castrorum suorum: quas singulas scaphæ adversariorum complures adortæ incenderant, atque expugnaverant. Hac re nuntiata Cæsari, classes circum insulas, portusque disposuit; quo tutius comatus supportari posset.

XXII.

est, optant, ut ille vivat. Non igitur opus est, ut Joan. Goduinum, malum plerumque ducem, sequamur. Davies.

1. Et alternas cohortes in statione habere propter hostium multitudinem. Omnes legunt alteras, ut significet duas fuisse. Alternas profecto non

convenit, & fuerit hoc, inquit Lipsius, relevandis militibus, non pellendis magis hostibus. Idem in lib. scripto Torrentii ad terras compendio quodam scriptum testatur, e quo facit ad ternas, lib. v. milit. Rom. dial. VIII. Brant.

- XXII. M. Cato interim, qui Uticæ præerat, Cn. Pompejum filium multis verbis, assidueque objurgavit, re non desiste-
bat. *Tuus*, inquit, *pater*, ¹ *istuc ætatis quomodo esset*, & *animadvertisset Remp.* ² *ab audacibus sceleratissimæque civibus oppressam, bonosque aut interfectos, aut exilium multatos patria civitateque carere; gloria & animi magnitudine elatus, privatus, atque adolescentulus, paterni exercitus reliquiis collectis, pene oppressam funditus & deletam Italiam, urbemque Romanam, in libertatem vindicavit: 1. demque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus sibi eandem dignitatem, quæ est per gentes clarissima notissimaque, conciliavit; adolescentulusque atque eques Romanus triumphavit.*
⁴ *Atque ille, non ita amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti majorum dignitate parta, neque tantis clientelis, nominisque claritate præditus, in Remp. est ingressus: in contra & patris nobilitate, & dignitate, & per se ipse satis animi magnitudine diligentiaque præditus, nonne enteris, & proficisceris ad paternas clientelas, auxilium tibi, Reique publicæ, atque optimo cuique efflagitatum?*
¹ XXIII. His verbis hominis gravissimi incitatus adolescentulus cum naviculis cujusquemodi generis xxx, inibi paucis rostratis, profectus ab Utica est in Mauritaniam, regnumque Bogudis est ingressus: expeditoque exercitu, numero servorum, liberorum, ¹¹ millium, cujus partem inermem, partem armatam habuerat, ad oppidum Ascurum accedere cepit: in quo op-

1. *Istuc ætatis cum esset* Etatis tunc habebat Pompeius annum xxiii, testibus Paterculo, & Plutarcho. Nam anno xxiv de Africa recepta triumphavit Eques Romanus, necdum Senator, quod nemini unquam contigerat, quemadmodum refert abbreviator historiæ Liviana l. xcix. Gland.

2. *Ab audacibus sceleratissimæque civibus* Utpote Cinna & Carbone: de qui-

bus, & aliis rebus gestis, quæ hic recensentur, vide Plutarchum in vita Pompeji, & Appianum lib. 1. bellorum civilium. Rhellian.

3. *Neque tam excellenti majorum dignitate parta* Ultimam vocem delendam censuit Jof. Scalger; cum tamen eam omnes Codd. retineant, nec sententia necessario possit, ut ejiciatur, locum per me licet obtineat. Davici.

oppido præsidium fuit regium. Pompejo adveniente, ² oppidani usque eo passi propius cum accedere, donec ad ipsas portas ac murum appropinquaret, subito eruptione facta prostratos perterritosque Pompejanos in mare passim navesque compulerunt. Ita re male gesta ³ Cn. Pompejus filius naves inde avertit, neque postea litus attigit, classemque ad insulas Baleares versus convertit.

XXIV. Scipio interim cum iis copiis, quas paullo ¹ ante demonstravimus, Uticæ grandi præsidio relicto, profectus primum Adrumeti castra ponit: deinde ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cum Petreji & Labieni copiis se conjungit; atque unis castris factis, ¹¹¹ millia passuum longe confidunt. Equita- ² tus interim eorum circum Cæsaris munitiones vagari, atque eos, qui pabulandi aut aquandi gratia extra vallum progressi essent, excipere; ita omnes adversarios intra munitiones continere. Qua re Cæsariani gravi an- ³ nona sunt conflictati; ideo quod nondum neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus supportatus erat; neque per anni tempus in mari classes sine periculo vagari poterant; neque amplius millia passuum vi terræ Africæ quoquo versus tenebant, pabulique inopia premebantur. Qua necessitate coacti veterani milites, e- ⁴ quitesque, qui multa terra marique bella confecerant, & periculis inopique tali sæpe essent conflictati, alga è littore collecta, & aqua dulci eluta, & ita jumentis esurientibus data, vitam eorum producebant.

XXV. Dum hæc ita fierent, ¹ rex Juba, cognitis Cæ-

1. *Rex Juba — non est visum* *ἀνακλινόμενος* est, Græcis scriptoribus frequens. Euripides Phœniss. v. 290.

Μάχαν ὅς περ πτενέ μ' Οἰδύπτε κλέπτει *ἴδω*.

Μαρκία σιμένα, Ἀρξία τ' ἐπ' ἐχέρας, *Ἐπὶ δ' ἰπποεργάτωσαν Ἀργαῖοι πόλιν.*

Ubi Scholiastes, *Σολομοφάνης*, in-

quit, *τῆτο ἴδω, ἴδω δ' εἰπὼν, μέλ-
λοντ' ὅς περ πτενέ μ' Οἰδύπτε*, *ἐν τῇ
δ' ἰπποεργάτωσαν Ἀργαῖοι &c.* *Alianus*
Var. Hist. lib. 11. cap. xi. *Σωφρά-
νης ἴδων κατὰ τὴν ἀρχὴν τὰ τεύχεα*
τὸς ἐνδύξας ἀνακλινόμενος — Ἀντιόχους
φασὶ περὶ τυχόντα εἰπὼν. Nec apud La-
tinos desunt hujusce Schematis ex-
empla.

Cæsaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non est visum dari spatium convalescendi, augendarumque ejus opum. Itaque comparatis equitum magnis pedumque copiis, subsidio suis, egressus è regno, ire contendit. ¹ P. Silius interim, & rex Bogud, conjunctis suis copiis, cognito regis Juba egressu, propius ejus regnum copias suas admovere: Cirtamque oppidum ejus regni opulentissimum adorti paucis diebus pugnando capiunt, & præterea duo oppida Getulorum; quibus quum conditionem ferrent, ut oppido excederent, idque sibi vacuum transderent, conditionemque repudiassent, postea ab eis capti interfectique sunt omnes. ⁴ Inde progressi, agros oppidaque vexare non desistunt. Quibus rebus cognitis, Juba, quum jam non longe ² ab Scipione atque ejus ducibus abesset, capit consilium, satius esse sibi suoque regno subsidio ire, quam dum alios adjuturus proficisceretur, ipse suo regno expulsus, forsitan utraque re expelleretur. Itaque rursus se recepit, atque auxilia ab Scipione etiam abduxit, sibi suisque rebus timens; elephantisque xxx relictis, suis finibus oppidisque suppetias profectus est.

¹ XXVI. Cæsar, quum de suo interim adventu dubitatio in provincia esset, neque quisquam crederet ipsum,

empla. Cicero Tusc. Quæst. lib. iv. pag. 199. edit. Fabric. Ut, si jam ipsa illa accusare nolis — sed ut hæc amittamus, perturbatio ipsa mentis in amore fœda per se est. Similiter locutus est noster antea cap. xix. Adiectum etiam quæ notavimus lib. i. B. G. cap. xviii. & Fr. Sanctiani ac Jac. Perizonium Min. lib. iv. cap. xi. Davies.

¹ P. Silius interim] P. Silius accusationem in urbe non ferens, fugit in Libyam, ibique comparato exercitu contententibus regibus per partes se miscuit, victoria semper exultans. Otto vero bello Pompeiano, Cæsaris partes juvit, occisus

demum ab Arabione, Manassus regis filio, teste Appiano lib. iv. pag. 620. seq. Glandorp.

² Ab Scipione] Ita hic & paullo post reposui ex MSO Norvic. licet nim ista præpositio eleganter etiam ante consonas effertur. Hujusce libri cap. xxiv. Neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commentus suppetias esset. Corn. Nepos Attic. cap. xvi. Ab consulatu ejus usque ad extremum tempus. Sic & passim auctores ex MSis accurate recensiti. Vulgæ Scipione. Hæc sane minuta sunt, sed ideo monenda, quod à libris ceteris recedatur. Davies.

ipsum, sed aliquem legatum cum copiis in Africam venisse; conscriptis litteris circum provinciam, omnes civitates facit de suo adventu certiores. Interim nobiles homines ex suis oppidis profugere, & in castra Cæsaris devenire, & de adversariorum ejus acerbitate crudelitæque commemorare cœperunt: quorum lacrimis, querelisque Cæsar commotus, ¹ quum antea constitisset in stativis castris, ² æstate inita, cunctis copiis auxiliisque accitis, bellum cum adversariis gerere instituit; litterisque celeriter in Siciliam ad Allienum, & Rabirium Postumum conscriptis, & ³ per cata scopum missis, ut sine mora, aut ulla excusatione hiemis ventorumque, exercitus sibi quam celerrime transportaretur: Africam provinciam perire, funditusque everti à suis inimicis: quod nisi celeriter sociis foret subventum, præter ipsam Africam terram nihil, ne rectum quidem, quo se reciperent, ab illorum scelere insidiisque reliquum futurum. Atque ipse in tanta erat festinatione & expectatione, ⁵ ut postero die, quam misisset litteras nunciumque in Siciliam, classem exercitumque morari diceret, noctes diesque oculos mentemque ad mare dispositos directosque haberet. Nec mirum: animadvertēbat enim villas ⁶ exuri, agros vastari, ⁴ pecus diripi trucidarique, oppida

¹ Quum antea constitisset in stativis castris] MSS. Vrsin. & Norvic. constitisset in stativis castris: editt. autem Rem. Ven. Beroald. quum antea stare constitisset in stativis castris, atque ita cum Pet. Ciacconio reponendum arbitror. Male autem rem gessit vir doctissimus, cum sequentia sic emendat & æstate inita — bellum cum adversariis suis gerere; tunc & litteras in Siciliam — conscripsit, & per cata scopum misit. In his sana est lectio vulgata & omnino retinenda. Davies.

² Æstate inita] Non dicit æstatem tunc initam, cum tempus esset hybernium, sed simulatque venisset

ea, quæ quidem Afriis ob solis propinquitatem citius quam Italis incumbit, Cæsarem acceptis interea pluribus copiis in hostem moturum. Gland.

³ Per cata scopum missis] Videtur esse speculatorium seu expeditum navigium. Hidorus Hispalensis lib. xix. cap. i. Scafa, quæ κατὰ σκοπόν navigium, quod Latine speculatorium dicitur. Plutarchus in Catone vocat κατὰ σκοπόν πλοῖον. Alibi libri habent Cata scopum. (MS. Norvic. Cata scopum; & editt. Rem. Ven. Sathascopum.) Ciaccon.

⁴ Pecus diripi trucidarique] Placet, quod in MS. Norvic. legere est. pecus

pida castellaque dirui deserique, principesque civitatum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum
 7 obsidum nomine in servitutem abripi: iis se in miseriam suamque fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem esse non posse. Milites interim in opere exercere, castra munire, turres, castella facere, molesque jacere in mare non intermittere.

1 XXVII. Scipio interim elephantem hoc modo condocere instituit. 11 instruxit acies, unam funditorum contra elephantos, quæ quasi adversariorum locum obtineret, & contra eorum frontem adversam
 2 1 lapillos minutos mitteret: deinde in ordinem elephantos constituit: post illos autem aciem suam instruxit; ut, quum ab adversariis lapides mitti cepissent, & elephantum perterriti se ad suos convertissent, rursus à sua acie lapidibus missis eos converterent adversum hostem; quod ægre tardeque fiebat: 2 rudes enim elephantum multorum annorum doctrina, usuque vetusto vix edocti, tamen communi periculo in aciem producuntur.

1 XXVIII. Dum hæc ad Ruspinam ab utrisque ducibus administrantur, C. Virgilius Prætorius, qui Thapsi oppido maritimo præerat, quum animadvertisset na-

ves

peccat diripi, homines trucidari. Postea sane vulgaris fortis homines non memoravit, sed principes tantum, eorumque liberos. Davies.

1. Lapillos minutos mitteret] Diminutionem addere diminuto amat noster. Sic hujusce libri cap. ltv. Parvulam modo caussulam natus Cæsar. Et cap. lxxiii. Primum ipse navigium parvum (vel parvulum, ut est in aliis libris) descendit. Sic & optimi auctores, contra quam sensit Laur. Valla Eleg. lib. i. cap. v. Cæsar lib. lxx. B. C. cap. clv. Navigulam parvulam descendit cum paucis suis. Lucetius lib. vi. pag. 750.

— Cum plena anima vesicula parva.

Cicero Tusc. Quæst. lib. iii. cap. 1. Parvulos nobis dedit igniculos. Apuleius Metam. lib. iv. pag. 67. In juxta quidquam, quam parva calula cannulis temere contecta. Et lib. vi. pag. 116. Tunc formicula illa parvula atque rursicola. Ac iterum lib. ix. pag. 201. Cum quadam paucula modica calula domo, vetus familiaritas. Vide & Santhum Min. lib. i. cap. x. Idem.

2. Rudes enim elephantum] Sic recte MS. Norvic. At edit. Rom. Ven. Beroald. & omnes ad Scaligerum usque perperam representantur ad eos elephantum, ex qua lectione nullum exsurgit sensus. Idem.

ves singulas cum exercitu Cæsar incertas locorum atque castrorum suorum vagari, occasionem nactus, navem, quam ibi habuit actuariam, complet militibus & sagittariis: eidem scaphas de navibus adjungit; ac singulas naves Cæsarianas consecrari coepit: & quum
 2 plures adortus, pulsus fugatusque inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari, forte incidit in navem, in qua erant duo Titi Hispani adolescentes, tribuni legionis v, quorum patrem Cæsar in senatum legerat, & cum his 1 T. Salienus centurio legionis ejusdem, qui M. Messallam legatum obsederat Messanæ, & seditionissima oratione apud eum est usus: idemque & pecuniam, & ornamenta triumphus Cæsaris retinenda & custodienda curaverat: & ob has causas timebat si-
 3 bi. Hic propter conscientiam peccatorum suorum persuasit adolescentibus ne repugnarent, seseque Virgilio transderent. Itaque deducti à Virgilio ad Scipionem, custodibus traditi, & post diem 111 sunt interfecti. Qui quum ducerentur ad necem, petisse dicitur major
 4 Titus à centurionibus, uti se priorem, quam fratrem, interficerent: idque ab eis facile impetrasse, atque ita esse interfectos.

XXIX. Turmæ interim equitum, 2 quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie minutis præliis inter se pugnare non intermittunt: nonnumquam etiam Germani, Gallique Labieniani
 2 cum

1. T. Salienus] Ne quis putet nomen hoc mendosum esse, cum alibi fortasse apud Scriptores hujus familiaris mentio non reperitur, placuit hoc loco antiqui lapidis inscriptionem adscribere, quem Intezamæ, vetustissimi, ac celeberrimi Umbrie municipii, superioribus annis effossum, in suum doctissimum ac luculentissimum de patriæ antiquitatibus commentarium consulit Julius Jacobonius.

M. SALIENS. A
 F. CLV. GALLVS. FA-
 BER. FERRARIVS.

Ald. Mann.

2. Quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie] Mutata distinctione, referendum videtur quæ pro vallo in stationibus esse solebant ab utrisque ducibus, quotidie &c. Nisi hanc interpunctionem recipiamus, contrariè quidem commodam non video. Davies.

cum Cæsaris equitibus, fide data, inter se colloque-
 3 bantur. Labienus interim cum parte equitatus Lepidum
 oppidum, cui præerat Saserna cum cohortibus 111,
 oppugnare, ac vi irrumperere, conabatur: quod ab de-
 fensoribus propter egregiam munitionem oppidi, &
 tormentorum multitudinem, facile & sine periculo de-
 4 fendebatur. Quod ubi ejus facere equitatus sæpius non
 intermittebat; & quum forte ante portam turma den-
 sa adstitisset, scorpione accuratius missio, atque eorum
 decurione percussio, ¹ & ** ad Decumanam defixio,
 reliqui perterriti, fuga se in castra recipiunt: quo fa-
 cto postea sunt deterriti oppidum tentare.

1 XXX. Scipio interim fere quotidie non longe ab
 suis castris passibus CCC instruere aciem, ac majore dici
 2 parte consumpta, rursus se in castra recipere. Quod
 quum sæpius fieret, neque ex Cæsaris castris quisquam
 prodiret, neque propius ejus copias accederet; despe-
 cta patientia Cæsaris, ² exercitusque ejus, universis
 copiis productis, elephantisque turratis xxx ante aciem
 instructis, quam latissime potuit porrecta equitum pe-
 ditumque multitudine, uno tempore progressus, haud
 ita longe à Cæsaris castris constitit in campo.

1 XXXI. Quibus rebus cognitis, Cæsar jubet mili-
 tes, qui extra munitiones processerant, quique pabu-
 landi,

1. Et ** ad Decumanam defixio] Ita Scaliger edidit, aliquid, ut opinor, deesse existimans. In Codicibus tamen MSS. & antiquis impressis nullum est lacunæ indicium, adeo ut locum corruptum potius arbitrarer. MS. Norwic. & ab Decuma; in duobus autem MSS. Claccon. tribus Gallicanis ac editt. Rom. Ven. Bernold. est & ad terram defixio, quæ sane commoda est lectio, & ut mihi videtur, recipienda. Davies.
 2. Exercitusque ejus, universis copiis productis] MS. Norwic. exercitusque ejus Juba, universis copiis produ-

ctis: Editt. vero Rom. Ven. Bernold. exercitusque ejus, Juba universis copiis productis; sic & optimus Ursini MS. mendose quidem; Juba enim se la regnum suum receperat, nec iterum ad Scipionem erat reversus. Vide cap. xxv. Mendum ex Glossæ est natum; infronitus enim homo Juba nomen margini adscripserat, ut explicaret de cujus exercitu loqueretur Hirtius; Librarii deo, haud minus imperiti, verbum illud in orationis contextum receperunt. Idem.

landi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallum
 petierant, quæque ad eandem rem opus erant, omnes
 intra munitiones minutatim modesteque sine tumultu
 aut terrore se recipere atque in opere consistere: equi-
 tibus autem, qui in statione fuerant, præcipit, ut us-
 que eo locum obtinerent, in quo paullo ante consti-
 tissent, donec ab hoste missum telum ad se perveniret:
 quod si propius accederetur, quam honestissime se in-
 tra munitiones reciperent. Alii quoque equitatu ²
 cit, uti quisque suo loco paratus armatusque præsto es-
 set. At hæc non ipse per se coram, quum de vallo per-
 specularetur, sed ¹ mirabili peritus scientia bellandi,
 in prætorio sedens, per speculatores, & nuncios im-
 perabat, quæ fieri volebat: animadvertēbat enim, ³
 quamquam magnis essent copiis adversarii freti, tamen
 sæpe à se fugatis, pulsus, perterritisque & concessam
 vitam, & ignota peccata. Quibus rebus numquam tan- ⁴
 ta suppeteret ex ipsorum inertia conscientiaque animi
 victoriæ fiducia, ut castra sua adoriri auderent. Præ- ⁵
 terea ipsius nomen auctoritasque magna ex parte eorum
 exercitus minuebat audaciam: tum egregiæ munitiones
 castrorum, & valli fossarumque altitudo, & extra val-
 lum ² stili cæci, mirabilem in modum consiti, vel si-
 ne defensoribus aditum adversariis prohibebant: scor- ⁶
 pionum, catapultarum, ceterorumque telorum, quæ
 ad defendendum solent parari, magnam copiam habe-
 bat. Atque hæc propter exercitus sui præsentis pauci-
 tatem & tirocinium præparaverat, non hostium vi &
 metu

1. Mirabili peritus scientia bellandi] Hac constructione offensus Joan. Glandorpins, rescribit mirabili præditi scientia bellandi: Just. autem Lipsius Elect. lib. 11. cap. xxii. mirabili penitus scientia bellandi. Falsus est uterque, cum sana sit lectio vulgata, ut exemplis bene multis ostendimus ad lib. 111. B. C. cap. xciii. Davies.

2. Stili cæci] Pali sunt præcuti, herbis, frondibus aut terra conte-
 cti, ne ab iis caverent hostes: ca-
 cum enim non solum pro oculis ca-
 pro, sed etiam pro latente seu non
 viso usurpatur. Vide Nonium Mar-
 cellum pag. 475. edit. Plantin. &
 Just. Lipsium Poliorc. lib. 11. Dial.
 11. p. 519. Idem.

metu commotus, ¹ patientem se timidumque hostium
7 opinioni præbebat: neque idcirco copias, quamquam
erant paucae, tironumque, non educebat in aciem,
quod victoriæ suorum diffideret: sed referre arbitra-
8 batur cujusmodi victoria esset futura: turpe enim sibi
existimabat tot rebus gestis, tantisque exercitibus de-
fectis, tot tam claris victoriis partis, ab reliquis copis
9 adversariorum suorum ex fuga collectis, se cruentam
adeptum existimari victoriam. Itaque constituerat gla-
riam exultationemque eorum pati, donec sibi veteri-
narum legionum pars aliqua in secundo comœatu oc-
currisset.

1 XXXII. Scipio interim paullisper, ut ante dixi, in
eo loco commoratus, ut quasi despexisse Cæsarem vi-
deretur, paullatim reducit suas copias in castra, & con-
cione advocata, ² de terrore suo, desperationeque ex-
ercitus Cæsaris verba facit; & cohortatus suos, ³ vi-
2 ctorem propriam se eis brevi daturum pollicetur. Cæ-
sar jubet milites rursus ad opus redire, & per causam
munitionum, tirones in labore defatigare non intermit-
3 tit. Interim Numidæ Getulique diffugere quotidie ex
castris Scipionis, & partim in regnum se conferre, par-
tim, quod ipsi majoresque eorum ⁴ beneficio C. Marii

1. Patientem se timidumque hostium
opinionem præbebat] Codd. sapientem se
sed lego patientem se. Supra enim
dixit cap. xxx. Despecta patientia Cæ-
sar. Et infra cap. xxxv. Itaque
ex ejus patientia in magnum timorem
conjecti. Cæsar ipse de Bello Gallico
lib. vi. cap. xxxvi. Simul militum
permotus vocibus, qui illius patientiam
pene obsessionem appellabant. Giacom-
nius.

2. De terrore suo] De terrore,
quem ipse Cæsarianis incusserat. Sic
infra cap. xlviii. A terrore Cæsaris
liberaretur. Et apud Sallustium Fragu.
pag. 394. Id bellum excitabat metus
Pompeii, pro eo quod est, metus,

quem incusserat Pompeius. Vide et-
iam Joan. Priceum ad Apulian Mo-
tam. lib. ii. p. 76. Davies.

3. Victorem propriam] Propriam
pro perpetuo omnibus notum est. Et
infra hoc ipso libro cap. lxi. Quod
proprium gaudium bellantibus fortuna in-
buere non decrevit. Cicero pro lege Ma-
niliæ utrumque conjunxit: quod, in-
quit, illi proprium ac perpetuum est.
Plura ex Terentio, Plauto, aliisque
probatis linguæ Latinæ auctoribus
congerit Lambinus ad Horat. ii. ep.
ii. Brant.

4. Beneficio C. Marii] usi fuissent] hoc
factum est, quum Marius con-
sul una cum L. Sylla quæstors fuisset

usi fuissent, ¹ Cæsaremque ejus affinem esse audiebant,
in ejus castra perfergere catervatim non intermittunt.
Quorum ex numero electis hominibus, illustriores Ge- 4
tulos, litteris ad suos cives datis, cohortatus, ut, ma-
nu facta, se suosque defenderent, & ne suis inimicis
adversariisque dicto audientes essent, mittit.

XXXIII. Dum hæc ad Ruspinam fiunt, legati ex 1
Acilla civitate libera, ² etiam undique ad Cæsarem ve-
niant; seque paratos, quæcunque imperasset, & li-
benti animo facturos pollicentur: tantum orare & pe- 2
tere ab eo, ut sibi præsidium daret, quo tutius id, &
sine periculo facere possent: se & frumentum & quæ-
cumque res eis suppeteret, communis salutis gratia sub-
ministraturos. Quibus rebus facile à Cæsare impetratis, 3
præsidioque dato, C. Messium ædilitia functum pote-
state Acillam jubet proficisci. Quibus rebus cognitis,
Considius Longus, qui Adrumeti cum 11 legionibus
& equitibus dec præerat, celeriter, ibi parte præsidii
relieta, cum 11 cohortibus Acillam ire contendit.
Messius celerius itinere confecto prior ³ Acillam cum 4

CO-

Jugurtham Numidarum regem de-
vicit. De quo vide Plutarchum in Ma-
rii vita, & Sallustium in bello Jugur-
thino. Rhellie.

1. Cæsaremque ejus affinem esse au-
diebant] De hac re sic Jul. Cæsar p.
220. edit. Londin. Getuli — in
castra Cæsaris perveniunt, eo maxime
prætextu, quod & ipsi & parentes eorum
Marii beneficiis obstricti essent, cujus af-
finem Cæsarem opinarentur. 1D —
TAM PROCUL VERO ABERAT,
ut cum Cæsar nobilissimus Romanorum
esset, Marius rusticana, & ne Roma-
na quidem fuisset originis. At toto cœ-
lo errat bonus iste vir; Marius e-
nim Juliam, Cæsaris amitam, u-
xorem duxerat. Plutarchus in Mario
pag. 403. Οὗτος δὲ γάμον γῆμαι δαμ-
νην, οὐλοῦν ἱπποῦς τὴν Καίσαρον, Ἰου-
λίαν, ἢ τὴν ἀδελφὴν Καίσαρος. Ac in

Cæsare pag. 707. Αἰτία δὲ Καίσαρος τὴν
ἀδελφὴν Σούραν ἀναχθεῖας, ἡ ἀδελφὴ Μάρκον
καίσαρος τὴν Ἰουλία. γὰρ, πατὴρ δὲ ἀδελφῆς
Καίσαρος, ὁ πρεσβύτερος συνήκει Μάρ-
κου, ἢ ἢς ἱπποῦς Μάρκου ὁ πατήρ.
p. 709. Davies.

2. Etiam undique] Phil. Rubinius E-
leat. lib. ii. cap. iv. pro hisce vo-
cibus reponit & immuni, quæ qui-
dem audax, nec tamen necessaria
est conjectura. MS. Norwic. & undi-
que: Codex Ursin. & jam undique,
hoc est, ex omni parte. Optime,
ut videtur. Virgilius Æn. ii, 64.

Undique visendi studio Trojana ju-
ventus

Circumsufa ruit. —

Vide & Æn. viii, 7. Idem.

3. Acillam cum cohortibus pervenit]
Varie legitur in scriptis libris hujus
urbis nomen. Plinius lib. v. cap. 14.

cohortibus pervenit. Confidius interim, quum ad urbem cum copiis accessisset, & animadvertisset praesidium Caesaris ibi esse, non ausus periculo suo rem facere, nulla re gesta pro multitudine hominum, rursus

5 Adrumetum se recipit: deinde paucis post diebus, & quæstribus copiis à Labieno adductis, rursus Acilianæ castris positus obsidere coepit.

1 XXXIV. Per id tempus C. Sallustius Crispus, quem paucis ante diebus missum à Caesare cum classe demonstravimus, Cercinnum pervenit. Cujus adventu C. Decimius quæstorius, qui ibi cum grandi familiae suae praesidio praeerat commeatui, parvulum navigium nocturnus conscendit, ac se fugae commendat. Sallustius interim praetor à Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti invento, naves onerarias, quarum ibi tanta magna copia fuit, complet, atque in castra ad Caesarem remittit. Allienus interim proconsul è Lilybaeo in naves onerarias imponit legiones XII, & XIV, & equites Gallos mille, ac secundum commeatum in Africam mittit ad Caesarem: quæ naves, ventum secundum naevæ, IV die in portum ad Ruspinam, ubi Caesar castra habuerat, incolomes pervenerunt. Ita Caesar duplici lætitia ac voluptate uno tempore auctus, & frumento auxiliisque, tandem suis exhilaratis, annonæque levata sollicitudine,

de Africa proprie dicta: Oppida libera xxx. ex quibus dicenda intus Acolitanum, Acharitanum, &c. ut aut illic Acolitanum, aut hic Acola, legi debeat. Sed in scriptis codicibus Achila legitur, & à Ptolemaeo in ea regione Acola refertur, ut hic Achila, & apud Plinium Acholitanum legi debere videatur. Ciaccon.

1. Frumento auxiliisque, tandem suis exhilaratis, annonæque levata sollicitudine, deponit legiones; equitesque ex navibus &c.] Editt. Rom. Ven. Beroald. exhibent frumento auxiliisque tandem

suis exhilaratis animo atque levata sollicitudine: MS. Ursin. frumento auxiliisque tandem suis hilaratis, annonæque levata sollicitudine: At in Cod. Norvic. legitur frumento auxiliisque tandem suis hilaratis, annonæque levata sollicitudinem deponit: legiones equitesque ex navibus &c. Unde minima mutatione, eaque, ut videtur, ad sensum necessaria, rescribo frumento auxiliisque, tandem suis hilaratis, vel exhilaratis, annonæque levata, sollicitudinem deponit: legiones equitesque ex navibus &c. Davila

ne, deponit legiones; equitesque ex navibus egressos jubet ex languore nauseaque reficere; dimissos in castris, munitionesque disponit.

XXXV. Quibus rebus Scipio, & quique cum eo essent comites, mirari, & requirere: C. Caesarem, qui ultro consueverat bellum inferre, ac laceßere proelio, subito commutatum non sine magno consilio suspicabantur. Itaque ex ejus patientia in magnum timorem conjecti, ex Getulis duos, quos arbitrabantur suis rebus amicissimos, magnis præmiis pollicitationibusque propositis, pro perfugis speculandi gratia in Caesaris castra mittunt: qui simul ad eum sunt deducti, petierunt, ut sibi liceret sine periculo verba proloqui. Potestate facta, Sæpenumero, inquit, Imperator, complures Getuli, qui sumus clientes C. Marii, & propemodum omnes cives Romani, qui sunt in legione IV, & VI, ad te volumus in tuaque praesidia confugere; sed custodiis equitum Numidarum, quo id sine periculo minus faceremus, impediēbamur. Nunc data facultate, pro speculatoribus missi à Scipione, ad te cupidissime venimus, ut perspiceremus, num quæ fossæ, aut insidiæ elephantis ante castra portarumque valli factæ essent; simulque consilia vestra contra easdem bestias, comparationemque pugnae cognosceremus, atque ei renunciaremus. Qui collaudati à Caesare, stipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur, quorum orationem celeriter veritas comprobavit: namque postero die ex legionibus iis, quas Getuli nominaverunt, milites legionarii complures à Scipione in castra Caesaris perfugerunt.

XXXVI. Dum hæc ad Ruspinam geruntur, M. Cato, qui Uticæ praeerat, delectus quotidie libertinorum,

2. Quique cum eo essent comites, mirari & requirere] Vulgarum sane lectionem, quam exhibet MS. Norvic. non prorsus respuo. Testor tamen editt. Rom. Ven. Beroald. repet-

sentare & qui cum eo essent, commirari & requirere, quo fere modo ex vet. Cod. rescribendum censuit Phil. Rubenius Eleæ. lib. I. cap. x. Davila.

- rum, Afrorum, servorum denique & cujusque modi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque sub manum Scipionis in castra submittere non intermittit. Legati interim ex oppido Tisdro, in quo ² tritici modium millia ccc. comportata fuerant à negotiatoribus Italicis aratoribusque, ad Cæsarem venire; quantaque copia frumenti apud se sit, docent; simulque orant, ut sibi præsidium mittat; quo facilius & frumentum, & ³ copiae suae conserventur. Quibus Cæsar in præsentia gratias agit, præsidiumque brevi tempore se missurum dixit; ⁴ hortatusque ad suos cives jubet proficisci. P. Sicius interim cum copiis Numidiæ fines ingressus, ⁵ castello in-

1. Ex oppido Tisdro] In omnibus est ex oppido Tisdra, ac ita legendum cenſeo. Sic noster infra cap. LVIII. Oppidum Uzita, Virgilius Æn. III, 283. Burboti urbem. & Sulpicius Severus Hist. Sacr. lib. I. cap. XLIII, 4. Sæpta oppidum dixerunt. Davies.

2. Tritici modium millia ccc.] Codd. Tritici modia, sed legendum haud dubie modium millia trecenta, quomodo apud Ciceronem quadraginta millia modium: Si doceo, inquit, iudices, eos qui quadraginta millia modium lucri faciunt &c. Invenitur fateor &c. modium genere neutro, prodente Plinio lib. XVIII. cap. XIV. Id præstant in jugera modia vicena: sed notandum utrique voci vel adjectivum nomen in eodem casu, vel substantivum in genitivo jungendum esse. Nam quod Valla id genus orationis excusat per appositionem Grammaticam, non omnibus doctis perinde probatur. Gland.

3. Copia sua conserventur] Commeatus, cibaria. Cæsar lib. IV. B. G. cap. IV. Reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt. Velleus Paterculus lib. II. cap. CXI. Inopisque copiarum & intra se furens, viribus hosti-

elangueret. Vide & Justinum lib. XXXVIII. cap. X, 8. Davies.

4. Castello in montis loco munito locato — est potitus] Edit. Vert. castello in montes loco &c. MS. athen. Norwic. castellum in montes loco munito locatum — potitus est, unde poscibundio rescribendum castellum in montis loco munito locatum — potitus est: non raro enim apud optimos auctores quartus casus huius verbo adhibetur, & falsus est Servius, qui ad Virgilio Æn. III, 278. negavit aut accusativo casu hic uti posse. Laceretius lib. III. pag. 406. edit. Welch.

Sceptra potitus, eadem alia seque quiete. Terentius Adelph. Act. V. Sc. IV, 17. Ille alter sine labori patria potius commoda. Ubi Donatus, accusatus, inquit, casu extulit, quod non alio modo dicimus — Accius in Clytemnestra. Feras potiuntur plagas, Cora. Nepos Eumen. cap. III. Semper habet sua fortissimi, qui summam imperia possidentur. Justinus lib. IX. cap. VII, 12. Spectaculoque pendenti, vinctum potita est. Vide & lib. XXVII, cap. I, 4. Davies.

in montis loco munito locato, in quod Juba belli gerendi gratia & frumentum, & res ceteras, quæ ad bellum usui solent esse, comportaverat, ¹ vi expugnando, est potitus.

XXXVII. Cæsar, postquam legionibus veteranis ¹ equitatu levique armatura copias suas ex secundo commeatu auxerat, naves vi onerarias statim jubet Lilybæum ad reliquum exercitum transportandum proficisci: ipse vi Kal. Febr. circiter vigilia prima imperat speculatores apparitoresque omnes ut sibi præsto essent. Itaque, omnibus insciis, neque suspicantibus, ² vigilia tertia jubet omnes legiones ex castris educi, atque se consequi ad oppidum Ruspinam versus, in quo ipse præsidium habuit, & quod primum ad amicitiam ejus accessit: inde parvulam proclivitatem digressus, ³ sinistra parte campi, ⁴ propter mare legiones ducit. Hic campus mirabili planitie patet millia passuum xv: quem jugum ingens à mari ortum, neque ita præaltum, ⁵ velut theatri efficit speciem. In hoc jugo colles sunt excelsi pauci; in quibus singulæ turres speculæque singulæ perveteres erant collocatæ: quarum apud ultimam præsidium & statio fuit Scipionis.

XXXVIII. Postquam Cæsar ad jugum, de quo do-

cui,

1. Vi expugnando est potitus] Lego, vi & pugnando est potitus. Plautus in Mil. glor. Vi pugnandoque hominem capere certa res est. Ciaccon.

2. Propter mare legiones ducit] Edit. Rom. Ven. Beroald. exhibent prope mare legiones educit: sed est glossema, nam propter mare idem valet ac prope mare. Virgilius Eclog. VIII, 87.

Propter aqua rivum viridi procumbit in ulva.

Et Georg. III, 13.

— Templum de marmore ponam propter aquam.

Justinus lib. XII. cap. IX, 9. Trunco se, qui propter murum statat, ap-

plicuit. Vide & Donatum ad Terentii Adelph. Act. IV. Sc. II, 37. & Nonium Marcellum p. 396. Davies.

3. Velut theatri efficit speciem] Syponinus refert, theatrum hemicycli formam habuisse, atque ita dispositum, ut à fronte inter duo cornua scena esset. Cujus rei si figuram cognoscere cupis, adi Vitruvium lib. V. de Architect. capp. VI. & VIII. unde apparet campum istum (de quo hic loquitur Hirtius) semiorundum fuisse: ac jugum inter duas extremitates ejus, veluti scenam quandam præ se tulisse. Rhellic.

cui, adscendit; ¹ atque in unumquemque collem tur-
² res castellaque facere cœpit; atque ea minus semihora
efficit; & postquam non ita longe ab ultimo colle,
turrique fuit, quæ proxima fuit castris adversariorum,
in qua docui esse præsidium, stationemque Numida-
rum; paullisper commoratus, perspectaque natura lo-
ci, equitatu in statione disposito, legionibus opus at-
³ tribuit; brachiumque medio jugo ab eo loco, ad quem
pervenerat, usque ad eum, unde egressus erat, jubet
⁴ dirigi ac muniri. Quod postquam Scipio Labienusque
animadverterunt, equitatu omni ex castris ducto, ac-
cieque equestri instructa, à suis munitionibus circue-
passus ∞ progrediuntur, ² pedestremque copiam in
secunda acie minus passus CD à castris suis constituunt.
¹ XXXIX. Cæsar in opere milites adhortari, neque
² adversariorum copiis moveri. Jam quum non amplius
passuum MD inter hostium aciem suasque munitiones
esse animadvertisset; intellexissetque ad impediendos
milites suos, & ab opere depellendos, hostem propius
accedere; necesseque haberet legiones à munitionibus
deducere; imperat turmæ Hispanorum, ut ad proxi-
mum collem propere accurrerent, præsidiumque inde
³ deturbarent, locumque caperent; eodemque jubet le-
vis armaturæ paucos consequi subsidio: qui missi cele-
riter,

1. Atque in unumquemque collem] Prima vox hoc in loco non est particula copulans, sed idem sonat ac statim. Plautus Bacchid. Act. II. Sc. III, 45. Dum circumspetto, atque ego lembum conspicio. Nonius Marcellus p. 554. Atque particula — significat etiam celeriter & statim, ut Virgilius Georg. I, 203.

— Si brachia forte remisit,

Atque illum in præceps promo rapit al-
vens amni.

Hæc ille mutuo sumsit ex A. Gel-
lii Nostr. Attic. lib. x. cap. xxix.
Davies.

2. Pedestremque copiam] Pedestres copias. Sic Virgilius Æn. II, 564.

Respicio, & quæ sit me circum co-
pia, lustro.

Ubi Servius, notandum, inquit, de exercitu numero cum dixisset singulas, cum copias de exercitu numero plurali dicamus. Silius Italicus lib. XI, 267.

— Nunc deinde pedestris

Copia quanta viri.

Vide etiam notat. ad lib. I. B. C. cap. XIV. Editio Bernald. equitatumque copiam hic perperam repræsentat. Idem.

riter, Numidas adorti partim vivos capiunt, nonnullos equites fugientes convulneraverunt, locoque sunt potiti. Postquam id Labienus animadvertit, quo celerius iis ⁴ auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu avertit, atque suis fugientibus suppetias ire contendit. Quod ubi Cæsar conspexit, ⁵ Labienum ¹ ab suis copiis longius abscessisse; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit.

XL. Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, villa ¹ permagna IV turribus exstructa, quæ Labieni prospectum impediabat, ne posset animadvertere ab equitatu Cæsaris se intercludi. Itaque non prius vidit turmas ² Julianas, quam suos cædi à tergo sensit: ex qua re subito in terrorem converso equitatu Numidarum, re-
cta in castra fugere contendit. Galli Germanique, qui ³ resisterant, ex superiore loco & post tergum circum-
venti, fortiterque resistentes conciduntur universi. Quod ubi legiones Scipionis, quæ pro castris erant in-
structæ, animadverterunt; metu ac terrore obcæcatæ, ⁴ omnibus portis in sua castra fugere cœperunt. Postea ⁵ Scipione ejusque copiis campo collibusque exturbatis, atque in castra compulsis, quum receptui Cæsar cani-
jussisset, equitatumque omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animadvertit mirifica cor-
pora Gallorum Germanorumque, qui partim ejus au-
ctoritatem erant ex Gallia secuti, partim pretio polli-
citationibusque adducti ad eum se contulerant: non-
nulli, qui ex Curionis prælio capti conservatique pa-
rem gratiam in fide partienda præstare voluerant. Ho- ⁶
rum corpora mirifica specie amplitudineque cæsa toto
campo, ac prostrata diverse jacebant.

XLI.

1. Ab suis copiis longius abscessisse] MS. Norwic. & editt. Rom. Ven. Bernald. habent ab suis copiis longius jam

abscessisse, unde fugitiva vocula Hirtio restituenda. Davies.

- 1 XLI. His rebus gestis, postero die Cæsar ex omnibus præfidiis cohortes deducit, atque omnes suas copias in campo instruxit: Scipio, suis male acceptis, occisis vulneratisque, intra suas continere se munitiones coepit. Cæsar instructa acie secundum infimas jugradices propius munitiones leniter accessit. Jamque minus 80 passuum ab oppido Uzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Julianæ; quum Scipio veritus, ne oppidum amitteret, unde aquari, reliquisque rebus sublevari ejus exercitus consueverat, eductis omnibus copiis, quadruplici acie instructa, ex instituto suo, prima equestri turmatim directa, elephantisque turritis interpositis, armatisque suppetiis ire contendit.
- 3 Quod ubi Cæsar animadvertit, arbitratus Scipionem, ad dimicandum paratum ad se certo animo venire, in eo loco, quo paullo ante commemoravi, ante oppidum constitit, suamque aciem mediam eo oppido texit. Dextrum sinistrumque cornu, ubi elephanti erant, in conspectu patenti adversariorum constituit.
- 1 XLII. Quum jam prope Solis occasum Cæsar expectavisset, neque ex eo loco, quo constiterat, Scipionem progredi propius se animadvertisset, locoque magis se defendere, si res coëgisset, quam in campo cominus consistere audere; non est visa ratio propius accedendi eo die ad oppidum; quoniam ibi præsidium grande Numidarum esse cognoverat, hostesque mediam aciem suam oppido texisse; sibique difficile factum esse intellexit, simul & oppidum uno tempore oppugnare,

1. In eo loco, quo paullo ante commemoravi] Editt. Rom. Ven. Beroald. habent in eo loco, quem paullo ante commemoravi, quæ lectio est à Sciohis, Hirtii manum temere mutantibus; more enim Græco hic locutus est noster ac infra cap. LXIX. Sic & interdum præstantes linguæ Latinæ auctores, Terentius Heautont. Act. I.

Sc. 1. 35. Men. Sive hoc vis? Cuius hac causa equidem, qua dixi tibi. Frontinus Archit. lib. 11. cap. 1. dicitur inter eas relictis, quanto arborum longitudo patitur. Laetantur de more. Persec. cap. XLV. 7. Collectis ex proximo, quantis potuit, militibus. Adde quæ notavimus lib. III. de Bell. Civ. cap. LXIX. Davies.

gnare, & in acie in cornu dextro, ac sinistro, ex iniquiore loco, pugnare, præsertim quum milites à mane dici jejuni sub armis stetissent defatigati. Itaque reductis suis copiis in castra, postero die propius eorum aciem instituit exporrigere munitiones.

XLIII. Interim Confidius, qui Acillam, & cohortes stipendiarias Numidis Getulisque obsidebat, ubi C. Messius cohortibus præerat, diu multumque expertus, magnisque operibus sæpe admotis, & iis ab oppidanis incensis, quum proficeret nihil, subito nuncio de equestri prælio allato commotus, frumento, cujus in castris copiam habuerat, incenso, vino, oleo, ceterisque rebus, quæ ad victum parari solent, corruptis, Acillam, quam obsidebat, deseruit; atque, itinere per regnum Jubæ facto, copias cum Scipione partitus Adrumetum se recepit.

XLIV. Interea ex secundo comœatu, quem à Sicilia miserat Allienus, navis una, in qua fuerat Q. Cominius, & L. Ticide eques Romanus, ab residua classe quum erravisset, delataque esset vento ad Thapsum, à Virgilio scaphis naviculisque actuariis excepta est, & ad Scipionem deducta. Item altera navis triremis ex eadem classe errabunda, ac tempestate ad Ægimurum delata, à classe Vari & M. Octavii est capta; in qua milites veterani cum uno centurione, & nonnulli

tiro-

1. Ubi C. Messius cohortibus præerat] In editt. Rom. Ven. Beroald. corrupte legitur ubi C. Messius, qui cohortibus præerat, quasi rem ex parte Cæsaris non gesserat Messius. MS. Norwic. locum sic exhibet ubi C. Messius parte Cæsaris cohortibus præerat præsidio missis; quod sane additamentum ex ora exemplaris in textum videtur itrepsisse, nam Glossema esse pro certo habeo. Davies.

2. Adrumetum se recepit] Sic reposui ex MSO Norwic. ac editt. Beroald. Steph. cum in vulgg. legatur Adrumetum se recipit. Idem,

3. In qua fuerat Q. Cominius] In MSO Norwic. & editis plerisque male exhibetur Q. Cominus. Contrario vitio apud Frontinum Strateg. lib. 11. cap. XIII. est Cominius Atrebas, cum vietus à D. Julio ex Gallia in Britanniam fugeret, quum omni procul dubio sit scribendum Cominus Atrebas, quod à Stewechio & Scriverio non animadversum miror. Ejus sæpe meminit Cæsar. Vide lib. XV. B. G. cap. XXVII. & lib. VII. cap. LXXVI. Davies.

4. Cum uno Centurione] Joan. Glan-dorpius

tirones fuerunt: quos Varus asservatos sine contumelia
 3 deducendos curavit ad Scipionem. Qui, postquam ad
 eum pervenerunt, & ante suggestum ejus constituerunt,
 Non vestra, inquit, sponte vos, certo scio, sed illius scelerati
 vestri imperatoris impulsu & imperio coactos, cum
 4 & optimum quemque nefarie consecrari: quos quoniam fortuna
 in nostram detulit potestatem, si id, quod facere debetis,
 Rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum est
 vobis vitam & pecuniam donare: quapropter, quid sentitis,
 proloquimini.

1 XLV. Hac habita oratione, Scipio, quum existimasset
 pro suo beneficio sine dubio ab iis gratias sibi a-
 2 ctum iri, potestatem iis dicendi fecit. Ex eis Centurio
 legionis XIV, Protuo, inquit, summo beneficio, Scipio,
 tibi gratias ago (non enim imperatorem te appello) quod
 mihi vitam incolunitatemque belli jure capto polliceris:
 & forsitan isto uterer beneficio, si non ei summum scelus
 3 adjungeretur. Egone contra Casarem imperatorem no-
 um, apud quem ordinem duxi, ejusque exercitum, pro cu-
 jus dignitate victoriae & amplius XXXVI annis depugnavi,
 adversus armatusque consistam? Neque ego istud facturus
 sum,

dorpius & Ald. Manutius hunc Pontium Centurionem fuisse scribunt, de quo hac refert Valerius Maximus lib. III. cap. VIII. An abigi debet Pontius ab horum exemplorum contextu? qui pro Caesaris partibus excubans, Scipionis praesidio interceptus, cum uno modo salus ab eo daretur, si se futurum Cn. Pompeii generi ipsius militem affirmasset, ita respondere non dubitavit: tibi quidem, Scipio, gratias ago: sed mihi mihi ista conditione vite non est opus. Sed hoc in Macedonia gestum eo bello, quod Scipio adversus Domitium gessit, verba ipsa demonstrant. Ciaccon.

2. Amplius XXXVI annis? Reponit Joan. Glandorpheus, amplius XVI annis, quia ex praerupta Caesaris ad hoc usque tempus XVI tantum annorum

auxerat spatium. Et hujus quidem conjecturam ex MSto Villerius confirmat Joan. Godwinus. Vulgarum tamen lectionem tuetur Jul. Caesar, qui pag. 222. edit. London. sic ait Quomodo — contra illum exercitum, pro cuius victoria & gloria annos XXXVI & eo amplius decertavi, arma portavi, adeo ut annorum numerus non ad ipsum Casarem, sed ad veterum ejus exercitum videatur referendus. MS. autem Norvici, habet amplius XXXVI annos, & sic relinbendum. Caesar lib. II. B. G. cap. XVI. Inveniebat ex captivis, Sabinum ab castris suis non amplius milia passuum X abesse. Noster hujusmodi libri cap. I. Quum non amplius legionem tironum haberet unam. Et ista sane alibi passim. Davies.

sum, & te magnopere, ut de negotio desistas, adhortor: contra cujus enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas. Elige ex tuis cohortem unam, 4 quam putas esse firmissimam, & constitue contra me: ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius X sumam. Tunc ex virtute nostra intelliges, quid ex tuis copiis sperare debeas.

XLVI. Postquam haec centurio praesenti animo ad- 1 versus opinionem ejus est locutus; ira percitus Scipio, atque animi dolore incensus annuit centurionibus, quid fieri vellet: atque ante pedes centurionem interficere, reliquosque veteranos à tironibus jubet secerni. Addu- 2 cte, inquit, istos nefario scelere contaminatos, & caede civium saginatos. 1 Sic extra vallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti. Tirones autem jubet inter le- 3 giones dispartiri, & Cominium cum Ticida in conspectum suum prohibet adduci. Qua ex re Caesar commo- 4 tus, eos, quos in stationibus cum longis navibus apud Thapsum custodiæ causa in salo esse jusserat, ut suis onerariis longisque navibus praesidio essent; ob negligentiam ignominiae causa dimittendos ab exercitu, gravissimumque in eos edictum proponendum curavit.

XLVII. Per id tempus fere Caesaris exercitui res 1 accidit incredibilis auditu: namque, 2 Virgiliarum signo

1. Sic extra vallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti. Infra bello Hispan. Hac re cognita, insequenti nocte, vigilia tertia, tessera data extra vallum amicos sunt concessi Mandenses duces. Seneca lib. I. de ira cap. XVI. Damna tui extra vallum deductus est, & jam cervicem porrigebat &c. Unde colligitur ut olim supplicia pleraque apud Romanos extra urbem, ubi & carnisfici domicilium, (ut testatur M. Tullius orat. pro Rabirio. Carnificem, inquit, non modo foro, sed etiam caelo hoc ac spiritu censoria leges, atque orbis domicilia carere voluerunt) ita militares animadversiones extra val-

lum fieri solitas, de quo Lipsius Commentar. ad Cor. Tacitum lib. I. & II. Annal. & Pet. Faber lib. II. semest. cap. VIII. Mox sequitur, imbræ grandineque consecuta: quod Macro crebro admodum conjungit, commissa grandine nimbium. Brant.

2. Virgiliarum signo consecuto? In hoc loco frustra desudarunt intt. Ex MSSis II Regiis & Victorin. emendo virgiliarum signo consecuto, quod quidem buccina quater singulis noctibus dabatur; in tot enim vigiliis tempus nocturnum fuit divisum. Vide Vegetium lib. III. cap. VIII. & Frontinum Strateg. lib. I. cap. V. Aut.

- gno confecto, circiter vigilia secunda noctis, nimbibus
 2 cum faxea grandine subito est exortus ingens. Ad hoc
 autem incommodum accesserat, quod Cæsar non, mo-
 re superiorum imperatorum, in hibernis exercitum
 continebat, sed ¹ in tertio quartoque die procedendo,
 propiusque hostem accedendo, castra communiebat;
 3 opereque faciendo, milites se circumspiciendi non ha-
 bebant facultatem. Præterea ita ex Sicilia exercitum
 transportaverat, ut præter ipsum militem & arma, ne-
 que vas, neque mancipium, neque ullam rem, quæ
 usu militi esse consuevit, in naves imponi pateretur:
 4 ² in Africam autem non modo sibi quidquam non ac-
 quisierant aut paraverant; sed etiam propter annonæ
 5 caritatem, ante parata consumpserant. Quibus rebus
 attenuati, oppido perquam pauci sub pellibus acqui-
 escebant: reliqui ex vestimentis tentoriolis factis, ³ at-

Attestatur & Livius lib. VII. de De-
 cio sic scribens: Vigiliis deinde dispo-
 sitis, ceteris omnibus reseram dari ju-
 bet; Ubi secunda vigilia bucina datum
 signum esset, armati cum silentio ad se
 venient. Hic Hirtius auget horrorem
 rei, cum intempesta nocte evenisse
 scribat, & signo quidem confecto
 vigiliarum: quando enim commit-
 tebantur vigiliæ, qui tres jam ho-
 ras vigilaverant, tentoria sua repe-
 tebant, & qui tres proximas horas
 vigilaturi erant, ad stationis locum
 tendebant, unde aliqua in castris
 discursatio, quæ horrorem casus sub-
 biti augere poterat. Virgiliarum
 porro commemoratio, tota aliena
 est, quod nec statim post earum or-
 tum nec occasum omnino incidisse
 conperitur. Godwinus.

1. In tertio quartoque die proceden-
 do] Per. Clacconius legendum conje-
 cit tertio aut quarto quoque die proce-
 dendo; sed nimia est hac mutatio:
 lubens tamen reponerem in tertio
 quartoque die procedendo, quemadmo-
 dum legitur in edit. Rom. Ven. Be-
 roald. Davies.

2. In Africam autem non modo sibi
 quidquam] MS. Norvic. in A-
 frica, ac ita sane ex Cod. Tana-
 nao rescripsit Joan. Godwinus; emen-
 datione tamen nihil est opus,
 nam constat hanc præpositionem,
 etiam cum quietem notet, accusativa
 junctam reperiri. Curtius lib. XII.
 cap. v, 10. Quippe Darium quædam
 in Ciliciam fore nunciabatur. Sic Cæ-
 sar lib. I. de Bell. Civ. cap. XXV.
 in potestatem habere dixit. Vide G. J.
 Vossium de Construct. cap. LXV. &
 idem.

3. Atque arundinibus scopisque contex-
 tis] Sic edidit Jof. Scaliger, ut in
 vet. cufis legebatur arundinibus co-
 rrisque contextis, vel contextis, Vitium
 subesse putat J. Lipsius lib. v. Mil.
 Rom. Dial. v. quemodo enim, in-
 quit, arundinibus corisique contextis,
 negat pelles habuisse? Coris itaque vo-
 cem falsam putat, pro qua scopis-
 que reponit. Idem tamen in ve-
 stiore libro arundinum copis legi re-
 statuit (quomodo & in Veneto nostro)
 ex quo haud male arundinum copis
 facit, Brant.

que arundinibus scopisque contextis, permanebant. 1- 6
 itaque, subito imbre grandineque consecuta, grava-
 ti pondere, tenebris, aquaque omnes subruti disje-
 ctique, nocte intempesta, ignibus extinctis, rebuf-
 que ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per
 castra passim vagabantur, scutisque capita contege-
 bant. Eadem nocte v legionis ¹ pilorum cacumina sua
 sponte arserunt.

XLVIII. Rex interim Juba de equestri prælio Sci-
 pionis certior factus, evocatusque ab eodem litteris,
 præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium re-
 licto, ut, quum ipse aliquid auctoritatis haberet, ex-
 ercitus Scipionis à terrore Cæsar's liberaretur, cum
 III legionibus, equitibusque frenatis DCCC, Numidis
 sine frenis, ² peditibusque ejus armaturæ grandi nu-
 mero, elephantisque xxx, egressus è regno ad Scipio-
 nem est profectus. Postquam ad eum pervenit, castris ³
 regiis seorsum positis, cum eis copiis, quas comme-
 moravi, haud ita longe ab Scipione confedit: (Erat in ⁴
 castris Cæsar's superiori tempore magnus terror, & ex-
 spectatione copiarum regiarum, exercitus ejus ⁵ magis
 suspensiore animo ante adventum Jubæ commoveba-
 tur: postquam vero castra castris contulit, despectis ⁴
 ejus

1. Pilorum cacumina sua sponte arse-
 runt] Hoc non raro accidit. Livius
 lib. XXIII. cap. I. Prodigia ex pluri-
 bus simul locis nunciata: in Sicilia mi-
 litibus spicula — arsisse. Plinius Hist.
 Nat. lib. II. cap. XXXVII. Vidi no-
 tioris militum vigiliis, inhaerere pilis
 pro vello fulgorem. Hæc & hujusmo-
 di alla miraculorum loco credule
 posuit antiquitas Physices imperita;
 nihil enim aliud sunt, quam ex-
 halationes sulfureæ calore aëris ac-
 censæ, varique figura, pro flanti-
 bus ventis aut materiarum copia, præ-
 dix. Vide Joan. Clerici Phyl. lib.
 III. cap. IV. §. 6. seqq. Davies.

2. Peditibusque ejus armaturæ] Hanc

sane lectionem exhibent omnes e-
 diti; quod tamen non obstat, quo-
 minus ex MSto Norvic. omnino re-
 scripserim peditibusque levis armatu-
 ræ. Idem.

3. Magis suspensiore animo] Non
 nulli MSSi cum edit. Rom. Ven.
 Beroald. exhibent magis suspensione a-
 nimi; unus autem è MSSis Regiis
 & Norvic. omissa prima voce, le-
 gunt suspensiore animo. Perperam;
 sæpe enim particulae comparationis
 nominibus comparativis adduntur.
 Noster hujusce libri cap. LIV. Ma-
 gis in seditione &c. quam pudoris mo-
 destiaque fueritis studiosiores. Cle-
 mens Rom. Epist. ad Corinth. §.

- ejus copiis, omnem terrorem deponit. Ita, quam antea absens habuerat auctoritatem, eam omnem praesens dimiserat) : quo facto facile fuit intellectu Scipioni additum animum fiduciamque regis adventu : nam postero die universas suas regisque copias cum elephantibus perductas in aciem, quam speciosissime potuit, instruxit ; ac paullo longius progressus à suis munitionibus, haud ita diu commoratus se recepit in castra.
- 1 XLIX. Cæsar, postquam animadvertit, Scipioni auxilia fere, quæ exspectasset, omnia convenisse, neque moram pugnandi ullam fore, per jugum summum cum copiis progredi coepit, & brachia protinus ducere, & castella munire, propiusque Scipionem capiendos loca excelsa occupare contendit. Adversarii magnitudine copiarum confisi proximum collem occupaverunt, atque ita longius sibi progrediendi eriperunt facultatem. Ejusdem collis occupandi gratia Labienus consilium ceperat ; & , quo propiore loco fuerat, eo celerius occurrerat.
- 1 L. Erat convallis satis magna latitudine, altitudine prærupta, crebris locis speluncæ in modum subrutæ : quæ erant transgredienda Cæsari ante, quam ad eum col-

XLVIII. Τὸς αὐτῷ μάλιστα ταπεινοφροσύνῃ οφείλει, ὅσην δὲ καὶ ΜΑΛΛΑΟΝ ΜΕΙΨΩΝ εἶναι. Porphyrius de Abstin. lib. 1. §. xlv. Ἡ ἀπορροὴ μάλιστα οἰκονομίας Vide & G. J. Vossium de Construct. cap. xvi. Davies.

1. Quo facto facile fuit intellectu] MS. Norvic. & edit. Beroald. addita vocula, representant quo facto cuivis facile &c. Eoque alludunt edit. Rom. Ven. nam in iis Librarij vitio legitur, Quo facto cujus facile fuit intellectus. Causam sane non video, cur ea vox rejici debeat. Idem.

2. Sibi progrediendi eriperunt facultatem] Ait Joan. Glandorpius legendum haud dubie Cæsari vel illi : sed

nescius erat bonus ille vir primum reciprocum pro demonstrativo poni posse. Carmen de Phœnice Labienus adscriptum vl. 60.

Ac se reddideris tempora longa gravem.

Dichys Cretenus lib. iii. cap. ii. Suggestente sibi Polyxena apparatum ferri ejus. Vide etiam quæ notamus ad lib. viii. B. G. cap. i. Idem.

3. Quæ erant transgredienda] In MS. Regio legit Joan. Galam, ac ita ob σὺνταξιν reponendum censui. In vulg. erat transgredienda. Idem. Rom. Ven. Beroald. ex Glossante representant transgredienda : Stip. autem quæ erat transgredienda, ut hæc voca ad convallē referantur. Idem.

collem, quem capere volebat, perveniretur : ultraque eam convallē olivetum vetus crebris arboribus condensum. Hic quum Labienus animadvertisset, Cæsarem, si vellet eum locum occupare, prius necesse esse convallē olivetumque transgredi, eorum locorum peritus in insidiis cum parte equitatus, levique armatura confedit : & præterea post montem collesque, equites in occulto collocaverat ; ut quum ipse ex improviso legionarios adortus esset, ex colle se equitatus ostenderet, & re duplici perturbatus Cæsar, ejusque exercitus, neque retro regrediundi, neque ultra procedendi oblata facultate, circumventus concideretur. Cæsar, equitatu ante præmissō, inscius insidiarum quum ad eum locum venisset, abusi, sive obliti præceptorum Labieni, sive veriti, ne in fossā ab equitibus opprimerentur, rari, ac singuli de rupe prodire, & summa petere collis : quos Cæsaris equites consecuti partim interfecerunt, partim vivorum sunt potiti : deinde protinus collem petere contenderunt, atque eum, decussō Labieni præsidio, celeriter occupaverunt. Labienus cum parte equitum vix fuga sibi peperit salutem.

LI. Hac re per equites gesta, Cæsar legionibus opera distribuit, atque in eo colle, quo erat potitus, castra munivit. Deinde ab suis maximis castris per medium campum, è regione oppidi Uzitæ, quod inter sua

1. Et præterea post montem collesque equites in occulto collocaverat] Hunc locum multo auctiorem exhibent MS. Ursin. & Norvic. in iis enim legitur Et præterea post montem collesque subito se Cæsari ostenderat, & equites in occulto collocaverat. Edit. vero Rom. Ven. Beroald. Ut præterea post montem collesque subito se Cæsari ostenderet, equites in occulto collocaverat ; unde legendum arbitror ut præterea post montem collesque subito se Cæsari ostenderent, equites &c. vel & præterea post montem collesque, qui su-

bito se Cæsari ostenderent, equites &c. Nihil vel hoc vel illo modo legatur, conicere nequeo, unde factum ut in tot Codd. hæc verba irreperiant. Davies.

2. Quod inter sua castra & Scipionis in planitia positum erat] Duabus voculis omissis, in edit. Rom. Ven. Beroald. perperam legitur quod inter sua castra & planitiem positum erat : MS. etiam Norvic. habet in planitiem ; in cæteris receptam lectionem tuetur, quæ sana est & sincerā. Idem.

fua castra, & Scipionis, in planitia positum erat; & nebulaturque à Scipione, duo brachia instituit duci, & ita erigere, ut ad angulum dextrum, sinistrumque ejus oppidi convenirent. Id hac ratione opus instruat, ut, quum propius oppidum copias admovisset, oppugnareque cœpisset, testâ latera suis munitionibus haberet, ne ab equitatus multitudine circumventus ab oppugnatione deterreretur; præterea, quo facilius colloquia fieri possent, & si qui perfugere vellent, id quod antea sæpe accidebat magno cum eorum periculo, tum facile & sine periculo fieret: voluit etiam experiri, quum propius hostem accessisset, haberetne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas caussas, quod is locus depressus erat, puteique ibi nonnulli fieri poterant: aquatione enim longa & angusta utebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant à legionibus, interim paracie ante opus instructa sub hoste stabat. Equites barbari levisque armaturæ, præliis minutis cominus dimicabant.

LII. Cæſar ab eo opere quum jam ſub veſperum co-
pias in caſtra reduceret; magno incurſu, cum omni e-
quitatu levique armatura, Juba, Scipio, Labienus, ¹ in
legionarios impetum fecerunt. Equites Cæſariani vi-
niſſæ ſubitæque hoſtium multitudinis pulſi parumper
ceſſerunt. Quæ res ² aliter adverſarii cecidit: namque

1. *Id hac ratione opus instruebat*] Editt. Rom. Ven. Beroald. *Hoc hac ratione opus instruebat*; alix *is hac ratione* &c. lego *id hac ratione opus instituebat*. Ciaccon.

2. In legionario*s* impetum fecerunt] Non in legionario*s*, sed in equite*s* impetum fecerunt, ut ex sequenti*bus* sit manifestum; unde *Jul. Celsus* pag. 223. edit. Londin. *Junba & Scipio simul & Labienus summa vi equitatum ejus invaderent; unde referendum in equite*s* vel equitatu*m*. Mendum ex compendiar*ia* scriptu*re*.*

ra ortum videtur, cum enim primo scriberetur *in eq.* oscitans Liberius in *leg.* facile mutavit, unde rata lectio recepta. Davies.

3. *Aliter adversarii cecidi*] *Joan.*
Glandorpius hiulcam orationem ce-
savit, quapropter supplevit *alio* vi-
que existimant *adversarii cecidi*.
Joan. vero *Godwinus*, ut *vix* vixim
sequitur, *aliter* quam putabant *ad-*
versarii cecidi. Sed nihil deest, *pr-*
ma vox id denotat, quod *infer-*
ret & contra sententiam accidit
observat enim *Enstadius* *ra* *pi* *ni*

Cæsar ex medio itinere copiis reductis, equitibus suis auxilium tulit: equites autem adventu legionum animo addito, conversis equis in Numidas cupide insequentes dispersosque impetum fecerunt, atque eos convulneratos usque in castra regia repulerunt, multosque ex iis interfecerunt: quod ni in noctem proelium esset conjectum, pulvisque vento flatus omnium prospectu officisset, ¹ Juba cum Labieno capti in potestatem Cæsaris venissent; equitatusque cum levi armatura funditus ad internecionem deletus esset. Interim incredibiliter ex legionibus **IV & VI** Scipionis milites diffugere, partim in castra Cæsaris, partim in quas quisque poterat regiones pervenire: ² itemque equites Curiani, diffusi Scipioni ejusque copiis, complures se eodem conferebant.

LIII. Dum hæc circum Uzitam ab utrisque ducibus x] administrantur, legiones duæ, ix & x, ex Sicilia navibus onerariis profectæ, quum jam non longe à portu Ruspinæ abessent, conspicatæ naves Cæsarianas, quæ in statione apud Thapsum stabant, veriti, ne in adversariorum, ut insidiandi gratia ibi commorantium, classẽ inciderent, imprudentes vela in altum dederunt; ac diu multumque jactati, tandem multis post diebus siti inopiaque confecti ad Cæsarem pervererunt.

LIV.

LIV.

τὰ γὰρ ἁγίασμα ἢ εὐχέλαι συμβάλλοντα, "ΑΛ-
ΛΗΞ ἀπεβιβασμένην λέγουσιν. *Quin de
alter pro non bono ponitur, ut in an-
gustis altera cum appellatur avis, que
necque prospera non est, quæ Festi sunt
verba. Davies.*

ptor, ut & interdum præstantissimus quisque. Vide *Fr. Sanctium* Min. lib. iv. cap. x. & *Jac. Perizonii* addit. pag. 823. *Idem.*

3. *Itemque equites Curiani diffusi Scipioni* Just. Lipsius lib. 11. elector. cap. xxiii. emendat *Curioniani*. Eos enim intelligit, qui ante sub Curione in Africa meruerant, & 2 Scipione occupati erant. Ipse hic auctor supra meminit, & ostendit eos è gente fuisse Gallorum. Nonnulli, inquit, qui ex Curionis praelio capti conservatique, parem gratiam in fide patiunda praeferre voluerant, Brant.

- 3 superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, illustriores notissimique, conspectum amicorum propinquorumque efflagitabant, atque inter se colloquebantur. Quæ res quid utilitatis haberet, Cæsarem non favebat: namque Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque præfecti, quorum patres cum Mario ante meruerant, ejusque beneficio agris finibusque donati, post Sullæ victoriam sub Hiempsalis regis erant potestate dati, occasione capta, nocte jam luminibus accensis, cum equis calonibusque suis circiter 6000 per fugiunt in Cæsaris castra, quæ erant in campo proxime Uzitæ locata.

- 1 LVII. Quod postquam Scipio, quique cum eo erant, cognoverunt, quum commoti ex tali incommodo essent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. 2 Saserna colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, nil attinere cum cum adversariis colloqui. 1 Quum nihilo minus ejus sermonem nuncius ad se referret, restaretque, ut reliqua, quæ vellet, perageret; viator postea ab Juba ad eum est missus, qui diceret, audiente Saserna, *Vetat te rex colloqui*. Quo nuncio perterritus discessit; & dicto audiens fuit regi. Ufu venisse hoc civi Romano miror, & ei, qui à populo Rom. honores acceperat, incolumi patria, fortunisque omnibus, Jubbæ barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuncio, aut, cæ-

1. Quum nihilo minus ejus sermonem nuncius ad se referret, restaretque, ut reliqua J. Editt. Rom. Ven. Beroald. repræsentant cum autem nihilominus ejus sermonem nuncius ad se referret diceretque ut reliqua: MS. Norwic. quum nihilominus ejus sermonem nuncius ad se referret, sed restare ut reliqua. Ex quo codice mihi rescribendum videtur quum nihilominus ejus sermonem nuncius ad Scipionem referret, se restare, ut reliqua &c. Mendum in Hirtio procreavit compendiarie scri-

ptura, nam in Cod. scriptum putarim ad SC referret, quod impetum Librarius in SE facile mutavit, cum Scipionis nomen esset exarandum. Hæc sane conjectura Clauconiana est præferenda, qui, multis vocibus omissis, reponit quum nihilominus se restaret, ut reliqua. Hallucinetur etiam est Joan. Glandorpins, qui commendat cum ejus sermonem nuncius ad Sasernam referret, quasi Aquinius de Saserna per internuncios fuerat collocuti. Davies,

sis ejusdem partis civibus, incolumem reverti malle. Atque etiam superbius Jubbæ factum, non in M. Aquinium hominem novum, parvumque Senatorem, sed in Scipionem, hominem illa familia, dignitate, honoribusque præstantem: nam quum Scipio sagulo purpureo ante regis adventum uti solitus esset, dicitur Juba cum eo egisse, non oportere illum eodem uti vestitu, atque ipse uteretur. Itaque factum est, 1 ut Scipio ad album sese vestitum transferret, & Jubbæ homini superbissimo inertissimoque obtemperaret.

LVIII. Postero die universas omnium copias de castris omnibus deducunt; & 2 supercilium quoddam excelsum nacti non longe à Cæsaris castris aciem constituunt, atque ibi consistunt. Cæsar item producit copias, celeriterque iis instructis, ante suas munitiones, quæ erant in campo, constitit; sine dubio existimans, ultro adversarios, quum tam magnis copiis auxiliisque regis essent præditi, promptiusque profiluissent, ante se concursuros, propiusque se accessuros. Equo circumvectus, legionesque cohortatus, signo dato, accessum hostium aucupabatur: ipse enim à suis munitionibus longius non sine ratione non procedebat; quod in oppido Uzitæ, quod Scipio tenebat, hostium erant cohortes armatæ. Eidem autem oppido ad dextrum latius ejus cornu erat oppositum: verebaturque, ne, si præ-

1. Ut Scipio ad album sese vestitum transferret] In editt. Rom. Ven. Beroald. perperam legitur ad alium se vestitum. In prælium exeuntibus album, aut purpureum paludamentum dari solere scribit Val. Maximus lib. 1. cap. vi. De puniceo quidem colore testimonia sunt compluraria, non item de albo: itaque novum quidem, quod de eo Valerius, verum tamen hic locus ostendit. Brant.

2. Supercilium quoddam excelsum nacti non longe à Cæsaris castris] Super-

cilium locum eminentiorem, seu summitatem denotat. Sic apud Virgilium Georg. lib. 1. 108.

Ecce supercilio clivosi tramitis undam

Elicit.

Ubi Servius, altitudine, inquit, summitate terrarum. Hoc cum fugeretur eos, qui curarunt editt. Rom. Ven. Beroald. hic locus in iis Codd. sic legitur super aliam quendam excelsum naturam locum non longe à Cæsaris castris, corruptaque hæc lectio Joan. Rhelligannum fefellit. Davies.

prætergressus esset, ex oppido eruptione facta, ab latere cum adorti conciderent. Præterea hæc quoque cum causâ tardavit, quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis, ¹ quem suis impedimento ad ultro occurrendum fore existimabat.

¹ LIX. Non arbitror esse prætermittendum, quemadmodum exercitus utriusque fuerunt in aciem instructi. ² Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte suas & Jubæ legiones; postea autem Numidas in subsidiaria acie ita extenuatos, & in longitudinem directos, ut procul simplex esse acies media à legionariis militibus videretur; in cornibus autem duplex effecti-
³ stimabatur. Elephantos dextro, sinistroque cornu collocaverat, æqualibus inter eos intervallis interjectis: post autem elephantos, armaturas leves, Numidasque
⁴ substituerat auxiliares. Equitatum frenatum universum in suo dextro cornu disposuerat; sinistrum enim cornu oppido Uzita claudebatur, neque erat spatium
⁵ equitatus explicandi: propterea Numidas, levisque armaturæ infinitam multitudinem ad dextram partem suæ aciei opposuerat, fere interjecto non minus eo passuum spatium, & ad collis radices magis appulerat, longiusque ab adversariorum suisque copiis promoverat:
⁶ id hoc consilio, ut, quum acies ¹¹ inter se concurrissent initio certaminis, paullo longius ejus equitatus circumvectus ex improvviso clauderet multitudine sua exercitum Cæsaris atque perturbatum jaculis configeret. Hæc fuit ratio Scipionis ea die proeliandi.

¹ LX. Cæsaris autem acies hoc modo fuit collocata, ut ab sinistro ejus cornu ordiar, & ad dextrum perveniam. Habuit in sinistro cornu legionem ^{1x}, ^{vii}: in dextro cornu ^{xxx}, ^{xxix}: ^{xiiii}, ^{xiv}, ^{xxiix}, ^{xxvi},
in

¹. Quem suis impedimento? Sic editt. Rom. Ven. Beroald. at in MSto Norvic. legitur quem suis ipse adjuvamento: sed multum præstat lectio rece-

pta, ut ipsa res ostendit: nam necesse est, ut locus impeditus cursum impediatur. Davu.

in media acie: ¹ ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocaverat. Præterea ex tironum legionibus paucas adjecerat. Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat, & usque ad aciei suæ mediam legionem porrexerat, & ita collocaverat, uti sinistrum suum cornu triplex esset. ² Id eo consilio fecerat, quod suum
⁴ dextrum latus munitionibus adjuvabat; sinistrum autem ut equitatus hostium multitudini resistere posset, laborabat; eodemque suum omnem contulerat equitatum: & quod ei parum confidebat, præsidio his
⁵ equitibus legionem v præmiserat; levemque armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios varie passimque, ³ locis certis, maximeque in cornibus collocaverat.

LXI. Sic utrorumque exercitus instructi non plus passuum ccc interjecto spatio, quod forte ante id tempus acciderat numquam, quin dimicaretur, à mane, usque ad horam x diei, perstiterunt. Jamque Cæsar
² dum exercitum reducere intra munitiones suas cœpisset;

¹. Ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem fere &c.] Locus ab interpretibus vexatus. MS. Norvic. habet ipsum autem dextrum cornu, secundam autem aciem fere: Editt. Rom. Ven. secunda acie fere. Joan. Glandorp. legendum videtur ipsum autem dextrum cornu & secundam aciem fere in earum legionum & cohortium parte collocaverat. Aliam nostri sanandam visum insitit Fulv. Ursinus, cui placeat circa ipsum autem dextrum cornu. At, nisi fallor, nec his nec aliis emendationibus caret Hirtius, integram enim arbitror vulgatam lectionem, & ipsum dextrum cornu idem valet ac ad ipsum dextrum cornu quod attinet. Vide quæ notavimus ad lib. i. de Bell. Gall. c. xxxix. Davu.

². Id eo consilio fecerat, quod dextrum suum latus munitionibus adjuvabat.] Ex MSto Norvic. omnino rescribendum munitionibus adjuvabatur. Fulv. autem Ursinus ex suo Codice rescribit uti dextrum suum latus munitionibus adjuvaretur. Idem.

³. Locis certis.] MS. Norvic. locis ceteris, perperam sanè: ea tamen varietas fuit notanda, ut memores sint Critici, has voces crebro inter se confundi. Sic supra cap. lrv. ubi in editt. memor — rapinarum certorum hominum, in MSto Norvic. est ceterorum. Vice versa, apud Chalcidum pag. 5. edit. Meursiane legitur à certa functione operis cessantibus, cum reponi debeat à cetera functione, ut ostendit Plato, qui Tom. i. i. pag. 18. edit. Steph. τῶν ἀλλοῶν ἐπιτιμωμάτων ἀπορίας ἡρώδης dixit. Idem.

set; subito universus equitatus ulterior ¹ Numidarum
 Getulorumque sine frenis ad dextram partem se move-
 re, propiusque Cæsaris castra, quæ erant in colle, se
 conferre cœpit: frenatus autem Labieni eques in loco
 3 permanere, legionesque distingere; quum subito parte
 equitatus Cæsaris cum levi armatura contra Getulos in-
 iussu ac temere longius progressi, paludemque trans-
 gressi multitudinem hostium sustinere pauci non po-
 4 tuerunt: levique armatura deserti, ac pulsi, convul-
 neratique, uno equite amisso, multis equis faucibus, le-
 5 vis armaturæ xxvi occisis, ad suos refugerunt. Quo
 secundo equestri prælio facto, Scipio lætus in castra
 6 nocte copias reduxit. ² Quod proprium gaudium bel-
 lantibus fortuna tribuere non decrevit; namque postero
 die Cæsar ³ cum parte equitatus sui Lepim, frum-
 menti gratia, misit. In itinere prædatores equites Nu-
 midas Getulosque ex improvviso adorti circiter centum

¹. Numidarum Getulorumque sine
 frenis] De Numidis certum est e-
 quis infedisse etiam in militia, &
 pugnasse sine frenis. Claudianus de
 iis:

— sonipes ignarus habena.

Virga regit.

Silius lib. 1, 115. Numida gens inscia
 freni,

Queis inter geminas, per ludum mobi-
 lis, aures

Quadrupedem stetit, non cedens vir-
 ga lupatis.

Herodianus lib. vii. cap. xxiii. Oï
 3 Νομάδες ἀνορθοί τῃ ἀσπίδι καὶ ἰσ-
 τῇ ἀσπίδι, ἀσπίδι δὲ ἀνὸν ἰσπίδι μόν-
 ον ἢ ἐξ ἑαυτοῦ τῇ ἀσπίδι κούρην. De his
 & Livius lib. xxxv. Nihil primo as-
 pectū contemptius, equi hominisque paul-
 tibi & graciles: discinctus & inermis
 eques, præterquam quod jacula secum
 portat: equi sine frenis, deformis ipse
 cursus, rigida cervice & extento capite
 currentium. Brant.

². Quod proprium gaudium] Pri-

mam voculam, utpote delendam,
 uncinis cinxit Jof. Scaliger; sed non
 opus est, ut viro summo aures per-
 beamus, ea enim particula vim ad-
 versativam interdum obtinet, ut ob-
 servavit Ald. Manutius ad lib. 11.
 B. C. cap. xvi. Proprium autem gau-
 dium est perpetuum, sive diutur-
 num. Nonius Marcellus pag. 390. Pro-
 prium diuturnum — Proprium significat
 rursum perpetuum. Noter huiusmodi
 libri cap. xxxii. Videri propriam
 se eis brevi daturum pollicetur. Cor-
 Nepos Thrasyl. cap. iv. Parva mu-
 nera, diutina & locupletia, non propria
 esse consueverunt. Vide & Servium ad
 Virgiliū Æn. 111, 85. & Æn. vi, 171.
 Davies.

³. Cum parte equitatus] Syntaxis
 postulat, ut legamus cum parte
 equitatus, quemadmodum exhibet
 MS. Regius, testante Joan. Gesio-
 no. Mutata igitur distinctione, re-
 scribendum quum partem equitatus
 — misit, in itinere, &c. Idem.

partim occiderunt, partim vivorum potiti sunt. Cæsar ⁷
 interim quotidie legiones in campum deducere, atque
 opus facere; vallumque & fossam per medium cam-
 pum ducere, adversariorumque excursionibus ¹ iter
 officere non intermittit. Scipio item munitiones contra ⁸
 facere, & ne jugo à Cæsare excluderetur, appropere-
 re. Ita duces utrique & in operibus occupati erant, &
 nihilo minus equestribus præliis inter se quotidie di-
 micabant.

LXII. Interim Varus classem, quam antea Uticæ ¹
 hiemis gratia subduxerat, cognito legionis vii & iix
 ex Sicilia adventu, celeriter deducit; ² ibique Getulis
 remigibus epibatique complet; insidiandique gratia
 progressus, Adrumetum cum lv navibus pervenit.
 Cujus adventus inscius Cæsar-L. Cispium cum classe ²
 xxvii navium ³ ad Thapsum versus in stationem,
 præsidii gratia commeatus sui, mittit: itemque Q. A-
 quilam cum xiiii navibus longis Adrumetum eadem
 de causa præmittit. Cispium, quo erat missus, celeriter
 pervenit. Aquila tempestate jactatus promontorium ³
 superare non potuit, atque angulum quendam tutum
 à tempestate nactus ⁴ cum classe se longius à prospe-
 ctu

¹. Iter officere] Officere antiquorum
 more cum accusativo junxit; nam
 Plautus Trucul. Jam, inquit, ego te
 his assatim officiam. Non igitur erat,
 cur Joan. Rhellicanus interim officere
 reponeret. Glandorp.

². Ibique Getulis remigibus epibatis-
 que complet, insidiandique gratia pro-
 gressus] MS. Norvic. illamque &c. com-
 plet, insidiandique gratia ab Utica pro-
 gressus; quæ quidem lectio cum Hir-
 tiæ simplicitate melius videtur con-
 venire. Eam sane animo proniore
 recipio, quod editt. Rom. Ven. Be-
 roald. duas illas voces exhibeant,
 quas ex MSto Norvic. adserui. Da-
 vies.

³. Ad Thapsum versus] Hæc lectio
 est à MSto Norvic. ac editt. Rom. Ven.

Beroald. cum in vulgg. omiſſa præ-
 positione, scribatur Thapsam versus.
 Idem.

⁴. Cum classe se longius à prospectu
 removit: reliqua classis in salo ad Le-
 ptim] De hoc loco sic scribit Ph. Ru-
 benius Elect. lib. 11. cap. 14. Prior
 narratio expungitur damnaturque à
 sequenti. Si Aquila cum classe an-
 gulum nactus est, quomodo ad-
 dicit reliqua classis in salo ad Lepim?
 Sed auctor culpa vacat, & editio
 prisca verissime scribit & ordinat:
 Aquila tempestate jactatus, cum classe
 propius promontorium superare non po-
 tuit: atque angulum quendam tutum à
 tempestate nactus, se longius à prospectu
 removit. Cur hæc mutata? nam A-
 quila solus angulum illum cum na-

4 Etu removit. Reliqua classis in falo ad Leptim, egres-
sis remigibus, passimque in littore vagantibus, partim
in oppido victus sui mercandi gratia progressis, vacua
5 à defensoribus stabat. Quibus rebus Varus ex perfuga
cognitis, occasionem nactus, vigilia secunda Adrume-
to ex Cothone egressus, primo mane Leptim univer-
sa classe vectus, naves onerarias, quæ longius à portu
in falo stabant, incendit, & penteres duas, vacuas à
defensoribus nullo repugnante cepit.

1 LXIII. Cæsar interim celeriter per nuncios in ca-
stris, quum opera circuiret, certior factus, quæ abe-
rant à portu millia passuum VI, equo admissio, omisso
2 omnibus rebus, celeriter pervenit Leptim: ibique
moratus, omnes ut se naves consequerentur, primum
ipse navigiolum parvum conscendit; in cursu Aquilam
multitudine navigiorum perterritum, atque trepidan-
tem nactus, hostium classem sequi coepit. Interim Va-
3 rus celeritate Cæsaris audaciaque motus, cum univer-
sa classe, conversis navibus, Adrumetum versus fuge-
re contendit: quem Cæsar in millibus passuum IV con-
4 secutus, recuperata quinquere mi cum omnibus suis e-
pibatis, atque etiam hostium custodibus cxxx in ea na-
ve captis, triremem hostium proximam, quæ in repu-
gnando

vi sua cepit; reliqua classis ad Leptim appulit. Hactenus vir eruditus, cujus fidem aliquatenus firmant editt. *Rom. Ven. Beroald.* in iis enim legitur: Aquila tempestate jactatus, cum classe propius promontorium superare non potuit, atque angulum quendam tutum à tempestate nactus, cum classe se longius à prospectu removit. Davies.

1. Ex Cothone egressus] Ex portu arte factio; nam Cothona sunt portus in mari, non naturales, sed arte & manu facti. Est autem & masculini & neutri generis: nam & cothon hujus cothonis facit, & cothonum hujus cothoni. Verba sunt Servii ad *En. 1.*

431. Idem.

2. Ibi moratus, omnes ut se naves consequerentur, primum ipse navigiolum parvum conscendit] *Fulv. Ursi Codex* ibique moratur, omnes ut se naves consequerentur, postea ipse &c. Sic & MSS. duo *Thuanai*, quam lectionem probat *Joan. Goddini.* MS. autem *Norwic.* ibique hortatur &c. postea tempore parvulum navigiolum conscendit, ut legendum crediderim ibique hortatur, omnes ut se naves consequerentur; postea ipse parvulum navigiolum conscendit. Editt. tamen *Rom. Ven. Beroald.* vulgatam lectionem retinet, quæ nihil habet absoni. *Davies, Rhellican.*

gnando erat commorata, onustam remigum epibatarumque cepit: reliquæ naves hostium promontorium
superarunt, atque Adrumetum in Cothonem se universæ contulerunt. Cæsar eodem vento promontorium
6 superare non potuit, atque in falo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce Adrumetum accedit; ibique navibus onerariis, quæ erant extra Cothonem, incensis, omnibusque reliquis aliis aut subductis, aut in Cothonem compulsi, paullisper commoratus, si forte vellent classe dimicare, rursus se recepit in castra.

LXIV. In ea nave captus est P. Vestrius eques Romanus, & P. Ligarius Afranianus; quem Cæsar in Hispania cum reliquis dimiserat, & postea se ad Pompejum contulerat; inde ex proelio effugerat, in Africamque ad Varum venerat; quem ob perjurium perfidiamque Cæsar jussit necari: P. Vestrio autem, quod
2 ejus frater Romæ pecuniam imperatam numeraverat, & quod ipse suam causam Cæsari probaverat, se Nasidii classe captum, quum ad necem duceretur, beneficio Vari esse servatum, postea facultatem sibi nullam datam transeundi, ignovit.

LXV. Est in Africa consuetudo incolarum, ut in agris, & omnibus fere villis sub terra specus, condendi frumenti gratia, clam habeant, atque id propter bella maxime, hostiumque subitum adventum præparent. Qua de re Cæsar certior per indicem factus, tertia
2 vigilia legiones II cum equitatu mittit à castris suis millia passuum X; atque inde magno numero frumenti onustos recipit in castra. Quibus rebus cognitis, La-
3 bienus progressus à suis castris millia passuum VII, per ju-

1. Et P. Ligarius Afranianus] In vet. editt. perperam legitur P. Ligarius Afranius. Ligarium ideo Afranianum vocat, quod in Hispaniis sub Afranio, & Petrejo meruerat. *Rhellican.*

2. Recipit in castra] Sic ex MSSo *Norwic.* reposui: in aliis erat *recepit in castra*, quæ lectio minus convenit cum verbis præsentis temporis, quibus cum conjungitur. *Davies.*

jugum & collem, per quem Cæsar pridie iter fecerat, ibi castra duarum legionum facit; atque ibi ipse quotidie existimans Cæsarem eadem sæpe frumentandi gratia commeatum, cum magno equitatu levique armatura infidiaturus locis idoneis confedit.

LXVI. Cæsar interim de insidiis Labieni ex per-
gis certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum
hostes quotidiano instituto, sæpe idem faciendo in ne-
gligentiam adducerentur, subito mane imperat porta
Decumana legiones se iuxta veteranas cum parte equita-
tus sequi: atque, equitibus præmissis, neque opinan-
tes insidiatores subito in convallibus latentes levi arma-
tura concidit circiter D; reliquos in fugam turpissimam
conjecit. Interim Labienus cum universo equitatu fu-
gientibus suis suppetias occurrit. Cujus vim multitudi-
nis quum equites pauci Cæsariani jam sustinere non
possent, Cæsar instructas legiones hostium copiis osten-
dit. Quo facto perterrita Labieno, ac retardato, suos
equites recepit incolumes. Postero die Juba Numidas
eos, qui loco amisso fuga se receperant in castra, in
cruce omnes suffixit.

LXVII. Cæsar interim, ² quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in castra conduit; atque præsidio Lepti, Ruspinae, Acillæ relicto, Cispio, Aquilæque classe transdita, ut alter Adrumetum, alter Thapsum mari obsiderent, ipse castris incensis, 14 noctis vigilia, acie instructa, impedimentis in sinistra parte collocatis, ex eo loco proficiscitur, & pervenit ad oppidum Agar, quod à Getulis sæpe antea oppugnatum, summaque vi per ipsos oppidanos erat defen-

1. *Postero die Juba &c.*] Joann. Rhetoricus valde infulse hanc Jubæ militarem animadversionem, seu potius crudelitatem, ad prælium apud Ruspina factum refert, cum id temporis Jubam adhuc in regno

fuo fuisse, constet. *Glandorp*.

2. Quoniam frumenti inopia] ME.
Norvic, qui frumenti inopia premebat,
& ea sane lectio æque placet ac vul-
gata, Davies,

sum. Ibi in campo castris unis positis, ipse frumentatum
circum villas cum parte exercitus profectus, magno in-
vento hordei, olei, vini, fici numero, paucis tritici,
atque recreato exercitu, redit in castra. Scipio interim,
cognito Cæsaris discessu, cum universis copiis per ju-
gum Cæsarem subsequi coepit; atque ab ejus castris
millia passuum vi longe, trinis castris dispartitis co-
piis, confedit.

LXVIII. Oppidum erat Zeta, quod aberat à Scipione millia passuum x, ad ejus regionem & partem castrorum collocatum, à Cæsare autem diversum ac remotum, quod erat ab eo longe millia passuum x i x. Huc Scipio legiones i i frumentandi gratia misit. Quod postquam Cæsar ex perfuga cognovit, castris ex campo in collem, ac tutiora loca collocatis, atque ibi præsidio relicto, ipse i v vigilia egressus, præter hostium castra proficiscitur cum copiis, & oppido potitur. Legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: & quum eo contendere conaretur, animadvertit copias hostium iis legionibus occurrere suppetias; quæ res ejus impetum retardavit. Itaque, capto C. Mutio Regino equite Rom. Scipionis familiarissimo, qui ei oppido præerat, & P. Atrio equite Rom. de conventu Uticensi, & camelis xx i i regis adductis, præsidio ibi cum Oppio legato relicto, ipse se recipere cœpit ad castra.

LXIX. Quum jam non longe à castris Scipionis ab-
esset, quæ eum necesse erat prætergredi; Labienus A-
franiusque cum omni equitatu leviqve armatura ex in-
sidiis adorti, agmini ejus extremo se offerunt, atque
ex collibus primis ¹ exsistunt. Quod postquam Cæsar
animadvertit, equitibus suis hostium vi oppositis, far-
cinas

1. *Exsistunt* } *Exsistere* proprie e-
mergere, apparere & exoriri est.
Quæro pro M. Cœlio: Exsistat igitur
pro hac familia aliquis, & potissimum

*Cæcus ille &c. qui si exstiterit, sic lo-
quetur. Et de divinatione: Anguis
ab ara exstitit. Glandorp.*

- cinas legionarios in acervum jubet comportare, atque
 3 celeriter signa hostibus inferre. Quod postquam ce-
 ptum est fieri; primo impetu legionum equitatus & le-
 vis armatura hostium nullo negotio loco pulsa & de-
 4 jecta est de colle. Quum jam Cæsar existimasset hostes
 pulsos deterritosque finem laceffendi facturos, & iter
 coeptum pergere coepisset; iterum celeriter ex proxi-
 mis collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua at-
 te dixi, in Cæsar's legionarios impetum faciunt: Nu-
 midæ, levisque armaturæ, mirabili velocitate prædi-
 ti, qui inter equites pugnabant, & una pariterque cum
 5 equitibus accurrere & refugere consueverant. Quum
 hoc sæpius facerent, & 2 Julianos proficiscentes in-
 sequerentur, & refugerent instantes, propius non acce-
 derent, & singulari genere pugnae uterentur; eosque
 jaculis convulnerare satis esse existimarent; Cæsar in-
 tellexit nihil aliud illos conari, nisi ut se cogerent ca-
 stra in eo loco ponere, ubi omnino aquæ nihil esset;
 ut exercitus ejus jejunos, qui à quarta vigilia usque ad
 horam x die nihil gustasset, ac jumenta siti perirent.
 7 LXX. Quum jam ad Solis occasum esset, & non
 totos c passus in horam i v esset progressus, equitatu
 suo, propter equorum interitum, extremo agmine re-
 moto, legiones invicem ad extremum agmen evocabat.
 2 Ita vim hostium, placide leniterque procedens, per le-
 gionarium militem commodius sustinebat. Interim e-
 quitum Numidarum copiae dextra sinistraque per col-
 les

1. Numida, levisque armatura] Editt. Rom. Ven. Beroald. perperam, omissa particula, repræsentant Numida levis armatura. MS. Norvic. exhibet Numida levisque armatura, ac ita reponendum, nisi forte, pro vere re scribendi ratione, levis nominativi pluralis censetur. Davies.
 2. Julianos proficiscentes insequerentur, & refugerent instantes, propius non accederent] Editt. Rom. Ven. Beroald.

exhibet Julianos proficiscentes insequerentur & refugerent: stantes propius accederent; sic & MS. Norvic. ubi quod in eo omittitur particula copulans, unde mutata distinctione legendum crediderim Julianos proficiscentes insequerentur & refugerent stantes, propius non accederent; nam cap. lxx. testatur noster, si tres aut quatuor veterani se convertissent, multos Numidas terga vertisse. Davies.

les præcurrere, coronæque in modum cingere multi-
 tudine sua Cæsar's copias, pars agmen extremum in-
 sequi: Cæsar's autem non amplius tres aut quatuor mi-
 3 lites veterani, si se convertissent, & pila viribus con-
 torta in Numidas infestos conjecissent, amplius i i mil-
 lium numero ad unum terga vertebant; ac rursus ad a-
 ciem passim, conversis equis, se colligebant, atque in
 spatio consequebantur, & jacula in legionarios conji-
 ciebant. Ita Cæsar, modo procedendo, modo resisten-
 4 do, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes
 suos ad unum 1 in castris incolumes, sauciis x factis,
 reduxit. Labienus, circiter ccc amissis, multis vulne-
 5 ratis, ac defessis instando omnibus, ad suos se recepit.
 Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos
 6 ante castra in acie, terroris gratia, in conspectu Cæsa-
 ris collocaverat, reducit in castra.

LXXI. Cæsar contra ejusmodi hostium genera co-
 1 pias suas, non ut Imperator exercitum veteranum, vi-
 ctoremque maximis rebus gestis, 2 sed ut lanista tirones
 gladiatores condocere: quo pede se reciperent ab ho-
 2 ste, & quemadmodum obversi adversariis, & in quan-
 tulo spatio resisterent, modo procurrerent, modo re-
 cederent; comminarenturque impetum, ac prope quo
 loco, 3 & quemadmodum tela mitterent, præcipit:
 mirifice enim hostium levis armatura anxium exerci-
 3 tum nostrum atque sollicitum habebat: quia & equi-
 tes

1. In castris incolumes — reduxit] Non necesse est ut cum Per. Ciacconio legamus in castra, nam hæc præpositio, etiam cum motum denotet, ablativo jungitur, ut inter alios ostendit G. J. Vossius de Constr. cap. lxxv. Davies.

2. Sed ut lanista tirones gladiatores condocere] Ait tirones gladiatores, quia in ludo genera duo, Tirones sive noviti, & Veterani. Hi nobiliores, & usu longo edocti. Ad illos turba & institutio præcipue pertine-

bat. Vide Just. Lipsium lib. i. Saturn. cap. xv. ubi fusc de lanistis. Brant.

3. Et quemadmodum tela mitterent, præcipit] Editt. Rom. Ven. præcipit, in MS. autem Norvic. est præcipere, unde proculdubio legendum præcipere, supra enim dixit ut lanista tirones gladiatores condocere, cum quo hic locus componi non potest, nisi subiciatur modus infinitivus, Davies.

tes deterrebat praelium inire, propter equorum interitum; quod eos jaculis interficiebat; & legionarium militem defatigabat propter velocitatem; gravis enim armaturæ miles simul atque ¹ ab his infectatus confisterat, in eosque impetum fecerat, illi veloci cursu facile periculum vitabant.

¹ LXXII. Quibus ex rebus Cæsar vehementer commovebatur: quia, quodcumque praelium, quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatu, levique armaturæ eorum nullo modo par esse poterat. Sollicitabatur autem his rebus, quod nondum hostium legiones cognoverat, & quoniam modo sustinere se posset ab eorum equitatu, levique armatura, quæ erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam hæc causa, quod elephantorum magnitudo multitudoque militum animos detinebat in terrore; cui uni rei tamen invenerat remedium: namque elephantos ² ex Italia transportari iusserat, quo & miles noster speciemque & virtutem bestiarum cognosceret, & cui parti corporis ejus telum facile adjici posset; ornatusque ac loratus elephantus quum esset, quæ pars ejus corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conjicerentur: præterea, ut jumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem, ³ consue-

¹. Ab his infectatus] Hoc participium, quod vulgo deponens censetur, hic loci passive accipitur, quin & aliis id genus multis idem contigit, quemadmodum ostendit G. J. Vossius de Anal. lib. III. cap. VI. Hinc factum, ut hujusce verbi activam terminationem adhibuerit Plautus Captiv. Act. III. Sc. IV, 61. Davies.

². Ex Italia transportari] Ita edidit Jof. Scaliger, & sic emendarunt Pet. Ciacconius & Just. Lipsius Elect. lib. II. cap. XXII. cum in libris MSS. & antiquis excusis legatur de Italiam transportari, quam lectio-

nem tueri frustra aggressus est Joan. Goduinus, nam Cæsarem regem tra EK THE ITAIIAS & EΛΕΦΑΝΤΑΣ μεταμπεύδαζαυ testatur Dion. L. XLIII. pag. 215. Vitiosa tamen ista lectio deceptus videtur Jof. Scaliger; hic enim pag. 225. ed. Loebdin. sic loquitur: Hinc parti remedium adhibuerat adducendo elephantos in castra, & aliquos in Italiam adducendo &c. Idem.

³. Consuetudine captarum non reformidarent] Reponit Pet. Ciacconius consuetudine earum, vel consuetudine captarum non reformidarent; & sane in

suetudine captarum non reformidarent. ¹ Quibus ex rebus largiter erat consecutus: nam & milites bestias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoscebant: equitesque in eos ² pila præpilata conjiciebant; atque ³ in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat.

LXXIII. Ob has causas, quas supra commemoravi, sollicitabatur Cæsar, tardiorque & consideratior erat factus, & ex pristina bellandi consuetudine celeritateque excesserat: nec mirum; copias enim habebat ² in Gallia bellare consuetas locis campestribus, & contra Gallos homines apertos minimeque insidiosos; qui per virtutem, non per dolum, dimicare consueverunt: tum autem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites hostium dolos, insidias, artificia cognoscere, & quid sequi, quid vitare conveniret. Itaque quo hæc ⁴ celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in

posteriori conjectura non abhorretem, nisi MS. Norv. lectionem exhiberet, quæ sententiæ ad amussim quadrat; in illo enim est consuetudine capta non reformidarent, ac ita rescribendum. Davies.

¹. Quibus ex rebus largiter erat consecutus] Primas tres voculas contra fidem Codicum delendas censuit Jof. Scaliger, quæ emendatione recepta, aliter distinguenda est oratio, quam in sua editione fecit vir maximus. Pet. Ciacconio placet quas res largiter erat consecutus; sed hæc nimia est mutatio. Vide an felicius conjecerim quibus hæc rebus &c. ne scilicet equi viriæ bestias timerent. Idem.

². Pila præpilata] Joan. Glandorpins aliique, consueverunt pila præpilata hic esse tela ferreis cuspidibus instructa; sed Just. Lipsio adfentiendum, qui Poliorc. lib. IV. Dial. IV. notavit pila præpilata sine ferro esse, nec aliud quam pilæ instar; obtru-

so acumine, rotunda. Certe, quod non observavit vir doctissimus, elephantum, cum vulnerantur, non ita lenes se præstare sunt soliti, ut eorum patientia equos in consuetudinem adduceret. Vide Florum lib. I. c. XVIII. 12. & hujusce libri cap. LXXXIV. Idem.

³. In consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat] Editt. Rom. Ven. Beroald. exhibent in consuetudinem equos ipsarum bestiarum adduxerat, quam quidem lectionem à Criticis vulgatæ sensum non capientibus profectam arbitror. Pet. Ciacconius reponit consuetudine equos patientia bestiarum adduxerat vel equos consuetudine in patientiam &c. Just. Lipsius Pol. lib. IV. Dial. IV. legit in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat. Mihi quidem sana videtur lectio recepta, dummodo vox patientia nominandi casu posita intelligatur. Idem.

in uno loco contineret, sed per causam frumentandi, huc atque illuc raptaret: ideo quod hostium copias ab se, suoque vestigio non discessuras existimabat. Atque post diem IIII productas accuratius suas copias, sicut instruxerat, ¹ propter hostium castra prætergressus, æquo loco invitat ad dimicandum. Postquam eos abhorrere videt, reducit sub vesperum legiones in castra.

¹ LXXIV. Legati interim ex oppido Vacca, quod finitimum fuit Zetæ, cujus Cæsarem potitum esse demonstravimus, veniunt. Petunt & obsecrant, ut ² præsidium mittat: se res complures, quæ utiles bello sunt, administraturos. Per id tempus, ² Deorum voluntate studioque erga Cæsarem, transfuga suos ci- ves facit certiores: ³ *subam regem celeriter cum ci- piis suis, antequam Cæsaris præsidium eo perveniret, ad oppidum adcurrerisse, atque, adveniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibus ejus oppidi incolis ad an- num interfectis, dedisse oppidum diripiendum delendumque militibus.*

¹ LXXV. Cæsar interim, lustrato exercitu a. d. XII Kal. Apr. postero die productis universis copiis, ¹ pro- gressus

1. Propter hostium castra prætergressus] Cur prima vox in editt. Rom. Ven. Beroald. non compareat, in causa fuit editorum incertitia, qui præpositionis illius significatum non intelligebant. Propter hostium castra idem valet ac prope hostium castra. Sic Plautus Amphit. Aët. rv. Sc. I, 8. Quem propter corpus suum stupri com- plevit. Et Curcul. Aët. rv. Sc. I, 15. In medio propter Canalem. Ad etiam quæ notavimus ad hujusce li- bri cap. xxxvii. Davies.

2. Deorum voluntate studioque erga Cæsarem] Sic reposui ex MS. Norwic. & ed. Steph. eandemque lectionem in suo Codice inventam probavit Frits. Ursinus: & jure quidem me-

rito, quippe quæ cum auctoritate sententia pulchre conveniat, nam Dei immortales, inquit ille Bell. Alex. cap. Lxxv. quoniam omnibus casibus belli intersunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari. In vulg. erat de eorum voluntate studioque erga Cæsarem, unde factum, ut verba illa pro Glossemate habuerit Just. Lipsius Elect. lib. II. cap. xxii. Idem.

3. Progressus à suis castris] Hanc lectionem MS. Norwic. & edit. Id. Stephani A. D. 1544. debemus. In aliis tam præcis, quam nuperis et- cufis legebatur processus à castris, quæ nova est locutio & Latine ambigua inaudita. Idem.

gressus à suis castris millia passuum v, à Scipionis cir- ceter III millium interjecto spatio, in acie constitit. Postquam satis diuque adversarios à se ad dimicandum ² invitatos superfedere pugnae animadvertit, reducit co- pias. Postero die castra movet, atque iter ad oppidum Sar- ³ suram, ubi ¹ Scipio Numidarum habuerat præsidium, frumentumque comportaverat, ire contendit. Quod ⁴ ubi Labienus animadvertit, cum equitatu levique ar- matura agmen ejus extremum carpere cœpit: atque ita lixarum mercatorumque, qui plostris merces porta- bant, interceptis sarcinis, addito animo, propius au- daciusque accedit ad legiones, quod existimabat mili- tes sub onere ac sub sarcinis defatigatos pugnare non posse. Quæ res Cæsarem non fefellerat: namque ex- ⁵ peditos ex singulis legionibus tricenos milites esse jus- serat; itaque eos in equitatum Labieni immisos tur- ⁶ mis suorum suppetias mittit. Tum Labienus, conver- sis equis, signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere; multis ejus occisis, compluribus vul- neratis. Milites legionarii ad sua se recipiunt signa, at- ⁷ que iter inceptum ire cœperunt: Labienus per jugum summum collis dextrorsus procul ² milites subsequi non desistit.

LXXVI. Postquam Cæsar ad oppidum Sarsuram ¹ venit, inspectantibus adversariis, interfecto præsidio Scipionis, quum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipionis evocato, qui ibi præerat, atque à multitudine circumvento interfe- ctoque, oppido potitur; atque ibi frumento exercitui ² dato, postero die ad oppidum Tisdrum pervenit, in quo

1. Scipio Numidarum habuerat præ- sidium] MS. Norwic. repræsentat Sci- pio Numidarum habebat præsidium, quæ sane lectio non paullo est me- lior, cum enim Cæsar ad oppidum Sarsuram venit, ibi præsidium Sci- pionis repertum interfecit. Vide c.

LXXVI. Davies.

2. Milites subsequi non desistit] MS. Norwic. editt. Rom. Ven. Beroald. ex- hibent subsequi non desistit, omissa prima voce, quæ nullo sententiæ detrimento abesse potest. Idem.

quo Confidius per id tempus fuerat cum grandi praesidio, cohorteque sua gladiatorum. Caesar, oppidi natura perspecta, ¹ atque inopia ab oppugnatione ejus deterritus, protinus profectus circiter millia passuum ^{1v} ² ad aquam facit castra; atque inde ^{1v} die egressus, redit rursus ad ea castra, quae ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua castra copias reducit.

¹ LXXVII. Thabenenses interim, qui sub ditione & potestate Jubæ esse consueverant, in extrema ejus regione maritima locati, interfecto regio praesidio, legatos ad Caesarem mittunt; ³ rem à se gestam docent: petunt orantque, ut suis fortunis, de populo Romano quod bene meriti essent, auxilium ferret. Caesar, eorum consilio probato, ⁴ M. Crispum Tribunum cum cohorte, & sagittariis, tormentisque compluribus praesidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, commatu dato, cum signis non potuerant ante transire in Africam, ad millia ^{1v}, equites ^{cd}, funditores sagittarii [∞] uno commatu Caesari occurrerunt. Itaque tum his copiis, & omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, ^{11x} millibus passuum à suis castris, ab Scipionis vero ^{1v} millibus longe constitit in campo.

LXXVIII.

¹. Atque inopia ab oppugnatione ejus deterritus] Just. Lipsius Elect. lib. 11. cap. xxii. rescribit aqua inopia; sed si, ut videtur, Hirtius rerum oppido expugnando necessarium inopiam intelligat, haud opus est, ut ejus conjecturam recipiamus, Davies.

². Ad aquam facit castra] Sic edidimus ex fide MS. Norwic. & edit. Steph. Vulgg. perpetam fecit castra. Idem.

³. Rem à se gestam docent] Hæc conjectura Just. Lipsii Elect. lib. 11. cap. xxii. quem in sua edit. secutus est Jos. Scaliger, Omnes Codd,

rem male gestam exhibent. Inopiam prorsus; cum pro Caesaris & Thabenensium sententia optime se gesserint Thabenenses. Idem.

⁴. M. Crispum] Quidam legunt M. Crispum. Sed hujus M. Crispi mentio fit à Diono libro quadragésimo septimo, & à Cicerone Philippicis. xi. cum scribit, Q. Marcus Crispo Procos, L. Statius Marcus Praef. Legendum tamen existimo apud Ciceronem, M. Crispo Procos, ex ipsa Diono, nam de eodem apud utrumque agi non dubium est. Cuius,

LXXVIII. Erat oppidum infra castra Scipionis nomine Tegea, ubi praesidium equestre ¹ circiter ^{cd} habere consueverat. Eo equitatu dextra sinistraque directo ab oppidi lateribus, ipse, legionibus ex castris eductis, atque in jugo inferiore instructis, non longius fere [∞] passus ab suis munitionibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur; & tempus diei in otio consumebatur; Caesar equitum turmas suorum jubet in hostium equitatum, qui ad oppidum in statione erat, facere impressionem; levemque armaturam, sagittarios funditoresque eodem submittit. Quod ubi coeptum est fieri; & equis concitatis Juliani impetum fecissent; Pacidius suos equites exporrigere coepit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Julianas circumfundere, & nihilo minus fortissime acerrimeque pugnare. Quod ubi Caesar animadvertit, ^{ccc}, quos ex legionibus habere expeditos consueverat, ex proxima legione, quæ ei prælio in acie constitit, jubet equitatu succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria submittere, faucibusque ac defatigatis integros, recentioribusque viribus equites subministrare. Postquam equites Juliani ^{cd} vim hostium ad ^{1v} millia numero sustinere non poterant, & à levi armatura Numidarum vulnerabantur, ² minutatimque cedebant; Caesar alteram alam mittit, qui satagentibus celeriter occurrerent. Quo facto

¹. Circiter ^{cd} habere consueverat] MS. Norwic. omisissis notis numerabilibus, exhibet circiter nullo habere consueverat, unde legendum arbitror circiter ^{cd} numero &c. Sic infra hoc ipso capite: Vim hostium ad ^{1v} millia numero sustinere non poterant. Ac lib. 11. de Bell. Gall. cap. 1v. Oppida habere numero ¹¹¹. Ita & alibi passim. Davies.

². Minutatimque cedebant] Sensim, paulatim. Sic supra cap. xxxi. castra munitiones minutatim modestaque

sine tumultu aut terrore se recipere. Hic tamen vocis usus in causa fuit, cur non optimum Latinitatis auctorem nostrum vocarit J. M. Brutus. Perperam sane. Varro R. R. lib. 1. cap. xx. Tum ita subigendum, ut minutatim assuesciant. Et lib. 11. cap. vii. Quotidie adjiciendo minutatim. Vide & Senecam in Consol. ad Helv. cap. viii. In edit. Rom. Ven. Beroald, legitur minutatimque cedebantur, Joann. Rhellicano frustra applaudente, &c. Idem.

cto sui sublatis universi, in hostes impressione facta, in fugam adversarios dederunt, multis occisis, compluribus vulneratis: insecuti per 111 millia passuum, usque in colles hostibus adaectis, se ad suos recipiunt. 9 Cæsar in horam x commoratus, sicut erat instructus, 10 se ad sua castra recepit, omnibus incolumibus: in quo prælio Pacidius graviter pilo per cassidem caput ictus, compluresque duces, ac fortissimus quisque interfecit, vulneratique sunt.

LXXIX. Postquam nulla conditione cogere adversarios poterat, ut in æquum locum descenderent, legionumque periculum facerent; neque ipse propius hostem castra ponere propter aquæ penuriam se posse animadverteret, adversarios 1 non eorum virtute confidere, sed aquarum inopia fretos, despicere se intellexit: pridie Non. Apr. tertia vigilia egressus, ab Agar xvi millia passuum nocte progressus, ad Thapsum, ubi Vergilius cum grandi præsidio præerat, castra ponit, oppidumque eo die circummunire cœpit, locaque idonea opportunaque complura præsidii occupare; ne hostes intrare ad se, ac loca interiora capere possent. Scipio interim, cognitis Cæsaris consiliis, ad necessitatem adductus dimicandi, ne per summum decus fidissimos suis rebus Thapsitanos & 2 Vergilium amitteret; confestim Cæsarem per superiora loca consecutus, millia passuum 11 x à Thapso binis castris contendit.

LXXX. Erat stagnum salinarum, inter quod, & mare, angustia quædam non amplius mille & quingentos

1. Non eorum virtute confidere] Quemadmodum pronomen reciprocum pro demonstrativo subinde ponitur, ut ostendit Joan. Vossius de Latin. falso suspect. cap. v. ita, vice versa, ἀντιπροσθετικὸν in reciproci locum hic succedit. Sic & apud Hyginum Fab. LXXX. Tunc deprecatus Pol-

lux, ut liceret El munus suum committere communicare. Plura congesti G. J. Vossius de Construct. cap. lvi. Davies.

2. Vergilium amitteret] Sic legimus in editt. Rom. Ven. Bersald. &., ut opinor, rectius, quam in MS. Norwic. Virgilium desererat. Idem.

gentos passus intererant; quas Scipio intrare, & Thapsitanis auxilium ferre conabatur: quod futurum Cæsarem non fefellerat; namque pridie in eo loco castello munito, ibique trino præsidio relicto, ipse cum reliquis copiis 1 lunatis castris Thapsum operibus circummunivit. Scipio interim exclusus ab incepto itinere, supra stagnum postero die & nocte confecta, cælo albente, non longe à castris præsidioque, quod supra commemoravimus, 2 c passibus, ad mare versus confedit, & castra munire cœpit. Quod postquam Cæsari nunciatum est, 3 milite ab opere deducto, castris præsidio Asprenate proconsule cum legionibus 11 relicto, ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit; classisque parte ad Thapsum relicta, reliquas naves jubet post hostium tergum quam maxime ad litus appellere, signumque suum observare; quo signo dato, subito clamore facto, ex improvviso hostibus avertis incuterent terrorem; ut perturbati, ac perterriti respicere post terga cogerentur.

LXXXI. Quo postquam Cæsar pervenit, & animadvertit 4 aciem pro vallo Scipionis, elephantosque dextro sinistroque cornu collocatos, & nihilo minus partem militum castra non ignaviter munire; ipse acie triplici collocata, legione x secundaque dextro cornu; 11 x & 1 x sinistro, oppositis v legionibus in quarta acie,

1. Lunatis castris] In lunæ formam positus, quemadmodum & lunati vocantur calcei. Sic & Virgilius Aeneid. 1. 494. peltæ lunatas vocat; quod (ut Servius exponit) in modum Lunæ mediæ essent formata. Rhellican.

2. Milite ab opere deducto] Hæc lectio est à MS. Norwic. & edit. Bersald. eandemque ex Codd. Gallic. asseruit Joan. Godwinus. Vulgg. milites ab opere deductos, quo modo si legas, non constat σύνταξις. Davies.

3. Aciem pro vallo Scipionis, ele-

phantosque dextro sinistroque cornu collocatos] Nonnihil hic turbant MSti & antiquitus excusi. In nonnullis est aciem pro vallo Scipionis, castris elephantisque collocatis, unde reponit Joan. Glandorpius, aciem pro vallo Scipionis instructam, elephantis dextro sinistroque cornu collocatis. MS. Norwic. exhibet pro vallo Scipionis, contra elephantos collocatos; sic & editt. Rom. Ven. Bersald. nisi quod illæ collocatam. Sed his omnibus multum præstat recepta lectio. Idem.

cie, ante ipsa cornua quinque cohortibus contra bestias collocatis, sagittariis, funditoribus in utrisque cornibus dispositis, levique armatura inter equites interjecta, ipse pedibus circum milites concursans, virtutesque veteranorum, proeliaque superiora commemorans, ² blandeque appellans, animos eorum excitabat. Tirrenes autem, qui nunquam in acie dimicassent, hortabatur, ut veteranorum virtutem emularentur, eorumque famam, nomen locumque, victoria parta, cuperent possidere.

- ¹ LXXXII. Itaque in circumeundo exercitum, animadvertit hostes circa vallum trepidare, atque ultro citroque pavidos concurrere, & modo se intra portas recipere, modo inconstanter immoderateque prodire: ² quumque idem à pluribus animadverti coeptum esset, subito legati evocatique obsecrare Cæsarem, ne dubitaret signum dare: victoriam sibi propriam à diis immortalibus portendi. Dubitante Cæsare, atque eorum studio cupiditatique resistente, sibi eruptione pugnari non placere clamitante, & etiam atque etiam aciem sustentante, subito dextro cornu, ¹ in iussu Cæsaris, tubicen, ⁴ à militibus coactus, canere coepit. Quo facto ab universis cohortibus signa in hostem coepere inferri, quum centuriones pectore adverso resisterent, vique continerent milites, ne in iussu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent.

- ¹ LXXXIII. Quod postquam Cæsar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse, ² signo Felicitatis dato, equo admissio in hostem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores sagittariique concita tela in elephantos frequentes injiciunt.

1. In iussu Cæsaris, tubicen &c.] Idem confirmat Florus, qui lib. iv. cap. 11, 66. quod nunquam alias accidisset, ante imperium Ducis sua sponte signa cecinisse scribit. Glandorp.

2. Signo Felicitatis dato] De signis militaribus, quæ Græci *συνδύματα*, *συνδύματα*, Romani *signa* vocant, legatur Fl. Vegetius lib. 111. cap. 1. Idem.

ciunt. Quo facto bestiarum stridore fundarum lapidumque ³ deterritæ sese convertere, & suos post se frequentes stipatosque proterere, & in portas valli semifactas ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu ⁴ cum elephantis erant, præsidio deserti principes fugiunt. Ita celeriter bestiis circuitis, legiones vallo hostium sunt potitæ: & paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra, unde pridie erant egressi, confugiunt.

LXXXIV. Non videtur esse prætermittendum de virtute militis veterani v legionis: nam quum in sinistro cornu elephantis vulnere ictus & dolore concitatus in lixam inermem impetum fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu innixus pondere suo, ¹ proboscide erecta vibrantique, stridore maximo premeret atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiarum offerret: quem postquam elephantis ad se telo infesto venire animadvertit, relicto cadavere militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum. Qui in ejusmodi periculo quum ³ constanter agendum sibi videret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cedere, quantum viribus poterat, non destitit: quo dolore adductus elephantis, milite abjecto, maximo cum stridore cursuque conversus ad reliquas bestias se recepit.

LXXXV. Interim Thapso qui erant præsidio, ex ¹ oppido eruptionem porta maritima faciunt; & sive ut suis subsidio occurrerent; sive ut, oppido deserto, fuga salutem sibi pararent, egrediuntur, atque ita per mare ² umbilici sine ingressi, terram petebant: ¹ qui

1. Proboscide erecta vibrantique] MS. Norvic. habet *promuscide erecta vibrantique*; sic & postea, ubi manus elephantis in vulg. vocatur *proboscis*, is Codex *promuscidem* constanter repræsentat. Ita etiam apud Plinium Hist. Nat. lib. viii. cap. vii.

nonnulli libri *proboscidem* exhibent; dum in aliis manu exaratis Codd. *promuscis* legatur. Davies.

2. Umbilici sine ingressi] Sic Sallustius Hist. lib. 111. *Fine inguinum*. Vide quæ in eum scripsi, *Færum legitur*, Ciaccion.

2 ¹ qui à servitiis puerisque, qui in castris erant, lapidibus pilisque prohibiti terram attingere, rursus se in oppidum receperunt. Interim Scipionis copiis prostratis, passimque toto campo fugientibus, confestim Cæsaris legiones consequi, spatiumque se non dare colligendi: qui postquam ad ea castra, quæ petebant, perfugerunt, ut resectis castris rursus sese defenderent; ducem aliquem requirunt, quem respicerent, cujus auctoritate imperioque rem gererent: qui postquam adverterunt neminem ibi esse præsidio, protinus armis abjectis in regia castra fugere contendunt. Quo postquam pervernerunt, ² eaque ab Julianis teneri vident, desperata salute in quodam colle consistunt; atque ³ armis demissis, salutationem more militari faciunt. Quibus miseris ea res parvo præsidio fuit: namque milites veterani ira & dolore incensi, non modo, ut parcerent hosti, non poterant adduci, sed etiam ex suo exercitu illustres urbanos, ⁴ quos auctores appellabant, complures aut vulnerarunt, aut interfecerunt: in quo numero fuit Tullius Rufus quæstorius: qui pilo transiectus consulto à milite interiit. Item Pompejus Rufus brachium

1. Qui à servitiis puerisque] Sic restitui ex MS. Norwic. & edit. Rom. Ven. Beroald. cum in nuperius impressis ex Glossemate legatur qui à servis puerisque. Noster hujusce libri cap. lxxxviii. Hortatur, ut servitia manumitterent. Sallustius Bell. Cat. cap. xxiv. Credebatur posse servitia urbana sollicitare. Florus lib. iiii. cap. xxi. Servitia (pro nefas!) & ergastula armanantur. Vide & Livium lib. i. cap. xl. Davies.

2. Eaque ab Julianis teneri vident, desperata] In MS. Norwic. & antiquitus excusis est ea quoque ab Julianis teneri vident. Desperata &c. Quæ quidem lectio, ut & interpunctio, ob Codicum consensum est recipienda. Idem.

3. Armis demissis] Joan. Goduinus

testatur MSS. Gallic: habere armis dimissis, quod & in Cod. Norwic. ac prisca edit. reperitur. Sed vulgata scripturam tuetur Jul. Cæsar, qui pag. 228. miseros hosce salutationem militarem armorum manu fecisse notat. Idem.

4. Quos auctores appellabant] J. Lipsius lib. ii. Elect. cap. xxii. reponit fautores. Milites scilicet rudi & feroces, quosdam etiam & suis interfecere, quos favere (solum in civilibus bellis) & pronos esse dicebant in hostem. Iis fautorum nomen inditum, per lasciviam militarem. Nominatim usurpavit Hirtius de B. Hisp. cap. xx. Ut diligenter adhibita perquirerent, qui essent suorum partium, itemque adversariorum rursus fautores. Brant.

chium gladio percussus, nisi celeriter ad Cæsarem adcurrisset, interfectus esset. Quo facto complures equites Rom. senatoresque perterriti ex prælio se receperunt; ne à militibus, qui ex tanta victoria ¹ licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, impunitate propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur. Itaque ii omnes Scipionis milites, ² quum fidem Cæsaris implorarent, inspectante ipso Cæsare, & à militibus deprecante eis uti parcerent, ad unum sunt interfecti.

LXXXVI. Cæsar trinis castris potitus, ³ occisissimum hostium x millibus, fugatisque compluribus, se recepit, l. militibus amissis, paucis faucis, in castra: ac statim ex itinere ante oppidum Thapsum constitit, elephantosque LXIV ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit, captos ante oppidum instructos constituit: id hoc consilio, si posset Vergilius, quique cum eo obsidebantur, rei male gestæ suorum indicio à pertinacia deduci. Deinde ipse Vergilium appellavit, ³ invitavitque ad deditionem, suamque lenitatem & clementiam commemoravit: quem postquam animadver-

tit

1. Licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, impunitate propter maximas res gestas] Locus est corruptus, quem Joan. Glandorpius ita supplet licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, & spem impunitatis &c. Joan. vero Goduinus Codd. Gallic. secutus, reponit immoderate peccandi impunitatis, ex qua emendatione qui sensum commodum exculperit, nunc is mihi quidem magnus erit Appollo. Edit. Steph. & Lausannensis A. D. 1575. repræsentant immoderate peccandi impunitatis; unde, vacula suppleta, scribendum immoderate peccandi, impunitatis spe propter maximas res gestas, quemadmodum MS. Norwic. disertim exhibet. Davies.

2. Quum fidem Cæsaris implorarent] Implorare, ut Servius exponit in Vir-

gili lib. x. Æn. vi. 19. est auxilium cum miseratione deprecari. Quæ ratio bene dicimus imploro te ut misero feras auxilium. Noster supra lib. viii. de B. G. cap. xlvi. Repente suorum omnium invocat fidem. Cæsar lib. v. cap. vii. Suorumque fidem implorare capit. Brant.

3. Occisissimum hostium x. millibus] Plutarchus in hac pugna quinque hostium myriadas, id est, L.M. interemta scribit. Cæterum hanc victoriam vi Idus Aprilis consecutus est, de qua Ovidius Fast. iv.

Hæc ait illa dies Libycis quæ Cæsar in oris

Perfida magnanimi contudit arma Juba.

Glandorp.

4 tit responsum sibi non dare, ab oppido recessit. Postero die, divina re facta, concione advocata, in conspectu oppidanorum milites collaudat: totumque exercitum veteranum donavit; præmia fortissimo cuique, ac bene merenti pro suggestu tribuit: ac statim inde digressus, C. Rebello proconsule cum 111 ad Thapsum legionibus, & Cn. Domitio cum 11 Tisdræ, ubi Confidius præerat, ad obsidendum relictis, M. Messalla 1 Uticam ante præmissa, cum equitatu ipse eodem iter facere contendit.

1 LXXXVII. Equites interim Scipionis, qui ex prælio fugerant, quum Uticam versus iter facerent, perveniunt 2 ad oppidum Paradam. Ubi, quum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæsaris præcucurrisset; vi oppido potiti, in medio foro lignis coacervatis, omnibusque rebus eorum congestis, ignem subjiunt, atque ejus oppidi incolas cujusque generis, ætatisque, vivos, constrictosque in flammam conjiciunt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio: 2 deinde protinus Uticam perveniunt. Superiore tempore 3 M. Cato, quod Uticensibus propter beneficium 4 legis Juliæ parum in suis partibus præsidii esse existi-

1. Uticam ante præmissa, cum equitatu] Vitiosa est interpunctio, quam tamen omnes editt. præter Beroaldinam retinent, ex qua rescribo Uticam ante præmissa cum equitatu, ipse &c. Hanc conjecturam firmat Jul. Celsus, qui pag. 229. sic ait: M. Messallam cum equitatu Uticam præmittit: ipse cum exercitu subsequitur. Davies.

2. Ad oppidum Paradam] Ex MS. Norvic. & edit. Rom. legendum ad oppidum Parada. Sic cap. xci. In oppido Zama lignis congestis; ita enim ex iisdem Codd. rescribendum, non Zama, quod in aliis exhibetur. Eam locutionem probam esse Librarii non rati, perperam mutarunt. Vide not. ad hujusce libri cap. xxxvi.

Hoc autem oppidum Strabo Geogr. lib. xvii. pag. 831. *Θαγρὶν* vocat, Jul. Celsus pag. 230. Paradam; lege Paradam. Idem.

3. M. Cato, quod Uticensibus Favonius reponit: M. Cato, quod in Uticensibus, propter beneficium legi Juliæ parum suis partibus præsidii esse existimabat. Ciaccon.

4. Legis Juliæ] Jul. Cæsar multas leges tulit, at Hirtius de ea hic loquitur, qua cautum erat, ut liberis populis libertas non auferretur. De qua consule M. Ciceronem in xxxviii. oratione, quam in L. Pisonem habuit. Quum ergo & Uticenses suam libertatem Cæsaris beneficio retinissent, ad illius par-

maverat, plebem inermem oppido ejecerat, & ante portam Bellicam castris, fossaque parvula dumtaxat munierat, ibique custodiis circumdatis, habitare cogerat; senatum autem oppidi custodia tenebat. Eorum 3 castra ii equites adorti expugnare cœperunt, ideo quod eos partibus Cæsaris favisse sciebant, ut, eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Uticenses, animo addito ex Cæsaris victoria, lapidibus fustibusque equites repulerunt. Itaque, postquam 4 castra non potuerant potiri, Uticam se in oppidum conjece- runt; atque ibi multos Uticenses interfecerunt; domosque eorum expugnaverunt ac diripuerunt. Qui- 5 bus quum Cato persuadere nulla ratione quiret, ut secum oppidum defenderent, & cæde rapinisque desisterent, &, quid sibi vellent, sciret, sedandæ eorum importunitatis gratia, singulis h s c devisit. Idem Sulla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est: unaque cum iis ab Utica profisciscitur, 2 atque in regnum ire contendit.

LXXXVIII. Complures interim ex fuga Uticam perveniunt: quos omnes Cato convocatos una cum ccc, qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, cohortatur, ut servitia manumitterent, oppi-

tes eo facilius declinabant. Rhellican.

1. Castra non potuerunt potiri] In MS. Norvic. & aliis nonnullis est *castris*; edit. autem Rom. Ven. Beroald. habent *castra* non potuerant capere; sed omnis hæc varietas ex eo est orta, quod Librarii & editores nonnulli huic verbo accusativum casum adjungi posse nescierunt. Scripserunt de Bell. Hispan. cap. xiiii. *Oppidum potiri posse se sperarent*, ubi ob eandem causam nonnulli Codd. exhibent *oppido potiri*. Cicero Tusc. Quæst. lib. i. cap. xxxvii. *Gentem aliquam urbem nostram potituram*. Vide etiam quæ notavimus ad hujusce li-

bri cap. xxxvi. & G. J. Vossium de Construct. cap. xxii. Davies.

2. Atque in regnum ire contendit] Edit. Florent. A. D. 1508. à Ph. Beroaldo curata, probante Joan. Rhellicano, repræsentat atque in regnum Juba tendit: sed hæc pura putæ est editoris *Θαγρὶν*, qui nescius erat regnum pro regno Juba nat' à *Θαγρὶν* hic poni. Sic infra cap. xciii. Ipse (Cæsar) postero die Utica egressus ire contendit in regnum. Et cap. xciii. Confidius — in regnum fugere contendit. In edit. Rom. & Ven. hæc sequentisque sex voces Librariorum aut editorum incuria omittuntur. Idem.

- 2 pidumque defenderent. Quorum quum partem assen-
tire, partem animum mentemque perterritam, atque
1 in fuga destinatam habere intellexisset, amplius de-
re agere destitit, navisque iis attribuit, ut, in qua
3 quisque partes vellet, proficisceretur. Ipse omnibus ro-
bus diligentissime constitutis, liberis suis L. Cæsari,
qui tum ei pro quæstore fuerat, commendatis, & sine
suspensione, vultu atque sermone, quo superiore tem-
pore usus fuerat, quum dormitum isset, ferrum intro
4 clam in cubiculum tulit, atque ita se transiecit: 2 qui
dum anima nondum expirata concidisset; & impetu
facto in cubiculum ex suspensione, medicus familiari-
que continere atque vulnus obligare cœpissent, ipse
suis manibus vulnus crudelissime divellit, atque animo
5 præsentem se interemit. Quem Uticenses quamquam o-
derant partium gratia, tamen, propter ejus singula-
rem integritatem, & quod dissimillimus reliquorum du-
cum fuerat, quodque Uticam mirificis operibus munie-
6 rat, turreseque auxerat, sepultura afficiunt. Quo in-
terfecto, L. Cæsar, ut aliquid sibi ex ea re auxilii pa-
raret, convocato populo, concione habita, cohorta-
tur omnes, ut portæ aperirentur: se in Cæsaris ele-
7 mentia magnam spem habere. Itaque portis patefactis,
Utica egressus, Cæsari Imperatori obviam proficisci-
tur. Messalla, ut erat imperatum, Uticam pervenit,
omnibusque portis custodias ponit.

1 LXXXIX. Cæsar interim à Thapso progressus,
Uscetam pervenit, ubi Scipio magnum frumenti nu-
merum,

1. In fuga destinatam] MS. Norvic.
cum editis *Roru*. Ven. Beroald. in fu-
gam destinatam; hac autem lectione
nihil est opus, cum ista præpositio,
motum denotans, casum ablativum
aliquando post se recipiat. Noster
cum alibi hoc in libro, tum cap.
lxx. In castris — incolumes redu-
xit. Cyprianus de Idol. Van. cap.
iv, 4. Inrepentes etiam in corpori-

bus occulte mentem terrent. Vide &
not. ad lib. viii. B. G. cap. viii.
Davies.

2. Qui dum anima nondum expira-
ta concidisset] Quidam legunt, cum
anima. Sed supra cap. lxi. eodem
modo hac particula est usus; cum
dixit: Jamque Cæsar dum exercitum
reducere intra munitiones cœpisset. Clau-
don,

merum, armorum, telorum, ceterarumque rerum
cum parvo præsidio habuerat. Id adveniens potitur,
deinde Adrumetum pervenit. Quo quum sine mora in-
troisset, armis, frumento pecuniaque considerata, 1 Q.
Ligario, C. Confidio filio, qui tum ibi fuerat, vitam
concessit. Deinde eodem die Adrumeto egressus, Li-
vincio Regulo ibi cum legione relicto, Uticam ire
contendit: cui in itinere fit obviu L. Cæsar, 2 subi-
toque se ad genua projecit: vitamque sibi, nec amplius
quidquam, deprecatur. Cui Cæsar facile, & pro sua 4
natura & instituto concessit: item Cæcinæ, C. Ateio,
P. Atrio, & L. Cellæ patri & filio, M. Eppio, M.
Aquinio, Catonis filio, Damasippique liberis ex sua
consuetudine, tribuit; circiterque noctem luminibus
accensis Uticam pervenit, atque extra oppidum ea no-
cte mansit.

XC. Postero die mane oppidum introit; concione 1
que advocata, Uticenses incolas cohortatus, gratias
pro eorum studio erga se agit; cives autem Romanos 2
negotiatores, & eos, qui inter ccc pecunias contule-
rant Varo & Scipioni, multis verbis accusatos, & de
eorum sceleribus longiori habita oratione, ad extre-
mum, ut sine metu prodirent, edicit: se eis dumtaxat 3
vitam concessurum, bona quidem eorum se venditurum, ita
tamen, ut qui eorum bona sua redemisset, se bonorum ven-
ditionem inducturum, & pecuniam multâ nomine relatu-
rum, ut incolumitatem retinere possent. Quibus metu 4
sanguibus, de vitæque ex suo promerito desperanti-
bus, subito oblata salute, libentes cupidique condi-
tionem acceperunt: petieruntque à Cæsare, ut uni-
versis

1. Q. Ligario, C. Confidio filio, qui
tum ibi fuerat] In aliis Q. Ligario,
C. Confidio filio, qui tum &c. sed ex
MS. Norvic. reponendum Q. Ligario,
C. Confidio filio, qui tum ibi fuerat,
Cæsar enim utrisque Adrumeti
tum agentibus vitam concessit. Da-

vies.

2. Subitoque se ad genua projecit]
In MS. Norvic. pro veteri scriben-
di ratione legitur proiecit; rescribere
projecit, ob verba præsentis temporis,
quibuscum ea vox connectitur. L.
dew.

5 versis CCC uno nomine pecuniam imperaret. Itaque
 1 bis millies HS his imposito, ut per triennium sex pen-
 sionibus populo Rom. solverent, nullo eorum recu-
 sante, ac 2 se eodem die demum natos prædicantes,
 læti gratias agunt Cæsari.

1 XCI. Rex interim Juba, ut ex prælio fugerat, u-
 na cum Petrejo interdiu in villis latitando, tandem,
 nocturnis itineribus confectis, in regnum pervenit;
 2 atque ad oppidum Zamam, ubi ipse domicilium, con-
 juges, liberosque habebat, quo ex cuncto regno om-
 nem pecuniam, carissimæque res comportaverat,
 3 quodque inito bello operibus maximis munierat, acco-
 dit. Quem antea oppidani, rumore exoptato de Cæsa-
 ris victoria audito, ob has causas oppido prohibuerunt,
 quod bello contra populum Rom. suscepto, 1 in op-
 pido Zamæ lignis congestis, maximam in medio foro
 pyram construxerant; ut, si forte bello foret superatus,
 omnibus rebus eo coacervatis, dehinc civibus cunctis
 interfectis, eodemque projectis, igne subiecto, tum
 demum se ipse insuper interficeret, atque una cum li-
 beris, conjugibus, civibus, 4 cunctaque gaza regia
 4 cremaretur. Postquam Juba ante portas diu, multum-

1. Bis millies HS his imposito] Primam voculam omittunt cum alii Codd. tum editt. Rom. Ven. unde Joan. Frid. Gronovius de Pec. vet. lib. II. cap. III. legit millies HS his (vel bis) imposito, quod per triennium, &c. Davies.

2. Se eodem die demum natos] Hanc locutionem cum non intelligeret Fulcillus, ineptum inde sensum confecit, quem videre est pag. 233. Sed memor esse debuit bonus iste vir, natales à veteribus dictos omnes illos dies, qui insignem aliquam lætitiā aut vitæ mutationem attulerunt. Hinc Cicero reditum suum, in oratione eam ob causam habita, natalem vocat, & ad Attic. lib. VI. *tuus natalis*. Spartianus in vit. Ha-

driani: natalem adoptionis celebrari iussit, ad quem locum videndus *de Casaubonus*. Sed & natalem pro die, quo imperium iniit Maximus, absolute posuit auctor Paneg. VIII. c. XVI. 2. Davies.

3. In oppido Zama] Sic refertur MS. Norvic. & edit. Rem. A. D. 1472. In vulg. erat in oppido Zama, quæ magis est proleptica loquendi ratio. Vide not. ad huiusmodi libri cap. xxxvi. Idem.

4. Cunctaque gaza regia] Galatæa est Persarum, quæ pecuniam & omne quod possidemus, denotat. Servius ad Virgilii *Æn.* I. 123. *Gaza Persicus sermo est, & signum divitiarum*. Ac ad *Æn.* II. 763. *Gaza, census Persarum lingua, & est numerus*

que primo minis pro imperio egisset cum Zamenfibus; deinde quum se parum proficere intellexisset, precibus quoque orasset, uti se ad suos Deos penates admitterent; ubi eos in sententia perflare animadvertit, nec minis, nec precibus suis moveri, quo magis se recipere: tertio petit ab eis, ut sibi conjuges liberosque redderent, ut secum eos asportaret. Postquam sibi ni-
 5 hil omnino oppidanos responsi reddere animadver-
 tit, nulla re ab iis impetrata, ab Zama discedit, at-
 que ad villam suam cum M. Petrejo paucisque equiti-
 bus se confert.

XCII. Zamenfes interim legatos de iis rebus ad Cæ-
 1 sarem Uticam mittunt, petuntque ab eo, uti ante,
 quam rex manum colligeret, seseque oppugnaret, sibi auxi-
 lium mitteret: se tamen paratos esse, sibi, quoad vita sup-
 peteret, oppidum, seque ei reservare. Legatos collauda-
 2 tos Cæsar domum jubet antecedere, ac suum adven-
 tum prænunciare. Ipse postero die Utica egressus cum
 equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex
 3 regis copiis duces complures ad Cæsarem veniunt, o-
 rantque ut sibi ignoscat: quibus supplicibus venia da-
 ta, Zamam perveniunt. Rumore interim perlato de
 4 ejus lenitate clementiaque, propemodum omnes regni
 equites Zamam perveniunt ad Cæsarem; ab eoque sunt
 metu periculoque liberati.

XCIII. Dum hæc utrobique geruntur, Confidius, 1
 qui Tisdræ cum familia sua, gladiatoria manu, Getu-
 lisque præerat, cognita cæde suorum, Domitiique &
 legionum adventu perterritus, desperata salute, op-
 pidum deserit, seque clam cum paucis barbaris pecu-
 nia

Singularis tantum: qua in re fallitur vitæ eruditissimus, nam Lucretius lib. II. pag. 155. edit. Wechel. sic ait:

Qua propter quoniam nil nostra in corpore gazzæ proficiunt. —

Et Horatius lib. I. Od. XXIX.
Icci, beatis nunc Arabum invades Gazis. —

Ex hac voce Gaza, urbs Palestinæ, nomen sumit, si fides Pomp. Met. lib. I. cap. XI. Davies.

nia onustus subducit, atque in regnum fugere contendit; quem Getuli sui comites in itinere, prædæ cupidi, concidunt; seque in quascumque potuere partes conferunt. C. interim Vergilius, postquam terra mirique clausus se nihil proficere intellexit, suosque interfectos, aut fugatos, M. Catonem¹ Uticæ sibi ipsam manus intulisse, regem vagum à suis desertum ab omnibus aspernari; Saburam, ejusque copias ab Sitio esse deletas; Uticæ Cæsarem sine mora receptum; de tanto exercitu reliquias esse nullas, qui sibi, suisque liberis prodesse: à Caninio proconsule, qui eum obsidebat, fide accepta, seque & sua omnia, & oppidum proconsuli transdidit.

¹ XCIV. Rex interim Juba ab omnibus civitatibus exclusus, desperata salute, ² quum jam conatus esset cum Petrejo, ut per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant: atque ³ firmior imbecil-

¹. Uticæ sibi ipsum manus intulisse] Ex MS. Vrsin. legendum crediderim Uticæ sibi ipsum manus attulisse, qui cum paullo rarior loquendi modus, Librarii, ut fit, in notiozem formulam mutarunt. Scriptor Bell. Hisp. cap. XLII. Populi R. magistratibus sacrosanctis manus — attulistiis. Corn. Nepos Timol. cap. 1, 4. Ipse non modo manus non attulit. Cicero Offic. lib. 1. cap. VII. Is quasi manus asferre videtur socio. Sic enim locutus est Seneca de Brev. vitæ cap. VI. Davies.

². Quum jam conatus esset] Hasce voces delendas censuit Jos. Scaliger; temere nimis, cum eas retineant MSS. ulcus tamen est in verbis, cui sanando operam navarunt plurimi. M. A. Muretus ad Seneca de Prov. cap. II. legit quum omnia conatus esset; Joan. Glandorpins, quique eum non nominatum passim exscripsit, Joan. Gadinus reponunt quum jam convivatus esset, & hac sane conjectura firmari potest ex

Flori lib. IV. cap. II. 69. qui testatur, Jubam & Petreium paullo ante pugnam magnifice epulatos esse. Illam tamen emendationem repudio, quia nimium abit à lectionis receptæ vestigiis, & unice amplector Ph. Rubenii hariolationem; in enim lib. 1. Elect. cap. x. minima mutatione rescribit quum jam convivatus esset. Certe, cum L. Anselmus lib. Memor. cap. XXXVIII. ait, Jubam post magnificam cenam interfecisse, dum se dedisse, proculdubio ream lectionem restituit vir eruditus, à quo tamen miror locum hunc amplexu fuisse præteritum. Idem.

³. Firmior imbecilliorum, Juba Petreium facile ferro consumpsit] Ph. Rubenius Elect. lib. 1. cap. x. reponit Jubam Petreius; Epitome enim Liviana lib. CXIV. & Florus lib. IV. c. II. 69. tradunt Petreium Jubæ, deum sibi manus intulisse. Sed de hominum morte tanta est scriptorum discrepantia, ut in Hirtio nihil auctum mutare, Seneca de Provid. cap. II. Jan

cilliorum, Juba Petreium facile ferro consumpsit: deinde ipse sibi quum conaretur gladio transjicere pectus, nec posset, precibus à servo suo impetravit, ut se interficeret; idque obtinuit.

XCIV. P. interim Situs, pulso exercitu Saburæ præfecti Jubæ, ipsoque interfecto, quum iter cum paucis per Mauritaniam ad Cæsarem faceret, forte incidit in Faustum Afraniumque, qui eam manum habebant, qua Uticam diripuerant, iterque in Hispaniam tendebant, & erant numero circiter 800. Itaque celeriter nocturno tempore insidiis dispositis, eos prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interficit, aut in deditioem accipit; Afranium & Faustum vivos capit cum conjugibus & liberis. Paucis post diebus, dissensione in exercitu orta, Faustus & Afranius interficiuntur. Pompejæ cum Faustuli liberis Cæsar incolumitatem, suæque omnia concessit.

XCVI. Scipio interim cum Damasippo, & Torquato, & Platorio Rustiano navibus longis diu multumque jactati, quum Hispaniam peterent, ad Hipponem regium deferuntur, ubi classis P. Sitii per id tempus erat: à qua pauciora ab amplioribus circumventa navigia deprimuntur; ibique Scipio cum iis, quos paullo ante nominavi, interit.

XCVII.

Petreius & Juba concurrerunt, jacentque alter alterius manu cæsi. Et ab hujus quidem partibus stant Appianus lib. II. B. C. pag. 490. ac Dion lib. XLIII. pag. 217. At Sextus Rufus Breviar. cap. IV. sic loquitur: Maurus Juba rex tenebat, qui in causa belli civilis ab Julio Cæsare victus, mortem sibi propria manu conscivit. Accedit, quod omnes tam MSS. quam editi vulgaram lectionem tueantur, quam etiam in suo Codice invenit Jul. Celsus, quem vide pag. 236. Davies.

¹. Platorio Rustiano] Videtur legendum Platorio Cestiano. Ita enim est in argenteis denariis. Nisi Rustiano retineamus, ut est in ver. Cod. ut sit Rustius aliquis in Platoriam familiam adoptatus, & ex formula Rustianus dictus. Paulo infra legendum: Ibi Crispo Sallustio Proconsule relicto &c. nam verba Populi Romani, quæ ante vocem penultimam in nonnullis Codd. leguntur, sunt adjecta. F. Vrsin.

². Ibique Scipio cum iis, quos paullo ante nominavi, interit] Scipio, assecutus

- 1 XCVII. Cæsar interim, Zamæ auctione regia facta, bonisque eorum venditis, qui cives Romani contra populum Rom. arma tulerant, præmiisque Zamen- sibus, qui de rege excludendo consilium ceperant, tributis, vectigalibusque regiis abrogatis, ex regnoque provincia facta, atque ibi Crispo Salustio proconsole cum imperio relicto, ipse Zama egressus Uticam se recepit. Ibi bonis venditis eorum, qui sub Juba Petro- joque ordines duxerant, item Thapsitanis HS XX mil- lia, conventui eorum HS XXX milia, Adrumetanis HS XXX, conventui eorum HS L milia, multæ nomine, imponit. Civitates, bonaque eorum ab omni injuria rapinisque defendit. Leptitanos, quorum superioribus annis Juba bona diripuerat, & ad senatum questi per legatos, atque arbitris à senatu datis, sua receperant, tricenis centenis millibus pondo olei in annos singulos multat, ideo quod initio per dissensionem principum societatem cum Juba inierant, eumque armis, mili- tibus, pecunia juverant. Tisdritanos, propter humilitatem civitatis, certo numero frumenti multat.
- 2 XCVIII. His rebus gestis, Idibus Jun. Uticæ classem conscendit, & post diem III Carales in Sardiniam pervenit. Ibi Sulcitanos, quod Nasidium ejusque classem receperant, copiisque juverant, HS C millibus mul- tat; & pro decumis octavas pendere jubet: bonaque paucorum vendit; & ante diem III Kal. Quint. naves conscendit; & à Caralibus secundum terram profectus, duodetrigesimo die, eo quod tempestatibus in portu- bus cohibebatur, ad urbem Romam venit.

secutis eum hostibus, gladium per visce- ra exegit, ut testatur Florus lib. IV. cap. II, 68. Vide & Appianum lib. II. B. C. p. 491. & Dianem lib. XLIII. p. 217. Davies.

1. Carales in Sardiniam pervenit]

MS. Norvic. à Caralis in Sardiniam, unde reponendum ad Carales, vel, pro vetere scribendi more, ad Ca- ralis. Carales urbs est Sardinie pri- maria, quam urbem urbium vocat Florus lib. II. cap. VI. Davies.

FINIS LIBRI DE BELLO AFRICANO.

A. HIR.

A. HIRTII PANSÆ
COMMENTARIORUM
DE
BELLO HISPANIENSI
LIBER UNUS.

SUMMARIUM LIBRI DE BELLO
HISPANIENSI.

Praludia magni ad Mundam prælii fusi & exacte narra- ta: transfugia, cædes, facinoræque multa utrimque exer- cita: oppida occupata, spoliata. XXVII. Totum ad ex- tremum bebellum, in Hispania à Cn. & S. Pompejis mo- tum, isto prælio, XXXIX. Cneique morte & Sexti fu- ga, terminatum.

- I. 2 **P** Harnace superato, Africa recepta; qui ex iis præliis cum adolescente Cn. Pompejo profugissent, quum & ulterioris Hispaniæ poti-

1. A. Hirtii Pansæ] Nullus fere liber plures ab ab xvi dentibus cica- trices accepit; & ex tamen aequiore animo sunt ferentem, quod hic scri- ptor à superiorum commentariorum elegantia multum recedat; ut enim in iis summus et elucens sermonis ni- tor & nescio quæ *ovstros* concin- nitas: ita in hoc opusculo non so- lum crebra sunt ut *αὐτὰρ ὅτε* ac *εὐτάκτα*, sed & totum orationis stilum hominem in ostendit scribendi prorsus imperitum; unde factum, ut hunc libellum non Hirtio, sed Balbo aut Oppio post alios adscripse- rit G. J. Vossius in de Hist. Lat. cap. XIII. Nonnulli vi vero censuerunt fie- ri non potuisse, et, ut homo Romanus

tam male scriberet, quapropter A- fri vel Syri militis esse scetum ar- bitratur Joan. Goduinus. Immerito quidem: nam licet horrida & in- condita sit dictio, adeo tamen pu- ra est ac à barbarie aliena, ut hoc scripto nihil Latinius concipi posse pronunciarit, iudex sane idoneus, Jos. Scaliger Proleg. in Manilium p. 3. Davies.

2. Pharnace superato] Hæc est *ἀνα- κταξία* bellorum, quæ post Ale- xandrinum gessit Cæsar, ut frustra sint Joan. Glandorpius & Joan. Go- duinus, qui reponunt Scipione supera- to; falluntur etiam interpretes, qui hunc libellum *ἀνέκτατος* censent. I- dem.

A 22 *

potitus esset, dum Cæsar muneribus dandis in Italia detinetur; quo facilius præsidia contra compararet Pompejus, in fidem uniuscujusque civitatis confugere
 2 cœpit. Ita partim precibus, partim vi, bene magna
 3 comparata manu, provinciam vastare cœpit. Quibus in rebus nonnullæ civitates sua sponte auxilia mitte-
 4 bant: item nonnullæ portas cludebant; ex quibus si qua oppida vi ceperat, quum aliquis ex ea civitate optime de Cn. Pompejo meritis civis esset, propter pecuniæ magnitudinem¹ aliqua ei inferebatur caussa, ut, eo de medio sublato, ex ejus pecunia² latronum
 5 largitio fieret.³ Ita paucis commodis hoste hortato,
¹ ma-

1. Aliqua ei inferebatur caussa] Ali-
 cujus criminis insimulabatur. Sic
 inferre crimina dixit scriptor ad He-
 rennium lib. iv. pag. 36. ed. Lam-
 bin. ac inferre controversiam Cicero de
 Invent. lib. ii. pag. 72. Vide & in-
 terpretes ad Phædri lib. i. Fab. i. 4.
 Davies.

2. Latronum largitio fieret] Latro-
 nes, teste Festo, eos antiqui dicebant,
 qui conducti militabant, et non latrocinia.
 At nunc viarum obsessores dicuntur,
 quod à latere adiunguntur, vel quod la-
 zenter insidiantur. Varro lib. vi. de
 lingua lat. pag. 74. Latrones dicti
 ab latere, qui circum latera erant regi,
 atque ad latera habebant ferrum, quos
 postea à stipatione, stipatores appella-
 runt, & qui conducebantur mercede.
 Servius ad illud Virgilii lib. xii. Æ-
 neid. vi. 7.

— fixumque latronis
 Impavidus frangit telum.

Modo venatoris, inquit, & est Gra-
 cum; nam latrocinia dicuntur obsequi &
 servare mercede, unde latrones vocantur
 conducti milites. Moris autem erat ut
 hos Imperator circum se haberet, & pri-
 mos mitteret ad omne discrimen. Varro
 tamen dicit hoc nomen posse habere etiam
 Latinam etymologiam, ut latrones dicti
 sint quasi laterones, quia circum latera
 Regum sunt, quos nunc satellites vocant.

una tamen est significatio licet diversæ
 etymologia. Plautus in Pyrgopolinice
 ascendit, quid sint latrones, dicit, Rex
 me Seleucus misit ad conducendos
 latrones. Hæc Servius. Plautus Milite
 Glor. Act. i. Sc. i. 74.

Nam Rex Seleucus me opere oravit ma-
 xima,
 Ut sibi latrones cogerem & conscriberem.

Rursum Act. iv. Sc. i. 3.

Nam ego hodie ad Seleucum Regem mi-
 si Parasitum meum,
 Ut latrones, quos conducti, hinc ad
 Seleucum duceret,
 Qui ejus regnum tuerentur, nihil
 dum fieret otium. Brant.

3. Paucis commodis hoste hortato] Ob
 hanc locutionem nostro sapienter
 impingit Joan. Rbellicanus, & de vi-
 rio tam certus est Joan. Brantius, ut
 affirmet nē Priscianum quidem hanc
 mendam posse defendere. Bona ver-
 ba, quælo. Apuleius Metam. lib. ix.
 pag. 203. Canes transsemitum viatorum
 passim morsibus alumnatos laxari, atque
 in eorum exitum inhortatos, immensum
 præcipit. Passivam etiam, non minus
 quam activam, significationem huic
 verbo competere testatur A. Gallus
 N. A. lib. xv. cap. xiii. Vide & Gr.
 Joan. Vossius de Anal. lib. iii. cap.
 vi. Davies.

maiores augebantur copiae: ideoque crebris nunciis in
 Italiam missis, civitates contrariæ Pompejo auxilia sibi
 depostulabant.

II. C. Cæsar dictator III, designatus IV, multis iti-
 neribus ante confectis, quum celeri festinatione ad bel-
 lum conficiendum² in Hispaniam venisset, legati Cor-
 dubenses, qui à Cn. Pompejo discesserant, Cæsari ob-
 viam veniunt: à quibus nunciabatur, nocturno tempo-
 re oppidum Cordubam capi posse, quod nec opinantibus ad-
 versariis ejus provincia potitus esset,³ simulque quod tabel-
 larii à Cn. Pompejo dispositi omnibus locis essent, qui cer-
 tiorem Cn. Pompejum de Cæsaris adventu facerent. Multa
 præterea verisimilia proponebant. Quibus rebus addu-
 ctus, quos legatos ante exercitui præfecerat, Q. Pe-
 didum, & Q. Fabium Maximum, de suo adventu facit
 certiores, ut, quem sibi equitatum ex provincia fecis-
 sent, præsidio mitterent: ad quos celerius, quam ipsi
 opinati sunt, appropinquavit,⁴ atque, ut ipse voluit,
 equitatum sibi præsidio habuit.

III. Erat idem temporis Sex. Pompejus frater, qui
 cum præsidio Cordubam tenebat, quod ejus provinciæ
 caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompejus
 adolescens Ulillam oppidum oppugnabat, & fere jam a-
 liquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex oppido, co-
 gnito

1. Majores augebantur copia] Joan.
 Glandorpius reponit n magis augebantur co-
 pia, vel majores reddebantur; sed cer-
 tissimè legendum majores cogeban-
 tur copia, quæ phrasis est Latini-
 sma; nisi forsitan, quod suspicor,
 idiomatis sit hujusce scriptoris Pleo-
 nasmus. Davies.

2. In Hispaniam venisset] Sic repo-
 sui ex MS. Norvic. & edit. Steph.
 In aliis in Hispaniam convenisset, quod
 non nisi de duobus pluribusve dicitur.
 Idem.

3. Simulque quod tabellarii à Cn.
 Pompejo dispositi] Locus est mutulus.
 Ex MS. Norvic. omnino legendum

simulque tabellarii capti essent, qui à
 Cn. Pompejo dispositi omnibus locis e-
 rant, ut certiores &c. nam mira fa-
 nè fuit ratio, cur Corduba capi pos-
 set, quod tabellarii essent disposi-
 ti, qui de Cæsaris adventu Pom-
 peium facerent certiores, cum hoc
 non adjumento, sed certissimo fue-
 rit impedimento. Idem.

4. Atque ut ipse voluit] Ex Codd.
 Claccon. & Norvic. ac edit. Rom. Ven.
 Bersaold. rescribendum puto neque ut
 ipse voluit; quia celerius ad legatos,
 quam ipsi opinati sunt, appropin-
 quavit Imperator. Davies.

gnito Cæsaris adventu, legati, ¹ clam præsidia Cn. Pompeji, Cæsarem quum adissent, petere cœperunt, ut sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Cæsar eam civitatem omni tempore optime de populo R. meritam esse sciens, ^{xi} cohortes secunda vigilia jubet proficisci, parique equites numero; quibus præfecit ² hominem ejus provinciæ notum, & non parum scientem, ³ L. Julium Paciecum: qui quum ad Cn. Pompeji præsidia venisset; incidit idem temporis, ut tempestate adversa vehementique vento affligeretur. Quæ vi tempestatis ita obscurabatur, ut vix proximum cognoscere posset. Cujus incommodum summam utilitatem ipsis præbebat. Ita quum ad locum venerunt, jubet ⁴ binos equites incedere, & recta per adversariorum præsidia ad oppidum contendere: mediisque ex præsidiis quum quæreretur, *quiescent*; unus ex nostris respondit, ⁵ ut sileat verbum facere: nam id temporis co-

nari

¹. Clam præsidia] MS. Norvic. clam præsidio; editt. Rom. Ven. Bersald. clam præter præsidia; sed hæc varietates ex eo sunt ortæ, quod Librarii & editores vulgatam lectionem se non rectè habuisse perperam censuerunt. Plantus Prol. Amph. vs. 107. *Is a mare occipit Alcumanam clam virum.* Idem Menæch. Act. I. Sc. II, 43. *Clam uxorem ubi sepulcrum habeamus* &c. Ac iterum Mil. Glor. Act. I. Sc. I, 34. *Clam matrem suam.* Terentius Hec. Act. III. Sc. III, 36. *Clam partus eveniat patrem atque adeo omnes.* Sic etiam locutus est Valerius Maximus lib. VII. cap. III, 7. Davies.

². Hominem ejus provinciæ notum] Gnarum seu peritum. Plantus Pseudol. Act. IV. Sc. II, 39. *Novi, notis prædicis*, id est, scientibus. Nominus Marcellus pag. 153. ed. Plantin. *Ignota*, id est, inscila. Navius Lycurgo: *Ignota iteris fumus*, tute scis. Didymi Cretensis lib. VI. cap. VII. *Notusque adeo ejus domus*, ubi etiam prima vox activè ponitur, ut in-

ptiat Joan. Goduinus, qui nocturnum barbarissimi insinuat. Idem.

³. L. Junium Paciecum] Nominatur à Cicerone lib. VI. Fam. Sed & in Valerio Maximo lib. V. cap. IV. de duobus fratribus Pacieci in Hispania natis mentio est. Fortasse Cæsar de Bello Gallico lib. V. cap. XXVII. *Junii ex Hispania mentionem faciens*, aliquem ex hac familia intellexit. Legendum autem puto omnibus his in locis Pacieci, quæ sane familia hodieque in Hispania nobilissima est. Ald. Manut.

⁴. Binos equites incedere] Non refertur ad numerum eorum, qui mittebantur, cui enim usui duo equites possent inservire? aut quomodo prætexi poterat eos conari ad murum accedere, ut oppidum caperent? Denotat solummodo, duos equites in singulis lineis seu ordinibus incesse. Davies.

⁵. Ut sileat verbum facere] Hic est auctoris idiotismus, quem cum non caperent Librarii, in MS. Norvic.

le

nari ad murum accedere, ut oppidum capiant; & partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam præstare, partim illo responso deterrebantur. Quum ad portam appropinquassent, signo dato, ab oppidanis sunt ¹ recepti; & pedites, equitesque clamore factò, dispositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in adversariorum castra fecerunt. Sic illud quum inscipientibus accidisset, existimabat magna pars hominum, qui in iis castris fuissent, se prope captos esse.

IV. Hoc missò ad Ullam præsidio, Cæsar, ut Pompejum ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit: ex quo itinere loricated viros fortes cum equitatu præmisit; qui simul in conspectum oppidi se dederunt, ² in equis recipiuntur. Hoc à Cordubensibus nequaquam poterat animadverti. Appropinquantibus, ex oppido ³ bene magna multitudo ad equitatum concidendum quum exisset; loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, & magnum prælium fecerunt,

legitur ut sibi liceat verbum facere, quo fere modo locutus est Hirtius Bell. Afric. cap. XXXV. Sed sensus hic adversatur. Davies.

¹. Recepti; & pedites equitesque — eruptionem &c.] Locus maxime depravatus. MS. Norvic. recepti: & qui ibi remanserunt, clamore factò, eruptionem &c. MS. Reg. quem sequitur Joan. Goduinus, exhibet recepti pedites. Equites clamore factò dispositi partim ibi remanserunt, & eruptionem &c. Editt. Rom. Ven. Bersald. recepti pedites equitesque nocte: sed dispositis partibus oppidani & pedites & equites clamore factò eruptionem &c. Sic & fere vetus Codex F. Ursini. Proxime ad editt. vet. commodo sensu legi possit recepti pedites equitesque nocte: & dispositis partibus &c. Sed in re tam dubia nihil potest affirmari. Idem.

². In equis recipiuntur] Mendum est, quod ex verbis seqq. emendare licet; cum enim infra legamus

loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt, hic legendum ex equis recipiuntur. Goduin.

³. Bene magna multitudo] Sic hoc libro: Bene magnum tempus consumperunt. Item: adversarii bene multis vulneribus affecti, & sæpius. Usurpatum & M. Tullio, Horatio, aliisque tam oratoribus quam poetis. Imperator quoque Justinianus in §. Penales. Instit. de action. Penales, inquit, actiones bene multas ex sua jurisdictione introduxit. Cujus contrarium male non absimilem sæpe significationem fortitur. Terentius Adelph. Illud rus nulla alia causa tam male odi. Horatius lib. I. Sat. III.

— & male laxus

In pede calcens hæret. —

Rursum:

— male parvus

Si cui filius est. —

Brantius.

cerunt, sic ut ex infinita hominum multitudine pauci
 4 in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sex.
 Pompejus litteras fratri misit, ut celeriter sibi subsidio
 5 veniret, ne prius Cæsar Cordubam caperet, quam ipse
 illo venisset. Ita Cn. Pompejus, Ulla prope capta, li-
 teris fratris excitus, cum copiis ad Cordubam iter fa-
 cere cœpit.

1 V. Cæsar, quum ad flumen Bætis venisset, neque
 propter altitudinem fluminis transire posset, lapidibus
 corbes plenos dimisit: ita, insuper ponte facto, copias
 2 ad castra tripartito transduxit. 1 Tenebant adversus op-
 pidum è regione pontis trabes, ut supra scripsimus,
 3 bipartito. Huc quum Pompejus cum suis copiis venis-
 set, ex adverso pari ratione castra ponit. Cæsar, ut
 cum ab oppido commeatuque excluderet, 2 brachium
 4 ad pontem ducere cœpit. 3 Pari idem conditione Pom-
 pejus. Hic inter duces duos fit contentio, uter prius
 pontem occuparet: ex qua contentione quotidiana mi-
 nuta prælia fiebant, ut modo hi, modo illi superiores
 5 discederent. Quæ res quum ad maiorem contentionem
 venisset, ab utrisque 4 cominus pugna iniqua; dum
 cupidius locum student tenere, propter pontem coan-
 gu-

1. Tenebant adversus oppidum è re-
 gione pontis trabes, ut supra scripsimus,
 bipartito] Nihil supra de trabibus di-
 xit noster, ideoque locus vel mu-
 tilus est, vel corruptus. Forte ten-
 debant, ut habet ed. Steph. adversus
 oppidum è regione pontis, transisse ut
 supra scripsimus, tripartito: sic enim
 Cod. Tivan. ultimam vocem exhi-
 bet. Hæc sane verba à MSS. Reg.
 & Norvic. porfus exulant, ac de-
 lenda censet Joan. Godwinus. Sed
 hanc conjecturam evertit id quod
 sequitur: Pompeius ex adverso pari ra-
 tione castra ponit, unde patet de mo-
 do, quo castra erant posita, hic lo-
 ci actum fuisse; ac proinde nostræ
 emendationi non infirmum subest
 adminiculum. Davii.

2. Brachium ad pontem ducere copias]
 Vallum interdum variare nomen, &
 Brachium appellari docet Lipsius lib.
 11. Poliorc. Dialog. 11. Qualis plu-
 ra colligit observationum libris
 familiaris noster, vir doctissimus
 Andr. Schottus. Brant.

3. Pari idem conditione Pompeius]
 Omnino legendum pari item con-
 ditione Pompeius. F. Ursinus.

4. Cominus pugna iniqua] Critici
 variis modis hunc locum tentant.
 Joan. Glandorpius legit commissæ pu-
 gna iniqua: Pet. Giacomini reponit
 cominus pugna inita: sed certissimam
 emendandi rationem docuit M.
 Norvic. qui habet cominus pugna fie-
 bat, in qua dum &c. Optime. Da-
 vici.

gustabantur; & fluminis ripis appropinquantes coan-
 gustati præcipitabantur. Hic alteri alteris non solum 6
 mortem morti exaggerabant, sed tumulos tumulis ex-
 æquabant. Ita diebus compluribus cupiebat Cæsar, si
 qua conditione posset, adversarios in æquum locum
 deducere, & primo quoque tempore de bello decer-
 nere.

VI. Quum animadverteret adversarios minime vel-
 le; 1 quos ideo à via retraxerat, ut in æquum dedu-
 ceret; copiis flumen transductis, noctu jubet ignes fie-
 ri magnos. Ita firmissimum ejus præsidium Ateguam 2
 proficiscitur. Id quum Pompejus ex perfugis rescisset,
 2 ea die per viarum angustias carra complura, multas-
 que balistas retraxit, & ad Cordubam se recepit. Cæ- 3
 sar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia cir-
 cumducere cœpit: cujus rei Pompejo quum nuncius
 esset allatus, eo die proficiscitur. Cujus in adventum, 4
 præsidii causa Cæsar complura castella occupavit par-
 tim suo equitatu, partim ut 3 pedestris copia in statio-
 ne, & in excubitu castris præsidio esse possent. Hic in 5
 adventu Pompeji incidit, ut matutino tempore nebu-
 la esset crassissima: itaque in illa obscuracione cum ali-
 quot cohortibus, & equitum turmis circumcludunt
 Cæsaris equites, & concidunt, sic, ut vix in ea cæde
 pauci effugerent.

VII. Insequenti nocte castra sua incendit Pompejus, 1
 &

1. Quos ideo à via retraxerat, ut in
 æquum deduceret] Reclamantibus o-
 mnibus, quos viderim, libris, lego:
 quos ideo ab Ulla retraxerat. Nam Cn.
 Pompeius Ullam oppugnabat, à cu-
 jus oppugnatione fratris litteris re-
 vocatus erat, ut sibi subsidium fer-
 ret, idque eo consilio Cæsar fece-
 rat, ut cum in æquum locum de-
 duceret, ubi pari conditione bel-
 lum geri posset; nam Ullam in edi-
 to monte sitam fuisse refert Hirtius
 de Bello Alexand. Cicer.

2. Ea die per viarum angustias]
 Edit. Rom. Ven. corrupte repræ-
 sentant, ea die naus facultatem &
 angustias; male etiam Beroald. ea die
 naus facultatem per viarum angustias.
 MS. Norvic. exhibet per viarum dis-
 ficulatem & angustias, quæ sana ac
 sincera est lectio. Davies.

3. Pedestris copia — possent] Sic re-
 Æ MS. Norvic. Vide not. ad lib.
 1. B. C. cap. xiv. & lib. 11. cap.
 vi. In edit. pedestres copias. Idem.

& trans flumen Salsum per convalles castra inter duo oppida Ateguam & Ucubim in monte constituit. Cæsar in munitionibus, ceterisque, quæ ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem, vineasque agere instituit. Hæc loca sunt montuosa, & natura edita ad rem militarem, quæ planitia dividuntur Salso flumine; proxime tamen Ateguam, ut ad flumen sint circiter passuum duo millia. Ex ea regione oppidi in montibus castra habuit posita Pompejus in conspectu utrorumque oppidorum, neque suis ausus est subsidio venire. Aquilas habuit, & signa **xiiii** legionum: sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerunt vernaculæ, quæ à Trebonio transfugerant, & una facta ex coloniis, quæ fuerunt in his regionibus; quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat; reliquæ ex fugitivis auxiliares consistebant: nam de levi armatura, & equitatu, longe & virtute & numero nostri erant superiores.

VIII. Accedebat huc, ut longius bellum duceret Pompejus; quod loca sunt edita, & ad castrorum munitiones non parum idonea: nam fere totius ulterioris Hispaniæ regio propter terræ fecunditatem, inopem difficilemque habet oppugnationem, & non minus copiosam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excursiones omnia loca, quæ sunt ab oppidis remota, turribusque, & munitionibus retinentur, sicut in Africa, rudere, non tegulis, teguntur: simulque in his habent speculas, &, propter altitudinem, longe lateque prospiciunt. Item oppidorum magna pars ejus provinciæ montibus fere munita, & natura excellentibus locis est constituta, ut simul aditus adscensusque habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus natura loci distinetur, ut civitates Hispaniæ non facile ab hostibus

1. Sicut in Africa, rudere] Legendum ex edit. Rom. Ven. Beroald. Et de Bell. Alex. cap. 1. Davies.

stibus capiantur. Quod in hoc contigit bello: nam ubi inter Ateguam, & Ucubim, quæ oppida supra sunt scripta, Pompejus habuit castra constituta, in conspectu duorum oppidorum, ab suis castris circiter millia passuum **iv** grumus est excellens natura, qui appellatur Castra Posthumiana: ibi præsidii causa castellum Cæsar habuit constitutum.

IX. Pompejus, qui eodem jugo tegebatur loci natura; & quod remotum erat à castris Cæsaris, animadvertibat loci difficultatem, &, quod flumine Salso intercludebatur, non esse commissurum Cæsarem, ut in tanta loci difficultate ad subsidium submittendum se mitteret. Ita fretus opinione, tertia vigilia profectus castellum oppugnare coepit, ut laborantibus succurreret. Nostri, quum appropinquassent, clamore repentino, telorumque multitudine jactus facere ceperunt, uti magnam partem hominum vulneribus afficerent. Quo peracto, quum ex castello repugnare coepissent, & majoribus castris Cæsari nuncius esset allatus, cum **iii** legionibus est profectus: & quum ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt interfecti, complures capti: in quibus multi præterea armis exuti

1. Quod in hoc contigit bello] MS. Norvic. idque in hoc contigit bello: sed legendum cum edit. Rom. Beroald. id quod in hoc contigit bello; sic enim loqui amat noster. Vide quæ notavimus ad lib. **iii**. B. C. cap. **xliv**. Davies.

2. Ad subsidium submittendum se mitteret] Sic quidem edit. Beroald. ac ita etiamnum loquuntur Galli. Rom. & Ven. exhibent ad subsidium committendum se mitteret. In MS. Norvic. legitur ad subsidium veniret, quæ facie phrasis est magis usitata, hoc tamen non impedit, quo minus hic ab emendatore profectam arbitrer. Idem.

3. Capis, ut laborantibus succurreret] Manifesto absurda est hæc le-

ctio, nec enim Pompeius laborantibus Cæsarianis succurrendum putavit. Omnino, mutata distinctione, rescribendum oppugnare cepit. Ut laborantibus succurreret, nostri quum appropinquassent &c. quemadmodum ante me conjecit Joan. Glandorp. Ineptit Joan. Godwinus, cui post ultimam vocem Cæsar videtur intelligendus. Idem.

4. In quibus] Edit. Beroald. duobus vocibus additis, repræsentat in quibus duo millia; at, præterquam quod alii omnes Codd. adversantur, major est numerus quam ut huc conveniat: proinde cum MS. Norvic. priorem etiam verborum bigam delendam arbitror, quippe quæ omnino vacent. Idem.

uti fugerunt; quorum scuta sunt relata LXX.

X. Insequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit: is signa Saguntinorum retulit v, quæ ab oppidanis cepit. Suo loco præteritus est, quod equites ex Italia cum Asprenate ad Casarem venissent. Ea nocte Pompejus castra incendit, & ad Cordubam versus iter facere cœpit. Rex nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen adversariorum insequitur, à vernaculis legionariis exceptus est, & interfectus.

XI. Postero die equites nostri longius ad Cordubam versus persecuti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeji ex oppido portabant, ex iis capti L cum iumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die Q. Marcius tribunus mil. qui fuisset Pompeji, ad nos transfugit: & noctis tertia vigilia in oppido acerrime pugnatum est; ignemque multum miserunt; ¹ sic ut & omne genus, quibus ignis per jactus solitus est mitti. Hoc præterito tempore, C. Fundanius eques Rom. ex castris adversariorum ad nos transfugit.

XII. Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt se servos esse: quum venirent, cogniti sunt à militibus, qui antea cum Fabio & Pedio fuerant, & à Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum nulla est data facultas, & à militibus nostris interfecti sunt. ² Eodem tempore capti tabellarii, qui à Corduba ad Pompejum missi erant,

¹ Sic ut & omne genus, quibus ignis per jactus solitus est mitti] Addita vocula, ex MS. Norvic. rescribendum solitus est mitti, exerceretur, aliquin hiulca est oratio. De instrumentis quibus ignis jaci solitus est, addiri poterit Just. Lipsius Poliorc. lib. v. Dial. 11, & v. Davies.

² Eodem tempore capti tabellarii] MS. Norvic. & edit. Rom. Ven. Bernald. exhibent idem tempore, quod

à nuperis mutari non debuit. Noster supra cap. 111. Erat idem tempore Sext. Pompeius frater. Ac iterum: Incidit idem tempore. Nec aliter cap. xx. Idemque tempore centuriones loricati, ita enim ex MS. Norvic. & edit. Rom. Ven. Bernald. reposui, cum in vulg. eodemque tempore legeretur. Vide & cap. xiii. Idem.

erant, perperamque ad castra nostra pervenerant, præcis manibus missi sunt facti. Pari consuetudine, vigilia secunda, ex oppido ignem multum, telorumque multitudinem jactando, bene magnum tempus consumpserunt, compluresque vulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore, eruptionem in legionem sextam fecerunt, quum in opere nostri distenti essent, acriterque pugnare cœperunt: quorum vis repressa à nostris, etsi oppidani superiore loco defendebantur. ¹ L. quum eruptionem facere cœpissent, ² tamen virtute militum nostrorum, etsi inferiore loco premebantur, tamen repulsi adversarii bene multis vulneribus affecti in oppidum se contulerunt.

XIII. Postero die Pompejus ex castris suis ³ brachium cœpit ad flumen Salsum facere: & quum nostri equites pauci in statione fuissent à pluribus reperti, de statione sunt dejecti, & occisi tres. Eo die A. Valgius ² senatoris filius, cujus frater in castris Pompeji fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit, & fugit. Speculator de legione secunda Pompejana captus à militibus, & interfectus est. Idem temporis ⁴ glans missa

¹ L. quum &c.] Legendum ex MS. Norvic. hi quum &c. nam facilis est in his rebus confusio. Sic Bell. Afric. cap. lxxxvii. ubi in vulg. est eorum castra ii equites adorti; MS. Norvic. & vet. editi representant L equites. Davies.

² Tamen virtute militum nostrorum, etsi inferiore loco premebantur, tamen repulsi adversarii] MSS. & editi omnes tamen virtute militum nostrorum, qui etsi &c. sed pronomen induximus, quippe quod manifesto abundet, & ea certe minor est mutatio, quam Scaligerana, pro qua, tribus vocibus deleteris, legendum esset tamen virtute militum nostrorum, etsi inferiore loco premebantur, repulsi, bene multis &c. Illud tamen, quod locum posteriori obtinet, signi-

ficat tandem, qua de re diximus ad lib. viii. B. G. cap. xix. Davies.

³ Brachium cœpit ad flumen Salsum facere] MS. Norvic. pro voce ultima representat ducere, ac ita loqui amat noster. Sic supra cap. v. Brachium ad pontem ducere cœpit. Infra cap. xxiii. Brachium ad flumen Salsum ducere cœpit; nec aliter passim scriptores optimi Idem.

⁴ Glans missa est inscripta] Nota glandium genus, quibus inscribi solet, & sic ad hostem mitti. Infra paullo: Indiciu glando scriptum missi, per quod certior fieret Casar, quæ in oppido ad defendendum compararentur. Tangit Lipsius lib. iv. Poliorc. Dialog. 11. Sic Philippus Macedonum Rex, ad Methonam à se obsecram amisso oculo, sagittæ no-

sa est inscripta; quo die ad oppidum capiendum accederent, sese scutum esse positurum. Qua spe nonnulli, dum sine periculo murum adscendere, & oppidum potiri posse se sperarent, postero die ad murum opus facere coeperunt, & bene magna prioris muri pars dejecta est. Quo facto ab oppidanis, ac si suarum partium essent, conservati, missos facere loricatedos, quique praesidii causa praepositi oppido a Pompejo essent, orabant. Quibus respondit Caesar, se conditiones dare, non accipere, consuevisse. Qui quum in oppidum reversi essent, relato responso, clamore sublato, omni genere telorum emissio, pugnare pro muro toto coeperunt: propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, nondubitarunt, quin eruptionem eo die essent facturi. Ita, corona circumdata, pugnatum est aliquamdiu vehementissime, simulque balista missa a nostris turrem dejecit: qua adversariorum, qui in ea turre fuerant, v dejecti sunt, & puer, qui balistam solitus erat observare.

XIV. Eo praeterito tempore, Pompejus trans flumen Salsum castellum constituit: neque a nostris prohibitus, & falsaque illa opinione gloriatus est, quod prope in nostris partibus locum tenuisset. Item insequenti die eadem consuetudine dum longius prosequitur, quo loco equites nostri stationem habuerant, aliquot turmae cum levi armatura, impetu facto, loco sunt dejectae, & propter paucitatem nostrorum equitum, simulque levi armatura inter turmas adversariorum protitae.

Hoc

men Asteris, qui miserat, inscriptum repperit, ut annotavit copiose ex antiquis scriptoribus doctissimus Andreas Schottus in vitis comparatis Aristotelis ac Demosthenis ad Olymp. cvi. an. iv. Brant.

1. Falsaque illa opinione] Ex MS. Norv. reponendum falsa illa opinio-
ne, nam delenda est particula co-

pulans, quippe quae sensum turbat. Davies.

2. Simulque levi armatura] Jean. Glandorpio legendum videtur simulque levis armatura. Editt. Rom. Ven. Beroald. exhibent simulque cum levi armatura; rectius MS. Norv. simul cum levi armatura, ac ita rescribendum. Davies.

Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur: & majore Pompejani exultabant gloria, longius quod nostris cedentibus prosequi coepissent. Qui quum aliquo loco a nostris recepti essent, ut consueissent, ex simili virtute clamore facto, aversati sunt proelium facere.

XV. Fere apud exercitus haec est equestris proelii consuetudo; quum eques ad dimicandum, dimissio equo, cum pedite progreditur, nequaquam par habetur. Id quod in hoc accidit certamine. Quum pedites ex levi armatura lecti ad pugnam, equitibus nostris nec opinantibus venissent; idque in praelio animadversum esset; complures equites descenderunt. Ita exiguo tempore eques pedestre; pedes equestre proelium facere coepit, usque eo, ut caedem proxime a vallo fecerint; in quo proelio adversariorum ceciderunt cxxiii. compluresque armis exuti, multi vulneribus affecti in castra sunt redacti: nostri ceciderunt iii. saucii xii pedites & equites v. Ejus diei insequenti tempore pristina consuetudine pro muro pugnari coeptum est. Quum bene magnam multitudinem telorum, ignemque nostris defendentibus injecissent, nefandum crudelissimumque facinus sunt aggressi, in conspectuque nostro hospites, qui in oppido erant, jugulare, & de muro praecipites mittere coeperunt, sicut apud barbaros: quod post hominum memoriam numquam est factum.

XVI. Hujus dici extremo tempore a Pompejanis clam ad nostros tabellarius est missus, ut ea nocte tures aggeremque incenderent, & iii vigilia eruptionem facerent. Ita igne telorumque multitudine jacta, quum bene magnam partem muri consumpissent, portam, quae e regione & in conspectu Pompeji castrorum fuerat, aperuerunt, copiaeque totae eruptionem fecerunt, secumque extulerunt: calcatas ad fossas complen-

1. Calcatas ad fossas complendas] MS. Thuan. & edit 'Rom. calcatas: MS. Norv. calcatas, unde forsitan le-

gi possit calcitas, cujus diminutivum calcitula, licet in aliis sit calcitula, notante Festo, fusticulus qui-

plendas, & harpagones ad casas, quæ stramentitiæ ab nostris hibernorum causâ ædificatæ erant, diruendas, 3 & incendendas; præterea argentum, & vestimenta, ut, dum nostri in præda detinerentur, illi cæde facta ad præsidia Pompeji se reciperent: nam, quod existimabat eos posse conatum efficere, nocte tota ultraibat 4 flumen Salsum in acie. Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestum; tamen virtute freti, repulso, multisque vulneribus affectos oppido represserunt, prædaque & armis eorum sunt potiti, vivosque aliquos 5 ceperunt, qui postero sunt interfecti die. Eodemque tempore transfuga nunciavit ex oppido, Junium, qui in cuniculo fuisset, 1 jugulatione oppidanorum facta, 6 clamasse, facinus se nefandum, & scelus fecisse: nam eos nihil meruisse, quare tali pœna afficerentur, qui eos ad arces & focos suos recepissent, eosque hospitium scelere contaminasse: multa præterea dixisse: qua oratione deterritos amplius jugulationem non fecisse.

1 XVII. Ita postero die Tullius legatus cum 2 Catone Lusitano venit, & apud Cæsarem verba fecit: *Utinam quidem Dii immortales fecissent, ut tuus potius miles, quam Cn. Pompeji, factus essem; & hanc virtutis constantiam in tua victoria, non in illius calamitate præstarem: 3 cujus funesta laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, ut cives Rom. indigentes præsidii, & propter pa-*

triam ligneus in sacris dicebatur. Ad oram nonnullorum Codicum legitur *crates*, quæ vox, huius explicanda gratiâ, margini est adscripta. Davies.

1. Jugulatione oppidanorum facta] Hanc locutionem plus vice simplici adhibuit noster, eam tamen *Joan. Brantius* barbarissimi insinuat. Sed perperam; eodem enim modo occisionem facere dixerunt scriptor ad *Herennium* lib. iv. p. 38. A. & *Cicero* de Invent. lib. ii. p. 66. ed. Lambin. Davies.

2. Catone Lusitano] Forte legendum, cum C. Antonio Lusitano. Illius enim paullo post, ut comitis Tullii, meminit. Gland.

3. Cujus funesta laudes — expectantes] Hæc Librariorum vitio videtur corrupta, aut mutila, ut sine meliorum Codd. ope sanari non possint. Eiusmodi tamen libros sperare non licet, cum hic locus *Julii Cæsi* tempore æque fuerit vitatus. Vide vit. Cæsi, pag. 241. Davies.

triam luctuosam perniciem dedamur hostium numero: qui neque in illius prospera acie primam fortunam, neque in adversa secundam obtinuimus victoriam: qui legionum tot imp- 3 *petus sustentantes, nocturnis diurnisque operibus gladiatorum ætus, telorumque missus expectantes, vincti, & deserti à* 4 *Pompejo, tua virtute superati, salutem à tua clementia deprecamur petimusque, ut, qualem te gentibus præstitisti, similem in civium deditioe præstes. 1 Et qualem, ait, gentibus me præstiti, similem in civium deditioe præstabo.*

XVII. Remissis legatis, 2 quum ad portam venisset Ti. Tullius, quum eum introeuntem C. Antonius infecutus non esset, reversus est ad portam, & hominem apprehendit. Quod Tiberius quum fieri animad- 2 vertit, 3 simulque pugionem eduxisset, manum ejus incidit. Ita refugerunt ad Cæsarem. Eodemque tem- 3 pore signifer de legione prima transfugit; & nunciavit, quo die equestre prælium factum esset, 4 suo signo perisse homines xxxv. neque licere castris Cn. Pompeji nunciari, neque dici perisse quemquam. Servus, 4 cujus dominus in Cæsaris castris fuisset, uxoremque & filium in oppido reliquerat, dominum jugulavit, & ita clauam à Cæsaris præsidiis in Pompeji castra discessit, & inadicium glante scriptum misit, per quod cer-

1. Et qualem, ait it, gentibus me præstiti, similem in civium deditioe præstabo] Hoc responsum 1, quod à vulg. aberat, ex MS. Thuan. addidi. MS. Norvic. locum sic exhibet: ut clementiam, quam vinctis gentibus præstiti, calamitosis civibus tuis non deneges. Cui Cæsar, se non acerbiorum in cives fugatis; non male, si pro voce ultima futurum reponamus. Davies.

2. Quum ad portam — apprehendit] In MS. Norvic. legitur quum ad portam venisset Ti. Tullius, quum introeuntem C. Antonium secutus non esset, reversus ad portam. Optime, si interceptus quum ad portam venisset, Ti. Tullius quum introeuntem &c. nam

ex seqq. liquet Ti. Tullium ab Antonio apprehensum fuisse. Idem.

3. Simulque pugionem eduxisset] Responde statim ex MS. Norvic. simul pugionem eduxit, & manum ejus incidit. Idem.

4. Suo signo] Unicuique manipulo suum erat signum. Varro L. L. lib. iv. Manipulus, minima exercitus manus (erant in singulis legionibus manipuli xxx. Vide A. Gellium N. A. lib. xvi. cap. iv.) quæ unum sequitur signum. Quidam tamen singulis centuriis singula dant signa. Ad Juss. Lipsi Mil. Rom. lib. ii. Dial. viii. Idem.

certior fieret Cæsar, quæ in oppido ad defendendum
 5 compararentur. Ita, litteris acceptis, quum in oppi-
 dum reversi essent, qui mittere glandem scriptam so-
 lebant, insequenti tempore duo Lusitani fratres trans-
 fugæ nunciarunt quam Pompejus concionem habuisset:
quoniam oppido subsidio non posset venire, noctu ex adver-
sariorum conspectu se deducerent ad mare versum: unum
respondisse, ut ¹ potius ad dimicandum descenderent, quam
signum fugæ ostenderent: tum, qui ita locutus esset, ju-
 6 gulatum. Eodem tempore tabellarii ejus deprehensi,
 qui ad oppidum veniebant, quorum litteras Cæsar op-
 pidanis objecit, &, qui vitam sibi peteret, jussit tur-
 7 rem ligneam oppidanorum incendere: id si fecisset, ei
 se promissit omnia concessurum: quod difficile erat fa-
 8 ctu, ut eam turrem sine periculo quis incenderet. Ita
 *** facturus de ligno quum propius accessisset, ab op-
 pidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nunciavit,
 Pompejum, & Labienum, de jugulatione oppidano-
 rum indignatos esse.

1 XIX. Vigilia secunda propter multitudinem telo-
 rum turris lignea, quæ nostra fuisset, ² ab imo vitium
 2 fecit, usque ad tabulatum secundum & tertium. Eo-
 dem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrim
 nostram, ut superiorem, incenderunt: idcirco quod
 3 ventum oppidani secundum habuerunt. Insequenti lu-
 ce materfamilias de muro se dejecit, & ad nos transi-
 lit, dixitque ⁴ se cum familia constitutum habuisse,

ut

1. Potius — jugulatum] MS. Norv. exhibet potius ad dimicandum descenderet, quam signum fugæ ostenderet; cum, qui ita locutus esset, jugulatum. Ad vocem ultimam quod attinet, melius, ut opinor & rectius Davies.
 2. Ita ** facturus de ligno] Lacuna antiqua. MSS. duo Thuan. (ut & MS. Norv.) habent ita fume crure de ligno, unde lego ita fume crure deligato: ne enim in urbem fugeret,

longo fume Cæsariani erus vinxerant. Goduin.

3. Ab imo vitium fecit] Edificium virum facere dicunt Jurisconsulti cum ruinam minatur. l. xxviii. §. ult. & l. xxx. D. locati. Bran.

4. Se cum familia] Ita hæc refert Jul. Celsus vit. Cæs. p. 241. Matrona è muro desiliens dixit se cum ancilla sua statuisse transfugere; legitur in nostro se cum familia &c. li-

cet

ut una transfugerent ad Cæsarem; illam oppressam & jugulatam. Hoc præterea tempore tabellæ de muro ⁴
 sunt dejectæ, in quibus scriptum est inventum: ¹ L. Minutius Cæsari: Si mihi vitam tribuis, quoniam a Cn. Pompejo sum desertus, qualem me illi præstiti, tali virtute & constantia futurum me in te esse præstabo. Eodem tem- ⁵
 pore oppidanorum legati, qui antea exierant, Cæsarem adierunt, si sibi vitam concederet, sese insequen- ⁶
 ti die oppidum esse dedituros. Quibus respondit, se Cæsarem esse, fidemque præstiturum. Ita ante diem xi Kalend. Martii oppido potitus Imperator est appella-
 tus.

XX. Et Pompejus, ex perfugis quum deditionem ¹
 oppidi factam esse scisset, castra movit Ucubim veri-
 fus: ² sed circum ea loca castella disposuit, & munitionibus se continere coepit. Cæsar movit, & propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatorum ²
 unus ex legione vernacula ad nos transfugit, & nunciavit, Pompejum oppidanos Ucubenses convocasse, iisque imperavisse, ut, diligentia adhibita, perquire-
 rent, qui essent suarum partium, itemque adversario-
 rum victoriæ: fautores. ³ Hoc præterito tempore, in ³
 oppido, quod fuit captum, servus est prehensus in cu-
 niculo, quem supra demonstravimus, dominum jugu-
 lasse: is vivus est combustus. Idemque temporis cen- ⁴
 turiones loricati iix ad Cæsarem transfugerunt ex le-
 gione

et enim familia dñe pluribus servis dicatur, unicus eo nomine non designatur. Vide Titr. de verb. signif. §. xl. Davies.

1. L. Minutius] Codex Fulvii Ursini, L. Munatius. Dio lib. xliiii. pag. 230. & Valerius Maximus lib. ix. cap. ii. licet Flaccus ab altero cognominetur, ab altero Plancus, ut supra lib. de bell. Alexand. cap. lxi. Ciaccin.

2. Sed circum ea loca] Discretiva conjunctio huc nonn convenit. Scribe

ex MS. Norvic. & circum ea loca, quod etiam Joan. Glandorpio ex conjectura placuit. Davies.

3. Hoc præterito tempore] Non necesse est, ut cum Joan. Glandorpio eumque secuto Joan. Goduino reponeamus hoc præterea tempore; nam (præterquam quod phrasia altera nostro est usitatissima. Vide supra capp. xi, & xiv.) redit auctor ad id quod accidit, oppido in deditio- nem recepto. Idem.

gione vernacula, & equites nostri cum adversariorum
equitibus congressi sunt, & faucii aliquot occiderunt
5 ex levi armatura. Ea nocte speculatores prehensi servi
III, & unus ex legione vernacula. Servi sunt in cru-
cem sublatis, ¹ militibus cervices abscissæ.

XXI. Postero die equites cum levi armatura ex ad-
versariorum castris ad nos transfugerunt. Et eo tem-
pore circiter XI equites ad aquatores nostros excu-
runt: nonnullos interfecerunt, item alios vivos ab-
duxerunt. Ex equitibus capti sunt equites XIX. Inse-
quenti die Pompejus securi percussit homines LXXIV,
qui dicebantur esse fautores Cæsaris victoriæ. Reliquos
in oppidum iussit deduci, ex quibus effugerunt CXX,
& ad Cæsarem venerunt.

XXII. Hoc præterito tempore, qui in oppido At-
gva² Bursavolenses capti sunt, legati profecti sunt
cum nostris, uti rem gestam Bursavolensibus referrent,
quid sperarent de Cn. Pompejo, quum viderent hospi-
tes jugulari: præterea multa scelera ab iis fieri, qui
2 præsidii causâ ab his reciperentur. Qui quum ad op-
pidum venissent, nostri, qui fuissent equites Rom. &
senatores, non sunt ausi introire in oppidum, præter-
3 quam qui ejus civitatis fuissent. Quorum responsis ul-
tro citroque acceptis, & redditis, quum ad nostros se
reciperent, qui extra oppidum fuissent, illi de præsi-
dio insecuti, ex aversione legatos jugularunt. Duo re-
liqui

Y. *Mitibus cervices abscissa*] At unus tantum captus est miles. Reponendum igitur ex edit: Rom. Ven. Beroald, *militi cervices abscissa*, more antiquo, quo *cervices* pluraliter tantum esserent. *Quintilianus* Infir. Orat. lib. viii. cap. iii. pag. 392. ed. Oxon. *Cervicem* videtur *Hortensius* primus dixisse, nam vet. pluraliter appellabant. In eandem sententiam dixit Varro L. L. lib. vii. p. 87. & lib. ix. p. 142. Sic etiam lo-

quantur boni auctores. Scriptor ad
Herennium lib. III. cap. xv. Si erit
in demonstratione sermo, paululum corpus
à cervicibus demitteretur. Vide &
Terentium Heaut. Act. II. Sc. II,
131. Davies.

I. *Burfa volentes*] V. C. *Burfa-
nenses*. Lego *Ursaonenses*, nam id op-
pidum inferius dicitur *Ursa*, & *Pla-
nia* lib. III. cap. I. *Urse*; sed *Ur-
sae* apud eum potius legerem. *A-
acco*.

liqui, qui ex eis fugerunt, Cæsari rem gestam detulerunt, ¹ & speculatores ad oppidum Ateguam miserunt. Qui quum certum comperissent ² legatorum responsa ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab oppidanis concursu facto, cum, qui legatos jugulasset, lapidare, & ei manus intentare coeperunt: illius opera se perisse. Ita vix periculo liberatus petiit ab oppidanis, ⁵ ut ei liceret legatum ad Cæsarem proficisci: illi se satisfacturum. Potestate data, quum inde esset profectus, ⁶ præsidium comparato, quum bene magnam manum fecisset; & nocturno tempore per fallaciam in oppidum esset receptus, jugulationem magnam facit: principibus, qui sibi contrarii fuissent, interfectis, ³ oppidum in suam potestatem recipit. Hoc præterito tempore, servi transfugæ nuntiaverunt, ⁴ oppidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, nisi discinctum: ⁵ iccirco quod ex quo die oppidum Ategua

1. Et speculatores] Oratio caret nominativo. Proinde non invitus legerim: *Ursaenenses vero speculatores miserunt &c. Glandorp.*

2. *Legatorum responsa ita esse gestis*
Joan. Glandorpio legendum videtur
iuxta legatorum responsa omnia ita esse
gesta; Jof. autem Scaliger, eumque
secutus Joan. Goduinus duas primas
voces ex interpretatione natas ar-
bitrantur. Porius scribendum existi-
matur *legatorum responsa*, quæ mi-
nime est mutatio, ex eâ tamen
sensu commodus exurgit. *Davies.*

3. Oppidum in suam potestatem recipi.] Sic restitui ex MS. Norwic. & edit. Rom. Ven. Beroald. nam in vulg. recepit. Scio equidem in verbis eadem tempora non semper esse conjuncta. Virgilius *Æn.* 11, 12.

*Quamquam animus meminisse horret,
luctuque refugit.*

Ad quem locum *Servius* ita notat:
Propter metrum, pro præfenti præteriti-
um posuit. *Silius Italicus* lib. vi,
265.

—Torsi telum, atque ingentia velox
In memet savi serpentis prœlia verto;
ubi tempora, κακοφωνίας vitandæ
causâ, mutavit. Quoniam igitur
id perraro factum, & præcipue quid-
dem à Poëtis, nos veteribus Codd.
nisi, χερσιν discrepantibus hic &
alibi iustulimus. Davies.

4. *Oppidanorum bona vendere*, nè cui &c.] MS. *Norwic.* exhibet *Oppidanorum bona vendi*, nè cui &c. Legendum puto *oppidanorum bona vendi*, nec cui extra vallum licere exire, nisi disincto, seu laxis vestibus, quod ut parum virile, ita inter pœnas militares numeratum. Vide *Just. Lipsium* Mil. Rom. lib. v. Dial. xviii. pag. 389. *Idem.*

5. *Idcirco quod*] Ultima vox proprius est otiosa, quare vel delenda ex fide editionum Rom. Ven. Beroald. vel potius legendum *idcircoque*, ut habet ed. Rob. Stephani A. D. 1544, *Idem.*

gua esset captum, metu conterritos complures profugere in Bethuriam, neque sibi ullam spem victoriæ propositam habere; ut si quis ex nostris transfugerit, in levem armaturam conjici, eumque non amplius XVI accipere.

- 1 XXIII. Insequenti tempore Cæsar castris castra contulit, & brachium ad flumen Salsum ducere coepit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco adversariorum decucurrerunt: 2 nec detinentibus * nostris, multis telis injectis, complures vulneribus afficere. Hic tamen, ut ait Ennius, *nostris cessere parumper*. Itaque, præter consuetudinem, quum à nostris animadversum esset cedere, centuriones ex legione v flumen transgressi duo restituerunt aciem; acriterque eximia virtute plures quum agerent; ex superiore loco multitudo telorum alter eorum concidit. Ita, quum is compar proelium facere coepisset, & quum undique se circumveniri 3 animum advertisset, 6 parumper ingressus pedem offendit. Hujus concidentis viri casu passim audito, quum complures adversariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiore loco adversarios ad vallum agere coeperunt. 7 Ita, dum cupidius intra præsidia illorum student cædem facere, & turmis, & levi armatura sunt interclusi: quorum nisi summa virtus fuisset, vivi capti essent; nam & munitione præsidii ita coangustabantur,

1. Non amplius XVI] Non est dubium, quin in bellis civilibus plus numeratum sit militi, quam in aliis expeditionibus, aut pacis tempore, cum juxta leges & præscripta majorum teneretur exercitus. Certe sub Tiberio, composita Repub. non nisi decem asses in diem solitos accipere milites, tradit gravis auctor Cornelius Tacitus. Apparet autem Pompeium per ambitionem, & quia partibus suis sic conducebat, duplum,

id est, vicenos asses, numerasse. Porro levi armaturæ & transfugas, quod ii pro iustis militibus non haberentur, nec in legione militarent, tantum dedisse asses sedecim. Glandorp.

2. Nec detinentibus * nostris] Legendum, *desinentibus*, ut intelligas in opere perstitisse. Idem.

3. Animum advertisset] Ita MS. Norwic. In vulgatis erat *animadvertisset*. Davies.

ut equites spatio intercluso vix se defendere possent. Ex his utroque genere pugnae complures sunt vulneribus affecti, in quis etiam 2 Clodius Aquitius: inter quos ita cominus est pugnatum, ut ex nostris, præter 11 centuriones, sit nemo desideratus, gloria se effeferentes.

XXIV. Postero die ab Soricaria utræque convenire copiae. Nostri brachia ducere coeperunt. Pompejus, 2 quum animadverteret, castello se excludi Aspavia, quod ab Ucubi millia passuum v distat, hæc res necessario vocabat, ut ad dimicandum descenderet: neque 3 tamen æquo loco sui potestatem faciebat, sed ex grumo excelsum tumulum capiebat, usque eo, ut necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo facto, 4 quum utrorumque copiae tumulum excellentem petissent, prohibiti à nostris sunt, 3 dejectique planitie: quæ res secundum nostris efficiebat proelium. Unde 5 que autem cedentibus adversariis, nostri magna in cæde

1. Ut equites spatio intercluso vix se defendere possent] Legendum ex MS. Norwic. & edit. Ven. Beroald. ut *egres spatio intercluso vix se defendere possent*, quod elegantius est, quam fert Librariorum captus. Davies.

2. Clodius Aquitius] Parisienses, *Clodius Aquitius*. Fecit hæc varietas, ut de mendo cogitarem. Quia in suspicionem cum essem, reperi in antiquis marmoribus, Avitum cognomen esse Clodiorum. Nihil igitur dubito, quin ita hoc loco emendandum sit.

Romæ, in domo Cælia.

D. M.

CLODIÆ

AVITÆ

HEREDES

EX TESTAMENTO

In ædibus Arberinorum.

D. M.

TI. CLAUDIO

FELICI PATRI ET

CLAUDIÆ

PRIVATE MATRI
TI. CLAUDIVS. AVITVS
FILIVS. OPTIMVS
PARENTIBVS.

Cum vero hoc cognomen non admodum frequens apud veteres sit, inde factum est, ut mendose quandoque scriptum reperiat. Ald. Mandi.

3. Dejectique planitie] Joan. Glandorpianus, & Joan. Godwinus reponunt *dejectique in planitiem*; sed scribendum *dejectique planitie*, quod idem est ac *in planitiem*. Virgilius Æn. v, 451.

It clamor celo —

Noster hujusce libri cap. XVI. Multisque vulneribus affectos oppido representant. Sic & cap. XIII. ex MS. Norwic. legerim *quum oppido revertissent*, ubi in vulg. *quum in oppido reverti essent*; nam paullo infrequentiores loquendi formulas semper mutarunt Librarii. Davies.

de versabantur: quibus mons, non virtus, saluti fuit: quo subsidio tunc, nisi advesperasset, à paucioribus nostris omni auxilio privati essent: nam ceciderunt ex levi armatura CCCXXIV: ex legionariis CXXXIX: præterquam quorum arma & spolia sunt allata. Ita pridie centurionum interitio hac adversariorum poena est litata.

- XXV. Insequenti die, pari consuetudine quum ad eundem locum ejus præsidium venisset, pristino illo suo utebantur instituto: nam præter equites nullo loco æquo se committere audebant. Quum nostri in opere essent, equitum copiarum concursus facere cœperunt; simulque vociferantibus legionariis, quum locum effugarent, ut consueti insequi existimare possent, se paratissimos esse ad dimicandum, nostri ex humili convalle bene longe sunt egressi, & planitia iniquiore loco constiterunt. Illi tamen procul dubio ad congregiendum in æquum locum non sunt ausi descendere, præter unum Antistium Turpionem, qui fidens viribus, ex adversariis sibi parem esse neminem cogitare cœpit; hic, ut fertur, Achilles Memnonisque congressus. Q. Pompejus Niger, eques Romanus Italicensis, ex acie nostra ad congregiendum progressus est. Quoniam ferocitas Antistii omnium mentes converterat ab opere ad spectandum, acies sunt dispositæ: nam inter

1. *Cogitare cœpit*] MS. Norvic. *agitare cœpit*, quæ ratiore est locutio, ac proinde recipienda. Curtius lib. VI. cap. IV. 9. Agitasse Darium, custodiam corporis sui, contra jus fasque, peregrino militi tradere. Plinius Pan. cap. IV. Sape ego mecum, P. C. tacitus agitavi. Vide & Livium I. XXI. cap. XXVI. Davies.

1. Hic, ut fertur, Achilles Memnonisque congressus. Q. Pompeius Niger &c.] MS. Norvic. exhibet hic, ut fertur, Achilles Memnonisque congressus. Contra quem Pompeius Niger &c.

unde, ut sensus eliciatur, transpositis sententiis, legendum *agitare cœpit*; contra quem Pompeius Niger ad congregiendum progressus. Hic, ut fertur, Achilles Memnonisque congressus; quo proverbio pugnam inter fortissimos institutam denotari existimo, Memnon enim, licet tandem ab Achille trucidatus, maximarum virium summique animi fuisse perhibetur à Quinto Smyrneo, qui hoc prælium fuisse & eleganter describit lib. II. Iliad. vl. 395. seqq. Idem.

bellatores principes dubia erat posita victoria, ut prope videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. Ita avidi cupidique suarum quisque partium, expertorum virorum fautorumque voluntas habebatur. Quorum virtute alacri quum ad dimicandum in planitiem se contulissent, scutorumque laudis insignis præfulgens opus cœlatum, quorum pugna esset prope profecto dirempta, nisi propter equitum concessum, ut supra demonstravimus, levis armatura præsidii causa non longe ab opere castrorum constitisset. Ut nostros equites in receptu, dum ad castra redeunt, adversarii cupidius sunt insecuti, universi, clamore facto, impetum dederunt. Ita metu perterriti, quum in fuga essent, multis amissis, in castra se recipiunt.

- XXVI. Cæsar, ob virtutem, turmæ Cassianæ donavit millia XII, & præfecto torques aureos II, & levi armaturæ millia X. Hoc die A. Bæbius, & C. Flavius, & A. Trebellius equites Romani Astenses argento prope tecti equites ad Cæsarem transfugerunt: qui nunciaverunt equites Romanos conjurasse omnes, qui in castris Pompeji essent, ut transitionem facerent: servii indicio omnes in custodiam esse conjectos, è quibuss, occasione capta, se transfugisse. Item hoc die litteræ sunt deprehensæ, quas mittebat Ursanem Cn. Pompejus: S. V. G. E. V. Et si, prout nostra

1. *Quisque partium, * expertorum virorum* — nisi propter equitum concessum] Hæc omnia adeo sunt corrupta & mutila, ut demonium sit, non homo, qui ex iis sensum aliquem possit extrudere. Quod solum possum, variantes lectiones exhibebo. MS. Norvic. *Quisque ex partium virorum, fautorumque voluntate habebantur. Quorum virtute alacri quum ad dimicandum in planitiem se contulissent, scutorum laudis insignia præfulgens opus cœlatum, quorum pugna esset profecto directæ, nisi propter equitum consensum: nihillo quidem sani-*

us, quam vulgè à quibus editur. Rom. Ven. Beroald. non abeunt. Davies.

2. *Argento prope tecti equites*] Joan. Glandorpheus reponit *argento prope tecti equis*; sed ex MS. Norvic. legendum *argento prope tecti equos*, qui notissimus est Hellenismus. Non interitum sum nesciunt, equites pro equis poni posse. Vide quæ notavit vir clarissimus Janus Brunkhusius ad Propertii lib. IV. Eleg. III. 38. Id tamen hic loci durissimum videtur, eandem enim vocem diverso sensu paullo ante adhibuit noster. Idem.

3. *S. V. G. E. V.]* Hæ litteræ denotant,

felicitas, ex sententia adversarios adhuc propulso habemus; tamen, si a quo loco sui potestatem facerent, celerius, quam vestra opinio est, bellum confecissem. Sed exercitum tironum non audent in campum deducere, nostrisque adhuc freti praesidiis bellum ducunt; nam singulas civitates circumfident: inde sibi commeatus capiunt. Quare & civitates nostrarum partium conservabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes in animo habeo ad vos mittere. Profecto nostro commeatu privati, necessario ad dimicandum descendunt.

XXVII. Insequenti tempore quum nostri temere in opere distenti essent, equites in oliveto, dum lignantur, interfecti sunt aliquot. Servi transfugerunt, qui nuntiaverunt a. d. III Nonarum Martii proelio, ad Soritiam quod factum est, ex eo tempore metum esse magnum, & Attium Varum circum castella praesse. Eo die Pompejus castra movit; & contra Hispalim in oliveto constitit. Caesar priusquam eodem est profectus, luna hora circiter vi visa est. Ita castris motis Ucubim praesidium, quod Pompejus reliquit, iussit ut incenderent, & deusto oppido in castra majora se reciperent. Insequenti tempore Ventisfonte oppidum quum oppugnare coepisset, deditione facta, iter fecit in Carrucam: contra Pompejum castra posuit. Pompejus oppidum, quod contra sua praesidia portas clausisset,

notant, si valetis, gaudeo, ego valeo. Sic Dolabella in Epist. ad Ciceronem Fam. lib. ix. Ep. ix. S. V. G. V. ut frustra sint Barn. Brissonus Form. lib. viii. & Pet. Ciacconius, qui reponunt S. V. B. E. E. V. licet ea quidem usitator formula. Vide & Just. Lipsium Inst. Epist. cap. iii. Davies.

1. In animo habeo] Ex Cod. Ciaccon. & edit. Steph. praepositionem restitui, quam omittunt vulg. Idem.

2. Contra Hispalim] In vulg. cir-

ca Hispalim; sed lectionem à me receptam exhibent MS. Norvic. & edit. Rom. Ven. Beroald. quam etiam Gerardus G. J. F. Vossius ad Valerii Paterni lib. ii. cap. lxxvi. ex Cod. Petav. recipiendam censuit. Contra Hispalim idem notat ac è regione Hispalis. Caesar lib. i. B. C. cap. lvi. He ad insulam, quae est contra Massiliam, stationes obtinebant. Ac lib. iii. B. C. cap. xxiii. Insulamque; quae contra Brundisium portum est, occupavit. Sic &, inter alios, Virgilius Aen. i, 17. Idem.

fisset, incendit: milesque, qui fratrem suum in castris jugulasset, interceptus est à nostris, & fusti percussus. Hinc itinere facto, in campum Mundensem quum esset ventum, castra contra Pompejum constituit.

XXVIII. Sequenti die quum iter facere Caesar cum copiis vellet, renunciatum est ab speculatoribus, Pompejum de III vigilia in acie stetisse. Hoc nuncio allato, vexillum proposuit. Iccirco enim copias eduxerat, quod Versaonensium civitati fuissent fautores: antea litteras miserat, Caesarem nolle in convallem descendere, quod maiorem partem exercitum tironem haberet. Haec litterae vehementer confirmabant mentes oppidanorum. Ita hac opinione fretus totum se facere posse existimabat: etenim & natura loci defendebatur, & ipsius oppidi munitione, ubi castra habuit constituta; namque, ut superius demonstravimus, loca excellentia tumulis contineri; interim nulla planities dividit.

XXIX. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. Planities inter utraque castra intercedebat, circiter millia passuum v, ut auxilia Pompeji duabus defenderentur rebus, oppidi excelsi, & loci natura. Hinc dirigens proxima planities aequabatur: cujus

3. Fusti percussus] Intelligit Fustuarium, ut Cicero vocat Philip. iii. de quo Polybius lib. vi. cap. xxxv. Το δὲ τὸ ἐυλακώπας ἐστὶ τοιαῦτον. Λαλῶν ἔλατο ὁ χιλιάρχος, τούτω τὸ κατανεῖναι ὅσον ἡφάτο μόνον. Οὐ γνομένη, πάλιν αὖ τὸ ἐξελπίσθαι τῶν τοῖς ἐλάτοις τοῖς τοῖς ἀλλοῖς, ὡς αὐτὸ τὸ ἐξελπίσθαι καὶ ἀδύνατον. Livius lib. v. cap. vi. Fustuarium mentur, qui signa relinquit, aut praesidio decedit. Brantius.

2. Quod Versaonensium civitati fuissent fautores] Legendum credo: Quod Versaonensium civitati utt sibi essent fautores. Educebat enim copias extra vallum, ut confirmaret, quod litteris scripserat, per Caesarem stare,

quo minus averteretur. Hanc enim si teneret opinionem, sperabat oppidanos sibi fautores. Ciaccon.

Ibid. Joan. Glandorpius reponit quod Versaonensium civitati, qui erant fautores, &c. Jos. autem Scaliger & Joan. Godwinus vocem ultimam cum penultima è margine in textum irrepsisse contendunt. Edit. Rom. Ven. Beroald. exhibent quod Versaonensium civitati fuissent fautores. Fausto antea litteras &c. Eandem lectionem in suo Cod. invenit Jul. Celsus, qui p. 242. ait Pompeius Fausto scripserat, qui, quantum intelligi datur, intra oppidum erat, Caesarem &c. Nec sane causa est, cur ea vox rejicula habeatur. Davies.

cujus decursum antecedeat rivus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitatem; nam palustri & voraginoso solo ¹ currebat ² ad dextram partem. Et Cæsar, quum aciem directam vidisset, non habuit dubium, quin media planitie in æquum ad dimicandum adversarii procederent. Hoc erat in omnium conspectu. Huc accedebat, ut locus illa planitie equitatum ornaret, & diei, Solisque serenitas: ut mirificum & optandum tempus prope ab Diis immortalibus ³ illud tributum esset ad prælium committendum. Nostri lætari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res fortunæque omnium deducerentur, ut, quidquid ⁴ post horam casus tribuisset, in dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum procedunt: id quod adversarios existimabamus esse facturos; qui tamen à munitione oppidi ⁵ passibus longius non audebant procedere, in quo sibi prope murum ⁶ adversarii constituebant. Itaque nostri procedunt. Interdum æquitas loci adversarios efflagitabat, ut tali conditione contenderent ⁷ ad victoriam: neque tamen illi à sua consuetudine ⁸ decedebant, ut aut ab excelso loco, aut ab oppido, discederent. Nostri pede pressio propius rivum quum appropinquassent, adversarii patrocinari loco iniquo non desinunt.

² XXX. ⁹ Erat acies ¹⁰ XIII aquilis constituta, quæ lateri

¹. Currebat ad dextram partem] Reponendum crediderim ex MS. Norvic. currens erat, qui Hellenismus est, optimis scriptoribus non ignotus. Cicero in Orat. p. 204. ed. Lambin. Est enim, ut scis, quasi in extrema pagina Phædri his verbis loquens Socrates. Virruvius Archit. lib. II. cap. I. Phryges vero, qui campestribus locis sunt habitantes. Adi & I. Casaubonum ad Capitolini Anton. Philol. cap. XX. Davies.

². Ad dextram partem] Pro his vocibus Cod. Ciaccon, repræsentat ad

extremum; MS. autem Norvic. ad dextrum, cujus Glossema est vulgaris lectio. Idem.

³. Adversarii constituebant] MS. Norvic. vocem interponit, quæ in textum recepta, integer est sensus. Ex eo igitur lege adversarii prælium constituebant. Idem.

⁴. Decedebant] Sic legendum, non discedebant, quod in edit. Idem.

⁵. Erat acies XIII aquilis constituta] Id est, totidem legionibus. Has enim ipsas per aquilas numerabant, & legionis totius aquila fuit, hoc est,

lateribus equitatu tegebatur, cum levi armatura milibus VI. Præterea auxiliares accedebant ¹ prope alterum tantum. Nostri præsidia LXXX cohortibus, & ² IIX millibus equitum. Ita, quum in extrema planitie iniquum in locum nostri appropinquassent, paratus hostis erat superior, ut transeundi superius iter vehementer esset periculosum. Quod quum à Cæsare esset animadversum, ne quid temere culpa sua sequius admitteretur, ³ eum locum definire cœpit. Quod quum ⁴ minimum auribus esset objectum, moleste & acerbè accipiebant se impediri, quo minus prælium conficere possent. Hæc mora adversarios alacriores efficiebat, Cæsaris copias timore impediri ad committendum prælium. Ita se efferentes iniquo loco sui potestatem faciebant, ⁵ ut magno tamen periculo accessus eorum haberetur. Hic Decumani suum locum cornu ⁶ dextrum tenebant, sinistrum IIX, & V legio, itemque cetera auxilia, & equitatus. Prælium clamore facto committitur.

XXXI. Hic: etsi virtute nostri antecedeant, adversarii loco superiore defendebantur acerrime, & vehemens fiebat ab utrisque clamor, ⁷ telorumque missu concursus, sic, ⁸ ut prope nostri diffiderent victoriæ: con-

est, alitis ejus effigies sive corpus ex argento vel auro, summæ peritæ insistent, & pede altero fulmen sæpe tenens. Brant.

¹. Prope alterum tantum] Ita ut auxiliares reliquarum copiarum numerum tantum non adæquarent. Livius lib. I. cap. XXXVI. Alterum tantum adjecit. Mitius Felix Octav. p. 37. Mox alterum tantum admonitus adjunxit. Vide & Corn. Nepotem Eumen. cap. VIII, s. Davies.

². Eum locum definire cœpit] Nimirum ut milites ipsius nosset, quatenus progrediendum esset, dum hostem insequeretur. Rhellican.

³. Ut magno tamen periculo] Ad-

versativam particulam huc non convenire advertit Joan. Glandorpins, qui reponendum duxit ut magno in periculo; MS. autem Norvic. exhibet ut magno cum periculo, quæ lectio sana est & sincera. Davies.

⁴. Telorumque missu concursus] Sic recte exhibent MS. Norvic. & edit. Rom. Ven. Beroald. cum in vulg. telorumque missus perperam legeretur. Idem.

⁵. Ut prope nostri diffiderent victoriæ] Profecto sic se res habebat. Veterani namque XIV annis vincere sueti, retrocedere cœperunt. Etsi autem nondum fugerent, apparebat tamen pudore magis quam virtute.

- 2 congressus enim & clamor, quibus rebus maxime hostes conterrentur, in collatu pari erant conditione. Itaque ex utroque genere pugnae, quum parem virtutem ad bellandum contulissent, pilorum missu fixa cumulatur, & concidit adversariorum multitudo. Dextrum demonstravimus Decumanos cornu tenuisse, qui etsi erant pauci, tamen, propter virtutem, magno adversarios timore eorum opera afficiebant, quod à suo loco hostes vehementer premere coeperunt, ut ad subsidium, ne ab latere nostri occuparentur, legio adversariorum transduci coepta sit ad dextrum. Quae simul est mota, equitatus Caesaris sinistrum cornu premere coepit. At ii eximia virtute proelium facere incipiunt, ut locus in acie ad subsidium veniendi non datur. Ita, quum clamori esset intermixtus gemitus, gladiatorumque crepitus auribus oblatus, imperitorum mentes timore praepediebat. ² Hic, ut ait Ennius, ^{pede}

tute resistere. Hic Caesar alegato equo, cassideque projecta, ut ab omnibus noscitur, occurrit in primam aciem, ac compellatis militibus, viderent quid facerent, se non nisi victorem in castra reversurum, tanto impetu in hostes irruit, ut per decem pedes eos loco propelleret. Ita animis suorum erectis, & acie restituta, cum Labienus nonnullas cohortes suis alibi laborantibus subsidio mitteret; Caesar, ut erat vir callidissimus, fugere hostes exclamavit. Ea voce milites exhilarati, fortius incubuerunt. Pompeiani dum suos fugere credunt, nec jam amplius adversariorum vim sustinent, in fugam convertuntur. Ita parva victoria est. Caesar post pugnam ad suos conversus, alias pro victoria se, tum primum pro vita & salute dimicasse dixit. Hae ab auctore nostro, quisquis fuit, praetermissa, cum magno consensu à Velleio Paterculo, Floro, Tremino, Plutarcho, & Appiano tra-

dantur, nentiquam transseunda duximus. Glandorp.

1. Ne ab latere nostri occuparentur] Sensus postulat, ut scribamur occuparent, quemadmodum est in MS. Norvic. & edit. Rom. Ven. Eadem lectio è 11. MSS. Tuscan, hausta, Joani. Goduino placuit. Davies.

2. Hic, ut ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma] Ennium mihi locum consultus ostendit vir interioribus literis eruditissimus And. Schottus, quem honoris causa nomino, ex Homero conversum esse Iliad. γ.

ἄσπετος ἀπ' ἀσπίδος ἰσπεδὶ, νέκυν νέκυν, ἀνέκον δ' ἀνέκον.

Quomodo & A. Furii apud Macrobinum lib. vi. Satur. cap. 111. ex eodem Homero:

Pressatur pede pes, mucro mucrone, viro vir,

Maro quoque x. Aen. vl. 360.

— Haret pede pes, densusque viro viro.

Sed neutrum Homere hic patem esse. Cui.

pede premitur, armis teruntur arma; adversariosque vehementissime pugnantes nostri agere coeperunt, quibus oppidum fuit subsidio. Ita ipsi Liberalibus fusi 8 fugatique non superfuissent, nisi in eum locum confugissent, ex quo erant egressi. In quo proelio ceciderunt millia hominum circiter xxx, & si quid amplius: praeterea Labienus, Attius Varus, quibus occisis utrisque funus est factum: itemque equites Rom. partim ex urbe, partim ex provincia ad millia 111. Nostri desiderati ad hominum ∞ partim peditum, partim equitum, faucii ad D. Adversariorum aquilae sunt ablatae xiii, & signa, & fascies. Praeterea duces belli xvii capti sunt. Hos habuit res exitus.

XXXII. Ex fuga hac quum oppidum Mundam sibi 1 constituerent praesidium, nostri cogebantur necessario eos circumvallare. 2 Ex hostium armis, pro cespite cadavera collocabantur, scuta & pila pro vallo, * insuper occisi, & gladii, & mucrones, & capita hominum ordinata, ad oppidum conversa universa hostium timorem, virtutisque insignia * proposita viderent, & vallo circumcluderentur adversarii * ita Galli tragulis jaculisque oppidum ex hostium cadaveribus sunt circumplexi, oppugnare coeperunt. Ex hoc proelio Valerius 3 adolescens, Cordubam cum paucis equitibus fugiens, Sex.

Critici judicarunt, auctore eodem Macrobio lib. v. cap. xiii. Bram.

Ibid. Imitatur & Silius Italicus lib. iv. 354. & ix. 322. Metri autem gratia Paulus Merulla fragm. Ennii p. 40. rescribit

— Pes premitur pede, & arma teruntur Armis. —

Sed sexcentis exemplis demonstrare possum, soluta orationis scriptores, cum Poetas laudent, metri esse negligentiores; adeo ut, an manu critica sit opus, nesciam. Davies.

1. Ipsi Liberalibus 7 Liberalia celebrantur Romanis decimo Calen-

das Aprilis, teste Ovidio Fast. iii. Plutarchus scribit, eodem die proelium apud Mundam gestum, quo Pompeius ante quadriennium ab urbe fugerat. Glandorp.

2. Ex hostium armis — circumplexi] Hae praeter tam corrupta est & mutila, ut auctoris verba coniciendo assequi non sit meum. Ex iis tantum colligitur è congestis cadaveribus aggerem effectum esse, quae pilis jaculisque confixa inter se tenebantur, quae verba sunt Flori lib. iv. cap. 11. 85. Vide & Valerium Maximum lib. vii. cap. vi. 5. ac Julium Celsum p. 244. seq. Davies.

Sex. Pompejo, qui Cordubæ fuisset, rem gestam re-
fert. Cognito hoc negotio, ¹ quos equites, quod pec-
unia secum habuit, eis distribuit, & oppidanis di-
xit, se de pace ad Cæsarem proficisci, & secunda vi-
gilia ab oppido discessit. Cn. Pompejus autem cum e-
quitibus paucis, nonnullisque peditibus ad navale præ-
sidium parte altera contendit Cartejam, quod oppidum
abest à Corduba millia passuum CLXX. Quo quum ad
octavum milliarium venisset, P. Calvitius, qui castris
antea Pompeji præpositus esset, ejus verbis nuncium
mittit, *quum minus belle haberet, ² ut mitterent lecticam,
qua in oppidum deferri posset.* Litteris missis, Pompejus
Cartejam defertur. Qui illarum partium fautores essent
conveniunt in domum, quo erat delatus; (qui arbitra-
ti sunt clanculum venisse) ut ab eo, quæ vellent, de
bello requirerent. Quum frequentia venisset, dele-
ctica Pompejus eorum in fidem confugit.

¹ XXXIII. Cæsar ex prælio munitione circumdata,
Cordubam venit: qui ex cæde eo refugerant, pontem
occupaverunt. Quum eo esset ventum, convivari cœ-
perunt, *nos ex prælio paucos superesse: quo confugeremus?*
³ Ita pugnare cœperunt de ponte. Cæsar flumen transje-
cit, & castra posuit. ³ Scapula totius seditionis familiæ
& libertinorum caput, ex prælio Cordubam quum

¹. Quos equites, quod pecunia secum
habuit, eis distribuit] Hæc barbara
prorsus & incondita est constructio.
Editt. Rom. Ven. Beroald. repræsen-
tant quos equites secum habuit, quod
pecunia secum habuit, eis distribuit, ac
ita etiam testante Joan. Goduino,
MSS. 11 Thmanai; nec sane illa le-
ctio in scriptore tam horrido pro-
fus est aspernanda. MS. Norvic. ex-
hibet quos equites secum habuit, hic
quod secum pecunia, eis distribuit, un-
de minima mutatione rescribendum
putem quos equites secum habuit is,
quod secum pecunia, eis distribuit, qui
rofundior, nisi me fallit animus,

& auctore Romano dignior est lo-
quendi modus. Davies.

². Ut mitterent lecticam] Sic repo-
sui ex MS. Norvic. eandemque le-
ctionem in Cod. Thman. reperit Joan.
Goduinus. In vulg. ut mittere lecti-
cam; male: non enim singulari com-
pam homini, sed ipsi Carteien-
bus hunc nuncium misit Cn. Pom-
peius. Davies.

³. Scapula] T. Quintii Scapula, ut
totius belli concitatoris, memine-
runt Cicero ep. lib. IX. ad Dolabel-
lam, & Dion. lib. XLIII. p. 211.
Glandorp.

venisset, familiam & libertos convocavit, pyram sibi
exstruxit, cœnam afferri quam opimam imperavit, i-
tem optimis ¹ insternendam vestimentis: pecuniam &
argentum in præsentia familiæ donavit. Ipse de tem-
pore cœnavit; ^{*} refinam & nardum identidem sibi in-
fundit. Ita novissimo tempore servum jussit, & liber-
tum, qui fuisset ejus concubinus, alterum se jugula-
re, alterum pyram incendere.

XXXIV. Oppidani autem, simul Cæsar castra con-
tra oppidum posuit, discordare cœperunt usque eo, ut
clamor in castra nostra perveniret, fere inter Cæsaria-
nos, & inter Pompejanos. Erant hic legiones, quæ ex
perfugis conscriptæ, partim oppidanorum servi, qui
erant à Sex. Pompejo manumissi, tunc in Cæsaris ad-
ventum descendere cœperunt. Legio XIII oppidum
defendere cœpit: nam quum jam repugnarent, turres
ex parte, & murum occuparunt. Denuo legatos ad
Cæsarem mittunt, ut sibi legiones subsidio intromitte-
ret. Hoc quum animadverterent homines fugitivi, op-
pidum incendere cœperunt: qui superati à nostris sunt
interfecti hominum millia XXI. præterquam extra mu-
rum qui perierunt. Ita Cæsar oppido potitus. Dum hic
detinetur ex prælio, quos circummunitos superius de-
monstravimus, eruptionem fecerunt; & bene multis
interfectis in oppidum sunt redacti.

XXXV. Cæsar Hispalim quum contendisset, lega-
ti deprecatur venerunt. Ita quum oppidum sese tue-
ri dixisset; Caninium legatum cum præsidio intromit-
tit. Ipse castra ad oppidum ponit. ² Erat bene magnum
in-

¹. Insternendam] Huic voci spaci-
um in MS. Norvic. vacuum relinqui-
tur: editt. autem Rom. Ven. Beroald.
exhibent insternendum, quod melius,
ut opinor, & rectius. Davies.

². Erat bene magnum — hic clam
præsidia in Lusitaniam proficiscitur] Lo-
cum hunc tentarunt varii, sanavit
autem Joan. Glandorpins legit Erat

intus bene magnum præsidium Pompeia-
norum admissum, quod Cæsaris præsi-
dium receptum indignabatur; clam ergo
quendam Philonem, illum qui Pompeia-
narum partium foret defensor acerrimus,
emisit &c. Pet. Ciacconius reponit erat
bene magna manus intra Pompeianarum
partium, quæ præsidium &c. MS. Nor-
vic. exhibet erat bene magna multitu-

intra Pompejanas partes præsidium, quod Cæsaris præsidium receptum indignabatur, clam quemdam Philonem, illum, qui Pompejanarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic clam præsidia in Lusitaniam proficiscitur, & Cæcilium Nigrum nomine Barbarum ad Lenium convenit; qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. Rursus in Hispalim oppidum denuo noctu per murum recipitur: præsidium vigilesque jugularunt, portas præcludunt, de integro pugnare cœperunt.

XXXVI. Dum hæc geruntur, legati Carteiensis renunciarunt, quod Pompejum in potestatem haberent; quod ante Cæsari portas præclusissent, illo beneficio suum maleficio existimabant se lucrifacere. Lusitani Hispalim oppugnare nullo tempore desistebant. Quod Cæsar quum animadverteret, si oppidum capere contenderet, ut homines perditum incenderent, & mœnia delerent, ita consilio habito noctu, patitur Lusitanos eruptionem facere. Id quod consulto non existimabant fieri. Ita irrumpendo naves, quæ ad Bætium flumen fuissent, incendunt. Nostri dum incendio detinentur, illi profugiunt, & ab equitibus conciduntur. Quo facto, oppido recuperato, Astam iter facere cœpit: ex qua civitate legati ad deditionem

venedo intra Pompejanarum partium, quæ præsidium receptum indignaretur. Clam quod Philone illo qui Pompejanarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic clam præsidia in Lusitaniam proficiscitur, ex quo Codice hæc non sic legenda & interpungenda: Erat bene magna multitudo intra Pompejanarum partium, quæ præsidium receptum indignaretur; clam quod Philonem, qui Pompejanarum partium fuisset defensor acerrimus, (is tota Lusitania notissimus erat) hic clam præsidia in Lusitaniam proficiscitur. Mendam procreavit ejusdem sensus post Parenthesin repetitio, qua de re di-

ximus ad lib. III. B. G. cap. XX. Davies.

1. Hispalim oppugnare] Joan. Glan-dorpius emendat Hispalim propugnare, nec sane mala est conjectura; Hispalim enim in sua potestate habuerunt Pompeiani: sed potior est MS. Norvic. auctoritas, ex quo scribendum Hispalim pugnare. Joan. etiam Goduinus hanc lectionem in 11 Codd. Thuanais inventam merito probavit. Idem.

2. Ita irrumpendo] Sensus docet legendum ita irrumpendo, licet omnes præter ed. Steph. vulgatam lectionem retineant. Davies.

venerunt, Mundensesque, qui ex proelio in oppidum confugerant, quum diutius circumfunderentur, bene multi deditionem faciunt, & quum essent in legionem distributi, conjurant inter se, ut noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent: illi cædem in castris administrarent. Hac re cognita, insequentibus nocte, vigilia tertia, tessera data, extra vallum omnes sunt concisi Mundenses Duces.

XXXVII. Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, quæ propter Pompejum dissentire cœperunt. Pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat; pars, qui Pompejanarum partium essent fautores. Seditione concitata portas occupant: cædes fit magna: saucius Pompejus naves xxx occupat longas, & profugit. Didius, qui Gadis classi præfuisset, ad quem simul nuncius allatus est, confestim sequi cœpit, partim peditibus, & equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item IV die navigatione confecta insequuntur. Qui imparati à Carteja profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naves incendit, nonnullas capit.

XXXVIII. Pompejus cum paucis profugit, & locum quemdam munitum natura occupat. Equites & cohortes, quæ ad persequendum missæ essent, speculatoribus ante missis, certiores fiunt: diem & noctem iter faciunt. Pompejus humero & sinistro crure vehementer erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset: quæ res maxime impediēbat. Ita lectica à turre qua esset allatus, in ea ferebatur. Lusitanus more militari, quum à Cæsaris præsidio fuisset conspectus,

1. Concisi Mundenses duces. Cæsar &c.] Omnino, mutata distinctione, ex Cod. Norvic. retcribendum occisi. Carteiensis, dum Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, propter Pompejum &c. Pompeius enim paullo ante Carteiam erat deilatus, ex qua post

hanc seditionem saucius profugit. Emendatio est manifeste vera, & extra omnem dubitationis aleam posita. Davies.

2. Insequuntur] MS. Norvic. consequuntur; quod melius. Idem.

- ctus, celeriter equitatu cohortibusque circumcluditur.
- 4¹ Erat accessus loci difficultas: nam iccirco, quod propter suos à nostro præsidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura ceperat sibi Pompejus, quem vix magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent. Subeuntes in adventu nostri depelluntur telis; quibus cedentibus, cupidius insequerantur adversarii, & confestim tardabant ab accessu. Hoc sæpius facto, animadvertetur nostro magno id fieri periculo, ² Opere circummunire instituit, pari autem & celeri festinatione circum munitiones in jugo dirigunt, ut æquo pede cum adversariis congruere possent; à quibus cum animadversum esset, fuga sibi præsidium capiunt.
- 1¹ XXXIX. Pompejus, ut supra demonstravimus, faucibus, & intorto talo, iccirco tardabatur ad fugiendum: itemque propter loci difficultatem, neque equo, neque vehiculo salutis suæ præsidium parare poterat.
- 2¹ Cædes à nostris undique administrabatur, exclusa munitione, amissisque auxiliis. Ad convallem autem atque exesum locum ut speluncam Pompejus se occultare coepit, ut à nostris non facile inveniretur, nisi captivorum indicio. ³ Ita ibi interficitur. ⁴ Quum Cæsar gradiebatur Hispalim, pridie Id. Aprilis caput alatum, & populo datum est in conspectum.

XL. In-

1. Erat accessus loci difficultas] Joan. Glandorpins reponit erat accessus loci difficilis, & sic desertim exhibet MS. Norvic. Ac recte quidem; nisi forsitan proxime ad veteres edit. legendum sit erat, accessu loci, difficultas. Davies.

2. Opere circummunire instituit] MS. Norvic. capta loca opere &c. ac ita suppleendum videtur. Idem.

3. Ita ibi interficitur] Narrat Flavius lib. iv. cap. ii. §6. eumque secutus Jul. Cæsar p. 245. Cn. Pompeium adolescentem apud Lauro-

nem oppidum à Cesonio fuisse interceptum, quem Corinnum Alrovina vocat Dion Cassius lib. xliiii. p. 233. ed. Hanc. Idem.

4. Quum Cæsar gradiebatur Hispalim, pridie Id. Aprilis] Miror, unde factum, ut ita ediderit Jof. Scaliger, cum non solum MSS. Ursin. & Norvic. verum etiam impressi vet. Rom. Ven. Beroald. exhibeant quum Cæsar Gadibus fuisset, Hispalim pridie Id. Aprilis, quæ vera proculdubio est lectio; patet enim ex cap. xi. Cæsa-rem Gadibus tum fuisse. Idem.

XL. Interfecto Cn. Pompejo adolescente; Didius, quem supra demonstravimus, illa affectus lætitia, proximo se recepit castello, nonnullasque naves ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt, & bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non ab erat diligentia ad naves tuendas, tamen nonnunquam ex castello propter eorum crebras excursiones ejiciebatur, & sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt, & tripartito signa distribuunt. Erant parati, qui naves incenderent; incensisque qui subsidium repeterent: ii sic dispositi erant, ¹ ut à nullo conspectu omnium ad pugnam contenderent. Ita, quum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copiis, signum à Lusitanis tollitur, naves incenduntur; simulque qui ² in castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, à tergo insidiæ clamore sublato circumveniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur: nonnulli ea pugna scaphas, quæ ad littus fuerant, occupant: item complures nando, ad naves, quæ in salo fuerunt, se recipiunt. Anchoris sublatis, pelagus remis petere coeperunt: quæ res eorum vitæ subsidio fuit. Lusitani præda potiuntur. Cæsar Gadibus rursus ad Hispalim recurrit.

XLI. Fabius Maximus, quem ipse ad Mundam præsidium oppugnandum reliquerat operibus assiduis, hostesque circum sese interclusi, inter se decernere, facta cæde bene magna, ³ eruptionem faciunt. No-

ftri

1. Ut à nullo conspectu omnium] Sic quidem editi omnes; sed legendum ut à nullo conspectu omnium, quæ minor est mutatio, quam Glandorpiana, pro qua scribendum esset, ut à nullo conspectu omnino. Dd Davies.

2. In castello] Scribere ex castello, ut habet MS. Norvic. vel è castello ut ed. Steph. A. D. 1544. Idem.

3. Quem ipse ad Mundam præsidium oppugnandum reliquerat] Editt. Rom. Ven. Beroald. omisa voce, exhibent quem ipse ad præsidium oppugnandum reliquerat. MS. Norvic. repræsentat quem una ad præsidium oppugnandum reliquerat, unde legerim quem Mundæ ad præsidium &c. Nam hæc Mundæ gesta fuisse ex seqq. liquet. Idem.

stri ad oppidum recuperandum occasionem non præmittunt, & reliquos vivos capiunt, ac deinde Ur-
 -saionem proficiscuntur; quod oppidum magna muni-
 -tione continebatur, sic, ut ipse locus non solum ope-
 -re, sed etiam natura editus, ¹ ad oppugnandum hostem
 3 abverteret. Huc accedebat, quod aqua præterquam in
 ipso oppido, non erat: nam circumcirca rivus nusquam
 reperiatur propius millia passuum ¹ IX, quæ res ma-
 4 gno erat adjumento oppidanis. Tum præterea accedebat,
 ut agger, materiesque, unde solitæ sunt turres agi,
 propius millia passuum ¹ VI non reperiabantur. Ac Pom-
 pejus, ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret,
 omnem materiem circum oppidum succisam intro con-
 5 gessit. Ita necessario deducebantur nostri, ut à Mun-
 da, quam proxime ceperant, materiem illo deportarent.
 1 XLII. Dum hæc ad Mundam geruntur, & Ursio-
 nem, Cæsar, quum à Gadibus ad Hispalim se rece-
 -pisset, insequenti die, concione advocata, commemo-
 2 rat, Initio quaesturae suæ eam provinciam ex omnibus pro-
 -vinciis peculiarem sibi constituisse, & quæ potuisset, eo tem-
 -pore beneficia largitum esse: insequenti prætura ampliato ho-
 -nore, veltigalia, quæ Metellus imposuisset, à Senatu peti-
 -se, & eis pecuniis provinciam liberasse: ² simulque patro-
 -cinio suscepto, ³ multis legibus ab se in Senatum inductis, si-
 -mul publicas privatasque causas, multorum inimicitias sus-
 3 ceptis, defendisse: suo iure in consulatu absentem, quæ po-
 -tuisset, commoda provincia tribuisse: eorum omnium com-
 -mo-

1. Ad oppugnandum hostem abverteret] Alii Codices habent appetere. Utrique mendose. Scribendum ab oppugnando hoste averteret. Goduin.
 2. Simulque patrocinio suscepto] Vir summus Is. Casaubonus ad Suetonii Ju-
 -lium cap. XVIII reponit provincia
 patrocinio suscepto: sed non opus est,
 ut eum audiamus, nam illa vox fa-
 -cile subintelligitur. Davies.
 3. Multis legibus ab se in senatum

inductis] Beroaldina repastinatio, le-
 -gationibus, & (ni fallor) rectius ha-
 -bet. Quamquam enim multæ leges
 à Julio latæ sint: melius tamen,
 & convenientius dicitur, legationes
 in senatum introductas, & earum
 causas à Cæsare susceptas esse. Ta-
 -les namque leges non ad senatum
 tantum, sed etiam ad populum se-
 -rebantur. Rœllie.

modorum esse & immemores & ingratos in se, & in popu-
 -lum Rom. hoc bello, & in præterito tempore cognosse. Vos, ⁴
 -jure gentium, inquit, & civium Rom. institutis cognitis,
 -more barbarorum, Populi R. Magistratibus sacro sanctis
 -manus sæpe & sæpius attulistis: luce clara Cassium in me-
 -dio foro nefarie interficere voluistis. Vos ita pacem semper ⁵
 -odistis, ut nullo tempore legiones desint Populi Rom. in hac
 -provincia haberi. Apud vos beneficia pro maleficiis, male-
 -ficia pro beneficiis habentur. Ita neque in otio concordiam,
 -neque in bello virtutem ullo tempore retinere potuistis. Pri- ⁶
 -vatus ex fuga Cn. Pompejus adolescens à vobis receptus,
 -fasces imperiumque sibi arripuit. Multis interfectis civibus,
 -auxilia contra populum Rom. comparavit: agros ¹ vestram-
 -que provinciam vestro impulsu depopulavit. In quos vos victo- ⁷
 -res existimabatis? An me delecto, ² non animum adverteba-
 -tis x habere legiones Populum Rom. quæ non solum vobis
 -obstistere, sed etiam cælum diruere possent? ³ Quarum lau-
 -dibus & virtute *** Desunt reliqua.

1. Vestramque provinciam vestro im-
 -pulsu depopulavit] Hanc ultimæ vo-
 -cis formam barbarismi infimulat
 -Joan. Brantius. Immerito sane. Vir-
 -gilius Georg. I, 185.

— Populasque ingentem farris acer-
 -vum.

Et Encid. IV, 402.

Ac veluti ingentem formica farris
 -acervum

Cum populant. —

Vide etiam Æn. XII, 263. ac G. 7.
 -Vossium de Anal. lib. III. cap. VII.
 -P. 36. Davies.

2. Non animum advertebatis] Six ex
 -MS. Norvic. restitui, cum editi mi-
 -nus eleganter exhiberent animadver-
 -tebatis. Idem.

3. Quarum laudibus & virtute ***]

Multa hic desunt, non orationi Cæ-
 -saris tantum, sed integræ rerum
 -hoc toto bello gestarum narrationi.
 -Nam cum Cæsar pridie Id. Aprilis
 -Hispalim ingressus tradatur, pridie
 -Calend. Maias indidem literas con-
 -solatorias ad Ciceronem, super obitu
 -filii, dedit, ut testatur ipse Cicero
 -in epistolis ad Atticum lib. XIII.
 -Deinde dum reliquas urbes subigit,
 -dum totam provinciam pacat, men-
 -ses aliquot transierunt. Octobri
 -namque demum in urbem rediisse
 -Cæsarem, auctor est Velleius Pater-
 -culus l. II. c. XVI. Interea multa ge-
 -sta esse Cæsari apud Hispanos rela-
 -tu scitruque digna, quis est cui du-
 -bium relinquatur? Glandorp.

FINIS LIBRI DE BELLO HISPANIENSI.

C. JULII CÆSARIS FRAGMENTA.

*Ex libris Epistolarum ad Marcum Tullium
Ciceronem.*

Cæsar Imp. S. D. Ciceroni Imp.

QUUM Furnium nostrum tantum vidissem, neque loqui, neque audire meo commodo potuissem; properarem, atque essem in itinere, præmissis jam legionibus; præterire tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem, gratiasque agerem. Etsi hoc officium & feci sæpe, & sæpius mihi facturum videor: ita de me mereris. Inprimis à te peto, quoniam confido me celeriter ad Urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim. Ad propositum revertar: festinationi meæ, brevitatiue litterarum ignosces, reliqua ex Furnio cognosces. *Ex Ciceronis lib. ix. ad Attic. Epist. v.*

Cæsar Imp. Ciceroni Imp. S. D.

Recte auguraris de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil à me abesse longius crudelitate: atque ego quum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari ab te, triumpho gaudio, neque illud me mover, quod ii qui à me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent: nihil enim malo, quam & me mei similem esse, & illos sui. Tu velim mihi ad Urbem præsto sis, ut tuis consiliis atque opibus, ut consuevi, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil scito mihi esse jucundius: hanc adeo habeo gratiam illi: neque enim aliter facere poterit:

tan-

tanta ejus humanitas, is sensus, ea in me est benivolentia. *Ex Ciceronis lib. ix. ad Attic. Epist. xvi. Reperitur etiam apud Jul. Celsum pagg. 187, 188. edit. Lond.*

Cæsar Imp. Ciceroni Imp. S.

Etsi te nihil temere, nihil imprudenter facturum judicaram, tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimavi, & pro nostra benivolentia petendum, ne quo progredereis proclinata jam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses: namque & amicitiae graviolem injuriam feceris, & tibi minus commode consulueris, si non fortunæ obsecutus videbere; (omnia enim secundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur) nec causam secutus (eadem enim tum fuit, quum ab eorum consiliis abesse judicasti) sed meum aliquod factum condemnasse; quo mihi gravius abs te nil accidere potest: quod ne facias, pro jure nostræ amicitiae à te peto. Postremo, quid viro bono, & quieto, & bono civi magis convenit, quam abesse à civilibus controversiis? quod nonnulli quum probarent, periculi causa sequi non potuerunt: tu, explorato & vitæ meæ testimonio, & amicitiae judicio, neque tutius, neque honestius reperies quidquam, quam ab omni contentione abesse. xv Kal. Maj. ex itinere. *Ex Ciceronis lib. x. ad Attic. Epist. ix.*

M. Orfium quem mihi commendas, vel regem Galliae faciam, vel hunc Leptæ delega: si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. *Ex Ciceronis lib. vii. ad Fam. Epist. v. ad Cæs.*

Neque pro cauto ac diligente se castris continuit. *Ex Charisii lib. i. Inst. Grammat. col. 101. ed. Putsch.*

Quod quæris quid Cæsar ad me scripserit? quod sæpe, gratissimum sibi esse, quod quierim: oratque in eo ut perseverem. *Ex Ciceronis lib. viii. ad Attic. Epist. xi.*

De

De tribunatu quod scribis, ego vero nominatim petivi Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit. *Ex Ciceronis lib. III. ad Quintum Fratrem Epist. I.*

Quod quidem propemodum videor ex Cæsar's litteris, ipsius voluntate facere posse: qui negat neque honestius neque tutius quidquam esse, quam ab omni contentione abesse. *Ex Ciceronis lib. x. ad Attic. Epist. x.*

Cæsar mihi ignoscit per litteras, quod non venerim, seseque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior quod scribit, secum Tullum & Servium questos esse, quia non idem sibi quod mihi remisisset, &c. sed tamen exemplum misi ad te Cæsar's litterarum. *Ex Ciceronis lib. x. ad Attic. Epist. III.*

Sestius apud me fuit; & Theopompus pridie: venisse à Cæsare narrabat litteras: hoc scribere, sibi certum esse Romæ manere; causamque eam adscribere, quæ erat in epistola nostra, ne se absente leges suæ negligerentur, sicut esset neglecta Sumptuaria. *Ex Ciceronis lib. XIII. ad Attic. Epist. VII.*

Sed heus tu, celari videor à te! quomodonam, mi Frater, de nostris versibus Cæsar? Nam primum librum se legisse scripsit ad me ante: & prima, sic, ut neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quendam locum *παρρησιαστέον*, hoc enim utitur verbo, &c. *Ex Ciceronis lib. II. ad Quintum Fratrem, Epist. xv.*

Quum hanc jam epistolam complicarem, tabellarii à vobis venerunt A. D. XI Kal. Septembr. vicesimo die. O me sollicitum! quantum ego dolui in Cæsar's suavissimis litteris! sed quo erant suaviore, eo majorem dolorem illius ille casus afferebat. *Ex Ciceronis lib. III. ad Quintum Fratrem, Epist. I.*

De tribunatu quod scribis, ego vero nominatim

pe.

petivi Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit, meamque in rogando verecundiam objurgavit. *Ex Ciceronis lib. III. ad Quintum Fratrem, Epist. I.*

Ex Britannia Cæsar ad me Kal. Septembr. dedit litteras, quas ego accepi A. D. IV Kal. Octob. satis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer, quod à te nullas acceperim, scribit se sine te fuisse cum ad mare accesserit, &c. *Ex Ciceronis lib. III. ad Quintum Fratrem, Epist. I.*

Ex libris Epistolarum ad C. Oppium & Balbum Cornelium.

Cæsar Oppio & Cornelio S.

Gaudeo mehercule vos significare litteris, quam valde probetis ea, quæ apud Corfinium sunt gesta. Consilio vestro utar libenter, & hoc libentius, quod mea sponte facere constitueram, ut quam lenissimum me præberem, & Pompejum darem operam ut reconciliarem. Tentemus hoc modo si possumus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria uti: quoniam reliqui crudelitate odium effugere non poterunt, neque victoriam diutius tenere præter unum L. Sullam, quem imitaturus non sum. Hæc nova sit ratio vincendi; ut misericordia, & liberalitate nos muniamus. Id quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri possunt: de his rebus, rogo vos, ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeji Præfectum, deprehendi: scilicet meo instituto usus sum, & cum statim missum feci. Jam duo Præfecti Fabrum Pompeji in meam potestatem venerunt, & à me missi sunt; si volent grati esse, debebunt Pompejum hortari, ut malit mihi esse amicus, quam iis, qui & illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificii effectum est, ut Resp. in hunc statum perveniret. *Ex Ciceronis lib. IX. ad Attic.*

tic.

tic. Epist. VIII. Exstat & apud Jul. Celsum de vit. Cæsaris p. 187.

Cæsar Oppio & Cornelio S.

A. d. VII Id. Mart. Brundisium veni: ad murum castra posui. Pompejus est Brundisii: misit ad me Cn. Magium de pace: quæ visa sunt respondi. Hoc vos statim scire volui. Quum in spem venero, de compositione aliquid me conficere, statim vos certiores faciam. *Ex Ciceronis lib. IX. ad Attic. Epist. XVI. Habet & Jul. Celsus p. 188.*

De Cæsare fugerat me ad te scribere. Video enim quas tu litteras exspectaris. Sed ille scripsit ad Balbum, fasciculum illum epistolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi, totum sibi aqua madidum redditum esse; ut ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam: sed ex Balbi epistola pauca verba intellexerat, ad quæ rescripsit his verbis: *De Cicerone video te quiddam scripsisse, quod ego non intellexi: quantum autem conjectura consequer, id erat hujusmodi, ut magis optandum quam sperandum putarem.* Itaque postea misi ad Cæsarem eodem illo exemplo litteras. Jocum autem illius de sua egestate ne sis aspernatus, &c. *Ex Ciceronis lib. II. ad Quintum Fratrem, Epist. XI.*

Libri sunt epistolarum C. Cæsaris ad C. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res ejus absentis curabant. In his epistolis quibusdam in locis inveniuntur litteræ singulæræ, sine coagmentis syllabarum, quas tu putes positas incondite: nam verba ex his litteris confici nulla possunt. Erat autem conventum inter eos clandestinum, de commutando situ litterarum, ut in scripto quidem alia aliæ locum, & nomen teneret; sed in legendo locus cuique suus, & potestas restitueretur, &c. Est adeo Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Cæsaris scriptarum. *Ex A. Gellii lib. XVII. cap. IX.*

Ex

Ex libro Epistolarum ad Q. Pedium.

Cæsar Q. Pedio S.

Pompejus se oppido tenet: nos ad portas castra habemus: conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. Ab utroque portus cornu moles jacimus, ut aut illum quamprimum trajicere quod habet Brundisii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus. *Ex Ciceronis lib. IX. ad Attic. Epist. XVII. Vide & Julium Celsum pag. 188.*

Ex libro Epistolarum ad Pisonem.

Locellum tibi signatum remisi. *Ex Charisii lib. I. col. 60.*

Ex libro Epistolarum ad Antonium.

Ad me misit Antonius exemplum Cæsaris ad se litterarum, in quibus erat: se audisse Catonem, & L. Metellum, in Italiam venisse, Romæ ut essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent; prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset: deque eo vehementius erat scriptum. *Ex Ciceronis ad Attic. lib. XI. Epist. VII.*

Ex libro Epistolarum ad Servilium.

P. Servilius pater ex litteris quas sibi à Cæsare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum fecisse, quod de sua voluntate erga Cæsarem humanissime diligentissimeque locutus esses. *Ex Ciceronis lib. III. ad Quintum Fratrem, Epist. I.*

Ex Epistola ad Regem Deiotarum.

Non dubito quin tuis (Cæsarem alloquitur) litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum (Deiotarum) Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam crexerit, ab omni sollicitudine abstraxerit: jubes enim eum bene sperare & bono esse animo, quod scio te non frustra scribere solere. *Apud Ciceronem pro Deiotaro pag. 2495. ed. Paris. 1572. ex officina Dupniana.*

Ddd

Epi

Epistola ad Amantium.

* C. Julius Cæsar Amantio S. D.

Veni, vidi, vici. Vale. Ex Ponto.

Ex incertis Epistolis.

Πομπήιος--ἐκέλευε τοῖς πεζοῖς μὴτ' ἐπεκθεῖν ἔτι, μὴτ' ἀ-
τρέχειν ἐν τῇ Φάλαγγι, μὴδ' ἀκοντίζειν, ἀλλ' ἐν περὶ-
λῇ Δρακόντας ἀμύνεσθαι Δραχεῖρος τοῖς δόρασι τὰς ἐπι-
τας, ἢ τὸδε τινὲς αὐτῶν σεσητῆγμα ἐπαινεῖσιν, ὡς ἀρσεν
ἐν περικυκλώσει, ὁ δὲ ΚΑΙΣΑΡ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΙ-
ΣΤΟΛΑΙΣ καταμύμεται. τὰς τε γὰρ πληγὰς ὑπὸ τῇ βα-
λῆς εὐτονωτέρας γίνεσθαι, ἐσῶτας δ' ἀποφύγεσθαι τε, ἢ
τοῖς ἐπιθέουσιν * εὐκλήτως δι' ἀτρεμίαν, οἷα σκοπέας, εἶναι.
Ex Appiani lib. 11. B. C. pag. 477. ed. Steph.

Quam (Britanniam) Cæsar, ille auctor vestri nomi-
nis, quum Romanorum primus intrasset, alium se
orbem terrarum scripsit reperisse, tantæ magnitudinis
arbitratus, ut non circumfusa Oceano, sed complexa
ipsum Oceanum videretur. Ex Eumenii Paneg. iv.
cap. xi, 2.

De C. Julii Cæsaris Epistolis testimonia.

* Epistolæ quoque ejus ad Senatū exstant: quas
primus videtur ad paginas & formam memorialis li-
belli convertisse: cum antea Consules & Duces non
nisi transversa charta mitterent scriptas. Exstant &
ad Ciceronem, item ad Familiares domesticis de re-
bus: in quibus si qua occultius perferenda erant, per
notas scripsit, id est, sic structo litterarum ordine,
ut nullum verbum effici posset. Quæ si quis investi-
gare

* Hoc Epistolium in MS. Bodleia-
no repertum, inter alia perhumane
mecum communicavit vir Cla-
rissimus Joan. Hudsonus. Sed, ut ve-
rum fatear, fraterculus quidam ē
Plutarcho videtur confinxisse: is enim
in Cæs. p. 731. sic scribit: Πρὸς τὴν
ἐν τῇ ΑΜΑΝΤΙΟΝ ἐπεμμένην Δραχ-
ΜΑΘΟΝ, ΕΙΔΟΝ, ΕΝΙΚΗΣΑ.
At Suetonius in Jul. cap. xxxvii.

Pontico, inquit, triumpho inter pontica
fercula trium verborum prætulit titulum
VENI. VIDI. VICI. non ad
belli significantem, — sed celeriter
confectis notam, quod mihi quidem
vero longe similis videtur. Davi-
* Εὐκλήτως] Sic est in edit. sed
proculdubio legendum εὐκλήτως
sensus docet, quem non cepit in-
terpres Latinus. Idem.

gare & persequi vellet, quartam elementorum litte-
ram, id est, D pro A, & perinde reliquas commutet.
Ex Suetonio in Cæs. cap. lvi. * Harum mentio apud
Ciceronem in lib. xvi, ad Fam. Epist. xi.

* Scribere, & legere simul, dictare & audire soli-
tum accepimus; epistolas vero tantarum rerum qua-
ternas pariter librariis dictare, aut si nihil aliud age-
ret, septenas. Ex Plinii H. N. lib. vii. cap. xxv.

Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ σεσητῇ περσεξήσκησεν ἰππαζόμενος
ταῖς ἐπιστολαῖς ὑπαγορεύειν, ἢ δυσὶν ὁμῶς γράφουσιν ἐξα-
κεῖν* ὡς δὲ Ὀππίος φησι, ἢ πλείουσιν. Λέγεται δὲ ἢ τὸ
Δραχεῖρος γράμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν, Καίσαρος πρῶτον μη-
χανήσασθαι. Ex Plutarcho in Cæsare pag. 716. A. ed.
Francof.

Ex Oratione in funere Juliae.

Quæstor Juliam amitam uxoremque Corneliam de-
functas laudavit è more pro rostris, sed in amitæ qui-
dem laudatione, de ejus ac patris sui utraque origine
sic refert: Amita mea Julia maternum genus ab regibus
ortum, paternum cum diis immortalibus conjunctum est:
nam ab Anco Marcio sunt Marcii Reges, quo nomine fuit
mater: à Venere Julii, cujus gentis familia est nostra. Est
ergo in genere & sanctitas regum, qui plurimum inter ho-
mines pollent; & caerimonia deorum, quorum ipsi in po-
testate sunt reges. Ex Suetonii Cæs. cap. vi.

Τῆς Μαρίης γυναικὸς ἀποθανώσης, ἀδελφιδῆς αὐ-
τῆς, ἐγκώμιόν τε λαμπερὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθεν, ἢ περὶ
ἐκφορῆν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίης περθεῖσθαι. Ex Plutar-
cho in Cæs. pag. 709. C.

Ex Oratione pro Bithynis.

C. Cæsar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithy-
nis dixit, hoc principio usus est: Vel pro hospitio
regis Nicomedis, vel pro horum necessitate, quorum
res

* Scribere & legere simul, &c.] Huc
respexit Latinus Paccatus, cum feli-

cem C. Cæsaris memoriam celebra-
ret Pan. xii. cap. xviii, 3. Davi-
Ddd 2

res agitur, refugere hoc munus, M. Vinici, non potui: nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin à proximis retineatur; neque clientes sine summa infamia deferi possunt: quibus etiam à propinquis nostris opem ferre instituimus. *Ex A. Gellii lib. v. cap. XIII.*

Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est *Ex Julio Rufiniano de Figuris.*

Ex Oratione pro lege Plautia.

Reperi tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suavit, necessitatem dictam pro necessitudine, id est, jure adfinitatis. Verba hæc sunt: *Equidem mihi videor pro nostra necessitate, non labore, non opera, non industria defuisse.* *Ex A. Gellii lib. XIII. cap. III.* & Nonio in voce *Neceffitas.*

Ex Oratione in Cn. Dolabellam.

Cæsar in Dolabellam Actionis III. Ibi isti, quorum in adibus, fanisque posita, & honori erant, & ornatu. *Ex A. Gellii lib. IV. cap. XVI.*

Nono decimo ætatis anno L. Crassus C. Carbonem, uno & vicesimo Cæsar Dolabellam, altero & xx Asinius Pollio C. Catonem, non multo ætate antecedens Calvus Vatinius, iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus. *Ex Auctore Dialogi de Oratoribus cap. XXXIV.*

Composita seditione civili, Cornelium Dolabellam, consularem & triumphalem virum, repetundarum postulavit, absolutoque Rhodum secedere statuit. *Ex Suetonii Cæs. cap. V.*

Divus quoque Julius, quam coelestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columen, vim facundiae propriae expressit, dicendo in accusatione Cn. Dolabellæ, quem reum egit, extorqueri sibi causam optimam L. Cottæ patrocínio. *Ex Valerii Maximi lib. VIII. cap. IX.*

C

C. Cæsar Cn. Dolabellam accusavit, nec damnavit. *Ex Pediano in orat. pro M. Scauro.*

Significat & Cæsarem, item adolescentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est quantum oportuit per Hortensium, &c. *Ex Pediano in Divin.*

Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ῥώμην, Δολαβέλλαν ἐκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, ἣ πολλὰ ὑπὸ τῇ Ἑλλάδι, τῇ πόλει μάρτυρας αὐτῷ παρέχον. Ὁ μὲν ἐν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. *Ex Plutarcho in Cæsare pag. 708. E.*

Ex Oratione ad milites.

Fama hostilium copiarum perterritos, non negando minuendove, sed insuper amplificando, ementiendoque confirmabat: itaque cum expectatio adventus Jubæ terribilis esset, convocatis ad concionem militibus; Scitote, inquit, paucissimis his diebus regem asfuturum cum x legionibus, equitum xxx, levis armatura c millibus, elephantis ccc: proinde desinant quidam querere ultra, aut opinari; mihi que compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima nave impositos quocunque vento in quasunque terras jubebo avehi. *Ex Suetonii Cæs. cap. LXVI.*

Frustrò, ait C. Cæsar apud milites de commodis eorum: Non frustrabo vos milites. *Ex Diomede lib. I. col. 395.*

Ex Oratione pro Decio Samnite.

Nisi forte quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Dejotaro rege, ceterosque ejusdem lentitudinis ac teporis libros legit, &c. *Ex Auctore Dial. de Orator. cap. XXI.*

Ex Oratione pro Sextilio.

Quo enim nimbo, qua procella verborum, impium Sextilii caput obrui meretur? quod C. Cæsarem, à quo cum studiose, tum etiam feliciter gravissimi criminis reus defensus fuerat, &c. *Ex Valerii Maximi lib. III. cap. V, 3.*

Ddd 3

Ex

Ex Oratione de conjuratis.

Catonem primum sententiam putat de animadversione dixisse, quam omnes ante dixerant præter Cæsarem: & cum ipsius Cæsaris tam severa fuerit, qui tum Prætorio loco dixerit, &c. *Ex Ciceronis ad Attic. lib. xii. Epist. xxi.*

Sed Cæsar, ubi ad eum perventum est, rogatus sententiam à Consule, hujuscemodi verba locutus est:

* *Omnes homines, &c. Ex Sallustii Bell. Catil. cap. li.*

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς, λόγον διήλθεν πεφροντισμένον, ὃς ἀποκτείναι μὲν ἀκέραιους ἀνδρας ἀξιώματι ἢ γένει λαμπρῶς, εἰ δὲ δοκεῖ πάτερον εἶδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μὲν τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης· εἰ δὲ φεραῖντο δεδέντες ἐν πέλεσι τῆς Ἰταλίας, ὡς ἂν αὐτὸς ἔλγεται Κικέρων, μέγχι δὲ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ ἢ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἐκάστη τῇ βουλῇ γινῶναι πείθεται. Οὕτω δὲ τῇ γνώμῃς φιλανθρώπων φανεῖται, ἢ δὲ λόγῳ δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντι, εἰ μόνον οἱ μὲν τότε ἀνιστάμενοι θεωρεῖσθαι, πολλοὶ δὲ ἢ τῶν αὐτῶν τῶν εἰρημένους γνώμας ἀπειπάμενοι, θεὸς δὲ ἐκείνῃ κατέστησεν, ἕως ἐπὶ Κάτωνος τὸ πείγμα ἢ Κάτερον ἐκλήθεν. *Ex Plutarchi Cæs. pag. 710 seq.*

Ex Oratione in ::::

Sic fac existimes: post has miseras, id est, postquam armis disceptari cœptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam & ipse Cæsar accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellabat) laudatque honorificentissime & æquitate tua & prudentia, repente præter spem dixit, se Senatui roganti de Marcello, ne hominis quidem causa negaturum. *Ex Ciceronis lib. iv. ad Fam. Epist. iv.*

Ex Oratione in funere Cornelia.

Quæstor Juliam amitam, uxoremque Corneliā, defunctas laudavit ἐ μὲν pro rostris. *Ex Suetonio in Cæs. cap. vi.*

* *Omnes homines &c.* J. Sub Cæsaris | dat Joan. Sarisburiensis Polyerat. lib. v. cap. xii. pag. 299. Davini.

Τὸ μὲν δὲ ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγῳ ἐπιταφίᾳ διεξιέναι πάτερον ἢν Ῥωμαίοις· νέαις δ' ἐκ ὧν ἐν ἔθει, πρῶτον ἔπεν Καῖσαρ ἐπὶ τῇ αὐτῇ γυναικὶ Σοφρανέσσης. *Ex Plutarchi Cæs. pag. 709.*

De C. Julii Cæsaris Orationibus testimonia.

Tum Brutus: Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi, &c. *Ex Cicerone in Bruto cap. lxxv.*

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur: ut pro Q. Metello, quam non immerito Augustus existimat magis ab actuariis exceptam, male subsequenter verba dicentis, quam ab ipso editam: nam in quibusdam exemplaribus invenio ne inscriptam quidem pro Metello, sed, quam scripsit Metello, cum ex persona Cæsaris sermo sit, Metellum, seque adversus communium obrectatorum criminationes purgantis. Apud milites quoque in Hispania idem Augustus orationem esse vix ipsius putat: quæ tamen duplex fertur, una quasi priore habita prælio; altera posteriore, quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incurfione. *Ex Suetonio cap. lv.*

Ex libris in Catonem.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. Suetonius in Cæs. cap. lvi.

Cæsar bello civili, cognita Catonis morte, (cujus virtutem dialogo illo qui inscribitur Cato, Cicero etiam laudavit) libros duos famosissimos in vitam Catonis edidit, quos Anticatones inscripsit. Vetus Scholiastes ad Juvenalis Satir. vi, 337.

Ex lib. i.

Cæsar in Anticatone priore: Uno enim excepto, quem alijsmodi, atque omnis, natura finxit, suos quisque habet charos. Priscianus lib. vi. col. 694, ac 717. & lib. vii. col. 740. & lib. xiii. col. 960.

Ddd 4

Incer-

Incerta ex iisdem.

Erunt officia antelucana, in quæ incidere impune ne Catoni quidem licuit; quem tamen C. Cæsar ita reprehendit, ut laudet: describit enim eos, quibus obvius fuerit, cum caput ebrii retexissent, erubuisse: deinde adjicit; *Putares non ab illis Catonem, sed illos a Catone deprehenso.* Potuitne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si ebrius tam venerabilis erat? Nostræ tamen cœnæ ut apparatus & impendii, sic temporis modus constet. Neque enim ii sumus, quos vituperare ne inimici quidem possunt, nisi ut simul laudent. *Ex Plinii lib. III. Epist. XII.*

C. etiam Cæsar, gravis auctor linguæ Latinæ, in Anticatone: *Unius*, inquit, *arrogantiæ superbiæque, dominatuque.* *Ex A. Gellii lib. IV. cap. XVI.*

De C. Julii Cæsaris in Catonem scriptis testimonia.

Qualis futura sit Cæsaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit, in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis: itaque misi librum ad Muscam, ut tuis librariis daret: volo enim eum divulgari. *Ex Ciceronis lib. XII. ad Att. Epist. XL.*

Hirtii epistolam si legeris, quæ mihi quasi *στυγία* videtur ejus vituperationis, quam Cæsar scripsit de Catone. *Ex lib. XII. ad Attic. Epist. XLI.*

Cum mihi Balbus nuper in Lanuvino dixisset, se & Oppium scripsisse ad Cæsarem, me legisse libros contra Catonem, & vehementer probasse. *Ex Ciceronis ad Attic. lib. XIII. Epist. L.*

Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. *Ex Ciceronis Top. cap. XXV.*

M. Ciceronis libro, quo Catonem cælo æquavit, quid aliud Dictator Cæsar, quam rescripta oratione, velut apud Judices respondit? *Ex Taciti lib. IV. Annal. cap. XXXIV.*

Hic.

Hisque usum C. Cæsarem in vituperando Catone notaverit Cicero. *Ex Quintilianii lib. III. Inst. Orat. cap. VII.*

Ut Catonem Tullius laudans: & duobus voluminibus Cæsar accusans. *Ex Martiani Capellæ lib. V. pag. 152.*

Atque utinam ritus veteres, & publica saltem His intacta malis agerentur sacra, sed omnes Noverunt Mauri, atque Indi: quæ psalteria penem Majorem, quam sint duo Cæsaris Anticatones: Illuc, &c. *Ex Juvenalis Sat. VI. 334.*

Πυθόμενος δὲ ὡς ἐαυτὸν διηργάσαιτο, δὴλ' ὅτι μὲν ἦν δὴ-
χθεὶς, ἐφ' ᾧ δὲ, ἀδελφόν· εἶπε δ' ἐν ᾧ Κάτων, φθονῶσσι δ'
θανάτῃ, καὶ ᾧ σύ μοι τ' σωτηρίας ἐφθόνησας. Ὁ μὲν ἐν μὲν
ταῦτα γεγραφείς ὑπ' αὐτῆς πρὸς Κάτωνος τεθνεώτα λόγῳ, καὶ
δοκεῖ πρῶτος ἔχοντος, ἐδὲ ἐνδιαλλάκτως σημείον εἶναι· πῶς
ᾧ ἂν ἐφείσαστο ζῶντος, εἰς ἀνάσσειν ἐγχεύας ὀργὴν τοσαύ-
την; Paullo post: Τεκμαίρονται καὶ τὸν λόγον ἐπιείκων ἐκ ἐξ
ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντεταχθῆναι ἀπὸ
τοιαύτην αἰτίαν. Ἐγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὅνο-
μα τῷ λόγῳ Θέμηνος Κάτωνος· καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν ἀπὸ
σπευδῆς, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ δὲ δεινότητι τῶν ῥητόρων εἰς τὸ καλλι-
στην πεποιημένῳ ὑπέβησιν. Τὸτο ἡνία Καίσαρος, κατηγο-
ρίαν αὐτῆς νομίζοντα, καὶ τὸν τεθνεώτα δι' αὐτὸν ἐπαινῶν· ἔ-
γραψεν ἐν πολλὰς τινὰς καὶ τὴν Κάτωνος αἰτίαν συναγα-
γὼν· τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται, καὶ σπευδασὶς
ἔχει τῶν λόγων ἐκείνου ἀπὸ Καίσαρος καὶ Κάτωνος πολλὰς.
Ex Plutarcho in Cæs. pag. 733.

Αὐτὸς δ' ἐν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος
ἀντιγραφῇ, ᾧ δὲ αἰτεῖται, μὴ σπευδαστικῶς λόγον ἀνδρὸς ἀν-
τιτετάξαι πρὸς δεινότητα ῥητόρου· εὐφυῆς, καὶ σχολὴν ἐπὶ
τῷ πολλῇ ἀγνοῦντος. *Ex Plutarcho in Cæs. pag. 708.*

Ἐκ δὲ τῆς διετέλει τιμῶν καὶ φιλοφρονέμενος, ὥς καὶ
γεγράφαντι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος, ἀντιγραφῶν, τόντῃ
λόγον αὐτῆς καὶ τὸν βίον, ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους εἰκότα καὶ
Ddd 5 Θερα-

Θησαυμένους ἐπαινέειν. Ὁ μὲν δὲν Κικέρωνος λόγος Κάτωνος, ὁ δὲ Καίσαρος, Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται. *Ex Plutarcho in Cicer. pag. 880.*

Κικέρωνος δὲ ποιήσαντος ἐγκώμιον εἰς αὐτὸν (Κάτωνος) καὶ ἐπιγράψαντος ΚΑΤΩΝ, ἀντέγραψε κατηγορίαν ἐκείνου, καὶ ἐπέγραψεν ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ. *Ex Appiani lib. 11. B. C. pag. 490.*

Οὕτω γὰρ ἀνατεθαυμάζει, ὥστε, καὶ Κικέρωνος ἐγκώμιον καὶ τὰ αὐτῶν (Κάτωνος) γράψαντος, ἀγανακτήσας μὲν μηδὲν, καίπερ καὶ ἐκείνους οἱ περὶ πολέμουσαντος, βίβλιν δὲ τι γράψαι, ὃ καὶ ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ ἐκάλεσεν. *Ex Dionis Cassii lib. XLIII. pag. 219. ed. Hanov.*

Ex libris de Analogia ad M. T. Ciceronem.

Reliquit & de Analogia duos libros, &c. *Ex Suetonio in Casare cap. LVI.*

C. Cæsar de Analogia libros edidit, sciens sine ea, neque ad philosophiam, in qua peritissimus erat, neque ad eloquentiam, in qua potentissimus, posse quempiam pervenire. *Ex Joannis Sarisberienfis Metalog. lib. 1. cap. XXI. pag. 777.*

Ex lib. 1.

Quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit verborum delectum originem esse eloquentiæ: tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus; *Ac, si cogitata præclare eloqui possent, nonnulli studio, & usu laboraverunt, cujus te pæne principem copie, atque inventorem, bene de nomine ac dignitate Populi Romani meritum esse existimare debemus*) hunc facilem, & cotidianum novisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque

atque inventorem copię dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de Populi Romani nomine & dignitate. *Ex Cicerone in Bruto cap. LXXII.*

C. Cæsar ille perpetuus Dictator, Cn. Pompeji successor, à quo familia & appellatio Cæsarum deinceps propagata est: vir ingenii præcellentis, sermonis præter alios suæ ætatis castissimi, in libris quos ad M. Ciceronem de Analogia scripsit, harenas vitiose dici existimabat, quod harena numquam multitudinis numero appellanda esset, sicuti neque Cælum, neque Triticum; contra autem Quadrigas, etiamsi currus unus equorum quatuor junctorum unum sit, plurativo semper numero dicendas putat, sicut Arma, & Mœnia, & Comitia, & Inimicitias, &c. Paulo post: Tunc prolato libro de Analogia primo verba hæc ex eo pauca memoriæ mandavi; nam quum prædixisset, neque Cælum, Triticumve, neque Harenam multitudinis significationem pati: Num tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quod unam Terram, & plures Terras, & Urbem, & Urbes, & Imperium, & Imperia dicamus, neque Quadririgas in unam nominis figuram redigere, neque Harenam in multitudinis appellationem convertere possimus? *Ex A. Gellii lib. XIX. cap. VIII.*

* Atque id quod à C. Cæsare excellentis ingenii ac prudentiæ (ita A. Gellius; Macrobius providentiæ) viro in primo de Analogia libro scriptum est, habere semper in memoria atque in pectore, ut tanquam scopulum, sic fugias inauditum atque insolens verbum. *Ex A. Gellii lib. 1. cap. X. & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. V.*

Ex

* Huc respicit Jo. Sarisberienfis Metalog. lib. 1. cap. XV. p. 766. Cæsar, ait ille, in libro de Analogia Grammaticus quidam est & vitandum esse denunciat, quicquid auditori peritio videtur esse absurdum, ut nautæ, inquit,

scopulum fugiunt, sic fugiendum est insolens atque infrequens verbum. Ubi legendum in libro primo de Analogia, duos enim de Analogia libros edidit Cæsar. Davies.

Ex lib. II.

Cæsar in libro de Analogia secundo, *hujus die & hujus specie* dicendum putat. *Ex A. Gellii lib. IX. cap. XIV.*

Cæsar de Analogia *panium* dixit, sed Verrius *Panium* sine *i*. *Ex Charisii lib. I. col. 69.*

Cæsar de Analogia secundo, *Fagos, Populos, Ulmos.* *Ex Charisii lib. I. col. 104.*

Lacer an Laceris, &c. Cæsar de Analogia secundo, nec non Valgius de Rebus per epistolam quaesitis. *Ex Charisii lib. I. col. 109.*

Cæsar de Analogia secundo, *Turbonem* non *Turbinem* etiam in tempestate dici debere ait, ut *Cato Catonis*, non ut *homo hominis*. *Ex Charisii lib. I. col. 117.*

Is homo, Idem compositum facit, nisi quia Cæsar libro secundo (*de Analogia videlicet*) singulariter *Idem*, pluraliter *Idem* dicendum affirmat; sed consuetudo hoc non servat. *Ex Charisii lib. I.*

Ex iisdem, non distincto libro.

C. Cæsar gravis auctor linguæ Latinæ in libris Analogicis omnia istiusmodi (*puta Senatu, Victu, Aspetu, &c.*) sine *i* littera dicenda censet. *Ex A. Gellii lib. IV. cap. XVI.*

Hic & hæc Samnis, hujus Samnitis. Sic Cæsar de Analogia. *Ex Prisciani lib. VI. col. 707.*

Partum. Cæsar de Analogicis, *harum partum.* *Ex Charisii lib. I. col. 114.*

Ex iisdem, uti verosimile est, non adscripto tamen ubi laudantur libro.

Mihi autem placet Latinam rationem sequi quousque patitur decor; neque enim jam *Calypsonem* dixerim, ut *Junonem*: quamquam secutus antiquos C. Cæsar utitur hac ratione declinandi. *Quintilianus lib. V. cap. V.*

M. Tullius & C. Cæsar *mordeo memordi; pungo pepugi; spondeo spepondi* dixerunt. *A. Gellii lib. VII. cap. IX.*

C.

C. Cæsar ait *L* littera nominativo singulari neutro finita nomina, eandem definitionem capere, quam capiant *E* littera terminata. *Huic animali, & ab hoc animali, huic puteali, & ab hoc puteali.* *Charisius lib. I. col. 95.*

Aplustre. Omnium nominum, quæ sunt neutri generis & in *E* terminantur, ait Plinius, Cæsarem scisse eosdem esse ablativos, quales sunt dativi singulares. *Charisius lib. I. col. 98.*

AR litteris nomina neutralia terminata, ait Cæsar, quod dativo & ablativo pari jure funguntur, ut idem Plinius scribit. *Charisius lib. I. col. 98.*

Jubar. Plinius ait inter cætera etiam istud Cæsarem dedisse præceptum, quod neutra nomina, *AR* nominativo clausa, per *I* dativum Ablativumque singulares ostendant; *Jubar* tamen & *Far* ab hac regula dissidere: nam *huic jubari* dicimus, *ab hoc jubare*; & *huic farri*, *ab hoc farre.* *Charisius lib. I. col. 108.*

Ac ne illa ratio recepta est, quam Cæsar ponit in femininis, ut *puppim, vestim, pelvim*: hoc enim modo & ab hoc *cani*, & ab hoc *cane.* *Charisius lib. I.*

Tribus *IIII* junctis qualis posset syllaba pronunciari? nam postremum *I* pro vocali est accipiendum, quod Cæsari artis Grammaticæ doctissimo placitum fuisse, à Victore quoque in arte Grammatica de syllabis comprobatur. *Priscianus lib. I. col. 545.*

V, loco consonantis posita, eandem prorsus in omnibus vim habuit apud Latinos, quam apud Æoles digamma *F* pro quo Cæsar hanc figuram *V* scribere voluit. Quod equamvis illi recte visum est, tamen consuetudo antiqua superavit. *Priscianus lib. I. col. 545.*

Hæc pollis, pollinis, sic *Charisius*. *Probus* autem & Cæsar, *hoc ppollen pollinis* declinaverunt. *Priscianus lib. VI. col. 708.*

Præterea Cæsar declinat, *pubis puberis*: quidam, ut *Pro-*

Probus, *pubes puberis*: quidam, *puber puberis*. Priscianus lib. VI. col. 707.

Quamvis Cæsar non incongrue protulit *ens à verbo sum, es, est*. Priscianus lib. XVIII.

Hoc *lunum* atque *macellum* singulariter exire memento, licet Memmius, *ista macella* dicat, & Cæsar, *luna*. Ex Velio Longo de Orthogr. col. 2244.

Lacruma an *Lacrime*, *Maxumus* an *Maximus*, & si quæ similia sunt, scribi debeant, quæsitum est. Terentius Varro tradidit Cæsarem per *I* ejusmodi verba solitum esse enunciare & scribere: inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam. Sed ego in antiquorum, &c. Cassiodorus ex Annæo Cornuto de Orthographia col. 2284. Vide & Quinctilianum Inst. Orat. lib. I. cap. VII.

Varie etiam scriptitatum est, *Mancupium*, *Aucupium*, *Manubia*: siquidem C. Cæsar per *I* scripsit, ut apparet ex titulis ipsius. Ex Velio de Orthographia col. 2228.

An ideo minor est M. Tullius Orator, quod idem artis hujus (*Grammaticæ*) diligentissimus fuit, & in filio, ut in epistolis apparet, recte loquendi usquequaque asper quoque exactor? Aut vim C. Cæsaris fregerunt editi de Analogia libri? Quinctilianus lib. I. cap. VII.

Apophtegmata.

Sed tamen ipse Cæsar habet peracre judicium, & ut Servius frater tuus, quem literatissimum fuisse judico, facile diceret, *hic versus Plauti non est, hic est*, quod tritas haberet aures notandis generibus Poetarum, & consuetudine legendi: sic audio Cæsarem, quum volumina jam confecerit *Ἀποφθεγμάτων*, si quid afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere: quod eo nunc magis facit, quia vivunt mecum fere quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse illis, quum dixi, nec illi-

illiterata, nec insulsa esse videantur. Hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur. Ita enim ipse mandavit. Sic fit, ut, si quid præterea de me audiat, non audiendum pputet. Cicero lib. IX. ad Famil. Epist. XVI.

Dicta collectanea.

Feruntur & à puero & ab adolescentulo quædam scripta, &c. item *Dicta collectanea*. Quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. Suetonius in Cæsare, cap. LVI.

Ephemerides.

* C. Julius Cæsar quum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus, equo ejus portaretur armatus, occurrit quidam ex hostibus, qui cum nosset; & insultans ait *Cæsar, Cæsar*, quod Gallorum lingua, *Dimitte*, significat: & ita factum est, ut dimitteretur. Hoc autem ipse Cæsar in Ephemeride sua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. Servius in lib. XI. *Æn.* vs. 743.

Libri

* C. Julius Cæsar] Cæsarem à Gallis captum fuisse non memorant ii, qui ejus vitam & res gestas scriptis mandarunt, unde factum ut hæc historia mihi quidem valde sit suspecta; ei tamen expendenda non immeritor. Observabo duntaxat falsos esse G. J. Vossium de Hist. Lat. lib. I. cap. XIII. & Dionys. Vossium, qui Cæsaris Ephemerides à Commentariis opus esse diversum censuerunt; nam, præterquam quod earum mentionem non faciat Suetonius in Jul. capp. IV. & LVI. ubi Cæsaris opera accurate recenset, certum est *ἡμερησίαις* à Sequioris ævi scriptoribus laxius esse sumptas, adeo ut non modo *diarium*, verum etiam *Annales* seu *Historiarum* denotent. Hinc *Διήγησις* Historiam *ἡμερησίαις* vocat Suidas, & Ephemeridem Belli Trojani, & Septimius Romanus in Epistola ad Arcadium, *Διήγησιν* præmissa, cum multum absit, ut it in ea per dies singulos res gestæ scribantur, Quin &

Plutarchus in Cæs. p. 718. D. ex Cæsaris *ἡμερησίαις* ea laudat, quæ in Commentariis de Bell. Gall. lib. IV. cap. XII. hodiernum exstant; & Symmachus lib. IV. Epist. XVIII. de Cæsaris ephemeride sic loquitur: *Hæc te origines, situs, pugnas, & quicquid fuit in moribus aut legibus Galliarum docebit*, quam descriptionem accuratè his Commentariis congruere lubens fatetur D. Vossius. Nec obstat, quod Polyanus & Frontinus complura Cæsaris strategemata recensent, quorum in hisce Commentariis nec vola nec vestigium; ea enim hausta esse poterunt vel ex Asinii Pollionis commentariis, quos memorant Plutarchus in Pompeio p. 657. & in Cæs. p. 730. ac Appianus lib. II. B. C. p. 489. alique; vel ex Balbi Ephemeride, de qua Sidorius Apollinaris lib. IX. Ep. XIV. ut historicos bene multos præteream, qui præclara Cæsaris facinora posteris tradiderunt. Davies.

Libri Auspiciorum.

Contra Julius Cæsar xvi Auspiciorum libro negat nundinis concionem advocari posse, id est, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. Macrobius *lib. 1. Saturnal. cap. xvi.*

Auguralia.

Cæsar in auguralibus: *Si sincera pecus erat.* Priscianus *lib. vi. col. 719.*

De Divinatione.

Genus eloquentiæ duntaxat adolescens adhuc Strabonis Cæsaris secutus videtur: cujus etiam ex Oratione, quæ inscribitur *Pro Sardis*, ad verbum nonnulla transtulit in Divinationem suam. Suetonius in *Cæsare cap. lv.* *Erunt forte qui hoc ad Oratorum Fragmenta pertinere existimabunt, me non multum repugnante.*

Astronomica.

Julius Cæsar ut Siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Ægyptiis disciplinis hausit, ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, ut ad Solis cursum finiendi anni tempus extenderet. Macrobius *lib. 1. Saturnal. cap. xvi.*

Tres autem fuere sectæ, Chaldæa, Ægyptia, Græca: his addidit apud nos quartam Cæsar Dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, Sosigene perito scientiæ ejus adhibito. *Ex Plinii lib. xviii. cap. xxv.*

A Bruma in Favonium Cæsari nobilia sidera significant, 111 Kal. Januarii matutino Canis occidens. *Paullo post:* Pridie Nonas Januarii Cæsari Delphinus matutino exoritur, & postero die Fidicula, quo Ægypto Sagitta vesperi occidit. *Paullo post:* A Favonio in æquinotium vernum Cæsari significat xvii Kal. Martii triduum varie: & viii Kal. Hirundinis visu, & postero die Arcturi exortu vespertino. Item 111 Nonas Martii Cæsar Cancris exortu id fieri observavit.

Paul-

Paullo post: Cæsar & Idus Martias ferales sibi annotavit Scorpionis occasu. *Paullo post:* 111 Nonas Aprilis in Attica Wergiliæ vesperi occultantur. Eadem posttridie in Bœotia: Cæsari autem & Chaldæis, Nonis. *Paullo post:* Cæsari vi Idus significatur imber Libræ occasu: xiiii Kal. Maji Ægypto Suculæ occidunt vesperi, fiduss vehemens, & terræ marique turbidum, xvi Atticæ, xv Cæsari, continuoque triduo significat. *Paullo post:* vi Nonas Maji Cæsari Suculæ matutino exoriantur, & viii Idus Capella pluvialis. Plinius *lib. xviii. cap. xxvi.*

A Vergilliarum exortu significant Cæsari posttridie Arcturi occasus matutini. *Paullo post:* xi Kal. Cæsari Orionis gladius occidere incipit: 111 Non. Junii Cæsari, & Assyriæ Aquila vesperi oritur, &c. xi Kal. ejusdem Orionis gladius Cæsari occidere incipit. *Ex Plinii lib. xviii. cap. xxvii.*

A solstitio ad Fidiculæ occasum vi Kal. Junii Cæsari Orion exoritur. *Paullo post:* xviii Kal. Augusti, Ægypto Aquila occidit matutino, Etesiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Cæsar x Kal. sentire Italianam existimavit. *Paullo post:* Aquila Atticæ matutino occidit: 1111 Kal. regia in pectore Leonis stella matutino Cæsari immergitur. *Ex Plinii lib. xviii. cap. xxviii.*

De Sideribus

etiam aliquid poeticum edidit.

* Sed nec aliquis pæne Latinorum de hac arte Institutionis libros scripsit, nisi paucos versus Julius Cæsar, & ipsos tamen de alieno opere mutuatus. *Jul. Firmicus Mathes. lib. 11. initio.*

Exsecutus est etiam horum Siderum numerum Græce

* Sed nec aliquis &c.] Bina hæc non Julius, Arati versiculos inter testimonia ad nostrum perperam pretatus est. Eundem errorem ex referuntur; & lapsus est Julius Firmicus Suidas v. Γαίον. Ἰούλιον. Ἰούλιον. Cæsar quippe Germanicus, Davies. Ee

ce Aratus, Poeta disertissimus; Latine vero Cæsar, & decus eloquentiæ Tullius. Sed hi tantum nomina ipsorum & ortus, non autem apotelesmatum auctoritatem ediderunt: ita ut mihi videantur non aliqua Astrologiæ scientia, sed Poetica potius elati licentia, docilis sermonis studia protulisse. Jul. Firmicus *Mathes. lib. VIII. cap. V.*

Poemata.

Reliquit & de Analogia libros duos, & Anticato-
nes totidem, ac præterea Poema quod inscribitur Iter.
Quorum librorum primos; intransitu Alpium, quum
ex citeriore Gallia, conventibus peractis, ad exerci-
tum rediret; sequentes, sub tempus Mundensis præ-
lii fecit: novissimum, dum ab Urbe in Hispaniam
ulteriorem, IV & XX die pervenit. Suetonius in *Cæsare*
cap. LVI. Vide & Julium Celsum pag. 239.

Feruntur & à puero & ab adolescentulo quædam
scripta: ut *Laudes Herculis*, trægœdia *OEdipus*, &c.
quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. Sue-
tonius in *Cæsare cap. LVI.*

Olus quoque silvestre est trium foliorum, D. Julii
carminibus præcipue jocisque militaribus celebratum:
alternis quippe versibus exprobavere lapsana se vixisse
apud Dyrrhachium, præmiorum parsimoniam cavil-
lantes. Est autem id cyma sivestris. Plinius *lib. XIX.*
cap. VIII.

Donatus, seu potius Suetonius in vita Terentii hos sub
C. Julii Cæsaris nomine versus producit.

Tu quoque, tu in summis, ô dimidiate Menander,
Poneris, & merito, puri sermonis amator;
Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis
Comica, ut æquato virtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac despectus parte jaceres.
Unum hoc maceror, & doleo tibi deesse, Terenti.

*Sequens etetiam Epigramma C. Julio Cæsari quidam inscri-
bunt, alii Germanico.*

Thrax x puer astricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumque imæ partes rapido traherentur ab amne,
Abfocidit tenerum lubrica testa caput.
Orba q quod inventum mater dum conderet urna,
Hoc peperit flammis, cætera dixit aquis.

Illud vero o distichon,

FELLTRIA. PERPETUO. NIVIU.
DAMNATA. RIGORE.
TEERRA. MIHI. POSTHAC. NON.
HABITANDA. VALE.

*falso Cæsari inscriptum est, etsi quidam in membrana, alii
in saxo exsiliare dicant. Ajunt quoque Cæsaris Decretum Vi-
terbii in Hæturia inventum; hoc exemplo:*

C. JULIUS. CÆSAR. M. TULLIUM.
CICERRONEM. OB EGREGIAS. EJUS.
VIRTUTES. SINGULARES. ANIMI.
DOTESS. PER. TOTUM. ORBEM. NO-
STRIS. S. ARMIS. VIRTUTEQUE. PER-
DOMITTUM. SALVUM. ET. INCOLU-
MEM. EESSE. JUBEMUS. C. JABOLE-
NUS. *I. Nuga, nuga.*

Incerta.

Unguenta dicuntur à locis, ut Telinum, cujus Ju-
lius Cæsar r meminit dicens: Corpusque suavi Telino
unguimur. r. Hoc conficiebatur in Insula Telo, quæ
est una ex Cycladibus, &c. Isidorus *lib. IV. Origin.*
cap. XII.

*Insertum i hoc ab Fulvio Ursino Fragmentis de Analogo-
gia. Ut & illud ex Nonio in Voce Cinis, nec non locus
Plinii ex lib. VII. cap. XXX. ubi alloquitur M. T. Cice-
ronem. Quinid habuerit causa, cur hoc fecerit, commissi
non potui. Quocirca inter INCERTA referendum*

duxi. Nisi quis potius Cæsari Straboni, non Dictatori tribuendum arbitretur. Si ad hunc modum addita una uocula scripseris, erit integer Senarius:

Corpusque suavi Telini unguine unguimur.

Idem Ursinus ex Prisciani lib. viii. Fragmentum hoc:

C. Cæsar, quæ res augurantur οἰωνοσκοπεῖται, ad Auguralia transiulerat: ego prætermisi, quum isto Prisciani loco non Cajus Cæsar, sed Lucius Cæsar legatur. Non est quod corruptum aliquis existimet. Citatur nominatim L. Cæsar à Festo, in voce Majorem. Ex eodem fortassis est quod apud Servium nuper ex Petri Danielis & Fuldana bibliotheca membranæ edum habemus, Commentario ad Æneidos Virgilii lib. i. Occiso, inquit, Mezentio Ascanium, sicut J. Cæsar (verosimile mihi sit legendum L. Cæsar) scribit, Julum cœptum vocari dicunt, vel quasi ἰοέολον, id est, sagittandi peritum, vel à prima barbæ lanugine, quam ἰάλον Græci dicunt, quæ ei tempore victoriæ nascēbatur. Hæc ibi. Similiter expunxi quod inter Fragmenta Epistolarum legebatur:

Vespera fatigatus, luce dormitans.

Non enim apud Charisium lib. ii. unde hac descripta sunt, nominatur Julius Cæsar, sed Aurelius Cæsar lib. ii, sive xi Epistolarum ad Frontonem. Quo comperio, auctoritatem Civis Romani insuper habui. Sed quid spuriis his diutius immoror, quin legitima, si qua porro restant, Fragmenta colligo?

Apud Cæsarem & Catulum & Calvum lectum est: quum jam fulva cinis fueris. Nonius in voce Cinis p. 224.

Salve primus omnium parens Patriæ appellate, primus in toga triumphum linguæque lauream merite, & facundiæ, Latinarumque litterarum parens: atque (ut Dictator Cæsar hostis quondam tuus de te script) omnium triumphorum lauream adepte majorem, quanto plus est, ingenii Romani terminos in tantum pro-

promovivisse, quam imperii. Plinius lib. vii. cap. xxx. in fine ubi de Cicerone.

Ciceroro Causarum xiii: Re vendita iterum emptas unde manifestum fit venita non dici, sed aut venundata, aut vendita, ut Cicero. C. Cæsar: Possessiones redimi, easas postea pluris venditas. Diomedes lib. i. col. 366.

Esseda la vehiculi vel currus genus, quo soliti sunt pugnare & Galli. Cæsar testis est libro ad Ciceronem iii. Multa millia equitum atque essedariorum habet. Hinc & gladiatores essedarii dicuntur, qui curru certant. Juninius Philargyrius in Virgili Georg. iii. vs. 204.

Augustus quoque in Epistolis ad C. Cæsarem scriptis emendat, quod is Calidum dicere quam Caldum (in libris forte de Analogia) malit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, & ut ipse Græco verbo significavit, πρετέργον. Quinctilianus lib. i. cap. vi. pag. 441.

Cattulonenses, qui Cæsari venales appellantur. Plinius Hist. Nat. lib. iii. cap. iii.

C. Julii Cæsaris dicta.

Tu, quæso, quidquid novi (multa autem expecto) scribere ne te pigresce: in his, de Sexto, satisne certum: maxime autem de Bruto nostro: de quo quidem ille, ad quem didiverti, Cæsarem solitum dicere: Magni refert, hic quid velit; sed quidquid volt, valde volt. Idque eum & animadvertisse quum pro Dejotaro Nicææ dixerit, valde vehementer eum visum, & libere dicere. Cicero o lib. xiv. ad Atticum Epist. i.

Proxime te quum Sestii rogatu apud eum fuisset, expectaremque sedens, quoad vocarer; dixisse eum: Ego dubitem, quin summo in odio sim, quum M. Cicero sedeat, nec s. suo commodo me convenire possit. Atqui, si quisquam est facilis, hic est: tamen non dubito, quin me

male oderit, Cicero lib. XIV. ad Attic. Epist. 1.

Ajebat Cæsarem secum, quo tempore Sektii rogatu veni ad eum, quum expectarem sedens, dixisse: *Ego nunc tam sum stultus, ut hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, quum tam diu sedens meum commodum expectet?* Cicero lib. XIV. ad Attic. Epist. 11.

Quo gaudio elatus, non temperavit quin paucos post dies frequenti curia jactaret, invitis & gementibus adversariis adeptum se quæ concupisset: proinde ex eo insultaturum omnium capitibus: ac negante quodam per contumeliam, *Facile hoc ulli femina fore;* responderit quasi alludens: *In Assyria quoque regnasse Semiramis; magnamque Asia partem Amazonas tenuisse quondam.* Suetonius in Cæsare cap. XXII.

Pharsalica acie cæsos profligatosque adversarios prospicientem, hæc eum ad verbum dixisse refert Asiaticus Pollio: *Hoc voluerunt: tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem.* Suetonius in Cæsare cap. XXX. Vide & Plutarchum in Cæs. pag. 730. A.

Consecutusque cohortes ad Rubiconem flumen, qui provinciae ejus finis erat, paullulum constitit, ac reputans quantum moliretur, conversus ad proximos, *Etiā nunc,* inquit, *regredi possumus: quod si pomiculum transferimus, omnia armis agenda erunt.* Suetonius in Cæsare cap. XXXI.

Cunctanti ostentum tale factum est. Quidam eximia magnitudine & forma, &c. Tunc Cæsar, *Eatur,* inquit, *quo Deorum ostenta, & inimicorum iniquitas vocat.* *Facta alea est,* inquit. Suetonius in Cæsare cap. XXXII.

Romam iter convertit; appellatisque de Rep. Patribus, validissimas Pompeji copias, quæ sub tribus legatis M. Petrejo, & L. Afranio, & M. Varrone in Hispania erant, invasit; professus ante inter suos, *Ire*

se ad exercitum sine duce, & inde reversum ad ducem sine exercitu. Suetonius in Cæsare cap. XXXIV.

Prolapsus in egressu navis, verso ad melius omine, *Teneo te,* inquit, *Africa.* Suetonius in Cæsare cap. LIX.

Quum expectatio adventus Jubæ terribilis esset, convocatis ad concionem militibus, *Scitote,* inquit, *paucissimis his diebus Regem assuturum cum X legionibus, equitum XXX, levis armaturæ C millibus, elephantis CCC. Proinde desinant quidam querere ultra, aut opinari; mihi quæ compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima nave impositos, quocunque vento in quasunque terras jubebo aveli.* Suetonius in Cæsare cap. LXVI.

Jactare solitus, *Milites suos etiam unguentatos bene pugnare posse:* nec *Milites* eos pro concione, sed *blandiori nomine Commilitones* appellabat. Suetonius in Cæsare cap. LXVII.

Quosdam infimi generis ad amplissimos honores provexit. Quum ob id culparetur, professus est palam, *si grassatorum & sicariorum ope in tuenda sua dignitate usus esset, talibus quoque se parem gratiam relaturum.* Suetonius in Cæsare cap. LXXII.

Interrogatus cur repudiasset uxorem, *Quoniam,* inquit, *meos tam suspicione, quam crimine judico carere oportere.* Suetonius in Cæsare cap. LXXIV.

Acie Pharsalica proclamavit, *Ut civibus parceretur.* Suetonius in Cæsare cap. LXXV. Vide & Florum lib. IV. cap. 11, 510.

Nec minoris impotentiae voces propalam edebat, ut T. Ampius scribit: *Nihil esse Rempublicam, appellatiōnem modo, sine corpore, ac specie.* Sullam nescisse literas, qui *Dictaturam* deposuerit. *Debere homines consideratius jam loqui secum, ac pro legibus habere quæ dicat.* Suetonius in Cæsare cap. LXXVII.

Eoque arrogantiae progressus est, ut Haruspice tristitia, & sine corde exta sacro quodam nunciante, *Fu-*

tura diceret latiora, quum vellet: nec pro ostento ducentum, si pecudi cor defuisset. Suetonius in Cæsare cap. LXXVII.

Triumphanti & subsellia Tribunitia prætervehenti sibi unum è collegio Pontium Aquilam non assurrexisse, adeo indignatus, ut proclamaverit: *Repete ergo à me Aquila Rempublicam Tribunus*: nec destiterit per continuos dies quidquam cuiquam, nisi sub exceptione polliceri, *Si tamen per Pontium Aquilam licuerit*. Suetonius in Cæsare cap. LXXVIII.

Plebi Regem se salutanti, Cæsarem se, non Regem esse respondit. Suetonius in Cæsare cap. LXXIX.

De quo genere optime C. Cæsarem prætextatum adhuc accepimus dixisse, *Si cantas, male cantas: si legis, cantas*. Quintilianus lib. I. cap. VIII. *Habet & Joan. Sarisberienſis Metal. lib. I. cap. XXI. pag. 777.*

Elevandi ratio est duplex, ut aut veniam quis, aut jactantiam minuatur: quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpicianæ, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, *Nunquam fugiens respexeris*, inquit: aut crimen objectum, ut Cicero, &c. Quintilianus lib. VI. cap. III.

Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Cæsar. Nam quum testis diceret, à reo femina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset: *quid enim faceres*, inquit, *quum tu galeam & loriceam haberes?* Quintilianus lib. VI. cap. III.

Sic fac existimes, post has miseras, id est, postquam armis disceptari coeptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam & ipse Cæsar accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellat) laudatque honorificentissime & æquitate tua, & prudentia, repente præter spem dixit, *se Senatui rogan-*

ti de Marucello, ne * hominis quidem causa negaturum. (Sic Victorinus edidit, eumque secutus Lambinus, cui tamen omninis legendum videtur. ipsum vide.) Cicero lib. 4. Epist. ad Famil. Epist. 4. ad Ser. Sulpicium.

Demetrius Megæ Dolabella rogatu meo Civitatem à Cæsare impetravit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Quumque propter quosdam sordidos homines, qui Cæsaris beneficia vendebant, tabulam, in qua nomina Civitate donatorum incisa essent, revelli jussisset, eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, *Nihil esse, quod de Mega vereretur; beneficium suum in eo manere*. Cicero lib. XIII. ad Famil. Epist. XXXVI. ad Acilium.

C. Cæsar cum fortè conscendens navem lapsus esset, *Teneo te, terra mater*, inquit; qua interpretatione effecit, ut repetiturus illas, à quibus proficiscebatur, terrass videretur. Ex Frontini Strateg. lib. I. cap. XII, 2.

Cæsar dlicebat, *idem esse sibi consilium adversus hostem, quod plerisque medicis contra vitia corporum, fame potius quam ferro superandi*. Ex Frontini Strateg. lib. IV. cap. VII, I.

τῆς δ' ἡμέρας ἐνστάσης (qua pontifex maximus erat eligendus) ἢ τῆς μητρὸς (Καίσαρ) ἐπὶ τὰς θύρας αὐτὸν οὐκ ἀδακρυλὶ περπεμπέσης, ἀσπασάμεν αὐτήν, ὦ μητὲρ, εἶπεν, τήμερον ἢ ἀρχιερέα ἢ ἡν, ἢ φυγάδα ὄψει. Plutarchus in Cæs. pag. 710.

τὸν δὲ Καίσαρ πρὸς αὐτὸς εἶπεν, Ἐγὼ μὲν ἐβελόμην παρὰ τέτοις εἶναι μᾶλλον παρὰ τῶν Ῥωμαίων δεύτερ. Ex Plutarcho in Cæs. p. 712.

Οὐ δοκεῖ ὑμῖν ἄξιον εἶναι λύπης, εἰ τηλικῶτ' αὐτὸν ἂν Ἀλέξανδρος, ἡδὴ τούτων ἐβασίλευεν, ἐμοὶ δὲ λαμπρὸν ἔδεν πέπεσθαι. Plutarchus in Cæs. 713.

Ἦρκει γὰρ (ἐφ' ἣν Καίσαρ) τὸ μὴ χρεῖσθαι τοῖς ἀπαρέσκειν, ἢ δὲ τὴν τοιαύτην ἀγροικίαν ἐξελέγχειν, αὐτὸς ἐστὶν ἀγροικ.

Ecc 5

Plu-

Plutarchus in *Cæs.* pag. 716.

Οὐκ, ἔφη, ἢ αὐτὸν ὅπλων ἢ νόμων καιρὸν εἶναι· σὺ δὲ εἰ τοῖς πραττομένοις δυσκολαίνεις, νῦν μὲν ἐκποδὼν ἀπὸ παρήσσιας ᾗ δ' εἴται πόλεμος· ὅταν δὲ καταβῶμαι τὰ ὅπλα, συμβάσεων γενομένων, τότε παρὼν δημαγωγίης &c. Ex Plutarcho in *Cæs.* p. 725.

Ἰθι, γενναῖε, τόλμα ἢ δέδιθι μηδέν· Καίσαρ φέρεται, ἢ ἢ Καίσαρ τὴν τυχὴν συμπλέσσει. Plutarchus in *Cæsare* pag. 726. Vide & Appianum lib. 11. B. C. pag. 463.

Σήμερον ἂν ἡ νίκη παρὰ τοῖς πολεμίοις ἦν, εἴ τ' νικῶντα εἶχον. Plutarchus in *Cæs.* pag. 727. & Appianus lib. 11. B. C. pag. 467.

Ὡ Κάτων, φθονῶ σοι ἢ θανάτῳ· ἢ ᾗ σὺ μοι τ' ἐπιηλείας ἐφθόνησας. Plutarchus in *Cæs.* pag. 733. & Appianus lib. 11. B. C. pag. 490.

Λέγεται ὁ Καῖσαρ εἰπεῖν, ὡς δικαιότερον λέγοι μὲν Κάσσιον, αὐτὸς μὲντοι Βρῆτον οὐκ ἂν παρέλθοι. Plutarchus in *Cæs.* pag. 737. & Appianus lib. 11. B. C. pag. 498.

Ἀναμένει τὸ τοῦ δέρμα Βρῆτον Ex Plutarcho in *Cæs.* pag. 737.

Τί φαίνεται βεβλόμενον ὑμῖν Κάσσιον; ἐμοὶ μὲν ᾗ λίαν ἄρεσκει, λίαν ὠχρὸς ὢν. Et paullo post. Οὐ πάντ' εὖ δέδοικα τὰς παχέας ἢ κομήτας, μᾶλλον δὲ τὰς ὠχρὰς ἢ λεπιδάς· Κάσσιον λέγων ἢ Βρῆτον. Ex Plutarchi *Cæs.* pag. 737.

Αἱ μὲν δὴ Μάρλια εἶδ' ὅτι πάρεσιν· ὁ δὲ ἡσυχῇ πρὸς αὐτὸν εἶποι, Ναὶ πάρεσιν, ἀλλ' εἰ παρεληλύθασιν. Plutarchus in *Cæs.* pag. 737.

Ἐμπεσόντι λόγῳ, ποῖον ἄρα τ' θανάτων ἄελλος; ἀπαλῶς φθάσας ἐξεβόησεν, Ὁ ἀπροσδόκητος. Ex Plutarcho in *Cæs.* pag. 737. Vide & Appianum lib. 11. B. C. pag. 500.

Φασὶ τὸν Καίσαρ τῶ μνηύοντι Σποκρίναδος, κόπτοντα ἢ λαβὴν ἢ ξίφος, Ἡδὲ μοι δώσω. Ex Appiani lib. 11. B. C. pag. 443.

Ἀλλ' ἔτι

Ἀθηναίοις αἰτήσασιν Συγνώμην ἐπέδιδε, ἢ ἐπέειπε, Παύσας ὑμᾶς ἐς τὸ σφῶν αὐτῶν Σπολλυμένους ἢ δόξα τ' πρυγόνων περὶ σῶσιν Appianus lib. 11. B. C. pag. 482.

Ἔσαι τῷ τῷ τέλει ἐμοὶ τε ἢ βίῃ, ἢ ὑμῖν τ' ἔσται. Et paullo post. Φασὶν αὐτὸν (Καίσαρ) εἰπεῖν, Ὅτι πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιτο πρὸς νίκης, νῦν δὲ πρὸς ψυχῆς. Ex Appianni lib. 11. B. C. pag. 493.

Οὐδὲν ἀτύχῃς εἶχον, ἔφη, διηνεκὲς φυλακῆς· ἔστι ᾗ αἰεὶ δέδιότῃ. Appianus lib. 11. B. C. pag. 496.

De C. Julio Cæsare.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita iudico, & de hoc hujus generis acerrimo æstimate sœpissime audio, illum fere omnium Oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Læliorum & Domitiorum familiis audiebamus; sed quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis & exquisitis est consecutus. Ex Cicerone in Bruto cap. LXXII.

Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum Oratoris, &c. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam, pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaque quum ad hanc elegantiam, verborum Latinorum (quæ, etiam si Orator non fuis, & sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria esset) adjungit ille oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc quum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere: splendidam quandam minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus: Orationes quidem ejus, &c. atque etiam Commentarios quos-

quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, & venustissimi, omni ornatu orationis tamquam veste detracto: sed dum voluit alios habere parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere; sanos quidem homines à scribendo deterruit, &c. *Ex Cicerone in Bruto cap. LXXV.*

C. Julius Cæsar historiographus Romanorum nullus est. Commentarii belli Gallici, quorum ad vos manavit opinio, tantum exstant: nec, quantum ad historiam, quod compertum habeam, quicquam aliud: nam ceterarum ejus rerum gestarum, postquam idem Julius totius penè orbis causarum molibus est oppressus, Hirtius ejus notarius in commentarios seriem referendam suscepit. *Ex Lupi Abbatis Ferrariensis Epist. XXXVII.*

Quid Oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior aut crebrior? quis verbis aut ornatio, aut elegantior? *Ex Cicerone ad Corn. Nepotem apud Suetonium in Casare cap. LV. Vide amplissimam Cæsaris laudationem apud Plinium Hist. Nat. lib. VII. cap. XXV. & apud Ciceronem pro M. Marcello.*

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor; fæle vero, & facetiis Cæsar vicit omnes. *Ex Ciceronis lib. I. de Offic. cap. XXXVII.*

Reliquit & rerum suarum Commentarios Gallici, civilisque belli Pompejani; nam Alexandrini, Africique & Hispaniensis incertus auctor est: alii enim Oppium putant, alii Hirtium: qui etiam Gallici belli novissimum, imperfectumque librum suppleverit. *Paullo post: Pollio Asinius parum diligenter, parumque integra veritate compositos putat; quum Cæsar pleraque & quæ per alios erant gesta temere crediderit:*

rit: & quæ per se, vel consulto, vel etiam memoria lapsus, perperam ediderit: existimatque rescripturum, & correcturum fuisse. *Ex Suetonio in Casare cap. LVI.*

C. verco Cæsar si tantum foro vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellavit, appareat: exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cujus proprie studiosus fuit, elegantia. *Ex Quinctiliano. lib. X. cap. I.*

Quid taamen nocet vim Cæsaris, asperitatem Cælii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi quibusdam in locis assumere? *Ex Quinctiliani lib. X. cap. II.*

Hinc vim Cæsaris, indolem Cælii, subtilitatem Calidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Cassii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messallæ, sanctitatem Calvi reperiemus. *Ex Quinctiliani lib. XI. cap. X.*

At strictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cælius, gravior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero. *Ex Auctore Dialogi de oratoribus cap. XXV.*

λέγεται δὲ ἢ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικὰς ὁ Καῖσαρ ἀεὶ-
σα ἢ ἀπαρτῶσαι φιλοτιμίαι καὶ φύσιν, ὡς τὰ δευτεράτω
μὲν ἀδελφείᾳ ἔχον, &c. *Ex Plutarcho in Cas. pag. 708.*

Ἐ δὲ ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς συνήγο-
ρίας αὐτῷ χάρις ἐξέλαμπεν. *Ex Plutarcho in Cas. pag. 708.*

Ac mihi ex Græcis orationes Lyfiæ ostentat, ex nostris Gracchorum, Catonisque; quorum sane plurimæ sunt circumcisæ & breves. Ego Lyfiæ Demosthenem, Ætchinem, Hyperidem, multosque præterea, Gracchis, & Catoni Pollionem, Cæsarem, Cælium, imprimis M. Tullium oppono, cujus oratio optima fertur esse, quæ maxima. *Ex Plinii lib. I. Epist. XX.*

Sed ego verear ne me non satis deceat, quod deceat

M

M. Tullium, C. Calvum, Asinium Pollionem, M. Messallam, &c. Divum Julium, Divum Augustum, Divum Nervam, Tib. Cæsarem, &c. *Ex Plinii lib. v. Epist. III.*

Dictator Cæsar summis oratoribus æmulus. *Ex Taciti Ann. lib. XIII. cap. III.*

Summus auctorum D. Julius. *Ex Tacito de Mor. Germ. cap. XXVIII.*

C. Cæsarem Dictatorem — studia certandi, dictandi, lectitandique sibi mutuo vindicavere. Et licet in persona unius ejusdemque tempore suo principis viri, castrensis oratoriæque scientiæ cura certaverit fermè gloria æquipari, idem tamen nunquam se satis duxit in utriusque artis arce compositum, priusquam vestri Arpinatis testimonio anteferreretur ceteris mortalibus. *Ex Sidonii Apollinaris lib. VIII. Epist. VI. Vide & lib. IX. Ep. XIV.*

NOMENCLATOR

GÆOGRAPHICUS

Omnium Galliæ, Germaniæ, & Britanniæ locorum, quorum apud Cæsarem fit mentio.

Excerptus quidem olim potissimum è Thesouro Geographico ABRAHAMI ORTELII; sed nunc plerisque locis utiliter auctus & emendatus.

A.

Dualdubis. Sic legit Ful. Ursinus apud Cæsarem; quo loco alii codices Alduasdubis, & Alduasdalis habent. Ptolomæo Dubis est. atque ita restituendum in Juliani Imp. epistolis, ubi Danubium invenies. Galliæ Lugdunensis fluvius est, quem Poldus & Marlianus hodie *le Doux* nomen habere ajunt.

Advatici, alias Atvatici, quorum Metropolis Atuatuca, ut apud Cæsarem, quamquam apud Ptolomæum *Atuatuca* legitur. quæ olim civitas Tungrorum erat, ubi primum sedes Episcopalis fuit; translata deinde Trajectum Mosæ, hinc in vicum S. Lamberti. Itaque Atuatici sunt Leodienfes.

Ædui. Civitas eorum hodie Augustodunum.

Agendicurn. Civitas Senonum. Hodie *Sens*. Valde in exponenda deelirarunt Scholiastæ Cæsaris. Est civitas Archiepiscopalis.

Alexia. Cæsari Mandubiorum in Celtis oppidum. Alexia Paterculo scribitur, Diodoro & Polyæno lib. 8. Strateg. *L'Assis en Bourgogne*, vocant. Paradinus vero dicit ejus hodie nihil existare, præter nominis umbram, *Alize*, cui subscrit Vigennereus.

Allobroguum Caput fuit Vienna. quorum major pars sub Ducatu Sabaudia hodie. Olim tamen Sabaudi erant intra Alpes maritimas, ut est in Notitia Imperii.

Alpes, montes longissimi tractus, qui Italiam à Germania

nia & Gallia tanquam muro nativo separant. Alpia & Alpionia olim dictos fuisse scribit Strabo. Stephano etiam Alpeia & Alpeioi dicuntur. Olpia sunt Phavorino. Hodie multis locis in Germania, adhuc *Alben* vocantur. Salpii videntur à Lycophrone appellati: ut sentit ejus commentator Isaacius. Alpis, singulari numero, aliquando usurpant poëta. Abax vocat Serapio, cap. De resina. De Alpibus vide Alciatum, in Commentariis ad Tacitum De moribus Germanorum: sed in primis Josiam Simlerum, in libello, quem De Alpibus inscripsit.

Amagetrobia. Ignoratur, vide Magetrobia.

Ambarri. Celtarum populi. Ignorantur.

Ambiani. Belgicæ gens. *Amiens*, hodie, Picardiæ urbs. Ambianum primum Sommonobriam dictam, scribit Sigebertus: si Samarobrinam voluerit dicere, false, cum ex Cæsare & Antonino diversas esse urbes constet. Ambiano idem Antoninus tribuit leg. xxiii.

Ambibarii inter Aremoricos, ignorantur.

Ambialites aut Ambiliates in Celtica, ignorantur.

Ambivariti in Belgio, ignorantur.

Anartes. Cæsari sunt populi Dacis vicini. *Walachi*, *Serui*, & *Bulgari*, sunt Blasio Vigenereo.

Ancalites. Britannicæ insulæ populi. *Ankelut*, Glareano: *The hundred of Henley*, Camdeno.

Andes. *Le Duché d'Anjou* = Civitas Episcopalis Juliomagus, *la ville d'Angiers*.

Antuates. vide Nantuates.

Aquitania. Augustus divisit Aquitaniam in tres maximas provincias: primam Aquitaniam, cujus metropolis Avaricum Biturigum Cuborum: secundam Aquitaniam, cujus metropolis Burdigala Biturigum Vibiscorum: tertiam Novempopulaniam, cujus caput Augusta Ausciorum: Ea est, quam Cæsar Aquitaniam vocat, contenta intra Garumnam, Pyrenem, & Oceanum. Hodie ab ipsis Aquitanis vocatur Vasconia: quum Aquitanicæ nomen latius pateat. Itaque angustiores fines sunt Aquitanicæ Cæsaris, quam ut tertiam partem Gallicæ facere possit.

Arar. Gallicæ Narbonensis fluvius. Plinio & Virgilio Araris est. Ab Am. Marcellino Sangona appellari scribit Pardinus: Saconna ego apud Marcellinum lego. Videtur Scoras à Polybio appellari. Hodie *Saone* vocatur. Auctor De flu-

fluminibus tradit antea Brigulum nuncupatum. Fides sit penes auctorem.

Arduenna.. Gallicæ maximus saltus in Belgio. nomen fere retinet; *Ardenne* enim nominant. Franc. Irenicus *Achterwalt* appellat: *Lumticherwalt*, Rhenanus; quasi Leodienfium nemus dicas.

Arecomicii. Duplices sunt: Volcæ Arecomici, ubi Nemausus, & INarbo: Tectosages, ubi Tolosa.

Armoricæ civitates, ponuntur à Cæsare in eo tractu, qui Britannia minor Sigeberto vocatur. Hermionia etiam, & vulgo *Bretagne*, Rob. Cœnali auctore. Antiqua Britannica lingua hodie *Lhydaew* appellatur, ut scribit Humfredus in suo Britannicæ descriptionis fragmento. Joannes Lelandus, *Armorica*, idem significare dicit, quod, Supra mare, in ipsa Britannica lingua. Sunt Plinii Britanni, Pontico Virunnio si fidendum. Letavia quoque dicta fuit hæc Armorica.

Arverni. Celtarum populi. Aroëni Stephano. Hodie *Auvergne*.

Atrebatæ. *Le pays d'Artois*, quorum Civitas Origiacum, *Arras*.

Avaricum. Est metropolis primæ Aquitanicæ, *Bourges*.

Aulerci. (Quadruplices fuerunt: Aulerci Eburovices, *le pays d'Eureus en Normandie*, ubi Episcopatus. Aulerci Diablintres. Aulerci Cenomanni, *le pays du Mans*. Aulerci Brannovices.

Auscii. Caput Novempopulaniæ, sive Vasconicæ: Archiepiscopatus. Augusta Ausciorum, *la ville d'Auch en Gascogne*. Axona, *Aisne*, notissimum flumen.

B.

Bacenis. Germanicæ silva Cæsari, Cheruscos à Suevis dirimens, quam Althamerus putat *Thüringerwalt*. Ubi forte Samana. Ptolemæi. Confundunt quidam cum Hercynia silva & Martiana: & *Schwartzwalt* nominant.

Batavia. Ptolemæo, Tacito & Cæsari Germanicæ inferioris regio est, ad ostia Rheni posita, quam hodie *Holland* vocant, sed improprie. Ea enim Hollandicæ pars, quæ hodie inter veterem Rhenum & Vahalim fluvios à Lobico ad Oceanum usque quasi duobus brachiis constringitur, olim Batavia dicta fuit. Atque hic tractus etiamnum veteris nomenclaturæ vestigia retinet. nam *Betuave*, ab incolis vocatur. Hæc fere Lamb. Hortensius in libello Ultrajectinarum secessionum.

num. Batavorum insula hæc vocatur à Plinio, Dione, Cæsare & Tacito. *Betuwe*, Battua, ab Aimonio, & Badua à Reginone nuncupatur.

Belgæ, seu Belgica, statim è principio Commentariorum Cæsaris innotescunt.

Belgium. Est quidem regionis nomen in Belgis, non autem urbis, ut nugantur Scholiastæ. Sed nomen ignoratur.

Bellocasses, Verocasses, Bajocasses. *Le pays de Bayeux en Normandie.* urbs Episcopalis eorum est Noviomagus, *la ville de Bayeux.*

Bellocassi, aut Bellocasses. Sunt qui eandem cum Verocassibus, aut Velocassibus gentem faciant. eorumque rursus quidam, *Vergassins*, ad Sequanam, quorum oppidum primum *Gifers* esse volunt; quidam in ultimis Armoricæ Galliæ finibus ponunt. Marlianus vero distinguit, & Bellocasses Celtas, ait, eos qui hodie Bajocenses: Velocasses autem Belgas; eosque qui hodie in Comitatu Flandriæ territorium *Cassel* occupant.

Bellovacii. In Belgica siti. hodie *Beauvoisin*.

Bibraçte. Æduorum longe maximum & copiosissimum oppidum. *Beaulne Orontio*, in sua Galliæ tabula: item Vigenereo. Marlianus scribit nomen retinere. Bibraçte aliquando Julia dicta fuit, nisi corruptus sit locus Panegyrici Constantino dicti; ubi hæc in calce leguntur: Bibraçte quidem hucusque dicta est Julia. Bibraçte & Augustodunum unum & eundem locum designare, vult Petrus Sancto-Julianus in sua Burgundia. *Bevray d'Autun.*

Bibrax. Rhemorum oppidum, ignoratur.

Bibroci. (pro quo nonnulli Bibrocassi legunt,) Britanniarum populi. Glareanus eos nominat *Bibrogger*; Camdenus, *The Hundred of Bray*.

Bigerrones. in Novempopulania. quorum civitas Episcopalis Tarba. *Le Comté de Bigorre en Gascogne.*

Bituriges. Duplices fecimus, Cubos, hodie *Berri*, & *le Duché de Berri*: Vibiscos, *la Seneschaucée de Bourdellois*. Cæsar Cuborum tantum meminit: quorum metropolim Avaricum supra fuisse diximus.

Boji. Transhenani populi. Eorum pars quæ cum Helvetiis Galliam invaserat, in finibus Æduorum, ipsis Æduis deprecantibus, collocata, eos fines incoluisse creduntur, qui hodie *Bourbonnois*. Boja oppidum etiam habet Cæsar.

Brannovices. Ignorantur.

pre-

Bratuspamtum. Inter Bellovacos & Ambianos. Ignoratur.

Britannia. Cæsaris tempore parum explorata regio: si aliis scriptoribus creditur. tamen accurate satis eam describit Cæsar. unde sunt qui dubitant, an Commentarios istos scripserit ipse Cæsar. Ut ut sit, Britanniarum nomine Veteres comprehendebant omnem illam majorem insulam, cum circumfusi minoribus, quæ hodie in Angliæ & Scotiæ regna dividuntur.

C.

Abillonum. Æduorum oppidum Marliano: nomen retinens, *Choalons sur Saone*.

Cadetes. In Aremoriciis. Ignorantur.

Cadurci. *La Seneschaucée de Querci*. Civitas Episcopalis, Divona Caddurcorum. *La ville de Cahors*.

Cæresii. Germaniarum populi. Ignorantur.

Caletes. Belgicarum populi. Strabo eos ad Sequani ostia pertingere facit, eorum regionem esse putat Divæus, quæ hodie *le pays de Caux*. Turnebus, eum tractum in quo hodie Diepa & Julliobona, & Caletenses vocari.

Cantium. Britanniarum insulæ promontorium Orientale Straboni, & Didodoro, hodie *Northforland* appellatur. Cæsar totum hunc tractum insulæ, qui se versus Ortum extendit, Cantium vocat. Cantiam vocat Beda. Hodie vulgo *Kent* nominatur. Litrus Saxonum in lib. Notitiar. est.

Carnutes. *Le pays du Chartrain*. Urbs Episcopalis Autricum Carnutum, *la ville de Chartres*.

Cassii. Britanniarum insulæ populi. *Gasser*, Glareani. *Chishou*, Camdeni.

Catuaci in Belgis. Ignorantur.

Caturiges. s. In Alpibus. *Le pays d'Embrun*. Eorum enim metropolis Archiepiscopalis Eberodunum, *Embrun*.

Celtæ. Quæ Cæsari fuerint, satis ipse initio libri primi ostendit. Nommen Celtarum alias latius extenditur. Græcique etiam Germanos sub iis comprehendebant, & omnes Gallos.

Cenimagni. Britanniarum populi. Glareanus eos *Cunman* appellat. Eosdem cum Icenis esse vult Camdenus.

Cenomanni. *Le pays de Seneschaucée du Mans*. Civitas Episcop. *Viiindinum*, *la ville du Mans*.

Centones in Alpibus. *Le pays de Tarantaise*. Civitas Archiepiscopalis Tarantasia.

Centrones vicini Nervii, ignorantur. & suspecta est lectio. Cherusci, Tacito, Paternulo & Straboni: Chærusci Pro-

lemæo: quos Vib. Sequester Cervacios nuncupat. Germaniæ populi, Baceni silva à Suevis divisi. *Mansfelders* ego existimo. *Lunenburger*es mavult H. Junius in sua Batavia. Vide Althamerum in Tacitum.

Cimbri. Germaniæ populi maxime Septemtrionales. *Jutlanders* sunt nostra tempestate. iidem cum Cimmericis Straboni. Cerberios etiam ab Aristophanis Commentatore vocatos notat Becanus.

Cocofates, (seu Cocofates Sexignani, ut Plinius nominat) Aquitanicæ populi.

Cocofates in Novempopulania, ignorantur.

Condrusii, &, ut existimat Vigenereus, Condrusones, Germaniæ populi, seu Belgicæ. *Condrotz* hodie. Leodiensis Diocæsis tractus est, in quo caput est *Hoyum* oppidum, ad Mosam. P. Divæus & H. Leodius. *Condostrum Austrasie* vocat Molanus in vita S. Berengii.

Confluentes Mosæ & Rheni. in Belgica non longe ab oppido *Bommel*.

Curiosolitæ. Inter Armoricos, ad Oceanum. *Corisopiten*es multis esse, tradit Marlianus. Vulgo *Cornovaille*.

D.

DEcetia. Urbs ad Ligerim, quæ ponte continetur etiam hodie, & nomen retinet. *Decise sur Loire*.

Diablintes, vel Diablintres. Celtæ. eosdem cum Diablandis Plinii facit Urfinus. Diaulitas Ptolemæi credit Villanovanus. *Leondoul* oppidum iis adscribit Marlianus. Becanus vero in suis Atuaticis, *Linter* interpretatur; qui pagus est Brabanticæ ad Getam flumen.

Durocortorum. Urbs Archiepiscopalis, caput Rhemorum. *La ville de Reims*.

Duranium flumen. Hujus fluminis in octavo Commentario de Bello Gallico nomen quidem non extat, sed tamen ibi designatur, in cujus editissimo & maxime prærupto colle Uxellodunum situm est. *La riviere de la Dordogne*. Nam prioribus quidem temporibus Duranius fluvius dictus, ut Ausonio & Sidonio: posterioribus vero Dordonia, ut Gregorio Turonensi. Nobilissimum & amplissimum flumen Aquitanicæ secundum Garumnæ.

E.

EBurones, qui & Aulerci Eburones, Belgæ. Trevirorum clijentes, Eburii Dioni. Horum urbs hodie Leodium &

Leod.

Leodicum dicitur; vulgo apud Gallos *Liege*; Teutones, *Luick*, & *Lüttich*.

Eburovices. Urbs eorum Episcopalis, Mediolanum Eburovicum, *Ida ville d'Eureus*.

Elaver, Celtarum flumen in Arvernus. *Allier* Marliano. idem cum Elari Sidonii. Vide Gabrielem Simeonium in Dialogo pio & speculativo.

Eleutherii. vox ipsa Græca satis indicat hoc nomine populos immunees dici. ideo Eleutheri Sueffones: Eleutheri Cadurci Cæsari.

Elufates. *Le pays d'Euse en Gascogne*. Eorum olim Episcopatus, Elufsa Novempopulaniæ. Vide Ausonias lectiones Josephi Scaaligeri; ubi traducitur sententia stultissima eorum, qui Elufates eosdem cum Foxensibus faciunt.

Essui, ignorantur.

G.

GAbalii. *Le pays de Givaudan*, quorum caput hodie urbs Mimautensis: *La ville de Mande en Givaudan*. Est civitas Episcopalis provincie Biturigum attributa. Nugantur qui hodie subijciunt Arelatenfi metropoli.

Galli. Quinam illi Cæsari, apparet ex initio libri primi Commentariorum ipsius de bello Gallico.

Garites ian Novempopulania, sive Aquitania Cæsaris ignorantur; nisi sint Gavaritani hoc est, *le pays de Gavaudan*.

Garoceli. Inalpine populi. Marlianus & Paradinus eos in monte *Mont Cenis* dicto, collocant, *Val de Marienne*, Vigenere.

Garumna. Fluvius Celtas ab Aquitanis dividens. Ptolemæo Garytna est, *Garonne* hodie. Garunnos, hujus accolæ, nominat Cæsar.

Garumnii in Novempopulania, ignorantur.

Gebenna, & Gebennici montes, qui Arvernos ab Helviis separant. CCemmenus mons Ptolemæo. *Montagnes de Cevennes*. Genabum. Civitas Aurelianorum Episcopalis, olim Carnutibus attributa, ævo Cæsaris. *La ville d'Orleans*.

Geneva. Allobrogum oppidum ad lacum Lemanum. Incolis *Genevois*: Helvetiis & Germanis *Genff*.

Gergovia. Distat horæ itinere à Claromonte civitate Episcopali Arvernorum, ubi quædam rudera & alia prisca urbis vestigia extant: Vulgo locus dicitur Gergeoia, ut amici nostri nobis retulerunt.

Gergovia Bojorum. VIII. Commentario de Bello Gallico manifesto suppositum à sciolis. Nam oppidum Bojorum, quod Vercingetorix expugnare decreverat, non nominatur, ut alia loca apud Cæsarem designantur potius, quam nominantur. Quare nullum est Bojorum oppidum nomine Gergovia.

Germania. Incolis *Teutschland*, exteris *Alemagne*.

Gorduni. in Belgis, ignorantur.

Grudii. in Belgis, ignorantur.

Grudii. Nerviorum clientes. *Launois* Marliano; *Brugge*, Flandriæ urbs, Becano; aliis Lovanium, seu, *Loven*.

H.

HArudes, populi transrhenani, ignorantur.

Helvetii. satis à Cæsare descripti, *Schweitzer*, & *Eydynosse*, incolis. *Suissès*, Gallis.

Helvii. Melius sine aspiratione. populi ad ripam sinistram Rhodani, quorum civitas Episcopalis Castrum Vivario. *Le pays de Vivarez*, & *la ville de Viviers*. Hic nugantur rerum Gallicarum scriptores.

Hercynia. Silva in Germania maxima. Orcinia Eratosthenis, teste Apollonii Scholiaste. Orcynium Ptolemæo. Hercynius saltus, & Hercynium nemus Plinio. Rhellicanus in Annotationibus ad Cæsarem, & cum eo fere Althamerus ad Tacitum, hæc de isto nemore adferunt: Unam eandemque esse silvam, veterum Bacenim, Martianam, Gabrianam, Semianam & Hercyniam. Hodie vero diversis nominibus appellari. nam juxta Friburgum Brisgaviæ *Schwartzewalt*; prope Heidelbergam, *Odenwalt*; prope Herbipolim, *Steygerwalt*; ad Loniam autem prope Confluentiam, *Weserwalt*; prope Francfordiam, *Speshart*: in Saxoniz faucibus ad Mansveldensem diuionem, *Auff den Hartz*: denique à Thuringis, *Thüringerwalt*, & *Behemerwalt*, à Bohemis.

Hibernia. Insula maris Oceani incolis *Erin*. Germanis *Irland*. Scribuntur melius sine aspiratione Ibernia, & Ivernia, & Juverna.

I.

Iccius Portus, Morinorum in Belgica navale, ut scribit Strabo; sed is Itium habet; ut etiam pleraque mss. Commentariorum Cæsaris. Hodie *Calais* est, ut Lhuydus ostendit: quam urbem vernaculo vocabulo *Petresse*, quandoque vocatam, scribit P. Oudegerst in suis Flandrorum Annalibus.

bus. Sunt et qui S. Audomari fanum olim Iccium portum fuisse credunt, persuasi partim ex loci situ; qui cum valde humilis sit, præalta tamen littora urbem quodammodo cingunt, & sinum maris olim capacissimum fuisse indicant; partim ex vetusto urbis nomine, quo *Sisthieu* vocitabatur, quasi dicas sinus Ithii. His addam distantiam, quæ est ab hoc oppido ad primum Britanniz insulæ continentem, ad amissum cum ccccxx stadiis, quæ illi Strabo lib. 4. tribuit, hodie quadrare. tot namque stadia xiii milliaria nostratia efficiunt: quæ in hac distantia computantur. Cæsar eam xxx mill. pass. facit, Plinius quinquaginta. Dion lib. 39. sex millibus auget. Hunc portum videtur Plinius alio in loco Britannicum portum Morinorum vocare.

Jura, & Jurasus mons. *Le mont Juras*. in Burgundionum finibus.

L.

Latobriges; finitimi Helvetiis, ignorantur.

Lemanus. Lacus Helvetiorum. Limene, in Ptolemæo, & Ilausonius in Itinerario Antonini nominatur. Hodie à Gallis *Lac de Losanne*, & *de Geneve*, dicitur: à Germanis *Genyffersee*.

Lemovices in prima Aquitania. *Limosin*. Urbs Episcopalis Ratiastitum, *Limoges*.

Lepontinii. Rætica gens Straboni, Helveticæ populi; apud quos Rheni fontes sunt Cæsari. *Rhynvalder*, summa Alpium habitantes, sunt Scudo. Lepontios Viberos nominat Plinius, qui RRhodani fontem accollunt. Forte *Suitenses* hodie dici putat Marlianus.

Levacii in Belgis, ignorantur.

Leuci. I Belgæ. Eorum urbem vocat Ptolemæus Tullum; atque etiam Itinerarium Antonini. *Toul*, in Lotharingia, Marliano & Divæo.

Lexovii, vel Lexobii. Celtæ. *Lisieux* in Normanniæ Ducatu, ut Marliano & Vineto placet.

Ligeris, & liger, Celtarum flumen maximum. *Loire*.

Limonum. Oppidum inter Mediolanum Santonum; & Augustoritum Pictonum, VIII. Commentar. de Bello Gallico. Ptolemæo, Antonino, ignoratur.

Lingones Celtæ. Longones habet Ptolemæus. Ligoniam urbem nominat Greg. Turonensis. *Langres* hodie.

Lutetia. Oppidum Parisiorum in insula Parisiorum, ubi hodie

hodie sedem regiam *Paris* locant, Lucotecia Ptolemæo, & Leuceria Juliano, in Misopogono, est.

M.

Magetobia in Celtis, ignoratur.

Mandubii. Celtarum populi, quorum caput Alexandria, in Ducatu Burgundico, ut putat Marlianus.

Marcomanni. Germaniæ populi, qui cum Ariovisto Galliam invaserant. *Mehren* hodie est Dubravio & aliis.

Matisco. Æduorum ad Ararim civitas. *Mascon*.

Matrona. Galliæ fluvius, Celtas à Belgis determinans, hodie *Merne*.

Mediomatrices. Belgæ, quos *Westreicher* appellat Rhenanus. eorum metropolis *Metz* dicitur, in Lotharingia.

Mediomatrices. Eorum urbs Episcopalis Divodurum, *la ville de Metz*.

Menapii, Brabantia & Flandriæ maritimi populi.

Metiosedum ter nominatur à Cæsare. Posteris temporibus Melodunum dictum. Hodie *Melun*.

Metiosedum, aut Josedum, ad Sequanam oppidum, Marliano *Corbeil* est.

Mona. Inter Angliam & Hiberniam Insula. dubium an illa quæ medio cursu inter utramque (ubi & Cæsar collocat) quæque hodie *Menau* ab incolis, & *Man* ab Anglis vocatur: an illa quæ proximior Angliæ, quæque *Mon*, & ab Anglis *Anglesey* dicitur.

Morini. quorum caput Taroana, urbs Episcopalis, sed nunc solo æquata. Retinet nomen, *Teroane*.

Morini. Belgæ. *Teroanne* indicant Marlianus & alii. Bovillus *Monstreuil*.

Mosa. Galliæ Belgicæ celebris fluvius. Gallis hodie *Meuse*, Germanis *Mæse*.

N.

Nannetes, vel Namnetes, *Ναννῆται* Ptolemæo, quorum urbs Episcopalis Condavienum. *La ville de Nantes*.

Nantuates inter Veragros, & fines Genevensium, secundum ripam Lemani. Longe fallit eos suum iudicium, qui monasterium, Nantua, inter Lugdunum & Genevam situm, idem cum Nantuatibus faciunt. Diversæ enim sunt regiones. Neque ubi blanditur aliqua similitudo nominum, statim sine delectu de re proposita pronunciandum.

Narbo, Provinciæ Romanorum urbs, à qua & Gallia Nar-

Narbonensis nomen servat, *Narbone*.

Nemetes.. Ad Rhenum populi. Rhenano & aliis *Speir*, ubi Camera Imperialis.

Nemetocerna in Belgis. ignoratur.

Nervii. quidam Tornacenses putant: Sed Cæsar ultra fines Tornaccensium eos statuere videtur.

Nitiobrigges. Populi secundæ Aquitaniæ, quorum civitas Episcopalis Aginum, *Agen*. *La Seneschaucée d'Agnois*. Mira fuit omnium inscitia hætenus, qui Mompelienses faciunt, quasi in Proovincia Narbonensi bellum gesserit Cæsar. Errant itinere septem dierum.

Noricum i regio & Norica urbs, in Germania. hodie forte Norimbergæ.

Noviodunum Æduorum. Civitas Nivernensium, ut est in Notitia manuscripta. Est urbs Episcopalis. *Le Duché de Nivernois: la ville de Nevers*.

Noviodunum Belgarum. Civitas Episcopalis. *Noion*. Dicta fuit etiã Noviomagus. Nam in Synodis, & Gestis Francorum i dicitur *Noviomum*, unde Gallicum nomen formatum. Sicc ex Rigomago, Rigomum, *Rion*; ex Rotomago, Rotomum. *Rouën*.

Noviodunum Biturigum, ignoratur.

O.

Ocelum. Cæsari & Straboni in Alpibus oppidum, quod Villanovanus & Varrerus *Oulx* appellari ajunt (*Ours Itali dicunt*) *Isilles* vocat Simlerus. *Esilles* Vigenereus. *Novalesiam* interpretatur Marlianus; & *Chielano* Castilioneus: sed male, ut docet Varrerus. Non esse idem cum Oscella Ptolemæi, quod in Lepontiis ponit, ostendit Scudus erudite.

Octodorus. Veragrorum vicus S. Mauriti hodie, inquit Marlianus, i *Martenach*, Vallesia vallis, Rhenanus & Scudus.

Osismi, vel melius Osismii. iidem qui Plinio Osismii: quosque Timios vocat Pithœus apud Strabonem, cui etiam Sismii sunt. ad mare Britannicum populi. *Landriguet* nominat Cœnalis.

P.

Pæmani iin Belgis, ignorantur.

Parisi. Ad Sequanam populi. hodie proprie *l'Isle de France*, & caput ejus *Paris*.

Petrorigii. In secunda Aquitania. *Le pays de Seneschaucée de Perigort*. Urbs eorum Episcopalis in duas partes divisa,

Fff 5

in

in oppidum, & civitatem. Oppidum antiquitus *Vesuna*. Hodieque nomen retinet, ubi Episcopium. Civitas à populo nomen hodiernum nata *Perigueus* dicitur.

Pictones. In secunda Aquitania. *Le pays de Poitou*. Latissime pater. Urbs Episcopalis Augustoritum: *la ville de Poitiers*. Amplissima & florentissima civitas.

Pleumosii. in Belgis. ignorantur.

Preciani. in Novempopulania. ignorantur.

Provincia Romanorum, ea Galliae pars quae etiam Narbonensis dicta. pars hodie nomen retinuit, *Provence*.

Pyrenaei. Pyrenaeus saltus. Montes altissimi, qui Galliam ab Hispania separant. *Los Pyreneus* Hispani in universum vocant. partes tamen separatim diversa nomina sortiuntur.

R.

Rauraci. Ad Rhenum populi, Helvetiis vicini. *Basler* sunt Scudo, id est, Basiliensis territorii incolae.

Rhedones. in Aremoricis. urbs eorum Episcopalis Condarte. *La ville de Rhemes en Bretagne*.

Rhemi. Urbs Archiepiscopalis eorum Durocortorum: *la ville de Reims*.

Rhenus. Fluvius notissimus Galliam à Germania separans, Germanice *Rhyn*.

Rhodanus. Galliae celebris fluvius, Provinciam Romanorum à Celtis dispartiens, *Rhone* hodie.

Ruteni. in prima Aquitania. *La Seneschaucée de Rouergue*. Urbs eodem Episcopalis Segodunum, *Rodais*.

S.

Sabis, Belgicae fluvius: Mosam influens. *Sambre*.

Samarobriva. *La ville d'Amiens*. Civitas Ambianorum Episcopalis. Multa multi de hac deblaterarunt ineptissime.

Santones. In secunda Aquitania. *La Seneschaucée de Saintonge*. Urbs eorum Episc. Mediolanum. *La ville de Saintes*. Inepte quidam libri per X. Xantones.

Scaldis. Hic Ptolemæi Tabula. Fluvius Belgicae, nomen servans, apud Teutones *Schelt*, Gallos *P'Escault*.

Seduni. Galliae populi, Alpibus vicini, *Vallesia* superior. item Sedunum metropolis, *Sion* Sabaudica lingua, & Germanica *Sitten*.

Sedusii inter Germanos. ignorantur.

Segni. in Belgis. ignorantur.

Segontiaci. Angliae insulae populi, à Glareano *Sengerer* nominati.

minantur. Apud Belgas fuisse putat Camdenus, in tractu *Holeshot* nunc dicto.

Segusiani. *Le pays de Forés*. quorum duae Urbes, Forum Segusianorum. *Fours en Forés*. Unde Fores vulgare nomen, tanquam Foresces, id est, Forenses. Altera urbs Rodumna. hodie vicus celeberrimus ad Ligerim, *Rouane*. Ptolemæus Lugdunum ponit in Segusianis, non bene.

Senones. vide Agendicum.

Sequana. Straboni Sequanus. flumen inter Celtas & Belgas. *Seme*.

Sequani. *La Franche Comté*. Maxima Sequanorum civitas & caput Visontio, *Besançon*. Civitas Imperialis extra territorium Comitatus Burgundici.

Sesuvii. in Aremoricis. ignorantur.

Sibutzates. in Aquitania Caesaris, sive Novempopulania. ignorantur.

Sicambri. Belgicae populi. Olim fuisse videntur (ut Marliano placet) ubi hodie Gelriae Ducatus est, inter Mosam nempe & Rhenum fluvios. Ptolemæo tamen (apud quem Syngambri scribuntur) sunt ab altera parte Rheni; cui subscribit Suetonius in Augusto. Zutphaniae Comitatum eos obtinuisse nonnulli volunt. Sugambros Strabo: atque ita plerumque vet. codic. Junius in Baravia putat, Sigem oppidum, *Sigemburch* arcem, & *Sigemberch* coenobium, in Berghensi Comitatu, gentis servare nomen.

Soriatas. in Novempopulania *Sors* hodie vocatur. Oppidum in edito colle positum patrimonii Ecclesiae Metropolitanae Auscorum.

Suessones. *Suessons*. Urbs eorum Episcopalis Augusta Sueffonum.

Suevi. Maximam Germaniae partem obtinebant. parum adhuc cognita ipsorum regio tempore Caesaris. Hodie qui *Schwaben* appellantur, procul dubio partem tantum veteris Suevorum domini obtinent.

T.

Tamesis. Ptolemæi Jamissa, maximus Angliae fluvius. Incolis hodie etiamnum *Thames* scribitur; sed *Thems* pronunciant.

Tarbelli. Ultimi populi Novempopulaniae, sive Aquitaniae Caesaris, ad Aturri fluminis ripas. Eorum duae urbes Episcopales, Aquae *Tarbelsicae*, *Aqs*; & *Bajona* Lapurdensium,

sum, *Bajone au pay de Labourd*. Cave confundas cum Tarba Bigerronum, quæ longe hinc distat. quod fecit Ortelius. Vide Aufonias lectiones Josephi Scaligeri.

Tarufates. in Aquitania Cæsaris ignorantur. Quidam volunt esse Turfam Episcopalem urbem in Ausciorum provincia, quæ nulla est in rerum natura, neque ullus Episcopus eo nomine in omni Vasconia. *Tursan* quidem est Vicecomitatus patrimonii illustri gentis Labretiorum. Sed Turfam cum Tarufatibus idem facere, hoc est divinare, & fortasse delirare.

Taurentum in secunda provincia Narbonensi. ignoratur. Qui Telonum dicunt esse, non meminerunt Telonum esse vetustam urbem, neque potuisse dici Taurentum, si quidem Telonum vocata est.

Tectosages. Hi apud Cæsarem Germani sunt (nam & hoc nomine populi fuere in Gallia) circum Hercyniam silvam. Nicri fluminis ripam eos accoluisse putat Rhenanus. ubi adhuc hodie vetusta arx est *Teck* dicta. Fulvius Ursinus in Cæsare, Volcæ legit, pro Tectosages. Volcæ Tectosages alii, nec absurde.

Tenchtheri. aliis Thenchtheri, Appiano Tanchari, Plutarcho Tenterides, Tingri Ptolemæo. Germaniæ populi. Apud Willichium sunt, qui hodie prope Rhenum, Luppiam & Lonam fluvios accolunt, ubi sunt plerique Hessi, & nonnulli Franci. H Junio sunt qui Drentham incolunt, non abludente vocabulo.

Tigurinus pagus. Ejus caput & urbs olim fuit Aventicum, vulgo *Avenches*, ut indicat vetus inscriptio, quæ Aventici extat, in qua legitur GEN. PAG. TIGOR. hoc est, Genio pagi Tigorini. & urbs ipsa dicitur Aventicum Helvetiorum in alia inscriptione.

Tolosates. Populi Narbonæ finitimi: nomen retinere, *Thoulouse*.

Treviri Cæsari, Tribori Ptolemæo. Triburi in Lib. Not. Belgicæ populi, qui hodie *Trierische* possunt appellari, à metropoli *Trier*.

Triboces. Ita Cæsari. Ptolemæo Tribocci. Germaniæ populi; qui hodie *Elzasser* Pyramio; *Straßburgher*, ab eorum metropoli Rhenano nominantur. Oswaldo autem Molitori *Zu dreyen buchen*, vocantur. pagus est Alsatia non male ad Tribocci vocem alludens.

Tri-

Trinobantes, vel Trinovantes, Angliæ populi. Hodie sunt, ut Lelandus & Lhuydus affirmant, territorii Londinensis. etiam Nevillius; qui tamen latius extendit, & illis *Essex & Middelfex* adscribit.

Tulingi. Celtæ Helvetiis finitimi. *Lothringer*, ut Germani pronunciant, vel *Lorainois*, ut Galli, Marliano & Rhellicano sunt. *Stulingen & Nellenburg* Comitatus Scudo.

Turones. Eorum urbs Archiepiscopalis Cæsarodunum. *Tours*. Apud Ptolemæum male legitur *Τυρέπιοι* pro *Τυρῆνιοι*.

V.

V Angiones. Germaniæ populi ad Rhenum. *Wormischer Bisthumb*, B. Rhenano & Lichtenavio. Sed contra affirmat Pirchaymerus Vangiones esse Spirenses, Nemetes vero Wormatienses. Sig. Gemblacensis tamen, qui ante annos scripsit circiter quingentos, Wormatiam Vangionum urbem vocat, eandemque Vangionum Speculam aliquando vocatam, ex antiqua ibidem inscriptione colligit Joannes Heroldus.

Ubii. Germaniæ populi, qui & Agrippinenses Tacito, ubi & hodie Colonia Agrippina. *Ubich* pagus in agro Juliaensi forte horum nomen servat.

Velauni. Pagus Velaunensis. *Le pays de Velai*. Eorum urbs Episcopalis Anicia. *Le pui en Velai*. *Le pui nostre Dame*. *Nostre Dame du pui*.

Vellaunodunum, Senonum oppidum, hodie *Auxerre* Cenali. Sed Vigenereo *Casteaulandon*; aliis *Villeneuve en Lorraine*.

Velocasses. vide Bellocasses.

Veneti. Inter Armoricos, *Vannes* hodie in Britannia minori.

Veragri. Quorum urbs Octodorus. vide Octodorus.

Verbigenus. Pagus Helvetiorum. ignoratur.

Veromandui. Eorum urbs Augusta Veromanduorum (S. *Quentin Vermandois*) Ptolemæo, & in Martyrologia.

Vesontio. Metropolis maxima Sequanorum. vide Sequani.

Vienna. Allobrogum ad Rhodanum urbs, sub Medulis. *Vienne* hodie.

Unelli. ignorantur.

Vocates. in Novempopulania. ignorantur.

Vocontii. Eorum dux civitates Episcopales, *Dia Vocontia*.

tiorum, *Die en Daulfiné*. item Vasio Vocontiorum, *Vasio au Contat de Venisse*.

Vogesus. Mons in finibus Lingonum, unde Mosa profluit, *Mont de Faucilles* dicitur Vineto.

Volcæ. vide Arecomici.

Ufipetes. Germaniæ populi, quos Plutarchus in vita Julii Hufipas vocat. Rhellicano sunt intra Rhenum & montes in Hassia, in eo loco qui *Hochrug* appellatur. Hos Ufipetes, putat Willichius eosdem esse cum Ufipiis Taciti & Vespis Prolemæi; item Sysipetibus Appiani. Ufipii tamen & Ufipetes sunt apud Tacitum diversi populi. Nuspi sunt Straboni, ut cenfer H. Junius in sua Batavia, ubi eos *Zutphen* hodie vocari, quidquid alii dicant, adfirmat. Vispos Prolemæi alios esse ab his, docent ejus tabulæ.

Vahalis, five Walis. Batavorum fluvius, aut potius pars Rheni. *Wael* hodie dicitur. Tacitus Nabalæ fluminis etiam meminit. sed, Vahalis, ibi quoque legunt.

Uxellodunum in finibus Cadurcorum primæ Aquitanie, in prærupto colle, qui Duranio flumini imminet, situm. Hodie nomen retinet. Incolis *Lopuech d'Ussoldum*, id est, Podium Uxelloduni. Ibi quoridie effodiuntur multi nummi veteres, quædam etiam monumenta venerandæ vetustatis extant. Sitarum est in territorio oppidi Martelli. Fons etiam ille, de quo mentio fit in ejus oppugnatione Commentario VIII, ostenditur à rusticis, qui, mirum dictu, per manus traditum à majoribus habent, Uxellodunum à Cæsare obsessum & vix tandem expugnatum fuisse. Ridiculi sunt, qui *Cadenac* interpretantur. Vide Duranium.

JOSEPHI JUSTI SCALIGERI

JUL. CÆS. FIL.

NOTITIA GALLIÆ.

Item

EJUSDEM NOTÆ

Super appellationibus locorum aliquot, & Gentium apud

CÆSAREM.

Vulgatis castigatiores & auctiores ex ipso Scaligeri autographo editæ.

Ex Museo

PAULI TERHAARII

AMSTELODAMÆI.

JOSEPHI SCALIGERI
NOTITIA GALLIÆ.

Nte tempora Augusti, qui de imperii Ro-
mani Provinciis scripserunt, in divisione
Galliarum nunquam provinciam Narbonen-
sem comprehendunt, quæ intra Alpes, Ju-
rassum montem, Cebennas, Tarnim flu-
vium, Garumnæ, Pyrenæorum initium,
& mare Massilioticum continebatur. Itaque quum apud il-
los scriptores Galliarum mentio occurrit, excipe semper
Narbonensem, si res gestæ ante imperium Augusti memo-
rantur. Et quidem unus omnium Romanorum C. Cæsar,
ut Gallias arbitrio armorum subegit, ita etiam suo illas di-
visit; in Belgas à Reno, ad Sequanam: hinc ad Garumnæ,
in Celtas: quod reliquum est, intra Garumnæ, Pyrenæos,
& mare Oceanum, in Aquitanos. Sed hæc tertia pars, cum
alterutra priorum comparata, adeo exigua visa est, ut alia
divisio instituenda fuerit. Itaque Augustus non solum illam
divisionem castigavit, sed in nova Galliarum divisione insti-
tuenda etiam Provinciam Narbonensem complexus est; quic-
quid intra Alpes, mare mediterraneum, & Oceanum, &
Renum continetur, uno Galliarum nomine comprehendens,
& quicquid intra illos fines situm est, in decem & septem
Provincias partitus est, Belgicam primam, Belgicam se-
cundam, Germaniam primam, Germaniam secundam, Lug-
dunenses quatuor, Maximam Sequanorum, Viennensem,
Alpes Graias & Pœninas, Alpes maritimas, primam Aqui-
taniæ, secundam Aquitaniæ, Novempopulaniæ. Postea
Constantinus Magnus instituit quatuor præfectis prætorio,
duobus in Oriente, totidem in Occidente, alterum Occi-
dentis in urbe Roma, alterum in urbe Treverensi colloca-
vit, qui præfectus prætorio Galliarum vocatus fuit. Et quia
per occupationes Imperii in illis urbibus perpetuo hære-
re illis non licebat, vicarii aliquot eis attributi sunt, qui eã-
dem potestate provinciis jus redderent. Præfecto igitur præ-
torii Galliarum tres vicarii dati. Primo sedes data Treveris,
secundo Lugduni, tertio Viennæ. Itaque ut horum vicario-

rum magna erat auctoritas, ita urbium quoque, in quibus sedem habebant, maxima claritas. Treverensi vicario parebant primæ & secundæ Germania & Belgica, & tota Britannia insula. Lugdunensi, quatuor Lugdunenses, cum maxima Sequanorum. Viennensi primæ & secundæ Narbonensis & Aquitania. Alpes Graiæ & Pœninæ, Alpes maritimæ, Novempopulania. Totum hoc, quod unius vicarii jurisdictioni subiacet, Latini quomodo designarint, non meminimus: sed Græci ἐπαρχίαν, διοίκησιν, πατερίαν vocant. Regnorum vices multa in hac divisione immutarunt, sed status Ecclesiasticus tam in Oriente quam in Occidente ejus integra vestigia hætenus retinuit. Nam civitates, quæ provinciis nomina fecerunt, μητροπόλεις vocant: & si in eis sedes fuerit vicarii, quem ἐπαρχον vocabant, eas non solum μητροπόλεις, sed & ἐπαρχίας & πατεριάρχίας vocant: & præfules earum ἐπαρχὸς καὶ πατεριάρχης. reliquos μητροπολίτας, καὶ ἀρχιεπισκόπους, qui sub se tantum ἐπισκόπους habent: nam οἱ ἐπαρχοὶ sub se præter episcopos μητροπολίτας habent, μητροπολίται vero tantum ἐπισκόπους. In Ecclesia Latina Archiepiscoporum & nomen & jus manet, & jurisdictio Canonica in suos episcopos suffraganeos, sed ἐπαρχίαν nulla vestigia extant: nisi forte quædam umbra ejus fuerit, quod metropolita sive archiepiscopus Viennensis primatem primatum sese vocat. Eo enim ostendit sub se primates habuisse, qui sub eo essent, Narbonensem primatem Provinciæ, Bituricensem primatem Aquitanicæ. Aliter quomodo aut quo jure primas primatum diceretur, nisi ratione dioceseos Vicarii Viennensis præfecti prætorio, qui septem provincias sub se habebat, in quibus prima Narbonensis, & prima Aquitania? Quod vero Lugdunensis primatem sese vocari gaudeat, nuperum & novitium est, & illi ex beneficio Pontificis Rom. indultum. neque tamen novum est. Nam Guilielmus Brito in suo Philippide ita canit:

*Et Lugdunensis, quo Gallia tota solebat,
Ut fama est, Primate regi.*

At primas primatum antea dici jure non potuit, quia nullam primam provinciam sub se habebat. Viennensis primas quidem primatum vocari vult, sed causam tam ille, quam omnis ecclesia ignorat. Hæc divisio Galliarum, ut omnium antiquissima, ita certissima nobis sequenda erat, neque ulla melior quærenda à nobis erat, si integræ illæ ἐπαρχίαι adhuc

fini-

finibus Regni Francorum continerentur, ut olim sub Karolo Magno, & ejus filio, & nepotibus. Sed quia ex illo amplissimo imperio multæ Provinciæ detractæ sunt, alia nobis tributio instituenda. Galliæ igitur sive Franciæ imperium octo tribunalibus temperatur, quæ jus reddunt provinciis suis, à quibus Tribunalibus provocatio non est. Quorum & majestas augustissima est, & auctoritas sacrosancta. Parlamenta Galli idiomate suo vocant. Non possumus meliorem nostræ partitionis rationem inire, quam si in octo hæc Parlamenta omne Francorum regnum dividam, & ea in Provincias suas. Per Provincias autem non, ut hodie à regibus instituuntur, quia quot reges, tot mutationes provinciarum & nomina, aut regimina eorum oriuntur: Sed per dioceses Ecclesiasticas & Episcopatus procedet divisio nostra: quia hoc modo non discedemus à prisca Romani imperii notitia. Quod si quidam novi episcopi instituti sunt, aut Metropolitæ, hoc non nocet veteri Romanæ dispositioni: modo constet unde illi episcopatus abscissi sint. Nam certum est, quum episcopatus novi instituuntur, veteres minui tantum, quantum ex illis abscissum in novam diocesim confertur. Verustissimum igitur Tribunal Parisiense est, idque primo unicum in regno fuit, & reliqua ad ejus exemplum posterioribus temporibus instituta.

Sub Parisiensi Parlamento Dioceses sunt xxx. in his Episcopatus xxv, Archiepiscopatus quinque.

*Episcopatus octo, suffraganei Remensi Metropolitæ,
sive Archiepiscopo.*

- I. Laudunensis. Dux & Par Franciæ, olim Laudunum Clavatum vulgo Laon.
- II. Catalaunensis. Comes & Par Franciæ. Chaalon.
- III. Sueffonensis. Olim Augusta Sueffonum. Soissons.
- IV. Morinensis. Teroana Morinorum. Retinet nomen, quam deleta à Carolo V. ejus episcopalis sedes Bononiam translata, ubi est navale veteribus Gesforiacus dictum.
- V. Ambianensis. Samarobriua Ambianorum. Amiens.
- VI. Noviomagensis. Comes & Par Franciæ. Noion. Noviomagus Vadicassium Ptolemæo. (vulgo Ecclesiasticorum Noviomus dicitur per compendium, ut Tresles pro Triasses.)
- VII. Silvanectensis. Senlis. Silvanectum.

Ggg 2

VIII.

VIII. *Bellovacensis*. Caesaromagus Bellovacorum, Comes & Par Franciæ. *Beauvais*.

Septem Episcopatus sub Metropoli Senonensis.

IX. *Parisiensis*. Lutetia Parisiorum. Caput totius Francorum regni.

X. *Carnutensis*. Autricum Carnutum. *Chartres*.

XI. *Aurelianensis*. Genabum Aurelianorum. *Orleans*. Inepse vocant Aureliam. Temporibus C. Cæsaris hæc urbs Carnutibus accensebatur, & Autrico parebat.

XII. *Nivernensis*. *Nevers*. Noviodunum Nivernensium.

XIII. *Autissiodorensis*. *Auxerre*. Autissiodorum.

XIV. *Tricassensis*. Augustobona Tricassium. *Trois en Champagne*. Vulgo Ecclesiastico Tresses corrupte, ut Noviomus pro Noviomagus.

XV. *Meldensis*. Jatinum Medorum. *Meaux*.

Quatuor Episcopi sub Metropoli Burdigalensi.

XVI. *Pictaviensis*. Augustoritum Pictorum. *Poitiers*.

XVII. *Maleacensis*. Novus Episcopatus ex Monasterio, delibatus ex dioecese Pictaviensi. *Mullezès*.

XVIII. *Luxonensis*. Lusion. Novus Episcopatus ex Monasterio, detractus ex Pictaviensi.

XIX. *Enculisma*. Ausonio Eculisma. *Engoulesme*.

Duo Episcopatus sub Metropoli Turonensi.

XX. *Andegavensis*. *Anziers*. Juliomagus Andicavorum. in Ptolemæo excusum est *ἀνδικαῦραι*, pro *ἀνδικαῖαι*.

XXI. *Cenomanensis*. *Le Mans*. Vindicum Aulercorum Cenomanorum.

Duo Episcopatus sub Metropoli Bituricensi.

XXII. *Claramontensis*. *Clermont*. Augustonemetum Alvernorum. Sidonio ejus urbis Episcopo dicitur tantum Alvernum.

XXIII. *Sancti Flori*. *Saint Flour*. Novus Episcopatus, delibatus ex Claramontensi.

Duo Episcopatus sub Metropoli Lugdunensi.

XXIV. *Lingonensis*. *Langres*. Dux & Par Franciæ. Andomatunum Lingonum.

XXV. *Matiscouensis*. *Mascon*. Matisco Eduorum. Cæsar in extremo Commentario VII.

Quinque Metropoles, sive Archiepiscopatus.

XXVI. *Remensis*. Dux & primus Par Franciæ. Secunda Belgica. Durocortorum Remorum. *Reims*.

XXVII. *Senonensis*. Agendicum Senonum. Quarta Lugdunensis. *Sens*.

XXVIII.

XXVIII. *Bituricensis*. Primas Aquitaniæ. Avaricum Biturigum Cuborum. Prima Aquitania. *Bourges*. In Decreto Gratiani vocatur Patriarcha, & aliquando legimus hunc titulum ipsos Bituricenses Præsules usurpare. Sed Foro-Julienensis Episcopus ipse quoque vocatur Patriarcha. In vetustissimis Annalibus Franciæ: *Paulinus Patriarcha Foro-Julienensis obiit*.

XXIX. *Turonensis*. Tertia Lugdunensis. *Tours*. Caesarodunum Turonum. In Ptolemæo male excusum est *Τυρῶναι*, pro *Τυρῶναι*.

XXX. *Lugdunensis*. Lugdunum Segusianorum. Prima Lugdunensis. *Lion*. Hodie primatus Cleri Gallicani.

Tribunal Tolosanum amplissimum institutum à Rege Karolo VII, habet sub se dioeceses unam & triginta, Episcopatus in his XXI IX, Archiepiscopatus tres.

Sub Metropoli Narbonensi Episcopatus novem.

I. *Nemausensis*. Nemausus Volcarum Arecomicorum. *Nîmes*.

II. *Ucetienensis*. *Usetz*. Ucetenium civitas.

III. *Lutevensis*. Luteva. *Lodève*.

IV. *Sancti Pontii Tomeriarum*. *Saint Pont de Tomieres*.

V. *Aletensis*. *Alet*. pro quo in Decreto & Decretalibus aliquando perperam editum est, *Arelatensis*. civitas Aletensium.

VI. *Magalonensis*. *Mompelien*. ab insula Magalone, ubi prius fuit sedes Episcopalis, in Volcis Arecomicis.

VII. *Bitierenensis*. *Befiers*. Bitieræ, aut Biteræ Septimanorum in Arecomicis. Ptolemæo *Βαιτίραι*.

VIII. *Agathensis*. *Agde*. *ἀγαθή τέχνη*. à Massiliensibus Græcis condita in Volcis Arecomicis.

IX. *Carcassonensis*. *Carcassone*. Carcasso Volcarum Tectosagum.

Sub Metropoli Bituricensi Episcopatus septem.

X. *Mimatensis*. *Mende*. Vicus Mimates Gabalorum, vel Gabalitanorum, *Mende de Givauldan*. Nam syllabam GA primam in vocibus Galli mutant in GI, Gabalitanum, *Givauldan*: Gabalum, *Giber*: Garumna, *Gironde*: quam etiam Gerunnam vocat Guilielmus Brito in sua Philippei-de: *Quum post retrofluum pelago crescente Gerunnam*.

XI. *Castrensis*. *Castres*. Episcopatus novus.

Ggg 3

XII.

- XII.** *Albigensis.* Albi. Civitas Albigenſium.
XIII. *Aniciensis.* Le Pui en Velay. Civitas Velaunorum.
XIV. *Rutenensis.* Rodés. Segodunum Rutenorum.
XV. *Vabrenſis.* Vabres. Novus Episcopatus ex Monasterio, abscissus à Rutenſi.
XVI. *Cadurcenſis.* Caors. Divona Cadurcorum.
Sub Metropoli nova Tolosa, septem novi Episcopatus ex Monasteriis, detracti de diverſis; partim ſinguli de ſingulis, partim ſinguli de pluribus.
XVII. *Apamiensis.* Pamiers.
XVIII. *Mirapicenis.* Mirepoix.
XIX. *Sancti Papuli.* Saint Papoul.
XX. *Montalbanensis.* Montauban.
Saint Theodard de Montauban.
XXI. *Vaurenſis.* La Vaur.
XXII. *Rivenſis.* Rieus. Rivi. Rivenſe Monasterium.
XXIII. *Lombariensis.* Lombés. Lombarienſe monasterium.
Sub Metropoli Auscorum quatuor Episcopatus.
XXIV. *Convenensis.* Saint Bertrand de Cominge. Lugdunum Convenarum olim ab exercitu Guntchramni Regis dirutum, & ex ejus ruinis Sancti Bertrandi Fanum in valle Capraria conſtructum.
XXV. *Conſarannensis.* Saint Legier de Conſerans. Civitas Conſarannorum.
XXVI. *Tarbenſis.* Tarbe. Tarba Bigerronum. In notitia Provinciarum Gallie male editum Turba.
XXVII. *Laſtoratenſis.* Laiſſoure.
In Metropoli Viennensi Episcopatus unicus.
XXVIII. *Vivariensis.* Caſtrum Vivario Albenſium, vel Elvenſium. Viviers. Apud Caſarem haſtenus omnes interpretati ſunt Albigenſes. At Albigenſes ſunt in Aquitania ad flumen Tarnim. Albiennes, vel Elviennes ad Rodanum. In Notitia Provinciarum Gallie ſub provincia Viennensi prima *Civitas Albenſium*, hoc eſt, *Belſio*. Ridiculum eſt. Nam ſcripti libri habent, *Civitas Albenſium*, nunc *Vivario*. Caſar profeſſurus in Gallias per Albenſes tranſivit in finibus provinciae Romanorum. Atqui, ut diximus, Albigenſes non erant in provincia Romana. Apud Plinium Alba Helviorum eſt, quae hodie *Aubenas* vocatur in Vivarienſi dioceſi, Ptolemaeo ἀλβανῶν ἐλκινίων. vocat Helicocios, quos Latini Helvios. *Aubenas* autem eſt nomen plu-

pluralis numeri Albanates, ut à Tolosa Tolofates, à NOLA NOLATES in veteri inſcriptione.

Metropoles tres.

- XXIX.** *Narbonensis.* Narbone. Narbo Martius. Prima Narbonensis. Secunda Viennensis.
XXX. *Auſcensis.* Augusta Auscorum; Novempopuli. Civitas Novempopulania. *Auch.* inepte vulgo Eccleſiaſtico Auxitanus Archiepiſcopus pro Auſciorum, aut Auscorum.
XXXI. *Tolosa*, nova Metropolis detracta metropoli Narbonenſi. Novempopuli, à quibus nominata eſt, ſunt hi: Convenae, Conſaranni, Bigerrones, Laſtoratenſes, Vafates, Eloronenſes, Laſcarienſes, Tarbelli, Atyrenſes. Nam Lapurdenſes comprehenduntur ſub Tarbellis. Vide Extravagantes. Tolosa Volcarum Teſtoſagum.

Gratianopolitanum Tribunal à Karolo VII inſtitutum ſeptennio poſtquam Tolosanum inſtitutum: vulgo *Parlamentum Delfinatus*. Habet dioceſes ſeptem: in his Episcopatus quinque, Archiepiſcopatus duos.

Sub Metropoli Viennensi Episcopatus tres.

- I.** *Valentinus.* Valence. Valentia Segalaunorum, non autem Cavarum, ut eſt apud Plinium.
II. *Dienſis.* Die. Augusta Dia Vocontiorum in veteribus inſcriptionibus. Hae duae dioceſes ab uno Episcopo reguntur: & tamen ſeparatae ſunt: neque altera alterius jura uſurpat. In aliis codicibus dicitur Dea, non Dia: & in Notitia Provinciarum ex veſtigiis priſcae lectionis videntur odorari *Civitas Deenſium*: ubi hodie vitioſe excuſum *Civitas Athenſium*, & omnino Deenſium legendum, ut diximus: quia alioquin haec Civitas deſideraretur.
III. *Gratianopolitanus.* Grainoble. à Gratiano imperatore ita dicta, quum antea Cularo vocaretur, ut in duabus egregiis inſcriptionibus legimus. In epiſtola Planci ad Ciceronem, quae incipit NUNQUAM MEHERCULE, in fine ita editum vulgo: *Oſtavo Eidus Junias, Civarone, in finibus Allobrogum*. Ubi legendum *Cularone*. In Notitia imperii ita excuſum eſt: IN PROVINCIA GALLIA RIPANENSI: *Tribunus cohortis primae Flavie Sapaudiae Calarone*. Ubi legendum quoque *Cularone*, aut *Cularone*. Gratianopolis igitur eſt ſedes ampliſſimi Senatus Del-

finatenfis ad flumen Ifaram fita ; Cujus fluminis non ſemel meminit Plancus ad Ciceronem. Territorium illius urbis , vel potius ager ſuburbicarius vocatur *Graiſſeoul-dan* à vulgo *Delfinatium* , voce corrupta ex *Gratianopolitano*.

Sub nova Metropoli Arelatenſi unus Episcopatus.

- IV. *Tricaſtinenſis. Saint Antoine de Tricaſtin.* Auguſta Tricaſtinorum. aliam civitatem ponit Ptolemæus, Juliomagum Tricaſtinorum.

Sub Metropoli Aqueuſi unus Episcopatus.

- V. *Vapincenſis. Gap. Vapingum.* Territorium dicitur *Gapençois*.

Due Metropoles.

- VI. *Viennenſis. Vienne.* Vienna Allobrogum. prima Viennenſis.
VII. *Ebrodunenſis. Ambrun.* Ebrodunum Alpium maritimarum. Quarta Viennenſis. Ebrodunum Caturigum. Aliud eſt Ebrodunum in finibus Helvetiorum, *Iverdun*.

Tribunal Burdegaleuſe inſtitutum primo à Karolo VII; annis quatuor poſt Tolofanum. Quum autem per populares factionis Anglicæ rebellarent Burdigaleuſes, armis iterum à Karolo Burdegala recepta, multati ſunt privilegiis ſuis, & Tribunali, & à decuria Senatus Pariſienſis tamdiu recti ſunt, donec Ludovicus XI iterum tribunal reſtituit. Hinc factum, ut Senatus Burdigaleuſis, qui antea tempore Gratianopolitanum antecedebat, nunc poſterior ſit, & quartus in ordine ſupremorum Senatum Galliarum. Habet ſub ſe Episcopatus undecim, metropolim unam, ipſam ſcilicet Burdegalam.

Sub Metropoli Auſcorum Episcopatus quatuor.

- I. *Baionenſis. Baïonne.* Baiona Lapurdenuſium in Tarbellis. Nam totus ille tractus Syrtium, quas Landas vocant, dicitur Lapurdum Sidonio: hodie *Labord*.
II. *Aqueuſis. Aqs.* Aquæ Tarbellicæ. Aquæ Tarbellorum.
III. *Vaſatenſis. Baſats.* Vaſconice, B, pro V, Coſſio Vaſatum.
IV. *Adurenſis. Aire.* Atyrenſium civitas, vel Aturenſium, à flumine Atyro, vel Aturo, vide Lectiones Auſonianas.

Sub

Sub Metropoli Burdigaleuſi Episcopatus quinque.

- V. *Xantonenſis. Saintonge.* Mediolanum Xantonum, vel Santonum.
VI. *Petrocorienſis. Perigueus.* Veſuna Petrocoriorum. etiam hodie vetus oppidum illius Civitatis vocatur Veſuna: & turris vetuſtiſſimæ ſtructuræ.
VII. *Sarlatenſis. Sarlat.* Novus Episcopatus detractus Petrocorienſi.
VIII. *Agennenſis. Agen.* Aginnum Nitiobrigum. In Plinio male excuſum, *Antobroges Tarneg amne discreti à Tolofanis.* Legendum enim: Nitiobriges Tarno amne. Vide lectiones Auſonianas. In libro Hieronymi de claris ſcriptoribus dicitur Agennum ut vulgo: ſed Ptolemæo & Auſonio Aginnum per i.
IX. *Condomienſis. Condom.* Novus Episcopatus in pago Aginenſi ultra Garumnā, ex monaſterio, delibatus de Aginenſi.

Sub Metropoli Bituricenſi Episcopatus duo.

- X. *Lemovicenſis. Limoges.* Ratiatum Lemovicum.
XI. *Tutelenſis. Tulle.* Novus Episcopatus ex monaſterio, diminutus de Lemovicenſi.

Metropolis unica.

- XII. *Burdigaleuſis. Bourdeaux.* Burdigala Biturigum Vivifcorum. Secunda Aquitania.

Tribunal Aqueuſe, inſtitutum à Ludovico XII. Sub eo ſunt dioceſes tredecim: in quibus Episcopatus undecim, Archiepiſcopatus duo.

Sub Metropoli Ebrodunenſi Episcopatus quinque.

- I. *Dimienſis. Dine.* Dinia Sentiorum, aut Ebroduntiorum.
II. *Grassenſis. Grasse.*
III. *Glandatenſis. Glandeve.* Glannate.
IV. *Sanitienſis. Senas.* Sanitium Veſdiantiorum in Alpibus maritimis.
V. *Ventienſis. S. Paul de Vences.* Ventium Neruſiorum in Alpibus maritimis.

Sub Metropoli Aqueuſi quatuor Episcopatus.

- VI. *Aptenſis. Apt.* Aptā Julia Vulgientium. male Athenſium in notitia Provinciarum pro Aptenſium.
VII. *Reienſis. Riès.* Male apud Sidonium & alios Regienſis. Civitas Reienſium.

VIII. *Forojulienfis. Frejus.* Forum Julium, Octavianorum coloniae Pacensis classica.

IX. *Cesteronenfis. Cisteron.* Cestero. Excusum tamen Cessero in Notitia Provinciarum. Segestriorum civitas.

Sub nova Metropoli Arelatensi Episcopatus duo.

X. *Massilia. Marseille.* Urbs Graecorum Phocænsium.

XI. *Telonenfis. Toulon.* Telonum.

Due Metropoles.

XII. *Aquensis. Aix.* Aquæ Sextiæ Salyorum. Secunda Narbonensis. Tertia Viennensis. Sedes Parlamenti.

XIII. *Arelatensis. Arles.* Arelate Salyorum. Arelate Sextanorum. Nova Metropolis. neque mihi constat quando instituta. Nam ante trecentos annos erat sub Viennensi.

Divionense Tribunal, institutum à Ludovico XII. Sub eo duo Episcopatus. Divio Castrum vocatur in Martyrologiis vetustissimis.

Sub Metropoli Lugdunensi Episcopatus duo.

I. *Augustodunensis. Auxun.* Augustodunum Eduorum.

II. *Cabillonensis. Chalon sur Saone.* (Ita scribi debet Gallice, non Chalon. Nam hoc est Catalaunum.) Caballinum, vel Caballionum Eduorum.

Rotomagense Tribunal, institutum à Ludovico XII. Sub quo diœceses septem: quarum sex Episcopatus: unus Archiepiscopatus.

Sub Metropoli Rotomagensi Episcopatus sex.

I. *Abrincantensis. Avrenches.* Ingena Abricantorum.

II. *Ebroicensis. Ebreux.* Mediolanum Aulercorum Eburacum.

III. *Baiocensis. Baieux.* Baiocasses.

IV. *Saïensis. Sais.* Saiorum Civitas.

V. *Constantiensis. Coutances.* Constantia.

VI. *Lexoviensis. Lisieux.*

Metropolis unica.

VII. *Rotomagensis. Rouen.* Rotomagus Venellocastrum. Secunda Lugdunensis. Sedes amplissimi Senatus Normanniae.

Tribunal Redonense in Britonibus Aremoricis, institutum ab Henrico II memoria nostra. Sub eo sunt diœceses novem, omnes Episcopatus.

Sub

Sub Metropoli Turonensi novem Episcopatus.

I. *Briocensis. Sainct Brien.*

II. *Machloviensis. Sainct Malo.*

III. *Leonensis. Sainct Paul de Leon.*

IV. *Nannetensis. Nantes.* Condivicinium Nannetum.

V. *Venetenfis. Vannes.* Veneti satis noti Commentariis Cæsaris.

VI. *Tricoriensis. Triguier. Landriguier.*

VII. *Curofopitensis. Cornouaille.*

VIII. *Dolensis. Dol.* Hic Episcopus habet jus pallii, & ideo locum habet inter Archiepiscopos.

IX. *Redonensis. Renes.* Condate Redonum. Sedes Parlamenti Britanniae Aremoricæ.

Atque hi quidem sunt octo amplissimi Senatus Franciæ. Sed accrevit ditioni Regis Franciæ Senatus supremus Benearnensis, Christianissimo Henrico rege Navarræ capeffente sceptrum regni Franciæ jure successorio. Tamen Benearnensis principatus semper separatus fuit à ditione Francorum, & eodem jure fuit, quo regnum, quod est optimo maximo jure, id est, nulli ditioni subditum.

Tribunal Benearnense ab Henrico rege Navarræ Christianissimi Henrici quarti avo materno institutum in castro Palo. Sub eo sunt Episcopatus duo.

Sub Metropoli Auscorum Episcopatus duo.

I. *Lascariensis. Lescar.* Civitas Lascariensium.

II. *Oloronensis. Oleron.* Eloronensium civitas.

Rursus rex potitur Civitate Mediomatricum, ubi Magistratus missus à Rege Senatui urbis præfidet.

Tribunal Mediomatricis urbis habet Episcopatus tres.

Sub Metropoli Treverensi Episcopatus tres.

I. *Metensis. Metz.* Divodurum Mediomatricum: olim sedes Regni Lotaringiæ. Luitprandus, *Metensem urbem, quæ potentissima in regno Lotarii claret.* Regnum Lotarii Lotarrijck, Lotaringiam vocat.

II. *Tullensis. Toul.* Tullum Leucorum.

III. *Verdunensis. Verdun.* Verodunum. In veteribus Conciliis Gallicanis aliquando *episcopus Veronensis* perperam legitur pro *Verodunensis*. Alii Verdunum scribunt.

Igitur hodie sub ditione Christianissimi Francorum Regis sunt

sunt Dioeceses cxvi, in quibus cii Episcopatus, xiv Archiepiscopatus. Quia igitur nulli fines provinciarum certi sunt, Regibus pro arbitrio omnia mutantibus, ideo nobis hæc tributio omnium expeditissima visa est, quam jure sequuti sumus.

Præter Dioeceses cxvi quæ hodie sub ditione sunt Regis Francorum, aliæ v sunt intra fines Imperii Gallicani, & tamen sunt extra ditionem Francorum; quatuor nempe in Comitatu Venitiæ, id est, Avenionensi; & una extra Comitatum.

Comitatus Avenionensis sive Venitiæ, Dioeceses habet iv sub ditione Pontificis Romani, in quibus Archiepiscopatus unus, Episcopatus tres.

Metropolis sive Archiepiscopatus primus.

I. Avenio. Metropolis nova. *Avignon.* Avenio Cavarum. Pontifices Romani instituerunt hanc Metropolin, quum antea suffragaretur Viennæ, ut & tres reliquæ civitates.

Episcopatus tres sub Metropoli Avenionensi.

I. Carpentoraënsis. *Carpentras.* Carpentoraëte Meminorum.

II. Cabillonensis. *Cavaillon du Contat.* Cabillio Cavarum Colonia.

III. Vasionensis. *Vaison.* Vasio Vocontiorum.

Extra Comitatum Avenionensem Episcopatus est.

Arausionensis. *Orange.* *Aurange* indigenis, vulgo inepte *Aurasio* & *Auraica*: Arausio Cavarum. Hic Principatus habet hodie proprium Dynastam seu Principem ex gente illusterrimâ Nassaviâ.

Quia vero initio hujus diatribæ mentionem fecimus Galliarum, quas in xvi Provincias Augustum tribuisse monuimus; non possumus sine piaculo ipsas provincias transire, partim ut eam divisionem proponeremus, partim ut notitiam earum provinciarum, quæ mirifice depravata circumfertur, ex veteribus Codicibus emendatam posteritati daremus. Scito quicquid discrepat ab excusis, id à scripta lectione esse.

NOTITIA PROVINCiarUM GALLIÆ.

Provincia Lugdunensis I.

Metropolis Civitas Lugdunensium. *l'Archevesché de Lion.*

Civitas Eduorum, hoc est, Augustodunum. *l'Evesché d'Autun.*

Civitas Lingonum. *l'Evesché de Langres.*

Castrum Matisconense. *l'Evesché de Mascon.*

Castrum Caballionense. *l'Evesché de Chalon sur Saône.*

Provincia Lugdunensis II.

Metropolis Civitas Rotomagensium. *l'Archevesché de Rouen.*

Civitas Baiocassium. *l'Evesché de Baieux.*

Civitas Abrincatorum. *l'Evesché d'Avranches.*

Civitas Saiorum. *l'Evesché de Sés, ou Sais.*

Civitas Lexoviorum. *l'Evesché de Lisieux.*

Civitas Constantiensium. *l'Evesché de Coutances.*

Provincia Lugdunensis III.

Metropolis Civitas Turonorum. *l'Archevesché de Tours.*

Civitas Cennomannorum. *l'Evesché du Mans.*

Civitas Redonum. *l'Evesché de Renes.*

Civitas Andegavorum. *l'Evesché d'Angiers.*

Civitas Nannetum. *l'Evesché de Nantes.*

Civitas Curofopitorum. *l'Evesché de Cornouaille.*

Civitas Ciantium, id est, Venetorum. *l'Evesché de Vennes, ou Vannes.*

Civitas Osismiorum.

Civitas Diablintum, id est, Carifes.

Provincia Lugdunensis IV.

Metropolis Civitas Senonum. *l'Archevesché de Sens.*

Civitas Carnutum. *l'Evesché de Chartres.*

Civitas Autisiodorum. *l'Evesché d'Auxerre.*

Civitas Treassium. *l'Evesché de Troies.*

Civitas Aurelianorum. *l'Evesché d'Orleans.*

Civitas Parisiorum. *l'Evesché de Paris.*

Civitas Meldorum. *l'Evesché de Meaux.*

Provincia Lugdunensis V.

Metropolis Civitas Crispolinorum, id est Vefuntio. *l'Archevesché de Besançon.*

Civitas Equestrium, id est, Nevidunum. *La ville de Nyon entre Geneve & Lausanne.*
 Civitas Elvicorum, id est, Aventicum. *Avanches.*
 Civitas Basiliensium.
 Castrum Viridunense.
 Castrum Ebrodunense.
 Castrum Argentariense.
 Castrum Rauricense.
 Portus Abucina.

Provincia Belgica I.

Metropolis Civitas Treverorum. *l'Archevesché de Treves.*
 Civitas Mediomatricum, hoc est, Metis. *l'Evesché de Metz.*
 Civitas Leucorum, id est, Tullo. *l'Evesché de Toul.*
 Civitas Verdonensium. *l'Evesché de Verdun.*

Provincia Belgica II.

Metropolis Civitas Remorum. *l'Archevesché de Reims.*
 Civitas Suessorum. *l'Evesché de Soissons.*
 Civitas Catalaunorum. *l'Evesché de Chaallon.*
 Civitas Veromanduorum. *La ville de Saint Quentin en Vermandois.*

Civitas Atrebatum. *l'Evesché d'Arras.*
 Civitas Cameracensium. *l'Evesché de Cambrai.*
 Civitas Tornacensium. *l'Evesché de Tournay.*
 Civitas Silvanectum. *l'Evesché de Senlis.*
 Civitas Bellovacorum. *l'Evesché de Beauvais.*
 Civitas Ambianensium. *l'Evesché d'Amiens.*
 Civitas Morinorum, id est, Ponticum. *l'Evesché de Terouant.*
 Civitas Bononiensium. *La ville de Bouloigne sur mer.*

Provincia Germanica I.

Metropolis Civitas Magontiacensium.
 Civitas Argentoratensium. *Stratiburgo.*
 Civitas Nemetum, hoc est, Spira.
 Civitas Wangionum, hoc est, Warmacia.

Provincia Germanica II.

Metropolis Civitas Agrippinensium, hoc est, Colonia.
 Civitas Tungrorum. *La ville de Tongres.*

Provincia Viennensis I.

Metropolis Civitas Viennensium. *l'Archevesché de Vienne.*
 Civitas Genevensium. *l'Evesché de Geneve.*
 Civitas Gratianopolitanorum. *l'Evesché de Grenoble.*
 Civitas Deensium. *l'Evesché de Die.*

Civitas Valentinarum. *l'Evesché de Valence.*
 Civitas Tricastinorum. *l'Evesché de Saint Antoine de Tricastin.*
 Civitas Vasionensium. *l'Evesché de Vaison.*
 Civitas Arausiacorum. *l'Evesché d'Aurange.*
 Civitas Carpentoraetensium, nunc Vindaufica. *l'Evesché de Carpentras.*
 Civitas Caballicorum. *l'Evesché de Cabaillon.*
 Civitas Avennicorum. *l'Archevesché d'Avignon.*
 Civitas Arelatensium. *l'Archevesché d'Arles.*

Provincia Viennensis II.

Metropolis Civitas Narbonensium. *l'Archevesché de Narbonne.*
 Civitas Tolosatium. *l'Archevesché de Tolose.*
 Civitas Agathensium. *l'Evesché d'Agde.*
 Civitas Aletensium. *l'Evesché d'Alet.*
 Civitas Beteriensium. *l'Evesché de Besiers.*
 Civitas Magalonsium. *l'Evesché de Magalons, ou Mompeliez.*
 Civitas Nemaufensium. *l'Evesché de Nîmes.*
 Castrum Luteva. *l'Evesché de Lodeve.*
 Castrum Uctienense. *l'Evesché d'Uzer.*

Provincia Viennensis III.

Metropolis Civitas Aquensium. *l'Archevesché d'Aix.*
 Civitas Reiensium, id est, Reius. *l'Evesché de Riës.*
 Civitas Aptensium. *l'Evesché d'Apt.*
 Civitas Foro-Julienensium. *l'Evesché de Frejus.*
 Civitas Wapincensium. *l'Evesché de Gap.*
 Civitas Segestriorum. *l'Evesché de Sisteron.*
 Civitas Antipolitana. *la ville d'Antibes, ou Antibol.*

Provincia Viennensis IV. in Alpibus Maritimis.

Metropolis Civitas Ebrodunensium. *l'Archevesché d'Ambrun.*
 Civitas Dinienensium. *l'Evesché de Digne.*
 Civitas Rigomagensium.
 Civitas Sollinienensium.
 Civitas Saniciensium, id est, Sanici. *l'Evesché de Senas.*
 Civitas Glannatena. *l'Evesché de Glandèves.*
 Civitas Cemelevenensium.
 Civitas Vencienensium. *l'Evesché de S. Paul de Vences.*

Provincia Viennensis V. Alpium Graiarum Peninarum.

Metropolis Civitas Centronum, hoc est, Tarantasia. *l'Archevesché de Tarantaise.*
 Civitas Vallenensium, hoc est, Ostdurum. *Saint Maurice.*

Provincia Aquitania prima, VI Viennensis.
Metropolis Civitas Bituricum, vel Betorigorum. *l'Archevesché de Bourges.*

Civitas Arvernorum. *l'Evesché de Clermont en Auvergne.*

Civitas Rutenorum. *l'Evesché de Rodés, ou Rodais.*

Civitas Albigensium. *l'Evesché d'Albi.*

Civitas Cadurcorum. *l'Evesché de Caors.*

Civitas Lemovicum. *l'Evesché de Limoges.*

Civitas Gabalorum. *le pays de Gioauldan.*

Civitas Velaunorum. *le pays de Velai.*

Provincia Aquitania secunda, VII Viennensis.
Metropolis Civitas Burdegalensium. *l'Archevesché de Bourdeaux.*

Civitas Agennensium. *l'Evesché d'Agen.*

Civitas Encolismensium. *l'Evesché d'Engoulesme.*

Civitas Sanctonum. *l'Evesché de Saintes.*

Civitas Pictavorum, vel Pectavonum. *l'Evesché de Poitiers.*

Civitas Petrogiorum. *l'Evesché de Perigueus.*

Provincia Aquitania tertia, Novempopulania, VIII Viennensis.

Metropolis Civitas Aufciorum. *l'Archevesché d'Auch.*

Civitas Aquensium. *l'Evesché d'Aqs.*

Civitas Lacturacium, vel Lastoracium. *l'Evesché de Laitoure.*

Civitas Convenas. *l'Evesché de Cominges.*

Civitas Confarannorum, vel Conforannorum. *l'Evesché de Conserans.*

Civitas Boatum, id est, Borus. *Le pays de Buchs.*

Civitas Bearnensium, id est, Benaanus. *Le pays de Bearn.*

Civitas Aturensium. *l'Evesché d'Aire.*

Civitas Vafatica. *l'Evesché de Basats.*

Civitas Tarba, ubi castrum Begorra. *l'Evesché de Tarbe de Begorre.*

Civitas Eloronensium. *l'Evesché d'Oleron en Bearn.*

Civitas Elusatum. *La ville & pays d'Euse en Gascogne.*

Hæ sunt XVII Provincie, in quas Augustus Cæsar Gallias divisit, & in quibus Constantinus Magnus alia officia, & magistratus constituit. Provincia aliquando dicitur Diocesis; Episcopatus autem, qui in ea continentur, aliquando etiam dicuntur Parochie. In Proclamatione Karoli Calvi *Tullensis Parochia* pro Episcopatu, aut urbe ipsa Episcopali positum est.

QUÆ

QUÆDAM LOCA

IN

CÆSARIS COMMENTARIIS DISCUSSA.

Multa sunt in Commentariis belli Gallici apud C. Cæsarem, quæ nondum explorata sunt: multa etiam quæ male ad veteres appellationes relata, quæ nos castiganda suscepimus. Obscuritatem etiam peperit duplex appellatio locorum apud veteres: ut Scaldis, & Tabuda idem est; Phrudis & Sumina, *la riviere de Somme*; Obrinca & Mosella; Araris & Sagona, Bratuspantium, & Cæsaromagus: *la ville de Beauvais*. Bononia maritima, & Gessoriacus. Item nomina populorum pro ipsa urbe, ut Parisii pro Lutetia: Turones pro Cæsaroduno: Aureliani pro Genabo, & alia similia. Nos pauca sed magis necessaria in Cæsare delibabimus.

Atuatici. Atuatucum est urbs Tungrorum, quæ & hodieque *Tungres* dicitur. Quum à Barbaris vastata esset, episcopatus translatus fuit in Trajectum Mosæ, vulgo *Mastricht*: sed & illa quoque urbe à Normannis incensa, episcopatus in vicum Sancti Lamberti traductus: qui hodie *Leodium* dicitur, id est *Hominium*, quia esset de hominio & feudo Episcopi Tungrensis. In Conciliis Gallicanis episcopus Trajectensis pro Tungrorum episcopo legitur. Cave intelligas Trajectum Reni, vulgo *Utrecht*. Bekkeselenus, quo nullus mortalium magis abusus est & ingenio & orio suo, multum sudat, ut persuadeat Atuatikos Cæsaris esse Antwerpiam. Hoc verum fuerit, siquidem Antwerpia eadem cum Tungrorum urbe esse potest. Sed nugas Bekkeselenicas missas facimus. Antwerpia verustioremen.

Hhh

men-

mentionem non reperio, quam in Annalibus vetustis Franciæ editis à Pithæo nostro, in quibus sub annum Christi DCCCXXXV legimus: *Normanni Antwerpiam civitatem incendunt.*

Agendicum. La ville de Sens, non autem Provins, ut Stulti. *Avaricum.* Stulti putant esse oppidulum Bituricensis diceceseos nomine *Pterzon*. Sed hæc jam confutata sunt. Et nemo est hodie, paulo humanior, qui ignoret Avaricum Cæsaris esse urbem Metropolim Biturigum, quæ *Boarges* dicitur.

Ausci. Auch, ut supra diximus. Nam imperite faciunt, qui Auxitanos vocant.

Bellocassi. Apud Cæsarem male pro Baiocassii, qui & Baiocassies. *Bayeux.*

Bigeriones. In Notitia provinciarum, Civitas Bigerionum vocatur Tarba, ut hodie. Sed male excusum est *Turfa*, & *Turba*. Marlianus insanit, qui ait ibi hanc Tursam esse, & Castrum Begorram, ubi est Episcopatus Bitterensis provinciae Narbonensis, quæ sententia non est sobrii capitis.

Bituriges duplices sunt, cognomentis distincti. *Bituriges Cubi*, quorum Metropolis Avaricum primæ Aquitanix. *Bituriges Vibisci*, aut *Vivisci*, quorum Metropolis *Burdegala*, secunda Aquitania. Utraque Civitas libera sub Romanis.

Bratuspantium. Civitas Bellovacorum, sub Cæsaribus Romanis transnominata Cæsaromagus. *Beauvais.*

Cabillonum. Vide in Tribunali Divionensi.

Cadnaci. Lege *Atuaci*. vide supra *Atuatici*.

Cadurci. Eorum civitas Divona. *Caors en Querci.*

Caletes. Le bailliage de Caus en Normandie.

Cantabri. Le pays des Basques.

Caturiges. Sunt Alpes maritimæ. Metropolis Ebrodunum. *Les Alpes d'Ambrun.*

Centrones. Les Alpes de Tarentaise. Graix Peninx Alpes.

Curiosolitæ. In Notitia Provinciarum, & in libro Fisci Romani *Curiosolitæ*. *Cornouaille.*

Ebuovices. *P'Evêché d'Eureux en Normandie.*

Elaver. *Allier.* Ingens fluvius, qui Ligeri excipitur.

Elusates. Ita legendum, non *Flussates*. Vide lectiones Au-

so.

sonianas. La ville d'Euse en Gascogne. Hinc oriundus erat Ruffinus ille præpotens insidiator imperii Romani, in quem extant duo *σηλιδυτικά* poemata Claudiani. In priore ita legimus.

*Invadit muros Elusæ, notissima dudum
Tecta petens.*

Quod enim media syllaba corripitur, pronuntiatio Vasconica id ostendit, quæ Elusa, tanquam Elsa effert. Nam l ante Consonantem, non solum Vascones in U semper convertunt, sed & Franci, & major pars Teutonismi inferioris. Qui Flussates legebant, dicebant esse Comitatum de Fuxio: & hoc stupore suo persuaserunt illustri viro nomen de Foix in Flussatem recudere, quo nihil absurdius. Nam aliud est Franciscus de Flussa, aliud Franciscus Flussas. Nam de Flussa esset verum cognomen familiæ. Sed Flussas esset nomen nationis. Itaque Franciscus Flussas esset natione Flussas, non de familia de Flussa. Sed Flussa non est Foix. Nam id esset Foxium, aut aliud quidvis potius quam Flussa.

Gabali. Le pays de Givaudan. Marlianus dicit quondam fuisse provinciam Bituricensis, nunc vero provinciam Arelatenfis. Certe & nunc quoque est provinciam Bituricensis. Sed inter Gabalos, & provinciam Arelatensem Longa procul longis via dividit in omnia terras. Et ridicula sunt hæc.

Garumna. Retinet nomen semper, sed integrum à capite ad Blaviam Castrum, ubi lingua Francica incipit. Nam tunc pro Garonne, dicitur Geronde, & Gironde. Vide in Tribunali Tolosano in Civitate Mimatenfi. Excipit navigeros fluvios Tarnim, le Tarn: Oliten, sive Oldum, Ooldt, aut cum articulo *P'Oldt*: Duranium Ausonio, Dordoniam apud Gregorium Turonensem, la Dordogne, unum ex præcipuis non solum Aquitanix sed etiam totius Galliæ fluminibus.

Gebenna. Scribendum Cebenna per C. Les Cebenes & Cebenes.

Genabum qui negant Aurelianensium urbem esse, habent opposita omnes verii vestigia apud Cæsarem & multa alia argumenta. Nam quo nomine vocandi sunt, qui *Gien* esse putant?

Hhh a

Gen-

Geneva. Media corripitur debet, ut in Elusa: quod non solum Helveticus Germanismus ostendit, qui *Genff* vocat, sed etiam ipsi rustici suburbicarii, & reliqui Sabaudi: qui *Zeneviam*, accentu in prima enunciant. Sed Gallorum proprium est mediam correptam producere. *publique, facile*: quæ Latine corripitur.

Gergovia. Superfunt quædam vestigia cum veteri appellatione aliquot stadiis ab urbe Claromontensi Arvernorum.

Helvii. Diximus supra esse *le pays de Vivarais*, ubi Albanorum sine dubio *Aubenas*, id est Albanates. Cæsar trans Rodanum dicit esse, & extra provinciam Romanam, proximos Alvernus, & Cebennis montibus.

Icus. Est promontorium prope Bononiam maritimam. Navale autem dicitur Gessoriacus. & delirant, qui aliud volunt esse à navali Bononiensi. Nam multa adversus eorum pertinaciam objici possunt. At qui Icium oppidum *Cales* esse putant, nullo negotio refelluntur à Ptolemæo; qui prius ponit Icium, deinde Gessoriacum; hoc est Navale Bononiæ, à quo oppidum *Cales* distat plusquam viginti millibus passuum: hoc est leucis Belgicis septem.

Lemovices. *Le pays & Seneschaussée de Limosin*. Urbs eorum Ratiastum. Sed Commentario octavo, ubi vulgo editum est, ad oppidum *Lemovicum* contendit; legendum *Lemonum*: cujus oppidi mentio in Itinerario Antonini, & apud Ptolemæum.

Ligeris. Ejus caput est in pago Velauno, & vulgo dicitur *la Font de Leire*, hoc est fons Ligeris. Excipit ingentes & navigiorum patientes fluvios non paucos: in quibus Elaverim, æmulum ipsi, neque magnitudine cedentem, & magis pisculentum; Carum, vel Carem, ut habet Fortunatianus: vulgo *le Cher*. item *Vigennam, la Viane, la Vignane*, & alios præterea.

Lexovii. *l'Evesché & pays de Lisieux en Normandie*.

Lingones. *Langres*.

Lutetia. Græcis *λευκοτεξία, λευκοτεχία*.

Matisco. *l'Evesché de Mâcon*.

Matrona. *Marne*. Ingens flumen, neque minus ipso Sequana.

Melo-

Melodunum. Hoc nomen perperam insultum est apud Cæsarem bis, pro quo veteres omnes scripti codices habent *Metiosedum*. Verum quidem est *Melodunum* & *Metiosedum* unum idemque oppidum esse. sed *Melodunum* posterius est. Hodie *Melun* in insula Sequanæ instar Luteriæ Parisiorum. Aliud *Melodunum*, vel, ut alibi reperio, *Miliodunum* in agro Bituricensi Vulgo *Menn*. Alii pro *Metiosedum* legunt *Josedum*, & *Corbeil* interpretantur. Quibus bonam mentem precamur.

Mediomatrices. Posterioribus temporibus urbs *Mediomatricum* vocata est *Metæ*, & vulgo nomen retinet, quum antea *Divodurum* ei nomen esset.

Menapii. Strabo cum Morinis continuat in maritimis Belgii, & Cæsar quoque indicat ibi esse. Denique Ptolemæus collocat ad ostia *Rosæ*. Non sunt igitur Geldrii, neque, qui sapiunt, hoc concedent. Sed pars hodiernæ Hollandiæ & Brabantiae maritimæ, vel potius secundum Strabonem ora Flandriæ maritima, sunt veri Menapii. & Menapicus pagus dicitur in Capitulariis Karoli Magni pro Flandriæ Comitatu. Nunquam persuaderi nobis potuit Menapios esse Geldrios.

Morini. Eorum urbs Teroana diruta à Karolo quinto.

Nantuates. Cave credas esse monasterium hoc nomine in Sabaudia, ut quædam non sana capita volunt. Sunt ii, in quibus pagus *Oëtodurus* est, id est, Sanctus Mauricius. Cujus rei fidem faciunt monumenta passionis legionis Thebaeorum, in quibus *Oëtoduri* est mentio: *Oëtodurum* autem à Cæsare in Veragris proxime Nantuatibus collocatur. Quidam legunt *Antuates*. Sed qui *Nantuates* ad Acronium lacum constituunt & Constantienses esse dicunt, non minus desipiunt, quam qui monasterium illud Benedictinorum interpretantur.

Nitiobriges. *Le pays & Seneschaucée d'Aginois*. Eorum civitas *Aginnum* Aufonio, Ptolemæo; *Agennum* Hieronymo, Gregorio Turonensi, aliis. Si vis ridere, lege quæ hæcenus omnes de his delirant, quorum alii *Mompelier* esse dicunt, qui locus sex dierum itinere distat à *Nitiobrigibus*. alii *Engoulesme* somniant. Alii jubent pro *Aginno* legendum esse *Agemates*. Et quo non processit audax inscitia?

Nannetes. *Nantees*. Vide in Tribunali Aremorico.

H h h 3

Ner

Nervii. Quemadmodum certo nobis constat non esse Tornacenses, quod vulgo persuasum est; ita quinam sint, & quo nomine hodie appellantur, haud temere affirmarim.

Noviodunum ad Ligerim. Nevers. Noviodunum Nivernensium, ut in quadam Notitia provinciarum Galliarum legimus, quæ penes Jurisconsultum Cujacium magnum erat. Et jam multis conjecturis nobis exploratum antea erat Noviodunum istud Eduis proximum civitatem Nivernensium: in cujus oppidi investigatione multi multa nugati sunt. Alia duo oppida hoc nomine memorat Cæsar, sed nobis ignota. Nam nugatoribus jurantibus non credimus. Quartum præterea est, quod Civitas Equestrium dicitur, & nomen retinet, ad Lemanium lacum. Dicitur enim *Nion*. Nam longe falluntur, qui Genevam Equestrium Civitatem esse credunt, quia quædam vetus inscriptio Genevensis, ut ajunt, ejus mentionem fecerit. Hoc modo quot nominibus Roma vocanda esset, in qua tot monumenta & saxa hodie extant, quæ tot urbium mentionem faciunt? Denique Provincia Sequanorum, in qua civitas Equestrium est, est in sinistra ripa Lemani: Geneva in dextra, in Provincia Viennensi. Et, quod caput est, Noviodunum civitas equestrium dicitur in manuscripta provinciarum Notitia: quamquam ibi positum est Neviduno, quomodo in ultimis illis obsolescentis Latinitatis temporibus omnia in pejus ac retro ferebantur, & ut imperii, ita Latini sermonis ruina sequebatur.

Petrocorii. Le pays de Perigord. Eorum civitas divisa est in duo oppida, vetus & novum. Verus adhuc dicitur Vesuna veteri appellatione. Vide sextum libr. de emend. Temp. *Pictiones.* Le pays de Poitou. Sunt hodie in tres Episcopatus tributi, Pictaviensem, Maliacensem & Luxoviensem. Pictaviorum civitas olim Augustoritum dicta.

Edones. L'Evesché de Renes en Bretagne. *Rodanus.* In universum Gallis dicitur le Rosne: sed indigenis lo Ros. Excipit Ifaram, Druentiam, Drunam, & Ararim non minorem eo, antequam in illum exoneretur.

Ruteni. Le pays & Seneschaucée de Rodais. Eorum urbs Sedunum Rutenorum.

Abis. La Sambre du pays bas. *Samarobriua.* Urbs Ambianorum, L'Evesché d'Amiens.

Scal-

Scaldis. L'Escault.

Segusian. Le pays & Seneschaucée de Lionnois. Nam Lugdunum est in Segusianis, ut illud alterum in Convenis ad Garumniam. Sed & totus pagus Forensis, qui hodie le pays de Forest dicitur, continetur in Segusianis. Et vetus inscriptio extat in oppido Furs, in qua mentio est Fori Segusianorum. Nam à Foro Forenses dicti. & ipsum oppidum Furs.

Senones. Eorum urbs Agendicum. L'Archevesché de Sens.

Sequana. Seine.

Sequani. Le pays de Besançon & Franche-Comté. Est provincia, quæ dicta Maxima Sequanorum.

Suessones. alii Suessiones. Soissons.

Tarbelli. Le pays de Labord. Urbs Aquæ Tarbellicæ.

Aqs. vide Aufon. Lætion. Aturus fluvius, qui vulgo l'Ador vocatur, alluit illam urbem, unde Lucano dicitur Tarbellicus Aturus.

Turones. Eorum urbs Cæsarodunum. L'Archevesché de Tours.

Velauni. Le pays de Velai. Pagus Velaunus. In veteribus Martyrologiis Episcopatus Aniciensis. Le pui en Velai. id est, Podium in Velauno, quia urbs est in editissimo loco, qui lingua Gallorum Pui, id est, Podium dicitur.

Velocasses perperam edi putamus pro Baiocassibus. Le pays, Bailliage & Evesché de Baieux en Normandie.

Veneti. Vennes en Bretagne.

Veromandui. Eorum civitas Augusta Veromandorum. Saint Quentin en Vermandois. In vita S. Quintini diserte dicitur Augusta Vermanduorum.

Vesuntio. Aliis scribitur Bisuntio. Besançon. Maxima Sequanorum.

Vienna. Vienne de Dauphiné. Vienna Allobrogum.

Vocates. Suspiciamus esse Boates, Buchs. quod omnino certum est. Siti sunt in finibus Lapurdensium post Medulos in Novempopulania.

Vocantii. Le pays de Die jusques à Vaison.

Volcæ. Duplices sunt. Volcæ Arecomici, in quibus Nemausus, Ucerenses, Magalonenses, Bitierræ. Volcæ Teletolages, in quibus Carcasso, & Tolosa. In Cæsare editum est Volcæ, ut & in quibusdam aliis scriptoribus.

Uxellodunum. Nomen retinet, Ussoldun, & lo puech d'Ussoldun,

Hh h 4

dun, id est podium Uxelloduni. quia est in editissimo & valde prærupto loco situm. Locus est in finibus Cadurcorum, ut Cæsar quoque notat, prope oppidum Martellum. Flumen, cujus nomen tacuit Cæsar, est Dordonîa: horrendum aspectu præcipitium, quale describitur à Cæsare. Multæ sunt ibi reliquiæ vetustatis venerandæ. Quotidie ab arantibus numismata Romana effodiuntur. Vix reperias rusticum, qui de loco interrogatus, non statim respondeat: Castrum Uxellodunum illud à Cæsare magnis operibus expugnatum fuisse. Præterea ostendunt fontem, cujus usum obsessis intercluserant Romani. Si uspiam scriptores hujus ævi in notandis veterum locorum appellationibus hariolati sunt, hic vero unus locus est, in quo melius fuisset illos tacuisse: Et quid opus eorum somnia referre?

Hæc pauxilla de appellationibus locorum & gentium in Cæsare delibavimus. Nam quæcunque omisimus, adeo inexplorata sunt, ut tantum abest, ea vere retulerint, qui de illis scripserunt, ut mihi constet nullam spem esse ad eorum indagacionem penetrandi. Quare in medio ea relinquimus, & ingenue fateamur nos ea nescire, quod tam salvo pudore facere possumus, quam impudenter multi se ea scire professi sunt, in quo exemplo temeritatis primas tenet Bekkeselenus cum suo Teutonismo, ex quo Hebraïssimum etiam propagatum esse jurat. *à l'is deus,*

Sequitur

Sequitur Illustrissimi

JOSEPHI JUSTI SCALIGERI,

JUL. CÆS. FIL.

Ad Clarissimum Virum,

PAULUM G. F. P. N. MERULAM,

EPISTOLA:

Ejusdem cum superiore Diatribâ de GAL-
LIÆ NOTITIA argumenti.

Erritorium Rupellæ dicitur in veteribus monumentis Pagus Alnisiensis. Hodie *le pays d'Aulnis*. Accensebatur Seneschalliæ Santonum. Sed ex quo Rupella excusso jugo Anglorum deditur se Regi Franciæ, pagus Alnisiensis cessit in privatam præfecturam, & à Santonio seclusus est. Neque ulli supremæ Curiæ potest subditus esse, præterquam Parisiensi. Id enim inter capita eorum privilegiorum continetur.

Le pays entre deux mers. Pinguissimus tractus inter Garumnam & Duranium ingentes fluvios, qui propter magnitudinem vocantur maria ab incolis.

Le Marquisat de Fronsac, est in Seneschallia Burdigalensi. *Agnois*, Nitiobriges, vocant sese Aquitanos hactenus; etiam si aliter instituerit Ludovicus XI.

Medoc, Meduli, pars Seneschalliæ Burdigalensis: arenosa regio. Meduli Aufonio.

Boates. Vide Aufon. Lectiones. Dominium illius tractus pertinet ad Comites Candallæ, qui vocant sese Capitales, id est, Dominos de Buchs. Sunt in finibus Medulorum.

Pisle Fordain. Una ex quatuor civitatibus Comitatus Arma-

Hhh 5

ma-

maniacensis, ubi est tribunal Seneschalli. Fuit quidem parvus Comitatus, sed hodie vix memoria superest.

Garre, parvus Comitatus in finibus Bigerronum.

Estrac, parvus Comitatus in finibus Bigerronum.

Allebet oppidulum in Syrtibus Lapurdensibus, quas Landas vocant, dedit nomen amplissimo Ducatui, qui memoria nostra institutus est, compositus ex mutilatione Seneschalliatu Agennensis, Armaniacensis, & Vasatensis.

Vasconia proprie est quicquid continetur intra Garumnam, Pyrenæos montes, & Oceanum: quod Julio Cæsari in commentariis belli Gallici dicitur Aquitania. Dicta est Vasconia à Vasconibus ferocissimis Pyrenæorum populis, quos devictos primum à Pipino, deinde à Ludovico Caroli Magni filio (qui postea dictus fuit Pius) rege Aquitanix, in plana Novempopulaniæ deductos postea nomen huic regioni dedisse certum est. Nam fuerunt pars Cantabrorum, quos etiam hodieque Hispani *Vascones* vocant. Itaque quæ prius Regio à Cæsare Aquitania, postea à novem populis Novempopulania dicta, ea tandem à Vasconibus devictis, & in eam à Pyrenæorum saltibus demissis Vasconia vocata fuit. Est autem tertia pars veteris Aquitanix. Nam Aquitania ab Augusto triplex instituta fuit. Prima, cujus caput & Metropolis Bituriges Cubi, *Bourges*. Secunda Aquitania, Bituriges Vibisci, cujus caput & Metropolis Burdigala. Tertia Aquitania, tota Trans-Garumnana, cujus Metropolis Augusta Auscorum, vulgo *Auch*: quæ provincia, ut diximus, ab Augusti temporibus ad Pipinum vocata fuit Novempopulania. à Pipino ad hunc usque diem Vasconia.

Guienna depravatum quidem nomen est ex Aquitania, ut res ipsa loquitur: sed ex quo tempore Reges Angliæ per affinitatem Francorum regum fuerunt Domini Guiennæ, angustioribus finibus determinata est, quam olim. Nam Arverni, Biturigium (*Berry*), &c. seclusi fuerunt extra fines Guiennæ: quæ incipiebat à Confluentibus Viennæ & Crofæ fluminum ad Oceanum, Pyrenæos, Tarnum flumen, & montes Arvernorum. Itaque quum Edoardus tertius, nomine Aquitanix, homagium faceret Regi Franciæ, has præfecturas, sive Seneschallias, nominatim comprehendit. Citra Garumnam, Pictonium amplissimam regionem, Xantonium, Encholsimenses, Lemovicum, Petro-

tro-

trocorium, Aginneses, Cadurcium (*Querci*), Rutenenses (*Rouargue*). Ultra Garumnam tota Novempopulania, præter Benearnum (*Bearn*), quod semper fuit absoluti imperii. Itaque omnium istorum tractuum nomine, rex Angliæ, aut primogenitus Angliæ (*Princeps de Galles dictus*) faciebat homagium regi Franciæ: Comites autem Armaniacus, Bigorrensis, Fuxensis, & alii faciebant ipsi Anglo homagium non Regi Franciæ. Hæc latissima, amplissima, & prædives regio nomine Guiennæ censebatur usque ad regnum Ludovici XI, qui cum Fratri attribuisset Ducatum Aquitanix; & ipsi promississet quinque Seneschallias, ex una Burdegalensi Seneschallia fecit tres: Burdegalensem, quæ unam tantum Dioecesim complectitur: Burdegalam ipsam; Vasatensem, in qua duæ Dioeceses, nempe Adurenensis, & ipsa Vasatensis, & tertiam Lapurdensem, in qua duæ Dioeceses, Aquæ Tarbellicæ, & Lapurdensium civitas, sive Baiona. quartam Seneschalliam Xantonium addidit. Ab eo tempore Aquitania coepit vocari totum illud, quod illas tantum quatuor Seneschallias continet. Sed Regum est, mutare terminos provinciarum, non memoriam rerum. Nam hæcenus omnes reliquæ Seneschallix vocant sese Aquitanos vel Guiennenses. atque adeo Seneschallus Burdigalensis vocatur magnus Seneschallus, non quidem quod hodie talis sit, (est enim minimus omnium), sed quia Burdigalensis Seneschallia quinque Dioecesibus finiebatur: & quum eo nomine magnus, ut re vera erat, vocaretur; hodie, ditio- ne imminuta nomen integrum retinuit. Quin etiam quicquid ad Burdigalam solam pertinet, id non Burdigalense hodie vocatur, sed Aquitanum, vel Guiennense. Et curia Burdigalæ minor, à qua provocatio est ad Parlamentum, curia Guiennæ, & iudices Guiennæ vocantur, non Burdigalæ. Hæc igitur Guienna, quæ hodie quatuor Seneschalliis censetur, vocari jure merito potest Aquitania sive Guienna Ludovici XI. Quod dixi de Pictonio, quum in feudo Aquitanix sive Guiennæ comprehendit Edoardus III, scito sæpe exclusum fuisse ex Aquitania, ut sub Ludovico IX, (is est Sanctus Ludovicus) sæpe restitutum finibus Aquitanix. Certe hodie non parva pars Pictonii dicunt sese Guiennenses, ut olim erant re vera..

Comitatus Avenionensis, alias Comitatus *Venisse*, habet quatuor Dioeceses. Unum Archiepiscopatum Avenionem; tres Epi-

Episcopatus Avenioni suffragantes : Carpentoracte , Caba-
lionem , Vasionem. ut alibi noravimus. Totus Comitatus il-
le comprehendens quatuor illas Diœceses datus fuit Pontifi-
ci Romano à Johanna Regina Neapolis , & Comitissa Pro-
vinciæ , in compensationem tributi Papæ per multos annos
non soluti nomine regni Neapolitani , cujus feudatarius Do-
minum dicit se Papa. Itaque Rex Franciæ nihil juris habet
in illum Comitatum.

Burgundiæ Comitatus. Est feudum Imperii sub protectione
Bernensium Helvetiorum : quemadmodum Dunkerka est Bor-
boniæ familiæ , ideoque regis Franciæ. Sed Comes Flan-
driæ est Dominus feudatarius , ad cujus tribunalia à Dunker-
kæ iudice appellatur.

Charolois est regis Hispaniarum ; sed rex Franciæ est Do-
minus feudatarius. Est simplex feudum , neque supremi
juris.

Armaniensis (vulgo *Armagnac*) Comitatus continet Diœ-
ceses duas ultra Garumnam , nempe Lactoratensem , vulgo
Laiſſoure , & Aufensem (vulgo *Auch*) Metropolim totius
Novempopuliæ , sive Vasconiæ. Subjicitur Parlamento
Tolosano.

Bigeronum Comitatus (*le Comté de Bigorre*) continet u-
num Episcopatum Tarbam , sedem Episcopalem : vulgo
Tarbe de Begorre , aut *Bigorre* , sub metropoli Aufensi in
Vasconia , nempe ultra Garumnam. Est sub Parlamento
Tolosano.

Ducatus Allebreti , ut supra diximus , quod de Constanti-
nopoly dixit Hieronymus , eam nuditate omnium civitatum
constructam fuisse , ita nuditate proximarum Seneschallia-
rum compositus est tam ultra , quam citra Garumnam. Ca-
put est Neracum. Totus Ducatus est sub Parlamento Bur-
digalensi.

Lemovicium (*Limoges*) Seneschallia comprehendit duos E-
piscopatus , Ratiastum Lemovicum , *Limoges* , & Tutelam ,
Tulle. Subjacet Parlamento Burdigalensi.

Petrocorium (*Perigor*) Seneschallia continet duos Episcopa-
tus , Vesunnam Petrocoriorum , *Perigueus* , & Sarlatum. Sub-
jicitur Parlamento Burdigalensi.

Seneschallia Agennensis continet duos Episcopatus , nempe
citra Garumnam Aginnum Nitiobrigum (*Agen*) , ultra Ga-
rumnam Condomium , quod peculiari nomine dicitur Va-
sco-

sconia. Quemadmodum enim Africa dicitur tota illa ma-
gna continens , quæ patet à Nilo ad Gades , & tamen in
ea erat provincia , quæ peculiariter dicebatur Africa , in
qua Carthago : ita Vasconia quidem dicitur amplissima il-
la regio , quæ olim vocata fuit Novempopulania. Sed pe-
culiariter Vasconia quoque dicitur in ea Episcopatus Con-
domiensis. Itaque Seneschallus Agennensis vocat se Sene-
schallum Agennensem & Vasconiæ , id est , Condomii.
Quæ appellatio vetus est. Nam temporibus Pipini pagus
Agennensis citra Garumnam & ultra Garumnam diceba-
tur. Itaque sub Pipino in vetustissimis Annalibus refertur
pluisse frumento in pago Agennensi ultra Garumnam : id est
in ea regione , quæ proprie dicitur Vasconia , in qua Con-
domium. Seneschallia Agennensis subjacet Burdigalensi Par-
lamento.

Seneschallia Cadurcium (*Querci*) continet duas Diœceses ,
Divonam Cadurcorum (*Cabors*) , & Montalbanum. Subjacet
Parlamento Tolosano.

Seneschallia Rutenensis (*Rouargue*) complectitur duas Diœ-
ceses , Segodunum Rutenorum (*Rodan*) , & Vabras. Subja-
cet Parlamento Tolosano.

Languedokium totum est sub Parlamento Tolosano. Com-
prehendit tres ingentes Seneschallas , Tolosanam , Car-
cassonensem , Belloquadrensem (*Beaucaire*) , Episcopatus
xxi.

Arvernium (*Auvergne*) dividitur in montanum , & pla-
num. Planum dicitur Alimania. quod nomen jam obtinebat
tempore Gregorii Turonensis ; quæ regio opima est & fer-
tilissima , civitatibus amplissimis : vicis , villis , prætoriis
magnificis exulta. Duo Episcopatus sunt in Arvernio , in
plano quidem Augustonemetum Arvernorum , *Clermont en*
Auvergne , non longe à Gergovia Cæsaris. In montano est
Episcopatus Sanctus Florus. Totum Arvernium est sub Pa-
risiensi Parlamento.

Pagus Gabalitanus , vulgo *Givauldan* , unum Episcopatum
habet Mimatensem , vulgo *Mende*. Subest Tolosano Parla-
mento. Est enim in Languedokio.

Pagus Vellaunensis , unum Episcopatum habet Aniciensem ,
le Pui en Vellai. Est pars Languedokii , ideo subest Tolosano
Parlamento.

Fuxensis Ducatus , (*Foix*) ante paucos annos attributus est
Lan-

Languedokio, cum antea Guiennæ censeretur. Continetur Episcopatum Apamiensem.

Convenarum Comitatus, le Comté de Comingés, unum tantum Episcopatum continet, Sanctum Bertramum. est in Vasconia sub Parlamento Tolosano, ut diximus in Episcopatibus.

Picardia amplissima regio tota sub Parlamento Parisiensi.

Pares Franciæ XII. Sex Clerici: quorum tres duces: Remensis Archiepiscopus, Laudunensis, & Lingonensis Episcopi. Tres Comites Clerici, Catalaunensis, Noviomensis, Bellovacensis. Sex Laicorum tres duces, Normanniæ, Burgundiæ, Aquitaniæ. Tres Comites, Campaniæ, Flandriæ, Tolosæ. Omnes illi XII non possunt esse sub alio Parlamento, quam Parisiensi, cujus ipsi consilarii sunt. Parlamentum enim Parisiense constabat antiquitus ex LXXVII Senatoribus, & XII Paribus Galliæ. Itaque omnino erat centumviralis Senatus regni Franciæ. Ideo solum Parlamentum Parisiense est Parlamentum Parium Franciæ: qui apud id solum Parlamentum conveniri & causam dicere, & si opus est, condemnari possunt.

F I N I S.

IN.

I N D E X

RERUM MEMORABILIU,

QUÆ IN

COMMENTARIIS CÆSARIS

H A B E N T U R.

A.

A Bies in Britannia non provenit G.

V, 12.

absentia vehementius hominum mentes perturbat G. VII, 84.

absentia etiam perinde ac presentis Ariovisti crudelitas timetur Sequanis G.

I, 32.

Acarnania Cæsari subdita C. III, 55.

Acco Senonum princeps G. VI, 4.

ejus supplicium G. VI, 44.

in Achaia & Dyrrhachio à Cæsare gesta C. III, 55. & seq.

Achillas præfatus regi Ptolemæi ad occidendum Pompeium missus C. III,

104.

idem exercitus Alexandrini dux adversus Cæsarem C. III, 108.

ejus crudelitas & copia C. III, 110.

internus Al. 4.

Achillis & Memnonis congressus H.

25.

Acilla civitas libera se Cæsari dedit Af.

33.

obsidetur frustra à Pompeianis Af. 43.

Actius Pelignus Pompeianus captus à Cæsare incolumis dimittitur C. I,

18.

Actius Rufus L. Afranium prodicionis postulat C. III, 83.

Actii Varri Pompeiani dilectus C. I,

12.

III, I. fuga C. III, 12.

Actius Varrus Tiberoneem appulsu Africa prohibet C. I, 311.

ejus copia

C. II, 23. *castra* C. III, 25. *pugna contra Curione* C. II, 33.. *periculum*,

clades, astutiaque C. II, 35.

Actius Varrus castellorum præfatus H.

27. *ejus mors* H. 31.

Adrucillus Gallus Allobrox C. III,

59.

Adcantuanni rebellio ac mox deditio G.

III, 22.

adolescentes facile seducuntur G. VII,

37.

Adrumetum oppidum C. II, 23. à Cæ-

sare obsidetur Af. 3. *capitur* Af. 89.

Adrumetanorum multa à Cæsare Af.

97.

Aduatici eorumque res G. II, 4. 16.

29. & seqq. II, 30. & seqq. V, 32.

39. 56. VI, 2.

Eduorum auctoritas ac potestas & mox calamitas G. VI, 12. & seqq. VII, 5.

9. 37. 41. VIII, 46. *clientes* G. I,

31. VII, 75. *tumultus ac seditio* G.

VII, 32. & seq. *perfidia* G. VII,

54. *lex de magistratibus suis* G. VII,

33. *res cum Ariovisto* G. I, 33.

cum Arvernibus G. I, 31. & seqq.

cum Biturigibus G. VII, 5. *cum*

Cæsare & Romanis G. I, II, 16. 17.

32. 35. 43. & seq. V, 7. 54. VI,

4. VII, 32. & seq. VII, 54. & seq.

VII, 63. 89. *cum Helvetiis* G. I,

II, 14. *cum Sequanis* G. VI, 12.

Æginium oppidum C. III, 79.

Ægus Gallus Allobrox apud Cæsarem accusatus C. III, 59. *ad Pompeium transfugit* C. III, 60.

agri militis ingens antrobus adversus hostes G. VI, 32.

Ægypti

INDEX RERUM

Ægypti munimenta Al. 26.
Ægypto & Alexandria Cæsar potitus Al. 30. 21. & seq.
Ægyptiæ classis Pompeianæ præfectus Pompeius filius C. 111, 5.
Ægyptii milites Cæsari insidiantur C. 111, 106.
aquinoctialis navigatio periculosa G. IV, 36. V, 23.
avarie scitura seu strictura in Aquitania G. 111, 21.
avarium sanctius C. 1, 14.
avei nummi, & talca ferrea pro pecunia apud Britannos G. V, 12.
as apud Britannos non nascitur G. V, 12.
astimatio rerum & solutio arbitraria ex decreto Cæsaris aquissima C. 111, 20.
astimationes rerum & possessionum in angustia fidei C. 111, 1.
astus maris bis incitatus XII horarum spatio G. 111, 12.
astus marini vis G. V, 8.
astus maritimos majores concitat plena luna G. IV, 29.
astum ut vitent Galli G. VI, 30.
Ætolia à Cæsarianis ducibus recepta C. 111, 35.
Afranii & Petreii res C. 1, 38. & seqq.
Afranii mors Afr. 95. & seqq.
Afraniana legio H. 7.
Afri, insidiosa natio Af. 10.
Africa calamitas Af. 26, 47.
Africanæ Cæsaris copia Af. 77.
Afrorum mos in frumentis suis in specubus subterraneis condendis Af. 65.
Agar oppidum Af. 67. 76.
Agendicum oppidum G. VI, 44. VII, 10.
agger ex lateribus muris confectus C. 11, 15.
agger Romanorum ad Avaricum oppidum G. VII, 24.
agricultura cur non studeant Germani G. VI, 22.
agri privati olim Suevis nulli G. IV, 1.
agros à finibus suis latissime vacare, pulchrum ducunt Suevi G. IV, 3.
alacritas animi, pugna studio incenditur C. 111, 92.
Alba oppidum C. 1, 15.
Albici contra Cæsarem à Massilien-

sibus acciti C. 1, 34. 36. 11, 2.
Albicorum feritas & virtus C. 1, 16, 57.
Alces fera G. VI, 27.
Alesia Mandubiorum oppidum G. VII, 68. ad Alesiam opera Cæsari G. VII, 69. 72. & seqq.
Alesiensium obfessorum angustia G. VII, 77. & seqq.
Alesix cladis memoria G. VIII, 34. obfidio Cæsarianis difficilis C. 111, 47.
Alexandria, receptus fugitivorum Romanorum C. 111, 110.
Alexandria incendio ita Al. 1. quæ descriptio Al. 5.
Alexandriam usque Pompeium Cæsar persequitur C. 111, 106. eadem Achilles occupat C. 111, 111.
Alexandrina licentia C. 111, 110.
Alexandriini belli initia C. 111, 111. Al. 1.
Alexandrinorum diligentia, solertia & industria Al. 2. 3. versutia Al. 24.
Alexandriini Romanorum potentiam suspectam habent Al. 3. & ostentia adversus Romanos Al. 2. 3. Eorundem divisio Al. 7. animi fraus Al. 12. classis adversus Cæsarem, & contra Al. 10. 11. 19. 20. &c. fuga & cades Al. 12. 29. Cæsari deduntur Al. 32.
Alexandrinum Cæsaris periculum Al. 48.
alga jumentis in pastum data Af. 24.
Allienus Siciliæ prætor Af. 2.
Allienus proconsul Cæsari commensatum in Africam mittit Af. 34.
Allobrogum animus erga Romanos G. 1, 6. VII, 64. iidem ad Cæsarem confugiunt G. 1, 11. frumentum Helvetiis dare jubentur G. 1, 28. sollicitantur G. VII, 64. duo fratres, viri nobiles, à Cæsare ad Pompeium deferuntur C. 111, 59. 60. 84.
Alpes G. 1, 10. Alpium transiendarum difficultas G. 111, 1.
Amagetobria G. 1, 31.
Amantia C. 111, 40.
Amanus mons C. 111, 31.
Ambacti equitum Gallorum G. VI, 15.
Ambarrorum ad Cæsarem legati G. 1, 11.

Am.

MEMORABILIMUM.

Ambianorum deditio G. 11, 15. eorum potestas G. 11, 4.
Ambialites Galli G. 11, 9.
Ambibari G. VII, 75.
Ambiorix & Cativulus Eburonum principes G. V, 24.
Ambiorix Cæsaris beneficiarius G. IV, 27.
Ambiorigis fraus & perfidia adversus Romanos G. V, 27. 34. VI, 2.
Ambiorigum ulcisci & debellare Cæsar statuit G. VI, 5. 29. VIII, 24.
Ambiorigis mira fuga G. VI, 30. 43.
Ambivareti Eburorum clientes G. VII, 75.
Ambivariti G. IV, 9.
Ambracia C. 111, 36.
amicitia populi Romani fœderatis ornamentum debet esse, & præsidio, non decurimento G. 1, 44.
Amphilochi à Cæsare recepti C. 111, 55.
Ana oppidum C. 1, 38.
Anartes populi G. VI, 25.
Ancalites Britanniarum populi G. V, 21.
Ancona oppidum C. 1, 11.
Andes oppidum G. 11, 35. 111, 7. VII, 4.
Androstenes Thessaliæ prætor C. 111, 80.
animadversio non ubique exercenda C. 111, 60.
animarum immortalitas G. VI, 14.
animus Cæsaris altus & erectus Af. 10.
animus indomabilis Cæsarianorum militum G. VII, 17. 19.
animi fortitudo, maximus hominis præsidium C. 111, 28.
animi magnitudo facilia ex difficillimis facit G. 11, 27.
animos ad audendum facientia C. 111, 26.
Anni Scapulæ mors Al. 55.
annona difficultas ut ingravescat C. 1, 52.
anserem Britanni non gustant G. V, 12.
Antebrogus & Iccius legati Rhemorum G. 11, 3.
antesignani equitibus immisti C. 111, 75.
Antiochi Comageni auxilia Pompeio G. 111, 4.

Antistii Turpionis & Q. Pompeii monomachia H. 25.
Antonius Cæsarianus G. VIII, 50. C. 1, 2. 111, 24. 29. & seq. 111, 40.
Apollinem morbos depellere G. VI, 17.
Apollonium Cæsar recipit C. 111, 11. 12.
Aponiana insula Af. 2.
Apus fluvius C. 111, 13.
in Apuliam Cæsar proficiscitur C. 1, 23.
Apuliæ gravis autumnus C. 111, 2.
aqua dulcis ad litora marina Al. 8.
aqua averrenda labor Al. 6.
aqua dulcis magna vis inventa Al. 9.
aqua & ignis interdicitur G. VI, 44.
aque inopia Pompeiani laborant C. 111, 49.
aquam intrant Cæsariani, ut cum Britannis decertent G. V, 18.
Aquilaria locus in Africa C. 11, 23.
Aquileia G. 1, 10.
Aquiliferi Cæsariani moribundi fortis animus C. 111, 64.
Aquiliferi decima legionis virtus G. IV, 25.
Aquitania tertia Galliæ pars G. 1, 1. 111, 20. ejus limites G. 1, 1. ejus pars maxima sese Crasso dedit G. 111, 25.
Aquitaniæ Cæsar ipse adiit G. VIII, 46.
Aquitani in Cæsaris copiis C. 1, 39.
Aquitanorum clades G. 111, 20. 21. 26.
Aquitius Clodius H. 23.
Arax fluvius G. 1, 12.
aratores stipendiarii milites facti Af. 20.
arborum incidendarum astus in remorandis hostibus G. 11, 17.
Arcana concilii jurejurando sanciantur G. 1, 30.
Arduenna silva G. V, 3. VI, 29.
Arecomici G. VII, 7. C. 1, 35.
Arelatenes naves Cæsaris C. 1, 36.
Arguetius Cæsarianus H. 10.
Ariarathes Ariobarzani frater Al. 5. 66.
Ariminum oppidum C. 1, 8.
Ariobarzanes de equites Pompeio suppeditat C. 111, 4.
Atiovisus Germanorum Rex G. 1, 2.

111

31.

INDEX RERUM

37. & seq. usque ad lib. 11. v. 19.
55. VI, 12.
armis concupendi mos apud Gallos G.
VII, 21. iisdem despoliari timent A-
duatici G. 11, 31. & seq.
armorum officina Alexandriæ instituta
Al. 2.
armorum similitudo, nonnunquam frau-
dulenta est G. VII, 50.
armatum concilium Gallorum G. v.
56.
Armenia minor Deiotari regnum Al.
67.
Armorica civitates G. v, 53, VII, 75.
VIII, 31.
ars, locorum angustiis impedita Al. 15.
Arinque Ptolemæi Regis minor filia
Al. 4.
Arvernorum & Eduorum factiones G.
1, 31.
Arverni & Rutheni à Fabio Max. su-
perati G. 1, 45.
Arvernorum timor à Cæsare G. VII,
7. 8.
arundinum radicibus pasci equi C. 111,
58.
Asculum oppidum à Cæsare recipitur
C. 1, 16.
Ascurum oppidum Af. 23.
in Asiam Cæsar profectus Al. 78.
Asparagium Dyrrhachinorum oppi-
dum C. 111, 30.
Aspavia castellum H. 24.
Asprenas præconsul Af. 80.
Asta oppidum Cæsari se dedit H. 36.
Ategua oppidum H. 8. capitur H. 22.
Atrebatenses G. 11, 4. 16. 23. VII, 75.
Atuatuca G. VI, 32. 35.
Avaricum oppidum Biturigum G. VII,
13. 31. 32. 47.
avaritia commenta C. 111, 32.
avaritia Imperatorum malum G. 1,
40.
auctio bonorum Jubæ regis Af. 97.
auctoritas & timor Romani exercitus
apud Barbaros G. IV, 19.
audax facinus Fabii Peligni C. 11, 35.
Avienus tribunus militum ignominiose à
Cæsare dimittitur Af. 54.
Aulerci Romanis dediti G. 11, 34.
rebellant G. 111, 17. VII, 75.
Aulerci Brannovices G. VII, 75.
Aulerci Cenomani G. VII, 75.

Aulerci Eburones G. VII, 75.
A. Babius eques H. 26.
A. Clodius C. 111, 90.
A. Fonticii ignominiosa missio Af. 54.
A. Gabinus C. 111, 4.
A. Trebellius eques H. 26.
A. Valgius H. 13.
A. Varro Pompeianus C. 111, 19.
aurigarum Britannorum in præliis mi-
ra dexteritas G. IV, 33.
aurum defectio in minoribus supplicis G.
VII, 4.
Auscii Aquitani Romanis dediti G.
111, 27.
Ausetani ad Cæsarem transiunt C.
1, 60.
auspiorum & religionum observantia
Pharnaces Al. 74.
Auximum oppidum C. 1, 15.
Axona fluvius G. 11, 5. 9.

B.

Bacenis silva G. VI, 10.
Bætis fluvius Al. 59. 60. H. 5.
Bagrada fluvius C. 11, 38.
Baleares insula Af. 23.
Baleares funditores G. 11, 7.
Balista turres deficientes H. 13.
Barbarorum mos in castris figendis G.
VIII, 36.
Barbaros se vocant Morini G. IV, 22.
Batavorum insula G. IV, 10.
Belgæ G. 1, 1. 11, 1. & seq.
Belgæ Gallorum fortissimi G. 1, 1.
11, 4. VIII, 54.
Belgarum in Romanos conjuratio G.
11, 1. &c. fuga & cedes G. 11, 10.
11. in Britanniam commigratio G.
v, 12. fines G. 1, 1.
Belgium G. v, 24. 25. 35.
bellandi cupidi Helvetii G. 1, 2.
bella parvis momentis magnos casus ad-
mittunt C. 1, 21.
belli communes casus C. 111, 72.
belli eventus milites præmia sui laboris
expectant C. 11, 32. exitus durissimi
G. VII, 14. jus G. 1, 36. jure in ca-
ptos victor vita necisque potestatem ha-
bet Af. 45. de summa judicium duci
esse debere, non militum G. 1, 40.
ratio nova & iniusta C. 111, 47.
bello Cimbrico atque inimiles bello apud
Gallos

MEMORABILIMUM.

Gallos comesti G. VII, 77. inutiles
ejiciuntur G. VII, 78.
bellum festantes oculi & præda gratia G.
111, 17. confici nollet qui licentia pec-
candi gaudet Al. 56. idem sine ma-
gisistratus & Principum consensu geri
non posse G. VIII, 22.
bellica porta Uticæ C. 11, 25.
bellica laude semper incliti Galli G. v,
53. 56. VII, 1. 76.
Bellocassi populi G. VII, 75.
Bellonæ templum Al. 66.
Bellovaci, eorumque res G. 11, 4. 13.
14. VII, 59. 75. VIII, 7. 14. &
seqq.
beneficium maximum, quod Romani ex-
teris conferre possent G. 1, 43.
Berones Cassiani Al. 53.
Bessi in copiam Pompeii C. 111, 4.
Bethuria H. 22.
Bibracte oppidum Eduorum G. 1, 23.
VII, 55.
Bibrax Rhemorum oppidum G. 11, 6.
Bibractense Gallorum concilium G. VII,
63.
Bibroci Britannia populi G. v, 21.
Bibulus xxx naves Cæsaris incendit
C. 111, 8. ejusdem odium in Cæsa-
rem C. 111, 8. 16. crudelitas in Cæ-
sarianos C. 111, 14. mors C. 111,
18. filii ejus duo occisi C. 111, 110.
Bigeriones Romanis dediti G. 111,
27.
Bithyniæ ac Ponti compositio Cæsari
difficilis Al. 65.
Biturigum res G. VII, 5. VIII, 3. 4.
Bivius Curtius Cæsarianus C. 1, 24.
Boduognatus Nerviorum dux G. 11,
23.
Bogud Mauritanix rex à Cassio in
auxilium vocatur Al. 59. adversus
Marcellum pugnat Al. 59. 60. à Pom-
peio filio infestatur Af. 23. idem &
P. Sittius Cirtam Jubæ regis oppi-
dum invadunt Af. 25.
Boja G. VII, 14.
Boji G. 1, 5. Helvetiorum auxilia-
res G. 1, 25. Admis attributi G. 1,
28.
Bojorum oppidum Gergovia G. VII,
9.
bona Jubæ regis sub hasta vendita Af.
97.

bos cervi figura G. VI, 26.
Bospori Rex constituitur Mithridates
Pergamenus Al. 78.
brachium ad flumen Salsum Pompeius
facit H. 14.
Brannovii G. VII, 75.
Bratupantium Bellovacorum oppi-
dum G. 11, 13.
Britannia descriptio G. v, 12, 13, &c.
& Britannorum res G. 1v, 21. &
seqq. v, 8. & seqq.
Britanniam disciplina ergo adibant Gal-
li VI, 13.
Brunditium oppidum circaque res gestæ
C. 1, 24. & seqq. 111, 2. 24.
Brutus adolescens, Cæsarianus G. VII,
9. ejus classis adversus Massilienses
C. 11, 3. 5. 6. 22.
Bullis & Amanitia oppida C. 111, 40.
Bullidenses Cæsari se dedunt C. 111,
12.
Burfavolenses populi H. 22.
Buthrotum oppidum C. 111, 16.

C.

Abillonum oppidum G. VII, 42.
90.
Caburus Allobrox G. VII, 65.
cadavera hostium pro cespite H. 32.
Caderes populi G. VII, 75.
Cæcilius Niger Barbarus, Pompe-
janus H. 35.
Cæcina Cæsar ignoscit Af. 89.
Cæcili Germani G. 11, 4.
Cæsar Antonio adest in auguratus pe-
titione G. VIII, 50.
Cæsar cum Afranio dimicat C. 1, 41,
& 42. eum ad deditorem compellere
vult C. 1, 81.
Cæsar Deiorato ignoscit Al. 68. de-
precans a suis militibus non exauditur
Af. 85.
Cæsar dictator à Lepido dictus C. 11,
21. idem dictator IV designatus H.
2.
Cæsar dissidentibus suis accedens animum
restituit G. 11, 25. laborantibus sub-
venit G. IV, 37.
Cæsar & Pompeius vicina castra po-
nunt C. 111, 13. 30.
Cæsar in Galliam contendit G. 1, 7. 1,
10. VI, 12. in mare se abijcit & non-
lii 2

INDEX RERUM

do evadit Al. 21. legatos suos violatos ulciscitur G. 111, 16. novem annis iisdem fere militibus usus. C. 1, 7.
Cæsar Pompeio conciliari vellet C. 1, 26. 111, 10. 16. 17. 37.
Cæsar Pompeium oppugnare semel deliberat C. 1, 26. Pompeium ad pugnam elicere cupit C. 111, 85. Pompeium terra arceat, Pompeius Cæsarem mari ex portibus C. 1, 15.
Cæsar Rhenum trajicit G. IV, 17.
Cæsar quotannis in Italiam ibat. G. V, 1. suis adversus elephantos pugnant rationem commonstrat Af. 72. supplicibus libentissime ignoscit Al. 70. una æstate duo maxima bella conficit G. 1, 54. uni militum scutum detrabit & in primam aciem provolat G. 11, 25.
Cæsar contra Advaticos G. 11, 29. contra Alexandrinos C. 111, 111. Al. 1. contra Ambianos G. 11, 15. contra Ariovistum G. 1, 33. contra Belgas G. 11, 2. & seqq. contra Bellovacos G. 11, 13. contra Britannos G. IV, 20. V, 8. contra Gallos G. VII, 88. contra Germanos G. IV, 6. 14. 15. contra Æduos G. VII, 40. contra Labienum Af. 14. & seqq. contra Massilienses C. 1, 35. contra Nervios G. 11, 17. V, 46. contra Pharnacem Al. 71. & seqq. contra Scipionem Af. 1, 34. & seqq. contra Sotiates G. 111, 20. contra Sueffiones G. 11, 12. contra Venetos G. 111, 9. contra Vercingetorigem G. VII, 7.
Cæsar opera varia G. 1, 13, 14, 17.
Cæsar opera ac munitiones ad Alefiam G. VII, 69. 72. 73. & seqq. ejusdem opera ad Alexandriam Al. 1. & seqq. ad Brundisium. C. 1, 25. ad Ilerdam C. 1, 41. ad Massiliam C. 11, 15. & seqq. ad Dyrrhachium C. 111, 43. 44.
Cæsar opera ad Pharum Al. 19. ad Uzitam Af. 41.
Cæsar pro castris semper duas legiones excubabant G. VII, 24.
Cæsar & Pompeii dissidiorum causa C. 1, 1. & seqq. eorum novissimum inter se prælium C. 111, 93. & seqq.
Cæsar ad Scipionem de pace manda-

ta C. 111, 57.
Cæsar in Hispania res gesta C. 11, 19. & seqq. in scientia & consilio omnia sibi posita militi cæsariensi Af. 10.
Cæsar supplicatio decreta G. IV, 18. honores exhibiti G. VIII, 51.
Cæsarem Romana Resp. desolata Al. 65.
Cæsarem velut despiciit Scipio Af. 31.
Cæsarianæ classis incendium C. 111, 91.
Cæsariani Centurionis captivi ad Scipionem forte & intrepidam responsum Af. 45.
Cæsariani exercitus tolerantia, sui in fames C. 111, 47. & seqq. Af. 69.
Cæsariani militis veterani ad Labienum verba Af. 16.
Cæsariani hand fere ad Pompeium perfugiebant, sed sæpe contra C. 111, 61.
Cæsariani à Pompeianis in colloquio conducto contra fidem vincerant C. 111, 19.
Cæsariani equites mille contra septem millia Pompeianorum confregissent C. 111, 84.
Cæsariani milites ab Afranio & Petreio male prestantur C. 1, 76. in quodam castello omnes vulnerati C. 111, 53. desperatione se interficientes G. IV, 37.
Cæsarianorum adversus Britannos difficultates G. IV, 29.
Cæsarianorum militem adversus Germanos trepidatio G. 1, 39. adversus Pompeianos pugna & victoria H. 13. & seqq. strages à Pompeio C. 111, 69. 70. 71. diligentia ac industria singularis G. V, 2. 11. eorum lenitas C. 11, 13. peritia militum G. 11, 20. licet paucorum adversus multos hostes ingens animus G. 111, 21. perplexitas atque etiam præsumptio G. 111, 3. & seqq. constantia seu pertinacia miranda G. V, 43. H. 23. res fortiter gesta C. 111, 71. virtus Pompeianis collata Af. 41.
Cæsarianis militibus Labienus infusus Af. 16.
C. Antistius Rheginus legatus Cæsaris G. VI, 1.
C. Arpinus eq. Rom. G. V, 27.

C. Arpinus

MEMORABILIMUM.

C. Ateio Cæsar ignoscit Af. 89.
C. Avenius trib. mil. ignominiose à Cæsare mittitur Af. 54.
C. Calvisius Sabinus Cæsarianus C. 111, 34.
C. Caninius Uxellodunum obsidet G. VII, 33.
C. Cassius Syriacarum navium Pompeii præfectus C. 111, 5.
C. Cluvinas ignominiose dimittitur Af. 54.
C. Confidius Pompeianus C. 11, 23. Af. 3. 33. ejus crudelitas Af. 4.
C. Coponius C. 111, 5.
C. Decimii fuga Af. 34.
C. Fabius legatus Cæsaris G. V, 24. VII, 27. C. 1, 37.
C. Flavius eques H. 26.
C. Fundanius eques Rom. ad Cæsarem transfugit H. 11.
C. Fulii Cottæ mors G. VII, 3.
C. Gallonius eques Rom. C. 11, 18.
C. Marcellus Rhodiæ classis Pompeianæ præfectus C. 111, 5.
C. Marius G. 1, 40. Af. 35.
C. Messius Cæsarianus Af. 33.
C. Murius Reginus eq. Rom. à Cæsare captus Af. 68.
C. Pletorius quaestor Af. 34.
C. Sallustius Crispus prætor Af. 8.
C. Siferia Af. 57.
C. Trebonius legatus Cæsaris G. V, 17. VI, 40. G. VII, 11. Massiliam oppugnat C. 1, 36. prætor urbanus C. 111, 20.
C. Triarius Pompeianus C. 111, 5. ejus de procursu militum præceptum C. 111, 92.
C. Valerius Caburus G. 1, 47.
C. Valerius Donotaurus G. VII, 65.
C. Valerius Flaccus G. 1, 47.
C. Valerius Proculus Gallia provincia princeps G. 1, 19. 47. 53.
C. Virgilius Prætorius Pompeianus Af. 28. ejus deditis Af. 93.
C. Volcatius Tullus G. VI, 29.
C. Volusenus G. 111, 5. IV, 21. VIII, 23. 48. C. 111, 60.
Calagurritani populi C. 1, 60.
calamitas ex amicis inimicis facit C. 111, 104.
calamitatem aut suam aut temporum queri, mediocris est animi C. 111, 20.

Calenus Cæsarianus C. 111, 14.
Caletes populi G. 11, 4.
Calones inermes armatis hostibus intrapidi occurrunt G. 11, 27. eorum fuga G. 11, 24.
Calpurnius Salvianus Al. 53.
Calydon oppidum C. 111, 35.
cameli Regis Jubæ capri Af. 68.
Camulogenus Aulercus G. VII, 57. ejus mors G. VII, 62.
Candavia C. 111, 11. 79.
Caninius Rebilus legatus Cæsaris C. 1, 26.
Canopus Al. 25.
Cantabri populi C. 1, 38.
Cantium Britannia G. V, 13. 22.
Canusium oppidum C. 1, 24.
capillo promisso sunt Britanni G. V, 14.
Cappadoces in copiis Pompeii C. 111, 4.
Cappadocia regnum Ariobarzanis Al. 34.
capita hominum occisorum adversus hostium oppidum conversa H. 32. in capita singula liberorum ac servorum tributum impostum C. 111, 32. non nisi capite Cæsaris relato pacem fieri posse Labieni dictum C. 111, 19. capiti Cn. Pompeii adolescentis Cæsari allatum H. 39.
Capua oppidum C. 1, 10. perfugium Pompeianorum C. 1, 14.
Caralitani Cæsaris studiosi C. 1, 30.
Carales Sardinia Cæsar adit Af. 98.
Carmonenses populi C. 11, 19.
Carmona oppidum Al. 57.
Carnutes, eorumque res G. V, 25. 56. VI, 2. 4. VII, 2. VIII, 31. carri & impedimenta Gallorum in bellis G. VIII, 14. C. 1, 51.
carri Helvetiorum pro vallis G. 1, 26.
Carruca oppidum H. 27.
Carfulenus Cæsarianus præfectus Al. 31.
Carteia oppidum H. 32.
Carvilius rex G. V, 22.
Cassi Britannia populi G. V, 21.
Cassivellaunus Britannorum dux G. V, 11.
Cassianæ turme honos à Cæsare H. 26.
Cassius Longinus Cæsarianus C. 111, 74. ejus timor C. 111, 36.

111 3

Cassius

INDEX RERUM.

Cassius Longinus *Proprator* in Hispania Al. 48. *eius stipatores* Al. 53. *eiusdem odium apud milites* Al. 48. & *segg.* 54. *pugna cum Marcello* Al. 60. *vulneratio & confectio* Al. 52. 56. *eiusdem mors* Al. 64.
Cassius Pompeianus C. 111, 101. *eius fuga*, ibid.
castrorum ingens numerus C. 111, 44.
Casticus Sequanus G. 1, 3.
Castor Tarcundarius C. 111, 4.
castra munire quando primum coeperint Galli G. VII, 30.
castra Q. Ciceronis à Gallis oppugnata G. v, 39. 42. & *segg.*
Castra Posthumiana, locus H. 8.
castrorum Caesaris exiguitas in Britannia G. IV, 10. Pompeianorum luxuriae C. 111, 96.
Catamantaledes Sequanus G. 1, 3.
catena ferrea pro funibus G. 111, 13.
Cativulus Eburonum princeps G. v, 24. *taxo vitam finit* G. VI, 31.
Cato Caesaris hostis C. 1, 4. 32. *Sicilia prator* C. 1, 30. *eius de Pompeio querela* C. 1, 32. *eiusdem ad Cn. Pompeium filium oratio* Af. 22.
Catonis Lusitani oratio ad Caesarem H. 17.
Catonis Uticensis molimina adversus Caesarem Af. 36. *eiusdem apud Uticam gratia, labor, exitus* Af. 88.
Caturiges Galli G. 1, 10.
Cavarillus Aduus capitur G. VII, 67.
Cavarinus Senonum rex G. v, 54. VI, 5.
Cebenna mons G. VII, 8. 56.
celeritatis in bellis momentum G. v, 29. 48. VII, 45. C. 11, 7. Al. 32.
Celta, qui & Galli, eorumque termini G. 1, 1.
Celtiberia regio C. 1, 61.
Celtiberi populi C. 1, 38.
Celtillus Vercingetorigis pater G. VII, 4.
Cenimagi Britanniae populi G. v, 21.
Centrones populi G. 1, 10. Nerviorum clientes G. v, 39.
Cercina insula Af. 8.
Cercinates Caesarem commotum iuvant

Af. 34.
cetrati Affianiani occiduntur C. 1, 78.
Chara radices usus pro pane C. 111, 41.
Cheroneus Al. 10.
Cherufci Germaniae populi G. VI, 10.
cibaria trium mensium molita suum afferunt Helvetii G. 1, 5.
cibus quibus Britanni abstineant G. v, 12.
cibus servitute oblata petitus G. VII, 78.
Ciceronis hybernorum oppugnandum consilium G. v, 39. prudentia G. v, 40. & periculum G. v, 43. cura Caesaris G. v, 48. observantia mandatorum Caesaris G. VI, 36.
Cilicia ordinatio Al. 65. 66.
Cimberius & Nasua Suevorum Imperatores G. 1, 37.
Cimbri ac Teutoni Italiam vastantes G. 1, 33. VII, 77. à Mario pulsati G. 1, 40.
Cinga flumen Hispaniae C. 1, 48.
Cingetorix ejusque res G. v, 3. 45. 56. 57. VI, 8.
Cingulum oppidum C. 1, 15.
Cirta oppidum capitur Af. 25.
Cispius & Aquila Caesariani Af. 67.
civilis dissensio Romanorum Praef. VIII.
civilis dissensionis remedium G. VIII, 52.
in civilibus dissensionibus quid accidere solet Af. 65.
civitas omnis Helvetia in quatuor pagos divisa G. 1, 12.
civitas Parisiorum & Senonum G. VI, 3.
civitatum Germanicarum laus G. VII, 23.
cives Romani Gaditani C. 11, 18.
civium Romanorum bona, qui contra populum Rom. arma tulissent, Zama vendita Af. 97.
clades Caesarianorum C. 111, 63. 64. 65. 71. & *segg.*
cladibus praedecessorum suorum posteriores duces prudentiores sunt G. 111, 20.
clamor exercitus & signorum cantus auditus Antiochiae C. 111, 105.
clamor in pugna non inimitis C. 111, 92.

MEMORABILIMUM.

clamoris terror G. VII, 84. H. 31.
classis Pompeiana C. 111, 5. Caesarianae incendium C. 111, 101. Gallica adversus Romanos G. 111, 14.
Cleopatra cum suo fratre pugnant C. 111, 103. à Caesare regina Aegypti constituitur Al. 33.
clientum Gallorum fides G. VII, 40.
Clodius Aquitius caesus H. 23.
Clodii cades G. VII, 1.
Clodianae cadis reus Milo C. 111, 21.
Clupea insula C. 11, 23. Af. 2. 3.
Caeus Domitius Calvinus C. 11, 42. 111, 34. Af. 86.
Caeus Magius, praefectus Fabrum, Pompeianus, captus ad Caesarem adducitur C. 1, 24. 26.
Cn. Piso Pompeianus Af. 3. 18.
Cn. Pompeius Q. Titurii interpres G. v, 36.
Cn. Pompeii adolescentis molimina, ejusdem praesidium fragile, res male gesta Af. 23. ejus cades H. 39.
Cocofares Aquitani G. 111, 27.
Coelius Vincianus Caesarianus Af. 77.
Coelius de Repub. remotus C. 111, 20. 21. ejus iniquitas C. 111, 20. ejusdem molimina frustra cadunt C. 111, 22.
Coelii leges C. 111, 20. 21.
cohorti uni Pompeianae decem Caesariani decertare non detraherent Af. 45.
colonorum delectum habent Pompeiani C. 1, 14.
Comagenus Antiochus C. 111, 4.
Comana oppidum Al. 34. Bellonae templum 66.
Cominius Af. 46.
Comius Atrebarum rex, ejusque res G. IV, 21. 27. 35. VI, 6. VII, 76. VIII, 6. 23. 47. 48.
commensibus duobus reportatus ex Britannia Roman. exercitus G. v, 23.
commentariorum Caesaris elegantia G. VIII, praef.
commentarios Caesaris Hirtius contexuit G. VII, praef.
concilia nocturna & occulta G. v, 53.
concilium Gallorum G. 1, 30. VI, 3.

concilium armatum apud Gallos G. v, 56.
conclamandi mos in castris C. 1, 66.
concordia bonum G. v, 31.
conditionem ab armato hoste Romani non accipiunt G. v, 41.
conditiones pacis aquae quando maxime fieri possint C. 111, 10.
Condruhi Germani G. 11, 4. VI, 32.
Trevirorum clientes G. IV, 6.
conductorum adium annua merces habitationis donata C. 111, 21.
Conerodunus & Cotuatus duces Gallorum G. VII, 3.
confluens Mosae & Rheni G. IV, 15.
conjugia Gallorum G. VI, 19.
conjuratio adversus Caesarem G. IV, 30. adversus Q. Cassium Longinum Al. 52.
Confidii Longi Pompeiani crudelitas Af. 4. ejus acta Af. 33. 43. 93. ejus mors. Af. 93.
confilia hostis audienda non esse G. v, 28.
consilium suum Caesar occultabat Af. 10.
constantia bonum G. 1, 40.
consultandi occasio brevis G. v, 29.
consulium & Pompeii ad Caesarem mandata C. 1, 10.
continentia Germanorum G. VI, 21.
conventus Thapitanorum & Adrumetanorum à Caesare multatus Af. 97.
Convictolitanes Aduus G. VII, 32. 33. 55. 67.
copiarum Caesaris paucitas C. 111, 2. elevatio C. 111, 87.
Corduba Caesaris amica C. 11, 19. Hispaniae caput Al. 3. eam Caesar capere contendit H. 4.
Cordubensis conventus Varronem excludit C. 11, 19.
Cordubensium omnes à Cassio Longino Al. 49. defestio Al. 57.
Corfinium Caesar oppugnat C. 1, 16.
Corneliana castra C. 11, 24. 37.
Cornelius Balbus vulneratur C. 111, 19.
Cornificius Caesarianus Al. 42.
coronam auream Pharnaces Caesari miserat Al. 70.
Correus Bellovacorum dux G. VIII, 111. 4. 6. ejus

INDEX RERUM.

6. ejus mors G. VIII, 19.
 fortice ex arboribus potius se victuras Ca-
 sariani minantur, quam Pompeium
 e manibus dimissuros C. III, 49.
 Cōsum Milo oppugnat C. III, 22.
 Cōtho Adrumeti Af. 62.
 Cottz Aurunculeii virtus G. V, 33.
 Cotus Eduus G. VII, 32. 33. 67.
 Cōtus Thracum rex cecit equites Pom-
 peio suppeditat C. III, 4. 36.
 Craffini primipili Casariani fortitudo
 C. III, 91. mors C. III, 99.
 cratium usus in bellis C. III, 46. 80.
 credimus libenter ea quæ volumus G. III,
 18. C. II, 27.
 creditarum pecuniarum sine usuris solven-
 darum lex C. III, 20.
 cremandorum cadaverum mos apud Gal-
 los G. VI, 19.
 Crispus Sallustius præconsul Af. 79.
 ejusdem prætoris ad Cercinam insu-
 lam gesta Al. 34.
 erines mulieribus abscissi, & ex illis tor-
 menta facta C. III, 9.
 Citognati Arverni crudelis oratio in
 obsidione Alciæ G. VII, 77.
 crudelitas veterum Gallorum G. VI, 16.
 VII, 77.
 euniorum agendorum peritissimi Aqu-
 tani G. VII, 21. VII, 22.
 cupiditatis pecunia malum G. VI, 22.
 Curio Casarianus, ejusque res G.
 VIII, 52. C. I, 2. 23. ejus mors C.
 II, 42.
 Cyroniani Galli ac Germani Af.
 40.
 Curionianorum militum trepidatio C.
 II, 29. 41.
 Curioniani equites à Scipione deficien-
 tes Af. 52.
 Curiosilla dediti G. II, 34. III, 7.
 VII, 75.

D.

DAmasippi liberis Cæsar ignoscit
 Af. 59. ejus mors Af. 96.
 dampnum privatum salutis publicæ
 causa non formidandum G. VII, 14.
 Dardani in copiis Pompeii C. III, 4.
 Decetia oppidum G. VII, 33.
 decima legio commendatæ G. I, 40.
 42. II, 24.

Decimus Brutus adolescens G. III,
 11. classis ad Massiliam præfectus C.
 I, 36. 56.
 Decius Lælius Asiaticarum nationum
 Pompeii præfectus C. III, 5. 40.
 100.
 decima in octavas mutata Af. 98.
 Decumanus, miles ex decima legione Af.
 16.
 Deiotarus, ejus res C. III, 4. Al. 34.
 67. 68. 69. 70. 78.
 Delphos Kalenus recipit C. III, 55.
 Delta in Egypto Al. 27.
 Devoti, qui Soldurii, eorumque mira
 fides G. III, 22.
 Diablintes Galli G. III, 9.
 Dianæ Ephesiæ sanum spoliari jubet
 Scipio C. III, 32. id intercom
 Casaris impeditur C. III, 32.
 105.
 Dictator Julius Cæsar C. II, 21.
 III, 2. dictatura se abdicat C. III,
 2.
 Didius Gadium præfectus H. 37. ejus
 mors H. 40.
 diei prolatio in exactione pecunia donatio
 dicta C. III, 32.
 diei unius anteverso quantum ad sum-
 mam faciat C. III, 80.
 Dii Gallorum G. VI, 17. Germano-
 rum G. VI, 21.
 Dii immortales omnibus casibus belli in-
 terfunt Al. 75.
 Dii, quos pro sceleribus ulciscuntur,
 impune diu grassari permittunt C. I,
 14.
 Dioscorides & Serapion legati Prole-
 maxi ad Achillam C. III, 109.
 Dis pater Gallorum G. VI, 18.
 disciplina memoria constans, non litteris
 G. VI, 14.
 dissensionis malum G. V, 31. VII, 32.
 Divico Helvetiorum legatus G. I,
 13.
 Divitiacus Eduorum princeps, ejusque
 res G. I, 3. 16. 18. 19. 31. 41.
 11. 5. VI, 12.
 Divitiacus Suesionum rex G. II, 4.
 domicilia Gallorum in æstu G. VI, 14.
 Domitius Anobarbus, Pompeianus
 C. I, 15. &c. ejus de fuga ex Cor-
 finio consultatio C. I, 19. à Massi-
 liensibus receptus, exclusa Cæsa-

MEMORABILIUM.

re C. I, 34. inde fuga G. II, 22.
 Domitius proditoris arguitur C. II,
 51. ejus urbana gratia & dignitas C.
 III, 83.
 Domitius Calvinus C. III, 34. ejus
 cum Pharnace res Al. 34.
 Donilaus Gallogræcus ccc equites
 Pompeio suppeditat C. III, 4.
 dotis ratio apud Gallos C. VI, 19.
 Drapes Senonum princeps G. VIII,
 30. inedia mortuus G. VIII, 44.
 Druidum descriptio G. VI, 13. 14.
 Dubis fluvius G. I, 38.
 Dumnaeus Andium dux G. VIII, 26.
 ejus fuga G. VIII, 31.
 Dumnoirx Eduus Divitiaci frater,
 ejusque res G. I, 3. 9. 18. & seqq.
 V, 6. ejus cades G. V, 7.
 duo viri aciem inclinatam resistent H.
 23.
 Duracius Pisto G. V, 26.
 Durocortorum oppidum G. VI, 44.
 Duumviri municipiorum C. I, 23.
 30.
 Dux quanquam in re desperatissima ani-
 mo non deficiens militibus gratus G.
 VII, 30.
 Ducis præsentia animus militibus resti-
 tuitur. G. II, 25.
 ad Dyrrhachium castra vicina ponunt
 Cæsar & Pompeius C. III, 13.
 Dyrrhachio intercluditur Pompeius C.
 III, 41.
 Dyrrhachii & in Achaia gesta C. III,
 57.
 Dyrrhachina duo prælia Cæsarem
 nonnihil debilitarunt C. III, 71. 89.
 ob ea Cæsar à Pompeianis ubique
 traducitur C. III, 72.

E.

EBurones populi G. II, 4. Trevi-
 rorum clientes G. IV, 6. ubi siti
 G. V, 24. eorum desertio G. V,
 26. humiles & ignobiles G. V, 28.
 præda omnibus à Cæsare exponuntur
 G. VI, 34. 35. vastantur G. VI,
 43.
 Eburovices adversus Rom. conspirant
 G. III, 17.
 ediscendi studium apud Druides G. VI,
 14.

Egefarectus Theffalus C. III, 35.
 Elaver flumen G. VII, 34.
 elephantis condeffalti Af. 27.
 elephantis Scipionis Af. I, 27.
 elephantis communi periculo in aciem edu-
 cuntur Af. 27. eorum terroris minuen-
 di ratio Af. 72.
 elephantis LX adversus Casarianos pro-
 ducti Af. 48. eorum fuga Af. 83.
 elephantis LXXIV à Cæsare capti Af.
 86.
 elephantis ferocientis veteranus miles se
 fortiter objicit Af. 84.
 Eleutheri Cadurci G. VII, 75. Sues-
 siones G. VII, 75.
 Elufates Romanis dediti G. III, 27.
 Ennius citatus H. 23. 31.
 Epafnaetus Arvernus G. VIII, 44.
 Ephesiam pecuniam auferre Scipio co-
 nat C. III, 32. ei salutem Cæsar
 affert C. III, 32. 105.
 ephippiorum usus apud Suevos indecorus
 G. IV, 2.
 Epibate armantur Af. 20. Al. 44.
 Epidaurum liberat Vatinius C. III,
 12. 42.
 epistole mittenda mira ratio G. V, 48.
 Eporedorix Eduus G. VII, 54. 55.
 63. capitur G. VII, 67.
 equestris prælii consuetudo H. 15.
 equestris pugna mira exercitatio apud
 Germanos G. I, 48.
 equites mille Casariani septem millia
 Pompeianorum equitum sustinere
 non dubitabant C. III, 84.
 equites Galli G. VI, 15.
 equitum Gallorum temerarium juzu-
 randum G. VII, 66.
 equites Germani sæpe in præliis ex equis
 desiliunt, ac pedibus præstantur G.
 IV, 2.
 equitum Rom. generositas G. VIII,
 28.
 equitibus quingentis Helvetii quatuor
 millia equitum Rom. propellunt G.
 I, 15.
 equi alga pasti Af. 24.
 equorum mira docilitas G. IV, 2. studio-
 si Galli G. IV, 2.
 equos suos affuefacit Cæsar non reformi-
 dare elephantos Af. 72.
 Eratosthenes citatus G. VI, 24.
 Ergastula quadam Milo solvit C. III,
 22. Iii 5. Esse-

INDEX RERUM

Effedorum usus in praeliis apud Britan-
nos G. IV, 24, 33.
Estui populi G. V, 24.
Etefiæ venti C. III, 107.
Euphranor Rhodius vir fortis Al. 15.
ejus mors Al. 25.
exactiones gravissima Scipionis C. III,
32.
exactiones graves Cassii Al. 49.
exactor improbus ministris etiam suis
odiosus Al. 50.
excommunicatio veterum Gallorum G.
VI, 15.
exalli à Pharnace erces Rom. Al. 70.
exercitus Cæsarianus Dyrrhachinis
præliis attentatus C. III, 71, 89.
exercitus non minorem quam Imperator
ipse laudem consecutus G. 1, 40.
exercitus Rom. ab Helvetiis pulsus, &
sub jugum missus G. 1, 7.
exercitus Cæsariani major pars tirones
H. 28.
exercitus Cæsariani sitis Af. 69.
exercitus totius salus parva in re aliquan-
do consistit G. III, 14.

F.

FAbii Peligni facinus audax C. II,
35.
Fabius Max. Rutenos & Arver-
nos superavit G. 1, 45.
factiones Gallorum G. VI, 12.
fagum Britannia non habet G. V, 12.
falcata quadrigæ Pharnacis Al. 75.
falcinæ in navibus bellicis usus G. III,
14.
fama in novitate antecedit G. III,
36.
fames ac penuria Afranianorum C. I,
83.
fames Cæsarianorum militum & tole-
rantia G. VII, 17.
familia Orgetorigis, decem millia ho-
minum G. 1, 4.
ex familia una duo simul in Senatu æ-
duo esse non poterant G. VII, 33.
Fanum oppidum C. 1, 11.
fascinum praelationis invidia C. III, 106.
Favonius Scipionem castigat C. III,
58.
fautores Cæsaris LXXIV à Pompeio se-
cui perculsi H. 21.

Fautus Sylla C. 1, 6. à Sitio capitur
Af. 95. ejus mors Af. 95.
feminae notitiam intra annum XX Ger-
mani non habebant G. VI, 21.
femina à viris prodi hostibus nutren-
tes, viros hostibus ipsæ produm G.
VII, 26.
feminarum pavor in urbis oppugnatione
G. VII, 40.
ferraria Biturigum G. VII, 22.
ferraria officina à Pompeianis instituta
Af. 20.
ferram in Britannia nascitur G. V, 12.
fides Cæsaris H. 19.
fides Cæsarianorum militum constan-
tissima Af. 45.
fides clientum Gallorum G. VII, 40.
fidei hostili non temere credendum C.
III, 28.
fiducia Cæsaris miranda Af. 63.
filia Ptolemæi regis minor C. III,
113.
fluminis alti transseudi ratio H. 5.
flumen avertere Cæsar molitur C. I,
61.
flumina Romanos milites non morantur
G. VII, 56.
foederis militaris sancienti ritus apud
Gallos G. VII, 2.
foliis arborum pasti equi C. III, 58.
fontem cuniculo intercepti Cæsar G.
VIII, 43.
fortissimi Gallorum Belgæ G. 1, 1.
fortuna vis G. VI, 30. C. III, 10.
fraternæ pietatis exempla G. 1, 20, IV,
12. Af. 28.
frenati equi & infrenati Af. 19.
Frentani C. 1, 23.
frigoris tolerantissimi Suevi G. IV, 1.
frigoribus exposita est Gallia G. 1, 16.
frumentum dediticiis suis dandum curat
Cæsar G. 1, 28.
frumentum militibus certis diebus admetio-
batur Cæsar G. 1, 16.
frumentum suum Helvetii comburunt G.
1, 5.
frumenti condendi modus apud Afros Af.
65.
frumenti inopia in Cæsaris castris, ea
levata Af. 34.
frumenta & adificia propria corruppen-
tes Galli G. VII, 64.

MEMORABILIMUM.

frumenta intra munitiones sata C. III,
58.
Fufius Calenus C. III, 8. ejus industria
C. III, 55.
fuga Ambiorigis mira G. VI, 43.
fuga pernox G. 1, 26.
fuga celanda ratio G. VIII, 15.
fuga simulata fraus G. VI, 8. II, 40.
fuga spem suis admittit Cæsar G. 1,
25.
Fulvius Posthumus C. III, 62.
funera Gallorum magnifica G. VI, 19.
Fufius Corta occiditur G. VII, 3.

G.

GAbali populi G. VII, 64. 75.
Gabinii Cæsariani res gestæ Al.
42. 43.
Gabiniani milites C. III, 4. 103.
110.
Gaditani Cæsaris fautores C. II, 18.
Galba Sueffionum rex G. II, 4. e-
jusdem filii Cæsari deduntur G. II,
13.
Galearum tegmenta ex viminibus C. III,
72.
Galliæ diviso G. 1, 1.
Gallia omnis ad Septentrionem est G.
1, 16.
Gallia omnis pacata G. III, 35. repente
tumultuatur G. III, 77.
Gallia provincia C. 1, 359. Cæsari de-
creta G. 1, 35.
Gallia tanquam præda Germanis &
Romanis exposita G. 1, 46. subacta
libera esse iussa G. VIII, 46.
Gallia transalpina G. VIII, 6.
Galliæ concilium, cui ne orbis qui-
denn terrarum possit obfistere G. VII,
29.
Galliæ consensus adversus Cæsarem in
libertate vindicanda G. V, 27. VII,
76.
Galliæ conventus Cæsar agit G. 1, 30.
concilium indicit G. 1, 30. VI, 3.
Galliæ equitatus ad Cæsarem in Bri-
tanniam profecturum convenit G.
V, 5.
Galliæ & Germaniæ morum disciplina
G. 1, 31. VI, 11.
Galliæ & Hispaniæ regiones saluberr-

mæ C. III, 2.
Galliæ fertilitas ac opulentia præ Ger-
mania G. VI, 14.
Galliæ imperium sibi vindicare volunt
Helvetii G. 1, 2. Ariovistus & Cæ-
sar G. 1, 33, 43.
Galliæ motus repentini G. V, 22. 53.
Galliæ præsidia distribuit Cæsar G.
VIII, 46.
Galliæ provincia servitus G. VII, 77.
Galliæ res gestæ Hirtius absolvit G.
VIII, 1.
Gallus Gallos fallens G. V, 48.
Galli Belgæ G. II, 1, 3.
Galli bellicosi C. III, 19. V. 54. 56.
VI, 15. VII, 1.
Galli discipline ergo in Britanniam pro-
ficerentur G. VI, 13.
Gallorum equitatus mos G. VI, 15. jus-
jurandum temerarium G. VII, 66.
virtus ac fortitudo mirabilis C. 1, 51.
Af. 6.
Gallorum veterum mores & instituta
G. VI, 11. & seqq.
Galli à Dite patre progeniti G. VI, 18.
Græcis Interis incubantur G. VI, 14.
humanis victimis diis litabant G. VI,
16. Cimbrico bello humanis corpori-
bus vescantur G. VII, 77. in acie
sedere soliti G. VIII, 15. juvenis
maxime delectantur G. IV, 2. etiam
senes militantes G. VIII, 12. multos
carros in bellis habent C. 1, 51. pro-
cero ac mirifico sunt corpore G. II,
30. Af. 40. religionibus dediti, eor-
umque diis, ac vota G. VI, 16. &
seqq. armati in concilium veniebant
G. V, 56. novis rebus plerumque stu-
dent G. IV, 5.
Galli in copiis Cæsaris C. 1, 39. Ju-
ba regis C. II, 40. Pompeii C. III,
4. proditores in exercitu Cæsaris G.
II, 17. VI, 7. urbes suas ipsi incen-
dunt G. VII, 15.
Gallorum ingenia candida & aperta
Af. 73. inter se discrimina G. 1, 1.
factiones duæ G. VI, 12. mira con-
suetudo in conciliis armati inditione
G. V, 56. nobilium genera duo, Dru-
des & Equites G. VI, 13. & seqq.
præcipui Belgæ & Edui G. VIII,
54. tutelam adversus Ariovistum
Cæsar suscipit G. 1, 33. 40. 43. ad-
versus

INDEX RERUM

versus Romanos conjuratio G. II, 2. v, 53. *odium & insidia* G. v, 29. VII, 1. *rebellio* G. II, 1. III, 3. IV, 6. VI, 2. VII, 7. ante Cæsaris adventum annua bella G. VI, 15. *conjugia* G. VI, 19. *consilia subita & repentina* G. III, 8. IV, 5. *consuetudo erga liberos suos natu minores* G. VI, 18. *domicilia in æstivum* G. VI, 30. *mos in rumoribus novis excipiendis* G. IV, 5. cum Cæsarianis prælium G. III, 4. VII, 13. *disciplina ex Britannia allata* G. VI, 13.

Gallorum & Belgarum eadem est oppugnatio G. II, 6.

Gallorum fortitudo G. VI, 24. *industria ac solertia* G. VII, 22. *infirmitas* G. IV, 5. 13. *levitas ac mobilitas* G. II, 1. III, 10. IV, 5. *libertas* G. VII, 5. *mollities in adversis* G. III, 19. *temeritas innata* G. VII, 42. *facinus memorabile in mortis pro patria contemptu* G. VII, 25. *fuga ac clades* G. III, 6. VII, 83. 88.

Gallorum Labienianorum cades Af. 40. *immensa copia* G. VII, 75.

Gallis ignota Britannia G. IV, 20.

Gallicarum navium forma G. III, 13.

Gallica classis adversus Romanos G. III, 13.

Gallica plebis conditio G. VI, 13.

Gallicus victus cum Germanico non conferendus G. I, 31.

Gallico agro Germanicus ager non comparandus G. I, 31.

Gallicorum murorum forma G. VII, 23.

Gallinam Britanni non gustant G. v, 12.

Ganymedes eunuchus nutritus Arifonæ Al. 4. *eius odium* Al. 23. *impotens dominatio* Al. 23. 33.

Gerites Romanis dediti G. III, 27.

Garumna fluvius G. I, 1.

Garumni populi Aquitania G. III, 27.

Gemella legio C. III, 4.

Genabum, Carnutum oppidum G. VII, 3. VIII, 5. *diripitur atque incenditur* G. VII, 11.

Geneva Allobrogum oppidum G. I, 7.

Genusus fluvius C. III, 75. 76.

Gergovia G. VII, 4. *Bojorum oppidum* G. VII, 9. *Arvernorum oppidum* G. VII, 34. *eius oppugnatio* G. VII, 36. 41.

Germaniæ & Galliæ morum discrimen G. v, 11.

Germani quando primum & qua ratione in Galliam transferuntur G. I, 31. 33. IV, 16. &c. *inde pulsi* G. I, 53.

Germani auxiliares G. VI, 5. 8. VII, 67. VIII, 10. *barbari ac feri* G. I, 31. 33. *bella non deprecantur* G. IV, 7. *importatis jumentis non mutantur* G. IV, 2. *quatuordecim annis tellus non subeunt* G. I, 35. *fortunam contra Romanos tercio experiri noluit* G. v, 55. *Suevis se impares fatentur* G. IV, 7.

Germani equites cccc Cæsariani G. VII, 13. *pedites summa velocitatis inter equites pugnares* G. I. 48. VIII, 36. *levis armatura* C. I, 38. *Transfluviani continenter cum Belgis pugnares* G. I, 1. *Belgis adversus Romanos conjuncti* G. II, 3. 4. *ex Cæsar ulciscitur* G. VI, 9. *Germani & Galli Labieniani cum Cæsarianis fide data acceptaque colloquuntur* Af. 29. *eorum cades* Af. 40.

Germanorum ad Cæsarem legatio G. IV, 7. *legati retenti* G. IV, 13. *in Romanos odium* G. v, 29. *arrogantia* G. IV, 7. *cultus corporis* G. VI, 21. *cum Romanis consiliis* G. I, 52. *clades ac fuga* G. I, 53. IV, 14. *matresfamilias præstandi tempus suis præscribunt* G. I, 50.

Germanorum magnitudo corporis ac terror G. I, 39. *mos in bellis parandis* G. VI, 23. *nuditus* G. VI, 21. *perfidia & simulatio* G. IV, 12. 13. *proacacitas* G. I, 46. *superstitio in præliis suscipiendis* G. I, 50. *trepidatio* G. IV, 14. 15. *vagatio seu peregrinatio, & error* G. VI, 22. *victus* G. VI, 22. *virtus* G. VII, 70. *omnis vita in venerationibus & studio rei militaris consistit* G. VI, 21.

Germanorum equitum virtus Al. 29.

Germanorum Ulpium adversus Menapios delus G. IV, 4.

Gez

MEMORABILIMUM.

Germanos Galli quandam virtute superabant G. VI, 24. *eosdem in Gallia diutius versari indignantur Galli* G. II, 1.

Germanos Cæsar debellat & Germanico bello finem imponit G. IV, 12. & seqq. *Cetera quæ ad Germanorum descriptionem, mores & instituta pertinent vide* G. VI, 21. & seqq.

Getuli & Numidæ, Marii beneficiarii Af. 32. *ad Cæsarem deficiunt* Af. 35. 55.

Getuli Confidium occidunt Af. 93.

Getulorum duo oppida capiuntur Af. 25.

Getulorum equites sine frenis Af. 61.

gladiatoria familia Milonis C. III, 22.

glans inscripta vice epistola missa H. 13. 18.

glandes fuscæ Af. 20.

gladio se insciunt Britanni G. v, 14.

Gobanitio patris Vercingetorigis G. VII, 4.

Gomphi à Cæsare non toto die expugnati C. III, 80.

Gorduni Nerviorum clientes G. v, 39.

Graioceli G. I, 10.

grando saxea in exercitum Cæsaris cadens Af. 47.

gravis armatura miles legionarius Af. 71.

Græce ad Ciceronem scribitur Cæsar G. v, 48.

Græce indocti Nervii G. v, 48.

Græci contra Rom. Imp. pugnare nolentes C. III, 11.

Græcis litteris Galli olim nesi G. VI, 14.

Gradii Nerviorum clienes G. v, 39.

Guturvatus, Carnurum factionis princeps, occiditur G. VIII, 38.

H.

Haliacmon, flumen C. III, 36.

Harudes populi G. I, 31. 37. 51.

Helvetia omnis civitas in quatuor pagos divisa G. I, 12.

Helvetii ceteros Gallos virtute præcedunt G. I, 1. *Germanis superiores* G. I, 40. *Romanum Consulē occidunt, exercitum sub jugum mittunt* G. VII, 4. *Cæsarianos aliquot* G. I, 15. *à Cæsare caduntur* G. I, 12. 26. *obsides accipere, non dare soliti* G. I, 14. *oppida sua commigraturi incendunt* G. I, 5. *ea restituere jubentur* G. I, 28. *professionem in Galliam adornant* G. I, 2. *quare patriam relinquere* G. I, 30. *eorum iter* G. I, 6. 7. 9. *Rhodani transitu à Cæsare prohibentur* G. I, 12. *Græcis litteris usi* G. I, 29. *eorum conjuratio* G. I, 3. *feritas ac pervicacia in bello* G. I, 25. 26. *fuga* G. I, 26. *jaſtantia* G. I, 13. *legatio supplex ad Cæsarem* G. I, 7. 13. *mos in judicii* G. I, 4. *perfidia adversus Romanos* G. I, 1. *virtus* G. I, 13. *Cetera vide* G. I, 1. & seqq.

Helvii populi G. VII, 8. 64. C. I, 35.

Heraclea Senticæ C. III, 79.

Hercynia silva ejusque fera G. VI, 24.

Herculis sanum Gadibus C. II, 18. *exinde ablata restituit Cæsar* C. II, 21.

Herminius mons Al. 48.

Hiadertinorum in P. R. officia Al. 42.

Hibernia insula G. v, 13.

hibernorum Cæsaris expugnandorum consilium apud Gallos G. v, 26.

hibride à Labieno conscripti Af. 19.

hiemes in Gallia maturæ G. IV, 20.

Hippo regius Af. 96.

Hispalis oppidum C. II, 18. 20. *eius olivæta* H. 27. *eiusdem turbatio* H. 35. 36.

Hispalensibus ingratitudinem exprobat Cæsar H. 42.

Hispani equites G. v, 26.

Hispani in copiis Cæsaris Af. 39.

Hispanorum auxilia Gallis adversus Romanos G. III, 23.

Hispanorum pugnandi ratio C. I, 44. *seditio inter se* Al. 62.

Hispaniæ principes ad Cæsarem transeunt C. I, 74.

ex Hispania apportabantur necessaria ad armandas naves Cæsaris G. v, 1.

Hispa-

INDEX RERUM

Hispania res tam Pompeianorum, quam Cæsarianorum C. 1, 38. 39. 48. H. 3.
 Hispania una à Cæsarianis pacata C. III, 73.
 Hispania ulterioris fecunditas & situs H. 8. eadem potius Cn. Pompejus adolescens H. 1.
 Hispaniarum deditio C. II, 32.
 homines à Gallis immolati G. VI, 16.
 hordeo corrupto & panico vetere se alentes Massilienses C. II, 22.
 hordeo frumentum autum C. III, 58.
 hospitalitas Germanorum G. VI, 23.
 hospitium sacrosanctum H. 16. ejus violati nefas H. 16.
 hostis consilia qualiter accipienda G. V, 28.
 hostis in iniquum locum pertrahendi strategema G. VI, 8.
 hostium res prius diligenter exploranda, quam praelium committas C. II, 38.
 Hyemphal rex Af. 56.

I.

I Acerani ad Cæsarem transeunt C. I, 60.
 Iberus fluvius C. I, 60.
 Iccius & Antebrogus Rhemorum legati G. II, 3.
 Iccii angustia G. II, 6.
 ignis supplicium G. I, 4. VII, 4.
 cum igne pugnantes Cæsariani G. V, 43.
 igne vivi combusti Paradenses Af. 87.
 ignibus nocturnis produntur aliquando milites C. III, 50.
 Iguvium oppidum C. I, 12.
 Ilerda oppidum C. I, 43. 45.
 Illurgavonenses populi C. I, 60.
 in Illyrico gesta G. II, 35. III, 7. AL. 42.
 Imanuentius Trinobantium rex G. V, 20.
 imitatores solertissimi Galli G. VII, 22.
 item Alexandrini AL. 3.
 impedimentis amissis bellum geri non posse G. VII, 14.
 Imperatoris alia sunt partes atque legati C. III, 51. consilium milites explorare non debere G. II, 40. VII, 52.

conspectus, oratio ac presentia militibus animos addit & convertit G. I, 41. II, 25. Af. 10. in conferendis militibus studium C. I, 72. in commissione pugna officium AL. 16.
 Imperatorem se appellat Scipio C. III, 31. eo nomine indignus censetur à Centurione Cæsariano capto AL. 45.
 Imperatores munera ac dona accipiunt re bene gesta AL. 70.
 in impuberes etiam savi Bibulus C. III, 14.
 incendia edificiorum, incursum hostium vulgare signum G. VIII, 3.
 Indo rex H. 10.
 induciarum genus ex misericordia G. II, 13.
 inducias Pompeiani postulant à Cæsarianis & impervant C. III, 19.
 Induciomari Treviri simulatio G. V, 3. 4. dolus ac desertio G. V, 26. 55. fuga G. V, 53. cades G. V, 58.
 infantibus in ardore pugna non parent Rom. G. VII, 28.
 ingratos ac perfidos Cæsar ulciscitur Af. 64.
 inimici alter alterum servantes G. V, 14.
 insidia Labieni adversus Cæsarem Af. 50. detecta Af. 66.
 insidia pramonitis minus nocent G. VIII, 19.
 insidiarum occultandarum modus AL. 36.
 insignia in praeliis accommodabant milites Romani G. II, 21.
 insignium & signorum militarium occultandarum fraus G. VII, 45.
 instar legionis videri C. III, 66.
 instar cohortium AL. 19.
 intercessio tribunicia C. I, 5. 8.
 Isthmum Cæsar munis C. III, 55.
 Italia sine vulnere à Cæsarianis capta C. III, 73.
 Italia sine Sicilia & Africa teneri non potest C. II, 32.
 Italiae facultates & existimatio G. VI, 1.
 itineris Cæsariani ad hostes asperitas C. I, 68.

hic

MEMORABILIMUM.

itineris difficultas in Afraniano exercitu C. I, 78. 79.
 Itius portus G. V, 5.
 Iyrex naves Af. 20.
 Juba Numidix rex Pompeii hostis & amicus C. II, 25. AL. 5. Cæsaris hostis Af. 25. auxilia Pompeio suppeditat AL. 51. elephantos triginta ad Scipionem adducit Af. 25. 30. auxilia à Scipione abducit Af. 25. ad Utricam male pugnat C. II, 26. Utricensis confirmat C. II, 36. Curionem Cæsarianum vincit C. II, 42. ejus crudelitas C. II, 44. Af. 66. 74. superbia & arrogantia AL. 57. terror apud Cæsarianos, & rursus contemptus Af. 48. angustia Af. 25. 36. 55. 91. mors Af. 94.
 Judiciorum mira forma, ut alii audirent, alii judicarent C. III, 1.
 jumenta alga pasta Af. 24.
 jumenta sua sarcinaria Afraniani ipsi occidunt C. I, 6.
 jumentis maxime delectantur Galli G. IV, 2.
 Junii poenitentia H. 16.
 Jupiter à Gallis cultus G. VI, 17.
 jura mors altissimus G. I, 2. 6.
 jusjurandum Labieni in favorem Pompeii C. III, 12.
 jusjurandum temerarium equitum Gallorum G. VII, 66.

L.

Labieni Cæsaris legati castra oppugnata G. V, 58. VI, 7. Ejus strategema G. VII, 60. & seq. supplementum G. VII, 57. cum Gallis praelium G. VII, 62. virtus G. VII, 59.
 Labienus à Cæsaris inimicus ad defectionem sollicitatur G. VIII, 52. Cingulum oppidum exadificat C. I, 15. Pompeio jurat C. III, 13. ejusdem cum Vatinio de pace altercatio C. III, 19. adversus Cæsarianos crudelitas C. III, 71. Pompeio assentatur C. III, 87. acies contra Cæsarem Af. 13. insultatio in milites Cæsarianos Af. 16. 50. insidia adversus Cæsarem Af. 50. detecta Af. 66. fuga & clades Af. 40. 50. 69. H. 31.

labor qui labores omnes finiat, non ingratus C. I, 68.
 laboris intolerantes Galli G. VII, 20. 30.
 labori ac duritiei à pueris student Germani G. VI, 21.
 labrum duntaxat superius non radunt Britanni G. V, 14.
 lacryma sicca AL. 24.
 lacte & pecore vivunt Suevi G. IV, 1.
 lacte, caseo, carne vivunt Germani G. VI, 22.
 Lacus Lemannus G. I, 2. 8.
 lamina seu talea ferrea pro numismate G. V, 12.
 lanista in modum Cæsar suos adversus elephantos instruit Af. 71.
 largitio Cæsaris C. II, 21. III, 98.
 Larinates populi C. I, 23.
 Larissa oppidum C. III, 80. 97.
 Latobrigi patriam suam deserunt G. I, 5. redeunt G. I, 28. eorum numerus G. I, 29.
 latrocinia quedam apud Germanos infamia non sunt G. VI, 23.
 Latrones dicti Romani ab Ædulis G. VII, 38.
 legati alia sunt partes atque Imperatoris C. III, 51.
 legati officium C. II, 17.
 legati jure gentium sacrosancti G. III, 9.
 legati singulis præfecti legionibus G. I, 52. VII, 45.
 legatorum violatorum ultio G. III, 16.
 legatos Cæsaris Galli violant G. III, 8. Pompeiani H. 22.
 legio centuriones suos cadens AL. 57.
 legio gemella C. III, 4.
 legio septima G. IV, 32.
 legio octava C. III, 89.
 legionis nonne immutatio atque afflictio C. III, 67. 71. 89.
 legionis decima virtus G. I, 40.
 legio undecima Cæsaris impar cæteris G. VIII, 8.
 legio vigesima septima tyronum C. III, 28. 34.
 legio tricesima sexta AL. 40. tricesima septima AL. 9.
 legio vernacula C. II, 30.
 legio veterana C. II, 28.

legiana

INDEX RERUM

legione una Gallia ulterior obtenta G. 1, 7.
 legiones Cæsaris veterana & nova G. viii, 8.
 legiones duæ Cæsari detractæ, Pompeio tradita C. 1, 9. ea primaria erant in exercitu Pompeii C. iii, 88.
 legiones Pompeii C. iii, 1.
 legiones duæ pro castris Cæsaris excubabant, G. vii, 24.
 legionum inter se dissidium & consensus Al. 54.
 legionum Romanarum robur admirabile H. 42. C. iii, 16. viii, 14. 19.
 legionarii militis virtus Af. 84.
 legionarii in equos impositi G. 1, 42.
 leguminibus etiam contenti erant Cæsariani milites in insipia C. iii, 47.
 Lemovices populi G. vii, 4.
 Lenitum oppidum H. 35.
 Lentulus Asculum expellitur C. 1, 15.
 Lentulus Spinther à Cæsare dimissus C. 1, 23. ejusdem fuga C. 1, 15.
 Lentulus Marcellinus quaestor, Cæsarianus C. iii, 62.
 Lentuli consulis as alienum C. 1, 4. odium in Cæsarem C. 1, 1. senium C. iii, 83.
 Lentulus & Marcellus coff. Cæsaris hostes G. viii, 50. C. 1, 14. Roma metu Cæsaris aufugiunt C. 1, 14.
 Lenunculi navigia piscatoria C. ii, 43.
 Lepidus proconsul, in auxilium à Cassio vocatur Al. 59.
 Lepontii populi G. iv, 10.
 leporem Britannii non gustant G. v, 12.
 Leptis civitas libera Af. 7.
 Leptim oppidum Labienus oppugnare conatur Af. 29.
 Leptitanorum multa Af. 97.
 Levaci Nerviorum clientes G. v, 39.
 Leuci populi G. 1, 40.
 levis armatura inter equites interjecta Af. 19.
 levis armatura pedites G. viii, 19.
 Lexovii populi G. iii, 11. 17.
 lex Aduorum de magistratibus creandis G. vii, 33.
 lex Julia C. 1, 14.
 lex Pompeia de ambitu C. iii, 1.
 leges Coelia duæ G. iii, 20, 21.
 libertas Gallorum G. iii, 8.
 libertatis cupiditas G. v, 27. dolida G. iii, 10. stimulus G. vii, 76. C. 1, 47.
 libertini in militiam adscripti Af. 19.
 Libo Pompeianus Achaicæ classis Pompeianæ praefectus C. iii, 5. cum Cæsare ad Oricum colligitur C. iii, 16. insulam Brundisiam occupat C. iii, 23. Cæsarianos terret C. iii, 24. Brundisio discedit C. iii, 24.
 Liburnica classis Pompeiana C. iii, 5.
 licentiam militarem Cæsar castiga Af. 54.
 Licinius Damasippus C. ii, 44.
 licitores habere privatis non licet C. 1, 6.
 Ligarius P. à Cæsare necari iussus Af. 64.
 Liger seu Ligeris fluvius G. iii, 5. vii, 5. 55.
 lilius, munimenti genus G. vii, 73.
 Lilybæum promontorium Af. 1, 37.
 Limonum oppidum G. viii, 26.
 Lingones populi G. 1, 26. 40. iv, 10.
 Lintrium usus in fluminibus trajicendis G. 1, 12.
 Liscus Aeduus Dumnorigem apud Cæsarem desert G. 1, 16. 17.
 Lissus oppidum C. iii, 26. 28. 40.
 Litavicus Aeduus, ejusque frater G. vii, 37. 40. ejus perfidia ac fuga G. vii, 38. 39. 40. 54.
 littera Cæsaris Græcæ ad Ciceronem G. v, 48.
 littera Cæsaris vix atque ægre in senatu recitata C. 1, 1.
 litterarum perferendarum difficultas G. v, 45.
 litteris disciplina Druidum non mandabatur G. vi, 14.
 littora omnia venæ aqua dulcis habent Al. 8.
 Livineius Regulus, Adrumeti praefectus Af. 89.
 loci iniquitas G. vii, 45. 52. 83.
 locorum mutatio propter salubritatem G. viii, 52.
 longarum navium agilitas G. v, 8.
 Longinus Cæsarianus Al. 48.
 L. Ami-

MEMORABILIMUM.

L. Aemilius decurio equitum Gallorum G. 1, 23.
 L. Afranius legatus Pompeii C. 1, 37. preditionis postulator C. iii, 83.
 L. Aurunculeius Cotta legatus G. ii, 11. v, 24. ejus prudens consilium G. v, 28. vulnus G. v, 36. mors G. v, 37.
 L. Cæsar adolescens legatus G. vii, 65. C. 1, 8. Julio Cæsari Uticam venienti obviam it Af. 89.
 L. Canuleius legatus Cæsaris C. iii, 42.
 L. Cassius consul ab Helvetiis casus G. 1, 7. 12.
 L. Cassius Longinus C. iii, 34. Al. 49.
 L. Cellæ Cæsar ignoscit Af. 89.
 L. Cicidius Saxa C. 1, 66.
 L. Domitius C. 1, 6. in Cæsaris postestatem venit C. 1, 23. ejus fuga C. 11, 22.
 L. Domitii sententia de tribus tabellis judicibus dandis in causa eorum qui à Pompeio non stetit C. iii, 83. ejusdem mors C. iii, 99.
 L. Fabii centurionis seu virtus, seu temeritas admiranda G. vii, 47. 50. ejus mors G. vii, 50.
 L. Hirrus à Pompeio ad Parthos missus C. iii, 82.
 L. Junius seu Julius Patiecius H. 3.
 L. Latrensis mors Al. 55.
 L. Lentulus Cos. C. 1, 1. ejus mors C. iii, 104.
 L. Licinius Squillus Cassium sancit Al. 52.
 L. Lucius Pompeianus C. iii, 18.
 L. Manilii proconsulis fuga G. iii, 20.
 L. Manlius pr. Pompeianus C. 1, 24.
 L. Mergilio Al. 55.
 L. Metellus trib. pl. Cæsari obicitur C. 1, 33.
 L. Minutius Basilius G. vi, 29. ejus ad Cæsarem epistola H. 19.
 L. Munatius Plancus G. v, 24.
 L. Nasidius Pompeianus C. ii, 3. 24.
 L. Paullus consul G. viii, 448.
 L. Petrosidii aquiliferi mors G. v, 37.
 L. Piso avus L. Pisonis socii Cæsaris ab Helvetiis interfectus G. 1, 11.
 L. Piso censor C. 1, 3.
 L. Plancus Cæsarianus C. 1, 40. Af. 4.
 L. Pupius centurio C. 1, 13.
 L. Racilius adversus Cassium conspirat Al. 52. ejus mors Al. 55.
 L. Roscius G. v, 24. 53.
 L. Rubrius C. 1, 23.
 L. Septimius trib. milit. una cum Achilla Pompeium interficit C. iii, 104.
 L. Sertorius C. 1, 61.
 L. Staberius Pompeianus C. iii, 12.
 L. Sylla G. 1, 21.
 L. Ticius eques Rom. Af. 44.
 L. Titius trib. mil. Al. 57.
 L. Tiburtius vulneratur C. iii, 19.
 L. Torquatus Orici praefectus C. iii, 11. Oricum Cæsari dedit ibid. ejus mors Af. 96.
 L. Valerii Praconini legati mors G. iii, 20.
 L. Varenii centurionis egregium pro inimico facinus G. v, 44.
 L. Vibullius Rufus C. 1, 23.
 Lucretius Vespillo Pompeianus C. iii, 7.
 Lucretius seu Luterius Cadurcus G. vii, 5. 7. 8. viii, 30. 32.
 luna plena vis in aestibus maritimis G. iv, 29.
 luna nisi nova Germanos non contenderet G. 1, 50.
 Lusitania G. 1, 38. Al. 51.
 Lusitani Hispalim oppugnant H. 36.
 Lusitani levis armatura C. 1, 48.
 Lutetia Parisiorum G. vi, 3. incendiatur G. vii, 58.
 lux seu dies, pudorem malefactoribus affert C. 1, 67.
 luxuries Pompeiani exercitus C. iii, 96.
 M.
 Macedones equites in Pompeianis copiis C. iii, 4.
 Macedoniarum pars libera C. iii, 34.
 machina bellica Romanorum barbaris ad-

INDEX RERUM

admiratori sunt G. II, 51.
machina varia Alexandrina Al. 2.
magistratus Gallorum G. VI, 21. apud
 Germanos G. VI, 25. apud Æduos
 G. VII, 33. *præpostere* decernuntur
 Roma C. I, 6.
magistratus Rom. sacrosancti H. 42.
magnitudo corporis, & vires ut parentur
 G. IV, 1.
 Malaca urbs Al. 64.
 malo præsentis alius malis moderi C. I,
 81.
 Malcus Nabatæorum rex Al. 1.
 Mandubiorum fames ac miseria G. VII,
 78.
 Mandubratius Britannus G. v, 20.
 Manilius Tullus Al. 53.
 manus rebellibus præfise G. VIII, 44.
 Marcellus inimicus Cæsaris G. VIII,
 53.
 Marcellus cum Cordubensibus à Cæsare
 deficit Al. 57.
 Marcus Crispus præsidio Thabensen-
 sibus mittitur Af. 77.
 Marcomanni Germani G. I, 51.
 M. Acilius legatus Cæsaris C. III,
 15.
 M. Antonius legatus Cæsaris G. VII,
 51. *quaestor* G. VIII, 2. Brundisio
 præfise C. III, 24. ejus sacerdotii peti-
 tio G. VIII, 50.
 M. Antonius trib. pl. C. I, 2.
 M. Aquinius Af. 57.
 M. Aquinio Catonis filio Cæsar igno-
 scit Af. 89.
 M. Aristius trib. militum G. VII, 42.
 M. Bibulus præfise maris C. III,
 5. 7.
 M. Calidii sententia de rep. in diffensione
 civili C. I, 2.
 M. Coelius Rufus pr. C. III, 20.
 M. Crassus G. I, 21. à Parthis inter-
 fectus C. III, 31.
 M. Eppius Af. 89.
 M. Favonius Pompeianus C. III,
 36.
 M. Lepidus pr. C. II, 21.
 M. Marcelli sententia de rep. in diffen-
 sione Cæsaris ac Pompeii C. I, 2.
 idem prætor appellatus Al. 59. ejus-
 dem prudentia Al. 60. 61.
 M. Messala & Piso cons. G. I, 35.
 M. Messala legatus Af. 28.

M. Mettius Ariovisti læpes G. I, 47.
 liberatus G. I, 53.
 M. Octavius Pompeianus C. III, 5.
 Al. 43.
 M. Opimius præfise equum C. III,
 38.
 M. Petreii centurionis præclarum scin-
 nus G. VII, 50.
 M. Petreius Pompeii legatus Af. 81.
 ejus vulnus Af. 19. fuga Af. 91. mors
 Af. 94.
 M. Plotius vulneratus C. III, 19.
 M. Pomponius Cæsarianus C. III,
 101.
 M. Rufus quaestor C. II, 23. 43.
 M. Silanus G. VI, 1.
 M. Trebius Gallus G. III, 7.
 M. Tyro ignominiose mittitur Af. 54.
 M. Varonis ulteriore Hispania legatus
 mutatio C. II, 17. ejus legiones Al.
 58.
mare bis æstuans XII horarum spatio G.
 III, 12.
maris transitu Cæsarem prohibere Pom-
 peius conatur C. III, 6.
*marium omnium non eandem esse natu-
 ram* G. III, 9.
 Marii affinis Cæsar Af. 32.
maritimorum Gallorum rebellio adver-
 sus Cæsarem G. III, 7. & seqq.
maritimorum oppidorum munitio G. III,
 12.
 Marrucini populi C. I, 23. II, 34.
 Mars G. VI, 17.
 Marci centuriones perfrige C. II, 27.
 Marforum militum virum C. I, 26.
 Massiliensium res C. I, 34. 35. 36.
 55. 56. 57. 58. & seq. eorum no-
 mini & vetustati desert Cæsar ne eis
 perdat C. II, 22.
materfamil. de muro se dejiciens H.
 19.
materia inopia laborat Africa Af. 20.
 Matisco oppidum G. VII, 90.
 Matrona fluvius G. I, 1.
 Mauri equites Af. 7.
 Maurorum equitum duo milia à minis
 triginta Gallis equitibus in urbem re-
 pelluntur Af. 6.
 Mazaca oppidum Al. 66.
 Mediomatrices G. IV, 10. VII, 77.
 Medobrega Lusitanæ oppidum Al.
 48.

Melo

MEMORABILIMUM.

Melodunum oppidum G. VII, 58. 60.
memoria exercitatio G. VI, 14.
 Menapii Galli G. III, 4. III, 9. IV,
 45. 48. ab Uspetibus oppressi G. IV,
 4. eorum vastatio G. IV, 38. rebellio
 G. VI, 2. deditio G. VI, 6.
 mendacii usus in captandis militum ani-
 mis G. VII, 38.
 Menedemus Macedonia princeps C.
 III, 34.
mercatorum commercia cur admittant
 Suevi G. IV, 2.
*mercatura commercio nationum vires e-
 nervari* G. I, 1.
 Mercurius præcipue apud Gallos colitur
 G. VI, 17.
 Metosædum oppidum G. VII, 61.
 Metropolis oppidum C. III, 80.
 Messala Cæsarianus Uricam custodit
 Af. 88.
 Messanæ periclitatio C. III, 101.
miles non minus modestia & continentia,
quam virtute & animi magnitudine
commendabilis G. VII, 52.
*militis adversus Imperatorem ingrati-
 tudo* C. III, 104. *militis etiam agerri-
 mi mirus animus* G. VI, 38.
militis veterani cum elephanto pugna Af.
 84.
*miles à mane ad vespem jejuni in ar-
 mis stantes* Af. 41.
miles ab Imperatoris auctoritate pendere
debent G. VII, 52.
miles in conspectu Imperatoris enixius
contendunt G. III, 14.
miles luce magis in officio continentur C.
 I, 67.
miles præ pavore testamenta condentes
 G. I, 39.
miles propter res maximas gestas peccant
licentiam sumentes Af. 85.
miles se ipsos plecentes C. I, 11, 74.
militum amor erga Cæsarem C. I, 87.
*alacritas augenda magis quam reprimi-
 enda* C. III, 92.
militum insolentia Af. 85.
militum pretium in seditionibus civilibus
 C. III, 113.
militum suorum cura Cæsarii G. VI, 32.
 VII, 19. 84. C. I, 72. III, 90.
militum tyronum ruditas G. VII, 40.
militibus animus vel minimæ spe victoria
manifestata accenditur G. III, 26.

miles fortes Cæsar honoribus ac mune-
 ribus prosequitur C. III, 53.
miles suos confirmat Cæsar C. I, 7.
 III, 6.
militaris disciplina & severitas largitione
nimia minuitur Al. 48.
militari rei dedecus in exercitu Cæsaris
non admissum C. III, 64.
 Milo cadis Clodianæ reus C. III, 21.
 ejus munera ibid. ejusdem molimen ac
 mors C. III, 22.
 Minerva Dea G. VI, 12. ejus templum
 C. III, 105.
 Minutius Rufus Pompeianus C. III,
 71.
 Minutius Silo, L. Racillii cliens Al.
 52. conjurationis adversus Cassium
 index Al. 45. excruciat ibid.
miracula post victoriam Cæsaris C. III,
 105.
misericordiam fortiter ferre, virtus est G.
 VII, 77.
 Mithridates Pergamenus Al. 26. 27.
 Cæsari se jungit Al. 28. Rex Bospori
 à Cæsare constituitur Al. 78.
 Mona insula G. v, 13.
 Monomachia H. 25.
 Morini Galli G. II, 4. III, 9. ultimi
 Gallorum pacati G. III, 28. eo-
 rum ad Cæsarem legati G. IV, 22.
 Cæsarianos ex Britannia reduces
 invadunt G. IV, 37. in potestatem
 Romanorum rediguntur G. I, 38.
 Atrebatibus à Cæsare attributi G.
 VII, 76.
 à Morinis in Britanniam trajectus bre-
 vissimus est G. IV, 20.
 Moritagus Cavarini regis frater G.
 v, 54.
 mortis metus ut tollatur G. VI, 14.
 mortis præsentis pro patria mirus contem-
 ptus G. VII, 25.
 morti se facilius quidam offerunt, quam
 patienter ferunt G. VII, 77.
 mortui facile culpantur G. VIII, 22.
 Mosa fluvius G. IV, 10.
 mulieres & pueri in muro dispositi ad spe-
 ciem duntaxat C. III, 9.
 mulieres Germanorum rhedis & carris
 impositæ G. I, 51. earum auctoritas in
 bellis G. I, 50.
 mulierum Gallicarum mos in præliis G.
 VII, 48.

Kkk 2

mulic4

INDEX RERUM

mulierum crines praefecti ad tormenta bellica efficienda G. I, 9.
mulierum trepidatio in urbis oppugnatione G. VII, 47.
mulieribus & infantibus non parum Romani milites G. VII, 28.
muliones equitum speciem exhibentes G. VII, 45.
Munatius Plancus Cassii litteram gladio transiit Al. 52.
Munda oppidum H. 32.
Mundenis campus H. 27.
Mundensium ducum caedes H. 36.
munera ac dona a sociis & amicis recipere soliti Imperatores Romani re bene gesta Al. 70.
municipia Roman. pecunias conferre coguntur C. I, 6.
munitiones Caesaris ad Aleciam G. VII, 72.
munitiones Caesaris & Pompeii ad Dyrhachium C. III, 43. 44. &c.
munitionum ambitus inusitatus C. III, 63.
muri oppidorum Gallorum G. VII, 23.
muri hostilis primum conscendendi gloria G. VII, 47.
murus mirae longitudinis G. I, 8.
musculi forma G. II, 10.
mutationes magna parvis momentis sunt C. III, 69.

N.

Nabatorum rex Marcus Al. I.
Nannetes Galli G. III, 9.
Nantuates G. III, I, IV, 10.
Narbo urbs G. III, 20. VII, 7.
nardum & resinam sibi infundens mori certus H. 33.
Nasidii classis Af. 64. ob eam receptam Sulcitani a Caesare mulcantur Af. 98.
Nasidianae naves C. II, 7.
Nasua & Cimerius Suevorum Imperatores G. I, 37.
naves Britannorum C. I, 54.
naves Caesaris G. III, 9. IV, 21. V, 1. 5. 10. II, C. I, 29. 54. III, 2. 8. &c.
naves longe G. II, 25. IV, 25.
navium Caesarianarum afflictatio Af.

44. G. IV, 29. V, 10.
navium Gallicarum forma G. III, 13.
navium Rhodiarum naufragium C. III, 26.
navium Romanarum cum Gallicis impar praelium G. III, 13.
navale certamen Romanorum & Gallicorum G. III, 13. Massiliensium & Caesarianorum C. II, 6. Vatinius & Octavii Al. 46.
Naupactus C. III, 35.
nausea a salo Al. 28.
Neapolis Af. 2.
nebula crassa in bello al. quando magnum momentum H. 6.
necessitas arma perquiri Al. 13.
negligentia ex duntaxat G. VII, 17.
negligentia ac remissionis perniciem in agitione C. III, 9.
Nemetes Germani G. I, 51.
Nemetocenna oppidum G. VIII, 47.
Nervii equitatu nihil olim validius G. II, 17. Gallorum fersitum G. II, 4. Graece indocti G. v, 48. militaria opera a Romanis facere docti G. v, 42. fuga G. v, 51. eorum clementes G. v, 39. mores G. II, 15. assus G. v, 51. multitudo G. v, 42. rebellis ac fraudis G. II, 17. 18. 19. v, 39. 41. deditio G. II, 27. VI, 3.
Nicomedis Bithynii nobilitas Al. 66.
Nicopolis oppidum Al. 36.
Nili aqua limosa atque turbida Al. 5.
Nitiobriges populi G. VII, 7. eorum rex Teutomatus G. VII, 31.
in nive altissima Caesar viam facit G. VII, 8.
noctem dici praeparant Galli G. VI, 18.
noctes in Britannia quam in continenti breviores G. v, 13.
noctis licentia C. I, 21.
noctium non diurnum numero spatia temporum metiuntur Galli G. VI, 18.
nocturna Gallorum concilia G. v, 53.
nocturna opera Caesarianorum obsiderum G. v, 40.
Noreia oppidum G. I, 5.
Noricius Rex C. I, 18.
Noticus ager G. I, 5.
Noviodunum oppidum G. II, 22. VII, 12. 55.

MEMORABILIU M.

non diurnum xxx in insulis Britannicis G. v, 13. peccantibus amica C. II, 31.
Numejus & Verodotus Helvetiorum legati G. I, 7.
Numida & Cretes Sagittarii G. II, 7.
Numida & Getuli a Scipione mulati dilabuntur ad Caesarem Af. 32.
Numida in cruce suffixi Af. 66.
Numidarum adversus Curionem strategema C. II, 41.
Numidarum celeritas Af. 69. eorum equi infrenati Af. 61. clades C. II, 25. 38. incursio in exercitum Caesaris Af. 6. 69. 70.
Nymphazum portus C. III, 26.

O.

Obsessorum fortis & audax eruptio, nec minus felix C. III, 9.
obsides retenti G. I, 13.
obsidentium institutum C. III, 47.
obsides Caesariani ab Aeduus male mulantur G. VII, 63.
obsides Gallorum male habet Ariovistus G. I, 31.
obsidum recuperandorum cura G. III, 8.
Obacula oppidum Al. 57.
Ocelum oppidum G. I, 10.
Octavii Pompeiani castra expugnantur C. III, 9. ejus cum Vatinio navale praelium Al. 45. 46. fuga Al. 46.
Othodurus Veragrorum vicus G. III, 1. incensus G. III, 6.
Othogesa oppidum C. I, 61.
oculorum effusio G. VII, 4.
Ollovo Teutomati pater G. VII, 31.
opera bellica Romanorum Advaticis admirationi sunt G. II, 30. 31.
opera Caesaris ad Aleciam G. VII, 72. 73. 74. ad Massiliam C. II, 8. 9. 10.
oppidum quod dicatur Britannis G. v, 21.
oppida Hispaniae munita H. 8.
Oppius legatus Caesaris Af. 68.
quo orbem se adversus hostes colligendi ratio G. IV, 37. v, 33.

Orchomenum Caesar recipit C. III, 55.
Orcinia sylvae G. VI, 24.
Orgetorix Helvetiorum princeps G. I, 2. 3. ejus filia & filius capiuntur G. I, 26. mors Orgetorigis G. I, 4.
Oricum oppidum Caesar recipit C. III, 11. 12.
Oscenses populi C. I, 60.
Ostisii Romanis dediti G. I, 34.
Otacilii Crassi perjurium C. III, 28.

O.

Pabuli equorum inopia apud Pompeianos C. III, 58.
pabuli inopia jumenta sua occidunt Pompeiani C. I, 81.
sine pabulo recentia jumenta toto quadriduo C. I, 84.
pacatorum insigne in bellis G. VII, 50.
Pacidii Pompeiani adversus Caesarem pugna Af. 78. ejus mors Af. 78.
Pamani Germani G. II, 4.
pagi centum Suevorum G. IV, 1.
pagi Tigurini robur G. I, 12.
Palaeophasalica victoria Al. 48.
palma ex pavimento enata C. III, 105.
paludes Morinorum G. IV, 38.
palus inter duo castra media G. II, 9.
Sequanam influens G. VII, 57.
panis a famelicis in hostium castra abjectus C. III, 48. e radice factus ibid.
panico se alium Massilienses C. II, 22.
Parada oppidum direptum Af. 87.
Paratonium Al. 8.
Parthii populi G. VI, 3.
Parthi Romanorum hostes C. III, 31.
Parthicum bellum G. VIII, 54.
Parthiorum oppidum expugnatum C. III, 41.
Parthinos Pompeius praeda loco habuit C. III, 43.
Pastores indomiti C. I, 57. Turini & Milone sollicitantur C. III, 21.
pax quando optime fiat C. III, 10.
pax minus dici G. II, 32.
paxis studiosus Caesar C. III, 10. eam cum Pompeio sepe frustra tentat C. III, 10. 11.
peccandi impunitatem sibi arrogant milites post victoriam Af. 85.

Kkk 2

peroris

INDEX RERUM.

pecoris cupidi barbari G. vi, 35.
 pecunia conflanda commenta C. iii, 32.
 Al. 49. 55.
 pecunia cupiditatis malum G. vi, 22.
 Af. 93.
 pecunia e fanis tolluntur C. i, 6.
 pecuniam publicam sibi oblatam Cæsar repudiat C. i, 23.
 pectus loco frumenti imperatum C. i, 52.
 pedes equestre prælium faciens H. 15.
 pedites Germani inter equites præliari soliti G. i, 48. vii, 65.
 pedites mira celeritate equorum cursum adequantes G. i, 48. inter equites pugnant G. viii, 19. 36. Af. 69.
 Peligri populi G. i, 15.
 pelles pro velis G. iii, 13.
 pelles vestitus Suevorum G. iv, 10. vi, 21.
 Pelusium se confert Pompeius C. iii, 103. id à Mithridate capitur Al. 26.
 penteres dua à Cæsare capiuntur Af. 62.
 perfidia Æduorum G. vii, 40. 42.
 perfuga Cæsariani C. iii, 60.
 perfuga multi quotidie ad Cæsarem confluabant C. iii, 61.
 perjurium Cæsar ulciscitur Af. 64.
 petra locus C. iii, 42.
 Petreius legatus Pompeii C. i, 38. ejus fugor C. i, 75. 76. &c. vulnus Af. 19.
 Petreii mors Af. 94.
 Petreius Thessalus C. iii, 35.
 Petrocorii populi G. vii, 75.
 Pharus quid sit C. iii, 112.
 Pharita A. 17.
 Pharnacis res gesta Al. 34. & seqq.
 Pharfalici exercitus clades &c. C. iii, 95.
 Pharfalus C. iii, 6.
 Philippus trib. pleb. Al. 16.
 Philo Pompeianus Hispali H. 35.
 Picenum C. i, 15.
 Pictones populi G. viii, 26.
 pilorum cacumina ardentia Af. 47.
 Pirustæ Illyrici G. v, 1.
 Pisaurum oppidum C. i, 11. seqq.
 piscibus & ovibus avium visitantes populi G. iv, 10.
 Pisto Aquitanus occiditur G. iv, 12.
 pluvies xv mille passuum Af. 37.

plebs Gallorum, servorum loco habetur G. vi, 13.
 plebs Gallicæ tutamen adversus potentiores G. vi, 11.
 plebem solam vix bellum conflare passu G. viii, 22.
 Pletorii Rustiani mors Af. 96.
 Pleumossii Nerviorum clientes G. v, 39.
 plumbum album in Britannia G. v, 12.
 pluvia saxorum Af. 47.
 Pompeia lex ambitus C. iii, 1.
 Pompeiæ Cæsar ignoscit Af. 95.
 Pompeii & Cæsaris amicitia G. vi, 1.
 abalienatio Pompeii G. viii, 55. C. i, 7. emulatio, obreclatio & studia adversus Cæsarem G. viii, 53. C. i, 3. & seq. arrogantia ac superbia patrem non ferentis C. i, 32. 44. amicitia C. i, 61. auctoritas, nomen & existimatio G. i, 61. iii, 42. dominatio Romanis suspecta G. viii, 52. legati & mandata ad Cæsarem C. i, 8. 10. ejus dignitati Cæsar semper fluit C. i, 9. gratia in Senatu C. i, 14. in Hispania C. ii, 18. Brundisio abitur operam adversus Cæsarem C. i, 27. facultas in parandis copiis C. iii, 3. 4. 5. exercitus & unde conscripiunt C. iii, 3. 4. 5. duces C. iii, 3. 4. 5. acceleratio ad Dyrrhachium C. iii, 13. inde exclusio C. iii, 42. dictum de Cæsare C. iii, 18. ambitio C. iii, 45. 56. cum ad pugnam elicere Cæsar cupit C. iii, 56. ejusdem exercitus penuria C. iii, 58. honor C. iii, 71. presumptio de villoria & fuga Cæsarianorum C. iii, 82. 83. 86. luxu C. iii, 96. castra expugnata C. iii, 96. nomen in senis militum inscriptum & mos detractum Al. 59. res præclare gesta Af. 22. fuga & incommoda & adversa C. iii, 15. 94. 102. mors C. iii, 104.
 Pompeii res C. iii, 40. H. 1.
 Pompeianæ aciei instructio C. iii, 85. classis administratores C. iii, 5. 7.
 Pompeianorum partium inclinatio C. iii, 49. Af. 89. eandem sanctoribus Cæsar ignoscit Af. 89.
 Pompeiani præfelli perfidia adversus Cæsarianos tyrones C. iii, 28.
 Pom-

MEMORABILIMUM.

Pompeiani saepe ad Cæsarem descebant, raro contra C. iii, 61. H. 19. & seq. milites mala valetudine laborantes C. iii, 49.
 Pompeianorum metus C. iii, 13. eorum & Cæsarianorum de pace colloquium C. iii, 19. in difficultatibus patientia C. iii, 15. exactiones C. iii, 31. fames & angustia C. iii, 58. fuga ac clades C. iii, 53. 94. 95. 99. à victoria spiritus C. iii, 72. vana spes de victoria C. iii, 82. deditio C. iii, 98. in acie Pharfalica casorum numerus C. iii, 99. eisdem victis vix usquam perfugium est C. iii, 10.
 Pompeii Rufi periculum Af. 85.
 Pomponius Cæsarianus C. iii, 101.
 pontem celeriter efficit Cæsar G. vi, 9. C. i, 54.
 pontem Genevensen Cæsar rescindit G. i, 7.
 pontem in Arare Cæsar facit G. i, 13.
 pontis in Rheno à Cæsare facti ratio & forma G. iv, 17. vi, 9.
 Pontum Cæsar recipit Al. 77.
 Pontum Pharnaces occupat Al. 41.
 portenta victoriam Cæsarii secuta C. iii, 105.
 Posthumiana castra H. 8.
 Pothinus nutricius Ptolemæi regis C. iii, 108. ejus mors C. iii, 112.
 prada virtute parata, grata Al. 42.
 prædonum bellum C. ii, 23.
 præscriptio, prætextus C. iii, 32.
 præsidium Juba regis apud Thabenam interficitur Af. 77.
 Prætores inter se adversarii C. ii, 20. & seq.
 Prætorum de imperio, ad populum referebatur C. i, 6.
 Preciani Romanis dediti G. iii, 27.
 precibus aliquem detestari G. vi, 31.
 Proconsul cum imperio ad urbem manens G. vi, 1.
 prælium equestre Af. 52. navale Al. 11.
 prælia sex à Cæsare uno die facta C. iii, 33.
 provincia Galliarum servitus G. vii, 77.
 ad Ptolemæum regem Egypti Pompeius fugiens se confert C. iii, 103.

Ptolemæum inter & Cleopatram Cæsar arbitrium se interponit C. iii, 107.
 Ptolemæi patris testamentum C. iii, 108.
 Ptolemæum puerum regem Cæsar in suam potestatem recipit C. iii, 109.
 Ptolemæi regis pueri ficta lachryma Al. 24. mors Al. 31.
 Ptolemæi regis castra oppugnat Cæsar Al. 30.
 puberes omnes armati convenire coguntur armato concilio indicio apud Gallos G. v, 56.
 P. Atrius Varus C. ii, 23.
 P. Atrius eques Romanus à Cæsare captus Af. 68. venia donatus Af. 89.
 P. Calpurnius Pompeianus H. 23.
 P. Confidius pro exploratore missus falsa renunciat G. i, 22.
 P. Cornelii Scipionis mors Af. 96.
 P. Crassus adolescentis res gesta G. i, 52. 11, 34. iii, 7. 20. 21.
 P. Lentulus Spinther in potestatem Cæsaris venit C. i, 23.
 P. Ligarius iussu Cæsaris necatus Af. 64.
 P. Sæfina Af. 10.
 P. Servilius cos. C. iii, 1.
 P. Sextus Bibaculus, alias Baculus G. ii, 25. iii, 5. vi, 38.
 P. Sextus Al. 34.
 P. Silius Numidiam Juba regnum invadit Af. 36. ejusdem virtus Af. 95.
 P. Sulpitius Rufus legatus G. iv, 22.
 P. Sulpitius pr. C. iii, 101.
 P. Syllæ dexteritas C. iii, 51.
 P. Vatinius Cæsaris legatus C. iii, 19.
 P. Vestrius eques Romanus Af. 64.
 puella regnantis tadium apud populum Al. 23.
 pueri & mulieres in muro ad speciem militum dispositi C. iii, 9.
 pugna acerrima Nerviorum ac Romanorum G. iii, 23.
 pugna non stataria, sed percussoria Iulianorum C. i, 44.
 pugna ex effedus G. iv, 24. 33.
 pugna navalis G. iii, 14.
 pugna sex horas durans G. iii, 5.
 Kkk 4

INDEX RERUM

pugna ratio astuta G. v, 34.
pugnam incunctum Gallorum vota G. vi, 17.
pulveris excitati indicium in bellis G. iv, 32.
putei a Cæsarianis fodiantur Al. 9.
pyra Juba regis in oppido Zama Af. 91.
Pyrenæi montes G. i, 1.

Q

Quadrige falcata Pharnacis adversus Cæsarem Al. 75.
quæstus undecumque quæstus Al. 49.
Quæstorum nequitia C. iii, 32.
Quæstorum improborum odium Al. 49.
quatuor unius cohortis Cæsarianæ centuriones in pugna oculos amittunt C. iii, 53.
Q. Aquila Cæsarianus Af. 62.
Q. Atrius navium Cæsarianarum præfectus G. v, 9.
Q. Atrius Varus præfectus equitum G. viii, 28.
Q. Calpurnius trib. pleb. Cæsarianus C. ii, 19.
Gaditanorum præfectus C. ii, 21.
Q. Cassii Longini odium in Hispanos & contra Al. 48. 50. *vulnus* Al. 52. *mors* Al. 64.
Q. Cominius Cæsarianus, ad Scipionem deductus Af. 44.
Q. Coponius Rhodiæ classis Pompeianæ præfectus C. iii, 26.
Q. Cornificius Cæsaris quæstor Al. 42.
Q. Cicero Cæsarianus G. v, 24. *ejus castra oppugnantur à Nervio* G. v, 39. *ejusdem valetudo tenuissima* G. v, 40.
Q. Fabius Max. legatus Cæsaris H. 2.
Q. Fulgini mors C. i, 46.
Q. Fufius Kalenus legatus Cæsaris C. iii, 55.
Q. Junius Hispanus G. v, 27.
Q. Laberii Duri trib. mil. mors G. v, 15.
Q. Ligario Cæsar ignoscit Af. 89.
Q. Lucanii Centurionis mors G. v, 35.

Q. Lucretius senator C. i, 18.
Q. Marcus trib. mil. Pompeianus ad Cæsarem transfugit H. 11.
Q. Patifius Cæsarianus Al. 34.
Q. Pedius legatus Cæsaris G. ii, 2. 11. C. iii, 22. H. 2.
Q. Pompeii Nigri equitis Rom. Italicensis robur H. 25. *ejusdem cum Antistio Turpione singulare certamen* ibid.
Q. Sertorii milites G. iii, 23.
Q. Sabinus C. iii, 55.
Q. Sertorius de vita pecuniam passus Al. 55.
Q. Titurius Sabinus legatus Cæsaris G. ii, 5. 9. *ejusdem provincia* G. iii, 11. *apud Vnellos ada* G. iii, 17. *strategema* iii, 18. 24. v, 27. *ejusdem mors* G. v, 37.
Q. Tullius Cicero G. vi, 32.
Q. Varus præfectus equitum Domitii, Cæsarianus C. iii, 37.
Q. Velanius G. iii, 7.

R

Rabirius Posthumus Af. 8.
radix qua vice panis ulcantur Cæsariani C. iii, 48.
radicibus arundinum pasci equi C. iii, 58.
rapinas suorum castigas Cæsar Af. 54.
Raseipolis Pompeianus C. iii, 4.
ratione & consilio Romanos barbari nationibus in bello præstare G. i, 40.
Ravenna oppidum C. i, 5.
Rauraci populi G. vii, 75. *se Helvetiis domos suas relinquentibus jungunt* G. i, 5. 29.
rebellionis reprimenda apud Gallos consilium G. vi, 1.
Rebilus, legatus Cæsaris, magni usus militaris vir C. ii, 34.
reditus Cæsaris in Italiam quam honorificus G. viii, 51.
regem à Romanis appellari & amicum, maximum beneficium G. i, 43.
regis pueri atas à militibus elusa Al. 25.
regem ad dicendam causam evocari indicium regni prætorator C. iii, 108.

MEMORABILIU M.

reges Egypti constituit Cæsar Al. 33.
reges Britannici quatuor G. v, 22.
regnum Juba in provinciam conversum Af. 97.
regni ambitio odiosa G. vii, 4.
regum controversiis se interponit Cæsar C. iii, 7.
rei ex vinculis causam apud Helvetios dicebant G. i, 4.
religio sacerdotum Gallicorum G. vi, 13.
ne Respublica detrimentum capiat, cautio extrema C. i, 5.
Rhedones Romanis dediti G. ii, 34.
Rhemi Romanorum amici G. vii, 63. *in insidias Bellovacorum incidunt* G. viii, 12.
Rhemi se Cæsari dedunt G. ii, 3. *eorum amicitia usus Cæsari* ibid. *eorumdem apud Cæsarem auctoritas & gratia* G. v, 54. vi, 4.
Rhemi fluminis latitudo & altitudo, origo, fluxus, & insula G. iv, 10. 16.
Rhenum transire Cæsar statuit G. iv, 16. vi, 9.
Rhodius fluvius G. i, 1. 2. Sec.
Rhodiæ classis Pompeianæ præfectus C. Marcellus cum C. Pomponio C. iii, 5.
Rhodiorem in maritimis præliis virtus Al. ii, 15.
robur & magnitudo corporis ut paretur C. iv, 1.
Roma male administrata Al. 65.
Roma terrore completur C. i, 14.
Romæ omnia divina humanaque jura miscentur Pompeii ac Cæsaris dissensione C. i, 6.
Romani ab armato hoste conditionem non accipiunt G. v, 4.
Romani ab Helvetiis caduntur G. i, 7. *admirationi sunt Uxellodunensibus* G. viii, 43.
Romani arbitri regni Aegyptii testamento electi C. iii, 1008.
Romani armis graves G. v, 16.
Romani secundis rebus confirmantur, adversis incitantur Galli G. viii, 12. 15.
Romani sociorum dignitatem augere so-

liti, non minuire G. i, 43.
Romani negotiatores Genabi à Gallis opprimuntur G. vii, 3.
Romani populi disciplina & opes G. vi, 1. *divisio* C. i, 32. & seq.
Romani non sine decorum ope bellum gerere Galli vixi G. ii, 31.
Romani Sicambri produntur G. vi, 35.
Romani statuta brevi, Galli ludibrio sunt G. ii, 30.
Romani milites desperata salute seipsos interficientes G. v, 37. *detrimento accepto diligentiores sunt* G. viii, 12. *in insidiis à Gallis deprehensi* G. v, 33. & seqq.
Romanorum militum magnanimitas G. v, 35. viii, 19. *presens in repentina re animus* G. ii, 20. *opprimendorum consilium apud Britannos* G. iv, 31. *trepidatio* G. i, 39. *virtus* C. i, 51. Al. 34.
Romanorum ambitio G. vii, 77.
Romani auxilio Eduorum adversus Allobroges usi G. i, 44.
Romanorum ac Britannorum dispar pugna G. v, 16.
Romanorum civium etiam hostium suorum misericordia movetur Cæsar C. i, 72.
Romanorum civium injurias in Ponto acceptas Pharnaci Cæsar remittit Al. 70.
Romanorum in Galliam evocatio per Divitiacum G. vi, 12. *incantorum oppressio ab Aëdis* G. vii, 42. *mos in pugna committenda* C. iii, 92. *servitutem excutere Galli conantur* G. iii, 8. *timor apud Aëdos* G. i, 14. *apud barbaros* G. iv, 16.
Romanis obmurmurant Alexandrinorum principes Al. 3.
Romanos in Gallia inveterascere indignantur Belgæ G. ii, 13.
Romani imperii dignitas ut conservetur Al. 33.
Romanæ naves ad Massiliam C. i, 6.
Romanarum legionum laus H. 42.
Romanum præsidium crudeliter ab Aëdis interfectum G. vii, 38.
ros pellibus, quibus naves tegebantur, exceptus C. iii, 15.

Kkk 5

Roscil.

INDEX RERUM

Roscillus & Aegus Allobroges fratres
a Caesare ad Pompeium deficiunt C.
111, 59. & seq.
Roscius prator Pompeium Caesari pur-
gat C. 1, 10.
rostra alicuius navibus Vatinius impo-
nit H. 44.
rumoribus incertis saepe Galli serviunt
G. IV, 6.
rumorum coercendorum ratio G. VI, 20.
Ruspina oppidum Af. 6. prima ad ami-
citiam Caesaris Af. 3.
Rutheni G. 1, 45. Arvernus concilia-
tur G. VI, 5. C. 111, 55.
Rutilius Lupus pr. C. 1, 24.

S.

Sabis fluvius G. II, 16, 18.
Sabura Juba regis praefectus C.
11, 38. ejusdem strategema C. 11.
40. mors C. 11, 95.
Sacerdotum auctoritas G. VII, 33.
Sacerdotes Galliae Druides G. VI, 13.
& seqq.
Sacramentum apud se dicere Domitia-
nos milites Caesar jubet C. 1, 23.
Sacramenti Domitiani religione, mili-
tes suos liberat Curio C. 11, 32.
Sacramentum militare ut solvatur C.
11, 32.
Sacramenti redemptione, pecunia cogen-
da inventum Al. 56.
Sacrativiri cades G. 111, 71.
Sacrificia Gallorum G. VI, 13.
Sacrificiorum interdictio gravissima G.
VI, 13.
Sadales Coti regis filius inter Pompeii
copias C. 111, 4.
Sagittarii Galli G. VII, 31.
Sagittariorum & funditorum Pompeia-
norum cades C. 111, 93.
Sagittarum triginta millia in castellum
Caesianum conjecta C. 111, 53.
Saguntinorum signa v. relata H. 10.
Salinarum stagnum Af. 80.
Salonae oppidum C. 111, 8. 9. Al. 43.
Salonarum conventus C. 111, 9. oppu-
gnatio ibid.
Salsum fluvius H. 9.
saltus Castrulonenfis C. 1, 38.
sali & nausea molestia C. 111, 28.

Sallustii ad Cercinam insulam 298
Af. 8.
salutatio militaris Af. 85.
salutem omnium paucis committi, gratia
ac miserum Al. 16.
Samarobriua oppidum G. V, 24. 33.
46.
Samarobrivense Gallorum concilium
G. V, 24.
Santones Tolosatium vicini G. 1, 10.
Sarsura oppidum Af. 75.
Saserna praefectus Lepi Af. 10, 29.
Saturnini & Gracchorum casus C. 1,
7.
Scævæ centurionis virtus C. 111, 53. &
jus scutum cccxx foraminibus confu-
sum ibid.
Scaldis G. VI, 33.
Scapula rogo extructo sibi exitum parat
H. 33.
secleratum Caesarem vocat Scipio Af.
44.
secleris conscientia C. 111, 60.
Scipio jussu Juba regis vestitus mu-
tat Af. 57. elephantis ad pugnam as-
suefactis Af. 27. Imperatorem se ap-
pellat C. 111, 31. Af. 44. Pom-
peii fautor & affinis C. 111, 4.
37. 82.
Scipionis copia Af. 1. sententia de
Pompeio & Caesare C. 1, 1. 21.
largitio & avaritia C. 111, 31. 32.
diligentia & celeritas C. 111, 16.
fuga C. 111, 37. clades Af. 52.
Scipionis commiseratur Caesar Af. 8.
Scipionis legionarii multi ad Caesarem
deficiunt Af. 52. ejus oratio ad capti-
vos Caesarianos Af. 44. crudelitas
adversus eosdem Af. 46. acies ad pu-
gnam instructa Af. 48. ejusdem vi-
tioria Af. 61.
Scipioni legatos Caesar de pace mittit
C. 111, 57. supplicia fere Juba rex
Af. 48.
Scipionem unum esse populi Romani
Imperatorem, Confidii vox Af. 4.
Scipionis milites ad unum omnes casti
Af. 85.
Scipionis mors Af. 96.
Scorpio bellicum instrumentum G. VII,
25. Af. 31.
Scribonius Libo C. 1, 26. Achaiae
classis Pompeianae praefectus C. 111,
5. 609

MEMORABILIU M.

5. eum Caesare ad Oricum colloqui-
tur C. 111, 16.
scuta & pila pro vallo posita H. 32.
scuta ex cortice facta & viminibus intexta
G. 11, 33.
securorum calatura H. 25.
semita se à grandine protegentes Caesaria-
ni Af. 47.
sestia oppidi Aduaticae vendita G. 11, 33.
seditionum Romanarum cura Caesari
Al. 65.
Sedulii Lemovicum ducis mors G. VII,
88.
Seduni Galli G. 111, 1.
Sedusii Germani G. 1, 51.
Segni populi Germania G. VI, 32.
Segonax rex G. V, 22.
Segontiaci Britanniae populi G. V, 21.
Segovia oppidum Al. 57.
Segusiani G. 1, 10. VII, 64.
Senatores Rom. in Caesaris potestatem
reducti C. 1, 23.
Senatores tres ex sexcentis reliqui, quin-
genti milites ex sexaginta millibus G.
11, 28.
Senatus à Gallis interfectus quod bel-
lum cum Romanis gerere nollet G.
111, 17.
Senatus omnis Venetus necatus, reliqui
sub corona venditi G. 111, 16.
Senatus reverentia apud Caesarem G.
VIII, 52.
Senatus populoque Romano se Caesar
subjicere vult ut pacem eorum Pompeio
faciat C. 111, 10.
Senatus consultum adversus Caesarem G.
VIII, 53. 54.
Senatus consultum extremum, dent ope-
ram magistratus ne Respublica deri-
mentum capiat C. 1, 5. quando id fie-
ret C. 1, 5.
senectus apud Gallos a militia non excu-
sat G. VIII, 12.
senes bello inutiles, Cimbrico bello apud
Gallos caestri G. VII, 77.
senis honor propter peritiam G. VII,
57.
Senones in fide Aduorum G. VI, 4.
Senonum conscientia facinoris adversus
Romanos G. V, 56. eorumdem mo-
tus G. V, 54. rebellio & deditio G.
VI, 4.
Sequana fluvius G. I, 1. VIII, 57.

Sequanus ager optimus totius Galliae G.
1, 31.
Sequani Germanos in Galliam indu-
cunt G. VI, 12. principatu deiciuntur.
ibid.
Sequanorum demissus animus G. 1,
32.
Sequanorum & Aduorum factiones G.
VI, 12.
Sequanorum miseria à Germanis G.
1, 31. 35. ab Ariovisto G. 1, 32.
Sequanis Adui subditi G. 1, 31. VI,
12.
Sequanos sibi Helvetii per Dumno-
rigem conciliant G. 1, 9.
Serapion legatus Alexandrinorum C.
111, 109.
Sergius Galba Caesari amicus G. VIII,
50. legatus G. 111, 11. ejus perplexi-
tas G. 111, 1.
servus dominum jugulans H. 18. puni-
tus H. 20.
servi pastores armantur à Pompeio C. 1,
24.
servi puberes armati Alexandrino bello
Al. 2.
servi puberes omnes in extrema necessitate
manumissi C. 111, 9.
servi speculatores capti, in crucem sublatis
H. 20.
servos se mentientes milites interfecti H.
12.
Servilis tumultus in Italia G. 1, 40.
Servilius consul C. 111, 21.
servitus, conditio odiosa G. 111, 10.
Servius Sulpitius C. 11, 44.
sestertia e militibus donat Longinus
Al. 48.
Sesuvii Romanis dediti G. 11, 34.
severitas Caesaris G. 111, 16. Vercin-
getorigis G. VII, 4.
sex praelia uno die a Caesare facta G.
111, 35.
Sexti Bibaculi agri ingens animus ad-
versus hostes G. VI, 38.
Sextus Caesar C. 11, 20. Julii Caesaris
amicus & necessarius Al. 66.
Sextus Pompeius filius Cn. Pompeii
Magni H. 3. à fratre Cn. Pompeii
auxilium petit H. 4.
Sextus Quintilius Varus quaestor C. 1,
23. C. 11, 28.
Siburtates Aquitani, Rom. dediti G.
111, 27. Sicilia

INDEX RERUM

Sicilia ac Sardinia a Caesare recipiuntur G. I, 30.
 Sicoris fluvius C. I, 40. 48. 63.
 Sigambri, vel Sicambri G. IV, 18.
 signorum cantus in bellis utilis C. III, 92.
 signa militaria septuaginta quatuor de Gallis capta G. VII, 88.
 signa militaria viginti duo Caesariana amissa C. III, 71.
 signorum militarium conferendum mos Gallicus G. VII, 2.
 signorum militarium Pompeianorum ad Caesarem delatorum numerus C. III, 101.
 signiferi ignominia notati C. III, 74.
 signifer Pompeianus ad Caesarem transfugiens H. 18.
 Silicense flumen Al. 57.
 silvarum latibula & munimenta G. II, 17. 19. III, 28. IV, 19. V, 15.
 sitis ingens G. VIII, 41.
 Sittius, Juba fines invadit Af. 36.
 socios de se bene meritos Romani non deserebant G. I, 43. VIII, 6.
 Soldunorum devotorum fides G. III, 22.
 solitudines circum civitates suas amant Germani G. VI, 23.
 Soritia oppidum H. 27.
 sortes & vaticinationes matrumfamilias Germanarum in praeliis incundis G. I, 50.
 Sotiates a Caesare victi G. III, 20. 21.
 Specula Hispania H. 8.
 Speculator Pompeianus captus & occisus H. 13.
 Speculatores, suorum consilia hosti aperiant Af. 23.
 Speculatorum comprehensorum poena H. 20.
 Speculatoria navigia G. IV, 26.
 spes inopiam sustentat G. III, 49.
 spes una miseris reliqua C. II, 24.
 Squillus index conjurationis Al. 55.
 stagnum Salinarum Af. 80.
 Statius Marcus Caesaris legatus C. III, 15.
 statua quibus rebus alatur G. VI, 21.
 stimuli in operibus bellicis G. VII, 73.
 stipendium duplex bene meritis Caesar largitur C. III, 53.
 stipendium militum avertentes delati C. III, 59.
 stipendium victores victis imponunt jure belli G. I, 44.
 storiarum usus in bellis C. II, 9.
 strategema Ambiorigis G. V, 34. Bellovacorum G. VIII, 14. 19. Caesaris G. VII, 44. 45. Domitii C. III, 38. Juba regis C. II, 40.
 strategema pedum pernicium equitibus in pugna permiscendum Al. 29.
 strategema Pompeii in eruptione C. III, 62.
 strategema Salonenisum civium adversus Octavium C. III, 9.
 strategema Vercingetorigis in fallendis suis G. VII, 20.
 stridores ut se muniant a telis hostium C. II, 9.
 subcoacta vel coacta, thoracis genus ad vitanda tela C. III, 44.
 sudas in bello parata Af. 20.
 Sueffiones Rhemorum fratres G. II, 3. Rhemis attribuit G. VIII, 6.
 Caesari dedimur G. II, 13.
 Suevi G. I, 37. 51. 54. Germanorum bellicosissimi G. IV, 57. eorum delictus adversus Romanos G. IV, 19.
 Suevis ne Deos quidem pares ajunt Germani G. III, 7.
 Suevis vestigiales Ubii G. IV, 4.
 Sulcitanorum multa a Caesare Af. 98.
 Sulmonenses Caesaris fautores C. I, 18.
 Sulpitius legatus Caesaris C. I, 74.
 supplicatio Caesari decreta G. II, 15. xx dierum G. II, 35. IV, 38.
 supplicia apud Gallos G. VI, 16.
 supplicium ritus ad victores extenuum Al. 32.
 supplicibus Caesar ignoscit Al. 70.
 Surus Aduus captus G. VIII, 45.
 Sylla alter, Lentulus C. I, 4.
 Sylla intercessionem tribunum non sustulit C. I, 5. 73.
 Sylla (praeconine P.) castrorum Caesaris praefecti industria C. III, 51.
 Sylla Fausti largio Af. 87.
 Syriaca res Caesaris Al. 65. & seqq.

T. I.

MEMORABILIMUM.

T.

Tabula tres judicium C. III, 83.
 tabellarii Caesaris a Pharnace intercepti Al. 38.
 tabellarii capiti, manibus praecisis, dimissi H. 32.
 tabernaculorum Pompeianorum luxuries C. III, 96.
 tabula in Helvetiorum castris reperta literis Graecis confecta G. I, 29.
 tabula nova C. III, 1. earum lex C. III, 21.
 Tarbelli populi G. III, 27.
 Tarcundarius Castor ccc equites Pompeio suppeditat C. III, 4.
 Tarracenses ad Caesarem transeunt C. I, 21. 60.
 Tarsus Ciliciz urbs Al. 66.
 Tarulates Romanis dediti G. III, 13. 23. 27.
 Taigetius Carnutenus a suis civibus caditur G. V, 25.
 Tauris insula Al. 45.
 Tauroenta, Massiliensium castellum C. I, 4.
 Taxi venenum G. VI, 33.
 Taximagulus rex G. V, 22.
 Tectolages Volca G. V, 24.
 Tegea oppidum Af. 78..
 tela ut virent milites C. III, 44.
 temeritas Gallis innata G. VII, 42.
 temeritatis & festinantiae exitus C. II, 41. 42.
 tempestas naves Caesaris affligens G. IV, 29. V, 10.
 tempestatis incommodum in bonum versum H. 3.
 tempestatum vis G. III, 29. C. I, 48.
 temporum spatia Galli non dierum sed noctium numero designant G. VI, 18.
 Tenebrosorum bellum G. IV, 1. 4.
 tentoria Caesarianorum Af. 47.
 Tergestinatorum oppressor G. VII, 24.
 testamenta Ptolemaei regis C. III, 108. Al. 33.
 testamenta pavore conduunt Caesariani milites adversus Germanos pugnaturi G. I, 39.
 testudo pedum LX C. II, 22.
 tetrarchia Deiotaro adimitur Al. 87.
 Teutomatus Nitiobrigum rex G. VII, 31. 46.
 Teutoni & Cimbri G. I, 33. 40. VII, 77. a finibus Belgarum arcentur G. II, 4.
 Thabena oppidum Af. 77.
 Thabeneales Caesaris auxilium invocant Af. 77.
 Thamefis seu Tamefis fluvius G. V, 11. 18.
 Thapfus oppidum Af. 44. ejus custodes Caesar ignominiose mittit Af. 46.
 Thapitanorum angustia Af. 79. multa Af. 97.
 Thebas Kalenus recipit C. III, 55.
 Theologia Gallorum G. VI, 14. & Germanorum G. VI, 21.
 Theophanes Pompeianus C. III, 18.
 Thermus prator C. I, 12.
 Thessali in copiis Pompeii C. III, 5.
 Thessalia & Aetolia legati ad Caesarem C. III, 34.
 Thessalia divisio C. III, 36.
 Thessalia in Caesaris potestatem venit C. III, 81.
 Thyraes ad vitandos telorum ictus C. III, 44.
 Thuri C. III, 22.
 Tiberius Nero Caesarianus Al. 25.
 Tiberius Tullius H. 18.
 Tidea Af. 46.
 Tigurinus pagus C. I, 12.
 timor misericordiam non recipit in summo periculo G. VII, 26. mentem homini eripit Al. 18. timoris excusatio ac praetextus G. I, 39. ejus vanitas C. II, 41. vis C. II, 42. 43. C. III, 13. ejus simulandi astus G. III, 18. V, 50. 57.
 timorem a Germanis, militibus suis adimit Caesar G. I, 40.
 Tisdra oppidum Af. 36. 86. 93.
 Tisdritanorum multa Af. 97.
 Titi duo Hispani adolescentes Caesariani ab inimicis intercepti Af. 28.
 Titurii Sabini trepidatio G. V, 33.
 T. Ampii sacrilegium impeditur C. III, 105.
 T. Balventii primipilaris mors G. V, 35.
 T. Caccili centurionis mors C. I, 46.
 T. La.

INDEX RERUM

T. Labienus Caesaris legatus G. I, 10. II, 26. III, II. V, 24. VI, 33.
T. Pulcio C. III, 67.
T. Pulstonis centurionis inimicitia cum L. Varenio, ejusdemque Pulstonis virtus G. V, 44.
T. vel C. Rebullus proconsul Af. 86.
T. Salienus centurio Af. 28. 54.
T. Sextius G. VI, I. VII, 49. 90.
T. Silius G. III, 7.
T. Terrasidius G. III, 8.
T. Thorius Italicensis, dux à legionibus quibusdam eligitur in odium Cassii Al. 57.
T. Vassius Al. 52.
Togata Gallia G. VIII, 24. 52.
Tolosa & Tolofates G. I, 10. III, 20. VII, 7.
Torquatus Orici praefectus C. III, II. mors Af. 96.
Torques aurei duo honoris ergo praefecto turma à Caesare dati H. 26.
Tragula amento epistola deligata G. V, 48.
trajectus Britanniae brevissimus G. IV, 21.
Transrhenum populi legatos ad Caesarem mittunt G. II, 35.
Trebonius legatus G. I, 36. proconsul Al. 64. vi de tribunali deturbatus C. III, 21. ejusdem mira in resciscendis operibus industria C. II, 15. humanitas C. III, 20.
trecentis, qui Varo ac Scipioni pecunias contulissent, uno nomine pecunia imperata Caesar ignoscit Af. 90.
tres aut quatuor milites Caesariani duo millia Numidarum in fugam vertunt Af. 70.
Treviri G. I, 37. III, II. equitatu ceteris Gallis praestant G. II, 24. V, 3. Germanos adversus Romanos sollicitant G. V, 2. 55. eorum ferocia G. VIII, 25. clades G. VI, 8. VII, 63. VIII, 45.
Triboces Germani, seu Tribocci G. I, 51.
Tribuni militum & centuriones Afraniani ad Caesarem deficientes C. I, 77.
Tribuni plebis ad Caesarem fugiunt C. I, 5. octavo demum mense rationes

exigebantur C. I, 5.
Tribuni quidam militum à Caesare humanissime dimittuntur Af. 54.
Tribunitiae intercessionis violatio C. I, 5. 7.
tributum in capita singula servorum ac liberorum impostum C. III, 32.
triginta equites Galli duo millia Maurorum equitum repellunt Af. 6.
Trinobantes Britanni G. III, 20.
triumphi Caesaris ornamenta Af. 28.
triumphus Pompeianorum ante viam riam C. III, 83.
tuba soni non exauditi malum in receptu canendo G. VII, 47.
Tubero ab Actio Varo impulsus literis Africani prohibetur G. I, 31.
Tulingi populi C. I, 5. 26. 28.
Tullius legatus H. 17.
Tullii Rufi quaestoris mors Af. 85.
Turinum oppidum, & Turini à Milone sollicitantur C. III, 21. 22.
Turios Caelius sollicitans interficitur C. III, 22.
Turma praefectus nimis dense esse nudentur G. VIII, 18.
Turonum populi G. II, 35. VI, 4. VIII, 46.
turris altius tuto attollenda ratio C. II, 9.
turris Phari admirabilis C. III, 112.
turres bellicas Romani quo volunt promoveant G. II, 31.
turres cxx celerrime à Caesarianis excitatae G. V, 40.
Tuticani caedes C. III, 71.
tympanorum in adytis spontaneus sonus C. III, 105.
Tyrannos Caesar in fidem recipit Al. 65.
Tyrones ut hortandi Af. 81.
tyrones Caesariani capi inter legiones Scipionis dispariti Af. 46.
tyrannum legio C. III, 28. 34. mollietate & ignavia C. III, 28. timiditate Caesar prospicit Af. 31. 32.

V.

Vacca oppidum Af. 74.
Valerius adolescens H. 32.
Valerius Flaccus legatus Caesaris C. 3.

MEMORABILIMUM.

C. I, 30. ejus mors C. III, 53.
Vangiones Germani G. I, 51.
Vareni centurionis virtus G. V, 44.
Varro legatus Pompeji C. I, 38.
Varronis cohortes à Carmonensibus ejiciuntur C. II, 19.
Varronis erga Caesarem animus C. II, 17. deditio C. II, 20.
Varus in Africa Af. 64. Jubae resistere non audeat C. II, 44. ejus fuga C. II, 34. 35. Af. 63.
Varus fluvius C. I, 87.
vastitatem circum se amant Suevi G. IV, 3.
Vatinius Caesarianus C. III, 100. ejus virtus & victoria adversus Octavianum Al. 41. 46.
Vatinianorum militum fortitudo Al. 45.
Ubii G. I, 54. IV, 3. auxilium contra Suevos à Romanis petunt G. IV, 3. Suevis vestigales G. IV, 3. Caesar conciliati G. IV, 9. 19.
Ucubis oppidum H. 8. 20.
vestigata Hispanensibus remitti Caesar à populo Romano impetraverat H. 42.
vestigalium multiplicatio C. III, 32.
Vedeliacus Coti frater G. VII, 32.
Velauni G. VII, 75.
Vellaunodunum oppidum deditur G. VII, 11.
Velocassium potestas G. I, 11. 4.
velorum navibus inutilium reddendorum ratio G. III, 14.
venationis exercitium & laus G. VI, 21. 27. ejus studiosi Suevi G. IV, 1.
Venetia G. III, 9.
Veneti Galli G. III, 8. I Romanis dediti G. II, 34.
Venetorum Senatus à Caesare necatus G. III, 34.
Veneti belli confectio G. III, 34. IV, 21.
Ventisponte oppidum H. 227.
ventus Caesar velut ad nutum serviens C. III, 27.
Veragri Galli G. III, 11.
Vercingetorix Celtilli filius G. VII, 4. rex à suis appellatur. ibid. ejus consilia G. VII, 8. prodicionis accusatur G. VII, 20. ejusdem res G. VII, 28. Caesar deditur G. VII, 889.
Vergasillaunus Arvernus & Gallicarum copiarum dux G. VII, 776. 83. captus

G. VII, 88.
Vergilius Pompejanus Thapsi praefectus Af. 79.
Vergiliarum signum confectum Af. 47.
Vergobretus magistratus Aduorum G. I, 16.
vernacularum legionum duarum robur H. 7.
Verodoctus G. I, 7.
Veromandui G. II, 4. 9.
Versaonenses H. 28.
Vertico Nervius G. V, 49.
Verticus Rhemorum praefectus occiditur G. VIII, 12.
Vesontio Sequanorum oppidum G. I, 38.
vestitus regius Dejotaro à Caesare restitutus Al. 68.
vestitu insigni utebatur Caesar in praetibus G. VII, 88.
veteranarum legionum fiducia Af. 31.
veterani militis mira adversus elephantum fortitudo Af. 84.
veterani militis Caesariani ad Labienum insulatabundum verba Af. 26.
veterani milites Caesariani in nave capti ad Scipionem deducti, & male mulcati Af. 45.
veteranorum hortatio Af. 81.
veteranorum militum irritatorum gravis alio Af. 85. prudentia & fortitudo animi C. III, 28. tolerantia Af. 24.
Vettonum populi C. I, 38.
vetustati oppidi Massiliensium Caesar defert. C. II, 22.
vexilli proponendi mos Caesaris G. II, 20.
Vibullius Rufus Pompejanus C. I, 15. 23. 34.
victori auctoritas adeat Al. 26.
victorum in victos potestas G. I, 36.
victi a victoribus pacem supplices petant Al. 32.
victoria non praesumenda solum, sed cogitandum etiam ut paretur C. III, 82.
victoria Caesaris nuntii terror hostibus C. III, 101.
victoria conditio expendenda C. III, 72. Af. 31.
victoria gloria G. VIII, 19.
victoria simulacrum se convertens C. III, 105.
victoria spei stimulus G. III, 3.
victoriam non qualemcumque Caesar volebat,

INDEX RERUM

lebat, sed incrementum & mitem C. 1, 2. Af. 31.
 victoriam certo sibi præsunt Pompejus C. III, 83, 86.
 vicorum ac castellorum gravamina C. III, 105.
 Vienna oppidum G. VII, 9.
 vinum ad se inferri noluit Nervii G. II, 15.
 vino Suevi non utuntur G. IV, 2.
 vinum & nardum identidem sibi infundens Scapula mori certus H. 33.
 vires & magnitudo corporis ut parentur G. IV, 1.
 virilitas Romanis negotiatoribus in Ponto exalta Al. 70.
 virorum potestas adversus uxorem & liberos olim in Gallia G. VI, 19.
 Viridomarus seu Viridumarus Æduus G. VII, 38, 40, 54.
 Viridovix Unellorum rex G. III, 17, VII, 63.
 virtus fortuna incommodum vincens Al. 43.
 virtuti multa concedenda C. III, 60. per virtutem interfecti videri volunt Juba & Petrejus se ipsos conficientes Af. 94.
 virtutem suorum militum Cæsar honorat C. III, 53.
 virtute non dolo certare soliti Galli Af. 73. item Helvetii G. I, 23.
 virtute Romanos Galli superabant G. III, 14.
 vita pecunia redempta Al. 55.
 vitam fides posthabent Cæsariani milites capri Af. 45.
 vivos homines diis sacrificabant Galli veteres G. VI, 6.
 Uclles Hirus Pompejanus C. I, 15.
 Ulla oppidum Al. 61. H. 3.
 ultio Romanorum militum Af. 35.
 ultionis cupiditas C. I, 35, 36.
 Unelli populi G. II, 34, III, 17.
 vocabulorum armamentorum imperitia malum in gubernatoribus C. I, 58.
 Vocates Aquitani G. III, 23, 27.
 Vocio Noricorum Rex G. I, 58.
 Vocontii populi G. I, 18.
 Vogesus mons G. IV, 10.

Volcatius Tullus Cæsarianus C. III, 52.
 Volcæ G. VII, 7. C. I, 35.
 vota Gallorum G. VI, 6.
 urbs civitati præsidio G. VII, 15.
 urbes à Cæsare occupate C. I, 11.
 urbes xx Biturigum uno die incense G. VII, 15.
 Urbigenus pagus G. I, 27.
 uri fera G. VI, 28.
 Ursao oppidum natura munitum H. 41.
 Uripetes & Tencheri Germani G. IV, 1. à Suevis expulsi G. IV, 1, 4.
 Sigambri se jungunt G. IV, 4.
 usura gravissima C. III, 32.
 usurarum levatio C. III, 1.
 usus rerum magister C. II, 8.
 Utica oppidum C. I, 31. II, 36. Af. 87.
 Uticensis expeditio Curionis Cæsariani C. II, 23. & seq.
 Uticenses Cæsaris amici C. II, 36.
 corum erga Catonem animus Af. 88.
 utrum in bellis usus C. I, 48.
 vulgi inscientia & levitas civitati exitiosa esse non debet G. VII, 43.
 vulnera corporis tegenda C. II, 31.
 vulneribus confecti milites prælum redintegrant C. II, 22.
 virtus Germanorum formidabilis Gallis visus G. I, 39.
 vultu Imperatoris sui milites animantur Af. 10.
 Uxellodunum oppidum ejusque obsidium & expugnatio G. VIII, 32, 40, 43.
 uxores Ariovisti due G. I, 53.
 uxores multis communes apud Britannos G. V, 14.
 Uzita oppidum Af. 41, 51, 56, 58.

Z.

Zama regia Jubæ, illum excludit Af. 91.
 Zamenfes Cæsarem accersunt, qui se à Juba rege suo tueatur Af. 92.
 Zetia oppidum Af. 68.
 Zicla oppidum Ponti Al. 72.

INDEX RERUM ET VERBORUM

IN DIONYSII VOSSII & JOANNIS DAVIESII Notas, locupletissimus.

Numerus paginam, littera V. Vossium, D. verò Daviesium denotat.

A.

A Besse longissime à cultu atque humanitate provinciarum. 6. Voss.
 Abstinere se. 366. D.
 Acceptum referre. 361. D.
 acies triplex instructa. 31. V.
 Acilius, legatus & præses Orici. 539. V.
 acquiescere alicujus viri auctoritate. 507. Voss.
 adactus iusjurandum. 306. D.
 adquire aliquid fando. 4. V.
 Adcantuanus, alii Adiatanus, Adiatumnum. 118. V.
 adferre sibi manus. 740. D.
 adigere pecora. 268. V. teelum intra castra. ibid.
 aditus ad Galliam atque Hispaniam. 457. Voss.
 admittere i. e. concitare. 29. D.
 ad orientem solem, usitatum. 308. D.
 adoriti locum quemdam. 20. V.
 ad pro ob vel propter. 617. D.
 adfeda, fella quadrijugis. 146. V.
 adversam aciem cedere coëgit. 587. V.
 adorti, remota ac occulta templi. 596. Voss.
 adversum flumen. 301. D.
 Aegyptiorum indumenta alba. 629. D.
 æquo loco, aut opportunitate aliqua data dimicare. 111. V.
 ætarius in æde Saturni. 599. V.
 æstimare pro existimare. 587. D. con-

funduntur in optimis scriptoribus 593. D.
 æstimationes possessionum. 501. V.
 æstus non patitur mare ægeum. 150. V.
 affectatæ tyrannidis suspectus. 9. V.
 afri equites lautioribus ad iter aderant. 674. D.
 agere bellum. 123. D.
 agger sine fossa in Rheatino agro murus vocatur. 14. V.
 aggere contegere. 405. V.
 aggerem ad munitiones adjicere. 163. Voss.
 agitare pro cogitare. 764. D.
 agmen. 638. D.
 agnoscere & cognoscere interdum confunduntur. 676. D.
 aguntur omnia ruptim atque turbate. 383. V.
 albente cælo. 673. D.
 Album sagulum imperatori. 321. D.
 alce, ambacti & soldurii, exotica vocces. 168. V. alce, medium genus inter equos & cervos, cornua quottannis amittit. 236. V.
 Alefia, oppidum ab Hercule conditum. 308. V.
 alefia. 307. D. 308. D.
 alienata mente, i. e. adeo commota ut vix compotes sui essent. 250. V.
 alieno loco i. e. iniquo. 22. D.
 altissima ripa. 81. V.
 Amanus mons. 532. V.
 ambacti, Latinum atq. Gallicum vocabulum.

cabulum sit, dubitatur. 221. V.
 ambactus, *ἀμπακτωρ*. 221. D.
Ambalites, *Ambiani*, *Ambivari*,
 variè apud authores. 103. V.
 amenti usus. 197. V.
 amicissimus alicujus pro quibuscumque
 in se beneficiis. 494. V.
 amplissimè donare alicui. 555. V.
ἀνὰ στήματα, ornamenta. 479. V.
 anceps prælum i. e. pugna a tergo &
 a fronte instans. 317. D.
 anchora, pro funibus ferreis catenis
 revincta. 106. V.
 animum advertit. 30. 172. D.
 animus & anima vita. 249. D.
 annotinus, est ab annus. 162. V. un-
 gues custodum annotinos refeca-
 bo. *ibid.*
 antesignanos præcurrere. 421. V.
 anxie scrutari. 1. V.
ἀπειρεν, lassari, ut vix spiritum du-
 cere possis. 112. V.
 aperte naves. 428. D.
ἀπορροπιδεύ, est, adnotari in indi-
 ce militum, seu nomen dare, et-
 iam transcribi. 52. V.
 Apollo, nuncupabatur *Belennus* vel
Belinus. 225. V.
 aquila amissa mors supplicium. 563.
 D.
 are, vocantur saxa quæ in mari
 sunt, & tamen supra fluctus non
 eminent. 408. V.
 arctior sylva quæ? 169. D.
Arduenna à flumine Rheno incipi-
 ens, paulatim latius diffunditur,
 & una parte Rhemos, altera
 Nervios attingit. 275. V. *Arduen-*
na silva, totius Galliarum maxima.
 239. V.
 aries, machina bellica. 92. V.
 aries machina belli, equum appella-
 bant. 92. D.
 arma sunt vela funes &c. 107. D.
 arma condi solita. 472. D.
 arma atque insignia Gallica. 29. V.
 armamentis instructa navis. 414. V.
Armorica Britannia dicta. 201. D.
 ars exigit, nominibus provinciarum
 præpositionem addere, civitatibus
 nunquam. 11. V.
 artifices, qui singularem artem ex-

ercent. 431. D.
 Asia minor. 636. D.
 asserere, an dixerint aureo seculo la-
 tini. 518. D.
 atque pro statim. 696. D.
Q. Atrius, pro quo Ursinus, *Atrius*,
 162. V.
 attingere ad rem. 458. D.
 auditare pecunias fenore. 502. V.
 auctoritas senatus. 381.
 aucupari ex ineptiis gloriam. 13.
 V.
Aulerci Eburvices. 403. V.
 aurum an in Britannia. 166. D.

B.

B *Alcares insula*, in Hispania ad-
 versus Tarracensis litora li-
 ta. 167. V.
Bardi, *Vates*, *Druida*, tria apud Gal-
 los hominum genera in honore e-
 rant. 219. V.
 baro. 645. D.
 Belgæ, qui. 208. D.
 belgarum fines. 5. D.
 Belgica effusa, sunt Gallicana vehi-
 cula. 178. V.
 Belgium galliæ belgiæ pars. 179. D.
 Bellovacii, qui Gallos omnes Belgas-
 que belli gloria præstabant. 5.
 V.
 bellum facere. 181. D.
 beneficiarii milites dicuntur *evocati*.
 407. V.
 bene multus. 747.
Bibulus, aut *Vibullius* in antiquis
 codd. scribitur *Bibullius*, aut *Bibu-*
lius. 518. Voss.
 biduo duabusque noctibus perpota-
 tionem continuare. 481. V.
 bona pacis in cassum disserbant.
 99. V.
 bos cervi figura. 236. V.
 Brachia, sunt curvæ munitiones. 627.
 D. 748. D.
 Britannia triquetra insula. 166. D.
Armorica dicta. 201. D.
 Britanniam petit *Cæsar* spe marga-
 ritarum. 141. V.

C.

C *cacum vallum* dicitur, in quo præ-
 acuti pali terræ adfixi herbis vel
 frondibus occultantur. 408. V.
 cæcus. 689. D.
Cæsar, tanquam scutum ac tutamen
 legionum. 2. Voss. *Cæsar*, Helvetiis
 in potestatem redactis, lustrum
 Condi fecit, in quo capita non
 nisi ex millia sunt inventa. 35.
 V.
Cæsaris nomen ex Punica vel Mau-
 rorum lingua petendum. 1. V. à
cæso matris utero appellatum, qui-
 dam contendunt. 2. V. Punica vel
 Maurorum lingua elephantum no-
 tat. *ibid.*
Cæsar singularis coloris fagulo usus
 in prælio. 325. D.
 cæruleus color, *glas* dicitur. 169. V.
χαλιδον, lectus humi stratus. 466.
 V.
 Campania & conventus Campanus idem
 sunt. 396. V.
 Cancelli. 676. D.
 L. Canulejus, legatus. 544. V.
 capere arma. 472. V.
 Capreæ variegatis pellibus insignes.
 137. D.
capreoli, sunt *συγκύπται*. 468. V.
 Captivæ naves. 637. D.
 caput, quando de fluvio dicitur,
 semper notat ostium. 133. V.
 Caput fontis pro origine. 365. D.
Carmonenses, quæ est humilissima civi-
 tas, portas præclusit. 477. V.
 Carnifici domicilium extra urbem.
 701. D.
 casa stramentis tectæ. 192. V.
Cassivellaunum oppidum, aliis *Cassi-*
bellum. 122. V.
 castra munire. 32. V. castraque ca-
 stris convertere. 449. V. castra po-
 nere aliquo loco. 512. V.
 Castra stativa. 536. D.
Cassilonenses, populi. 416. V.
 Castulum, oppidum. *ibid.*
 Casus periculi. 608. D.
 Catafropus. 685.

Cativulus, *Catovulus*, *Catovicus*, & al-
 rie legitur. 241. V.
 causa pro prætextu. 52. D.
 Causse deferre summam imperii. 383.
Cebenna mons, legitur & *Cenenna*,
 sed hoc corruptum ex *Cevenna*.
 261. V.
 Celtæ. 4. V. D.
 Celtæ *φιδέσται*. 133. D.
 Celtarum nomen, Hispaniam, Gal-
 liam & alias nationes complecti-
 tur. 4. V.
 Celtica, solum Galliam & quidem
 omnem designat. *ibid.*
Cenimagni, præstat *Cenomani*. 175. V.
Cenimagni, an populus. 175. D.
 centuriones, qui. 407. V.
 cetræ ex aqua mensuræ, i. e. clepsy-
 dra. 167. V.
 Cervices, pluraliter tantum antiquæ.
 760. D.
 cesera, Hebraica vox, significans
 scutum. 2. V. elephantum tergum
 notavit. *ibid.*
 Ceteri, & certi confunduntur in
 MSS. 713. D.
 cetræ, Servio est, loræum scutum. 24.
 V.
 chara, radix sic vocata. 550. V.
χιδάχνης, tribunus. 478. V.
χαλιδον *ἀπορροπιδεύ*, vocant Græci, no-
 vas tabulas. 502. V.
 cibaria secum vehi. 22. V.
 cibum capere. 588. V.
 cibum quem occupant satiat, fessis
 humus cubile est. *ibid.*
 cilicia, Arabes nuncupant velamen-
 ta pilis caprarum contexta, ex
 quibus sibi tentoria faciunt. 546.
 V.
 cippi, sunt columnæ quæ imponi so-
 lent sepulchris. 312. V.
 cippus, est terminus, seu lapis. 312.
 V. notat quoque lignum bipatens,
 quo fontium pedes includuntur.
 313. V.
 circulari milites totis castris. 435.
 V.
 Circulari. 435. D.
 circumdare aliquem insidiis. 346. V.
 circumdare oppidum castris. 511. V.
 Civitas, regionis incolæ. 6. D.
 252. D.

INDEX RERUM

clam sibi non aliis salutem petere.
491. *Voss.*
clam praedia &c. 746. *D.*
clementer assurgens. 73. *V.*
P. Clodius, & *Claudius* legitur. 255.
V.
clypei imaginibus ornabantur, non
ad speciem tantum, sed velut o-
mina belli, & terrendis hostibus.
84. *V.*
Quidii, sunt *Cretes*. 512. *V.*
coacta, sunt cilia quorum in bello
usus ad tegendas turres. 546. *V.*
cogere armenta in locum aliquem.
268. *Voss.*
cogi necessario. 24. *D.*
cognitis hostium insidiis. 538. *V.*
cognoscere, & agnoscere interdum
confunduntur. 676. *D.*
cohors in vet. lapp. scribitur COH.
& CHOHORS & CHORS. 476.
Voss.
cohortes conjungere cum exercitu.
295. *Voss.* cohortes ex hac erant
millia xiv. 583. *V.*
colere pro incolere. 126. *D.*
collocare de regione. 405. *V.*
colloqui aliquem, at non, colloqui rem
aliquam. 99. *V.*
Colonia & municipia jus suffragiorum
habebant, 372. *D.*
columna, columnula & columella, pro-
miscue dicitur. 468. *V.*
columnae musculi altæ erant pedes
quinque. *ibid.*
Commecatus, *περωτικὸς ἐλθ.* 177.
D.
Commentarii. 3. 4. *D.*
commilitēs, in v. cod. pro, commilito-
nes. 486. *V.*
committere malos, *b. e.* transverſis
rignis conjungere malos. 272. *V.*
committēre fidei alicujus aliquid.
474. *V.*
Communicare alicui. 520. *D.*
comprehendere, pro prensare, am-
plecti. 183. *V.*
concionari cum aliquo, probi autores
non dicunt, sed apud aliquem. 291.
V.
Condruso, & condrusus. 131. *D.*
conferre aliquid in aliquem locum.
352. *Voss.*

Confidere virtute. 526. *D.*
conficere novas tabulas. 502. *V.*
confirmare libertatis, libertati, &
bertate. 395. *V.*
Confluens, non confluentes. 137. *D.*
Conscendere naves & in naves.
160. *D.*
conscripti Patres appellabantur, qui
ex equitum numero in Senatum
adscripti erant. 52. *V.*
consignatum meliori fide. 3. *V.*
Conſiliare. 399. *D.*
Conſilium & concilium quomodo
differant. 182. *D.* 487. *D.*
Conſpirare pro condensare. 548. *D.*
Constantia 49. Conſtanter. 121. *D.*
conſtrate naves. 517. *V.*
conſueſſe enim Deos immortales.
21. *V.*
conſulere de ſumma rerum, eſt cum
aliis communicare conſilium de
ſumma rerum. 553. *V.*
Continere *i. e.* impedire. 6. *D.*
Contra, pro è contrario oppoſitum.
766. *D.*
convellere gratiam alicujus. 371. *V.*
convenire ad diem. 477. *V.*
Conventus. 197. *D.* 368. *D.*
Conventus pro incolis. 396. *D.*
conventus Campaniz. 289. *V.* con-
ventus ex variis generibus con-
ſtans. 494. *V.*
converſa ſigna tripartito inferre.
32. *V.*
copia, pro exercitu in plurali numero
plerumque, in ſingulari pro a-
bundantia uſurpatur. 37. *V.*
Copia pro exercitu. 37. *D.* 433. *D.*
696.
copiæ peditatus equitatuſque. 196.
D.
copiæ belliſ & itinere attritæ. 509.
V.
Corcyra, duplex eſt. 512. *V.*
corona, ſunt ſtigia & ſummitates
turrium. 338. *V.*
Coronæ turrium ſtigia. 338. *D.*
Corruptus pro macilento. 551. *D.*
Coſa vel Compoſa in agro Turino. 525.
V.
Coſa urbs in Hirpinis. 525. *D.*
Cothon. 716. *D.*
Corys, etiam Cotus. 536. *D.*

Cretia

ET VERBORUM.

Cretica gens. 512. *V.*
crinitum miſſile. 192. *V.*
cuniculi duplices ſunt, teſti & aperti.
273. *V.*
Cuniculos a vineis agere. 363. *D.*
Curetes, *Lucano*, *Cretica* gens. 512.
V.
Cuſtodia pro cuſtodibus. 320. *D.*
cuſtodias diligenter diſponere. 508.
V.
cuſum dirigere ad litora. 527. *V.*

D.

DAre ſe, *i. e.* dedere. 514. *D.*
Dare ſe ad dimicandum. 570.
V.
decani manipulorum, ſunt ii, qui mi-
nores ordines ducunt. 407. *V.*
Decernere pro præliari. 543. *D.*
decertare, eſt vehementer & perti-
naciter certare. 336. *V.*
decimari Diis. 9. *V.*
decenare, pro cenare. 336. *V.*
deſectus & deſici. 541. *D.*
deſendere bellum *i. e.* propulſare.
55. *D.* 339. *D.*
deſigere in terram. 458. *V.*
Deſugere & diſſugere. 451. *D.*
deſectus ſpe. 14. *V.*
deſectus pro deſectione. 73. *D.*
deſici planitiæ *i. e.* in planicem. 763.
D.
delere exercitum. 70. *V.*
deliramenta tantis viris indigna. 49.
V.
deponere memoriam. 485. *D.*
depopulati paſſive. 319. *D.*
depopulare provinciam. 779. *D.*
dequeſtus, pro queſtus. 336. *V.*
deſiderare milites. 568. *V.*
deſtinare pro deligare, uſurparum
veteribus. 108. *V.* ac pro dirigere,
devovere, parare, emere. *ibid.*
deſtinare. 139. *D.*
deſtrahere cohortes ex acie. 584. *V.*
deſtrahere alicui, recte, non deſtra-
here ex aliquo. 289. *V.*
deſtrahere de laude, de loco. 289. *D.*
Deſtrahere naves. 611.
devocare aliquid in dubitum. 1. *V.*
Deum maxime *Mercurium*. 225. *V.*

dextris humeris exertis animadver-
tebantur. 493. *V.*
dicere cauſam. 9. *V.*
Dicrota. 641. *D.*
dies, licet noctem includat, denotat
ſpatium xxiv horarum. 481. *V.*
digitus pollex. 101. *V.*
diminutiva duo conjunguntur. 595.
D. 686. *D.*
directo itinere. 482. *V.*
Diſceptrator de Jdice. 284. *D.*
diſſerere rem aliquam. 99. *V.*
doctus, quandoque ſignificat ſacra-
dus. 471. *V.*
Domitiane cohortes xxx, & eo am-
plius fuere. 404. *V.*
dona, prærogativæ tribunicia potestati
conceſſæ. 390. *D.*
Druidæ. 218. *D.*
Druidum genus, quid. 217. *V.*
duæ Gallia mulieres conventum vi-
tantes. 18. *V.*
Dubis flumen. 45. *D.*
ducere bellum. 23. *D.*
ducere Brachium. 753.
duci aliquam in partem. 48. *V.* con-
ſilio aliquo. *ibid.*
duplarii. 407. *V.*
durius accipere aliquid. 487. *V.*
Duumviri Corſiniſes. 403. *V.*

E.

Eburones germani. 188. *D.*
Educere turrim duplici tabulato.
458. *V.*
effaſilatum exertum. 470. *V.*
ejicere naves aliquo loco. 527. *V.*
elephantorum tergora impenetrabi-
les cetras habent. 2. *V.*
elephantus, Græcis dictus, quia
montis magnitudinem habet. 2.
V.
Εργάνη Minerva. 227. *D.*
ἐλαμ, panicum. 480. *V.*
emoliri fretum. 42. *V.*
emolumentum, pro operæ pretium.
142. *Voss.*
emolumentum. 42. *D.*
Ephemeridiū vocabulum, *Hiſpanienſis*
belli libellum ſignificat. 3. *V.*
ephemerides. 3. *D.*

L113

Epi

INDEX RERUM

Epibatæ. 612. D.
 Ehippiati equites Romani. 134. D.
 equestris prælii ratio. 171. V.
 equitatus plurali numero. 434. D.
 equites affri aut Numidæ aderant lautioribus ad iter. 674.
 equus trojanus qualis. 92. D.
 erinus, est trabs, cui infixæ sunt pinnae ferreae. 566. V. objicitur portis, *ibid.* utimur iis etiam ad obstruendas aquas. 567. V.
 Escendere. 276. D.
 essedarii non equitatu modo, aut pedite, verum & bigis & curribus dimicant. 146. V.
 essedum, Gallica vox. 146. V.
 Endosæ olim populi Germaniæ locis siti, quæ nunc Pomerani tenent. 62. V.
 evocati milites, qui. 407. V. sunt ii quos hodie *adelborsten* vocamus, *ibid.* Voss.
 examinatus. 85. 112. 194. D.
 exanimatus, i. e. qui fatigatus ægrè spiritum trahit. 112. V.
 excipere turmas. 538. V.
 exemplum pro pœna. 39. D.
 exerere pro nudare. 294. D.
 exflare, est exercere. 470. V.
 exigere sacramentum. 485. V.
 exilire. 671. D.
 existimari pro æstimari. 593. V.
 expectare subsidium. 509. V.
 expellere præsidia. 479. V.
 expiatum incommodum. 200. V.
 exploratores pro hostibus habiti. 9. V.
 Ex prætura pro post prætor. 4. D.
 Extrahere diem. 411. D.

F.

L. Fabius centurio, à Celsi exserptore vocatur L. Sabinus. 292. V.
 Facere turres ad libram. 541. V.
 faciendum curare aliquod. 475. V.
 facinus sine more, est inauditum scelus sine exemplo. 15. V.
 faleatæ quadrigæ. 663. D.
 falces murales. 108. D.
 fallere pro latere. 669. D.

fanum Herculis. 479. V.
 fas, quod fieri potest. 61. D.
 fasciola sacerdotalis. 470. V.
 Fastigatus. 74. D.
 fastigatus veteribus quid. 73. V. & in fronte leviter fastigatus, *ibid.* prona ac fastigiata, *ibid.* pergitur curva ad occasum, fastigiatque se molliter. *ibid.*
 Fastigiatum non censet latinum. 468. D.
 favere & cupere alicui. 25. V.
 Felginas, eques Rom. 569. V.
 Ferentinum, oppidum Latii. 403. V.
 fervefacta jacula. 192. V.
 festinare & properare differunt. 661. D.
 fiduciarium operam obtinere. 474. V.
 Fiduciarium. 621.
 figuræ scutis corio factis additæ variæ. 85. D.
 fingere vultum. 47. V.
 finire, insolentiori significatu est, *dimetiri*. 235. V.
 firmus de rebus inanimis. 8. D.
 floribus & coronis conspergebat olim populus eum, quem gaudium volebant excipere. 373. V.
 fluminis altitudo circiter pedum trium. 80. V.
 fons omnis origine sua sacer est 132. V.
 fore ut. 571. D.
 fors pro sorte. 83. D.
 fortis, de rebus corporeis. 460. D.
 fortuna pro casu. 462. V.
 Frentani. 403. V.
 frequentare copias i. e. augere. 680. D.
 Fretum, *κατ' ἑξῆς* Gaditanum. 409. D.
 frumentum subministrare alicui. 22. V.
 fuga, derogabat gloriæ Helvetiorum. 20. Voss.
 fugientium multitudo ac turba. 493. V.
 funditores. 407. V.
 funera Gallorum quomodo conficiantur. 228. & 229. V.

G.

GAbali & Gabales legitur. 260. V.
 Gazza tela Gallica. 99. D.
 Galba rex, Adra vocatur à Dione. 69. V.
 Galbam esse Romanam familiam, ait Ciaccon. 69. V. disertim Gallicum nomen est. *ibid.* nosque hodie retinemus, dum pinguem *een kalf* vocamus. *ibid.*
 Galli *Esum* atque *Tentatem* humano cruore placabant. 225. V.
 Galli an Græcis litteris usi. 29. D.
 Gallia *κατ' ἑξῆς* provincia. 5. D.
 Gallica lingua à Germanica diversa. 58. D.
 Gallorum lingua vetus, jam penitus intercidisse à quibusdam putatur. 4. V.
 Gaza. 739. D.
 Genabum, Cenapum & Cenabum legitur. 257. V.
 gentes nonnullæ non solum in vestibus sed & in corpore aliqua sibi propria quasi insignia vindicant. 169. V.
 Gergovia Bojorum oppidum, legitur etiam Gergonia & Gergobinna. 162. V.
 Germani an studeant sacrificiis. 230. D.
 Germanica lingua à Gallica diversa. 58. D.
 Getuli equis utuntur sine frenis. 714.
 Glandes inscribi solitæ, antequam mitterentur. 753. D.
 gladium & vitrum, idem est. 169. V.
 gladium vitrum. 170. D. vox Britannica. *ibid.* D.
 gladiatores Pompejus distribuit binos, singulis patribus familiarum. 396. V.
 Gnidus, urbs. 512. V.
 Græci litteris an usi Galli. 219. D.
 gravitas civitatis, h. e. populi frequentia: humilitas, h. e. infrequentia hominum. 129. V.
 gregarii milites. 407. W.
 Gynætrium, Gynætrium, Gynætrium,

G.

ET VERBORUM.

&c. diversimodè legitur. 360. V.

H.

HAbere in potestate & potestatem. 405. V.
 habere in potestatem. 405. D.
 hæreditas fiduciaria. 474. V.
 hasta, signum venditionis publicæ. 94. D.
 Helvetii fere quotidianis præliis cum Belgis contenderunt. 6. V.
 Helvetii agri longitudo. 7. D.
 Helvii. 161. D.
 Heraclea Senticæ & Sintica. 575. V.
 Hispanensium factum sui conventus Roman. cives probaverunt. 500. V.
 homines de peditibus. 497. D.
 hostes reipublicæ apud Gallos & Germanos igni cremabantur. 9. V.
 homines olim equis vehi nesciebant, verum curribus duntaxat utebantur. 163. V. homines Pæni, homines Afri, proba est locutio. 38. V.
 honorum magis equo, quam pedibus militare. 52. V.
 hortatus passivè. 744. D.
 hospitii jure nihil sanctius olim apud Germanos. 58. V.
 hospitio alicujus uti. *ibid.*
 humerum apertum gladio petere. Voss. 493.
 humile pro infirmo. 232. D.

I.

JAcere moles. 405. V. jacere telum, voluntatis est, ferire quem nolueris, fortunæ. 140. V.
 jactura, proprie dicitur de illis qui merces aut onera navium in fluctibus abiciunt. 215. V.
 jam dies est, significat, *lucet*. 481. V.
 id quod. 545. D.
 idem temporis. 752. D.
 ignominia notare aliquem. 571. V.
 illius suavis atque opera. 406. V.

INDEX RERUM

illo autore atque agente. 406. V.
immani magnitudine simulacra.
222. V.
imperandum, activam & passivam
significationem habet, *imperatum*,
non item. 208. V. ad imperatum
venire. *ibid.*
Imperatori album aut purpureum sa-
gulum. 325. D.
Imperatoris nomen scutis inscribe-
bant milites. 650. D.
implorare. 733.
inaccessibilis timor. 485. V.
inconspectum, i. e. *invisum*. 509. V.
incurrere in hostes. 62. V.
Indiligens. 656. D.
inducere se vallis. 312. D.
inducere galeas. 57. & 347. V.
Inferior est infirmior. 342. D.
inferre causam. 744. D.
inferre causam, moram. 46. V.
infilare, significat amicare aut velare.
470. Voss.
infirmitas virum. 276. D.
insuere oceanum. 102. D.
insule, velamenta de lana in modum
vittarum facta. 469. V.
insula, quasi inferula, dicta ab in-
fra. 470. V.
insula & vitia, licet idem non sint,
ponuntur tamen pro eodem. 469.
V.
insulas, Scaliger ab *insilando* deducit.
470. Voss.
injicere aggerem alveo, eumque ob-
struere. 540. V.
iniqua pugnandi conditio. 214. V.
inpalam. 495. D.
inscientia pro incitia. 113. D.
in orbem se recipere. 635. D.
insecutus *passive*. 722. D.
insidia pro insidiatoribus. 347. D.
insignia. 29. V.
insistere rationem. 107. D.
insolens insuetus. 494. D.
interior Gallia, pro ultior. 67. V.
interire de rebus inanimis. 432. D.
interius, quod ab extremo remotum
67. D.
inutilis i. e. noxius. 655. D.
Jovis, proprium nomen est *Thor*, i.
e. tonitrui. 226. V.
ire per angustias. 13. V.

Italiam venit, pro ad Italiam. 11. V.
iter in aliquam provinciam facere.
91. Voss.
jubeo, apud Latinos nullum casum re-
git nisi cognata significationis no-
men addatur, ut: *jubeo jussorem*,
590. V.
jubere militibus. 590. D.
jugulare aliquem per casum fortis-
gii. 64. V.
jugulatio an Latine. 756. D.
Jura, mons fines Sequanorum ab
Helveticis dividit. 12. V.
juszurandum adactus. 306.
justitia pro clementia. 191. D.

L.

Laberius Durus, alii legunt La-
biens. 171. V.
laxa vestes inter poenas militares.
761. D.
Larinatii. 403. V.
Latrones. 744. D.
latus tegere. 645. D.
legati, i. e. nuntii populi Romani
103. Voss.
legionarii homines. 597. V.
legionum tribuni majores, cohorti-
um minores vocantur. 478. V.
Lemanus, lacus. 12. V.
leviter inflexum. 73. V.
Lexovii, vel Lexovii. 95. V.
Liberalia. 771. D.
libertatis, libertati, & libertate confir-
mare. 395. V.
librilia & libralia instrumenta. 322.
D.
lictorum & imperiorum provincia
plena. 534. V.
Lingua genus promontorii. 105. D.
lingua Germanorum ac Gallorum
longe diversa fuisse putatur. 4. V.
littera n in mss. codd. saepe videtur
vocibus inserta, ex. gr. *thesauri*,
torrens, *quotiens*, &c. 466. V.
longe peritissimus alicujus rei. 117.
V.
longinqua consuetudine uti. 58. V.
longinquum pro diuturno. 183.

longa

ET VERBORUM.

longius urbe & longius ab urbe. 527.
V.
longius furcisque ab opere remove-
ri. 469. V.
Lucanus, an legerit commentarios Ca-
saris. 529. D.
Lutarius Cadurcus, Luterius & Lutarius
reperitur. 259. V.
lumen compressum inter muros aut
tectum, *vallende licht* vocamus
466. V.
Lunatus. 729. D.
lustrare civitatem. 222. V.

M.

Magno sui cum periculo dejecti
149. V.
magnum argenti pondus expositum
588. V.
magnus omnium incessit timor ani-
mis. 485. V.
Malacia. 109. D.
Male parvus. 747.
malefici vox, non temere apud histo-
ricos reperitur. 50. V.
Malleoli. 614. D.
mandata deferre ad aliquem. 524.
V.
Mandubratius, aliis Androgoris. 174.
V.
Manipuli XXX. in singulis legionibus
757. D.
Manipulo unicuique erat signum suum
757. D.
manum dare, h. e. cedere, victorum
instar. 184. V.
Mars, nuncupabatur *Hesus*. 225. V.
Massiliensibus sexcenti Senatores
413. V.
Massiliensium xv primi, *πρωτοι*
vocantur. *ibid.*
mataras ac trajulas subijcere. 31. V.
μασιν ac *μαλιν*, panicum. 480. V.
Melodunum. 302. D.
Mercurium Galli *Wiodam* appella-
runt, unde & nos hodie diem
Mercurii *Wodensdagh* appellamus
224. V.
Metiosedum. 302. D.
Metropolitum, pro Metropolitanorum
577. V.

miles, pro pedite. 191. V. milis a-
lacer qui tamen iussa ducum in-
terpretari quam exequi mallet. 48.
V.
miles legionarius. 675. D.
militaria signa conferre. 265. V. mi-
litaria signa tria sunt: *vexillum*,
classicum, *teffera*. 82. V.
milites ad pugnandum alacriores
efficere. 121. V.
militia tria sunt genera. 407. V.
militum corona cingere opus ali-
quod. 310. V.
minuere & augere animos. 121. V.
Minutatim Latine. 727. D.
miserari magnum periculum. 46. V.
missio ignominiosa. 708. D.
mittere pila, pro emittere. 31. V.
mittere sortes. 64. V.
mittere telum. 99. V.
μνησιον, monumentum. 479. V.
modium & modius. 694. D.
moliri, est movere. 42. V. unde mo-
liri agmen, classem, &c. *ibid.*
moli cibaria, id est molitum fru-
mentum, sive farina ad pinfen-
dum utilis. 10. V.
Mona insula, Jorrandi est *Memna*
167. V.
monumentum est, quod mortui cau-
sa edificatum est. 479. V.
more & exemplo populi Romani
14. V.
moritasque Deus Gallorum. 202. D.
mos, pro exemplo. 14. V.
Movere Simp. pro movere castra
671. D.
mulieres vates, inter Deas habitae
60. D.
multitudinae suorum aciem premere
62. V.
Municipia & colonia jus suffragiorum
habebant. 373. D.
Murales falces. 108. D.
Myoparones. 641.

N.

Nantuates, pro Antuates. 125. V.
Nasidianae naves. 464. V.
nata prava atque deformia. 126.
V.

Lll;

natura

INDEX RERUM

natura & virium infirmitas, *pro* naturalis vir. inf. 276. V.
 naturalis moles 542. V.
 naves pellibus tectæ 517. V.
 naves, solido robore intextæ, cavernisque pravalidis obduratæ 106. V.
 navicula parvula 595. D.
 navim remulco abducere 541. V.
 navium facultatem habere 516. V.
 navium duo genera: *testæ* & *instratæ*, illæ pellibus, hæ ligno 117. V.
 necari igni 9. V.
 necessario cogi 24. D.
 necessitas & necessitudo idem 374. D.
 negotiandi causa alicubi consistere, *h. e.* morari, degere 257. V.
 Nervii, longissime ab omni cultu absunt 69. V. omnium ferocissimi. *ibid.*
 nihil *pro* non 674. D.
 Nilus 608.
 nobilis domi 624. D.
 nomini multitudinis *singulari* adjicitur verbum plurale 463. D.
 non modo, *pro* non modo non 357. D.
 notus, *pro* peritus 746. D.
 numerales notæ unde fluxerint 153. D.
 Numidæ equis utuntur sine frænâ 714.
 Numidæ equites jaculis tantum armati 75. D.
 Numidæ equites divitibus assumbantur ad iter 674.
 nummus arcus 165. V.

O.

Oblatus ducibus terror 446. V.
 obstructum esse aliqua re 13. V.
 obtinere 24. D.
 ad Oceanum versus, plena locutio, a III rō ad omittunt 242. V.
 occupare angustias castrorum 568. V.
 occupare 599. D.
 oculi pudoris sedes 439. D.
 omnium è conspectu remotis equis

31. V.
 Opera res gesta 412. D.
 Orare cum aliquo 401. D.
 orationes, *pro* oratoribus 534. V.
 orbem cum corona Mottomannus confundit 110. V.
 Oricum venire & ad Oricum venire, 539. V.
 origo Cæsarei nominis 1. V.
 otium pax & tranquillitas 386. D.
 otium consilii maxime contrarium 487. V.

P.

de **P**ace legatos mittere 521. V.
 pactiones colloquuntur. *ibid.*
 pagus *ῥαγε* 18. D.
παυράνα, remulcus 540. V.
 palam loqui de ditione 495. V.
 palangæ 469. D.
 palma viridis Trallibus in æde Victoria, sub Cæsaris statua inter coagmenta lapidum enata 597. V.
 panicum vetus 480. V.
 panivicium, quod homines loco panis utuntur *ibid.*
 paratissimæ arque omni armorum genere instructissimæ naves 107. V.
 paratum esse ad aliquid 10. V.
 parendo potius commilitones, quam imperio ducum sciscitando res militares continentur 48. V.
 parma elephantino tergo crecta 3. V.
 pars ea hostium minime firma 62. V.
 parvulo detrimento locum relinquere 200. V.
 pedestria prælia, prima inter mortales fuere 163. V.
 pedestris *pro* terrestri 624. D. 631. D.
 perducere murum ab hoc ad illum locum 12. V.
 per fidem 56. D.
 perfidia & simulatione eadem uti 135. V.
 peritus usu &c. 586. D.

per-

ET VERBORUM.

percurrere *pro* prorumpere, perturbare *pro* proturbare 122. V.
 perseverare cursum 677. D.
 persuasum sibi habebant, insolens locutio 98. V. sed *persuasum* mihi est, veteres dixerunt *ibid.*
 perterriti cives Romani 476. V.
 pertinere *pro* pertingere 6. D.
 pervolvere historias 3. V.
 pes pede premitur 771. D.
 M. Petrejus, & Petronius legitur 294. V.
 Pharsalus, locus sic appellatus, in mss. vero plerisque legitur Pharsalia 507. V.
πυρρῶν, pressorium, vel torcular. 466. V.
 pila conjicere 548. V.
 pila præpilata 723. D.
πυρρῶν Celtæ 133. D.
πυρρῶν, non semper sunt machinæ bellicæ, sed etiam simpliciter *asserens*. 287. V.
 pondere intractabili fieri 3. V.
 ponere in naves 515. V.
πυρρῶν, nullius pretii, nec aspectu, nec incessu pulcher 126. V.
 pontones, genus navium Gallicarum 531. V.
 populare 779. D.
 porrecta plana 81. DD.
 porticus *pro* vinea 4559. V.
 portorium 96. D.
 portus ab Africo tegebatur, ab Austro tutus non erat 5528. V.
 possidere in auro vell argento plus quam 1x sestertium 502. V.
 posteritatis & periculi rationem habere 394. V.
 potentatus 37. D.
 potiri castellum 694. D. 735. D.
 præcipere, antecapere 533. D.
 præesse magistratui 23. V. summæ rerum *ibid.*
 prætueretur 293. D.
πρᾶσιν, auxilia & subsidia, tria diversa sunt 345. V.
 præsidium *pro* castello 547. D.
 præstare aliquem *i. e.* antecellere 335. D.
 Prætextatus puer 650.
 preces *pro* execrationibus 141. D.

πρῆσιν, pressoribus, prehenzionibus, promiscue legitur in Cæf. codd. 466. V.
 pressiones, sunt ligna illa quæ vestibus subiciuntur, ne vestes depriant terram 466. V. pressiois forma *ibid.*
 pressura quadam lumen in ades devolvere 466. V.
 pressorium, *pro* torculari 466. V.
 primæ legionum cohortes ex viris fortissimis factæ 171. D.
 primores ordines, & primorum ordinum centuriones sunt, *ordinum* ductores 398. V.
 primus hastatus 424. D.
 primum militiæ vinculum est religio & signorum amor, deserendi nefas. 439. V.
 Princeps 19. D.
 Principatus 8.
 pristinus dies, *pro* eo qui proxime antecedit 136. D. 444. D.
 privato consilio prateriri 387. V.
 procul oppido & procul ab oppido 527. V.
 prodere memoriam 20. V.
 prælium detrectare 509. V.
 poena militaris laxa vestis 761. D.
 prohibere aqua, prohibere ingressu 453. V.
 projectis igitur missilibus, res gladiis acta est 62. V.
 promuscis & proboscis 731. D.
 promulgare legem 523. V.
 pronuntiare cum misericordia fletuque 471. V.
 properare & festinare differunt 661. D.
 Propratore 28. D.
 propria & expedita victoria 568. V.
 proprius, *i. e.* perpetuus 418. D. 568. D. 690. 714. D.
 propter mare &c. 695. D. 724. D.
 prorumpere vallum 122. D.
pro sano &c. facere 161. D.
 prosequi, *pro* persequi 122. V.
 proventus *pro* successu 277. D.
 Provincia *πρωτεύουσα* Romanis Gallia 5. D.
 Provincia forma 56. D.

pro-

INDEX RERUM

proximus mari Oceano 101. V.
πρόξινος, reges terræ, storia, matta
 465. V.
πυρρὸν sagulum imperatori 325. D.
 711.
 pulsus regnis, pro regibus 534. V.

Q

Quam in partem fors obtulit 83.
 V.
 quantum magnum, phrasis usitata
 182. D.
 quod id, more antiquo pro, cui id
 486. V.
 quoriscunque nomina singularis &
 pluralis numeri connectuntur, vi-
 ciniori respondemus 477. V.

R

Rangiferum, triplex habet cornu
 236. V.
 raptim atque turbate; non ruptim
 383. V.
Rascipolis, *Rascupolis*, *Rhescuparis*,
 variè apud autores 505. V.
 receptui consulere 567. V.
 recipere se aliquò 566. V.
 reclinare ex consuetudine 237. V.
 Redigere pro reddere 90. D.
 referre ad populum 388.
 Reges de rege & regina 630. D.
 rei eventum experiri, inluta phrasis
 antiquis scriptoribus 99. V.
 rei frumentariæ magnopere timere
 572. V.
 Reipublicæ hostis est, qui affectat
 tyrannidem 9. V. familiæ, qui
 dominum tollit *ibid.*
 religare axibus 465. V.
 religio, pro metu 248. V.
 religio, pro sacramento 439. V.
 remos detergere, est, distorquere,
 seu trahere in partem contrariam
 431. V.
 Rempubicam administrare 476. V.
 remulus, quid? unde derivetur,
 quotuplex, ejusque forma 541. &
 542. V.
 renuntiare alicui aliquid ex auctori-
 tate 414. V.

reponere arma 472. V.
 representare, est ante diem facere
 50. V. sic solutionem *representat*,
 qui pecunias ante diem numerat
ibid.
 Representare 659. D.
 rescribere ad equum 52. V.
 reservari in aliud tempus 9. V.
 rhenonum descriptio 231. 232. V.
 Rhenus bicornis 133. D.
 Rhodanus, fluvius 13. V.
 Rodogune, filia Xerxis Persarum re-
 gis 200. V.
 Romani iter facientes, galeas ple-
 rumque pectori aut tergo appen-
 das gestabant 84. V.
 ruptim, i. e. sine ordine 279. V.
ῥυπαρίων, funibus trahere 541. V.
 Rutheni duplices 261. D.

S

Sabura an Saburra scribendum 496
 V.
 sacramento rogare 206. V.
 sacramentum dicere 485. V.
 sacramentum, mensa & sale concii-
 liatum 58. V.
 sagulum album aut purpureum im-
 peratori 325. D.
 sal indicium perpetuæ & incorruptæ
 amicitiae 58. V.
 salis pactum Hebræi vocant, æternum
ῥαδὺς, *ibid.*
 saltus Castulonensis 416. V.
 salutem fuga petere 490. V.
 Santones, & Santoni dicitur 68. V.
 sarcire, est integrum præstare 206. V.
 sarmenta virgulaque colligere 112.
 V.
 sartus, pro integer 207. V. hinc *sar-
 ta tella* conservare, *ibid.*
 satisfacere alicui per æstimationem
 possessionum 501. V.
 Scaldis, flumen 243. V.
 scaphæ contextæ 517.
 scopulis contineri 106. V.
 scuta picturis vel aliis insignibus
 ornata Rom. milites habuere 84.
 V.
 scutula, est virga 542. V.
 scutum elephanti corio extentum
 Y.

ET VERBORUM.

3. V. natura acceptum imbrem,
 tanquam spongia ebibit *ibid.*
 sectio 94. D.
 secundum flumen 301. D.
 Sedussi, Germani fuerunt 61. V.
σείραχθες, oneris excussio 502. V.
 Senatorii ordinis esse 402. V.
 sententia consilii 519. V.
 sentinæ vitia 530. D.
 servi ad militiam vocati manu mit-
 tebantur 510. D.
 Servitia, servii 732. D.
 servus, quod dominum jugulasset,
 vivus combustus est 9. V.
 Servus homo 403. D.
 Sessuvii, ab aliis vocantur *Lexovii*,
 94. V.
 sessuvii an populus 94. D.
 sexies seni dies 523. V.
 P. Sextius Baculus, ab aliquibus viris
 doctis emendatur, *Bibaculus* 87. V.
 P. Sextius Baculus, aliis, *Pacuvius*
 100. V.
 sibi pro illi 372. D.
 signa militaria 29. V.
 signa ab aliquo ad aliquem trans-
 ferre 404. V.
 signum pronunciare, pro dare 344. V.
 signum suum erit cuique manipulo
 757. D.
 simulare rei frumentariæ angustias
 49. V.
 simulationem angustiasque iterum
 conferre 48. V.
 siqua facultas est 399. V.
 solvere sine usuris crederet pecuniam
 523. V.
 sonus tympanorum Pergami abditis
 delubris editus 596. V.
 sopiri 600. D.
 sortibus consuli, mos fuit Germa-
 norum 64. V.
 spatium interponere ad recreandos
 animos 572. V.
 spe præmiorum atque ordinum evo-
 cari 407. V.
 species pro prætextu 371. D.
 spectacula &c. pro spectatoribus 347.
 D.
 spem vultu simulat, premit altum
 corde dolorem 47. V.
 sperare, *ἀνέσπεος*, pro timere 48. V.
 spicula arsisse unde potuerunt 703.

D.
 statio incommoda 481. V.
 Stativa castra 536. D.
 Statius Murcus, & Statius Murcus 517.
 V.
 storea, nomen habet *ἀνὸ τῆς στέρας*
 465. V.
 subicere scutulas 542. V.
 subministrata auxilia 141. V.
 subodorari aliquid difficultatis 134.
 V.
 sub pellibus i. e. tentoriis 124. D.
 subruere murum 72. V.
 subsidium sibi in fuga ponere 76. V.
 succiduus, a succedendo, unde suc-
 cedaneus 191. V.
 fudes stipitesque præcutos defigere
 408. V.
 Suevorum pagi centum 45. D.
 sui iudicii rem non esse 394. V.
 sui i. e. suæ partes 616. D.
 suo loco i. e. commodo 22. D.
 Supercilium, locus eminentior 711.
 D.
 Superior ætas i. e. provectior 462. D.
 supprimere i. e. morari 422. D.
 summa rerum præesse 23. V.
 summa velocitatis pedites 359. V.
 supplicia, pro supplicationes 222. V.
 supplicium fumere 252. V.
 sustinere aciem 587. V.
 Syllanus senatus plures aliquanto
 quam quadringentos homines ha-
 buir 381. V.

T

TAbernacula protecta hadera 588.
 V.
 tamen i. e. tandem 347. D.
ταξίαρχος, evocatus 406. V.
 tellæ naves 428. D.
 Tellusagum terra, postea *Franconia*
 dicta 234. V.
 tellum & pavementum, opposita
 596. V.
 telum tormento missum 553. V.
 tempus æstivorum, pro æstivum 334.
 V.
 tendere manus, propriè deditio-
 rum mos erat 184. V.
 tendere tabernacula, est erigere 580. V.
 tentare transitum 13. V.
 tentoria sub pellibus 124. D.

ter-

INDEX RERUM

terti dies, *i. e.* sereni 431. V.
 terrestres copia sunt, quæ in hostem
 ducuntur 517. V.
 terrestria proelia, *pro* pedestria 163. V.
 tesseraui, qui tesseram per contuber-
 nia militum nuntiant 82. V.
 testudo pedum *ix.* 459. V.
 Teuto, teutonius 131. D.
 Tentones, seu Tentonos, utrumque pro-
 bum 68. V.
 theatrum 695. D.
 Thessalia nulla fuit civitas, quin
 Casari parerent atque imperata
 facerent 477. V.
 timor auget licentiam 489. V.
 timori magis quam religioni consu-
 lere 439. V.
 Titurii nomen veteri nummo inscrip-
 tum 184. V.
 togipurium, *pro* toga pura 480. V.
 torque aureo & annona duplici do-
 natus est Antonius C. F. Flavi-
 nus 555. V.
 traducere naves remulco, *over-win-*
den, aut *over-toomen* 541. V.
 transducere legiones 484. V.
 transcribere 52. V. qui indiget ar-
 mis, capiat, & à cohortis præ-
 fecto in nostrum ordinem trans-
 scribatur *ibid.*
 transportare eques 503. V.
 tribuni sunt duplices, legionum scil.
 & cohortium 478. V.
 tribunus major per epistolam sacram
 Imperatoris iudicio destinatur,
 minor tribunus provenit ex labore
 478. V.
 triclinia strata. 588. V.
 Trinobantes prope firmissima e-
 rum regionum civitas, legatos ad
 Casarem mittunt 478. V.
 tripartito adire 32. V.
 Trojanus equus qualis 92. D.
 tumultuarii milites 632. D.
 tunicas facere ex coriis 546. V.
 Tuticanus, eques Rom. 569. V.
 tyrannus honestæ appellations.
 657. D.

V. Agandi latrocinandique libera
 facultas 356. V.
 L. Valerius Praconius, legatus, exer-
 citu pulso interfectus 114. V. no-

men hoc varie legitur *ibid.*
 Vallum 748.
 Vallus 561. D.
 Varo 645. D.
 vasa militari more conclamare 437.
 V.
 Vedeliacus, Valetiacus & Valatini le-
 gitur 279. V.
 velle, *pro* bene velle 25. V.
 vendere sub corona 110. V. sub hasta
ibid.
 Venetorum, gens Galliarum olim po-
 tentissima, ne nomen quidem aut
 vestigium ullum extat 102. V.
 venire in complexum alicuius 509. V.
 Venire in conspectu 350. D.
 Vercingetorix, magnum victoriæ decus
 327. V.
 versura unciaria 502. V.
 vetere detrimentum in bonum 571. V.
 vertere, signif. neutra 198. D.
 Vertiscus, & Vertutius legitur 341. V.
 vestigium temporis 275. V.
 veterana legiones quæ 404. V.
 vexilli propositio, insigne fuit con-
 currendi ad arma 82. V.
 viarum atque itinerum dux, appel-
 labatur Mercurius 224. V. item ue-
 goriator *ibid.*
 vim suorum defendere, insolens lo-
 quendi genus 600. V. *vis suorum*,
pro vis suis inlata *ibid.*
 vineæ, non vineæ, in plurali 459. V.
 vineæ altæ erant pedes octo 468. V.
 vineas agere 77. D.
 virgis caecos securi percutere 571. V.
 unciaria lex 502. V.
 Unus, quidam 195. D.
 voluntas, *pro* benevolentia 25. V.
πομπηστα 3. D.
 urbis direptione permoveri 469. V.
 urbiū copia sunt, quæ præsidia aut
 garnisonem appellamus 517. V.
 uri, agrestes boves sunt in Germania,
 habentes cornua in tantum pro-
 tensa, ut regis mensis insigni ca-
 pacitate ex eis gerula fiant 238. V.
ursus Numidicus, Plinio est *les* 2. V.
 usuræ nomine numeratum aut per-
 scriptum esse 502. V.
 usus pro commodo 142. D.
 uterque utrique 607.
 Utricenses Caesaris amicissimi 494. V.

F I N I S,

I N D E X AUCTORUM VETERUM,

Qui in notis emendantur, aut notantur.

Albinovanus (Pedo) emen-
 datus G. II, 25.
 Appianus tentatus C. I, 30.
 — emendatus C. III, 1. 5.
 12. 84. 104. not. ad fragm.
 p. 786.
 Arnobius emendatus G. VI,
 42.
 Capella (Marcianus) emenda-
 tus G. II, 17.
 Celsus (Julius) emendatus G.
 II, 4. 5. IV, 12. VII, 11.
 VIII, 10. bis. Af. 2. 87. no-
 tatus G. I, 31. VIII, 6. Al.
 70. Af. 32. vulgata lectio de-
 fensa G. I, 49.
 Chalcidius emendatus Af. 60.
 Cicero tentatus C. III, 104.
 vulgata lectio defensa G. I, 8.
 13. 22. V, 55.
 Curtius emendatus G. I, 15. VI,
 19. vulgata lectio defensa G.
 I, 49.
 Dion Cocceianus emendatus G.
 III, 13. V, 48. Al. 72. nota-
 tus G. I, 5. C. I, 78.
 Dion & Cæsar conciliati G. III,
 14.
 Eumenius notatus G. VI, 12.
 Eutropius notatus Al. 70.
 Felix (Minucius) emendatus G.
 III, 1. C. I, 66. vulgata lectio
 defensa G. I, 12. VI, 34.

Festus emendatus C. II, 12. no-
 tatus G. I, 12.
 Firmicus (Julius) emendatus G.
 I, 54. vulgata lectio defensa G.
 VII, 78.
 Florus emendatus G. V, 22. C.
 III, 88. notatus G. III, 13.
 15. 21. V, 58. VII, 1. 89.
 vulgata lectio defensa G. V, 13.
 Frontinus emendatus C. I, 66.
 III, 88. 89. 94. Af. 44.
 Gellius (Aul.) notatus G. I, 15.
 Glossæ vet. emendatæ G. VII,
 73. C. II, 2. 9.
 Gratius emendatus G. I, 49.
 Joannes Sarisberienensis emendatus
 not. ad fragm. p. 195.
 Isidorus Hispalensis emendatus
 G. VI, 21. C. III, 29. Al.
 43.
 Justinus Martyr emendatus G.
 III, 1.
 Justinus (Juniani) vulgata lectio
 defensa C. III, 83.
 Lactantius emendatus G. II, 19.
 III, 19.
 Livii vulgata lectio defensa G. I,
 46. C. III, 98.
 Lucanus vulgata lectio defensa G.
 VIII. Præf. C. III, 26.
 Mamertinus (Cl.) emendatus
 C. I, 39.
 Martialis emendatus C. III, 93.
 Ma-

- Maximus (Valerius) emendatus C. III, 105.
 Melæ (Pomp.) *vulgata lectio* defenſa G. IV, 24.
 Obſequentis (Julii) *vulgata lectio* defenſa G. V, 55.
 Oroſius (Paul.) notatus G. II, 4. V, 42. emendatus C. I, 18.
 Paterculi (Velleii) *vulgata lectio* defenſa C. I, 4.
 Petronius emendatus G. V, 29.
 Plutarchus notatus G. II, 10. 26. emendatus G. IV, 1. Al. 72.
 Polyænus notatus G. I, 10. 12.
 Ptolemæus (Cl.) emendatus G. IV, 1.
 Seneca Philoſ. emendatus G. IV, 4.
 Servius notatus G. VI, 28. C. III, 44. Af. 36. 91.
 Severus (Corn.) emendatus G. II, 19. IV, 20. VIII. pref. *vulgata lectio* defenſa G. IV, 25.
 Severus (Sulpicius) emendatus G. II, 33. C. III, 40. bis. tentatus C. VII, 61. *vulgata lectio* defenſa G. VIII, 8. 49. C. III, 28.
 Silius Italicus ſuppoſitiis verſibus liberatus G. II, 33. emendatus G. III, 12. 20. VII, 27. C. III, 20. *vulgata lectio* defenſa G. VIII, 19.
 Siſenna apud Nonium emendatus C. III, 67.
 Spartianus tentatus G. I, 8.
 Statius emendatus G. VII, 1.
 Strabo notatus G. III, 13. VII, 4. emendatus C. I, 38. Al. 61.
 Tacitus & Cæſar conciliati G. I, 12. *vulgata lectio* defenſa G. III, 26.
 Tatianus emendatus G. I, 15. VIII, 47.
 Terentii *vulgata lectio* defenſa C. I, 41.
 Tibullus emendatus C. III, 40.
 Vegetius emendatus C. I, 66. III, 40.
 Vitruvius emendatus G. V, 14.

F I N I S.

L E C T O R I

S

J. G. GRAEVIUS.

Um mecum ageret anno ſuperiore, nomine Societatis Amſtelodamenſis, Henricus Boomius, vir ſpectata fidei & induſtria, de Julii Cæſaris editione nova, quam dare conſtituiſſet, ei oſtendi Dionyſii Gerardi Joannis F. Voſſii notas & obſervationes in Cæſarem ſervari ab ejus patruo, Viro Nobiliſſ. & Ampliſſ. Gerardo Joanne Voſſio, Senatore ſuprema Curia Flandriae, quæ eſt editionis fœderatorum Belgarum; nec me dubitare, quin hujus lucubrationis copiam ei ſit facturus Vir humaniſſimus. Iſtius voti non longe poſt compos petiit à me ut, quem in muſeo meo viderat, Julium Cæſum, ut vocatur, de vita & rebus Julii Cæſaris ſecum communicarem, quem librum eſſe rariſſimum intellexerat, cum in nulla Gallia bibliotheca, illum reperiri teſtatus ſit Joannes Godwinus V. Cl. Profeſſor Regius, in editione Cæſaris in uſum Sereniſſ. Delphini adornata. Nam cum is diſputaſſet de Florridi Sabini & Ludovici Carrionis opinione de commentariis, quos habemus de bello Gallico & Civili, ac ſi illi falſo Julio Cæſari tribuerentur, cum illorum parens ſit Julius Cæſus, quia hinc adſcribantur in nonnullis Mſſ. ut & à Joanne Salisberienſi, Vincentio in ſpeculo, auctore Margarithæ poëtica, qui nonn pauca ex Cæſare deprompſerint, quæ Julio Celſo adſignent, ſubjicit, hunc ſcrupulum ſibi exemiſſe Gerhardum Joannem Voſſium. Eum enim docere Celſi commentarios diς Δε παραδωκν à Commentariis Cæſaris diſſerre, ut ſciunt, verba ſunt Voſſii, qui cum Cæſare contulerunt editionem Celſi anni M CCCC LXXIII. paulo poſt ſubnectit his Godwinus: Ego vero fœtator me ejusmodi Celſi editionem anno CIO CCCCLXXIIII factam, quamvis ſedulo in celeberrimis Bibliothecis requiſitam non inveniſſe. Accipis igitur nunc hic illos quaſeſitos, & à multis viris doctis expetitos Julii

Mmm

Celſi

AD LECTOREM.

Celsi commentarios. Nam hunc indicem magni Vossii auctoritatem secuti praefixerunt, quamvis nec in fronte illius, unde hac prodit, editionis auctoris nomen, aut ipsius libri & ejus argumenti inscriptio conspiciatur, nec in calce, in qua tantum legitur: Explicit liber. Deo gratias. Anno Domini cccccc LXXIII, ut rectius scriptorem hujus commentarii Dionysius Vossius anonymum vocet. Certe Julius Celsus in illo laudatur, ut Celsi esse non possit. Nam cum is commemorasset cladem Romanae legioni ab Ambiorige illatam: admonuisse, inquit, lectorem vellem, quod Suetonius Tranquillus, auctor certissimus, Germanorum hoc in finibus accidisse ait: Julius autem Celsus comes, & qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum censet. Meminit etiam Celsi in aliis locis, inprimis in illo, ubi narrat Casarem Bibracte hiemare constituisse, de quo ipse Caesar agit in Commentarii septimi de bello Gallico fine. Hic, inquit, incipit octavus Commentariorum liber quem fecit Julius Celsus; septem autem primos & usque ad hunc passum fecit ipse Caesar, quamvis hic actor (leg. auctor) aliquot in locis contradicit, & male Cicerone teste, & ipso Celso in prologo suo. Hac tamen non videntur ipsius anonymi esse, sed ab imperito homine adscripta, qui hunc anonymi librum credidit esse ipsos Caesaris Commentarios, cum anonymus Julio Celso illos tribuat ut ex verbis his videre licet, Julius autem Celsus comes, & qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum censet. Nam in Casare legimus, victoria illius Ambiorigem potitum esse in Eburonibus sui juris populis. Si anonymus est auctor illorum, quae de octavi libri scriptore apud illum prodita modo cognovimus, a quo suum commentarium in VIII libros divisit, ut Julius Caesar. In editione tamen vetere nulla est librorum distinctio, quam hic ut in aliis sumus secuti. Sed quicquid sit de scripto & auctore, liquet utique anonymum esse, quem Vossius Julium Celsum vocat, quo auctore ignoro, nisi forte, cum legisset, libri octavi scriptorem haberi Celsum, ut vidimus, nec tamen alius esset illius libri auctor, quam qui sit pra-

AD LECTOREM.

2

praecedentium, quod nemo iverit inficias, qui vel dictionem vel sententias attentius consideret, animum induxerit ut crederet totius hujus operis conditorem esse Julium Celsum. Fuit autem anonymus hic Christianus. Laudat testimonium sancti Augustini de morte voluntaria Catonis, & non raro damnat & irridet gentilium, Romanorum praecipue in auspiciis & sacris superstitionem. Nulla in illo antiquitatis sunt vestigia. Quin vix quadringentorum, summum quingentorum annorum aetatem fert. Nam, ut omittam alia, Morinos dicit suo tempore Flandros appellari, & Reges Germania Caesares. Quamvis vero Julii Celsi non sint hi commentarii, si ulli unquam Celsi commentarii exstiterunt, de quo valde dubito, ac non potius decepti sunt omnes, alii, qui emendatorem operum Caesaris Julium Celsum habuerunt pro illorum auctore, alii, qui hunc anonymum crediderunt & Celsum illum, qui saepe laudatur à scriptoribus, qui ante trecentos annos vixerunt, quorum supra meminimus, quia, ut in editione vetusta nostra liber octavus Celsi nomen gerit, sic forsitan in nonnullis manuscriptis codicibus omnes libri hoc nomen ostentarunt, quod viri docti observarunt in Caesaris quoque commentariis manuscriptis; sunt tamen digni hi anonymi commentarii, qui ex istis latebris in celebritatem protrahantur. Sic enim satisfiet eruditorum desiderio, qui olim eum videre gestiunt, inter quos fui Vir probitate, doctrina, & cum superesset studio benemerendi de praclaris artibus, illarumque cultoribus in primis nobilis Emericus Bigotius, cujus epistolam ante multos annos ad Nicolaum Heinsium datam legi, in qua petebat quaedam sibi ex hoc anonymo describi, optabatque totum aut solum, aut cum Julio Casare, si quando typis iterum mandaretur, publicari, ut scrupuli nonnullis à Sabino & Carione injecti, inter quos & Tanaquillus Faber fuit, ex animis hominum penitus evellerentur. Nec equidem indignus est anonymus hic lectione, cum multas graves sententias aspergat, quae lectorem possunt erudire, ut non est in cognoscendis causis, cur quaeque gesta sint, obtusus, nec inutilis aut legentibus aut edentibus Casarem. Non fuit enim imperitus rerum humanarum,

nec

AD LECTOREM.

nec pro capto illius ætatis indoctus, quippe qui in scriptis Tullianis, præcipue in epistolis ad Atticum minime fuerit hospes, ex quibus non pauca excerpfit, quæ faciunt ad Iulium Cæsarem defendendum, quem admiratur unice, & ad refellenda quæcunque in illo criminabantur. Editio illa unica anni MDCCC LXXIII mendis infinitis inquinatur, & præcipue fœdissime decoratur compendiis syllabarum & vocum, quæ illius temporis librariis & primis typographis erant familiaria. Præter hæc expressimus eam in omnibus fere, intactosque reliquimus errores sive scribarum sive auctoris in orthographia vocum, tam hominum & locorum, quam aliarum rerum, quæ facile poterant emendari, ut Lector hanc editionem legens se primam legere sciat. Conjecturas & correctiones, quas exigebat sententia, singulis paginis subjecimus. Speramus hujus libri paucis cogniti, Simlero certe & Gesnero, diligentissimis illis librorum indagatoribus ignorati, nec in bibliothecis locupletissimis Gallicis reperi, ut in dubium vocaretur, num unquam extitisset, aut lucem vidisset, editionem non ingrati futuram hominibus belle curiosis. Vale. Anno MDCXCVII.

JULII CELSI COMMENTARII DE VITA JULII CÆSARIS.

JULII CELSI
COMMENTARII
DE VITA
JULII CÆSARIS.

Quum Cl. J. Daviesius in notis ad Cæsarem ubique secutus sit editionem J. Celsi Londinensem; his in margine notis numeralibus ejusdem editionis paginas annotare visum fuit, ne ad aliam editionem recurrere lector cogatur.

Aji Julii Cæsaris dictatoris exordia, ut plera- 7
que mortalium fragilia: progressus magnifici:
finis præceps. adolescens haud sane fuit dives,
quamvis nobilissima de stirpe. Siquidem ab ipso
Romanæ urbis initio & ante urbem conditam
præclarum nomen Juliæ gentis invenio. Accessit ad dome-
sticam difficultatem intempestiva mors patris! qui illo an-
num ætatis sextum decimum agente obiit. Cujus aliquando
de nomine à meipso & ab aliis dubitatum memini. Credi-
turque quod ut solæ stellas, sic paternum nomen filii claritas
obscurasset. legendum tamen comperi (quod nescientibus pro-
do) patrem hujus I Lucium Julium Cæsarem fuisse. sed ut re-
vertar ad filium, accessit & quartana febris; iners tædium
longæque molestiæ, & omni febre periculosus Sullæ odium
dictatoris. qui civivili bello victor, tam crudelis vir, tam po-
tens jam tum Cæsarem inter adversarios numerabat, & de
illo loquens sæpe h his verbis & Pompejum & nobiles admo-
nebat: *Male præcinctum puerum cavete.* Etsi enim Cæsar 8
circa ornatum corporis multus esset, fluxe tamen cingeba-
tur; mos illa ætate reprehensibilis. unde est illud Ciceronis;
à quo dum post beilellum civile quæreretur, ut quid ita in ele-
ctione deerrasset, I Pompejum Cæsari præferendo: *præcin-
ctura, inquit, me dedecit.* His ille simul vexatus incommo-
dis;
M m m 2

dis; penè quotidie latibula permutabat, seque nondumquam ab inquisitoribus pecunia redimebat; futurus regum dominus ac regnorum. & tam diu hoc in statu fuit, donec MamerCUS Æmilius & Aurelius Cotta viri nobilissimi & affines ejus, Sullæ vero amicissimi; simulque Vestales virgines (quarum summa tunc erat auctoritas) multis ac validis precibus sibi veniam quæsierunt. ubi illud memorabile, quod cum Sulla diutius obstetisset, neque ullus peccandi modus esset; victus ad ultimum exclamavit, vel divino instinctu vel humana tantummodo conjectura; & vincite ait, atque habetote vobis cunctisque nobilibus hoc damnosum donum. Prædico autem vobis, * hic, quem enixe adeo saluum vultis, optatum partibus, quas vos mecum defendistis, quandoque erit excidio. Cæsari enim multi insunt Marii. Hæc sane minutiora viri hujus his fortasse profuerint, qui laboriosam adolescentiam degunt, ne desperent vigilando ac intendendo ad altiora conscendere! dum virum principem, tantis obfessum difficultatibus prima audiverint ætate. Militavit adolescens in Asia, Græciæque & Cilicia, fama nunc clara, nunc obscura. audita autem Sullæ morte, iterum novandarum spe trahente, Romam rediit. sed civili moru præter spem compresso, ne nihil ageret, Cornelium Dolabellam consularem ac triumphalem virum repetundarum accusavit. Quo judicio magnam sibi famam eloquentiæ, sed & multum quæsit invidiæ. quam ut leniret absentia, absoluto reo, rebusque undique citra vota fluentibus, in insulam Rhodum se conferre disposuit. simul ut otio operam daret ac literis, apud Apollonium & Milonem clarissimum tunc facundiæ præceptorem, sub quo Cicero ipse Romanæ princeps eloquentiæ didicisse creditur. Sed dum eo navigat à piratis captus, familiaribus omnibus, præter tres remissos ad redemptionis suæ pecuniam procurandam; mansit cum prædonibus dies circa quadraginta, non sine tristitia & indignatione gravissima. Cumque illi eum ex convictu familiaritate orta percunctarentur: quid eis si in sua potestate essent, faceret, respondebat jocanti similis se illos crucibus affixurum, idque ita fore jurejurando tacito confirmabat. Cum vero comi-

1. Lege, Marcus.

2. Lege, precandi.

* Interferitur hic qui in editis,

hoc est quum aut quantum, quod sententia respuit.

3. Lege, verum novandam.

4. Lege, Molonem.

mitibus ac servis Roma redeuntibus & quinquaginta talentis pro ejus pretio persolutis libertati redditus fuisset; classe illico conquesta illos attigit apprehenditque. In quibus jam tum secuturæ levitatis ac clementiæ gustum dedit. Nam cum & fontes plectere & juramentum servare fixum esset; modum excogitavit quo utrumque levioe supplicio completur. Itaque jugulari illos primum, post exanimis crucibus jussit affigi; nec per otium tamen publicas res neglexit. Mithridate enim Asiam infestante continentem transgressus, congregatis auxiliis, etiam præfectum regis Asia pepulit & provinciam conservavit.

His actis Romam rediit, primusque illi honos fuit tributus militum, in quo quidem imminutam à Sulla tribuniciam potestatem restituere summo studio nisus est. Inde quæstor ulteriorem sortitus Hispaniam, apud Gades in templo Herculis forte Alexandri Macedonis contemplatus imaginem, vehementer indoluit, quod cum ætate illa, quam ipse tunc ageret Alexander, in fines terræ famam sui nominis extendisset; à se nihil adhuc dignum gloria gestum esset. missionem igitur à senatu petiit, cupiens esse ubi majoris famæ materiam inveniret. Romam reversus foedo illico turbatus, est somnio, visus sibi dormiens cum matre concubere. Est hæc quidem una miseriarum humanarum: ut quamvis verum sit, quod ait Cicero, quodque de Homero scribit; & ejus plerumque ea videre dormientes de quibus sæpissime vigilantes sint soliti cogitare & loqui: tum illud quoque verissimum est, solere se quieti & homini ingerere visiones foedas ac turbidas & a somniantis anima peregrinas, ut quod nunquam vigilantes cogitarent, & quod potius quam facerent mori optarent, consopiti facere videantur, rejecta ad conjectiones visione. Illi, ut quorum vasrum fallaxque est artificium, extimatis credo viri moribus ac natura, consentanea interpretatione, magnalia, terrarumque orbis imperium significari somnio dixerunt, quod ea scilicet quam sibi subditam habuisset, nil esset aliud quam terra parens publica, sic, ut perhibent, ad amplissimam spem incitaverunt. Quod ego potius narro, quum sic ab aliis scriptum scio, quam

M m m 3

quod

1. Lege, lenitatis.

2. Lege, concubere.

3. Forte, homines.

4. Forte, hominum.

5. Lege & distingue, facere videantur. Rejecta ad conjectores visione, illi, ut.

quod verum credam, virum tanti animi, tantæque prudentiæ, ad immensam spem somnio inani, & nocturno fantasmate, aut omnino circulatorum ¹ fataciunculis incitatum; ad quam implendam quanto ingenio, quantis bellicis artibus, quantis laboribus, quantis denique rebus aliis opus fuisse quam somnio, quis non videt? Dehinc ædilis factus est. quo tempore in suspicionem magnam venit. non semel modo, sed pluries conspirasse creditur cum viris insignibus, ut totum statum reipublicæ perturbaret. Sed nunc seu poenitentia, seu metu, nunc morte conspiratorum effectu consilium caruisse. In ea ædilitate multa fecit ac magnifica ad ornatum urbis, quorum omnium ipse solus excluso collega populi gratiam consecutus, speransque nil sibi negatum iri, ¹ tentavit extra ordinem Ægyptum provinciam adipisci, quod Alexandrini regem suum folio dejecissent. sed ab optimatibus impeditus, ut quo poterat modo se de illis vindicaret, in illorum contemptum Gaji Marii novi hominis trophæa de Jugurtha scilicet & Cimbris ac Theutonis, quæ Sulla hostili superbia dejecerat, reparavit. Idemque dum quæstionem de sicariis exerceret, eos qui proscriptione Sullana relatis capitibus civium Romanorum ex ærario pecunias accepissent, quamvis legi Corneliæ tunc exemptos, pro sicariis duxit. quod & si adversariorum odio faceret, ² in se tamen iuste quidem ut arbitror faciebat. non enim potest naturæ legem lex humana evellere. Perdita spe Ægypti, pontificatum maximum petiit, non absque fluxu munerum ingenti. Ita jam tunc ambitio Romanum orbem invaserat: Jam pontificatus pecunia vendebantur, minus malum quod deorum erant. Qua in re non ipse sibi sufficiens, alienum non modicum æs contraxit. quod ipsum secum extimans, dum in campum candidatus mane descenderet, matri se deosculanti domum, inquit, *nisi pontifex non revertar*. Reverfus est autem pontifex duobus clarissimis competitoribus superatis, ætate licet ac dignitate præstantibus. Inde prætor factus est. quo tempore cum Catilinæ conjuratio erupisset, & complices scelerum tenerentur: universo senatu supremum in eo supplicium decetnente, solus est ausus suadere non morte illos affici expediens esse; sed publicatis bonis, per custodias municipiorum dividi ac servari. persuassetque fortassis; tantum omnibus terroris incusserat, invidiæque eis imposte-

1. Forte, vaticinioli.

2. Forte, ipse.

rum imminenti, si tales cives contra legem Porciam peremissent, ut Decimus Sullanus consul designatus sententiam suam, quam mutare ¹ prohibebat, interpretari non erubesceret, atque in sensum mitiorem fando reflectere. Denique alii atque alii inter ² certos Ciceronis consulis frater, eloquio capri, illius in sententiam ibant. poterantque scelerrimi cives linguæ unius a consilio poenam justissimæ mortis evadere, nisi Marcus Cato vir gravissimus oratione contraria pessimam in partem inclinatos animos erexisset. Extat utraque oratio apud Crispum Salustium temporis illius historicum. Neque tamen cœptis abstinuit, donec Romani equites ad præsidium senatus armati mortem sibi strictis mucronibus minarentur. Ita ut proximi metu poenæ omnes effugerent, paucique eum complexu togæque sinu obvolutum periculo mortis eriperent. Quo permotus non modo cœptum obmisit, sed ad tempus ipsam curiam intermisit. nec diu tamen valuit quiescere quominus tribuniciis procellis se ingereret. Itaque Cæcilio Metello tunc tribuno plebis novis legibus & collegium tribunorum & rempublicam perturbanti, non fautorem modo se præbuit; sed auctorem: novarum ubique rerum aucupans materiam, donec ab administratione publica jussu senatus uterque prohiberetur. Neque vel sic magistratum gerere & jus reddere destitit, donec in armis esse, qui eum vi cogerent parere senatui, deprehenderit. Enimvero tunc diuissis licitoribus clam discessit, statuitque tantisper pro tempore, ac rerum qualitate quiescere. Cumque certatim multi ad eum diebus proximis convenirent, ad lacestia præsidium dignitatis opem illi atque operam offerentes; seu modestia seu diffidentia recusavit, atque effrenatius instantes sobria oratione coercuit. quæ res ³ ea gratior omnibus, quo ab omni opinione remotior fuit, unde est effectum, ut senatus ei per illustres viros grates ageret; & in curiam evocato, ac verbis honorificentissimis collaudato præreptum restitueret magistratum. Non multo post graviore nunc etiam suspicionem laboravit. accusatus apud Nonium Nigrum quæstorem à Lucio Vettio quod fuisset inter complices Catilinæ, quia nulla major esse posset infamia. In senatu autem à Quinto Curio delatus, cui eo plus esse fidei videbatur, quo conjurationem illam ipse primus revelasset, ¹³

M m 4

atque

1. Forte, pudor prohibebat. Suet. ait | 2. Lege, ceteros.
cap. 14. quæ immate in ipse erat, | 3. Lege, et.

atque ob id decerni sibi de publico præmia meruisset, & hic quidem ex Catilina didicisse, alter se chirographum Cæsaris Catilinæ datum ostensurum afferebat. contumeliam hanc tantam, & tanquam acres livoris aculeos nullatenus perferendos ratus Cæsar, Ciceronem suæ innocentiae testem fecit. seque illi tunc consuli de ea ipsa conjuratione, quam loquimur, aliquid denunciassse monstravit. atque ita confutatis adversariis, ut decretis præmiis Curius privaretur obtinuit; Vectius vero ut pignoribus captis direptaque suppelleçili, gravi multa affectus pro rostris pene à concione discerpere-
 14 tur atque in carcerem mitteretur; similique constantia & Nonium ultus est, quando quæstor apud se prætorem, majorem scilicet potestatem passus esset accusari. Adhuc prætor Hispaniam petiit, & tanta erat viri illustris inopia, ut à creditoribus profectio ejus impediretur, nisi illos datis si-
 de jussoribus quietasset. Rebus autem illic gestis compositaque provincia festinanter, & successore non expectato ad consulatum pariter & triumphum rediit, sed cum legibus ambos simul assequi non liceret, omisso inprimis triumpho, consulatum maluit, rerum cupidus gerendarum. Comitibus quidem consularibus non collegam nactus quem volebat; obstante optimatum factione, cum Marco Bibulo factus est consul. Quem exorta postmodo quaestione legis Agrariæ, dissentientem foro armis ejecit, & de hoc in senatu queri ausum, nullo se ultorem, aut saltem cognitorem injuriæ offerentem, eo pavoris impegit, ut quisvis mallet esse quam consul, totoque tempore consulatus domi metuens latitaret, & siquid decernendum esset, per edicta decerneret, & Cæsar solus rempublicam gubernaret, nemine prorsus obstante; & siquis obstetisset, non tantum minis, sed factis exterrito. In quibus Marcum Catonem tantæ virum sapientiæ ac virtutis, actis obstrepentem suis, manu li-
 14 toris extractum curia, mitti fecit in carcerem. Quo euntem illum senatus omnis persecutus est, non aliter quam si unius in persona omnes capti viderentur. sunt qui dicant, vestem quoque velut in luctu publico permutasse. Qua quidem tanta veneratione ac pietate, nisi fallor, injuria carceris compensata est; ut optabile fuisse videatur Catoni sic in carcerem duci, unde mox sic educeretur. siquidem & hic se-
 natus

1. Lege, tamque.

2. Forte, hac senatus tanta consensio Cæsarem,

natus tanta consensione Cæsarem ipsum movit; utque ait Valerius, divini animi perseverantiam flexit. præter hæc Cæsar initio consulatus, sentiens contra se invidiam laborantem & consulibus a senatu provincias nullius laboris & gloriæ decretas, idque in se unum fieri cogitans, & ad suam, sicut erat, injuriam trahens, quod collegam scilicet ista non rangerent, atque incensus cupiditate vindictæ; Cneum Pompejum Magnum, tunc senatui infensum, quod Mithridate perdomito ad ipsius honores & silentiis habuisset, omni obsequio promereri studuit; utque solidior nexus esset Marci Crassi & Pompeji amicitiam vetusto odio interruptam ex consulatu, quem simul dissidentissime gesserant, refarcire nissus est, effecitque sollicito ac solerti ingenio, ut ipsi tres & qui republica unum essent; fore ratus, ut quod eis placuisset nullus infringeret. nec fefellit spes. utque amicitiam consanguinitate firmaret, filiam suam Juliam Pompejo conjugem dedit. & undique sibi adminicula coacervans, ipse Calpurniam L. Pisonis suecessuri sibi in consulatu filiam in matrimonium accepit. generisque ac foceri suffragiis fultus, ex omnibus provinciis Gallias atque Illiricum prælegit, amplissimam scilicet opum viam atque uberrimam materiam triumphorum: non quod senatus ei Transalpinam Galliam liberare daret, sed veritus ne a se negatum populus largiretur, & quod suum nollent munus fieret alienum. Nec dum invidia quiescente, jam & provectus in provinciam, accusatus¹⁵ ab æmulis procurravit ut absens reipublicæ causa vocari ad judicium non posset, posuitque in animum, omnes qui ad magistratus assensuri essent, sibi amicos efficere, atque ex illo nullum adjuvare, sed pro viribus impedire, nisi qui sibi pollicerentur se ejus absentiam defensuros; ut a nonnullis hac de re jusjurandum ac chirographum non & veretur accipere. Audiens vero L. Domitium consularem candidatum qui eum prætor anno alio vexare voluerat, jactare solitum se, quod prætor nequivisset, consulem effecturum, si bique exercitum erepturum; illius consulatum impediendi viam unam meditatus, novos amicos Pompejum & Crassum ad se Lucam jure amicitiae in colloquium evocatos, induxit ut anni instantis consulatum peterent. quatenus tantis com-
 peti-

M m m 5

1. Lege, silentium,

2. Forte, in.

3. Forte, fieri,

4. Lege, profectus.

5. Lege, assensuri.

6. Lege, vereretur.

petitoribus ille succumberet; providensque in posterum, ne quid in se livor possit hostilis, illud quoque suffragatoribus tantis obtinuit, imperium à senatu sibi in quinquennium prorogari. quæ quidem & in Gallia, & in Italia, & in toto orbe magnorum motuum causa fuit. His enim ad vota fluentibus jam securior, & despexit adversarios, & legionibus novis pro arbitrio conscriptis, omne quantumlibet periculosum & grave belli genus aggressus illa gessit de quibus ipse jam hinc agere aggrediar.

Scripturus res Julii Cæsaris gestas in Galliis, primum esse mihi credidi Galliarum situm ubi res gestæ erant describere. quod à quibusdam confuse adeo factum est, ut legentis ingenium à notitia rerum arceat ipsa descriptio. Quæ res eo facilius mihi esse debet, quo regionum illarum distantissimos fines fere omnes, nunc ex otio & solo videndi noscendique studio, nunc ex negotio circui: quamvis ipsa nominum mutatio in his terris, ut in aliis fere omnibus, multum novæ difficultatis & scribenti obiciat & legenti. sed emergam ut potero. Gallia ergo ¹ in omnes primis diffusa magnam Europæ partem occupat, bifariam distinguitur. & nomina à Romanis imposita vel hinc patet, quod eam partem quæ propinquior Romæ erat Cisalpinam ² dicit ut, quod cis Alpes ipsi etiam essent. Illam vero quæ remotior, Transalpinam, quæ distinctio & in Hispaniis observata est, ut hanc scilicet ob causam, hæc citerior, illa autem ulterior diceretur. unde horum nominum auctores fuisse illos, qui rerum potirentur facile quidem ingeniosus lector intelligat, & Cisalpina quæ fuit olim Gallia terminosque habuit hinc Apenninum ab occidente ac meridie, illinc Alpes à Septentrione, ab oriente autem sinum maris Adriatici, fluviumque exiguum Rubiconem, qui haud procul Arimino ipsi Adriatico mari & Apennino infunduntur, quæ multis magnisque urbibus insignis, multis clara fluminibus ac lacubus per medium Pado, quem Græci Eridanum vocant, regio amne distinguitur. Hic inquam ambitus terrarum jam non Galliæ sed Italiæ pars est. Transalpinam vero sive ulteriorem Galliam Cosmographi & Historici varie diviserunt, quam rem, quod & apud eos fatis obscura est, & ut clarior fie-

ret,

¹. Videretur legendum: quæ in omnes partes diffusa.

². Lege, dicerent.

ret, plurium indigeret verborum, transeo. Quod inter omnes convenit &, quod verum reor, attigerim, universæ Transalpinæ Galliæ fines ac spatium, fuisse in longum ab Alpibus Italiæ ad Oceanum Britannicum ³ Pirivesque montes qui Gallos dirimunt ab Hispaniis; in latum vero amnibus Rheno ac Rodano geminoque mari in quod flumina ipsa descendunt, Oceano scilicet ac Tyrreno, patuisse, at in circuitu, ut Suetonius Tranquillus ait, ad bis & tricies centena millia passuum. Ex omnibus sane divisionibus ejus ac partibus, unam Galliam Belgicam dictam constat. De cujus finibus etsi varient scriptores, hoc tenendum, habitasse Belgas Gallos ad sinistram Rheni ripam, ubi maxime ad Oceanum appropinquit, qui enim dextrum latus accolunt, jam non Galli ² erant sed Germani. Incipiens ergo Belgarum regio ab Oceano, qui inter ³ archon & occasum Britanniae à continentibus separat, adverso fluminis alveo inter septentrionem & orientem tendebat, quibus hodie in finibus Flandria & Brabantia est atque ⁴ Pannonia, plurimæque aliæ, & regionum decus adjacentium à Marco Agrippa postmodo fundata, & conditoris sui nunc etiam nomen servans, sedet illa nobilis Agrippina Colonia. Et hos quidem cunctis Galliarum incolis tam corporum viribus, quam morum experientia atque omni bellica præstantes industria, & fuisse olim legimus & nunc scimus, ea vero tota natio paulatim, nec vetuit Rhenus, in nomen Germaniæ linguamque concessit, ut jam se Gallos dici nesciant, si audiant: indignantur. Belgis proximi Helvetii fuere pari propemodum & belli gloria & virtute. horum fines ab occasu Jurra mons præaltus à Sequanis discriminat, à septentrione autem Rhenus adhuc proximus fonti à Germaniis, quamvis & ii quoque, quemadmodum de Belgis diximus, in Germaniæ nomen tempore labente transferint. atque ita Galliæ Transalpinæ magnas partes sibi Germania vindicavit. Sicut totam Cisalpinam sibi vendicavit Italia. ab oriente autem claustra Alpium ⁵ per Helvetios ab Italia fecernunt jugis aëriis & ⁶ nunc perpetua. à meridie Lemanus lacus & Rhodanus, qui lacum interfecat, inter eos atque

¹. Lege, Pyrenæosque.

². Forte, sunt.

³. Lege, archon & occasum Britanniam.

⁴. Lege, Hannonia.

⁵. Delendum illud per.

⁶. Forte, tellis nive perpetua.

que Alobroges limes erat. Quorum finium ut Julius Cæsar affirmat, milia passuum ducenta quadraginta; latitudo autem centum octuaginta patebat, & tamen pro numerositate hominum, ac bellorum studio, angustis sibi carceribus circumscripti & clausi videbantur. Ex præmissa descriptione nisi fallor patet, horum in finibus fuisse, quos Burgundiones ab Burgis modo dicimus, ad meridionalem plagam: ad 18° archoam vero illam Rheni ripam, ubi Argentina nunc & illæ Basilea & Constancia urbes sedent. Cis Rhodanum Alobroges tenuere lævam amnis: ad ripam quorum, ut idem Julius Cæsar extremum proximumque Helvetiis angulum 2 Genua olim oppidum tenebat, nunc Gebenna civitas tenet exigua & Lemano imminens & Rhodano, ipso ibi de lacu auctiori quidem, quam intraverat, erumpenti. 3 Pono illuc haud magnus est hodie, fueratque olim Julii Cæsaris ætate, qui à muro civitatis incipiens in finibus Helvetiorum desinit, adeo nullum gentibus inter se ea tempestate discordibus nisi adhuc parvi fluminis obicem 4 naturæ posuerat. sed huc postea revertar. Nunc descriptionem cœptam paucis expedio. Igitur ad occidentem propius, & à Rheno longius Sequani fuere, qui nescio an fluminis patrii nomen acceperint andederint. his ad dexteram Belgæ, Helvetii à tergo erant: ad lævam provincia Lugdunensis, ad Helvetios illa quidem pertinens. itemque Arelatensis ac Narbonensis; ante autem occidentalis Oceanus, 5 fluminique Garunna. cujus dexteram ad ripam 6 Æquitania est gens mitis & tranquilla, Bituricum; Pictavia; Petrogoricum; Cadurci; Lemovices & 7 Alumni. supra ipsum flumen est Tholosa ampla civitas, extra vero flumen 8 Vastonia gens immitis ac subita, Galliarum limites ad extremos, 9 Pirenium scilicet & Oceani littora extenta. Sequanorum vero ut sic dixerim in gremio Parisii fuere, & 10 Sataniæ amnis in medio parva insula quæ Parisiorum Lutetia dicta est. ubi ab ipso Julio Cæsare tunc fundata creditur, civitas nunc famosa Parisius. hæc hæc.

Nunc

1. Lege, archoam.
2. Gebenam etiam infra nominat auctor hanc civitatem, quam tamen Cæsar semper *Genuam* appellat.
3. Lege, Pons.
4. Lege, natura.

5. Lege, flumenque.
6. Lege, Aquitania.
7. Forte, Ausci.
8. Lege, Vasconia.
9. Lege, Pyrenæum.
10. Lege, Sequania.

Nunc ad historiæ seriem atque Allobroges redeo. hi quidem non multo ante Cæsaris consulatum pacati, & in fidem 19 populi Romani recepti erant. Ex Gallis vero trans Rhodanum habitantibus aliqui foederati Romani erant, 1 quidem sine foedere suis sibi legibus vivebant. Helvetiorum gens virium fiducia maximarum, simulque desiderio exæstians Galliarum omnium imperio potiendi, Orgetorige primum duce, mox ubi ille affectatæ tyrannidis suspectus in carcere diem obiit, cœpto nihilominus insistentes, per se ipsos, nullo duce, armis expeditis frumentoque quantum visum est itineri satis esse; quidquid reliqui erat, (tanta illos non audacia, sed rabies invaserat) una cum ædificiis suis, vicisque & oppidis 2 eruerunt, ut spe reditus prærepta obstinatior in omnem pergerent fortunam. Idque ipsum facere finitimis quibus potuerunt populis persuaserunt. sic in proximos facile serpit amentia. sic stultorum sunt periculosa colloquia. Junctis ergo copiis, conspiratione acerrima atque ardenti 3 irreditura patrios fines egredi parant, quasi nihil pejus patria; nihil melius exilio. sane 4 digressurus iter erat duplex; alterum sub montem Juram in Sequanos, arctum quidem ac difficile & hinc impendentium asperitate rupium, illinc rapidi vicinitate fluminis tanto suspectum exercitui; alterum per pontem Rhodani cujus supra mentionem feci. 5 quidam ab Allobrogum gente facile se vel vi vel precibus impetraturos confidebant, inde se longe lateque quo tulisset impetus effusuri. Altero igitur itinere omisso diem statuunt quo armati omnes ad Gebennam adsint, qui dies erat 6 ad quinto kalendas Aprilis IL. Pisone, Cæsaris focero, atque Aulo 7 Gabino consulibus. Et 8 hic quidem ab Helvetiis majore animo quam consilio parabantur. Imperitabat tunc Germanis Ariovistus 9 quidem, vir bellicosus ac ferox, magnæ quidem potentia, majorisque superbia: qui tamen ante paucos menses in ipsius Cæsaris consulatu, rex atque amicus 10 senatu appellatus cum populo Romano amicitiam barbaricam 10 contraxisset. Inciderat autem in hoc tempus 11 Eduos atque

1. Lege, quidam.
2. Puto, exusserunt.
3. Lege, irreditura.
4. Lege, digressurus.
5. Forte, quod quidem.
6. Forte, a. d. quintum. ut apud Jul. Cæsarem.

7. Lege, Gabinio.
8. Forte, hæc.
9. Lege, quidam.
10. Lege, contraxerat.
11. Videtur deesse, inter, & legendum, inter Eduos atque Arvernos, vid. Cæs. de bello Gall. l. 1.

atque Alumnos, de summa rerum grave bellum; quo gerendo pars utraque stipendiarios de more Germanos adhibuit. Et primo quidem adventu non supra quindecim milia Germanorum in Gallias prætorio conducti transferant. ac mox capti ¹ suaviores cæli & uberrimos soli dulcedine quod olim in Italia fecerant, faciuntque continue, ultra alios atque alios arcessendo ingenti multitudine cuncta compleverant, erantque jam in Galliis ad centum viginti Germanorum milia. Quamobrem qui illos evocaverant Edui auxiliorum nimietate perterriti cum poenitere jam cœpisset incepti, finibusque illos pellere tentassent, multis fracti præliis, nobilitatem vero omnem senatumque & equitatum miserandis ac variis amiserant casibus. ac statu veteri immutato, quo prosperissimo usi olim summa inter omnes Gallos maiestate floruerant, in extremas misérias delapsi facile à Sequanis Gallis, hostibus antiquis, ² edomito datis obsidibus & iurejurando interposito in illorum ditionem ac pene in servitutem venerant. neque illis aut virtus propria, aut Romanus favor in tanta calamitate ³ posuerat. quamvis pridem senatus decrevisset ut quisquis provinciam Galliam obtineret quantum posset amicos populi Romani, nominatim Eduos, armorum ope protegeret. Ceterum nihilo melior Sequanorum post victoriam, quam Eduorum post ruinam conditio facta erat. Siquidem Ariovistus cum ingenti manu fines eorum ingressus lateque victor magnam soli natalis partem illis eripuerat, seque & reliquam erepturum minabatur. Jamque obsides ⁴ nobilitas extorserat, & pro levi qualibet causa ⁵ inhumanos illos suppliciis atterebat. Quibus ita se habentibus, jam tempus instabat, ut Germanis assidue Rhenum transeuntibus Galli omnes aut cederent, aut perirent. hic in præsens Galliarum status erat, & imposterum timeri poterat, ne Gallis expugnatis Germani victores in provincias populi Romani transmissio Rhodani gurgite penetrarent, & proxima quæque vastantes, quod multis ante seculis fecerant, in Italiam irrumperent. Horum tamen omnium motuum nullus periculo proximior Romæque vulgarior quam Helvetiorum apparatus & dies ad Rhodani transitum publico præfixus edicto. Idque Julium Cæsarem ut ad rem redeam celerare

1. Lege, suavioris cæli & uberrimi.
2. Lege, edomiti.
3. Lege, posuerat.

4. Forte, nobilitati.
5. Forte, inhumanis.

celerare compulsi; reputantem quanti discriminis esset quantum lacumque cunctatio, atque id præcipue recolentem qualiter gens eadem quondam L. Cassio consule obruncato, Romanum fudisset exercitum, misissetque sub jugum. Eapropter omnibus impigerrime comparatis profectus ab urbe atque in Galliam ulteriorem mira velocitate transgressus Gebennam ad periculi locum venit, statimque provinciæ quanto maximum pati posset militum numerum imperavit. Cognito Cæsaris adventu Helvetiorum legatio ex primoribus gentis illico eum adit, orant iter per provinciam Romanam, iterque sibi nullum ¹ adesse testantur, seque sine cuiusquam damno, sine injuria transiuros spondent. Cæsar etsi male meritis placere nollit & pollicitis nullam fidem haberet, atque ideo jam responsi certus esset, ne tamen exercitum itinere fatigatum seque ² tamen maxime conquærendis militibus occupatum repentina hostium turbaret incurio; deliberandi spatium poposcit. Jussis legatis Idibus Aprilis ad se redire, medio tempore suorum pariter & incolarum fretus opera ab ipso lacu ad montem Juram, quem prædiximus decem ³ milia passuum murum, altitudinis pedum sedecim fossamque perfecit. prædiis armatorum oportune dispositis; castellisque & propugnaculis impositis. opus mirum, vix credibile, ⁴ nisi à Cæsare factum esse & à claris auctoribus scriptum, mandatumque memoriæ qui ipsis rebus interfuisse ⁵ magnum ⁶ tamen nihilominus animosæ, sed incautæ gentis iudicium. ⁷ provide legatis redeuntibus ad præfixum diem, negat aliquid de iis quæ peeterent se facturum Cæsar. neque sibi Romano more licitum dicit per amicorum fines armatis exercitibus viam dare. Illi responsione habita se delusos ubi intellexerunt moesti & irati per vada fluminis alia atque alia, ubi profunditas minor esset, nunc pedibus nunc junctis navigiis, & sæpe per tenebras aditum tentaverunt. ⁸ his conatus tamen frustra fuit, Romanis omni tempore ac loco ad resistantiam paratis. hac necessitate ad iter aliud, quod inter consilia prima damnauerant, redire compulsi sunt; quod quoniam Sequanis nollentibus periculosissimum sciebant, primo illos precibus nequidquam experti, Domnorigis ad auxilium confugiunt. ut per illum quod per se nequeunt assequantur.

Is

1. Forte, aliud esse.
2. Forte, tum maximè.
3. Lege, milium.

4. Sic infra, tamen nihilominus.
5. Forte, proinde.
6. Forte, hic.

Is ¹ Edui pollens, vir magnanimus, & ² uterque genti amicus erat & crescendi cupidine inflammatus & ³ mediocribus insuetus curis + multorum gentium gratiam studio quærebat. ⁵ Cupidine ergo se pro Helvetiis apud Sequanos interponens transitum impetrat. ultro citroque datis obsidibus ne transire ⁶ prohibebant, hinc ne vocavit transeundo. Hæc cum Cæsari innotuissent veritus hostium transitum multa gravia sociis illaturum, neque sat paucitati suæ fidens, neque quod intendebat per nuncios fieri posse sperans, consilium capit ex tempore. Dumque Helvetii in consiliis tempus trahunt, ipse ⁷ dimisso ad Gebennam ad munitiones quas fecerat; quanta poterat celeritate in Italiam redit. raptimque ibi conscriptis ²⁵ duabus legionibus subnixus, brevissima per medias Alpes via in ulteriorem Galliam pari celeritate revertitur; dumque per ⁸ arbuta montium conscendit ab Alpinis gentibus iter ex alto prohibere volentibus multis locis excipitur; multisque parvis quidem præliis ubique victor nusquam vel proelio vel victoria retardatus intra paucos dies in Allobroges perveniens mox cum toto Rhodanum transit exercitu. Illic castra habentem Ambarorum Eduorumque legationes adeunt fatum patriæ miserantes ⁹ suæ fortunæ, quo sint in statu edocent. transisse per Sequanorum fines Helvetiorum rabiem, & in suos effusam fines; omnia vastare, agros jam colonis vacuos, ægre opida defendi, nihil spei esse nisi in Cæsare. Siquidem de populo Romano bene meruissent ut afflictis opem ferat mœsti orant. Idem & Allobroges qui vicina locorum, trans Rhodanum terras, ¹⁰ humerant, & queruntur & flagitant. Quibus vocibus motus Cæsar nilque differendum ratus cito agmine hostes insequitur. It per Eduorum ac Sequanorum fines fluvius tanta laticum segnitie ut quonam pergat vix dignosci queat. sed stagno ¹¹ simul quiescit, antiquo nomine Arar, novo autem ¹² Sona. hic Lugdunensem coloniam egressus ibi ante civitatis muros Rhodano miscetur tam veloci amni quam ipse lentus. hunc ratibus Helvetii transibant. quos dum transitu in ipso nox superveniens op-

1. Forte, in Eduis.
2. Lege, utrique.
3. Forte, hanc mediocribus.
4. Lege, multarum.
5. Forte, Cupide ergo se.
6. Forte, prohibeant, hinc ne noceant.

7. Forte, T. Labieno misso, vide Cæs. Bell. Gall. 1. 10.
8. Forte, per ardua.
9. Lege, sueque.
10. Forte, habitant.
11. Forte, similis.
12. Lege, Saena.

pressisset, tribus copiarum partibus transvectis, quarta subliterat mane proximo transitura: atque ita fortuna disponente contigerat, ut hæc esset illa pars Helvetiorum, quæ multos ante annos consule, de quo diximus, interfecto, exercitu sub jugum misso, cladem populo Romano gravem atque ignominiam inflixerant, in qua unus ex multis legatus consul L. Piso ceciderat ejus Pisonis avus qui nunc consul, ac Cæsaris socer erat. Eo lætior Cæsar oblata occasione & privatas simul & publicas injurias ulciscendi, cum tribus tantum legionibus intempesta sub nocte castris egreditur at-²⁴ que ad transitum occupatos & nil tale metuentes aggressus insigni strage delevit, paucis silvas in proximis fugæ præsidio delapsis. His actis Cæsar nihil substitit, sed confestim properato ponte flumen transit, eodem torrente fortunæ reliquas hostium copias oppressurus. Quo transitu turbati hostes, eo maxime, quod ardorem animi stupebant, qui uno die transisset, in quo ipsi diebus viginti frustra desudaverant, illico legatos ad eum dirigunt, quorum princeps fuit Divico ingentis apud suos famæ vir. Et qui clade illa Cassiana dux contra Romanos belli fuerat. Is, credo, qui Cæsarem nondum posset, fecit verba pacifica, sed comminationibus ¹ interjecta in hanc sententiam. Si pacem cum Helvetiis Romani vellent, paratos imperio ² parere. Si autem bellum malent, decere eum meminisse, & Romanæ calamitatis & virtutis Helvetiæ eis ante alios cognite & expertæ. iterum atque iterum præcaveret, ne quoddam sibi tale contingeret, quale olim suis majoribus accidisset. neque vero spem Romanis in eo magnam esse debere, quod Helvetiorum unam partem incautam & a suis indefensam noctu per insidias fudissent. non fraude etenim, sed aperta vi solitos se pugnare. Proinde si collatis signis in acie ventum esset, videret ne recenti ipse etiam clade locum alterum insigniret, & antiquæ historiæ novam adderet. * Cassii memoriam, si sibi videatur, illis in finibus satis esse. Ad hæc Cæsar se & Romanos illius cladis meminisse respondit eoque magis ingemiscere, quo nullæ prorsus in Helvetios Romanorum injuria processisset. facile declinandum si ullius offensæ sibi conscius fuissent. non timuisse quidem Cassium nec cavisse, quod nullæ causæ timendi cavendique essent & timere sine causa nec viri fortis ³ esset ne Romani. Securus ergo & incautum opprimere ⁴ ne operosum facinus fuisset, nec adeo

Nnn

glo-

1. Forte, interjectis.
2. Lege, parere.

3. Lege, nec viri fortis esset, nec Romani.
4. Forte, nec operosum.

gloriosum, ut eis forsitan videatur. desinerent igitur gloriam cogitantes longam sepe multis impunitatem scelerum deos dare; quo ² sacrarius post prosperitatis excusum ¹ torquent rerum inexpectata mutatio, & quo serior eo amarior sit vindicta. Ceterum ut veterum offensarum esse possit oblivio, recentium non posse, quibus nuper socios Romanorum affecerint, nisi nova itidem satisfactione deleantur, quodque iis servandis obsides dent. Ad ea legatus, Helvetios à majoribus suis obsides non dare, sed accipere didicisse respondit; ejus se rei testes nolle alios, quam Romanos. sic infecto pacis negotio digressi die proximo utrinque castra: Cæsar ad explorandas vias quatuor milia equitum Gallicorum quos ab Eduis eorumque auxiliariis contraxerat, antequam juberet, forte quod itinerum peritiores essent. Illi autem inconsulte progressi iniquisque locis cum hoste congressi plures à paucioribus victi sunt, quo successu tumentes Helvetii contemnere, insultare, velle quamprimum committere rem fortunæ. Cæsar vero tempus trahere ac differre. Ita quindecim spatio dierum parva tellure separantur, & pene semper in conspectu, mutuo prælio tamen abstinerunt. At quocumque hostis pedem protulisset, vestigiis Cæsar instabat, contentus in præsens metu illos à prædonibus arcuisse. In hoc rerum statu quærenti Cæsari apud magistratus ac principes Eduorum, qui se comitabantur, de eo, quod frumenta promissa non mitterent, seque in eo bello destituerent Edui, quod eorum maxime suscepisset hortatu: certis indiciis notum fit, Domnorigem Eduum, cujus & potentia & audacia par & apud suos gratia ingens erat, omnibus consiliis atque omni studio callidis orationibus Eduorum animos à Romanis avertere, asserentem, Romanos, si Helvetios vicerint, non illic bellandi finem facturos esse, nempe Galliarum, imo orbis ad imperium anhelantes. proinde si penitus serviendum sit, multo æquius Eduos suæ jugum gentis laturos esse, quam externæ. His atque horum similibus ne ³ frumentum exercitui & necessaria quælibet in tempore convectet obstat. quin etiam Helvetios illius precibus per fines Sequanorum negatum primo iter obtinuisse, clademque ejus opera nuper acceptam esse, quod ipse qui præfuerat Eduorum equitatu, simulato metu primus fugiens ceteros fugere docuisset. Is erat Domnorix junior frater Divitiaci, qui

1. Lege, torquent.

2. Lege, utrinque castra moveret.

3. Forte, prædando.

Tunc

tunc apud Eduos, collega Lisco, summæ rerum præerat. Cujus ne erga Romanos ac Cæsarem spectatissima fides erat. Ac Domnorix multum à fratre diversus occulto Romanorum odio atque Helvetiorum studio æstuat. Nam & illorum de gente nobilissimo ortam loco conjugem habebat, adhuc magnas amicitias & finitimarum gentium favorem, domi quoque de vectigalibus publicis, in quibus se illi licitando opponere nullus auderet, ad immensas divitias primum iter. his quoque omnibus spem non ad altum modo, sed ad summum gradum regnique fastigium ostendi. quæ cuncta sibi frivola atque alio recasura Romano sub imperio providebat. super omnia Romanorum judicio se fratri posthabere indignabatur ac dolebat. Et Romanorum Cæsarisque præsentiam oderat atque potentiam vehementer horrebat. Quibus rebus Cæsar cognitis iusta commotus iracundia primo quidem de ipsius supplicio cogitavit. Ad hoc enim singula animum inclinabant, & nihil in rebus erat ambiguum, unum omnibus his obstabat amor fratris. hinc ² recentet distulit, ne minus apud eum videretur majoris fratris fides, quam minoris perfidia valuisse. Divitiaco igitur evocato totam fraternæ nequitie pandit historiam, petit ut vel ipse in eum animadvertat, vel si pietas justitiam remoratur, per populum animadverti velit. Ille lacrymis manans, neque excusans fratris insaniam, sed accusans non in alios tantum, sed in se. Quem cum natura conjunctissimum fecisset, beneficia vere conjunctiorem facere debuissent, qui sub se non ut frater, sed ut filius crevisset, & omni suo incremento non ⁴ auctoris in damnum modo, sed pene in perniciem usus esset. nec præter ea quidquam negans omnium quæ à Cæsare dicebantur, quo confessus veniam facilius inveniret: sed nota sibi dicens omnia neque ex his dolorem, quantum ulla de re capi unquam posset, & capere & cepisse. tandem ³ singulares obsecrabat, ut fratrem sibi qualitercunque meritum condonaret, eo præsertim, quo publice erga se cognito Cæsaris affectu, siquid in eum statueretur asperius, ⁴ nulli in animum veniret sine ipsius conscientia factum esse. quæ suspicio omnium populos Galliarum sibi vehementer alienaret,

N n n 2

vi.

1. Lege, cuiusque.

2. Sententia loci postulat supplicium, aut vindictam, aut tale quid.

3. Lege, singulariter.

4. Videtur legendum, nulli non in animum veniret, sine ipsius conscientia non factum esse, vide Cæsar. lib. 1. cap. 20.

victus amici lacrymis Cæsar, arrepta ejus dextera trepidum
moestumque consolans Domnorigem arcessit. & præfente
fratre quod egerit, quod molitus sit, 1 omnis conatus ejus
se posse profiteretur. indicia exponit, scelus aggravat, perfidiam
detestatur. quid ille sit meritis. quid ipse de illo in
animo 2 habet, clare edocet. ad postremum omnia se non
sibi, sed germano ejus remisisse. hortari ut deinceps se non
culpa tantum, sed suspicionibus liberum præservaret. Sic
admonitum submissis tacite, qui omnes viri gressus, & non
modo actus sed verba 3 & etiam observarent, dimisit. Sub
hæc nuntiatur hostes ad radicem proximi montis octo milia
passuum a Romanis castris abesse. Cæsar præmissis, qui mon-
tis aditum explorarent, ubi facilem accepit, Titum Labienum
unum ex ducibus suis cum parte copiarum noctu castris emitit,
& montis verticem occupare jubet, nec prius descendere quam
ipse in hostes impetum fecisset. paret ille. & cum jam summa
prehendisset, Cæsarque ipse paulo post secutus non nisi mil-
le quingentos passus distaret ab hostibus, nec ab illis, aut de
Cæsare aut de Labieno, sicut postea ex captivis cognitum est,
184 aliud sentiretur, Confidius præmissus à Cæsare, vir qui longo
bellorum usu rei militaris doctissimus credebatur, ut qui diu
sub Marco Crasso, & Lucio Sulla militasset, mirum qua
consternatione animi, quoque errore Romanos ascendentes
procul aspiciens, hostes ratus, equo calcaribus adacto re-
gressus ad Cæsarem, Helvetios montem præoccupasse de-
nuntiat. Substitit Cæsar. ipse etiam Labienus Cæsarei non
immemor præcepti se continuit. Sic vano nuntio, mane illo
rei ingentis occasio prætermissa est. ad multum diei, cum
digressis hostibus se delusum Cæsar intelligeret, more solito
insecutus haud procul ab eis castra metatus insedit. Die au-
tem tertia cum Cæsar inopia frumenti, cui præcipuam cau-
sam Domnorigem dedisse constabat, ab insequendo desistens
aliorum pergeret; Helvetii, seu 5 pridiciana memores 6 tar-
ditatisque Romani ne de altioribus quidem locis se invadere
fuissent ausi, quod errore contigerat, metu factum, eodem-
que nunc pugnae metu discedere illos rati; seu 7 frumentum
ituros averfuri; magnis gressibus insequuntur. Quod ubi Cæ-
sar

1. Forte, omnes conatus ejus se nosse.

2. Lege, habeat.

3. Lege, ejus.

4. Lege, quicquam sentiretur.

5. Forte, pridiana.

6. Lege, tarditatis, quod.

7. Forte, frumentum, aut fru-
mentum petituros.

sar agnovit, in vicinum collem omnes copias sarcinasque o-
mnes contrahit. sic ut totus collis à summo ad imum impe-
dimentis & hominibus tegetur, ipse acie instructa, equis
autem omnibus non dimissis modo, sed è conspectu ab-
ductis, ut fugæ spes erepta * spesque par periculi oculis
objecta pares animos darent. pedes ipse cum legionibus
in hostem ruit, pedestrique cum equitatu proelium atrox
cruentumque 1 inseritur. ab hora lucis septima ad multum
noctis variis licet eventibus dubio Marte certatum est. Ro-
manorum tandem impetu ac vulneribus fatigati Helvetii,
primo pedetentim retrocedere, mox & terga vertere, ad ex-
tremum magna strage deleti sunt. Impedimenta eorum si-
mul & castra capiuntur, pars nocturna fuga elapsi, irrequie-
ti & infomnes ad centum triginta milia superstitum quarto 19
die in Lingones pervenere. Cæsarem, ne eos è vestigio seque-
retur, fauciorum cura & castrorum sepultura detinuit. præ-
misit tamen qui Lingonibus nuntiarent, si Helvetios frumen-
to aut ope aliqua adjuvissent eos quoque se pro hostibus ha-
biturum. Ipse tamen nihilominus post triduum insequitur.
Helvetii bello victi, rerum insuper omnium accedente penu-
ria, deditioem per legatos 2 extulerunt. ad sex milia ex
iis fugam in Germania meditantes, Cæsar ex ipso retraxit
itinere, proque hostibus habuit reliqui flentes ac supplican-
tes misericordiam consecuti sunt, traditis armis & obsidibus
& profugis restitutis. præceptumque eis à Cæsare ut incen-
sos vicos atque opida reformarent. ne forte Germani vicinia
locorum freti desertas terras invaderent ac tenerent. ita cum
Helvetiis tam superba gente tamque indomita uno quidem,
sed ingenti proelio debellatum est. illud inter multa memo-
rabile, quod in castris inventæ sunt tabulæ, quibus Helve-
tiorum numerus cæterarumque gentium, quæ auxilio illis
exierant, literis Græcis inscriptuserat. Fuerunt autem omnis
generis hominum capita trecenta sexagiata octo milia. quo
comperto Cæsar, Helvetiis in potestatem reductis, lustrum
condi fecit, in quo capita non nisi centum decem milia sunt
inventæ. unde facile numerus colligitur, vel castrorum vel in
bello consumptorum, simulque illud apparet, ex iis qui no-
ctu è proelio fugere, præter illa sex milia, quæ ad Cæsarem
ex itinere retracta memoravimus, quatuordecim milia vel

Nnn 3

vul-

1. Lege, conseritur.

2. Forte, abulerunt.

vulneribus, vel lassitudine, vel aliis, quos bellum fert, casibus perisse. Hæc in Gallis prima Cæsaris nocturna victoria est, quæ non Romanis ipsis, quam Gallis fere omnibus latior fuit ac gratior, quibus Helvetiorum potentia dominandique libido invisa pariter ac suspecta erat. Ferme igitur ex omnibus Galliarum urbibus legationes principum gratulantes ad Cæsarem veniunt.

30 His peractis dies totius Galliæ consilio, legatis petentibus, Cæsare permittente, præfigitur. Is cum venisset primores Gallorum revertuntur, petitoque & concesso secretiore colloquio, gementes ac moerore nimio perfuncti ad pedes Cæsaris procubuerunt cuncti. præfatique sunt se de rebus acturos, quæ si qua vel tenui rimula in publicum erupissent, mortem eis atque ultimum excidium allaturæ essent. data fide silentii Divitiacus in loquendo partes omnium executus, Ariovisti insolens & immane jugum atque abjectum & flebilem Galliarum statum verbis multis miserabilibus deploravit. Unum se ex omnibus dicitans, nec iurejurando nec obsidibus obstrictum, & olim Romam ad senatus præsidium confugisse. & nunc pro omnibus coram Romano Imperatore liberius loqui. Denique nihil eis præter Cæsarem ac Romanos speire reliquum: quæ si destituerentur; quod Helvetii ceperint, Gallis omnibus imitandum, ut desertis laribus patriis, quocumque illos sua fors tulerit evadant. nullam enim fortunam non iugo Germanico præferendam. His ad finem peroratis, & statu Galliarum pluribus verbis exposito, quæ non repeto, quia superius attigi, certum se esse ait, quod si hoc ullo modo ad Ariovisti notitiam perferatur, de omnibus, quos haberet, obsidibus inhumanum ille supplicium sit sumpturus, & opem se igitur rebus adversis, & verbis necessitate ultima expressit fidem silentium implorare. Quæ cum dixisset cæteri omnes affusi certatim verbis, at mitibus, misericordiam atque auxilium Romani Imperatoris exposcunt. Cunctis autem obsecrantibus, soli Sequani mœsto silentio defixos in terram oculos servabant. Quod admirans Cæsar, cum quid rei, quæ silentio causa esset ex his iterum atque iterum quævisset, ipsi vero ne hiscere quidem ausi in eadem mœstitia ac taciturnitate perstarent, respondens Divitiacus pro eis: Scito, ait, Cæsar miserorum omnium hos esse miserrimos, quod Ariovistum alii juxta, hi autem intra suos fines quasi venenum in suis visceribus habeant, his denique libertatem fortuneque omnes

1. Forte, in Gallis.

funditus excidisse. & quæ aliis pateat, his solis adeundi te spem³¹ ademptam. occupatis enim opidis præclusisque tramitibus, cum quibusdam compedibus convictos esse: & se transferre volentibus, non aliter quam carcerum effractoribus, præsto esse tortores. Fure ergo ubicunque sint cruentam tyranni crudelis imaginem ante oculos habere, semperque cervicibus impendentem credere. ob eamque nunc causam cunctis lamentantibus solos obmutuisse. Miseratus Cæsar miserrimos Galliarum stratos animos leviter erigit, promittens se de illorum calamitatibus curaturum. & sperare Ariovistum, hinc Romani nominis majestate, hinc privatis suis in eum meritis sponte temperaturum ab injuriis. Soluto concilio, & legatis reversis ad propria, Cæsarem super auditis attentius cogitantem, multa quidem ad suscipiendum miserorum patrocinium impellebant. sed inprimis consideratio Eduorum, quos non amicos modo, sed consanguineos & fratres à senatu totiens appellatos sub servitio Germanorum cernere & sibi & populo Romano ignominiosissimum extimabat. Accedebat illa quoque cogitatio, quod Germanos passim ac temere in Gallias effundi, non modo cum Gallorum pernicie, sed non sine periculo Romani imperii videbatur. cum præsertim Ariovistus & natura¹ superbet & successibus timens supraque hominem elatus nihil non ausurus apparet. Quibus ex causis visum est factu optimum legatos ad eum mittere, qui nuntiarent, habere secum Cæsarem de reipublicæ statu magnisque de rebus colloqui. loci ad id ac temporis opportuni² electione regis esse. huic tam modestæ legationi insolentissimum ille responsum reddidit. Et quis inquit est Cæsar, aut quid mihi commune cum Cæsare? ego si Cæsaris egerem ad eum venirem. ipse si mei eget ad me veniat. Equidem in possessionem Cæsaris neque pedem positurus sine exercitu, neque exercitum eo facile perducturus sum. Proinde fateor me mirari, quid ad Cæsarem nostra Germania. Numquid ego rebus me Romanis immisceo? aut quæ causa in fines Galliarum, quas mihi³² belli jure quæsitæ scirent, Cæsarem & Romana signa pertraxerit. Hoc responso accepto Cæsar legatos ad eundem remittit, qui hæc referant. Quando ipse & privatim Cæsaris, & publice Senatus & populi Romani beneficiorum immemor, nihil sibi cum illis judicans commune, cum tamen inter amicos cuncta solent esse communia, tam superbe Romani imperatoris & amici

Nnn 4

1. Lege, superbus & successibus tumens.

2. Lege, electionem.

sui colloquium recusaret; se quod sibi dicturus fuerat hæc mandare: Ne scilicet ullam Germanorum novam manum transferret in Gallias; Eduis amicis populi Romani eorumque sociis obsides restitueret, bello imposterum atque injuriis ¹ temeraret. Si hæc faceret posse amicitiam inter eum Romanosque consistere. Alioquin quoniam ita Senatus consulto cautum esset, non se posse sociorum injurias negligere. huic legationi nil placatius respondens Ariovistus, numquam se Romanis imperitandi legem præscripsisse ait. Non ergo æquum esse sibi leges à Romanis statui. & suo jure suæque illos arbitrio belli parta moderari. & ipse cur non suo jure vi possit in victos? Fura hæc esse bellorum æqua gentibus omnibus. Quid ad injurias spectet, non se bellum Eduis sine causa, hoc est si imperio pareant, illaturum, obsides ² miserrime redditurum. Sin imperium detrectent re ipsa probaturos, quid de tam longinquo in illis prosit Romana fraternitas. Postremo comminatione Cæsarea nihil se moveri, nullam gentem ad eum diem secum sine suo discrimine concurrissse. facturum se Cæsari ac Romanis quotiens vellet pugne copiam, ostensurum, quid indomiti Germani inter arma geniti & nutriti, humi ad imbrem & ad solem jacere soliti, qui jam multis annis sub tecto non fuerint, contra omnem gentem bello valeant. His intentum Cæsarem Eduorum & Trevirorum uno tempore legationes advenerunt. Edui fines suos vastari novis populis è Germania nuper in Gallias transvectis querebantur. Treviri infinitam multitudinem Suevorum ad Rheni ripas duorum fratrum imperio pervenisse nuntiabant ³ transitumque moliri. His rumoribus Cæsar expectatus ne conjungendi copias daret hostibus spatium, expeditissime dispositis quæ in rem erant, festinanti agmine in Ariovistum proficiscitur. jam tridui iter exegerat ⁴ dum egressum illum finibus ad nobile Sequanorum opidum Vesuncionem occupandum ingenti cum exercitu properare comperit. Quod summo sibi studio prohibendum ratus erat, cum locus & fluminis ambitu, & ubi flumen eum deserit, montana arce validissimus; insuper & rerum copia bellis aptissimus: flectit iter, & noctes diebus interserens, maximis itineribus Vesuncionem ante regis adventum pervenit, opidum introgressus prædiis oportunis firmat. Hic vero exercitum Romanum incredibilis rumor, tremorque ⁴ persuaserat, initium trahens

1. Lege, temperaret, Puto, minus.

3. Lege, cum.

4. Lege, perverterat.

hens à quibusdam, qui, ut sit, Cæsarem non nisi amicitiae jure prosecuti, belloque inexperti, atque ideo ad omnia trepidantes, Gallos præcipue mercatores de statu hostium assidue inquirebant. auditaque mole corporum, ac virtute & experientia Germanorum, quotiensque cum his Gallorum exercitus concurrissent, conspectum eorum tollerare nequivisse, ingentem formidinem mente conceperant, territique alios terrebant. Jamque velut contagione quadam totis castris effuso metu, alii simulatis causis necessariae protectionis missionem flagitabant, alios pudor solus continebat, sed tristitia oris & interdum lachrymis metum ¹ concordiamque testantibus. & jam vulgi trepidatio ab ² inhabitibus ad egregios viros serpens centurionum quoque & militum fortissimos animos attigerat. & quos fateri metum verecundia non sinebat, non se hostem formidare, sed angustias silvestrium locorum, perplexumque durius iter, & difficultatem comitatu, dicebant. Hæc ad Cæsarem cum relata essent, non ignarus quantum in animis hominum falsa etiam possit opinio, quamprimum hos terrores excutere instituit, priusquam in consternationem pestiferam coalescant. præcipue ³ quæ illud inter cetera ferebatur; obtorpuisse adeo omnes metum, ut si forte in aciem velit educere, neque signifer neque milites imperia excepturus sit. Convocatis ergo ad concionem castris, orationem habuit plenam animosis exhortationibus, acerrimisque reprehensionibus. Quod temerarie ac superbe consiliis se suis ingereerent, non enim militum esse sed ducis meditari & providere quibus viis exercitum ducat; quibus artibus regat. quæ quoniam sibi ⁴ provisa sint omnia, frustra eos vanis ac ridiculis terroribus quatit. Non milites ducem ducere, sed sequi oportere quæ jussi sint. fidere quidem se, non commissurum Ariovistum, ⁵ ut amico hostis fiat populi Romani. Esto autem, male sana mens præcipitem oblitumque sui ageret: non se tamen intelligere, cur hos tantos sibi fingerent pavores, aut de sui providentia, aut de propria virtute diffiderent, aut minus de se sperarent, & tali viro & certe nobili saltem ac quod de Gajo s Marco rustico Arpinate sperassent patres eorum, qui ⁶ Thetonicos ac Cimbro, duobus cruentissimis & post hominum memoriam maximis præliis delessent.

Nnn 5

1. Forte, vecordiamque.

2. Forte, inhabitibus.

3. Lege, ut ex amico.

4. Suspecta verba: tali viro & cor.

te nobili saltem ac.

5. Lege, Mario.

6. Lege, Tetonicos.

lessent. neque vero desperandum vinci posse Germanos, qui, ut Romanæ de eis victoriæ tacerent, sæpe ab ipsis Helvetiis nunc Romano subditis imperio victi essent. & si quando contrarium evenisset, non militum virtute, sed Ariovisti consilio gestum esse, qui cum se suumque exercitum multos menses palustribus tenuisset, jam de prælio desperantes ac dispersos aggressus inopino fudit inersu. proinde nil sibi ac suis ad victoriæ deesse, Romana modo constantia non desit. Nam qui degeneris causas metus in frumenti penuriam vertant, rursus arroganter facere, qui se curis sui ducis immisceant. sibi utique jam provisum quibus à populis frumenta suppeditentur. & præterea jam in campis frumenta maturefcere. Denique nec ¹ famam, nec errorem viæ, quam prætendant quidam; nec omnino aliquid obflare, tantum non obstat ignavia: ² mime Romanum malum. Quod vero signa illos non secuturos audierit; non ³ cedere. non id enim nisi vel adversa fortuna, quæ longe ad eum diem abesset ab eorum signis; vel avaritia vel scelere aliquo solere contingere, quæ de illis suspicari nullo modo possit. Expectaturum tamen se quamprimum, quod alioquin ⁴ delaturus fuerit; an Romanis metus in mentibus nova pestis; an virtus solita pudorque plus possint. edicere igitur jam hinc se, ut nocte proxima vasa colligant, castraque moveant. idque illos se sperare facturos alacriter atque enixe. Si spes eum falleret, nec euntem in bellum quisquam alius sequeretur, iturum se tamen sola cum decima legione, de cuius fide nulla sibi esset hesitatio; & hanc sibi prætoriam cohortem fore. Mirum: unius viri virtus ac facundia quantum s. poscit in per plurimos; quanta his horumque similibus, & quam repentina mutatio animorum, quantus ex argenti metu fervor audaciæ; quanta totis castris alacritas. Nominatim decima legio per tribunos sibi gratias egit, tali sui ducis honestata iudicio. reliquæ omnes imperatori offenso verbis ac rebus satisfacere studuerunt, ad bellum & imperia cuncta promptissimæ. Cæsar per Divitiacum, cui plurimum fidebat, itinere præparato, nocte castra movit: ut quod iratus edixerat, placatus impleret, & ambitis quinquaginta passuum milibus, ⁵ qua planius pergeretur; continuo itinere dierum septem hosti tam proximus factus, ut inter amborum castra non nisi quatuor & viginti milia passuum in-

1. Lege, famem.
2. Lege, minime.
3. Lege, credere.

4. Lege, dilaturus.
5. Lege, possit inter plurimos.
6. Lege, quo.

interessent, constitit. Quod ubi Ariovistus agnovit, seu animi mutatione aliqua, seu metu forsitan; accidit enim nonnunquam in bello, ut pars una vehementer alteram timens, non minus ab altera timeatur: Cæterum quacunque motus ex causa, legatos misit ad Cæsarem, colloquio se paratum offerens, quod ¹ pervicinitas sibi facilius fecisset ac tutius. Non recusavit Cæsar, neque despexit oblationem. neque aliter quam in partem optimam interpretatus est, ad mentem se saniores rediisse; suisque & reipublicæ beneficiis obstrictum, coactumque petitionis æquitate, cuncta deliberantem, cœpta duritie destitutum. colloquio dies quintus constituitur. Oravit tamen Ariovistus ne quos secum pedites Cæsar adduceret. alioquin non se ad diem colloquii venturum, timere enim se ab illis insidias. Noluit Cæsar hac de causa rem quam putabat utilem impediri. sed decimam legionem, dum ad colloquium irer, Gallorum qui in castris erant equis imposuit, ut equitum specie falleret pedites metuentem: & ipse, si res posceret, fidissimo omnium præsidio uti posset. Qua in re jocatum unum ex peditibus non ineleganter accepimus: plus, inquit, Cæsar præstat quam promisit. Dixit enim se decimam legionem loco cohortis prætorie habiturum. ² Ecce equites nos facit. Erat exiguus tumultus plantici ingentis in medio, locus apparatus, ab utrisque castris æquo spatio sermotus. legio Cæsaris equis imposita ducentis passibus, pari in eodem intervallo Ariovisti equitatus astiterat. Orationis Cæsareæ prima pars fuit commemoratio beneficiorum Senatus erga illum, quod regem eum, quod amicum dixisset, quod amplissimis s. muneribus honorasset, quæ eo gratiora esse debuerint, quo & in alios rariora, & in ipsum gratis absque ipsius collata essent meritis & absque notitia. idque sibi cum Senatus eximia liberalitate, cum ³ tamen ipsius Cæsaris efficaci opera contigisse. Secunda pars de Eduorum cum Romanis antiqua necessitudine, propter quam non modo possent salva honestate destitui, præsertim cum ante Romanam quoque amicitiam totius Gallie principatum sine lite possederint. Solere autem Romanos amicorum fortunas non tantum defendere sed augere. Eduos ergo florentissimo in statu suo Romanam amicitiam consecutos: sub eadem postea, principatum servitio, prosperitatem calamitatibus permutasse, qua

1. Lege, vicinitas.
2. Lege, Ecce,

3. Videtur tamen delendum.

fronte quoque animo tollerari posse? Finis fuit, ut peteret eadem ipsa, quæ legatorum ore petierat. bello in Eduos atque injuriis abstineret, obsides redderet, Germanos si emittere forsitan non posset; at saltem ne alios in Gallias transportaret. Barbarus ad in-
 37genium reversus, et plenæ superbix jactantiæque responsum reddidit. Et primo quidem virtutes ipse & res suas multis extulit. Quod ad transitum in Gallias attineret, transisse quidem non sponte, sed coactum precibus Gallorum. Et noli, inquit, ô Cæsar, opinari, sine magna præmiorum spe, et promissis ingentibus, me propinquos et patriam reliquisse. habeo ego sedes in Gallia, habeo et obsides et tributa. Nihil horum vi, sed Gallorum omnia voluntate, præter tributa, quæ jure belli victis imposui. quod non ego quidem bellum illis, sed ipsi primum intulerunt. omnes simul Gallix populi in me arma movere, quos ego omnes uno prælio vici. si deceptos se vel insidiis circumventos dicant, non recusò pugnare iterum, certamque victoriam in ambigua fortune lance reponere. sin pacem bello præferunt; cur non tributa persolvant, quæ pro pace convenerint, et hæcenus sine contradictione persolverunt. Quod de multitudine Germanorum dicis, hanc in Gallias non cujusquam injuriæ, sed meæ defensionis gratia traduco. Idque vel hinc patet, quod rogatus veni, bellumque non intuli, sed repuli. amicitiam sane populi Romani ut decori et præsidio mihi esset appetiit. Si mihi et contrarium verterit, cupidius etiam illam abiciam quam assumpsi. vergit autem in contrarium si mihi jus meum longo usu præscriptum, sedes, obsides, ac tributa subtrahitis. Adde quod prius ego, quam tu in Gallias veni: ut mirer quid tibi negotii in provincia mea sit. Sunt ut vobis, sic et mihi fines et quidem; et sicut inique agerem vestros irrumpendo; sic injuste vestros fines irrumpitis. sed enim Romanorum fratres Eduos dicis. non sum adeo rudis ac barbarus ut ignorem; neque vos vestris in bellis Eduorum ope, et neque illos in suis usos auxilio. Quid superest aliud suspicari, nisi te gentis externæ, nihil ad vos pertinentis, fraternitate simulata, ad mei solius excidium in Gallias exercitum adduxisse, quem nisi abiens mature deduxeris; non pro amico sed pro hoste te futurum scito, et si prælio congregimur, teque ego forte victor occidero, unum
 38dicam, et quid, ut reor nescis: non me solum infesto hoste liberavero, sed multorum quoque principum gratiam Romanorum hac

1. Lege, plenum.

2. Lege, in contrarium verterit.

3. Lege, quidam.

4. Lege, neque illos in suis vestris usos auxilio.

5. Lege, quod,

una mihi cedere quæsiero, qui nil magis quam te perditum optant: idque mihi per nuntios intimarunt, ut intelligas et qui charus patriæ tuæ sis. Sin abieris, Galliamque mihi et natura expeditamque reliqueris; magno ego te præmio prosequar abeuntem. nominatim quæcumque geri bella volueris, ego illa seu semel pro omnibus stipendio accepto sine ullo tuo discrimine ac labore conficiam. Adversus hæc multa Cæsar differuit cur cœptis abstinere nullo modo posset. neque enim sui aut Romani moris, socios atque amicos bene meritos in sua adversitate deserere, Galliam sane non tam Ariovisti esse quam Romanorum, qui ante eum per Quintum Fabium Maximum hunc ultimum, Ruthenos et Alvernos Gallorum populos domuissent, primique armis possessionem Gallix apprehendissent. hæc inter utramque victoriam interesse, quod libertatem quam Ariovistus victis abstulerit, Romani reliquissent, eamque eis in perpetuum salvam vellent. Ita enim senatum censuisse, ut Galli in libertate viverent, et suis legibus uterentur, atque ideo Romanorum in Gallia et tamen antiquius tamen justius imperium esse quam illius. Quod si quis forte huic senatus judicio et abstiterit, eam sat justam causam esse bellorum. Hæc dicenti et plura etiam nunc dicturo, Cæsari nuntiatur; equitatum Ariovisti propius admotum jam tela jactare, et in eo rem esse ut prælium inchoetur. Itaque Cæsar inexploro sermone digreditur, et reversus ad suos imperat, ne quid omnino missilium in adversarios jacerent. nam etsi legionis, quam præsidio sibi delegerat, adversus præsentem hostium equitatum tutum satis esse certamen intelligeret, timens tamen, ut erat et famæ studiosissimus, ne forte sermo vulgaris sæpe culpam à nocentibus ad insontes vertere solitus sibi apud gentes imponeret, quod hostem colloquio circumvenire voluisset. Cæterum ubi in castra est reditum, cognitumque, qua superbia Ariovistus Gallia quasi sua Romanis introdicere, et quo non impetu sui jactis in Romanos telis colloquium pervertissent, mirum in modum crevere animi et amicorum ardorque pugnandi. Post biduum nutante, quantum intelligi datur, animo, misit iterum Ariovistus ad Cæsarem, velle sese de rebus agi cœptis nec perfectis secum, si ei

1. Forte, quam o charus.

2. Forte, vacuam.

3. Lege, Arvernorum.

4. Forte, tum antiq. tum just.

5. Forte, obstitit.

6. Lege, quasi sua Romanis interdiceret.

7. Forte, et quo non impetu.

8. Forte, Romanorum.

ei placeat, latius agere. alioquin è suis aliquos ad se mittere petiit, cum quibus ut cum Cæsare loqui posset. non censuit
 * Cæsarem pacificam furori barbarico iterum committendam; ne quis forte subitus motus inter verba confurgeret, unde sibi aliqua constari posset infamia. Rursus & legatos mitti periculosissimum iudicabat: fidesque homines, namque alios non misisset, barbaris objici ratione modestiaque carentibus. Consilium tandem cepit, ut Gajo Valerio Procullo Gallicæ originis, sed Romanæ virtutis adolescenti, & Romano civi, legationis & heroë munus imponeret, & propter eximiam erga imperatorem fidem, & propter linguæ Gallicæ notitiam, quam ipse etiam Ariovistus diu Gallis incumbendo didicerat. Addidit ei collegam M. Metium, Ariovisti ipsius hospitem, quod in hos duos & originis & hospitii jure minime sæviturus barbarus videretur. Sic neque illis hospitium, neque origo, neque jus gentium valuit. Illico enim ut ad se venientes illos vidit, audiente exercitu quasi rabidus exclamavit. *Quomodo inquit huc venistis, an explorandi gratia? An quid rei est vobis in castris meis? parantes causam sui adventus loqui, vetuit & in vincula conclusit. Hoc facto statim inde discessit. & sex milia passuum prope Cæsarem castra metatus est. Cumque ipse locum die proximo mutavit. & 4 dimissis à tergo castris Romanorum, ad duo milia passuum ab altera parte confedit, quo scilicet commeatu inde venturos ad Cæsarem impediret. Cæsar autem quotidie instructam aciem castris educens, pugnae copiam hostibus faciebat. Ariovistus se castris assidue continebat. sex tamen equitum milia, & toridem expeditissimorum peditem: qui diebus levibus præliis Romanos incessebant. Id vero cum diebus quinque continuus actum esset, cognito Cæsaris hostium proposito, non diutius tulit se commeatibus intercludi. sed castra hostium transcendens ad sexcentos non amplius passus, locum novis castris idoneum occupavit. & præfagiens barbarum obstiturum, tres acies ordinaverat, quarum dux in hostem versæ & in prælium intentæ essent, tertia metandis castris incumberet. quod Ariovistus intelligens, magna parte pedestris exercitus & 6 omnium equita-*

1. Forte, fidosque.

2. Forte, hujusce.

3. Lege, eumque ipsum.

4. Dimittere, pro relinquere, &

pissime utitur hic auctor.

5. Deest aliquod verbum,

6. Lege, omni equitatu.

tum immisso, turbare rem voluit nec valuit. Ita devoti erant omnes ad imperium Cæsaris exequendum. Jam duo inter Romana castra coartatus hostis, & multis insultibus laceratus, castris tamen pertinaciter se tenebat. quod cum Cæsar admirans ex captivis inquireret; quid causæ esset quod Germani: bellatissimi homines sic bella metuerent, deprehendit eos fortibus muliercularum castra sequentium absteritos, ne ante novam lunam manum cum hoste confererent. & cumque moram Germanorum pervetustum esse ut talibus regerentur. Cæsar vero cui nulla videretur gravior jactura quam temporis, vix adhuc triduo expectato, firmavit, quod ingenio non posset, vi aperta hostes in prælium elicere. Itaque suis castris duobus dimisso gemino præsidio, cum omnibus copiis castra hostium invadit. Videns Ariovistus trahi amplius ratione non posse, plurimis ex populis Germanorum ingentem aciem instruxit atque ita omnem exercitum 41 rhedis & curribus circumclusit; ut nulla fugæ spe, præsertim equitibus superesset. Fuerunt & viris intermixtæ fatilorum, de quibus diximus mulieres aliæque viros secutæ; fletibus altis orantes, ne Romanis ad servitium traderentur. Concurrerunt autem tanto impetu Germani, ut, consumptum mox spatio, quod acies dirimebat, jactandi pila nulla occasio superesset aut facultas. Projectis igitur missilibus, res gladii acta est, eventu aliquamdiu dubio. fracta tandem pertinacia Germanorum, omnes terga verterunt. & diruptis obicibus plaustrorum quibus firmasse aciem dux sperabat, usque ad Rhenii ripam fuga perpetua fuit. cujus alveum nando quidam; alii parvis navigiis transferunt; quo ex numero ipse fuit Ariovistus, qui deposita credo superbix suæ sarcina, quæ tanta erat, ut eam nec Germania caperet, nec Gallia tolleraret; cimba unica casu in ripa citeriore amnis inventa; solus in adversam ripam se proripuit. Reliqui pene omnes instante Romano equitatu: fugæ medio periere. In quibus duæ Ariovisti conjuges altera Sueva, Norica altera, quarum primam domo digrediens eduxerat, secundam dum in Galliis moram traxit, duxerat, filiarum quoque altera cæsa fuit, capta altera. G. Valerius, quem ab Ariovisto captum memoravimus, in ipsum Cæsarem, hostem insequen-

1. Lege, bellacissimi.

2. Lege, eumque: moram.

3. Forte, fugæ in medio.

tem; dum tribus catenis vinctus traheretur incidit; quo nil lætius in tota illa victoria Cæsar vidit. summa sibi lætitia ac voluptas fuit, virum talem, tamque ei familiarem crudelissimis hostium manibus, quibus ipse eum objecerat, ereptum recepisse. neque de sua prosperitate aliquid amici miseria diminutum. Ille vero jam liber flebile ridiculum narrabat, coram se fuisse de sua salute sortibus inquisitum. an scilicet flammis exurendus esset, an in tempus aliud differendus, seque jam jactu sortium dilatum, beneficio Cæsaris salvum esse. collega quoque ejus reinventus Merius & Cæsari præsentatus auxit gaudium. Hac victoria dimulgata; Suevi, qui ad Rhenum transituri convenerant retrocessere; effuseque domos suas ac trepide repetentes, à finitimis magna strage deleti sunt. magnosque in Germania & in Gallia rerum motus hujus proelii eventus excierat. Cæsar autem æstate una duabus inclitis victoriis, ¹ & Sequanos, paulo antequam tempus exigeret, in hiberna perduxit exercitum, quibus Labienum præficiens ipse ² interiorem Galliam properavit.

LIBER II.

Cæsarì Cisalpina in Gallia demoranti & famæ vocibus & Labieni litteris nuntiatur, Belgas quos Gallorum præcipuos esse monstravimus conjurasse omnes adversus populum Romanum; & jurejurando, ³ obsidibus conjuratione firmata. Rei hujus causam esse multiplicem; unam quod timerent, ne statu superioris Galliæ composito; ad eos ex ordine ⁴ venirentur; alteram, quod ad bellum, Gallorum reliquorum consiliis urgerentur. quibus urgendi quoque causæ erant variæ; quibusdam, ut nidificare Germanos in Galliis ægre tulerant; sic ibidem Romanos hibernare & perpetuas sedes eligere, animo nihil æquiore ferentibus. aliis causa erat sola vanitas & stultorum animis novandarum rerum semper innata cupiditas. Erant quibus abunde opes affluerent ad conducendos homines; & hac via in populis præminentiam; & quasi quædam sibi regna conflarent, quod Romanis imperantibus, æquatique rebus omnibus, se, ut soliti erant, facere posse ⁵ differrent. Sane his rumoribus Cæsar motus,

1. Lege, in Sequanos.
2. Lege, in citeriorem.
3. Lege, & obsidibus.

4. Lege, venirentur.
5. Forte, diffiderent.

duas nunc etiam legiones citeriore scribit in Gallia, easque per Quintum Pedium legatum suum, ulteriorem in Galliam transmittit, ipse mox sequitur: & Senonibus, proximisque Belgarum, curam inquirendi statum propositumque hostium ⁶ imponit; quibus haut dubie unanimi assertione referentibus, bellum grave contra Cæsarem parari, ire ad eos, & periculis sese obvium ferre disposuit. Confestim ergo motis castris quindodecimo die Belgarum fines attigit. insperato adventu moti Rhemi legatos ad eum principes civitatis duos mittunt excusantes innocentiam: non se cum reliquis conjurasse, imo quidem Sueffiones fratres ac proximos suos à furore publico retrahere voluisse, neque ullo ingenio potuisse. ⁷ tanto enim esse conjurationis impetum ut frænari nequeant. Conjurasse autem Belgas omnes, & cum his Germanos, qui cis Rhenum habitarent. se à belli consiliis alienos; itaque deditio-nem & obsides & opida & frumentum & omne genus obsequii promptis offerre animis. Cumque ex his jam in fidem receptis quæreret scrupulose de viribus hostium, comperit eos antiquitus à Germanis originem ducere, Rhenumque olim transgressos omnem sæpe Galliam vexasse, populos suis sedibus ejecisse; auctis denique viribus; & Cimbro & Theutonibus gentis auctores suis finibus ⁸ circuisse. Dum vero de numero, deque excellentia quæreret; deprehendit inter Belgas plurimum posse ⁹ Bellionatos; eos centum milia, in quibus essent electæ sexaginta milia hominum, armasse, bellicæ totius primas sibi partes exposcere. proximos esse Sueffiones amplissimos; atque uberrimos agros ¹⁰ incolere. eos habere quinquaginta milia armatorum. totidem Nervios omnium ferocissimos, Attrebates autem quindecim milia, Ambianos decem milia, Morinos viginti quinque milia, Menapios septem milia, ¹¹ Caltes decem milia, ¹² Catuanos decem novem milia, reliquos aliquot populos qui Germani essent cis Rhenum quadraginta milia. Horumque omnium & totius belli ducem consensu publico delectum Galbum quendam, ¹³ Sueffionem regem, prudentia clarum virum ac ¹⁴ justitia. His compertis Cæsar Rhemos honorifica oratione complexus, senatum eorum ad se venire imperat, & principum

Ooo

pum

1. Lege, tantum.
2. Forte, arcuisse.
3. Forte, Bellionatos.
4. Lege, incolentes.

5. Lege, Calates.
6. Galba dicitur Cæsari.
7. Sueffionum sic vocat Cæsar.

per filios obsides adducere. quæ ad destinatum diem obedi-
entissime adimpleta sunt. Numero autem motus, Divi-
tiacum Hedum curiosius admonet, quantum reipublicæ sa-
lutique omnium expediat, vires hostium distrabi, ne tanta
simul cum multitudine decertandum esset. Id autem nullo
modo melius fieri posse, quam si Hedui summa vi Bellova-
corum fines irrumpant atque omnia populentur. Sic instru-
ctum oratumque illum in patriam suam mittit. Cæterum
digressio illo Belgarum copias contractas appropinquare, &
à Rhemis, & à suis exploratoribus intellexit. Illico igitur
1 Maronem amnem per Rhemorum fines ultimos decurren-
tem transit. 2 Ubique tuto & oportuno loco castra commu-
nit, flumine unum castrorum latus ambiente, tutumque iter
& Rhemorum & urbium aliarum venturis commeatibus ad-
hibente. Caltris omni sollicitudine 3 ingenieque firmatis,
& præsidio ponti, qui fluminis ripas conjungebat imposito,
& trans pontem Titurio Sabino legato cum sex cohortibus
ad custodiam misso, nova Cæsaris animum ferit cura. Nempe
4 Bracem opidum Rhemorum non nisi octo milibus pas-
sum semotum à Romanis castris, Belgas tantis viribus op-
pugnare nuntiatum est; ut præ multitudine lapides ac tela
jactantium nec defendi opidum nec in muris consisti possit.
Denique jam murum dirui; jam portas incendi, nec du-
bium quin jam dudum oppugnatio consummata esset, nisi
5 direptrix præliorum nox intervenisset nec sustineri posse
amplius nisi confestim laborantibus succurratur. Hæc cum
Iccius Rhemorum nobilissimus; & populo acceptissimus,
unus ex his duobus qui ad Cæsarem legati cum 6 dedica-
tione urbis advenerant, tum vero opidi præfectus nocte de-
nuntiasset, statim quia moram necessitas ultima non ferebat,
per medias tenebras, his eisdem, qui à Iccio missi erant,
ducibus, Numidas Cæsar & Cretenses sagittarios, & fun-
datores Belgaricos intra opidum destinavit; quorum adven-
tus opidanis spem defensionis attulit, Belgis expugnationis
abstulit. Mane igitur agris circa opidum vastatis atque in-
censis ædificiis oppugnatione omissa in Cæsarem tota belli
mole 7 utuntur. Jamque ad duo milia passuum juxta erant,
quo-

1. Lege, Axonam.
2. Forte, ibique.
3. Lege, ingenioque.
4. Lege, Bibracem.

5. Lege, diremptrix.
6. Lege, deditione.
7. Lege, venturum.

quorum castra plus quam octo milia occupabant; quantum
è flammis fumoque intelligere erat. Itaque Cæsar & nu-
mero motus ut dixi & fama virtutis simul ac 1 magnanimus
& differre prælium decrevit, & assiduus congressibus quid
hostibus virium, quid suis animorum esset experiri. Post-
quam abunde esse perpendit. statuit fortunam prælii tenta-
re. Fossa tamen circumducta, ne forte ea, quam solam ve-
rebatur, multitudine circuii quiret; nec nisi in faciem pu-
gnaretur, & duas quidem legiones nuperrime scriptas ut de
quibus nondum expertis in acie forte non fideret; ad castro-
rum posuit tutelam; ut tamen si res posceret, auxilio egen-
tibus subvenirent. ipse cum reliquis copiis ante castra aciem
instruit. Idem hostes ab adverso jam fecerant. unum erat
quod prælium moraretur, quod scilicet inter duos exercitus
exigua palus erat. hanc ut hostes transirent, utraque partium
expectabat, ut prius ingressos iniquis locis invaderent. sed
quod utraque pars sperabat, utraque differebat, quo teme-
ritas prius ab hostibus inciperet. 2 Dum tum interea equi-
tes invicem miscerentur, essetque illo in congressu superior
equitatus Romanus, quem Cæsar in castra prælio prosperio-
re reducere contentus fuit. hostes ubi intellexerunt frustra se
paludis transitum expectare flumen 3 vadere nisi sunt. ut si
possent castellum à Titurio 4 incessum caperent pontemque 4
confringerent, 5 si minus, vicina arva vastarent Romanis u-
tilia, eaque parte venturos interciperent commeatus. certior
de eis Cæsar à Titurio effectus, equitatum levemque arma-
turam ad præsidium loci ducit. ibique durissimo Marte con-
cursum est. dum Romani primos hostes in transitu fluminis
occupatos è ripa dejicerent caderentque, & proximos ani-
mosius quam coconsultius per priorum cadavera transeuntes,
densa mistilium nube comprimerent 6 arcentesque. & si for-
te transissent in aperto inventos ac præventos occiderent; sic
repulsi undique & frumenti inopia laborantes communi con-
silio decreverunt operæ pretium fore, ut gens quælibet in
suam patriam redderet. & cui Romani primum arma intulisse-
rent, eo omnes accurrerent. sibi invicem opem ferrent
& suis frugibus aalerentur; & suis in finibus potissimum di-
micarent. Accessit ad alias discedendi causas, quod Divi-
tiacum,

Ooo 2

1. Lege, magnanimitatis.
2. Forte, cum tamen.
3. Forte, vadere.

4. Lege, incessum.
5. Forte, sin.
6. Lege, arcerentque.

tiacum, cui hoc Cæsarem imperasse supra retuli, Bellovacorum terris obsequitare perceperant, & ferre suis auxilium utilius extimabant, quam procul domo cum Romanis arma conferre. Abeuntes nocte nullo ordine magnisque clamoribus Cæsarem exciverunt. ibant autem non ut ire, sed ut fugere viderentur. itaque veritus insidias, ut qui profectiois idoneam causam non videret, suos in castris nullo tenuit tumultu. ubi rem omnem, sicut erat, exploratorum fides, & lux superveniens patefecit, equitatum Romanum hostium vestigiis instare & novissimos retardare imperat. Tresque hinc legiones subsequi. equitatu, Quintum Pedium, & 1 Lucium Arunculeum Coctam; legionibus Titum Labienum præficit. qui impigerrime profecti & nocturna fuga fessos ac dispersos affectu maximam ex his stragem edidere, dum resistunt ultimi cogente periculo, primi autem tumultu eminus audito quasi res ad se minime pertineret, fuga si-
47bi quisque consuleret. ita his urgentibus, illis autem vel vane resistentibus vel plane * reddentibus ipsa quidem, sed quam longa dies tam longa fuit etiam hominum cædes. sero autem Romani in castra fessi, ut auguror, & jejuni, suiducis imperio rediere. Triduum illic egit Cæsar. ubi hostes fuga evanuisse cognovit, Sueffionum fines Rhemis proximis ingressus 2 Nomodimum opidum aggreditur, quod indefensum fama vulgaverat & sic erat. sed nocte Sueffiones introgressi defensionem apparant. Et dum vineas admoveri muris cernerent, turres & machinas quales nec viderant quidem unquam, nec audierant, stupefacti, oppugnatione non expectata, nuntios opidum seque sua dedentes ad Cæsarem transmittunt, ac datis obsidibus nobilissimis gentis, inter quos duo filii regis erant, traditisque armis omnibus in Romanam fidem Rhemorum precibus sunt recepti. Hinc in Bellovacos itum, qui cum se in opidum munitum ac validum contulissent, cui 3 Bratuspantium nomen erat, exercitu propinquante, omnes publico de consilio majores natu, obviam egressi manibus tensis ad Cæsarem alta voce se in fidem 4 ejus committere neque contra Romanos arma movendi animum habere testati sunt. Cumque exercitus opidum propius accessisset, idem de muris faciebant clamabant.

1. Lege, Lucium Arunculeum Coctam.

2. Lege, Neviodunum.

3. Bratuspantium legitur in Cæsa-
re.

4. Lege, se in fidem ejus se committere,

bantque mulieres ac pueri. motum Cæsarem spectaculo Divitiacus Eduus in hanc sententiam allocutus est: Semper Bellovacos servasse fidem & amicitiam Heduarum, nunc falsis consiliis agitato a suis primoribus, qui dicerent Eduos turpi servitio oppressos à Cæsare digna & indigna pati, execratos patientiam amicorum, Romanumque recusantes imperium, consurrexisse cum cætris, & 1 furore publico scripsisse, tandem fraude recognita, & Bellovacos ad misericordiam Cæsaris confugere, & perfidos consultores recogitantes quid mali suis civibus invexerint, meritum
48 supplicium metuentes in Britanniam profugisse. Orare non eos modo qui erraverunt, sed se quoque, suo simul atque Heduarum nomine ut eis indulgeat. Id enim & ipsius Cæsaris & Eduorum ad gloriam pertinere, si & eum tam miti esse animo & apud eum Eduos tantum posse innotuerit. Annuit Cæsar seque & Divitiaci & Eduorum gratia Bellovacos recipere; eosque se incolumes servaturum bona fide professus est, traditis tamen armis omnibus, ac sexcentis obsidibus, quorum tantum numerum ut peteret, urbis suadebat ac populi magnitudo. Inde Ambiani, fines eorum ingressi Cæsari, statim se suaeque omnia dedidere.

Nervii restabant; ferox genus, & mercatoribus adversum. his præsertim qui delitias aut vina conveherent, opinione insita, enervari rebus mollibus animos, & à belli studiis elanguere ac lentescere. viri acres, quibus cæteros à patria virtute deggenerantes, qui se Cæsari tam facile tradidissent, irridere magis & arguere quam imitari mens esset, aut legatos mittere, aut ullam conditionem pacis, vel summis auribus audiree. hi quidem & cum eis Atrebatas ac 2 Viromandui trans fluvium Sabin conjunctis copiis Cæsarem expectabant. 3 Aduatuci quoque sic enim scriptum invenio, sive ut reor Aduaci, ut eis se conjungerent properabant. Cæsar exploratores ac deinde centuriones militiæ peritos ad locum castris idoneum occupandum miserat. Erant tamen in Romano exercitu Galli quidam ex dedititiis, qui contra fidem sacramenti mores & consilia Romanorum Nervii aperirent; & seu rerum ignorantia, 4 naturali consuetudine mentiendi, addendique semper rebus aliquid; spem fecerant, si forte incompositos aggredirentur, facile Romanas

Ooo 3 acies

1. Forte, furore publico consensisse aut subscripsisse.

2. Veromandui Cæsari dicuntur.

3. Aduatuci in Cæsare dicuntur.
4. Lege, sepi naturali, consuetudine.

acies posse turbari; & Nervii quidam intra silvarum latebras se tenebant, nunc in apertum erumpentes, nunc vicissim se in silvam retrahentes, Romanis propter imperitiam locorum insequi non audentibus. Jam Romani exercitus pars maxima ad metandum castra praecefferat, proxima impedimenta medium de more locum occupabant, duæ legiones ad eorum custodiam sequebantur. In hos Nervii omnes, ut à proditoribus docti erant, præcipiti impetu irruerunt, atque inde præter spem repulsi pari velocitate conversi ad eos, qui in opere occupati erant; miram perturbationem Romanis injecerunt. ita ut Cæsar cura multiplici distractus variarum rerum cui primum occurreret, in tanta temporis brevitate parumper hæsitaret. uni enim simul hæc omnia exequenda erant. explicandum vexillum solemne, apud Romanos indicium inchoandi prælii. ad idem quoque dandum tuba signum. milites ab opere castrorum ad opus armorum retrahendi. qui petendi valli causa longius à illis abiissent evocandi. ordinandæ acies. firmandi oratione ducis animi. quibus ne dum omnibus, sed nec singulis quidem, hinc temporis angustia, hinc hostium instantia spatium dabat, sed experientia militum Romanorum, quibus novi nihil accidere poterat, per se ipsam sine cujusquam quoque ducis imperio prompta erat casibus cunctis occurrere. Præterea Cæsar ipse cunctis legionibus singulos præfecerat legatos, 2 veterat vel nummum digredi, quorum quisque dux magnus haberetur. nisi sub maximo militasset. Horum & ducum virtus & militum egregie primum hostium impetum sustinuit repulitque, Cæsar quoque pro tempore nulli rei deerat, & milites hortabatur præsertim prædilectæ sibi legionis decimæ. sed exhortatio necessario brevis erat, virtutis ut pristinae meminissent, neve insolita rerum specie turbarentur. & quoniam differri res amplius non valebat, signum pugnae tuba dedit. & tam nihil spatii fuit; ut ne dicam consueta solemnitates præliorum omitterentur, sed vix galeas induendi licentia superesset. Nullus fuit acierum ordo, nulla ars militiæ, fortuna, quæ primas solet, omnes sibi pugnae tumultuariæ partes usurpaverat. qui ab opere ad prælium redibant, quæ casu quisque signa conspexerat, illis se confestim applicabar, atque illa sequebatur; ne suum proprium inquirendo consu-

1. Lege, illinc abiissent.

2. Forte legatos, quos veterat vel

minimum digredi, aut forte hæc verba delenda sunt.

sis omnibus tempus amitteret, omne quod in hostes irer suum signum extimabat. ancipiti & terribili Marte pugnatum. sed per medias difficultates atque pericula Romana virtus erupit. Et quum per gentes divisus erat hostium exercitus, nona simul ac decima legio fessos labore victosque vulneribus fregit Atrebares. Octava vero & undecima Viromandos cum duce suo 1 Buduognaco quodam, qui summi apud eos loci erat. Cum Nervii obstinacius certamen fuit usque adeo ut pene in dubio fuerit Romana fortuna. & Treviri equites opinatissimæ virtutis inter omnes Gallos, qui auxilio Romanis advenerant, dispersas legiones, & referta hostibus castra atque omnia circum turbata cernentes, actum de Romanis rati, fugerent, victosque illos ac deletos suæ patriæ nuntiarent. Cæsar tamen ubique semper magnus, tum magnis etiam periculis permaximus, ubi signiferos interfectos, centuriones autem cæcos aut saucios, interque alios Pub. Sextium Baculum fortissimum virum multis debilitatum vulneribus, & jam pedibus suis insistere non valentem vidit, aliorum quosdam segniter pugnantes, tela tantum hostium vitare; quosdam sensim cedere; quosdam prælio excedere, hostes instare ac premere; & nihil omnino respiramenti suis dare; denique in extremo rem positam intellexit; nilque jam præsidii superesse quo vel perdita restauraret vel ruinæ occurreret: auxilium quod aliunde non poterat à seipso cogitans exigendum; quod ipse tum forte sine clipeo esset nimilui lentius dimicanti scutum abstulit. & in primam aciem provectus magna voce centuriones proximos, suo quemque 1 nomine increpans atque appellans, ceteros generaliter exhortatione sollicitans, nec præire, sed se sequi iubens, reintegrare pugnam jam languentem; hinc amore ducis, hinc pudore compulit. Crederes unius animi robur atque ardorem in omnes subita inspiratione diffusum, tantumque vox ducis & exemplum 2 fervide omnes fortiterque pugnarent. & qui in fugam verti coeperunt, & qui vulneribus tardabantur, simul in hostes vultu atque animis versi mutationem rerum adeo repentinam peperere, ut vix credi posset, exercitus illos esse, qui paulo ante confixerant. Nervii modo victores victi illico deletique sunt; non multi tamen, nec ut dictu fide & factu facile; nempe suorum cadaveribus

Ooo 4

infi-

1. Buduognaco to Cæsari.

2. Deest valuit, ut aut simile quid.

insistentes, factoque ex iis 1 cumulo ut quasi de loco altiore pugnarent, usque ad mortem forte propositum tenuerunt. fregit tamen eorum pertinaciam Romana perseverantia. sic nutantem labentemque fortunam publicam unius viri virtus felicitasque sustinuit. Senes ac feminae puerique quos cum fortunis suis omnibus Nervii in proelium exeuntes in paludibus procul abdiderant; audita suorum clade, ut nihil utquam clausum videretis, sic victoribus nihil 2 imperium opitantes, communi omnium superstitum consilio per legatos sese Caesari 3 dederunt. & ut publicae professione miseriae facilius victoris misericordiam impetrarent; populum Nerviorum à sexaginta milibus ad quingentos; senatum à sexcentis ad tres redisse memorabant. Misertus est Caesar fortissimae gentis, & 4 reliquas liberas suis uti legibus sanxit, praecipitque finitimis ne quis eorum calamitatibus insultaret. Aduaci, qui ut diximus opem Nervii ferebant, audito proelii huius eventu, suam in patriam redire, seque omnes in 5 ferte unum ac munitum opidum abdidere. ibi eos Caesar obsidione conclusit, qui machinas procul 6 intuitu iridebant, quærebantque de muro, quibus illas viribus moturi, quibus manibus laturi essent, tantillæ præsertim homines staturæ. solent enim præ suorum mole corporum gentes 7 Arthoræ Romanam spernere mediocritatem. 8 post admoventi muris machinas aspexerunt, insueto & nunquam alias viso spectaculo stupefacti, legatos ad Caesarem destinarunt; quorum unus in hanc sententiam verba fecit. Credimus o Romani vos non sine caelesti auxilio præitari, qui hæc omnibus impossibilia tam 9 innumerabili facilitate perficitis; quamobrem resistere vobis non est nostri propositi. sed in potestatem vestram nos ex nostra committimus. unum hoc exposcimus, si tanta est clementia tua Caesar, quanta fama loquitur, si salutem nobis tribuis, ut arma non auferas. vicini enim nostri omnes fere nos oderunt, nobisque invident, à quibus nos amissis armis protegere nequeamus, alioquin optabilis est, quidquid libuerit à vobis talibus viris parati, quam supplicii ad necem dedi ab iis, quibus imperare consuevimus. Ad hæc Caesar. Servassem, inquit, vos libentius si

1. Forte, tumulo.
2. Lege, impervium.
3. Lege, dediderunt.
4. Lege, reliquias.
5. Forte, ferte unum.

6. Forte, intuitu.
7. Lege, Arthoræ.
8. Lege, postquam.
9. Forte, mirabili.

vos dedissetis aantequam muris machinas admoventem. sed & nunc servabo magisque in vobis naturam, moremque meum, quam meritum vestrum; sequar. Ita tamen ut sine armorum traditione deducio non procedat. Nam quod de odio vicinorum dicitis curandum mihi inquit: ego indemnitati vestrae providebo, ut Nerviorum providi, jubendo finitimis ne vos ledant. Jussu meo, quam vestris armis eritis tutiores. hoc præcepto vis armorum ingens tradita. sed & magna pars retenta, atque abdita, ut ab iis qui metu bellii, non amore pacis agebantur, traditum quoque opidum. Et quierus ille dies fuit; nocte proxima Caesar milites suos muris egredi claudique portas jusserat, ne quid injuriæ cives à militibus paterentur. sed huic Caesareæ pietati hostium fraus * obiectus erat. Itaque barbarica 1 lenitate mutato repente consilio rebellaverunt. neque victori opidum abstulisse contenti, castra etiam invadere, tanto impetu, tantoque ardore, non modo contra Romanam virtutem, sed contra iniquitatem etiam locorum, ut facile apparet, desperantes de salute pugnare. Eo congressu ex illis ad quatuor milia cecidere. cæteris intra opidum compulsis. sic omni penitus spe abjecta ut die proxima frangentibus portas Romanis nullus obstiterit. captum opidum, 2 venditque omnes, quorum turbam quinquaginta trium milium numerum implese e compertum fuit. Per eosdem dies à legato Caesaris P. Crassio, quem modo ad Venetos, aliosque quamplures populos, qui extremum accolunt Oceanum præmiserat, nuntiatum, omnes illas gentes sponte sub Romanum imperium venenisse. Jam ad Barbaros, qui trans Rhenum habitant, Romanæ Caesareæque virtutis & clementiæ fama pervenerat, 3 adeo percrebuerat, ut omnes ultro ad Caesarem legatos mitterent. qui se & daturos obsides & iussa facturos 4 sponderunt, quos ad se redire 5 inconsecuturæ restatis imperavit, cum ipse scilicet ex Italia redisset; 6 quæ deductis 7 in Carnites ac Turones in hiberna legionibus festinabat. præmissis Romam litteris de rebus à se gestis; quorum merito quindecim dierum supplicatio est indicta, quem honorem ante eum ducum nullus habuerat.

1. Lege, levitate.
2. Lege, vendandisque.
3. Forte, adeoque.
4. Lege, spondenderunt.

5. Forte, initio secutura.
6. Lege, quo.
7. Lege, in Carnites.

LIBER III.

Digressio Cæsare ex Galliis, Sergius Galba, quem legatum in Sedunos aliasque urbes proximas cum parte equitatus & duodecima legione dimiserat, Sedunorum aliorumque dolentium filios suos obsidum nomine sibi eripi, & Romanos publicæ utilitatis ¹ contentu, vere autem dominandi libidine illis in regionibus consedisse ægro animo ferentium, eorumque ² contemnentium ³ insuperatis insidiis circumventus, adeo in angusto fuit, ut consilium ipse sui que omnes caperent erumpendi seque fugæ præsidio salvandi. quo tamen consilio non rejecto, sed dilato, elegerunt armis potius experiri quam fuga, si qua esset ad salutem via. Cum vero hostes castra invassent & multitudine freti, fessis integros submittendo; quod apud Romanos non modo fessis, sed ne vulneratis quidem fieri poterat; quibus ne dum requiescere, sed ne loco arrepto vel parumper cedere liceret; usque adeo eos attrivissent, ut oppugnatione sex continuis horis sine intermissione ⁴ portenta, res Romana jam ad desperationem ultimam spectaret; nec tam pro salute amplius quam pro ultione resisterent, ne inulti perirent: P. Sextius Baculus centurio primi quem in congressu Nerviorum multis afflictum vulneribus memoravi; simulque Gajus Volusenus tribunus militum, consultissimi duo, fortissimique viri prope Galbam adeunt; & una est inquit spes salutis, si consilium quod primum sumpsimus vel ultimum exequamur. Nam quid hic agimus laborantes? longe isti nos numero antecedunt, & Cum in hos Barbaros violenter irrumpimus, & nil tale cogitantes agredimur; aderit pio forsitan fortuna conatus. Alioquin nisi impetu vincimus pugna vincemur ordinaria. Acquievit fides Galba consiliis. & erant quibus merito ⁵ credentur. Mox edoctis centurionibus ac tribunis quod facto opus esset, militibus edicatur, ut respirent. neque aliud quidquam agant quam tela hostium sustinere: intentique interim signum eruptionis expectent. vix brevi hora laboriosæ tradita quieti, dato signo, quod convenerat, subito præter spem castrorum por-

1. Forte, obtentu.

2. Lege, paucitatem contemnentium.

3. Forte, insuperati.

4. Lege, protenta.

5. Forte, Quin.

6. Forte, credentur.

portis erumpitur tantis animis, ut stupentes barbari ferre impetum non possent & dicto citius pugnae status mutarentur; ut qui modo invadebant, invaderentur, & qui invadebantur, invaderent; quique in castris clausi oppugnatione terribili ad captivitatem & supplicium petebantur in medios hostes inveni ferro obvia cuncta prosternerent. ita ut ex triginta milibus barbarorum, qui legionem unam ¹ cum steterant; brevi temporis in spatio plus quam decem milia caesa essent. reliquos morti non virtus; sed fuga præripuit. Sic virorum fortium prudentiumque consilia prosperis prosequitur fortuna successibus. his actis Romani victores sese in castra recipiunt. sed Galba memor se illis in locis à Cæsare dimissum, non ut bellum gereret, sed ut ² inter illud ex Galliis per Alpes ad Italiam difficile, ac mercatoribus onerosum & pene ³ obstrusum perplexumque portoriis, periculosumque latrunculis patefaceret, suaeque tutum redderet præsentia. Insuper victor licet, nolens tamen rem fortunæ sapius committere, & rursus extrema tentare, inde statim nullo obstante in Allobroges ⁴ Romanam est reversus. atque ibi tranquillus hibernavit. Alia subiinde belli materia per ducis absentiam orta erat. Publius Crassus egregius ⁵ & adolescens cum septima legione dimissus à Cæsare secus Oceanum hibernavit. Is frumenti ⁶ finitimas legatos singulos; ad Venetes vero geminos destinavit: quod gens illa esset omnium ejus regionis potentissima; cujus hodie quod sciam, sic transeunt res humanæ, ne nomen quidem aut vestigium ullum extat. Illi autem cogitantes, hoc fortassis modo sese obsides, quos Romanis non sponte dederant, recuperaturos, legatos detinuerunt, ac vinculis astrinxerunt. hoc exemplo freti populi ⁷ vicia, ut quibus levia mobiliaque sunt ingenia, legatos etiam ad se missos redire ad suos ⁸ pari proposito vetuere. Dum hæc adversus Romanos in Galliis contra fidem contraque jus Gentium agerentur, Cæsar nihil inde sollicitus, quod pacata omnia extimaret in Illyricum jam ⁹ profectus erat. ¹⁰ & his qui terras incognitas ac remotas viderendi infinita cupidine traheretur. Erat autem Illyricum

1. Forte, circum.

2. Lege, iter.

3. Forte, obstrusum.

4. Forte, coloniam in Romanam.

5. Dele, &.

6. Cum aliquid desit, sic restitui potest ex Cæsare: inopia ad finitimos.

7. Lege, vicini.

8. Forte, ut.

lyricum provinciae suae pars, lege sibi ¹ Natuna superaddita. cujus latissimi fines sunt. hinc Italia superiorque Germania; inde Macedonia & ² Trachea & Epirus. hinc sinus Adriaticus. Inde maximus nostri orbis amnium Danubius. Sane hac rebellione Crassi litteris nuntiata remandavit Caesar, ut in Ligeri praclaro amne Galliarum qui nomen & aquas in Oceanum fert, classem navium longarum quantum potest extruat, gubernatores ac remiges ex provincia conquirat; ut ipse cum veniat his copiis ad hostes Oceanum accolentes secundo alveo descendat. Et idem ipse illico, ut coeli Alpiumque conditio hominibus ullo modo permeabile iter fecit; dimisso Illyrico festinantissime remeavit in Gallias. Cum enim haud dubio cunctos honores omnium bellica virtute superavit, & alios & seipsum sua illa incredibili celeritate transcendit, quae saepe multis in locis cognita effecit, ut quantolibet absentem spatio; semper & praesentem & imminuentem cervicibus cogitarent. Nemo unquam expeditior agiliorque, non dicam imperator, sed viator fuit. Caesare igitur reverso, Venerii, Galliique alii, factum suum reputantes, qui legatos gentis potentissimae barbarica immanitate violassent, non ad veniam petendam sed ad vim inferendam sese apparant, vicissimque se populi in bellum alter alterum ³ coartantur. neque solum à proximis contrahunt auxilia; sed etiam à Britannis, qui Oceani aestu ⁴ semotu non magno intervallo contra illam plagam habitant. Et haec faciunt non tam armis, quam locis fidentes ⁵ inperviis atque palustribus, ubi nec expeditus pedum usus esset; nec navium aut equorum. & ut navigari posset, sentientes se navibus abundare, quibus egeant Romani, dabat insuper animos aestus ille reciprocus; qui ⁶ alterius littus motibus quatit, regitque & nudat, Oceani incolis notus, exterisque terribilis. Navium praeterea suarum robur; & armamenta pro qualitate fluctuum & ventorum quibus agitandae erant ac pulsandae, ⁷ propterque maris hostiumque violentiae perferendae multo Romanis navibus aptiores viderentur. harum omnium dif-

1. Lege, *Vatima*.

2. Lege, *Thracia*; aut, ut posteriores scripserunt, *Trachia*, sic *Trachum* pro *Thracum* in inscriptionibus antiquis.

3. Lege, *cohortantur*.

4. Lege, *semoti*.

5. *Inperviis* sic rescripti, cum in codice esset *inpericulis*.

6. Forte, *alternis*.

7. Forte, *propterea maris aestuumque violentiae*.

difficilratum nulla Caesarem latebat, magna tamen laceffitur injuria veritusque, ne si ista dissimulasset, reliquae nationes, ut sunt animi in superbiam ac perfidiam prona, inultae rebellionis exempla sequerentur. hoc sibi nullatenus ¹ negligendi extimabat, sciensque naturaliter hominibus instum libertatem amare & odisse servitutem; ante alios Gallis ingentem levitatem, ut de facili mobiles, atque ad subita bella volubiles essent. Jam per extrema Galliarum praesagia novitatum variarum multa conceperat. itaque ne, ut sit, motus alii super alios orirentur, essentque ubilibet qui ² cohortis occurrerent, per diversa terrarum divisit exercitum. Titum Labienum cum equitatu magno misit in Treviros. huic iussit ut & Remis & amicis aliis in obsequio confervandis, & Germanis Rheni transitu ³ coercendis intenderet. Publium Crassum cum parte etiam equitatus; & duodecim legionariis cohortibus misit in Aquitaniam, cui injunxit ut curaret, ne qua inde in Venetos, aut alias Galliarum partes auxilia mitterentur. ⁴ Titurum Sabinum cum; ⁵ tribus in ⁶ Jurellos vicinasque gentes misit; quibus ⁶ omnium studio continendis ut insisteret imperavit. ⁷ Decurium Brutum adolefcentem clasibus ⁸ proposuit; & illi, quae se jubente in Ligeri facta erat; & illi, quam suo quoque iussu venturam ex Pictonibus Sanctonisque & ceteris tractus illius officiosis gentibus expectabat. huic praecipit ut ad primum ⁹ expectare classis adventum cursum agat in Venetos. Ipse ad eos cum reliquis legionibus terrestri praecessit itinere, multisque passim opidis expugnatis, quae inexpugnabilia videbantur, coeceptis instabat alacriter, sperans pedentim rem conficere. At Veneti virium usu ac peritia & navium abundantia copiis; impositis in eas fortunis suis conjugibusque & filiis, cum inhiberi fuga nullo modo posset, & liberi & incolumes abibant in opida alia atque alia, quo Romani locorum ignorantia & navium penuria non poterant sequi. Ibi se iterum atque iterum defendebant; resque in longum ibat & in irritum desinebat. nec belli finis ullus ostendebatur, eoque magis quo Romanae naves aliter fabrefactae, Oceani-

1. Forte, *negligendum*.

2. Lege, *cohortis*.

3. Lege, *arcendis*.

4. Lege, *Titurium*.

5. Lege, *Unelles*.

6. Lege, *omni*.

7. Lege, *Decimum*.

8. Lege, *proposuit*.

9. Forte, *expectata*.

ceanique fluctibus impares tempestatibus insolitis tradebantur. Ita rem Cæsar intelligens inefficaci labore prætermisso, classem expectare duxit honestius, 1 quam præsentē res non 2 vanius nec se dignis subterfugiis, sed uno videbatur transigenda certamine. Has inter curas expectata classis affuit alio veniens Oceano, quam cernentes Veneti suis littoribus propinquantem cum ducentis viginti minutissimis navibus illi obviam exiere, eratque Romanæ pugnae ratio difficillima, quod & fortiores essent & majores barbarorum naves & turribus 3 præminebant, unde ex alto pugnantis illis, quasi iniquis proelium in locis ageretur. vela quoque & mastili & antennæ immensa mole præstabant. qui se Romanas naves facile oppressuros confidebant & fecissent si naves navibus concurrissent. Sed omnia vincit ingenium & virtus. Erant Romanis falces 4 inaudito magnitudinis. 5 quas artificioso quodam impulsu rudentibus hostium iniecerunt, navigio remis in adverso acto, & rudentes velut 6 culta acie consorcii scindebantur, & antennæ simul ac superba ruebant armamenta, fiebantque suarum impedimenta navium. Sed virorum pugna 7 in qua longe superior erat acies Romana. Et virtutem insitam spectator eximius expectabat. Cuncta enim in conspectu Cæsaris agebantur, & exercitus circumfusi qui littoribus proximos occupavit colles. in quo bellicarum rerum multi magnique erant iudices; noti omnes belantium & amici: quorum sub oculis nec 8 vir nec ignavia esse posset occulta, & sua parte ergo viri fortes; & his acti stimulis strenuissime rem gerebant, sic ut brevi fracta hostes pertinacia spem salutis fugæ ventisque committerent. quibus cum vela credidissent, quasi Romanos 9 verti subito siluerunt; & stagnante freto destitutis quas vehabant navibus, mira coeli marisque tranquillitas consecuta est, sic ut immobiles languentibus vadis starent. affecuti Romani, cum jam hora diei quarta esset, usque ad occasum solis incendere ac ferire nunquam ullo momento temporis destiterunt; omnibusque fere vel exustis vel oppressis 10 paucis beneficiis vici-

1. Lege, qua.
2. Lege, vanis.
3. Lege, præminebant.
4. Lege, inaudite.
5. Forte, quas cum.
6. Forte, velut cultri acie consorcii.

7. Lege, pugnam, in superior erat acies Romana, tem.
8. Lege, virtus.
9. Lege, veriti.
10. Lege, paucis.

vicinæ noctis elapsæ sunt. Hoc proelio non modo flos juvenum Venetorum, sed provecta etiam ætatis consilium ac fructus interciderat. Perditis ergo viris ac navibus & omnium insuper spe amissa, se suæque Romanorum potestati atque arbitrio commiserunt. Hos Cæsar contra morem tractavit inimicus, ut barbaros à violandis legatis exemplo supplicii deterreret; senatum ergo morte, populum servitute, poena bonis animis graviore, multavit. sic cum Venetis debellatum. qua victoria non ipsi tantummodo subacti, sed maritima ora omnis ad obsequium redacta erat. Ecce autem alia ex aliis bella consurgunt. Titurius Sabinus jussu Cæsaris Unellorum fines introierat, apud quos tunc summæ rerum 1 Viridonix. Multæ in circuitu civitates à Romanis defece- rant, quarum aliquæ senatum quod neque 2 defectio neque bello consentiebant, interfecerant. latronum quoque manus ingens, partim bello; partim præda illiciente, dimisso agriculturæ studio, sese istis adjunxerant; quibus omnibus magnus exercitus jam in armis erat. Sabinus locum castris aptissimum nactus, intra vallum suos, lacescit sæpe licet ab hostibus, continebat, ut jam non hostium modo sed suorum in contemptum paulatim incidisset. Ipse vero non id motu alio faciebat, nisi quod absente Cæsare tanta cum multitudinem congregari, quisquis exitus sequeretur, ne temeritati tribui posset potius quam virtuti, anxius suspensusque erat animo. ubi se sperni autem intellexit, pugnare tandem, sed inprimis contemptum hujuscemodi quantum posset aggregare disposuit. Itaque Gallum quendam sibi familiarem, versutumque hominem noctu in castra transfugere jubet. & quod fieri vellent edocet. parat ille, & origine dictis astipulante fidem meritis, coepit hostibus suadere & animis 3 crudelibus facile persuasit. Primo quidem Venetorum in sinibus Cæsarem extremis periculis circumventum. Deinde in Romanis castris; hinc fama ducis; hinc hostium præsentia tantum esse formidinis, ut de nocturna agitent fuga. qua & Cæsarem adeant, ducique opem ferant, & instantibus sese malis eripiant. Id cum publice creditum esset, est etenim non vanis modo, sed omnibus insitum, ut quod valde cupiunt; facile etiam credant, totis passim castris una omnium

VOX

1. Deest præterit. Dein lege Viridonix.

2. Lege, defectio.
3. Lege, crudelibus.

61 vox audiri, providendum modis omnibus, ne tam felix occasio per ignaviam dilabatur. Exercitus instantia victi duces, furori publico manus dant. discurritur hac illac, & consensu ducum farmentis, variaque materia ex agris collecta ad implendas fossas, & in castra penetrandum onusti, & cursu & sarcinis defessi omnes redeunt graves opus supraque suas vires, Romana castra ad laboris cumulum in alto posita, invadunt: haud dubii, Romanos præter fugam aut deditionem nihil ausuros. fefellit gentem ¹ crudelam una spes. nam Sabinus suis militibus valida exhortatione firmatis; & pugnam vehementer optantibus erumpendi signum dedit. Qui cum subito præter spem hostium erupissent, idque duabus simul portis, & virtute atque experientia bellandi & natura loci & lassitudine hostium adjuti, integri ipsi virium, & quiete recreati fundunt illos facile prosternuntque. Quo metu non modo qui evaserant ex proelio; sed vicini etiam se Romanis dedidere. Sunt enim Galli incuendis bellis promptiores quam adversitatibus tolerandis. & forte ita accidit, ut una & eadem die, & Sabinus Cæsaris, & Cæsar Sabini victoriam audiret. Per hos ipsos dies Publius Crassus in Aquitaniam missus à Cæsare, quamvis adolescens, senilibus animum exercebat curis. & secum cogitans in his terris multa illis annis adversa Romanis accidisse, multa sibi utendum prudentia sentiebat; assumpta igitur primum sollicitudine rei frumentariæ atque equitatus comparandi, quod eæ gentes plurimum eo genere virium pollere dicebantur, multis equitibus, & fortioribus viris, expressim Tholosa ac Narbona amicis urbibus accersitis, cum jam virium satis esset Sontiatum fines ingreditur. Illi autem non contenti hostem expectasse, progressi obviam, ² & Romanos, hinc eorum paucitatem, hinc ducis ætatem contemnentes, in itinere sunt congressi. ³ Sæpe autem in contrarium versa, equitatus eorum, cui unice fidebant, Romano funditur equitatu; cæsisque quamplurimis eodem impetu, Crassus hostium opidum invadit, multamque post resistantiam datis ad extremum armis & obsidibus per deditionem cepit. Erant tunc in Gallia, (qui nunc neque ibi neque alibi usquam sunt) homines tantæ in amicitia fidei tantæque

1. Lege, credulam vanam.
2. Forte, cum Romanis.

3. Lege, Spe,

que constantiæ, ut cum iis, quorum se amicitia ¹ devenissent, omnem subire fortunam, & ad ultimum etiam mori vellent, neque post eos vitam ullam pati possent, quin si mori aliter non daretur, mortem sibi ipsi manu propria consciscerent; mirum genus, multum his modernis, amicitia utilitate ² mentientibus, adversum. neque quisquam ex eo numero inventus à seculis ferebatur, qui hoc facere renuisset, vulgo Soldurios vocitabant. Ex his sibi sexcentos ³ Adiaterinus princeps gentis beneficiis & fide paraverat. Cum quibus inter ipsam deditionem, quæ illi utique non placebat, eruptionem in Romanos fecit, ita ut improvisa pene repentina ⁴ spem turbaverit; sic devoti omnes morti in proelium ruebant. ⁵ Reversus ad se militibus Romanis, cum aliquamdiu graviter pro ⁶ hoste paucitate pugnatum esset, suo cum duce victi, orantesque cum populo in deditionem dux atque Soldurii sunt recepti. Dehinc Crassus in ulteriora progrediens vicinarum gentium conspirationibus magnis excipitur. Ita ut etiam ab Hispanis ⁷ horis, quæ proximiores bello erant, per legatos auxilia peterentur, & duces eligerentur ex iis, qui sub Quinto Sertorio rebelle quidem, sed Romano usu militaris scientiæ magisterium adepti bella gerere prorsus Romano more didicerant, loca idonea ⁸ cupiendi, castra communiendo, com meatus hostium impediendo, a-⁶³ cies instruendo, præsidia disponendo, prælio ac receptui canendo; omnia suis horis & suis ordinibus faciendo. Quæ Crassus cuncta conspiciens; cogitansque quod erat, se propter suorum paucitatem non posse diutius hostium consiliis atque artibus obstare, pugnae fortunam experiri statuit. Quam rem cum ad consilium rejecisset, idque ipsum omnibus visum esset, mane proximo aciem eduxit, expectans ut in proelium hostes egrederentur. Illi vero & si de victoria non diffisi, tutius tamen rati sunt sine proelio vincere. quod per frumenti penuriam eventurum sperabant. propter quam si Romani loco ⁹ crederent tergis instare decreverant. ¹⁰ ac spe castris se tenebant, neque pro victoria obsidionis infamiam ¹¹ recubant. Romani hostium tarditatem non consilio

P p p

lio

1. Forte, devotissimæ.
2. Lege, mentientibus.
3. In Cæs. libris dicitur Adcan-
thianus.
4. Forte, species.
5. Forte, Reversis.

6. Forte, hostium.
7. Lege, oris.
8. Lege, capiendæ.
9. Lege, cederent.
10. Lege, hac.
11. Lege, recusantem.

lio imputantes, sed pavori, & hortante duce, & militibus pugnae signum una voce poscentibus, signo dato castra aggre-
diantur. Quo in actu auxiliares, in quibus ad proelium modicum spei erat, missilibus suggerendis; fossis implendis, aggeribus 1 connectentibus multiplici opere occupati; spem majoris exercitus exhibebant. Addebatque error hic animos Romanis atque hostibus minuebat, utrimque tamen pugna-
batur asperrime. Dum ecce equites quidam Crasso nuntiant castra hostium ab adversa parte negligentius custodiri. Is praefectos equitum 2 committit. Illi autem his cohortibus, quae castrorum praesidio 3 subederant, à vulneribus & labore integris longe à conspectu hostium circumductis, partem illam castrorum inprovisò adeunt, & antequam sentirentur vallo disiecto mediis castris cum cæde clamor exoritur. Ter-
riti hostes repentinis 4 malis omiſſa partis alterius defen-
sione diffugiunt. Romanus 5 ille equitatus locis conpestri-
bus affecutus obruncat. Ita ex quinquaginta milibus 6 & 4
64 Quitania Cantaberaque collectis, vix quarta pars proelio
7 superesset. Quo metu diffuso pars maxima populorum cir-
cumstantium ad deditionem venit. fecissentque idem omnes,
nisi instantis brumae spes negotium distulisset.

Hæc Cæsar per legatos suos agebat. Ipse autem à Vene-
tis in Menapios præcesserat, extremosque hominum Mori-
nos, ut ait Maro. quod hæc duæ gentes 8 ad se miserant &
in armis erant. Et quamvis 9 adventaret, sperans tamen
modici temporis opus esse, rem aggreditur. Erat autem
longe alia quam crederetur ratio belli. Audientes etiam ma-
ximas atque creberrimas victorias Romanorum, non armis
sed latebris decreverant se tueri. Itaque sua omnia in palu-
dibus ac silvis abdiderant, juxta quas dum castra exercitus
Romanus attolleret, illi subito quasi ab inferis emergentes,
effusos atque in operibus impeditos diversis viis dissonisque
clamoribus invadunt. Romani impigre opere intermisso &
arreptis 10 in illos imperum fecere; eosque in silvas 11 re-
digere, paucis inter vepres perditis, multis hostium inter-
fectis

1. Lege, convellendis.

2. Lege, eo mittit.

3. Lege, subfederant.

4. Lege, malis.

5. Lege, illor.

6. Lege, ex Aquitania & Canta-
bria.

7. Lege, superſuit.

8. Deest minime. Mittere autem est
legatos mittere.

9. Adde, hiems.

10. Adde, armis.

11. Lege, redegere.

fectis. Et tunc Cæsar silvestri materiae cædendæ & in mo-
rem valli ad tutelam suorum circumducendæ operam dabat,
ne clandestinis eruptionibus premerentur. sed jam hiems ad-
erat; ac ingentibus ac perpetuis imbribus impedita res est:
veritque milites sub pellibus agere. Victor ergo homi-
num; sed naturæ 1 cedent incensis ac vastatis finibus ho-
stium cum exercitu 2 in Aulercios Lexoniosque in hiberna
concessit.

His temporibus Germanorum turbæ ingentes Rhenum me-
tu pellente 3 trajecerent, fessæ bellis assiduīs atque impor-
tunitatibus & injuriis Suevorum. quæ gens maxima, bello-
que potentissima omnium Germanorum & olim fuisse legi-
tur & nunc esse dicitur. Quorum & moribus multa quidem 4
à scriptoribus rerum memorata. præterea quum apud eos &
apud omnes fere homines mutati sunt mores, quæque jactu-
rarum pessima est, prope semper in deterius, horum, ut si-
leam reliquos, illum saltem morem video mutatum: Nempe
vinum ætate Julii Cæsaris abhorrebant, quod 4 ni fallor
non abhorrent. hi vicinitatis atque humanitatis impatien-
tes omnes finitimos populos, aut tributarios sibi effecerant,
aut prorsus expulerant. Itaque ad unam partem finium Sue-
vorum fuisse traditur ingens atque incredibilis sollicitudo. Id-
que sibi tunc magnæ gloriæ ascribebant. Nunc etiam per
eorum fines & suspectæ multis in locis solitudines, expertus
loquor, & ambiguum iter est. hos igitur Germanorum po-
pulos à Sueviis pulsos cum in Gallias confedisſe Cæsar audi-
ret, Gallorum veritus levitatem, qui more frondium vento
quolibet agitantur, & mercatores & cursores more proprio
manu prehendant detinentque, & unde veniant & quo per-
gant, & quid novi afferant percontantur, regunturque ru-
moribus etiam falsis, & sæpe his moti ea deliberant; quo-
rum mox poeniteat. hoc inquam veritus Cæsar, ne famæ cu-
juspian flatibus moverentur, 5 & Romana fide desisterent;
ætate non expectata ad exercitum venit, & invenit vera se
timuisse. Missos legatos à Gallis ad Germanos invitantes hor-
tantesque, ut: à leva Rhēni, ubi subſtiterant, abscederent,
seque inferrent in intima Galliarum, nihil eis defuturum o-
mnium 6 petiissent. Motus his Cæsar, sed dissimulans, Gal-

P p p 2 lorum

1. Lege, cedens.

2. Lege, in Aulercios Lexoniosque.

3. Lege, trajecerunt.

4. Videtur addendum, nunc.

5. Forte, & a R. f. desisterent.

6. Adde, quæ.

lorum principibus ad colloquium evocatis, benignis orationibus ¹ leniit. Firmavit animos atque edixit ² equitum quem ex debito ³ tenerentur, ut paratum in armis haberent. Esse enim sibi animum ad liberandas Gallias ab ⁴ incurso Germanico proficisci. Quidquid ille præceperat adimpletum est, non obedienter modo, sed libenter, ea est facilitas animorum. Dum instructis ergo paratisque omnibus iter arripuisset, jamque ad castra hostium paucorum dierum itinere propinquaret, legatos barbarorum obvios habuit, quorum primus in hanc sententiam verba fecit. Neque Germani inquit ⁵ Cæsar bellum inferunt Romanis, neque eis, si Romani bellum inferant, recusant. Mos est noster à majoribus per manus nobis traditus bella moribus obflare, nullum hanc ob causam precari. Suevis solis nos impares confitemur, quibus ne ipsi cœlites pares sint. de reliquo mortales omnes vincere posse confidimus. unum non ut humilior, sed ut justior causa nostra sit dicimus, venisse nos in Gallias, non sponte sed coactos. profugos, domo pulsos, aliquo pergere necessarium fuisse. Si Romani velint, posse eis amicos esse non inutiles. Ad id sane duorum altero opus esse, ut aut terras eis quas inhabitant largiantur, aut possidere quas armis quaesierint patiantur. Ad hæc Cæsar inter multa respondens, nullam illis posse secum esse amicitiam ait, nisi quamprimum Gallie finibus emigrant. neque satis se mirari posse, quenam esset ista ratio, ut qui sua defendere non valerent, invaderent aliena: quasi ad injuriam inferendam, quam ad defendendam justitiam fortiores: cum fortioribus viris vires addere soleat animosque defensio suscepta justitiæ; neque vero esse agros ullos in Gallia, qui tantæ hominum multitudini assignari possint sine injuria possessorum. Esse autem apud se aliarum gentium legatos, imprimis ⁶ Vibiorum, amicorum populi Romani, de Suevorum violentia conquerentes, opemque poscentes: posse eos cum illis habitare, donec utrisque consultum sit. se Suevis imperaturum, ut ab eorum offensionibus abstineant. Legati se post triduum redituros, responsumque suæ gentis relaturos cum dixissent, poposcerunt, ne castra interim promoveret. sensit fraudem Cæsar; Equitatus enim partem magnam trans Mosam amnem frumentatum ab iis missam senferat, quam hoc spatio tem-

1. Adde, eos.

2. Lege, equitatum.

3. Deest verbum præstare, aut simile.

4. Lege, incursum.

5. Lege, Vibiorum, & sic inferius Vibis pro Vibis.

temporis expectabant. Itaque quod peterent se facturum ne-⁶⁷ gavit, processitque, & cum jam nisi duodecim milia passuum distaret à barbaris, legati ¹ ad ipsum poscentes instantius occurrerunt, idque cum iterum negasset; petierunt ut ad suos equites, qui præibant, mandaret prælio abstinere, donec ipsi legatos ad eos, quos in eadem conditione cum Suevis esse ² deberet, destinarent, ut fœdere cum eisdem icto, simul Cæsaris consilio uterentur: Adhæc exploranda & firmanda cum Vibis triduo etiam opus esse. Intellexit quoque Cæsar hanc petitionem eodem spectare, quo primam. Respondit tamen se, ³ de illo non amplius quam quatuor milia passuum progressurum. Illic die proximo adessent, cum quibus de illorum petitione disliceret, equitibus nihilominus jam progressis mandavit ne hostes invaderent. Quod si ab illis invaderentur, usque ad ipsius adventum ⁴ ipse tamen sustinerent. Equites jussu ducis accepto. & ⁵ qui apud legatos hostium vadissent, tanquam in pace securi ibant & incauti. fidei signum non prudentiæ. Id cum hostes advertissent ⁶ quam numero longe impares repentino imperu inveciti quadringentos septuaginta ex eis occiderunt. reliquos in fugam versos insequi non prius desierunt quam ad conspectum Cæsaris est perventum. Ibi demum persecutionis ⁷ fugæ finis fuit. memorabilis inter cæsos casus extitit Pisonis, qui vir fortis ac nobilis ex Aquitania * cunatom populi Romani & amicus dictus à senatu, cum germano proprio ab hostibus intercepto opem ferens, illum quidem periculo liberaasset; vice ejus detentus inter turbam, atque equi vulnere ad terram datus aliquamdiu pedes animosissime se defendens victus ⁸ cum concidit. Id cum frater jam prælio digressus agnosceret, equo stimulis adacto medios in ho-⁶⁸ stes rediit: ibique fortiter dimicans occubuit. Ad hunc modum duo simul fratres egregii mutua pietate periire. Cæsar circumventum dolis sese dolens; nullos jam legatos hostium audiendos, nullam conditionem pacis admittendam, neque vel modicum differendum ratus; dum copiæ hostium jungerentur: simul illud intelligens apud leves Gallorum fragilef-

P p p 3

que

1. Lege, id.

2. Lege, diceret.

3. Lege, die.

4. Lege, ipsi.

5. Forte, & qui apud Cæsarem le-

gatos hostium vidissent.

6. Lege, 'quamquam.

7. Forte, ac fugæ.

8. Lege, tandem.

que animos hostilem fraudem virtutis opinionem & virtutis nomen facile reperturam; statuit omne hostibus consultandi, simulque & Gallis falsam opinionem confovendi spatium celeritate præripere. Consilio igitur advocato dum propositum illud suum aperit, ecce de transverso legati hostium, quibus prospere fraus prima successerat. nec priores illi tamen; sed principes gentis, & seniores omnesque in quibus summa erat apud illos auctoritas, ad Cæsarem in castra perveniunt, vel excusaturi præteritas fraudes, vel novas si liceat innexuri. Quos ubi Cæsar aspexit nulla penitus de re auditos illico capi iussit, simulque insecuto iter exercitu festinus arripuit. In quo ordinando nuper victos equites in extremo posuit, ne forte reliquæ ¹ prædani metus aliquæ superessent, quibus etiam intrepidi afflarentur. Sic ad hostes generosæ plenus iræ, & degeneris memor injuriæ properabat. Et octo milia passuum dicto citius emensus; ² illud apparuit quidquid de legatis suis esset, quidve de hostibus scire aliquid potuissent; subita re turbati, neque arma neque consilia capiendi spatio ³ relicti, an hosti occurrerent, an castra defenderent, an ⁴ satem fuga quærerent incerti, stupidi hærebant. Cognita trepidatione hostium & fluctuatione hominum ac signorum; Romani milites & illorum perfidia & hortatu sui Ducis impulsæ castra pervadunt, pauci parati armatique resistere; alii autem ⁵ in finem omnes fugam arripuerunt. Immisso post eos equitatu magna horum in itinere strages fuit. dehinc agmine perpetuo ad confluentem Rheni ac ⁶ & oræ delati, cum se metu insequentium in oppositum amnem injecissent & lassitudine & pavore, & impetu alvei superante demersi sunt. Ita pene omnes partim pugna, partim fuga, partim aqua consumpsit, cum essent milia minimum ⁷ quadraginta ac triginta. sua in castra reversus Cæsar incolumi exercitu, mirum dictu tanto ex bello paucis tantummodo vulneratis, cum legatos reliquosque, quos capi jusserat, invenisset, absolvi fecit, & quo vellent abeundi tribuit licentiam. Illi vero Gallorum propter ⁸ Attoritorum fines, iracundiam metuentes, apud Cæsarem residere mu-

1. Lege, pridiani.

2. Forte, quam illis apparuit, quid delegatis suis esset, quamve de hostibus.

3. Lege, relicto.

4. Lege, saltem.

5. Forte, infamem.

6. Forte, Mosæ.

7. Lege, quadringenta.

8. Forte, occupatos eorum.

muneris instar optarunt, quos secum ille magnanimus concessa libertate detinuit.

Post hæc Cæsar modis omnibus Rhenum transire disponit. multæ eum impellebant causæ. Tres imprimis. nam & operæ pretium extimebat ut Germani qui cottidie in Gallias transire sibi consuetudinem fecerant; suarum metu rerum domi continerentur; ubi adverterent exercitum populi Romani posse & audere Rhenum transnatare. neque semper assuescere invadere; sed invadi etiam interdum. deinde quod pars illa Germanici equitatus; quam prædandi causa trans Mosam missam proximo proelio non interfuisse memoravimus, trans Rhenum audita suorum clade confugerat, seque Sicanbris adjunxerat; à quibus Cæsar cum per nuntios postu-lasset, ut eos qui Romanis simul ac Gallis bellum moverent, sibi redderent; responderunt, imperium populi Romani Rheno terminari. Si Germanos ¹ in Gallia transire ad injuriam traheret, cur minus injuriosum duceret trans Rheni metas imperium extendere. Quamquam barbarica ista responsio coloris ² fortasse aliud, sed nil penitus rationis habuerit, non enim trans Rhenum imperium petebatur, sed ut cis Rhenum injuriose gesta punirentur: nisi forte sibi ³ barbaræ insolens usurpabat, ut qui ad eam confugissent, inviolabiles haberentur, ⁴ qui brevi non modo alios, sed seipsam salvam facere non potuit. Certius erat, quoniam Ubii soli ex Transrhenanis Romanorum in amicitiam recepti affectuosissime precabantur, ut eis Romanus imperator adversus Suevos, aut mitteret, aut ferret auxilium. Nam si forsitan ⁵ transferre non possent reipublicæ negotiis occupatus, satis abundeque illis esse præsidii in solius exercitus fama, quæ post devictum ⁶ Ariovistum atque ultimum hoc prælium confectum, tam late per extrema ⁷ Galliæ diffusa esset, ut sub ejus umbra nominis tutos se esse posse confiderent: Navium vero ad transitum affatim sibi esse non dubitaret. Et Cæsar iis quidem de causis ac fortasse aliis transitum exoptabat. sed transire navibus neque satis tutum, neque vel sibi vel populo Romano satis honorificum judicabat. animumque ideo ad structuram pontis intenderat, tamen si difficultatem maximam

Ppp 4

flu-

1. Lege, in Galliam.

2. Lege, aliquid.

3. Lege, barbaries.

4. Lege, qua.

5. Forte, transferre se.

6. Lege, Ariovistum.

7. Forte, Germania.

fluminis impetus profunditasque & latitudo prætenderent, sed nil volentibus arduum. disposuit firmavitque vel nullo modo alio, vel ponte transire. vicitque omnem rerum perplexitatem operosissimi atque ardentissimi ducis industria atque obsequentissimi durus labor exercitus. Ponte igitur brevi tempore mira arte perfecto traduxit armatas legiones. Primusque Romanorum, sicut scriptum est, Germanos qui trans Rhenum incolunt, aggressus, 1 maximas effecit cladibus, sed sequor ordinem. Præsidio validissimo ab utraque pontis parte dimisso; primus illi post Rheni transitum in Sicambros fuit impetus, qui superbe Romani fines imperii Rheno amne præscripserant. Et pergenti multarum urbium legiones occurrerunt amicitiam pacemque petentium, quibus omnibus benigne respondens Cæsar obsides imperavit. Sicambri autem, ut est magna pars hominum verbis quam factis animosior, mox incepti fama pontis audita, quorundam qui apud eos versabantur, quibus Romana notior virtus erat, consilio atque hortatu, desertis urbibus cum fortunis suis omnibus in solitudines ac silvarum intetiora confugerant. Cæsar hoc pridem tardum & difficile belli genus expertus, & plus tædii 2 iis quam periculi, tempus inutiliter non 3 tenendam statuit. Pervastatis ergo vicis rebusque hostium, quo vel ferrum potuit vel flamma perungere, ad Ubios, hoc est ab hostibus ad amicos transiit expectatus atque optatus. 4 ad eos vero moram trahens, propositum & consilia Suevorum didicit. ea erant huiusmodi. Accepto enim transitu Romanorum, quorum fama virtutis jam cuncta compleverat, nuntios ad omnes suæ gentis circumquaque 5 diu rexerant. unum omnibus præceptum, ut urbibus atque opidis 6 de electis conjuges filiosque & quicquid eis carum esset in silvis, quæ immensæ illis erant, reconderent. viri omnes 7 armiportantes certo loco 8 Suevæ in medio ex omni undique regione confluerent. ibi Cæsarem expectarent, acieque conflingerent. Cæsar autem, 9 quam tamen nescio, sed opinioni tantum virum nil sine certa voluisse, contentus in præfens 10 ad suo Vibios obsidione liberasse: ac re ipsa ostendisse

1. Forte, maximis affectis.

2. Forte, esse.

3. Forte, tenendum.

4. Forte, apud.

5. Forte, direxerant.

6. Forte, reliquis.

7. Forte, arma portantes.

8. Forte, Suevia.

9. Forte, quam tamen nescia obcausam, sed opinor tantum virum nil sine certa ratione.

10. Forte, adventu suo.

disse Germanis, Rheni transitu Romanos, neque metu neque difficultate prohiberi, quominus & amicis ferant opem & hostibus ultionem; non nisi decem octo diebus actis in Germania, rediit in Gallias; pontemque post tergum fregit ne ab hostibus frangeretur.

Crescentibus indies bellis atque periculis; crescebat simul ducis animus, & 1 à tritu velut aurum splendidior fiebat, quove plus difficultatum eo & plus spei erat. In omnibus quidem bellis, quæ per eum in Galliis ad id tempus gesta erant, missa hostibus auxilia à Britannis agnoverat. Id indignans ad eos ire disposuit. Et quamvis extremum jam tempus esset æstatis, quæ illis in regionibus propter 2 vicinam Septentrionis est brevior; ne quid tamen otiosi temporis ageret, insulæ statum moresque hominum explorare statuit. Quod cum neque per 3 communes Gallos, quibus loca illa nondum 4 plena erant; neque per mercatores ipsos, qui non nisi 5 littoreas terras, easque non omnes, sed tantum Galliæ oppositas, adibant, non fieri posset, Gajum Volusenum una cum longa navi * 6 eo quid agere velit illum ad momentum ire jubet. & cognitis illis 7 qui cognosci possent maturum ille reditum imperat. Is ad eum quinto rediit non ausus, ut dicebat, in terram egredi, neque se fidei barbarorum credere & tantum exterius visa renuntians. Hæc ita communis quidam habet historia. habeo tamen non ignobiles auctores quæ Cæsarem per seipsum portus & navigationem, & accessum ad insulam explorasse confirmant. quod ut credi posset ipse ducis animus facit & similis aliis in rebus audacia. Cæterum seu per alium seu per se cognitis, quæ cognosci poterant, ipse in extremum Galliæ angulum, unde brevior in Britanniam est transitus, quo jam se cum exercitu contulerat, classem omnem contrahi imperat: Et qua Veneto in bello usus erat anno altero; & quæ amicis ex regionibus interrim redacta ingentem navium numerum expleverat. Et jam fama Romanorum à Germanis transiverat ad Britannos, & præfens insuper apparatus late metum sparserat. Ira-73 que multarum insulæ civitatum nuntii Cæsarem adeunt, & obsides & 1 obedientiam promittentes. hos benigne suscipiens,

Ppp 5

&

1. Forte, à attritu.

2. Forte, à viciniam.

3. Forte, à homines.

4. Forte, à cognita.

5. Forte, littoreas.

6. Locus corruptus. Vid. Cæf. lib.

iv. cap. 21.

7. Forte, quæ.

& sereno vultu & miti oratione prosequitur, hortatus ut in proposito perseverent domum remittit & cum eisdem communi consilii magni virum; inque oris illis omnibus auctoritatis eximia ac spectata 2 sibi non fidissimum, ut rebatur. Quo merito Attrebatibus victis regem illum imposuerat: per quem urbibus Britannicis persuadere 3 mittitur ut ratione fidei se committant, suumque illis nuntiet adventum. Venerunt & magnæ partis Morinorum nuntii excusantes suæ gentis errorem, quod adversus populum Romanum propter suam 4 imparatam ac turbidam barbariem rebellassent, 5 mox vitio, non odio animorum, & petentes veniam & poenitentiam offerentes. id pergratum Cæsari fuit, quod in Britanniam transiturus bellum invitum post terga dimitteret, neque curæ Britannicæ præferendum aliud extimaret. Impositis igitur multis obsidibus, petita concedit, classe autem sicut diximus collecta, dum ad transitum se præparat, curam portus ac custodiam Publio Sulpitio Ruffo committit, cum eo quod sufficere visum est præsidio. Residuum copiarum in Menapios mittit, atque in eam partem Morinorum, unde (quod rebellionis indicium apparebat) nulli ad eum nuntii venissent. his Titurium Sabinum & Lucium Arunculejum Cottam præfecit. Dies interea navigationi aptus affuit. cumque de littore Gallico profunda nocte solvisset, proximæ lucis hora quarta Britannicum littus attigerat. plenumque illud armatis hostibus conspicatus, præruptasque rupes pelago impendentes, unde reli jactus aut lapidis usque ad naves facile perventurus esset, substitit parumper, expectans suos qui lentius veniebant. sic in anchoris usque ad 74ram diei nonam stetit. tunc affectis omnibus, legatisque & tribunis militum, ac magistris navium 6 vehementis admonitis, ne qua esset aut bellicis aut maritimis rebus mora; sed ad nutum omnia 7 dicto explorentur. Vento & æstu fretus idoneo, convulsis anchoris, ad septem milia passuum procul inde plano in littore tota cum classe constitit. At Britanni, intellecto consilio, præmissis equitibus atque effedis, quibus in bello uti consueverant, pari velocitate locum occupant; consequuntur equitatum turbæ, ita omnes

1. Lege, Commium.
2. Forte, siveque. vel, sibi autem.
3. Forte, nuntius, ut Romanus.
4. Lege, imperitam.

5. Lege, morum.
6. Forte, vehementer.
7. Forte, dictis citius.

CO-

copiæ egressuris se Romanis obijciunt. Erat plane descensus in terram difficillimus propter aquæ altitudinem, sine qua magnæ naves esse regique non poterant. Et si qui è navibus exivissent, 1 & sicco de litore, aut ex vadis humilioribus excipiebantur hostium occursum. & ubi flare difficile erat, cogebantur iniquo Marte certare, unde non immerito Romani territi ac turbati & locorum inscii & ejusmodi prælii inexperiti solito segnius pugnabant. Quod ut Cæsar vidit; longas naves ab 2 alta classe secerni & remis ad litus applicare impoerat, atque inde omnium genere missilium hostem pelli; quem ipse navium aspectus & magnitudine & remorum strepitu in suetum talibus exterruit. Ubi autem sagittarum 3 imbris ac tonitrua tormentorum in hostilem aciem incidere: parumper referre pedem hostes incepterunt. nec dum tamen Romani sese undis credere ausi, ipsis è puppibus præliabantur, donec aquilifer decimæ legionis, quam amabat Cæsar, alta deos orans voce, ut feliciter legionem succederet quod parabat, versus ad comites: *desilite inquit in fluctus, & sequimini me commilitones mei, quicumque non vultis hanc aquilam hostibus illudendam tradere. Si viri estis prospera cuncta provenient, si minus, ego saltem debitum meum reipublicæ 4 à Romano imperio bona perolvero.* hæc exclamans medios in fluctus mira alacritate 5 dissiluit. 6 Attigit ut primum terram pedibus attigit, gressu rapido ferre aquilam in hostes coepit. virtutis exemplo & nobiles incitati omnes, non solum qui in illa, sed qui in cunctis erant navibus in undas atque inde in hostes ruunt. pugna atrox exoritur, duraque, anceps, & Romanis adversa propter locorum iniquitatem. Postquam vero terram omnes 7 attingerent: collecti in unum & reducti ad solitum pugnæ genus, alio impetu inveccti fuderunt adversarios; fuisset clarior victoria si ad insequendum profugos equitatus in tempore affuisset; tanta fuit tamen, ut Britanni hostium suoque casu territi, legatos ad Cæsarem mitterent & deditionem & obsides & quidquid victoribus victi debent offerentes, cum iis & Commius rediit, quem ad eos, ut diximus, præmissum & commissa edere incipientem vinculis astrinxerunt: nunc solum

re-

1. Lege, ii.
2. Lege, alia.
3. Lege, imbrēs.
4. Forte, ac Romano imperio mun-

5. Lege, desiluit.
6. Lege, atque.
7. Lege, attigerunt.

remittentes, violati culpam in multitudinem reflexerunt, & errori publico veniam petierunt. Quibus Cæsar acriter increpitis, quod pace per legatos ultro expetita & obrenta, bellum intulissent, hostilia in amicos ausi, veniam tamen supplicibus non negavit, quam negare nec noverat nec solebat. partim datis partim promissis obsidibus pax convента est. principes Britannorum turbas ad agriculturam reverti jusserunt, ipsi seque suasque urbes¹ Cæsar insinuare omni studio satagentes. Paulominus festinatio unum mihi virum abstulit, quem in medium virtus ejus & fama restituent. is est Marcus Cæsius² Scena miles Cæsar, qui hoc ipso, quem præmissimus, ad insulam appulso, scopulum littori proximum plenum turbis hostium contuens cum quatuor tantum³ commilitonibus cimbam eo transvectus, egregia paucitate barbaricam multitudinem est aggressus. cumque inter pugnandum, æstus æquorei refluxu, interstitium illud quod scopulum ab insula dirimebat aquis⁴ exornatum transitum non negaret; atque indeo barbarorum ingens copia suis auxilio advenisset; & relans quatuor justo pavore perterritis, & abjectis, vel oranti forsitan socio dimissis pilis, solus⁵ Scena contra hostium aciem stetit immobilis, & sua & comitum unus quinque militum pila in hostium membra, nullo in cassum eunte jaculatus, tandem omnibus⁷ assumptus, stricto obvius mucrone, unumquemque ut se primus obtulerat; nunc scuto nunc gladio excipiens ac prosternens; diu utrique partium admirabile præbuit spectaculum: & tot milium in litore dimicantium ad se unum intuendum oculos atque ora convertit. Cum jam denique, non ut in armatum virum, sed ut turrin munitam omnis nisus, ira, pudorque hostium in furorem versus incumberet; jamque femur ingenti transfixus telo &⁸ multum saxo concussus gravi; clipeoque & galea ictuum vi disiectis, gladio ad extremum fracto, pilisque ut est dictum omnibus non perditis, sed impensis egregie, pene jam exarmatus, tamen lorica gravis duplici, se in undas, sua opera hostium sanguine rubicundas injecit, ac reversus ad

1. Lege, Cæsari.

2. Lege, Scæva.

3. Lege, commilitonibus cimbam.

4. Forte, exornatum.

5. Lege, reliquis.

6. Lege, Scæva.

7. Forte, consumptis, vel, assumptis.

8. Puto, vulnere saxo confusus.

ad suos, unde gloriam merebatur, veniam postulavit: nempe cum Cæsarem conspexisset: *Parce*, (inquit) *optime imperator, arma perdidisti*.¹ & ille summus extimator meritorum, cujus sub oculis gesta res erat, & facta viri fortia & verba magnifica centurionatus honore² re incidit per hos dies res parva quidem dictu, sed eventu magna ac periculosa. Naves in Galliis dimissæ quibus inerat equitatus, paucis post Cæsarem diebus secundo³ funem vento fuderant. cumque Britannicis jam littoribus propinquitates in conspectu suorum essent; tantis repente tempestatibus conqussatæ sunt, ut omnes undique spargerentur, & aliqui unde venerant vi⁷⁷ lentia pelagi verterentur; aliæ ad aliam partem insulæ summo cum discrimine⁴ cogerentur. Quin etiam naves aliæ & longæ &⁵ ornariæ in quibus exercitus erat, quamvis littori hærentes, sic procellis tumescentibus avulsæ atque oppressæ sunt, ut⁶ Romani audaciam mundi sinibus non contentam extraque orbem bella quarentem, terræ limes ultimum castigare videretur Oceanus. Denique sic disiectæ omnes; sic perditis armamentis aut fractæ aut inutiles redditæ videbantur, ut merito hæc inter adversitates Cæsareas numerentur. Qua de re consternatio ingens, ac mœstitia totius exercitus consecuta⁷ nam neque alia classis qua redirent erat, neque ad hanc ipsam reparandam vel materia vel facultas: & in Gallia hibernandum esse;⁸ & Britannia hibernari propter frumentum inopiam non posse constabat. & præterquam quod res per se ipsam tristis erat, accedebat & altera dolendi causa acc timendi. Siquidem Britannia principes quos in fidem Romanorum, non amor sed pavor attraxerat, omnia illis deesse cum cernerent, naves, equites, frumentum, nec stare illos posse diutius, nec abire; eorum quoque paucitatem castrorum ex angustiis metientes, quod neque equitatus neque impedimenta, sed solæ ibi erant legiones: conceperunt spem ut sit ex alienis malis, ac rejectis adulationibus quibus Cæsarem cœperant promereri, cogitantes quod si eum superarent, aut opprimerent; nemo amplius bellator in Britanniam trajiceret; habito de his rebus inter se colloquio,

1. Forte, ait.

2. Lege, remuneravit. Incidit.

3. Forsitan idem est, quod Virgilius ait 1. Georg. convellere funem à terra. infra ait: funem solvit unde dubito, an hic legi debeat:

solvant.

4. Lege, agerentur.

5. Lege, onerariæ.

6. Lege, Romanorum.

7. Adde, est.

8. Lege, nam in.

quo, rebellarunt. Cæsar nondum conjuratione patefacta, ex 1 adulatione tamen obsidum, qui promissi erant, ex ad-
versitate 2 prætereque sibi acciderat, mutatam cum fortuna fidem barbaricam cogitabat. Sed nulla re decipi pote-
78rat supra humanum modum altus animus & invictus. frumenta igitur ex agris vicisque omnibus in castra quotidie 3 & navibus, quæ irreparabiliter quassæ erant, dissolutis, ex ea materia alias refici; & quod deerat ex Galliis conveyi faciebat. idque tanta ducis sollicitudine, tanto militum studio gestum est, ut ex omnibus non amplius quam duodecim in totum perditis reliquæ ad navigandi usum reparatæ in anchoris starent. Sic quasi 4 reddita advia animos militum providentia sui ducis erexerat. 5 Illuc assidue frumentatum pars exercitus. contigitque die quodam, ut legione septima ad id ipsum de more profecta; barbari, qui eo venturam ex ordine cogitarent, quod jam aliis in partibus inventa frumenta præcedentibus diebus abstulissent, nocturnis eam præstolarentur insidiis: cum tamen nulla suspicacio belli esset, sed ruricolæ passim & in agris vagarentur, & Romanis in castris libere versarentur; legione autem conspecta è silvis eruperant, eamque equis & essedariis circumdederant, quibus eo tempore sic utebantur, ut & levitatem equitum præstarent & peditum firmitatem. Et jam legio impetum numerumque hostium sustinere vix poterat; 6 dum castrorum custodes Cæsarem certiores faciunt pulverem solito majorem ab ea, quo legio profecta erat parte consurgere. statim quod erat augurio animi apprehendit, arreptisque armis illic properans cum parte exercitus invenit legionem in ultimis laborantem, non fuit opus prælio. sola Cæsaris præsentia suis metum, hostibus victoriam eripuit. Sive autem hora ferior diei, sive 7 alia eum causa tenuerunt, suos liberaffe periculo contentus intactis hostibus castra repetiit. proximis diebus tantæ fuerunt tempestates ut Romanos 8 sub-
79tentorii Britannis in opidis detinerent. Post hæc non 9 destituerunt hostes per legatos ad bellum totam insulam concitare, & Romanorum paucitatem & prædæ magnitudinem di-

1. Lege, dilatione.
2. Lege, præterea quæ.
3. Deest conveyi.
4. Forte, reddita viâ.
5. Lege, ibat.

6. Lege, cum.
7. Lege, alia eum causa.
8. Lege, sub tentoriis, Britanni.
9. Lege, non destituerunt.

divulgare: Insuper & oblatam cœlitus, & minime respuendam perpetuæ libertatis occasionem. quorum cum fidem publicam invenisset 1 Affercio, equitum & peditum turba ingens ad Romana castra confluit. contra quos Cæsar in aciem legiones eduxit & prælio victor profugos insecutus, omnes fudit, plurimos interfecit, incensisque late sinibus in castra remeavit. Secutæ sunt legiones hostium pacem veniamque perentium. quibus Cæsar propter perfidiam obsides duplicavit, eosque in Gallias duci iussit. quo ipse navigatione prospera est reversus. Duæ ex omnibus, à reliquis vento abstractæ & ad littus aliud delatæ erant. è quibus cum trecenti egressi in terram ad Romana castra properarent, Morini 2 quidam quos placatos Cæsar arbitrabatur, non tam odio quam spe prædæ in itinere hos invadunt; edicuntque ut si mori nolint arma deponant. Romanis in orbem collectis resistentiamque parantibus, clamor ortus ad sex milia hominum contraxerat. quos omnes quatuor horis & eo amplius paucitas Romana sustinuit, proque paucis 3 pulveribus multas mortes reddidit. Ac cum Cæsar qui non longe aberat rem sensisset, auxilium suis ferens advolavit. Quo conspecto ad fugam reversi hostes & ad magnum numerum cæsi sunt. Die insequenti Cæsar Labienum cum legionibus secum 4 est Britannia reversus in Morinos rebellantes misit. qui cum propter temporis siccitatem solitum paludum receptaculum amisissent, ferme omnes ad obedientiam rediere. Titurius autem Sabinus & Arunculejus Cotta legati alii in Menapios 5 missi, & hos non inventis quos silvæ protexerant, incensis ædificiis ac vastatis, ad Cæsarem sunt reversi. Ipse autem in Belgis exercitus totius hiberna disposuit. eo dua-
80rum non aamplius urbium Britanniae venerunt obsides, aliæ omnes & Romani ducis imperium & propriam fidem ac præmissa ccontempserant. 6 Romæ ut erant Romæ cognitis, senatusconsulto viginti dierum supplicatio instituta est res à seculis inaudita.

Annua de more Cæsar ex hibernis in Italiam 7 venit. Peractis conventibus Cisalpinæ Galliae, quod anno altero in animo habuuerat ad Illiricum perrexit, ubi compositis quarundam

1. Lege, q. assertio.
2. Lege, q. quidam.
3. Lege, v. vulneribus.
4. Lege, q. ex Brit., reversus.

5. Forte, his.
6. Forte, his rebus.
7. Lege, veniens.

rundam motibus civitatum, parvo temporis lapsu magnum viæ spatium ¹ emerfus, per Italiam in ulteriorem Galliam ad exercitum rediit. id quod discedens jusserat, classem amplius quam sexcentarum navium invenit instructam. collaudata militum industria & operibus præfectorum fide, classem ipsam ad portum, Icium tunc nomine, triginta tantum passuum milibus ² ad insula semotum, quo nullus est aptior deduci imperat. Ipse autem ³ omnia in Treviros proficisci statuit. quod eos nec ⁴ consilia frequentare notaverat, nec imperia excipere. Ad hæc Germanos ab eis sollicitari fama erat, quum ea civitas proxima Rheno est; omnium tamen Galliarum civitatum, equitatu præsertim, potentissima. Erant in ea urbe ut assolet duo de potentia & prioritate certantes. horum nomina erant Indiciomarus & Cingetorix. Primus audito Romani ducis adventu, equitum, peditum, quam maximas potest copias, atque omnia bello apta summo studio parabat. reliquam turbam, sexu vel ætate fragilem intra Arduenam silvam densissimam atque ingentem cum rebus fortunisque ⁵ omnium abdidit, ut curis aliis expeditior bello operam daret. Alter vero, contrario ut in talibus fieri amat consilio, statim Cæsari fines ingredienti sese obvium & obsequio promptum tulit. quem cum multi & ipsius amore, erat enim carus populo, & Romani exercitus timore sequerentur, cognovit Indiciomarus se delusum & ab omnibus facile se posse destitui. Non animo ergo, sed consilio mutato sese Cæsari per nuntios excusavit, quod ad eum ab initio non venisset, ne principibus simul digressis, plebs per ⁶ justitiam falli posset, & à Romana fide pravis fortasse consiliis impulsa discedere. Cæterum se & civitatem ipsam in arbitrio suo esse, seque ad eum si præceperit, venire prono animo paratum. Cæsar quamquam non ignarus unde hæc dicta procederent, ne tamen tempus in Treviris treretur venire illum ad se iussit cum ducentis obsidibus, in quibus & filius ejus fuit & propinqui aliquot, quem venientem ⁷ levi oratione complexus ad Romanæ amicitie perseverantiam cohortatur; cum primum esset ad amicitiam exhortandus, Trevirorum tamen primoribus nominatim Cingeto-

1. Lege, *emersus*.2. Lege, *ab*.3. Forte, *omnino*, vel potius, *an-*
cta.4. Lege, *conclia*.5. Forte, *omnibus*.6. Forte, *institiam*.7. Lege, *leni*.

getorigem commendavit, non modo quia ille sit meritus; sed quia & sibi expediens videbatur amicum suum & populi Romani sua in patria multum posse, optimisque omnibus carum esse. Enimvero Indiciomarus eam rem tulit ægerime; tantum sibi populariter gratiæ demi sentiens, quantum adversario accessisset; quique animo inimicus erat, hanc ob causam multo etiam inimicior factus est. Cæsar ex Treviris ad illum quem dixi portum Icium venit cum exercitu. illic classem totam præparatam reperit, præter sexaginta naves quæ in Meldis factæ erant, quasque à reliquis procellæ maris averterant, atque ad litus unde solverant refecisse ¹ ferebantur. florem quoque totius Gallici exercitus invenit quatuor milia. erant omnes fere principes Galliarum. quorum partem illam, quam sibi fidam rebus senserat, dimittere in animo habebat, reliquos omnes secum loco obsidum in Britanniam trajicere. hujus consilii causa erat, quoniam verabatur ne qui motus se digresso in Gallis ² oriretur. quos præsentia fidelium & absentia perfidorum reprimi posse ³ arba-
batur. Erat inter alios Domnorix Æduus frater Divitiaci. hunc Cæsar ante alios secum ducere instituerat, quod & cum magnæ apud suos opinionis esse noverat, & in Romanos pessimæ voluntatis: Sic ut interdum sicut supra diximus de ejus supplicio cogitasset. adhuc illum in consilio suorum jactasse constabat, delatum sibi à Cæsare patriæ suæ regnum, quam ⁴ per superbiam sui cives iniquis tulere animis, sed potentia suæ metu queri apud Cæsarem non audebant. his ex causis instabilem virum & natura novis semper rebus intentum, & hostilis animi post se dimittere expedire minime judicabat. Contra ille ut dimitteretur instabat, atque obnixus orabat, frivolas prætendens precibus rationes: hinc metum maritimi fastidii; quod tam parvo maris spatio utique magnum esse non poterat; hinc religionem nescio quam suam, qua se navigare prohibitum assererat. Cæsar qui non minus animum quam vultum loquentis aspiceret, petitionem injustam constantissime repulit. Ille indignans circuire principes, ac terrere, & ne qua ratione Cæsarem sequerentur ⁵ hortari enim callido consilio id agi, ut Gallia suis principibus spoliata facilius jugum Romanæ servitutis exciperet; du-

Qqq

1. Forte, *severantur*.2. Lege, *orirentur*.3. Lege, *arbitrarentur*.4. Lege, *em*.

5. per videtur delendum.

6. Lege, *hortari*; *callidum enim*.

ducere illos secum velle, non quod illis egeat; sed ut quod in Galliis non auderet; trans mare deductos interficiat. movebant hæc voces infirmorum animos. ita ut aliquos juramento astringeret, quæ communi patriæ utilia essent, ut communi consilio gererentur. neque in omnibus Romanorum imperio ut Deorum pareretur. Nihil horum Cæsarem latebat. Verum adeo Divitiacum diligebat; ut in illius fratre atque illorum cive, non iustitiam sed clementiam exerceret neque suppliciis; sed nunc minis, nunc blanditiis niteretur illum ab iniquissima intentione retrahere. Id cum frustra esset; ad eam curam vertit animum; ut omnia sibi illius consilia nota essent. proinde cum jam prope mensem ventis navigatione dilata, votiva demum tranquillitas affuisset; exercitum naves conscendere Cæsar imperavit. multisque dolentibus, unus omnium Domnorix imperium detractare ausus cum equitibus Ædvis 2 classem castris egreditur; & patriam versus iter arripuit. Quod cum Cæsar audisset, navigatione rebusque omnibus posthabitis, equitatus partem illum sequi 3 reducere; sin autem resistat, occidere præcipit. Ille cum equitibus assecutis redire ad Cæsarem juberetur, contumaciter obstare & fidem comitum implorare, seque & liberum & libera ortum in patria proclamare. equites Romani; ut iussi erant vociferantem seque manu protegentem circumeunt & obtruncant. Equites autem Ædvi duce amisso ad Cæsarem an volentes an inviti redeunt.

Post Domnorix æquo amplius dilatam cædem, ad navigationem intermissam Cæsar animum reflexit. Et relicto in Galliis Labieno cum tribus legionibus & duobus milibus militum, qui & 4 portis defenderent, & exercitui oportuna transmitteret. & si quod 5 non illis in terris emergeret, consilium tempori ac rebus idoneum non 6 deesse. Ipse occidente sole funem solvit; & prospero usque ad mediam noctem vento usus; & tunc tandem destitutus æstu impellente destinatum iter prætermiserat; die demum proximo ad illud ipsum litus ubi anno superiore descenderat sub meridiem est perventum, neque ullus hostis ibi inventus. multi quidem fuerant, sed ut ex captivis est cognitum, tam numerosa tamque instructa classe conspecta, stupore ac metu præurgente diffu-

1. Videtur addendum, Ædvisque.
2. Lege, clam.
3. Addendum, de.

4. Lege, portus.
5. Lege, novu.
6. Lege, deesse.

diffugerant, atque in montana conscenderant. Quod Cæsar intelligens, edoctusque ubi essent, castra metatus in littore, & præsidio castris ac navibus imposito, ad quærendum hostes rapit exercitum, quibus per noctem appropinquans, mane illos in conspectu habuit. Illi vicissim hostibus occurrentes & ad ripam annis altiore de loco impetum facientes, ab equitatu Cæsareo fusi sunt, in silvasque refugerunt. Ibi locum natura validum truncis ac transversis arboribus validissimum effecerant. eo tamen septima legio penetravit & quasi ferass lustris ferro expulit. At dum profugos longius sequi vellet; propter locorum imperitiam à duce prohibita est. Hic quoque tempestas altera Romanam classem vexavit, ut se contemptum à gente mediterranea, penitus indignari atque irasci videretur Oceanus; & celestis ira 1 terrescere rursus pervicaciam coerceret. Non enim tantummodo 2 animi alterius æquavit incommodum sed transcendit. Quod ubi 3 Cæsar à Quinto Atrio, quem classi præfecerat, nuntiatum est, illico legiones quas ad insequendum quærendumque hostem miserat, ex itinere 4 provocavit. omisitque curis aliis ad instaurandam classem totum animum adiecit; ut nocturno pariter ac diurno militum labore 5 accepta calamitati sua jugis cura subveniat. Et primo quidem in subducendis navibus & cum castris uno ambitu concludendis decem dierum tempus expendit; ne quod vel à mari interim vel ab hostibus paterentur. Dehinc in eisdem reparandis quantum fieri posset non fabros tantum, qui exercitum sequebantur, sed accersitos ex Galliis fatigavit. Neque aut cura ducis, aut opera ministrorum fieri potuit, quin quadraginta naves irreparabiliter 6 periissent. Sic victorem hominum natura vincebat. scripsit præterea Labieno quem eis mare dimiserat, ut legiones sibi commissas extruendis classibus exerceret. Rebus adversis utcumque compositis dux quietis 8 impatiens ad solitas curas rediit & munitis castris & subductis intra vallum navibus, relictoque illis ut prius præsidio, ad hostes ire contendit. sed eos 7 ad miris auctos modis comperit, unum in locum confluentibus omnibus illorum copiis & duce electo; cui Caspellanio nomen fuit; hic bel-

Q99 2

1. Lege, terrestrem.
2. Lege, anni.
3. Lege, Cæsari.
4. Lege, revocavit.

5. Lege, accepta.
6. Forte, perierint.
7. Forte, jam.

bellicosus erat vir. semperque cum proximis debellare solitus. sed nunc majori externo bello territi Britanni, seu discordes canes, viso lupo concordaverant. Omisissque domesticis bellis in Romanos versi, omnes huic uni viro velut omnium fortissimo, & insulæ totius imperium & ducatum belli unanimi deliberatione contulerant. Multa quidem apud scriptores de Britannorum moribus locus hæc continet, quæ sciens eadem ratione prætereo; quæ præterii Suevorum. mutata sunt omnia. Ecce enim exempli gratia, ita de iis scriptum est. leporem, gallinam atque anserem gustare fas non putant, quorum certe hodie non gustum modo, sed nec usum respuunt. ² Omittit illa stultiora de moribus, ad res gestas redeo. Est Tamesis Britannicæ fluviorum primus, qui Trinovantum olim; nunc Londoneas insulæ illius urbem regiam ³ aluit. annis est autem uno tantum ut ajunt loco, pedibus cum difficultate vadabilis. eo cum Casmellanus magnas copias contraxisset, supervenit ad locum Cæsar, hostibusque conspectis in adversa ripa præmissis equitatu & legionibus sequi jussis; vix credibili fervore annum transiit; cum ex ⁴ aliquis non nisi capita peditum extarent, ut qui aquis madebant, sanguine siccis madefacerent, atque in fugam verterent. Et ut multa paucis expediam, circa hæc loca, plurima per id tempus variis quidem casibus gesta sunt proelia, uno tantum semper eventu. ubique Romani victores; non sine periculis licet multis ac gravibus, quod se hostes silvarum præsidio tuerentur, & arrepta occasione è latebris erumpentes sæpe Romanas invaderent legiones, seque illæcos unde venerant armorum levitate reciperent. Casmellanus ipse Britannici belli dux, aperti proelii spe amissa, omnem in silvis atque insidiis spem ⁶ locaret. & dimissis equitibus atque peditibus, solis effedariis utrorumque officia præstantibus utebantur. Nunquam tamen ille patentibus sed perplexis ac difficilibus sese locis credere ausus, ex abdito Romanorum actus atque itinera observabat, cum in aciem elici nullo posset ingenio, ⁷ adjuratque eum natura ipsa locorum usquequaque silvestrium. Hac Casmellanni diffidentia mutari status animorum coeperat, cogitantium aliquid magnum

1. Lege, cen.
2. Lege, Omittit alia.
3. Lege, aluit.
4. Lege, aquis.

5. Forte, licet non sine periculis militum.
6. Lege, locaret.
7. Lege, adjuraretque.

gnum esse quod eorum fortissimus sic timeret. Itaque Trinovantes; quorum urbs totius insulæ ea etiam tempestate firmissima ferebatur, sese Cæsari spontanea deditione commiserant. hi regem habuerant, quem Casmellannus occiderat. hanc deditionem acceptavit Cæsar alacriter, obsidibus imperatis ac frumento, quæ illi late & celeriter complere: nihil aliud ¹ petens quam ut occisi regis filium ab occisoris crudelitate protegeret. Qua in re Cæsar precibus non egebat, quum adolescens ille jam inde sibi ab initio carus erat; nempe qui ut manus sui hostis evaderet, ad eum adhuc in Gallia existentem supplex accefferat, susceptusque erat in gratiam. Trinovantium exemplum secutæ quinque urbes aliæ se consimiliter dederunt. Ab his edoctus Cæsar qua in silva Casmellannus locum munitissimum, & ² obicam cæsarum arborum ac paludum pene inaccessibilem haberet; atque ubi se tutiorem quam ullis in urbibus extimaret, his ipsis ducibus ad eum pergit. quem cum aliquantulum defendissent qui ad custodiam deputati erant; fuga ³ tamen præcipiti ⁴ relinquere; in qua multi hostium comprehensi occisique sunt. multumque ibi pecoris inventum; locus expugnatus effractusque. Casmellanus his permotus rebus, quatuor Britannicæ regulos, qui partes extremas insulæ regabant, per legatos ad soli natalis auxilium invitat. jubet ut Romanam classem & ⁵ castris per ducis absentiam indefensa quantumvis possint viribus invadant; parent illi, seu patriæ caritas, seu jussus superioris urgeret. cumque ad castra venissent, erumpentes Romani, multis occisis, & uno regum capto, cui Legotorix nomen erat, intra vallum sospites rediere. quo eventu & præsertim deditione urbium ⁶ magni ac magis Casmellannus animo concussus, ac ⁷ diffusus bello, pacem petiit, deditionem obrulit, & per Comium Atrabatem, quem ille in amicis, Cæsar inter fidos, numerabat, veniam impetravit. Cum enim Cæsaris esset intentio in Gallia hibernare, & jam finis prope esset æstatis, quæ multo ibi est brevior, quam in nostro orbe, mentionem pacis non invitatus audivit, ne per hiemem intra insulam teneretur. Contentus reges vicisse ac cepisse, ac tributariam

Q99 3

fecit.

1. Legge, potentes.
2. Legge, obicem.
3. Legge, tandem.
4. Legge, relinquere.

5. Lege, castra.
6. Forte, magis ac magis.
7. Lege, diffusus.

fecisse Britanniam, tributum annuum imposuit, obsides imperavit. Nam ut elegantissime ait Florus; *non provincie, sed nomini studebatur.* In cunctis obtemperatum, illud expressum dedito: imperatum, ne qua in re Trinovantibus, aliisque: deditiois Romanorum, ante alios Mandubracio: occiso regis filio noceatur. His explicitis, ad litus & ad classem rediit, navesque ut jusserat reparatas inveniens, conscendit cum exercitu & ingenti captivorum turba proximis praeliis intercepta. Cumque Britannico de littore secunda vigilia movisset, ad Gallicum litus omnibus cum suis incolumis die proximo illucente, pervenit navigatione prospera, quasi vel discessu gauderet Oceanus, qui doluerat de adventu; vel ut Florus idem ait, *se imparem fateretur, suo blandiens dormitori.*

88. Hic vero parumper hæsit prosperitatis imperus Cæsareæ. Erat eo forte anno propter cœli ariditatem frumenti præter solitum inopia. Ea res Cæsari persuasit ut legiones per hiberna distraheret, ne conjunctæ urbem unam aut alteram prægravarent. Quæ distractio reipublicæ pene totius in perniciem vertit. Sic fortuna interdum sapientissimorum: quorum hominum consilia versat ac dissipat. Erant quidem legiones præter unam, quamvis ab invicem sejunctæ, omnes tamen infra centum milia passuum, ut si necessitas ingrueret altera alteri opem ferre haud sane difficile viderentur; & præerant simul legionibus singuli legati. unam ex omnibus Transpadanam legionem in Eburones mittens cum quinque cohortibus, duos illi, quorum in præcedentibus mentio est habita, Quintum Titurium Sabinum, & Lucium Arunculejum Cottam legatos attribuit: forte ideo, quod aut minus novo fideret legioni, aut suspicionem haberet: fide gentium illarum, Rhenum inter: Mosam degentium: quibus tunc in locis Ambiorix, vir: quidem callidissimus ac pessimus, simulque Cavaleus vir simplicior: insperabant. sed Ambiorix otioso (ut sæpe accidit) collega negotia publica ventilabat. ambo tamen venientibus legatis obvii processerunt, & frumenta & quæ usui essent legioni conveyi curaverunt.

1. Lege, imperatum.
2. Lege, deditiois.
3. Lege, occisi.
4. Forte, quoque.
5. Lege, nova.

6. Lege, fidei.
7. Forte, Mosamque.
8. Lege, quidam.
9. Forte, imperabant.

verunt. Sed ut sunt mobilia quorundam hominum ingenia. 1. mex acceptis: 2. nuntios Induciomari Trevirensis, qui Cæsarem & Romanos oderat; ab obsequio ad rebellionem animos converterant. Itaque popularibus instigatis & suum in propositum adductis, jam aperte inimicitias exercere ausi, Romanis: colonibus circumventis, quasi magno proelio victores protinus ad castra prodeunt oppugnanda. quibus egregie non defensis modo; sed emissu equitum: victis hostibus ac repulsis, Ambiorix vincendi spe privatus, ad fallendi spem conversus, exclamat ut sibi aliqui ad colloquium mitterentur; esse enim qui de rebus communibus loqui velit; posse litem colloquio diffiniri. Mittuntur duo, Romanus unus, alter Hispanus à Cæsare ad ipsum Ambiorigem mitti solitus. Hos Ambiorix sic alloquitur. Ego (inquit) Cæsari pro suis in me meritis multum debere profiteor. Ipse nam memini, omni eo, quod vicinis meis pendere: 4. soleo, tributo me annuo liberavit. Ipse mihi filium ac nepotem, quos illi obsidum sub nomine habebant in vinculis, remisit. Nunc ego quod hic de oppugnatione castrorum accidit non meo consilio, sed patriæ imperio gestum est. Quicquid feci contra Cæsarem coactus feci. ita enim sum dominus, ut non plus ego in populo, quam in me populus meus possit. Neque vero ipsa hoc civitas ex se facit, sed coacta similiter. quo cogente, si queritur: consilio certe omnium Galliarum quum ob stare non possit invita consentiat. Est enim (ne quid ignotum vobis patiar, quod vos tangat) consilium publicum, hac in re tanto omnium consensu, ut ne unus quidem discrepet. Summa est ut hiberna omnia Romanorum uno tempore oppugnentur, ut suis quisque periculis occupatus aliis opem ferre non possit. hic oppugnationis præstitutus erat dies. non potui ego, nec patria potuit mea, consilio omnium, tam honesto præsertim, ut est consilium libertatis, ob stare. Idque per facile fuerit cogitanti, me Cæsari neque nocendi causam si possim, neque si velim potentiam habuisse. ut enim fingar ingratus, non tam demens, tamque inscius rerum sum, ut tantulis viribus expugnari posse credam P. Romanum. Nunc quoniam publicum debitum patriæ exsolvi, volo privatim quod debeo persolvere. Moneo igitur & obtestor omnes, nominatim Titurium Sabinum pro jure hospitii, quod illi est mecum, ut indemnitati suæ suorumque provideat abeundo. magna enim Germanorum manus pretio conducta transit.

Qqq 4

biduo

1. Lege, mox.
2. Lege, nuntius.

3. Lege, Colonibus.
4. Lege, solebam.

biduo aderit. unum bona fide polliceor, ¹ viroque, tutum per meos fines iter fore. Ita & patriæ pro naturali jure consulero, quocumque hibernorum gravi fasce levavero; & Cæsari pro suis beneficiis vicem reddidero, legionemque servavero in consilio modo stet, haud dubie perituram. His dictis ille abiit, nuntii ad legatos redeunt & audita renuntiant. subita re ² periculosius ea quamvis ab dicerentur haud quaquam spernenda videbantur, eo maxime, quod Eburonum civitas tam parva, nisi alia conspirarent, nunquam tam magna contra Cæsarem aures credereur, res ad consilium deferretur. Ubi diu adversis sententiis ³ alticatum est. Arunculejus Cotta & tribunus militum & centuriones plurimi secum sentientes, nequam discedendum ex hibernis, absque ejus qui illos ibi locasset imperio, consulebant. Castra enim valida & munita, & ⁴ frumentariam abunde suppetere. Quibus ita se habentibus & Eburones & Germanos si accesserint facile sustineri posse. interim vel à Cæsare vel à proximioribus hibernis auxilia ventura. Postremo nihil stultius quam in dubio de sua salute ab antiquo hoste consilium accipere. Contra ista Titurius Sabinus metum verbis augere & multa dicere, non consilii auctorem; sed consilium extimandum, & non quis, sed quod quisque dicat attendendum. Credere se Cæsarem in Italiam profectum, quo præsentem neque Eburones hoc ausuros, neque Carantes principem suum s quam diebus illis occisuros. Galliam profecto odium ingentibus inflammata & contumeliis irritata, nec videri sibi eam esse Galliam quæ solebat, sed aliam nescio quam externo subditam imperio, atque in opem gloriæ militaris. Germaniam Rhæni transitu & Ariovisti fuga; ac morte victorisque tam multis Romanorum pudorem inextinguibilem concepisse. neutri jugum ferre propositum esse. Denique videri sibi non posse sine magna causa Ambiorigem ista consulere. Ceterum quæcumque illi sit mens; consilium ipsum undique tutum esse posse. in mora aliquid expugnationis aut obsidionis; in discessu ⁵ autem nullum prorsus esse periculum. nam si nihil ambigui sit, eos ad proximam legionem tuto calle venturos, nullum passuros nisi unicum viæ brevis incommodum. Sin ut sua ferret opinio, metuentium aliquid instaret, nullum esse aliud quam in velocitate remedium. sic vel non inutilem certe, vel utilissimam esse profectio- nem; moram vel præsentem discrimini obnoxiam vel futuro. his

Cot-

1. Lege, viroque.
2. Forte, periculi, quod ea, quamvis
vis ab hoste dicerentur.

3. Lege, altercatum.
4. Adde, rem.
5. Forte, in.

Cottæ fortesque viri alii acerrime resistebant. Itaque crescente litigio Titurius in collegam indignabundus exclamat, sic ut: ab omnibus audiretur, & vincite ait, si omnino sic est animus. non sum ego qui magis quam vos omnes mortem timeam. sed ¹ (& ostendit milites) si quid adventi adversi, à te exigent rationem: quod situ permiseris, cras suis commilitonibus conjuncti & se periculo exemerint & suo illos adventu effecerint tutiores. i. alioquin disgregati à suis, aut famis aut ferri subituri sunt. Rapitur interea consilium. milites utrumque circumstant, obsecrant, ne sua dissensione periculum faciant, ubi periculum non est. seu abeat seu stent tuta esse omnia, modo sui duces unum sentiant. contra si dissentiant tutum esse nihil. Quid multa; ad maediam noctem vigilando & disceptando res trahitur. In qua quidem curiosior fuerim fortasse quam debui, & potui, fateor, vel rem totam prætermittere, vel multo paucioribus; perstringere. sed deum testor miseris hominibus de futuro consultantibus, & magno in ambiguo constitutis, ego qui exitum rei scio, non aliter scribendo compassus sum, quam si futura nunc etiam res ipsa & notus mihi miserabilis finis esset, cui occurrere nec consilio possem nec auxilio. ea meæ compassio diutius quam volebam in hac narratione detinuit. quam tibi ò lector sic expedio. Tandem ergo non ratione ² collega pertinacia victus Cotta consentit. & quod crebrum in consiliis, pars deterior meliorem vincit: ediciturque militibus diluculo profecturos. neque tamen noctis quod si supererat somno datum, sed ad auroram usque vigilatum esset, occupatis omnibus quod efferre secum possent quid relinquere cogerentur. Ubi primum illuxit castris egrediuntur ⁹² securi, quasi consilium obeundi non ab hoste perfido ac versuto, sed à prudente & fido amico aliquo datum esset. Securi autem Sabinus & qui suæ sententiæ fuerant. Cotta autem & qui secum senserant fraudis; aliud subesse taciti cogitabant. hostis proditor, qui nocturnis vigiliis, & confuso castrorum murmure ituros mane præfagebat, nec quod ituri essent dubitabat ad proximam scilicet legionem, oportuno eos in loco expectabat. Erat viæ medio procul à castris ad duo milia passuum vallis nemorosa ac difficilis. illic locarat insidias. cum in eam vallem Romana acies descendisset, hostes ante retroque ex insidiis erumpunt, ut nec

Q99 5 primis

1. Adde, hi.
2. Forte, sed collega.

3. Forte, aliqui.

primis excedere, nec ultimis retrocedere licitum ¹ esse. iniquissimis pugna locis instituitur. & quoniam natura comparatum est improvisa pericula magis animos dejicere, Titurius, qui secura sibi omnia finxerat, pavere coepit, atque omni bellica arte destitui. Contra autem collega ejus, qui hoc eventurum praeviderat, atque ideo iter illud dissuaserat, quolibet boni simul & ² multis & ducis officio functus, pugnando pariter & hortando nihil omnium praetermisit, quae ad salutem suorum militum pertinerent. hostis qui expertus agnosceret, suos Romanis in ³ angusto impares, edicit ut telis eminens hostem petant, propius non accedant neque manum conserant, sed instantibus parum recedant, instantque cedentibus. Et locus ipse ducis consilium adjuvabat. pugnatum est à primo mane ad horam diei octavam. cum Romani milites multis licet vulneribus affecti, & à fortuna & ab alterius ducis auxilio ⁴ destitui acriter tamen adhuc ⁵ ad suo, hoc est Romano more certarent: tum demum fortissimis viris è legione, partim faucibus, partim caesis; cum & ipse jam legatus Cotta, in quo spei summa esset, gravi ictu funda jacti lapidis os contusus, solitis muneribus obeundis invalidus redderetur; inclinare res coepit ac ruere. Titurius tunc primum intelligere incipiens sui pertinacis consilii vanitatem, omni spe defensionis ommissa, Romana vir fortassis originis, non Romanae virtutis, Ambiorigem ab adverso suos instigantem prospiciens, interpretem quendam ad illum hospitem suum misit oratum ut sibi suisque militibus parceretur. omni indignum vita virum, qui suppliciter adeo vitam poscat, hostis ab hoste, Romanus à barbaro. At ille hospes egregius non contentus fidem publicam fregisse, nisi privatum jus hospitii, illa ætate religiosissimum, violaret; respondit interpreti, posse Titurium si libeat ad colloquium pervenire, non se desperare Romanorum militum salutem à suis militibus impetrari posse: sibi vero si veniat, nihil esse periculi, inque hoc suam se fidem illi obligare. Credidit verbis miser & illi fidem habuit à quo tunc maxime probebatur. O seu error ingens seu vitæ caeca cupiditas! ante ⁶ tantum quam ad hostium pergit, propositum suum collegæ aperit, velle se ad Ambiorigem pro-

1. Lege, *esse*.2. Lege, *militibus*.3. Lege, *angusto*.4. Forte, *desistunt acriter tamen*.5. Lege, *ac*.6. Forte, *tamen, quam ad hostem*.

proficisci, spem sibi salutis ostendi, posse eum quoque si velit secum ire. negat Cotta, & ut fracto ore loqui poterat: *Non ibo* (inquit) *ad armatum hostem*. Cumque hac fixus in sententia permaneret, nec divelli posset, Titurius, & tribunis militum & centurionibus sequi jussis, ivit ipse quo destina-verat, & quo sua illum fors trahebat. Cumque ad Ambiorigem propinquaret, jussit ille sibi inprimis ut arma deponeret, & (ô pejus morte, ô Cæsareis armis insuetum dedecus) paruit hac in re barbari imperio Romanus, & parere comites præcepit. tum demum cum inermi de pacis conditionibus agi coeptum. cumque de industria proditor tempus trahit, circumfusi sensim barbari Titurium obtruncant. qui secum exierant quanta possunt ad suos celeritate confugiunt. hostes barbarico ululatu victoriam conclamantes in Romanos ruunt, una vallis parte condensos, jamque vix impetum sustinentes, ibi Arunculejus Cotta fortissime dimicans occiditur. vir haud dignus qui alienæ stultitiæ poenas daret. Multi alii præterea, inter quos fuit Lucidius Petrosidius vexillifer turba circumventus ingenti, aquilam, ¹ neque sibi extorquerent, cum in castra jactasset, ipse generoso imperu mediis sese hostibus inferens occubuit. milites ducibus spoliati multo labore ac virtute usque ad noctem locum ubi constiterant defenderunt. Nocte autem desperata undique salute, ne vivi in manus hostium pervenirent, indomiti spiritus sese ² omnibus manibus propriis peremerunt, præter paucos qui per diem proelio dilapsi, incertis hinc inde tramitibus ad legatum alium Titum Labienum tristes nuntii præcesserant. Et hic quidem infauftæ legionis interitus fuit, inter tres belli externi adversitates Cæsareas numeratus. ubi admonuisse lectorem velim; quod Suetonius Tranquillus auctor certissimus, Germanorum hoc in finibus accidisse ait: Julius autem Celsus comes & qui rebus interfuit, Eburonum in finibus factum refert. Non est autem magna dissensio cum & tunc conterminæ nationes essent, omnesque hodie sint Germani. Posthæc Ambiorix iniquissimi voti compos ad graviora se præparat. perque vicinas gentes odio raprante discurrit, legatos duos & magnam partem Romani exercitus perisse dictitans monet, orat, obsecrat, ne vindictæ & recuperandæ in perpetuum Gallicæ libertatis ³ labi per ignam

1. Lege, *ne sibi*.2. Lege, *omnes*.3. Videtur deesse, *occasionem*.

viam patiantur. ardentem inflammare per facile est. 1 Conjuravit igitur concurruntque, & unius hortatu multi insaniunt, factoque agmine ad alia Romanorum castra perveniunt, ad ea scilicet quibus Quintus Cicero magni Ciceronis frater præerat. 2 Nec vir ingentis animi, sed nullarum virium. Eo itaque cum venissent, quo acceptæ cladis nondum fama pervenerat, aliquot lignatores nil tale metuentes in silvis, quo munitionis castrorum causa perrexerant, adventu hostium subito capti sunt, hanc velut arrham victoriæ tenentes magno impetu castra invadunt. Romani usque ad vespem circa defensionem occupati, per noctem ex confecta jam ante materia, centum viginti turres in castrorum ambitu attolunt, 3 tunc mirâ velocitate, ut mane hostes attoniti non humanum opus, sed monstrum aliquod sibi cernere viderentur. Multis deinde continuis diebus, hinc ad defensionem, illinc ad oppugnationem castrorum multa utrimque pertinacia animorum atque obstinatione certatum est. Dum Galli perpetuæ victoriæ hic repositam spem putarent: Romani autem periculum cognoscentes, nihil omitterent, & quod luci defuisset, nocte supplerent, ut vix ullum sopori tempus indulgeretur. non ab aliis modo, sed ab ipso duce, cujus imbecillitatem milites miserati nonnunquam recusantem illum ad requiem compellebant. Ipse vero jam pridem primo ab obsidionis die, de statu rerum Cæsarem facere certiore nifus erat, sed præclusis itineribus & comprehensis nuntiis frustra fuerat. Tentatum in his etiam hibernis fuit, quod in aliis paulo ante successerat, ut Romani & conjuratæ Galliæ & Germanici auxilii metu incusso, & comitum recentis casus memoria admoniti, abeant quocunque libuerit intacti. Non se enim Romanos odisse, nec Ciceronem, neque omnino quidquam aliud Romani imperii recusare præter importunam hanc consuetudinem hibernorum; qua sublata, cætera omnia facile conventura, proinde paratam illis esse securitatem ac licentiam abeundi. Ad hoc Cicero longe aliter ac Titurius; non esse Romanis morem ait, ut conditiones pacis ab armato hoste suscipiant. Quod si arma posuerint & legatos ad Cæsarem miserint, se illis, ut petita obtineant, apud suum ducem precibus affuturum, 4 ne dissidere illos

1. Lege, conjurant.
2. Lege, hic.

3. Lege, tam.
4. Lege, nec.

justis 1 cum petitionibus facilem reperturos. Amissa ergo spe fallendi, in vim studium omne translatum est. & ad legio-96 nem unam oppugnandam quanta hostium turba confluerit, vel hinc liquet, quod munitiones quindecim milia passuum in circuitu, horis tribus non integris, & explevere, & suis locis vires additæ, munitæque obsidionalibus instrumentis, quibus in rebus ab ipsis Romanis præcedentibus annis edocti erant, & nunc captivorum quorundam Romanorum consilio atque opera juvabantur. Multis diebus duravit oppugnatione. & diebus quibusdam, ventis forte vehementibus, igne arida in castra jactato, cunctisque intus ardentibus, res in ultimum est adducta discrimen. Tanta autem Romanorum militum virtus fuit, ut cum & telorum procellis urgerentur, & flammis afflati ac semiusti essent, & fortunæ eorum incendio omnes absumerentur; nunquam aliquis aut ad illas oculum reflecteret, aut momento temporis à defensione cessarent. Et quamquam Romanis dies ille durissimus, nihilo tamen levior Gallis fuit, eorum plurimis vulneratis atque occisis: ita ut intrinseci, deserta statione quam defendebant, hostes nutu frontis ac 2 veber ad introitum invitarent; neque omnino qui introire præsumeret inventus est aliquis. Erat in Romana legione par virorum fortium, quorum minime mihi quidem prætereunda 3 videretur historia. alteri Titus Pullo, Lucius Vorenus alteri nomen fuit. his perpetuum inter se de virtute erat ac superioritate certamen. unoquoque ad summum 4 tota nitente, neque sponte alteri cessuro. dum ad munitiones igitur res 5 verberet Pullo exclamans: *Quid agis Vorene* (inquit) *seu quid cogitas? nostrarum litium dies iste sententiam feret.* hæc dicens castris egreditur, communitioremque hostium, quæ densissima erat irrumpit. nec Vorenus segnior, seu virtutis stimulis adactus, seu metu infamiæ æmulum consequitur. Pullo cum ad jactum teli pervenisset, unum hostium, qui se ante alios ferebat, 6 li emissionem transfigit. Currunt contra unum 6 milia & cadaver suum clipeis protegentes, hostem telis omnes premunt, reditumque ejus impediunt. Jam scutum sagittarum una trajecerat, balteoque hæserat, dexteramque ad capulum reflectenti

1. Lege, eum.
2. Lege, vocibus.
3. Lege, videtur.
4. Pro tota videtur legendum, lo-

cum.
5. Forte, ferveret.
6. Lege, mille.

etenti obstabat. sic implicitum hostes premunt. æmulus adjuvat, fertque illi quem odisse consueverat auxilium. in hunc, primo omisso, rota acies ruit. ipse stricto gladio seque & illum potegens, uno hostium occiso, parumper alios submoverat. sed dum ardentius invehitur, è loco altiore excidit. cui confestim Pullo affuit, & similiter circumventum è manibus hostium expeditus & nudato jam gladio metuendus eripuit. sic illæsi ambo ad suos multis hostium cæsis, & adhuc ambigua lite virtutis evasere. Cæterum quanto indies durior obsidio, & vulneribus interiore militia afflicta, decrefcebat numerus defensorum, atque hostium augebatur: tanto Cicero attentius cogitabat, de statu rerum nuntios ad Cæsarem destinare, quorum aliqui in hostium manus lapsi, & sub oculis suorum crudelibus supplicibus interfecti, reliquos merito terrore compleverant. Inventus est tandem servus unus è Gallia, qui libertate & magnis præmiis promissis, literas jaculo insertas, Gallus non suspectus Gallis, ad Cæsarem detulit. Qui ut erant rebus cognitis, legiones sibi omnes expectandas non existimans, ne mora periculum allatura esset, evocatis proximis, satius 2 dixit cito cum paucis, quam tarde cum multis proficisci. Convenerunt qui vocati erant omnes. Labieno scripserat, ut si reipublicæ commodo posset ad se venire. Ille rescripsit, legionis & legatorum cæde sublatos animos hostium, & omnem potestatem Trevirorum ad tria milia passuum in armis esse: si discedat hoc in statu, non profectiorem, sed fugam potius visum iri; nec præterea suum iter vacare periculo. Cæsar quamvis ad paucos redactus, legati 3 tum consilium approbavit. dumque ad hostes properat, in itinere audivit, quanto apud Ciceronem in discrimine res essent. Illius ergo sollicitus, Gallum equitem quendam promissis ingentibus impellit 4 lites suas ad Ciceronem ferat, & si castra ingredi nequeat alligatas jaculo intra vallum jaciat, paret ille; & ad castra cum venisset, accedere metuens, ut jussus erat literas jaculatur. Illæ casu quandam in turrim inciderunt; neque à quoquam ante diem tertium visæ sunt; tunc conspectæ à quodam milite detrahuntur, & ad ipsum cui inscriptæ erant Ciceronem perlata, atque in concilio militum recitata magna omnes fiducia & gaudio replevere. Erat autem

1. Lege, *supplicibus*,
2. Lege, *duxit*.

3. Lege, *tamen*,
4. Forte, *litteras*.

tem perbrevis epistola, ne à barbaris posset intelligi, scripta litteris Græcis hac sententia. *Ego jam cum legionibus iter arripui. confestimque adero tu virtutem tuam ut pristinam retineas queso.* Accessit ad spem fumus ex ea parte prospectus, qua venturus erat Cæsar, 1 ut villarum incendia, signa propinquantium legionum. Galli de adventu hostium ab exploratoribus edocti, omissa obsidione castrorum, venientibus obviam eunt. Quod ut Cicero intellexit, eum ipsum qui primas tulerat, cum litteris aliis mittit ad Cæsarem, monens ut iter suum caute peragat: hostes enim omnes se dimisso contra eum properare. Erant autem armatorum sexaginta milia. Cæsar literis nocte perceptis, exercitum de contentis in eisdem admonet. Jubet fortibus esse animis & ad proelium paratis. primo mane castra movet, & ad quatuor milia passuum progressus hostem videt, quem repente aggregdi loco iniquissimo periculosum, & Cicerone liberato dilationem tutam ratus, substitit, & locis idoneis castra metatus est quantis quivit angustiis, id agens, ut sic hostibus contemptum suæ paucitatis objiceret. Erant enim vere pauci, vix septem milia, sed virorum & impedimentis dimissis, vi-99 debantur etiam pauciores, & arte ducis effectum erat ut paucissimi viderentur. Tantus denique contemptus fuit, ut mane proximo ad castra hostes 2 occiderent: Cæsar vero equitatum parumper proelio expertus, quasi 3 trepidantis in castra retrahereet, & portas claudi & 4 portas undique communiri multa cum simulatione metus imperaret. Tanto enim 5 tantoque invictio erat animo, ut de tanta hostium multitudine nil timeret, nisi ne proelium detrectarent. Denique quod omnes cupiunt, iste unicus metuebat fugam inimicorum. Illi vero conspicientes quæ apud Romanos gerebantur, & formidinem 6 arbitrari, è loco ubi constiterant altiore descendunt, & transmissio rivo quo ab invicem separabantur, urgente impetu animorum iniquis aciem locis instruunt, & castra primum telis, mox 7 & manibus invadunt; & eo usque contemptus excreverat, ut præcones circum castra dimitterent, qui & Gallis & Romanis edicerent æque licitum utrisque ad se si velint ante horam tertiam sine periculo transire. post eam horam non licere. Cæsar ubi animad-

1. Lege, &
2. Lege, *accederent*,
3. Lege, *trepidantes*.

4. Forte, *omnia undique*,
5. Lege, *tamque*,
6. Lege, *arbitrari*.

nimadvertit sic esse omnia apud hostes ut optaverat, signato subito castris erumpens, sua cum contemptibili paucitate multitudinem illam insolentem & confidentia obstupentem 1 numeraculo eruptionis aggreditur. omnes in fugam vertit, occiditque quamplurimos atque exarmavit: multo plures occisurus nisi profugos insequi silvis de more terrarum ac paludibus vetaretur. Coepto itaque progressus itinere eodem die salvis suis omnibus ad Ciceronis hiberna pervenit. Turres quas in circuitu erexerant, atque opera hostium miratus, inveniensque è militibus legionis illius vix decimum quemque sine vulnere: quanta ibi cum virtute res gesta esset agnovit & Ciceronem & legionem ergo dignis laudibus ce-
 100lebrans, centuriones nominatim & tribunos militum, ut cuiusque virtus atque operatio merebantur. 2 Postremo die concione advocata, confirmavit suorum animos, solaturque super damno, fraude hostis, & legati temeritate suscepta: ostendens coelitem favore & virtute militum, illius malis artibus quaesitæ victoriæ haud longævam fuisse lætitiā: consequens esse, ut nec eis diuturnior dolor sit. Hujus fama victoriæ ad Labienum tanta velocitate perlata est, quod cum hora diei nona pugnatum esset, ante mediam noctem Rhemi ad castrorum portas quæ sexaginta passuum milibus aberant, jubilantes vicisse Cæsarem nuntiarent. Quare latius vulgata, Induciomarus, 3 omnia castra Labieni in crastinum adoriri propositum erat, cum omnibus suis noctu abiit, Trevirimque repetiit. Cæsar in hiberna concessit, nullum in eis otiosum diem agens, quin quotidie legatos & exploratores undique destinaret, per quos statum ac propositum civitatum nosceret: tanti & tam crebri motus Galliarum omnium ferebantur, & clandestina sæpe concilia, & nocturna etiam in silvis 4 habere colloquia, & ad summam pacati nihil audiebatur. Inter cætera Lucius Roscius qui tertiæ decimæ præerat legioni nuntiavit copias ingentes Gallorum ad oppugnanda ejus castra venientes accepta victoriæ suæ fama subito fugientibus similes abiisse. Quibus indicibus unum contra se animum Galliarum luce clarius intelligens, non tamen destitit. Evocatis ad se principibus, hos blanditiis, & hos minis quanta quivit diligentia in obsequio studuit retinere. * Idque ad continuum hic male studium fuit

1. Lege, miraculo.
 2. Lege, Postremo.

3. Forte, cui.
 4. Lege, haberi.

Se-

Senones, quorum inter omnes & fama & auctoritas magna erat, Cavarium quendam, alibi Cavarinum invenio, stirpis regiæ, quem Cæsar illis regem dederat, publico de consensu occidere voluerunt. Cumque is fugæ præsidio mortis periculum evasisset, persecutis suis 1 cum finibus expulerunt. Cum autem super his excusatum legatos ad Cæsarem misisset, atque ipse senatum civitatis ad se venire præcepisset, minime paruerunt. Tanta omnibus cupiditas novandarum rerum erat, ut nihileis ad 2 debellandum præter ducem deuisse videretur. qui ubi affuit mox emerisit occultata rebellio. Sic opinio inveterata prævaluerat, qua in rebus bellicis Galli omnibus se gentibus præferebant 3 præferendi esse ab aliis credebantur; ut Romanorum imperio subesse pudendum sibi ac miserum judicarent, & omnes penitus aut rebelles, Cæsari fierent aut suspecti, præter Rhemos duntaxat atque Æduos, quos ille summo semper habuerat in honore. Principes rebellionum multi erant, inter quos Induciomarus. Treviri magnum sibi locum quadam animositate præsumpserant, legatos trans Rhenum mittendo, pecunias promittendo, magnam partem Romani exercitus interfecit, & superstites metu semianimes asserendo. neque tamen aut mendaciis aut promissis movere animos potuerunt, memores Ariovisti & bellorum cum Romanis infelicitate expertorum. Destitutus Induciomarus à Germanis, ad Gallica se convertit auxilia, & tantum valuit audacia, ut nomen atque opinionem magnanimitatis arriperet, atque adeo ad eum legati omnium gentium hinc inde concurrerent, & ipse fretus hac fiducia 4 consilium indiceret, quod armatum appellabant, ad quod armati omnes puberes convenirent. & venisse novissimum capitale erat. In eo consilio inter multa Cingetorigem adversarium, licet generum, suis publicatis bonis, publicum 5 denuntiat, quod Cæsarem sequeretur. Hinc edicit, iturum se ad Senones & Carantes, urbesque alias, à quibus 6 repetitus atque expectatus sit. transiturum vero per Rhemorum fines, eosque populaturum. ante omnia tamen oppugnaturum castra Labieni, quæ vicina essent; & quid im his exequendis facto opus sit exponit. Sictos

R r r

1 con-

1. Lege, cum.
 2. Lege, rebellandum.
 3. Adde, ac.

4. Lege, concilium.
 5. Videtur addendum, hostem.
 6. Lege, expectatum.

1 consilio celebrato, & auxilii hominum atque equorum à finitimis collectis, Galliæque omnis exulibus atque damnatis ad se blanda prece allectis, & spe uberi præmiorum ad invadenda Labieni castra progreditur. Ille autem, ut horum nihil ignorabat, sic nil penitus omnino metuebat, situ & munimine loci 2 visus: quærebat tamen, ardentissimo hosti si qua nocendi se offerret occasio. In hoc unum intentus, Cingetorigem & amicos alios nuntiis sollicitat, ut ad certum diem sibi quanto valeant equitatu adsint. parere parant omnes. Interea Induciomarus nunc inexpugnabilem loci situm intuens: nunc 3 minus & tunc tela jaciens indies, propinquis castris obequitat, & Labienus in castra sese continens, majorem quotidie metum fingit. magisque & magis hostium crescit audacia, donec 4 intermissis clanculum equitibus intempesta nocte, & re summo studio suppressa, ut nec sciri, nec ullis indiciis posset intelligi: reversa luce ipse etiam Induciomarus ex more revertitur & insultat castris, intraque 5 vallem tela jaciuntur à suis, & contemptissime Romani milites altis vocibus ad proelium advocantur. Obstinato illi silentio sese tenent. 6 Galli loco militum nihil hostium tribuentes, tandem ad vesperam ut solebant 7 scandio fessi sparsim abeunt. quos ubi late effusos Labienus vidit, subito patefactis castrorum portis erumpere equitatum jubet, præfagiensque quod accidit; Nemo, inquit, aliquem feriat, donec Induciomarus interfectus sit, ne forte alios feriendo ille spatium habeat evadendi. tamen præmia interficientibus proponit ingentia. mox egressis equitibus, electorum pedum submitit auxilia, ut jussi erant faciunt. 8 Inopiam repulsis ac fugientibus hostibus, ex adverso autem in unum intentis omnibus, in medio fluminis alveo Induciomarus 103 circumventus occiditur, caput truncum Labieno reportatum est. hinc in cæteros factus est impetus ac plurimis interfectis, sero reditum in castra. re ut erat in vulgus effusa, Eburones populi alii qui Induciomari hortatu coierant, & in armis erant, territi dilabuntur. & ex illo aliquamdiu pacior Gallia Romanis ducibus fuit.

1. Lege, consilio.

2. Lege, situs.

3. Lege, minus.

4. Lege, intermissis.

5. Lege, vallum.

6. Forte, Galli loco multum, nihil hostibus tribuentes.

7. Forte, radio.

8. Forte, Inopiam re percussis.

Ne.

Neque his tamen filius Cæsar & Gallorum mores animosque experimento agnoscens majoresque undique rerum motus expectans detrimenta militum per eos dies 1 recepta reficere cogitabat. Itaque & dilectus novos per legatos habuit, & ope Cneji Pompeji magni proconsulis, cujus ea tempestate potentia Romæ ingens erat; tunc quidem generi & amici sui, tanti mox futuri hostis, obtinuit ut tres sibi legiones ante hiemis exitum adderentur, & cohortes qui cum Titurio perierant duplicarentur, dicens quod verissimum erat, non in præsens modo, sed in omne tempus expedire reipublicæ, persuasum 2 & Galliæ & mundo, tantas esse vires Italiæ, ut non solum damna bellis accepta cito restaurari, sed copiarum etiam duplicari possent; quod ipse tunc & brevitate temporis, & magnitudine copiarum liquido notum fecit. Et Induciomari quidem morte Galliarum rebellio non quievit. propinqui ejus ut imperii & propositi successores, omnes quos poterant concitantes, Ambiorigem jam Romanis scelere suo invisum sibi sociant. Sentiens Cæsar Senones cum Caruntibus conjurasse, Germanos in bellum à Treviris excitari; multos jam populos esse in armis, & fervere cuncta tumultibus; nihil 3 deferendum existimans, ante hiemis finem & ante omnium opinionem fines hostium improvisus aggreditur, & nullum eis deliberandi aut conveniendi spatium relinquens, late omnia populatur, & præda militibus permissa; multos hostium datos in deditionem recepit; tum quasi nihil egisset in hiberna revertitur. Inde veris initio, Galliæ concilium 4 indicat. Convenerunt omnes 104 præter Treviros & Senones & Carantes. horum ille contumaciam quasi quendam belli arrham accipiens; ne hanc rem negligere videretur; concilium ad Luteriam Parisiorum rursus indicit. hi Senonibus proximi sunt. Inde igitur profectus in Senones, tam repente, ut nec fugæ illis nec defensionis copiam daret, resipiscences & per legatos veniam postulantes Eduorum precibus motus admittit; centum datis obsidibus, quos servandos Eduis dedit. secuti Carantes deditionis exemplum, & obsides miserunt, & Rhemorum precibus veniam meruerunt. Sic in animis tunc Gallorum odium metusque certabant, ut primo pacem servare 5 incipere se, se-

Rrr 2

cundo

1. Lege, accepta.

2. Adde, esse.

3. Lege, differendum.

4. Lege, indicit.

5. Lege, incipientes.

cundo bellum gerere vetiti, perpetuis atque incertis motibus fluctuarunt. His incidenter exactis ad concilium Cæsar redit, & foederatis civitatibus equitatu indicto, & parte Galliarum pacata, toto animo conversus in Treviros perfidumque Ambiorigem eo proficisci instituit. Et cum Senonum equitibus Cavarinum regem gentis secum duxit, ne si eum domi relinqueret, vel ex odio populi in eum, vel ex ira ejus in populum, aliquis in urbe motus oriretur. Erant sane Menapii confines Eburonum, Ambiorigis hospites, amici etiam Germanorum. Cæsar Ambiorigem se proelio committere non ausurum pro comperto habens, hos auxiliares sibi præripere censebat utilius, quam ipsum illum bello aggredi. ne sic eum in fugam atque in latebras cogeret, quod nolebat. duabus igitur legionibus, cum omnibus impedimentis exercitus missis ad Labienum, Trevirorum tunc in finibus ut diximus hibernantem; ipse cum reliquis (erant autem quinque expeditissimæ legiones) in Menapiis pergit, atque illis pugnam detrectantibus silvarum obicibus ac paludum, omnia populatus, nihil ferro flammisque liquit intactum. donec male coacti, datis obsidibus pacem precibus impetrarent. hoc præcepto; ne vel Ambiorigem vel ejus nuntios intra suos fines admitterent. alioquin pacem præstitam nullam fore. Interea Treviri quietem perosi, Labienum invadere decreverant magno equitum ac pedum apparatu: turpe sibi pudendumque censentes unicam legionem eis invitis castra suis in finibus habere. sed dum eunt, viâ medio duas legiones supervenisse sentientes, subsistere & expectare Germanorum auxilia decrevere. Labienus de temeritate hostium sperans; dimisso præsidio hibernis; illis obviam procedit & prope eos mille passuum spatio confedit; flumen erat in medio rapidum, ripis exstantibus, quod nec sibi transire propositum, nec transitum iri ab hostibus spes erat. Crescebat interim indices auxilii fama Germanici; hinc nactus occasionem, consilium advocat & clara voce coram omnibus: *Audite*, inquit, *ingentes Germanorum copias adventare: non est animus; meque & exercitum in discrimen mittere. cras prima luce movere & hinc abire disposui. estote igitur ad officium parati.* Erant Galli in exercitu, qui quamquam sub Romanis signis militarent, naturali tamen patriæ amore teneban-

tur.

1. Lege, *instaurarent*.2. Lege, *malo*.

tur. neque certe aliter fieri poterat, quin ex tam multis aliqui sic affecti essent, ut magis originis quam militiæ meminissent. per hos statim hostibus innotuit. neque Labienus aliud eventurum arbitratus fuerat; neque alium ad effectum verba illa mihi consilio dixerat. mox igitur clam accitis tribunis militum & primis exercitus; sui consilii rationem pandit, quod ne inefficax sit, simulari pavorem & omnia tumultuosius fieri jubet. paretur, fiunt singula ante tempus, trepidatione ac fremitu insolito; & ipse fragor abeuntium & exploratorum dicta conveniebant, Romanos fugere, non abire. Conclamant hostes *lentam esse Germanorum expectationem; nec præse Galliarum virtutis, tantis hominum armatorum milibus, paucos Romanos fugientes insequi non audere.* hoc inter, magno impetu castris erumpunt, flumen transeunt, & iniquo copias exponunt loco. Labienus ut præviderat rem succedere intelligens; per inceptam simulationem, lento tamen procedebat gressu, donec insequentes quo destinaverat pro-

106

duxisset. Tum conversus, *oblata*, inquit, *o milites facultate pugnae prosperioris utimini. habetis hostem, & iniquitate loci, & suo errore suaque de mentia circumventum; præstate mihi semel, quod imperatori nostro totiens præstitistis; Agite ut soletis; & adesse illum credite, & videre quæ geruntur omnia; cujus sub oculis tam multa sæpe gessistis egregie.* hæc dicens, celsiore loco sepositis parumper impedimentis, appositisque præditiis, totam aciem in hostes obvertit, & horrendo horruit clamore. Illi quos ut profugos sequebantur, ad se tanta redire constantia admirantes & attoniti, vix primum tulere impetum, seque effusa fuga proximis occulere silvis. Instant Romani acriter; & victis principibus conjurationis, multis in acie, multis in fuga cæsis, multis etiam captis; Germanis insuper, qui & si primum negassent, expugnati donis ac precibus tandem eis auxilio veniebant, ad rei famam reversis ad propria: civitatem omnium jam spe & præsidio destitutam recipit. & Induciomari necessariis fuga elapsis; Cingetorigi, qui Romanis fidus ab initio in finem fuerat, & libertate patriæ regnum datur. Ad hunc modum Cæsar, non per se tantum, sed per legatos etiam, qui sub eo virtutem militiamque didicerant, & ejus exempla sequebantur, maximas res agendo per diversa terrarum, sui Romanique famam nominis

Rrr 3

minis

1. Lege, *in*.2. Forte, *cum libertate patria*.

minis attolebat. Quem cum venisset in Treviros voluntas cepit Rhenum iterum transeundi. Duplex huc animum urgebat causa; & quod hostibus auxilia, licet sera transmiserant, & ne hosti alteri Ambiorigi auxiliari possent, aut ad se profugum receptare. pontem ergo pari celeritate, parique militum fervore, & paulo supra eum locum ubi primum fecerat refecit. & in Treviris & ad pontem firmissimo praesidio dimisso reliquum traducit exercitum. Transgressum Ubii gens Germana per legatos adeunt, exponuntque ex quoniam ¹⁰⁷ potestate se Romanorum dederint, neque auxilia Treviris, neque ullis hostibus populi Romani misisse, neque ulla in re fidem fregisse. Orant ne commune odium Germanorum ¹ veritate discussa comperit, non ab eis missa cis Rhenum, sed à Suevis auxilia, excusatione igitur Ubiorum admissa, in Suevos accingitur. nec ita multo post ab eisdem Ubiis cognoscit, Suevos bellum parare; & late sparsis edictis, omnes suos ad arma contrahere. Itaque ne quod temere agat, apto & tuto loco castra communit, frumentariaeque rei curam exhibet. Ubios jubet pecora omnia campis abducere; si forte barbaros coactos inedia (cujus impatientissimum genus est) ad iniquum certamen posset inducere, praecipit insuper, ut summo studio actus & consilia hostium explorent, eumque de singulis crebris nuntiis ² certius faciant: Illi obnixè jussa peragunt, paucosque post dies nuntiant, Suevos ³ suis omnibus, ac suorum viribus in extremo finium confedis, ad silvam maximam quæ illos à Cerusis vicina gente discriminat. ⁴ ubi Romanum exercitum expectare. Id pergratum Cæsari bellorum cupidissimo fuerat, sicut illud permolestum, quod eisdem nuntiantibus, Suevos se in silvas intimas recepisse cognovit. ut enim praelium exoptabat, sic tædium formidabat & jacturam temporis, ac perplexam horrebat indaginem: sæpe expertus quam difficile esset hostes silvis incognitis venari. nec cessavit tamen. sed id frustra fuit. ac ne pluribus agam quam oportet: non de hoc tantum, sed de primo quoque Rheni transitu, deque alia hostium in silvas fuga, elegans ac succincta Flori brevitatis huic se loco inserae historiae; te o lector non solum patiente sed plaudente. ⁵ Ar-

¹. Desunt nonnulla. Cæsar autem hoc loco ait: ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus penas pendant.

². Lege, certiores.

³. Forte, cum suis.

⁴. Lege, ibi.

⁵. Apud Florum legitur: Hiramini.

chanis inquit hostem quæsit in silvis. sed in saltus ac paludes genus omne diffugerat; tantum pavoris incussit intra ripam subito Romana vis. nec semel Rhenus; iterum quoque, & quidem ponte ¹⁰⁸ te facto penetratus est. Sed major aliquanto trepidatio. quippe cum Rhenum ¹ sic parte quasi jugo captum viderent, fuga rursus in silvas & paludes. sed quod acerbissimum Cæsari fuit, non ² facere que vincerentur. Hæc ut legis, ad literam Flori sunt: quibus innuit primum Rheni transitum non ponte factum esse sed navibus. primo vero non hoc innuit sed affirmat. Sic enim ante hæc scriptum invenies. Jam Cæsar ultro in ³ Offellam (amnis est Trevirorum) navali ponte transgreditur, ipsumque Rhenum. Sed is qui præfenserat dum hæc fierent, utrumque transitum stabili ponte describit, quem in hac narratione securus sum. procedo autem. Videns ergo Cæsar rem temporis indigam, longeque difficilem, præcipue præ frumenti inopia; quod eo tempore, Germanis agriculturæ studium non erat, magna pars venatu & latrocinio utebantur; quorum sit modo facultas, libenter nunc etiam utuntur; lacte, carne, caseo victitabant: omisso inccepto rursus in Galliam reverti statuit: sed ut metu sui reditus barbarorum impetum frænaret, non pontem fregit ut prius nisi ab ea parte qua Germaniam contingebat. Illa quidem parte extrema in dexteram Rheni ripam desinente, ducentorum pedum spatio rescissa, turri lignea superimposita, & multimodis circumvallata munitionibus, duodecim cohortes ad tutelam pontis imposuit, & Vulcatium Tullum his præposuit & pontiis & cohortium curam dedit. Ipse vero adversus Ambiorigem proficiscens per Arduennam silvam maximam omnium Galliarum, quæ inter Treviros, Nerviosque & Rhemos quingentis & eo amplius passuum milibus in longum, ita enim proditum à scriptoribus rerum, in latum vero unius aut circiter æstivæ lucis itinere, quod ego ipse sum emensus, extenditur. Lucium ⁴ Basilium cum toto præire jubet equireatu, & cavere ne ignes in castris fieri sinat, ne ¹⁰⁹ quod indicium sui detur adventus, neu strepitus aut tumultus incenditium audiatur; si forte velocitate vel silentio proficeret ad iniquissimum hominem opprimendum. quod pene

Rrr 4

¹. Lege, sic: ponte.

². Lege, facere qui.

³. Lege, Mosellam.

⁴. Lege, Basilum, & sic post Basilus.

successit. Nam Basilius propere supraque ¹ longum iter ² peragat. cumque indicibus comperisset, haud procul Amborigem inter silvas, comitatum paucissimis equitibus se tenere; improvisus ac subito ³ pervenit. ita ut currus, equos & arma ejus, & omne bellicum instrumentum Romani equites, antequam ab eo viderentur, arriperent. De quo ipso actum erat, nisi ⁴ quidem è suis locis angustias defendissent, & ut ipse interim unius manus inermis equo impositus, & postico nemorosæ domus emissus, per silvarum devia & calles abditos erupisset. Sic utramque in partem erga unum hominem una hora vim suam exercuit fortuna, ut incautus opprimeretur, oppressus evaderet. nec satis scio quis nocentium unquam tam indignus evaserit. nisi quod supplicii genus fuit vicinæ mortis metus, qui ut mihi quidem videtur ipsa peior est morte. Et quid scimus, an sibi fuisset utilius ad irati licet Cæsaris potestatem pervenire? nam ut erat inexhaustæ clementiæ, ⁵ confiteri crimen & oranti forsitan veniam non negasset. Nunc per silvas Transrhenanas vagus semper ac profugus perpetuis vitam egit in latebris ⁷ conscientiam illum, siqua erat, & jugi pavore plectentibus. Illud plane odiosum, quod de rege nefario nulla unquam aut Cæsari aut populo Romano vindictæ occasio data est. Et ipse latitans, atque invisus, & inultum scelus in finem fuit. Cæterum quod die è manibus Romanorum vix evasit ut diximus, vita contenta, spe projecta, suis, quos à tergo liquerat, ¹⁰ per nuntios fugiens mandavit, ut qua posset sibi quisque confunderet. Qui per diversa effusi multumque vexati, pars se paludibus condiderunt, pars in alienas manus non sine suis miseriis inciderunt. ⁸ Cathovoltus vero qui secum super Eburones pari regnarat imperio, ejusdem consilium secutus Romanis sese bellis immiscuerat; quoniam res venisset intelligens, jam grandævus & laboris impatiens, nec fugere valens nec pugnare ausus, suarum auctoris ærumnarum Amborigis caput multis imprecationibus execratus mortem sibi conscivit. vicinæ gentes hoc eventum regum territæ, per legatos pacem à Cæsare petierunt. quam eis hac lege concessit, ut

1. Videtur ex Cæsare reponendum: *supraque omnium opinionem.*

2. Lege, *peragat.*

3. Forte, *supervenit.*

4. Forte, *quidam è suis locis.*

5. Forte, *ut ipsa interim unius manu inermis.*

6. Lege, *confidenti.*

7. Lege, *conscientia.*

8. Cæsari est *Catuvoltus.*

ut si qui Eburonum ex fuga in illorum fines devenissent, ad se captivos adducerent; se, si hoc facerent, temperaturum ab offensis ait. His actis omnes copias trifariam divisit, neve cum curæ aliæ distraherent, impedimenta omnia unum contulit in locum. Advatica opido nomen. locus ubi Titurius Sabinus & Arunculejus Cotta hibernaverant, unde, ut memoravimus, imprudenter infeliciturque discesserant. hic locus eligitur, & quod aptus ad cætera, & quod munitio- nes anni alterius adhuc integras habebat, ut labori militum parceretur. legionem quartam decimam præsidio dimittit, legioni præfecit Quintum Tullium Ciceronem. tamen populum in Menapios tribus cum legionibus Labienum & Cæ- jum Trebonium, totidem in Advaticos adjacentem regionem dirigit. Ipse cum totidem Arduennam & fluvium ¹ Scaldam qui Eburonum in finibus Mosæ illabitur pergit, quod eo Amborigem, qui nondum Rhenum transierat, confugisse audiebat, & digrediens se ad diem septimum reditum spondet. ² Inde legati duo quos mittebat ^{*} ut faciant, si liceat monet. Ciceroni præcipit ut castrorum custodiæ intentus, nullum portis egredi sinat. & tunc quidem acies hostium quæ timeri posset in circuitu nulla erat. sparsim se silvis ^{act} paludibus continebant, quos persequi & latebris eruere operosum erat ac difficile. Nam si simul exercitus duceretur, loca erant legionibus ac signis impervia. sin autem spargere- tur, erat paucis ab omni parte periculum; hostes ³ nullæ locis incognitis delitebant. hinc magna duci orta erat ambiguitas, quid consilii caperet. tandem illud elegerat, ut potius aliquid dæ justissima atque ⁴ exoptissima hostium ultio- ne remitteret, quam ⁵ de edicta per proximas civitates ut qui lucrari cuperent convenirent. Multo vetus odium, inter vicinos maxime vigere solitum, neque pauciores cupiditas attraxit. sic utilius fieri dux prudentissimus extimabat, ut Gallorum opera Galli diriperentur, quam periculo Romanorum: præsertim cum locorum notitiam, quæ Romanis deforet, Galli haberent. Simul Eburonum urbem ita meritam, ⁶ cum funditus optaret everti. his septimus aderat. redditui Cæsareo præfixus, nec ipse redierat, nec legati. Ac-

R r r 5

cidit

1. Lege, *Scaldis.*

2. Lege, *idem.*

3. Lege, *autem.*

4. Forte, *exoptatissima.*

5. Hic aliqua defunt, quæ ex Cæsare suppleri possunt.

6. Forte, *ut.*

cidit præterea inopinus casus, quo suam fortunam ¹ ponam in bellis præcipuam demonstraret. Jam prædæ in partem omnes acciri trans Rhenum quoque fama vulgaverat mox Sicambri, gens Germana prædæ avida, collectis duobus milibus equitum, Rhenum navigio transeunt, ² Eburones fines invadunt, prædam non tantum cum impunitate, sed etiam Romanorum cum gratia relaturi. Jam hominum pecudumque magnam vim collegerant. & urgente lucri dulcedine procedebant, nec eundi nec prædandi finem sibi cupiditas faciebat. Sic euntes captivorum unus avertit. Et quid inquit huc prædæ laboriosæ atque inopi tanto studio inhiatis; cum pervenienti ad summam opes tanto facilius breviorque sit via; ³ trium spatium ⁴ horarum Advaticam vos perducet. ibi Romanus exercitus opes suas fortunæque reposuit. perexiguum præsidium loco est. Cæsar longe abest. hæc dies, ni ⁵ respiciatis opulentos nullo ⁶ faciet negotio; præceps hominum genus & consilii inops, & plane proni sunt omnes acquiescere consiliis quæ delectant: mutato repente proposito prædæque ⁷ omnium quam ceperant recondita, eodem ipso consultore & duce Advaticam brevi calle perveniunt. Cicero cui legionis locique custodia commissa erat, totis septem diebus Cæsarei memor imperii suos omnes intra vallum sic tenuerat, ut nec militum nec calorum quidem quisquam castris esset egressus. cogitans demum neque Cæsarem promisso venturum tempore, quem processisse ⁸ utilius fama erat: insuper & suorum increpationibus impulsus, qui illius obedientiam tam exactam desperationi atque obsidioni non absimilem numerabant. Non ⁹ abesse enim timendi causam ullam, propinquo Cæsare, salvis legionibus, integro equitatu; victisque ubique hostibus ac dissipatis & præ timore latentibus parumper & præceptum ducis inflexerat; & ¹⁰ appetui militum fræna laxaverat. & quinque cohortes in vicinas segetes frumentatum non tam miserat quam ire permiserat. secuta erat ingens vis calorum, & hujuscemodi generis hominum. & Sicambri interim (quis tunc eos expectasset; sed parere superioribus tutum est) improvisi & tecti silvis ad castra perveniunt; eaque non oppugnare, sed recta via eodemque quo venerant impetu intrare mo-

1. Lege, bonam.
2. Lege, Eburonum.
3. Lege, respiciatis.
4. Addendum, vos.

5. Lege, omni.
6. Forte, ulterius.
7. Forte, adesse.
8. Forte, appetuini.

moliuntur. tantamque formidinem inopini hostis incurfus totis castris infuderat, ut vix portæ defenderentur, & frequentare illa soliti mercatores, qui tum forte portis excesserant, subita re territi & oppressi, nec fugiendi, nec se intra vallum referendi spatium haberent, semper quidem mœstissimus vates timor omnia sibi tristia & periculosa fingeat. Quidam suis copiis ac deletis, & imperatore pessumdato, ¹¹ venire barbaros ad reliquias consumendas: nunquam aliter hoc ausuros. Alii infaustum Romanis legionibus locum esse, ubi paulo ante legio altera legatique perierint. alii hostes intra vallum esse & capta jam castra vociferari. nemo ullam solitæ virtutis imaginem aut actu forti aut animo, aut animosa voce prætere. huc illuc sine ordine sine ratione discursatur. Qua trepidatione Sicambri sui ducis dicto ¹² magisque fidei habere cœperant, nullum intus esse præsidium, seque mutuo incitantes, eo acrius insultabant. actum erat, ni vir unus, isque æger, affuisset, quem supra nominavimus, Publius Sextius Baculus, tanta tunc pressus ægritudine, ut jam quinque diebus sine cibo ageret & morbo simul & inedia jam vicinus morti. sed generosum animum nulla res dejecit. is ut videt deserui tutelam castrorum & de fuga non de virtute cogitari; remque in angusto positam nutare, & suæ & publicæ metuens saluti, surgit ¹³ & grabaculo, ira vires dante, & acceptis ab obvio quodam armis, gradu tremulo portam occupat castrorum seque semianimem hostibus ¹⁴ abjicit. sequuntur centuriones viri fortes aliquot, hinc metu, hinc pudore exciti. hosque alii sequuntur. ita sensim pugna restituitur. ipse post paulum ¹⁵ audiendi inceptor & dux Sextius, morbo additis vulneribus jam fatiscens, manibus prælio substractus in tabernaculo reponitur. non tamen omittitur resumpta defensio. frumentatores interea revertuntur, re conspecta territi, & quid agant nescii. ¹⁶ fortes adventu illorum subito permoti, & legiones reduces opinati, subistere. mox ¹⁷ re cognita paucitate, quos timere despiciunt atque invadunt. ibi & consilia diversa, & res varie gesta est. pars incolumis Caji Trebonii cujusdam alterius ducatu, ipsos per hostes in castra penetravit: cumque his equites & calones multi

1. Puto, magis magisque.
2. Lege, grabaculo.
3. Lege, abjicit.

4. Lege, audendi.
5. Lege, hostes.
6. Forte, recognita.

14 multi pari impetu 1 & tutum evasere. pars egregie pugnans periiit. pars eorum qui in collem proximum confugerant 2 vita comitum virtute, per eorum vestigia in castra festinans salva pervenit. pars præventa & circumventa procubuit. Barbari desperantes castra ut crediderant capi posse, ad prædas quas in silvis occultaverant, atque inde ad patriam sunt reversi. Neque tamen hostibus digressis abiit pavor; sic affixus animus; ut nocte quæ hunc casum insecta est, præmissus à Cæsare Cajus Volusenus, qui equitatu adveniens, & imperatorem cum exercitu adventare nuntians fidem non invenerit. Sic 3 cum omnibus persuasum erat, deleto exercitu fugisse equites, neque 4 omnino aliter castra aggredi audent, in deterius inclinati animi. mirum valde, unde venit ea consternatio in tam fortes viros: nisi opinari libeat, cum humana omnia instabilia sunt, esse aliquas horas, quæ constantes quoque animos sui oblitos emolliant, ac perturbent. neque vero hic metus altissime radicans ulla re alia extirpari quivit, quam ipsius Cæsaris cum exercitu redeuntis aspectu, in quo uno omnis securitas habitabat. Cæsar ergo rediens, & fortunæ vim casuumque varietatem 5 ab aperto sibi notissimam recognovit, in eo maxime, & quod eo præter omnem opinionem barbaros adduxisset, 6 ut inde eos pene jam voti compotes abstraxisset. hæc ut communia non admirans, unum non poterat non mirari; unde hæc barbaris consilii tanta mutatio 7 ut in gratiam Romanorum ad populandos Eburonum fines & Ambiorigem persequendum venerant, ad oppugnanda Romana 8 conversi, Ambiorigi atque 9 Eburonis gratissimam rem fecissent. De reliquo quod contra suum præceptum cohortes in prædam emissæ castra deseruissent; legari inobedientiam leviter arguit. ut qui & mitissimus natura; & legari hujus esset amantissimus, quod ex familiaribus ad eum factis epistolis evidenter elicitur: hæc cum suis Cæsar. ut adversus hostes irrior, in omnes partes diffundit exercitum: abiguntur pecora, convellantur prædæ, consumuntur frumenta, exuruntur ædificia, omnia

1. Lege, in.
2. Lege, visa.
3. Lege, enim.
4. Lege, Germanos.
5. Forte, olim, aut simile quid.

6. Forte, & inde.
7. Forte, ut qui in.
8. Addendum, castra.
9. Lege, Eburonibus.

omnia denique 1 pernascantur. tantoque impetu hinc inde discursum est, ut Ambiorigem à se visum multi dicerent, atque ad eum comprehendendum incredibili celeritate contenderent, omni labore peti dignum extimantes, quo immensam Cæsaris gratiam mererentur. & canis in morem leporem captantis sæpe ab effectu suæ intentionis minimum abfuisse, tantumque non manibus illum arripuisse se 2 concederent. dum ille interim nusquam tutus, die noctuque latebras mutaret nonnisi quatuor comitibus, cum salutem suam pluribus committere non auderet. Sic inultum semper Ambiorigi crimen fuit, quamvis fuga jugis & perpetuus pavor & latebræ longum supplicii genus esse potuerit. Tandem Cæsar fugitivum unum sequi & difficile sibi videns & 3 in gloriam, omnibus in circuitu vastatis, in Rhemorum fines rediit. Ibi 4 consilium Galliæ indixit. & de conjuratione rebellium Senonum ante alios & Caruntum quæstionem habuit. de 5 Acthione autem principe conjurationis Romano more supplicium exegit. cujus quidem sibi 6 mole conscii effugere. aqua & igni contumacibus interdictum est; sic compositis rebus eis, decem legiones ita partitus est, ut duæ Trevirorum, toridem Lingonum; sex aliæ Senonum in finibus hibernarent, provisisque necessariis, ad Italiam est profectus.

Cæsar ut ex Gallia discessit, ecce novi undique motus; novæ rebelliones; ubique conventus, ubique consilia; non in urbibus modo, sed in silvis locisque abditis. multos ordium antiquum quum incitabat, multos pavor 7 novis Acthionis morte concusserat. 8 rectissimum suum in caput illius supplicium cogitabat. Accedebat commiseratio communis patriæ, & indignatio gloriosæ olim Galliæ, tunc Romano jugo subditæ, & Romano imperio servientis. Multæ causæ ad unum finem animos urgebant. Cæsar Cisalpinam in Galliam cum venisset, mox ad eum rumor de Clodii cæde perlatum est. hunc amicum Cæsaris Milo amicus Marci Ciceronis occiderat. De quo præclara ejus extat oratio quæ 9 Miliona dicitur. Ejus rei causa magni Romæ motus fuerant, nec

1. Lege, pervasantur.
2. Lege, contenderent.
3. Lege, inglorium.
4. Lege, consilium.
5. Accens est in Cæsare.

6. Forte, male conscii.
7. Lege, novus.
8. Sensus postulat legi, unusquisque enim.
9. Lege, Miloniana.

nec fama finibus Italis contineri potuit, Alpesque transcen-
derat. hinc rebellantibus occasio data erat historias novas in
Cæsarem fingendi. dicebant, vulgoque percubuerat, urba-
nis detentum simulatibus non posse deinceps in provinciam
reverti. Tanto illi acrius instare; tanto alacrius Gallia om-
nis conspirare. nihil ¹ è contingentibus omissum; preces
pollicitis cumulantur. & qui se rebellionis in ² Romanis ac
Gallicæ libertatis auctores profiteri ausi essent; his ingentia
præmia proponuntur. Illud primum maximumque delibe-
rant; qualiter Cæsar, si ³ fors redeat, à suis legionibus se-
gregetur. illud tamen haud difficile factu esse confirmant,
quod neque absente duce loco se movere audeant legiones,
neque ad eas dux incommittatus accedere: modo sit aliquis,
qui illius rei facultatem impediatur, nec unius hominis no-
men ⁴ totius orbis exhorreat. Postremo quisque rem casus
¹¹⁷exceperit, satius esse multo sub propriis armis mori, quam
sub externo jugo vivere, multoque tolerabilius, hanc præ-
sentem vitam brevem & caducam, quam antiquam gloriam
& ⁵ avidam perdere libertatem. His ac consimilibus consi-
liis agitat, ⁶ Caruntes sese ingenti negotio duces offerunt.
Et quum silvestribus in locis, ubi hæc fiebant, copia obsi-
dum non sit, neque acciri queant, quin res in apertum ex-
eat; quam religiosissimo se vicissim sacramento obligant, ne
quis Gallus belli duces metu, aut spe, aut quacumque causa
deserat. sic firmatis rebus multis cum laudibus ingentes gra-
tiæ Caruntibus actæ sunt: atque ita demum quasi majori par-
te negotii confecta ad sua quisque digreditur. dies aderat cla-
ro præfixa facinori. Caruntes tantæ rei duces, perditissimis
sibi ducibus comparatis, Genabin opidum invadunt, cives-
que Romanos ibi negotiantes & prorsus incautos, nomina-
tim Cajum ⁷ Suffium illic à Cæsare rei frumentariæ præ-
fectum, honestum virum Romanumque equitem obrun-
cant, ac bona omnia tanquam bello parva diripiunt. ⁸ Illic
rei fama diffunditur; ut sunt Galli rumorum ferendorum an-
te alios studiosi; ut cum lucis initio belli principium con-
veniret, ante primam noctis proximæ vigiliam rei notitia
ad

1. Forte, nihil à cunctis gentibus.
2. Lege, in Romanos.
3. Forte, forsam.
4. Lege, totus.
5. Lege, avidam.

6. Lege, Caruntes, & sic in se-
quentibus corrige.
7. Lege, Suffium.
8. Lege, Illice.

ad Alvernos per centum sexaginta milia passuum deveniret.
Ibi vero laudatores atque improbatore, ut variæ sunt ho-
minum sententiæ, res invenit. Erat tunc Alvernus ille, ut
Flori verbo utar, corpore, armis, spirituque terribilis, nomi-
ne etiam quasi terrore composito, Vercingetorigis ¹ quidem, poten-
tissimus ac factiosissimus adolescens, olim filius ² Cebali, qui
principatum omnis Galliæ cum teneret ad regnum aspirans
à populo fuerat interemptus. hic ut erat & potentiæ ingen-
tis, & ardentis ingenii, clientelis amicitisque collectis,
quod vult facile persuader. arma omnes capiunt atque ad ¹¹⁸
bella se præparant. Erat illi patruus ³ Gobocio, vir prove-
ctioris ætatis, & consilii sanioris. & sicut hunc stulti juve-
nes, sic senes illum providi sequebantur. Quibus ergo juve-
nile consilium non placebat; quique stultam & inutilem hanc
fortunæ experientiam judicabant; Vercingetorigem ab ince-
pto prohibent: reluctanter ⁴ Gergonia opido ⁵ pertur-
bant. loco ille mutato animum non mutavit: quin etiam
multo enixius urgebat inceptum. Et sicut fere accidit ut
male agentes ⁶ comitationes sint: inopes perditique omnes,
quorum ⁷ immutabilis turba est, ad hunc talem ducem con-
fluunt. Quibus fretus & injuriæ memor, Gergoniam rediit;
patruumque & reliquos à quibus pulsus erat expellit. Et cre-
scente vano favore multitudinis, quod optasse pater morte
emerat, rex dicitur. Jamque insaniæ auctoritate addita, le-
gatos per diversa transmittit, & reverentius auditur, &
promptius exauditur. tantumque brevi profecerat, ut secum
Senones, Parisii, Pictones, Cadurci, Turones, Aulerci,
⁸ Lemonices, Andes, & cæteri qui ad Oceanum vergunt,
unanimitè conjurarent: neque id satis, omnium consensu
regnum ei atque imperium defertur. Sic ea tempestate Gal-
lorum animi & consiliaolvebantur. Sic Romani nominis
odium alte animis infederat, ut quisquis se illis opponere
ausus esset, regno dignissimus ⁹ haberetur. Jam non Alver-
næ rex igitur, sed Galliæ, contraque Romanos belli dux,
non ¹⁰ erat neque consulit ut solebat: sed obsides, sed arma,

1. Lege, quidam.
2. Lege ex Cæsare, Ceballi.
3. In Cæsare scribitur Gabanilio.
4. Lege, Gergonia, & sic in se-
quentibus scribendum.
5. Forte, perturbant.

6. Forte, malis comitationes.
7. Puto, innumerabilis.
8. Lege, Lemonices.
9. Lege, habereant.
10. Lege, erat.

dimissis impedimentis omnibus & duabus ad custodiam legionibus; & provisa cum Aduis quam potuit subventionem comneatum, in Bojos ducit. Erat viae medio ¹ Vellendinum Scenonum opidum. illud ne quid hostile post terga dimitteret, aggredi consilium fuit; opidum bidui oppugnatione tollerata, die tertio legatos ad Caesarem de pace ac deditione transmittunt. jussi arma & jumenta & obsides dare, nihil recusarunt. ne quid autem temporis amitteret, G. Trebonio legato ad peragenda omnia dimisso, ipse iter interceptum solita celeritate prosequitur. Genabum erat opidum Carnutum, ubi Romanos negotiatores initio conjunctionis occiderant. id opidum amnis praeter labitur. ipsum in ripa situm ripae alteri medio ponte jungitur. ad loci hujus defensionem Carantes consilia conquirebant: eo tamen lentius, quo diutius bellandum crederent ² rem hauram, & simillimum viri esset morem impigerrimi ducis ignorantibus. huc ergo cum biduo pervenisset, oppugnationem quod diei illius sero erat, in diem proximum edicit. quid fieri velit milites edocet. veritusque, ne Genabenses nocte diffugerent; ³ hinc rei excubitrices duas armatas legiones adhibuit, intentisque animis ac auribus pernoctare jussit. atque ut praefagierat accidit. ⁴ oppidum intempesta nocte per pontem taciti abibant. Caesar eorum habitu per exploratores cognito, legiones quae paratae erant muris admover, & portis subito effractis, indefensum capit opidum; captum diripit, directum incendit, praeda militibus concessa; simul exitus obferari omnes jubet, mittitque qui profugos ⁵ praenominant atque sequantur. itaque paucissimi evasere. viarum & ⁶ ponti angustiis capti omnes. Caesar hinc trans Ligerim ducto exercitu in Bituriges tendit. quo cum venisset, Vercingetorix ubi id sensit, Gorgobinae obsidione derelicta, contra eum pergit. Caesar interea ⁷ Noviodinum aggressus oppugnat. quem confestim opidani per legatos orant, ne in eos praeter suum morem saeviat, neve pro tam levi causa de sua celeritate ⁸ aliud intermitat, quae tot illi victorias peperisset, sed eis vitae dimissis feliciter progrediatur ad reliqua. piae preces videbantur. flectitur itaque; & iis arma, equos, ob-

1. Vellendinum Scenonum Caesari.

2. Haec sunt corrupta.

3. Lege, hinc.

4. Forte, oppido enim.

5. Lege, praevenerant.

6. Forte, pontis.

7. Lege, Noviodunum.

8. Forte, aliquid.

fidesque imperat. & jam pars obsidum data erat, & centuriones aliquot cum paucis militibus opidum introgressi caetera conquirebant; ¹ dum repente de longinquo equitatus à Vercingetorige ² promissus apparuit, opidanos spe tempestivae opis erectos deditionis coeperat poenitere. Velut igitur ex condito clamorem tollunt, arma corripiunt, muros scandunt, portas obstruere properant. sed Romani illi pauci qui in opido erant, animorum mutatione ³ perpensa; strictis subito gladiis portas praecupant & incolumem exercitum intromittunt. Capto ad hunc modum opido Caesar statim equites suos contra equitatum hostium adventantem educit, & illos equestri proelio conferto multa cum eorum strage vicit, & in fugam vertit. in qua victoria (ne privemur ⁴ sua laude barbariem) quadringentorum equitum Germanorum qui sub Caesare militabant, atque ab ipso principio secum erant, opera fuit egregia. ab eo enim immissi, laborantibus aliis in tempore subvenerunt; fregeruntque Gallos repentino impetu. hoc videntes è moenibus opidani, spe auxilii amissa, iram Caesaris metuentes, eos qui tumultum excitaverant victos ad eum deduxerunt, ⁵ captam deditionem peregerunt. Ipse autem his peractis Avaricum maximum optimumque opidum Biturigum, & uberrima finium in parte situm oppugnare constituit, quod eo capto civitatem ipsam captum iri non diffideret. Vercingetorix tot adversis nondum animo collapsus; suis ad consilium vocatis in hanc sententiam disseruit. Quotidie inquit experiendo & discendo sunt homines doctiores; quod cum in rebus omnibus; tum praecipue in re bellica verum esse deprehenditur. ⁶ magis animis bellum grave suscepimus, sed gerendi modum belli non sat solerter advertimus; alia nobis itaque bellandi ratio ineunda est. non sponte cum Romanis concurrendum: sed omni ingenio providendum ut pabulo hostes, ut comneatibus arceantur. Id nobis haud difficile videri debet, cum & equitatu praessemus & anni parte adjuvemur. Illud quoque nobis acriter cogitandum, hostes nobiscum in finibus nostris pugnant, & contra nos nostris frugibus sustentantur. ubi Romani pabulantur, vicos domosque omnes frugesque comburi damnosum fortasse videatur, utilissimum est, ne sub nostris tectis nostri hostes habitent, nostris alantur frugibus ⁷ inopiam

Stf 2

ant

1. Lege, cum.

2. Lege, praemissus.

3. Lege, perispecta.

4. Lege, captam.

5. Lege, magni.

aut non ¹ fere, aut non tuto longius pabulatum ibunt. nihil ad victoriam intersit, an hostes occidamus, an bello necessarij spoliemus. gravius aliquanto videtur quod diſturus sum, sed virtuti nihil præter culpam atque infamiam grave est. Opida quoque quæ non penitus valida ac munita sunt exurenda cenſeo, ne aut noſtri ² inertie, aut hostibus offenſæ diverticula ſint. Si quis est cui hæc acria videantur, cogitet quanto acrius ³ liberos atque uxores in ſervitutem trahi cernere, exarmatum hosti jugulum præbere, & alia multa pati, quæ bellorum jure viſi à victoribus patiantur. Perſuaſit his verbis, viginti & eo amplius opida una luce combuſta ſunt. neque ſolum in ſinibus Biturigum, ſed in reliquis hac illac quocumque oculos flecteres, incendia cernebantur, non ſine omnium dolore. quem ea ſpes lenibat, quod parta victoria cito omnes perdita reſtaurarent. De Avarico in conſilio agitatum eſt, an incendi illud, an intactum linqui melius foret. Enimvero ad hoc verbum ad Vercingetorigis pedes Gallorumque omnium qui conſilio intererant affuſi Bituriges, obteſtantur, ne pulcherrimum Galliarum opidum ³ de cujus provincie Biturigens ſis ac præſidium flammis immeritis deleatur. cum defendi poſſet locus pene inexpugnabilis natura, cui ſi deſenſio militaris acceſſerit, maledici poſſit non noceri. Movebant hæc preces animos cunctorum, unus Vercingetorigis cunctis obſtabat, qui & ipſe tandem victus miſericordia in ſententiam cæterorum tranſiit. Sic deſenſoribus rebusque aliis ad cuſtodiam opportunis eo tranſmiſſis, ſervatur Avaricum à Gallorum flammis, ſed non ab obſidione Romanorum. in qua quidem obſidentium fortis & animoſa tolerantia emicuit. Cum enim hinc Vercingetorigis caſtra propius admoviſſet, & ab exploratoribus per ſingulas horas quid in Romanis caſtris ageretur, edoctus, omne iter eorum obſervaret; & Romanos circum omnibus exuſtis urgente neceſſitate longius pabulantes, crebris incommodis ac damnis afficeret. Illinc verò Ædui ac Boji quibus ea cura mandata erat: illi quidem quod mutato erga Romanos animo non curabant, hi quoque parum poterant, rem Romanam maligine com meatibus adjuvarent: ad tantam penuriam & devenerunt, ut diebus plurimis frumento carentes tenui pecore vix proferrent imbecillem ſpiritum; nunquam tamen ab oppu-

1. Forte, ferent,
2. Addendum, ſit;

3. Forte, decus.
4. Lege, devenerunt;

gnatione ceſſarent; nunquam vel irata vel mollis cujuſquam ex ore vox erumperet; aut Romanæ non conveniens majeſtati. Imo vero cum Cæſar laborem militum miſeratus inter exhortandum sæpe diceret: ſi nimis aſpera ſunt iſta progreſſu, nulla per me mora eſt, oppugnationem omittere ſum paratus; unanimiter reſponderent. Non hæc quæſumus optime imperator. ſic multos annos te duce militavimus, ut nullus metus, difficultas nulla nos fregerit: nullus hoſtium nobis hanc ignominiam ¹ irrogant ut cæpta deſeramus. ne tu ergo dux noſter hanc æternam maculam nobis ² immiſeris; ſine modo omnia pati ³ malimus, quam ne noſtra mollitie manibus Romanorum circum apud Genabim Gallica nequitia peremptorum, Gallico ſanguine ſatis fiat. hæc Cæſari hæc eadem & tribunis militum & centurionibus repetebant, ut per eos imperatori familiariter diceretur. Cæſar dum hac nobili perfeverantia in oppugnatione proceditur, jam turribus muro admotis diſcit ex captivis, Vercingetorigem caſtra propter defectum pabuli promoviſſe, & cum equitatu expeditiſque peditibus inſidiatum ſero ad ea profectum loca, quo Romanos & populatores luce proxima venturos opinaretur. Quo cognito, nocte media digreſſus primo mane caſtra hoſtium attigit duce carentia. Illi adventu præcognito impedimenta ſilvis intruſerant, aciem altiuſculo in colle, quem difficilis palus, ſed anguſta cingebat, erexerant: pars præciſis pontibus, quaſi clipeo quodam ſe palude protexerant, ubique ⁴ conſtituerant in Romanos verſi. eratque res facilis, & pene æqua proſpectui: ſi ad experientiam veniretur, iniquiſſima, plena difficultatis ac per-

1. Lege, irroget.
2. Forte, immiſeris.
3. Lege, malumus.
4. Lege, pabulatores.
5. Forte, conſtituerant.

6. Lege, poſſunt.
7. Lege, ſim.
8. Forte, cum tempus erit ſolita virtute dexteris que victoribus uſurus ſum & nunc quieſcit, mihi que electionem.

solita virtute dexterisque victricibus usuri nunc quiescente, & elevationem temporis & consilii capiendi curam linquite. Nempe hec victoria quam tam facilem iudicatis, loci situ, non hostium vigore difficilis, multorum mihi credite virorum fortium morte constaret, quod adversus penitus proposito atque animo meo est, & si enim vincendi avidum me nec negem nec dissimulem, nunquam tamen mihi placuit multo sanguine meorum emptam victoria. Quieverunt tanti ducis auctoritate repressi, quos ille in eo ipso die nulla alia re gesta reduxit in castra; atque ad inceptam oppugnationem studium omne convertit. Vercingetorix in terea irritis reversus insidiis (1 à tremula semper & fragilis potentia humana) cum ad suos pervenisset, accusatus ab eis est, quod sine presidio & sine duce de industria derelictis castris, equitatu & omni flore militie abducto Romanis Galliam prodere voluisset; quodque in se fuerat prodidisset. Nempe regnum consensu populi collatum sibi sordere, & illud à Romano duce consensu sibi gloriosius extimare. proinde Galliam sui regis fraude proditam, loci oportunitate, & cœlesti favore liberatam. neque enim casu aliquo, sed certo consilio evenisse, ut & castra tutis locis abduceret, Romanis propius admota desereret, imo etiam spoliaret omni robore; vixque eo digresso hostes velut nuntio moniti advolassent. Accusationis hæc summa, hic suspicionum color fuit: quibus apparebat tanti modo regis in dubio salutem verti; nisi reus his objectis constantissime respondisset. Nam quod castra moverem, inquit, pabuli coëgit inopia, & hortatus vester. ut propius Romanis accederem, ipsius situs loci attraxit per se ipsum tuti. equites abduxi, quos palustribus locis inutiles sciebam, utiles autem quo pergebam. ducem certum abiens non dimisi, veritus ne fortassis acquiesceret vocibus atque consiliis insanorum, pugnam intolerantia non virtute poscentium. Romanos si me absente casus attulit, fortunæ non alteri imputandum, at si aliquo suadente contigisset, habenda illi gratia esset, à quo nobis præstitum ut eorum & paucitatem videretis, & ignaviam nosceretis, qui stulto adventu, turpe reditu, & consilii & virtutis inopiam detexere. à Cæsare ego non regnum per prodicionem, sed de eo victoriam per virtutem spero; quæ jam proxima jam pene nobis in manibus est. quin hoc ipsum regnum quod consensu omnium jure possideo sponte dimittere paratus sum, si forsitan vos honorem mihi potius contulisse creditis quam à me beneficium accepisse. Cæsar

1. Forte, ab.

far Romanusque exercitus ultima laborat inopia. jam ad pugnam atque ad opus & animi & corporeæ vires desunt. & nisi confestim aliud insperatæ felicitatis affulserit, abitur moluntur. horum. ut à me fictum nihil suspicemini, Romanos milites audite. Erant servi aliqui inter pabulandum capti & in carcere torti multipliciter & afflicti, iustique quod per eos dici vellet: & producti in medium, legionarios se 1 & stultum esse in bellis prospera omnia sperare. temperanda dulcibus amara, lætis tristia; nunquam sui consilii fuisse ut defenderetur: fecisse hoc Biturigum improvidam pietatem & facilem nimis indulgentiam ceterorum; permittendum fortunæ suo jure uti, quod illi cum u-128 bique magnum tum in bello maximum atque inextuperabile sit. Quod ad se attineret summo studio enisurum ut incommodum nunc illatum multis & magnis commodis resarciat & compenset. atque in primis civitates quæ à consensu publico discessissent in ceterorum sententiam traducturum, ut unum sit omnis Gallie consilium, unum corpus, una mens. cui terrarum orbis impar haud dubie sit futurus. id se non facturum tantummodo sed pene jam effectum reputare. Quod necessitas præsens poscat castra saluti omnium 2 pro futuro, labore omnium ac studio munienda esse, quibus subiti hostium incursum arceantur. Grata omnibus hæc fuit oratio, quod non animo defecisset; sed, ubi duces alii magnis cladibus acceptis sese abdere soleant, vultusque militum refugere, hic in publicum prodiit, & novum salutis iter ostendit, eoque plus fidei illi erat, quo Avaricum incendendum deferendumque consuluerat, clarum providentiæ ejus indicium. sic cum ceterorum minui soleat, adversis creverat ducis hujus auctoritas. Neque aut in castris communiendis, quæ primo Romano more in Gallia communita sunt, quicquam à militibus est omissum, quamvis impatientissima gens laborum sit, aut à duce in conciliandis reliquis ut promiserat urbibus ulla in parte cessatum. Cogitabat æstuatque animo, diebus ac noctibus laborabat, sollicitabat universas, ad res novas omnem Galliam excitabat. Inque hoc opus quos mitteret viros elegerat, qui vel noti in populis acceptique, vel blanda oratione atque ingenio, vel principum fa-

Sff 4

mi-

1. Hic multa desunt, ut videre licet in Cæsare. & sequentia pertinent ad orationem, quam Vercingetorix habuit suis militibus post Avaricum captum, attamen trans-

posita fuerunt, & sequitur eadem narratio infra 96. ubi est hoc signum 1.

2. Forte, præsentia. Cæsar.

militaritate pollentes, ac gratia idonei visi erant; eos vero qui ad eum seminudi & inermes capto opido confugerant; vestibus atque armis instruxit, inque gradum militiæ pristinum restituit. Ad hæc diversis ex urbibus sagittarios & omnis generis contraxit auxilia, quibus acceptum Avarici detrimentum suppleretur. Accessit 1 Oloruconis filius Theotomus, Nichioborgum rex, cujus patrem Romanus senatus amicum appellaverat. sed ut sæpe filii derelictis parentum semitis, novas quærunt; iste contra Romanos ad Vercingetorigem cum multo se contulit equitatu. Cæsar ad Avaricum complusculos dies egit & frumenti larga ibi copia atque omnium comæmentum inventa, fessum atque esurientem exercitum recreavit. Inde quod bellis aptum tempus instaret ad hostem ire tota mente dispositus, ut inventum, vel rædio in apertum eliceret & in pugnam cogeret, vel obfusione conficeret. Dum ad hoc iter accingitur, legationibus Æduorum exoratus ad componendas eorum lites & controversias intestinas, quæ inter duos primores populi de summo magistratu ortæ, totam urbem alterius suffragiis agitabant, ante omnia eo proficisci statuit, non ignarus quidem quantæ præsertim in bello jactura sit temporis, quantum in dilatione periculum. sed amicam urbem destituere, populo Romano seque indignum arbitrabatur, quam jam in armis esse hanc ob causam & pene jam configere fama erat. neque inhonestum modo sed periculosum providebat eam rem negligere; ne auxilium fortassis ab hostibus pars inferior postularer, neque 2 vere legi amicorum ulla in parte derogare fas duceret, qua ulla ratione 3 qui sibi gradum pars utraque vendicaret rebus omnibus regno parem; nisi ætate. erat enim animus ingratus. Quamobrem 4 ne ad se patres evocare sustinuit; neque indignum censuit negotium, ad quod componendum ipse proficisceretur. In Æduos igitur cum venisset Deceriam opidum & partes & senatum omnem convenire iussit. & præsens de jure partium cognovit, metusque omnes sua auctoritate compescuit. Corum enim virum nobilissimum, & totius gentis potentissimum, cum creatum contra leges certis testimoniis deprehendisset, 5 credere: Convictolitanem vero rite per sacerdotes more patrio institutum

1. Oloruconis filius, Theotomus Nichioborgum rex. Sic Cæsar.

2. Forte, veteri.

3. Mendosus locus & mutilus.

4. Forte, nec ad se partes.

5. Lege, cedere.

tutum præesse 1 magistratu imperavit, obtemperatumque præcepto est, sine ullo murmure aut querela. hortatus dehinc Æduos ut civilibus discordiis abstinerent, quæ pestiferæ semper magnis urbibus ac funestæ 2 sunt; utque in præsens bellum auxilia quæ possent mitterent, devicta Gallia digna à se præmia percepturi, equitatus ab his omnes & decem milia peditum ut sibi mitterentur obtinuit. Tunc exercitum duas distribuit in partes. quatuor legiones & partem non exiguam equitatus sub Labieno in Senones atque 3 Periseos direxit. Ipse cum sex legionibus & reliquo equitatu in Alvernorum rediit, perrexitque Gergoniam. Vercingetorix adventu Cæsaris præcognito, qua transeundum illi noverat omnes fluvii pontes fregit, cui 4 Laber, alicubi Claver nomen invenio. Itaque perveniens & præclusos aditus, & adversa in ripa obambulanti hostem reperit. hoc in statu premebant variæ duces curæ. Vercingetorix, ne quem Cæsar è pontibus resciceret metuebat. Cæsar vero ne fluminis alveo præpeditus, quod vadari ante autumnum non soleat, otiosam agere cogeretur æstatem. omne tamen incommodum 5 vicis ducit ingenium. siquidem præmissis è regione omnibus impedimentis & quatuor legionibus, additisque cohortibus aliquot, ut constare numerus videretur omnium legionum, & speciem præberet exercitus alibi aditum quærentis; ipse locis abditis cum duabus tantum quæ supererant legionibus se tenuit: suisque ut quam longissime procederent, atque ita à se hostem diltraherent imperavit. Tunc hoste digresso & Ro-¹³ mani exercitus iter observante, ut ubicunque transire volentibus obviameretur; locum vacuum relictum Cæsar occupat, atque è pōntibus unum, cujus pars una visa est intactior minorisque egens operæ; confestim reficit, & traductis legionibus castra communit, præmissasque legiones ad se è vestigio remitti jubet. Intelligens se delusum Vercingetorix, 6 amato obice, quo ab hoste separabatur; ne invitatus ad pugnam cogi posset, ex eo ipso loco ubi erat dum reditum legionum & proprium vidit errorem, magnis 7 1 curibus 8 1 milites

Sff 5

dixe-

1. Lege, pro magistratu.

2. Lege, sint.

3. Lege, Parisios.

4. Elaver Cæsari dicitur.

5. Lege, vicis duci.

6. Lege, amote.

7. 1 magnis curibus in anteriora contendit. sequitur infra 98. lin. penultima.

8. 1 Reponenda supra 93. lin. ultima, post legionarios se.

dixerunt extrema fame victos è castris clanculum effugisse; pari omnem exercitum fame confectum esse. Cætera dehinc omnia dicto regis consona persecuti sunt. tum Vercingetorix exclamavit; *Et per me inquit, quem prodicionis accusatis, hæc vobis cuncta proveniunt, atque illud extremum, ut sine vestro periculo victus Cæsar ac fugiens, nullis agris ac urbibus receptetur, id enim inter multa meo consilio constitutum est.* His dictis 1 usi repente animi variæ gentis & credulæ, usque adeo ut lato plausu, & armorum crepitu; quod signum erat dicta concionantis astantibus placuisse, acclamarent; & una voce Vercingetorix summus ducum ac fidelissimus hominum duceretur. Cæsar Avarici cœptam obsidionem, cœptamque defensionem hostes peragunt, inque dies obnixius utrique. nam & Romani aggerem immensi operis gelu ingenti ac imbre perpetuo præpediti, virtute tamen ac perseverantia difficultates superante, viginti quinque diebus extruxerant, & muris admovent. Et Galli decem milia ex omni Gallia delectorum hominum opido intruserant, eo consilio, ne vel solis Biturigibus salus publica crederetur, vel servati 132 oppidi gloria solum esset Biturigum sed Gallorum omnium; & actis sub terram cuniculis incensoque per noctem aggere; & simul factis eruptionibus Romana castra in magno discrimine posuissent; nisi summa ducis providentia esset occursum, quod duas assidue legiones excubare pro castris faciebat: harum interventum & eorum qui ejusdem jussu totis noctibus in opere vigilabant, & flammæ extinctæ, & insultus hostium sunt repulsi; & excitati omnes totis è castris ad auxilium convenerunt nec Romana virtute Gallica ideo pertinacia lentescibat. Obstinati in mortem non tantum resistebant, sed erumpere audebant, nec vel hostes invadere, vel jactare incendia desinebant; & defessis integri, & vivi mortuis succedebant; ut quæ in eo ipso temporis momento situm patriæ, statum & salutem totius Galliæ cogitarent. Qua in parte prætereundum non videtur illud memorabile, quod nec scriptor à quo ante alios ista decerpimus sibi prætereundum existimavit sub oculis suis gestum. Gallus quidam ante portam opidi traditas 2 eis ab intrinsecis picis ac sevi glebas in ignem jactabat: scorpione transfixus exanimatusque procubuit. unus è proximis transgressus hunc jacentem

1. Forte, *vassi.*2. Lege, *ei.*

& periculi oblitus eodem officio fungi cœpit. illo quoque pari ictu scorpionis occiso, mox successit tertius, & tertio quartus. nec ante successione talium finis fuit, quam extincto igne, depulsisque hostibus in opidum; pugna etiam finis esset, Vercingetorix tandem, opidanorum animis atque corporibus fatigatis, ut quorum conatus omnes in nihilum recidissent, fugæ illis auctor esse cœpit; quam tutam fore castrorum suorum vicinitas dabat spem, & insequi volentibus objecta palus. ad id nocturnum tempus idoneum visum erat; fugæ consilium casus mirabilis impedit. Nox aderat, & 1 tanti per tenebras ituros se sperabant. tum matronæ aliæ parvulos suos stringentes ad ubera, aliæ humi strata 133 tæ flebiliter obsecrabant, ne se, neve communes filios hostibus ad ludibrium & ad poenam darent. se quidem ad prosequendam suorum fugam sexu, ætate illos invalidos. ubi suos nec pietate nec precibus flecti & in proposito fixos vident & pudorem & amorem superante metu, 2 ex clamore & Romanis ut poterant dare instantis fugæ sensum inceperunt. Quo metu opidani, ne re ab hostibus intellecta præclusis itineribus caperentur 3 Cæsar die proximo cum muro oppidi turres & machinas admovisset, repente tantus imber nimbis affluxit, ut perfacile esset alium territorium. at ipse qui sæpe foedis tempestatibus ad victoriarum uti soleret occasionem; sibi illud iter ad id quod intendebat apparuisse extimans, quod & suos ad opus solito pigriores cerneret; & hostes ad tutelam opidi lentos & incautos ex rarioribus per muros custodiis animadverteret: hortatus milites, ut fructum tandem longi laboris 4 arriperent. & primis in 5 muris ascensuris præmia consueta pollicitus, tuba proelii signum dedit. Ira igitur & spe præmii stimulante, & unoquoque certatim adnitente primum gradum laudis apprehendere: Muri undique ad 6 fastidia non tam ascenderunt quam evolaverunt. Stupefacti cives 7 in spera hostium corona; sese locis patentioribus liberius defensuri, ne viarum premerentur angustiis, in plateam confugerunt. postquam vero animadverterunt, haudquaquam Romanos in plana descendere; sed uno alium attollente magis ac magis moenia complere, metuen-

1. Lege, *tutos.*2. Forte, *exclamare.*3. Supple ex Cæsare: *consilio destituerunt.*4. Lege, *acciperent.*5. Lege, *murum.*6. Lege, *fastigia.*7. Forte, *insperata.*

tuentes undique circumcludi; fugamque eripi; & trepide ar-
mis abjectis extrema opidi cursu rapido petiere. ibi pars por-
tarum in exitu se coartans, pars flumen transvecta, ab equi-
tibus ad hæc missis cæsi omnes. Nullum prædæ studium sed
vindictæ fuit. omnibus ante oculos mors erat mercatorum
Romanorum qui ad Genabum, immeriti illi quidem, sola
Gallorum crudelitate perierant. ejus cædis recordatio supra
Romanorum morem acerbabat animos, ut nec ætati nec se-
xui parceretur. Ex omnibus itaque qui in opido sunt in-
venti, quorum numerus ad quadraginta milia capitum ascen-
dit; vix octingenti qui ad primum capti opidi clamorem se-
se portis murisque præripuerant, evasere. & Avarici qui-
dem longa ac difficilis obsidio hunc habuit finem. Vercin-
getorix vero Avaricenses reliquias nocturna fuga in sua ca-
stra delatas clementer excepit, ac veritus ne qua ex eorum
permixtione tumultuandi occasio præberetur, segregandos
curavit; ut cum castra essent secundum numerum distributa,
ad suos quisque duceretur. Ipse vero neque hoc fractus: ut
dejectus eventu, ita consolatus est suos, ut diceret, *Non vir-
tute sed arte quadam muros oppugnandi, victoriam hanc Romanis
obtinisse.* 31 in 4 anteriora contendit. quem non segnius sua
per vestigia Cæsar insequitur, quintoque die in Gergoniam
pervenit. & primo statim adventu leve proelium equestre
commissum sed nil in eo memorabile gestum est. Cæsar ur-
bem altissimo in monte sitam & accessu ab omni parte diffi-
cilem speculatus, & agnoscens, non exigui temporis opus
esse; oppugnationem differendam statuit, donec curam rei
frumentariæ & com meatibus impendisset. Ipse Vercingeto-
rix singulos populos in singulis collibus Gergoniæ explicue-
rat; circumfusus ostentatione terrificâ, quæ hostes facile so-
lo spectaculo consternasset, nisi & Romani fuissent, & du-
cem Cæsarem habuissent. Erat ex plurimis collis unus, quem
si Romani occupassent, poterant hostes & aquatione & pa-
bulo impediri. is collis quod cæteris omnibus difficilior erat
51 satque præruptior, negligentius servabatur. sed virtuti nil us-
quam difficile nil præruptum. loci hujus opportunitatem con-
spicatus Cæsar non misit qui eum caperent: sed per se ipsum
nocte intempesta profectus ex castris, ascensum vix accessi-
bilem

1. Lege, *procriperant*.

2. Lege, nec.

3. 7 *Stultum esse*, &c. repete supra

bilem superavit & repentinus adveniens, depulso inde præsidio hostili occupavit collem, & castra ibi minora constituit, quibus duas legiones assignavit. Tum duplicem fossam duodenos pedes seu altitudinis seu latitudinis habentem à minoribus castris ad majora perpetuum duxit, quo nulla vis hostium vetare posset, quin inter se libere commigrarent. Sic ad victoriam prona omnia videbantur.

Nulla est autem in terris inconcussa felicitas : nescio quo in procurfu rerum ad vota fluentium prosperis aduersa se inferunt. Cæsare ad Gergoniam res agente, nilque nisi de hostibus 2 solito periculosa defectio, unde minime timebatur erupit. Civitas Æduorum prima amica populi Romani, & sui ducis & senatus sæpe decretis honestata, interque omnes, imò præ omnibus Gallicis urbibus summo semper in honore habita, de rebellionē (quis hoc unquam crederet) 3 cognovit. Initium rebellionis à Convittolitane illo, quem Cæsar ante paucos dies in civilium seditionum 4 direptione prætulerat. O quam facile ingratis animis magnorum licet atque recentium 5 subrepat obliuio. ille siquidem beneficio obstrictum Cæsaris fassus, quod sibi iustissima tamen favisset in causa; omiſſa mentione pecuniæ, quam ut Romanis fidem frangeret ab Alvernīs acceperat, cum nulla sit perfidia turpior, quam cui avaritia causam dedit, foedoque proposito velum 6 caræ honestioris obtendens, & plus se libertati, patriæque asserens debere quam Cæsari, nonnullis adolescentibus nobilibus ac superbis facile persuasit, ut Romanæ amicitiae vinculum leve discuterent; & seque non solum libertati natos; sed imperio meminissent. unicam esse urbem Æduorum, quæ totius Gallie viſtoriam remoretur: ejus exemplum sequi alias. hac ad commune bonum redeunte, cæteras 7 securitas. nec Romanis ubi deinceps pedem ponant in Gallia supereſſe. Neque vero præter ignaviam Æduorum quicquam causæ eſſe, cur Romanos magis Ædúi, quam Romani Æduos de suis quæſtionibus adeant. Non hæc amplius toleranda eſſe: sed Cæsari ac Romanis ostendendum, & liberos se, & viros, & Gallicos. Et eorum quidem adolescentium princeps erat Litaviſtus quidam, ejusque germani. qui cunctos omnes non consilium 8 auctorem consilii extimantes seniores

1. Lege, commentent,

2. Lege, *solicito*.

3. Lege, cogitavit.

4. Lege, *directione*,

5. Videtur deesse, *beneficiorum*.

6. Lege, *causa*.

7. Lege, *secuturas*.

3. Adde, sed,

nioris atque potentioris & magistratu summo præditi in sententiam transierunt. sed civitatem beneficiorum Cæsaris oblivisci posse ¹ sperabant, nec credibile videbatur. alia ad id via fraudulentior inventa est: stulta tamen inventio, & inventoribus suis digna. ea vero fuit huiusmodi. Auxilia quæ ab Æduis mittenda monstravimus, ut Litaviæ ducenda committerentur. id quidem nullo negotio ² imperatum est. is ergo præmissis ad Cæsarem fratribus, quid de reliquo sine acturi cum eisdem ordinat. Cum ergo Romanis castris cum exercitu propinquaret, neque jam amplius quam triginta milibus passuum abesset, substitit, & repente quasi tristi nuntio accepto versus ad suos & illacrymans: *Quo pergitis inquit & quid agimus amici; omnis nostra nobilitas, omnis noster equitatus, qui cum Romanis erat, ³ assumptus est. Eporedorix & Vindomarus ⁴ princeps gentis nostræ falso prodicionis crimine circumventi, quod cum Alvernus clandestina colloquia habuissent, præcepta facultate defensionis occisi sunt. de fratribus meis ac propinquis loqui lacrymis impediatur, omnium similis est fortuna. similibi non creditis, hos audite, quos ex ea cæde non Romanorum misericordia, sed ipsorum fuga subtraxit; ad faciendam verbis si-*
¹³⁷*dem subornati testes prodeunt, de conficta historia nil mutant. His auditis territi omnes exclamant, Litaviæ orant ut saluti omnium consular. quasi non facti, inquit, sed consilii tempus sit. non est de rebus certissimis consultandum. quin imus igitur in Gergoniam, & Alvernorum signis nostra signa jungimus. cui enim dubium esse potest quin Romani tanto scelere polluti non hunc peccandi finem facturi, sed in nostram necem illico cum nos viderint ruituri sint? Mortem itaque fugiamus, & qua datur in præsens ulciscamur occisos. Erant in comitatu Romani cives, magnam vim frumenti & commeatuum reliquorum ad castra Cæsaris deferentes; qui ut tutius proficiscerentur (ô mens hominum cæca & futuri inscia) sese illis adjunxerant. eos ⁵ Litaviæ ostendens digito: occidamus inquit hos latrones. paretur statim impiis præceptis. vix dum verba finierat concursuque militum crudeliter interfecti sunt, & direpta quæ ferebant omnia. neque hoc contentus flagitio Litaviæ per omnes Æduorum fines hunc rumorem spargit, suadetque omnibus idem facere quod ipse fecit, ut scelere im-*

1. Lege, desperabant.
 2. Lege, imperatum.
 3. Lege, assumpti.

4. Lege, principes.
 5. Lege, Litaviæ.

implicitos, vel errore impio à Romana disjungat amicitia. Erant cum Cæsare duo Ædui adolescentes egregii quorum supra mentio est habita, Eporedorix, prosapia ortus illustri, magnæque inter suos potentia, & Viridomarus, par gratia atque ætate; sed genere longe impar; hunc Cæsar sibi à Divitiaco commendatum, ex imo in altum valde provexerat, ita ut cum Eporedorige ipso de prioritate contenderet; de quorum cæde Litaviæ apud exercitum mentitus erat ut diximus. ad hunc Eporedorigem circa medium noctis huiuscemodi rei fama pervenerat, & quid Litaviæ dixisset, quid egisset audivit, & quid animo volveret cogitavit. Statim ergo nulla mora interposita Cæsarem adit, & prodicionem aperit, futurus ipse mox proditor. re ut erat exposita, adducem orat, sua sapientia temerariis & iniquis juvenum consiliis ut occurrat, nec permittat sibi populoque Romano a amicissimam civitatem, paucorum, immo unius homi-¹³⁸nis nmendacio alienam fieri; prævidere enim se animo futurum, si tot milia Æduorum civium se ad hostes ducis licet fraude contulerint, ut vix civitas rem contemnat. Abscessit hunc nuntio somnus Cæsari. cura autem gravis accessit, quod Æduorum res semper ei cordi fuerat, & periculum prævidebat. Et quoniam celeritatem eximiam res poscere vissa est, statim cum toto equitatu & quatuor expeditissimis legionibus castris egreditur, quæ temporis ¹ exclusis angustiis non attaverat ut decuit, sed ingenti spatio præsidium exiguum nonnisi duarum scilicet legionum sub ² legatos Fabio dimisit. ante omnia tamen Litaviæ fratres capi iusserat. Illi autem ut cum fratre convenerant, ad hostes paulo ante profugerant. Ita fraudem omni ex parte constantem Cæsar intelligens, tanto intentius ³ capto procedit itinere. inique ipso castrorum exitu hortatur suos; ne nocturno labore turbentur: esse enim, ut ineptum tempus ⁴ ad eundem sit, necessarium piumque iter; & debere pietate viæ duriciem superare; omnibusque alacritatem multam, atque eundi cupiditatem gestu ac voce ⁵ signantibus proficiscitur. Et viginti quinque milibus passuum exactis vider ab adverso venientem aciem Æduorum. præmittitque illis obviam equitatum, qui illos impediat ac retardet, gravi omni-

1. Lege e, exclusus.
 2. Fortete, legato C. Fabio.
 3. Lege e, capto.

4. Forte, ad eundem.
 5. Forte, significantibus.

omnibus inhibitione propofita; ne quem prorsus occiderent, non feveri iudicis, fed pii more patris, caftigare volens, non perimere. nominatim Eporidorigem & Viridomarum ire jubet & fuos alloqui, ut videant eos cafos non efle, ficut proditor ille confinxerat. Qui ubi ad Aduos venire, amicosque & notos compellare coeperunt, (nemo autem illos è toto agmine non & noverat & amabat) percuffit animos illico vera confideratio. fenferunt fe præcipitem in locum fui ducis fraude perductos. Projectis itaque ftatim armis, & protentis ad Cæfarem manibus, coeperunt alta voce erroris veniam implorare. Litaviæ vero intelligens inefficax fuum efle commentum, dimiffo exercitu amplius non fuo, cum clientibus fuis qui eum more Gallico in nulla deferere poterant fortuna, equo ftimulis adacto clam dilabitur, pervenitque Gorgomam. Cæfar nuntiis 1 Aduum miffis, qui prodicionem Litaviæ, fuamque clementiam nuntiarent, fervatricem fuorum civium, quos occidere belli jure licuit, non amplius quam tres horas noctis ad requiem fuis dedit, veritus credo, ne nimio fopore marceſcerent. Inde Gorgomam 2 duo interim pericula contigerant. nam & Alverni eo digreffo caſtra ejus 3 evaſerant, & caſtrorum latitudo & paucitas defenſorum & vis hoſtium rem in ſummum diſcrimen adduxerat. Id ſe primo die paſſum, proximoque paſſurum, atque ad id ſe præparare Cæſari Fabius nuntiavit, is qui legatus ad caſtra remaſerat. & hic 4 ille nuntius, noctis & viæ medio, occurrit. 5 Propter grefſu addito accelerans, ad caſtra nondum orto ſole pervenit. 6 Et Adui, Litaviæ de fuorum cæde nuntiis auditis, in furem verſi omnes, nihil amplius expectantes, nilque aliud requirentes, an falſa efſe poſſent quæ veri utique faciem non haberent, ſed more gentis audita quælibet pro compertis accipere ſolitæ: Romanos cives qui apud eos ceu fidiffimos amicos ſecuri agebant, aut morte aut ſervitute depravaverant, bona diripuerant, nil impietatis omiſerant. agitabant animos latenti odio accenſos avaritia, ira, temeritas, familiares peſtes gentium illarum, & addebat ſtimulos furori Conviſtolitanis, Cæſaris munere ſummus Aduorum magiſtratus, ſummus Romanorum

1. Sic infra 107. *Aduum verſus.*
ac etiam 111. *Aduum accedens.*
2. Deſt, *proſiciſcitur.*
3. Lege, *invaderant.*

4. Lege, *illi.*
5. Forte, *propterea.*
6. Forte, *At.*

norum hoſtis ac 1 Cæſar, horum conſiliorum auctor & princeps. Is ſua ſponte concitatum populum verbis urgebat, ut eo illos adduceret, unde reditus nullus eſſet ad ſaniora conſilia. Itaque & tribunum militum Marcum Ariſcium & negotiatores Romanos fide data Cabillone opido eductos in itinere contra fidem aggreſſi ſpoliant, ſequæ in locum eminentem deſenſionis gratia receptantes, die noctuque circumſiſtunt. ac multis ultro citroque occiſis, in diem poſterum vim majorem parant. Sed hæc agentibus atque parentibus nuntius ſupervenit, decem milia illa fuorum in poteſtate Cæſaris eſſe, vix Litaviæ fuga ereptum evaſiſſe. Tum ſubito 2 deſecto metu ad tribunum quem obſidebant vultibus mutatis ſed non animis feſtinant: factum temere ſine conſenſu populi excuſant: de bonorum direptione iudicium inſtituunt: Litaviæ fratresque ejus exilio condemnant, bona publicant. Super his ad Cæſarem legatos mittunt, qui factum purgent, veniam petant. & hæc omnia non fide ſed metu agentes; ſolita interim in ſecreto belli conſilia agitant, urbeſque finitimas ad arma per nuntios hortabantur. mille beneficiorum atque honorum memoria exciderat. ſolius Cæſareæ meminerant clementiæ: quæ cum omnes ad amorem atque obſequium excitaffe debuerit, multos (indignum quidem) ad injurias excitavit. poſtremo hoc eum ad mortem uſque perduxit, de quo ſuo dicetur loco. Nunc cœpta proſequimur. Itaque Cæſar etſi animos Aduorum noverat; legatis tamen eorum ad ſe venientibus benigniſſimum reſponſum dedit: propter aliquot dementium vanitatem, non ſe minus urbem ſibi chariſſimam amare: nec ſibi poſſe in animum venire, ut quos ipſe tantopere diligit, ſemperque dilexerat, ab iis parcius diligatur. Hæc legatis.

Ad ſe autem curis cor urentibus verſus, multa circumſpiciens, magnos undique conſurgentes 3 montes Galliæ prævidebat. 4 Dum interea quædam ſibi præter ſpem proſperioris eventus occaſio ſe oſtendit. forte enim in eum collem, quem capſum & communium, caſtris minoribus deputatum, ſolſtaque majoribus caſtris adjunctum memoraviſimus, ſpectandii gratia conſcendenti; collis alter ab hoſtibus poſſeſſus, apparuit vacuus cuſtodiis, quibus conſertiſſimus eſſe

T t t

con-

1. Lege, *Cæſaris.*
2. Forte, *de deſecti.*

3. Forte, *montes.*
4. Forte, *Cum.*

consueverat. Tum parumper gradum fixit admirans, reique causam quaesivit ex profugis, qui in dies ad eum multi veniebant, audit ex iis, quod ab exploratoribus suis jam prius audierat, omnes inde evocatos ad muniendos aditus loci alterius, cui maxime metuebant; quod inde planum iter esset ad opidum. quem aditum si Romani caperent, qui collem alterum jam haberent; tum sibi prorsus obsessi & seclusi à suis, & exclusi ab omni libero discursu atque à pabulo videbantur. Hoc audito recens cogitatio percussit repente animum, locum illum occupandi. Erat autem natura & manu hominum aggestis perplexum iter faxis. & super duplicem difficultatem, tria ibi hostium castra munitiones insederant, sed difficilia cuncta perrumpere virtus amat. Ostentatis legionibus quasi aliud esset acturus, & hac illac per tenebras noctis magno strepitu discurrere iussit equitibus, & immixtis turbæ mulionibus galeatis, quo major ac strepentior motus esset, omniumque animos errore ac pavore vario, atque incerta expectatione suspenderet; ipse hostibus in suspicionem trepidam adductis; legatis legionum quid parer aperit, quantumque periculi: 1 adversus quam occasione non prælio sit utendum. Ut milites ergo suos contineant moner, atque imperat ne vel pugnae vel prædæ dulcedine rapiantur quo non expedit. Sic suos affatus, Aduos ascensu alio ad portas opidi proficisci jubet. Inde suis militibus signum: 2 quo accepto, rapidissime, unde unus ascensus videretur, ad munitiones obvias perveniunt. quibus dicto citius transmissis, trina hostium castra corripunt, tanta celeritate, ut 3 Votimarum unus è regulis Gallorum dum meridiaretur in lectulo 420 deprehensus, vix manus militum semisopitus & seminudus evaserit. Cæsar ubi quod animo decreverat actum videt, receptui cani imperat. substitit legio quæ propinqua erat, altera vero remior, 4 ceu signo per distantiam non audito, seu fervore Martio impellente animos; quamvis retinens legatis quibus hoc ab imperatore mandatum erat; & virtuti: 5 tanti propriæ, & fugæ hostium confisa, & victoriarum suarum memoria nil judicans difficile; non prius insequi destitit quam ad portas opidi perveniret. Tantusque undique sublatus est clamor & clamori etiam mixtus rumor,

Ro-

1. Videtur omisum, in iniquitate loci sit ostendit. Vid. Cæf. VII, 47.
2. Adde, dedit.

3. Lege Thentomarus ex Cæfare.
4. Forte, seu.
5. Lege, tantum.

Romanos opido potiri: ut qui altera ex 1 ipso sese opido præcipitanter eriperent; matronæ autem flentes veniam orarent, 2 nec, sicut Avarici gestum erat, foeminae etiam atque infantes occiderentur. utque id facilius impetrarent è muris vestem argentumque projicerent; quædam quoque per murum demissæ sese traderent in fidem & brachia Romanorum militum. Lucius Sabinus octavæ centurio legiohis, multis audientibus die illo dixerat, se præmiis Avaricensibus, quibus Cæsar muri illius ascensorem primum donaverat, excitatum; non passurum ut quisquam Gorgonæ murum ante se scanderet. Is cum primus ad murum venisset, trium suorum ope manipularium in illum sublevatus, atque ipse eos 3 capti opidi speciem præbuerat. Sed temeritas ut sæpe læta principia, sic mœstos habet eventus. Alverni enim qui adversa in parte erant, audito capti opidi rumore, glomerati advolant, eligentes credo in defensione patriæ mori potius honeste, quam turpiter in exilio 4 sustinere. & præcurrente equitatu nullo ordine cætera turba consequitur, seque pro muris objicit. hinc animus crescit obsessis, ut 43 matronæ, quæ modo Romanos sicut diximus orabant, jam sparsis more patrio capillis & 5 prætenti pignoribus, orare suos inciperent. Instauratur pugna locis omnibus, sed iniquo partium concursu. nam ex alto dimicant Alverni, ex inferiore loco autem Romani, & pugna præcedenti & ascensu fessi. Quod Cæsar procul aspiciens, exitumque qualis futurus erat intelligens, legatum Titum Sextium cum expeditis cohortibus ad radicem collis misit, ut si suos terga dare contingeret, hostes ab insequendo repelleret. Ipse autem quoniam locus pugnandi iusta acie non erat, rei exitum anxius expectabat. Galli quidem loco & numero, Romani sola virtute præstabant; quæ tamen ad ultimum mole hostium viæta succubuit. Itaque Lucius Sabinus è muro, in quem primus ascenderat, cum comitibus interfectus abjicitur, speratique 6 loco præmii supplicii occupavit. Memorandum præterea in hanc ipsam horam facinus incidit. Marcus nempe Petronius legionis ejusdem centurio, dum portas frangere nititur, multitudine hostium circumventus, & plagis mul-

Tit 2

tis

1. Supple, ex parte.
2. Forte, ne.
3. Excipiens in murum exulisset, ex Cæfare supple.

4. Puto deesse, viam.
5. Lege, prætenti.
6. Forte, locum præmii supplicii.

tis afflictus, ¹ ac versus ad socios; quando inquit me vobiscum servare prohibeor, vos servabo, quos mecum glorie studio in discrimen traxi: ite incolumes, dum parumper hos barbaros detineo. hæc dicens quasi adhuc integer in adversos invehitur; & duobus uno cæsis impetu, reliquos à portæ custodia interim avertit. dumque sui comites, qui inviti & moesti eum deserebant, opem sibi nunc etiam ferre niterentur, ille ut loqui poterat: frustra ait: jam me enim sanguis & vita destituunt. Quin me linquite igitur, & ² nos moti dum licet eripite. sic vociferans insultansque hostibus ruic & moriens suis profuit. His ac talibus suorum casibus Romani tandem prægravati, cæsis quadraginta sex centurionibus ac militibus sepius ingentis, iniquo colle rejiciuntur. Fuisset fuga longior & largior cædes, ni prudentissimi ducis ex sententia, Romanæ se cohortes Gallis insequentibus objecissent. cumque ad plana fugiendo, insequendo, atque obstando perventum esset; legiones ipsæ instructa acie stabant, quibus animadversis Vercingetorix, antequam se æquis locis crederet, suos in castra revocavit. hæc est legio ad Gorgomam fusa, cujus meminit Tranquillus in primo inter tres belli Gallici adversitates Cæsareas numerata. Et diei quidem illius reliquæ faucibus curandis aut humandis mortuis & feris querimoniis sunt absumptæ, ubi dies proximus illuxit convocato ad concionem exercitu Cæsar ita disseruit. Habetis temeritatis o milites & cupidinis vestræ fructum, animo mæstum meo, vestratum audacia atque insolentia non indignum. qui vobis ipsis quid agendum linquendumve, quo eundem, unde abstinendum, hoc est, totum vestri ducis officium usurpatis. Atqui ego vestræ militiæ ubi possum faveo: vos mihi, quod in vobis est meum imperium, abrogastis; qui signum receptui à me datum, qui legatorum, imo meos ex illorum ore utiles monitus contempsistis, atque urgente nescio quoniam animorum impetu roistis, unde nec redirent omnes, neque qui redirent, aut salutem suam, aut Romanum decus integrum ³ reparent. an ignorabatis ut magni sepe exercitus à paucis, sola locorum iniquitate superati sunt? an si alias nesciretis historias, obliti eratis, ut nudius tertius ego ipse ad Avaricum, dum hostes equitatu ac duce nudatos, & per se vince faciles ante oculos haberemus, quia tamen illis loci favebat iniquitas

1. Forte, conversus.
2. Forte, vos morti,

3. Lege, reportarent.

quitas ¹ nostram nobilem indignationem ab eorum aggressione continui? nunquam victoriam desperarem; sed ne secum magni aliquid afferret incommodi. vos & veterum & recentium obliti, hostes simul & naturam vincere voluistis. metite igitur quod fecistis. ² & cui plus misereor, metet ipsa respublica, tot viris fortibus amissis, quanti nec Gergoma nec tota erat ³ Alverni. Ego quidem fortitudinem vestram miror; qua nec arduus mons nec muri, nec castra hostium ⁴ circueunt. sed non minus & superbiam & contumaciam vestram damno, qui plus vobis ⁵ inventuri præ sagio tribuunt, quam imperatori vestro; cui non jubere sed parere tenemini, quique frustra datur exercitui, si ad nutum quisque suum ire possit in prælium ac redire, rarum donum ⁶ animi bonum providentia est: ideo pauci sunt boni duces, cum multi sunt milites animosi. Quæ quidem virtus si omnibus data esset, quid in bellis opus esset imperatore; vestra nunc in acie quisque sibi fuit imperator. ego tristium spectator eventuum, & stultitiæ castigatorem irritus fui; qui profecto semper in militibus meis & modestiam & obedientiam, non minus quam fortitudinem requiro. nolim tamen vos hoc errore dejici, non terrere sed arguere, & castigare propositum est, reparare, & firmare animos. errando discitur. Eritis ad alia in posterum cautiores. Neque enim quid iniquitas loci & vestra ⁷ stat audacia, virtuti hostium imputandum est. hesternum diem fortuna suo egerit arbitrio: In reliquis vestræ fortitudinis ut spero vestræque prudentiæ morem ⁸ gerat. his dictis consolatus milites ac pudore & ⁹ in errore concussos oratione firmaverat. Ipse vero bellis undique orientibus, propositum abeundi ex his dudum locis coeperat. sed ne ¹⁰ aditus fugam scaperet, instructa acie è castris in apertum exiit, ut siquid hostes auderent, se paratum invenirent. Vercingetorix cui multum animi & plus erat virium, contemplatus abeuntem; ipse etiam in plana descendit, concursumque est equestri tantum levi prælio, quo superior Cæsar in castra se retulit. par sequenti die prælium, parque eventus. quibus & Gallicam jactantiam sat compressam, & suorum spes erectas ratus, ne vel hostes fugæ arguerent digressos; vel sui non tam

TIT 3

duci

1. Forte, vestram.	6. Videtur donum expungendum esse.
2. Forte, sed, cuius plus misereor, metet.	7. Forte, tulerat.
3. Lege, Alvernia.	8. Lege, gerat.
4. Forte, arcuerunt.	9. Forte, maiore.
5. Forte, de futuri, aut inani.	10. Lege, abitis.

duci ad alia, quam subduci præsentiis periculis se crederent atque abduci: castra movit, nulloque hostium insequente, Æduum versus, ubi maxime metuebat, institutum iter arripuit. Erant in exercitu Eporedorix & Viridomarus Ædúi, quorum supra mentionem fecimus. hi magnis beneficiis præventi, & præsertim secundus, in multis sæpe discordes, in hoc uno tunc imperio & ingrati animo concordarunt, ut dominum & benefactorem suum non solum in necessitate desererent, sed contra eum quoque nefarie conjurarent. Tertiarius ergo protectionis die simul eum adeunt, narrant Litaviæ concivem suum magno cum equitatu ad alienandas mentes popularium à Romanis in patriam profectum, & necessarium esse ipsos prævenire, ut consiliis atque conatibus ejus occurrerent. Non fefellit circumspectissimi ducis acumen fucata adolescentium oratio. fenserat jam pridem erga se nutantes Æduorum animos, & horum juvenum levitate certis indiciis jam ante notaverat. neque in dubium revocabat; quin horum profectio alimenta perfidiæ esset allatura, essetque iis præsentibus latens adhuc proditio eruptura maturius, ne tamen & liberum comiteum liberis hominibus denegando, videretur injurius, aut invitos detinendo pavidus crederetur, licentiam dedit abeundi. digredientes vero sic alloquitur. *Et ite, ait amici, quando sic libet, memento autem, & vestris civibus memorate, si forsitan obliti essent, mea in illos & populi Romani beneficia. Ego enim (non antiqua res est) ante paucos annos cum vos Ædúi humiles & conclusos in opidis, agris fortunisque omnibus amissis, per vim obsides aliis ac stipendia pendentes, vestris finitimis ludibrium, accepißem, non modo stipendio atque obsidibus liberavi, sed supra omnium memoriam gloriosus feci. ita ut ex misera seu miserabili fortuna, invidiosos toti Galliæ reddiderim. Ite inquam, mei & horum quæ vobis dico memores: humanis etiam in rebus nihil est fide nobilius penitus. illi autem quibus esset imis præcordiis affixa & prædicia abiere illico, & verborum & rerum omnium & tanti ducis immemores. Itaque statim ut Noviodunum attigerunt, ubi Cæsar Æduorum fidei credens obsides ex omni Gallia & frumentum & pecuniam reipublicæ, & sua & exercitus magna ex parte impedimenta deposuerat, equorum numerum ingen-*

1. Forte, impii & ingrati,
2. Lege, gloriosas,

3. Forte, esse fide nobilius putate, illi,
4. Lege, perfidia.

ingentem in usus belli, ex Italia atque Hispania deductorum: Comperto quod Litaviæ ab Æduis cum honore susceptus esset, & magistratuum ac senatus occursum, missique de amicitia publice ad Vercingetorigem legati, & tempus sibi audendi aliquid advenisse rati; nec contenti præda nisi cruenta crudelitate resperfa esset, opidi custodibus & Romanis negotiatoribus ad unum cæsis, quæcunque ibi reperta sunt, tanquam bello vel hæreditate quæsitæ; æquis inter se portionibus diviserunt; præter obsides, quos ad magistratus ab illis libertati reddendos deduxerunt. opidum vero ipsum sat validum extimantes, ne quando Romanis utile esse posset, flammis immixtis exusserunt; & frumenti parte 1 manibus quantum paucis horis licuit (erat enim in ripa Ligeris opidum) 2 annexa; parte aut 3 flammis injecta, ne quid penitus Romanis tanto ex opido superesset. neque his contenti duo illi egregii Cæsar's amici, colligere omni ex parte præsidia quibus Cæsari obstarent, ripas fluminis custodire, quo 4 cum transitum prohiberent. frumenta quoque omnia corrumpere aut asportare, ut eum si non aliter, saltem fame repellerent; qua in spe valde illos Liger amnis erigebat; liquefactis auctus nivibus, ut vadari nusquam posse crederetur. Cæsar hæc ita fieri audiens, credo cognoscere cepit se clementiorem esse; non quam sibi, sed quam reipublicæ expediret. nihil tamen animo dejectus, sed perfidiam in auctores vertere 5 cogitatis, celerandum statuit; ut si fieri posset circum hostibus ante congregaretur, quam eorum copiarum ex omnino Galliarum angulo convenirent, quæ ante retroque innumerae & immensæ erant. Cogitabat autem Ligerim factoo raptim ponte transire. Ad quem cum die noctuque nunquam intermissis itineribus pervenisset, melius sibi quam putabat accidit. Expeditissimi quidam equitum suorum vadum in flumine reperire, altum quidem ac difficile, sed pro qualitate temporis opportunum. Itaque quod persæpe & fecerat & factururus erat, transversis in flumine equis majoribus qui undarum primum impetum sustinerent, saluum quidem licet usque ad humeros madefactum traduxit exercitum. Et quum præter omnium opinionem ac spem venerat, solo hostibus stupefactis aspectu, ingentem vim frumenti ac pecoris late effusi

T t t 4

1. F Forte, navibus.

2. L Lege, annexa.

3. Si Supplico ex Cæsare: flumine

aut.

4. Lege, eum transire.

5. Forte, cogitans.

effusi adeprus, egentes rerum omnium legiones, dispersa inter eos rerum copia recreavit. Dum hæc ab imperatore tam celeriter quam feliciter gererentur legatus vir fortissimus Labienus in perplexitatibus multis erat; profectus nempe cum quatuor legionibus Lutetiam Parisiorum quæ in insula Secanæ sita erat, ubi nunc est totius transalpinæ Galliæ famosior civitas fundata Parisius, magna ibi multitudo hostium exceptus, & nequidquam tentato transitu repulsus erat sed nocturno inde silentio digressus Melodunum venit, opidum tunc Senonum. & navibus inventis in flumine, introgressus, ac pene vacuum nactus locum; quod pars maxima accolarum Lutetiam ad bellum iussa perrexerat, sine contradictione aut ulla repugnantia eum cepit. Inde super amnem refecto ponte, copias transfert, atque illis terrestre iter agentibus, ipse secundo fluminis alveo Lutetiam repetit. quo præcognito hostes opidum incenderunt, pontesque opidi, quorum alter dexteram ripam circumflui amnis, & levem alter attingebat resciderunt. Ibi vero non Parisiorum solæ, sed finitimarum omnes gentium copię conlitterant, præposito omnibus 3 Camulogeno, quo de cognomine Aurelio, alibi Aurelium invenio. hic vir senio gravis, sed rei bellicæ peritissimus habebatur. propter quod hunc laborem consensu omnium coactus extrema in ætate susceperat. Sic se rebus habentibus rumores varii jactabantur: Cæsarem Gergoma digressum ac Ligeri interclusum demum frumenti inopia ultima compulsam, in provinciam Romanam cis Rhodanum concessisse: Æduos rebellasse: Galliam omnem in motu esse. Quibus rebus Labienus ipse permotus, non pugnare creverat. idque unum animoolvebat, qualiter 4 Agidivicum, id opido nomen erat, unde discusserat, atque ubi præsidio imposito impedimenta dimiserat, salvas reduceret legiones. Interim tamen & Bellovaci inter Gallos famosi, motibus tantis acceperant, & rebellionē Æduorum excitum odium diu celatum aperuerant; jamque aperti hostes in armis erant. itaque 5 Parisiis inde Bellovacis, & varia belli mors pressus & circumventus, consilium 6 invitavit ex tempore, statuitque fortunam prælii tentare; nocturna tempestate horrida

1. Lege, multitudinē.
2. Lege, levem.
3. Forte, Camulogeno, cognomine Aurelio, sic Cæsar.

4. Agendicum Cæsari.
5. Adde, hinc.
6. Forte, mutavit.

rida adjutus, exploratoribus hostium nil tale cogitantibus interfectis, tota nocte tumultu vario & trepidatione multiplici fugam simulans; cum sollicitos ac suspensos hostes usque ad lucem tenuisset, subito constitit, & instructa acie magnifice suos hortatus est, illud inprimis obsecrans ut sue præstintæ atque expertæ totiens virtutis, ac Cæsaris meminissent, eumque sibi fingerent præsentem, quo duce tot tamque claras victorias habuissent. Siquidem illius auspiciis etiam nunc pugnari, & vel solam sui memoriam, fiduciam suis, terrorem hostibus, allaturam. His dictis signum pugnæ dedit; pugnatum est magis hinc inde animis, usque adeo ut Galli primo impetu una suorum parte propulsa, cæteri tamen quamquam munus vulneribus afflicti neque vultus averterent, & cum feritissima legio clam immissa à tergo illos invaderet, terga quidem hostium vidit, sed minime fugientium. cæsi omnes, & ipse quoque Camulogenus suorum usque in finem hortator egregius, nullo boni ducis officio prætermisso. sed ita sibi statutum erat, ut vel decrepitu in prælio moreretur. pars hostium quæ præsidio castris relicta erat audito prælio accurrit. sed & hæc in Romanos incidens, victorum impetum non tulit, eandem cum suis sortem habuit: nisi quod illi ferre & omnes in prælio, ex his perplurimi in fuga perire. Cum hac magna victoria Labienus Agediacum redit, inde ad Cæsarem cum incolumi profectus exercitu. nec minus ideo Gallorum populi conjurant; Æduis (quis credat) actoris fatibus legati undique destinantur. si qui autem visi erant ad consensum lenti: Novioduni inventi erant omnium fere obfides populorum, quos ibidem Cæsar ut diximus sub Æduorum fide reliquerat, hique eorum in potestate erant omnes; horum ergo supplicii hæsitantes terrebant; & nunc precando o nunc minando 2 suam sententiam protrahabant. Mittunt denique ad ipsum Vercingetorigem legatos: petunt ut Æduum accedat, ibique de rationibus belli consilium ineatur. Pataret ille 3 aut gravatim & illorum defectione lætus & belli cupidus gerendi. Cumque eo perventum esset petere eos in consilio non pudit (o præsens impudentia) ut eis adversus amicum suum Cæsarem belli administratio crederetur: quam ultro oblatam, etsi non virtute animi, ac saltem verecun-

Ttt 5

dia

1. 1. Forte, auxilium.
2. 2. Adde, in.

3. Forte, hanc.

dia siqua esset, recusare debuerunt. id enimvero cum negatum, resque in controversia versa esset, Bibraeto amplissimo tunc Aduorum opido consilium Galliae totius instituitur, ad quod populi omnes convenire praeter 1 Romanos & Lingones Treverosque, & illos quidem duos amicitia continuit Romanorum, hos tertios locorum distantia, & suus labor, 2 quam patiebatur eo tempore ab incurfibus Germanorum. quae res toto illos bello medios tenuit, ut in neutram partem inclinarent. In eo sane consilio commissa quaestione suffragiis; consensu omnium populorum Vercingetorix belli dux decernitur, cuius decreti pudore simul ac more consternati Aedui. & è spe improba dejecti, tum primum & cognoscere Caesarem coeperunt & fortunam suam. non tamen ab incoepto resilire ausi, hinc Caesaris, hinc Gallorum metu: tum primum quoque tumidi adolescentes Eboracorum & Viridomarus indignantes agnoscere potuerunt, quanto esset honestius sub Caesare tali viro, & de eis ita merito quam sub Vercingetorige adversus Caesarem militare. Ipse autem pridem factus, nunc relictus, quodque est fortius, 3 contentione reformatus imperator Vercingetorix; suo jam certior de statu, agit jam cuncta fidentius. edicitque omnibus ut equitum certum numerum conficiant, obtemperatumque illico est. quindecim milia equitum fuisse satis convenit. peditatu sane non alio quam quem habuisset opus esse professus est, qui octuaginta milium erat. non se tamen praelii fortunam totis his copiis experturum, neque rem iustae commissurum aciei Vercingetorix aiebat: sed quum abundaret equitatu, Romanos pabulo exclusurum, atque ita viros armis invictos, inedia ac fame victurum. neque arcere hostem à frumentis tantum, sed frumenta ipsa corrumpere suis persuaserat. 4 Sic privatis temporalibus incommodis perpetuam publicam libertatem quaeri dictitans. & erat tumultuarius imperator ordinariis curis intentissimus, quasi legitimis bene moratae cuiuspiam reipublicae suffragiis ad imperium 5 accidissent. Inter alia quidem Allobrigibus bellum, quod cum Romanis sentire eos opinabatur, indicavit, unaque cum bello, animos eorum secretioribus nuntiis

ac

1. Forte, Rhemos.
2. Lege, quod premebantur.
3. Forte, consensione.

4. Forte, His.
5. Lege, accessisset.

ac promissis tentat ingentibus, 1 princeps perviam, civitatem imperio provinciae; ut quod una non possit 2 alter consequatur viam. Hoc adversus Allobrogas bellum Aeduis committit. qui congressi, multis suorum obruncatis, amicitiam Romanam utilem fuisse senserunt, sub qua dudum honorati quietique vixerant. Caesar iterea in Sequanos proficiscitur. cuius iter Vercingetorix fugam ratus, ad consilium suos vocat: Et fugere quidem hostes ait, ac Gallicis finibus abire. id in praesens 3 tis esse, ut Galli sua antiqua in libertate remaneant; in futurum minime: nam quis dubiter maiore illos 4 visu atque impetu reversuros; occurrendum profugis igitur, ut vel fugere nequeant, vel amissis impedimentis nudi & inglorii fugiant, exemploque alios simili terrezant ab incoepto. Consensum est magnis potius animis, quam consiliis, & religiosissimum iuramentum more gentis interponitur: ne cui equitum ad filios ad parentes ad conjugem sit reditus, qui non Romanam aciem penetrasset. Tres acies Gallorum equitum fuere: totidem his Romanas Caesar opposuit. tribusque simul est certatum locis, quo certamine, in submittendis auxiliis ubicunque suos urgeri senserat, Romani i ducis diligentia ingens fuit. Germanorum quoque equitum quos è Transrhenanis urbibus Caesar acciverat, insignis oppera 5. Fuso equitatu raptisque & Caesari praesentatis aliquot nobilissimis Aduorum, qui hostium in acie contra eum fuerant. Vercingetorix qui 6 illa nube peditum seorsum stabat, cum eisdem pugnae exitum praevidens abcessit: ductis secum quos ducere licuit, sequi iussis ceteris, Alexiam opidum quod non longe aberat gradu festinante 7 se contulit. Castra pra portis opidi metatus Caesar impedimentis tuto loco positis, abeuntem reliquo consecutus exercitu, ultimum 8 maam semper aciem carpando, sic inter eundem 8 decem milibus hostium obruncatis; Alexiam cum venisset ad vespertinam, nocte illa substitit. ubi illuxit, quamvis altissimo sita in colle, & duobus prope 9 cuncta fluminibus pene inexpugnabilis appareret; suos tamen cunctis difficultatibus as-

suc-

1. 1. Forte, principes pecunia.
2. 2. Lege, altera consequatur viam.
3. 3. Lege, satis.
4. 4. Lege, visu.
5. 5. Adde, fuit.
6. 6. Adde, cum.

7. Forte, se contulit, castra pra portis oppidi metatus. Caesar.
8. Caesar ponit, tribus millibus, quod magis verisimile videtur.
9. Lege, cuncta.

fueros exhortatus, vallo illam atque obsidione circumdat, cuius ambitus decem milia passuum tenebat. 1 III ac XXIII castellis in circuitu erectis, 2 praesidiaque ad unumquodque adhibitis, maximeque nocturnis. quibus nondum praefactis & obsessis adhuc nonnihil audentibus, equestre praedium ante urbem plana in valle conferitur. ubi cum victoria Romanorum, & multa hostium caedes esset; & quidam ex hostibus intra muros refugiendo castra desererent: priusquam fuga omnium nudarentur, claudi portas Vercingetorix jubet. Ante quoque quam vallum & munitiones Caesareae completerentur, omnesque praeccluderentur ad egressum viae; quod in castris atque in urbe rerum omnium penuria ingens erat, à se equitatum omnem obsidioni gravem & inutilem abdicare disposuit. Quibus tandem silentio noctis abeuntibus, anxia atque sollicita cura imperat, ut urbes suas adeant, & pro se quisque suos hortetur, ut universos ferendis armis idoneos in bellum mittant. neu se de libertate & gloria Gallicana; deque omnibus sic meritum, inter manus hostium ludibrio deserendum putent; sed obsessi opem ferre festinent. opus enim esse celeritate, quoniam omni parcimonia quantumlibet exacta, paulo amplius quam triginta diebus tollerari posset obsidio. properent ergo 3 in segnitie impia octuaginta milia electorum hominum suorum perditia atque hostibus prodita pati possunt. Sic admonitis & emissis equitibus, ipse cum reliquis intra urbem se recipiens: ac pe-

54cus frumentumque omne ad se relatum, parce nimium ac maligne disperiens, veri speciem praebat obsessi; non eruptione; non armis; sed expectatione ac nuntiis bellum gerens, auxilia undique postulans & expectans. Caesar ex profugis & captivis de statu certior obsessorum, munimenta & turres ac machinas, nec non frumenti & pabuli uberioris abundantiam, & quidquid in talibus humano ingenio cogitari potest, quo 4 non à parentibus tantum, sed quacunque fingi possent, periculis obviaret: tanto studio maturabat; ut legere ea vel audire difficile sit, quae sibi factu quoque cuncta facilia victoriae appetitus vel gloriae faciebat. At Gallorum populi, suorum reditu admoniti, 5 quem in arcto ad Alexiam res essent, concilio celebrato, & auditis principum sententiis, nullo pacto negligendum sibi tantum

1. Puto legendum, III ac XX.

2. Lege, praesidiaque.

3. Lege, ni.

4. Forte, non praesentibus.

5. Lege, quam.

Gal.

Galliae periculum: consueverunt neque tantum quod obsessus petierat imperator, cogere in bellum omnes qui arma possent portare ne in infinitum 2 cederet. sed singulis civitatibus certum numerum decreverunt. longum est singula prosequi, & quamquam notitiae rerum 3 aliquid fortasse, non minus tamen interdum radii habiturum, quadraginta vel circiter nomina urbium sunt. bellatorumque ex his equitum octo, peditum vero ducenta quadraginta milia redacta reperio. Cum hac tanta multitudine recenti atque integra, decem Romanis jam vincendo fessis legionibus ipsis hostium in finibus decertandum erat. & haec tanta armatorum moles hostium non alibi quam in campis Aduorum, 4 nunc Caesar in Aduos tolerantia, praefectisque Aduis Eporedorige scilicet ac Viridomaro, addito Comio Atrebatensi; qui omnes Caesaris familiarissimi fuerant; explicita memoratur. Sed excusant factum. quia 5 vider tantum studium recuperandae bellicae gloriae, & avitae libertatis incesse; 155 ut neque familiaritatis atque amicitiae frano, neque ullo 6 beneficio ab aliquo perceptorum obligatione atque memoria cohiberi possent. Eratque species impietatis atque perfidiae amicum nosse, nisi quod qui amicus & patriae suae esset, huic libertatis & gloriae studio tanta inerat alacritas, tanta spes, quasi jam praesentis victoriae anticipatio animorum, ut nullius esset opinio, Romanos tanti exercitus clamorem atque conspectum, ne dicam vim atque arma passuros. praesertim cum obsessi eos rebus cognitis quotidie eruptionibus exerceant; Jam inclinatis & defessis tamen subito novum pondus accederet. Denique Vercasianenus Alvernus Vercingetorigis consobrinus, omnium dux eligitur, datis è qualibet urbe viiris prudentissimis, quorum consilio regeretur. his ille consiliis, atque his armis, plenusque fiduciae ingentis Alexiam peccit. Et hi quidem festinabant, obsessi autem consultabant: neque vero facile magnae res parvo in tempore expediri possunt. Haec igitur tanta de tam distantibus locis hominum 7 coactio in tam paucis diebus fieri nequivisset, nisi incredibilis quidem consensus omnium affuisset. neque tamen omnibus animorum stimulis festinari adeo tanta res potuit, quin dies

1. Forte, consueverunt. neque tamen.

2. Forte, crescerent.

3. Forte, mile.

4. Videtur delenda haec verba,

nunc Caesar in Aduos tolerantia.

5. Forte, omnes.

6. Forte, beneficiorum.

7. Forte, coactio.

dies trigesima à Vercingetorige prædicta transisset, totque dies alii, ut res ægre amplius trahi posset. Tum vero, qui miserorum mos communis, ad consilia concurrunt. dicuntur finem pro animorum varietate dissimiles. his deditio, his placet eruptio. his vita pacifica. his honesta mors. Erat inter consiliarios vir unus, magnæ inter suos opinionis. origo illi Alverna, clarum genus, durus animus, inflexibile propositum, nomen viro Tritognatus. propter quæ non abire fortasse fuerit, auditis aliorum sententiis, quid iste suaserat audire. quamvis autem oratio ejus longiuscula, ² in hæc omnium summa fuit. dixit, eos qui deditioem suaderent ³ nec audiendi quidem, quoniam nomine deditiois fædam & miseram suadeant servitutem. eos vero qui eruptionem, viriliter quidem loqui, quod bene mori viris fortibus exoptandum sit: non tamen utiliter nec consulte satis quod eorum mors, non ipsos modo, sed illos quoque qui ⁴ eos auxilia veniant dejectura sit, inter suorum tot cadavera non æquis animis pugnaturus. qui si neque ipsi ad diem venire, neque eorum nuntii per circumfusas hostium custodias pervenire poterant, nequaquam tamen de illorum fide dubitandum. appropinquare enim illos haud dubie: idque si aliunde non possit intelligi, ex ipsa Romanorum trepidatione castrorum posse perpendi, qui non tam anxie die nocteque operibus incumbere, nisi vim hostium adesse sentirent. harum ⁵ erga sententiarum altera reprehensa, altera laudata quidem in parte, sed rejecta: ipse sententiam suam dixit ut corporibus eorum qui inutiles bello essent viri fortes vitam sustentarent, donec præventi auxilio juvantur. idque & factum docuit bello altero longe impari, quo Cimbri scilicet Gallias ante vexaverant. & nunc eo promptius ⁶ sciendum esse, quo Cimbri transeuntes, prædam non aliud quærebant: Romani autem ⁷ confidentes imperium quærunt. idque ex finitimus posse cognosci, qui victi ab eis, amissis ⁸ legionibus patriis, & perdita libertate, gravi jugo pressi sub immortalis servitio vitam agunt. & si factum non fuisset, esset tamen faciendum; quod exempla virtutis ut à majoribus accipienda, ⁹ sit posteris sint tradenda, & fortitudinis opera viris fortibus inchoanda; multo magis igitur imitanda. Hæc sententia Tritognati fuit, ferox quidem,

1. Forte, sententia.
2. Forte, tamen hæc omnium.
3. Lege, ne audiendos.
4. Lege, eis auxilio.
5. Lege, ergo.

6. Lege, faciendum.
7. Lege, confidentes.
8. Forte, legibus.
9. Forte, accepta, sic.

dem; & ferocis ¹ iudex animi, atque ideo ne recepta quidem, sed dilata in tempus ultimæ necessitatis. adhuc enim in utrumque efuriendo licet & parcendo aliquot diebus ² vinci poterat. deliberatum tamen in præsens, ³ & inepti ad ¹⁵⁷ bellum vel sexu vel valitudine vel ætate pellantur; pulsi inprimis Mandubii, quorum erat opidum, quique eos amice suis muris exceperant: documentum evidens, ne quis armatos ⁴ hospites intra suum limen sponte recipiat, ⁵ cedant enim jura armis. hi vero cum conjugibus ac natis & annosis parentibus per suos pulsi patria, dum ad Romanas custodias venissent, gemitu atque obsecrationibus instant in servitutem recipi, cibo refici. negat Cæsar, eosque unde venerant mox reverti jubet. Dum talia obsessi agunt expectata aderant auxilia. quæ castris juxta Romana castra dispositis, die proximo omnem quæ ante Alexiam erat ⁶ complere planitiem. horrendum hostibus spectaculum, ni Romani; obsessis vero lætissimum. itaque conspectu ipso gaudium & gratulatio ingens fieri, quo assumpta fiducia portis egressi eruptioni ac prælio præparantur. Cæsar ad omnia præsentissimo animo suas copias partitus, hos unis, hos aliis objicit. duobus magnis præliis ea in valle certatum est, tertio etiam ancipiti: eratque eo hostium incurfus ardentior, quo suorum sub oculis pugnabatur, nec latere cujusquam virtus nec ignavia poterat. & pugnantes gestu & clamoribus ac Gallico juvabatur ululatu, tertio vero quo pugnatum diximus congressu, adeo in extremo Romana res stetit, quod nisi Cæsar Labienum cum cohortibus, & inde ⁷ aliosque in tempore submisisset, & ipse demum mediam sese in aciem terrifico impetu conjecisset, labentemque rem firmasset, atque ita permisisset, ut nullus missilibus locus esset, sed gladiis omnia gererentur: denique sub quocunque duce alio ⁸ alibi & ruerent omnia potuissent. magna est unius virtus hominis, magna fortuna. omnibus tandem præliis victor Cæsar signis multis ¹⁵⁸ militaribus ad se relatis, ingenti strage hominum facta & ducibus multis cæsis, Vercasmellannum Alvernum auxiliorum ducem omnium vivum cepit. plurimi interfecti. pauci fuga elapsi. Et nisi milites Romani tanto & tam vario labore

1. Lege, index.
2. Forte, duci.
3. Forte, ut.
4. Lege, hospites.

5. Lege, cedunt.
6. Lege, complere.
7. Lege, alios quoque.
8. Lege, labi.

bore haud immerito fatigati insequi nequivissent; vix aliquis evasisset. missus tamen equitatus à Cæsare nocte media ad insequendum profugos, tum ultimos attrigisset, multos capiv, multos interfecit. cæteri hac illac incertis fugæ vestigiis in patriam quique suam abeunt, nuntiantque quæ viderant. At obsessi omni spe consumpta, & quid agant quid consilii capiant ignari, tali tandem Vercingetorigis oratione firmantur. Ego inquit Deos omnes testor, bellum hoc non meæ, sed publicæ utilitatis consideratione suscepi, egiq;e fideliter dum potui. satis adversantibus rem ¹ egressus expertusque omnia, ad ultimum victus sum. neque in me quidquam amplius; neque in alio quod videam spei est. cedendum jam fortune censeo. cui libentius fateor non cederem. sed ineluctabilis & invicta est. Id unum cogitandum restat Romanis victoribus qualiter satis fiat, idque ego non aliter quam mei ipsius captivitate seu morte fieri sentio. Ad utrumque ego etiam æquo animo paratus sum, seu vivus seu occisus in manus hostium venire. Placemus Cæsarem, quem superare non possumus, ad quem de hac re legatos ² mittendo censeo. facile approbat unusquisque quod sine periculo suo fit. Ita publico de consilio cum hac optione mittuntur ad Cæsarem legati. Ille ³ unum Vercingetorigem quam mortuum prælegit. Ipsum ergo qui tot motus exciverat, & reliquos principes hostium, folio ante castra residens suscepit. Illud in rege memorabile, quod cum ad Cæsarem pervenisset, projectis insignibus ⁴ regibus armisque & phaleris ante genua victoris, notissimam illam vocem edidit: *Et hæc in-*

¹⁵⁹quit, *fortem virum vir fortissime viciisti!* & hoc quidem dictum hancque deditionem Florus brevis & comptus historicus ad Gergomam factam dicit: ubi nil prosperum fuisse, his credendum qui rebus interfuere. Arma præterea & captivos simul Cæsar accepit, quos omnes per exercitum, singula capita singulis divisit in prædam, præter Æduos atque Alvernos. hos ⁶ si retinuit, si fortassis eorum pretio recuperare populos illos posset, successitque quod intenderat. Nam profectus in Æduos urbem sine proelio recepit. eo quoque ab Alvernīs placata legatio sub idem tempus venit, suos in illius potestate futuros dicens. ipse magno numero ob-

dum

1. Lege, aggressus.
2. Lege, mittendos.
3. Forte, vivum.

4. Lege, regis.
5. Lege, En habet.
6. Lege, enim.

dum ¹ impetrato; quo eos fræno in fide atque obedientia contineret, utrique genti captivos suos ultro restituit. ² multa erant circiter viginti. His gestis, exercitum ne uni provinciæ gravis esset, utque omnibus ³ sequi emergerent castibus promptius, & proximo subveniret, per idonea loca dispersit. duas scilicet legiones in Sequanos, his præfecit Labienum, cui Marcum Sempronium Rutiliū dat collegam. totidem legiones in Rhemos ne à Bellovacis ⁴ molestantur. his ⁵ Gajum Fabium & Minutium Basilium legatos præfecit. unam legionem in ⁶ Ambibaricos sub ⁷ Gajo Antistio. unam in Bituriges sub Tito Sextio. unam in Ruthenos sub ⁸ Gajo Caninio Rebibo. reliquas Cabillone ac ⁹ Maristone sub Quinto Tullio Cicerone magni Ciceronis fratre, Publioque Sulpicio secus ¹⁰ Ararum aprenem ad rei scilicet frumentariæ curam. ¹¹ Ipsi autem Bibraſte de quo diximus ¹² Hybernorum opido hibernavit. hisque per litteras senatui nuntiatis dierum viginti supplicatio Romæ fuit.

Hic incipit octavus Commentariorum liber quem fecit Julius Celsus. septem autem primos & usque ad hunc passum fecit ipse Cæsar, quamvis hic auctor aliquot in locis contradicit & male Cicerone teste & ipso Celso in prologo suo, &c.

VICTOR Cæsar non tam ipse per hiemem quiescebat, quam honesto labore fessus militibus quietem dabat; nunquam animo otiosus; semper in futurum providens, & ventura præteritis conferens, adversusque omnia quæ casu aliquo evenire possent, quasi præsentia consilio jam intuitus, ut vix unquam sibi impedimentum ¹¹ aliud accideret. quod etiam de morte ejus quidam opinati sunt, de quo suo dicemus loco. Et hæc quidem ipse victor. victi autem Galli nec quiescere poterant, & impositum jugum neque sustinere volebant; neque excutere valebant, indomitum tamen ac fragiliū more boum excutere nitebantur. hinc per urbes ac populos & ¹² tractatus varii & conjurationes, novarumque rerum

flu-

1. Lege, imperato.
2. Forte, milia.
3. Lege, qui.
4. Lege, molestarentur.
5. Apud Cæs. legitur Ambivare-
6. Cæsar, & Maristæ; Gajo Antistio.

- & post Gajo Caninio Rebibo.
7. Lege, Maristone.
8. Forte, Ararim amnem.
9. Lege, ipse.
10. Forte, Rhemorum.
11. Forte, aliquod.
12. Lege, tractatus varii.

studia undique resurgebant; ac velut incipientium tempestatum murmura longinquis è littoribus resonabant. horum causa 1 mortuum erat, quod Galli potentiam solam, quæ utique magna erat, non virtutem aut fortunam suam metientes, dicebant, proque comperto habebant; vel si suas copias effudissent, non posse Romanos tot locis occurrere; vel si eas in unum contraxissent, tantum simul coactam sarcinam tollerare. Quod ultimum præcipue quam prudenter opinarentur, prælia ista novissima docuisse debuerant. Sed sunt multi qui nihil eventurum cogitare didicerint, nisi quod cupiunt evenire. sic indomitum fortunæ caput suo substernunt desiderio, sapissimeque falluntur. ex eodem fonte sunt, qui sua inter multos agitata consilia nunquam in hostium notitiam ventura; & quod ea vulgari nolunt, nec vulgari quidem posse confidunt. hæc in præsens Bituriges passi sunt. Si quidem Cæsar rebus apud Æduos rite compositis, pridie Kalendas Januarii, tempore 2 aut sane exercitum ad iter oportuno, Bibracte digreditur. edicitque militibus, ut villarum incendiis abstineant, ne 3 ut exercitum pabulum desit, aut hostes territi spectaculo sese 4 intutum eripiant. Ita raptim in Biturigum fines, unde hostilia nuntiantur, erumpit, ut præmissi equites prius in agris otiosos securosque rucolas deprehenderunt, quam aut fugere aut à quibus caperentur advertere potuissent. Sic multis hominum milibus captis, reliqui Bituriges per vicinas urbes salutem sibi, hospitem indulgentia, & privata fide, aut publica consiliorum participatione, quærebant. sed nequidquam: celeritate enim illa sua ubique Cæsar erat, quæ & amicos servabat, & dubios in fide firmabat, & hostes terrebat atque turbabat, neque ulli populo vacuum sinebat de aliena prius, quam de sua salute curam gerere. Exclusi undique Bituriges, at semper promptam ac patentem omnibus misericordiam Cæsaris redire; datisque obsidibus sunt recepti, non ad impunitatem modo, sed ad gratiam, ita ut cum jam digressus legatos eorum recepisset, opem poscentes adversus Caruntis, qui eos præliis laceffisse dicebant, non tantum miserit auxilium, sed tulerit, eoque cum copiarum parte perrexerit. quæ dirata prædis ingentibus, cum Caruntis difficultatum ad extrema rede-

1. Lege, motum.

2. Forte, haud sane exercitum.

3. Forte, aut exercitum.

4. Lege, in tutum.

5. Lege, ad.

redegisset, pro parte 1 animi adversa satis actum ratus, hostium distraxisse contentus, ne quid ex hiberni consilii seminibus bellum gravius vere nasceretur, abscessit. Dum ecce Rhemorum legatio querentium, Bellovacos inter omnes Gallos bello claros, exercitum comparare ut Sueffionem suam urbem invaderent. duces esse Comium Atrebatem amicum 162 quondam Cæsaris, Corbeumque 2 Bellovacum, cui maxime ab omnibus pareatur, quod ei ante omnes Romanum nomen odio esset ingenti. Non censuit Cæsar expediens neque honestum socios bene meritos in tanta necessitate deserere. itaque hyeme media, nec sibi parcens nec militibus, cum quatuor legionibus eo profectus, positis castris, cognitisque hostium consiliis, comperit nullum fere præter rusticos in ædificiis inveniri. demigrasse omnes Bellovacos armis idoneos, & cum eis aliarum quinque populorum civitatum. alto uno omnes in loco & paludibus 3 cepto castrum metatos consedisse, Cæsaris expectantes adventum; ut si cum tribus, ut fama erat, legionibus veniret, prælio decernerent; si cum multis, loci se difficultate defenderent, & inopia pabuli ac frumenti, & asperrima parte anni, quæ pro eis omnia contra Cæsarem militarent. Quæ ille audiens, sat matura & minime barbarica consilia iudicavit: in id maxime intentus, ut manus hostes, sprete suorum paucitate, conferrent; fidens secum paucos quidem numero, sed expertos bellis spectatæque virtutis viros esse, quos nulla multitudo hostium, nulla vis frangeret. Itaque convocatis militibus, & patefacto hostium consilio, hortatur suos, ut & more solito fortiter se habeant, & globatim prodeant, quo paucitatis opinio hostibus augeatur. Ipse tres in fronte legiones quanto quivir arctius, impedimenta in medio, legionem unam in fine constituit. neque tamen hoc commento hostes elicit. Et si enim illos ad prælium paucitas hortaretur; subitus tamen dehortabatur adventus, qui (ut erat) ingentis plenus fiduciæ videbatur; loco sese altiore continuerunt. Cæsar castra hostibus 4 potuit viciniore committunt. vallo supra communem modum ac turribus crebris & validis. id duplici fiebat ex causa ut & hostibus fiducia, opinioque Romanorum metus accresceret: & cum legiones pa-

V V V 2

bula-

1. Forte, anni.

2. Corbeumque. sic Cæsar.

3. Forte, septe castra.

4. Forte, posuit viciniore: committunt vallo.

bulatum longius proficiscerentur, pauci possent de se fortia claustra defendere. in medio ¹ utrumque castrorum his atque illis urgentibus sæpe levibus præliis certabatur. & sæpe Romani pabulatores locis longe lateque distantibus, quo eos sua quemque necessitas urgebat, unus alterque deprehendebantur. quod etsi nonnullius damni esset, æquo tamen id animo ferebat Cæsar, Barbarorum spes ² manes parvisque successibus ³ inestandas sperans. Accedebat auxilium Germanorum equitum per eos dies à Comio Atrebate deductorum, qui etsi pauci essent, nempe non plures quingentis, auxerant tamen spes Gallorum. his etiam illud additum: Nam Rhemorum equites, dum avidius hostibus ⁴ fufultant, in infidias lapsi, præfectum equitatus & principem civitatis amiserant, Vertistum nomine, virum grandævum, sed peritum belli; qui Gallorum more, laborioso ⁵ deletus officio ne uti quidem iusta ætatis excusatione ⁶ consenserat. Creverant hostibus animi hoc eventu. sed quæ facile crescunt cito occidunt. Paulo post Germanorum, qui sub Cæsare erant, aliquot equitum incurfu primum quidem loco moti, mox in fugam versi, ⁷ resistendo constantiam amittere; nil deinceps ausi nisi per infidias. hisque ipsis infelicitate usi, & eorum fraude Romana virtute superata, equitum pedumque multis milibus amissis, ipso cum duce, implacabili illo Romanorum hoste Corbeo, qui nullo periculo moveri quivit ut fugeret; ⁸ nullus victorum hortatibus, nulla spe veniæ oblata flecti quivit, ut se dederet, pugnans mori maloit; fracti ac dejecti animis cum adesse Cæsarem audirent; clangore tubarum velut ad consilium congregati, unanimi clamore diffiniunt mittendos ad eum obsides ac legatos, notamque ad misericordiam convolandum. Nullus ab hoc consilio dissenfit præter unum Comium, qui metu digni supplicii fuga deditioem declinavit, atque ad Germanos se conrulit unde ⁹ equitum nuper adduxerat. Legati cum ad Cæsarem venissent ad genua provoluti verba in hanc ¹⁰ fixerent sententiam. *Parce Cæsar parce, non propter degeneres actus nostros tuam nobilissimam corrumpere naturam. nisi peccarent homi-*

1. Lege, utrorumque.

2. Forte, magnis.

3. Lege, inestandas.

4. Lege, fufultant, vel insulant.

5. Lege, deletus.

6. Forte, peterat.

7. Lege, resistendi.

8. Lege, nullis.

9. Forte, equitatum.

10. Lege, fecere.

nes, segnis esset & otiosa clementia, quæ non minus tuum nomen quam omnes bellicæ laudes omnesque victoriæ clarum fecit. Da veniam erroribus nostris, eoque supplicio contentus esto, quod ipsi nobis intulimus, quod tu nunquam, si bene te novimus, intulisses. peccavimus, non negamus: sed peccati nostri gravissimas pœnas damus. amissimus opes nostras & veteram gloriam, & matres & viros amissimus. nihil nobis est reliqui præter tuam misericordiam. de illo solo speramus quem offendimus. hoc tantis in malis boni est, quod simul & Corbeus omnis mali auctor occubuit, quo suspite ¹ unquam nobis resipiscere licuisset. ille plebem miseram quocumque libuerat concitabat. Plus ille unus quam senatus noster, quam ² princeps, postremo quam tota civitas poterat. gaudemus periisse dum ille perierit. Et Cæsar ad hæc: anno altero primi furentium, ultimi resipiscientium fuistis, & nunc nulla nostra culpa bellum nobis intulistis. sed enim fecit hæc Corbeus solus; nullum in aliis crimen est; libet id quidem opinari: scio tamen quam accusare mortuos nec responsuros leve est. Sed nunquam tantum unus in populo potest, quin plus possit universa nobilitas, si ad salutem publicam bona fide concordet. Ego autem non omitam morem meum in vobis; parcam vel indignis; non quid vos deceat aspiciens, sed quid me. vos peccastis, & vos vobis pœnam irrogastis qua contentus aliam non imponam. Datis obsidibus pax convenit, secutæ exemplum urbes reliquæ quæ cum illis conjuraverant, & petentes similem clementiam invenerunt. Jam quod ad publicos attinebat motus compressa & ¹⁶⁵ pacata omnia videbantur præter Treveros, nunquam nisi per vim imperata facturos, eo Labienum cum duabus legionibus dirigendum statuit. ³ Superant tamen, ut ex magnis ægritudinibus solent doctores aliqui membrorum, sic ex gravibus bellis privatorum hominum singulares motus ex hac aut illa urbe migrantium sedesque mutantium, nullam aliam ob causam, quam ut I Romanum imperium detrectarent, cui nec obstare poterant, nec subijci ⁴ dignantur. Fugæ remedium inter difficultates elegerant. Hos motus neque comprimi magno opus apparatu, neque omnino negligi consilium erat, quamobrem dividere legiones sub legatis per extrema Galliarum statuit, quibus & fugam rebellium, & injurias fidelium inhiberet. Quo facto ipse quidem ad vastandos sui antiqui

V v v 3

ho-

1. Lege, nunquam.

2. Lege, principes.

3. Lege, Supererant.

4. Forte, dignantur.

hostis Ambiorigis Eburonum regis fines proficiscitur, quem neque armis vincere semper proelio abstinentem, neque cursum assequi sæpe fuga præcipiti sibi elapsum sperans, extimabat vastitate finium ac ¹ damnum sic invisum patriæ suæ facere, ut consensu civium belli auctor perpetuo plecteretur exilio, & ipse interim vel amicis opem, vel hostibus pestem aliquam importaret. copiis ² usquam diffusis, utrumque votive accidit. nam & fines Ambiorigis multis captis cæsisque mortalibus ferro atque igne vastavit, & per legatos interea amicis subvenit egentibus, nominatim Pictonum in finibus ³ Andio Duracio populi Romani amico stabili semper ac fido, qui tunc temporis ad Limonem obsidebatur ab ⁴ Ad-dimaco: qui ad famam adventantis auxilii Romani in fugam versus atque inter fugiendum proelio victus, ac sarcinis omnibus spoliatus vix evasit. Duracius obsidione liberatus, multæ per id tempus urbes in potestatem populi Romani ⁵ redactæ & in fidem receptæ sunt. in quibus fuere Carantes qui fere semper eatenus obstinati in rebellionem permanserant, quorum exemplo motæ urbes aliæ Galliarum Oceanum accolentes, quæ dicebantur Armoricæ, sponte Romano jugo colla subjiciunt; quæ omnia per Gajum Fabium gesta sunt. At Gajus Caninus Drappentem ⁶ Senonem & Lucferium Cadurcum audacissimos nocentissimosque homines; qui adunata servorum ⁷ exiliumque ac latronum manu, & Romanos commeatus turbare, & late latrocinari soliti erant; sic in finibus Cadurcorum obsedit primum, dehinc autem ⁸ Ver-felledunum id opido, obsidebantur, erat nomen, comportandis intentos aggressus, Lucferium seorsum ita acie contudit, ut vix eo cum paucissimis fugiente, sui ad unum omnes caderentur. neque enim quemquam scelestorum furum Romani milites vivum capere dignarentur. tanta denique strages fuit ut ne unus quidem superesset, qui rei nuntius ad Drappentem iret, qui ut puto rerum nescius in castris agens, & fortasse socium expectans, subito hostium incurfu pari strage deletus est. hoc interfuit, quod alter suis pereuntibus abie-

1. Lege, damno eum.
2. Forte, itaque.
3. Dele, Andio.
4. Lege, Andio Dummaco. Sic apud Caesarem legitur.
5. Drappentem & Lucferium est in Ca-

ris libris.
6. Lege, exulumque.
7. Lege, Uxellodunum.
8. Lege, (id opido, quo obsidebantur, erat nomen) comportandis frumentis intentos.

abierat, hic in manus hostium vivus venit. paucisque post diebus seu dolore captivitatis & fortunæ seu odio, seu metu supplicii gravioris, spontanea cibi inedia vitam finivit. His feliciter fortiterque per legatos gestis, Cæsar relicto in Bellovacis Marco Antonio cum præsidio, ne quid novi tumultus oriretur, per se ipsum urbes alias invisit. evocatisque ad concionem populis, oratione miti ac magnifica, qua in re principes omnium seculorum vicit, & præstantissimos oratores æquavit; multa undique perturbata composuit. nam & amicos ¹ illa ravit, & hostes placavit, & dubios firmavit, dejectos ² eripit, & moestos ac pavidos consolatus est. Inter cæteros populos cum Carantes adiisset, unde ³ ut diximus multa rebellio orta erat, cogitans eos plus cæteris omnibus propter offensæ conscientiam formidare, mox ut urbem attigit, conjurationis auctorem ⁴ Gutturarium depoposcit. is vulgato more hominum, qui libenter commune omnium periculum unius in caput vertunt, quæsitus à populo diligenter & inventus cum ad eum adductus esset, vim naturæ suæ Cæsar attulit; utque unius supplicio metu omnes absolveret, illum à quo damna & mala omnia exercitui illata omnium una voce constabat, militum odio permittit, & securi percuti passus est. Cæsari apud Carantes agenti litteræ redduntur à Cannio legato, de strage hostium, Lucferiique fuga & captivitate Drappetis, insuper & de opidanorum immutabili proposito, qui nec ducum eventu, nec exercitus flecterentur. quæ res, etsi admodum parva, animum ducis movit; ne scilicet unum opidum multis urbibus argumentum esset, non sibi superioribus bellis ad defensionem libertatis, tam potentiam quam constantiam defuisse: & potuisse urbes teneri, cum opida tenerentur. hanc opinionem extirpandam, ne qua fortē novandarum rerum esse posset occasio; & obsessorum pertinaciam penitus confringendam censuit. ⁵ * * Itaque cum sic opidum ab omni parte circumdatum esset, ut nil operibus addi posset, & obsessis rerum copiam omnium esse sentiret, aquam eis auferre tentavit, & flumen quod præterfluit ad radicem montis avertere. cumque id natura rerum obstante nequivisset, at hostes usu sal-

Vvv 4 rem

1. Lege, radio.
2. Lege, hilaravit.
3. Forte, erexit.
4. Gutturarium est in Cæsare.

5. Nonnulla hic deesse suspicio, cum de adventu Cæsaris Uxellodunum nihil dicat.

tem fluminis prohibere nisus erat. positisque ad unam ripam sagittariis, alterius aditum præcluserat. Erat autem fons vivus & abundans haud procul à muris opidi, is auferri nullo modo posse videbatur, quum præter loci iniquitatem, periculosa esset pugna Romanis. labore tamen ingenti & indesinenti certamine effecit, ut ad fontem telis venientibus, ¹⁶⁸periculosa hostibus & difficilis esset aquatio: unde non tantum pecora sed homines plurimos sitis extinxerat. neque tamen vel minimum proposito movebantur. sed ut periculum periculo pulsaretur, sevo & pice ardentibus & apte instructis, ignem in opera Romana jactabant. atque ita multis exustis sitim suam alieno incendio vindicabant. Ibi vero & contra flammam & contra tela & contra ipsam loci difficultatem à Romanis acerrime decertatum est, eoque ardentius, quo altiore in loco dimicabatur, ut cujusque virtus & ignavia ab imperatore totoque conspiceretur exercitu. quod tamen difficilima res erat, & multi ex Romanis assidue vulnerabantur; excogitavit aliam viam Cæsar, & omisso certamine impari ac damnofo, cuniculis sub terram actis, ad ipsius jam fontis venas penetrando ¹ perveniat. quibus præcis atque aliorum derivatis, subito fons siccatus est. quæ res intrinsecis tantum doloris attulit ac stuporis, ut non humanum opus crederetur, sed divinum, & quasi Romani in bello diis auxiliariis uterentur, territi desisterent ab incepto, atque ultima vi cogente, se traderent ad omne victoris arbitrium. Senferat pridem Cæsar, ad res gerendas suam sibi ob stare clementiam, quo animo nullum finem rerum fore si omnibus æque pius omnes ad rebellandum spe misericordie incitaret. sed invitus contra suam ² contraque suum morem quidquam durius cogitabat. ex diverso autem suam mansuetudinem sic notam omnibus confidebat, ut minime vereretur si quid asperius ³ ne quid severitate actum & non porius necessitate ⁴ judicaret. hac fiducia & exempli causa inductus, in omnes qui illo in opido contra eum arma gestaverant insuetum sibi supplicii genus exercuit, quibus ad terrorem ceterorum præcis manibus vitam dedit. Per hos ipsos dies Labienus equestri prælio Treveros vicit, multosque eorum ac Germanorum qui eis tulerant tulissentque omnibus

1. Lege, *pervenit*.
3. Adde, *naturam*.

2. Adde, *fecisset*, ne id.
4. Forte, *judicaretur*.

mnibus contra Romanos auxilium, interfecit. multos ex principibus vivos cepit; & Lucterius Cadurcus quem victum à Cannio profugisse memoravi, cum creberrime mutaret hospitia, ut qui sibi male conscius nusquam tutum se putaret: & sic vagus forte in manus venisset Erpasma Alverni, qui inter tot patriæ suæ motus semper amicitiam populi Romani uno fidei tenore servaverat, per eum victus ad Cæsarem est perductus. Rebus itaque ad vorum fluentibus, Cæsar omni Gallia perdomita suum credidit, Aquitaniam licet per legatos victam per se adire, ibidemque agere quid superesset æstatis. Eo igitur profectus, omnes illas terras, incertum, utrum majori felicitate an celeritate composuit: cum certatim omnes primo ejus adventu & obsides ad eum mitterent, & legatos, eligentes benivolentiam tanti viri potius quam potentiam experiri. Inde Narbonam adiit, divisisque legionibus per hyberna, sic ut nulla pars Galliæ præsidii vacua esset, ipse cognitis inter eundem causis populorum, ad quod nemo aptior, nemo fuit facilius, cognitis & meritis singulorum, & pro varietate meritorum poenis aut præmiis assignatis; iter flexit in Belgas. ibi proximam hyemem egit. corpore forsitan otiosior, quam ætate, sed non animo. & quamquam præteritas per hyemes ad sequentium semper æstatum bella sollicitus fuisset, nunc una illi cura erat omne belli semen extinguere, nihil armis, sed omnia mitibus actis, dulcibus verbis agere, amicos veteres servare, novos quærere, nulli malum facere, bona omnibus, nil novi ¹ operis imponere multis ² veteris vel minuere vel auferre. denique modis omnibus curare, ut discedens pacatam relinqueret regionem; & cessante bello ad triumphum rediens, victorem exercitum reduceret, quod sibi contingere bello durante non poterat. effecitque sperato quoque facilius quod optabat. nam & ipse ad talia semper omnium efficacissimus: nec bello quam affabilitate; nec metu quam conciliatu hominum major. & fessa bellis Gallia appetentissima pacis erat. eo quoque magis, quo & dux semper natura mitis, nunc mirissimus: & parendi melioribus conditio semper tolerabilis, nunc optabilis ac libertate ³ anxia videbatur. Ipse quidem hybernis exactis apud Belgas, jam præsa-

V v v 5

giens

1. Lege, *oneris*.
2. Lege, *vetera*.

3. Forte, *potior*.

giens civile bellum, in Italiam venit, ut omnes urbes & famosa opida cisalpinæ Galliæ circumeundo, populorum gratiam sibi conciliaret. à quibus omnibus plus quam humano cultu ac veneratione susceptus, rursus transalpinam in Galliam remeavit ad exercitum, suspensus animo atque expectans quid de se Senatus & respublica decrevisset. Hi sunt quidem multorum annorum Cæsaris labores in Gallia, hæc difficultates, hæc pericula; uni magno imperio nedum uni viro multa satis & gravia. quorum summam complexus est Suetonius Tranquillus his verbis, quæ inserere juvat propter eximiam breviter. Gessit, ¹ inquam, novem annis, quibus in imperio fuit, hæc fere. omnem Galliam quæ à saltu Pireno Alpibusque & monte Gebenna, fluminibus Rheno ac Rodano continetur, patetque circuitu ad bis & trecies centum milia passuum, præter socias ac benemeritas civitates, in provinciæ formam redegit, eique in singulos annos ² stipendii nomen imposuit. Germanos qui trans Rhenum incolunt primus ³ Romano ponte fabricato aggressus, maximis affecit cladibus. Aggressus & Britannos ignotos antea, superatisque pecunias & obsides imperavit. Et hæc ille, quæ nos latius in historiæ formam nostro more digessimus.

Et arma quidem Julii Cæsaris clara hæcenus, gloriosa, magnifica. etsi enim in nonnullis actibus modus fortassis excederetur, quem in multitudine actuum, præcipue bellicorum, ad unguem servare difficile: Etsi Suetonii, quem proximo nominavi, de ipso loquentis plane ista sententia sit: *Siquidem nec* ⁴ *dictum, ait, belli ulla* ⁵ *actione injusti ac periculosi abstinuit, tam fœderatis quam infestis ac feris gentibus ultro lacessit.* Ac constat utique gloriosum nihil esse quod ⁶ multum sit. Quamvis hæc inquam ita sint, & possit forsan unus alterque actus argui: summa tamen irreprehensibilis videri potest. *Pugnare, propriam & suum & imperii sui nomen crebris ac maximis ornare victoriis, & Romana virtute furorem compescuisse barbaricum. itaque generosis conatibus affuit fortuna, & rebus supra spem supraque fidem prospere succedentibus, idem ille senatus qui legatos ad explorandum statum Galliarum mittendos aliquando decreverat, & illi ipsi

1. Lege, inquit.

2. Lege, stipendii nomine quadringentis.

3. Forte, Romanorum.

4. Forte, deinde.

5. Lege, occasione, ne injusti quidem.

6. Forte, injustum.

ipsi qui dedendum hostibus censuerant (gravi prorsus & odiosa sententia) admiratione rerum, gloriæ tandem suæ faverunt, eique plures & plurium dierum supplicationes, quam ulli unquam decrevere, ut & historicus idem ait, & ex præmissis ¹ aperuit. Deinceps eadem arma impia & injusta & in viscera patriæ miserabili alternatione conversa: Quamvis enim & his magna non desit excusatio, vere tamen nulla sufficiens causa est contra patriam arma moventibus. de ² quibusdam jam hinc agere aggrediar. Dictum est multis in locis & dicendum pluribus: *Nulla unquam magna gloria sine magna fuit invidia.* ut memorabile sit quod fertur Socratis consilium, qui querenti Alcibiadi qualiter invidiam vitaret: *vive* inquit *ut Tersites.* sic est hercle. Si vixisset domi Cæsar otiosus, voluptati & somno incubuisset, haud dubie hostibus & invidia caruisset. sed cum Galliam domuisset, Romanumque illam jugum ferre coëgisset, vectigalia populi Romani immensum auxisset, Germanos ut est dictum cladibus affecisset maximis, quos tamen vincendo ac vastando, ita ¹⁷² sibi virtutis admiratione devincherit, ut usque in præsentem diem gubernatores imperii (quod ad eos ideo vereor descendit, ut rueret) non alio quam Cæsaris nomine vocitent vulgari in sermone: cum & Britannos similiter subjugasset Rhenumque, ne amplius limes esset, atque ipsum etiam ³ docuisset Oceanum; multa & magna agendo atque audendo, multorum & magnorum in invidiam incidit. O mortalium semper laboriosa conditio, semper disposita vel contemptui, vel invidiæ subjacere. Erant Romæ multi viri ingentes, quorum quisque sibi primum locum gloriæ vindicaret. Inter imo ante alios magnus nomine, re autem maximus Pompejus. cui Cæsar ut amicū illum sibi faceret, filiam Juliam optimam & viri amantissimam collocavit. sed ad odium pronas mentes ad amicitiam detorquere difficile. valere tamen poterat ad publicam pacem, si aut ipsa vixisset, aut conceptum subita consternatione non effudisset abortum. Junxit & alio nexu sibi Pompejum Cæsar, priusquam iret in Gallias. & ut glutino stabiliore consistenter, Marcum Crassum ipsi Pompejo à quo veteri odio diffidebat, reconciliavit. ut tribus potentissimis, nullo contrario auso Romana

1. Lege, apparuit.

2. Forte, quibus.

3. Lege, domuisset.

mana Respublica, & per consequens totus orbis obsequere-
 rur. ¹ aut sane commentum rude vel ² insulsum: sed
 fortuna more suo rotans res humanas, omnia ad unum de-
 solvebat. & Pompeji quidem auxilio primum Galliam at-
 que Illiricum provinciam adeptus, mox cum L. Domitius
 consularis candidatus minaretur, si ad consulatum perveni-
 ret, & inquisitum contra eum, & sibi exercitus ademptu-
 rum: ipsius quoque Pompeji, simul & Marci Crassi opera,
 & adversarium a consulatu repulit, & obtinuit sibi impe-
 rium in quinquennium prorogari. quibus obrentis eo fiducia
 est evectus, ut jam nihil sibi credens impossibile & legiones
¹⁷³ novas auctoritate sua scriberet, & nihil quod ei in animum
 venisset, aggredi vereretur. Quibus rebus ego culpa Cæsa-
 rem non absolvo, fecit quidem, non inficior, quibus libe-
 ram immo dominam gentium civitatem in stuporem primo
 post in iram verteret. forum ³ per maxime impense coepit
 extruere è manubiis, quæ non ⁴ sui erant sed populi Roma-
 ni. disciplinam militarem, publice solitam doceri, ad se re-
 duxit, ut privatim suo doceretur arbitrio: quod & fortassis
 sibi suo jure licuerit, ut qui partem in ejus rei peritia non
 haberet, fuit tamen contra mores atque instituta majorum,
 quorum semper observantissimi fuerant Romani. legionibus
 in omne tempus stipendissimi duplicavit. quod quidem etsi
 exercitui gratissimum fuerit, eumque militibus charissimum
 fecerit, sic ut charior nemo unquam alius; sumptuosissimum
 tamen reipublicæ fuisse non ambigitur. & hæc quidem inter
 suos. Apud externos vero reges gentesque præter licentiam
 Senatus ac populi miras exercuit libertates, non ut dux po-
 puli Romani, sed ut dominus aut rex. neque solum in Ita-
 lia, Galliisque & Hispanis, sed in Asia etiam & Græcia,
 & dona ⁵ indigentia & auxilia eis misit, & eorum urbes
 præclaris operibus adornavit. ⁶ quem omnia etsi contra con-
 suetudinem Romanorum ducum, aliterque ac mos patrius
 exigebat, facta non negaverim, posset tamen excusator in-
 veniri. solent enim qui majora aliis agunt, & majora præ-
 sumere, &, quo melius sibi sunt conscii, plus audere. Erit
 fortasse qui dicat, tolerabile in Cæsare, quod in alio quo-
 liber non fuisset. erit ex diverso qui hoc favorabiliter potius,
 quam

1. Lege, haud.

2. Forte, insulsum fuit.

3. Lege, permaxime impense.

4. Lege, sua.

5. Lege, indigentia.

6. Lege, qua.

quam civiliter dictum dicat. excellentia enim ¹ ejus & vi-
 ri boni non licentiam debet augere, sed modestiam. His
 tandem horumque similibus ex causis ² tandem latens erupit
 invidia. & primo quidem tentatum ab æmulis Labienum le-¹⁷⁴
 gimus, cujus crebra mentio in superioribus est habita, quem
 tunc Cæsar cisalpinæ Galliæ præfecerat. quod eo spectabat,
 ut eo alienato, Cæsar parte exercitus privaretur. de quo
 Cæsar ipse multa audiens nil credebat, constantiam alie-
 nam sua metiens constantia. cujus factum pro varietate ³ sen-
 tentiam & excusare licet & reprehendere. Nam si Cæsar in-
 juste contra patriam arma vertebat, juste deferri potuit, &
 reipublicæ charitas privatis affectibus anteponi. Alioquin in-
 grati infamia non carebit, qui tam caro duci alium prætu-
 lerit, eique sine causa acerrimus hostis evaserit. Et profe-
 cto si ingratitude fuit, sat digno supplicio punita fuit, ut
 qui sub Cæsare victoriosissimus vir fuisset, sub Pompejo su-
 gacissimus factus sit, mutata cum duce, non fortuna tan-
 tum hominis, sed virtute. quod in eum aliquando Cæsar
 mordaciter exprobrando dixisse traditur. Sane qualiter aut
 quando discesserit ⁴ & seque vocantium hortatibus acquirerit,
 non invenio; nisi quod libro VII Epistolarum Ciceronis ad
 Atticum; eo tempore, quo hæc in republica fiebant, ita
 scriptum est: Labienus discessit à Cæsare. & in alia statim E-
 pistola: Labienum ab eo discessisse propemodum constat. Et post
 pauca de eodem simulque de Cæsare loquens: facinus, in-
 quit, quo jam ⁵ diu nullum civile præclarium: qui ut aliud nihil,
 hoc tamen profecit: dedit illi dolorem: sed etiam ad summam pro-
 fectum aliquid peto. nec longe post: Labienus inquit, vir mea
 sententia magnus Theanum venit: ibi Pompejum consulesque con-
 venit. qui sermo fuerit, & quid actum sit, scribam ad te cum
 certum sciam. Et rursus: Aliquantum nobis animi videtur at-
 tulisse Labienus. Denique de Pompejo agens: Labienum, in-
 quit, secum habet, non dubitantem de imbecillitate Cæsaris co-
 piarum. in quo quidem tam de indubitato judicio longe (ut res
 docuit) fallebatur. Quamvis vero modus transeundi non pe-¹⁷⁵
 nitus ⁵ motus sit, illud plane compertum est, durum per hoc
 ex amico hostem Cæsari quæsitum, sed innoxium: sibi au-
 tem communem fere omnibus transfugis contemptum. si-
 qui-

1. Forte, civis.

2. Delendum tandem.

3. Lege, sententiarum.

4. Lege, atque.

5. Lege, motus.

quidem Cicero ipse qui eum sua sententia magnum ¹ unum dixerat, confestim libro proximo: *In Labieno*, inquit, *parum est dignitatis*. unde à principio arbitrari se ait, illum jam tunc sui transfugii poenitere; quod Pompejum scilicet & consules viresque omnes reipublicæ, urbe deserta, sparsas per Italiam, longeque alium rerum statum quam speraverat invenisset. Commune malum instabile, ac vagarum mentium. Sciunt homines, quæ relinquunt qualia sint. at quæ petunt nesciunt. unde fit, ut sæpe se inveniant minores, & relicta suspirent, & inventa fastidiant. hæc tam multa de Labieno, quia res apud historicos videtur occultior, & curiositas legentium nihil etiam minimum respuit, quod cognitu sit dignum. Et hæc clam per nuntios, illa palam in Senatu dicta contra Cæsarem ac decreta. novæ etiam viæ excogitatæ, quibus ejus potestas, quæ multis formidabilis esse coeperat, tolleretur aut certe minueretur. Siquidem cunctis jam magnificentia, & liberalitate Cæsarea stupefactis, & quid his rebus tantis, & tam late effusis sibi vellet secum tacitis meditantibus, nec loqui aliquid ² audientibus. Marcus Claudius Marcellus consul, cui an amore publico, an privato odio dignitas Cæsaris ac potestas invisa erat; frequenti senatu testatus de salute reipublicæ se acturum, definivit, ut cum bellum in Gallia finitum esset, dimitteretur victor exercitus. & quamquam ante tempus, successor Cæsari mitteretur, qui in pace provinciam gubernaret, ipse vero sine imperio rediret. addidit ne absentis ratio comitiis ³ consularibus haberetur, quod licet communi lege de omnibus ⁴ tantum esset, legi tamen Cæsar exceptus erat. ita ergo sublata erat exceptio. & non contentus consul injuria Cæsaris in personam illata. his quoque ⁵ Cæsar civitate donaverat, adimendam judicavit, ambitiosam concessionem & immodicam asseverans. His turbatus Cæsar, nec immerito, cogitantque quod sæpe ⁶ debere solitus fuit, operosius multoque difficilius principem virum à summo dignitatis gradu ad media dejici, quam à mediis ad extrema: non cedendum, ut Africanus major fecerat, sed obstare statuit invidiæ, & turbare prius omnia, quam exemplo illius, quamvis laudatissimo, invictus ab hostibus vinci à civibus, & in

exilio

1. Forte, *virum*.
2. Lege, *audientibus*.
3. Forte, *cantum*.

4. Adde, *quos*.
5. Lege, *videre*.

exilio mori ¹ vellet. Nondum tamen ad arma prorupit. sed donec jure agendi spes semper fuit, quiescendum statuens, patienter quidem, dicam melius, dissimulanter cuncta sustinuit, & quum nonnisi verbis offenderetur; adhuc verborum quoque defensionem parans; & consulem alterum & animosissimum atque eloquentissimum è collegio tribunorum Cajum Ciceronem, multa sibi ac profusa largitione quæsit. ne quando vel in senatu, vel ad populum deessent suæ causæ defensores. Cum vero jam multi Cæsaris ² nec alii Pompeji formidarent potentiam, sæpe Curio ipse Senatum obtulerat, ut uterque simul ab armis abscederet, atque ad æquam civilitatem pariter remearent. ita demum securam liberamque rempublicam fore; idque non solum pollicitus sed contentiose visus est efficere, certus de Cæsaris voluntate, qui id ipsum à Senatu litteris petiit, ut scilicet aut sibi populi Romani beneficium integrum servaretur, hoc est imperium cum legionibus; aut ceteri saltem duces in ³ ea conditione essent, exercitusque dimitterent. quod eo fidentius postulabat, ut quidam opinabantur: quia se, cum vel ⁴ 177 let, aliquanto facilius veteranorum, quam Pompejum tyronum, exercitum ad obsequia reducturum non ambigeret, tantam cum veteranis amicitiam Cæsar longo usu, tantamque familiaritatem contraxisse videbatur, utque erat affabilis & animorum rapax, sine ulla dubitatione contraxerat. sed neque per se neque per tribunos quod petebat obtinuit, obstantibus fautoribus partis adversæ, qui nullum Pompejo parem pati poterant. ⁵ Indicit in hoc tempus senatusconsultum, prima æquum fronte, vere autem iniquum, ut duæ quidem, una scilicet ex Pompeji, altera ex Cæsaris legionibus ad bellum Parthicum mitterentur. en in verbis æqualitas. ecce autem in rebus iniquitas. siquidem cum Pompejus unam è suis quibus ipse præerat, amicitia jure ⁶ Cæsaris concessisset, illam bello Parthico destinavit verbo non animo, eamque repetiit. eam Cæsar remisit, & è suis misit unam. ita Pompejum nulla, Cæsarem vero duabus legionibus minutum, nemo fuit qui non intelligeret; tulit tamen, quin etiam cum adversariis pacisci voluit, ut transalpina Gallia & Illiricum cum duabus tantum legionibus, & nomen

im-

1. Lege, *velle*.
2. Forte, *nec non*.
3. Forte, *eadem*.

4. Lege, *Indicitur*.
5. Lege, *Cæsari*.

imperii remaneret. Denique eoque submisit excessum animum, ut qui Cæsarem non nosset, suspicari eum posset belli metu ad ista descendere. quo nihil erat ab illius viri moribus ac mente remotius. sed tantum illi studium fuit, vel exercendæ vel simulandæ modestiæ; ut ² quid jus videri potius eligeret, quam publicæ tranquillitatis everfor. At cum obstinatos ad negandum ³ cernere, senatum sibi adversum, & è suis inimicis designatos jam consules audiret; tribunos qui sibi aderant nihil posse, imò quidem propter se ¹⁷⁸periculo atque odio expositos: non amplius differendum ratus, ne aut sui periclitarentur, aut ipse cunctatione vilesceret; dispositis more solito per hiberna legionibus, ultimo transitu ex Galliis in Italiam rediit. quo cum venisset invenit duas illas legiones sub obtentu belli Parthici sibi ereptas, neque ad bellum profectas, in Italiâ detentas; quin & Pompejo assignatas. quod ad evidentem Cæsaris injuriam pertinere non solum ipse vir talis, sed quicumque de populo pendebat. adhuc tamen tacitus processit. Conventibusque peractis ut solebat; Ravennam venit urbem suæ provinciae ab ea parte novissimam: ut nec terminos suos excederet & proximus esset adversariis, ac ⁴ peractis ulcisci, si quid forte sui odio in tribunos inimicus decrevisset. Et hoc quidem belli civilis initium, hæ fuerunt causæ, aliquam & fortasse non parvam iustitiæ faciem habentes, si qua usquam esse potest iusta causa patriam oppugnandi; quamvis ab aliis minus iustæ quidem asserantur: sed odium manifestum testimonii fidem levat. Cnæus Pompejus gener atque hostis Cæsaris, agebat, eum ideo quod non posset opera incepta perficere, neque de se populi expectationem adimplere, turbare omnia voluisse, ne in turbando veritas appareret. fuisse qui timuisse illum dicerent, ne eorum, ⁵ qui primo consulatu contra leges gesserat, rationem reddere gravi suo periculo cogeretur: cum Marcus Cato, iste ultimus, cuius virtus ac gravitas comminationem ejus non minus terribilem quam cuiuscunque consulis faciebat, palam diceret ac juraret, se Cæsaris nomen, mox, ut privatus esse inciperet, inter reos delaturum. publicæ ille iustitiæ studiosus, seu propriæ memor injuriæ. unde jam in vulgus effusum erat, idem

1. Adde, sibi.
2. Lege, quidvis videri.
3. Lege, cerneret.

4. Forte, paratus.
5. Lege, qua.

Cæ.

Cæsari eventurum quod Miloni, ut circumseptus armatis apud iudices seu ex vinculis causam dicat. Et hanc verisimilem belli causam videri posse, una vox ejus facit, de qua suo loco dicam. aliis visum est, eum spatio plurimorum annorum imperio assuefactum, ¹ didicisse privatum modum; & sola ² cupidinandi dominandi in bella civilia consensisse. hæc videtur fuisse Ciceronis opinio, sibi interdum amicissimi, sed in fine hostis. qui in libris Officiorum semper Cæsarem in ore habuisse ait versus illos Euripidis, quos ipse sic in Latinum vertit; *nam si violandum est jus, regnandi gratia violandum est; aliis rebus pietatem colas.* Posui ecce opiniones hominum varias una eademque de re, & hominum idem volentium Cæsarem scilicet infamare. mihi autem sat ne dicam valde rerum talium ³ curiose venire ad manus aliquot Cæsaris ipsius epistolæ. Nota sunt etiam ejus dicta ac responsa quam plurima, in quibus omnibus avidum se pacis ostendit, quibusque fortasse non minus fidei sit habendum quam suspicionibus æmulatorum. illi enim oderant & veritatem ignorabant & mentiri poterant, Cæsar autem etsi mentiri posset, veritatem ignorare non poterat. legi & suorum comitum epistolas, idem pacis studium expressius continentes. Quid refert igitur quid de illo sentiat Pompejus & Cicero, cum perraro quisquam de hoste bene sentiat. illud potius pertinet ad rem audire, qualia de Pompejo suo scribat Cicero, quem tantum dilexit in finem; ut vir, sicut de eo scriptum est, nihil minus quam ad bellem natus, & jam senior, illum in civilia, suo rotiens damnata iudicio, & infelicia bella sequeretur, magis eligeret secum ruere, quam sine illo consistere: quorum partem, quod non omnibus nota ⁴ erant, & notitiæ studio & novitate rerum delectandi gratia, huic parti historiæ inferendam censui. Is ergo epistolarum ad Atticum libro octavo. *Ut enim, inquit, gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori victoria: sic huic moderatori reipublicæ beata civium vita proposita est, ut opibus* ⁵ *copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit. hujus enim operis maximi inter homines atque optimi illum esse* ⁶ *perfectorem volo. hoc* ⁷ *C. N. noster, cum antea nunquam, tamen in hac*

X x x

causa

1. Lege, didicisse.
2. Lege, cupidine.
3. Lege, curiose.
4. Lege, erant.

5. Adde, firma.
6. Lege, effectorem.
7. Id est, Cnæus.

causa minime cogitavit. dominatio quaesita ab utroque est. non illud actum, beata & honesta civitas ut esset. nec vero ille urbem reliquit, quod eam tueri non posset, nec Italiam quod ea pelleretur, sed hoc à primo cogitavit, omnes terras, omnia maria movere; reges barbaros incitare, gentes ¹ in Italiam armatas adducere, exercitus conficere maximos. Genus illius Sillani regni jam pridem ² appetit, multis qui una sunt cupientibus. An censes nihil inter eos convenire? nullam pacem fieri potuisse? nec hodie potest, sed neutri ³ choreor est ille, ut nos beati simus, uterque regnare vult. haec à te invitatus breviter exposui. voluisti enim ⁴ quid de his malis sentirem ostendere. Quid tu lector ex his verbis judicas? quantoque justiore Pompeji causam ⁵ rerum esse quam Caesaris? Item in ejusdem libri fine: *Qua spe proficiscor*, inquit, *video, conjungoque me cum homine magis ad vastandam Italiam, quam ad vincendum parato.* & sentiens se posse reprehendi, quod talem sequi vellet; ut ostenderet non se hominis virtute, sed erga se merito ⁶ & metu infamiae, ne ingratus scilicet diceretur. Audi quid eadem dicit epistola: *Non me igitur is ducit, sed sermo hominum.* Et rursus in ⁷ cum dixisset: *Mirandum in modum Cneus noster Sillani regni similitudinem concupivit.* addidit: *Cum hoc ne inquis esse vis?* & respondens: *Beneficium*, inquit, *sequor, mihi crede, non causam.* Et alibi de eodem: *Si vincit*, inquit, *Sillano more exemploque ⁸ vincit.* & statim: *Mea autem causa alta est,* ⁹ *qui beneficio ¹⁰ victus ingratus esse non possum.* Multa ¹¹ sicut id genus in illius epistolis ab homine non solum doctissimo sed amicissimo, in Pompejum dicta, ut scilicet undique fides constet. Sed ego haec pauca & ad rem de qua agitur spectantia & è locis secretioribus ¹² erupta libenter apposui, ut utriusque partis merita non usque adeo ut putantur imparia, & utrumque sicut dictum est, regnare voluisse magno ac fide digno teste constaret. Ad historiae seriem revertor. Dum Ravennae ergo substitisset Caesar, ne provinciae suae terminos transgrediendo aperte agere contra Rempublicam videretur, audiens tribunos, qui pro eo erant, contemptui habitos,

1. Adde, *feras.*
2. Forte, *appetit.*
3. *Exoritur*: id est, *intentio.*
4. Adde, *me.*
5. Lege, *veris.*
6. Videtur deesse *moveri*, vel *du-*

7. Lege, *vincet.*
8. Lege, *vincitur.*
9. Forte, *sunt.*
10. Lege, *crucia-*

ditos, & vel vi urbe depulso, vel sua sponte digressos; Romae omnes unanimiter contra se sentire, omnia sui odio divina atque humana misceri ac perverti; se quoque per patientiam contemptum iri cogitans; neque jam amplius ferendum, dissimulandumque aliquid existimans: evocatis legionibus ubicumque ¹ esset, praemissisque clam, quae tunc aderant, cohortibus; ne quam novi motus opinionem turbido habitu praeberet, die illa & convivio & spectaculis ² otiosis interfuit. sero autem clandestino egressu secretum iter paucis comitatus arripuit. in quo cum tota nocte deerasset vix ad auroram viae ducem casus obtulit. quo praevio, ad rectum iter perplexo ac difficili calle reversus, inventisque cohortibus, quas praemisera, ad Rubiconem venit, amnem exiguum, sed magnarum tunc limitum regionum, ubi parumper cogitabundus substitit, secum tacitus examinans quantum opus aggredere. tandem versus ad comites: *Adhuc inquit caepi abstinere, ac reverti licet. at si rivum hunc transgredimur, ferro gerenda nobis erunt omnia.* Ibi haerens dubiusque animi; hujusmodi visione firmatus est: Quidam sibi & statura & specie corporis supra humanum modum su- ¹⁸² bito visus est, qui amnis ad ripam sedens, pastorica modulabatur arundine ad quem ut animal non visum cum & pastores locorum & quidam quoque militum concurrissent, ille subito unius è manu tubicinum arrepta tuba, vehementi flatu increpuit, ³ gurgentemque pertransiit. motus Caesar spectaculo: ⁴ *Eat ergo ait, quo deorum prodigia atque hostium vocat iniquitas, ut caepa res est.* Haec dicens transiit ac traduxit exercitum, Ariminumque urbem proximam ⁵ longe pace tranquillam attigit. & patentibus portis introgressus: tribunis plebis, qui propter ejus odium pulsi sibi obviam veniebant, astantibus, concionem habuit ad exercitum. lapis me puero ostentabatur, fori medio, ubi Caesar concionatus ferebatur. fuit autem concio efficacissima. scissa ferunt veste, verisque seu ⁶ victis cum lachrymis, ad suam dignitatem contra invidiam hostium conservandam fidem militum implorantis, & ingentia promittentis. Caesarem Arimini agentem, Lucius Caesar adolescens adiit, qui patrem habebat Caesaris legatum. is explicitis pro quibus advenisset,

X x x 2

com-

1. Lege, *essent.*
2. Lege, *otiosus.*
3. Lege, *gurgitemque.*

4. Lege, *Eatur ergo.*
5. Lege, *longa.*
6. Lege, *scissa.*

commissa sibi à Pompejo quædam ait ad Cæsarem, jure illius quæ inter eos esset amicitia. Ea vero hujuscemodi fuerat: Excusare se Pompejum Cæsari, & poscere ne ea que pro republica studio atque amore gesserit, ad injuriam suam trahat. charum enim esse sibi Cæsarem, sed rempublicam rebus omnibus chariorem & esse & semper fuisse, similiter & Cæsari caram esse debere ut privatas suas inimicitias reipublicæ remittat. neque tam graviter irascatur, ut dum hostibus vult nocere & patri noceat immerite. idque ita facere ad suum decus eximium pertinere. Ad ea Cæsaris responsio paulo longior fuit. Commemoravit injurias pro multis in rempublicam meritis sibi illatas, paratum se tamen omnia reipublicæ condonare. ita tamen ut discedant omnes ab armis, & ad civilitatem solitam revertantur. dilectus enim per Italiam ferventes & retentas sub prætextu belli Parthici legiones, & civitatem esse armatam, quid nisi ad suam perniciem spectare? Prosciscatur ergo Pompejus in provinciam suam, & dimittitur exercitus, omnes per Italiam arma deponant, cessent motus & metus publici, sit togata civitas non armata: se quoque æquissimo animo quieturum, injuriasque omnes & contumelias oblaturum. Ad hæc tamen sancienda & jurejurando confirmanda, petiit ut Pompejus propius accederet vel se accedere pateretur: sperare enim se colloquio & conspectu mutuo omnes controversias finiendas. Ad hæc responsio in scriptis & redita ut Cæsar quamprimum in Galliam revertatur, exercitumque dimittat. quo facto iturum in Hispaniam Pompejum. alioquin nihil de dilectibus omni-furos consules Pompejumque. Iniqua responsio visa est Cæsari, quod se facere juberet; cum ipse nihil nisi promittere se facturum vellet, nec diem promissis apponeret, neque colloquio tempus daret, nec promitteret accessum, nec permitteret. hinc & paucis desperatio & belli præludium. M. Antonius cum quinque cohortibus Auximum præmissus. Erat Auximii civitas ad custodiam Actius Varus, quem decuriones Auximiani summo adeunt consensu. dicunt notum sibi Cæsaris adventum. neque vero proposuit sui esse suorumque civium, neque Romanum consonum videri, imperatorem populi Romani, talem virum sic de imperio meritum, tot victoris insignem, manibus urbis amicæ arceri; orant ut fame, ut suo suorumque

1. Forte, patria.
2. Lege, dominatur.
3. Lege, redita.
4. Lege, passus.

5. Lege, civitatis.
6. Cæsari, Attius.
7. Consonum videtur delendum est.
8. Lege, fama.

rumque discrimini dum tempus est consulat. his permotus Varus & perniciem timens, fugam arripit; & insequentibus Cæsaris militibus proelio decernere coactus ac desertus à suis, solus abit, & quibusque eorum domum, aliis ad Cæsarem, se conferentibus. quos ipse collaudatos benigne suscepit, & L. Puppium centurionem partis adversæ ad se adductum illico relaxari ac dimitti jubet. Auximum ingressus civibus gratias agit, atque illorum erga eum charitatis haud immemorem se futurum spondet. Quibus Romæ cognitis, tantum pavor omnium mentes invasit, ut urbe fere omnes excederent; ipsique consules, atque ipse Pompejus, actum suis de rebus opinantes, & ex unius opidi eventu omnia metientes; mirum valde, unde in tam parvis animis tam magna superbia, ut ejus viri meritos honores ac gloriam tam pertinaciter detractarent, cujus nec conspectum certe ne viciniam pati possent, & patriam, & talem patriam, solum ad illius nomen universali animorum consternatione desererent. sed urgebat hinc invidia; inde autem terrebat fama viri, quæ eousque creverat, ut clementissimus omnium, præ omnibus atque ab omnibus timeretur. His ad Auximum gestis: Picenum omne, cujus olim Esculum, hodie Ancon est caput, nullo usquam contradicente pervagatur. Sed cunctis sibi urbibus atque opidis obviam mittentibus; Cingulo quoque, quod opidum suo sumptu Labienus extruxerat, legati, auctoris immemores, Cæsarem adeuntes, se imperata facturos obtulerunt, atque imperanti milites alacriter paruerunt. diffuso metu simul & fama virtutis, & vulgato horum de quibus diximus exitu; cæteræ omnes sequebantur undique deditiones. & si quis præfectorum contradiceret capiebatur aut pellebatur. Ita pulsus ex Etruria Libo, Thermus ex Umbria, Estulo Lentulus, captus Cneus Magius & præfecti ambo. & cum Magius ad Cæsarem ductus esset, ac fortasse supplicium formidaret, Cæsar eum placido animo dimisit. Et vade, inquit, ad Pompejum, eique meis verbis nuntia: quoniam ad hunc diem non fuerit nobis oportunitas colloquendi, atque ego Brundisium, quo visse illum audio, profecturus sum; credo, ut colloquamur expediens publicæ salutis, cujus curam gerere maxime nostrum est. Non est autem par effectus per nuntios

Xxx 3

de

2. Forte, aliquibus usque.
3. Lege, tantus.

3. Forte, nec viciniam.
4. Forte, præfectus saluum.

de longinquo, atque inter praesentes ista tractari, quod conspecti vultus & vocis ad movendos animos multum possint. Occupato sine ictu gladii Piceno, Corfinium progreditur opidum Pelignorum. xii passuum distans à Sulmone. quod idcirco dixerim, quod vulgares quidam opidum putant esse¹ Tustorum. ibi contentiois plusculum fuit. pendente tamen obfisione, Lentulus Spinter muris egressus, & finem metuens ad Caesarem venit, sibi atque intrinsicis veniam petens, ad quem Caesaris responsio fuit: *Non se ut cuiquam malefaceret venisse, sed ut se ab inimicorum malis atque injuriis tueretur, ac tribunos plebis sui odio in exilium actos, in suam reponeret dignitatem, denique ut seipsum ac populum Romanum servitio & paucorum tyrannide conculcatum, antiquae redderet libertati.* opido tunc praerat L. Domitius vir magni animi, sed exiguae fortunae, & bello promptus, sed infaustus. is defensionem parans, sed ab opidanis ad deditiorem coactus, cum mori mallet, à suo medico venenum poposcit, quod ille nec dare volens nec negare ausus, ut qui domini mores nosset, poculum somniferum pro veneno obtulit. quo ille hausto, gravi sopore resolutus conquievit. experrectus postmodum & delusum intelligens se, vixque à suo² manus abstinens, cum multis nobilibus qui secum sentiebant, victus ad Caesarem est perductus, mori appetens, & perosus vitam. quem Caesar illico solvi iussit; neve quis eorum à militibus re vel verbis offenderetur inhibuit. questus perbrevis quod pro suis ingentibus & in illos & in rempublicam³ & referre meritis sibi debitam gratiam neglexissent, & injurias & contumelias indebitas retulissent: cunctos dimisit incolumes, quin & pecuniae pondus ingens Domitii depositum, & ab opidanis sibi oblatum; quamvis & pecunia publica esset, & in stipendium numerata, Domitio restituit, ne sanguinis, quam pecuniae abstinentior videretur. nihil postremo ex ea victoria vel praedae cuiuspiam vel ultionis accepit, nisi quod Domitii milites sacramento adegit, non invitos ut arbitror, sed eo libentius jurantes, quo felicius est sub sequaci, quam sub fugaci duce⁴ militari, vulgaris sane quae ad Corfinium acta erant, multum merus omnibus demptum, multumque spei additum, cognoscentibus Caesarem nihil bello nisi victoriam

1. Adde, millia.
2. Lege, Tustorum.
3. Credo deesse, medico.

4. Lege, meritis referre.
5. Lege, militare.

petere. unde ut diximus & Tustorum populi & omnis Umbria, pulsus inde praesidiis ad Caesarem transiere. atque ita rebus suo more velociter gestis ac prospere, cum jam secum Gallia omnis cisalpina sentiret, magnas partes Italiae primo occupavit adventu. Sed cum spes caeteris omnibus, soli Pompejo atque Senatui additus timor, qui in Domitio multum momenti reposuerant, & saepe eum per literas evocatum expectabant: Itaque confestim Pompejus Luceria digressus, ubi belli sedem statuisse videbatur, Brundisium petiit, ut Italiae litore in extremo promptior esset ad transitum. ita enim animo decreverat, relicta Italia, transmari-na tentare: sive id metu solo pellente, sive intentione illa, quam paulo ante ex epistola Ciceronis elicui atque exposui. Caesar autem semper propinquus atque contiguus hostibus esse festinans, non nisi septem dierum mora Corfinium exacta, eo ipso duce quo Domitium² captivos dimiserat, motis castris in Apuliam perrexit. Operae pretium nisi fallor fuerit, quid de his³ quomodo memoravimus, & ipse Caesar & alii senserint. cum enim clementiae ejus, quam Domitio acerrimo hosti, & qui tumultu in illo reipublicae successor sibi destinatus, & ad consulatum aspirans sicut dixi¹⁸⁷ mus sibi minabatur, exhibuerat, fama ut ad hostes, sic ad amicos etiam pervenisset; duoque sibi familiarissimi, Cornelius Balbus atque Oppius, factum ejus per literas vehementer laudassent, responsionis Caesaris extat epistola, quae mihi nunc, & propter scribentis auctoritatem, & propter ipsius epistolae gravitatem ac brevitatem, digna his inferi visa est, ea vero est hujus modi: *Caesar Oppio Cornelioque salutem. Gaudeo mehercule vos significare literis quam valde probetis ea quae apud Corfinium sunt gesta. consilio vestro utar libenter. & hoc libentius quod mea sponte facere constitueram, ut quam lenissimum me praerberem, & Pompejum darem operam ut reconciliarem. tentemus hoc modo, si possumus, omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria uti. quum reliqui crudelitate odium effugere non poterunt, neque victoriam diutius tenere, praeter unum L. Sillam, quem imitaturus non sum. haec nova & ratio vincendi, ut misericordia & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri posset, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa*

1. Lege, Tustorum.
2. Videtur legendum, captivosque
3. Lege, quae modo.

4. Adde, sit.

reperiri possunt. de his rebus rogo vos ut cogitationem suscipiatis.
 1 N. magni Pompeji præfectum deprehendi, scilicet meo instituto
 usus sum; & eum statim missum feci. jam duo præfecti 2 par-
 tium Pompeji in meam potestatem pervenerunt, & à me missi
 sunt. 3 sed volent grati esse debebunt Pompejum hortari, ut ma-
 lit mihi esse amicus, quam iis, qui illi & mihi semper fuerunt in-
 micissimi, quorum artificus effectum est, ut respublica in hunc sta-
 tum perveniret. Eidem cum de hoc scripisset factumque lau-
 dasset Cicero, qui se 4 ad medium, 5 inter magna licet a-
 nimum fluctuatione, & multa consiliorum varietate, tene-
 rat, rescriptit his verbis: Cæsar imperator Ciceroni imperatori
 salutem dicit. Recte auguraris de me, bene enim tibi cognitus sum,
 188 nihil à me abesse longius crudelitate. atque ego cum ex ipsa re ma-
 gnæ capio voluptatem, tum meum factum probari abs te trium-
 pho & gaudeo. neque illud me movet, quod hi qui à me dimissi
 6 discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent. nihil enim
 malo, quam & me mei similem esse & illos sui. Quo dicto vix
 aliquid unquam dici gloriosius ac magnificentius audivi, &
 hæc quidem extra, sed non ut arbitror contra seriem histo-
 riæ, pro delectatione lectoris interposui. Ad rem redeo.
 Cum Cæsar Apuliam attigisset; mox Brundisium adiit.
 Pompejumque jam prægressum valida obsidione circumdedit.
 de quo iisdem quibus supra scribit, nam & hæc animi ejus
 index epistola videtur. Cæsar Oppio Cornelioque salutem. Ad vii
 Idus Martias Brundisium veni. ad murum castra posui. Pompe-
 jus est Brundisii. misit ad me 7 N. Magium de pace. quæ visa
 sunt respondi. hæc vos statim scire volui, cum in spem venero de
 compositione aliquid me conficere, statim vos certiores faciam. &
 quoniam propter navium penuriam mari eum obsidere non
 poterat; timens id quod omnes cupiunt hostes, fugam: fa-
 mosissimum maximumque illum portum faxorum molibus in-
 jectis obstruere nisus est. opus non tantum homini sed natu-
 ræ improbum atque inextricabile, quod ipse cognoscens,
 uni ex amicis Q. Pedio scribit his verbis: Pompejus se opido
 tenet. nos ad portus castra habemus. conamur opus magnum; &
 multorum dierum propter altitudinem maris. sed tamen nihil est
 quod potius faciamus. ab utroque portus cornu moles jacimus; ut
 aut

1. Lege, Cn. Magium.

2. Adde, favorem.

3. Forte, si.

4. Forte, adhuc.

5. Lege, in magna.

6. Adde, sumi.

7. Lege, Cn.

aut illum quamprimum trajicere quod habet Brundisii copiarum
 cogamus, aut exitu prohibeamus. Cum vero exitu prohibere,
 imo natura ipsum 1 prohibente non posset, catenis eos por-
 tus præclusit. sed neque sic detinere valuit Pompejum quin
 mari Adriatico Durachium navigaret. Cæsar hoste digresso,
 cum sequi illum non posset, Brundisium ingressus concionem
 habuit, qua justitiam 2 carne suæ, injuriæque hostium o-
 mnibus aperiret. quo facto cum sua illis in locis inutilis mo-
 ra esset, ne quid sibi otiosum tempus 3 afflueret, urbem Ro-
 mam versus iter arripuit, toto belli Gallici decennio non vi-
 sam. cujus adventus fama cognita quantus Romæ terror fue-
 rit haud facile dictum est, multo quidem major quam neces-
 se esset. Iratus quidem multis erat, & fortasse non imme-
 rito, sed iracundiores extimabant. non enim naturaliter,
 neque nisi magnis ex causis ad iracundiam pronus fuit. Ve-
 nit ergo Romam, senatumque habuit ex iis principibus qui
 domi subsisterant. ibi perpetuam dictaturam ipse sibi sua au-
 thoritate arripuit: unde Cæsar dictatoris nomen. multa
 quoque constituit, in quibus pro lege voluntas fuit. Illud in-
 ter cuncta memorabile. nam ærarium populi Romani quod
 tot victoriæ, tot secula compleverant, uno die exhaustum in-
 terque alia, ut scriptum, pronlit 4 ex eo latorum aurelio-
 rum xxvi. non thesaurizandi cupiditate sed largiendi. nam
 ut aliter ait, nemo liberalius victoria usus est. nihil sibi re-
 tinuit præter dispensandi potestatem. Compositis rebus ur-
 banis ut visum est animum ad externa convertit, atque in-
 primis Ciliam ac Sardiniam duo illa horrea populi Ro-
 mani per legatos administrare disposuit, de Gallia nihil sol-
 licitus, quam in summa pace reliquerat. solam respexit Hi-
 spaniam cogitantemque cumprimis classis opportunitas afflu-
 xisset, vestigiis Pompejum assequi: ne quid à tergo formi-
 dabile linqueret, decrevit ad Occidentem proficisci, ubi
 Pompeji copiarum ingentes erant, quarum præsidio ille terra-
 rum tractus tenebatur, sub legatis tribus, M. Petrejo. L.
 Afranio. & M. Varrone. de quibus tam contemptim sentie-
 bat ut, moturus inter suos diceret; Vado ad exercitum sine du-
 ce, mox revertar ad ducem sine exercitu. eo vero pergenti,
 Massilia foederata civitas, & ab ipso principio Romanis a-

Xxx 5 mi-

1. Lege, prohibere.

2. Forte, causa.

3. Lege, efflueret.

4. Lege, laterum aureorum nimirum xxvi millia. vid. Plin. xxxiii, 3.

micissima; non sui odio, sed ingenti studio R. P. portas clausit. quam ille cum obsidione cinxisset, Decimo Bruto cum parte copiarum oppugnandam linquit. ipse coeptum iter peragens, ad Hispanias venit. ibi à Petrejo & Afranio qui primi occurrerant, bellum incipiens: cum nullo temporum discrimine æque die ac nocte hostes aggrediretur, consilium ducum fuit, ne nocturnis horis aliquando pugnarent, quod tunc pavor ad ignaviam impellat; nec sit, qui submotis testibus concitatos revocet atque contineat; luce pudorem ostendere, & ducum imperio, & potentia tribunorum atque centurionum frænari, & ad virtutem & ad fidem retrahi, ut contra metum mortemque consisterent. Caterum fato res bellicas volvente, ad Ilerdam compulsi hostes. Cæsar vero maximis imbribus, & diluvio aquarum, ingenti quidem rei frumentariæ inopia circumventus; perseveravit tamen in incepro, & omnes difficultates sola & solita virtute superavit, donec tandem abeuntes ¹ sceleri atque arido in monte deprehenso obsedit, atque ita circumdedit, ut nullus ad fugam exitus pateret; qua desperatione pulsus, cum fame & siti ultima premerentur, sæpe erumpere & mori voluerunt. Quibus Cæsar contra suum morem pugnae copiam non fecit, sed intra munitiones seque suosque continuit. cujus facti certa erat ratio. sperabat enim eos ad extrema perductos sine proelio vinci posse. cur igitur aut suos optime de se meritis sibi charissimos periculis atque vulneribus exponeret, sine quibus, ut secunda sint proelia, victoria vix contigit, & fortunæ committeret, quod expectatione quamquam serius, tutius tamen posset, cum sit ducis officium non minus consilio quam ferro ad victoriam aspirare. ex diverso autem cur ² non eos vincere mallet quam occidere, qui licet essent adversarii, cives erant. hoc ducis optimi consilium assueti cædibus milites non laudabant, sed invicem murmurabant, quod dux cum posset vincere recusaret, se quoque ducis imperio in proelium non ituros. Ille autem quem non facile res moverent, verbis immotus, in sententia persistebat, victoriam incruentam sperans. nec fefellit opinio. unum hoc ³ inter mores accidit memoratu dignum & ⁴ exiguum Cæsareæ ⁴ levitatis indicium. dum enim inter partes deditio

tra-

1. Lege, Ilerda, atque arduo.
2. Lege, inter moras.

3. Lege, eximium.
4. Lege, lenitatis.

tractaretur, atque hac fiducia milites hinc illinc ¹ atque colloquerentur, & paulatim ² in castris discurre-
rent, positoque ad tempus civili odio sine suspitione atque ullo metu simul ut in pace agerent; Afranius atque Petre-
jus repentina ac pessima mutatione propositi, omnes Cæsaris milites intra vallum suum deprehenso inermes scilicet & incautos occiderunt. Quo audito Cæsar, sævitiam noluit imitari, sed illorum milites suis in castris inventos, ut ducum perfidiæ inscios & ³ expertos dimisit incolumes. Tandem vero duces impii rerum inopes omnium, & inprimis viris atque equis ⁴ jam dierum jejuniis affectis, colloquium petiere. hoc addito, ut si Cæsari placeret, secum submotis militibus loquerentur. negavit hoc Cæsar, & si loqui vellent cunctis audientibus loqui iussit. dato obside filio Afranii in locum à Cæsare assignatum veniunt, & coram duobus exercitibus verba fecit Afranius humilia admodum ac demissa. Sæ inquit ab alio victus essem, non mihi ad arcessendam mortem, aut manus aut animus defuisset. sed cogitans te dignum cui ⁴ vigilatam debeam, ad clementiæ tuæ potius quam mortis auxilium confugio. nec nobis Cæsar nec militibus his irasci debeas, quod ⁵ erga imperatorem nostrum Pompejum quoad licuit obsequiosi fuimus & constantes. neque enim tui odio, sed servandæ fidei studio id egimus. sed jam fidei satis ac supplicii est. & fides & patientia victa est. multa gravia & animis & corporibus passi sumus, & pati amplius non valentes vidique & supplices oramus ne ad ultima progrediare supplicia. Quæ cum ille dixisset, Cæsar semper pronus ad veniam: Nulli inquit ex omnibus quos bellum armavit, minorem quam vos habent aut commiserationis materiam aut querelæ. ceteri enim omnes ad hunc diem cum pugnare meliori conditione licuisset, sese prælio congressuque volentes ⁵ abstinere, ne fuso sanguine civium iter pacis obstrueretur. soli vos ultro mihi armati occurristis, meas, si contra sors esset, victorias moraturi. sed evenit vobis quod quibusdam pertinacibus ac superbis, ut ad illud quod insolenter recusaverint, mox humiliter revertantur. vobis ergo libenter ⁶ venientes veniam dedissem: renuistis veniam & parastis bellum. sed & nunc petentibus veniam do. supplicium remitto. ite igitur in pace. sed exercitus dimitte: non ut mei sint, sed ne contra me. Nihil lætius milites audire potuit.

1. Videtur delendum, atque.
2. Lege, in castra.
3. Lege, experti.

4. Forte, vitam.
5. Lege, abstinere.
6. Forte, veniunt.

tuisent, quod voce gestuque indicabant, nempe qui poenam
timuerant, gratissimam atque optatissimam missionem sibi
obtigisse lætabantur. Cum igitur de tempore ac de loco
1 iussionis agi coeptum esset, milites Pompejani omnes ma-
nibus ac clamoribus obtestari coeperunt, ut ibidem statim-
que dimitterentur. nempe si dilata res esset, promissionibus
nihil actum iri. jure 2 periculum & insaufum bellum ode-
rant. omne in eo mali genus experti pacem optabant & quie-
tem, quæ tunc plane cognoscitur dum perditur, finis fuit ut
qui in Hispania possessiones aut domicilium haberent, sta-
tim; reliqui omnes ad Varum amnem Italiæ in ingressu di-
193 mitterentur. Cæsar ex liberalitate insita ex illo 3 usque ad
Varum frumentum eis pollicetur. addit insuper, ut quis-
quis eo 4 bellum aliquid amisset, quod penes milites suos
esset, ei restitueretur; militibus extimatione facta pretium
rerum ipsarum de sua pecunia restituit. his victis & in dedi-
tionem acceptis, sic citeriore Hispania in potestatem reda-
cta; ulterior nullo negotio consecuta est, quæ sub Marco
Varrone tenebatur. ille comitum secutus exemplum, cessit
ultra; nec distulit commissa 5 si provincia Gades, & usque
Oceanum fortunam Cæsaris sequi, & submissa cervice ju-
gum pati. Sic compositis rebus cum 6 victoria & mansue-
rudinis insigni laude, ex Hispania discessum, reditumque
Romam est. Massilia interim è legato Cæsaris, æquoreo vi-
cta certamine, & ut quidam asserunt everfa, sive ut alii,
idque est verius, capta per deditionem ac direpta, nulla
suarum rerum civibus relicta, præter inopem, sed chario-
rem cunctis opibus libertatem. & 7 seditionem militum ter-
ribili, quæ ut quidam volunt Placentiæ 8 certæ itinere me-
dio exarserat, mira & vix credibili tunc inermis ducis vir-
tute compressa. Dum sic Cæsari obsequitur fortuna, & ut
sic dixerim adulatur, quasi eum timeat & negare potenti ni-
hil audeat: aliquid tamen adversus abeuntem ut Flori ver-
bo utar ausa est; forte ut immixtis adversitatibus, prosperitates
ejus efficeret cariores. Siquidem præmissi Antonius, & P.
Dolabella ad mare Adriaticum occupandum, ab Octavio
Libone legato Pompeji 9 in præpollentis pelago circumveg-
tus

1. Forte, missionis.

2. Lege, periculosam.

3. Adde, die.

4. Lege, bello.

5. Forte, siti.

6. Lege, victoria.

7. Lege, seditio militum terribili.

8. Lege, Placentia, certe.

9. Aliquid deest.

tus Antonius, ad deditionem fame compulsus est. ubi illud
memorandum facinus evenit: quod cum ad ejus auxilium a-
liquot naves missæ ab Asilo altero legato Cæsaris venissent, 194
& arte 1 Celitum qui Pompejana classe navigabant, funi-
bus illaqueatæ essent, reliquis adjuvante astu maris evaden-
tibus, una sola, Opiturnis navitis acta, exitum non inve-
nit, sed circumfusi totius hostium exercitus usque ad vespe-
ram impetum, atque omne missilium genus invicta virtute
pertulit. Cumque nec fuga pateret, nec ullus se superior rei
finis ostenderet, suadente per noctem tribuno militum Vul-
teio, ne in potestatem hostium venirent; mane proximo vi-
toribus ipsis spectaculo attonitis, sese omnes vulneribus mu-
tuis peremerunt. Et Dolobella in eodem æquore classem per-
didit, & Curio 2 R. pleb. audacissimus vir, cum missus à
Cæsare in Africam venisset, primoque adventu Varum, qui
pro Pompejo illi 3 erat provinciæ, victum proelio effugas-
set, adolescentia atque animi magnitudine insita, nunc vero
victoria ac fiducia elatus & incaurus, à Juba rege oppressus
exercitum amisit. cumque fugere posset, mori maluit sponte
4 sua quos ad mortem secutus.

Hactenus quasi quibusdam præludiis gerebatur bellum:
crebræ hinc victoriæ, illinc fugæ atque deditiones, proelia
autem rara. sed jam tandem tantorum 5 collisionum mo-
tum differre amplius fortuna non poterat. Jam Pompejus
Epirum occupaverat, idoneam bello sedem ratus, eo Cæ-
sar insequendum hostem statuit. & quamvis adhuc inops na-
vium, quamvis adversa hyeme, tantus erat ardor animi,
tanta 6 cupidinis bellandi, per medias pelagi procellas, bel-
li tumultuaria classe transfretavit, neque vero prosperis ne-
que adversis sic vel inflari potuit vel irasci, ut à proposito
pacis animum diverteret; quin bellando pacem cogitaret,
eamque omni quo posset studio procuraret. quod curiosus
propter illos dico, qui ignari rerum opinione quadam, ne- 195
scio, ne ipsi quidem sciunt unde orta, Cæsarem belli, Pom-
pejum pacis amicum sibi pertinaciter fixerunt. Erat inter
præfectos Pompeji 8 L. Bibulus Rufus bis dimissus, semel
ad Corfinium inter illos nobiles de quibus diximus, & rur-
sus

1. Lege, Celicum, qui in.

2. Forte, tribunus plebis.

3. Forte, præerat.

4. Forte, suos usque.

5. Lege, collisionem.

6. Lege, cupido.

7. Forte, ad bellum.

8. Lege, L. Vibullius.

sus in Hispania. hunc quod & sibi beneficio obstrictus & Pompejo carus esset, pacis idoneum sequestrum ratus, cum his mandatis ad Pompejum misit: *Satis jam malorum reipublicæ 1 bellum inveltum. indeque sufficere posse ad providentiam futuri, ne plura nunc etiam invehantur. decere utrumque perniciam omissa ab armis abscedere, neque fortunam sæpius experi-ri, si rempublicam, si seipsos ament. unum illud tractatibus pacis idoneum tempus arripiant, dum scilicet partium status anceps, æquis prope lanceibus 2 pandet. ubi præponderare cæpit pars altera, eum qui superior evaserit, æquis conditionibus non statutum, nam quis in prosperitate uti soleat æquitate? & quum de conditionibus pacis ambigeretur, eas à senatu & populo Romano peti oportere. 3 Si enim ex ipsis civilem animum & reipublicæ majestatem pristinam restitutam esse, visum iri. Interim principium pacis esse, si uterque confestim in concione juraverit, se eodem ipso triduo exercitum dimissurum. & hæc ut bona fide agi Pompejus noverit, se priorem omnes copias dimittere paratum. quod cum fecerit uterque, necessario senatus ac populi iudicio standum fore.* Hæc cum Vibulo ad 4 Corciicam, ubi eum forte comperat, cum egisset, & Vibulus ad Pompejum ivit. & Cæsar tractatore pacis præmissis, paratus ad bellum è vestigio subsecutus postis ad Oricum castris contra hostem constitit. magnus in exercitu Pompeji inopino Cæsaris adventu tumultus exarserat, quo compresso, ubi primum animi conquiev-ere, Vibulus adhibitis aliquot ex iis, quos Pompejo caros 196 fidosque cognoverat, de mandatis Cæsar's loqui cœpit. vix-que dum incipientem Pompejus interruptit exclamans. *Et quid inquit mihi vel vita vel civitas profutura est, quam beneficio Cæsar's affecutus videar? cujus contrarium videri s nequit, nisi bello peracto in Italiam, unde discesserim, sim reversus.* Responsum hoc Cæsar, per eos ipsos qui audierant illud, notum fuit. potuisset mediocris etiam vir fortissime subrasci, indignari, omnem pacis omittre mentionem. Ipse vero non destitit, sed aliud iter pacis ingressus retentare voluit, an quod secreto non potuerat palam posset. Erat inter castraducum annis unus exiguus 6 Tapsus nomine; ibi milites 7 ereptis inter se quotidiana colloquia ferere soliti erant, si-

1. Lege, bello.

2. Lege, pendet.

3. Forte, Sic enim ipsis civilem.

4. Forte, Corciicam, ubi forte enim

repererat.

5. Forte, nequeat.

6. Lege, Tapsus.

7. Forte, crebro.

ne ullo telorum periculo: 1 quum inter partes convenisset colloquendi credo desiderio tantisper iras cohibente. illic Cæsar P. Vatinius ex legatis suis ire jubet, & quæcumque magis extimaret ad pacem motura animos, cum civibus eisdemque hostibus agere, & sæpe alta voce quærere, liceretne civibus, quod fugitivis interdum ac prædonibus licuisset, legatos de pace mittere, ne cives inter se funesto Marte concurrerent, & suorum manibus Romanum everterent imperium. multa quoque humilia verba, & quæ, ut dixi, timentis videri possent nisi à Cæsare dicerentur. Paret ille & ad ripam amnis profectus mandata sui ducis exequitur, & ab utraque partium ingenti silentio auditus est. responsumque ab adverso, quod Aulus Varro die proxima ad colloquium veniret. legati autem tuto & venire possent & quæ vellet loqui. Vatinius quoque dies eadem ad reditum præfixa. qui cum venisset, & ille ad eundem 2 rediisset, turba ingens utrinque convenerat, intentis ut videbatur ad pacem animis dum res ad bonum exitum prona esset. Labienus prodit, & cum Vatinius colloqui cœpit atque contendere, ut qui ingenti odio Cæsarem odisset. tela utrimque missa ser-197 monem dirimere. Vatinius armis milites protexerunt, multi autem vulnerati, nominatim Cornelius Balbus & centuriones militesque alii. hunc effectum inter Pompejanos habuit per Cæsarem tam humiliter pax delata. Labienus vero quasi facinoris compos egregii: *Disinite, inquit, jam de pace agere. pax enim nisi trunco & oblato nobis capite Cæsar's nunquam erit. dictum pessimum & nescio iniqui magis hominis, an amentis. Venerat in Epirum Cæsar, rebus in Italia pro tempore dispositis, propter festinationem quidem sine non expectato, sed relicto ad Brundisium Antonio cum parte exercitus, quam trajecisse nequiverat: ut conquestis scilicet ac resectis navibus, ille eam arrepta oportunitate trajiceret, quod cum cupienti non satis expediretur, tanta erat impatientia expectandi: ad evocandos viva voce, quos sæpe nequidquam literis evocasset, tumidum ventis mare ingredi piscatoria cimba solus intempesta nocte non timuit. sed rejectus ad terram fluctu valido, iter temerarium, non metu, sed necessitate destituit. nota est vox ejus ad exterritum nocturno æquore 3 eoque periculo gubernatorem: Quid tu*

1. Forte, quæ inter partes.

2. Adde, locum.

3. Forte, atque,

metuis, *Cesarem vehis*. consecuto cum omnibus copiis paucis diebus Antonio, & ad moris ad hostem castris, indies magis ac magis instabat, nunc aciem explicando, nunc hostes ad proelium irritando, nunc Durachium oppugnando. & perosus moras, & celeritatis avidissimus; cupiensque vehementer, ut quicumque futurus esset belli exitus, statim esset. omnia frustra. nam & Durachium inexpugnabile, & Pompejus immutabilis, ut qui contrario consilio niteretur: superans dilatione victoriam, per inopiam rei frumentariae, quæ valde Cæsareum premebat exercitum, neque diutius tolerari posse videbatur. insuper & quod simillimum verum erat, ut virtus animosissimi ducis, tardio atque expectatione
 198 senesceret, impetusque lentesceret. hac spe pugnam recusabat, neque * Romanis partes credere volebat. sic cum illi cunctatio, huic celeritas grata erat, quæ quom sibi pertinaciter negabatur, statuit quos non poterat proelio vincere, obsidione cingere; mirum dictum. 2 xvi passuum fossam circumduxit ac vallum, impositisque castellis ac turribus cum paucioribus obsedit plures, si obsideri rite possint dici, quibus maria patent, 3 casses parent, rerumque omnium copia suppetit, quibusve intra ipsum obsidionis ambitum & mutare castra licitum & vagari. Ibi vero crebræ obsessorum eruptiones, & sæpe erumpentibus funestæ. ut cum Cæsar profecturus, P. Sillam castris præfecisset, & ille audisset cohortem unam ab hostibus urgeri, duarum legionum auxilium tulit laborantibus. quarum accursu in fugam Pompejani 4 & si insequi profugos victoribus licuisset, creditum fuit 5 de illo confici bellum potuisse. Sic nescio an vecordia, an fortuna, penitus inclinata res erat, sed 6 illa suorum impetum continuit cecinitque receptui. cujus consilium à scriptoribus excusatum lego. Aliud est enim legati aliud imperatoris officium. 7 Imperatori rei totius exitum spectat & consilio meretur: at legatus solum imperatoris sui iussum aspicit & mandati finibus se continet. Sillæ castrorum custodia commissa erat à Cæsare. custodisse contentus, & suos periculo liberasse, ulterius progredi noluit; in quo ut vincendi spes, sic perpendi periculum inerat; ne omisso suo, offi.

1. Lege, sperans.
2. XV millia. sic Cæsar.
3. Lege, classes.
4. Videtur deesse, versi sunt.

5. Forte, die.
6. Lege, ille.
7. Lege, Imperator enim.

officium sibi ducis arrogaret. Multæ præterea eruptiones alia, & ad Durachium & ad castra usque adeo ut uno die sex in locis pugnaretur, quibus in proelio de Cæsarianis viginti duntaxat, Pompejanorum vero duo milia periere, inter quos multi centuriones & insignes viri. iis congressibus insignis virtus apparuit Volcatii 1 Tulii, qui cum tribus cohortibus Pompejanam legionem pertulit repulitque: nec non & quorundam Germanorum, qui munitionibus erumpentes multis hostium caesis sospites rediere. in castello autem quodam quod Pompejus invaserat, tantus fuit imber sagittarum, ut sine vulnere defensorum nullus evaderet, quin & centuriones quatuor oculis capti essent, & tamen sero diurni laboris ac periculi summam 2 imperationis non tam auribus quam oculis subicere ac repræsentare decrevissent, triginta sagittarum milia numeraverunt. Inter cuncta 3 Cæsi Scævæ centurionis admirabilis virtus fuit, cujus scutum relatum Cæsari perfossam 4 centum viginti foraminibus est inventum. de quo quidem varia est fama. Quidam tradunt Cæsarem viri & de se & de republica ut ajunt ita meriti eximia virtute permotum, qua castellum prope sola servatum esset pecuniariis eum donis ingentibus & magnis honoribus cumulasse, & inter cætera ab 5 oceanis ordinibus ad principium provexisse: cohortem vero totam duplici stipendio & donis militaribus prosecutum. Apud alios Scæva idem, duce absente, cedentibusque comitibus, contra omnem Pompeji exercitum solus stetit, & clypeo cxx telorum ictibus transfixo mirisque & incredibilibus rebus gestis occubuit; jacens quoque victoribus terribilis ac stupendus, qui tot eximias pugnas in Gallia Britanniaque fecerat, contra omnes hostes semper invictus, à civibus suis tandem interfectus est. Felix à scriptoribus 6 dictis si pro libertate omnium fecisset, quod pro domino suo fecit. Sic se rebus habentibus, Cæsar nec prosperitate tumidior, nec adversitate contractior, quotidie in aciem 7 reducebat, & pugnae copiam faciebat. sæpe etiam legiones prope castra hostium subibant, ita ut è vallo telis etiam peri possent. Pompejus contra ne obsessus omnino videretur, famæ potius studio quam belli

Yyy

pro

1. Lege, Tulli.
2. Lege, imperatori.
3. Lege, Cassi Scæva.
4. Apud Cæsarem, ducentis triginta.

5. Octavis, sic Cæsar.
6. Lege, dictus.
7. Ex Cæsari. appone, exercitum, & lege: educat.

pro castris ¹ explicabat: sed ira ut castra novissimi tangerent, utque omnes intra telorum à vallo venientium jactum starent. Nihilominus Cæsar interea quamvis bello intentus; tamen propositi sui memor de pace cogitabat, & totiens frustra tentatam aliis atque aliis viis retentabat. non pro Cæsare cui nil debeo, sed pro veritate loquor: nusquam legi ² homines, cui cum tam prospere bella succederent, tantum studium ³ tamquam continuum pacis esset. Itaque cum audisset Metellum Scipionem Pompeji socerum in Macedoniam Epiro proximam venisse, Clodium quendam è suis ad illum misit. hic per familiaris Scipioni fuerat, & ab illo commendatus Cæsaris in familiaritatem ⁴ pervenisset. hunc igitur ut utriusque carum cum litteris ac mandatis eo dirigit. summa omnium hæc ⁵ erant: se de pace omnia probasse, nilque ad eum diem profecisse. credere autem se, non Pompeji vitio sed nuntiorum accidisse, quod vel nescierint vel timuerint commissa peragere, atque ad tantam rem idoneum tempus eligere. illum vero, & auctoritate apud generum, & potentia tanta esse in republica, & propter hoc exercitui non ⁶ legati sed imperator prædens, ut his fretus, & quid velit alloqui Pompejum possit, & errantem non modo reprehendere sed quodammodo etiam cogere illum possit, ut ⁷ æque paci animum adhibeat. id si fecerit rebus eum fessis, & majus in malum pronis quietem, & imperio & Italiæ pacem, & provinciis allaturam, omnesque illam ⁸ eum acceptam habituros.

20 Cum his Clodius mandatis ad Scipionem proficiscitur. primum quidem ⁹ lætus visus auditusque, postmodum à colloquio seclusus, Favonio quodam mali consilii fautore à patris Scipionem & mundo utilibus tractatibus revocante. sic infecto negotio Clodius ad Cæsarem est reversus. Quotidie interim congressus & proelia, & utrimque cædes atque insignium virorum casus mirabiles, pacisque consilii ¹⁰ male repudiatus locus iræ atque odio datus erat. Fuit unus dies Cæsari nimis adversus, quo eruptio violentissima ab hostibus facta est, fuitque illo die inter alia aquiliferi illius insignis ¹¹ virtutis ac spectata ¹² dies. qui cum lethali vulne-

1. Adde, exercitum vel suos.
2. Lege, homini.
3. Lege, tamque continuum pacis esse.
4. Forte, pervenerat.
5. Lege, erat.
6. Lege, legatus.

7. Lege, aqua.
8. Forte, ei uni.
9. Læte vel libenter, ut ait Cæsar.
10. Forte, male repudiatis locis.
11. Lege, virtus.
12. Forte, fides.

re transfixus morti proximum se sentiret, versus ad comites, porrigensque aquilam quam jam ægre sustentabat: *Hanc ait, & commilitones mei vivens multis annis & multa cura servavi, & nunc moriens eandem Cæsari pari fide restituo. vos autem per communis imperatoris amorem oro atque obtestor, cædere dedecus Cæsareis castris insolutum, ne forte hostium in manus veniat tanti ducis signum; sed mihi à Cæsare olim commissa aquila nunc per manus vestras salva ad Cæsarem revertatur.* hæc dicens corruit, & centumque alii primæ cohortis suæ cum principe ceciderunt, multaque diversis cæde in locis edita Pompejani erumpunt. vicitque Pompejus illa acie, & Imperator appellatus est. Cumque cedentes non sequeretur, negavit eum Cæsar aut vincere, aut victoria uti scire. Labienus vero in suam olim ducem inexpiabili odio accensus, à Pompejo captivos sibi dono dari petiit, quod cum impetrasset, productos omnes in medium & contumeliosissimis verbis increpitos, seu ² incrudelitate insitæ deserviens, seu scelere immani fidem transfugio suo quærens, in conspectu omnium interfecit. hoc eventum tantum spei Pompejanis accreverat, ut non ³ de bello amplius sed de victoria cogitarent, & multa varia decreverant, & quasi nil jam incidere posset adversi, famam victoriæ per terrarum orbem nuntiis ac litteris divulgarent.

Cæsar concione advocata milites consolatus est. hortatus ne deficerent animis. debere eos unum, & idipsum non nimis grave prælium infausum multis felicibus compensare, & fortunæ gratiam habere, quod Romam, quod Italiam, quod Hispaniam utramque sine sanguine quasi divinitus recepissent. non posse præsertim in bello prospera omnia provenire. verum tristia lævis temperanda, adversamque fortunam virtutis ope leniendam. Et hæc quidem ad exercitum. Quosdam vero signiferos quorum culpa clades accepta erat notatos infamia è gradu militiæ sine movit. Exercitum reliquum tantus pudor & tantus dolor invaserat, tantumque desiderium ignominix abolendæ, ut non expectato ³ superiori imperio ultro quisque pro supplicio gravissimos sibi labores assumeret, omniumque animi arderent incredibili quadam cupiditate pugnandi, viam illam expurgandæ infamiæ unicam extimantes: Quin & legati &

Yyy 2

qui

1. Centurionesque alii primæ cohortis præter principem, sic Cæsar.

2. Forte, crudelitati.
3. Lege, superiori.

qui ad consilium vocabantur, oratione imperatoris & pudore tacti, persistendum pugnandumque censerent, & acceptam proelio cladem proelio hostibus refundendum. Solum Cæsar contraria erat in sententia. nam neque ¹ victis tam cito in aciem ² reversuros sat fidebat; & reparandis animis spatium opus esse. neque præterea tam hostem quam frumenti inopiam metuendam eo loci manentibus judicabat. Illico ergo sociorum atque ægrotantium cura congrua suscepta, nocturne impedimentis omnibus præmissis, Appolloniæ profectus est, quadrimestri obsidione derelicta. Hinc in Thessaliam fatis impellentibus commigravit bellum. eo Cæsarem prægressum paucis post diebus Pompejus assequitur. statimque in ³ concionem suis pro re bene gesta gratias agit. eos qui cum Scipione venerant, non tam ad bellum quam ad belli præmia hortatur. ipsi autem socero & classico & prætorium attribuit, ⁴ omnesque ut cum & honoris & imperii participem facit; duobus tamen exercitibus conjunctis, nemo erat qui de victoria dubitaret. usque adeo, ut jam omnes de præmiis deque honoribus: denique quod stultitiam omnem supergreditur, de ipsius Cæsaris sacerdotio inter se non sine contumelia patricii litigarent. sed aliud illi, Cæsarque cogitabat, atque aliud fortuna præparabat. Et Pompejus quidem solitis artibus bellum trahere, cunctando victurus, cœperat consilium utile; sed suorum impetu discussum & inefficax. milites ad labores nati, otium ferre non poterant: focii patriæ desiderio impatientes erant moræ: principes ⁵ duas ambitionem in prorogando imperio arguebant. Tot vocibus consiliisque superatus, unus omnibus cessit invitatus, & raptanti omnia fortunæ moestus fræna laxavit, decrevitque pugnare. ⁶ Ad hæc tamen rem trahebat, nam quod quisque ⁷ volens facit quoad potest differt. Cæsar dilationem oderat, nec ⁸ superabat tamen posse Pompejum ullo ingenio ad pugnandum induci. hac difficultate perplexus utilissimum belli genus elegit, ut motis castris in perpetuo motu esset, neque unquam amplius quam unum diem uno agerent in loco. hoc sibi consilium non una ratio ⁹ surgebat. noverat exercitum suum fortem duraturnumque labori-

1. Lege, victos.
2. Lege, reversuris.
3. Lege, concione.
4. Forte, prœmissisque cum.
5. Forte, ducis.

6. Forte, Adhuc.
7. Forte, nolens.
8. Forte, sperabat.
9. Forte, suggererebat.

boribus, Pompejanum ¹ verbo molliorem versatum in ² verbis, & discursibus insuetum: itaque circumducendo illum ³ posse fatigari. se præterea mutatione locorum quod frumenta jam in agris essent, victurum ⁴ urbibus exercitum confidebat. illa autem spe potissimum movebatur, si forsitan se vagante hostis etiam moveretur & sic inter eundem casus aliquis atque occurfus exoptatæ pugnae tribueret facultatem. Et his omnibus hoc ultimum evenit, ut sine ampliori discursu pugnae daretur occasio. Dum enim castra moturus ut decreverat, signum dedisset itineris, & jam tentoria vellerentur: ecce jam mota Pompeji castra conspiciunt, qui ut diximus victus omnium vocibus suo ⁵ obico aliena consilia sequebatur, & assumpta ut sit multorum hortatibus fiducia, paulo ante eum diem in consilio dixerat eventurum, ut ante congressum exercitus Cæsaris vinceretur. quibusdamque mirantibus, ⁶ addiderat non se vestium increbulem primæ facie rem videri. Dehinc latius ingressus, exposuit, cum equitatu abundarent, circumveniri omnes Cæsaris copias esse perfacile; idque sibi maturo consilio jam provisum. quæ cum pluribus verbis explicuisset: Labienus incepit, & Pompeji sententiam atque potentiam laudibus ad cælum ferens, & Cæsaris imbecillitatem oratione deprimens insolenti: *Noli inquit ô Pompei, noli inquam opinari hunc exercitum illum esse qui Galliam Germaniamque perdomuit. omnibus interfui, & quid loquar scio. non est ille mihi crede. major pars bello periit diuturno. moriuntur in præliis, non nascuntur homines. multi domum redire, multi in Italia sunt relictæ, multi proxima autumnali pestilentia, reliquæ his ad Durachium præliis sunt consumptæ. Denique ille veteranus exercitus mille modis evanuit. nomen durat, milites non supersunt. hic autem quem videtis, ex ⁷ dilecto novo cisalpinæ Gallie, & pars major ex Transpadanis constitat. his dictis ne quid deesset infantiæ juravit se nisi victorem nunquam è proelio reversurum. cæterosque ad idem iurandum verbis incitavit. nec minus exemplo Pompejus, dictum laudans, iuransque similiter. sic omnes igitur iuraverunt, ut necesse ⁸ fuit multos esse perjuros. ingenti gaudio tanquam felici-*

Yyy 3

1. Forte, vero.
2. Forte, urbibus.
3. Videtur reponendum commodius.
4. Forte, rejecto, aut repudiato, aut simile quid.

5. Lege, addiderat, non se nefarium, incredibilem.
6. Lege, dilectum.
7. Forte, fuerit.

feliciter rebus gestis nec minori spe, è consilio discesserunt, iuramentum tanti ducis de tam magna re: velud aram victoriæ tenentes. digressi autem è consilio, non ita multo post ut diximus in aciem sunt progressi. quos ubi Cæsar tum ipse etiam castra movens advertit in eum locum descendisse, ubi a quo Marte certari posset, substitit. & conversus ad suos: *Non est inquit modo amplius de itinere sed de prælio laborandum. adest ecce nobis occasio quam semper optavimus pugnandi, & finem laboribus imponendi.* hæc dicens instruere acies cœpit, omni cuius erat potissimus militari arte. suosque interim admovère, ne se à multitudine hostium circumveniri sine- rent. sive id quod Pompejus in consilio dixerat erupisset, si- ve id futurum animo, & præfagio concepisset. omnibus ju- bens ne injussu ejus inciperent: se in tempore quid agendum esset signo indicaturum. circumire inde acies, & animos ver- bis accendere, virtutemque instam excitare commemoratio- ne erga illos semper optimæ ac beneficæ voluntates inter alia non omisit, se omnibus modis pacem quævisse; & hu- milius forte etiam quam deceret. nominavit, per quos de pace Pompejum aut Scipionem interpellasset, ut publice e- riam * Tampsi amnis ad ripam ⁶ de eodem nutenque ultro citroque legatis agere voluisset. atque hæc omnia non metu aliquo, sed pietate; ut civili ⁷ sanguinum parceretur, ex adverso autem quam superbe, quamque impie vel neglectæ petitiones suæ, vel telorum etiam immissione repulsæ, ma- gnæ nobilibus animis indignandi materiam præbuisent his explicitis, obsecrantibusque militibus, pugnæ signum dedit. Erat forte in exercitu Crastinus, qui priori tempore hone- sto gradu sub Cæsare militasset, tunc vero non militiæ sa- cramento, quo solutus erat, sed jure quodam amicitiae vo- catus aderat, vir bellica virtute memorabilis. hic Cæsaris concione intellecta, & signo proelii audito; alacri vultu ac voce: *Sequitur inquit me inquit manipulares olim mei, & imperato- ri vestro quam debetis operam exhibete. ultimum hoc prælium est: quo peracto ille suam dignitatem, nos nostram recuperabimus li- bertatem.* Dehinc versus in Cæsarem: *Faciam inquit impera-*

tor

1. Lege, velut arrham.

2. Lege, potissimus.

3. Lege, admonere.

4. Forte, præfugio, aut animi præ-

5. Lege & distingue: voluntatis.

Inter alia.

6. Forte, de mittendis.

7. Forte, sanguini.

tor hodie; unde vel vivo mihi vel mortuo gratias agas. hæc di- cens primum in hostes impetum fecit. eumque dilecti mili- tes circiter centum viginti voluntarie persecuti sunt. Fuerat ut aliqui tradidere (nec dissimile veri est): quidam utrius- que in ipso pugnæ principio pius torpor, qui strictos jam gladios contineret. nempe cum germani suos fratres ab ad- versa acie, parentes filios, & parentes filii viderent: donec Crastinus hic præcipitanti rabie vocem tolleret pilumque torqueret. ita proelium cœptum est. Quod nisi unius furor homines & micuisset, poterat fortasse ducibus ipsis patienti- bus, citra Romani imperii humanique generis excidium, mutua pietate componi. sed pro ³ dulus, inventus est, qui Cæsare ipso differente, properaret, neque ipse tamen tan- ti mali auctor abiit immunis. infixio in os gladio inter cada- vera mox inventus atque recognitus. notatumque, oris vul- nere oris impetum punitum ultione iustissima. Concursum ²⁰⁷ est in campis Thessaliæ, quos & Philippos vocant. illum si- bi locum, Romæ invidens fortuna delegerat, ubi ab hosti- bus invictas Romanas opes manibus Romanis everteret, im- periumque supremum irreparabili clade prorreretur. De nu- mero copiarum longe aliter narrant auctores. in magnitudi- ne periculi omnes consonant. plena omnia sunt lamentis. & qui minorem numerum dicunt, addunt tamen * nostri im- mensum quidam lector possit mente concipere. Annei qui- dem Flori, qui hanc rem elegantissima brevitate perstrinxit, verba sunt hæc: Nullo umquam loco tantum virium populi Ro- mani & fortuna vidit ¹¹¹ c & amplius milia bellatorum hic il- lic, præter auxilia ⁶ regum & senatus. Idem: Si belli inquit duces inspicuas, totius senatus in partibus: si exercitus, hinc unde- cim legiones, inde decem & octo, flos omnis & robur Italici san- guinis: si auxilia sociorum, hinc Gallici Germanique dilectus, in- de Dejotarus, Ariobarzanes, Tharcondimotus, ⁷ Corintus, ⁸ o- mni Dracæ, Capadociæ, ⁹ Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Æ- tholiæ totiusque robur Orientis. Acies magno utrinque ordine steterant. duces nescio an ¹⁰ omni supremi qui umquam ar- ma tractaverint, nec excipio Africanum atque Hannibalem.

Yyy 4

nam

1. Forte, partis.

2. Lege, miscuisset.

3. Lege, dolor.

4. Lege, Philippos, aut Philippeos.

5. Florus addit, tantum dignitatis.

6. Regum & senatus. sic Florus.

7. Cithus est in Floro.

8. Lege, omnis Thracia.

9. Lege, Cilicia.

10. Forte, omnium.

nam quis horum utriusque seu victorias ne dicam bella dinumeret, seu rerum magnitudine metiatur? mirum tamen dictu, quoniam Pompeji ardor atque impetus, vel ætate vel præfagio quodam ac fortunæ varietate ² luceſceret: ut qui eum cerneret ³ quid jus potius quam Pompejum crederet, quo mirabilior mihi est ille toriens peritæ pacis contemptus atque illa spes victoriæ. sed & ipse tamen suos, partim magnifica, partim ⁴ miserabilia ore cohortatus est; descenditque in proelium, mundi partem maximam secum trahens. Fuit autem inopinus ac mirabilis pugnæ finis: nam cum aliquamdiu æquis viribus hinc inde dimicaretur, Pompejus ⁵ multitudine fesus, ut dictum est, ad circumveniendum Cæsarem equitatum effunderet: ab utroque cornu Cæsar suis equitibus quos intentos in hanc rem fecerat, subito signum dedit, qui dicto citius in effusos facto impetu vere illos effuderunt, & vertere terga coegerunt. Secuta est equitatum vis ardentissima legionum, adeo conglobata ut quasi una manus omnium videretur. sic omnes simul & ⁶ ferine cernere & urgere, ut sustineri virtus tam unita non posset. accessit & levis fragor ac strepitus armorum, magni denique instar exercitus. Cæsar ipse ubique presens utrumque simul exhibens, & fortissimi militis, & summi ducis officium, & feriens & exhortans. duæ ex omnibus illius per omnia discurrentis, atque omnibus occurrentis, voces adnotatæ, memoriarumque mandata sunt: ferox altera, sed ad vincendum utilis: *Miles faciem feri.* altera autem pia, licet ad iactationem compositam ⁷ Florens dicat: *Miles parce jam civibus.* illa enim vincere satagentis, hæc vincentis seu jam victoris & miserantis vox fuit, illa in medio ⁸ proelio ardore; hac jam victis & in fugam versis hostibus usus est. illæ etiam piæ voci consentaneus actus fuit, quod cuilibet suorum uni hostium quam optasset vitam dare permisit. nec minus ille, quod in tanto conflictu nullus inventus est nisi armatus in acie cecidisse. Pompejus turbatus ac territus suorum ordinibus, tantæ ruinæ molem nec sustinere valens nec attollere; abiecit pondus imperii, seque fugæ tradidit, non tam vivere cupiens,

1. Lege, magnitudinem.
2. Forte, senesceret, vel langueretur.
3. Forte, quidvis.
4. Forte, miserabili oratione.

5. Lege, multitudini.
6. Forte, ferire cerneret.
7. Lege, Florus.
8. Lege, proeli.

piens, quam metuens mori, ne secum totus exercitus moretur. quo submoto, ¹ ne amplius in acie stetit. documentum ingens, non semper proelium esse victoriam: cum ut apud scriptores constat, nil ² Pompeji magni quam suorum nocuerit multitudo. non minus tamen arbitror nocuit indigesta varietas, quæ per unum frænari & regi nulla potuit ratione. hæc Thessalanicæ pugnæ finis fuit, ut etiam & Pompeji, ne in suum dedecus paucos vitæ dies ³ egerat, longamque gloriam brevi spatio dehonestaret atque pollueret. sed sic ⁴ essent res humanæ. nil tam altum quod non ⁵ posset deprimi. nil tam clarum quod non valeat obscurari. Itaque tempestiva morte nihil melius. sed de hac postea. Nunc revertor ad Cæsarem. parta ut dictum est victoria, cum & Cæsar castra hostium cepisset & Pompejani aliqui in montem castris proximum effugissent, studiose egit cum militibus, ne in prædam intenti tempus labi finerent, quo major negligenter occasio, quod cum ⁶ obtinissent, montem circumvallare disposuit. hostes monti, quod inaquosus erat, diffidentes, ⁷ abire. quod Cæsar intelligens trifariam partitus est copias, ut pars in suis, pars in Pompeji castris ad custodiam resideret, pars expeditior secum ireret ad hostes prosequendos. quos cum non longo ⁸ discursu spatio prope esset ut attingeret, illi in montem alium conscenderunt, cuius ad radicem fluvius labeatur. Cæsar illic eos obsedit, ac militibus, quamvis diurno labore fatigatis, & lassitudo requiem, & nox proxima suaderet; persuasit tamen ut quietis immemores novum susciperent laborem, & munitionibus interjectis flumen à monte secernerent, quo nocturna clausis præriperetur aquatio. quod cum factum esset, territi deditionem per nuntios petiere, ⁹ aliquid senatorii ordinis ¹⁰ fugam per noctem clam delapsis. Diluculo igitur Cæsar hostes è monte descendere, atque ad terram omnes arma projicere cum iussisset, cupide obtemperatum est; tensisque ad eum palmis affusi & gementes veniam petiere. iustos assurgere nihilque metuere, ¹¹ iussit incolumes, ut non modo in

Yyy 5

cor-

1. Lege, nemo.
2. Lege, Pompejo magno.
3. Forte, egeret.
4. Forte, transiit.
5. Lege, possit.
6. Lege, obtinisset.

7. Lege, abire.
8. Lege, discursus.
9. Forte, aliquibus.
10. Lege, fuga.
11. Forte, dimisit.

corpore sed neque ulla in re detrimenti aliquid paterentur : veritis militibus aut quemquam lædere aut illorum quidquam omnino concupiscere. profecto aliquid inter hunc , transfugamque ejus Labienum , interfuisse , 1 facile ac propterea discretio est. Cæsar lassitudini militum compassus, suæ vero negligens quietis, legiones quæ secum fuerant, ad castra quæ 2 vim passuum à tergo aberant, redire præcipit, ut quiescant : 3 eos non quæ in castris remanserant ad se venire imperat, ut laborent. cum quibus eodem ipso die Larissam pervenit, qua jam Pompejus fugiendo transierat. ubi reditum est in castra, facta cæsorum ratione deprehensum est de legionibus atque equitatu Pompeji xv milia cecidisse. nam externarum gentium & auxiliorum, quæ de toto Oriente convenerant, innumerabilis strages fuit, qui vagi & inermes 4 fuit nullo ordine, ad 5 societatem cædentium sunt oppressi. quo die prospiciens Cæsar adversarios cæsos atque obtritatos campis hoc adverbium traditur dixisse: *Hæc voluerunt, tantis rebus gestis Gajus Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem.* Eorum vero qui deditioe in potestatem 6 Cæsar venerunt, numero *xxiiii* m. & eo amplius fuisse compertum est. capta quoque signa militaria *clxxx.* & 7 *lviii.* aquilæ. inter cæsos fuit Crastinus, ut dictum est, ardentissime dimicans, quem Cæsar eo proelio mira virtute 8 rem gessisse, & de se optime meritum prædicavit. Atque ita ut prædixerat vel mortuo gratias egit. Perit & Domitius, qui ad 9 Confinum captus fuerat ac dimissus. de parte Cæsaris nonnisi ducenti milites sunt amissi. centuriones triginta viri excellentes. mirum dictu Romanis ab utraque parte pugnantibus eam fuisse cædis imparitatem. sed Pompejum sua illa jam vetus fortuna reliquerat. Hoc loco non videtur prætereunda silentio laudatissima illa Cæsaris virtus, modestia, cujus & Plinius Secundus, & Seneca, multique alii meminere. nempe cum inter alia in Pompeji castris scrinia invenisset epistolarum ad Pompejum à principibus directarum, ex quibus elici posset, quid contra se quilibet sensisset, quod ad rationem nondum finiti belli prodes-

1. Credo alludere ad captivos à Labieno necatos. sed videntur corrupta. forte, *facilis propterea.*

2. Lege, *vi milia.*

3. Lege, *eas vero, quæ.*

4. Forte, *fugerunt.*

5. Lege, *satiatatem.*

6. Forte, *Cæsaris.*

7. Lege, *viii.*

8. Lege, *Confinum.*

se potuisse non est dubium, nec epistolas legi, nec aperiri scrinia passus, bona fide sicut erant obsignata & intacta combussit. & raro licet ac modice solitus subirasce, satius duxit iræ, ne ad se accedere posset, occurrere, & opponere illi ignorantiam offensarum, quam præsentem rationem moderari. mirum genus clementiæ, & omnibus 1 victoribus recto sub iudice præferendum. penitusque ab Alexandri Macedonis consilio diversum, qui non solum ultro oblatas hostium epistolas non combussit, sed quod certissimi sunt auctores, suorum litteras callide perquisivit, cognito eorum de se iudicio supplicium meditatus. quamquam quid Alexandrum nomino, omnium fere hominum consilia hac de re paria & Alexandria potius quam Cæsarea esse quis dubitet? Profecto ut in multis in hoc quoque unicus Cæsar est. sed Pompeji fugam prosequor.

Pulsus ergo Pompejus, per Theffalicas sylvas uno equo, per Ægeum pelagus una navi fugiebat. Romani imperii pudor ingens, quod ille nutu rexerat: sed sic est, res hominum nonstant. & quo 2 minor est altitudo; eo gravior ruina. sic 12. Lesbos insulam adiit, ubi sua amantissima conjux erat. receptoque carissimo pignore illic deposito, à tergo sibi metuens mox discessit. donec quibusdam suorum 3 affecturus, in infami seu insula Cilicum, seu scopulo deliberabundus substitit, an in Africam, an in Ægyptum, an in Parthiam navigaret. Et cum pronus esset in Parthias, rursus consiliis suorum victus in Ægyptum flexit. quodque in consiliis crebrum est, illa sententia superavit, qua deterior nulla erat. nempe cum ab eo rege 4 qui tutor à senatu datus regnum summa fide servaverat, & paterna pietate restituerat, & paterni jure hospitii & sui in illum meriti, auxilium petiturus infaustum puppim ad litus 5 Ægyptum appulisset: cognito tanti viri solitario adventu rex impubes Ptolomæus, ex illius habitu fortunam conjectans, & subita re turbatus; dum tumultuario consilio quid agendum esset quæreretur, consultore, si quis fuit honestior, ipadonum vilissimorum hominum sententia, superato; seu metu Romanorum ut se excusantes post dicebant, seu sola perfidia ac contemptu ejus, fidem spernere & captare gratiam victoris, ac fortunæ obsequi de-

fini-

1. Lege, *victoriis.*

2. Lege, *major.*

3. Lege, *affectus.*

4. Forte, *cui.*

5. Lege, *Ægyptum.*

finitum est. missique carnifices, qui è navi in ¹ staphan sub prætextu procellosi littoris cum paucis exceptum, ut ad regem duceretur, interficerent. O fortuna hominum, & rerum exitus prosperarum. sub filii atque uxoris & amicorum oculis crudeliter interfectus est gladio Achilla sævisimi hominis atque Septimii viri immanissimi, olim sui, tunc regii militis, sui autem desertoris. pudor inexpugnabilis: Romanum eivem, ad Romanum principem trucidandum, sic Ægyptii & obsœeni regis imperio paruisse. O quanto erat honestior casus! nisi Romana manus intervenisset. sed hanc maiorem seriem fortuna texuerat, necubi civilis deesset insania, ² si ad Indos pergeret Romano reor gladio pereundum erat, corpus ejus in undas abjectum caput reservatum pio victori munus impium, donum donatario indignum sed donante dignissimum. navis in qua uxor erat & filius fuga evasit, aliquot aliarum captarum, crudeliterque habitarum. captus & Lentulus ac perductus ad regem; & in custodia enecatus. his Pompeji quidem sed non belli civili exitus fuit.

Cæsar vero post victoriam Pompeji vestigiis insistens, quod paucitas fugam clandestinam faciebat, incertis indicibus in Asia perrexit: ut illud nullo modo filuerim, quod dum præmissis legionibus ipse per Hellespontum victor nulliusque jam metuens, unico parvoque navigio trajiceret, & forte L. Cassium partis adversæ ducem cum decem magnis navibus obvium habuisset. ubi nemo alius non timuisset, iste ultro accessit, hortatusque ad deditonem, atque obedientem & ad se suppliciter venientem cum tota classe suscepit. Tantum Cæsaris nomen erat, ut ubique potens, ubique comitatus & magnis circumvallatus ² exercitus crederetur. Supplice ergo suscepto, suum iter egit, atque Ilion suarum urbium originem invisit, ut quidam prodidere. ibi audiens apud Cyprium insulam visum esse Pompejum, cogitantque id quod erat, in Ægyptum ire, quod & familiaritas regis & regni oportunitas suggerebat: cum paucis & ⁴ Hodiis navibus, pauloque amplius ⁵ quod inde peditum, & nonnisi de cæcis equitibus infectus, eo quod cæteri fere omnes, & vulneribus & morbis & lassitudine tenerentur, Alexandriam venit. fixus, & gestarum rerum & nominis sui famam magni

1. Lege, scapham.
2. Lege, exercitibus.
3. Lege, urbem originis.

4. Lege, Rhodis.
5. Lege, quam 111 mil.

instar exercitus sibi fore, ut ubique cum paucis etiam tutus esset. quæ pene eum spes fefellit. ¹ Pridem quidem adventu de Pompeji morte certior factus, aliquantisper hæsit in ² littore. dum interea missum sibi à rege per Theodotum præceptorem suum qui cum Photino ejus cædis hortator fuerat, Pompeji caput atque annulus offertur, ingemuit Cæsar & lacrymas fudit, tanti viri & tanta sibi olim familiaritate conjuncti ³ casus miseratus. simul illud intelligens cæde illa non sibi regem gratificari voluisse, sed fortunæ, in se idem si fors tulisset ausurum. Dehinc in terram egressus, & ingressus Alexandriam, exceptus est tumultu & clamore militum gravi, quos illi urbi rex præsidii gratia dimiserat, querentium ⁴ primi Romanis ⁵ saltibus regiam majestatem. quo compresso, quotidie motus alii atque alii oriebantur, ⁶ quo ex ordine prosequi, otiosi sit. quibus Cæsar in sua opinione firmatus, non sibi Pompejum periisse, sed regi; ad se statim legiones quas ex Pompejanis militibus conscripserat evocavit. mille interea tumultus & insultus, vixque aliud tempus periculosius egit Cæsar. nusquam magis illi necessaria virtus fuit, ⁷ sine qua eum & gestarum rerum memoriam non juvisset. Achilles regius præfectus hausto Pompeji sanguine ⁸ eburus, jam Cæsaris sanguinem sitiebat. & collecto exercitu ⁹ xx armatorum ⁹ victori quoque moliebatur insidias. à quo jussus exercitum dimittere, non modo non paruit, sed palam rebellis aciem pugnaturus instruxit. in quo quidem proelio, cum classis regia, quæ tunc casu in terram subducta ¹⁰ exureretur, flamma proximis tectis illapsa, illam Philadelphi bibliothecam famosissimam ¹¹ assumpserit: in qua erant librorum milia, alibi quadraginta, alibi quadringenta reperio, & est plane similis syllabarum sonus numerus longe dissimilis. Ita ignis adhuc ambiguo bellorum exitu de ¹² libris immeritis triumphavit, non ¹² modice studiosæ posteritatis incommodum, tot nobilium ingeniorum monumenta uno incendio conflagrasse. Multa ibi præterea nunc terrestria nunc navalia fuere certamina, & civile bellum ¹³ Ægyptum

1. Forte, Primo.

2. Lege, cum.

3. Lege, casum.

4. Lege, premi.

5. Lege, suscipibus.

6. Forte, quæ.

7. Forte, sine qua eum gestarum re-

rum memoria non juvisset.

8. Lege, ebrius.

9. Adde, milium.

10. Adde, erat.

11. Forte, consumpsit.

12. Lege, modicum.

13. Lege, Ægyptus.

gyptum sibi absente altera parte, suscepit: cujus ducem ipsa peremerat. horum certaminum in uno cum augusti essent: additus unius classis ad alteram aliquamdiu dilata res est, unaquaque partium alterius transitum expectante. quod scilicet ejus quæ primum transiret deterior conditio, quod explicari ex incommodo inter angustias non ² posse, omnino expeditior pars altera videretur. Erat classis Rhodiæ præfectus ³ Heu fravor, & disciplina rei bellicæ & virtute animi Romano similior quam Græco, hic dilationem videns, & causam dilationis intelligens, sic Cæsarem alloquitur. *Sentire mihi videor consilium tuum Cæsar. dubitasne si hæc vada primi ingredimur ante cogamur in prælium, quam reliqui sequi possint, atque ita iniquo Marte pugnemus. sed mihi curam Cæsar linque. non te fallam, ego hostium impetum sustinebo dum comites consequantur, hos Ægyptios contra nos ex æquo stare, & hæc gloriari posse, doleo graviter & indignor. Delectatus Cæsar viri animo, laudavit hortatusque est.* Cum vero rumores nondum Romanis noti in exercitu hostium crebrescerent, è Syria atque Cilicia adventare Cæsaris legiones: sollicitiores solito Ægyptii instructa classe commearibus insidiabantur. quod audiens Cæsar, eo classem dirigit. in qua Rhodius Euphranor ut promiserat primus pugnam iniit, semper vincere solitus. sed fortuna eum quod de multis facit in fine reliquerat, quamvis & tunc etiam vicit, nam & obviam ⁴ navium fregit & demersit. Et dum animosius aliam perurger, nullo opem ferente, seu quod virtuti ejus adeo ⁵ viderent, ⁶ ut crederent auxilio non egere, seu quod potius reor, metu illos detinente, vincendo atque insequendo deperiit ⁶ unius, & bene gestæ rei laudem adeptus est mortem. Erat apud Cæsarem Ptolomæus, quod ⁷ pleris natura evenit, ætate puer, calliditate senex ac nequitia, erat autem forte sperans gratiam Cæsaris Pompeji morte promeruisse. huic bellum eo tempore cum Cleopatra forore erat & conjuge, quam quidam in carcere tunc fuisse confirmant. sed ubicunque esset, constat eam ad Cæsarem penetrasse, seque ad ipsius genua projecisse, orantem ut ei partem regni restituere juberet, ut communis testamento patris cautum appare-

1. Lege, aditus.
2. Lege, posset.
3. Lege, Euphranor.
4. Lege, navim.

5. Lege, fiderens.
6. Lege, unus.
7. Forte, plerisque.

ret, & petitio justa erat, & insignis forma ¹. Audito ejus imperio & Cleopatram simul timentes & Cæsarem, nec jam moræ locum esse extimantes, ad apertam ² viri conversi, nocte proxima illum intra regiam obsederunt. Fuit tunc maxime virtute opus eximia, quæ tot hostium tota nocte cum paucis impetum tolleraret, incendioque propelleret vicinarum ædium. fama est timuisse hostes, ne una cum Cæsare inter tenebras opprimerent suum regem, quem salvum cupiebant, ut ³ qua potestate pueri ad scelus abutebantur, sicut nonnulli nostrâ faciunt ætate; eamque salutis causam extitisse. ipse autem se in urbe parum tutum sentiens, improvisus Pharon pene insulam occupavit, ut loco saltem tutior aliquantulum quiesceret, quodque, orti ubi aliud adesset, inter bella cupidissime ⁴ facturabat lectioni ac scripturæ operam daret. neque tamen diuturna respirandi contigit facultas. Inimici enim potentiam Cæsaris quasi fulmen horrebant. & quod multis accidit, periculum metuentes, periculum maturabant. semper ergo consilia, semper arma, semper insidias agitabant. Interim vero, credo ⁵ ego hostium suggestu legati Alexandrini ad Cæsarem venerunt regem suum reposcentes. quibus ille facilem ⁶ præbuit. Cum vero dimittere eum vellet, ille versutissimus ac fallacissimus puer, & suorum similis, fictis cum lacrymis Cæsarem precabatur ne id faceret: neque enim regnum sibi esse Cæsareo carius aspectu. Quod Cæsar audiens, inhibitis lacrymis solatus est puerum. Et si hunc inquit, quem prætendis, animum habes, cito ad me reverti & mecum esse poteris. nunc vade & tuorum desiderio satis fac. teque hortor & admoneo ut amicitiam Romanam plus quam arma experiri velis. sic ⁷ ad munitum dimisit. Ille velut ferox belua vinculis emissus, totis mox regni viribus contra Cæsarem conspiravit: ut satis ostenderet, se primum præ gaudio lacrymatum. pene læti hoc eventu erant Cæsaris amici, tantam sibi facilitatem ac clementiam esse damnosam, quod tam cito regem, quem in potestate haberet petentibus remisisset, ut ⁸ superbia bonitas probati duceis puerili versutia ⁹ placeretur. quasi vero hoc Cæsaris bona-

1. Aliquid deest.
2. Forte, vim.
3. Lege, qui.
4. Forte, scilicet abbat.
5. Puto, Ptolemæi.

6. Adde, se.
7. Lege, admonitum.
8. Adde, nimia.
9. Forte, eluderetur.

nitare sola, non ¹ alitioris consilio gestum esset, ut & rex præsens inciperet suis esse contemptui: multa enim desiderantur absentia & praesentia contemnuntur: & Alexandrini cognito nihil eis sui ² regni adventu accrevisse, nihilque digressu ejus decrevisse Romanis, jure consternarentur. nil enim magis animos populorum dejicit quam subjecta oculis sui superioris inertia. Caterum contra hunc motum Caesar solita virtute confurgens, cum eruptione hostium repentina, ad classem suam transurus in naviculam conscendisset; utque in tali periculo fieri solet multorum aggestu aut impulsu, ³ aut alveo obruta demersus in pelagus, per ducentos passus enavit ad propinquam navim. Sunt qui paludamento in fluctibus dimisso, enataste illum dicant: idque seu fortuito seu consulto, ut hostes in illud sagittis ac lapidibus intentos faceret. Sunt qui paludamentum mordicus tenens, ne hanc quidem gloriandi materiam hostibus reliquisset: confirmis- sent. hæc vulgatior & certioribus testibus suffulta sententia est. nam de eo nulla dubietas, illum sinistra manu ⁴ enavisse, ne libellos, quos ea gestabat, maris aqua perfunderet. Mox exceptus à suis nil moratus, sed ⁵ familiaribus illa sua celeritate ac felicitate versus in hostes, incredibile, quam subito classem regiam oppressit ⁶ accepit. Perit hoc congressu Theodorus totius mali artifex commentum, omnesque simul Pompeji interfectores interfecti. Photinus & Ganimedes evasisse videbantur, sed in fuga ipsi etiam misera morte delati sunt. nec minus ⁷ intra bellum erat. Alexandrinorum castra cello loco posita expugnari sine magno militum periculo non poterant. Sollicitus hac de re Caesar, advertit summum castrorum locum vacuum derelictum, eo quod snapte natura tutus videretur, omnesque vel pugna vel spectaculi voluptate ad infima descendisse. ire illo aliquot cohortes jubet & occulto ambitu pervenire, praefecto his Cyphe- leno forti viro & bellandi gnaro. quod cum factum esset locus pene ⁸ nullus defensoribus, ⁹ ex his ipsis territis, repente corripitur; & clamore sublato, & qui infra erant solito acrius pugnantibus, totis castris sine ¹⁰ delatu exitus fuga fit, &

1. Lege, alitioris.
2. Lege, regis.
3. Lege, confirmis.
4. Deest, elata.
5. Forte, familiaribus.

6. Lege, ac cepit.
7. Lege, in terra.
8. Forte, nudus.
9. Lege, & his ipsis.
10. Forte, delatu.

& hinc quoque aliis super alios ruentibus, strages ingens xx m. hostium hoc proelio caesa sunt. xii m. dedita, cum lxx longis navibus. v. ex victoribus periere. Rex ipse castris effugiens in scapham conjectus, & urgentibus qui eva- ²⁰⁹ dere simul festinabant in mare dejectus; non ad suos ut Caesar, sed ad pisces & ad fundum abiit. atque impulsus fluctibus cadaver inventum in ripa, & loricae aureae indicio cognitum. sic puerilis fraus in ipso flore nequitiae extincta. Sic & aliud agens Caesar, generi ultor effectus, & illius magni viri manibus nocentissimorum hominum sanguine parentatum est.

Posthæc Alexandriam victor Caesar ingreditur, tanta omnium civium reverentia, tanto honore, quasi non ad domandos sed ad liberandos advenisset. sic ¹ ab initis armis, & id genus vestis induti, qua placare iratos dominos, precarique veniam solebant; & ferentes sacra, quasi Deo cui- piam obviam egressi, seque & sua urbemque ipsam ei sup- plices dedidere. tanto insuper ² gaudio, ducem suum è tot insidiis tantisque periculis cum salute & gloria evasisse cer- nentium, ut undique cumulatam dies ille præstantissimo im- peratori fructum virtutis attulisse videretur. tum de regno di- sposuit. veritusque illud in provinciae formam ³ redigisse, ne quando forte propter opulentiam regionis praeses animo- sior eo missus novandarum rerum materiam inveniret, Cleo- patrae, cujus blanda consuetudine tenebatur, & cui jure et- iam debebatur, ⁴ necdum & minori ejus fratri sceptrum dedit, quum major male monitus ejus audierat. minorem filiam Arsinoen regno eduxit, ne forte rebus adhuc teneris, praetextu illius puellae, quod aliquamdiu fecerat Ganimides, novi motus per alium orirentur. aliquot ibi ⁵ praeterea li- quit, idque alto consilio, ut quod statuerat firmum esset, quod nec antiquitas ⁶ puris, nec civium amor Caesarem a- mantibus praestare poterat. & gloriosum esset nomini Ro- manorum, reges ab eis ⁷ sit eorumque praeteneri, si in fi- de mansissent; alioquin posse si rebellassent eisdem ipsis quæ ²¹⁰ ad eorum custodiam data erant auxiliis contineri. Et gesto- rum per Caesarem in Aegypto hæc ni fallor summa est.

L z z

Ex

1. Forte, abjectis.
2. Adde, suorum.
3. Lege, redigere.
4. Forte, nec non.

5. Deest, legiones.
6. Lege, pueris.
7. Forte, constanti, eorumque praeteneri.

Ex Ægypto Cæsar in Syriam venit ad laborem natus nec
 1 Cæsare sciens nec quiescere. euntem nuntii ex Italia asse-
 quuntur, litteræque Roma redditæ. omnium sententia una
 erat, multa & in urbe & in 2 Italiam perperam agi; quod
 pene 3 necessarie absentibus consulibus ac senatu; 4 multa
 populo per tribunos militum contentiose, multa in exerci-
 tu ambitiose atque ignave per tribunos militum nonnullos ac
 præfectos legionum, contraque disciplinam militiæ à majori-
 bus institutam: ex quibus unum omnes concludebant, ne-
 cessarium ejus reditum, necessariamque præsentiam. quibus
 rebus etsi merito moneretur, primum tamen arbitrabatur,
 eas terras, ubi tunc erat, ordinare, ut tranquillas & impe-
 rio obsequentes dimitteret, ne diversos actus inculcando,
 neutrum consummaret. Id vero 5 ne in Syria Ciliciaque &
 Asia minore celerrime peracturum confidebat, quod nulla
 ibi belli materia appareret. in Bithinia autem & Ponto plu-
 sculum negotii superesse, Pharnace rege adhuc regiones il-
 las obrinente. Jussis ergo urbanis atque Italis rebus usque ad
 ipsius adventum conquiescere: ipse cœpto festinus itinere
 Pharnacem petit. appropinquant Deiotarus 6 Galatiæ te-
 trarcha, licet tunc de illa litigans; rex autem minoris Ar-
 meniæ à senatu constitutus; depositis omni ornatu regio, &
 non solum privati, sed rei supplicisque habitu obviam venit.
 & cum audientiam meruisset: Ego, inquit, 7 Cæsar non infi-
 cior me Pompeio fuisse. si erravi, teque offendi; veniam peto.
 eram Cæsar & fui semper atque ero fidelis populo Romano. 7 ero
 21 in his terris, quæ nullis tuis præsidis tenebantur, neque de Ro-
 manis dissensionibus cognoscere meum erat. quid agerem, nisi quod
 à juventute didiceram, obedire 8 parentibus. Ad hæc Cæsar:
 Multa in te & magna beneficia mea, quibus olim consul 9 teque
 tuum regnum honestavi, 10 quidem minime tibi excidisse debue-
 rant. excusatio autem erroris penitus nulla est tam prudenti tam-
 que industrio viro. nosse enim poteras & debebas 11 qui urbem
 Romam atque Italiam teneret. ubi ille esset, ibi senatum Popu-
 lumque Romanum, ibi demum esse rempublicam. contra autem
 quis

1. Forte, cedere.

2. Lege, Italia.

3. Lege, necessarium erat.

4. Lege, multa à populo.

5. Videtur delendum, ne.

6. Lege, Galatia.

7. Lege, eram.

8. Forte, imperantibus.

9. Lege, te inunquæ.

10. Adde, quæ.

11. Lege, quis.

quis Lentulum & Marcellum consules haberet, quidve inter tant
 dissimilia interesset ignorare non poterat. Ego tamen hanc culpam
 prioribus beneficiis atque obsequiis tuis, & hospitio quod tibi est
 mecum, & amicitie antiquæ, & dignitati tue atque etati vo-
 lens dono. insuper & multorum precibus hospitum amicorumque
 tuorum, qui pro te sæpius me rogarunt. de litigio autem tetrar-
 chiæ in tempore, quod justum videbitur, diffiniam: te interea
 confidenter mecum agere, & regio habitu uti volo. His dictis le-
 gionem unam regis è subditis suis Romano more instructam,
 & quotcunque haberet equites secum ad bellum Ponticum
 mitti imperat. Cumque Deiotharus in omnibus paruisset, &
 ad ejus regiam Cæsar more hospitii divertisset, 1 culterque
 summa diligentia fuisset, inventus est, qui Deiotharum co-
 ram Cæsare accusaret, insidias illum sibi nocturnas teten-
 disse. extat elegantissima Ciceronis regem defendentis oratio.
 Cæsari Ponticos fines ingressio legatio Pharnacis regis obviam
 venit. orat ut pacatus ejus adventus sit, regem enim prompto
 animo suis imperiis pariturum. neque indignum ejus gratia, qui
 nunquam Pompeio Cæsarisque hostibus favisset, quam fautor ho-
 stium Deiotharus invenisset. Posthæc illi coronam auream à suo
 rege transmissam obtulere. Erat Cæsari natura, tum rerum 2
 tum verborum 2 tonutas multa atque mansuetudo, & lega-
 tos ad se missos mitissime alloqui; & si uspiam errassent le-
 viter admonere, mos illi perpetuus. Itaque legatis auditis:
 Ego inquit Pharnaci non insensus, sed propitius advenio, modo
 quod verbis pollicetur rebus impleat. atque his dictis læta fron-
 te duo verba superaddidit, quæ mihi ex ipso magnanimita-
 tis gremio deprompta videantur. Videte autem, inquit, ne
 aut mihi Deiotharum ut indignum venia quod contra me steterit,
 aut regem vestrum adversus me non stetisse, 3 seu magnum aliquod
 beneficium opponatis. nam neque Deiotharus tantam injuriam,
 neque rex vester tantum beneficium mihi intulit, quantum vos pu-
 tatis. ille quidem præstitit, 4 & offensas meas ut 5 agnoscere
 possem supplicanti, quo mihi nihil est gratius, nihil quod cupidius
 faciam: & publicas libere ulcisci valeam, quod fortasse sic non
 possem, si in me fuisset obsequiosus, privata gratia publicis com-
 modis ut solita est obstante. hic autem vester non tam mihi consu-
 luit, cui cælitus de omnibus decreta victoria erat, quam sibi, ne

L z z 2

cum

1. Lege, cultusque.

2. Lege, comitatus.

3. Forte, com.

4. Lege, ut, & dele sequens.

5. Lege, agnoscere.

cum aliis vinceretur. Quisquis enim contra me venit, haud dubie victus abiit. hinc ei igitur quas remittam privatas offensiones nullas habeo, qui, ut dicitis, nil egit adversus me, publicas remitto. illas tamen, quae irreparabiles sunt, ut caedes ac vulnera & ludibria civium Romanorum: 1 praedes & ablata restituere quae potest Romanis pariter sociisque: publicanorum famulas, quas per vim tenet, emittere ad libertatem: super omnia Ponto excedere statim jubeo. si paruerit, tum demum munera ab eo mihi transmissa recipiam: alioquin spes concordiae nulla est. Hoc responsum cum legati retulissent, Pharnaces nihil verbo quidem, animo autem omnia recusavit. sperans Caesaris discessum non posse differri, 2 qui jam publice notum esset multis
213 & magnis ex causis redire in Italiam oportere. itaque tergiversari, 3 simulari impedimenta, 4 occupantes fingere, moras necere, dilationes & nova pacta aucupari. Caesar fraudem, nec difficile erat, intelligens; naturaliter insitae celeritati, qua saepe parvo temporis in spatio multa & magna confecerat, 5 consilii calcar adjecit; & properans quae in Ponto agenda essent expedire, quo maturius ad Italiam navigaret. Venit igitur improvisus atque inexpectatus 6 Telem Ponticopidum. venit autem quasi fulmen veniens feriensque simul atque abiens; sic ut unum ab alio internosci nequeat. Rex subita re perculsus, cum in aciem venisset, magno proelio victus est. Tum compositis Ponti rebus, & rege ad ea quae se facturum sponte promiserat vi coacto; & Ponto totaque Asia discessit. Et haec omnia raptim adeo gesta sunt, ut de hoc bello Caesar ipse diceret tria haec verba duntaxat: *Veni, vidi, vici.* quasi victoriam indicans non laborem. Alii dicunt dixisse eum: *Veni & ante hostem quam viderem vici.* Et haec quidem duo bella, Aegyptium & Ponticum, quanquam non cum civibus gesta, civilibus tamen bellis inserta sunt. Nunc ad vere, atque undique civile bellum redeat stylus.

Digressus Caesar ex Asia, ardentissimi spiritus imperator, hyeme media & adversis tempestatibus absque ulla intermissione navigans, ad xiiii Kalendas Januarii 7 Lilillum attingit. & quamvis ut dixi Romam evocatus, & Romae necessaria-

1. Lege, praedes.
2. Lege, quem jam.
3. Lege, simulare.
4. Lege, occupantes.

5. Lege, consilia.
6. Lege, Zelam.
7. Forte, Lilillum.

cessarius, omnia tamen posthabenda imminenti bello concessit. quoniam fama erat Pompejanas partes in Africa maximis incrementis assurgere. unius ducis in locum duo successerant, Cato & Scipio, & civili potentiae in Africa coactae, externae quoque vires Iubae regis 1 successerant, & ingentem undique, quasi de industria, rerum molem fortunae 2 collegerat, quo victoriam Caesaris efficere clariorem, & reges cum civibus miscerentur. Eo ergo cum venisset, tentoria fixit in littore, ita ut pene undis abluerentur, ne quis dubitaret, eum nihil aliud quam transitum cogitare, essentque sui omnes horis omnibus parati. & quamvis adversantibus undis ac fluctibus, remiges tamen in puppibus detinebant, ne more suo per licentiam vagarentur, sed dicto obaudientes, nec quaerendi usquam essent. Crescebat ergo indies fama hostilium copiarum. equitatus infinitus esse dicebatur, 3 & regionis quatuor, Scipionis autem, illi enim Cato cesserat, 4 legiones, adhuc levis armaturae vis immensa. classis non una, sed plurimae ac diversae. quibus nuntiis nihil Caesar movebatur, sed ad occurrendum hostibus ingenti fiducia aspirabat. quod cum paucis tantum advenerat, non sine animi labore augmentum sui exercitus expectabat. qui diffusis hac illac edictis cotidie augebatur. neque illud inter praetereunda posuerim: Fama quidem & opinio vetus invaluerat, non illa quidem casu fortuito, sed magnis ex causis originem habens; 5 insitum in Africa Scipionum nomen, quod eo spectabat, ut vulgari errore victoriam Scipionis futuram vaticinarentur. id ubi Caesar sensit: Et mihi alter inquit erit Scipio: protinus unum de gente Cornelia 6 ab inimicissimum hominem, qui propter morum contemptum vulgo Salvicion dicebatur, habere in castris secum procurat, habuitque. postquam vero sex integras legiones, 7 nonque equitum advenisse cognovit, sufficere ratus has copias navibus imposuit. Et iis praemissis, ipse quoque quanquam sacris adversa 8 protenderentur, & litanti hostia diffugisset, quod diri ominis apud illos erat, contempsit alto animo, vel ob hoc ipsum victoria dignus, licet suis haec irreligiosa 215 fiducia videretur. solvitque à littore Siculo, digrediensque Praetori, qui tunc Siciliam obtinebat, quid fieri velit imperat,

Zzz 3

1. Lege, accesserant.
2. Forte, regia.
3. Lege, invictum.

4. Lege, abjectissimum.
5. Forte, ac 11 milia.
6. Lege, protenderentur.

perat, atque ita classem sequitur vi Kalendas Januarii, ut appareat, nonnisi pauculum tempus, idque hybernū, totamque dilationem nonnisi dierum octo fuisse, quæ sibi anno longior non dubitem visa erat. Postquam in Africam ventum est, ut superstitionum opinionumque vulgariū, sic & contemptor inanum apparuit. siquidem in descensu navis accidit, ut casu quodam ad terram liberetur, & reliquis omnibus territis, ipse adversus auguria tantummodo, sed adversus omne periculum imperterritus & invictus, omen vertit ad melius, renovans illud antiquum Scipionis Africani; & terram protentis ulnis amplexus; *Teneo te inquit Africa*. 4 Sane Adrumetum pervenisset, atque ibi castra haberet; etsi animi omnium solito etiam ardentiores essent; indignantes quod post Pompejum & belli duces superesset: 5 Plautus tamen Cæsaris legatus, qui sui ducis infatigabilem mansuetudinem cognoscebat; seu pacis amore, seu belli odio inductus, Cæsarem adit, *Et vellesne inquit imperator, ut cum Confidio qui nunc opidum hoc custodit 6 olim amicus mihi Romæ fuit, aliquid de pace agerem, si quis apud eum antequam cladium plus accidat, sanioribus consiliis locus esset*. non negante Cæsare captivum quendam cum litteris in opidum mittit; qui cum Confidium convenisset, litterasque porrigeret: Confidius literis 7 non acceptis interrogavit: *Et unde, ait, has mihi tu litteras*. Respondit nuntius; & fari suum nescius, à Cæsare inquit. hic Confidius exclamavit, atque nuntius est inquit hoc tempore imperator Populi Romani Scipio. quid mihi cum Cæsare? & hæc dicens captivum sub oculis jugulari imperat, litterasque ipsas signo integro intactas ad Scipionem mittit. Responso diem noctemque ne quicquam expectato, Cæsar quod & opidum natura atque arte prævalidum, & sibi eo loci non sat copiarum esset, castra movere jam cœperat: dum ecce & ex opido repentina eruptio facta est, & forte ita accidit ut eodem ipso temporis momento 8 equitus à rege Iuba missus interveniret. itaque comitatus auxiliis, & relicta castra occupant, & abeuntium ultimos invadunt, sistit aciem Cæsar, & pauci contra multos egre-

1. Lege, contemptor inanum.
2. Lege, laberetur.
3. Forte, non modo.
4. Lege, Sane Adrumetum cum pervenisset.

5. Lege, Plancus.
6. Adde, &.
7. Forte, enim.
8. Lege, equitatus.

egregie proeliantur. quo congressu aliquot Gallorum equitum qui Cæsarem sequebantur, insignis & creditu difficilis virtus fuit. siquidem xxx vel eo minus duo milia Maurorum equitum campo pepulerunt, & in opidum compulerunt. Quid hic aliud dicam nisi quod si sic omnes in patria sua pugnassent, Romanum jugum non tam facile subiissent. sed & hoc quibusdam insitum, ut quo longius à patria discedunt, eo propius ad virtutem bellicam accedere videantur. Quamquam vero eventu mirabili hic vicissent, erat tamen in exercitu pavor ingens ac tristitia, quod nec copia Cæsaris secum essent, & se paucos & plerosque tirones 2 de versutissimæ gentis insidias & multitudinem hostium infinitam quasi consulto ad necem duci arbitrabantur. omnis tamen & pavoris & mœroris consolatio, nonnisi in ipsius vultu ac sermone erat imperatoris. cui tantus vigor, tanta inerat alacritas, tanta & excelsa signa animi & invicti, ut ejus ductu atque consilio cuncta eis facilia viderentur. Procedenti nuntiatur 4 simulque conspicitur. Dum pars utraque substitisset, subito hostium multitudine circumfusa, ab omni parte per-²¹⁷gnatum est. Interea Labienus implacabili animo, nec factis hostilibus contentus, nisi odiosa insuper verba jactaret, equo insidens adaperto capite ut à Cæsare etiam posset agnoscere, inter hortandum suos, milites ipsos Cæsaris compelleret, unum inter alios: *Quid tu, ajebat, 5 miles & tam feroculum te ostentas? an hic sermonibus vos etiam 6 fascinarit? vestra misereor stultitia, 7 qui verbis illaqueatos & credulos sic in mortem trahit*. Contra hæc miles: *Non sum Labiene inquit tiro, qui facile verbis circumveniar, sed de legione decima veteranus*. Ad hæc Labienus, 8 *decem ait annorum signa non video*. Ad hæc 9 milites: *Expecta, confestim me nisi fallor agnosces, & casside capiti dempra, piloque in Labienum magna vi contorto; Labiene inquit, an 10 decimus miles sum? cumque his verbis equum pectore medio transfixit. mallet hercule equitem transfixisset*. Hoc proelio omnes & præsertim tirones pavidi, & si sub alio duce militarent ad fugam potius

L z z 4

1. Lege, hi.
2. Forte, contra.
3. Lege, excelsi.
4. Videtur deesse, insequi hostem.
5. Adde, tiro.
6. Fascinarit, licet Hirtius de bel-

- 10 Africano dicat, insatnavit.
7. Lege, quos.
8. Lege, decumanorum, ait.
9. Lege, miles.
10. Forte, decumanus.

tius quam ad pugnam proni, solum Cæsarem spectabant; in illo spes omnis ac fiducia, diu nil aliud agentes quam tela impetumque hostium sustinere, nec Cæsar ipse sine sollicitudine erat. Recollecto tandem animo, qui sibi inter difficultates & in adversitate crescebat; tota corporis atque ¹ vi conversus in aciem hostium infertur. fecit quod solitus erat: vicit, adversamque aciem vertit in fugam. Ex iis qui hoc proelio capti erant transfugisque quamplurimis intellexit Cæsar, hostes tantum multitudini suæ fidere, eaque spe tamquam ² improba esse jactantia. tam præterea contemptim de ipso sentire, ut nihil nisi de circumveniendo & capi-
piendo Cæsare cogitarent. hoc quidem ³ regem Jubam in concione dixisse, tantum se bellatorum multitudinem adversarius ⁴ abjecturum, ut ⁵ se, si nulla offensione uterentur sui, Cæsariam occidendo eos fatigandi essent atque vincendi. novum genus victoriæ, & stulta ⁶ regis cogitatio. Habere tamen se gentes & sibi fidas & bellis exercitatas. habere auxilia Germanorum & Gallorum. habere elephantes cxx. equitatum innumerabilem, peditum & levis armaturæ vim immensam, sagittarios, fundatores, & que sunt id genus. Cæsarem vero pene incomitatum: legiones veteranorum, quas de Italia expectaret, discordare nec venturas esse. sic ex omni parte victoriam promptam fore, & multa de hac re vana jactare, & ⁷ qui stulti homines sibi fingere consuevere. Post nonnullos etiam dies affuit experiendi facultas & his omnibus copiis apertissimos in campos ⁸ explicitos dimicatum est, ab hora diei quinta usque ad occasum solis vicitque ille incomitatus Cæsar ut solebat, & illæ diversis ex gentibus confertissimæ acies effugere. Sub idem tempus seu tempestatibus adversis, seu metu classium hostilium, cum è Sicilia commeatus ac Sardinia tardarent, tanta in castris Cæsaris fuit inopia, ut equites, qui diu agendo omnia & patiando extremis necessitatibus extrema remedia adhibere didicissent, algas littoreas dulcibus aquis ⁹ ablutis jumentis apponerent, eoque cibo deficientia sustentarent. Erat & vulgaris opinio non Cæsarem in Africam venisse, sed unum aliquem ex legatis suis cum parte copiarum

1. Animi videtur addendum.
2. Forte, tamque.
3. Labienum. sic Hirtius, & verum. nam rex Juba nondum aderat.
4. Lege, abjecturum.

5. Dele se.
6. Forte, Labieni.
7. Lege, quæ.
8. Lege, explicitis.
9. Lege, ablutis.

rum transmississe. ad quam tollendam litteras nuntiosque per omnes provinciæ civitates misit, adventumque suum omnibus notum fecit. Quo audito statim multi viri nobiles suis ex urbibus profugi in castra Cæsaris venere, sibi que de hostium sævitia atque intoleranda superbia questi sunt. quorum ¹⁹ querimoniis ac fletibus motus Cæsar, quod facere per se ipsum in animo habebat, magis ac magis accelerare disposuit. litterasque confestim in Siciliam misit ad Allienum ceterosque qui ibi pro partibus suis erant, ut excusatione quolibet rejecta ad se omnes copias trajicerent. Africam enim, si auxilium differatur, irreparabiliter vastari, ut nullus postea remedio locus esset. Ipse autem in hanc unam rem pronus adeo totus erat atque intentus, ut pene transformatus in virum alterum, dies noctesque maria prospectaret, quin & die proximo ex quo litteras miserat, morari classem atque exercitum quereretur. Sic ejus animum pungebant populorum ac nobilium injuriæ & homicidia, & opidorum eversiones, & villarum incendia & rapinæ, quæ per totam provinciam suorum hostium avaritia & crudelitate fervebant. quorum malis profundissime tangebatur, & miseris opem ferre, atque illis indemnitate non minus quam suam victoriam exoptabat. Ipse se interim castris validissimis continebat: non quod de victoria dubitaret, sed post res gestas & totiens fufos hostes, de reliquiis belli cruentam victoriam adipisci dedecorum sibi, seque prorsus indignum judicabat, neque interim ullum diem intermittebat, quo non vel per alios absens, vel sub oculis suis exercitum, & præcipue tirones militaribus ¹ institutiones imbueret. in qua arte nulli hominum secundus fuit, fingeat sese pavidum; præterea & ² pavore sapientiam amplecti, quasi suis viribus diffidentem. & hostes de hac diffidentia exultantes æquo animo tolerabat, donec murandi consilium tempus esset, usque adeo ut Scipio, qui aliquamdiu paratus ad proelium fuerat, Cæsarem spernens, exercitum in castra reduceret, & pro concione diffidentiam ac desperationem Cæsaris prædicaret, victoriamque certissimam quasi illam in manibus haberet proximamque polliceretur. Getuli interim Scipionis stipendia deserentes, alii in regnum suum, alii in Cæsaris castra

Zzz 5

1. Lege, institutionibus imbueret.

2. Forte, pavorem sapientem, vel sapienter.

castra perveniunt, eo maxime prætextu, quod & ipsi & parentes eorum ¹ Sex. Marii beneficiis obstricti essent, cujus affinem Cæsarem opinarentur. id, quamvis sub eo aliquoties militasset, tam procul vero tamen aberat, ut cum Cæsar nobilissimus Romanorum esset, Marius rusticæ & ne Romanæ quidem fuisset originis. ipse tamen ex his electos viros in Getuliam mittit, ut ² toriens gentis animos sibi ³ consiliaret. Interim quoque & Crispus Sallustius prætor convehendis comitatibus cum classe directus à Cæsare, ingentem frumenti vinique copiam transmisit. & Allienus proconsul, ut diximus, evocatus à Cæsare, duabus legionibus & mille equitibus Gallis & levis armaturæ ⁴ x in naves impositis, classem solvit à Lilibæo. cumque his copiis & altero comitatu navigatione usus prospera quarto die in portum ad Ruspina, ubi Cæsar expectans castra habebat, applicuit. legionum simul & comitatum gemina cura liberatus Cæsar, ac gemino gaudio perfusus, jubet eos quiete alterna maritimum expugnare fastidium, seque gerendis rebus corporalibus atque animis præparare. Creverat autem indies Scipionis ac suorum admiratio super dilatione Cæsarea, quod ita laceßere solitus lentesceret, ut laceßeretur expectans. jamque superior ille contemptus in ⁵ solitudinem & in metum verterat. itaque Getulos duos ex iis qui secum erant, quosque fidissimos extimabat, multis promissis oneratos in castra Cæsaris ire & explorare quid illic geratur imperat. hi comprehensi & ad Cæsarem perducti, petierunt ut de se loqui sine discrimine sinerentur. permissa licentia hæc locuti sunt. *Sepe quidem imperator Getuli, non nos soli, sed alii plures qui adversis in castris militamus, clientes Sex. Marii, fere omnes cives Romani, ad te transire decrevimus, sed custodiis præpediti nequivimus. nunc ad tua castra explorandi gratia venire jussi parvimus, non libenter modo, sed ardentius. eo enim mittebamur quo jam dudum ire cupiebamus.* Cæsar & laude illos & stipendio prosecutus est. eorum verbis ⁷ exit finem fecit. die insequenti multi ejusdem gentis à Scipione ad Cæsarem transfugerunt. Incidit in hos dies evidentissimum militaris erga Cæsarem fidei argumentum, quod ne silentio ob-

1. C. Marii. tamen etiam paulo
infra dicit, Sex. Marii.
2. Lege, totius.
3. Forte, conciliaret.

4. Lege, mille.
5. Lege, corporibus.
6. Lege, solitudinem.
7. Forte, exitus fidem.

obruatur, ¹ impetrat. è classe scilicet Allieni, de qua supra diximus, dum è Sicilia in Africam trajiceret, navis una, cum à reliquarum tramite deerrasset, ad Ægimurum insulam delata, in manus hostium venit: in qua & veterani & tirones & ² turio unus erat, qui sub fida custodia, sed sine injuria ad Scipionem cum perducti essent, ille eos verbis sic aggreditur: Scio ego vos non vestra voluntate seu consilio, sed illius vestri nequissimi ducis imperio atque instinctu contra rempublicam conjurasse: nunc quoniam vos casus optabilis nostri fecit arbitrii; si quod ultro facere deberetis, orati facitis, ut dimissis sceleratis atque rebellibus, cives bonos & rempublicam defendatis, & salvâ vobis vita erit & parata pecunia. Dicite ergo quid vobis est animi. & hæc dicens minime dubitabat, illos sibi pro tanta oblatione gratias esse acturos. At centurio ille, vir immobilis fidei, dignusque qui pro Deo faceret, quod pro homine faciebat: Ego, inquit, ô Scipio, neque enim te imperatorem voco, cum unus mihi sit imperator Cæsar: ego, inquit, pro tanto beneficio tibi gratias ago, qui mihi & pecuniam offeras, quam dare nullo jure tenearis, & vitam quam belli jure possis eripere. & fortassis hoc beneficio tuo ³ utere in flagitium illi in-222 gens & munere ipso majus esset admixtum. quomodo enim ego contra imperatorem meum Cæsarem à quo bellicis honoribus honestatus sum; contraque illum exercitum, pro cujus victoria & gloria xxxvi annos & eo amplius decertavi, arma portarem? istud ego nunquam faciam, neque tu si me velles audire istud faceres, & valde te hortor ut desinas ⁴ & incepto inutili pedem retrahas. Nam si mescis contra quem ducem, contra quem exercitum pugnes, experiri jam nunc potes. sume de tuis omnibus cohortem unam quamcunque judicas firmiorem. ego de commilitonibus meis nunc captivis tuis x solos eligam: jube nos configere, tuque imparis prælii spectator ex eventu judica, quid tibi de copiis tuis omnibus, deque belli exitu sit ⁵ superandum. Hæc cum centurio, aliter ac sperabat ⁶ constanti vultu atque animo clara voce dixisset: iratus & contristatus Scipio, suis centurionibus signum dedit ut in illum irruerent. quo occiso, reliquos veteranos à tironibus segregatos, & suppliciis multis affectos jussit interfici, infando scelere maculatos, & sanguine civium

1. Lege e, imperat.
2. Lege e, centurio.
3. Fortee, interer, ni.

4. Lege, ab incepto.
5. Lege, sperandum.
6. Adde, Scipio.

vium ¹ impignatos vocans. tironibus velut innocentibus vitam ² inquit eosque suis legionibus iussit ascribi. Turbatus hac de re Cæsar, cum in præsens aliud non posset, in eos qui cum navibus longis ad maris custodiam deputati erant, iram effudit. eosque gravi notatos infamia exautoravit, quod eorum segnitie navis illa cum militibus suis in potestatem hostium venisse videbatur. His diebus portentum admirabile in castris Cæsaris accidit. Nocturno tempore nimbus lapideo imbre diffusus est, simulque legionis unius telorum summitates à nemine immixtus ignis concremavit. Juba rex qui dudum optaverat in partem belli venire, & copias suas ²²³ cum Scipione conjungere, sed bellis propriis regnique laboribus revocatus cœptis abstiterat: venit tandem cum ingenti hominum multitudine. verum non in numero sed in virtute militum victoria & belli gloria sita est. diu expectatus igitur ³ cum fuit adventus, magna cum spe atque opinione Romanorum: mox ut venit, cum stupori fuerat, cœpit esse contemptui. fecitque ⁴ potentia quod solita est, auctoritatem & famam regis imminuit. Cæsar vero, ubi, coactis unum in locum omnibus hostium ⁵ intellexit nullam bello amplius moram fore, omnium ope se ad bellum parat. contigitque ut Cæsare cum legionibus progresso, Juba & Scipio simul & Labienus summa vi equitatum ejus invaderent. quod ille sentiens ex itinere versis retro copiis, jam terga vertentibus opem tulit. qua firmati restiterunt, & Numidas insequentes ⁶ militato statu proelio fuderunt, multisque eorum cæsis in castra confugere cœgerunt. Et nisi nox superveniens pulvisque vento valido impulsus pugnantibus obstitisset, parum abfuit quin Juba cum Labieno, oppresso omni ⁷ rerum equitatu, & consumpta tota levi armatura, in Cæsaris manus incidere. Multi tamen indies de exercitu hostium ad Cæsaris castra transibant. Sicut autem hac via ejus exercitus augebatur, sic altera minuebatur: quamvis multos & nominatos seu seditiosos, seu rapaces, seu invidos, seu aliter inutiles bello viros, notatos infamia à se suoque exercitu abdicavit; atque abire confestim iussit ex Africa, centurionibus tradita, qui eos nonnisi cum singulis servis separatim

1. Lege, impignatos.

2. Forte, ejus.

3. Lege, præsentia.

4. Adde, copiam.

5. Lege, mutato statu proelii.

6. Forte, eorum.

7. Lege, inciderent.

tim in navibus asportandos imponent. Dum hæc in Romanorum exercitibus fierent, Getuli in suam patriam missi fama Cæsaris cuncta compleverant, suisque persuaserant rebellare, usque adeo ut armis arreptis, contra regem absentem agere præsumerent. quod ille audiens necesse habuit par-²²⁴ tem suorum auxiliorum, quam in Cæsarem comparaverat, pro regni defensione remittere.

Obsidebat Cæsar interea: Ut zitam Africo urbem, quæ regio Getulico præsidio tenebatur. & quantum intelligi datur, Scipionis ac regis castris juncta erat; eamque & aggeribus & machinis & balistis astrinxerat. in ea obsidione cœperant intrinseci ut sit cum extrinsecis colloqui, idque Cæsari non molestum erat, cogitanti quid boni ei colloquio inesse posset. nempe regii equitatus nobiliores filii eorum, qui veteribus Marii beneficiis obstricti fuerant, eoque & nomen & memoriam viri illius amantes, noctu prima face, mille, vel circiter cum equis & servis in Cæsaris castra mœnibus vicina transfugere. quo tam insigni transitu nec immerito perturbatus Scipio & qui secum erant, cœperant observare ne id fieret: ² Dum interea M. Aquinium cum C. Salserna colloquentem adverterunt. misitque ad eum Scipio, non expedire eo tempore cum hostibus colloqui. ille nuntium parvi pendens, contumaciter respondit: *Et stabo*, inquit, *adhuc donec expleam quod incepi.* Tum rex motus, viatorem suum misit, qui audiente collocatore ei diceret: *IRex colloquium istud damnat ac prohibet.* hoc audito paruit atque abscessit. Miratur hujus scriptor historiæ, unde hæc civi Romano; ei præsertim qui honores à populo percepisset adhuc stante republica, Juba regi barbaro potius quam imperatori Romani exercitus paruisse. mirum non inficior. Sed haud dubie valde indies, quantum mihi appareret, Scipio etiam inter suos vilescerebat, quod ita esse, sequens quoque actus indicio est. Nempe Juba non in Aquinium modo exiguum senatorem justum imperium confidenter exercuit, sed injustum atque arrogans in ipsum etiam Scipionem, non dicam imperatorem eo tempore, sed præter imperium, honoribus gestis & vetustissimæ familiæ splendore venerabilem. qui cum ante regis adventum veste purpurea uteretur, dixit ei Juba, vel dici fecit, non decere illum

1. Lege, Uxitam Africa.

2. Lege, Cum.

lum eadem secum vesti uti. & paruit ignavissimo homini, licet regi miser ille, & majoribus suis dissimilimus. qui si ibi essent, Jubam, vere hoc mihi videor dicturus, haud quam pari amicitia dignarentur. Stulta res prorsus & inepta cum Cæsare illum velle contendere, qui pareret Jubæ. Jam fortuna reliquias Pompejanarum partium campis explicuerat, ut eas ultima falce demeteret. Hoc tempore multi fuere insultu Labieni & Afranii non sine periculo. multa Cæsaris vigilantia, jugisque sollicitudo in docendo ¹ munitissima quoque militia, & milites etiam veteranos, & rebus maximis comprobatos, non quasi imperator, sed quasi magister ludi armorum, quorum magister vere omnium summus fuit. Sollicitabat enim ejus animum suorum atque hostium conditio. timebant enim equites pugnam ² prope equorum jacturam, quos hostes sagittis occidebant. & pedites more Romano armati, & armorum mole prægravati, levis armaturæ hostium velocitate fatigabantur. timebantur etiam elephantes tam à peditibus, ne proculcarentur, quam ab equitibus, quod eorum stridorem atque odorem insolitum equi horrebant. sed huic parti remedium adhibuerat adducendo elephantes in castra, & ³ aliquos in Italiam mittendo ad eruditionem novorum exercituum, ut & pedites discerent ubinam armati etiam vulnerari possent, & equi honorificæ beluæ assuescerent, & horrere desinerent. atque ita effectum est, ut formidabile animal manibus pertractatum interque equos versatum, prospecta sua tarditate vilesceret. Illud quoque providentissimi ducis augebat curam, quod in ²²⁶sidiosissimo cum rege rem gerebat, assuetus dimicare cum Gallis, apertis hominibus, & insidiarum nesciis, non fraudibus sed virtute bellantibus. timebat ne militum suorum, quorum virtuti satis fidebat, circumspectio contra insolitum genus hostis non sufficeret. ideoque cottidie & per experientiam circumducebat, ut discerent hostium mores nosse, quam diversi essent ab antiquis hostibus: discerent semper intentis animis esse, omnia circumspicere & cavere. Has inter ducis curas atque exercitia jam supremæ pugnæ tempus appropinquabat. & primo quidem Cæsar exercitum diligenter instructum secus hostium castra deduxit, & æ-

1. Forte, minutissima quoque militia.

2. Lege, propter.

3. Lege, horrida.

4. Adde, eos.

quo in loco ordinatis aciebus, illos ad proelium invitabat, ¹ expectabat ad eos usque ad vespem. ubi illos vider pertinaciter recusare, sub noctem in castra revertiur. Discedens autem, insectante ² cum Labieno, fugato tamen, nec insequi desistente, improbo quidem transfuga & malo: hostes jam inde digressos, & fatis prementibus ad Tapson castra habentes invenit ad pugnam dispositos, & aciem instruentes. instruit & ipse suam aciem confestim, omni arte qua per summum ducem instrui acies ulla potest. quin etiam ex equo descendens, inter ipsos pedites pedibus ambulabat atque omnes & singulos verbis pro tempore brevibus sed efficacissimis hortabatur. Oro vos ajebat veteranorum virtutem emulamini, & eorum famam tot partam victoriis possidere ³ utimini. hæc victoria gloriosos vos faciet ac famosos. Hæc & similia loquens exercitum ambiendo, & semper oculos habens ad castra hostium, advertit illos trepidare, & more paventium nunc egredi ⁴ utrumque sine ordine. hoc ipse primus, post alii atque alii perpenderunt. Itaque legati evocatique, qui in castris erant, Cæsarem adeunt: Et da, inquit, ²²⁷ imperator pugnae signum, ne dubita, vincimus haud dubie si pugnamus. Resistente Cæsare inflammatis desiderii militum, atque aciem sustentante, ac fremente, & subinde exclamante non sibi placere eruptione pugnari. factus enim erat jam ad bella cunctacior, & aliquid de illa sua naturali celeritate remiserat: non quod providentiæ plus haberet: veritus credo, ne quando illum sua illa fortuna tot & tantis victoriis fatigata desereret. Dum sic ergo impetum frænâ ac comprimit, repente, quod nullo unquam proelio auditum erat, cornu ab altero imperatoris injussu classicum insonuit. quo universus exercitus arrectus, signa in adversos ferre coeperat, centurionibus lingua & manu nequidquam renitentibus. sensit Cæsar pugnae horam advenisse, & accensos in pugnam verbis coercere frustra esse: & ipse igitur frænâ laxavit datoque signo felicitatis, equoque calcaribus adacto, primus in hostium ⁵ princeps invehitur. Imperus à dextro cornu in elephantes à sagittariis & funditoribus factus, beluas inexpertas, & tantum à silva venientes, averxit retro in suos. secuta est fuga equitum Maurorum. eodem-

1. Lege, expectabatque eos.

2. Forte, cum.

3. Lege, nitimini.

4. Supple ex Hirtio: nunc se recipere.

5. Lege, principes.

que impetu occupatum vallum Scipionis per Cæsareanos, custodibus interfectis aut fugatis. & jam copiis ejus per campos effusus ac dejectis fugamque petentibus, Cæsareæ legiones insecutæ nihil laxamenti, nullumque respirandi spatium ¹. Illi alia castra petentes, ut ibi se reparatis animis tuerentur, ² nisi nullum illic vel ducem vel præsidium viderunt. Jam defensionis spe amissa, arma magna ex parte projiciunt, ut expeditiores ad castra regis evaderent. quo cum venissent, ea quoque, fugato rege, à Cæsarianis capta conspiciunt. tum deposita spe salutis, quendam in locum editum se recipiunt, ³ atque inde salutationem militarem armorum supererant motu, faciunt, quod petendæ misericordiæ signum erat. sed nihil eis profuit, militibus veteranis ira & dolore inflammatis, & in cædem obstinatis ac rabidis, non modo persuaderi ut hostibus parcerent non potuit, sed aliquot etiam illustres viros de numero suorum; quod pro ⁴ misericordiis intercedere ausi fuerant, frænantes impetum, & in civēs minime ⁵ admonentes, quam virtutem duci suo norant esse gratissimam, inflictiis vulneribus occiderunt. in quibus fuit Rufus Quæstorius, qui à milite jaculo trajectus interiit; nec non & Pompejus Rufus brachium gladio percussus occidebatur, nisi ad Cæsarem confugisset. tantus tamque indomitus militum ardor erat, tanta ex memoria gestarum rerum confidentia ac peccandi licentia, tanta ex odio resistētium cruoris sitis, ut multi exemplo territi, senatores & Romani equites campis excederent, ne in simile ⁶ discrimine inciderent. Quin & ipse Cæsar pro miseris intercessit, agensque non pro imperio sed amicis precibus ne perirent, nihil obtinuit. ad unum inexpiabili odio cæsi omnes. hic bel-
lorum civilium fructus erat: hinc crudelitas, illic mors. Non est visa scriptoribus antiquis, nec mihi etiam videtur silentio prætereunda inter hos motus veterani virtus militis quintæ legionis. nam dum pugnaretur & lævo in cornu elephas vulneratus, & dolore vulneris irritatus, forte inermem in lixam irruisset; & substratum pedibus ac mole corporis oppressum & magnis stridoribus territum conficeret: horrendo spectaculo ad misericordiam motus, stricto gladio occur-

1. Adde, illis dederunt.

2. Videtur delendum nisi.

3. Lege, armorum, quæ supererant, motum.

4. Lege, miseris.

5. Aliquid deest, forte, savien-

6. Lege, discrimen.

rit laturus opem, seram licet; jam enim ille miser & expri-
maverat. Cum vero elephas sese ferro peti vidit, omisso ca-
davere versus in militem, proboscide circumventum in al-
tum extulit. sensit miles ubi esset, & sibi aut viriliter agen-
dum aut viriliter moriendum esse cognovit, gladio ergo
quem in manibus habebat proboscidem bellæ vinculumque
suum crebris repetitis ictibus perforat. quo victus elephas
cruciatus, spuit ad terram militem incolumem, & solito
cum stridore ad compares beluas cursu rapido se convertit.
Tantum valet in periculo præsentē interritum animum ha-
bere. Cæsar trina castra hostium adeptus, Scipionis, Jubbæ
& Labieni, cæsis ^x ² hostium, fuis aliis ac fugatis. & suis
tantum deperditis, aliquot autem vulneratis, in castra regre-
ditur. LIV elephantibus captis, armatis more solito, & tur-
ribus instructis: quos eodem quo capti erant ornatu ante o-
pidum Tapson abduci jussit. hæc videns si forte Vergilius
loci custos, & qui secum erant, exemplo suorum moti, in-
fita obstinatione desistere & ad se transire vellent. cum nihil
hac ostentatione proficeret, Vergilium nominatim evocari
fecit, eumque blando sermone & suæ commemoratione ele-
mentæ ad transitum cohortatus est. cum ille silentio se te-
neret, quod prævalidus locus erat, paulisper ab opido se-
cessit. postero autem die sacrificio Deis facto, dignus vir
qui uni & vero Deo sacrificium faceret, & pro eo pugnaret,
convocato exercitu, spectantibus opidanis, milites pro con-
cione collaudat, & viros egregios pro qualitate meritorum
donis ornat ingentibus. confestimque discedens, Reblum
proconsulem cum aliquot cohortibus ad Tapsum, ubi ut di-
ximus Vergilius præerat: Gn. ³ Domitium cum aliquot
aliis ad Tisdram, ubi Confidius erat, obsidendam linquit.
M. Messallam cum equitatu Uticam præmittit. ipse cum ex-
ercitu ⁴ primum subsequitur. Milites interea Scipionis, qui ⁵
pugna evaserant, fugientes Uticam versus, cum Pardam
pervenissent, quo prius Cæsareæ victoriæ fama pervenerat;
cumque ⁶ urbis incolis exclusi moenibus opidi, illud viribus
expugnassent, nondum propter adversitatem ferocitatis obli-
liri, ingenti lignorum strue foro medio erecta, aggestisque

A a a

rebus

1. Forte, expiraverat.

2. Adde, milibus.

3. Lege, Domitium.

4. Forte, quamprimum, licet sen-

sus requireret, ut legeretur, eodem
ut apud Hirtium.

5. Forte, ab urbis incolis.

rebus omnibus incolarum, quæ asportari non possent, ¹ superimpositis, una cum hominibus opidi, nullo discrimine ætatis aut sexus, omnes atque omnia crudeli incendio combusserunt, & quasi insigni facinore perpetrato Uricam proficiscuntur. illam urbem M. Cato tunc regebat, qui propriis viribus diffusus, inermem plebem muris expulerat, & extra portam vallo fossaque & custodibus adhibitis circumcluserat. senatum vero urbis in custodia inclusum ² detine, equites Scipionis supervenientes à Catone exclusi, Uritenses invadere, quod eos pro Cæsare ³ censisse cognoverant. quorum ⁴ exercitio non præda, sed sola ultio quærebatur. illi quibus audita victoria Cæsaris animos fecerat, se faxis ac fustibus egregie ⁵ defenderunt. Inde ergo repulsi equites, Uricam sunt ingressi, multosque Uritensium occiderunt; expugnatis atque direptis occisorum domibus abire decreverant, quibus Cato multis verbis persuadere nitebatur, ut rapinis ac cædibus finem facientes secum remanerent, opidumque defenderent, neque hoc persuadere ullo valens ingenio, & intentionem eorum intelligens, quæ erat prædæ intendere non virtuti: mira, præsertim in hominibus victis, intentio; ut eorum ⁶ oportunitatem avaritiam aliqua ex parte compesceret, centena ⁷ sextertia dispergit in singulos. Idem de sua pecunia fecit & Faustus Silla. & quoniam sic retineri ⁸ poterant, hic cum eis Iuba in regnum iter arripuit venerunt post hos alii atque alii in proelio fugientes, quos omnes ad tutelam urbis hortatus, cum paucis consilium placere, & maiorem partem fugæ studio deditam videret ⁹ sed naves eis ad fugiendum quocumque libuisset præbuit. Tandem vero rebus omnibus quanto quivir accuratius dispositis, liberisque ¹⁰ qui tunc ei quæstor erat per fidem amicitiae commendatis, nulla cuiquam ne levi quidem horrendi propositi suspitione data, vultu sermone solito & tranquillo cubitum ivit, secumque in cubiculum & Platonis librum immortalitatem animæ continentem simul & gladium clam invenit: alterum quo mori vellet, alterum quo posset, lecto igitur

1. Adde, ac.

2. Lege, distingbat.

3. Lege, sensisse.

4. Forte, exitio, vel excidio.

5. Lege, defenderunt.

6. Lege, importunitatem.

7. Lege, sextertia. Fuerunt centum sextertii, non sextertia.

8. Adde, non.

9. Deest, amplius hortari desisti, aut quid simile.

10. Adde, suis L. Cæsari.

tur ad lucernam libro quoad sibi lectione firmitatem animi assumptisse visus est, paululum subticuit, ¹ cum gladio, quem ad illum diem ut ajunt incorruptum ab omni cæde servaverat, in seipsum stricto, pectus illud, quod constantiæ templum aliquod habebatur, gemino vulnere confixit. aliquo forsan indicio expectati medici atque amici ad thalamum introgressi, remedia adhibere vulneribus nisi ² quod ille æquo tulit animo, ut se ab illorum vexatione liberaret. His digressis, & ferto, ut auguror, ablato, surrexit ille iterum, & revelatis rescissisque vulneribus, ingenti copia sanguinis infecta generosum spiritum manu extruxit. quam mortem Seneca miris modis laudat, in eandem ipse quoque sententiam pronus. Cicero autem excusat. Augustinus rectius & vituperat & accusat. & mihi prorsus sic ³ videtur. Cato magni semper & constantis, sed ⁴ in finem, si de tanto viro loquar, inconsulti præcipitisque, & ut vere dicam vani animi fuisse. nam ut ait quidam scriptor egregius, Cato videtur causam quævisse moriendi, non tam ut Cæsarem fugeret, quam ut Stoicorum decretis obtemperaret, quos sectabatur, suumque nomen grandi aliquo facinore clarificaret. An quid mali ⁵ potuerit accidere si viveret non invenio. Gajus enim Cæsar ut erat clemens, nihil aliud efficere volebat, etiam ⁶ & ipsi belli civilis ardore, quam ut bene mereri de republica videretur, duobus optimis civibus Cicerone & Catone servatis. hæc ille. Et certe horum alteri clementissimus Cæsar fuit, alteri clemens esse non potuit, quia eum non invenit. Constat autem quod audito hoc casu: Cato, inquit, *invidit gloriæ meæ.* Ego, inquit, *sue invidio.* Uritenses autem, etsi eum studio patrium odissent, propter integritatem tamen & dissimilitudinem cæterorum ducum, & quod urbem eorum operibus publicis adornaverat, miserati exitum viri sepulchrum ⁷ illum statuerunt. Catone rebus humanis exempto. L. Cæsar ex hoc malo bonum aliud decerpere cogitans, populum ad concionem vocat, hortatur ut contentione deposita portæ Romano pandantur imperatori: se de illius clementia plurimum confide-

Aaaa 2

re

1. Lege, tum.

2. Adde, sunt.

3. Sic delendum, & distinctio, relegendum: Mihi prorsus videtur Cato, &c.

4. Lege, in fine.

5. Adde, illi.

6. Forte, in ipso.

7. Forte, illi.

re ac sperare. Non fuit 1 longus opus tractatu: ad idipsum
proni erant animi. portis apertis Cæsari obviam 2 pergit.
Interim Messalla, cui hoc injectum fuisse prædiximus, U-
ticam venit & pacifice susceptus, omnes portas custodibus
occupat. Interea Cæsar Tapso digressus Uricam petebat,
3 que medio urbes itinere obvias sine prælio occupat 4 Ut
zutam Hadromentum, magnamque in eis vim frumenti at-
que armorum. Uricæ propinquant L. Cæsar occurrit, ra-
233 ptimque ad genua provolutus, nil aliud petiit quam vitam.
hanc sibi Cæsar & Catonis filiis qui secum erant aliisque
comitibus clementissime concessit. & jam luce ambigua U-
ticam venit, atque extra opidum noctem egit. mane portas
ingressus, convocatis civibus de præterito gratias egit ad
perseverantiam 5 coartatus. Erant Uricæ ccc viri ditissi-
mi, magna pars Romani negotiatores, qui pecuniis suis e-
nixe admodum bellum juverant, & faverant Scipioni. hos
Cæsar oderat vehementer nec immerito, animose enim se
adversus eum gesserant. sed ejus odium semper citra sævi-
tiam sistebat. hos extrema igitur supplicia metuentes cum
ad se adducti essent, acerrimis verbis increpuit, deque eo-
rum flagitiis longum texuit sermonem. cumque ab omnibus
6 superaretur ut orationem tam infestam mortis sententia
sequeretur, & ipsi metu vicinæ mortis attoniti. post tot ver-
borum tonitrua, jam pro meritis fulmen ultimum expecta-
rent: conclusit longe ab opinione cunctorum: *Et ite, ait,*
de vita securi. hanc solam vobis dono. bona vestraque Uricæ ha-
betis, vendi jubeo. vobis ipsis tamen primum redimendi locum
tribuo, ut pro pretio quod rebus constitutum fuerit, emptores o-
mnnes alii vobis cedant. insperato gaudio concussi, & vix sui
compotes: Imo vero, inquit, non est hæc sufficiens stultitiæ
nostræ pœna: aliquid amplius multæ nomine simul nobis omnibus
imponere. Miratus est Cæsar. Et impono, inquit, vobis 7 D. M.
sextertiorum sex solutionibus intra triennium persolvenda. Hodie,
inquit, nos 8 damnatos intelligimus ut simul omnia persolva-
mus; proque tam miti castigatione, concessaque præter spem vi-
ta,

1. Lege, longo.

2. Lege, pergitur.

3. Lege, atque medio itinere.

4. Lege, Uricam, Adromentum.

5. Lege, cohortatus.

6. Lege, expectaretur, aut speraretur.

7. Bismillies sextertium est in Hirtio.

8. In Hirtio recte legitur *dam-*
natos, quod cum non intellexerit hic
scriptor, aut in vitiosos codices,
ineptam hanc inde confecit senten-
tiam, ut in aliis quoque locis factum.

ta, tibi imperator invidissime gratias agimus. Dum hæc ad U-
ticam Cæsar agit, Juba rex, modo tam superbus, diurnis: 34
latebris nocturna fuga devius sylvisque tramitibus, suum
olim ad regnum, regnique caput Zamam opidum pervene-
rat, ubi larem præcipuum, uxoresque & filios & thesaurum
habebat, palatiumque ibi sumptuosissimum erexerat. ibi ve-
ro homo vanissimus, qui magna principia præcipitanter am-
plexaretur, neque exitus metiretur, in ipso belli principio
adversus Cæsarem temerarie suscepti, ingentem lignorum
pyram media urbe congefferat, ut si bello succubisset, o-
mnnes illic cives ferro cæcos imponeret, atque ita submissis
ignibus & accensa pyra, se & filios, omnemque thesaurum
superjaceret, ut sic omnia cremarentur, neque de fortunis
suis ad Cæsarem 1 aliud perveniret. id sibi consilium fortas-
se magnificum videbatur. At Zamenibus, & præsertim Cæ-
sarem amantibus, merito non placebat, eaque res civibus
illum suis odiosissimum effecerat. neque enim unius hominis
desperatio, uni magno populo excidium publicum asferre
debuerat: nec illa quidem sola iniqui consilii causa erat,
sed invidia: qua impulsus rex immanis, non victores modo
consuetis belli præmiis; sed suos vita spoliare decreverat,
quasi eos post se vivere judicaret indignos. quod non dicam
de subditis liberis, 2 tamen hominibus; sed de servis etiam
inhumanum prorsus judicium ac superbum esset. Hac ergo
de causa jure optimo suis omnibus invisus erat. & fortuna
sibi in omnibus adversante, odio quoque contemptus accef-
ferat. his duobus pessimis comitibus cum ad opidum perve-
nisset, ut admitteretur ad suos penates & suos liberos, mi-
naciter, post flebiliter atque suppliciter petens; cum neu-
trum valuisset, orare institit ut uxores sibi saltem suas ac li-
beros aliquo terrarum abducendo redderent. Cumque ne
id quidem sibi permitteretur, 3 ne ad aliud responderetur,
desperatione ultima digressus furdis à moenibus, cum Petre- 235
jo qui olim in Hispania contra Cæsarem steterat, equiti-
busque perpauis ad villam suam urbi proximam est profe-
ctus. Zamenfes nondum ejus metu liberati, per legatos o-
rant Cæsarem, ut priusquam rex reparatis viribus eos in-
vaderet, opem illis aut ferret aut mitteret: se usque ad mor-
tem

Aaaa 3

tem

1. Forte, aliquid.

2. Lege, sed de servis etiam, tamen

hominibus.

3. Lege, neque aliud.

tem fidem illi servaturos, Zamam quoque sibi servare. Cæsar legatos, & à quibus missi sunt laudat. jubet illico reverti, & adventum suum Zamensibus nuntiare, progressosque legatos ipse subsequitur. Vulgata autem adventus Cæsarei 1 multi ex regis Cæsari obviam pergunt, veniam orant impetrantque: cumque ingenti 2 supplicium committaturum Zamam pervenit. Cognita autem clementia ejus, quæ tam multis exhibita latere non poterat, equites regni omnibus ex angulis Zamam conveniunt, petentes veniam, nulli omnium negata est. servati omnes, metuque & periculo liberati, nullus re aut verbo violatus. Dum hæc Cæsar ad Zamam gerit Confidius ille, cujus supra mentio est habita, qui nuntium ferentem litteras pacis occiderat; fortunam audiens suarum partium, sibi permetuens, Thisdra cui 3 nunc præerat deserta, cum ingenti pecunia Getulis comitantibus in regnum ibat, Juba se conjuncturus, sed cum esset in via, à Getulis, quorum se custodiæ fideique crediderat, cupiditate pecuniæ interfectus, argumentum dedit, quanto securior sit pauperis vita quam divitis, quantum solitarius viator quam comitatus sæpe securior. C. quoque Vergilius, cujus superius mentionem fecimus, ubi Scipionem acie victum, Catonem manu propria peremptum, 4 ubique fufos; Cæsarem Uticam, Zamamque, urbesque alias, omnibusque victori faventibus, possidere; Jubamque regno pulsum desertumque, aliosque duces partium; nusquam aliud esse præsidii, nihil spei; sibi liberisque suis consulens, cum Canino proconsule à quo obsidebatur vitam petiit. atque ita qui Cæsari suaviter se vocanti ne responsum quidem dare dignatus fuerat, sic res hominum voluntur, seipsum filiosque & sua omnia, ipsumque Tapfon cui præerat, legato Cæsaris 5 consensit. Dum paulatim reliquæ partium dilabuntur, Juba Rex & regno & spe qualibet privatus, cunctis exclusus urbibus, ab omnibus derelictus, quærebat si qua esset via, ut qui male vixerat, bene moriturus videretur, sicubi cum hoste congressurus, ubi posset interfici, hoc maxime 6 exoptant quod omnes maxime metuunt 7 fugiunt. sed ubi hoc inveniretur? nusquam bellum,

1. Videtur deesse, fama.
2. Lege, supplicium committaturum.
3. Lege, tunc.
4. Adde, reliquos.

5. Lege, concessit.
6. Lege, exoptans.
7. Lege, fugiuntque.

nusquam proelia. pax & Cæsar omnia possidebant. & vitæ igitur & mortis honestioris spe amissa, ad illud ultimum remedium, 1 quod tunc multi utebantur, se convertit, egitque cum Petrejo extremarum comite fortunarum, ut invicem ferro decertarent, alterque alterum occideret. consentit ille non difficulter, ut qui vivere amplius gravaretur. Concurrent ergo ex condito, & Petrejo obruncato, rex superstes quid 2 ageret in se manum vertit. sed cum pectus ferro transverberare non posset, seu metu impediante, seu lorica: servum suum ut se occideret exoravit, & obediens servus fuit. secundum alios, Petrejus & orantem regem, & ex ordine semetipsum eodem mucrone perfodit. quodcumque horum verius: id quidem constat, aperto in convivio, & ut dicam quod sentio, ab ebriis factum est. mensæque dapæ & pocula hinc Romano sanguine, hinc regio 3 manduerunt. Hic est igitur Petreji, hic est Juba regis exitus. nec felicior Saburra præfectus regius, nisi quod illi pugnando mori contigit, quod dominus suus frustra optavit: congressus nempe cum P. Sizio Cæsaris legato, proelio victus, & fuso exercitu interfectus est. Cumque Sirtius idem victis hostibus ipse cum paucis per Mauritaniam iret ad Cæsarem: 4 Faustus forte & Afranius cum mille viris ad Hispanias ibant. cumque invicem conflisissent, vicit Sirtius, & reliquis interfectis, ac in fidem acceptis; Faustum ipsum cepit, & Afranium cum uxoribus filiisque ad Cæsarem perducturus. nec multo post dissensione exorta inter milites, Faustus & Afranius occiduntur. conjugibus natisque Cæsar & salutem dedit, & bona restituit. Dum sic duces Pompejanarum partium undique, quasi frondes per autumnum ruerent, fortunæque turbinibus agerentur: solus quasi jam dux ducum Scipio restabat. navibus quidem longis aliquot cum comitibus ipse quoque ad Hispaniam ibat. Credo quod ibi per filios magni Pompeji 4 reverteri civile & recalescere ferebatur. Cum diu multumque pelago jactatus, cursum applicare nequivisset; ad 5 Hysponem regium, ventus cum & sua fors appulit, ubi tunc ipsius P. Sirti classis erat. Ursi pauciores à pluribus invaduntur, 6 opinunturque velociter. ubi se Scipio

Aaaa 4

pio

1. Lege, quo.
2. Aut deest aliquid, aut legendum cum interrogationis nota ageret?

3. Lege, maduerunt.
4. Lege, reverteri civile bellum, &c.
5. Lege, Hispanem regium.
6. Lege, opprimunturque.

pio circumventum vidit, puduit vivere, atque antequam caperetur, ferrum merfit in viscera. irrumpentibusque militibus, & quærentibus ubinam esset imperator, respondit illam vocem famosissimam & magnis laudatam viris, quæ suorum majorum gloriam in Africa æquasse illum dicunt, & ego crederem si vellem, & potest qui vult credere: *Imperator bene se habet* inquit, atque ita ¹ incognitis expiravit. Comites ejus, Torquatus, Damasippus & ² Perletorius interfecti sunt. atque hujus belli civilis in Africa finis fuit.

Cæsar bello Africæ finito, in Italiam reversurus, & obsequiorum memor, & quamvis scriptum de illo sit, quod nihil soleret præter injurias oblivisci; non tamen prorsus ³ immemor offensarum, & præmio & pœnæ animum applicuit: pœnæ inquam pecuniariæ, nam pœnam sanguinis naturaliter abhorrebat. Zamentibus quod regem excluderant liberalis fuit. tributa & vestigalia moderatus est, regno in formam provinciæ redacto. Salustium proconsulem cum exercitu præfecit. Idem fecit Uticensibus. ³ utrique bonæ eorum civium Romanorum qui contra se arma ⁴ fecissent, vendi fecit. Tapsitanis, Leptitanis, Thisdritanis pecuniæ, frumenti atque olei multam annuam imposuit. bona civium, atque ipsas civitates ab omni direptione & injuria salvas ac liberas esse jussit. eundem morem Caralis tenuit, ⁵ qua & Utica digressus tridui navigatione pervenerat. inde quoque discedens ante ¹¹¹ Kalendas Julii, atque adversis tempestatibus impeditus ¹¹¹ & xx diebus in itinere consumptis, Romam attigit.

Jam diurnitas belli pacem, labor requiem, triumphum victoriæ flagitabant: non civiles quidem istæ, sed hostiles illæ, de quibus antea dixeramus. quomodo autem triumpharet, aut qua ratione quiesceret? de quo scriptum sit: nil ætatum credens cum quid superesset agendum. Cum adhuc bellorum & laborum materia superesset, Pompeji magni filii Hispaniam occuparent; sequebatur autem illos non quidem patris virtus, sed hominum favor ingens, & paternum nomen. Gneus ac Sextus, sic pro uno duos substituerat fortuna ⁶ Pompejus. egeratque Gneus major natu, cui plus indu-

1. Lege, incognitus.
2. Forte, Platorius.
3. Lege, ubique, vel utrinque.

4. Forte, tulissent.
5. Forte, quo ex.
6. Lege, Pompejus.

striæ inerat atque consilii, confugiendo in fidem ac clientelam omnium Hispaniæ civitatum, precandoque & fortunam suam miserando, patrisque memoriam renovando; ut jam sibi licentiæ multum partum esset. nec precibus tantum, sed vi etiam congregato exercitu, inciperet provinciam vastare, ita ut pedetentim, qui favorabiles ab initio fuerant, esse inciperent odiosi. ¹ hunc sibi novissimum ² belli actum ²³⁹ minime negligendum ratus Cæsar; eo raptim profisciscitur. duo in hoc iter vix auditu credibilia inciderunt. nam & ab urbe Roma in Hispaniam ulteriorem immensum terræ spatium emensus, ¹¹¹¹ & xx die pervenit: viatori, ne dicam exercitui, celeritas optanda. magnum hoc: quod sequitur majus. horum siquidem tam paucorum spatio dierum, tam multas inter curas poemata scripsit, quod inscripsit: *Iter*. quod illud scilicet in itinere edidisset. sic Pierides armis inferere, & nunquam otiosus esse didicerat. Primo Cæsar in Hispaniam adventu, civitatum motus ingens fuit. undique legati ad eum, undique transfugæ. Jam enim ³ ad Pompejani juvenes, sive in odium sive in tadium vertere cœperant, & ut nulla esset in eis culpa, mos est tamen antiquus populorum, semper novos dominos, novas res optare. & fama Cæsar is haud immerito super omnes excreverat, ut universi homines ejus splendore caperentur, cuperentque ⁴ ceram cernere, quem usque adeo mirabilem audiebant. In hoc principio, ipso maris in ostio, ubi Oceanus terris illabatur, & mediterraneum hoc pelagus nostrum parit; inter legatos invicem partium, hinc Didium, illinc Varum, & ambobus cum ipsa tempestate certatum est. nec minus à ventis & fluctibus quam ab hostibus periculi atque horroris, dum & hinc hostes sævirent, & illinc sævitiam rabiemque hominum maria coërcerent utraque classe bello simul & naufragio laborante, duæ partes, duo maria, duplex furor, duo elementorum atque hominum procellæ. Per hos dies à Cæsarianis duo pedites capti sunt qui se servos dicerent. non licuit in his Cæsari suam consuetudinem servare. antequam ad eum ducerentur, quod à Cæsariano exercitu transfugissent, recogniti, & à militibus interfecti sunt: & tabelliones capti ²⁴⁰ qui ad Pompejum Corduba mittebantur, & præcis illico

A a a a 5

ma-

1. Forte, hoc.
2. Lege, bellum.

3. Videtur delendum ad.
4. Lege, coram.

manibus sunt remissi. similiter 1 simulato Pompejanus atque occisus est. Credo ego milites iratos bello, & 2 imperator sui morum conscios atque clementiæ, hoc remedii genus excogitasse, ne quis faciem ejus videret, ut sic nullus evaderet. Cordubam Pompeji tenebant: Cæsar obfidebat, illis tamen absentibus. multisque ibi & magnis insultibus deceratum est. Cumque die quodam ferro & flammis solito 3 etiam pugnaretur: opidani ira in furorem versa, hospites qui securi secum jure veteris hospiti morabantur, inspectante Cæsaris exercitu jugulatos è muris præcipitare, quasi crudelitate non virtute victoria quæreretur, inceperant. spectaculum miserum atque horridum. Qua re ex gemitu morientium audita, 4 unius qui ad tutelam muri in terra sub cuniculo erat exclamavit: Terrum scelus & immane flagitium, nullaque non barbarie detestandum commistis absque ulla causa: nihil enim mali merebantur, qui nihil mali fecerant, qui ad vos vestrasque se aras & 5 foros infausa fiducia contulissent. jus hospitii sanctum gentibus soli vos spreveritis, atque 6 uticam sprevisse sufficeret; inhumano illud scelere violastis. Multa quoque in hanc sententiam dixit, quorum verecundia repressi cives, ab hospitum cædibus se continuerunt. sic interdum unius boni viri multos inter malos valuit oratio: & inter hostes etiam suum honorem virtus invenit: ea res relatu transfugæ in exercitu primum Cæsaris innotuit. die proximo Tullius 7 quidam cum Catone quodam Lusitano legatus ex opido ad Cæsarem venit. hujus prima pars orationis fuit, Optare, suus potius fuisset quam Pompeji miles, suamque constantiam in hujus 241 potius felicitate quam in illius miseria præstitisset. finis autem fuit, se à Pompejo desertos, victos à Cæsare, seque & opidum dedere atque orare ut clementiam quam victis gentibus præbuisse, suis civibus non negaret. Multa præter hæc locutus est, quæ scriptorum vitio confusa vix intelligi possint. unum illud intelligitur, quod multis ultro citroque dictis, tunc deditio non 8 præcessit. Crescebat indies obsidio, nec Pompejus 9 expectantem opem aut ferebat aut mittebat obsessis. quin etiam

1. Forte, speculator Pompejanus cap-
tus atque.
2. Lege, imperatoris.
3. Adde, more.
4. Unus, vel Junius, ut Hirtius ha-
bet.

5. Lege, focos.
6. Lege, utinam.
7. Lege, quidam.
8. Lege, præcessit.
9. Forte, expectatam.

etiam pro concione dixisse ferebatur, ut quoniam eis auxilio adesse non 1 potest, ipsi noctu & beneficio tenebrarum è conspectu hostium evaderent, quod cum dixisset, unum ex astantibus respondisse, ut pugne potius quam fugæ signum daret; eumque qui id dixisset, quasi duci ignaviam exprobrasset, neci datum. Hæc quoque res ex profugis agnita. intus quoque in opido angustiae (ita necesse est) crescebant. matrona è muro desiliens dixit, se cum ancilla sua statuisse transfugere. 2 ullam forte cognito proposito jugulatam, se fuga præcipiti evasisse. Tabellæ quoque è muris projectæ sunt inventæ, in quibus sic ad litteram scriptum erat: L. Mutius Cæsari. Si mihi vitam tribuis, quoniam à Gneo Pompejo sum desertus, qualem me illi præstiti; talem virtute ac constantia 3 facturum me in te præstabo. Simul & legati qui prius venerant ad Cæsarem redierunt; eorum oratio simplex fuit & apta & brevis. Si eis vitam largiretur, se die proximo opidum dedituros. quibus Cæsar hoc unum respondit. Cæsar sum, fidem præstabo. sic effectum ut ante diem xi Kal. Martii opido potiretur. Id cum Pompejo notum esset, deposita spe curaue Cordubæ defendendæ, castrisque moris abscessit, atque 4 ubicunque opidum petiit, ibique convocatis quos sibi fidos arbitrabatur imperavit ut summo studio perquirerent, qui ad eum, quive ad Cæsarem proni essent. quod cum ad se relatum esset 242 fer. LXXIII ex iis qui 5 Cæsarem faventes victoriæ dicebantur, quod Cæsarem amare crimen ingens esset, securi ictos occidit, reliquos intra opidum inclusit: è quibus cxx 6 clavis custodiis ad Cæsarem transfugerunt. Multa præterea ab ipsis Pompejanis per eosdem dies crudeliter gesta sunt, ceti præfagientibus fati diem sibi instare: & qui mos ferus est quorundam, inferias sibi præmittere 7 aliena 8 sibi quærentibus. Pompejus hoc tempore magnanimitatem suam & metum Cæsaris cum amicis simulabat. inventæ sunt litteræ ejus continentes, Cæsarem non 9 audire in campum copias educere, suis tyronibus diffidentem: qui si pugne copiam æquis in locis aliquando faceret, se rem omnium opinione celerius confecturum, idque expectare ac sperare. Ibat in-
terea

1. Forte, posset.
2. Lege, illam.
3. Forte, futurum.
4. Lege, Venim.
5. Lege, Cæsari, vel Cæsares.

6. Lege, elusit.
7. Lege, alienas.
8. Videtur delendum illud sibi.
9. Lege, audere.

terea Hispanias ambiendo, & ipse dicebat, civitates suarum partium conservando. itaque in Hispalim venit, contraque urbem in oliveto castra posuit. inde alias atque alias adiit. ad extremum 2. Mundi substitit; supremis cladibus 3. aliam fortunam delegerat. Eo & Cæsar venit, contraque Pompejum castra metatus est. Pompejus Fausto scripserat, quod 4. quantum intelligi datur, intra opidum erat, Cæsarem mediam in vallem nolle descendere, quod exercitus sui magna pars tyronum esset, quæ litteræ miris modis opidanorum animos atrollebant. Cupide enim spes arripiunt omnes mortales, & ea sibi fingunt animis, quæ nec esse nec fieri posse cognoscunt: tam dulce est non dicam sperare, sed cogitare quæ delectant, quomodo enim impossibilia sperentur non intelligo, cogitari autem possunt omnia. 2.4. Dum se sic Pompejus sic alios solaretur, & ingenti quantum arbitror sollicitudine agitatus magna parte noctis instructis staret aciebus: Cæsar nescio quonam iter acturus castris egrediebatur. cui cum status hostium nuntiatus esset, constitit constituitque aciem. Concursum est hinc inde clamoribus, sed majoribus animis, ineffabilibus odiis atque immensis. pugnatumque acriter & pertinaciter. & quod pene pudendum dixeris humanæ fragilitatis indicium: nusquam Cæsari neque cum hostibus, neque cum civibus aut tam anceps eventus, aut propius extremo periculo res fuit; usque adeo, sicut elegantissime ait Florus, 5. plane videretur, nescio quid deliberare fortuna. Et quid aliud reor, nisi an amicum suum usque in finem rara & sibi prorsus insolita fide comitaretur; an eum extremo jam calle desereret ad alium transitura. Tantaque hæc fortunæ deliberatio, tam diuturna 6. ut inter moras prælii neutra in parte inclinante victoria; cum jam veterana illa militum manus tot probata victoriis, Cæsareis oculis insolitum dedecus, 7. sensum retrocederet; nec quominus palam fugeret, tam virtute, quam pudore teneretur, quod nunquam ante illum diem fecerat: dubitare Cæsar cepit ac diffidere, & solito mœstior ante aciem stare. ita tamen ut nihil idem de solita imperatoria virtute remitteret, 8. uno equo desiliens & furenti simillimus primam peditum in

1. Adde, ut.

2. Lego, Munda.

3. Forte, illam.

4. Lege, qui.

5. Adde, ut.

6. Videtur deesse, fuit.

7. Lege, sensum.

8. Forte, imo.

in aciem evolaret: clamans, increpans, obsecrans atque exhortans, nec tantum voce vel oculis, sed manu & pectore fugam sistens, & fugere incipientes in prælium vi retorquens, 1. tanquam denique trepidatio lucis illius fuit, tamque diu ambiguus pugnae finis, ut cogitasse Cæsarem de extremis scriptorum plurimorum 2. tradiderunt; & eo vultu fuisse, quod jaram mortem sibi 3. consistere cogitaret, quam 2.4. quam apud eos qui prælio interfuerunt nulla penitus rei hujus est mentio. & est sane difficile, non tantum absentibus, sed præsentibus diffinire quid secum quisque cogitet. Ego autem haud didicisse ad credendum ducar, quod si de victoria Cæsar timuit, simul & de morte cogitavit. quomodo enim quove animo uni adolescenti terga vertisset is, qui parentem ejus talalem virum, qui tot reges, qui tot duces, qui populos non 1. urbium modo sed regnorum totiens terga sibi vertere coëgisset? utique igitur si vinci timuit, mori optavit vincere solitus, non vinci: sed an vinci timuerit quis novit? Dicunt taamen, & 4. quidem etiam pro comperto asserunt, tamdiu hæc rerum ambiguitas duravit, donec quinque cohortes hostium à Labieno castris laborantibus 5. auxiliorum directæ, mediamque in aciem properantes, fugæ speciem 6. prætenderunt. O fortuna ut creditur in omni re potens, sed in bello potentissima. Siquidem Cæsar, sive illas vere fugere arbitratus, sive 7. crudelitatem similans, dum sagacissimus, velut in profugas imperum facit, animosque & suis addidit ut fugere hostes rari sequerentur, & 8. hostibus depresso, ut dum fugere suos suspicantur fugerent. Itaque 1. Labienus 2. Cæsar desertor ac transfuga, sui-que pristini duducis hostis inexorabilis, cui parare perniciem quærebat, victoriam insperatam, 10. si vero mortem peperit. Eo enim prælio & ipse concidit, unaque secum Actius Varus, & cum eis triginta milia hominum cecidere. cecidissent plures nisi tam proximum urbis profugium fuisset. de victoribus ad 3. cæsi, plures faucii equitum ac peditum. Itaque cum Cæsar muris obsidionem admovisset, agger flebilis & horrendus è caadaveribus factus est, per quem ad oppugna- 2.4. tionem

1. Forte, tanta.

2. Forte addendum, monumenta.

3. Lege, consilium.

4. Lege, quidam.

5. Forte, auxilium.

6. Forte, pro se tulerunt.

7. Lege, crudelitatem.

8. Lege, hostium.

9. Lege, Cæsaris.

10. Forte, sibi.

tionem urbis ascenderetur. quæ telis ac mucronibus, velut calce compacta, invicem cohærebant, murique cuspis officium ministrabant. Ite nunc miseri & civilibus bellis incumbite: dumque aliis invidetis vosipsos opprimitis. Ecce de vestris cadaveribus superstites 1 oppugnantibus. an aliud petis an quidquid furoribus nunc etiam vestris deest? An vult aliud Labienus tam fervidus insultator? & alii cedere tuis instigatibus Labiene. & tu miser cum aliis cadaver unicum jaces: quamvis & tibi & Varo sepulchra facta reperiam. & quoniam tuis in eo statu vacasse non arbitror, extimo illa Casareæ, tibi quidem prorsus indebitæ, fuisse clementiæ. satisque auguror si sic est te, ut obstinato eras animo, inhumatum abjici maluisse. Gneus quidem Pompejus, & humero & lavo crure 2 sanco, inter medias cades proelio pulsus excessit. hunc in lætica, quod nec equo nec vehiculo uti posset, nemorosa avia penetrantem, fuga humili & occulta atque in speluncis latitantem, Cesonius Cesaris legatus resistentem adhuc & miseræ spei reliquias revertentem affecutus, ad Lauronem, id est loco nomen, obtruncat: caput ad Casarem refertur, talibus assuetum muneribus non gaudentem. Hujus germanum Sextum Pompejum in Celtiberia abscondisse fortunam tradunt, 3 ne quoniam scilicet deessent bellis civilibus alimenta. Munda post proelium expugnata quidem à Casare, sed ingenti prius sanguinis profusa 4 delivio. Per eos dies oppugnata rursus 5 Vero duba, quæ qualiter defecisset non invenio. magni ibi motus, ingens in civitate dissensio, parte una ad Casarem, altera in contrarium inclinante. Cumque esset ad arma di-
246 scursum vicit pars quæ Casarem colebat, sibi que opidum cessit. de parte adversa 6 ei & viginti milia cedere, quamvis magnæ urbi cuilibet insignis strages. Caesar Hispali digressus Idibus Aprilis Gades petiit. inde rursus Hispalim rediit, ut Hispanas res velut ultima voluntate disponderet, quo 7 reversus amplius non erat. ibi vero concione advocata, beneficia sua in eam urbem commemoravit & antiqua & nova. 8 in finem eos arguit tanquam mala pro bonis omni-
tem-

1. Forte, oppugnantur. an aliud petitis? an quicquam.

2. Lege, sanco.

3. Forte, nequando, vel ne qua.

4. Lege, diluvio.

5. Forte, Corduba.

6. Forte, duo.

7. Lege, reversurus.

8. Lege, in finem.

tempore reddidissent: in pace seditiosi, in bello autem ignavi. quod Gneus Pompejus adolescens eorum foris auxilio, 1 casis civibus agros & 2 vicinia vastasset, & casis civibus illic contra se fasces & imperium suscepisset, immo vero contra populum Romanum, cujus ipse regnum teneret. Quid enim crederent, ne forsitan Hispalenses 3 Romano vincere, quod eorum provinciam populati essent; an extincto Casare, qui mortalis esset, non sentirent Romanum populum immortalem? & in præsens 4 habere legiones quæ non tantum Hispalensibus resistere, sed cœlum ipsum diruere sint potentes. quo in verbo non solum illa inest altitudo, quæ omnibus patet, sed illa etiam occultior, quæ in recensendis viribus Romanis, non omnes, sed suas tantum dinumerat legiones, quasi reliquas nullius pretii, & ne memoria quidem dignas censeat. Multa hujus historia in loco scriptorum vitio confusa prætereo ad finem properans. hic ergo bellorum civilium in Hispania finis esto.

Histor bellis exactis, tot laboribus exantlatis, quos 4 modum pati; sed scribere; sed legere; sed audire difficile est, victor Caesar Romam rediit. Felix meo iudicio. quidem vir felicitate bellica, secundum stylum loquor, si patriæ hostes tantum, non & patriam vicisset. ea certe fuit verecundia, eaque Romani moris observantia, ut tantum de hostibus 47 triumpharet, & interfectorum se duce tantum hostium numerum scribi memoriæque mandari pateretur. Numerum vero civium occisorum scribi vetuit, ne domesticas ciades atque miseras patriæ exprobraret: quamvis & in numero cælorum hostium etsi non Romanis, at Romano generi exprobratio ingens fieret. Siquidem ejus ductu, ut ab illustribus traditum est auctoribus, undecies centena & nonaginta duo milia hostium cæsa sunt. & sequitur quantum bellis civilibus 5 viderit noluit annotari. triumphavit quatenus, ut fere omnes sunt auctores, & 6 centuriones tradunt quinquies. Primus triumphus fuit de Gallia atque Britannia, isque omnium clarissimus. secundus de Ægypto. tertius de Pharnace & Ponto. quartus de Iuba & Africa. quintus de Hispania. Ego vero adderem his sextum de Massilia, nisi quod for-

1. Videtur delendum aut hic, aut paulo post.

2. Forte, vicinia.

3. Forte, Romanos vincere.

4. Forte, non modo.

5. Forte, cæsi fuerint noluerit.

6. Forte, certiores.

orstitan : his triumphus sub Gallico continetur. nam de Massilia illum triumphasse non est dubium cuiquam, qui acerrimam illam Ciceronis de Cæsare loquentis querimoniam in libris Officiorum legerit. *Vexatis*, inquit *ac perditis nationibus externis*, ad exemplum amissi imperii portari in triumpho Massiliam vidimus, & ex ea urbe triumphari, sine qua nunquam nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt. de Thessalia & Tapso & Munda victoriæ ingentes, sed triumphus nullus. veteri enim more Romano nunquam triumphus civili sanguine quærebat. Hic igitur triumphorum & beliorum & fundendi sanguinis finis fuit. Ita tandem longis bellis pax alta successerat.

Ea quidem magnitudo rerum & claritas victori gloriam, 2 ex terris gentibus stuporem, suis civibus livorem odiumque pepererat. Neminem certe clementius, neminem liberalius victoria usum constat, idque 3 maximi sunt auctores. Invidebant tamen, & quod miraberis, invidentes certabant eum honoribus ornare. posite in templis imagines, 4 suggestri in curia, fastigium in domo, mensis in cœlo : ipse pater patriæ perpetuusque dictator. ita enim hæc omnia scripta sunt. Ipse suam omnem clementiam 5 potentiam in cives effundere. nihil de tanto imperio suum erat præter gloriam & imperii nudum nomen. pecunias omnem ætatem contempserat. voluptates ut sperneret jam sibi ætas devexa præstabat. Negare non possum, quin in republica juvenis paulo impetuosior, & principatus semper appetentior 6 fuit, quam sat est, ne si hoc negem, ipse meis scriptis 7 arguer, & his auctoribus 8 nuda illa decerpserim. Sed quis virtutes alias viri hujus enumeret, quis illam unicam abunde laudaverit, qua omnes vicit principes, clementiam ! Sed quid agant, quove se vertant homines, ubique periculum, nihil tutum. verissimum illud Liricum : *Quid quisque vitet, nunquam homini satis cautum est in horas.* exilio cesserat Africanus invidiæ. Cæsar beneficiis obstiterat. tutius illud apparuit. rem verissimam sed mirabilem & indignam dicam delicatis animis : ipsa beneficentia gravis erat, & unum omnia posse multis utile, sed molestum omnibus. hinc invidiæ incre-

1. Lege, hic, vel ita.
2. Lege, exteris.
3. Forte, maximi tradant.
4. Lege, suggestus.

5. Adde, ac.
6. Lege, fuerit.
7. Lege, arguar.
8. Lege, unde illa.

crementa ; quid facerent raptori impio, qui pati clementem principem & munificum nequiverunt ? Unde hercle amore omnium merebatur, inde omnium ferme odia, & paucorum insidias, & ad ultimum causam mortis invenit. de qua in extremo dicam, eo quod extremus humanorum actuum sit mori. ante tamen de quibusdam quæ ad corporis habitum formamque & ingenium & eloquentiam & mores, domesticam viri vitam attinent, attingendum puto, secundum quod à præclaris auctoribus sparsim tradita elicere, & in unum studio colligere dabitur : non quidem omnia, nec oportet, sed quæ vel utilia cognitu vel delectabilia videbuntur. Corpore quidem altus fuit, candidus, teres, maximarum virum ; peritia rei militaris eximia, incredibili patientia laboris, vultu modice, 1 sed non pleno, oculis nigris atque vivacibus, valetudine usque sub extremum prospera, tunc tamen & animo nonnunquam linqui solitus, & per quietem 2 vis concuti. In corporis cultu curiosior parumper quam requirere videretur tanti animi magnitudo. calvitium ægre tulit, revocare capillum à vertice in frontem consuetus, & è cunctis honoribus à Senatu & populo sibi oblati nullum recepit avidius quam 3 præminis usu laureæ 4 contra calvitium tegetetur. reliquo etiam cultu corporis insignem extitisse & in pace constat & in bello, mundum præterea delicatum nitidumque ultra quam satis esset viro forti. & rerum talium studiosum fuisse, nota res est, usque adeo ut 5 nullam à fundamentis sumptuosissime extructam, quod non plene oculis responderet, funditus everteret, idque tunc etiam inopem fecisse, atque ære pressum alieno. margaritarum & gemmarum & 6 tore juvenum & signorum & pictarum tabularum avidissimus : disciplinæ vero domesticæ tenax valde, non magnis in rebus modo, sed in minimis. ita ut pistorem quod 7 comminus non eundem quem sibi panem ministraret, vinculis innecteret : & libertum sibi acceptissimum, quod Romani equitis uxorem violasset, nullo licet accusante, morte multavit. non tamen pudicitiam, quam in alio exigebat, in se

Bbbb

præ-

1. Forte, si non pleno. Suetonio paulo pleniore.
2. Forte, etiam.
3. Lege, quam assiduum usum laqueæ, quæ contra.

4. Adde, quæ.
5. Forte, villam.
6. Lege, toreummatum.
7. Forte, convivium.

præstitit; infamatus & Romæ illustrium adulteriis feminarum, in quibus collegarum ejus Crassi & Pompeji conjugum, ante scilicet quam hic ejus gener esset: insuper & provincialium matronarum, & præsertim in Galliis, quodque altius, reginarum; in quibus nomen habet Euries Mauritanis, & ante omnes Ægypti regina Cleopatra, cujus supra mentionem fecimus: cum qua non contentus in medio belli civilis ardore voluptati multum temporis impendisse, post belli finem in urbem Romam evocatam, nec nisi multis honoribus & donis ornatam redire tribuit in Ægyptum, filiumque ex ea susceptum agnovit, suumque illi nomen imponi non erubuit, quem quidem Cæsari & aspectu & incessu persimilem prodidere. Inter hæc tamen & eibi prorsus indifferens, & parcissimus vini fuit; ut mirari posses quid sibi sine Baccho & cibis levioribus veller Venus. Neque vero feminarum quam divitiarum appetentior fuit: non ut eas reconderet, quod fere omnes faciunt, qui divitias quærunt, sed ut largiretur liberaliterque diffunderet. ita duorum avaritiæ malorum alterum nesciebat, altero laborabat. unde & in Hispania, in Gallia, & in Ægypto multa quidem; 2 ratione autem effracto Romæ, universa diripuit. Sed non ut abstinentiæ sic eloquentiæ inops fuit, qua & omnium seculorum duces haud dubie antecessit, & summos æquavit oratores. quod ita esse, oratorum princeps & Cæsaris hostis Cicero confirmat, & quod mireris, ad Brutum scribens: neque tantum militari, aut oratoriæ eloquentia, quam habet ad præsentem, emicuit, sed & libros scripsit rerum 3 ante alios suarum, qui ab aliis, qui rebus ipsis interfuerant, digesti sunt, & in lucem editi, unde horum, quæ de rebus Cæsaris scripsimus, maxima pars decerpta est. Scripsit & alios plures, qui ita sibi propter ingenii velocitatem adeo 4 aut modicum temporis occupabant obstabantque negotiis, ut quosdam ex eis 15 in alium transitu belli Gallici temporibus, quosdam in medio periculosissimorum ardore bellorum, unum cujus supra meminimus dum ab urbe Roma 1111 & xx diebus ulteriorem in Hispaniam pervenisset 5. Scripsit & epistolas

1. Lege, Eunoe Mauritanis.

2. Forte, avaris.

3. Forte, annales.

4. Aut videtur delendum, vel

scribendum, adeo nullum, aut modicum.

5. Decit, feceris, aut composueris.

148 ad senatum, ad amicos, inter alios 1 Ciceronem. qui pace dixerim tanti viri, sæpe & multum in amicitia variavit. scripsit adolescentulus multa, quæ prosequi longum est. Talis ille in rebus ingenii: nam in rebus bellicis nulli hominum secundus fuisse non ambigitur. ita nempe de illo scriptum est: Vir quo nemo unquam bellis magis enituit. 2 in quibusdam nunquam ipse sibi pepercit, indulstique 3 aliud: primus in agmine, eques interdum, pedes sæpius cernebatur. nec gelu nec sole nec pluvia caput operiens: 4 exhortatus docensque assidue quid agendum quid cavendum: & præsertim exemplo milites ad laborem erigens atque confirmans. nullus enim locus erat ignaviæ, ubi suum imperatorem præeuntem videbant, jubentemque non ire sed venire, & se sequi ad pericula. nemo unquam promptior, nemo in periculis cautior: & cum cautus ad omnia, tum ductandis exercitibus cautissimus & insidiarum providentissimus semper fuit. ita ut nunquam duceret, nisi itineribus exploratis, aut per alios, ut per seipsum 4 nonnunquam inter 5 hostes illorum habitu transgressus incognitus, ut ad summam libris omnibus dubitari posset, an animosior esset, an circumspectior, cautiorque. celeritatis non tantum miræ sed incredibilis fuit, quam & ingenio & corpore præstitit, ita, ut & si quid ingenio agendum esset, ante perficeret quam cœpisse crederetur; & corpore itidem non ire, sed volare visus, centena milia passuum in singulos dies exigeret, & 6 abicons amnes aut 7 nardo, aut inflatis utribus pedibus 8 arremigando trajicebat. ita ut, dictu mirum, sæpe nuntii ad ejus adventum urbibus nuntiandum præmissi, cum eo cursim pervenissent, eum jam prævenisse attoniti reperirent. & huic celeritati animositas quidem inerat atque audacia. ita ut sæpe turbulentissimis 9 prantibus tempestatibus, quando nemo etiam privatus iter ingredi auderet, ipse cum toto properaret exercitu. & cum pervenisset è vestigio stupentes hostes aggrediretur, nullumque respiramentum illis, aut resumendi animos daret spatium. Quotiens periculum anceps esset, 10

Bbbb 2

quos

1. Lege, ad Ciceronem.

2. Lege, in quibus.

3. Lege, aliquid.

4. Lege, exhortans.

5. Forte, per hostes.

6. Forte, rapidos.

7. Forte, nardo.

8. Lege, remigando.

9. Forte, existentibus.

quos 1 abjicere solitus & præsertim suum, ut 2 æquatio cum peditibus discrimen, & seposita fugæ spe, quasi virum unum totum firmaret exercitum. Præter autem artes imperatorias, militis officia tam valenter exercuit; ut sicut nemo illi par imperator, sic nemo illo miles melior foret. Itaque inclinatam aciem sæpe solus erexit, ut præsertim Mundeni die factum 3 est narravimus, cohibens fugam, & paventes arreptis faucibus in adversos manu ac voce retorquens, tanto impetu, ut 4 aquilifer cunctantem intentata cuspidem tremefecerit; aliumque terruerit, usque adeo ut in manu ejus signum relinqueret abiretque, & ipse ex imperatore vexillifer remaneret. De hac bellica virtute ac felicitate, præcipuaque felicitate, etsi abunde sit dictum, neque aliud hoc tota hæc dicat historia: non est tamen omitterendum Ciceronis testimonium; quum licet vulgarissimum omnibusque notissimum, est tamen clarissimum simulque verissimum. Soleo sæpe, inquit, ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus; omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes regum clarissimorum res gestas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate consuecendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri. nec vero disjunctissimas terras citius 5 passibus cuique jam potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed vihoris illustrata sunt. Que quidem ego, nisi ita esse magna fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere 6 posset, amens 7. Milites non urbanitate nec fama nec fortuna quidem, sed viribus corporis atque animi extimabat, & severus in eos pariter & indulgens: nam & propinquo hoste omnibus horis, non 8 magnis diurnis quam nocturnis paratos eos ad iter 9 ad pugnam exigebat: & 10 bene nunquam pugne tempus denuntiabat aut itineris, ut omne tempus sibi denuntiandum crederent; & semper parati quotiens profectionis aut pugne signum sonuisset invenirentur. Et sæpe nulla

1. Forte, abigere.

2. Lege, æquato cum peditibus discri-

3. Lege, eff.

4. Non intellexit verba Suetonii, ex quo hæc hausit, apud quem est, ut aquilifer moranti cuspidem sit ruinantem. Moranti est retinenti Cæsari a-

quiliferum, ne fugeret, non cunctantem.

5. Forte, cujusquam passibus,

6. Lege, passit.

7. Adde, sim.

8. Lege, magis.

9. Adde, &.

10. Forte, pene.

nulla causa rei cuiuspiam signum dabat, ut condiscerent laborare, & repentinis imperiis præsto esse. Peccata militum non omnia castigabat & multa dissimulabat, sciens genus hominum ad peccandum pronum, nec facile naturam & consuetudinem verbis extirpare. seditiosos ac desertores severissime puniebat, quod hæc vitia non ad 1 singulos 2 mores, sed ad 3 summum rerum pertinent. ut 4 vere intentos ad prælia requirebat, si post victorias interdum lasciviam militari ac lætitiæ fræna laxabat, ut à diurno labore recrearentur corpora militum atque animi. Et si in hoc argueretur, respondebat: *Milites mei & unguentat bene possunt & pugnare & vincere.* illudque eis permittebat, ut auro & argento ornarentur; quo & 6 à spiritu pulchrior esset exercitus, & virtuti insitæ damni metus accederet, & esset quisque ad pugnandum acrior, dum & vinci timerent & spoliari. Neque eos alloquens *militēs* nuncupabat, sed *com-militones* suos; neque eos ut *militēs*, sed ut *amicos* charissimos diligebat: in tantum ut cognita cæde Titurii & Arunculeji, de quibus supra diximus, barba & capillo intonsus atque incultus tam diu fuerit donec 7 in hostes ulcisceretur. quibus artibus & fortissimos milites & sibi fidissimos fecit, usque adeo ut in ipso principio civilis belli, cum à patria stipendia negarentur, neque ad tantam rem unus ipse sufficeret, centuriones legionum singulos equites sibi offerrent sua impensa, & omnes pedites communicatis omnibus, & ditioribus quibusque ultro inopum curam in se transferentibus, gratuitum illi sine stipendio ac frumento pollicerentur obsequium. neque in tam longo belli spatio quisquam fere transfugit; & capti aliqui suorum oblatam sibi vitam si contra Cæsarem militarent constantissime respuerunt. Difficultates rerum omnium & extrema famem, vel dum obsiderentur ab hostibus, vel dum ipsi illos obsiderent, tanta pertulere constantia, ut ad Durachium pane ex herbis facto vitam sustentarent. quo conspecto Pompejus *rem sibi non cum hominibus, sed cum feris animantibus esse, ait*; abjicique cum iussit, ne visus animos suorum debilitaret, obstinatione hostium intellecta. Fortitudo quoque non infe-

Bbbb 3 rior

1. Forte, singulorum.

2. In Suetonio est moribus, h. e. vitam & mores, boni an mali essent.

3. Lege, summam,

4. Forte, ut vere.

5. Lege, sic.

6. Forte, aspectu.

7. Dele, in.

rrior quam patientia illis erat. victi semel illis in locis tam moesti fuerunt, ut à semetipsis supplicium exigentes, consolari eos dux habuerat non punire. Aliis omnibus in proeliis, ingentes hostium exercitus semper longe numero pauciores 1 vicerint atque deleverint. & ibidem una cohors Cæsaris quatuor Pompejanas legiones aliquot horarum spatio sic pertulit, ut pene omnes confixi atque obruti sagittis essent, quarum cxxx 2 intra vallum reperta atque ad Cæsarem sunt relata. Et hi omnes, aut multi quidem. Quid de singulis loquar 3 nota est Scevæ centurionis, & in Britannia & ad Durachium virtus, de qua diximus suo loco. & quod dicendi locus defuit, 4 Atili militis ad Massiliam, qui cum proelio navali hostilem in puppim dexteram iniecit, illa amputata, nixus altera, navimque conscendens, scuto in adversos impetum fecit. æquavit 5 Cymgeri factum, quod loquacissima 6 gratiæ laudibus in cælum usque sublatum est, cum par virtus Romani militis pene sit damnata silentio. Sic verborum illi, isti autem rerum studio dediti erant, seditionem militarem Gallicis omnibus atque Germanicis atque Britannicis bellis nullam pertulit: existimo quod iusta bella milites agere sibi viderentur, nihil aliud quam pugnam & obedientiam cogitarent. ac bellis civilibus aliquot 7 sed quas cito non facilitate sed severitate & auctoritate 8 compefcerat; qualis fuit illa 9 ad Placentiam, dum 10 prior bello ex Hispania remearet, de qua dictum est: & altera Romæ, decimanis missionem & pramia tumultuosissima conspiratione poscentibus. quos quoniam tum maxime 9 belli in Africa repullularet, amicis dehortantibus, neque dimittendi tempus esse 10 firmiter, dimittere voluit, & quantum in se esset dimisit. sed quos imperator dimittebat, imperatoris vox una detinuit, 11 ut, cum enim eos alloqui incipiens, non commilitones ut solebat, sed *Quirites* appellasset, una statim voce responderent, se vero milites suos esse, nec amplius loqui passim, recusantem licet, in Africam sequerentur; non cum

1. Lege, vicerunt atque deleverunt.
2. Adde, milia.
3. Lege, Atili.
4. Lege, Cymgeri.
5. Forte, Græcia.
6. Lege, compefcerat.

7. Lege, at.
8. Lege, priori bello confecto.
9. Lege, bellum.
10. Forte, affirmantibus.
11. Videtur delendum enim,

1 cum impunes, sed pro cuiusque culpa & increpiti & multati. Et hæc quidem cum 2 milibus.

Familiaritates, amicitias, clientelas summa fide coluit ac pietate. dum silvestre iter ageret, Gajumque Oppium qui sibi amicissimus & illo in itinere comes erat unicus, ægritudo repentina corripuisset; & forte ibi tuguriolum nonnisi unius capax esset inventum, ibi amicum agresti in lectulo collocavit, ipse sub dio nuda jacuit in humo. & hæc quidem dum fortuna adhuc esset humiliore, at cum ad imperium ascendisset, nonnullos obscurissime natos ad honores & magnifica promovit officia. cumque de hoc reprehenderetur: si grassatorum, inquit, atque sicariorum in defendenda dignitate mea usus essem, æque illis essem gratus: non enim quis, sed quid quisque pro me gesserit 3 ex animo. Masinatham 4 Granosum adolescentem suam in clientelam ab ineunte ætate susceperat: contra illum 5 adivit ut Hyempsal rex litigium habebat; in quo 6 cum Cæsar tanta ope & sic ardentem 7 adivit, ut filio Jubbæ regis, qui regis alterius causam fovebat, ortis ut sit 8 incontentiose verbis acrioribus, barbam manu violenter arriperet, eundemque Masinatham in custodiam ducentibus eriperet, eumque quærentibus occultaret: denique prætor primum in Hispaniam proficiscens, sua abditum lætica nulli cognitum asportaret. At non ut amicitiarum, sic & simultatum tenax, à nullo unquam tam offensus, quin facile & oblivisceretur & parceret. Itaque & orationes & versuum morsus famosorum, quin & librorum adversus se ab invidis editorum lacerationes patientissimo ac civili tulit animo, neque graviores injurias, sibi non verbis sed rebus ipsis illatas, cum posset ulcisci, 9 noluit. & si omnino 10 iusjurandi vinculo 11 cogetur quanto quivit humanus ultus est. Conjuraciones contra se deprehensas non prævenit, sed sibi notas esse admonuit, male de se loquentibus edixit ut desinerent. statuas Sullæ atque Pompeji à Romana plebe depositas restituit; nec passus est extinctis hostibus nocere fa-

Bbbb 4

vorem

1. Forte, tamen.
2. Lege, militibus.
3. Lege, examino.
4. Lege, generosum. Suet. nobilem.
5. Lege, adavit.
6. Lege, enim,

7. Lege, adjuvit.
8. Lege, in contentione.
9. Lege, voluit.
10. Lege, iusjurandi.
11. Lege, cogetur.

vorem suam, qui viventibus non noceret. Denique omnes injurias omnibus remisit. neque alibi quam in prælio perisse aliquos suorum hostium notum est, nisi Afranium ut perhibent, & Faustum Sullam, ac L. Cæsarem juvenem: quanquam & duo primi accepta semel venia postmodum rebellassent, & de eorum morte alteri scripserint qui rebus interfuerunt: & tertius fervos Cæsaris ac liberos ferro & igni crudeliter enecasset; sed ne hos quidem suo jussu, sed consensu interfectos dicant, qui asserunt post victoriam interfectos. Cum vero perentibus sigillatim ignovisset, novissime universis etiam non perentibus veniam dedit, ac licentiam in Italiam redeundi, atque ad honores & imperia bello præclusum aditum aperuit, ostendens verbis, & quæ mentiri nesciunt, rebus, nullum se hostem post bellorum exitum habere. de quo Cicero, etsi post ejus interitum obloquatur, quod invitus lego. tamen ante sic dixerat: *Videmus tuam gloriam prælorum exitu terminatam, gladium vagina vacuum in Urbe non vidimus, quos amisimus civis, eos Martis vis pertulit, non ira victoriæ: Ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conservat quos potest.* hæc & levitas & hi mores Cæsaris qui illum torius humani generis amore dignissimum facere debuissent; sibi, quod suspicari quidem licet, perniciem attulerunt. visus est enim tuto lædi posse, qui omnia omnibus indulgere, nihil solet ulcisci, prætentæ tamen aliæ causæ sunt & facile est causas vel invenire vel fingere. Objiciunt illi insolentiam, cui certe adjuncta solet crudelitas, quæ, ut 6 loquitur, ab illo longe afuit. ut sit autem mitis insolentia, quod vix esse posset, præfecto tanta post victorias desierat esse mirabilis, & gestarum rerum conscientia levabatur. Dicunt eum ingratus non sibi tantum, sed aliis, præter patrii moris observantiam impertitum. nimios sibi honores usurpasse, continuum consulatum, perpetuam dictaturam ac censuram, cognomen imperatoris ac patris patriæ, quæ post eum multis longe imparibus contigerunt; statuum in-

1. Lege, aliter.
2. Lege, seu.
3. Forte, victoriam, sic Cicero pro M. Marcel.
4. Lege, lenitas.

5. Videtur addendum, esse.
6. Lege, liquet.
7. Lege, præfecto tantis.
8. Lege, esse. Mirabili gestarum rerum conscientia.

ter reges, in orchestra 1, & qui certe non petenti, immo & recusanti merito 2 debebatur, nec humanos tantum, sed divinos 3: sedem auream 4 in curia tensam pro tribunali, templa etiam & aras, in quo modum fateor supergressus est, at quod sequitur, quale est simulachrum juxta Deos: & quos Deos quæso? Jovem forsitan aut Neptunum, qui certe pedem Cæsaris non valebant, homines virtuos: aut ut scriptum est, *Omnes Dii gentium demonia.* Despexisse etiam fertur 5 auspicia. & quid oro dignum infamia, ne dum morte, & non potius multa laude 7 dignissima? sed expediamus illam inexplabilem ut dicunt invidiæ causam: 8 se adveniti, & honorificentissimis decretis: 9 honestanti, non 9 assurrexerit, sive prohibitus, ut ajunt, à Cornelio Balbo, 10 & cum vellet assurgere, 11 sine sponte sua, neque de assurgendo cogitans. en grave crimen: cum nostra ætate filii rusticorum regibus atque principibus non assurgant. sed enim id maxime indignationem senatus auxit, quod ipse Cæsar sibi triumphanti non assurrexisset Pontium Aquilam ægre tulerat. En causa, en paritas rerum. rogo autem quid habet Pontius Aquila tribunus plebis commune cum Cæsare triumphante? nisi forte eadem in patria natum esse pares facit. Sed nunquam odio causa defuit. Addunt suspicionem affectati regni ab illo, qui utique regibus omnibus major erat, & major esse noverat. Hæ sunt fere causæ, hæc sunt crimina, quæ Cæsarem morte dignum effecerunt, & eorum utor verbo, ut jure cæsus existimetur. Conjuratum est in eum à 12 senatoribus, Gajo Cassio, ac Marco, ac Decimo Brutis tantæ cædis ducibus. quorum primus atque ultimus 4 suorum numero erant, medius semper adversæ partis extiterat; sed venia donatus ac provincia auctus, aut oblata respuere, aut profecto ipsæ quoque suus esse debuerat. sed uno modo sui omnes fuerunt peremptores. Et multa quidem conjuratis fuere consilia qualiter atque ubi eum perderent: tandem 12 se-

Bbbb, natu.

1. Adde, suggestum.
2. Lege, quæ.
3. Lege, dabatur, aut decernebatur.
4. Adde, recepit.
5. Lege, in curia & pro tribunali, ibidem in pompa Circensi. Sic sane Suet.

6. Lege, auspicia, aut haruspicia.
7. Lege, dignissimum.
8. Adde, Senatus.
9. Lege, assurrexit.
10. Videtur delendum, &.
11. Lege, sive.
12. Adde, in.

altero ante belli civilis initium, ut quidam tradunt, G. Pompejum generum suum unicum scripserat heredem, sed bello exorto mutandi testamenti iustissima causa fuit: Nemo enim hostem sibi vult heredem legatum. Populo Romano publice reliquit hortos quos circa Tiberim habebat, private autem ac viritim trecentos sextertios. quod legatum ingens fuisse, quisquis populi numerositatem attendit, intelligit. Decreverant occisores corpus in Tiberim jactare, bona publicare, acta revocare: sed magnitudine perpetrati facinoris attoniti, & metu M. Antonii qui tunc consul, & Lepidi, qui magister equitum dictatori erat, absteriti destiterunt. fuitque illis unica fugæ cura. & nisi eam ludibrium extincto præparatum mirificos in homines versum est. Rogus ei accensus in campo Martio secus tumulum Julæ, nescio quidem an filæ an fororis, utriusque enim nomen fuerat. ædes aurea templi in formam memoriæ ejus extructa; lectus eburneus auro stratus ac purpura ad caput ejus: trophæum ad gloriam, & vestis in qua erat occisus ad commiserationem spectantium excitanda. simulque inter ludos funereos ad misericordiam occidantur: *Me, servasse, ut essent qui me perderent?* laudationes in funere virorum illustrium fieri solitæ, propter prolixitatem & pompam funeris, cui dives non suffectura videbatur, prætermittæ sunt: earumque in locum senatus consultum breve per præconem jussu Consulis recitatum est, quo Cæsari omnes honores divinos humanosque decreverat: & præterea jusjurandum, quo se omnes pro salute ejus obligaverant, ut evidentius non modo cædis sed perjurii scelus esset. pari compendio permissum est, munera ad funus ex more ferentibus, ut sine ordine quo quisque vellet, in itinere suum munus in campum ipsum Martium deferret, inde in forum à magistratibus delatus est. Dumque ubinam cremandus esset in quæstionem venisset, alique in curia, in qua occisus erat, alii in cella Jovis dicerent: subito duo viri ignoti succincti gladiis, & jacula bina gestantes, ardentibus ceteris igne accenso direm-

runt

1. Aliquid deest, ut arripissent aut simile.

2. Lege, esset.

3. Forte, Pacuvianum.

4. Forte, dies.

5. Lege, ceteris.

fuit litem, securique omnes quasi divinitus præmonstratam viam, multi vestes, multi arma quibus ornati advenierant, flammis injecere: præcipue veterani, qui sub illo victoriosissime militabant, quasi jam armis vale dicerent, illo extincto, qui summum fuerat decus armorum. Matronæ etiam suæ in ignem & filiorum ornamenta jactabant. luctus ingens fuit non Romanorum modo sed exterarum gentium quoque, maxime Judæorum, qui sepulchrum ejus aliquot continuis noctibus pro officio frequentarunt. Peracto funere plebs Romana ad domum Bruti & Cassii facibus armata contendit, vixque inde repulsa E-rulum Cinnam infelicem quendam hominem casu obvium errore nominis delusa discerpit, credens alium esse, quem mordaciter per eos dies contra Cæsarem locutum esse constabat, affixitque hastæ caput velut taliter suum ducem ul-²⁶⁴ tra gestavit. Sic alienæ culpæ ille innocens poenas dedit. Post hæc Numidici lapidis columnam in eodem loco posuit viginti pedum altitudinis, ² in seipicione addita, Parenti patriæ. ad quam & sacrificare & vovere & jurare per Cæsarem diutius observatum est. Periit anno ætatis vi & l. relatus est in numero Deorum, non modo principum auctoritate, sed opinione etiam populari. nam ludis quos ibi Augustus Cæsar hæres ejus instituit, crinita quædam stella v. i. i. continuis diebus circa x. i. horam lucis apparuit. persuasumque est ³ crudele plebi, Cæsaris esse animam in cælum admissi. quo profecto aliis viis, quam armis, & bellis, aliisque quam de armato hoste victoriis atque triumphis ascenditur. Hujus stellæ & Virgilius poëta meminit in Bucolico carmine, & simulachrum ipsum Cæsaris ⁴ judicio, cujus in vertice stella est. Denique opprobrium illud, quod conjurati in extinctum meditati erant, primo quidem in tempus ac locum cædis versum est. nam & curiam ipsam ceu infaustum locum claudi jussum est. hodieque præclusa vixque accessibilis est. ⁵ Diis Martias parricidium nominari ⁶, hoc adjecto, ne unquam die illo senatus haberetur. ⁷ Dictum etiam in ipsos ⁸ sedis au-ctores.

1. Forte, Helvium, sic Suet.

2. Lege, inscriptione.

3. Lege, credulæ.

4. Forte, indicat.

5. Forte, Idus.

6. Forte addendum, placuit.

7. Forte, Versum.

8. Lege, cædis.

Æores. quorum nullus triennio amplius supervixit, nullus morte obiit naturali. damnati omnes diversis eventibus periire, alii naufragio, bello alii, & quidem seipso gladio, quo Cæsarem vulneraverant, occiderunt, ut evidenter ostenderetur, eadem illam nec Deo nec hominibus placuisse.

Explicit Liber. Deo gratias.

1. Lege, quidam seipsos.

Testimonia clarorum virorum de JULIO CELSO,
ejusque Commentariis.

Speculum Historicale Vincentii Bellocensis seu Beluacensis Episcopi (qui floruit circa Annum 1240) impress. Venetiis 1494. Fol. Antiqua Dicta Moralia Julii Celsi continet. lib. vi. cap. v. Alia multa de Bello Cæsaris narravit Orosius & Julius Celsus, ex quibus multa sequuntur excerpta, quæ consulat Lector.

Fragmenta illa Julii Celsi à Vincentio memorata, si in nostro Autore reperiantur; Gravii conjecturæ minus faverent de tempore Scriptoris horum commentariorum, qui sæculum minus barbarum, stylumque haud cucullatum sapiunt, licet verisimile sit Celsum nostrum aliquibus in locis corruptum aut interpolatum fuisse. Sicut ipsum Cæsarem, veteres fere universos, (Poetas vero omnium minime) Lectorum, & Scribarum more. Sæculo forte quinto vel sexto floruit Celsus noster, nam in Codicibus antiquissimis Julius Celsus Constantinus & Constantinopolitanus scribitur, & in omnibus fere MSS. C. C. Cæsaris Commentar. extat nomen ejus; invaluit enim consuetudo clarissimorum virorum lectionis testimonium libris adscribere, ut fides emptoribus & lectoribus fieret, non mendosum esse codicem qui à tanto viro fuisset perlectus, recensitus, vel emendatus; quod postea Typographorum nomina supplere solebant.

Guilielmus Barleus Anglicus (qui floruit circa Annum 1230) de vitis Philosophorum. Quarto Impress. Lovanii 1474. à Johan. de Westfalia. & à Joan. Horne ter Ann. 1472.

De Julio Historiographo, cap. 104.

Julius Celsus. Historiographus scripsit diligenter de Bello Cæsaris Librum, quem in v. Libros distinxit. in quibus multa doctrinalia mirabilia continentur, ex quibus pauca hic posita sunt. Naturale est omnes homines studio libertatis incitari, & conditiones servitutis edisse. Rerum ominina Magister est usus. Quod volumus libenter cernimus & credimus. Terror hominibus consilium mentemque eripit, & membra debilitat. Fortuna eos plerumque quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriores casum reservat. Qua sentimus ipsi reliquos sentire speramus. Inter duos bellantes hoc unum tempus bellandi de pace est, dum sibi uterque confidit, & ambo pares videntur, quod si alteri paululum fortuna tribuerit, vix metur conditionibus pacis qui superior videtur, nec aqua parte contentus erit, qui se omnia habiturum sperat.

Joannes Magnus (qui floruit circa Annum 1420) in Sopholog. impress. Parisiis 1475. Fol. edit à Roderico Episcopo Zamorensi, Hispano & Paulo Secundo in Script. lib. 5. cap. 13. lib. 3. cap. 7. aliisque locis, Sententias Julii Celsi tribuit quæ in Cæsaris Commentariis reperiuntur; quod non mediocriter confirmare videtur opinionem Floridi Sabini (lib. 2. subsec. Lect. cap. 2.) Qui tres de Bello civili Libros, Cæsaris esse negat; tum Ludovici Carrionis (Lipsii Epistol. lib. 2. Epistolicar. Quæst.) qui & Belli Gallici commentarios Julio Celso adscribendos putat.

Albert Eyb Secretarius Papæ Pio Secundo (qui obiit 1454.) in *Margarita sua Poetica* Impress. Roma 1475. Fol. pag. 184. Z. *Julii Celsi de gestis Caesaris Auctoritates* incipiunt, duasque paginas implent, quas curiosus Lector adeat, & cum Textu *Graviano* conferat.

Gerard. Joh. Vossius Instit. Orator. lib. 5. cap. 10.

— Verum *Celsi* Commentarii de Rebus à *Cæsare* gestis *dis suis magis* differunt à *Cæsaris* Commentariis, ut sciunt, siqui cum *Cæsare* contulerunt editionem *Celsi* Ann. 1473. cujus nullam à *Gesnero* aut *Simlero* mentionem factam miror, ut qui haud aliud dicunt, quam, istorum fieri commentariorum mentionem in *Margarita Poetica Alberti Eibii paulo junioris Jacobo magno Toletano*. Interim fatemur *Celsum* non tantum *Cæsaris* gesta conscripisse, sed & *Cæsaris* commentarios, sive recensuisse, sive corruptisse. certe in MSS. meo *Cæsare* *Hirtioque* ter locis distinctis adscriptum: *Julius Celsus Constantinus V. C. legit*.

Gerard. Joh. Vossius de Histor. Lat. lib. 1. cap. 13.

Est Fragmentum illud (à *Casaubono* notatum notis in *Tranquilli*, lib. 1. cap. 56.) desumptum ex *Julii Celsi* Commentariis de vita *Julii Cæsaris* edit. Ann. 1473. Est vero hic *Celsus* idem, qui *Cæsarem* recensuit: unde multis *Cæsaris* Cod. MSS. subjunctum legitur, *Julius Celsus vir clarissimus & comes recensuit*, vel hoc pacto: *Julius Celsus Constantinus V. C. legi*. Inter Historicos refertur, & diligenter de *Julii Cæsaris* gestis scripsisse dicitur à *Gualtero Burleo Anglo*, *Petrarcha* æquali; & omnino valde errant, qui fragmentum ante memoratum ipsius *Petrarcha* esse volunt. Sane ex istis *Celsi* Libris, quorum à nemine ante nos mentionem factam miror, multa in *Cæsare* feliciter possunt restitui, quod aliquando, *ovv Owp*, ostendimus. ceterum *Oxonie* in Collegio Corporis Christi habes MSS. cum hac Epigraphe: *C. Julii Cæsaris, per Julium Celsum Commentarii*: utrum *Cæsaris*, an *Celsi* sint, melius dixerint qui videre.

Salmasii Prolegomen. in Solinum.

Sic Subscriptiones illæ plerisque libris adponi solitæ quæ testantur recognitionem alicujus Emendatoris, in omnibus pariter conspiciuntur etiam non eandem ætatem præferentibus; ut illa quam nuper legebam in scripto Codice *Cæsaris* commentariorum de Bello Gallico, in hunc modum concipitur, *Julius Celsus Constantinus V. C. legi*. In aliis *Julius Celsus* quasi Auctor eorum commentariorum subscribitur, magno errore: qui tamen impulit doctissimum suæ ætatis Criticum (*Lipsium*) ut dubitaret an *Julii Cæsaris* essent illi commentarii, & non potius *Celsi*.

FINIS.

